Rigsråd – Kongemagt – Union
1434-1449.

Skrifter udgivet af Jysk Selskab for Historie: nr. 36

Jens E. Olesen

Rigsråd Kongemagt Union

Studier over det danske rigsråd og den nordiske kongemagts politik

1434-1449

Mit deutscher Schlussfolgerung

Universitetsforlaget i Aarhus 1980

Denne afhandling
er af det humanistiske fakultetsråd ved Aarhus Universitet
antaget til offentligt at forsvares for
den filosofiske doktorgrad

Aarhus Universitet den 21. maj 1979
Peder Mortensen
dekan

Omslagsbillede:
Kristoffer af Bayerns majestætssegl (foto Rigsarkivet)

© Jens E. Olesen 1980

Special-Trykkeriet Viborg a-s

ISBN 87-504-0451-2

Indhold

Forord IX
Problemstillinger og sigte XI
Fremstillingsform, kildemateriale og enkelte metodiske problemer XIV

Forspil:
Det danske rigsråd og forholdet til Erik af Pommern 1425-1434 1
Aristokrati og kongemagt i Eriks regeringstid 1
Svensk og norsk opposition mod kongemagten 6
Danske godsinteresser i Sverige og Norge 10

I
Rigsråd og Unionshensyn 1434-1436 19
Fra Vordingborg til Stockholm 1434 19
Halmstad-mødet 1435 24
Forliget i Stockholm 1435 31
Fra Arboga til Vadstena 1436 38
Kalmar-mødet 1436 48
Det udaterede unionsforslag 59
Sammenfatning 62

II
Statskup og Rådsopposition 1436-1439 65
Erik af Pommerns manøvrer 65
Konge og Rigsråd 70
Vordingborg-forhandlinger 1438 77
Kalmar-mødet 1438 82
Korsør-mødet 1438 86
Bisp Thorleif og Rigsrådet 92
Situationen ved årsskiftet 1438-1439 95
Tronskiftet 1439 97
Sammenfatning 114

III
Problemer for det nye styre 1439-1440 117
Riget vindes 117

Mod Jönköping-mødet 123
Kongevalg og Kolding-forhandlinger 128
Faren fra Erik af Pommern 139
Kalmar-mødet 1440 143
Sundspærring og dansk-hollandske kontakter 147
Sammenfatning 155

IV
Unions- og Storpolitik 1440-1442 158
Lødøse-mødet 1441 164
Dansk-hollandsk forståelse 167
Kristoffers svenske håndfæstning 171
Erik af Pommerns planer 173
Forhandlinger med Hanse-repræsentanter i København 174
Det jyske bondeoprør og Henrik Tagessøn 183
Københavnerfred og rigsrådsinteresser 189
Kalmar-mødet og Kristoffer i Sverige 196
Lødøse-mødet 1442 203
Samarbejdspolitik 211
Kristoffers danske kroning 215
Sammenfatning 219

V
Kristoffers Rigsstyrelse 223
Forholdet til kirken 223
Verdslige forordninger 241
Møntvæsen 245
Købstadspolitik 248
Lenspolitik 255
Rigsembeder 263
Sammenfatning 271

VI
Forholdet mellem Kristoffer og rådet 1443-1445 275
Fredsforhandlinger med Erik af Pommern 1443 275
Gotlandspolitik 1444 288
Forhandlingsaktivitet omkring Kristoffers bryllup 303
Rigsrådet konsoliderer sin stilling 1445 317
Sammenfatning 329

VII
Gotlandsspørgsmål og Baltikumpolitik 1446 332

Øget interesse for Baltikum 336
Gotlands-ekspeditionen 345
Sammenfatning 350

VIII
Rigsråd og kongemagt 1447 352
Forhandlinger i København 357
Sundtold 363
Forholdet til englændere og hollændere 365
Erik af Pommern 367
Krigsforberedelser 372
Kristoffers død og eftermæle 375
Sammenfatning 376

IX
Kongevalg og unionskrise 1448-1449 379
Interimsregering og dobbelt kongevalg 379
Erik af Pommern og Gotland 398
Striden om Gotland og Norge 407
Sammenfatning 421

Slutning 426
Schlussfolgerung 434
Appendix: Sagen om Eggert Frille 1438 444
Bilag I Danske Rigsråder 1434-1450 448
Bilag II Høvedsmænd på danske slotslen 1419-1470 tilhørende kronen, i særdeleshed 1419-1450 457
Bilag III Oversigt over rigsråders besegling af dokumenter og tilstedeværelse ved møder 1434-1451 468
Forkortelser 469
Kilder og litteratur 473
Noter 511
Person- og stedregister 589
Liste over skrifter udgivet af Jysk Selskab for Historie 617

Forord

Ved fremlæggelsen af denne afhandling er det forfatteren en glæde at kunne rette en tak til alle de institutioner og personer, som direkte og indirekte har ydet hjælp til at muliggøre dette arbejde. Statens humanistiske Forskningsråd har velvilligt bekostet forskningsrejse og bogens trykning, og Jysk Selskab for Historie, Århus, har beredvilligt påtaget sig udgivelsen. Også Letterstedtska Föreningen, Ministeriet for kulturelle Anliggender og den Hielmstierne-Rosencroneske Stiftelse har vist imødekommenhed og medvirket til, at værket har kunnet færdiggøres. Lektor ved Aarhus Universitet, fil. dr. Michael Linton har fulgt afhandlingens tilblivelse og givet opmuntrende ord, og for ideen til bilag III er jeg professor dr. phil. Erik Ulsig, Århus, tak skyldig. Statsbiblioteket i Århus har utrætteligt været behjælpelig med at tilvejebringe arkivalier og litteratur. Cand. linq. merc. Knud Daugaard Peters, Bruxelles, har velvilligt oversat bogens resumé, mens min far Ejnar Olesen har læst udvalgte afsnit og givet forslag til forståelsesmæssige ændringer. Sidst og ikke mindst må fremhæves min »hustru« og kammerat Inge Nielsen, som mere end nogen anden har fulgt dette arbejde og været behjælpelig med at luge de værste sprogblomster væk.

Århus, i september 1979

Jens E. Olesen

Problemstillinger og sigte

Det danske rigsråds politik i perioden 1434-1449 og baggrunden herfor har kun i ringe grad tiltrukket sig interesse. Den hidtidige litteratur er trods sin mangfoldighed temmelig spredt omkring perioden. Trods flere biografiske oplysninger i slægts- eller personmonografier og mange betydningsfulde bidrag er der ikke gjort et større forsøg på at afdække rigsrådets og enkelte råders politik i disse år. Det er blevet ved et generelt kendskab til rådets politik.[1]

Den eksisterende forskning har pointeret, at rigsrådet, der repræsenterede adelen og besad en sædvanemæssig udstrakt myndighed overfor kongen,[2] ved at afsætte Erik af Pommern i 1439 gennemførte rådskonstitutionalismen i Danmark, hvad der har givet anledning til udtrykkene »Hans Laksmands Regering«,[3] »adelsstyre«,[4] »rigsrådsstyre«,[5] »systemskiftets tid«, og »principperne af 1439«.[6] Til en mere nuanceret opfattelse af rådets politik, grupperinger og stilling til unionen indenfor det aristokratisk-konstitutionelle styre, er det fraset enkelte tilløb ikke kommet.[7] Det samme billede tegner sig for kongemagtens vedkommende, og intet større dansk værk er blevet Kristoffer af Bayern til del. Fra svensk side er Kristoffers regeringstid blevet behandlet af flere forskere, mest positivt af G Carlsson, som ser Kalmarunionen i disse år som en forbindelse mellem ligestillede stater under Kristoffers mådeholdne styre.[8]

Allerede i den danske Rimkrønike fremtrådte de rolige år under Kristoffers korte regeringstid 1440-1448 uden de helt store skelsættende begivenheder.[9] Dette forøgede ikke just senere interessen for det danske rigsråd og kong Kristoffer og førte til et overfladisk kendskab til perioden. Det samme gør sig gældende hos den ældre tids nationalistiske historieskrivere med deres ensidige interesse for kongernes gerninger. Kendskabet til perioden var hovedsagelig baseret på få dokumenter, krønikemateriale og Arild Huitfeldt som historisk autoritet.[10]

Endnu efter udgivelse af dokumenter og breve, kunne K Erslev i begyndelsen af dette århundrede udtale, at de bevarede kilder ikke tillod en nærmere påvisning af, hvilke følger rigsrådets nye magtstilling havde for Danmarks indre styrelse, og han nåede kun at give et rids af Kristoffers *»korte og lidet mærkelige Regering«* i Danmarks Riges Historie.[11]

En vægtigere grund til det manglende kendskab til det danske rigsråds politik under det svenske oprør fra 1434 og i Kristoffers regeringstid er det ældre grundsyn på unionsperioden, som blev betragtet som et nationalistisk-unionelt konflikttema.[12] Det svenske rigsråds oppositionelle holdning til

unionskongen Erik af Pommern var ikke befordrende for interesse hos historikerne for studier over det danske rigsråd. Skønt råderne ved kongens afsættelse i 1439 og ved Kristoffers valg til unionskonge indtog en selvstændig plads, blev unionskrisen som følge af Karlskrønikens og svenske dokumenters overvægt hovedsagelig anskuet ud fra et svensk synspunkt. Det danske rigsråd kom til at indtage en ubetydelig position eller blev i fremstillingerne betragtet som bærere af den danske konges holdning. Først efter at de hanseatiske sendebudsberetninger fra Kalmar-mødet 1436 blev kendt, blev det danske rigsråds position anerkendt, men vel at mærke kun sammen med det svenske rigsråd til belysning af Erik af Pommerns politiske nederlag.[13] Denne opfattelse blev fastslået med E Lönnroths disputats fra 1934 »Sverige och Kalmar-unionen 1397-1457«, hvori det omtalte konflikttema blev erstattet med en interesse for kampen mellem ideologierne. Striden mellem det monarkiske unionsprogram (»regimen regale«) og det aristokratiske (»regimen politicum«) ses som den væsentlige grundproblematik.[14]

Perioden 1434-1448, fra det svenske oprørs udbrud til Kristoffers død, kommer naturligt i søgelyset, idet det aristokratiske unionsprogram her realiseres som reaktion imod den foregående periodes monarkiske union. Svensk og til dels norsk aristokrati fremtræder som følge af flere vægtige bidrag fra svensk og norsk side i særlig grad som bærere af de aristokratisk-konstitutionelle ideer i konflikten med Erik af Pommern,[15] mens det talstærke danske aristokrati er kommet til at spille en tilsyneladende ubetydelig rolle, som det endnu ikke rigtig er lykkedes at kortlægge. Skævheden skyldes som nævnt manglende undersøgelser af dansk aristokratis intentioner set fra det nye grundsyn. Følgen er blevet en mangel på balance mellem beskrivelsen af magtfaktorer og indflydelseskredse i unionsperioden, hvilket gør mange episoder og beslutninger vanskeligt forståelige.

I et foredrag i Historisk Forening i Aarhus i 1971 pegede E Lönnroth på, at hans undersøgelser trængte til at blive udbygget og suppleret med økonomiske aspekter.[16] De sidste fire årtier har netop bragt betydelig forskning, europæisk som nordisk, på en række økonomisk-socialtstrukturelle områder. Kendetegnende er en konstatering af en økonomisk nedgangstid fra 1200-tallet og gennem resten af middelalderen, karakteriseret ved forhold som ødegårde, mangel på arbejdskraft i landbruget, fald i landgilden og omlægning af driftsmåden. Omkring midten af det 15. århundrede stabiliserer krisen sig, hvilket ses af en formindskelse af rammerne for jordens dyrkning og ved en standsning af det store fald i landgilden. Konsekvenserne af denne »Senmiddelalderlige landbrugskrise« tegner sig klarest for godsejernes vedkommende. For så vidt de var henvist til at leve af den kapital, som deres godsbesiddelser afkastede, medførte udviklingen en konstant indkomstformindskelse i det øjeblik, landgilden blev nedsat, og gårdene affolkedes. Forbudet mod at erhverve skattejord til adelsjorden gjorde,

at mulighederne for at øge godsbesiddelserne og indkomsterne var begrænsede. Lavadelens situation var truet og skabte forudsætninger hos kapitalstærke stormænd for at udvide deres godskomplekser. Disse forhold og adelens søgen efter alternative indkomster kan ikke have undgået at spille ind på danske rigsråders politiske dispositioner indenfor det aristokratisk-konstitutionelle unionsstyre. Det kan i denne sammenhæng være værd at minde om T Dahlerups udtalelse, at *»tiden ca. 1400 til 1536 i adskillige henseender udgør en periode med sin egen problematik,«* og at der på baggrund af den økonomiske historie er meget at hente indenfor den politiske historie.[17] På grund af de sidste årtiers vægtige danske og nordiske bidrag indenfor de økonomiske og sociale områder med relation til adelshistorien er det her ikke meningen at behandle disse kategorier nøjere, men de er benyttet som en naturlig og nødvendig baggrund for denne afhandling.[18]

Det er hensigten i det følgende at vise, at det danske rigsråd fra det svenske oprørs begyndelse og i de følgende 15 år fortjener større opmærksomhed end hidtil antaget. Foruden en afdækning af råders og grupperingers politiske aktivitet ved Erik af Pommerns afsættelse og i Kristoffers kongetid samt ved Kristian I's valg, er det forholdet til kong Kristoffer, unionspolitikken og hertil knyttede problemer, som indtager den væsentligste plads. Hertil kommer, at den nordiske kongemagts politik, i særdeleshed i Kristoffer af Bayerns regeringstid, som nævnt kun har fået sparsom omtale fra dansk side, hvorfor såvel Erik af Pommerns som Kristoffers politik skal behandles foruden Kristian I's 1448-49. Kalmar-unionen og opretholdelsen af forbindelser til Norge og Sverige udgør et vigtigt fælles berøringspunkt for rigsrådet og kongemagten.

Forskerne er enige om, at det danske rigsråd ønskede unionens opretholdelse af hensyn til fredstanken, gammel hævd og slægtsforhold.[19] Derimod hersker der ingen enighed om, på hvilken måde danskerne ønskede unionen fortsat. K Erslev mente, at rigsrådet ønskede en ubestemt fortsættelse af unionen på grund af de mange økonomiske fordele for Danmark, som forbindelsen indebar.[20] I sin omtale af Lundeærkebispen Johannes Laxmand dukker hos K Erslev et nyt synspunkt op, efter hvilket den mægtige prælat skulle have tilstræbt de enkelte rigers selvstændighed.[21] Hvilket synspunkt er rigtigt?

E Lönnroth slutter sig ifølge sit ovennævnte grundsyn til det sidste synspunkt i modificeret form. Efter hans mening gav de danske råder Kristoffer frit spil overfor Sverige, når blot rådet besad andel i styrelsen i Danmark. Først i 1441 skal det danske rigsråd have grebet ind overfor kongen for at sikre unionen.[22] Det er af vigtighed at fastslå hvilket synspunkt, der bør foretrækkes. Der kan til en begyndelse opstilles den formodning – som taler imod opfattelsen af en adelsskandinavisme – at det danske rigsråds flertal for at fastholde politisk indflydelse og økonomiske interesser også i grænse-

landskaberne såvel før som efter unionens omdannelse i konstitutionel retning stræbte efter at kontrollere unionen, og tilmed for visse gruppers vedkommende engagere sig i Baltikum i enighed med Kristoffer og Kristian I. Dette synspunkt medfører tillige en diskussion af den gængse opfattelse om en mere nationalistisk politik fra dansk side efter Kristoffers død,[23] hvorfor undersøgelserne er ført frem til tiden efter Kristians valg til dansk og norsk konge.

Med denne vægt ikke kun på indenrigspolitiske danske forhold og grupperinger i rådet, men på unionens betydning for det danske rigsråds og kongemagtens politik, må det stå klart, at rigsrådet og kongemagten ikke kan behandles uden hensyntagen til de øvrige nordiske rigers politiske kredse. Det er ikke muligt i unionsperioden at behandle et enkelt riges historie uden tilbørligt udsyn til de samtidige hændelser i de to øvrige nordiske riger.[24]

Fremstillingsform, kildemateriale og enkelte metodiske problemer

Fremstillingen var oprindelig tænkt skrevet i emner. Kun for områderne kirkepolitik, verdslige forordninger, mønt-, købstads- og lenspolitik samt rigsembeder og bondeoprør er dette opretholdt for at samle de lidet behandlede udsagn herom fra Kristoffers kongetid. Selve fremstillingen er opbygget kronologisk med en vis opdeling som forholdet til englænderne, hollænderne og Erik af Pommern, idet flere strukturer og linier ville træde i baggrunden og undertiden forsvinde ved en konsekvent emneopdeling. Særlig på grund af vægten på unionens betydning for rigsrådets og kongemagtens politik synes en kronologisk grundstamme at være værdifuld i en periode, hvor det er nødvendigt med nye detaljerede undersøgelser. Kombinationen af kronologi og enkelte afgrænsede emner skal vise samspillet og helheden i periodens danske politik.[1]

Et større studie af Erik af Pommerns sidste år og Kristoffers regeringstid gør det klart, at en undersøgelse af det danske rigsråds og kongemagtens politiske aktivitet må bygges op ved hjælp af breve, dokumenter og årbogsoptegnelser. Også arkivregistraturer, jordebøger, regnskaber og stadsbøger må tages i anvendelse. Endvidere må krønikemateriale inddrages, og tidlige forfatteres udsagn prøves. Også arkæologiske og materielle vidnesbyrd som borganlægs størrelse og beliggenhed, Karl Knutssons (Bonde) valgindskrift på Mora Sten, møntfund og sigiller må tages i anvendelse. Alt relevant materiale i de nordiske riger samt hanseatiske, baltiske, tyske, engelske og hollandske dokumenter med relation til emnet må inddrages. De vigtigste

udenlandske kildesamlinger er her Hanse-recesse, Hansisches Urkundenbuch, Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch og hollandske dokumenter udgivet af H A Poelman (Bronnen tot de Geschiedenis van den Oostzeehandel).

Trykte dokumenter i uddrag kan ofte skjule vigtige passager, hvorfor originalerne i mange tilfælde har måttet gennemgås. Det trykte dokumentmateriale indtager den største plads, men utrykt og uudgivet materiale har tillige en ikke uvæsentlig position. Enkelte ubenyttede danske og bayriske dokumenter er fremdraget, og for Sveriges vedkommende hviler undersøgelserne efter 1441 ofte på utrykt materiale, idet Svenska Medeltidsregester slutter det nævnte år. Endelig er korrespondancen mellem de nordiske riger og den tyske Orden inddraget ved anvendelse af de Kønigsbergske Registranter i Rigsarkivet i København og Ordensbrevarkivet udgivet i regest ved E Joakim og W Hubatsch. For Krønikematerialets vedkommende er hovedparten såsom Karlskrøniken, den lybske krønike, Stralsunderkrøniken, Die Chronik der Nordelbischen Sassen og forfattere som Herman Korner, Æneas Sylvius Piccolomini (senere Pius II), Ericus Olai og Olaus Petri tilfredsstillende udgivet og undersøgt.[2] Reimar Kochs krønike bygger hovedsagelig på den lybske krønike og Albert Krantz' historiske arbejder for vor undersøgelses årrække, hvorfor den for det følgende ingen betydning har.[3]

En nøjere præsentation af krønikers tendens, kildeværdi og udsagnskraft vil ikke finde sted her. Det skal kun påpeges, at Stralsunderkrøniken, Nordelbischen Sassen og Herman Korner († ca 1438) må anvendes med forsigtighed.[4] Større vægt må tillægges den lybske krønike. Forfatteren har for årene op til 1434 benyttet et nu ukendt skrift af Herman Korner. Det samme gør sig gældende for 1435-1438, men kronikøren fortæller her mere selvstændigt, og fra begyndelsen af 1438 beror fremstillingen på forfatterens egen livserfaring. Årene fra 1438-1445 (1444-45 af omfang som de senere årsafsnit) blev nedskrevet før 1446, hvorimod perioden 1446 – august 1448 er forfattet endnu i august 1448 eller kort herefter. Den lybske kronikør er, som F Bruns har vist, pronotaren og senere rådmand Johan Hertze († 1476), som blandt andet ved forhandlingerne i Kolding 1440, København 1441 og 1445 deltog i delegationer til kong Kristoffer. Krøniken er, hvor dokumenterne svigter, en vigtig kilde for kendskab til eksisterende opfattelser i Lübeck, men ikke altid fejlfri i detaljerne ved skildringen af danske og nordiske forhold.[5]

Karlskrøniken, som for størstedelen er færdiggjort før oktober 1452, er udtryk for Karl Knutssons officielle historieskrivning og som sådan et produkt af dennes propagandistiske virksomhed.[6] Nye undersøgelse af H Schück har dokumenteret, at Karls kancelliskrivere sammenkædede den oprindelige Engelbrektskrønike (-1436 1/5) udført af rådets skriver Johan

Fredebern med Karl Knutssons egen Marskkrønike (1436-1439) efter Karls valg til konge i 1448. Engelbrektskrøniken, som fremkom omkring bisp Thomas af Strängnäs, var bygget på rådets arkiv af interne akter og udgående akter til udenlandske magter, mens Marskkrøniken hovedsagelig har Karl Knutssons egen kopibog som grundlag. Krøniken om Engelbrekt, færdiggjort ca. 1438, var et juridisk forsvarsskrift for oprøret mod Erik af Pommern. De forsikringer og løfter, som unionskongen gav til svenskerne men ikke overholdt, blev brugt som baggrund for hans optræden. Samtidig blev Engelbrekt forherliget, hvilket har været krønikens andet ledemotiv. Ved sammenkædningen med Marskkrøniken efter Karls kongevalg foretoges visse ændringer, således at Engelbrekts helteglorie blev dæmpet noget til fordel for Karl Knutssons.[7] – Karlskrøniken indtager en vigtig position i den foreliggende undersøgelse, for så vidt som dens oplysninger synes at stamme fra nu tabte dokumenter og nedskrevne skildringer af virkelige hændelser.

Ericus Olai († 1486), som skrev i 1460'erne, lægger en videnskabelig ærlighed for dagen, men formåede kun at yde en svag kritik. Han er ydermere unionsfjendtligt indstillet, klerikal, mistroisk overfor fremmede og anti-dansk sindet. Alligevel er han af betydning, idet han undertiden giver oplysninger, som stammer fra tabte kilder.[8] Olaus Petri, som skrev i slutningen af 1530'erne og anvendte mange kildegrupper, sætter i modsætning til Ericus Olai unionen i centrum. Han har ligesom denne et negativt syn på Kalmar-unionen, og han prædiker mod fremmedvælde, for Sveriges enhed og konstitution som selvstændig stat. Ifølge Olaus Petri bør historieskrivningen være ledet af upartiskhed, men have et etisk-praktisk formål. Hans brug af Karlskrøniken baner vej for en skildring med brod mod Karl Knutsson og glorificeringen af denne.[9] Disse betragtninger gør det klart, at de to forfatteres oplysninger ofte er præget af deres helhedssyn.

Tendensproblemet er i det hele taget vigtigt ved vurderingen af politiske aktstykker, årbøger og diarier (eks. Diarium Vadstenense) og krøniker.[10]

Eftersporingen af de danske rigsråders og kongemagtens politik indebærer en kritisk og indgående læsning af dokumenterne med forståelse for rådernes rådgivende og kontrollerende funktion.[11] Tilstedeværelsen af råder og embedsmænd hos kongen er vigtig. Hertil kommer, at dokumenters henvisning til rådsdeltagelse og samtykke naturligt er af særlig interesse, især på baggrund af tendensen til at undgå en omtale af rådet i dokumenterne fra dronning Margrethes og Erik af Pommerns første tid. En formel hensyntagen i dokumenter til rigsrådet kan vel ikke afvises i enkelte tilfælde, men for kongebrevenes udsagn om rådets samtykke er der, som Aschehoug og Erslev påpeger, i det store og hele tale om reel deltagelse og tilslutning i sagsbeslutningen.[12]

Det er min opfattelse, at dokumenters udsagn om rigsrådets medvirken,

især i centrale politiske situationer i perioden 1434-1449, ikke kun er udtryk for rådets position, men tillige for dets påvirkning af den førte politik, som ikke må undervurderes. Den voksende anvendelse af kancelli-påtegninger er her vigtig, idet det af kanslerens eller den udfærdigende sekretærs påtegning på dokumentet ofte kan ses, om beslutningen er taget i rådet med deltagelse af kongen og overbragt til udfærdigelse i kancelliet af sidstnævnte eller af andre personer, i Kristoffers tid henholdsvis danske og bayriske råder alt efter sagernes karakter og hjemsted.[13] Hanseatiske sendebudsberetninger tillader kun en sjælden gang at påvise meningsforskelle mellem kongen og råderne. Derimod kan rådsdelegationer til forhandlinger med råder fra Sverige og Norge og til magter udenfor unionen samt råders deltagelse ved forhandlinger med Erik af Pommern undertiden afsløre rådsgrupper og -holdninger. En konstatering af deltagende råder i forhandlinger med kongen giver endvidere mulighed for at udpege rådets ledende personligheder i Erik af Pommerns sidste år, under Kristoffer af Bayern og ved indgangen til Kristian I's regeringstid. Hvor kildematerialet til belysning af rådets politik svigter, er det ofte ved forsigtig anvendelse af frem- og tilbageslutninger muligt at nå til indsigt. Denne opfattelse forudsætter dog kontinuitet og en hovedsagelig konsekvent politik, som ikke altid behøver at være til stede. Kongebrevene, som udtrykker, hvad der bestemmes, men ikke nødvendigvis, hvad der gennemføres, gør vurderingen af rådets holdning mere sikker i betragtning af Kristoffers forsøg på en mere selvstændig politik.

Også kildematerialets vekslende karakter og udsagnskraft må befæste den nævnte fremgangsmåde i bestræbelsen på at afdække rådets og kongemagtens politik. Rigsrådet med undertiden indbyrdes konkurrerende grupper søger at gennemføre en politik til egen fordel, mens kongerne vil varetage egen fremgang og interesser støttet af konstellationer i rådet. Det gælder om at følge dette spil og konstatere samarbejde og uoverensstemmelser samt søge at redegøre for parternes styrkeforhold og baggrunden herfor. Størrelsen af rådets indflydelse lader sig vanskeligt præcisere undtagen i få tilfælde.

Forspil:
Det danske rigsråd og forholdet til Erik af Pommern 1425-1434

Aristokrati og kongemagt i Eriks Regeringstid

Fra rigets bedste mænd (meliores regni) voksede muligvis som kongens svar på Danehofferne og de årlige møder en fast kreds af rådgivere frem efter forbillede fra den tyske statsverden.[1] Formynderstyre for en mindreårig konge kan have medvirket til at styrke denne udvikling, som fandt sted i alt fald fra Erik Menveds tid (1286-1319).[2] Udviklingen skal her ikke følges i detaljer. Det skal kun nævnes, at magtspillet mellem konge og aristokrati i de følgende århundreder udgjorde hovedindholdet i Danmarks indenrigspolitiske historie.

Valdemar Atterdag (1340-1375) havde held til at skabe en stærk stat. Som følge af kongens udenlandsrejser blev styret ofte overladt til rigsrådet og drosten, den kongelige stedfortræder. Symbolsk for magtforskydningen skiftede betegnelsen fra kongens råder til Rigets råder, og ved Stralsundfreden 1370 med hansestæderne kulminerede rådets myndighed. Den midlertidige rigsrådsregering efter Valdemars død førte aristokratiets program i henseende til valgkongedømme til sejr. I 1376 blev den 6-årige Oluf, søn af Valdemars datter Margrethe, valgt til konge, mod besegling af en håndfæstning. Denne betød kongemagtens kapitulation overfor rigsrådet trods en ikke fuldstændig beskæring af kongens myndighed sammenlignet med tidligere valghåndfæstninger.[3]

Ved indgangen til Olufs regeringsperiode stod rigsrådet som bærer af rigets øverste suverænitet. Danehoffet afgav frivilligt sin myndighed i 1377 og ophørte i hovedsagen med at fungere. Det var rigsrådet, som rettertingskommissionerne henvendte sig til. Politikken blev ifølge A E Christensen vendt fra de lavere samfundsgrupper mod kongemagten.[4] Denne udvikling havde efter alt at dømme sin baggrund i en forandret befolkningsstruktur, som modsvaredes af en styrkelse af kongens position og indtægter. De faldende private indtægter som følge af jordens formindskede afkast betød en øget standsdifferentiering af adelen. Højadelen og rigsråderne distancerede sig fra deres menige standsfæller.[5]

Når det alligevel efter Olufs død i 1387 blev dronning Margrethe, der havde evne til at mindske rigsrådets indflydelse, må dette ses på baggrund af den uheldige krig med hansestæderne og utvivlsomt frygten for et

udenlandsk herredømme under den mecklenburgske kong Albrekt, som fra Sverige gjorde krav på Danmark. Den smidige og vidtskuende dronning høstede frugterne af sin faders politik, fortsatte hans godspolitik og stræbte efter den monarkisk dominerede stat.[6]

Arven efter den svenske drost Bo Jonsson, som kong Albrekt søgte at komme i besiddelse af ved at omgå testamenteeksekutorerne, foranledigede, at disse indkaldte dronningen som modvægt mod kongens optræden. Ved forhandlinger sandsynligvis på Bohus eller i Lødøse med testamenteeksekutorerne og andre i begyndelsen af 1388, og ved tilfangetagelsen af kong Albrekt og hans søn i 1389, var vejen til unionstronen åben for den unge Erik af Pommern, som nordmændene i 1388 havde anerkendt som lovlig arving til dette rige. Med hans hyldning 1396 i Danmark og Sverige, godsreduktionsbeslutningerne fra samme år samt unionens etablering i 1397 ved Eriks unionskroning og manglende bekræftelse på det aristokratiske unionsbrev var kongemagtens styrke demonstreret.[7] Rigsrådernes myndighed blev mindsket, og en ofte uklar opregning af personers position gør sig gældende i dokumenter og aktstykker. De største rigsembeder drost-, marsk- og gælkerembedet lykkedes det Margrethe at lade henstå ubesatte. Rene hofembedsmænd blev med forkærlighed benyttet i styrelsen, og dronningen undslog sig ikke for at indsætte danske og udenlandske fogeder i Sverige og Norge. Unionen var godt på vej til at blive ledsaget af dansk supremati blandt rigerne.[8]

Erik af Pommern, som ikke havde underskrevet en håndfæstning, fulgte efter Margrethes død i 1412 dennes politik og udvidede endog brugen af danske og udenlandske fogeder i Sverige og Norge. Bisper, der var loyale mod kongemagten, blev udnævnt (Niels Jakobssøn Lunge 1407 i Strängnäs, Naune Jenssøn Gyrsting 1414 i Vesterås, Oluf Knob 1421 i Vesterås, Jens Jakobssøn Blik 1420 i Oslo bl. fl.), ligesom udnyttelsen af kirkelige beneficier til kancellipersonale stod på linie med tendenserne i andre lande ved samme tid.[9] Krigen med holstenerne, som senere tillige medførte krig med de vendiske hansestæder, krævede store summer, hvorfor Erik for at sikre adgangen til skattemidlerne og øge kontrollen med rigernes slotte indsatte fogeder, han kunne stole på, og som kun skyldte ham deres position.[10] Det danske supremati indenfor unionen blev udvidet ved adskillige danske og tyske fogeder i Sverige og færre i Norge. Rigerne blev af kongemagten søgt knyttet nærmere sammen, ikke i en forbundsunion efter unionsbrevet, men i en centraliseret stat. Dette gav sig udslag i arkivvæsen, rådsmøder for hele unionen, fælles rigsfane, unionsskjold, unionssigil, broderskabsorden samt en herold med titel af alle tre riger. Erik søgte fra ca. 1416 ved bestemmelser i slotslovene, adelsdiplomer og andre privilegier at sikre rigerne for farbrodersønnen hertug Bugislav, da hans ægteskab med dronning Philippa († 1430) var barnløst.[11]

I alle disse bestræbelser, endog i henseende til Sundtold, krigen med holstenerne, unionen og Baltikum-politikken, havde Erik af Pommern efter udenlandsrejsen 1423-1425 sit danske rigsråd bag sig.[12] Kongens inddragelse af København 1416 havde skabt modvilje fra Roskildekapitlet og den nye bisp Jens Anderssøns (Lodehat) side. Bispen forstod imidlertid at undgå en endelig afgørelse om København, og endnu 1421 var sagen uløst.[13] Samtidig lykkedes det ham at få sin domkirke gjort til kongernes gravkirke. Ved en hemmelig supplik i Rom, hvor paven løste ham fra alle aftaler til ugunst for Roskildebispestolen, heriblandt udtrykkeligt i henseende til Københavns slot, sikrede bisp Jens († 1431) og hans efterfølgere sig retten til at begynde striden på ny på et gunstigere tidspunkt (s. 230f).[14]

På unionsmødet i København 1419 blev den svenske ærkebisp, danskeren Jens Gerekssøn foreløbig afsat fra sit embede på grund af alvorlige klager for embedsmisbrug.[15] H Bruun mener, at de danske bisper og Roskildebispen valgte at støtte kongen;[16] men dette er, som B Losman har vist, ikke rigtigt. Bisperne gav ikke kongen større støtte til at afsætte Uppsalaærkebispen. Forklaringen på Eriks holdning synes at være, at Jens Gerekssøn havde støttet fætteren Jens Anderssøn i spørgsmålet om Københavns tilhørsforhold. Endelig billigede kongen efter alt at dømme ikke Jens Gerekssøns selvstændige position med provinskoncilier og bestræbelser på at hævde den svenske kirkes frihed og Uppsalasædets værdighed.[17]

Kildematerialet fra rådsmødet i 1419 giver udsagn om opposition mod monarkens absolutistiske tendenser, men om antallet af involverede råder, og om de havde magt til at sætte deres synspunkter igennem vides intet. H Bruun har dog godtgjort, at Erik af Pommern allerede i begyndelsen af sin regeringstid havde en stormandsopposition (inkl. Jens Anderssøn af Roskilde) at kæmpe imod. Klagerne rettede sig omkring 1420 dels imod misbrug af det kongelige rettertings myndighed, dels mod politikken overfor hansestæderne, hvilken politik af stormandsoppositionen blev anset for skadelig for riget. – Endnu i det andet årti af århundredet blev ført en hansevenlig politik, men stædernes nægtelse af at støtte kongen i hans territoriale planer medførte en skærpet kurs, og det uagtet et forbund 1423 15/6 kom i stand med de vendiske stæder, hovedsagelig begrundet i disses håb om en mere imødekommende dansk politik.[18]

I købstadspolitikken stræbte Erik af Pommern efter at ophjælpe de danske byers handel og trænge hansestædernes indflydelse tilbage. Initiativet var ikke helt kongens eget, men snarere drevet frem af en enig opinion. Forordningen for Sjælland 1422 15/2 er af ældre forskning blevet opfattet som skelsættende i købstadslovgivningen (Erslev, Arup m. fl.), men dette er, som J Pasternak og O Vestergaard har vist, ikke rigtigt. Erik af Pommerns rolle var ikke initiativtagerens. At bisp Jens af Roskilde stod bag kongens forordning, som hævdet af H Bruun, må afvises.[19] Adelen klagede

over, at købstædernes håndhævelse af købstadshandelen var urimelig over for andre, som også havde rettigheder, mens borgerne klagede over, at handelen, som rettelig burde forbeholdes dem, udøvedes af bønder, vornede og forprangere. Forordningen indskærpede, at bøndernes handel skulle foregå i købstæderne, mens adelen og gejstlige godsejere ikke nævnes.[20] Erik af Pommerns rolle var snarere dommerens og mæglerens. Forordningen var et kompromis mellem købmænd og godsejere på bekostning af bønder og håndværkere. Den var utilstrækkelig, og kongens og købstædernes politik havde næppe adelens og gejstlighedens frivillige samtykke. Ved kongens forsøg på rigets samling mod hertugerne i Holsten måtte en handelslovgivning, som kunne så splid mellem de tre førende samfundsgrupper, høre op.[21]

Den tilsyneladende omfangsrige, løse og skiftende gruppe af rådgivere i begyndelsen af kongens regeringstid udviklede sig mere og mere til et fast rigsråd.[22] Omkring ved Eriks store udenlandsrejse var denne udvikling slået igennem.[23] Krigen mod holstenerne og rådsmøder for hele unionen måtte – også på baggrund af adelens standsdifferentiering – medvirke hertil. Derimod undslog Erik sig ikke for at benytte udlændinge, så som Henning Kønigsmark, Benedikt Pogwisch og Hans Krøpelin foruden mindre højtstående adelige som rådgivere ved siden af den gamle adels fremtrædende repræsentanter, heriblandt Erik Nielssøn (Gyldenstjerne), Axel Pederssøn (Thott), Anders Nielssøn (Jernskæg), Erik Erikssøn (Banner) og Sten Basse. Også kongens slægtning grev Hans, naturaliseret ved ægteskab (s. 14), blev rigsråd og blev 1425 betegnet som svensk råd og som dansk i 1429.[24] Centraliseringen af unionsstyrelsen gav Erik mulighed for at anvende trofaste råder fra rigerne ved beslutninger vedrørende eet rige. Fra tiden efter kongens udenlandsrejse blev dette dog sjældnere, og repræsentanter fra adelens øvre lag markerede sig mere og mere i rådet. I det hele taget blev råderne, skønt drost- og marskembedet forblev ubesatte, og det nye hofmesterembede voksede i betydning (s. 264), inddraget i regeringsstyrelsen i højere grad end førhen. Bispekollegiet aristokratiseredes ved Erik af Pommerns provisionsret for at øge kontrollen med og sikre loyalitet fra kirken af hensyn til kontantlån til kongemagten.[25]

K Erslev har på grundlag af den udstrakte anvendelse af råder og adelige som høvedsmænd på danske og svenske slotte set et trygt tillidsforhold mellem kongen og *»hans gode Mænd i Danmark«*. Udsagnet rammer centralt, men må nuanceres, da eksistensen af en stormandsopposition i begyndelsen af kongens regeringstid tyder på, at aristokratiet ikke ganske uden modydelser tilsluttede sig Eriks politik, og at det først var i begyndelsen af århundredets tredje årti, at kongen formåede at trænge oppositionen tilba-

ge. I de følgende år indtil unionskrisen mærkes ingen større uoverensstemmelser mellem Erik og rigsråderne.[26]

Rådets medlemmer blev udpeget af kongen, muligvis efter rådernes indstilling, og råderne aflagde særskilt ed til ham som dennes råd og mænd. Der var tale om en hovedsagelig økonomisk velstillet, erfaringsrig og veluddannet aristokratisk forsamling på omtrent 30 personer med gejstlig eller verdslig status. Ærkebispen af Lund og hans seks lydbisper med Roskilde-bispen som øverste kansler (s. 269) og den mest fremtrædende af rang blandt de andre bisper, var selvskrevne medlemmer og indtrådte automatisk ved deres valg i rådets kreds. Abbederne og priorerne fra de største klostre som Sorø, Ringsted og Antvorskov besad tillige i Eriks tid rådsstatus, ligesom det sandsynligvis var tilfældet med enkelte kapitelsmedlemmer, for eksempel Lunde-dekanen Johannes Laxmand, som fra 1436 efterfulgte den kongetro Peder Lykke som ærkebisp. I Erik af Pommerns tid besad kongens kansler ikke rådsstatus, det gjorde derimod rigskansleren.[27]

Indsættelsen af højadelige bisper (Naune Gyrsting 1421 i Odense, Gert Gyldenstjerne 1432 i Børglum) indgik i den almindelige koncentration af slægter i rådet (se bilag I). Det var slægter som Gyldenstjerne, Laxmand, Jernskæg, Gyrsting, Thott, Basse, Krummedige, Banner, Brok, Lunge, Kabel, Bryske og Rosenkrantz, som dominerede i årene før Erik af Pommerns afsættelse 1439. For flere af slægterne gjorde en vis arvelighed sig gældende på rådsposterne, idet det økonomiske fundament i sammenhæng med den geografiske fordeling gik videre fra fader til søn. Råderne fremtrådte i kraft af disse slægtsgrupper med indbyrdes relationer ved ægteskaber som en homogen gruppe. Deres brug af lavadelige (specielt i bispegodsforvaltningen) gav dem sammen med deres militære magtposition ved besiddelsen af slottene med tilliggende len en betydelig nøglestilling i samfundslivet.[28]

Erik af Pommerns større inddragelse af råderne i rigsstyrelsen og hans bestræbelser på at have medlemmerne bag sig og binde aristokratiet til kongedømmet mindskede modsætningen mellem rådets rådgivende og kontrollerende funktion. Enigheden om Sønderjyllandsproblemet og mulighederne for øget økonomisk fremgang og politisk magt ved kongemagtens politik skabte forudsætninger for et samarbejde. Først da unionskrisen efterhånden afslørede parternes indbyrdes forskellige holdning og fremgangsmåde til sikring af egne interesser kom en stadigt stigende modstand til udtryk fra flere råders side og åbenbarede dobbeltheden i relationerne til kongemagten. Indsigten i styrelsen, Danehoffernes bortfald og landstingenes svindende betydning til fordel for rettertingene[29] befæstede sammen med koncilietankernes udbredelse opfattelsen af rådet som rigets og indbyggernes repræsentant overfor kongemagten. Specielt i en krisesituation, hvor aristokratiets interesser var truet, måtte dette få betydning, hvortil kom, at

råderne var dommere over kongen – en myndighed, Erik selv tillagde rådet i striden med holstenerne.[30] Det må fremhæves, at det danske rigsråd i anden halvdel af Erik af Pommerns regeringstid var blevet en jævnbyrdig modpol til kongemagten.

Svensk og norsk opposition mod kongemagten

Rigsrådet var ligesom Erik af Pommern efter dennes udenlandsrejse interesseret i at fortsætte krigen mod holstenerne, der ikke var villige til at efterleve kejserdommen om hertugdømmets tilhørsforhold.[1] Økonomisk og militær hjælp var ønskelig fra Sverige og Norge, og unionsbrevets bestemmelse om militært fællesskab blev udnyttet. Allerede i 1415 havde Erik overfor almuen i Viken påkaldt sig unionsbrevets bestemmelse om rigernes hjælpeforpligtelse.[2] Senere, i 1420 ved præsteskabets vægring i Uppsala stift søgte kongen at formå dem til at betale en skat til krigsførelsen, dog uden at henholde sig til unionsbrevet. Året efter takkede han kapitlet for dets undsætningshjælp og fordrede mere.[3] Foged- og bispeindsættelserne samt byrderne for adel og øvrige indbyggere ved skattebetaling, og ofte personlig deltagelse i krigen, skabte ikke begejstring for kongens politik. Svenskerne og nordmændene var de første til at blive trætte af krigen, som blev ført fjernt fra deres landegrænser.[4]

Fra unionsmødet i København i sommeren 1425 eksisterer et vidnesbyrd om svensk og norsk utilfredshed. En nærværende ordensudsending skrev 3. august til højmesteren om forhandlingerne og meddelte: »*...Sust weren viele und mancherley teydung zwischen den Reichen, die wurden alle hingeleget. Wir vornehmen, dass sie alle die Sweden und die von Norwegen gerne freden hatten und mer teydunge begeren wen krieges, sunder alleine die Denen die welden gerne kriegen...*«[5]

Erik af Pommern og danskerne ønskede altså at fortsætte krigen. Interessant er i denne forbindelse, at kongen den 11. september 1425 lod Roskildebispen som øverste kansler udstede en indgående, teknisk omhyggelig og tillidvækkende vidisse (kopi) af unionsbrevet fra 1397. Det gik på grund af dette dokuments mangler – hvad Jens Anderssøn var klar over – ikke an at fremvise det. Den norske notar Toke Nilsson trådte, som det var tilfældet i andre danske notarialakter, i baggrunden for Roskildebispen, og vidissen blev i Kalundborg beseglet af den danskfødte bisp Jens Jakobssøn (Blik) af Oslo, grev Vitslav af Ebersten, høvedsmanden Torben Jenssøn og 3 indvandrede adelige.[6]

Forskerne har været uenige om 1425-vidissen. Diskussionen har samlet sig om aktens anvendelse, og hvor det gamle unionsbrev blev opbevaret før 1425. L Weibull mente, at

akten skulle bruges ved forhandlinger med holstenerne, men dette er tilbagevist af H Bruun, idet forhandlingerne i Lübeck med holstenerne blev ført til ende dagen før udstedelsen af vidissen.[7] Større tiltro indgyder heller ikke H Kohts opfattelse i forlængelse af H Bruuns antagelse, at akten var bestemt til det norske rigsråds forhandlinger med Skotland året efter.[8] E Lönnroth rammer i forlængelse af K Erslev og O S Rydberg rigtigere, når han påpeger, at 1425-vidissen gjaldt Norge.[9] Akten var til internt brug og skulle retfærdiggøre Eriks krav om krigspræstationer til kampen om Sønderjylland. Det vides dog ikke, om vidissen kom i brug. I august 1424 havde bønderne i Tønsberg len klaget over, at fogeden årligt opkrævede våbenhvite, en afgift for manglende rusttjeneste, skønt der ikke blev holdt våbensyn. Desuden havde de klaget over hesteløb, som de frivilligt havde påtaget sig, men som fogeden nu krævede som skat.[10] Hvad angår det originale unionsbrev, blev dette, som E Lönnroth, P Sjögren, S Welander og H Bruun påpeger,[11] opbevaret i Danmark og ikke i Norge, som flere forskere (H Koht, J Schreiner, G Carlsson, S Tunberg, A Mohlin) har ment på grundlag af, at det var Toke Nilsson, som anmodede om en vidimation i kong Eriks navn.[12] Det var Erik af Pommern, som ønskede en kopi. Hertil må føjes muligheden af, at Toke Nilsson i den dansksindede bisp Jens' følge blev anvendt, for at det ikke skullle være en dansker, der bekræftede vidissen med notarialmyndighed.[13]

Den forestående genoptagelse af krigen mindskede ikke misstemningen. Det svenske råd lovede dog i vinteren 1425-1426 ved forhandlinger med dronning Philippa at deltage med 300 ryttere samt skytter til skibs med kost i et år. Det svenske råd anmodede samtidig Erik om, at købstæderne denne gang måtte være fritaget for udbud. Kongen gav samtykke hertil og takkede 1426 28/4 rådet for dets villighed til at hjælpe ham.[14]

Den forværrede situation, da de vendiske hansestæder sluttede sig til holstenerne, fik krigen til at vokse i omfang.[15] Atter var der brug for hjælp, og dronning Philippa blev på ny sendt til Sverige. Med sig havde hun en skrivelse af 10. december 1426 fra det danske rigsråd til det svenske, beseglet på alles vegne af ærkebisp Peder Lykke og bisp Jens af Roskilde, kongens trofaste støtter. Rådet takkede for hidtidigt venskab og meddelte, at dronning Philippa og ærkebispen i Uppsala ville berette nærmere om den nye krigstilstand med hansestæderne. Det danske rigsråd havde overvejet krigsforberedelserne med Erik af Pommern og håbede, at svenskerne også denne gang ville deltage på lige fod med kongen, *»uppa thet at wy umga oc fly mughe swadant hofmodh oc trældom som the stædher oss alle meth mene«*.[16]

Samme år og i de følgende sendte svenskerne hjælp, men på et møde i Helsingborg i december 1427 meddelte ærkebisp Jöns Håkansson af Uppsala sammen med bisp Sigge af Skara og Arnold af Strängnäs kongen, at kirkens hjælp hidtil kun havde været frivillig, og at det ikke var en pligtig ydelse, som kunne danne præcedens. Erik protesterede kraftigt herimod, og forbeholdt sig ret til at oppebære præstationer af kirken, hvis det blev nødvendigt.[17] – Overfor Uppsalaærkebispen udviklede den danskfødte bisp Oluf Knob i Vesterås nødvendigheden af kirkens deltagelse i krigshjælpen til bekæmpelse af hansestæderne. Kirken var befriet for krigstjeneste, men

burde alligevel moralsk deltage i rustningsbyrderne for at gøre en ende på de besværligheder, som havde hersket så længe.[18]

Hvad enten bisp Olufs brev stammede fra tiden før eller mere sandsynligt efter Helsingborg-mødet, var også han klar over, at kirkens hjælp var frivillig. Begrebet kirkens frihed (*»libertas ecclesiae«*) anes bag skrivelsen ligesom bag ordvekslingen i Helsingborg. Dette frihedsbegreb fæstnede sig mere og mere, påvirket af de konciliære strømninger og de økonomisk vanskelige tider. Allerede i striden om bispeudnævnelsen i Strängnäs 1408-1410 var dronning Margrethe og Erik på grund af deres indgreb i den svenske kirkestyrelse blevet betegnet som kirkens tyranner. På Arboga-konciliet i september 1417 stod en abbed tiltalt for smædeskriveri mod kongen, hvem han havde sammenlignet med kejser Nero.[19] Den kirkelige opposition mod kongens magtstilling var i det hele taget af gammel oprindelse og bestemt ikke glemt.

Heller ikke i Danmark fraveg kirken med ærkebisp Peder Lykke i spidsen kravene om kirkens frihed trods vilje til at samarbejde med kong Erik. Arven efter Aarhusbispen Bo Mogenssøn Lange († 1423) og 1425-konciliet i København viste dette. Hovedsagelig var den danske kirkes ledere dog nært knyttet til kongen, som de skyldte deres valg. De var som de verdslige råder opsat på et gunstigt udfald af krigen mod holstenerne.[20]

I striden om ærkebispevalget i Uppsala efter Jöns Håkanssons død 1432 9/2[21] stod Peder Lykke på Erik af Pommerns side. For ærkebispen i Lunds stillingtagen gjorde primattitelen sig gældende. Titelen var ved at få fornyet indhold og gav økonomiske muligheder. En ny ærkebisp i Uppsala valgt af kapitlet kunne ikke kontrolleres i samme grad som en kongeligt udpeget ærkebisp. Det var nærliggende, at den nye ærkebisp foruden at blive det svenske rigsråds fortaler i oppositionen mod kongens regeringsstyrelse og krigsførelse ville forøge Uppsalaærkesædets indflydelse.[22] I en skrivelse til paven 1432 16/10 fremhævede Peder Lykke det betænkelige i, at en fjende af kongen fik sæde i rådet, hvor netop Uppsalaærkebispen var den mest fremtrædende. Ved at påpege sin primatrettighed til Sverige – hvilken Erik også henviste til i en skrivelse til paven 1432 8/10 – søgte Lundeærkebispen at bevæge Eugen IV til at vælge kongens kandidat Arnold Klemmenssøn, idet han henviste til et tidligere brev. Roskildebispen og Færøbispen havde hos kongen modtaget oplysning af de nærværende råder om fremgangsmåden ved bispeudnævnelser i de nordiske lande, specielt i henseende til Uppsala.[23]

Skrivelsen Peder Lykke henviste til, var udstedt af ham selv og de danske bisper 1432 20/9. Dokumentet er uden stedsbetegnelse og opregner ikke de konkrete udstedere, hvad der viser uvilje hos enkelte lydbisper mod for megen indblanding i Uppsalakapitlets strid med kongen. De danske bisper

førte efter alt at dømme en tilbageholdende og medierende politik. De var ikke i samme grad involveret i konflikten som Erik af Pommern og Peder Lykke.[24]

Ærkebispestriden med Eriks inddragelse af statshensynet og Uppsala-kapitlets undersøgelse af grundlaget for kongens regeringsførelse skal ikke omtales nærmere, herom henvises til andre fremstillinger.[25] Det skal kun fremhæves, at det i en svensk skrivelse til paven fra marts 1433 blev påstået, at de danske bispers breve var udstedt efter pres fra kongen.[26] Udsagnet er imidlertid tendentiøst for at vinde Eugen IV for Uppsalakapitlets kandidat Olof Laurensson. Trods forståelse for Uppsala-kapitlets eget valg af ærkebisp vovede de danske bisper ikke at gå mod monarken, og ærkebisp Peder Lykke, den nye Roskildebisp Jens Pederssøn og bisp Jens af Oslo støttede Erik af Pommern sammen med bisperne fra Strängnäs, Skara og Växjö i en skrivelse til paven 1433 9/7. De tre svenske bisper tilbagekaldte deres støtte den 4. august, idet de påstod, at Erik af Pommern havde aftvunget dem dokumentet; men de danske bisper forblev formelt loyale mod kongen.[27] Med de kommende vigtige forhandlinger med hansestæderne var der for de danske bisper desto mindre grund til et modsætningsforhold til Erik af Pommern.[28]

Visse grupper indenfor det svenske højaristokrati støttede tidligt kirkens kamp mod unionskongen.[29] Bag deres optræden skimtes krav om større indflydelse og kontrol med rigets len, affødt af samfundsudviklingen, hvor den rigere del af adelen havde vokset sig mægtigere på bekostning af mindre formuende standskolleger. Højadelen stræbte efter at øge sin politiske og økonomiske magt, som mere og mere fik karakter af rettigheder. Her måtte denne samfundsgruppe imidlertid støde mod unionskongens centraliserede styrelse, som havde medført, at aristokratiet i Sverige var udelukket fra størstedelen af rigets slotte og len.[30]

Alligevel kom anledningen til åben opposition – som det senere også var tilfældet i Norge – ikke fra adelen og gejstligheden, men fra almuen.[31] Krigen med hansestæderne havde med dens handelsblokader mindsket Sveriges eksport kraftigt, eksempelvis af kobber og malm, og forøget den almindelige økonomiske nedgang, i særdeleshed i Dalarna, hvor jernværkerne var placeret.[32] Det var herfra oprøret tog sit udgangspunkt ved midsommertid 1434, efter at indbyggerne havde rørt på sig i 1433. Væbneren Engelbrekt Engelbrektsson fik hurtigt tilslutning fra almuen i andre dele af riget.[33]

Oprøret rettede sig mod kong Eriks udenlandske fogeder, repræsentanterne for det kongelige forvaltningssystem.[34] Skattesystemet havde dog ikke undergået væsentlige ændringer trods forskelle fra egn til egn; men i de områder, hvor skatten kollektivt betaltes i penge, forsvandt den gode og vægtige mønt efterhånden til fordel for lokale og mindre lødige møntenhe-

der. Almuens situation forværredes ved nedsættelse af den lokale mønts værdi i forhold til den kongelige mønt. Modsætningen mellem Erik af Pommerns kapitalbehov til krig og storpolitik og det naturaliedominerede lands kapitalressourcer var for stor. Levevilkårene forværredes, og strukturændringerne i samfundet øgede utilfredsheden.[35]

Den svenske adels og gejstligheds relativt hurtige tilslutning til bondeoprøret med et udbygget principprogram med karakter af rettigheder viste en fremskreden modstand mod Eriks styrelsesprincipper. Misfornøjelsens dybtgående og udbredte karakter afslører, at det kongelige forvaltningssystem ikke formåede at skabe et stabilt grundlag for magtudøvelsen. Oprøret rettede sig mod den enevældige konge og anvendelsen af fremmede fogeder. Modstand mod unionen var der ikke tale om hos Engelbrekt eller nogen anden politisk personlighed i Sverige.[36]

Danske godsinteresser i Sverige og Norge

Det danske rigsråd kunne ikke undgå at blive indblandet i forhandlingerne mellem unionskongen og det svenske rigsråd, som snart efter Engelbrekts oprør overtog ledelsen af oppositionen mod Erik af Pommern. Ved bedømmelsen af det danske råds stillingtagen til de to parter og rådets unionspolitik under Kristoffer af Bayern er det foruden rådets hidtidige dominans i den centraliserede unionsstyrelse af vigtighed at klarlægge dansk aristokratis og flere rigsråders interesser i Sverige og Norge. Kontakter og forbindelser til slægter lader sig kun påvise ved ægteskabers indgåelse, og i enkelte andre tilfælde, så som strid om gods eller arv.

Den økonomiske nedgang under den langvarige landbrugskrise og befolkningsforskydningen mod øst i Danmark havde forårsaget, at flere danske bønder slog sig ned på ledig jord i Sverige under betegnelsen *»jutar«*. Senere tilpassede samfundene sig de nye tilstande, og bøndernes rejsefrihed blev indskrænket. Der var kun reelle ekspansionsmuligheder for overklassen, og unionen gav dem store fordele.[1] De få slægtskabsforbindelser mellem dansk og svensk adel i tiden før Kalmar-unionen, grænseområdet Halland undtaget,[2] voksede under dronning Margrethe og Erik af Pommern i styrke. Det er ikke for meget sagt, at det særlig var under kong Erik, at slægtskaber på tværs af landegrænserne fæstnede sig for alvor – uden at dette berettiger til udsagn om eksistensen af en adelsskandinavisme blandt de nordiske rigers adel.[3] Danskerne ikke blot vandt gods og slog sig ned i Sydøst-Norge og Sverige og Finland, de giftede sig også for størstedelen ind i den svenske adel. Flere slægter blev delt i en dansk og en svensk-finsk linie, for eksempel Frille, Gyldenstjerne og Ryning. Adskillige tyske adelige

slog sig tilmed ned i Danmark og Sverige og kompletterede adelsindvandringen.[4]

Der er her ikke forsøgt nøjere at indkredse omfanget af den danske adelsudvandring til de øvrige nordiske riger, men det må pointeres, at strømmen i første halvdel af det 15. århundrede gik fra Danmark i kraft af dette riges relativt store folketal.[5]

Den svenske Posse-slægt havde dansk herkomst via Niels Jenssøn Loupose, som omtales første gang i Randers 1401 14/7.[6] Flere danskere, eksempelvis væbneren Lage Dus fra Horsensegnen og Jakob Ingemarssøn kaldet Tiby var i tjeneste hos henholdsvis Nils Stensson (Natt och Dag) og marsken Karl Knutsson (Bonde) omkring 1438-1439.[7] I marskens tjeneste var endvidere fra 1441 en søn af den danske rigsråd Axel Pederssøn (Thott) Erik Axelssøn, som ikke længe efter ægtede Klara Mattsdatter (Lillie) og herved blandt andet kom i besiddelse af godset Lagnö i Södermanland.[8]

Dronning Margrethes og Erik af Pommerns anvendelse af danske og tyske slotsfogeder medvirkede til ægteskaber med den stedlige adel. De danske Stockholmsfogeder Anders Ingvarssøn og Bo Tygessøn (Dyre) blev svensk gift tidligt i århundredet.[9] Den velkendte tyske høvedsmand sammesteds fra 1420, Hans Krøpelin († 1440), som var dansk gift med Kathrine Krag (Gøye), erhvervede senere flere af forgængernes ejendomme.[10] Vesteråsfogeden Jens Erikssøn (Lykke) († 1436) ægtede før 1415 Birgitta Ulfsdatter (Roos af Ervalla). Da parret ikke havde børn, arvede broderen Peder Lykke til Stadsgård (nuværende Konstantinsborg) og Aarhus-ærkedegnen Jens Iverssøn (Lange) gods og ejendele (s. 333).[11] Den danske rigsråd Aage Pederssøn (Laxmand) († 1424), broder til råderne Poul og Johannes Laxmand, blev gift med Katarina Laurensdatter (Aspenäs-ätten), og forvaltede Värmland for kronen i begyndelsen af 1420'erne.[12] Rigsråden Anders Nielssøn (Jernskæg) til Dronningholm på Sjælland ægtede Margrethe Hennekesdatter (Bekman) og efterfulgte i 1430 sin tyskfødte svigerfader som høvedsmand på det vigtige Axeval slot, hvorved han kom i besiddelse af gods og selv erhvervede mere. Han modtog Amneholm len af Erik af Pommern – sandsynligvis i pant – og blev betegnet som høvedsmand i hele Vestergötland.[13] Rigsråden Axel Pederssøn på Varberg slot i Halland var første gang gift med Katarina Axelsdatter (Krognos), en datterdatter til marsk Erik Kettilsson Puke, som havde arbejdet på dronning Margrethes indkaldelse til Sverige. Efter fru Katarinas død ægtede Axel Pederssøn før 1419 26/3 Ingeborg Rød, en datter af lagmanden i Østergötland Ivar Nilsson (firdelt skjold) og Katarina Tordsdatter (Bonde). Giftermålene og gods i grænselandskaberne måtte hos Hr. Axel lettere end hos andre standsbrødre åbne blikket for betydningen af en forbindelse mellem Sverige og Danmark.[14]

Erik af Pommerns slægtning, rigsråden grev Hans af Ebersten († 1446) blev gift med Ermegård Johansdatter (Bylow) († 1421), enke efter Knut Bosson (Grip), og kom på denne vis i besiddelse af svensk gods og ejendom (s. 14).[15] Af andre danske råder var den skånske ridder Niels Svendssøn (Sparre) til Ellinge († ca. 1435) før 1417 i sit andet ægteskab gift med Merete Jonsdatter (Hjärne), hvis fader havde haft forbindelse til den mægtige Abraham Broderssøn (Baad).[16] Sønnen Klaus Nielssøn indgik 1438 ægteskab med Katarina Bielke, en halvsøster til marsken Karl Knutsson, idet hun var en datter af Sten Turesson og Margareta Karlsdatter (Sparre af Tofta) i sidstnævntes andet giftermål efter Knut Tordsson (Bonde).[17]

Det var den fremstående rigsråd Erik Segebodssøn (Krummedige) († 1439), som for alvor begyndte at føre en aktiv giftermålspolitik, skønt slægten allerede på dronning Margrethes tid vandt indpas i Sverige.[18] Allerede tidligt var Erik Krummedige fra at støtte holstenerne gået over på kong Eriks side i striden om Sønderjylland. Senest i 1417 var han dansk rigsråd og blev senere hofmester. Han vedblev at være en af drivkræfterne i hele kongens sønderjyske politik, som tillige angik hans personlige interesser. Selv ægtede han (efter tabet af sin første hustru Beate von Thienen, som var en datter af den sønderjyske drost Johan von Thienen) Kathrine Frille, hvis fader sønderjyden Håkon Kristiernssøn i begyndelsen af århundredet virkede i Finland.[19]

Af Erik Krummediges døtre blev Margrethe gift med Ølands-lagmanden Ture Stensson (Bielke). Efter hans død i 1425 ægtede hun Krister Nilsson (Vasa) i dennes andet ægteskab. Fætteren til Ture Stensson, Sten Turesson († 1431), som i sit første giftermål havde Margareta Karlsdatter (Sparre af Tofta) – (der selv tidligere havde været gift med Knut Tordsson (Bonde) († 1412) og havde sønnen Karl Knutsson, marsk og konge fra 1448) – blev 1429 gift med Agnete Eriksdatter. Ebba Eriksdatter blev viet til danskeren Timme Jenssøn (Lange), høvedsmand på Akershus i Norge. Efter hans død omkring 1430 blev hun gift med Karl Kristersson (Vasa), Krister Nilssons søn i første ægteskab med Margareta Johansdatter (Molteke). I 1449 indgik hun for tredie gang ægteskab, nu med ridderen Erik Nipertz. Anne Eriksdatter blev gift med Albrekt Ottessøn (Bydelsbak), som i slutningen af 1420'erne var høvedsmand på Bohus i Norge. Lisbeth Eriksdatter ægtede skåningen og rigsråden Poul Pederssøn (Laxmand).[20]

Det var således væsentlige ægteskaber med ofte dertil hørende godsinteresser, som blev tilvejebragt under Erik af Pommern. Interessen for forbindelser mellem rigerne måtte styrkes herved. I denne forbindelse står tilbage at afdække, om der kan tales om en dansk ægteskabs- og godspolitik overfor de øvrige nordiske riger. Interessen samler sig her i første række om Abraham Broderssøns arvinger og godser.

Margrethe Eriksdatter (Krummedige) blev gift med Ture Stensson (Bielke) i begyndelsen af 1420'erne. Ture Stensson havde tidligere været gift med Birgitte Abrahamsdatter († 1415), Abraham Broderssøns (Baad) eneste legitime datter med Margrethe Pedersdatter (Dudde), og ægteskabet var en realitet før 1407 18/1. Forinden havde Fru Birgitte været gift med Jens Eskilssøn (Falk) til Vallø (Bjeverskov H.), med hvem hun havde døtrene Kirstine og Katarina.[21]

Abraham Broderssøns henrettelse 1410 forårsagede, at kronen inddrog hans omfattende gods og hindrede en arveopgørelse. Arvingerne repræsenteret ved Ture Stensson og Jens Grim frafaldt 1412 eventuelle retskrav. Jens Grim mødte for sin halvsøster (Anders Nielssøns helsyster) Cecilie Nielsdatter (Jernskæg), som ca. 1406 havde ægtet Abraham Broderssøn og nu var gift med skåningen Bonde Jakobssøn (Thott) († 1439-40).[22] I 1413 overlod Erik af Pommern på baggrund af et ikke tilbagebetalt pengebeløb til Fru Birgitte så godt som alt, hvad kronen var kommet i besiddelse af efter Hr. Abraham. I begyndelsen af 1414 erklærede Ture Stensson, Bonde Jakobssøn og deres hustruer, at de havde modtaget arv efter Abraham Broderssøn, skønt han var blevet henrettet efter loven.[23]

Den endelige arveopgørelse lod vente på sig, og fandt først sted i København 1419 10/7. Hr. Abrahams sydhallandske gods omkring Vapnö og Tostorp gik til Bonde Jakobssøn og fru Cecilie, mens det smålandske gods tilfaldt Ture Stensson og fru Birgitte, deres fælles børn og Jens Falks arvinger.[24] De sidstnævnte, døtrene Kirstine og Katarina, havde sandsynligvis allerede ved denne tid indgået ægteskab med henholdsvis Henning Henningssøn (Podebusk) og Oluf Axelssøn (Thott). Ægtemændenes fædre, som medbeseglede overenskomsten om arveskiftet sammen med den svenske ridder Nils Erengislesson (Hammerstaätten) og Ture Stenssons fætter Sten Turesson, turde have haft stor andel i sønnernes fordelagtige giftermål.[25]

Der høres ikke senere fra Bonde Jakobssøns og Fru Cecilies side noget om arvestridigheder. Derimod kom arvingerne efter Ture Stensson, Ture Turesson og Erik Erikssøn (Gyldenstjerne) – hvor sidstnævnte fra 1446 var gift med Kristina, datter af Birgitta Turesdatter († 1436) og Karl Knutsson – efter Erik Turessons død i 1450 i en langvarig strid om arvens størrelse efter denne, samt om Ture Stenssons morgengaver til sine 2 hustruer. Arveprocessen faldt ud til Erik Erikssøns fordel i begyndelsen af 1451, hvorimod den senere krig mellem Danmark og Sverige og Ture Turessons støtte til Kristian I bragte Hr. Ture rådighed over hele arven efter Erik Turesson i 1458 samt Erik Erikssøns hustrus mødrene gods. I striden fik Ture Turesson støtte af Oluf Axelssøn (Thott) og Claus Rønnov, gift siden 1454 med Erik Turessons enke Birgitta Kristersdatter (Vasa).[26]

Delingen af Abraham Broderssøns ejendomme mellem hans arvinger tillader visse slutninger. Først og fremmest ses Bielke-slægten, repræsenteret ved marsken Sten Bengtssons søn Ture tidligt at øjne muligheder ved et ægteskab med Birgitte Abrahamsdatter. Også de danske rigsråder Henning Podebusk og Axel Pederssøn har for deres sønner set et indbringende giftermål med Jens Falks døtre. Det gælder i det hele taget, at det var fremtrædende adelsfamilier, som trådte i forbindelse med den store godssamler og løftede arven efter ham. En aktiv giftermålspolitik øgede sønnernes økonomiske styrke og sociale anseelse. Ægteskaberne medvirkede til en aristokratisering af adelens øverste lag.

Større mulighed for at indkredse dansk gods- og ægteskabspolitik i de nordiske riger giver et blik på Bo Jonssons (Grip) børns ægteskaber.

Drosten havde i sit andet ægteskab med Margareta Lamprechtsdatter (Dume)[27] sønnen Knut og datteren Margareta, som ægtede henholdsvis Ermegård Johansdatter (Bylow) og Detlev Johansson (Bylow). Knut Bosson havde i sit ægteskab sønnen Bo og datteren Katarina. Sidstnævnte blev omkring 1426 gift med Nils Erengislesson (Hammersta-ätten), hvis fader havde været en af testamenteeksekutorerne for Bo Jonsson. Bo Knutsson fik Ramborg Lillie, en datter af Matts Ödgislesson og Ingeborg Gregersdatter (Aspenäs-ätten), hvor sidstnævntes moder var en søster til Nils Erengislesson. Ramborg Mattsdatter indgik efter Bo Knutssons død i begyndelsen af 1440'erne nyt giftermål med Eggert Albrektssøn (Krummedige).[28]

Ermegård Bylow († 1421) giftede sig efter Knut Bossons død i 1406 med grev Hans af Ebersten. Sammen havde de datteren Philippa, som senere ægtede den godsrige norske rigsråd Sigurd Jonsson, søn af den i Norge naturaliserede värmlandske ridder Jon Marteinsson. Grev Hans deltog i lighed med hustruen i varetagelsen af hendes og børnenes rettigheder, og fra ca. 1419 havde han Gripsholm slot i pant.[29] Senere giftede han sig med Helene Folmersdatter åf den danske slægt Lunge, modtog i 1420'erne Oppensten slot i forlening og havde fra 1433 Vesterås slot efter det svenske rigsråds afsættelse af Jösse (Jens) Erikssøn (Lykke). Desuden besad han en del gods i Sverige. Han vedblev at have kontakter til Bo Jonssons arvinger, efter at Ermegård Bylows børn af første ægteskab var blevet fuldmyndige.[30] Grev Hans' overtagelse af Tranekær slot – sandsynligvis som pant – i slutningen af kong Eriks regeringstid (s. 71) gør det klart, at han havde interesse i at opretholde unionen mellem de nordiske riger.

Margareta Bosdatters (Grip) mand Detlev Bylow døde senest i 1416, og hun selv synes forholdsvis hurtigt at være fulgt efter. Sønnen Henrik ægtede en søster til Henning Pogwisch, men døde uden arvinger 1439, hvorefter hans gods overgik til farbroderen Ficke Bylow († 1454), der 1444 blev gift med Hebla Bydelsbak, en datter af den danske rigsråd Albrekt Bydelsbak. Baggrunden for ægteskabet skal utvivlsomt søges i, at Albrekt Bydelsbak i slutningen af 1420'erne havde været høvedsmand på Bohus, eller at Hebla Bydelsbak allerede havde et fordelagtigt giftermål bag sig.[31]

Allerede få årtier efter Bo Jonssons død var der således fremtrådt nye slægter som arvtagere til drostens ejendomme. Særlig rigsråden grev Hans besad i ægteskabet med Knut Bossons enke en vigtig position, som muligvis kunne styrkes på grund af hans tilknytning til Erik af Pommern.

Kendskabet til Bo Jonssons arv og arvinger er ikke udtømt hermed. Opmærksomheden henledes på Margareta og Detlev Bylow, hvis søster Ida i 1425 var gift med Laurens Ulfsson (Aspenäs-ätten) († 1445). Sidstnævnte havde tidligere været gift med Katarina Stensdatter (Bielke), en datter af marsken Sten Bengtsson (der havde været Bo Jonssons testamenteeksekutor) og dennes hustru Katarina Holmgersdatter (Ulv). Laurens Ulfssons fader havde også stået i nær forbindelse med Bo Jonsson og været dennes testamenteeksekutor.[32] I ægteskabet med Katarina Stensdatter havde Laurens Ulfsson datteren Katarina, som blev gift med Aage Pederssøn (Laxmand) i dennes andet ægteskab.[33] Skønt Hr. Aage før 1424 var høvedsmand i Värmland, hvor en tredie af Bo Jonssons testamenteeksekutorer Erik Kettilsson (Puke) tidligere havde udøvet tjeneste i over en menneskealder,[34] tillader kendsgerningen ingen sikre slutninger med henblik på den danske rigsråds overvejelser for giftermålets etablering. Katarina modtog i 1419 gods i Ale herred i Vestergötland til eje af Ture Stensson, hvis ægteskabet bragte børn med sig, hvad der kan pege på, at økonomiske interesser var involveret i giftermålet. Laxmand-familien ejede gods i Sverige allerede i 1398.[35]

Katarina Knutsdatter (Grip) blev i 1426 gift med Nils Erengislesson (Hammersta-ät-

ten).[36] Ægtefællen († efter 1440 22/8) havde tidligere været gift med Märta Knutsdatter (Leopard), med hvem han havde døtrene Birgitta (senere nonne † 1465)[37] og Ingeborg, som i 1423 ægtede Otto Ulfsson (Björnram), samt Märta, der 1423 blev gift med skåningen Peder Aagessøn (Hegle 2) til Jätsberg i Värend – i dennes andet ægteskab efter Bengta Turesdatter[38] – og sønnen Erengisle.[39]

Erengisle Nilsson blev i 1442 gift med den danske rigsråd og marsk Oluf Axelssøns ældste datter Birgitte (s. 200), hvad der vidner om Hr. Olufs kontakt ved denne tid med en betydelig slægtsgruppe, som havde andel i arven efter Bo Jonsson, hvilken aldrig blev genstand for en egentlig arveopgørelse på grund af drostens talrige forretnings- og panteaffærer.[40] Fru Birgitte fik til morgengave Hammersta gård (Sotholms H.) med omkring 30 navngivne gårde, og det fastsattes – iøvrigt til Thott-slægtens fordel – at hvis Erengisle Nilsson ikke inden et år genløste morgengavegodserne for 200 nobler (ca. 1000 mark), skulle de blive på deres fælles børns mødrene side. Forblev ægteskabet barnløst, tilfaldt godserne den efterlevende med uindskrænket rettighed. Den sidste bestemmelse blev ændret i Stockholm 1446 28/7 ved et nyt morgengavebrev med genløsningsret for arvingerne, hvad der siden affødte den mangeårige strid mellem Birgitte Olufsdatter og Erengisle Nilssons arvinger.[41]

Oluf Axelssøn ejede gods i Sverige ligesom sin fader og sine brødre, hvilket måtte styrke deres interesse i at bevare unionen. Erik Axelssøns ægteskab med Klara Mattsdatter (Lillie) (s. 11), som var en søster til Ramborg, der i sit første giftermål havde Bo Knutsson (Grip) († ca. 1442), viser yderligere Thott-slægtens økonomiske interesser. Aage Axelssøn indgik senest 1435 ægteskab med Märta Bengtsdatter (Vinstorpa-ätten), som modtog gods i Skåne som medgift. Ægteskabet må betragtes som en bestræbelse på at styrke eksisterende geografisk-økonomiske interesser.[42] Bo Jonsson havde rigtignok betænkt Hr. Aages hustrus bedstefader i sit testamente,[43] men Abraham Broderssøns gods synes afgørende for ægteskabets etablering fra Aage Axelssøns side. Fru Märtas fader Bengt Uddsson havde deltaget ved flere opgørelser vedrørende Hr. Abrahams gods,[44] og sidstnævntes slægtning Svend Tordssøn, hvem Aage Axelssøn foretog flere godskøb med, var gift tredie gang med en Hille Uddsdatter, som også foretog flere godshandler med Hr. Aage. Ved godskøb fra den aldrende danske rigsråd Anders Nielssøn (Jernskæg) og Eggert Krummedige i 1446, øgede Aage Axelssøn sine godser i Vestergötland. Samme år købte Aage Axelssøn gods i Kinds herred i Østergötland og andet gods i Vestergötland.[45]

Gennemgangen af betydningsfulde danske aristokratiske ægteskaber med repræsentanter for svenske slægter under Erik af Pommern og enkelte fra årene under Kristoffer viser, at der ikke entydigt kan tales om en dansk ægteskabs- og godspolitik. De indgåede forbindelser var med slægter som Bielke, Bonde, Aspenäs, Vasa, Lillie og Hammersta-ätten. Med forsigtighed lader visse strukturer sig ane. Der synes først og fremmest at være interesse for Abraham Broderssøns mangeartede godser og forbindelser til adelsslægterne i de svensk-danske grænseegne, hvor den store godssamler i lighed med Niels Svarte Skaaning havde opbygget et lensrige.[46] Også Bo Jonssons godser synes at være eftertragtede ved etablering af nye giftermål. Intet peger på, at kong Erik havde større indflydelse på ægteskaberne mellem medlemmer af den nordiske adel. Giftermål og økonomiske interesser på tværs af landegrænserne gik vel i spænd med styrelsen af unionen som eet rige.

Danske aristokraters interesser i Sverige og Norge måtte styrke forståelsen for unionens opretholdelse. Eksempelvis byggede slægten Thott med interesser i grænseegnene på unionen som en nødvendig forudsætning.[47] Det danske rigsråds politik måtte i en krisesituation mellem rigerne gå ud på at føre unionen frelst igennem alle prøvelser.

Det danske rigsråds større inddragelse i rigsstyrelsen under Erik af Pommern og tilslutning til kongens politik mod besiddelse af slotte og len konsoliderede rigsrådet som institution i samfundet. Den økonomisk-sociale udvikling med højadelens, inklusive flere rigsråders godsekspansion i Danmark og i grænselandskaberne kan kun understøtte dette. Det må fremhæves, at den fortsatte udnyttelse og styrkelse af de økonomiske interesser foruden hidtidige fordele ved unionen måtte påvirke udformningen af det danske rigsråds politik overfor kongemagten såvel som overfor svenskerne og nordmændene. Hertil kommer, at de nordiske rigers eksportinteresser var forskellige, ja hvert rige fremviser sin egenart i forholdet til de hanseatiske stadsgrupper. På dansk side gik størsteparten af eksporten af stude, heste og landbrugsprodukter til Lübeck og de vendiske stæder, og gør det klart, at opretholdelsen af forbindelser til Lübeck var vigtige.[48] Anlæggelsen af nye veje i grænselandskaberne i unionstiden til hurtig transport af produkter får sin forklaring herved,[49] ligesom placeringen af danske og udenlandske høvedsmænd på grænseslottene fra dronning Margrethes tid havde til hensigt at kontrollere eksporten.[50]

På dansk grund måtte råderne især stræbe efter retssikkerhed og sikring af gods og handel, og følgelig en udbygning af den politiske indflydelse. I henseende til unionen kunne rigsrådet for at sikre egne og danske interesser enten føre en balancepolitik, eller give støtte til én af parterne. Rådets flertal måtte dog efter oprøret i 1434 med svenskernes vilje til at fastholde konstitutionelle rettigheder være stemt for indrømmelser til det svenske rigsråd til gengæld for unionens opretholdelse og garantier for godsinteresserne i Sverige. Problemet er, hvorvidt det danske rigsråd var tilfreds med garantier, eller fortsat i samarbejde med kongemagten søgte at besidde støttepunkter og arbejde for kontrol over Sverige og Norge.

Norden og Østersø-området (efter K. Kumlien 1953).

I
Rigsråd og Unionshensyn 1434-1436

Fra Vordingborg til Stockholm 1434

I sommeren 1434 førte Erik af Pommern og nordiske rigsråder forhandlinger i Vordingborg med repræsentanter fra hansestæderne Lübeck, Hamburg, Lüneburg og Wismar om en fredsslutning, som den 5-årige våbenstilstand aftalt i Horsens 1432 og et møde i Svendborg 1433 havde åbnet udsigt til.[1] Forhandlingerne gik i hårdknude, og 9. juli udstedte kongens forligsmænd et dokument efter henstilling fra rigsråderne, hvori de erklærede, at forhandlingerne var afbrudt. Alligevel viste Erik sig 11. juli imødekommende overfor de krav, som han forinden hårdnakket havde vægret sig ved at lytte til. Forhandlingerne kom langsomt i gang igen, og resulterede i begge parters accept af en udsættelse til midsommer 1435. Rigsråderne, især danske råder, ses at have støttet Erik af Pommern i denne meningsændring.[2] Den ændrede holdning kan have sin forklaring i det svenske oprør, som nødvendiggjorde en udsættelse af forhandlingerne.[3]

De mange tilstedeværende råder fra de nordiske riger skulle efter Vordingborg-mødet deltage i et stort møde i København om forhold vedrørende rigerne.[4] Den foruroligende udvikling i Sverige forårsagede, at de svenske rådsrepræsentanter rejste til et rådsmøde i Vadstena, hvorfra der 1434 16/8 udstedtes et opsigelsesbrev til Erik af Pommern. I dokumentet opsagde 19 svenske råder kongen deres troskab, fordi han ikke havde overholdt sin kongelige ed og ikke havde hindret ulovlige skatter og andre overgreb.[5] Opsigelsen skulle træde i kraft 14 dage efter, idet der som grund angaves, at det var bondeanføreren Engelbrekt, der havde tvunget dem til dette skridt. Holdningen var dog taktisk bestemt. Initiativet gik tilbage til Erik af Pommern.[6]

Kongen lod i bestræbelserne på at vinde tid og tvinge det svenske rigsråd til at spille med åbne kort de tretten nærværende norske råder besvare det svenske brev den 27. august.[7] Forinden havde Erik med samtykke af råder eftergivet ærkebisp Aslak Bolt en gæld, måske for at knytte ham nærmere til sig.[8] I dokumentet rettet til opsigelsesbrevets udstedere med bisp Knut af Linköping i spidsen, rådede nordmændene det svenske råd til at tilbagekalde skrivelsen, da det stred mod unionstraktaten. Erik af Pommern havde

ikke handlet af ondskab, men var villig til at rette på misforhold efter rådets henstilling.

Det vides ikke, om danske råder udfærdigede en tilsvarende skrivelse; men det synes ikke at være tilfældet. Råderne måtte dog, som forhandlingerne ved midten af juli havde vist, ønske en afklaring af situationen i Sverige, som antageligt blev bedømt på baggrund af hussiterkrigenes ødelæggelser og de tidligere demokratiske bevægelser i hansestæderne.[9]

Erik af Pommern besluttede sig under indtryk af Engelbrekts styrkers fortsatte sejrrige fremgang til at undsætte de erobrede landskaber og slotte, og udskrev folk og skibe. Ærkebisp Peder Lykke støttede kongen. Den 1. september 1434 lånte han Erik 100 ny arnoldusgylden *»til vor Lunde Kirkes Beskærmelse og vor Herre Konges Udbud mod hans aabenbare Fjende af Suerige, hans Lande og Slotte der at undsætte.«*[10] Ærkebispen havde personlig interesse i kongens aktion. Fortsatte Engelbrekts styrker deres fremgang, var ærkesædet og dets vidtstrakte besiddelser i fare. Anders Nielssøn på Axeval, Jens Grim på Kalmar slot og Axel Pederssøn på Varberg var allerede belejret, tillige med Laholm.[11]

I Sverige fik frygten for Erik af Pommerns ankomst med hærmagt det svenske rigsråd, som støttede Engelbrekt efter Vadstena-mødet,[12] til at se sig om efter forbundsfæller. Nordmændene blev 1434 12/9 anmodet om støtte, vel også som svar på skrivelsen af 27. august, og de 12 udstedere pointerede, at kongen havde brudt sin ed og styrede ved hjælp af fremmede fogeder og via slotsloven til hertug Bugislavs hånd gjorde riget til et arverige imod dets privilegier og rettigheder. Desuden beklagede rådet sig over skatterne og anden told. Nordmændene blev opfordret til fortsat at drive handel på Sverige med bortfald af afgifterne som udsigt.[13] Samtidig udstedte rådet breve til ordensmesteren i Livland og dennes stæder, til de seks vendiske hansestæder, til højmesteren for den tyske Orden samt til de preussiske byer.[14] En kopi af brevet til højmesteren og de preussiske byer dateret 1434 5/9 blev imidlertid som det eneste sendt til højmesteren Poul von Russdorf sammen med et brev af 3. oktober, hvori bisp Knut, Nils Erengislesson (Hammersta-ätten) og Bo Stensson (Natt och Dag) med henvisning til rådets åbne brev ansøgte om hjælp imod Erik af Pommern.[15] Den 21. september havde bisp Knut og Linköpingkapitlet tilbagekaldt bisp Nils af Växjös fuldmagtsbrev hos Baselkonciliet, idet bispen ikke længere burde repræsentere både den svenske kirke og Erik af Pommern. Skrivelsen var ikke rettet imod bisp Nils, men var hovedsagelig et anklageskrift mod kongen.[16]

G Carlsson har set forklaringen på, at brevene ikke blev afsendt, i kong Eriks og hans flådes ankomst til Sveriges østkyst.[17] Dette kan, som H Schück har påpeget, ikke være tilfældet. Brevenes manglende afsendelse skyldes snarere, at de 12 udstedere synes vel fåtallige til at træde op mod kongen, og det synes at have voldt vanskeligheder at få alle udstedernes segl

hængt ved skrivelserne.[18] – Det må i denne sammenhæng undre, at intet dokument eksisterer til det danske rigsråd. Efter alt at dømme udstedte det svenske råd ikke et sådant. Forklaringen kan kun være, at de svenske råder anså råderne i Danmark for at være modstandere, eller ikke pålidelige nok som støtter mod Erik af Pommern. Klageskrifterne havde iøvrigt en kraftig brod imod danskerne, som i forlængelse af kongens opførsel angaves at have berøvet svenske fanger deres ejendele, når de var på vej til hansestæderne med løsepenge, samt at de endog havde plyndret og frataget svenske borgere deres ejendom.[19]

I skrivelsen til højmesteren 1434 3/10 meddelte det svenske råd, at Erik var ankommet med krigsmagt *»stærkende sig til vort fordærv endnu mere end tidligere«*.[20] Hvorvidt oplysningen er rigtig, vides ikke, men det er klart, at kongen havde udset sig de endnu frie slotte som udgangspunkt for eventuelle erobrings- og hævntogter. Disse slotte var Kalmar, Stäkeholm, Elfsborg, Axeval, Nyköping (hvor Albrekt Styke ikke overholdt en aftale med Engelbrekt) samt Stockholmhus. På Axeval herskede som ovennævnt Anders Nielssøn til Dronningholm på Sjælland, og på Kalmar hans halvbroder på mødrene side Jens Grim til Tosterup i Skåne.[21] Størrelsen af kong Eriks hær kendes ikke, men helt ubetydelig har den næppe været, da han senere ifølge Karlskrøniken ved sin afrejse fra den svenske hovedstad efterlod flere hundrede mand.[22]

Havde Erik regnet med, at Stockholm kunne bruges som udgangspunkt for militæroperationer i Mälarprovinserne, blev han skuffet. Høvedsmanden Hans Krøpelin havde i juli aftalt en stilstand med Engelbrekt med gyldighed indtil 1434 11/11. Kongen var henvist til at afvente udløbet heraf.[23] Hans position blev forværret, idet almuen efter indfaldene i Sydsverige og grænselandskaberne vendte tilbage og sammen med andre hidkaldte styrker lejrede sig udenfor hovedstaden. Det lille Østhammar slot gik tabt. Erik søgte at styrke sin stilling, og ifølge Karlskrøniken lod han ved stilstandens udløb Almarestäk slot udenfor byen afbrænde, og lod 500 mand placere på Gråbrødreholmen.[24]

Til kamp kom det ikke. Forhandlingsviljen slog igennem, og Erik og det svenske råd enedes 15. november om en stilstand indtil 1435 11/11.[25] Alle omstridte spørgsmål parterne imellem skulle afgøres i Stockholm den 8. september 1435 af en domstol sammensat af 4 råder fra hvert rige. Indtil dommen faldt, skulle status-quo opretholdes. 30 danske forlovere, heriblandt råderne grev Hans, grev Vitslav, Sten Basse, Eler Rønnow, Poul Laxmand, Herman van Hagen, Oluf Axelssøn, Otto Nielssøn (Rosenkrantz) og Niels Erikssøn (Banner) samt Anders Hak og Eggert Frille (som senere skulle blive råder) garanterede overenskomsten. De 12 dommere var: Fra Sverige bisperne Sigge af Skara og Magnus af Åbo, Krister Nilsson (Vasa) og Hans Krøpelin. Fra Danmark bisp Jens Pederssøn (Jernskæg) af

Roskilde, Axel Pederssøn, Sten Basse og Poul Laxmand. Fra Norge bisp Olaf af Bergen, Eindrid Erlendsson, Olaf Hakonsson og Sigurd Jonsson. Ved rettergangen skulle de bilægge konflikten efter svensk lov og specielt tage hensyn til Engelbrekt Engelbrektsson, Erik Puke og deres medhjælpere. Overenskomsten baseredes på oprørernes retslige standpunkt.

Hvorledes forhandlingerne kom i stand, vides ikke. Der blev forhandlet i Stockholms Helligåndshus, hvor svenskerne indgav klageskrifter mod Erik af Pommerns styrelsesmåde.[26] Utvivlsomt var klagerne de samme, som rådet havde sendt højmesteren 1434 3/10. Råderne havde i dette brev klaget over ulovlige skatter og told, samt over at udlændinge (danskere, tyskere) sad på lenene, og at slotsloven gjorde Sverige til et arverige.[27] Især lensstyrelsen synes at have været diskuteret kraftigt i Stockholm.[28]

Erik af Pommern søgte i 1439 at overføre svenskernes klager mod hans styrelsesmåde på det danske rigsråd, hvoraf flere havde deltaget i Stockholm 1434. Han prøvede at give det udseende af, at det var danskerne, som ønskede indflydelse i Sverige.[29] Synspunktet kan ikke helt afvises, og flere råder, for eksempel Albrekt Bydelsbak, Anders Nielssøn og Jens Grim besad i Eriks kongetid vigtige svensk-norske lensposter, og de to sidstnævnte holdt endnu trofast slotte til kongens hånd. Det danske råd førte imidlertid ikke i 1434 en skarp politik overfor Sverige, hvilket synes at fremgå af, at personer som grev Hans, Poul Laxmand, Jon Jenssøn (Gere), Klaus Nielssøn (Sparre) til Ellinge og Thott-slægten, repræsenteret ved Oluf Axelssøn og broderen Keld havde økonomiske interesser at varetage. Overfor det svenske rigsråds ihærdige modstand mod lensstyrelsen må disse personer sammen med andre nærværende råder og udenrådsadelige have været tilbøjelige til at vise imødekommenhed. En konflikt mellem Danmark og Sverige, som ville sætte unionsforholdet på spil, var uønsket, og både slægtskaber, fredstanken og gammel hævd måtte spille ind.[30] Dette kan bidrage til at forklare, hvorfor overenskomsten kom forholdsvis hurtigt i stand. De danske råder kunne ikke være interesserede i et forværret forhold til Sverige, også fordi Engelbrekts styrker lå omkring hovedstaden som en stadig trussel. Erik af Pommern må have taget disse forhold til efterretning. Det svenske rigsråd måtte desuden selv være interesseret i en fredelig ordning.

Overenskomsten kom i stand *»effter wort radz radh«*. G Carlsson mener, at det først og fremmest var de danske råder hos kongen, som fik tilvejebragt stilstanden.[31] Dokumentudsagnet kan dække over uenighed mellem Erik og danske, eventuelt norske råder, men det synes ikke at være tilfældet, idet hensynet til hansestæderne spillede ind. Kendsgerningen, at enkelte råder omtrent samtidig med mødet i Stockholm førte forhandlinger i Haderslev med udsendinge fra de vendiske hansestæder, gør det klart, at Erik og rådet søgte at hindre et samvirke mellem det svenske rigsråd og hansestæderne. Det forholdt sig endvidere sådan, at situationen var forvær-

ret gennem en fastere holdning blandt stæderne, idet to repræsentanter fra de preussiske byer i august 1434 var blevet sendt til Erik af Pommern for at kræve overholdelse af gamle hanseprivilegier og erstatning for opbragte skibe og gods. Virkningen af den nye hanseatiske sammenslutning var ikke til at tage fejl af, og i Haderslev viste de danske forhandlere tydelig eftergivenhed overfor toldforhold og krav om erstatning for skader, forvoldt siden Horsens-stilstanden i 1432. Råderne lovede endda overfor hertug Adolf at ophæve kejserdommen om Slesvig. Et nyt møde med stædernes og hertugens udsendinge blev fastsat til Haderslev 1435 1/5, et godt stykke tid før mødeaftalen med det svenske rigsråd.[32] Hvorvidt de danske råder fortolkede deres kongelige fuldmagt temmelig frit, som E Kjersgaard mener, kan ikke ganske afklares.[33]

Hvorvidt stilstandsoverenskomsten 1434 15/11 indebar en sejr for Erik af Pommern eller for svenskerne, herom er forskerne ikke enige. K Erslev og E Lönnroth opfatter stilstanden som en sejr for kong Erik, mens G Carlsson pointerer, at aftalen ikke var til monarkens fordel. Unionskongen afstod netop under de isfrie måneder fra at begynde et nyt krigstog mod Sverige, og Halland forblev i fjendens besiddelse[34]. – Intet tyder heller på, at Erik foreløbig agtede at bryde stilstanden. De forestående forhandlinger med hansestæderne måtte mane til forsigtighed. Blev derimod aftaler bragt i stand med stæderne, ville det svenske rigsråd have ringe mulighed for at hævde sig mod kongen, hvis ikke dennes magt i unionen blev neutraliseret på en eller anden måde.[35]

Sammensætningen af rettergangsdomstolen var Erik af Pommern gunstig. De danske og norske rigsråder må betragtes som meget pålidelige og til en vis grad også de svenske råder.[36] Af de udpegede danske rådsdommere var bisp Jens af Roskilde og Axel Pederssøn ikke til stede i Stockholm, men deres udnævnelse viser, at Erik af Pommern regnede med deres støtte. Hr. Axel havde personligt kendskab til Engelbrekts optræden, hvilket utvivlsomt også var tilfældet med skåningen Poul Laxmand. Disse råder må naturligt have ønsket at pacificere bønderne. Erik af Pommern har fra dem med stor sandsynlighed kunnet påregne et gunstigt resultat i dommen over Engelbrekt og svenskernes ret til oprør.

Værre måtte det blive med det ømtålelige spørgsmål om lensstyrelsen. Her måtte råderne som følge af kraftig svensk modstand være tilbøjelige til at fravige kongens standpunkt noget af hensyn til unionen og freden mellem rigerne. Stilstandsdokumentet var imidlertid lidet konkret. Det kommende år kunne ændre adskilligt. Dokumentets bestemmelser, hvorefter tvisten skulle afgøres efter svensk lov, samt at det sandsynligvis var svenskerne, som krævede og fik en rettergang stillet i udsigt, hindrede ikke Erik af Pommern og det danske råd i at søge deres stilling styrket.[37] En anden

overenskomst i Stockholm, hvorved Erik kun skulle modtage skat fra de af hans fogeder, som endnu besad deres slotte, taler ikke herimod.[38]

Sammenfattende tillader overenskomsten i Stockholm 1434 15/11 ikke at udpege en egentlig sejrherre. Striden udsattes et år, indenfor hvilket Erik håbede at konsolidere sin stilling. Et vidnesbyrd om hans stejle holdning fremgår af, at han ved afrejsen fra hovedstaden efterlod en hær, som af Karlskrøniken anslås til 600 mand.[39]

Halmstad-mødet 1435

Stockholm-stilstandens manglende bestemmelser om Sveriges forvaltning indtil det nye møde, affødte i begyndelsen af 1435 her et behov for at styrke sig imod kong Eriks mulige forsøg på at omgå en retslig løsning.

Herredagen i Arboga i januar 1435, hvor Engelbrekt blev valgt til rigshøvedsmand, var udtryk for en fortsat vilje til at stå sammen og gennemføre rådskonstitutionalismen. Foruden repræsentanter for adelen og købstæderne deltog 36 rigsråder, hvoraf 12 inklusive Engelbrekt var nye rådsmedlemmer, i det velbesøgte møde, der, som G Carlsson har vist, ikke bør opfattes som en rigsdag.[1] Engelbrekt blev kåret til øverste leder af rigsforsvaret og fik hjælp af 6 underhøvedsmænd, alle fra højadelen. Tydeligvis besluttede de forsamlede i deres uro at skabe et forsvarssystem, som kunne give størst mulig beskyttelse mod krigeriske overfald, idet man især frygtede kong Erik og fogederne på de slotte, som ikke var blevet erobret i 1434.[2]

Samtidig søgte rådet at vinde støtte hos udenlandske magter. De 3 skrivelser fra september måned 1434 (til højmesteren for den tyske Orden, ordensmesteren i Livland og til de vendiske hansestæder), som oprindeligt ikke var blevet afsendt, blev forsynet med et tillæg, bevidnet af 26 rigsråder. – Skrivelserne blev dog stadig ikke afsendt, i det mindste ikke brevene til Preussen og Livland.[3] Baggrunden var et mæglingsinitiativ fra Stockholmhøvedsmanden Hans Krøpelin.[4] Råderne foretrak en fredelig løsning med kongen, og anså endnu ikke en sådan for umulig. Yderligere medvirkende var utvivlsomt oplysninger om forhandlingerne i Haderslev mellem Erik og hansestæderne, hvilket mindskede håbet om hanseatisk støtte.[5]

Sammen med Hans Krøpelin deltog i forhandlingerne Henrik Rowerder, en ordenskompthur, som nyligt var ankommet fra højmesteren på Erik af Pommern's opfordring. De foreslog at søge tilvejebragt et forlig, således at kongen skulle omlægge sit regeringssystem og ifølge Karlskrøniken respektere svenskernes *»frijheet oc rät«*. Rådet tilsluttede sig dette.[6] Endnu 15. februar opholdt Hans Krøpelin sig i Stockholm, men den 23. befandt han sig i Vadstena sammen med Karl Knutsson (Bonde) og Otto Ulfsson (Björnram), som af rådet var udpeget som ledsagere til rejsen til Danmark.[7]

For kendskabet til forhandlingerne i Danmark eksisterer alene Karlskrønikens skildring, hvis oplysninger gør et pålideligt indtryk: Overfor Erik forklarede de 2 udsendinge, at det svenske rigsråd fortsat ønskede ham som konge, når blot deres rettigheder blev respekteret. Udtalelserne faldt i tilstedeværelse af danske råder, og kongen rådslog straks med dem om situationen. Resultatet blev en beslutning om at sende fuldmægtige repræsentanter til Halmstad for at søge at tilvejebringe en ordning.[8]

Krønikens oplysninger lader ane, at det danske rigsråd tilrådede kongen at gå ind på det svenske rigsråds krav og opnå en fredelig løsning af konflikten. Det gjaldt for de unionsivrige danske råder – og tillige for Erik af Pommern – om at bevare freden og båndene mellem rigerne. Råderne har kunnet tilslutte sig svenskernes henstillinger, og kongen har givet efter for rådets synspunkter. Den 10. februar opholdt ærkebisp Peder Lykke, bisp Jens, Erik Krummedige, Anders Nielssøn, Otto Nielssøn samt de udenrådsadelige Niels Jenssøn (Galen) af Hammar og Peder Bille af Lyngby sig i Roskilde efter henstilling fra kongen i anledning af en godsstrid. Flere måtte afgjort ønske en ordning med det svenske rigsråd, hvorved personlige interesser såvel som unionsinteresser blev varetaget.[9]

G Carlsson mener, at de danske råder hemmeligt sympatiserede med den svenske opstand, men at de af hensyn til unionens opretholdelse støttede Hans Krøpelins mæglingsaktion.[10] Tilslutningen til en fredelig løsning på konflikten er rigtig, men hvorvidt råderne sympatiserede med det svenske råd på dette tidspunkt, endsige havde sammenfaldende interesser på alle områder med disse, tillader dokumenterne intet sikkert udsagn om. Råderne måtte naturligt ønske større indflydelse på styrelsen i Danmark. Den senere danske unionspolitik viser derimod, at rigsrådet ønskede de gamle tilstande med en mangelfuldt uddybet unionsaftale, men at råderne for at undgå strid søgte over mod svenskernes synspunkter. Kunne danskerne påregne fri benyttelse af deres godser og ejendele i Sverige, var man villig til at give afkald på slottene.

Forhandlingerne i Danmark synes at have strakt sig over et længere tidsrum. Endnu 19. april var Hans Krøpelin i København, hvorfra han i en skrivelse anmodede højmesteren om at tage Bo Stenssons (Natt och Dag) søn i sin tjeneste. Desuden oplyste han kortfattet på grund af manglende tid om situationen i rigerne og meddelte, at Henrik Rowerder ville berette nærmere herom.[11]

Måske var det med vilje, at tiden blev trukket ud, så der ingen tidsforskel blev mellem forhandlingerne med hansestæderne, hertug Adolf og det svenske rigsråd. Disse forhandlinger skulle for samtlige parters vedkommende begynde den 1. maj. Det vil erindres, at den samme politik var ført i november 1434, for at den ene part ikke skulle kunne påvirke den anden diplomatisk.

Sammenfattende kan det fastslås med temmelig stor sikkerhed, at de danske råder tilskyndede Erik til at vise imødekommenhed overfor det svenske rigsråd, og at de besad en ikke ringe del af æren for, at beslutningen om et møde i Halmstad kom i stand. Hans Krøpelin og den preussiske kompthur må ikke lades ude af betragtning, men uden det danske rigsråds indflydelse på kong Erik var forhandlingerne sandsynligvis ikke gået så glat.[12]

Resultatet af forhandlingerne i Danmark synes at have taget lang tid om at nå til Sverige, hvorfor det svenske råd som tidligere besluttede sig til at styrke sin stilling diplomatisk. Den 20. marts skrev ærkebisp Olof, der nyligt var hjemkommet fra udlandet, fra Uppsala til Baselkonciliet om uenigheden mellem Erik og svenskerne samt om Stockholmforliget og kongens krav om at få en undskyldning fra ham.[13] Skrivelsen blev suppleret den 4. april fra Vadstena, og rigsrådet meddelte konciliet, paven og kardinalkollegierne om årsagerne til Engelbrekt-rejsningen. I stærkere vendinger end i ærkebisp Olofs brev anførtes Erik af Pommern's brud på hans kongeed, og det pointeredes, at han ikke var arvekonge.[14]

Det forhold, at svenskerne oplyste såvel paven som Baselkonciliet om Eriks styrelsesmåde, åbenbarer det svenske rigsråds taktiske overvejelser. Kongen så helst en stærk pavemagt, som kunne vindes i henseende til bispeudnævnelser, men med Eugen IV's kapitulation overfor konciliet i 1433 var ærkebispestriden i Uppsala flyttet indenfor forsamlingen i Basel.[15]

Den 31. marts udstedte svenske råder fra Vadstena et brev til højmesteren Poul von Russdorf og stæderne Danzig, Thorn og Königsberg. Dokumentet skulle erstatte skrivelsen fra Arboga-mødet, som aldrig var blevet afsendt på grund af Hans Krøpelins initiativ.[16] En tilsvarende skrivelse blev i afskrift og med akkreditiver sendt til Lübeck.[17]

De to dokumenter er interessante, fordi de i væsentlige henseender skiller sig ud fra de foregående og tydeligt bærer præg af den ved mæglingsinitiativet ændrede situation. Skildringen af kong Eriks styrelsesmåde var mere moderat og generel i formen, og det tilføjedes, at rådet aldrig havde haft til hensigt at afsætte kongen uden videre. Hvis Erik ændrede sin regering i overensstemmelse med sin kongeed og besatte slotte og len med svenske mænd efter rigsrådets samtykke, ville folket anse ham for en retmæssig konge. I modsat fald så man sig nødsaget til at vælge en anden. Brevene indeholdt samme anmodning om støtte og bistand som brevene af september 1434 havde indeholdt, og de udenlandske købmænd blev søgt vundet mod løfte om toldfrihed.

Foruden at skrivelserne afslører rådets forsøg på at styrke deres position, vidner brevene om, at det på dette tidspunkt var det svenske råd, som stod i spidsen for oppositionen mod Erik. Rådets program trådte tydeligt frem. Indbyggernes oprørsret anvendtes for at skabe vægt bag rådernes krav.[18]

Omkring 1. maj 1435 indfandt sig i Halmstad 6 repræsentanter fra Danmark med fuldmagt *»till at afflegge oc forlighe all twedracht oc missemmye, som her till warit hauer mellom forneffnde wor natheghe herre koning Eric oc righens rath, men oc inbyggere i Swerighe ...«*[19]. Disse var bisp Jens Pedersøn af Roskilde, Axel Pederssøn, Erik Nielssøn, Sten Basse, Morten Jenssøn og ærkedegnen Johannes Laxmand i Lund. De 5 førstnævnte hørte til blandt rådets mest betydelige medlemmer. Sten Basse, Axel Pederssøn og Roskildebispen var valgt af kongen på Stockholm-mødet 1434. I lighed med

Erik Nielssøn og Morten Jenssøn stod de alle Erik af Pommern nær. Hvad angår Johannes Laxmand, som var broder til Poul Laxmand (også udpeget som rådsdommer i november 1434), er det sandsynligt, at han på dette tidspunkt var medlem af rigsrådet. Han kan være stedfortræder for broderen; men han repræsenterede snarere den 75-årige ærkebisp Peder Lykke, som døde året efter, og hvis efterfølger han blev.[20] Ærkebisp Peder var personligt til stede i Halmstad, hvor han garanterede forligsdokumentet sammen med flere svenske råder. Det svenske rigsråds fuldmægtige var ærkebisp Olof, bisperne Knut og Sigge samt Nils Erengislesson, Knut Jonsson (3 rosor) og Magnus Gren.

Resultatet af forhandlingerne blev en præliminær fredsoverenskomst den 3. maj, som betød væsentlige indrømmelser til svenskerne. Det blev bestemt, at kongen *»oc hans medherhielpere i Swerighe* [eksempelvis fogeder, som endnu ikke havde overgivet sig] *oc sønnerlighe them aff Stocholm«* skulle mødes med det svenske rigsråd i hovedstaden den 29. juli for at forlige striden efter de 12 mænds udsagn, som skulle have afsagt dommen. Alle skader og krav skulle bilægges her, undtagen udløsning af fangerne i Øresund og regnskaber af *»konungens, kronens och alle mentz ... vforsømet rettighet i jordhegotz«,* som fogeder og embedsmænd var pligtige til at betale før oprøret.

Til fredens opretholdelse og konfliktens afslutning enedes parterne om øjeblikkelige forholdsregler samt aftaler, som skulle bringes til udførelse på mødet i Stockholm. Vedrørende det første punkt bestemtes det, at len, som endnu hørte til Eriks slotte, skulle forblive herved, indtil det nye møde var afholdt. Det svenske rigsråd skulle udnævne personer til at foretage skatteopkrævningen for at mindske tilløb til uroligheder. Desuden skulle Halland straks frigives. – Olaus Petri vil vide, at det var ærkebisp Olof, som fik Engelbrekt til at trække sine styrker bort herfra i et forsøg på at imødekomme Erik af Pommern.[21] Halland var dog stadig 18. oktober 1435 ikke frit.[22] Mere sandsynligt er det, at det var de danske forhandlere i overensstemmelse med kongen, som fik indføjet bestemmelsen. Axel Pederssøn må have været ivrig herfor. Ved en aftale med Engelbrekt i eftersommeren 1434 havde Hr. Axel på Varberg været nødsaget til at anerkende bondehærens tilstedeværelse og kun modtage halvdelen af skatten i lenet.[23] Han måtte atter ønske fri rådighed over lenet.

I et forsøg på at pacificere Engelbrekt og Erik Puke fik Engelbrekt lov til at beholde Örebro slot og stad med tilhørende len på livstid, mens Erik Puke blev søgt stillet tilfreds med Rasbo Hundare, hvilket han allerede havde i pant.[24] Endelig fastsatte overenskomsten, at fredsbrud på begge sider siden 15. november 1434 skulle stilles i bero indtil 29. juli, hvor alle tilfangetagne i øvrigt skulle frigives. Personer i de tre riger, som havde mistet jordegods, skulle straks få dette igen. Undtaget herfra var blandt

andet gods, som kronen havde bortpantet, hvilket skulle henstå til det nye møde. Færdselen mellem rigerne skulle øjeblikkeligt gives fri. I disse bestemmelser havde Erik og de danske råder en åbenlys interesse. Gods og ejendomme kunne frit besøges i Sverige, herunder slotte og len. Grænsehandelen sikredes for alle parter.

Spillede økonomiske hensyn således ind på de danske råders holdning i forhandlingerne, var det dog ikke kun hensynet til disse interesser, som banede vej for indrømmelser til svenskerne. Årsagen til eftergivenheden skal for en mindre del også søges i hensynet til hansestæderne. Freden med disse var ikke definitiv. Nye forhandlinger skulle føres i Vordingborg i juli måned.[25]

Indrømmelserne, som blev stillet det svenske rigsråd i udsigt, gik ud på, at Sverige skulle regeres under hensyntagen til rigets skrevne lov, og at Unionsbrevet fra 1397 skulle fremvises i Stockholm enten i original eller i vidisse. – Sandsynligvis var det fra dansk side, som forskningen har pointeret, at unionsaftalen blev fremdraget som et led i oprørets pacificering, idet principperne om freds- og venskabsforbund var udtalt her. Såvel Axel Pederssøn som bisp Knut i Linköping havde været til stede i Kalmar i 1397 og kunne sandsynligvis berette nærmere herom.[26] – På mødet i Stockholm 1435 skulle endvidere udnævnes en drost og en marsk, og skattens størrelse fastsættes. Til gengæld ville svenskerne holde fast ved Erik og udlevere alle købstæder, len og slotte *»som vbrende ere«*. Det var tydeligt, at svenskerne agtede at gennemføre rådskonstitutionalismen, og at de med løfte herom fratrådte den oprørske position mod kongen, og formelt anerkendte ham på ny.

Forskerne er enige om, at Halmstad-overenskomsten betegner genindførelsen af aristokratiets unionsprogram under Erik af Pommern's kongedømme,[27] og bestemmelsen om unionsbrevets offentliggørelse peger i retning heraf. Endelig fastslår dokumentteksten, at de to rigsrådsdelegationer henstillede *»vpa alle righene weghne, ee hwo the helzt ere vti thesse thry righe, at the ther effter haue wenscap, kerlich oc endracht hwor meth annen till rette«*. Fredstanken, som kirken især måtte stå bag, var til stede.

Konstateringen af et samvirke mellem danske og svenske råder er ikke nok. Forligsdokumentet må tillige anskues realpolitisk. Her fremgår det, at de danske råder fik en overenskomst i stand, som gavnede Erik ved at undgå den retslige procedure, som var fastsat i 1434. Konkrete løfter om slotslenene blev ikke afgivet.[28] Kongens magtstilling blev under de fastslåede forudsætninger om Sveriges ret og friheder gjort uafhængig af den retslige prøvelse af hans tidligere styrelsesmåde.[29] Aftalen bandt teoretisk ikke kongen til noget. Erik havde efter forhandlingerne med hansestæderne stadig mulighed for at hævde sig inden mødet i Stockholm.[30] H Schück mener, at det var Magnus Gren, *»som narrat sina godtrogna kolleger till denna*

öfverenskommelse«.[31] Synspunktet tilhører den ældre nationalistisk-unionistiske forskning og må afvises. Magnus Gren kan ikke på baggrund af sin senere optræden udskilles fra rådskredsen i 1435. Det var det danske rigsråd, som smidigt hævdede sig i forhandlingerne og i overensstemmelse med Erik af Pommern førte en henholdende politik i henseende til unionsstyrelsens indretning, samtidig med at en forståelse med det svenske rigsråd bevaredes.

Halmstad-mødets manglende konkrete udsagn om forholdet til Erik af Pommern medførte, at det svenske rigsråd søgte at styrke sin stilling. Endnu i slutningen af maj måned havde bisp Knut af Linköping håb om et forlig med Erik af Pommern,[32] og i Uppsala i begyndelsen af juni måned tog flere råder stilling til Halmstadforliget. Den danskfødte bisp Oluf Knob af Vesterås var fraværende, og ærkebisp Olof var den eneste, som havde deltaget i Halmstad. Dette peger på, at råderne muligvis først sent har fået underretning om 3. maj-forliget.[33]

Den 6. juni indgik 22 rigsråder (inklusive Engelbrekt og Erik Puke) et forbund, hvorved de svor at ville overholde Halmstad-aftalen. Søgte Erik at bryde denne, ville råderne gøre kraftig modstand.[34] Rådskonstitutionalismen lyser ud af dette forbund, der styrkede den indbyrdes enighed. Samtidig udstedtes et åbent brev, hvorefter svenskere i tjeneste hos udlændinge, som endnu besad slotte, skulle forlade disse inden 15 dage under trussel om tab af ejendom og forvisning fra riget. Påbudet blev motiveret med, at undtagelsesløs solidaritet var nødvendig under de herskende tilstande. De forsamlede synes at have planer om en almen mobilisering af Sveriges militært uddannede mandskab til værn mod eventuelle kongelige overrumplingsforsøg.[35]

Det svenske rigsråd søgte samtidig at styrke sin stilling til de omgivende magter. Den 9. juni udstedtes skrivelser til Reval (den tyske Orden og dens stæder) og Lübeck (vendiske hansestæder) om, at de forsamlede antog Halmstad-forliget under forudsætning af kongens hensyntagen til rigets skrevne lov. Adressaterne blev anmodet om at bistå riget, hvis Erik truede deres lovfæstede rettigheder. I lighed med tidligere breve blev frit købmandskab uden told og afgifter stillet i udsigt *»in alle stede dar Swedissche manne raaden«*. Befæstningen af Stockholm blev påpeget, samt at kongen forberedte sig på at komme til Stockholm den 29. juli *»mid grooter macht«*.[36] – Henvendelsen til hansestæderne fik ingen følger, og heller ikke på skrivelsen af 31. marts (s. 26) spores en reaktion. Stæderne ønskede ikke at blande sig, og de kommende fredsforhandlinger i Vordingborg kunne kun fastholde dette.

Erik af Pommern's afrejse til Sverige 15. august med 62 skibe støtter oplysningerne om, at monarken agtede at komme til Stockholm med våben-

magt.[37] Frygten på Uppsala-mødet var ikke helt ubegrundet. Kongen søgte på sin side samtidig at vinde den tyske Orden. I et brev til højmesteren Poul von Russdorf fra København 18. maj præciserede Erik, at han til mødet i Stockholm ønskede at medtage *»etlike van unsen negest besetenen vrunden«*.[38] Han regnede heriblandt deltagere fra højmesteren og ordensmesteren i Livland. Repræsentanterne burde være retskyndige og indfinde sig hos ham otte dage før Sct. Jakobsdag (25/7). Tydeligvis regnede Erik af Pommern med Ordenens støtte. Poul von Russdorf tog heller ikke stilling mod kong Erik i sit svar 14. juli på det svenske rigsrådsbrev af 9. juni, men forsikrede, at hjemvendte gesandter fra kongen og dennes udsendinge i Preussen gav ham det indtryk, at Erik havde gode hensigter. Stockholm slots nybefæstning burde efter højmesterens mening ikke opfattes som tegn på et planlagt angrebsfelttog.[39]

Poul von Russdorfs oplysning, at kongen havde udsendinge i Ordenslandet, kan være rigtig og peger i så fald i retning af, at Erik ihærdigt i foråret 1435 søgte at bedre sin position, idet forhandlingerne med hertug Adolf, hansestæderne og svenskerne endnu var uafklarede. Forbindelsen med den tyske Orden skulle, hvad forskningen ikke har tillagt større interesse, berøve Sverige enhver form for støtte.

De danske rigsråders og Eriks forhandlinger med hertug Adolfs udsendinge og stædernes repræsentanter i Vordingborg trak ud, og kom kun i stand grundet frygten for en tilnærmelse mellem stæderne og svenskerne.[40] Råderne var ivrige efter fred og ønskede ikke en strid indenfor unionen. Blandt disse havde Poul Laxmand, Herman van Hagen, Oluf Axelssøn og Otto Nielssøn deltaget i Stockholm-mødet 1434, og bisp Jens af Roskilde, Axel Pederssøn, Erik Nielssøn, Morten Jenssøn og Sten Basse (også med i Stockholm 1434) samt ærkebisp Peder Lykke havde forhandlet med det svenske rigsråd i Halmstad. Erik af Pommern tilsluttede sig modstræbende dette mod, at rådet udstedte et dokument om, at han efter deres opfattelse kunne slutte freden med ære. Den 22. juli udstedte følgende råder det ønskede dokument: bisp Jens af Roskilde, bisp Jens af Oslo, prior Bent Pederssøn (Present) i Antvorskov, Erik Krummedige, Peder Mogenssøn (Due), Sten Basse, Anders Nielssøn, Esge Brok, Ove Lunge, Oluf Axelssøn, Herman van Hagen, Jakob Basse og Joakim Schepelitz.[41] Med hansestæderne blev al strid opgivet, 1423-forbundstraktaten med Erik af Pommern ophævedes, og de krigsførende byer skulle fremover nyde deres privilegier på de nordiske riger i lighed med alle andre stæder, som havde andel heri. – Med hertug Adolf blev sluttet fred i dennes livstid og herefter i 2 år. Kongen forbeholdt sig den del af Sønderjylland, som endnu var i hans besiddelse, Haderslev, Ærø, Vesterherred på Før og List på Sild. Freden skulle efter fredsperiodens udløb kunne opsiges med et halvt års varsel. Sønderjyllandsproblemet blev udsat, og Erik opgav intet af kronens ret.[42]

Overenskomsten var på denne vis gunstigere end Haderslev-aftalen fra efteråret 1434 (s. 23) under indtryk af oprørets fremgang i Sverige, hvor kongen havde indrømmet, at al hans ret, erhvervet mod holstenerne fra kejseren, skulle være ugyldig. Fredsbrevene blev udstedt den 15. og 17. juli, og forhandlingerne blev afsluttet en lille uges tid senere.[43] Erik og råderne kunne ikke nå rettidigt til sammenkomsten i Stockholm 29. juli.[44]

Forliget i Stockholm 1435

Svenske og norske råder havde til tiden indfundet sig i Stockholm, heriblandt 3 af de i november 1434 udpegede norske dommere bisp Olaf af Bergen, Olaf Hakonsson og Sigurd Jonsson. Herforuden var flere danske og dansk-tyske væbnere mødt frem.[1] På grund af Erik af Pommern's udeblivelse klagede svenskerne til Hans Krøpelin og danskerne, som imidlertid bad om at få fristen for kongens ankomst udstrakt til 8. september.[2] Det svenske rigsråd accepterede dette, og 7. august udstedte Hans Krøpelin og enkelte norske råder samt provst Thorleif i Bergen og mange dansk-tyske væbnere samt Stockholms magistrat et åbent brev om, at det svenske rigsråd skulle afvente tiden til 12. august.[3] Blandt garanterne var Henneke Grubendal, Eggert Frille, Klaus Nielssøn, Bo Høg, Evert Markmand og Ficke Bylow, som havde været til stede i Stockholm året før. Kom kongen til stede, skulle Halmstad-aftalen straks iværksættes. Ankom Erik af Pommern stadig ikke, skulle et nyt forligsmøde fastsættes, hvor monarken personligt eller ved ombud skulle indfinde sig i Stockholm 8. september. Gik dette heller ikke i opfyldelse, gik udstederne i borgen for, at Halmstad-aftalen skulle overholdes. – Enkelte forskere har udtalt, at danske råder deltog i dokumentudstedelsen,[4] men dette er ikke tilfældet. Eggert Frille og Klaus Nielssøn blev først rigsråder på et senere tidspunkt (se bilag I).

Mens Erik af Pommern's ankomst afventedes, udstedte det svenske råd 11. august en række frälsebreve. Militærmandskabet mønstredes, hvis kongen trods alt unddrog sig forligets forpligtelser.[5] Den 12. august fornyedes forbundet fra Uppsala, og 14 råder, som da havde været fraværende, medbeseglede dokumentet. Blandt disse var, som forskningen har pointeret, 3 af de i november 1434 udpegede rådsdommere: bisperne Sigge af Skara, Magnus af Åbo og Krister Nilsson.[6] Erik af Pommern kunne fra disse ikke længere påregne fuld støtte for sin retsopfattelse. Det var dog Krister Nilssons håb, at striden ville blive løst i al fredsommelighed.[7]

Den 15. august sejlede Erik fra Danmark med 1600 mand og 62 skibe, hvis antal på grund af storm blev reduceret betydeligt. Han lå senere 3 dage i Kalmar hos Jens Grim. Den 22. august sejlede kongen forbi Gotland med

43 skibe i 2 flåder, og nåede inden fristens udløb til Stockholm sammen med danske råder og udenrådsadelige.[8]

Det er tidligere nævnt, at det danske rigsråd ønskede en fortsættelse af unionen og en udsoning mellem kongen og svenskerne. Fra tiden omkring Eriks ankomst til Sverige eksisterer et par så godt som ubenyttede dokumenter, som skaber større klarhed herover. I forbindelse med udveksling af fredsbreve og tilintetgørelsen af 1423-forbundsbrevet med hansestæderne, var Københavnsfogeden Mogens Gøye og rigsråden Esge Brok aktive. Esge Brok virkede før 1. september ivrigt for, at den lybske foged i Skåne Henrik Gripeshorn skulle deltage *»tho der dachvart;«* men Gripeshorn havde svaret henholdende og sagt, at han håbede, at Lübecks råd ville sende repræsentanter til Sverige.[9]

I et nyt brev af 4. september fra Malmø søgte Esge Brok yderligere at påvirke Henrik Gripeshorn *»alse umme de bodescop, de de rad van Lubeke hebben scholde by mynen heren in Sweden, dat gy dat also willen bestellen, dat dat io nicht naenblive, dat dungket my ganz gud wesen, dat dat io sche, alse ghesecht is ...«* Gripeshorn blev opfordret til at deltage personligt, *»wente gy dar wol mit den luden bekannt sint, unde weten wol alle legenheyt ...«*[10] – Skønt skrivelsen var udfærdiget af Esge Brok, afspejler den tillige det danske rådsflertals holdning, at striden med svenskerne skulle løses ved fredelige midler og med hanseatisk deltagelse. Gripeshorn forstod selv, at Esge Broks brev var udtryk for, *»dat des rykes raet gherne seghe dat de raet* (Lübecks) *bodescap gerne nasende, unde dat is ere begher.«*[11] Repræsentanter fra hansestaden mødte dog ikke op i Stockholm, men overvejelserne om Lübecks deltagelse åbenbarer, at især rigsrådet tillagde Stockholm-mødet stor betydning.

I Stockholm deltog foruden den danskfødte og sympatiserende bisp Jens af Oslo følgende danske råder: bisp Jens Pederssøn af Roskilde, Gert Pederssøn (Gyldenstjerne) af Børglum, Ulrik Stygge af Aarhus,[12] grev Hans af Ebersten, grev Vitslav, Erik Krummedige, Sten Basse, Morten Jenssøn (Gyrsting), Axel Pederssøn (Thott), Erik Nielssøn (Gyldenstjerne), Anders Nielssøn, Lyder Kabel, Henning Podebusk, Ove Lunge, Oluf Axelssøn, Otto Nielssøn, Jakob Basse, Herman van Hagen, Joakim Schepelitz samt Ficke von Vitzen. Desuden må nævnes følgende udenrådsadelige ud over de ovennævnte bag 7. august-forsikringen: Anders Hak, Niels Erikssøn (Banner), Otto Skinkel af Rugård, Evert Moltke, Jep Lunge, Oluf Lunge, Stygge Nielssøn (Rosenkrantz), Follert van Knob, Peder Nielssøn (Ulfeldt), Johan Bjørnssøn, Peder Hogenskild, Peder Aagessøn (Hegle 2), Joakim Flemming samt kansleren Laurids Brandt.[13]

Under opholdet i Stockholm blev der i september måned rettet krav til Erik af Pommern fra den afdøde rigsråd Mogens Munks arvinger om gods og

penge, som dronning Margrethe i sin tid skulle have tiltaget sig. Kongen anmodede bisp Jens af Oslo og Hans Krøpelin om at udtale sig herom, da de havde gjort tjeneste hos dronningen og fulgt hende dagligt ved tidspunktet for Hr. Mogens' død i 1410. De udstedte 28. september et dokument, hvori de påpegede, at dronning Margrethe straks efter Mogens Munks død rejste til Bygholm og herefter til Boller. Her tog hun såvel gods som penge, for sidenhen på Bygholm slot i deres og fleres nærværelse atter at overgive Stig Munk, Hr. Mogens' broder, *»en god Del Gods igen, baade Klæder og Smitseri, ... som vi forstaar«.*

Sagen var ikke udspillet med disse udtalelser, og Erik af Pommern anmodede senere Jens Grim, som ligeledes havde tjent hos dronningen, om at afgive vidnesbyrd om det passerede. I en skrivelse fra Kalmar 22. november 1435 tilkendegav han i samme vendinger om bisp Jens og Hans Krøpelin dronningens fremgangsmåde, foruden at han også havde været til stede ved opgørelsen med arvingerne.[14] – De 3 fremtrædende råder fra hvert af de 3 riger søgte på denne vis ved deres oplysninger – hvis rigtighed ikke kan kontrolleres – at svække anklagen mod kongemagten. Hvordan slutresultatet i sagen faldt ud, vides ikke. Sagen er ikke desto mindre interessant for kendskabet til holdningen overfor Erik af Pommern på denne tid, idet én eller flere af de arveberettigede personer søgte at bevæge kongen til en ny opgørelse på et tidspunkt, hvor han måtte ønske opbakning fra dansk side.[15]

Resultatet af de langvarige forhandlinger blev et forlig 14. oktober mellem Erik og det svenske rigsråd på indbyggernes vegne, og både danskere, nordmænd og svenskere gik i borgen herfor.[16] Sikkert har danske og norske råder, som Erslev mente, ansporet kongen til eftergivenhed.[17] En sådan holdning var nødvendig, og Karlskrøniken lader ane, at det var en hård strid, som blev udkæmpet.[18] Et bevaret svensk anklageskrift hos A Huitfeldt styrker krønikens udsagn.[19] Hans Krøpelin meddelte desuden til Reval 2. oktober, at *»her i landet står det nu desværre ilde til«.*[20] Frälsebreve fra det svenske rigsråd endnu i begyndelsen af oktober viser, at forhandlingerne muligvis kunne bryde sammen.[21]

Forliget lagde, som forskningen har klarlagt, Halmstad-aftalen til grund, som svenskerne fortolkede den, men gav desuden monarken vigtige indrømmelser. Erik fik ret til at indsætte fogeder af dansk eller norsk nationalitet på slottene i Stockholm, Kalmar og Nyköping. Slotslovene skulle derimod overalt tilstilles den, som blev valgt til konge i Sverige efter Erik, undtagen i det tilfælde, at han fik ægte børn, i så fald skulle der gås frem efter lovbogen. Hertug Bugislavs kandidatur var udelukket, men muligheden for, at kongens slægt kunne holdes på tronen, var teoretisk endnu åben, idet landsloven blev tolket som bindende for slotsloven.[22] Den indgåede aftale skulle endvidere ikke være *»forbyndelsebreuen«* og andre breve til

skade, hvad der kan afspejle, at kronings- og unionsbrevet blev stillet lige.[23] Hvert rige skulle modtage et eksemplar af unionsbrevet. I Halmstad-aftalen var kun blevet talt om unionsbrevet, *»sambindelsebreffuit«*. Sluttelig blev kongens ret sikret i købe-, pante- eller indløst gods. Dronning Margrethe blev nævnt i denne forbindelse med tanke på godsreduktionen af 1396, hvis resultat sikredes.

Indrømmelserne i forliget var således ikke til ugunst for unionskongen. Han udfærdigede samme dag et brev til højmesteren med tak for Henrik Rowerders medvirken i forhandlingerne. Foruden kompthuren forlød det i brevet, at *»unser erliken redere unser rike«* havde medvirket til forliget, hvad der kan dække over blandt andet de mange danske råder.[24] Disses betydning for forligets udformning påkalder sig interesse og er ikke tidligere inddraget som bemærkelsesværdig.

Det må bemærkes, at der havde fundet personændringer sted i den oprindeligt i november 1434 udpegede danske firemands-delegation, som sammen med 8 råder fra Sverige og Norge skulle virke som dommere. Axel Pederssøn og den fraværende Poul Laxmand blev erstattet med Erik Krummedige og Morten Jenssøn. Den sidste havde deltaget i Halmstad-mødet sammen med bisp Jens, Sten Basse og Hr. Axel foruden Erik Nielssøn og ærkedegnen Johannes Laxmand.[25] Forklaringen på, at Erik Krummedige erstattede Axel Pederssøn, skal sandsynligvis søges i det forhold, at han var en dreven forhandler og besad adskillige kontakter til svenske slægter og til Krister Nilsson (Vasa) ved sine døtres giftermål (s. 12). Det kan ikke udelukkes, at hans valg skyldes et bredt krav om uvildighed, idet han ikke som Hr. Axel på Varberg personligt havde måttet forhandle med Engelbrekts styrker.

Årsagen til Erik af Pommern's fastholden ved Stockholm, Kalmar og Nyköping slotte var antagelig, at de hørte til kongens fadebur. Også i 1497 blev det tilladt kong Hans att besætte disse, og det udtales da udtrykkeligt, at de hørte til kongens fadebur.[26] De tre slotte hørte til de stærkeste i Sverige og kunne om nødvendigt danne udgangspunkt for erobringstogter. Det er sandsynligt, at såvel danske som norske råder for forligets gennemførelse støttede Eriks krav om slotte, men at disses antal sluttelig indskrænkedes. Rådet, hvori bisp Jens, Morten Jenssøn og Sten Basse var loyale mod Erik af Pommern i lighed med blandt andre grev Hans, grev Vitslav, Axel Pederssøn, Erik Nielssøn og Anders Nielssøn, førte, så vidt det kan bedømmes, en balance-politik. Gotlandsproblemet skal omtales sidenhen. Den svenske opposition mod Eriks regeringsstyrelse havde vist sig stærk. Berettigelsen af de fremsatte krav kunne ikke afvises. En åbenlys tilsidesættelse af kravene om svenskere på svenske lensposter var uklog politik. Af hensyn til unionen og materielle interesser i Sverige måtte de danske råder som tidligere være tilbøjelige til at give efter for svenskernes rådskonstitutionalisme.

Forligsdokumentet henskød flere forhold (skader tilføjet ridderskabet, tilfangetagne personer, Gotland, fogedregnskaber, høvedsmandsudnævnelser) til de 12 dommere. Deres udsagn forelå 18. oktober.[27] Der blev fortsat åbnet mulighed for monarkisk kontrol af svenske slotte. Det svenske råd skulle høres i hvert enkelt tilfælde, men Erik skulle kunne udnævne, hvem han ville, forudsat valget faldt på en svensk. Formuleringen tyder på, at kongen stod stejlt på sin ret til at udnævne lensmænd, og at han gjorde lensspørgsmålet til det vigtigste punkt i forligsforhandlingerne.[28] Svenskerne fik adgang til slotte og len, men Erik kunne stadig indsætte kongetro tilhængere og ad denne vej kontrollere riget.

De øvrige bestemmelser i voldgifts-dommen drejede sig om almindelige fredsbrud, fastlæggelse af almuens skat, fredsbrud i Halland og skader forvoldt mellem ridderskabet og andre i Sverige. Til pådømmelse af fredsbrud i Halland, som straks skulle blive frit, skulle det danske rigsråd deltage sammen med kongen vedrørende skader forvoldt af danskere på svenskere. Skader mellem ridderskabet og andre i Sverige skulle løses øjeblikkeligt. Konflikter, som ikke blev bilagt, skulle forliges på et senere møde på grund af fare for stridigheder mellem *»righensens mæn oc the som nw nærwærendes ære aff them, som kære«*. Under klager til øjeblikkelig løsning skal sandsynligvis henregnes de klager, svenskerne rettede mod de mange danske og andre garanter bag 7. august-forsikringen. Disse blev afkrævet erstatning, fordi svenskerne havde måttet vente på Erik i mere end 3 uger *»i deres beste Høst«*, og beløbet blev ansat til over 16.000 mark.[29] Der høres intet sidenhen til dette erstatningsspørgsmål. Muligvis lykkedes det danskerne og nordmændene at tilvejebringe en forsoning.

De øvrige bestemmelser i voldgifts-dommernes erklæring drejede sig om tilfangetagne på begge sider i striden. De skulle straks frigives. Endvidere opfordredes Erik til at søge at finde en løsning angående personer, der i sin tid var tilfangetaget i striden med hansestæderne. Vedrørende jordegods, fogedregnskaber samt Engelbrekt og Erik Pukes stilling opretholdtes Halmstad-aftalens bestemmelser, og det tilføjedes, at oppebårne godsindtægter siden Halmstad-mødet skulle overgives til de rette ejere. Et møde mellem rigernes råd fastsattes til Lødøse 24. juni 1436.

Det må bemærkes, at bestemmelsen om tilbagegivelse af jordegods, som ikke i Halmstad-brevet stod forrest, her indtog en fremstående plads. Dette tyder på, at dommerne anså sagen for vigtig, men også at råderne hurtigt er nået til enighed i dette spørgsmål, som især var væsentligt for danske interesser. Hertil kommer, at den norske rigsråd Sigurd Jonsson i sit ægteskab med grev Hans' datter Philippa og i kraft af sin fædrene arv sandsynligvis også støttede bestemmelsens gennemførelse.[30]

Endelig udtalte dommerkollegiet sig om ærkebisp Olofs og andres skrivelser til udlandet. Disse breve skulle tilbagekaldes ved nye efter de tre

rigers råds samtykke, da de gik kongen for nær. Vedrørende Gotland gjorde råderne opmærksom på, at øen var et stående stridsemne mellem Danmark og Sverige, hvorfor konflikten skulle bilægges af Erik af Pommern og det norske rigsråd i Lødøse i 1436.

Ejendomsretskonflikten om Gotland, hvis handelsmæssige og strategiske betydning ikke må undervurderes[31], kan medvirke til at forklare, hvorfor flere indrømmelser i Stockholm-forliget blev Erik af Pommern gunstige ved danskernes og nordmændenes mellemkomst. På den anden side gik råderne med til at forhandle om øens tilhørsforhold.[32]. Et brud med det svenske rigsråd blev undgået. – Hændelserne på Kalmar-mødet 1436 viser imidlertid, at det danske rigsråd undgik at få fastsat et fællesmøde for alle 3 riger (s. 58). Rådet var rede til indrømmelser overfor svenskerne, uden under hånden at føle sig bundet af aftaler, men ad anden vej søge at hindre en mere indgående ordning af unionsforholdet.

Betragtningerne om Gotland og danske råders sandsynlige støtte til Erik af Pommern om enkelte slotte i Sverige peger på, at det ikke kun var hensynet til personlige interesser, som var den drivende kraft bag rådets politik i Stockholm. Også unionsforholdet, herunder hidtidige fordele for Danmark, blev involveret i forhandlingerne. Danskernes position ved gennemførelsen af forliget må ikke undervurderes, hvad der har været tilfældet i den tidligere forskning. Trods tilsyneladende imødekommenhed og vilje til at lade svenskerne få adgang til rigsstyrelsen og til at besætte slotte og len, var der efter alt at dømme på fundamentale punkter tale om en interessekonflikt mellem danske og svenske råder i unionsopfattelsen. Det danske rigsråd markerede sin selvstændighed og stod endnu Erik nær. Forhandlingsresultatet i oktober 1435 indebar ikke en sejr for svenskerne. Disse fik tilstedt visse indrømmelser, men de var modificeret i forhold til de oprindelige krav. Vejen lå åben for genindførelse af de tidligere regeringsmetoder.[33]

Ifølge forligsdokumentet skulle en drost og en marsk udnævnes i Sverige. Efter forhandlinger, hvor Erik af Pommern ifølge Karlskrøniken forkastede Karl Knutsson, Bo Knutsson og Nils Stensson som for unge til drostembedet og selv foreslog Krister Nilsson, Bengt Stensson og Nils Erengislesson, blev Krister Nilsson sluttelig valgt. Marsk blev den 27-årige Karl Knutsson (Bonde).[34] – Den nyvalgte drost må på trods af sin tilslutning 12. august til Halmstad-aftalens opretholdelse regnes for loyal mod kongen. Karl Knutssons slægtsskab med drosten kan have virket beroligende på Erik, hvorfor han ikke indvendte noget mod rådets ønske om at få ham til marsk på trods af sin uvilje mod at tildele ham større magtbeføjelser.[35]

Det danske rigsråd havde ikke indflydelse på disse valg, men billigede sandsynligvis valget af Krister Nilsson, som besad danske kontakter via sit og sønnens ægteskab med døtre af den indflydelsesrige Erik Krummedige. Ved udnævnelsen af drosten synes råderne ikke at have medvirket. Ved

ceremonien, hvor marsken modtog tegn på sin værdighed, forhørte kongen sig hos Erik Krummedige om fremgangsmåden. Det er Karlskrøniken, som giver denne oplysning, der ikke kan afvises i betragtning af Erik Krummediges tidligere hofmesterstilling.[36]

Erik af Pommern, der i slutningen af oktober forhandlede med det svenske rigsråd om almuens beskatning, udstedte enkelte frälsebreve og rettede på misforhold i retsudøvelsen,[37] var i sin gode ret, når han før 26. oktober fratog Hans Krøpelin Stockholm slot og i stedet indsatte den jyske rigsråd Erik Nielssøn til Tiim (Hind herred) som høvedsmand. Jens Grim beholdt Kalmar slot, mens den skånske væbner Jon Jenssøn (Gere) af Gisleberga (Onsjø herred) fik overladt Nyköpinghus efter Albrekt Styke.[38]

K Erslev har utvivlsomt ret i, at afsættelsen af den vellidte Hans Krøpelin, som havde optrådt som mægler mellem svenskerne og kongen, *»var lidet klogt«*, og flere forskere har tilsluttet sig dette.[39] Erik af Pommern må have regnet Hans Krøpelin for alt for eftergivende og svenskvenlig, siden han på dette tidspunkt ønskede den mangeårige slotshøvedsmand fjernet.

Men hvorfor blev Erik Nielssøn udpeget, når han allerede i mange år havde siddet inde med Riberhus og fortsatte hermed? Forklaringen kan kun være, at Erik af Pommern regnede ham for en af sine mest trofaste støtter i lighed med Jens Grim. Hr. Eriks senere forsvar af slottet, samt den kendsgerning, at han længe holdt fast ved kongen, dokumenterer dette fuldt ud.[40] Muligvis stod Erik Nielssøn bag kongen i ønsket om at fastholde Stockholm, idet han havde økonomiske interesser at varetage i Østersø-området (s. 339). Høvedsmandsposten betød en bedret udgangsposition for ham. Men indebar Erik Nielssøns udnævnelse en indrømmelse til det danske rigsråd,[41] herunder flere af de ældre råder? – I betragtning af vitale danske interesser i Sverige og de senere bestræbelser på at undgå en nøjere udformet unionsaftale samt udbygningen af Baltikum-politikken, kan dette som tidligere omtalt ikke afvises. Stockholm slot var stærkt befæstet og udbygget og kunne eventuelt danne udgangspunkt for erobringstogter i Mälar-provinserne.[42] Desuden foregik en væsentlig del af Sveriges eksport herfra, hvorfor denne fortsat kunne kontrolleres, og skattemidlerne anvendes i unionsinteresse.[43] En garnison på 500 mand blev ifølge Karlskrøniken placeret på slottet ved fogedskiftet, *»ty han* (Erik af Pommern) *wille the suensca engaledis tro«*.[44]

Ved andre udnævnelser fulgte kongen dommernes udsagn om svenske mænd, men fortolkede 18. oktober-overenskomsten udenom det svenske rigsråds interesser. Den finsk-tyske væbner Ivan Flemming blev høvedsmand på Stäkeborg, og Olof Finne modtog Stäkeholm[45]. Disse slotsfogeder skal ifølge G Carlssons tolkning af Karlskrønikens udsagn være indsat på kongens hjemrejse mod Danmark i november.[46] Valgene skete derimod i Stockholm. Det svenske rigsråd udtalte i 1436, at de i utilfredshed med Erik af Pommern's opførsel og hans manglende vilje til at ændre slotslovene først

beklagede sig til de 12 dommere og sidenhen til de nærværende danske rigsråder, og anmodede dem om at formå kongen til at rådføre sig med sit svenske råd ved tildelingen af slotte. Henstillingerne medførte ingen ændringer i kongens dispositioner. Eriks svar var kun, at han ikke ville være deres »ja-herre«. Han ville ikke berøves flere af sine kongelige rettigheder.[47]

Intet vides om danskernes svar til det svenske råd på anmodningen om at gå til kongen. Historikeren Christiern Pederssøn († 1554) vil vide, at *»de* (svenskerne) *finge ingen suar af dennom igien«*. Hans skildring giver ingen oplysninger ud over Karlskrøniken.[48] Udsagnet er hans egen fortolkning. Det må fastholdes, at de danske råder loyalt overbragte de svenske henstillinger i et forsøg på at få kongen til at indtage en imødekommende stilling. Opfattelsen må begrundes i, at denne holdning fortsætter den hidtidige politik, hvor det gjaldt om at bilægge strid indenfor unionen.

Straks i begyndelsen af november måned, trods svensk opfordring om at forblive i Sverige, påbegyndte Erik af Pommern rejsen mod Danmark. Den senere rigsråd Eggert Frille, som havde slægtninge i Finland og under opholdet i Stockholm havde optaget et lån på 60 mark af rigsråden Herman van Hagen, var blandt andre med på denne rejse, hvor han ved skibbrud mistede gods og ejendele.[49] – Ericus Olais oplysning, at kongen på hjemrejsen begik overgreb på Vadstena-kloster, må afvises. Vadstena-diariet ved heller intet herom.[50] Derimod var det i Stockholm gået ud over ejendele tilhørende Gråbrødreklostret, idet en garnison tropper under ledelse af Herman van Hagen havde været indkvarteret her.[51]

Fra Arboga til Vadstena 1436

Erik af Pommern's udnævnelser af høvedsmænd viser hans intentioner. Sverige havde fået en drost og en marsk, men kongen agtede ikke at ændre sin styrelsesmåde nævneværdigt. Forhandlingerne om skattens størrelse i Stockholm medførte ikke en tilstrækkelig nedsættelse, og 29. november skrev marsken Karl Knutsson til kongen fra et mindre rådsmøde i Enköping om bøndernes yderligere krav herom.[1] Erik af Pommern's svar kendes ikke, men marskens brev vidner om, at nye uroligheder var ved at bryde ud. Igen var det Engelbrekt og Erik Puke, som førte an. Urolighederne rettede sig nu tillige mod rigsrådets medlemmer, som følgelig lidt efter lidt gled over til fornyet opposition mod kongen. Situationen var atter fjendtlig mod Erik af Pommern, og det kort tid efter, at han havde forladt Sverige.[2]

Erik Nielssøn deltog sammen med Krister Nilsson, Bengt Stensson og Nils Erengislesson i bestræbelserne på at hindre urolighederne i at brede sig, hvad der fremgår af en brevveksling mellem marsken og Hr. Erik.[3] Karl

Knutsson ønskede imidlertid ikke at tage kraftige forholdsregler mod den nye bonderejsning, men så en mulighed for at udnytte uroen til fornyede krav til Erik af Pommern. Han undgik at møde til et rådsmøde i Stockholm og fastholdt et tidligere fastsat møde i Arboga 12. dagen efter jul med deltagelse af rigsråder og rigets mænd. Karl Knutsson agtede at bilægge stridighederne ad fredelig vej sammen med blandt andet bisp Thomas af Strängnäs og førte en balancepolitik ved at opholde sig nær urocentrene.[4] I modsætning hertil indtog råderne i hovedstaden fra starten et mere fjendtligtpræget standpunkt til almuen og dens ledere, hvad Erik Pukes opførsel på Åland (Kastelholm slot) samt erobringen af Täljehus, som Bengt Stensson besad, kun kunne uddybe.[5] Det må dog pointeres, at såvel råderne i Stockholm som Karl Knutsson og hans tilhængere måtte ønske, at Erik af Pommern opfyldte sine løfter. Rådsopdelingen åbenbarer, så vidt det kan bedømmes, tillige økonomiske interessemodsætninger. Flere af de tilstedeværende i Arboga havde mistet økonomiske privilegier ved Stockholmoverenskomsten. Bisp Knut af Linköping havde mistet Stäkeborg slot, og Nils Gustavsson havde muligvis måttet afstå Vesterås slot.[6] Rådsfraktionen omkring drosten Krister Nilsson (Vasa) deltog ikke i herredagen i Arboga, hvorfor stemningen her måtte blive Erik af Pommern mere fjendtlig. Medvirkende hertil var sandsynligvis, at mange menige adelsmænd ifølge Karlskrøniken var mødt frem.[7]

Resultatet af forhandlingerne blev et nyt opsigelsesbrev til kongen, dateret 11. januar 1436.[8] Erik blev angrebet for ikke at have indsat svenskere på mange slotte og len, og for ikke at have ændret slotsloven ifølge aftalen fra Stockholm 1435. Drosten og marsken havde ikke fået tillagt reelle magtbeføjelser, og kongen var rejst ud af riget trods rådets anmodning og uden at have sikret regeringsstyrelsen i sit fravær. Følgen var blevet ny strid og tvedragt i Sverige, hvortil rådet til bekæmpelse ingen magtmidler (slotte) besad. Erik formanedes til at ændre de nævnte forhold inden faste, som i 1436 begyndte 16. februar.[9] Gjorde han dette i overensstemmelse med sin kongeed og styrede med rådets samtykke, ville rådet fortsat anse ham for en retmæssig konge. I modsat fald ville han aldrig kunne forvente tjeneste og troskab af svenskerne.

De forsamlede gik således ind på oprørernes krav, men samtidig udpegedes bønderne som oprørere, et argument, som retfærdiggjorde krigserklæringen til kongen. Fristen til Erik af Pommern var, som forskningen har klarlagt, blot et forsøg på at bibeholde modstandsrettens former, mens man gjorde sig klar til at angribe de slotte, som beherskedes af kongen.[10]

Fra Arboga udstedte det svenske rigsråd tillige en skrivelse til det danske rigsråd om at bevæge Erik til at ændre sin styrelsesmåde inden fristens udløb.[11] Skete dette ikke, ville de svenske råder aldrig mere forhandle med kongen eller hans sendebude, men søge at fremme rigets og egne interesser.

Dette skulle dog ikke gå ud over unions-forbindelsen. Den sidste formulering var i skrivelsen gjort stærkere ved henvisning til, at rådet i Stockholm 1435 – hvor danskerne var forlovere for kongen – kun var gået ind på et forlig med Erik af hensyn til den *»kärligheet, trøst och bebindelse, som warit hafwer och än medh Gudz hielp wara skal emallan Rijken Danmarck och Swerige och theras inbyggiara«.*

Dokumentet afslører svenskernes taktiske beregning. Brevet var holdt i en venlig og generel tone, og søgte at forebygge, at Sveriges nye opposition mod kongen skulle medføre fjendskab mellem Danmark og Sverige.[12] Af denne grund fremhævedes Kalmar-unionen, fordi det svenske rigsråd var klar over danskernes ønske om en fortsættelse heraf. Fra svensk side påregnedes ikke uden grund, at det danske rigsråd ikke ønskede at stå bag Erik af Pommern og hans politik, når der var fare for et brud på unionsforbindelsen. Unionen blev spillet ud imod kongen.[13]

Efter herredagen i Arboga blev slottene Nyköping, Stäkeborg, Kalmar og senere Elfsborg og Axeval belejret.[14] Stockholm, som bestyredes af Erik Nielssøn, blev udsat for et regulært stormløb straks efter midten af januar.[15] Årsagen til det hastige felttog mod hovedstaden, som blev indtaget før midten af februar, kan ikke helt afdækkes, men synes at være rygter om, at Erik af Pommern ved isens forsvinden agtede at indsætte hertug Bugislav her, hvorfor man ønskede at få danskerne på Stockholm-hus til at overholde forliget fra 1435.[16]

Forsøgene på i første omgang at få en fredelig ordning i stand med Erik Nielssøn på slottet lykkedes ikke, men blev mødt med kulde. Høvedsmanden agtede ikke at udlevere slottet.[17] Resultatet blev en belejring, hvilket dog ikke hindrede enkelte udfald af slotsbesætningen samt bestræbelser på at forstyrre stadens levnedsmiddelforsyning ved at søge at sætte ild på kødboderne. En effektiv belejring blev søgt undgået.[18] Også Nyköping-hus, hvor Jon Jenssøn (Gere) var høvedsmand, forsvarede sig. Høvedsmændene havde tydeligvis lovet at holde slotsloven af Erik af Pommern's hånd. For de øvrige belejrede slotte gjaldt sandsynligvis det samme.[19]

Håbet om en fredelig løsning med Erik af Pommern var dog fortsat til stede blandt rigsrådets medlemmer i februar måned. Følelsen af usikkerhed på grund af Sveriges isolering i oprøret mod kongen må endvidere ikke afvises som baggrund for tilslutningen til ny forhandling, ligesom rådsgruppen i Stockholm, der hidtil ikke havde tilsluttet sig oprøret, kan have påvirket stemningen. Udspillet kom som tidligere fra Hans Krøpelin, som agtede at gøre sin indflydelse gældende hos kongen og samtidig tilbød at tale svenskernes sag. Forslaget blev bifaldet med formuleringen, at hvis Erik opfyldte sine løfter, ville svenskerne gerne beholde ham som retmæssig konge på livstid.[20]

Der kan ikke helt ses bort fra, at Hans Krøpelins nye mæglingsforsøg skete i forståelse med Erik Nielssøn, og det trods sidstnævntes fjendtlige indstilling overfor svenskerne. De to havde været i forbindelse, førend belejringen af slottet blev effektiv, og det svenske råd havde ifølge Karlskrøniken i en tidligere skrivelse anmodet Erik Nielssøn om at formå Erik af Pommern til at overholde sine løfter. Kendskabet til disse forhold er begrænset; men den mulighed foreligger, at Erik Nielssøn kan have stået bag Hans Krøpelins forsøg på mægling i bestræbelserne på at få nye instruktioner fra kongen.[21]

Forårets felttog i Sverige og Engelbrekts styrkers indfald i Østdanmark – hvor Brømsehus i Blekinge, Laholm og Halmstad i Halland blev erobret og Varberg slot belejret, samt fredsaftaler 1436 5/4 med skåningerne efter Helsingborghøvedsmanden Peder Oxes militæropbud – er hovedsagelig klarlagt af svensk forskning.[22] Derimod fortjener hændelserne i Blekinge og en skrivelse fra Engelbrekt 1436 10/3 større opmærksomhed.

Engelbrekt søgte, da Kalmar-boerne vægrede sig ved at overgive staden, at sikre andre havnemuligheder for oplandet og de mange bygder i Värend. Han vendte sig mod kystbyen Ronneby, beliggende på dansk rigsområde i Blekinge. Fulgt af Nils Stensson og en rytterhær bevægede Engelbrekt sig ad kystvejen, hvilket område han underlagde sig, og passerede atter det erobrede Brømsehus. Ved Sill-åen, nord for det nuværende Karlskrona, havde et opbud af Bleking-boere taget opstilling ved broen, men de svenske ryttere fik hurtigt overtaget. Vejen lå åben til Ronneby, som overgav sig uden besvær efter indgåelsen af en fredsaftale. En garnison placeredes i staden under ledelse af Klaus von Lanken, hvorefter Engelbrekt rejste gennem Värend mod Laholm.[23]

Ved underretningen om at en svensk militærstyrke var placeret i Ronneby, satte ifølge Karlskrøniken Jens Skulessøn sig i forbindelse med kommandanten og indgik en stilstandsaftale med ham. Fjendtligheder skulle herefter kun finde sted efter behørigt varsel. Fredsaftalen blev imidlertid skriftligt opsagt af en person ved navn Oluf Bing, hvorfor Klaus von Lanken – efter at have givet svar på krigserklæringen – foretog en ekspedition til Elleholm slot ved Mörrum-åens munding i det vestlige Blekinge, hvor Oluf Bing og hans svende havde forskanset sig. Under den efterfølgende belejring overgav husfogeden sig mod fri afmarch for sig og Lundeærkebispens svende samt mod at medtage ærkebispens ejendele. Svendeskarens *»thingh«* og forråd skulle derimod forblive på slottet, hvor Klaus von Lanken og hans væbnede skarer hurtigt etablerede sig.

Kampen om slottet var ikke afsluttet hermed. Jens Skulessøn, Oluf Bing og Peder Bilde samlede en større hær af Bleking-boere og påbegyndte en belejring af Elleholm. Resultatet blev en overenskomst om Klaus von Lan-

kens og hans folks afgang fra slottet med tilladelse til at føre det forråd bort, som de var i besiddelse af. Den sidste bestemmelse blev ikke overholdt fra dansk side, utvivlsomt som følge af egen mangel på madvarer.[24]

Karlskrønikens oplysninger kan uddybes via dokumentmaterialet. Den 14. juli 1438 frikendte ærkebisp Johannes Laxmand rigsrådet i Sverige, Karl Knutsson og alle Sveriges indbyggere og deres medhjælpere for tiltale for den skade, *som sancti Laurentze kirke j Lund oc oss skeet ær aff swenske men, oc serdeles thet oss skede pa wor Lunde kirkes gardh Elleholm, ... thet ther nw skeet ær j thenne twedracht«.*[25] Jens Skulessøn, der havde svenske forbindelser og ejede gods i Vestergötland, var ærkebispens foged på Åhus og benævnes 1434 31/3 *»familiaris nostri«* af Peder Lykke.[26] Jens Skulessøn fulgte i juli 1440 Johannes Laxmand til mødet i Kalmar (s. 144), et tegn på hans fremtrædende position. Peder Bilde kan kun være den skånske adelsmand Peder Bille til Lyngbygård i det nordøstlige Skåne, Peder Lykkes yngre slægtning.[27] Oluf Bing og hans tilflugt til Elleholm styrker opfattelsen, at han var husfoged på denne for ærkestiftet vigtigste ejendom i Blekinge.[28] Oluf Bing træffes 1444-1449 som rådmand i Malmø.[29]

Sammenhængen mellem de ledende personer i militæropbudet i Blekinge og ærkesædet er interessant, idet Lunde-kirken ses at have virket som en militær og politisk magtfaktor i Blekinge. Hensigten med Jens Skulessøns første stilstandsaftale med Klaus von Lanken må opfattes som et forsøg på at beskytte landsdelen med kirkens godser og undergivne. Den aldrende Peder Lykke og hans efterfølger, dekanen Johannes Laxmand, må have stået bag Åhus-fogedens forsøg på at undgå fjendtligheder. Ærkestiftet var sårbart på grund af dets vidtstrakte godser og mange ejendomme. Krig indenfor stiftsgrænsen og med Sverige måtte undgås. Peder Lykke fulgte naturligt sine forgængeres fredslinie.[30] En overenskomst med den svenske høvedsmand kunne endvidere medvirke til, at befolkningen i Blekinge forholdt sig rolig. Stabiliteten og kontrollen med landskabet blev sikret til ærkesædets fordel. Oluf Bings fejdebrev og det senere større opbud viser imidlertid en ændret indstilling. Baggrunden kan være, at den svenske garnison ikke blev anset for særlig stærk, eller Erik af Pommern kan have presset på, som det sandsynligvis var tilfældet med Helsingborghøvedsmanden Peder Oxes opbud, hvor blandt andet væbneren Knud Sakstrup fra Sønder Asbo i det nordvestlige Skåne deltog.[31]

Den 10. marts 1436 udstedte Engelbrekt Engelbrektsson, Nils Stensson og Gustav Laurensson nær Kalmar en skrivelse til Danzig og de preussiske stæder, efter at der forinden var skrevet til de vendiske hansestæder om årsagen til den nye rejsning mod kongen.[32] Erik havde trods aftaler, som *»des rikes rad van Dannemarken unde Norwegen«* havde garanteret, ikke overholdt sine løfter, men havde indsat sørøvere som slotsfogeder. De

preussiske stæder blev anmodet om at være svenskerne behjælpelige ved bekæmpelse af disse uroelementer. Selv ville man snarest udruste skibe for at rense farvandene for købmændenes fjender. Sluttelig blev det oplyst, at *»dat rike van Norwegen uns togheschreven unde begheret sik ok to vorbinden mit den meynen hansesteden unde rike van Sweden«.* Meddelelsen fra Norge var indløbet, efter at budet var sendt til de vendiske stæder. Danzig og de preussiske byer blev anmodet om hurtigt at afgive svar til Stockholm eller til Kalmar. Det sidste afslører, at Engelbrekt påregnede snarlig adgang til Kalmar by.

De omtalte breve viser en svensk rådsgruppes iver efter at tilvejebringe forbundsfæller imod Erik af Pommern, som ved forårets komme og isens forsvinden kunne ventes at foretage militære aktioner og dispositioner mod Sverige. Derfor omtalen af forholdsreglerne mod sørøvere, ligesom henvisningen til nordmændene skulle gøre det lettere at få et forbund i stand. Tilbage står at bedømme, hvorvidt Engelbrekts oplysning om nordmændenes tilsagn er rigtigt.

Det er sandt, at et norsk oprør under væbneren Amund Sigurdsson (Bolt) var i gang i februar måned 1436, hvorunder bispegården i Oslo blev erobret,[33] og at Engelbrekt var underrettet om bevægelsens fremgang – muligvis gennem Amund Sigurdssons svenske kontakter.[34] En norsk henvendelse kan ikke afvises. G Aldener er tilbøjelig til at mene, at henvendelsen sandsynligvis var svar på et svensk brev fra Arboga i januar 1436 med anmodning om støtte imod Erik.[35] Spørgsmålet er i forlængelse heraf, hvem der i så fald udfærdigede en norsk skrivelse. L Daae mener, at det var opstandspartiet i Norge, inklusive Amund Sigurdsson, som stod bag udtrykket Norges rige i den svenske skrivelse, og ikke det norske rigsråd.[36] Dette synes at være rigtigt, idet flere norske råder, så som bisp Jens af Oslo, Sigurd Jonsson, lagmanden i Oslo Simon Bjørnsson og Svarte Jöns, høvedsmanden på Akershus, i april måned handlede til Erik af Pommern's fordel.[37] – Oplysningen om Norge i den svenske rådsskrivelse giver på denne vis efter alt at dømme et overdrevent billede af nordmændenes tilslutning til det svenske oprør. Sandsynligvis giver dette tillige forklaringen på brevets generelle slutning: *»Und wii wisten nicht, dat dat rike van Norwegen bii uns bliven welden, do wii unsze bod hadden bii den steden, unde see hebben sik nu in korter tiid mit uns vorbunden bii Sweden to blivende levendegh unde dot«.* Den hidtidige forskning har godtaget dokumentets oplysninger og ikke søgt at udrede baggrunden for brevets fremkomst. G Carlsson benævner endda skrivelsen *»detta märkliga brev«.*[38]

Resultatet af Hans Krøpelins samtaler med Erik af Pommern blev en anmodning til de vendiske hansestæder Lübeck, Hamburg, Lüneburg og Wismar om at søge at mægle i striden med det svenske rigsråd. Det blev grev

Hans og Erik Krummedige, som ankom til Lübeck med henvendelsen. – Den lybske krønike, som for disse år trods selvstændighed går tilbage til en tysk redaktion af Herman Korner, daterer den danske anmodning til tiden efter mordet på Engelbrekt i april måned, men straks følger forstyrrende oplysninger om Stockholms og Visbys belejringer, hvad der viser fejl i begivenhedsfølgen.[39]

Erik af Pommern modtog det svenske opsigelsesbrev fra Arboga den 1. februar 1436 om aftenen,[40] hvilket var omtrent 14 dage før fristen til ham udløb. På denne baggrund må det forekomme usandsynligt, at kongen ventede til april-maj måned med at formå hansestæderne til at optræde som mæglere. Hensynet til de belejrede slotte og mulige efterretninger fra Norge måtte spille ind. Udsendelsen af grev Hans og Erik Krummedige, der begge havde interesse i at bevare unionen, må være sket ved midten af februar måned. For dette taler, at i Kalundborg, hvor Erik af Pommern 10. februar stadfæstede Randers bys privilegier, var følgende råder nærværende: bisp Jens af Roskilde, bisp Jens af Oslo, grev Hans, Erik Krummedige og Anders Nielssøn samt kansleren Laurids Brandt og nordmanden Gunnar Holk, som siden skulle blive norsk kansler.[41]

På denne baggrund bliver de svenske skrivelser fra 10. marts udtryk for, at råderne havde fået underretning om Erik af Pommern's henvendelse. Det gjaldt følgelig om at hindre et samvirke mellem kongen og stæderne, idet en sådan ville medføre en yderligere isolering af Sverige og gøre det lettere at trænge svenskerne tilbage.

Det danske råds flertal måtte i denne situation kunne bifalde en henvendelse til de vendiske hansestæder, og også Hans Krøpelin må have kunnet tilslutte sig disse som mæglere. Esge Broks anmodning fra september 1435 og de skånske råders skrivelse fra forsommeren 1436 med et udtalt ønske om at lade hansestæderne mægle i striden (s. 32,45), bestyrker dette.

K Erslev mener, at det er umuligt at sige noget om, hvorvidt henvendelsen til stæderne var udgået fra Erik af Pommern, eller *»ikke snarere påtvunget ham af det danske Rigsråd«*.[42] I betragtning af unionshensynet og økonomiske hensyn hos flere råder kan dette ikke ganske afvises. Rådernes indflydelse – herunder de ovennævnte ældre råder i Kalundborg – må ikke undervurderes. De skånske råders brev til Erik af Pommern fra foråret (se nedenfor) viser, at stemningen blandt råderne i denne landsdel var ved at vende til ugunst for kongen og hans planer om et krigstog mod Sverige. Af overenskomsten i juni med de svenske råder i Vadstena ses tillige, at Erik før mødet havde indvilliget i at lade Danmarks og Norges rigsråd og de 4 vendiske hansestæder dømme i hans strid med det svenske rigsråd (s. 47). Dette tyder på, at rigsrådets indflydelse var væsentlig. En strid mellem rigerne med fare for unionen og personlige interesser var ikke ønskelig.[43] K Erslevs opfattelse, at det var ydmygende at søge mægling hos stæderne, Danmarks mangeårige fjender, må afvises for rådernes vedkommende. K Erslevs synspunkt bunder i nationale betragtninger.[44]

Til oplysning om de skånske råders forhold til Kalmarunionen og Erik af

Pommern eksisterer et interessant aktstykke.[45] Brevet er uden dato- og stedsangivelse, men bemærkninger om den svenske invasion i Skåne i det halve landskab peger på Engelbrekts felttog i marts og april måned 1436. G Carlsson ansætter efter alt at dømme med rette brevets fremkomst til senest maj måned 1436 i modsætning til K. Erslev, som anså det for at være fra 1437.[46]

Dokumentet har form af en rapport, udfærdiget af personer, som af kongen var bemyndigede til at forsøge at opnå en ekstraskat af sjællænderne og skåningerne.[47] De indsamlede penge skulle – efter indholdet at dømme – anvendes til at udruste et krigstog mod svenskerne. Om de sjællandske råders svar udtaler brevet sig ikke. Derimod var de skånske rigsråders svar på Eriks forespørgsel benægtende. Afvisningen motiveredes med, at landsdelen behøvede alle midler til forsvaret mod svenskerne. Hertil kom klager mod kongens regeringsstyrelse, hvad der viser, at skåningerne anså situationen for gunstig til at fremføre krav. Erik anklagedes for at have forsømt retsudøvelsen. Man krævede efter de mange års krig opsat *»en vulkomeliken louen«*. Råderne oplyste, at det var et almindeligt rygte, at kongen agtede at føre fremmede herrer (de pommerske hertuger) til Danmark og med magt gøre dem til herskere. Erik havde endvidere indsat hertug Bugislav i slotslovene, hvad budbringerne skarpt skulle påtale og søge at få kongen til at ændre. Slotsloven burde kun tilstilles den, som riget valgte efter kongens død. Dette skulle have gyldighed for alle 3 riger, idet der ellers var fare for, *»dat de rike nicht konen anders bliuen tho samende, unde se willen nicht wesen gescheden«*. – Denne udtalelse er brevets mest centrale punkt. Idet kongen via slotsloven bandt rigets militære fæstninger og byer til en bestemt efterfølger, blev rigsrådet og indbyggerne frataget retten til at vælge ny konge. Ved et unionskongevalg kunne de 3 riger ikke påregne fælles konge, hvorfor der var fare for unionen.

Det er tydeligt, at for rigsråderne var der ingen modsætning mellem begreberne frihed og union.[48] Lunde-kirkens opførsel i Blekinge ved Engelbrekts indfald var i første omgang et eksempel herpå. Råderne i Skåne ønskede fredelige tilstande og kunne tilslutte sig, at hansestæderne *»og andre gode folk«* blev formået til at mægle mellem kongen og svenskerne. Stemningen var optimistisk: *»se* (svenskerne) *laten sik wol underwisen, dat se holden unde hebben juw vor eren rechten heren unde koning«*.

Dokumentet opregnede ikke råderne fra Skåne, men udtalte blot, at henstillingerne var fra *»aller der van Schone rad«*. De manglende navne kan skyldes brevets karakter af rapport, men også, at råderne ved at optræde samlet gjorde det vanskeligt for Erik at forfølge landskabets råder. Men hvem var rigsråder i Skåne? Følgende kan anføres: Ærkebisp Peder Lykke, ærkedegnen Johannes Laxmand, Poul Laxmand, Niels Svendssøn (Sparre) til Ellinge, Jens Grim til Tosterup og Trud Has til Ørtofta. Skåne betegner

imidlertid i middelalderen hele det danske område øst for Øresund[49], hvorfor yderligere må opregnes Axel Pederssøn. Sidstnævnte og Jens Grim var lensmænd på belejrede slotte og synes ikke at have kunnet deltage i drøftelser, men begge måtte ønske fredelige forhold i kraft af interesser og forbindelser. Niels Svendssøn levede endnu 22. november 1434, men var sandsynligvis afgået ved døden i slutningen af 1435[50]. Ærkebisp Peder Lykke var en gammel mand og havde før 21. maj 1436, hvor paven bevilgede ham pension, trukket sig tilbage. Han døde i løbet af sommeren og synes 1. maj at opholde sig på Hallelevgård (Slagelse H.) hos slægtninge.[51] – Tilbage som aktive råder i rapporten til Erik af Pommern var foruden Trud Has, som var mangeårig høvedsmand på Visborg på Gotland og fortsat kan have opholdt sig her, de 2 brødre Johannes og Poul Laxmand. Hvorvidt enkelte sjællandske råder, for eksempel Oluf Axelssøn med gods i Skåne, kan have deltaget, er ikke klart. Den hidtidige forsknings formodning, at Johannes Laxmand, den kommende ærkebisp, var ordfører i kravene til kongen, krav, som kan have fået tilslutning fra mere fremstående udenrådsadelige – kan meget vel være rigtig.[52]

Klagerne over kongens brug af slotsloven viser, at de østdanske råder havde overtaget og gik ind på svenskernes argumentation. Når disse forlangte rigets frie valg opretholdt, blev de danske råder af hensyn til unionens eksistens nødt til at følge efter. Hermed er der lagt op til en ny fase i krisen mellem Erik og det svenske rigsråd. Flere danske råders og udenrådsadeliges interesser – specielt de østdanske – var truet ved monarkens adfærd. Det danske råd måtte se det som en væsentlig opgave fortsat i første omgang at skabe fred mellem parterne og opretholde unionen.

Stæderne modtog den danske henvendelse positivt. De erklærede sig villige til at påtage sig opgaven, uden tvivl i håb om at drage fordel af mæglerpositionen.[53] I striden om Sundtolden, som Erik på trods af Vordingborgfreden fortsat opkrævede, kunne man endnu håbe på en heldig afgørelse.[54] – Et hanseatisk svar på den svenske henvendelse af 10. marts kendes ikke. Henvendelsen havde ingen virkning. Stæderne satte en forståelse med kongen højere end tilslutning til det svenske råd, hvilket kunne skade de hanseatiske privilegier. I sidste halvdel af maj indfandt stædernes udsendinge sig hos kongen.[55] Erik af Pommern's plan om et krigstog mod Sverige var skrinlagt.

Mødet med svenske råder i Vadstena synes først sent at være fastlagt og meddelt til Sverige, trods den tidlige henvendelse til de vendiske hansestæder. Karlskrøniken udtaler, at Karl Knutsson forinden en rejse til Nyköping slot i første halvdel af maj måned modtog en skrivelse fra Hans Krøpelin, *»at om Pinxdaga nest* [begyndelsen af juni] *sculle danzke kome til Wastena mz hest«,* fulgt af 2 repræsentanter fra stæderne.[56]

Karl Knutsson erhvervede før mødet på rådets vegne Nyköping slot, hvor han tidligere omkring 25. marts havde aftalt en stilstand på 8 uger med Jon Jenssøn, hvorefter marsken skulle modtage slottet mod besætningens afgang, hvis der ikke forinden kom undsætning. Et forsøg fra Karl Knutssons side på at få udleveret slottet en uges tid før fristens udløb blev afslået, hvad der foruden loyalitet mod Erik af Pommern kan afspejle, at besætningen havde modtaget efterretning om det kommende møde i Vadstena. Høvedsmandens aftale med marsken og hændelserne i Stockholm, hvor Erik Nielssøns folk engang i marts måned gjorde udfald, og blandt andet fangede flere af Erik Pukes folk, åbenbarer, at de 2 lensmænd endnu i det begyndende forår ikke havde større kendskab til, hvordan det stod til i forhandlinger mellem Erik og svenskerne.[57]

Magnus Gren blev ny høvedsmand på Nyköping, hvad der styrkede det svenske rigsråd såvel til forhandlingerne med kongens repræsentanter som i forholdet til bønderne.[58] Det sidste var der behov for. Den populære Engelbrekt Engelbrektsson var i slutningen af april måned – sandsynligvis 27. april – blevet dræbt af Magnus Bengtsson (Natt och Dag) nær Göksholm (Store Mellösa S, Askers H.) under en rejse til et rådsmøde i Stockholm. Personlige hævnmotiver og stræben efter det økonomiske betydningsfulde Örebro slot lå bag mordet.[59] – Rådet måtte som følge af uro blandt almuen søge at undgå borgerkrig, og skrivelser udstedtes til bønderne med indkaldelse til et senere møde.[60] Karl Knutsson udstedte beskyttelsesbreve til Bengt Stensson og sønnen Magnus.[61] Det var tydeligt, at råderne bestræbte sig på at opretholde intern politisk stabilitet, men stillingen måtte herved forrykkes til Erik af Pommern's fordel.

I slutningen af maj indfandt 10 svenske råder, heriblandt bisp Thomas af Strängnäs, Karl Knutsson og Magnus Gren sig i Vadstena, og snart efter ankom kongens fuldmægtige Hans Krøpelin og Morten Jenssøn fulgt af rådmanden i Lübeck Tymme Hadewerk og borgmesteren i Wismar Peter Wilde. – Resultatet af forhandlingerne, som synes at have strakt sig over en lille uges tid,[62] blev en overenskomst 3. juni, hvorefter en våbenhvile skulle træde i kraft 17. juni og have gyldighed indtil 29. juli.[63] Den 15. juli skulle afholdes et møde i Kalmar, hvor hansestæderne og Danmark og Norges rigsråd i forening skulle søge at mægle og forsone parterne. Blev Erik af Pommern eller svenskerne forhindrede i at give møde, skulle 4 fuldmægtige fra hvert af rigerne Danmark og Sverige kunne forlænge stilstanden og udsætte mødet. Færdselen mellem rigerne skulle være fri under stilstanden, de belejrede slotte skulle forsynes med levnedsmidler og ingen nye forsvars- eller belejringsarbejder måtte etableres i fredsperioden. Sluttelig forpligtede Morten Jenssøn og Hans Krøpelin sig til at søge at få frigivet de fanger, som var taget af kongens folk efter Stockholms-aftalen i 1435, mens svenskerne forpligtede sig til at gøre det samme, hvad angik deres fanger.

Overenskomsten vidnede om svensk vilje til en fredelig løsning med Erik af Pommern.[64] Lod dette sig alligevel ikke gennemføre, var situationen omkring slottene uforandret. Den imødekommende holdning til mæglingsbestræbelserne bundede utvivlsomt i Engelbrekts død, som havde forårsaget bondeoptøjer, samt i Erik Pukes forsøg på at ophidse til splid imod marsken.[65] Hertil kom, at det svenske rigsråd måtte være tilbøjeligt til at give efter for mæglingsbestræbelser, når det var Danmarks og Norges rigs-

råd og de 4 vendiske stæder, som skulle forlige konflikten, og især når monarken havde overdraget dem denne myndighed. Med Arboga-mødets garantier til det danske rigsråd om at opretholde unionsbåndene og et fra svensk side sandsynligt kendskab til danske råders holdning til Erik af Pommerns planer i foråret, kan det svenske rigsråd have påregnet en mere forstående dansk holdning i Kalmar. – Stædernes venskab søgtes også vundet. Udsendingene i Vadstena blev godt beværtet, og ifølge Karlskrøniken modtog de hver en hest, og hanserepræsentanterne fik en papirsudskrift med hjem af den nye aftale. Hans Krøpelin påskønnedes ved at modtage stadfæstelse på rådets beskyttelsesbrev til ham af 26. oktober 1435.[66]

Om Morten Jenssøns rolle i drøftelserne vides kun, at han var kongens betroede fuldmægtig, og som ridder opregnes før væbneren Hans Krøpelin i overenskomstdokumentet. Hans deltagelse kan ikke tages som en indrømmelse fra det danske rigsråd til kongen, men skyldes snarere, at han før mødet var den eneste af de danske rådsdommere i Stockholm 1435, som var disponibel.[67] Morten Jenssøn udførte naturligt sit hverv efter bedste evne og vilje, og bestemmelsen om fri færdsel mellem rigerne under stilstanden var både til kongens og rigsrådernes fordel. Forbindelser og økonomiske interesser i Sverige kunne varetages risikofrit i lighed med tidligere aftaler.

E Lönnroth mener, at Erik af Pommern ved at tillade hansestædernes indblanding var i en svag position, og allerede Erslev besad som omtalt (s. 44) en lignende opfattelse.[68] Det danske rigsråds flertal og specielt de østdanske råder ønskede ikke en militær aktion, og Erik af Pommern bøjede sig herfor. Hansestæderne skulle mægle i konflikten, men uden at kunne opnå fast indflydelse på unionen. Striden blev fastholdt som et internt unionsanliggende.

Straks efter 3. juni rejste Morten Jenssøn og Tymme Hadewerk hjem. Hans Krøpelin og Peter Wilde fortsatte med marsken til Stockholm for at kundgøre aftalen for Erik Nielssøn og slotsbesætningen. Disse blev glade for meddelelsen, eftersom den langvarige belejring og mangelen på forråd havde forårsaget stor dødelighed blandt mandskabet. 133 personer skal ifølge Karlskrøniken være begravet i forborgen.[69] Stilstanden var for Erik Nielssøn en kærkommen afbrydelse af konflikten, som der var håb om at få løst.

Kalmar-mødet 1436

Hansestæderne havde antaget tilbudet om at mægle mellem kongen og det svenske råd i Kalmar. Den 11. juni udstedte Erik af Pommern et lejdebrev til de 4 stæders sendebude til forhandlinger i København.[1] Udsendingene fremsatte her under deres 3 ugers ophold ønske om at få visse krav opfyldt, førend de påtog sig at forlige de stridende parter. Mæglerpositionen blev

søgt udnyttet. Det drejede sig for eksempel om pådømmelse af fredsbrud, udløsning af tilfangetagne fra striden med kongen, Sundtoldfrihed og krav til Erik om ikke at støtte det nye råd i Rostock.[2] Kongen gik ind herpå, tilrådet af de nærværende danske råder, og sendte bisp Jens af Roskilde til Dammgarten i Preussen til forhandlinger i Rostockspørgsmålet.[3] En ordning med svenskerne blev sat i forreste række. Et forværret forhold til stæderne måtte undgås.

Det fremgår af senere udsagn fra Kalmar, at råderne i København henstillede til Erik af Pommern om at forbedre sin styrelsesmåde i Danmark: *»Unde dat jwe gnade des vordenke in Dennemarken to schikkende unde to regerende, alse we unde andere mer inwanres gheraden hebben, unde laten dat rike nicht stan i sulker vaer unde verderff, als id noch steid, als jw wol underwiset is, dat is ok unse rad unde bede to jw. Unde ok als jw wol vordenket, als ghesproken wart to Copenhaven, als vro so jwe gnade hiir queme, so wolde gii dar wol to antwarden«.*[4]

Oplysningerne ligger på linie med holdningen i de skånske råders brev fra maj måned og viser, at der blandt råderne var enighed om at formulere større krav til Erik. En indflydelse fra svensk side i argumentationen kan ikke afvises. Henstillingerne kan endvidere skyldes håb om, at kongen under indtryk af bredere rådsfordringer ville vise sig tilbøjelig til at give efter for svenskernes krav, og på denne måde lette tilvejebringelsen af et forlig. De kommende forhandlinger måtte anses for betydningsfulde, men samtidig vanskelige på grund af parternes tidligere stilling. Forhandlingerne i København, hvor kongens pommerske slægtninge var mødt frem tillige med repræsentanter fra stæderne Stargard og Treptow, forårsagede en mindre udskydelse af afrejsen mod Kalmar.[5]

Også det svenske rigsråd så hen til forligsmødet og styrkede sig diplomatisk. Den 21. juni skrev flere råder og en større forsamling fra Stockholm til Lübeck, Hamburg, Lüneburg og Wismar, hvor de med henvisning til stæderne som mæglere anmodede dem om at sikre Sveriges privilegier, friheder og gamle sædvaner.[6] Aftalen i Vadstena blev godkendt, og det oplystes, at mindst 4 råder ville deltage i Kalmar. – Staden Reval blev søgt vundet ved bekæmpelse af »sørøveren« Ivan Flemming, og den indenrigspolitiske situation blev søgt konsolideret ved skattenedsættelser for almuen i Finland.[7] Repræsentanterne til mødet i Kalmar blev bisp Magnus af Åbo, bisp Thomas af Strängnäs, drosten Krister Nilsson, Nils Erengislesson, Nils Jönsson (Oxenstierna), Karl Knutsson (Örnfot) og Magnus Gren.[8] Bisp Magnus og drosten var udpeget til dommere i 1434, og flere af de øvrige havde tidligere deltaget i forhandlinger med kongens repræsentanter. – Marskens fravær er af K Kumlien tolket som et forsøg fra Krister Nilssons side på at gå imod Karl Knutsson og hans tilhængere i rådskredsen.[9] Dette synes ikke at være tilfældet, eftersom stemningen på Vadstenamødet, hvor Karl Knutsson havde taget del, havde været imødekommende for et forlig. Marsken havde som rigshøvedsmand på linie med Engelbrekt deltaget åbenlyst i den nye rejsning mod kongen. Hans fravær kan være taktisk begrundet fra rådets side.[10] Trods manglende udsagn må det kunne slås fast, at det svenske rigsråd belavede sig på at imødekomme Erik af Pommern uden at slå meget af på de konstitutionelle fordringer.

Resultatet af forhandlingerne i Kalmar, hvor et forlig kom i stand mellem kongen og svenskerne, er vel kendt af forskningen. Denne har desuden påpeget det danske råds holdning, som under mødet svingede over mod svenskerne.[11] Hovedvægten ligger på forholdet mellem Erik af Pommern og det svenske rigsråd. E Lönnroth, G Carlsson og I Andersson har som de eneste kortfattet påpeget danske interesser.[12] Den følgende undersøgelse af mødet skal give forståelse for det danske rigsråds politik.

De vigtigste kilder til Kalmar-mødet er en hanseatisk sendebudsberetning, kongens og det svenske råds klageskrivelser, det danske rigsråds underretning til Erik om forhandlingerne samt forligsdommernes forslag til mægling. Hertil kommer et svensk retsindlæg, et udkast til det endelige forlig på tysk, fredsforliget af 1. september på svensk, og endelig et brev fra de lybske repræsentanter til deres hjemby af 1. august om forløbet af forhandlingerne.[13] For sendebudsberetningen gælder, at den er nedskrevet omtrent samtidig med begivenhederne. I lighed med skrivelserne er der ingen større problemer forbundet med benyttelsen. Hvad angår klageskrifterne, søger disse at fremhæve modpartens ulovligheder. De er præget af en bestemt tendens, men givende for parternes grundholdning.

Inden stilstandens udløb 29. juli indfandt kong Erik sig i Kalmar, fulgt af danske rigsråder, menige adelsmænd, hertug Bugislav og andre af kongens slægtninge med deres respektive råder. Stæderne var repræsenteret ved 8 personer med Lübecks borgmester Henrik Rapesulver i spidsen. Endelig ankom 31. juli hertug Barnim af Wolghast med et følge på 120 personer.[14] Af danske råder deltog bisp Ulrik Stygge af Aarhus, Erik Krummedige, Trud Has, Anders Nielssøn, Esge Brok, Lyder Kabel, Jens Grim, Sten Basse, Otto Nielssøn, Herman van Hagen, Oluf Axelssøn, Albrekt Bydelsbak, Ove Lunge, Niels Erikssøn (Banner) og Gert Bryske.[15] Bisp Jens og Morten Jenssøn, som tidligere havde gjort sig bemærket i forhandlinger, deltog ikke. Større slutninger kan ikke drages heraf. Det er muligt, at bisp Jens som øverste kansler (s. 269) efter opholdet i Preussen i juli varetog styret i kongens fravær. Råderne i Kalmar besad selv så stor indsigt i svenske forhold, at de hidtil aktive råders deltagelse ikke blev betragtet som nødvendig. Axel Pederssøn (Thott) og Poul Laxmands fravær må ses på baggrund af, at svenske styrker endnu befandt sig i Halland, og i foråret havde anrettet skader i Skåne. Stockholm-høvedsmanden, rigsråden Erik Nielssøn var ikke tilstede (s. 48). Johannes Laxmand havde fuldt op at gøre med at løfte arven efter Peder Lykke. Den 11. august valgte Lunde-kapitlet ham til ærkebisp, efter at paven den 21. maj havde udnævnt ham til embedet.[16]

Ifølge Vadstena-overenskomsten skulle det norske rigsråd deltage i Kalmar, men ingen repræsentanter indfandt sig.[17] G Carlsson mener, at årsagen hertil var det ubekvemme mødested,[18] men tilstandene i Norge, hvor de

danske fogeder var udvist og en våbenstilstandsaftale var kommet i stand 23. juni med Amund Sigurdsson (Bolt) og hans tilhængere med gyldighed til 11. november, forklarer, som G Storm har vist, de norske råders udeblivelse. Erik af Pommern havde endvidere skrevet til det norske rigsråds medlemmer og pålagt dem at give møde i Oslo 14 dage efter 29. september foruden 5 lagmænd for at pådømme klager fra alle samfundsgrupper. Det må have været anset for risikabelt forinden at forlade riget.[19]

Forhandlingerne i Kalmar begyndte før 31. juli. Erik og det svenske råd anmodede det danske rigsråd og hanserepræsentanterne om at forlige konflikten mellem dem. På det danske råds vegne svarede Erik Krummedige bekræftende, mens stæderne først påtog sig hvervet, efter at kongen endnu en gang svor at overholde, hvad der var blevet aftalt i København.[20] Hansestæderne havde vundet, hvad de ønskede. Erik af Pommern udstedte senere i Kalmar, som det synes med rådets samtykke, men kun i nærværelse af Jens Grim, et dokument vedrørende det nye råd i Rostock, som stæderne ønskede fjernet.[21] At kongen ikke senere overholdt alle løfterne, eksempelvis i henseende til Sundtolden, er en anden sag.

Efter at forligsmændene var anerkendt og bemyndiget til at afgøre striden ved retterting, hvis ikke anden løsning var mulig, blev der udvekslet klageskrifter, dog først efter at svenskerne havde anmodet Erik om at tage dem til nåde. Monarken svarede både mundtligt og skriftligt på modpartens synspunkter, men en løsning kom ikke nærmere, hvorfor forligsherrerne med Erik Krummedige som talsmand fremførte, at de ville udarbejde et forligsforslag, som de håbede begge parter kunne enes om.[22]

Forslaget byggede på Stockholm-forliget fra 1435.[23] Det svenske rigsråd skulle genantage kong Erik og overgive ham slotte og gårde og genopbygge disse. Til gengæld skulle Erik lade svenskerne nyde deres lovfæstede rettigheder. Der blev ikke taget stilling til, om der ved begrebet indenlandske mænd kun skulle regnes rene indfødte mænd eller tillige personer med gods og ejendom i Sverige. Alle personer, som i striden havde mistet arve- eller pantegods, skulle straks komme i besiddelse heraf igen. I henseende til told og forbud, mønt, sølvudførelse, skattenedsættelse, oppebæring af skat i varer eller penge samt fogedregnskab, blev dette henvist til kongen og det svenske rigsråd. Drost og marsk burde udstyres med flere magtbeføjelser og understøttes økonomisk med len for bedre at kunne beskytte kronens og rigets rettigheder. Om kronens rente, breve og klenodier, som svenskerne krævede opbevaret i Sverige, udtalte forligsmændene, at kongen burde have ret til at få tilsendt sine indtægter, hvor han ville i de 3 riger, og lade skatten tjene alle rigerne. Det sidste blev motiveret med, at Erik var konge i alle 3 riger. Endelig præciseredes, at kun kongen havde ret til at tildele Stockholm by privilegier, ikke det svenske rigsråd. Det burde ikke tilkomme Erik at

betale erstatning til dem, der havde lidt skade i rigets tjeneste. Sluttelig tilrådedes kongen at regere efter råd fra det svenske rigsråd, som nu skulle vælges, og at afskaffe hidtidige misforhold. Hvad der i Stockholm var blevet klaget over, nemlig at Erik ville lade riget gå i arv, blev ikke uddybet, dog skulle svenskerne tillade de områder at gå i arv, som dronning Margrethe eller Erik havde købt, pantet eller indløst.

Udkastet tilgodeså Erik af Pommern kraftigt. Begrebet indenlandske mænd begrænsedes ikke til indfødte svenskere, og kongen skulle atter have slottene i hænde. Desuden pointeredes ikke klart, at Erik ubetinget skulle følge det nye svenske råds henstillinger, og mange stridspunkter henvistes til senere forhandlinger mellem parterne.[24] – E Lönnroth mener, at forslaget skal betragtes som frugten af kongens indrømmelser til hansestæderne, men har også blik for, at bestemmelserne om tolkningen af begrebet indenlandsk mand og skattemidlernes unionsanvendelse var i de danske rådsdommeres interesse. Stædernes betydning begrundes yderligere ved den kendsgerning, at repræsentanterne under forhandlingerne omgikkes de pommerske hertuger.[25]

Det må stå klart, at hansestæderne udviste imødekommenhed overfor Erik af Pommern og ønskede fred i Norden; men de danske råders indflydelse og specielt de ældre bør ikke undervurderes – navnlig i betragtning af rådets fremmøde med 15 personer. De stod selv i forbindelse med de pommerske hertuger under Kalmar-mødet.[26] Råderne havde problemerne inde på livet fra de foregående år, og henstillingen til kongen i forslaget om at regere med lempe ligger på linie med rådets formaninger i København. – En fastlæggelse af hvilken part af forligsherrerne, som præciserede punkterne, lader sig af gode grunde ikke tilvejebringe, men en undersøgelse af forslaget vil vise, at råderne gjorde sig bemærket ved udarbejdelsen.

Udkastets første punkt fastslår, at svenskerne atter skulle antage Erik af Pommern som konge, men først skulle de øjeblikkeligt udlevere *»wes se sik underwunden hebben in deme stichte to Lunden unde dat to Dennemarken hort«*.[27] Dette var et naturligt krav fra dansk side, især fra Jens Grim, Anders Nielssøn, Trud Has, Esge Brok og Oluf Axelssøn med gods i de østdanske landskaber. – Hvad angik begrebet indenlandske mænd, var dette som omtalt tvetydigt og ville forbeholde hver part ret på dette punkt. Dette sammenholdt med den følgende bestemmelse, at personer, som i striden var frataget enten arve- eller pantegods, øjeblikkeligt skulle komme i besiddelse heraf, åbner for vigtige aspekter. Bestemmelser om godsers tilbagelevering havde været fremme i Halmstad og i Stockholm 1435 (s. 27,35). Det har følgelig efter alt at dømme ikke været hansestædernes repræsentanter, men de danske råder, som stod bag dette punkt. Det er tidligere vist, at danskerne var rede til imødekommenhed overfor det svenske rigsråd i henseende til udnævnelsen af slotslensmænd (s. 38). Skulle indfødsretten – som 1397-

unionsbrevet undlod at træffe bestemmelse om (men som i lang tid før havde været almindelig sædvane i rigerne), at ingen offentlig myndighed måtte gives til andre end landets egne indfødte[28] – strengt gennemføres, ville det betyde, at personer uden nærmere tilknytning til Sverige end ved naturalisation som følge af ægteskab, kunne berøves retten til at opholde sig i Sverige og endog miste gods. Dette måtte man fra dansk side være imod. På baggrund af de senere drøftelser og det endelige forligs udsagn, at alle skulle have mistet gods tilbage, betegner forligsherrernes forslag dybest set et begyndende skridt bort fra Erik af Pommern. Den uklare dobbeltholdning på dette stade åbenbarer, at en indrømmelse til det svenske rigsråd om udnævnelser af slotshøvedsmænd var mulig, når blot godsinteresserne og eksportinteresserne blev sikret. Kom en sådan forståelse ikke i stand, besad det danske rigsråd stadig muligheder for kontrol med Sverige. Bestemmelsen om Stockholm bys privilegier, som heller ikke under Kristoffer af Bayern blev behørigt stadfæstet (s. 324), og kongens ret til arv og egne godskøb i Sverige, kunne danne grundlag for sikring af danske interesser, ligesom udleveringen af skatter til Erik hvorsomhelst i rigerne, som tidligere påpeget også var i det danske råds interesse. Det svenske rigsråd havde ikke givet sikre garantier i henseende til danske godsinteresser. Råderne viste imødekommenhed mod Erik af Pommern.

Forligsforslaget blev ikke godkendt hverken af Erik af Pommern eller af det svenske rigsråd. Årsagen var utvivlsomt, som forskningen har klarlagt, at de mest omstridte spørgsmål som arvefølgen og indfødsretten ikke var løst.[29] Dommerne måtte tænke på rettergangen, og nye klageskrifter blev indleveret.

Erik af Pommern's anklageskrift[30] tilstræbte at få svenskerne dømt som oprørere: Kongen havde med Stockholm-forliget opfyldt kravene til ham, men hans undersåtter i Sverige havde på trods heraf atter opsagt ham troskab fra Arboga i januar 1436. Brevet havde han modtaget for sent inden udløbet af den tilsagte frist, og først lang tid efter at angrebet på Stockholm slot havde fundet sted. Hans tjenere, mænd og kvinder, såvel danskere, tyskere, nordmænd og svenskere »som boede i Danmark og havde godser i Sverige eller boede i sidstnævnte rige«, var blevet berøvet deres ejendom. Svenskerne var faldet ind i Danmark uden undsigelse og havde erobret slotte, byer og lande. Biskopperne havde forlenet kirkelen, som kongen var berettiget til at forlene bort. Sluttelig opregnedes Erik Pukes overgreb på Kastelholm og Tälje slotte, Nils Stenssons erobring af Kalmarlen og slottet Brøms i Blekinge *(»dat to Dennemarken hort«)* samt Broder Svenssons indfald i Danmark. Svenskerne anklagedes for trods Vadstena-aftalen at have belejret Axeval og Elfsborg og for ifølge rygte tillige at have erobret Raseborg.

Kongens ønske om at få modparten dømt for ulovligt oprør placerer ham

som rettergangens egentlige ophavsmand.[31] Overgrebene i Danmark og på danskernes og andres ejendom i rigerne påpegedes for at påvirke specielt de danske rådsdommere.

Det svenske rigsråds anklageskrift[32] var affattet i polemik mod Erik af Pommerns. Rådet søgte at argumentere imod monarkens påstand om oprørets ulovlighed og gik derved længere tilbage i tiden. Det påpegedes, at Erik gentagne gange retmæssigt var blevet informeret før oprøret i 1434. Hvad angik oprøret i 1436, bebrejdedes kongen for at have forvoldt denne opstand ved ikke at ændre slotsloven ifølge Stockholm-forliget 1435. Råderne havde dengang først klaget til de 12 forligsdommere, herefter til det danske rigsråd og sluttelig til Erik selv. Da henstillingen forblev resultatløs, havde rådet efter at have afgivet retsligt gyldige formaningsskrivelser ment sig berettiget til at tage sagen i egen hånd. Argumentationen søgtes styrket ved henvisning til kongens lensmandsudnævnelser og adfærd overfor befolkningen, samt hans udsagn om ikke at ville være svenskernes »ja-herre«. – Angrebet på Stockholm blev forsvaret som fremtvunget af Erik Nielssøn, idet man blot havde villet formane ham og andre garanter for Stockholmforliget! Beskyldningerne om overgreb på tyskeres, danskeres og nordmænds gods og ejendom blev imødegået kort og uden bevis, i lighed med indfaldene i Danmark. Personer, som havde begået overgrebene, skulle selv svare for sig. Samme fremgangsmåde skulle anvendes ved bisper, som havde forlenet kirkelen. Erik Puke og Nils Stensson skulle selv udtale sig. Belejringen af Axeval, Elfsborg og Raseborg søgtes affærdiget ved ukendskab.

Det svenske råds klageskrift bar, som allerede K Erslev pointerede, præg af at være affattet i hast, og det var temmelig svagt i formen.[33] Råderne formåede ikke ganske at tilbagevise anklagen for ulovligt oprør i 1436. Det svage juridiske forsvar skyldtes imidlertid, at råderne ikke var forberedt på en rettergang og ikke ønskede en sådan. Til voldgiftsdommerne forklarede de, at flere vigtige artikler ikke var for hånden.[34] Stædernes repræsentanter forstod ved henvisning til Vadstena-forhandlingerne heller ikke, at striden nødvendigvis skulle løses ved rettergang. Situationen afværgedes ved, at også danske rigsråder ifølge den hanseatiske beretning fraveg kravet om en retslig domsafgørelse.[35] Dette tyder atter på, at rådet ikke ubetinget stod på Erik af Pommern's side. En sådan holdning ville i længden skabe nye problemer.

Forligsherrerne gik til kongen og tilrådede ham at modtage svenskernes venskab, da det var deres opfattelse, at en rettergang ikke skabte varig fred. Hertil svarede Erik, at kravet om, at han skulle besætte slottene med indenlandske mænd, ville bringe ham evig skam. Alle ville sige, at han havde indrømmet, at danskere, tyskere og nordmænd – som svenskerne holdt for udenlandske – skulle fordrives og udvises af Sverige. Han havde ikke mod-

taget riget i en sådan tilstand af dronning Margrethe, og derfor skulle dommerne fælde dom herom *(»dat mit rechte affsegghen«)*.

Erik Krummedige og Henrik Rapesulver imødegik kongens udtalelser. Rapesulver pointerede, at hvis Erik af Pommern ikke fulgte rådets henstillinger men eget forgodtbefindende, og hvis 1000 eller 2000 af hans egne folk eller svenskerne blev slået ihjel, og han stadig ikke fik sin vilje, så ville han komme til at lide evig skam. Fulgte han derimod rådets ønske, og resultatet blev dårligt, ville kongen være uden skyld. Svenskerne ville gerne beholde ham som konge. Dommerne måtte derfor tilråde ham at tage svenskerne til nåde, og én af de pommerske hertuger og hans råd tilsluttede sig dette. Overfor denne majoritet bad kongen det danske råd om at sammenkalde de danske adelsmænd i byen for at høre, om de gav deres samtykke i det omstridte spørgsmål.[36]

Det må stå klart, at Henrik Rapesulvers udtalelser skete i forståelse med de danske råder, som var villige til at tage ansvaret for indrømmelserne til det svenske råd. Forhandlingerne havde koncentreret sig om tolkningen af begrebet indenlandske mænd, og »svigtet« af sit danske råd og en af sine egne slægtninge kunne Erik kun søge tilflugt hos menige danske adelige for støtte til sin politik. – E Lönnroth har rammende udtalt, at dette trin af forhandlingerne indebar Kalmar-mødets vendepunkt. Kongens udsigt til at vinde sejr var alvorligt mindsket. Det var Danmarks råd og mænd, som skulle afgøre og dømme i Sveriges konstitutionelle strid.[37].

Det svenske rigsråd søgte at udnytte situationen ved et diplomatisk fremstød overfor Erik af Pommern's forsøg på at spille danskernes unionsinteresser ud mod svenskerne. De indleverede til danskerne og dommerne en udredning om, hvordan begrebet »indenlandsk« ifølge svensk lov (Magnus Erikssons Landslag) skulle fortolkes. Ved citater fastsloges, at der kun kunne menes indfødte svenskere. Unionsbrevets bestemmelse, at ingen retsbestemmelser måtte føres fra et rige til et andet, men at hvert rige skulle styres efter egen lov og ret, blev fremhævet, ligesom artiklerne i unionsbrevet skulle tolkes med fred for øje. Den juridiske udredning sluttede med en henstilling til danskerne, at unionen oprindeligt var indgået for gensidigt at hjælpe hinanden til at nyde lov og ret, samt at svenskerne i mange år havde været behjælpelige med at forsvare danskernes rettigheder. De bad om at få deres rettigheder respekteret, så disse ikke mindskedes eller krænkedes.[38]

Det ligger ikke fast, hvornår det svenske dokument blev overdraget, men skrivelsen var kendt ved mødet med det danske mandskab dagen efter dommernes forhandling med Erik af Pommern.[39] Hanserepræsentanterne og svenske råder var til stede her, og førend de udenrådsadelige skulle udtale sig, takkede svenskerne dommerne for, at de havde bragt det så vidt i forhandlingerne. Særlig henvendte de sig til Danmarks råder og mindede

dem om, hvordan unionen var indgået, for at de evigt skulle forblive sammen som brødre og understøtte hinanden til at blive ved egne rettigheder og privilegier. Hertil indskød den lybske borgmester, at stæderne, som havde hjulpet med til at få unionen i stand og gerne gjorde det igen, måtte være »søstre med«. Erik Krummedige garanterede for opretholdelsen af de hanseatiske privilegier.[40] – Tilløb til uoverensstemmelser blev undgået. Hansestæderne anerkendte de nordiske rigsråders betydning.[41]

Overfor det danske mandskab udviklede de svenske råder mundtligt unionsforbindelsen fra 1397, og anmodede de forsamlede om at formå kongen til at regere efter rigets skrevne love. Hertil føjedes det løfte, at danskere eller andre, som i Sverige allerede besad eller kom i besiddelse af arve- eller pantegods, fortsat måtte bo i landet og blive behandlet som svenskernes ligestillede i alt, undtagen i sager vedrørende forvaltningen af kronens slotte og tilliggende. Personer, som i striden havde mistet arve- eller pantegods, skulle atter komme i besiddelse heraf, ligesom tilføjede skader skulle retsligt forliges. Hvis ikke kongen gik med til at opfylde de svenske krav, ville det svenske rigsråd gøre anstalter for at formå ham dertil.[42]

Ovenstående udsagn stammer fra det danske rigsråds beretning til Erik af Pommern om forhandlingerne med de svenske råder og det menige danske mandskab. Det vides ikke, hvor meget råderne skærpede den militante trussel, men de indså nødvendigheden af at støtte svensk rådskonstitutionalisme på grundlag af 1397-brevet af hensyn til unionen og økonomiske interesser. Det svenske løfte i henseende til jordegods betegnede en diplomatisk aktion, som ikke skulle blive uden resultat. De danske råder opfordrede mandskabet til at udtale sig om, hvad de havde hørt. Mandskabet ville imidlertid ikke afgive et svar, førend råderne havde tilkendegivet deres mening. Vidste de herefter noget bedre, ville de sige til, dog ville de ikke have noget i Sverige, som var mod svensk lov. – Det var tydeligt, at rigsråderne blev anset for mest kompetente til at udtale sig.[43]

Råderne redegjorde for, hvordan deres forfædre med unionsforbindelsen havde bundet rigerne sammen under én konge, dog at hvert rige skulle beholde sine rettigheder. Havde unionens stiftere vidst bedre, havde de vel udarbejdet forbundet anderledes. Kongen burde regere hvert rige ved sin egen lov og ikke drage retsbestemmelser fra det ene rige til det andet. Erik burde tage imod svenskernes venskab, mod at disse holdt ham for deres retmæssige konge på livstid. Han skulle regere efter rådets vilje i overensstemmelse med lovbogen. Dette så meget mere, som svenskerne var villige til ved hans hjælp at medvirke til, at enhver fik sit igen, såvel arvegods som det, råderne og andre havde mistet eller fået skade på for Eriks skyld. På denne vis ville freden i de 3 riger blive sikret. Sluttelig benyttede rådet sig af situationen ved at pege på, at kongen burde regere Danmark, som indbyggere og råder havde anmodet ham om. Opmærksomheden henledtes som

følge af manglende norsk rigsrådsdeltagelse også på forholdene i dette rige. Fogeder og andre burde her udpeges for at forbedre regeringsudøvelsen. Det skulle ikke siden kunne lægges rådet til last, hvis noget blev forsømt her. Endelig blev Erik anmodet om at overholde aftalerne med hansestæderne, hvilket rådet på kongens vegne havde garanteret, og at formane fogeder og andre til ikke at handle herimod.[44]

Betænkningen til kongen viser de danske råders og udenrådsadeliges tilslutning til og imødekommenhed overfor svenskerne. Erik af Pommern kunne ikke længere undgå indrømmelser. Den højtidelige forsoning fandt sted 23. august på torvet i Kalmar. Skriftfæstelsen af forliget skete 1. september.[45]

Overenskomstdokumentet, udstedt af 15 danske råder og stædernes 8 repræsentanter i 2 eksemplarer, fastslog, at svenskerne skulle have Erik af Pommern som konge på livstid, og at han fremover måtte benytte al kongelig ret i Sverige efter lovens udsagn. Alle slotte, stæder, land og kronens ejendom skulle straks udleveres, og indbyggerne atter sværge ham troskab. Kongen skulle på sin side tage alle svenskerne til nåde og lade dem nyde deres lovfæstede rettigheder. Land og slotte samt Uppsala öd (krongods)[46] skulle styres med indenlandske mænd efter det nye svenske råds samtykke. Slotsloven skulle overalt, hvor det endnu ikke var sket, ændres til fordel for riget, således at valgfriheden opretholdtes. Al strid skulle være bilagt, ligesom begge parter havde tilgivet og skulle tilgive hinanden al skade *»thok at hwar far sit igen, ther nokot ær fra taghit i thenna forscreffne twedracht, som ær jordagooz, pantagooz æller hwadh thet ær, som jordagooz ær ...«*. Skader, som ikke skyldtes hensynet til Sverige, skulle bilægges af kongen og det nye rigsråd. Ikke udløste fanger skulle straks frigives, og Erik fik mulighed for at forfølge krav om regnskaber. Brud på aftalen skulle ikke kunne hindre forligets gyldighed. Parterne lovede at overholde aftalen og havde afgivet løfte herom til forligsdommerne. Disse stillede sig ved særskilte udtalelser som garanter for overenskomsten:

»... oc synderligha sighiom wi forscreffne rikes radh aff Danmarck ther swa til: at worde thet swa, at nokor aff forscreffne dela ekke halda wilde, som forscrifwet star, som Gudh forbiudhe, vtan bruti ther amot, som oss hopas at the ekke gøra, tha wiliom wi ther vppa a baghe sidhor trolica mana, oc wiliom ther til indragha medh oss herra oc wener, the wii kunnom ther til formagha, oc mana ther vppa, som thet widherbør, oc hiælpa then delen til rætta, then som orætten skedder ær, amot then delen, som orætten hafuer giort æller gør, oc bewisa oss ther vti, som oss aff æro och rætz wægna bør at gøra«.

De danske råders betænkning til kongen samt det endelige fredsforlig udviste begge imødekommenhed til svenskernes krav om rådskonstitutionalisme, men viste desuden, at rådet gik med hertil af hensyn til unionens fortsatte fredelige eksistens og egne og øvrige adeliges interesser. Skrivelsen

til Erik af Pommern var et resultat af svenskernes aktion. Den endelige overgang til det svenske rådsstandpunkt skete først efter garanti for godsinteresserne. Den betegner en politisk handel. Indenlandske mænd på svenske slotte mod fortsat dansk brug af jordegods i Sverige. Naturligt medtoges derfor ikke i 1. septemberdokumentet forligsudkastets bestemmelser om forhandlinger mellem kongen og det nye svenske råd i henseende til told, skat, drost og marsk samt Stockholms privilegier. Det var ikke herom, den virkelige strid stod. – Erik af Pommern fik ifølge den lybske krønikes udsagn senere ved forhandlingerne med det svenske rigsråd tilsagn om, at han ved ophold i Sverige ville få udleveret alle kronens indtægter, men kun halvdelen ved ophold andetsteds.[47]

Kalmar-forhandlingerne betegnede ikke kun en sejr for svenskerne, men også for det danske rigsråd. Det var endelig lykkedes at få det svenske råd til at garantere vitale danske interesser. Det danske rigsråds løfte om at modsætte sig overtrædelser af forliget placerede det i en nøgleposition.

E Lönnroth har betydningsfuldt påpeget, at 1397-unionsbrevets principper omsider i 1436 besejrede det autokratiske unionsmonarki, fordi det danske rigsråd frygtede enevældens definitive triumf.[48] – Det er sandt, at det i argumentationen var det gamle forbundsbrevs bestemmelser om fred og hvert riges lov, som blev sat imod Erik af Pommern's hidtidige styrepraksis; men dette betød ikke, at det danske rigsråd for al fremtid bandt sig til at stå bag det svenske råd. Danskerne gav efter for kravet om indfødte svenskere på slotte og len, mod at unionen og danske interesser i Sverige blev garanteret. Den »politiske handel« i Kalmar forhindrede ikke bestræbelser fra det danske rigsråds side på at udnytte unionen som tidligere, og behændigt søge at kontrollere Sverige under dække af forståelse med svensk aristokrati.

Allerede på mødet i Kalmar spores et forsøg fra rådets side på at undgå en nøjere fastlæggelse af unionsforholdet. En bestemmelse i det tysk-sprogede udkast til det endelige forlig om afholdelse af et kommende unionsmøde indkaldt af Erik af Pommern *»to overwegende der rike bestant unde sundrigen umme de verbindunge der rike tosamende to blivende to tokomeden tiiden«* blev ikke optaget i 1. september-dokumentet.[49] De svenske forhandleres fremdragelse af unionsbrevets bestemmelser afslører, at det først og fremmest var disse, som krævede nye forhandlinger om unionsforbindelsen. Den omtalte sætnings udeladelse i det endelige forlig kan kun skyldes en ændret holdning hos rigsråderne, og senere dansk politik stadfæster denne opfattelse. – Det gælder om at fastslå årsagen til unddragelsen af et påtænkt unionsmøde. Spørgsmålet om Gotland og norske rigsråders fravær indgik sandsynligvis som en vægtig grund til unddragelsen,[50] men dette alene giver ikke hele forklaringen.

Det udaterede unionsforslag

Det svenske rigsråds fremdragelse af 1397-unionsbrevets bestemmelse gør det klart, at det i første række var dem, der ønskede en ny unionsaftale. Det bevarede unionsforslag, som i det følgende skal omtales, har tydelig svensk proveniens og søger at forbedre 1397-unionsbrevet, der ikke gik ind på bestemmelser om det enkelte riges centralforvaltning samt et fælles kongevalg.[1] Forslaget er ikke bevaret i original og savner datering og stedsangivelse.

Udkastet har form af en af alle 3 rigers råds udarbejdet og stadfæstet kontrakt med Erik af Pommern's samtykke; men efter navnene på de 6 udstedere følger en sætning, som ikke synes begrundet i afskriverfejl, men afslører, at ikke alle var med ved udarbejdelsen: *»Så skule alle stå, som thette fulbordha, och ther till komande warda«*. Dokumentets udfærdigere omtalte de 2 fornemste verdslige og gejstlige råder i hvert rige for at give forslaget et mere seriøst præg ved fremlæggelsen på et unionsmøde.[2] Af de 6 personer, ærkebisperne Johannes Laxmand i Lund, Olof i Uppsala († 1438 25/6), Aslak Bolt i Nidaros og de verdslige Krister Nilsson, Axel Pederssøn og Eindrid Erlendsson, havde de 2 sidste deltaget i Kalmar 1397,[3] men ingen af dem synes at have været til stede her i 1436. Johannes Laxmand befandt sig i Lund 11. august, og Aslak Bolt opholdt sig i Bergen 22. august.[4]

Erslevs iagttagelse, at de 6 navne ikke indicerer, at disse råder havde været samlet til et møde, bidrog til at løse tidligere forsknings dateringsproblemer af unionsforslaget. Allerede Olaus Petri omtalte udkastet som fremkommet i Halmstad 1435.[5] Dette var dog en åbenlys fejltagelse, eftersom Johannes Laxmand først blev udnævnt af paven 21. maj 1436 (s. 50). Lagerbring antog, at forslaget var udarbejdet sidst på året 1436 i Djursnäs nær Söderköping,[6] mens adskillige andre daterede dokumentet til mødet i Söderköping i oktober 1436,[7] og enkelte endog til 1437.[8] Sammenkomsten i Söderköping var imidlertid, som Erslev gør rede for, intet unionsmøde, og heller ikke for 1437 er der leveret holdbart bevis. Intet strider mod udkastet som hidrørende fra Kalmar-mødet 1436. Der spores en vis sammenhæng mellem forslaget og mødets emner, så som toldafgifter og marskembedet.[9]

Indledningsafsnittet har 1397-unionsbrevet som grundlag, og dette bliver bekræftet og fornyet, dronning Margrethe lovprises, ligesom hendes valg af kong Erik. De 3 riger skulle evigt forblive under én konge. Teksten hertil havde udfærdigerne fundet i *»nogher beseglat breff och förram och itt begriff aff then samma edhla förstinne och aff the bäste män, som tha i riiken wore«*. Man var nu kommet overens med Erik af Pommern om atter at følge dette grundlag, dog at hvert rige beholdt sin lov og ret, privilegier og gode gamle sædvaner. – Den mere præcise gentagelse af det gamle forbund betød, at særbestemmelserne i unionsbrevet blev udelukket. 1397-brevet havde udtalt

herom, at når dronningen døde, skulle *»landen oc slotten komme igen frii oc wmbeuoren til koningen«.*[10]

Unionsforslaget bevægede sig herved ind på problemet om slotsloven, som af hensyn til valgriget kun burde stilles til rigets hånd. Erik måtte i bestræbelserne på at sikre hertug Bugislavs kandidatur være imod dette. Det danske rigsråds medlemmer, og specielt de østdanske råder med gods i grænseområderne, måtte derimod være enige i opretholdelse af valgfriheden af hensyn til unionens eksistens, uden at det kan udelukkes, at råderne på længere sigt var enige med kongemagten i at udnævne kongevenlige svenske slotshøvedsmænd. Ved slotslovens ændring gik kontrollen med store dele af Sverige tabt.

Anden afdeling af forslaget er formet som en række tillæg, særbestemmelser til det gamle unionsbrev. Det er karakteristisk, at disse kendetegnes af et forsøg på at skabe ligestilling mellem rigerne, såvel i henseende til rigernes indre selvstyre, som i udenrigspolitisk henseende, hvor kong Eriks centraliseringstendenser søgtes standset. – Hvert rige skulle have egen drost og marsk med rigsrådets samtykke, en hofmester, en øverste kansler med rigets indsegl samt en gårdkansler. Andre embedsmænd i kongens gård måtte derimod gerne tages af alle 3 riger *»serdeles förty, ath ett riike törff eij säiga, at thet ena riiket älskes för thet andra«.*

Drost og marsk havde Erik ved Stockholm-forliget 1435 set sig nødsaget til at udnævne, men nu skulle de øvrige riger have lignende embedsmænd med vidtgående beføjelser. Drosten var kongens repræsentant i kongens fravær og ledede retsudøvelsen. Marsken skulle hjælpe drosten og i krig lede rigets militæropbud, mens hofmesteren skulle bestyre kongens gård og hofstat. Det sidste embede var ukendt i Norge og Sverige, ligesom det kun var Danmark, der havde en øverste kansler (Roskildebispen) og en gårdkansler, kongens kansler.[11]

Forslaget arbejdede henimod en fast rigsembedsmandsinstitution, hvilket havde været et vigtigt punkt i det svenske aristokratis kamp mod Erik af Pommern i de foregående år. Via rigsembederne fik rigsrådet en fast stilling, som forebyggede ulovligheder fra kongemagtens side.[12] Den organisatoriske rigsopbygning, som Sverige havde besiddet i Bo Jonssons tid, blev søgt vundet tilbage.[13] Noget enestående for Sverige var dette ikke. Begivenhederne i Norge, hvor råderne tilsluttede sig Amund Sigurdsson for at få egne ønsker ført igennem (eksempelvis besættelse af drostembedet og udlevering af rigsseglet) samt de danske råders henstilling til Erik om at regere bedre i Danmark og Norge åbenbarer, at der i alle 3 riger var behov for en fast rigsstyring med en effektiv retsudøvelse.[14]

Ifølge forslaget skulle kongen besøge rigerne hvert år med 4 måneder til hvert. Ved rejse fra et rige til et andet skulle 2 råder medtages fra hvert rige til forhandlinger om rigernes forhold. I tilfælde af krig skulle de øvrige riger

komme det angrebne til hjælp, men rigernes råd skulle bestemme størrelsen af krigsopbudet. Angrebskrig måtte ikke igangsættes af kongen eller et rige uden med alle rigernes samtykke. – Disse forholdsregler var i henseende til krigshjælp og bespisning en gentagelse fra 1397-unionsbrevet, men betegnede samtidig en skærpelse på baggrund af krigen med holstenerne.[15] Fredløshedsbestemmelsen med gyldighed for alle 3 riger gentoges fra det gamle unionsbrev. Told- og møntforhold og andre vigtige forhold burde afgøres af kongen og hvert riges råd.

Afsnittet om rigernes ligestilling åbenbarer, at udfærdigerne med præcision ønskede at sikre hvert riges konstitutionelle rettigheder og medbestemmelse. Unionen var en enhed udadtil, men indadtil bevaredes de enkelte rigers rettigheder og særforhold. Denne frihed søgtes tillige bevaret ved kongevalgmåden, som udgør forslagets sidste, men vigtigste del og afslører, at det især var monarkens forhadte pommerske arvefølgeplan, som blev anset for at gøre en ny unionsakt nødvendig. Her skal kun omtales hovedbestemmelserne. For et nøjere kendskab henvises til andre fremstillinger.[16]

Når kongen døde, skulle drosten og marsken i det rige, hvor dødsfaldet indtraf, sammenkalde repræsentanter fra de øvrige riger til et møde i Halmstad. Her skulle 40 valgmænd fra hvert rige vælge den nye konge. Havde den afdøde konge en ægte søn, var han *»nest i waal«*, hvis han blev fundet egnet. – Bestemmelsen betegner en modificering af 1397-brevet. Tronfølgen var mulig for en kongesøn.[17] – Efterlod kongen sig flere sønner, skulle de 120 valgmænd vælge, hvem man ville have. Døde kongen uden at efterlade sig sønner, kunne en indenrigs herre vælges fremfor en udenlandsk. Lodtrækning skulle i så fald afgøre, fra hvilket rige kongen skulle tages. Kunne man ikke enes om valget, skulle 4 fremtrædende personer – to verdslige og to gejstlige – udpeges fra hvert rige. Tolvmandsudvalget skulle i lighed med det oprindelige valgnævn aflægge ed og opholde sig i et hus, indtil de var nået til enighed om en ny konge.

K Erslev betoner forslagets demokratiske karakter, hvorimod E Lönnroth mere rammende har påvist, at den konstitutionelle tankegang bag forslaget var i slægt med tidens konciliepparlamentarisme.[18] Endvidere bør det påpeges, at udfærdigerne angående de 12 mænds ophold i et lukket hus tydeligvis var påvirket af fremgangsmåden ved pavevalg (konklaven).[19] Den kirkelige indflydelse på forligets fremkomst må ikke undervurderes. G Carlsson gætter først og fremmest på bisp Thomas af Strängnäs, som besad skrivefærdighed og stor viden og tidligere endog havde været dronning Philippas kansler.[20] Erslevs iagttagelse, at unionsforslaget var enkeltmandsværk, skabt af den mangeårige Stockholmsfoged Hans Krøpelin, er klart forladt.[21] Det må fastholdes, at forslaget var udarbejdet af personer i og omkring det svenske råd. Forslaget var muligvis de tilstedeværende svenskeres samlede officielle udkast på Kalmar-mødet.[22]

Unionsforslaget 1436 forbedrede og tilspidsede, som E Lönnroth har klarlagt, det gamle unionsbrevs bestemmelser efter regimen politicum-princippet.[23] Det forblev et idealistisk programskrift om unionens nyudformning, og skønt vendinger herfra spores i unionsaftalen 1438 mellem danske og svenske råder, fik det aldrig lovkraft.[24] Hvor skal forklaringen søges på dette forhold?

G Carlsson har udkastet formodningen, at de danske råder i Kalmar under hånden kan have medvirket ved udarbejdelsen af unionsforslaget.[25] Dette synes ikke at have været tilfældet i betragtning af forslagets opfattelse af Gotland som tilhørende Sverige, og den af det danske råd i 1. septemberaftalen udeladte bestemmelse om et kommende unionsmøde. Nordmændene var endvidere ikke nærværende i Kalmar, og begivenhederne i de følgende år med det danske råds bestræbelser på at undgå det fælles unionsmøde, tjente til at trænge unionsforslaget i baggrunden.

Den væsentligste årsag til, at forslaget aldrig nåede videre, synes foruden den store, noget uhåndterlige valgforsamling at ligge i kongevalg-bestemmelserne. Disse var man fra dansk side og specielt fra de ældre råders side ikke interesserede i. En ændring af det oprindelige unionsforhold, som anerkendte Erik på livstid, var statsretsligt betænkeligt og måtte skabe fornyet konflikt med Erik af Pommern. Bestemmelserne søgte netop at gøre Norge til et valgrige, hvor det hidtil var et arverige.[26] En ligestilling mellem Nordens 3 riger ville mindske danskernes hidtidige indflydelse.[27] Unionen ville være sværere at kontrollere, hvis Norge blev forandret til et valgrige, og i højere grad kunne gå sammen med Sverige imod Danmark ved et nyt kongevalg. Senere dansk politik bekræfter dette synspunkt (s. 163).

Sammenfattende synes forhandlingerne i Kalmar 1436 i lighed med Gotlandsstridens afsløring i 1435 at vise, at det danske rigsråd nok, som forskningen har klarlagt, havde flere konstitutionelle synspunkter fælles med det svenske og norske rigsråd, men at råderne tydeligere end førhen havde overtaget enkelte af kongemagtens mål overfor unionen. Her ligger en så godt som upåagtet dobbelthed, som er af største betydning for forståelse af dansk politik. Det danske rigsråd skaffede sig i 1436, hjulpet af hansestædernes repræsentanter ved mæglingsbestræbelserne, en nøgleposition, hvor råderne stod som garanter for forligets bestemmelser.

Sammenfatning

Perioden 1434-1436 er i nordisk historie præget af det svenske oprør og rådets opposition til kongemagten. Det danske rigsråd søger i denne konflikt at føre unionen frelst igennem. Af hensyn til økonomiske interesser og hidtidige fordele ved Erik af Pommern's styrepraksis var der dog fra første

færd, hvad forskningen ikke har påpeget, ikke tale om større støtte til det svenske rigsråd. Flere ældre råder var ikke helt uenige med kongen i bestræbelserne på at styrke sig imod svenskernes krav om rådskonstitutionalisme. Forhandlingerne i Stockholm 1434 mundede ud i en aftale om en rettergang sammesteds 1435 8/9, hvor de loyale råder bisp Jens af Roskilde, Axel Pederssøn, Sten Basse og Poul Laxmand skulle deltage. Samtidig førtes forhandlinger i Haderslev med de vendiske hansestæder for at forhindre et samvirke mellem disse og svenskerne. Der var håb om en bedret udgangsposition i det kommende år.

De manglende bestemmelser om Sveriges forvaltning inden det nye møde i 1435 medførte fornyede forsøg fra det svenske råds side på at bedre situationen. Et mæglingsforsøg bragte ved danske råders tilskyndelse en aftale i stand om et møde i Halmstad, som dog indtil videre sandsynligvis blev holdt hen af hensyn til drøftelserne med hansestæderne og hertug Adolf for ikke at skabe for stor tidsforskel. – Forhandlingerne i Halmstad betød flere indrømmelser til det svenske råd. En fredsoverenskomst med status-quo omkring de belejrede slotte kom i stand, og et domsmøde blev fastsat til Stockholm 29. juli.

Halmstad-dokumentets karakter af præliminær overenskomst medførte fornyede svenske diplomatiske udspil til nabostaterne, og den indbyrdes enighed blev styrket. Af hensyn til unionen og af frygt for ny krig på flere fronter ønskede det danske rigsråd fred med hertug Adolf og hansestæderne, og Erik af Pommern gav modstræbende efter. – Skrivelser fra efteråret 1435 giver udtryk for, at det var rigsråderne magtpåliggende at få skabt en varig forligsordning mellem Erik af Pommern og det svenske rigsråd. Rådet søgte ved Esge Brok uden held at formå Lübeck til at sende repræsentanter for at mægle i konflikten. Et forlig kom dog i stand 14. oktober i Stockholm. Overenskomsten lagde Halmstad-aftalen til grund, som det svenske råd fortolkede den, men flere indrømmelser, eksempelvis ret til at besætte 3 vigtige slotte med danske eller norske høvedsmænd var Erik gunstige. Meget tyder på, at de danske og norske råder førte en balancepolitik. Det kan ikke udelukkes, at et flertal i det dansk-norske dommerkollegium, hvor den indflydelsesrige Erik Krummedige havde fået sæde, støttede kongemagtens krav med samtidig sikring af økonomiske- og unionsinteresser for øje. Hertil kom hensynet til Gotland og ønsket om at undgå en uddybet unionsaftale. Forhandlingsresultatet indebar ikke en sejr for det svenske rigsråd.

Ved usmidige lensmandsudnævnelser skabte Erik af Pommern fornyet mistænksomhed mod sig, og henstillinger også fra det danske råd på svensk foranledning var resultatløse. Følgen var et nyt svensk opsigelsesbrev til kongen efter årsskiftet 1436, og belejring af de kongeligt kontrollerede slotte. Et mæglingsinitiativ medførte en dansk henvendelse i februar 1436 til de 4 vendiske hansestæder. Råder som grev Hans, Erik Krummedige, An-

ders Nielssøn og bisp Jens af Roskilde var i denne situation stemt for en henvendelse til hansestæderne. En skånsk rigsrådsskrivelse fra maj afslører, at stemningen i denne prøvede landsdel var ved at vende til ugunst for kongen. Fred var som tidligere at foretrække, og Eriks successionspolitik måtte bestemt frarådes. De danske interesser måtte, stillet overfor tydelig svensk vilje til at stå fast på de rådskonstitutionelle krav, medføre rigsrådernes tilnærmelse.

Forhandlingerne i Vadstena, hvor det svenske rigsråd forinden havde styrket sine positioner, resulterede i en status-quo våbenhvile, og 15. juli skulle afholdes et møde i Kalmar. Hansestæderne og Danmarks og Norges rigsråd skulle her i fællesskab søge at mægle mellem parterne. Svenskerne udviste en imødekommende holdning på baggrund af uroligheder blandt almuen samt domsnævnets sammensætning.

Kalmar-mødet i august-september 1436 resulterede i kongemagtens nederlag. Forhandlingerne havde tilspidset sig omkring begrebet indenlandske mænd, og ved en svensk diplomatisk aktion overfor de danske råder og udenrådsadelige lykkedes det omsider at vinde disse for sig. Dette skete efter garantier for godsinteresserne, hvorfor det er vigtigt at præcisere, at der var tale om en »politisk handel«. Svenskernes konstitutionelle rettigheder fik tilslutning mod fortsat dansk mulighed for at udbygge økonomiske interesser i Sverige. Det danske rigsråds og hansestædernes mæglingsposition gav dem – nordmændene var fraværende – en nøgleposition i sikringen af forligets bestemmelser. Derimod undgik man fra det danske råds side at få en aftale om et nyt unionsmøde medtaget i forligsdokumentet. Såvel Gotlandsproblemet som ønsket om at undgå en fra svensk side foreslået uddybet unionsaftale indgik efter alt at dømme i begrundelsen herfor. Rådet var som i 1435 ikke interesseret heri. En ligestilling mellem rigerne, hvor Norges statsretslige stilling skulle ændres fra et arverige til et valgrige, var ikke ønskeligt i bestræbelserne på at fastholde positionen i unionen. Dobbeltheden i det danske rigsråds politik træder frem.

De deltagende råder i disse års forhandlinger var ældre prøvede personer. Specielt må fremhæves bisp Jens af Roskilde, Sten Basse, Erik Krummedige, Anders Nielssøn, Morten Jenssøn, Axel Pederssøn og Erik Nielssøn (Gyldenstjerne). Den sidste modtog det vigtige Stockholm slot i 1435, som han bestyrede trofast det følgende år i lighed med Jens Grim på Kalmar slot. Hermed åbenbares kernen i den rådsgruppe, som stod Erik af Pommern nær, nød hans tillid og i disse år tegnede rådets politik. Hertil må for udformningen af rådets unionspolitik også lægges grev Hans, Esge Brok og sandsynligvis Poul Laxmand.

II
Statskup og rådsopposition 1436-1439

Erik af Pommern's manøvrer

Kalmar-mødet blev, som allerede K Erslev pointerede, et vendepunkt i Erik af Pommerns liv, fordi han blev svigtet af danskerne og måtte se store dele af sin hidtidige styrelsesmåde forkastet.[1] – Det vides ikke, om kongen havde kendskab til unionsforslaget, men i så fald billigede han det ikke.[2] Hans fortsatte bestræbelser på at sikre hertug Bugislavs kandidatur dokumenterer dette.

Erik af Pommern begyndte med at udføre forligets bestemmelser. Han fratog Jens Grim befalingen over Kalmar slot, uden at dette tillader at bedømme kongens holdning til denne rigsråd. Slottet blev overdraget til Bengt og Bo Stensson (Natt och Dag), som i lighed med deres broder Nils tidligere havde vist interesse for lenet.[3] Utvivlsomt indebar udnævnelsen et kompromis mellem Erik og det svenske rigsråd, idet Hr. Bengt havde været tilbageholdende i oprøret mod kongen og været delagtig i Engelbrekts død. Hr. Bo havde derimod taget aktiv del i bondeanførerens felttog.[4] Muligvis kunne det svenske råd vente flere kompromiser i lensstyrelsen.[5] Kongens relativt store mandskab ved forsøget på overfarten fra Gotland i september-oktober skal muligvis ikke kun forstås som sikkerhedseskorte, men som et forsøg på fortsat at hævde monarkiske synspunkter.[6]

Endnu 7. september opholdt kongen og flere råder sig i Kalmar.[7] Derefter besluttede han sig til at sejle til Gotland, indtil han i slutningen af september skulle indfinde sig i Söderköping for sammen med det svenske rigsråd at opfylde forligets bestemmelser. Han skulle desuden her hyldes af en mere repræsentativ forsamling.[8]

Karlskrøniken er for den følgende tids hændelser en vigtig kilde, hvis oplysninger undertiden kan kontrolleres.

Det svenske rigsråd søgte at formå Erik til at blive i Kalmar indtil det nye møde, mens de selv ville drage til Stockholm og offentliggøre forligsbestemmelserne for en større kreds. Kongen var imidlertid ubøjelig og sejlede til Gotland i selskab med blandt andre rigsråderne Herman van Hagen og sandsynligvis Visborghøvedsmanden Trud Has.[9] Flere danske råder må antages at være rejst hjem ved denne tid.[10]

Ved tiden for mødet sendte Erik af Pommern Herman van Hagen og et følge i forvejen. Undervejs blev de overrasket af en stærk storm, hvorunder de alle druknede. Også kong Erik blev på overfarten fra Visborg overrasket af efterårsstorme, som ødelagde en del af hans flåde og tvang ham til at vende om, så man i Sverige ikke vidste, om han var omkommet eller ej.[11]

Krister Nilsson og *»the Danzke«* opholdt sig ved havnen Djursnäs, en mils vej fra Söderköping, sandsynligvis for at modtage kongen. Karl Knutsson modtog på Nyköping brev om at indfinde sig, og først da han og andre havde anerkendt forliget og hyldet kongen, drog man til Söderköping. Forinden havde Karl Knutsson ifølge Karlskrøniken opfordret til handling overfor de nærværende danske fogeder. Han ønskede en hurtig nyudnævnelse af personer i lensstyrelsen, måske foranlediget af rygterne om Erik af Pommern. Også drosten ønskede denne udskiftning af personer i henhold til Kalmar-forligets bestemmelser, men optrådte på baggrund af samtaler med *»the Dantzke«* som talsmand for forligets punktlige opfyldelse.[12] Disse henholdt sig til aftalen som grundlag for fremtidige beslutninger og ønskede, at svenskerne hyldede Erik af Pommern, det vil sige anerkendte unionen under kongens ledelse, førend større beslutninger blev truffet. Men hvem var disse danskere, som forskningen ikke har beskæftiget sig særligt med? Karlskrøniken meddeler ved omtalen af Strängnäs-mødet i 1437: *»Thy j Swdherköpung war/swa forramat/danzche och swensche hafdo thz anamat/ther nest om sancte johannissa dag vthan,/skuldo the alle j Calmarna wara/och skuldo haldha Calmarna degtingen fast/och forbätra thz j Swdherköpung brast«.*[13]

Det må på grundlag heraf stå klart, at danske råder var til stede i Söderköping, idet det ikke er sandsynligt, at danske slotsfogeder skulle slutte en aftale om et nyt møde i Kalmar 1437 24/6. Krønikeforfatteren synes desuden ved gengivelse af drostens tale til marsken at have haft et dokument som forlæg.[14] Dokumentmaterialet peger på muligheden af grev Hans' nærværelse, idet drosten og marsken dømte Bo Jonssons arvinger til at betale en gammel gæld.[15]

Den følgende tids begivenheder i Sverige er vel kendte og skal ikke indgående omtales, da danske råder så godt som ikke optræder. Det skal kun nævnes, at de dansk-tyske fogeder på Stäkeholm, Axeval, Elfsborg, Stäkeborg og Borgholm og andre mistede deres slotte i Söderköping. Den ledende svenske rådsgruppe fordelte slottene mellem sig.[16] – I november fulgte Erik Nielssøn efter.[17]

Broder Svensson modtog ingen len i Söderköping, hvad der forårsagede hans strid med Karl Knutsson, som lod ham henrette ca. 1. november ifølge Ericus Olai.[18] Heller ikke Erik Puke fik del i den almindelige lensuddeling, hvad der førte til hans væbnede konflikt med blandt andre Karl Knutsson og Krister Nilsson og sluttelig til hans tilfangetagelse og henrettelse i februar 1437.[19] Hans lederskab af og alliance med bønder og borgere i flere Mälarstæder tjente til at vende hans standsfællers fjendskab yderligere imod ham, og allerede

Ericus Olai så i Erik Puke først og fremmest bondehøvdingen.[20] Erik Puke agtede ikke at opbygge et bondevælde, men snarere at nå personlig vinding samt måske hindre større gæstning og beskatning af bønderne. I det mindste var dette sidste hans program, ifølge Karlskrøniken, for at få bønderne til at slutte sig til ham, foruden at han ville lade Engelbrekt begrave på Örebro slot og omdanne dette til et kloster.[21] Det sidste må betragtes som et overtalelsesmiddel uden reelt indhold, da Erik Puke selv tragtede efter at komme i besiddelse af Engelbrekts tidligere slot.

Situationen i Söderköping 1436 var således ikke den bedste for den afdøde Engelbrekt og hans tilhængere, efter at rigsrådet havde fået greb om rigsstyrelsen.[22] På det samtidige provincialkoncilium drøftedes en aktion mod Engelbrekt-kulten. En sammenhæng med herredagens beslutninger kan ikke afvises,[23] og sidst i oktober tildeltes kirken et beskyttelsesbrev eller et løftebrev, som tilgodeså dens privilegier og rettigheder.[24] Via et privilegiebrev til Stockholm, antedateret til 1. maj 1436, benyttede svenskerne sig yderligere af Erik af Pommern's fravær og tilsidesatte hans beføjelser.[25] Det er sikkert rigtigt, når G Carlsson har udtalt, at Söderköping-mødet betegnede slutsejren i kampen for de rådskonstitutionelle rettigheder.[26] Strängnäs-mødet i marts 1437 betød en fornyet tilsidesættelse af Erik af Pommern's kongelige rettigheder, idet der blev taget beslutning om skatteforhold, räfstetings afholdelse, almuens forhold og politibestemmelser.[27] – På den anden side gjaldt det om at fæstne det vundne, hvis kongen på Gotland ikke viste sig helt så medgørlig. En skriftlig ansøgning om forbund blev afsendt til ordensmesteren i Livland, sandsynligvis for størstedelen begrundet i begge parters forhold til russerne.[28] Forbindelsen kom ikke i stand. Muligvis strandede planerne på højmesterens indvendinger mod, at det skete udenom Erik af Pommern. Henvendelsen synes dog sammen med ovennævnte bestræbelser at dokumentere, at det svenske rigsråd ikke agtede at afstå fra Kalmar-forligets gevinster.

På Gotland modnedes den tanke hos Erik, at han ville vende tilbage til sine riger og gennemføre sin arveføl geplan med magt til fordel for fætteren hertug Bugislav. Fra Visborg tildelte han 23. april Malmø et stadsvåben med hans eget fædrene våben, grifhovedet.[29] Byen blev opfordret til at vise kongen og Bugislav lydighed *»um Wor Herre thet swa forseet haffuer, at wij vtan echte børn eller barn aff gangende wurdhe...«* Til stede på Gotland ved denne tid var Erik Nielssøn. Den 3. april havde han udstedt et brev til Reval, hvori han på grund af *»sundergen anvalle, mynem gnedighen heren koningh Erike und sinen riken anliggende...«* anmodede staden om beskyttelse for sønnen Erik, der skulle tage godser i Estland i besiddelse. Den 14. april afsendte kong Erik et brev af samme indhold til Reval.[30] Venskab rådede fortsat mellem Erik af Pommern og Erik Nielssøn. Hvorvidt rigsråden støttede kongens planer er ikke klart; men Erik Nielssøn støttede en union under Erik af Pommern's styre og havde – som ovennævnte breve viser, og H Rebas i forlængelse af G Lögdbergs undersøgelser har dokumenteret – blik for en aktiv Baltikum-politiks muligheder.[31] Han kan have været involveret i kongens beslutning om at søge hertug Bugislav valgt. Erik af Pommern's kongedømme med interesse for Øresund og dets kyster ansås af Erik Nielssøn for den bedste støtte, når det gjaldt om at sikre Gyldenstjernernes interesser (s. 37).

Når Erik af Pommern's planer sidenhen tog sigte på Danmark, og ikke på

Sverige, var årsagen utvivlsomt, at det var det danske rigsråd, støttet af stæderne, der stod som garanter for Kalmar-forligets opfyldelse. Danmarks lederstilling kan yderligere have ansporet kongen til at rette sine planer herimod. Han kan meget vel have ment, at blev først et flertal af det danske rigsråd vundet for hertug Bugislav, fulgte Norge som arverige villigt efter, hvorfor Sverige af hensyn til unionsbåndene også ville tilslutte sig hertug Bugislav. De skånske råder havde imidlertid ligesom svenskerne klaget over kongens indsættelse af Bugislav i slotslovene (s. 45), hvorfor Erik – som Kalmar-forliget havde vist – ikke kunne håbe på frivillig eftergivenhed. Han søgte i foråret 1437 at styrke sine positioner ved samtaler med sine pommerske slægtninge og højmesteren i Preussen. Hans ophold her er for størstedelen kendt.[32]

Omkring 1. maj 1437 nåede Erik af Pommern til Danzig, hvor han efter et besøg på Marienburg opholdt sig indtil slutningen af juni måned.[33] Højmesteren Poul von Russdorf kom til stede, og i selskab med 4 pommerske hertuger, heriblandt grev Hans foruden muligvis hertug Bugislavs svoger Henrik den Ældre, hertug af Mecklenburg-Stargard,[34] fremlagde kongen sine planer. Vedrørende *»etlike sachen und gelegenheith synener reiche und lande«*, ønskede Erik ifølge den nedfældede ordensberetning, at højmesteren skulle bistå ham med et antal folk, som skulle drage med ham til Gotland og Danmark *»und syne lande und reiche«*. På grund af det gode forhold, som rådede mellem kongen og Ordenen, men måske også af hensyn til de pommerske hertuger og kejser Sigismund, besluttede Poul von Russdorf sig til at støtte Erik med et kontingent tropper, og 2 skibe blev i begyndelsen af august sendt til Gotland.[35] Her opholdt kongen sig atter før 15. juli.[36] – Også de pommerske hertuger lovede tropper, og ca. 22. juli nåede Barnim VIII af Barth og Vartislav IX til Gotland med 2000 svende.[37] Hvorvidt grev Hans, der havde interesser at varetage i unionen, støttede kongen med folk, vides ikke, men han stod stadig Erik af Pommern nær.[38]

Kongens bestræbelser viser, at han styrkede sig diplomatisk og militært til en strid både med det svenske rigsråd og med det danske, som havde svigtet ham i Kalmar. Han udtalte nogle år efter, at han med besøget i Preussen havde ønsket at få et forbund i stand med Ordenen, men at dette ikke var lykkedes.[39] Den velvillige holdning blev dog i 1437 klogeligt bibeholdt, og fra Visborg takkede han højmesteren,[40] ligesom han i Danzig ikke havde stillet sig helt negativt til byens klager over Sundtolden, men havde bedt en repræsentant om at følge med til Danmark. Kongen udnyttede det fraværende danske rigsråd i bestræbelserne på ikke at give efter i told-spørgsmålet,[41] samtidig med at han holdt muligheden åben for at vinde de preussiske stæder for sig.

Erik af Pommern kunne i sine bestræbelser håbe på sympati fra fætteren, kejser Sigismund. Situationen var ikke håbløs. Højmesteren udtalte des-

uden i et brev til Sigismund af 2. august, at det var hans opfattelse, at Erik stadig havde tilhængere i rigerne: *»den das en die synen gerne vor eynen konig und herren wellen haben und halden«.*[42] Rådsgrupperinger i Danmark godtgør, som det skal vises, rigtigheden heraf. Erik Nielssøn er allerede nævnt.

Kongens overfart til Preussen kunne, som E Lönnroth har pointeret, ikke andet end vække uro hos danske og svenske råder.[43] Kongemagtens forbindelser med den tyske Orden vendt mod rigerne var en farlig konstellation, og på forskellig vis søgte råderne at få Erik af Pommern til at vende hjem. Fra rådets kreds i Danmark blev Erik Krummedige og Esge Brok ved begyndelsen af maj 1437 sendt til Lübeck for at formå stæderne til at bevæge Erik af Pommern til at vende tilbage.[44]

Henvendelsen havde baggrund i den fælles forpligtelse til at sikre Kalmarforliget. Rådet søgte at danne modvægt mod kongens allianceplaner og militærdispositioner. – Det svenske rigsråd skal efter Eriks færd til Preussen have skrevet til ham og afgivet troskabsforsikringer samt erklæret sig villige til at efterleve Kalmar-forliget.[45]

I et dokument af 12. maj stilet til Erik af Pommern efterkom de 4 vendiske stæder den danske rådsanmodning.[46] Det fremgår, at de to råder først mundtligt havde beklaget sig over kongens fravær, skønt han i manges påhør havde lovet at opfylde afgivne løfter. Senere havde Erik Krummedige og Esge Brok anmodet stæderne om at formå kongen til at vende fredeligt tilbage, *»unde bleven eyn mechtig koningk to alle juweme rechte und herlicheiden.«* På det samlede råds vegne havde de overbragt et dokument, stilet til Erik af Pommern.

Kongen beklagede sig siden over hansestædernes henstilling, så Lübeck bad Danzig om at lade højmesteren læse brevet og bedømme, hvorvidt skrivelsen var en bebrejdelse mod Erik. Kongen anmodede fra Visborg 15. juli Poul von Russdorf om at få underretning om indholdet af rigsrådets brev, men der synes ikke at være tale om en selvstændig skrivelse fra Danmark, blot om en udskrift af rådets brev.[47] Et svar på rådsskrivelsen kendes ikke.

Rigsrådernes henvendelse til Lübeck tog foruden en diplomatisk aktion form af bønfald til kongen og viser, hvor meget denne savnedes. Danmark trængte til en fast regerings- og magtudøvelse efter den mangeårige krig med holstenerne, et forhold skåningerne havde påtalt i 1436 (s. 45). Udsendelsen af Erik Krummedige og Esge Brok afspejler i forlængelse af tidligere års forhandlinger den ledende rådsgruppe, for hvem unionshensynet, økonomiske interesser og forbindelser til hansestæderne spillede en vigtig rolle. Bestræbelsen på forståelse med de vendiske stæder ses af, at rigsråden Lyder Kabel, Kirstine Jensdatter (Falk), enke efter rigsråden Henning Podebusk, og væbneren Niels Pederssøn (Gyldenstjerne) 1437 11/5 opholdt sig

i Hamburg i anledning af et mangeårigt mellemværende, som havde været på bane i København i juli 1436.[48]

Sammenfattende ønskede rigsrådets flertal endnu Erik af Pommern som konge og så frem til opfyldelsen af aftalen med det svenske rigsråd. Kalmarmødet i juni 1437 blev ikke afholdt; men rådet fik en udsættelse i stand. Erik skrev ifølge Karlskrøniken til det svenske rigsråd, at han først ville ankomme til Kalmar omkring 8. september, *»thy at rikes radh aff Danmark haffde swa stadfäst.«*[49] Det danske rigsråd håbede tydeligvis på kongens tilbagekomst. Råderne søgte at vinde tid. Et godt forhold til Sverige bibeholdtes.

Konge og rigsråd

Først i løbet af september 1437 sejlede Erik fra Visby med flere skibe og lagde til ved øen Hiddensee vest for Rügen, hvor han blev indtil midten af oktober.[1] Flere pommerske militærenheder blev opsamlet. Blandt andre synes hertug Barnim af Barth at være stødt til kongen for at følge med ham til Danmark.[2] Den 9. oktober 1437 skrev pundmesteren i Danzig til højmesteren og meddelte, at Erik og kompthuren i Danzig lå ved Dornbusch ikke langt fra Stralsund. Desuden meddelte han, sandsynligvis på baggrund af nyligt indløbne meddelelser, at kongen dagligt blev ventet på Københavns slot.[3] Meddelelsen tyder på, at det danske rigsråd havde været i forbindelse med Erik. Ifølge den lybske krønike, som går tilbage til et skrift af Herman Korner, skal rådet ved underretning om kongens ophold ved Hiddensee – hvor han iøvrigt ifølge den stralsundiske overlevering klagede over råderne og anmodede om støtte af flere landsherrer og stadsrepræsentanter – have sendt udsendinge til ham.[4] Disse skulle blandt andet på det samlede rigsråds vegne have erklæret, at gejstligheden og ridderskabet var beredt på at modtage ham som konge med ære og værdighed og være ham lydige i alle forhold, hvis han kom med fredelige hensigter og opfyldte aftalerne med det svenske rigsråd. Sendebudene gjorde dog kraftige indsigelser mod kongens tronfølgeplaner og fremhævede, at Erik selv var kåret til konge: rådet ønskede at fastholde valgfriheden, når en ny konge engang skulle vælges. – Erik var blevet vred herover, og udsendingene skal være rejst tilbage uden at have fået et ordentligt svar. Henvendelsen gjorde dog indtryk på kongen, så han før overfarten til Danmark sendte størsteparten af tropperne og skibene hjem.[5]

Der må fæstes lid til krønike-oplysningerne. Skåningernes udsagn om modstanden mod hertug Bugislavs optagelse i slotslovene samt pundmesterens oplysning, at kongen dagligt blev ventet, styrker rigtigheden heraf.[6] Det vides ikke, hvilke råder, der besøgte Erik af Pommern. Jens Grim kan

have været til stede, ifølge et dokument af 23. oktober fra Stralsund til Lübeck om det nye Rostock-råds forhandlinger med kongen i Hiddensee.[7] Hans mulige tilstedeværelse peger på, at udsendingene skal søges blandt de ældre råder i forlængelse af Erik Krummediges og Esge Broks udsendelse til Lübeck i forsommeren.

Hvilke løfter rådssendebudene afgav, eftersom kongen ændrede sine dispositioner, kan ikke nærmere præciseres. De senere hændelser tillader at slutte, at enkelte råder ikke stillede sig helt afvisende til kongens planer med hensyn til hertug Bugislav, når blot Erik kunne nå til enighed med resten af rigsrådet. Udsagnene ved Hiddensee tyder på en mere nuanceret fremlæggelse end gengivelsen hos de hanseatiske krøniker. Råderne har gjort rede for modstanden mod hertug Bugislavs optagelse i slotslovene, men holdt sandsynligvis en mulighed åben for forsoning.

Kendskabet til det danske råds virksomhed i for- og eftersommeren 1437 er ringe.[8] Man tager næppe fejl, hvis man antager, at et rådsmøde havde været afholdt før Erik Krummediges og Esge Broks rejse til Lübeck før midten af maj måned, ligesom meddelelsen til kongen ved Hiddensee må være besluttet af flere råder. Enkelte forhold peger i retning af et rådsmøde på Sjælland. Den 25. maj udstedte bisp Kristian af Ribe et afladsbrev til Roskilde Sct. Agnete kloster, og på et nu ukendt tidspunkt i 1437 udstedte Johannes Laxmand et dokument fra Køge til Sct. Gertruds Kapel.[9] Anders Nielssøn befandt sig 15. juni i Esrom kloster, og Axel Pederssøn opholdt sig muligvis i begyndelsen af august hos sønnen Oluf Axelssøn på gården Vemmetofte i Fakse herred.[10]

Erik af Pommern nåede Danmark i begyndelsen af oktober.[11] Han tog ikke ophold på Københavns slot, men derimod på Vordingborg, for i begyndelsen af december at flytte til Nykøbing slot.[12] På forskellig måde søgte kongen at sikre sin position. Den norske provst Thorleif Olafsson fra Apostelkirken i Bergen, hvem Erik i 1434 havde søgt at indsætte i Uppsala, blev udpeget til bisp i Viborg efter Herman Rynkeby, som var død i sommeren 1437.[13] Hofsinden Klaus Nielssøn (Sparre) til Ellinge, som stod Axel Pederssøn nær og 1425 havde været dennes foged på Varberg, modtog 24. november i nærværelse af provst Thorleif og kansleren Laurids Brandt bødeindtægter på 40 mark fra alt sit gods i Skåne og øvrige Danmark. Kongen beseglede med unionsseglet.[14] Den 12. december modtog rigsråden Sten Basse et lovdagsbrev, udstedt af rigskansleren Iven Foss fra Nykøbing.[15] Forinden havde Erik af Pommern i slutningen af november fritaget staden Greifswald for at betale Sundtold.[16] Indrømmelsen må ses i sammenhæng med, at kongen omtrent ved samme tid forlenede sine fætre, hertugerne Barnim, Vartislav og grev Hans med slottene Aalholm, Ravnsborg og Tra-

nekær. Grev Vitslav skal have modtaget Stegehus på Møn.[17] Lenstildelingerne måtte få følger for rigsråderne og rejser spørgsmålet, hvorvidt kongen fik støtte til sin politik.

Erik af Pommerns dokumenter imod rådet fra 1439 bærer alle præg af, at han henviser til tidligere praksis. Kongen lagde, som A E Christensen har vist, sædvanen til grund for sin argumentation, et forhold som tillige mærkes i hans standpunkt overfor nordmændene og svenskerne.[18] Hertil må føjes, at Erik, når han følte sig kraftigt tilsidesat, henviste til flere navngivne personer. Hans oplysninger kan i disse tilfælde ikke afvises, men stiger i styrke, eftersom det drejer sig om råder, som længe holdt fast ved ham. Herimod kan indvendes, at kongen opregnede tilhængere, når et forhold skulle afklares, men Erik Nielssøn – som i tiden før 1438 27/10 var gået over til oppositionen, og hvem kongen alligevel senere anmodede om at sige sandheden[19] – befæster det indtryk, at Erik af Pommerns opregninger af råder og andre gengiver en rigtig kerne ved afdækning af rådernes holdning til kongemagten og unionen på denne tid.

Når bisp Jens Pederssøn af Roskilde og Erik Nielssøn af Erik af Pommern i 1439 opregnes som bekendte med den måde, hvorpå kongens fætre modtog de lollandske slotte, og at de beseglede forleningsbrevene, kan dette ikke afvises.[20] Bisp Jens og Erik Nielssøn må karakteriseres som kongen nærtstående i 1437. Roskildebispen var af Erik i 1434 blandt de udpegede til at forlige striden med det svenske råd, og havde deltaget i Halmstad-mødet og i Stockholm-forligets tilvejebringelse. Bisp Jens støttede i lighed med kongen endnu pave Eugen IV i sommeren 1439.[21]

G Carlsson har udtalt, at kongens udnævnelse af nye slotshøvedsmænd – så længe de indskrænkede sig til rigets periferi – endnu ikke var urovækkende.[22] Synspunktet rammer centralt. På baggrund af rådets forsikringer i efteråret 1437 ved Rügen var en rådsgruppe bestående af Roskildebispen Jens Pederssøn, Erik Nielssøn, Sten Basse og muligvis Erik Krummedige (se nedenfor) efter alt at dømme stemt for at give efter og søge at stille Erik af Pommern tilfreds for at hindre en mere truende situation og en unionskrise i at opstå. Råder som Axel Pederssøn, Anders Nielssøn, Jens Grim og Morten Jenssøn må have kunnet tilslutte sig dette, deres senere optræden taget i betragtning. Unionen under Erik af Pommerns ledelse måtte bevares.

På Ravnsborg synes Lyder Kabel til Fuglsang at have været slotshøvedsmand,[23] mens det stærke Aalholm slot blev forvaltet af Erik Krummedige.[24] At disse råder mistede deres slotte med tilliggende kan bunde i personpolitik fra kongens side, men var snarere et udslag af Erik af Pommerns arvefølgeplaner og baltiske politik.[25] Lolland lå tæt ved Pommern og kunne nås herfra. Erik Krummedige synes stadig at høre blandt de kongeligtsindede

råder trods Erik af Pommern's indskrænkning af hans magt, og kongens misbilligelse af Kalmar-forliget.

I henseende til hertug Barnim og greverne Hans og Vitslav anfører Erik af Pommern i 1439 disses fortjenester og nævner de råder, som skulle have billiget, at danske slotte blev givet hans slægtninge i hænde. Disse skulle have været Axel Pederssøn, Benedikt Pogwisch, Hans Krøpelin *»ok andere mere de dar by weren«*.[26] Da Benedikt Pogwisch, der i lighed med Hans Krøpelin ikke var dansk råd, døde i 1432 og blev begravet 7. februar samme år i Vadstena,[27] og forleningerne således kan være tilladt og/eller foregået på et tidligere tidspunkt, har dette ikke påkaldt sig større interesse i forskningen, som har godtaget rigsrådets oplysninger om kongens lensuddelinger.[28] De fortjener alligevel et par supplerende bemærkninger, idet Erik af Pommern's fremdragen af de nævnte råder blot kan være møntet på grev Vitslav. Ad anden vej har F Bojsen og H Bruun peget på muligheden af, at grev Vitslav kan have besiddet Stegehus omkring 1425-30.[29]

Fra rigsrådets side i foråret 1438 blev det alene krævet, at de lollandske slotte skulle fratages hertugerne Barnim og Vartislav, og at hertug Bugislav måtte modtage Ravnsborg og Tranekær slotte i stedet for, mens intet høres om Stegehus.[30] Der kan være tale om et kompromis, hvorfor det ikke har gyldighed ved afdækningen af kongens udsagn. – Grev Hans og grev Vitslav nævnes i rådets skrivelse til hertug Kristoffer i oktober 1438, men ikke i rådets dokumenter til Erik af Pommern i 1439. Her er de indbefattet foruden Bugislav som udenlandske herrer, som kongen havde indtrængt i riget; alene landskaberne Lolland, Langeland og Fyn nævnes i rådernes klageskrivelse 1439 6/7.[31] Noget tendentiøst gør sig gældende her, da grev Hans var naturaliseret og dansk gift, uden at det er muligt at belyse spørgsmålet nærmere. For rigtigheden af rigsrådets oplysninger taler muligvis Herman Korner, som dog må benyttes med varsomhed, når han under 1437 nævner, at Erik af Pommern overdrog de pommerske hertuger København, hertugen af Wolghast Aalholm og grev Hans Nykøbing.[32]

Alligevel peger enkelte forhold imod rigsrådets udsagn, specielt vedrørende grev Vitslav. Således havde grev Vitslav opholdt sig i Danmark allerede i mange år. Han havde beseglet 1425-Kalundborgvidissen (s. 6), og havde sammen med grev Hans været forlover i Stockholm 1434 og 1435. Grev Hans beholdt Tranekær under Kristoffer af Bayern, muligvis som pant, foruden Gripsholm i Sverige.[33] Han kan have modtaget Tranekær tidligere, hvilket også kan have været tilfældet med grev Vitslavs modtagelse af Stegehus. Han optræder i Stege Bys Bog (1418-1607) og nævnes her flere gange i tidsafsnittet 1418-52 og nærmere det første årstal end det sidste. Han ses iøvrigt at have ladet slottet befæste.[34] – Oplysningerne og deres datering er dog usikre. – Rigsrådets tendentiøse klager fra 1438-39 over, at Erik af

Pommern i 1437 overdrog fire slotte til sine slægtninge må trods alt stå til troende, skønt kendskabet herom er mangelfuldt.[35]

Erik af Pommern's politik og arveplaner kunne ikke undgå at berøre unionsforholdet. Mødet i Kalmar i september 1437 kom ikke i stand på grund af kongens rejse til Danmark (s. 70). Resultatet var, at ærkebisp Olof af Uppsala, bisp Magnus af Åbo, drosten Krister Nilsson og Hans Krøpelin begav sig på vej hertil for at få en aftale i stand om et nyt møde, hvor 1436-forliget omsider skulle bringes til udførelse.

Ifølge Karlskrøniken skal udsendingene være redet til Lund og under et længere ophold her have fået underretning om kongens dispositioner.[36] Dokumentmaterialet stadfæster dette ophold, og 6.-9. november medbeseglede Krister Nilsson og Hans Krøpelin breve vedrørende den afdøde Sten Turesson (Bielke). Nærværende var sidstnævntes enke Agnete Eriksdatter (Krummedige), Jöns Nielsson (Svarte skaaning), Bengt Stensson og sønnen Magnus Bengtsson (Natt och Dag) samt den danske rigsråd Poul Laxmand.[37]

Hvorvidt opholdet i Lund virkelig skyldtes underretninger om Erik af Pommern's lensuddelinger er ikke klart; men A Huitfeldt vil vide, at der blev ført hemmelige samtaler mellem danske råder og de svenske udsendinge om muligheden for at afsætte Erik af Pommern, *»særdelis for hand ville nøde dem Hertug Bugslaff paa for en Konge«* og i stedet indkalde kongens søstersøn hertug Kristoffer af Bayern.[38] Disse sensationelle oplysninger er sidst overtaget af G Carlsson og H Bruun, og begge lader ærkebisp Johannes Laxmand være danskernes leder i disse samtaler.[39] Imidlertid må Huitfeldts oplysninger affærdiges som en anakronistisk kompilation, muligvis udviklet på baggrund af Sturekrønikens oplysning om danske og svenske råders hemmelige forhandlinger imod Karl Knutsson i 1455.[40] Afvisningen fremkommer ved, at han lader det oprindelige Vordingborgmøde 1438 afholde i 1436 og senere 1438, afbrudt af Erik af Pommern's rejse til Gotland i 1437.[41] Naturligt lader han derfor – ifølge Karlskrønikens meddelelser om svenske råder i Lund og omtalen af kongens overgivelse af slotte til sine fætre – de danske råder bringe Kristoffers kandidatur på bane. Herved foregriber han indkaldelsesbrevet til Kristoffer af 1438 27/10.[42]

Fra Lund begav bisp Magnus og Hans Krøpelin sig til kongen, mens ærkebisp Olof og Krister Nilsson vendte tilbage til Sverige. En aftale kom i stand om et nyt møde i Kalmar 1438 29/7.[43] Ifølge det danske rigsråds klagebrev fra 1439 skal råderne på svensk foranledning have medvirket til, at mødet kom i stand, en sandsynlig oplysning i betragtning af rådets hidtidige bestræbelser. Muligvis kom aftalen i stand ved årsskiftet 1437-38 eller kort herefter, og i løbet af januar eller februar 1438 rejste bisp Magnus og Hans Krøpelin hjem.[44] Her deltog de i et rådsmøde i Arboga i begyndelsen af marts måned. Ved oplysningen om kongens samtykke til et møde gik Karl Knutsson af som rigshøvedsmand.[45] Det svenske rigsråd gjorde sig klar til at modtage Erik af Pommern.

I Danmark søgte Erik af Pommern ikke kun at indsætte sine fætre på slottene, men han gjorde som nævnt også brug af sin præsentationsret til at få provst Thorleif gjort til bisp i Viborg stift. Thorleif havde i begyndelsen af januar 1437 sammen med bisp Jens af Oslo, Jens Torbernssøn (Sparre) og kammermesteren Mogens Gøye ladet optage vidisser i Kalundborg over dokumenter om Gotlands tilhørsforhold til brug for Erik,[46] der betragtede øen som sin personlige ejendom, og som selv i august 1437 var blevet præsenteret for vidisser vedrørende Visby, hvad der viser, at øens tilhørsforhold skulle løses på et unionsmøde.[47] Den 18. februar 1437 var Thorleif i Oslo, hvortil han bragte Erik af Pommern's brev til det norske rigsråd i anledning af væbneren Amund Sigurdssons og hans tilhængeres oprør.[48] I slutningen af 1437 opholdt Thorleif sig hos kongen på Vordingborg slot, men 1438 4/1 var han på Eriks foranledning i Lund for at få ærkebisp Johannes Laxmands samtykke til sin bispeudnævnelse.[49]

Ærkebispen gav tilladelsen, men lod samtidig optage et skriftligt vidnesbyrd, som indeholdt, at Thorleif lovede at holde ærkebispen skadesløs for alle afgifterne til pavens skatkammer ved sin udnævnelse.[50] K Erslev mener, at Johannes Laxmand kun modvilligt gav sin tilslutning, men udvidede ikke denne iagttagelse.[51] Notarialvidnet afslører imidlertid, at ærkebispen frygtede for eventuelle besværligheder med paven. Han billigede ikke ubetinget Baselkonciliets dekret om prælaters frie valg, men støttede paven og følgelig kongemagten. Skønt kirkelig spiller denne handling tillige en politisk rolle, idet Johannes Laxmand ved behandlingen af kongens fortrolige endnu ikke havde frigjort sig fra Erik af Pommern, der endnu i 1438 havde sendt prior Hagen Friis fra Dalby kloster i Skåne som sendebud til Rom.[52] B Losmans klarlægning af, at ærkebispen i 1437 udnyttede skiftevis paven og Baselkonciliet i en balanceakt,[53] gør det klart, at Johannes Laxmand holdt alle veje åbne af hensyn til kongens politik. Dette forekommer betydningsfuldt for forståelsen af ærkebispens ledelse af de mod Erik af Pommern oppositionelle råder, hvis antal snart skulle vokse.

En skrivelse fra Thorleif 1438 7/1 fra Malmø uddyber ovenstående iagttagelser.[54] Brevet, bilagt en rapport til Erik af Pommern om mødet med ærkebispen, var stilet til greverne Hans og Vitslav, »hans oprigtige venner« for om muligt at få svar af kongen, om han skulle begive sig til Viborg for at få kapitlets samtykke og afslutte sagen om bispevalget, således at både kongen, han selv og kapitlet i Viborg for fremtiden måtte holdes skadesløs, hvad angik attesten (*»den Forvaring«*), som Johannes Laxmand havde afkrævet ham. Senere ville han rejse til Nyborg.

Her dokumenteres yderligere Thorleifs forståelse med Erik og hans slægtninge, hvor greverne Hans og Vitslav opholdt sig nær kongen ved denne tid. Endvidere fremkommer den vigtige oplysning, at Thorleif ville begive sig til Nyborg: *»... og kom siden til min Herre igen i Nyborgh, der min Herre*

Ærkebispen og menige Prælater i Danmark tilsammen kommende vorder.« – Tydeligvis skulle her afholdes et vigtigt rådsmøde, efter formuleringen at dømme med deltagelse af Erik af Pommern.

Mødet i Nyborg fandt sted i slutningen af marts, og endnu henimod midten af måneden opholdt enkelte råder sig hos kongen på Nykøbing slot (*»med vort Raad nu værværende«*), ifølge et kongebrev til Essenbæk kloster.[55] Det vides ikke, hvem disse personer var, men Axel Pederssøn og Morten Jenssøn, som befandt sig i København i marts måned, kan ikke udelukkes.[56] – Selv gav Erik af Pommern ikke møde i Nyborg, måske for at afvente en afklaring med henblik på senere forhandlinger med større deltagelse af rigsråder. I Nyborg deltog foruden bisper og udenrådsadelige flere verdslige råder, og en af kongens fætre (grev Hans?).[57] Herfra skrev de forsamlede råder til kongen om væbneren Eggert Frilles fængsling (s. 444) og førte forhandlinger om hertug Bugislav som tronfølger. Enkelte dokumenter tillader en nøjere indsigt i rådernes overvejelser i det begyndende forår 1438.

I Erik af Pommern's nærhed i Nykøbing befandt sig danzigeren Bertold Burammer for at forhøre sig om Sundtolden, som Peder Oxe fortsat opkrævede på kongens vegne af alle søfarende med undtagelse af de fire vendiske hansestæder, med hvilke freden i 1435 var indgået. Poul von Russdorf havde i foråret 1437 skrevet til såvel Peder Oxe som det danske rigsråd for at få gennemført toldfrihed i henhold til Kalmar-aftalerne 1436, og i september 1437 synes Bertold Burammer at opholde sig i Danmark.[58] Erik af Pommern førte imidlertid en henholdende politik. I et brev til Danzig 18. april fra Nykøbing oplyste Burammer, at han af kongen ikke havde fået et endeligt svar; men Erik havde anmodet ham om at vente, indtil hans råder kom til ham. Imidlertid havde kun en del af rigsråderne indfundet sig hos kongen og aftalt en ny forhandlingsdag til Vordingborg 20. april, hvorfor Burammer på dette møde ville forelægge Danzigs ærinde for det samlede rigsråd (*»alle de ut Jutlande unde ut Dennemarken«*). Rådet skulle mødes med kongen og søge at nå til enighed *»umme den van Pommeren, den wolde sine ghnade gherne to koniche na em hebben, da heft he myt sinem rade to unwillen umme wesen, also hebben de heren van Wolghast unde van Bart ene vruntlik vorlikent myt sinem rade unde se hebben malk en ghut sclot unde hebben orloff...«* Resultaterne af Burammers forhandlinger kendes ikke; men det lykkedes ham senere at få en foreløbig aftale i stand med Peder Oxe, hvorefter den opkrævede Sundtold skulle opbevares hos borgmesteren i Helsingør.[59]

Bertold Burammer forekommer velunderrettet, og gør det klart, at modstanden i Nyborg fra gejstligheden og østdanske (øst for Storebælt) råders side har været stor imod hertug Bugislav som kongens efterfølger, og at det kun var ved hertugerne Vartislav og Barnims medvirken, at et forlig

kom i stand. De to havde modtaget Ravnsborg og Aalholm slotte på Lolland, og synes ifølge Burammer at have afgivet troskabsforsikringer.[60] Umuligt er det ikke, at bestemmelsen om at afholde et nyt møde med deltagelse af vestdanske råder skyldes hertugerne. Beslutningen må opfattes som et kompromis, idet enkelte råder ved senere samtaler med kong Erik holdt en mulighed åben for dennes ønsker, hvis det samlede råd kunne enes herom. Af hensyn til Kalmar-unionen og -forliget måtte flere af de sjællandske og skånske råder, hvor flere havde forbindelser og interesser i Sverige, være modstandere af Eriks successionsplaner. Allerede i 1436 havde de skånske råder givet udtryk herfor, og det samme var tilfældet med rådsudtalelserne ved Hiddensee i 1437. – Trods modstanden mod indførelsen af arveriget havde Erik af Pommern endnu tilhængere blandt rigsråderne.

Vordingborg-forhandlinger 1438

Ved påsketid 1438 samledes rigsråderne i Vordingborg.[1] Der kendes kun få dokumenter herfra. Erik Nielssøn udstedte 2. maj en kvittering til bymændene i Aarhus. Det fremgår heraf, at kongen forinden havde skrevet til byens råd og anmodet det om at betale skat til Erik Nielssøn.[2] Samme dag udstedtes et dombrev over tidligere tildømmelser til den afdøde Viborg-bisp Lave Glob, og bisp Thorleif fik Erik af Pommern og rigsrådet til at udstede en vidisse over flere breve.[3] Forhandlingerne kendes fra rådets senere skrivelser og Erik af Pommerns svar herpå i 1439.[4]

Overfor de tilstedeværende søgte kongen at få hertug Bugislav anerkendt som sin lovlige efterfølger. Sandsynligvis henviste han som senere til, at allerede ærkebisp Peder Kruse og bisp Peder af Sjælland og andre daleven-de råder havde tilladt Bugislav at blive optaget i slotslovene.[5] Råderne nægtede at give samtykke hertil, men fastholdt ønsket om at beholde Erik af Pommern som konge på livstid, hvis han styrede på rette måde og ikke indførte arveriget,[6] – en argumentation, der var benyttet i 1436 og 1437.

Kongen anmodede ifølge rigsrådets oplysninger *»for hans nathes older och roo schyld«* om, at hertug Bugislav måtte være rigsstyrer og besidde lande og slotte og fuldmagt til at udnævne og afskedige embedsmænd, men heller ikke dette gav råderne samtykke til *»for righens forderff schyld.«* Enkelte indrømmelser var de dog villige til: Bugislav måtte fortsat opholde sig i Danmark, *»icke som een styrere, men som een godh troo wen«* og besidde slottene Ravnsborg og Tranekær, og alle slotte og stæder skulle stå ham åbne . Erik af Pommern tog imod dette, og lovede til gengæld inden 14 dage efter Sct. Hans at tage Aalholm og Ravnsborg fra hertugerne Barnim og Vartislav.[7]

Rigsråderne viste tydeligt bestræbelser på at være imødekommende, hvad

også kan have været tilfældet fra Eriks side i bestræbelserne på at tilvejebringe en løsning. – Det er af interesse, at grev Hans skulle miste Tranekær. Han besad tillige Gripsholm slot i Sverige i pant (s. 14), hvorfor det ikke kan udelukkes, at han var virksom for at forlige kongen og råderne.

Baggrunden for grev Hans' optræden må søges i hensyntagen til unionen, hvilket også var tilfældet for flere rigsråders vedkommende.[8] Rådet anmodede således Erik om at efterleve løfterne fra 1436. Det fremgår af senere dokumenter, at kongen var uvillig hertil efter det svenske rigsråds selvstændige lensuddelinger. Han ønskede en tilstand som før mødet i Söderköping 1436, og fik efter alt at dømme medhold af råder i et forsøg på forlig. Hans senere krav i Kalmar om udnævnelse af tidligere slotshøvedsmænd og tilsendelse af skattemidler kan også have fået tilslutning. Meget vides ikke herom, men rådet håbede stadig på en bedring af unionsforholdet.[9] Kunne Erik bevæges til at genoptage regeringsstyrelsen i Sverige og opgive successionsplanerne, var rådet villig til at gå hans ærinde i håbet om, at svenskerne også ville vise sig eftergivende. Ombud blev udpeget til mødet i Kalmar i juli, og det blev ærkebisp Johannes Laxmand, Erik Krummedige, Morten Jenssøn, den udenrådsadelige Niels Jenssøn (Galen) – og muligvis Oluf Axelssøn.[10]

Rådssendebudene afspejler interessen for at bevare unionen, men kan samtidig dække over et kompromis.[11] Morten Jenssøn må i lighed med eksempelvis Erik Nielssøn i Vordingborg regnes for venligtsindet mod kongen. Erik af Pommern opregnede ham sidenhen som en af dem, der søgte at mægle mellem ham og de oppositionelle råder (s. 79). Også Erik Krummedige, som havde haft Aalholm og muligvis skulle modtage det igen, synes ikke at have været direkte på kant med kongen. Han var senere ikke med ved indkaldelsen af Kristoffer (s. 89). Ærkebispen og Oluf Axelssøn skulle derimod blive ledere af modstanden mod kongen.

Trods uviljen havde Erik af Pommern ved indgangen af maj måned stadig tilhængere blandt råderne. Det er rimeligt, at hans nye dispositioner skal søges i rådets imødekommenhed mod ham i Vordingborg. Han fortolkede således aftalen om, at alle slotte og stæder skulle stå hertug Bugislav åbne, ved at overgive ham Fyn med slottene Nyborg, Hindsgavl og Hagenskov. Erik forsøgte, som forskningen har klarlagt, et statskup.[12] Denne handling bragte for alvor utilfredsheden og oppositionen mod kongen til at vokse. Valgriget og unionen stod på spil.

Ifølge rigsrådets klagebrev fra 1439 fik Johannes Laxmand bemyndigelse af rådet til først hemmeligt og siden åbenlyst at påtale hans optræden, og eventuelt true kongen med afsættelse, da han heller ikke som lovet havde taget Ravnsborg og Aalholm fra sine slægtninge. Ærkebispen skal have opsøgt Erik på Nykøbing slot og opfyldt sit hverv i nærværelse af grev Hans, hertug Vartislav og Erik Nielssøn, efter hvilket kongen skulle ændre slotsloven til rigsrådets hånd og lade sine fætre rejse ud af riget.[13] – Oplysningerne

forekommer i deres kerne troværdige, og personopregningen reel, idet det i 1439 gjaldt om at »bevise« kongens ulovlige optræden, og Erik Nielssøn på dette tidspunkt havde brudt forbindelsen med Erik af Pommern (s. 86). Rigsråderne fastholdt Vordingborg-aftalen og kom ikke kongen imøde.

Belæringen hjalp ikke. Kongen erklærede, at det var rådet, som svigtede ham og ikke skaffede ham sikkerhed imod Oluf Axelssøn, som åbenlyst truede ham. Ifølge Eriks udsagn i 1439 forfulgte Oluf Axelssøn ham så langt som til Roskilde, og flere unavngivne bisper og Peder Oxe på Helsingør anføres som vidner herpå. Via bisp Thorleif, grev Hans og Morten Jenssøn tilbød kongen ifølge egne oplysninger at rette sig efter rigsrådet, hvis rådet til gengæld sørgede forsvarligt for hans sikkerhed.[14]

I tilknytning til forårets hændelser eksisterer et interessant og så godt som upåagtet brev fra slutningen af 1439 til Morten Jenssøn fra Kort van der Lucht.[15] Det fremgår heraf, at Hr. Morten tidligere stod Erik af Pommern nær, men at han ved tiden for brevets udstedelse var uvillig til at antage den fra Flensborg bys fald bekendte Kort van der Lucht i sin tjeneste (s. 120). I brevet refereredes udsagn fra forrige år, altså 1438, hvor Kort skar klæder til Morten Jenssøn. Fra sammenhængen at dømme gælder udtalelserne Erik af Pommern:

»Vortmer sede ik juw (Morten Jenssøn) *ouerme jare, we den hazen* (klæder) *sloge, dar he* (Erik af Pommern) *sete, de hadde alles plasses* (stridigheder) *enen ende, he sete beth to Gorge* (Gurre) *vnde hadde gemak* (faldt til ro), *wente he allen den riken vngemak dede mid kunst vnde mit rade, dar me mede wynd borge vnde stede...«*

Oplysningerne befæster kong Eriks egne udsagn om flugten til Roskilde. Han tog ophold på Gurre slot, ikke langt fra Peder Oxes Helsingør.[16] Efter alt at dømme er tanken om at søge et sted, hvor han kunne være i fred og ro, særligt her vokset sig stærkere i ham. Kongens udsendelse af bisp Thorleif, grev Hans og Morten Jenssøn for at bilægge stridighederne synes rigtig. Erik havde stadig støtter i rigsrådet.

Det må stå klart, at det ikke udelukkende var Oluf Axelssøn, som forårsagede, at kongen ikke tog Ravnsborg og Aalholm fra sine fætre. Allerede ved overgivelsen af Fyn til Bugislav synes han fast besluttet på at indsætte Bugislav som sin efterfølger. Uvenskabet kan ikke nøjere afdækkes, men Oluf Axelssøn kan have presset på i utilfredshed over adelens fratagelse af slotte foruden modstand mod kongens arvefølgeplan med følger for unionsforbindelsen. Han besad i 1442 Vordingborg slot og havde fra 1445 Aalholm slot.[17] Adelstraditionen om vognepisoden mellem Oluf Axelssøn og kongens frille Cecilie må afvises.[18]

Før Erik fik svar fra råderne, sejlede han med enkelte trofaste folk (køgemesteren Anders Erikssøn Ulfeldt, kansleren Laurids Brandt og Peder Bille til Lyngbygård) til Gotland, efter at have samlet enkelte breve og klenodier

sammen.[19] Sandsynligvis håbede han at have sikret riget tilstrækkeligt for hertug Bugislav i sit fravær. – Det nøjagtige tidspunkt for afrejsen kendes ikke, men 1438 19/6 udstedte Iven Foss og 16 andre personer to pergamentbreve på Lollands landsting efter henstilling fra Erik af Pommern.[20] Brevene kan ikke tages som bevis på, at kongen opholdt sig i riget, og også sidenhen udstedte rigskansleren dokumenter i kongens navn.[21] Det er sandsynligt, at Erik af Pommern forlod Danmark i løbet af juni 1438, muligvis ved midsommertid.[22]

I bestræbelserne på at sikre farbrodersønnen den danske krone skal Erik ifølge rådets udsagn have ladet kalde almuen sammen på Sjælland og bevæget dem til at hylde hertug Bugislav mod at tilstede dem visse friheder.[23] – Det er tvivlsomt, om dette er rigtigt. Senere skød såvel råderne som bønderne på landstingene ansvaret for bondeoprørene på Erik og hertug Bugislav, som på deres side benægtede at have stået bag.[24] Kongen havde dog i 1438 udnævnt nye høvedsmænd og taget løfter af andre på Sjælland, øerne og Jylland for at styrke kontrollen med riget.[25] Høvedsmanden på Kalundborg, Jens Torbernssøn (Sparre), lovede ikke at udlevere slottet, *»førend den kommer, som griffuenn fører.«* Han forpligtede sig til kun at overgive slottet til Erik eller en af hans slægtninge, og i modsat fald først, når han ikke havde andet end *»brødescher«* tilbage.[26] Det kan ikke ganske afvises, at fjendskabet med Oluf Axelssøn udviklede sig som følge af hans afskedigelse som høvedsmand eller af kongens forsøg på at aftvinge ham et slotsløfte. Henning van Hagen var 1439 28/10 høvedsmand på Vordingborg, hvor Oluf Axelssøn som omtalt har sæde i 1442 (se bilag 2).

Den eksisterende forskning har ikke beskæftiget sig meget med Eriks slotsdispositioner og taktiske overvejelser før afrejsen i 1438.[27] Af de senere hændelser ses det, at Peder Oxe på Helsingør og Helsingborg, Axel Pedersøn på Varberg samt muligvis Iver Jenssøn (Dyre – jysk linie) til Tirsbæk på Korsør og måske Bo Høg til Tandrup på Kalø havde lovet at holde deres slotte til kongens og Bugislavs hånd, men også personer som Mogens Gøye på Københavns slot, Morten Jenssøn på Koldinghus og Erik Nielssøn på Riberhus kan have afgivet forsikringer. De 2 sidstnævnte opholdt sig i Erik af Pommern's nærhed før rejsen til Gotland, mens Mogens Gøye sidenhen af kongen opregnes sammen med Jens Torbernssøn som vidner på, hvad han ellers havde taget med sig ud af riget.[28]

På Fyn, hvor hertug Bugislav befandt sig, havde Hindsgavl 1434-35 været i Henrik Pors' besiddelse, mens Sten Basse havde Nyborg slot. Hagenskov bestyredes af Rikman van Lanken i 1425; men denne var afgået ved døden før 1436 26/4, hvor enken Abele Bryske af kongen modtog årlig andel i Svendborg byskat.[29] Først 1449 kendes den nye høvedsmand, idet Peder Hogenskild da modtog slottet. – A Huitfeldt udtaler, at hertug Bugislav *»fik Slotslouen ind«* til de 3 slotte, hvilket ikke nødvendigvis indebærer, at de

tidligere høvedsmænd blev afsat.[30] Høvedsmændene kan have fortsat efter at have afgivet troskabsforsikringer. Synspunktet får støtte ved, at Sten Basse og Henrik Pors ikke under Kristoffer af Bayern besidder deres gamle slotte og ikke ses at bestyre andre (se bilag 2). Sten Basse må regnes for venligt sindet mod Erik af Pommern i forsommeren 1438.

Når flere råder foruden den betydningsfulde Peder Oxe med interesser i Baltikum kunne afkræves løfter af Erik, åbenbarer dette, at han stadig havde tilhængere i Danmark, som ønskede ham som rigets og unionens konge. Det må endvidere bemærkes, at disse slotte – Riberhus, Koldinghus, Hønborg, Hindsgavl og Nyborg – for størstedelen lå grupperede langs den store tværvej gennem riget.[31] Fyn var strategisk beliggende i riget – hvad der forklarer hertug Bugislavs placering. Hindsgavl og Hagenskov blev i begyndelsen af det 15. århundrede regnet for de stærkeste borge, mens Nyborg hørte til de helt store anlæg og var af europæisk format. På Sjællandssiden beherskede det udbyggede Korsør slot Storebæltsoverfarten. I øst og syd fuldendte Helsingør, Helsingborg og København samt Aalholm, Ravnsborg, Tranekær og Stegehus kontrollen med riget. I Halland sad Axel Pederssøn på Varberg.

Erik af Pommerns position var langtfra dårlig i forsommeren 1438. Hans slægtninge Vartislav og Barnim styrkede sig ved denne tid yderligere ved ifølge Huitfeldt at fratage Roskildekirken dets grevskab Streye på Rügen. Dette skal være sket på Eriks foranledning, og kongen skal have overdraget dem den gejstlige og verdslige jurisdiktion.[32] Oplysningen er blevet draget i tvivl, fordi Rügen på dette tidspunkt ikke mere var under dansk lenshøjhed.[33] Rigtigheden bestyrkes af et dokument fra 1456 18/8 om et forlig mellem hertugerne Vartislav den Ældre og den Yngre på den ene side og bisp Oluf Daa af Roskilde på den anden.[34] Det fremgår, at hertug Vartislav den Ældre og den afdøde Barnim VIII af Wolghast 18 år tidligere havde bemægtiget sig gården Streye med tilhørende godser. Erik af Pommern's samtykke omtales ikke, og kan ikke nærmere efterspores. Det falder imidlertid godt i tråd med kongens bestræbelser på at sikre sin slægt under antagelsen af bisp Jens Pederssøns overgang til oppositionen.

Mangelen på den militære overmagt i Danmark skulle ikke hindre oppositionen med ærkebisp Johannes Laxmand og Oluf Axelssøn i spidsen i at vokse, og selv Erik Krummedige tilknyttedes denne rådsgruppe. Årsagen var hensynet til Sverige og unionen, hvor rådet og de vendiske stæder var garanter for Kalmar-forliget, samt de i sommerens løb udbrudte bondeoprør, som på grund af kongemagtens fravær var en alvorlig trussel mod kirkens og adelens interesser.

Kalmar-mødet 1438

Erik af Pommern var ikke taget til det aftalte møde i juli i Kalmar, men til Gotland, hvorfor de udpegede rådssendebude i Vordingborg indbefattet Oluf Axelssøn, der muligvis ikke var blandt de oprindeligt udpegede, mødte på rådets og kongens vegne.[1] Officielt dækkede råderne, som allerede K Erslev påpegede, over kongens fravær og overbragte Eriks fordringer for genoptagelsen af regeringsstyrelsen til det svenske rigsråd.[2] Kongen havde imidlertid skrevet til det svenske råd og oplyst, at udsendingene kun repræsenterede rådet i Danmark. Han tilsidesatte dem åbenlyst og mente ikke, at de længere varetog hans interesser. I stedet synes Erik at have udsendt Erik Nielssøn, der stadig støttede ham, som sin fuldmægtige repræsentant.[3]

K Erslev mener, at de fem danske sendebude var rigsrådets ledere i oppositionen mod kongen.[4] Dette er utvivlsomt rigtigt, skønt Niels Jenssøn endnu ikke var rigsråd, og Morten Jenssøn endnu i foråret støttede kongen. Han kan have ændret standpunkt, men selvom han fortsat nærede sympati for Erik af Pommern, var et rådsflertal mod kongen. Mistilliden var fremherskende. Oluf Axelssøns optræden er omtalt (s. 79).

Kongens krav til det svenske rigsråd kan udledes af svenskernes svar 9. juli på de danske rådsudsendinges anmodninger på monarkens vegne.[5] Erik takkede indledningsvis for modtagne skrivelser overdraget ham ved bisp Magnus og Hans Krøpelin og anmodede det svenske råd om at måtte efterlade de tre riger i den tilstand, han oprindeligt havde modtaget dem. De svenske råder henholdt sig til 1397-unionsaftalen og erklærede sig rede til forbedringer, hvad også kongen burde gøre.

Erik af Pommerns øvrige henstillinger fra forsommeren om opfyldelse af Kalmar-forliget drejede sig for størstedelen om slottene. Han ønskede at få land, len og slotte i sin frie besiddelse som tidligere, med ret til at udnævne høvedsmændene. Endvidere anmodede han svenskerne om at tillade danskere ophold i riget på samme betingelser som tidligere og bad om erstatning til de personer, som havde lidt tab i de foregående års konflikt. Disse burde fortsat nyde indtægterne af deres gamle forleninger, ligesom de tidligere høvedsmænd burde udnævnes på ny. Endelig anmodede Erik om at få skatter og indtægter tilsendt, hvorhen han ønskede det.

Til disse uantagelige krav, som ville betyde et tilbageskridt til situationen før Söderköping-mødet i 1436, henholdt de svenske råder sig i et og alt til Kalmar-forliget.[6] Eriks udeblivelse og krav om slotte og len var ikke betryggende, da svenskerne frygtede for udnævnelser af udenlandske høvedsmænd og hertug Bugislavs optagelse i slotsloven. Kongens ønske om at få skatten tilsendt blev afslået med henvisning til hans udeblivelse. Krister Nilsson og Karl Knutsson havde allerede korresponderet med Erik af Pom-

mern herom. – Det svenske rigsråd fastholdt rådskonstitutionalismen og kom ikke kongen i møde.

Monarkens konflikt med det danske rigsråd mindskede mulighederne for en fast politik overfor det svenske råd. De nye krav, som Erik Nielssøn overbragte – hvis han virkelig er den i dokumenterne omtalte *»herra Eric«*, – var udtryk for en mindre stejl holdning. Kongen ville nu opfylde 1436-forliget, hvis han fik udleveret enkelte bestemte slotte. Karlskrøniken omtaler, at Erik af Pommern ville have tre slotte igen.[7] Dette leder tanken hen på Stockholm-forliget 1435, hvor kongen havde fået rådighed over slottene i Stockholm, Kalmar og Nyköbing (s. 33). Erik Nielssøn havde været høvedsmand på Stockholm og havde med sine interesser i Baltikum personlig interesse i Erik af Pommerns krav. Ved slutningen af året var han ikke mere at finde blandt kongens tilhængere (s. 86). Troligt medvirkende Kalmarmødet og kongens manglende vilje til at omlægge sin politik til Erik Nielssøns beslutning. – Erik af Pommern fik ingen slotte udleveret, men det svenske rigsråd søgte ved tiden for mødet at fravriste Bengt og Bo Stensson Kalmar slot. Dette lykkedes ikke, og ved udsigten til, at Nils Stensson ville tilslutte sig brødrene, kom en overenskomst i stand.[8]

De danske rigsråders optræden i Kalmar 1438 er af forskere som E Lönnroth og G Carlsson karakteriseret som spilfægteri.[9] Udsendingene skal kun for formens skyld have fremført Erik af Pommerns krav og ikke have været engageret i kongens ønsker. Dette synspunkt må justeres. Det fremgår således af det svenske svar på kongens anmodning om at tillade danskere ophold i Sverige, *»at alt Danmarks radh later oss kærlica om sama ærende och bidhia.«* Som tidligere blev danske interesser søgt varetaget. Enkelte råders tilslutning i foråret til Erik af Pommerns misbilligelse af svenskernes egenhændige lensuddeling sandsynliggør, at der på dette tidspunkt havde været stemning for at bevæge svenskerne til imødekommenhed mod kongen (s. 78). Den ændrede situation med Eriks statskup og deauvouering af rådssendebudene ændrede dette, men rådernes bestræbelser på at få fastlagt et nyt møde med kongen til Kalmar-forligets opfyldelse godtgør, at det danske rigsråd i den uafklarede situation søgte at holde flere muligheder åbne for en ordning. De svenske råder havde blik herfor, og afslog forslaget med den begrundelse, at de selv ville skrive til kongen om et nyt møde.[10] Det kan ikke undre, at forhandlingerne koncentrerede sig om at sikre unionen.

Traktaten af 1438 9/7 lagde 1397-brevet til grund, ligesom enkelte vendinger fra 1436-udkastet synes optaget heri.[11] Indledningsbestemmelsen om at anse Erik for fuldmægtig konge, var i forhold til dokumenterne fra 1435 og 1436 kortfattet og må regnes for en formalitet.[12] Man var kommet sammen for at forhandle *»i wor nathuge konung Erics ok rigenss ærende«*, hvorfor

kongen naturligt opregnedes, da han stadig var regent og kronet monark. Traktaten satte dog kongen ved siden af unionsoverenskomsten. Unionsforholdet med bibeholdelse af de rådskonstitutionelle rettigheder blev bekræftet, og bestemmelsen om gensidig hjælp i krigstilfælde og om fredløshed i alle 3 riger gentoges fra det gamle unionsbrev. Skyldigt hensyn blev taget til Norge, som ikke havde repræsentanter med ved mødet. Ny var artikelen om, at den, som foretog sig noget, som kunne medføre, at rigerne kom i indbyrdes strid eller blev skilt fra hinanden, skulle straffes som forræder. Dette skulle ske, selvom vedkommende var *»hoyt besidden«*. – Det gamle unionsbrev havde også indeholdt dette, men bestemmelsen fik nu en klarere formulering.[13] Råderne søgte at hindre en mulig indbyrdes krig, og sandsynligvis blev artikelen optaget med henblik på en afsættelse af Erik af Pommern. At en sådan var under overvejelse, viser traktatens 6. artikel. Denne bevægede sig ind på det gamle unionsbrevs udsagn om et evigt kongefællesskab for alle Nordens riger, men bekræftede ikke denne bestemmelse.[14] De svenske råder undgik dette ved ifølge dokumentet at henvise til manglende fuldmagt og ved at pointere nordmændenes fravær. Det var de danske rådsudsendinge, som sandsynligvis hjemmefra havde modtaget bemyndigelse til sådanne forhandlinger, der bragte muligheden af et fælles kongevalgmøde frem.[15]

Fra dansk side var tanken om en ny unionskonge ikke længere fremmed. Nu blev dette ikke til noget; i stedet blev det vedtaget, at når det blev nødvendigt at vælge konge, skulle det rige, som først ønskede en regent, ikke egenhændigt skride til et kongevalg, men indkalde til et fællesnordisk kongevalgmøde. Dér skulle besluttes, om det var nyttigere at have én konge eller flere. Først herefter måtte det enkelte rige vælge konge. Det fælles kongevalgmøde skulle have gyldighed ved alle efterfølgende tronskifter. Uanset een eller flere konger skulle unionen bevares, og rigerne forblive fredeligt sammen.

Kongevalg-paragraffen betegner, som E Lönnroth har pointeret, en statsretslig realisme, som savnes i det udaterede unionsforslag.[16] Norge blev fra gammel tid regnet for et arverige, og afsattes Erik i Danmark og Sverige, ville kongen stadig være hersker over Norge, hvad der ville være uheldigt for enheden i Norden. Bestemmelsen om det fælles kongevalg skulle erstatte den første artikel i det gamle unionsbrev om et evigt kongefællesskab med et fælles kongevalgmøde. Herved opretholdtes den gamle unionsaftale. Forbindelsen blev fastholdt som et statsforbund. Unionen blev gjort uafhængig af dynastiske forhold.[17]

De svenske udsendinges henvisning til manglende fuldmagt og nordmændenes fravær åbenbarer, at kongevalg-bestemmelserne ikke var juridisk gyldige, men kun en personlig forpligtelse for udstederne. Dette har forvirret tidligere forskning, og traktaten har fået hæftet benævnelser som *»erklæ-*

ring«, »håbløst kommunikee« og *»juridiskt sett ganska märkligt«* på sig.[18] Der kan imidlertid, som E Lönnroth påpeger, ikke være tvivl om, at traktaten blev betragtet som retslig gyldig, sluttet mellem to rigers udvalgte repræsentanter, og med et indhold, som tillige gjaldt Norge.[19] – At det danske rigsråd to år senere fortsætter linien fra 1436 med at søge at undgå det fælles kongevalgmøde for at Norges statsretslige stilling stadig kunne anvendes til at fastholde Sverige ved den danske tronkandidat er en anden sag (s. 160), men tydeliggør rådsflertallets ihærdige bestræbelser i 1438 på at klare sig ud af problemerne.

Det må formodes, at de danske råder med Johannes Laxmand i spidsen førte den unge hertug Kristoffers kandidatur frem, eftersom de var bemyndigede til at drøfte muligheden af et fælles kongevalg. Hertugen var søn af Erik af Pommerns søster Katarina († 1426 4/3), gift med hertug Johan III af Pfaltz, og som sådan nærmere til kronen end hertug Bugislav, et forhold råderne ifølge egne udsagn 1439 til Erik af Pommern skal have påpeget i Vordingborg i forsommeren 1438.[20] Nu udsattes sådanne drøftelser, og foruden manglende svensk fuldmagt og nordmændenes fravær spillede hensynet til Erik af Pommern ind. En diplomatisk aktion var nødvendig for at danne modvægt mod kongens pommerske kontakter og venskabelige forhold til den tyske Orden.

Overfor højmesteren tilkendegav det svenske rigsråd 1438 15/7 sin villighed til et forlig med Erik, hvis det skete på grundlag af Kalmar-forliget 1436.[21] Poul von Russdorf ville senere fra dansk og svensk side modtage besked om, på hvilken måde man agtede at modtage kongen. Hvis nogen tillod sig at rokke ved lovligheden af svenskernes fremgangsmåde, blev højmesteren opfordret til at give besked herom.

Kalmar-mødet gav det danske og svenske rigsråd gensidig støtte i striden med Erik af Pommern. Den 29. august indgik i Tälje en talrig svensk forsamling af bisper, riddere og væbnere – heriblandt drosten, marsken og de 3 Stenssønner – en konføderation til værn om rigets lov, privilegier og gamle sædvaner.[22] Den indenrigspolitiske enighed blev styrket mod forsøg fra kongens side på at omgå Kalmar-forliget. Omkring samme tid skal ifølge et indskud i Karlskrøniken være blevet udfærdiget en stævning til Erik af Pommern om at møde for at stå til ansvar for sine gerninger ved Mora Sten inden 12 uger.[23] Dette beror imidlertid, som G Carlsson har vist, på en fejltagelse, eftersom oplysningen foregriber et stadium, som først blev nået på Täljemødet i 1439.[24] Savnet af en regent blev løst ved, at Karl Knutsson blev udpeget til rigsforstander 17. oktober 1438.[25]

Korsør-mødet 1438

Ifølge Karlskrøniken havde det svenske rigsråd med Krister Nilsson i spidsen planer om at meddele det danske rigsråd og hansestæderne om edsforbundet i Tälje.[1] Også i Danmark traf råderne forholdsregler. En årsagsforbindelse er tænkelig grundet Karl Knutssons rigsforstandervalg. Hertil kom bonderejsninger, der efter kongens afrejse var brudt ud på Sjælland og havde bredt sig til Jylland, og som ifølge rigsrådets udtalelser var rettet imod *»alt klercheriet og ridderscapit«*. Samtidig så hertug Adolf af Slesvig sin fordel i rigets svaghedstilstand og gjorde krav på Haderslev og Ærø,[2] som med freden i Vordingborg 1435 var forblevet på danske hænder (s. 30).

Savnet af en rigsstyrer var mærkbart, og efter midten af oktober samledes ærkebispen, alle bisperne (inkl. Thorleif) og Johanniterprioren Bent Pedersøn (Present) af Antvorskov kloster samt 13 af rådets verdslige medlemmer (Erik Nielssøn, Henrik Knudssøn, Morten Jenssøn, Lyder Kabel, Esge Brok, Peder Lykke, Gert Bryske, Iven Foss, Ove Lunge, Otto Nielssøn, Jakob Basse, Niels Erikssøn (Banner) og Oluf Axelssøn) til forhandlinger i Korsør om rigets tilstand.[3] Fra de verdslige råders side savnedes enkelte, om hvilke siden skal berettes. Endelig var enkelte udenrådsadelige som Eggert Frille, Oluf Pederssøn (Godov), Fikke Laurentssøn (Fikkesen) og Jens Hvas til stede.[4] – Erik Nielssøn deltog i forhandlingerne, og gør det klart, at han havde fjernet sig fra Erik af Pommern og nærmet sig til rådets flertal, som i kongens mulige afsættelse så en fortsættelse af unionsforbindelsen og en stabilisering af de indenrigspolitiske forhold. Erik af Pommern beskyldte sidenhen Erik Nielssøn for at være en af de mest virksomme ved hans afsættelse.[5] – De fuldtallige bispers fremmøde i Korsør turde tages som tegn på, at især kirken ønskede fredelige tilstande og ordnede forhold.

Resultatet af forhandlingerne – der som baggrund tillige synes at have haft en henvendelse fra Erik af Pommern (s. 88) – blev et indkaldelsesbrev 1438 27/10 (beseglet af 10 råder) til den unge hertug Kristoffer af Bayern, udstedt af 7 gejstlige og 13 verdslige rigsråder.[6] Hertugen blev anmodet om straks at indfinde sig i Danmark og overtage styret, idet han fik en rigsforstanderstilling stillet i udsigt. Hans moders minde, egen personlig interesse og slægtskab med den gamle kongelinie opregnedes for at få ham til at indvillige, og muligheden for at blive Danmarks og unionens konge blev holdt ham åben. – Rigets tilstand blev skildret ved at gennemgå Eriks successionsplaner, hans indtrængen af fætre på slottene, bondeoprørene og forholdet til hertug Adolf. Om bønderne oplystes, *»at wii daglighen leue wort liiffs fare met them oc kunne engen rættigheet aff them fonge.«* Kongen havde ikke villet *»anname Swerigis righe igeen, som deghtinget wor,«* hvorfor råderne udtalte frygt for svenske angreb. De tre riger, *»hwilke som tillforen i stoor kerlichet tilsamman bundne wore ewigh tilsammen at bliue*

under een herre oc koning...« var så godt som adskilte på grund af Eriks slette styre. Som følge heraf og fordi Erik havde forladt riget og medtaget skatte og rigdomme, henvendte råderne sig til Kristoffer. Denne burde – hvis han ikke ønskede at se en anden valgt i Danmark og miste ethvert fremtidigt arvekrav på rigerne – straks give svar med tilbage, om han antog tilbudet om at blive dansk rigsforstander. Som bevis på rigets forsømte stilling vedlagde råderne nogle artikler. Med stor sandsynlighed drejede disse sig blandt andet om Kalmar-forliget 1436.[7]

Rådernes henvendelse vidner om den betrængte situation, hvad flere forskere også har påpeget.[8] A Huitfeldt udtaler i denne forbindelse, at rigsrådet indkaldte Kristoffer uden først at have spurgt det svenske råd.[9] På baggrund af Kalmar-mødet i juli er dette ikke rimeligt, og skønt råderne åbnede udsigt for Kristoffer til at blive Danmarks og unionens konge,[10] og omtalte den velvilje *»thesse thry righes radh haue til ham,«* blev han i første omgang kun tilbudt at blive dansk rigsforstander. Rådet svigtede ikke aftalen om et fælles kongevalg, men ønskede sin egen kandidat valgt til ny unionskonge efter Erik af Pommern. Kristoffers slægtskab med den gamle kongelinie blev af betydning for at vinde Norge. Dette tydeliggøres ved udtalelser fra Kristoffer selv. Desværre kendes hans svar til rigsrådet i Danmark ikke. Hans brev til det svenske råd og Sveriges indbyggere 1438 15/11 er derimod bevaret.[11] Datoen sandsynliggør en tidlig svensk henvendelse, hvad der med det danske råds indkaldelsesbrev atter dokumenterer unionsinteressen. Muligheden af en tilbage-datering eller et hurtigt dansk bud til Bayern tillader ingen sikre slutninger.

Hertug Kristoffer går i sin skrivelse ud fra kong Eriks optræden mod Sverige, som havde resulteret i Engelbrekts oprør. Ved Kalmar-forliget 1436, hvor hansestæderne også havde deltaget, havde Erik af Pommern lovet at regere Sverige fredeligt. Hans opførsel i Danmark og Norge gjorde dette tvivlsomt, og ifølge rygter agtede kongen med magt at indsætte udenlandske fogeder og gøre hertug Bugislav til sin efterfølger. Kristoffer tilbød at komme svenskerne til hjælp med væbnet magt og søge sine venners medvirken til, at Eriks planer måtte blive hindret. En forudsætning for hjælpen var imidlertid, at svenskerne ville tage ham til konge. Han påpegede, at han stammede fra Sveriges gamle kongeslægt, men at han dog ikke her besad samme arveret som til Norge. Efter at have lovet at regere fredeligt og retfærdigt, udviklede den unge hertug de grunde, han havde til at komme svenskerne til hjælp. Den manglende arveret til Sverige blev søgt opvejet ved at gå ind på modstanden mod Eriks lenspolitik og successionsplaner, og dennes tidligere bestræbelser på at udelukke søsteren Katarina, Kristoffers moder, fra tronfølgen blev nævnt. Unionen var et andet motiv for Kristoffer. Det var klart, at rigerne geografisk og sprogligt hørte sammen, ligesom en uopløselig kontrakt var indgået mellem dem, og ligeledes,

at rigerne skulle styres af én person. Det var nødvendigt, at han blev udset til regent i Sverige. Han var sikker på, at Danmark og Norge også ville gøre dette og siden antage ham med hæder og troskab.

Kristoffer ønskede med al tydelighed at blive konge i Norden. Hensyn til morbroderen holdt ham ikke tilbage.[12] Henvisningen til 1397-unionsbrevet, hvorefter én konge skulle regere rigerne samt omtalen af 1436-forliget viser, at den unge hertug var underrettet om nordiske forhold og Erik af Pommerns politik. Hans kendskab kan stamme fra det svenske eller danske rigsråd, hvor danskerne havde sendt ham dokument-udskrifter sammen med indkaldelsesbrevet (s. 87).

I Korsør lod rigsråderne tillige udfærdige et brev til Erik af Pommern. Han blev anmodet om hurtigst muligt at komme til Danmark, førend rigets situation forværredes. Erik burde desuden udnævne en drost og en marsk – et krav, der afspejler, at råderne havde overtaget enkelte af svenskernes konstitutionelle synspunkter.[13] Hvad skrivelsen videre indeholdt er ikke kendt; men G Carlsson har antaget, at brevet beskæftigede sig med Eriks aflønning, hvis Kristoffer regerede i hans sted.[14] At råderne skal have stævnet kongen for en domstol, som A Huitfeldt mener, må afvises.[15] Erik søgte netop sidenhen at bevæge råderne hertil (s. 106). Brevet blev sendt med den kongetro bisp Thorleif (*»ethert eghit myndelighe sendebudh«*) til Gotland, men intet svar indløb på det.[16]

Rigsråderne i Korsør havde i realiteten gjort op med Erik af Pommern. Således skrev råderne ifølge samstemmende beretninger fra Æneas Sylvius og den lybske krønike til den nye tysk-romerske konge Albrekt II og bad ham give tilladelse til, at hertug Kristoffer blev udpeget til ny konge i Danmark, hvilken anmodning skal være blevet skriftligt efterkommet.[17] Oplysningerne forekommer troværdige og åbner forståelse for rådernes bestræbelser ved denne tid. Skrivelsen til Erik, hvor denne som betingelse for at vende tilbage kan have stillet uacceptable fordringer, synes på denne vis at måtte forstås som en formel retslig formaningsskrivelse. Råderne søgte at retfærdiggøre deres handlemåde. Under kong Albrekts medvirken som højerestående instans ville råderne sætte en anden konge i Eriks sted. Muligvis afsendte rådet ved denne tid tillige en skrivelse til højmesteren i lighed med svenskernes brev til Poul von Russdorf 1438 15/7 (s. 85 jvf. 96).

Den gamle kejser Sigismunds død 1437 9/12 kom for så vidt belejligt for råderne, som denne havde støttet Erik af Pommern. Æneas Sylvius vil vide, at Erik af Pommern blev holdt ved magten af Sigismund, så længe denne levede.[18] Skønt denne slutning må siges ikke at være særlig velbegrundet, tjener den til at vise venskabet mellem de to. Antagelsen af en ny tysk-romersk konge af slægten Habsburg måtte føre til en ændring af dette forhold. Albrekt stod i et venskabeligt forhold til hertug Kristoffer, hvilket

ikke turde være rigsråderne ukendt.[19] Det er berettiget i højere grad end G Carlsson har gjort at påpege, at den tyske statsverden skulle støtte tronskiftet i Danmark.[20]

De forsamlede råder i Korsør benævnte sig i skrivelsen til hertug Kristoffer *»Danmarks riges råder«* (regni Dacie Consiliarii), hvad der vidner om deres nye magtstilling. Det var rådets flertal, der besad ledelsen af riget. De tyve råder må karakteriseres som enige i bestræbelserne på at få Kristoffer udpeget til rigsforstander og senere muligvis til konge. Slægtskabsforbindelser kan have virket forstærkende herpå. Morten Jenssøns broder Naune var bisp i Odense, og Jakob Basse var gift med Cecilie Jensdatter (Brok), en søster til Esge Brok. Morten Jenssøn og Esge Brok var gift med døtre fra slægten Gyldenstjerne, som havde tre medlemmer i rigsrådet og relationer til Banner-slægten (se bilag 1). Dette i sammenhæng med Erik af Pommerns senere klager over Erik Nielssøn afslører, at især Gyldenstjernerne førte an i tronskiftet. Den pavetro Erik af Pommern var ikke længere en god støtte, når det gjaldt om at sikre unionen og økonomiske interesser.

Flere råder var ikke til stede i Korsør. Heriblandt var abbederne fra Sorø og Ringsted klostre, som i 1429 blev benævnt råder. Niels Klemmentssøn i Sorø deltog i retterting i 1433 og døde i 1444, hvorpå han blev efterfulgt af Peder Laale († 1459).[21] Abbed Peder i Ringsted levede endnu 1440 18/5.[22] Eftersom de kun træffes før 1430, og ikke i de følgende mange år ses at deltage i politiske beslutninger, må de i det følgende udelades. Deres fortsatte accept af pave Eugen IV i tiden for Basel-konciliet medvirkede sandsynligvis til deres manglende repræsentation i rigsrådet. Dette skyldes hovedsagelig bisperne, som søgte at udvide kontrollen med klostrene. Tilslutningen til Baselkonciliet fra disse år, hvor hertug Kristoffer og faderen, som B Losman har vist, besad kontakter til konciliet,[23] gav mulighed for at omgå de endnu frie klostres pavelige privilegier. Betydelige interesser var involveret i disse års tronskifte (s. 226). Johanniterprioren af det mægtige Antvorskov kloster vedblev derimod at deltage i politiske beslutninger.[24]

De øvrige fraværende råder i Korsør, som ikke tidligere har påkaldt sig større interesse, synes foruden greverne Hans og Vitslav at være:

1. Sten Tygessøn (Basse)
2. Albrekt Ottessøn (Bydelsbak)
3. Peder Mogenssøn (Due)
4. Trud Has
5. Anders Nielssøn (Jernskæg)
6. Jens Grim (Has)
7. Erik Segebodssøn (Krummedige)
8. Poul Pederssøn (Laxmand)
9. Henning Henningssøn (Podebusk)

10. Joakim Schepelitz
11. Axel Pederssøn (Thott)

Af Disse råder kan enkelte udelades. Visborg-høvedsmanden Trud Has til Ørtofta, der havde deltaget i Kalmar 1436, døde i 1437. Peder Mogenssøn deltog i Vordingborg-forhandlingerne 1435 og træffes endnu 1436. Han synes på dette tidspunkt at være omtrent 62 år, eftersom han i 1424 angav at være 50 år gammel.[25] Henning Podebusk den Yngre var død før 1437 11/5. Han havde været forlover i Stockholm 1435 14/10 sammen med Joakim Schepelitz. Denne træffes ikke sidenhen i dokumentmaterialet og var død før 1448.[26]

Muligvis levede kun lidt over halvdelen af de fraværende fra mødet i Korsør. Af disse var Axel Pederssøn ligesom greverne Hans og Vitslav endnu tilhængere af Erik af Pommern, og Axel Pederssøn holdt fortsat Varberg slot til kongens hånd. Erik Krummedige havde deltaget i mødet i Kalmar i juli måned, og må karakteriseres som en tilhænger af rådets bestræbelser på at indkalde Kristoffer. G von der Ropp og K Erslev bemærkede, at han ikke var til stede ved forhandlingerne i oktober, og muligvis var han syg.[27] Erik Krummedige døde i 1439 og blev begravet 14. september i Katharinakirken i Lübeck, hvad der ikke udelukker, at han i sommeren 1439 havde begivet sig til hansestaden for at deltage i afsættelsen af Erik af Pommern (s. 103).

W Mollerup betonede i 1893, at flere personer i Danmark var knyttet til kong Erik, og foruden Peder Oxe opregnes Axel Pederssøn, Erik Krummedige og Sten Basse.[28] Eftersom Erik Krummedige sandsynligvis må afvises, gælder det at klarlægge Sten Basses stilling, så meget mere, som han heller ikke deltager i udstedelsen af opsigelsesbrevet til kongen i 1439. – Den 9. november 1438 udstedte rigskansleren Iven Foss fra Aalstrup på Lolland et låsebrev til ham på gods, og atter et lovdagsbrev herfra 1439 14/2. Den 26. juni 1439 lod han sig indføre i flere gårde på Sjælland, et yderligere tegn på, at han varetog økonomiske interesser og lod politiske hensyn glide i baggrunden.[29] Han besidder ikke under Kristoffer Nyborg slot, hvad der tyder på, at han endnu omkring årsskiftet 1438-39 nærede sympati for Erik af Pommern. Mollerup rammer, så vidt det kan bedømmes, rigtigt, når han om Sten Basse udtaler, at denne indtog *»en forsigtig og tilbagetrukken Holdning under Statsomvæltningen 1439«*.[30] I sommeren 1440 deltog han sammen med blandt andre Erik Nielssøn og Anders Nielssøn i bestræbelserne på at bringe et forlig i stand med Erik af Pommern (s. 141).

I tilknytning til tidligere iagttagelser er det muligt, at Sten Basse endnu i slutningen af 1438 og i foråret 1439 besad Nyborg slot. For dette taler, at 2 lybske købmænd, hvoraf den ene senere betegnede sig som Sten Basses knægt, den 23. april udstedte et gældsbrev til ham fra Nyborg.[31] I sammen-

hæng med Iven Foss' breve tyder dette iøvrigt på, at rådsflertallet endnu ikke på grund af den uafklarede situation havde strammet grebet nævneværdigt om Erik af Pommern's tilhængere. Høvedsmanden Jens Torbernssøn på Kalundborg medbeseglede 1438 10/7 et gavebrev til Roskilde Sct. Agnete kloster.[32]

Tilbage står at undersøge Albrekt Bydelsbak, Anders Nielssøn og halvbroderen Jens Grim, samt ærkebispens broder Poul Laxmand. Sidstnævnte medbeseglede opsigelsesbrevet 1439 23/6 til Erik af Pommern, mens Anders Nielssøn først ses at have tilsluttet sig rådsflertallet 1439 25/7 i København. Jens Grim var også til stede her og ligeledes Københavnsfogeden Mogens Gøye, og alle hyldede de Kristoffer som rigsforstander (s. 118). – I tilknytning til deres sene tilslutning til det nye styre må det bemærkes, at de deltog i forhandlinger med det svenske rigsråd om at få Kristoffer antaget til svensk konge. Jens Grim og Anders Nielssøn deltog blandt andre på Jönköpingmødet i november 1439 (s. 126), og Albrekt Bydelsbak deltog i februar 1441 i Lødøse som Kristoffers og rådets udsending (s. 164). Dette er ikke uden vigtighed for deres stillingtagen omkring årsskiftet 1438-39, idet det peger på, at deres sympati for Erik af Pommern bundede i hensyn til unionens opretholdelse. Det var således disse råder, som blandt andre havde nydt godt af Eriks kongedømme. Jens Grim havde i flere år haft Kalmar og Lindholm slotte i forlening, mens Albrekt Bydelsbak, der som Poul Laxmand var gift med en datter af Erik Krummedige, havde besiddet Bohus. Anders Nielssøn havde længe besiddet Axeval slot, ligesom han havde modtaget Amneholm len af Erik af Pommern i pant. Han blev i sin tid benævnt høvedsmand i hele Vestergötland og besad adskilligt gods i Sverige (s. 11). – Anders Nielssøn (f. ca. 1394)[33] og Jens Grims mangeårige venskab med Erik af Pommern kan ydermere have været udslaggivende for deres holdning, idet de havde fulgt ham i størstedelen af hans kongetid. Jens Grim havde endda i sine unge dage tjent hos dronning Margrethe i lighed med Morten Jenssøn.[34] Anders Nielssøn havde 1419-1423 været høvedsmand på Københavns slot. Et udtryk for hans gode forhold til Erik af Pommern er, at han i 1440 sammen med blandt andre Erik Nielssøn og Sten Basse deltog i forsøget på at nå til et forlig med den gamle konge (s. 141).

Erik af Pommerns udsagn i sommeren 1439 efter modtagelsen af det danske rigsråds opsigelsesbrev, *»at der er mange ærlige Mænd i Danmark, som os sligt er led, at det os sker og er sket, at de os ikke gerne havde gjort det, uden de havde ladet os det vide tilforn«,* kan ikke uddybes for rigsrådets vedkommende.[35] Kongens bestræbelser på at få pådømt striden mellem ham og medbeseglerne på opsigelsesbrevet af de råder, som ikke havde deltaget heri (s. 106), sandsynliggør dog, at han var klar over, at enkelte i det mindste førhen viste ham sympati.

De råder, som omkring årsskiftet 1438-39 ikke gjorde sig meget bemær-

ket, selvom de kan have besiddet slotte, udgjorde dog ikke en sammentømret gruppe, der effektivt kunne træde op mod de øvrige råder, som tiden gik. Unionsspørgsmålet og rigets fremtid afgjordes ikke fra mere eller mindre isolerede slotte. Høvedsmænd som Peder Oxe synes heller ikke at have truffet større foranstaltninger trods fastholden ved Erik af Pommern.

Sammenfattende kan der udpeges 2 rådsgrupper omkring årsskiftet 1438-39: Et flertal på ialt 20 personer omkring bisperne og Gyldenstjerne-slægten, og en anden mindre gruppe af ældre råder såsom Sten Basse, Axel Pederssøn, Anders Nielssøn og Jens Grim blandt andre, som fortsat sympatiserede med Erik af Pommern og i hans styre så en fortsættelse af unionen med Norge og Sverige. Den gamle konges optræden gjorde dog, at de sandsynligvis på grund af troskabsbånd og loyalitet foruden materielle interesser foretrak at lade tiden arbejde for sig, for først i 1439 at tilslutte sig rådsflertallets kongsemne, den unge hertug Kristoffer.

Bisp Thorleif og Rigsrådet

Viborgbispen Thorleif Olafsson, der opholdt sig i Korsør som Erik af Pommern's sendebud, holdt endnu fast ved kongen, og medbeseglede ikke indkaldelsesbrevet til hertug Kristoffer.[1] Den norske bisp er en central skikkelse, og tidligere forskning har beskæftiget sig en del med ham. På grundlag af rådets oplysning i 1439, at Thorleif i foråret samme år havde været i Jylland og på foranledning af Erik havde været i kontakt med bønderne, samt at ærkebisp Johannes Laxmand kun modvilligt skulle have givet tilladelsen til hans bispevalg (s. 75), og siden udstedte en skrivelse til Baselkonciliet om muligheden af en norsk bisps forflyttelse, har forskerne set et fjendskab mellem rigsråderne og Thorleif.[2] – Rigtigheden heraf må undersøges. B Losman har udtalt, at det er tvivlsomt, om bisp Thorleif var særlig ilde lidt af sine danske bispekolleger.[3] Hertil må indskydes, at råderne ikke i længden kunne finde sig i at have en tilhænger af Erik af Pommern iblandt sig, og 1440 9/4 havde Thorleif da også anerkendt Kristoffer (s. 131). Synspunktet om rådernes holdning til bisp Thorleif står og falder med ærkebispens brev til Basel, som mangler både tids- og stedsbetegnelse, og aldrig synes at være afsendt.[4]

I brevet anmodede Johannes Laxmand kirkeforsamlingen i Basel om, at en norsk bisp i Danmark og en dansk i Norge måtte bytte embeder, og hver især komme tilbage til sit fødeland, da de som udlændinge ikke var almuen behagelige, men blev hadet *»som stammende fra folkets hovedfjender«*. Bønderne bøjede sig ikke længere for kirkens bud, og var fra at være Guds får blevet forvandlet til ulve. Sluttelig fremgik det, at det danske rigsråd kort tid forinden havde diskuteret sagen (Nuper in presentia tocius consula-

tus et consiliariorum dicti regni Dacie), og henstillet til ærkebispen om at fremsætte anmodningen om bispeudvekslingen, så lignende farer for fremtiden blev undgået.

Oplysningen om rådernes medvirken kan ikke kontrolleres, men sandsynliggøres ved, at ærkebispen ikke alene ville sætte en så vigtig sag igang. Derimod ses ikke af det bevarede udkast, hvilke bisper der var tale om, men L Daae har godtgjort, at det kun kan være Thorleif af Viborg og den danskfødte Oslobisp Jens Jakobssøn (1420-52).[5]

Tanken om at udveksle bisper for at bilægge bondeuroligheder fortjener opmærksomhed. Engelbrekts oprør i Sverige fra 1434 var rettet imod Erik af Pommern's udenlandske fogeder, og i Norge var Amund Sigurdssons oprør i Oslo stift 1436-37 vendt imod bisp Jens og andre danskfødte embedsmænd.[6] Når Johannes Laxmand klagede over bønderne som ulve, kan det ikke udelukkes, at han skildrede hjemlige forhold og frygt for Thorleifs indflydelse på bønderne som budbringer fra Erik af Pommern. Dokumentet kan også afspejle hensyn til Norge og håb om rolige tilstande i unionens riger.

Halvard Gråtops oprør i 1438 i Oslo bispedømme kan pege på, at Johannes Laxmands skrivelse stammer fra 1438 eller fra tiden indtil forsommeren 1439, hvor parterne blev søgt forligte.[7] I slutningen af april 1439 skrev høvedsmanden Olaf Buk på Akershus til almuen i Skien syssel om Halvard Gråtops oprør og indbød med henvisning til et brev fra Erik af Pommern til et møde ved midsommertid i Oslo, hvor det norske rigsråd skulle pådømme klager.[8]

Det må formodes, at Johannes Laxmand og Aslak Bolt i Trondhjem må have stået i forbindelse vedrørende en udveksling af bisper, førend Baselkonciliet blev anmodet om samtykke i sagen. Der eksisterer et brev, som oplyser om Norges situation i disse år, og som sandsynliggør, at Aslak Bolt besøgte Danmark i 1438. Dokumentet er fra Opdal 1440 3/9 og drejer sig om beboernes anmodning til Erik af Pommern om at mindske deres byrder.[9] Ærkebisp Aslak kundgjorde, at han af almuen i Opdal havde modtaget et gammelt privilegiebrev, som han skulle have ført til Danmark, for at få kongelig bekræftelse på deres rettigheder, *»nw sidzst waar wyrdeligh herra konungh Erik ther war och wy tha till honum forom...«* Udsagnet sandsynliggør, at nordmændene – i lighed med svenskernes sendebud til Danmark – havde bestræbt sig på at møde kongen og anmode ham om støtte, antagelig til udførelse og sikring af Oslo-overenskomsten af 1437 18/2 med Amund Sigurdsson og dennes tilhængere.[10]

Aslak Bolt deltog ikke i sommeren 1440 i en norsk sendefærds forsøg på at sejle gennem de danske farvande (s. 152), og synes ikke at have truffet Erik af Pommern. Kongen må være draget til Gotland inden rådssendebudenes ankomst til Danmark.

Det er muligt, at Aslak Bolt under besøget i Danmark i 1438 kan have diskuteret en bispeombytning. I så fald var han ikke uenig heri. Ærkebispens provincialstatut af 1436 20/12 fra Oslo, hvor bisp Jens ikke var til stede, udtalte, at klerkenes fattigdom skyldtes fremmede i riget.[11] Oslobispen blev som danskfødt regnet til disse. Da bisp Thorleif støttede Erik af Pommern, og nordmændene også af statsretslige grunde holdt fast ved kongen, kunne en bispeombytning medvirke til at opretholde venskabelige bånd mellem rigerne i den uafklarede politiske situation, samtidig med at det var i tidens ånd kun at have indfødte bisper. I 1438 blev dette gennemført i Frankrig.[12]

Skønt Thorleif blev bisp i Viborg i foråret 1438, og Johannes Laxmand døde i 1443 (s. 233), har dateringen af Johannes Laxmands brev til Basel voldt problemer. A Huitfeldt daterede dokumentet til 1437, og K Erslev til 1443 ved Kristoffers danske kroning.[13] Erslevs synspunkt må skydes til side, idet der ikke høres om uroligheder i de nordiske riger på dette tidspunkt.[14] Huitfeldt oplyser, at en kardinal Johannes ved Baselkonciliet skal have svaret på brevet 1437 16/9, men oplysningen må afvises. Der eksisterer rigtignok et brev fra en kardinal Johannes i Basel med datoen 1437 16/9, men dette er stilet til Norges bisper i anledning af disses undskyldningsbreve om, at Norge var blevet pålagt alt for store pengeudredninger af konciliet.[15] På baggrund af Huitfeldts fejlagtige ansættelse af Vordingborg-mødet til både 1436 og 1438 må dateringen til 1438-39 fastholdes.[16]

Johannes Laxmands udkast udgør en forhindring, eftersom det om de 2 bisper oplyses, at de i lang tid havde besiddet deres embeder. Bisp Jens havde rigtignok beklædt sin stilling siden 1420,[17] mens bisp Thorleif kun havde siddet i embedet i muligvis et år. H Koht har på grundlag af oplysningen om bispernes embedstid ment, at brevet må stamme fra 1441, hvor bønderne i Nordjylland gjorde oprør.[18] Synspunktet går utvivlsomt tilbage på en oplysning af Hans Svaning (1503-1584), som vil vide, at en bisp drog til Erik af Pommern på Gotland efter bondeoprørets udbrud under kong Kristoffer og vendte tilbage med besked herfra. Oplysningerne synes åbenlyst anakronistiske og sammensat af hændelser fra 1438-39 og 1441.[19] – Thorleif var desuden i København i sommeren 1441 og fulgte med Kristoffer til Sverige (s. 199). Dette taler ikke for, at Viborgbispen kort forinden skulle have ønsket Erik af Pommern's tilbagevenden og opmuntret bønderne – ærkebispen kan have holdt fast ved Oslobispens mangeårige embedstid for lettere at få Basel-forsamlingens godkendelse til en bispeombytning, ligesom han iøvrigt oplyste, at begge bisper var behørigt indviede.

Det må fastholdes, at Johannes Laxmands udkast synes at stamme fra sidste halvdel af 1438, eller begyndelsen af 1439. At dokumentet ikke blev afsendt, kan bero på et forlig mellem nordmændene indbyrdes, det endnu uafklarede tron-spørgsmål, eller Thorleif kan have afgivet loyalitetserklæ-

ringer til rigsrådet i Danmark. Det er en kendsgerning, at ombytningen ikke fandt sted.

Bisp Thorleif anerkendte Kristoffer ved dennes kongevalg i Viborg 1440 9/4 og ses i tiden herefter at varetage Viborgkirkens interesser.[20] Ved denne tid blev den mangeårige strid om udskiftning af det regelbundne domkapitel i Viborg ført til ende, og 1440 16/4 befalede Johannes Laxmand fra Aarhus bisp Thorleif og bisp Ulrik Stygge at omorganisere kapitlet og foretage den udskiftning af fællesgodset, som han *»belært af erfaringen ikke ville udsætte længere«*. Kapitlet indrettedes i lighed med landets øvrige sekulære domkapitler og inddeltes i 3 prælaturer (provstiet, ærkedegnedømmet og kantoriet) samt 12 kanonikater, og statutterne blev endeligt vedtaget 1440 8/6. Det nye domkapitel var udrustet med større myndighed og i stand til at give fastere støtte for bispestolen.[21]

Situationen ved årsskiftet 1438-1439

I Danmark forestod rigsrådet ledelsen. Kilderne efter Korsør-mødet er få og giver så at sige intet andet end enkelte råders opholdssteder. Rigskansleren Iven Foss og Oluf Axelssøn deltog i retterting i Maribo i begyndelsen af februar og slutningen af marts 1439.[1] Bisp Jens af Roskilde og bisp Kristian af Ribe varetog embedspligter, og bisp Naune af Odense indviede altre på Fyn i marts 1439.[2] Muligvis var det ved denne tid eller først ved indgangen til juni måned, at Odensebispen fik stiftets gejstlige til at love at betale den årlige afgift (Cathedraticum), som dronning Margrethe i 1395 havde befriet dem for ved at skænke Kærstrup på Tåsinge til bispebordet.[3] Bisp Naune øgede egne indtægter i den almindelige søgen efter alternative indtjeningsmuligheder. Blikket blev rettet mod den lavere gejstlighed (s. 233). Allerede i 1434 var der blevet klaget over Odensebispens strenghed,[4] og Børglumbispen Gert Pederssøn blev bebrejdet for gæsteri i Vestervig kloster med mere end 300 ryttere.[5]

Trods manglende kendskab til rådernes virksomhed omkring årsskiftet 1438-39 fremgår det af de senere hændelser, at hertug Kristoffers tilsagn om at blive dansk rigsforstander er nået til Danmark senest i de første forårsmåneder 1439. I tiden herefter blev taget beslutning om at møde hertug Kristoffer i Lübeck, hvor forhandlinger med de vendiske hansestæder og den utilfredse hertug Adolf samtidig skulle føres.

Ved midten af januar 1439 førte Johannes Laxmand i Lund samtaler med en skipper og nogle købmænd fra Danzig, som 6. januar var blevet berøvet skib og gods af Peder Oxe. En beretning fra Danzig giver indgående oplysninger om forhandlingerne:[6]

Mandskabet havde forgæves søgt at få høvedsmanden til at udlevere godset og skibet og havde henvist til højmesteren og Danzigs råd og erklæret sig villige til at lade sagen pådømme af rigsrådet. Peder Oxe vægrede sig herved og fastholdt, at det opbragte gods tilhørte Erik af Pommern. Han, Peder Oxe, ville ikke stjæle godset, men tage, hvad der tilkom ham. Han agtede ikke at udlevere ¾ af varerne, om de så kom med et helt skib fyldt med breve (!), da han vidste, at kong Erik stod bag ham.

Købmændene havde herefter begivet sig til Lund og klaget til ærkebispen, rigsrådets leder. Denne beklagede det skete og forsikrede om danskernes villighed til at sikre købmændenes rettigheder. Først ved oplysningen om, at søfolkene var fra Preussen, viste Johannes Laxmand en vis interesse, men kunne intet udrette på grund af Peder Oxes magtstilling, og fordi højmesteren ikke ville hjælpe. – Passagen synes at afsløre, at ærkebispen og råderne tidligere havde søgt hjælp hos Poul von Russdorf for at sikre sig mod Erik af Pommern og hans støtter i Danmark. Muligvis hentydes til en rådsskrivelse til højmesteren fra 1438, i forlængelse af det svenske råds af 1438 15/7 (s. 85). Danskerne kan heri have berørt forholdet til Peder Oxe, jævnfør Poul von Russdorfs skriftlige anmodning fra 1437 om Sundtoldfrihed for sine byer (s. 76).

Ærkebispen tilkendegav ifølge den nedfældede beretning, at uden hjælp imod Peder Oxe, som i over 8 år havde frataget købmændene gods, fik man ikke bugt med ham. Det nyttede ikke, at han skulle betale erstatninger i enkelttilfælde, hvis han stadig kunne berige sig. Han var tilstrækkelig rig til at betale skadeserstatninger på op til 100.000 Gylden. Ulovlig opbringning af gods burde pådømmes som sørøveri. Johannes Laxmand udstedte et brev til Peder Oxe om, at godset var opbragt med urette, hvorfor det for ikke at kunne lægges riget til last burde leveres tilbage. Henstillingen havde dog ingen virkning, og ærkebispen viste sig villig til at skrive til højmesteren og Danzigs råd om, at de burde være søfolkene behjælpelige med at nå en afgørelse i sagen. Johannes Laxmand og »alle gode folk« i Danmark ville gerne hjælpe med hertil, da Peder Oxe voksede sig stærkere dag for dag, og svendene strømmede til ham på grund af gode lønninger og gevinster ved at plyndre købmændene. Ærkebispen klagede over, at han ikke kunne holde sine knægte hos sig; men at disse rømte og tog tjeneste hos Peder Oxe. Han opgav at have mistet mere end 40 svende på denne måde.

Episoden viser, at Johannes Laxmand søgte at vinde højmesterens og de preussiske stæders hjælp imod Erik af Pommern's støtter. Ærkebispens holdning må opfattes som udtryk for rådsflertallets holdning, og dansk politik i 1439 overfor højmesteren og Danzig giver fornyede udsagn herom (s. 119). – Hvad angår oplysningen om ærkebispens mandskab, afslører dette, at Peder Oxe på Helsingør og Helsingborg slotte evnede at aflønne sine folk bedre end de fleste. Dette svarer til Erik Pukes klager mod marsken Karl Knutsson, som drog andres svende til sig.[7] Eksemplerne viser, at den højstbydende var sikker på mandskab, til stor gene for standsfæller, som på grund af mindre indtægter i økonomisk vanskelige tider ikke havde råd til at holde mange svende.

Hvordan gik det Erik af Pommern's slægtninge i Danmark? Forskningen har ikke beskæftiget sig særligt med disse, og der hersker uenighed om, hvor længe hertugerne opholdt sig i Danmark.[8] A Huitfeldt vil vide, at de endnu i sommeren 1439 besad deres slotte, inden de drog til Gotland,[9] mens W

Mollerup lader hertug Bugislav opholde sig på Fyn endnu i maj 1440.[10] Det sidste genfindes hos M Wehrmann, som mener, at hertug Bugislav og hertug Barnim endnu i april 1440 besad deres slotte i Danmark.[11]

Den pommerske krønike, forfattet af Thomas Kantzow († 1542 25/9), gengiver i randen årbogsnotitser, efter hvilke hertug Barnim ankom til Danmark omtrent 1437 11/11 og rejste derfra 1438 20/4.[12] Han ses at have ladet bringe øl, malt og voks til Aalholm slot, men det fremgår ikke, om han vendte tilbage hertil. Hertug Vartislav af Wolghast synes ikke mod slutningen af 1438 at opholde sig på Ravnsborg. Den 30. september 1438 udstedte bisp Audun af Stavanger og ridderen Eindrid Erlendsson en klage til Stettin, Anklam, Wolghast, Greifswald og Stralsund over hertugen, som havde bemægtiget sig deres skib med varer fra Stettin, og ført det til en havn i sit hertugdømme.[13]

Formodningen om, at de 2 hertuger havde forladt Danmark i 1438, styrkes af det danske rigsråds breve. I indkaldelsesbrevet til hertug Kristoffer fra oktober 1438 nævnes intet herom, og i klagebrevet til Erik af Pommern 1439 6/7 omtales kun, at hertug Bugislav endnu holdt sine slotte åbne for enhver, som ville hjælpe ham imod rigsrådet (*»de eme helpen willen teghen des rykes rad«*)[14] Huitfeldts synspunkt, at alle hertugerne først i sommeren 1439 forlod Danmark, må afvises. Hertugerne Barnim og Vartislav kan være rejst til Erik på Gotland i sommeren 1438. Det var iøvrigt disse personer, som rigsråderne havde krævet fjernet fra Ravnsborg og Aalholm (s. 77). Det fremgår af det danske rigsråds brev til Danzig 1439 25/7, at ikke alle hertugerne opholdt sig i Danmark i sommeren 1439. Højmesteren og Danzig blev således anmodet om, hvis de ikke ville komme danskerne til hjælp mod Peder Oxe, da at søge skadeserstatninger i Pommern for at beskæftige kongens fætre der (*»darmede men den hertogen von Pomern mochte to hus halden...«*).[15] I efteråret 1440 udtalte Johannes Laxmand, at Kristoffer og råderne i sommeren 1440 havde frygtet Erik af Pommern's tilbagevenden med alle de stettinske herrer.[16]

Hvor længe hertug Bugislav forblev i Danmark, er det vanskeligt at nå til forståelse af. Rigsrådets udsagn om hans ophold på Fyn i sommeren 1439 kan være rigtig. Det er dog spørgsmålet, om ikke hertug Bugislav ved Kristoffers og rigsrådernes ankomst og ved udsigten til en belejring er rejst tilbage til Pommern. Hvorvidt han er forblevet på Fyn til efter årsskiftet 1440 kan ikke afgøres. Den 31. oktober 1440 benævnes Eggert Frille *»nw høwetzman pa Hinzegaul...«*[17]

Tronskiftet 1439

I juni 1439 var 19 rigsråder med ærkebisp Johannes Laxmand og bisperne i

spidsen samt flere udenrådsadelige i Lübeck for at modtage Kristoffer af Bayern. Den unge hertug synes allerede i april måned at have indfundet sig Lübeck med et følge af nu ukendt størrelse.[1] Herfra udstedtes 23. juni et opsigelsesbrev til Erik af Pommern, og i dagene herefter kom aftaler i stand med de 4 vendiske hansestæder og hertug Adolf for at sikre tronskiftets gennemførelse.[2] Disse traktater var, som W Christensen, K Erslev og G Carlsson er enige om, præget af indrømmelser fra rådets side og betegnede en ændring af kong Eriks udenrigspolitik.[3] Selv synes opsigelsen at være forårsaget og tilskyndet af efterretninger fra Sverige, hvad G von der Ropp, K Erslev, E Daenell, S Tunberg og K Kumlien har påpeget.[4]

Mens flertallet af rigsråder i Danmark var enige, indtog aristokratiet i Sverige mere markante holdninger, hvad svensk forskning forlængst har dokumenteret. Striden var ikke en modsætning mellem nationalister og unionsvenner, men, som moderne forskning (E Lönnroth) har klarlagt, en kamp, som gjaldt kongemagtens og unionens konstitutionelle udformning.[5] Efter Tälje-mødet skærpedes forholdet mellem marsken Karl Knutsson (Bonde) og drosten Krister Nilsson (Vasa) og deres respektive tilhængere. Drosten søgte at hindre sin slægtnings voksende magt, men det blev Karl Knutsson, der blev valgt til rigsforstander i oktober 1438, hvad der peger på, at marsken af bisperne og et rådsflertal ansås for den eneste effektive forsvarer for Kalmar-forliget og rigets territorium.[6] Bisp Thomas udtalte senere i sin Frihedsvise, at Karl Knutsson bestræbte sig på, *»at riikit skulle ey greenas.«*[7] Et brud med Krister Nilsson blev undgået ved bispernes mægling.[8] Alligevel udviklede rivaliseringen med dens kamp om indflydelse og økonomiske privilegier sig muligvis senere til at blive et spørgsmål om en indfødt eller en udenlandsk konge.[9] Karl Knutssons position som rigsforstander og hans udvidede kontrol med adskillige slotte samt hans planer om at belejre Bengt og Bo Stensson (Natt och Dag) på Kalmar, og endelig Laurens Snakenborg på Elfsborg forværrede forholdet til drosten, som synes at have frarådet en aktion. For at hindre et samvirke mellem Krister Nilsson, dennes søn Karl og Stenssønnerne – hvor Nils Stensson besad Stäkeborg – lod Karl Knutsson drosten tilfangetage omkring 1439 13/1. Med dette kup fik marsken snart udleveret Nyköping slot, for hvilket Krister Nilsson og sønnen modtog Viborg og Ringstadeholm slotte. Karl Kristersson måtte snart afstå Ringstadeholm på grund af upålidelighed, og Nils Stensson på Stäkeborg svigtede en tidligere indgået aftale med Karl Knutsson.[10]

Nils Stensson fik under påskud af at søge forlig med marsken etableret en våbenstilstand indtil 1439 29/3, og sammen med broderen Bo og brodersønnen Magnus Bengtsson samt Magnus Gren, der var høvedsmand på Borgholm på Øland, drog han til Gotland for at søge hjælp hos Erik af Pommern. Denne greb chancen til atter at få kontrol med Sverige og stillede penge og

tropper til rådighed samt udnævnte Nils Stensson til ny marsk.[11] I en skrivelse af 19. marts til de svenske landskaber bebrejdede Erik af Pommern Karl Knutsson og hans tilhængere i stærke vendinger, især fordi Karl havde meddelt, at han ikke ville tillade kongen at komme ind i riget igen. Erik vidste ikke af at have nægtet at opfylde Kalmar-forliget (!).[12] Han skrev samtidig til nordmændene og anmodede dem om at falde ind i Sverige og angribe Elfsborg. Under ledelse af Johan Ummereise og Olaf Buk påbegyndte de en belejring af slottet med 600 mand, af hvilke bispen af Hamar skal have stillet 100 ryttere.[13] – Oppositionen mod Karl Knutsson synes i det hele taget at have haft flere tilhængere, end kildematerialet giver udsagn om. Kun få kan udpeges, heriblandt de tidligere fogeder på Borgholm og Elfsborg slotte, Peder Ryning og Mathias van Kalen samt drostens farbroder Karl Tordsson (Bonde) på Raseborg og Ragvald Gustavsson (3 Rosor af Horshaga), der var beslægtet med Laurens Snakenborg. Endogså Vadstena bys borgere synes at have sluttet sig til Nils Stensson.[14]

Det lykkedes ikke Nils Stensson at overvinde Karl Knutsson. Årsagen var, at Erik af Pommern's tropper under Dannebrog skabte forøget tilslutning til rigsforstanderen og rigsrådet. I et manifest 1439 25/4, udstedt af blandt andre ærkebisp Nils og bisp Thomas af Strängnäs, formanede de indbyggerne i Østergötland til at forsvare fædrelandet og slutte op om Karl Knutsson, idet råderne erkendte, at Kalmar-forliget *»warder oss icke haldin«*.[15] En fædrelandskærlig holdning afsløredes, og også bisp Thomas' frihedsvise stammer, som E Lönnroth, G Carlsson og K Kumlien har vist, efter alt at dømme fra denne tid.[16] Det gjaldt om at forsvare Kalmar-forliget 1436, som med god grund frygtedes stækket, hvis Erik af Pommern atter kom til magten. – Nils Stensson flygtede atter til Gotland, og Stäkeborg belejredes af Karl Knutsson. Elfsborg blev undsat, og nordmændene blev drevet på flugt i juli eller august måned, hvorunder Olaf Buk af Brunla synes at have mistet livet.[17]

Mens Karl Knutsson opholdt sig ved Stäkeborg førte flere rigsråder forhandlinger i Stockholm. Resultatet blev en placatio fra dagene 5.-11.juni 1439, som fastslog Kalmar-forliget 1436 som retsgrund.[18] Ville Erik af Pommern ikke opfylde aftalen, burde han afsættes, og en anden sættes i stedet. Agtede kongen derimod at overholde forliget, men uden at kunne give tilstrækkelige forsikringer, skulle han oppebære et årligt beløb, og hertug Kristoffer styre riget på hans vegne, efter først at have aflagt ed på at overholde Kalmar-forliget. Hvis Erik ville modtage en årlig sum og afstå fra sine kongelige rettigheder, burde Kristoffer tages til konge, skønt råderne ellers anså det for nyttigt at have en indfødt konge.

Muligvis var den sidste udtalelse en formalitet af hensyn til rigsforstanderen Karl Knutsson, eftersom råderne opregnede alle de grunde, som talte imod antagelsen af en indfødt til

konge.[19] Den indbyrdes strid talte først og fremmest herimod. Ny strid kunne muligvis opstå. Desuden ville unionen ved et sådant skridt være brudt, og Sverige ville få Danmark og Norge til fjender. Da riget på indeværende tidspunkt havde Gotland, Øland, Kalmar, Stäkeborg og Raseborg slotte imod sig, var det ligeledes at frygte, at disse områder skulle gå tabt. Ved valg af en indfødt konge ville riget desuden få Preussen (Tyske Orden) og hansestæderne til fjender, samt den tysk-romerske konge Albrekt II, Erik af Pommern, hertug Kristoffer og alle deres venner.[20] Svenskerne ville endvidere aldrig kunne overvinde den mistro, andre nærede til dem, og Kalmar-overenskomsten 1436 og begge *»sambindilse breffwen«* (1397 Kronings- og Unionsbrevet)[21] ville være brudt. Udstederne havde for øje, at rådet ved at besegle 1436-forliget havde forpligtet sig til, *»at konungen, danzske mæn oc stædherne magha thet wrækkia uppa oss mædh orlegh ok kalla thær thil hærra oc førsta«*.[22] For at undgå dette burde svenskerne arbejde for, at unionsforbindelsen blev gjort endnu fastere, så fredelige tilstande kunne tilvejebringes. Betænkningen afsluttedes med, at Hans Krøpelin ville blive sendt til Gotland for »på egne vegne« at forhandle med Erik af Pommern om de nævnte artikler. Hvis situationen ved Elfsborg krævede det, skulle man give de belejrede bedre hjælp og undsætning.

Det svenske råds placatio fortsætter linien fra proklamationen af 1439 25/4 og holder sig i et og alt til 1436-forliget. Tilliden til Erik på Gotland var borte. Så meget desto mere gjaldt det om at stå inde for Kalmar-overenskomsten for at ikke Erik af Pommern, det danske rigsråd og hansestæderne sammen med andre skulle kunne klage over Sveriges brud herpå og erklære riget krig. Striden med Stenssønnerne og deres tilhængere samt Erik af Pommern blev søgt isoleret. Snarere ville rådet sikre unionen og herved styrke eget territorium. At Kristoffer ønskedes som rigsforstander i Eriks sted, eventuelt som konge, afslører, at Kristoffer var bekendt, sandsynligvis fra hans brev fra Neumarkt 1438 15/11 (s. 87), og fra forhandlingerne med det danske råd i Kalmar 1438. De forsamlede råder i Stockholm var ikke opsat på et valg af Karl Knutsson til konge. Der var følgelig ingen grund til nærmere i betænkningen at inddrage 1438 – Kalmarmødets bestemmelse om et fælles nordisk kongevalg. Artikelen synes at være indeholdt i udsagnet, at rådet ved valg af en indfødt konge ville få Danmark og Norge til fjender.

På baggrund af hændelserne i Sverige med Erik af Pommern's indblanding samt det svenske råds betænkning fra begyndelsen af juni måned er det muligt, at det danske rigsråds opsigelse af Erik i Lübeck som dansk konge blev besluttet under indflydelse heraf. Kongens støtte til Nils Stensson og andre måtte gøre det klart for rådets flertal, at Erik af Pommern ikke agtede at forbedre sig og efterleve Kalmar-forliget. Fra dansk side tog råderne klart stilling, da Erik ikke havde svaret på skrivelsen fra Korsør 1438 (s. 88). Skulle unionsforbindelsen reddes og egne forhold sikres, var Erik af Pommern's detronisering eneste udvej.[23]

Den 23. juni 1439 afsatte det danske rigsråd Erik af Pommern som dansk konge, og mange anklager blev opregnet i i opsigelsesbrevet for at give afsættelsen vægt. Rådernes henviste desuden til, at bisp Thorleif tidligere

var sendt til Gotland med skrivelser, hvad der må forstås sådan, at bispen havde overbragt de behørige varselsskrivelser.[24] Afsættelsen blev begrundet med, at Erik selv havde overdraget riget til råderne, hvorfor de måtte se sig om efter en anden konge, hvilket atter blev understreget i 1440 af ærkebisp Johannes Laxmand.[25] Endvidere havde Erik imod Danmarks krones gamle ret og frihed, hvor ingen tysker eller udenlandsk mand skulle besidde land eller slot eller have sæde i rigets råd, indsat sine fætre og hertug Bugislav på adskillige af rigets slotte, og forandret slotslovene uden rådets kendskab.

Som grundlag for argumentationen anvendte råderne Kristoffer II's håndfæstning fra 1320, hvor art. 14 fastsætter: *»Fremdeles må ingen tysker besidde borg, befæstninger, ombud eller jord og heller ikke på nogen måde have sæde i kongens snævre eller edsvorne råd«.*[26] Brugen heraf skulle tjene til at give rigsråderne et holdepunkt for afsættelsen, idet kongens valg- og kroningsed ikke gav klare udsagn.[27] En ny statsretslig opfattelse blev påberåbt i Lübeck som gyldig overleveret forfatning. Årsagen var, som A E Christensen har klarlagt, at det under Valdemar Atterdag, dronning Margrethe og i Erik af Pommerns regeringstid var anerkendt, at kongemagten frit måtte disponere over rigets slotte og len.[28] Rådets bestræbelser på at begrunde afsættelsen ved at påpege Eriks ændring af slotsloven førte til en statsret, som forsvarede rådskonstitutionalismen. Råderne benægtede nogensinde at have godkendt Bugislavs indsættelse i slotslovene; tværtimod havde Eriks bestræbelser på at gøre hertugen til sin efterfølger ført til rigernes (unionens) adskillelse, *»swosom er Swerighe oc Norghe fran Danmarc oc Danmarc fran thøm...«* Havde kongen udført Kalmar-forligets bestemmelser og ændret slotsloven, *»tha häffthe ey righen nu swo jammerlighen waret skilde at, thøm oc oss alle til forderueligh skadhe«.* – Hovedpunktet i afsættelsen var – som det skinner igennem i dokumentet – hensynet til unionen. Rigsrådet og stæderne havde i 1436 været garanter for, at slotslovene i Sverige skulle ændres til rigets hånd, så riget forblev et valgrige. Derfor fik kongens indtrængen af Bugislav en så fremtrædende plads i opsigelsesbrevet.

Afsættelsen af Erik blev også forsvaret med, at han havde taget rigets skat og klenodier med til Gotland. Ydermere havde han på Vordingborg-mødet 1438 nægtet at sejle til Kalmar og opfylde løfterne til det svenske rigsråd, og han havde ikke ændret slotslovene i Danmark. Hertil kom en anklage for sammen med hertug Bugislav at stå bag bondeoprørene og have givet bisp Thorleif et brev med til bønderne, og være skyld i, at riget havde mistet Haderslev og Ærø (!) Sluttelig blev fremhævet, at Erik ved det brev, som bisp Thorleif efter Korsør-mødet (s. 88) havde overbragt ham, var blevet anmodet om straks at indfinde sig i Danmark for at forbedre sin styrelse; men intet svar indløb herpå. Da kongen således havde forladt riget, så rådet sig nødsaget til at opsige ham tjeneste og troskab på egne og indbyggernes

vegne. 34 rigsråder og udenrådsadelige, som alle medbeseglede dokumentet, blev opregnet i opsigelsesbrevet, hvortil i et slutafsnit kom Claus Rønnow, Timme Nielssøn (Rosenkrantz) og Jesper Bryske.

Det har voldt tidligere forskning problemer, hvorvidt opsigelsesbrevet var udstedt kun af rigsråder eller tillige af andre adelige. Problemet blev løst med H Bruuns lille indgående undersøgelse over dokumentets udstedere, som godtgjorde, at ikke alle var rigsråder i 1439.[29] Kun godt halvdelen var rigsråder ved udstedelsen: ærkebisp Johannes Laxmand, bisperne Naune af Odense, Kristian af Ribe, Ulrik af Aarhus, Gert af Børglum, prior Bent Pederssøn af Antvorskov, Erik Nielssøn, Henrik Knudssøn, Lyder Kabel, Morten Jenssøn, Esge Brok, Ove Lunge, Peder Lykke, Otto Nielssøn, Gert Bryske, Jakob Basse, Poul Laxmand, Oluf Axelssøn og Niels Erikssøn (Banner). Hertil må regnes Claus Rønnow, som 1439 2/7 benævnes med rådstitel.[30] Han var gift med Kirstine, Henrik Knudssøns datter, hvad der i betragtning af Gyldenstjernernes indflydelse og tilnærmelsen til hertug Adolf kan forklare hans rådsværdighed. De øvrige tilstedeværende var: Otto Skinkel, Joakim Flemming, Oluf Lunge, Peder Skram, Erik Nielssøn (Rotfeld), Mogens Jenssøn (Løvenbalk), Laurids Thomessøn (Vesteni), Eggert Frille, Mogens Ebbessøn (Galt), Jesper Bryske og Timme Nielssøn. Hertil kommer Niels Lauridssøn (Kabel af Tåstrup), Joakim Erikssøn (fejl for J. Henrikssøn Reventlow?), Lars Johanssøn af Paarup, Anders Pederssøn (Godov) og Bertel Brems. Heraf var flere lolliker, som ikke havde langt til Lübeck. – Deres tilstedeværelse skulle give afsættelsen større vægt og skabe indtryk af, at rigets indbyggere stod bag rigsrådet. Den udenrådsadelige indflydelse skete med rigsrådet som mellemled, og opsigelsen af kong Erik gik på mandskab og tjeneste *»upa alle wore eghne weyne oc upa alt rigis inbyggeris weyne...«* Der er her tale om den almindelige undersåtsed, som blev aflagt til kongen, når denne blev hyldet på landstingene. Når opsigelsesbrevet derimod gentager, at Erik blev opsagt råd, mandskab og tjeneste, peger dette muligvis specielt på råderne, som havde aflagt ed til kongen som dennes råd og mænd.[31]

Ingen håndfæstning giver trods fortilfældet Kristoffer II's afsættelse, oplysning om fremgangsmåden ved ophævelsen af et fuldbyrdet kongevalg. Heller ikke oprørsparagraffen i unionshåndfæstningen 1483 giver egentlig afsættelsesret; men overdrager kun rigernes indbyggere ret til at afværge håndfæstningsbrud fra kongens side uden at forbryde deres ed.[32] – Derimod lå retten til at vælge konge i 1439 ikke hos rigsrådet som sådant. Flere eksempler kan nævnes på, at råder ved statshandlinger af vigtighed søgte støtte hos menige standsfæller. Det gælder Vordingborg-freden 1435 15/7 med hertug Adolf, Stockholm-forliget 1435 14/10 og lensbrevet til hertug Adolf 1440 30/4.[33] Dette forklarer, hvorfor opsigelsesbrevets udstedere ikke meddeler, hvem de er, udover den almindelige angivelse af bisper, riddere

og svende. De forsamlede kunne ikke som i indkaldelsesbrevet benytte titelen »*Regni Dacie Consiliarii*«, Danmarks riges råder.

Anvendelsen af menige standsfæller og indbyggere ved statsakter var fremherskende i det 15. århundrede, hvor det var en rodfæstet opfattelse, at et folk eller et samfund besad en nedarvet ret til at skabe sin egen lov og selv udnævne en fyrste. Disse opfattelser slog igennem med koncilieteorierne, hvorefter undersåtterne havde ret til at afsætte herskeren, når denne ikke længere styrede til indbyggernes fordel. Aristoteles' tanker om det selvforsynende samfund turde være modellen herfor.[34] Baselkonciliet angav et eksempel ved først at suspendere pave Eugen IV og siden afsætte ham, ligesom frit præstevalg blev dekreteret herfra.[35] Erik af Pommerns afsættelse som konge er et eksempel på, at Danmark stod den europæiske indflydelse og tankegang nær, og at kirken førte an i udformningen af retssystemet. De danske bisper udgjorde nær en trediedel af de tilstedeværende råder i Lübeck, og umuligt er ikke, at især Johannes Laxmand har markeret sig i forhandlingerne, idet han besad kendskab til Thomas Aquinas (1225-74), der havde pointeret kirkens ret og pligt til at gå forrest i modstanden mod en dårligt regerende fyrste.[36]

Til belysning af Erik af Pommerns afsættelse må det nævnes, at den tyske Orden i begyndelsen af januar 1441 gav højmesteren Poul von Russdorf tilladelse til at trække sig tilbage efter den interne modstand, han havde mødt.[37] Højmesteren nedlagde frivilligt sit embede, og døde 9. januar samme år (s. 154), hvorimod kong Erik efter rådernes mening gav riget fra sig ved ikke at vende tilbage. I 1440 skal kurfyrsterne i Tyskland ifølge den lybske krønike efter Frederik III's valg til tysk-romersk konge have skrevet til ham om at give møde, da han udsatte ankomsten til en rigsdag, eller de ville vælge en anden. En større selvbevidsthed og krav om indsigt gjorde sig i det hele taget gældende mange steder, og på den tyske rigsdag i 1444 var der for eksempel opposition mod den tysk-romerske konges ret til at sende gesandtskaber til udlandet og krav om, at de vigtigste beslutninger i det mindste skulle have kurfyrsternes samtykke.[38]

Rigsråder, som i Lübeck for første gang ses at have tilsluttet sig oppositionen mod Erik af Pommern, var den ovennævnte Claus Rønnow og ærkebispens broder Poul Laxmand, som var rigsråd 1428. Nogle råder var ikke til stede: bisp Jens af Roskilde, Iven Foss, Anders Nielssøn, Jens Grim, Sten Basse, Albrekt Bydelsbak, Axel Pederssøn samt den udenrådsadelige Niels Jenssøn. Erik Krummedige, som ikke medbeseglede opsigelsesbrevet, blev begravet i Lübeck 1439 14/9, hvilket tyder på, at han havde begivet sig til Lübeck og på grund af forsinkelse eller dødelig sygdom ikke havde kunnet deltage.[39] Niels Jenssøn havde deltaget i Kalmar 1438 (s. 82), og må som Erik Krummedige regnes for en tilhænger af rådets politik. Det gjaldt også rigskansleren Iven Foss og bisp Jens, som synes at have forestået rigsstyrelsen i Danmark.[40] Axel Pederssøn holdt endnu fast ved Erik af Pommern, hvilket formelt også var tilfældet med Anders Nielssøn, Jens Grim, Albrekt

Bydelsbak og Sten Basse. De synes dog på dette tidspunkt at have nærmet sig den nye rigsforstander, og alle hyldede de ham i juli (s. 118). Tiden og Erik af Pommerns politik afgjorde deres holdning.[41] Udsigten til unionens opretholdelse også uden Erik af Pommern, mindskede modstanden mod hertug Kristoffer.

For at styrke deres stilling lod råderne 6. juli affatte et dokument med klagepunkter mod kongen.[42] Det omfattende skrift blev fæstnet på indgangsdøren til Mariakirken i Lübeck og andre kirker, og senere sendt til Gotland og muligvis andetsteds.[43] Udstederne var ærkebisp Johannes Laxmand, bisperne Naune, Kristian, Ulrik og Gert samt de verdslige Erik Nielssøn, Henrik Knudssøn, Morten Jenssøn, Esge Brok, Lyder Kabel, Gert Bryske og Peder Lykke, der tillige var landsdommer i Jylland. De 12 beseglede dokumentet på rigsrådets og rigets mænds vegne. Klagerne var følgende:

1. Kongen havde misligholdt sin styrelse trods rådets henstilling.[44]
2. Kongen ville ikke slutte fred med holstenerne og stæderne trods rådets henstilling, hvorfor riget havde mistet slotte, stæder, landområder og folk. Ridderskabet og indbyggerne var forarmede, og kongen havde ikke holdt dem skadesløse.[45]
3. Slotsloven var ændret til hertug Bugislavs hånd imod rådets og mandskabets vidende og imod den kongelige ed, og det trods formaninger.
4. De bedste slotte var givet bort, for at Bugislav kunne blive konge imod rigets ret og frihed. Hertugerne Barnim og Vartislav var trods løfter ikke blevet frataget Aalholm og Ravnsborg.
5. Skat og klenodier var uden rådets tilladelse og kendskab udtaget af skatkammeret på Kalundborg slot.[46]
6. Trods rådets henstillinger havde kongen ikke ægtet en ny dronning.
7. Stockholm-forliget 1435 og Kalmar-overenskomsten 1436 var ikke overholdt.
8. Rigerne var adskilt på grund af hertug Bugislavs indsættelse i slotslovene. Kongen havde længe ikke besøgt Sverige og Norge samt dele af Danmark for at opfylde befolkningens ønsker.
9. Trods det svenske og danske råds henstillinger havde Erik ikke opfyldt Kalmar-forliget 1436, men var fortsat med at indtrænge hertug Bugislav som konge.
10. Kongens ophold i Preussen, hvor fyrster og folk var samlet for med våbenmagt at drage til Danmark, havde fundet sted uden rådets vidende og ligesådan, da han imod sin kongelige ed overdrog slottene på Lolland, Langeland og Fyn til sine slægtninge.
11. Rådets belæring ved ærkebispen på Nykøbing slot havde ikke hjulpet trods en trussel om at opsige kongen tjeneste og troskab.
12. Overgivelsen af Fyn til hertug Bugislav i 1438 var sket uden rådets vidende. Kongen havde forsøgt at ændre rigets status fra at være et valgrige til at blive et arverige.
13. Bondeoprør mod gejstligheden og ridderskabet var udbrudt straks efter kongens rejse til Gotland. Bønderne havde erkendt på landsting, at de handlede efter tilskyndelse af kongen.
14. Kongen havde uretmæssigt ladet fængsle ærkebisper, bisper, prælater, priorer, munke, præster og mange gejstlige personer.
15. Kongen havde fængslet et paveligt bud.[47]
16. Mange riddermandsmænd,[48] borgere og købmænd var uretmæssigt blevet fængslet imod rigsrådets vilje.

17. Den gode mønt var ødelagt ved de slette kobbermønter imod rigsrådets vidende og samtykke.
18. Mange dårlige fogeder var udnævnt i rigerne imod rådets samtykke, hvorfor det var gået ud over den menige mand og hans gods. Riget måtte endvidere frygte for den romerske konge, fyrster, herrer og hansestæderne.
19. Danehof eller Parlament var ikke afholdt trods gammel sædvane, hvorfor både gejstlige og verdslige blev frataget gods på grund af den manglende retssikring.[49]
20. Kongen havde selv overgivet riget og ikke udnævnt en drost og en marsk.

Klageskriftet følger stort set rækkefølgen af opsigelsesbrevets punkter og udvider disse betragteligt. Nye artikler var kommet til, enkelte som indskud (2, 6, 10, 11), men hovedsagelig efter de tidligere berørte emner (14-(20)). – Det siger sig selv, at dokumentet må læses med kritik. H Matzen karakteriserede dokumentet som et ensidigt partiskrift, hvor råderne tog afstand fra alle kongens handlinger, og K Erslev følger dette synspunkt.[50]

A E Christensen har hævdet, at stormændene ikke havde en egentlig anklage mod Erik af Pommern.[51] Retsligt set er dette rigtigt, og i klageskriftet var kongens sabotering af hans kongegerning samt hans krigsvilje mod holstenerne og hansestæderne trukket i forgrunden; men dette må ses i lyset af traktaterne med de 4 vendiske stæder og hertug Adolf (se nedenfor). Hovedanklagen og det artiklerne mest indgående beskæftiger sig med, er slotslovenes ændring til hertug Bugislavs hånd, samt kongens indtrængen af sine fætre på rigets slotte, hvilket sammen med de uopfyldte forlig i 1435 og 1436 havde skilt rigerne ad og ødelagt unionen.

Der går en klar linie fra de skånske råders klager i 1436 over opsigelsesbrevet til klageskrivelsen. Argumentationen er, at det er det frie valgkongedømme, som er betingelsen for unionens bestående. Slotsloven må stå til rigsrådets/rigets disposition, således at kongen ikke på forhånd kunne udpege en efterfølger og af et valgrige skabe et arverige. Kravet om udlændingenes fjernelse fra slottene styrkede rådskonstitutionalismen. Slotsloven blev det afgørende punkt, og unionsviljen trukket lidt i baggrunden. Det var netop det svenske rigsråd, som først ankede over Bugislav i slotslovene. Skulle unionen bevares under én konge i dansk interesse, måtte slotslovene også ændres i Danmark. Slotsloven og den hermed forbundne unionsproblematik synes at være det væsentligste klagepunkt mod Erik af Pommern.[52]

Hvad angår de øvrige klager, når der ses bort fra den reelle klage over den påtvungne slette kobbermønt,[53] og bortførelsen af rigets klenodier (s. 79), var flere af så stor bredde og så svævende og almindelige, at der ikke kan fæstes lid hertil. En sammenligning med de svenske klager 1434 5/9, som blev sendt til højmesteren 3. oktober samme år, sandsynliggør, at rådernes argumentation var lånt herfra.[54] De danske klagepunkter om pavens sendebud og prælaternes fængsling samt den manglende retssikring var muligvis inspireret heraf. Det svenske råd havde punkt for punkt søgt at

vise, at Erik handlede imod sin kongelige ed. Det danske råd kunne derimod i 1439 henvise til en række uopfyldte aftaler, foruden at kongens brud på sin valg- og kroningsed forstærkedes ved, at råderne påberåbte sig en bestemt overleveret forfatning, som rakte tilbage til håndfæstningen af 1320, efter hvilken rigets slotte ikke måtte overdrages til udlændinge. En ny dansk statsret blev opstillet som modpol til herskende forfatningsret under Erik af Pommern i bestræbelserne på at sikre konstitutionelle rettigheder og unionen.[55]

Erik af Pommern svarede ikke på rådets løse klager, men søgte energisk at modbevise anklagerne i opsigelsesbrevet. Han modtog opsigelsesbrevet 1439 19/7 og svarede herpå 25/7 fra Stäkeborg. Brevet blev sendt til råderne i København.[56] Yderligere skrev han til landskaberne Skåne, Jylland og Fyn om rigsrådernes handling og opfordrede indbyggerne til at stå sig bi ved at hjælpe til en retslig afgørelse med deltagelse af fyrster og andre. I skrivelsen til rigsrådet krævede kongen også nedsat en domstol. Foruden fyrster og hansestæder skulle deltage de rigsråder, som ikke havde deltaget i udstedelsen af opsigelsesbrevet.[57] – Hans argumentation samlede sig om 6 punkter: slotsloven, unionspolitikken, Sønderjylland, bondeoprørene, udførelsen af skat og klenodier, og spørgsmålet om afrejsen til Gotlands betydning.

Efter et indledningsafsnit, hvor Erik bebrejdede råderne, at de ikke havde gjort ham opmærksom på deres utilfredshed (!) i stedet for pludselig at fare så voldsomt frem, gik kongen over til problemet om slotsloven. Hertug Bugislav havde siden dronning Margrethes død siddet med ham i slotslovene. Sammen med farbrodersønnens indkaldelse var dette bifaldet af den daværende ærkebisp Peder Kruse († 1418) og bisp Peder af Sjælland († 1416) og mange andre. Til rådets klager over at kongen havde overdraget 7 af rigets faste slotte til udlændinge, forsvarede Erik sig med, at hans slægtninge ikke var fjender, men tværtimod trofast havde tjent Danmark og dets indbyggere. Hertug Barnim havde mistet sit gode helbred i kampen mod hansestæderne, og de øvrige fætre havde haft deres svende i rigets tjeneste. Både grev Hans og grev Vitslav havde vovet liv og gods for Danmarks skyld og var flyttet hid. Råderne Axel Pederssøn, Benedikt Pogwisch, Hans Krøpelin og andre havde givet samtykke til, at slægtningene havde fået slotte.

Kongens sanddruhed i henseende til hertug Bugislavs optagelse i slotslovene bestyrkes af de mange kongebreve af forskellig karakter fra hans regeringstid, hvor Bugislav opregnes som tronarving. Endog dronning Philippas livgedingsbrev fra Lollands Albue 1420 30/6 stadfæstede dette.[58] Erik var som tidligere vist (s. 73) muligvis heller ikke helt i uoverensstemmelse med

sandheden i henseende til slotsoverdragelser til greverne Hans og Vitslav. Han havde endvidere ret, når han henviste til breve beseglede af Roskildebispen Jens Pederssøn og Erik Nielssøn angående betingelserne for overgivelsen af de lollandske slotte til hertugerne Barnim og Vartislav. De to råder havde anerkendt, at kongens fætre modtog disse slotte mod at holde dem til kongens og kronens hånd, og uden at være riget til skade. I henseende til hertug Bugislavs besiddelse af Fyn, hvilket Erik erklærede var sket med hele rådets kendskab, er der derimod ingen tvivl om, at det beroede på kongens fortolkning af Vordingborg-mødet 1438.

Overfor rådernes klager, at han var skyld i rigernes adskillelse, påberåbte Erik sig, at ingen mere end han havde ønsket unionen opretholdt. De svenske klageskrifter viste derimod klart, hvem der var årsag til unionens splittelse. Det svenske råd havde endvidere erklæret ved kongens første rejse til Stockholm 1434, at de hellere ville dø, end have folk fra Danmark ind i Sverige på grund af disses store uredelighed. – Det er sandt, at svenskerne i klageskriftet 1434 5/9, som var blevet sendt til højmesteren 1434 3/10, ankede over, at danskerne røvede fra svenske borgere og udløste fangers ejendom, når de efter fængselsophold i krigen med holstenerne og hansestæderne var på vej hjem (s. 21). Klagerne var imidlertid holdt i så almindelige vendinger, at Eriks styrepraksis og hans udnævnelse af danske fogeder pålagde ham ansvaret. – Alligevel fortsatte han med at anklage råderne for, at det var deres skyld, at Sverige, Norge og Sønderjylland var skilt fra Danmark, og at bønderne havde rejst sig:

»... *det skyldes Eders store overvælde og uredelighed, at I ingen steder* (d.v.s. yder) *hverken redelighed eller ret, og det skyldes Eders utroskab, overdådighed og umilde gerrighed, så at I for gods og penges skyld sparer hverken Gud eller den hellige kirke, hverken Eders rette herre eller kronen, hverken riddere eller svende, fruer eller jomfruer, borgere, bønder eller indbyggere; men at I det gerrigt optager uden al barmhjertighed, så at alle dem, I råder over, bliver fordærvet for Eders uredelige regimentes skyld, og de også derfor gerne var skilt fra Eder, og derfor er Eders egen menighed og bønder oprejst mod Eder...*«[59]

Erik havde endvidere aldrig nægtet at overholde Kalmar-forliget 1436. Han bebrejdede råderne Kalmar-forhandlingerne 1438, som var ham på det bestemteste imod, »*god vorgheue yt'eme, de dar mede in deme rade was...*« Til klagen, at riget havde mistet Haderslev og Ærø på grund af hans fravær og regeringsforsømmelse, tog han energisk til genmæle. Han havde altid, så godt han formåede, bekæmpet holstenerne og opregnede som vidner Roskildebispen, Erik Nielssøn, Anders Nielssøn, Sorø-abbeden, og prioren i Antvorskov og andre. Kongens fætre havde trofast hjulpet med til at styre riget, mens det var råderne, som havde overladt Haderslev, Ærø, Flens-

borg, Tønder, Stubbe, Svavsted og hele Sønderjylland til de herrer, som nu besad det, og det på trods af, at råderne ofte havde forsikret ham, at holstenerne var rigets naturlige fjender fra gammel tid.

Det er sandt, at Erik af Pommern lige til det sidste ønskede at fortsætte kampen mod holstenerne. Freden i Vordingborg 1435 var reelt kun en våbenstilstand, som kom i stand på rigsrådernes anmodninger, og ved at disse påtog sig at stå inde for, at Erik kunne slutte freden med æren i behold (s. 30). At råderne skulle have overladt landområder til hertugen, var derimod klart forkert (se dog s. 112).

Bondeoprørene afviste kongen at have fremtvunget. De skyldtes rådernes optræden. Han var netop ikke til stede i riget og havde aldrig arbejdet på, at bisper, riddere, væbnere og indbyggere skulle udsættes for skade. – Som tidligere nævnt havde rigsrådet meddelt, at Erik af Pommern havde sendt bisp Thorleif til Jylland med brev og bud, at *»radhe thøm oc styre them til gothe«,* men i stedet havde en del af bønderne hyldet hertug Adolf.[60] Med kendskabet til kongens tidligere iver efter at bekæmpe holstenerne, ønskede Erik ikke bøndernes overgang til ærkefjenden, men at han skrev til bønderne synes rigtigt. I sit brev til indbyggerne i Skåne 1439 25/7, hvor kongen i lighed med et brev til jyderne bestræbte sig på at fjerne anklagen for medelagtighed i oprørene, oplyser han, at han skrev til bønderne for at de skulle medvirke til at forlige stridighederne.[61] Hans nærmere dispositioner kan ikke klarlægges, men med faren fra hertug Adolf, synes Erik først og fremmest at have ønsket at tilvejebringe rolige tilstande. Det er, når der ses bort fra bøndernes forsøg på landstingene på at fralægge sig ansvaret for oprørene, ikke sikkert, at kongen besad større andel i urolighederne. Den endelige fastlåsning af fæstesystemet, undertiden med specificerede jordebøger, skete i disse år efter en langvarig omdannelse af samfundet, hvis rammer var mindsket efter den tidligere tilbagegang.[62] Erik af Pommerns fravær medvirkede sandsynligvis kun til at forøge almuens utilfredshed med gejstligheden og ridderskabet. Erik oplyser, uden at meddelelsen kan kontrolleres, at han havde modtaget hårde klager fra bønderne, som han i udskrifter havde videresendt til rigsråderne.[63]

Til klagerne over, at han ved rejsen til Gotland skulle have taget rigets skat og klenodier med, gjorde kongen gældende, at han kun havde medtaget personlige ejendele og arv efter dronning Philippa. Mente råderne, at han havde taget mere med, opfordredes de til at sende bisp Jens af Oslo, Erik Nielssøn, Jens Grim og Hans Krøpelin til ham, da de var bekendte med dronning Margrethes klenodier. Til eventuelt andet udført henvistes til slotsfogederne på København og Kalundborg, Mogens Gøye og Jens Torbernssøn. Vedrørende udført skat henviste han til regnskabsbøgerne. – Den pommerske overlevering har i folkemunde fastholdt, at Erik medbragte

kostbare skatte fra de nordiske riger. Et forlig mellem Kristian I og hertugerne Vartislav og Otto af Stettin 1462 27/7 underbygger, at Erik af Pommerns oprigtighed med hensyn til de få udførte ejendele ikke var troværdig. Kristian I fik ved forliget ret til de skatte, privilegier, breve, klenodier, helligdomme og andet, som Erik af Pommern († 1459) havde udført af rigerne til Rügenwalde, og som hertug Erik den Yngre herefter besad.[64]

Mod klagen, at han havde givet riget fra sig, tog Erik til genmæle og oplyste, at han kun var rejst til sit og rigets bedste. Desuden havde han udnævnt høvedsmænd på øerne og i Jylland, som skulle styre på hans vegne, indtil han vendte tilbage (s. 80). – I nogle afsluttende artikler benægtede Erik at have været riget og indbyggerne en dårlig konge, og han anmodede Erik Nielssøn, som var blandt de ivrigste ved hans afsættelse, om at sige sandheden. Erik af Pommern godtog ikke opsigelsen, men henviste til *»der Denschen kronyken«* og her utvivlsomt specielt til Kristoffer II's afsættelse, når han udtalte, at råderne kun optrådte som deres forfædre havde opført sig før dem. Af sådanne forældre måtte fødes sådanne efterkommere! Sluttelig formanede kongen råderne til at lade klagerne pådømme af en domstol.

I brevene til de danske landskaber aftrykte Erik rådernes opsigelsesbrev, og indbyggerne blev spurgt, om det var med deres samtykke, at han blev fordrevet fra riget.[65] Erik havde grund til at antage, at opsigelsen var dem ubekendt, hvorfor de kraftigt burde opponere mod rigsrådet og adelen og søge at få nedsat en domstol til pådømmelse af rådets klager. Overfor rådets klager, at han skulle stå bag striden mellem indbyggerne på den ene side og rigsrådet, adelen, gejstligheden og købstadsmændene på den anden, forsikrede Erik på det kraftigste sin uskyld. Han erklærede, at han kun havde skrevet til bønderne for at medvirke til stridens løsning. Indbyggerne burde betragte hertug Kristoffer (*»de sik nomet hertoch Cristoffer unde unser sustersone scholde wesen...«*) og alle hans tilhængere som en åbenbar fjende, og støtte Erik i hans rettigheder, hvad de havde forpligtet sig til med troskabsed.

Hensigten med skrivelserne til almuen, hvilke ikke har været genstand for større interesse, var at rive grundlaget væk under rådets opsigelsesbrev, da de menige indbyggere ikke havde givet deres samtykke til det. Domstolens sammensætning af de fraværende råder i Lübeck og af menige danskere samt fyrster og stæder skulle yderligere befæste Erik i hans ret. Den gamle konge søgte at spille det danske samfunds lavere klasser ud mod rigsrådets verdslige og gejstlige medlemmer. Han bestræbte sig på at oplive folkeelementets indflydelse på rigsstyrelsen, hvor det kun var rigets samlede indbyggere, der kunne træffe gyldige beslutninger.[66] Erik af Pommern havde dog i sin kongetid styret uden videre folkelig indflydelse og ved Danehoffernes ophør og landstingenes svindende betydning været med til at eliminere det

demokratiske element.[67] Den økonomisk-sociale udvikling bragte almuen i stadig større afhængighed af adelen og kirken. Rigsrådet betragtede det som naturligt, at udenrådsadelige deltog i opsigelsesbrevets udstedelse på indbyggernes vegne. Almuen var ude af stand til at gøre deres indflydelse gældende. Erik af Pommern kunne ikke påregne virkelig støtte herfra, men blot sætte sin lid til, at bønderne opfattede ham som en lovlig konge, og at bondeoprørene muligvis kunne bringe ham tilbage til Danmark.

Gennem Erik af Pommerns forsvar mod rådets klager går med K Erslevs ord *»en overbevisningens Varme«*,[68] der som vist er berettiget på enkelte punkter. Det fortjener dog at påpeges, at kongens indlæg var en blanding af mådehold og ironi. Skønt hans opfattelse statsretsligt og juridisk var den rigtigste, fremkom han ikke med lovcitater og beviser, men anførte kun navngivne råder og adelige undertiden taget fra dokumenter som bekræftelse på hans opfattelses rigtighed. Han betonede sædvanen, som faldt i tråd med hans regeringspraksis, og fastholdt sit principielle retsstandpunkt til den foreslåede proces. På denne vis er der en afgørende forskel på rådernes og kongens argumentation. Erik gik nødigt ind på tiden efter Kalmarforliget, og påberåbte sig, som A E Christensen har påpeget, kun aftalerne fra Stockholm 1434-1435. Råderne derimod var ivrige efter at fortolke Kalmar-forliget og gik ud herfra.[69] Fremhævelsen af hændelserne i Danmark 1437-38 skulle sætte kongen i et dårligt lys. Helt tydeligt var Kalmar-mødet i 1436 et centralt møde. Svenskernes ihærdige modstand mod hertug Bugislav og Eriks forsøg på at indtrænge denne som konge i Danmark, måtte føre til et brud, i særdeleshed af hensyn til Danmark som valgrige og unionens fortsættelse. Et personligt had til hertug Bugislav spores ikke; men det svenske rigsråds indstilling tvang danskerne til at søge nye statsretslige holdepunkter for rådskonstitutionalismen. Striden om slotsloven var det vigtigste punkt i konflikten mellem rådet og kongen. Unionsfællesskabet under én konge afhang heraf.

Overenskomsten mellem det danske rigsråd og de vendiske hansestæder Lübeck, Hamburg, Wismar og Lüneburg blev udstedt 1439 26/6.[70] Udstederne var fra dansk side 16 råder: ærkebisp Johannes Laxmand, bisperne Naune, Kristian, Ulrik, Gert og prioren Bent Pederssøn samt Erik Nielssøn, Henrik Knudssøn, Morten Jenssøn, Lyder Kabel, Esge Brok, Oluf Axelssøn, Ove Lunge, Peder Lykke, Otto Nielssøn og Gert Bryske. Forhandlingerne var planlagt før, idet råderne modtog hertug Kristoffer i Lübeck, og repræsentanter fra de 4 stæder opholdt sig her.[71] Vordingborg-freden 1435 fastsatte, at gensidige klager hvert år skulle bilægges på et møde ved midsommer,[72] og den nye overenskomst drejede sig i første række om købmændenes sikkerhed i Danmark. Stæderne klagede over overgreb, hvortil råderne svarede, at de ikke kunne forhindre dette, sålænge riget manglede en

herre og styrer, medmindre hansestæderne bistod dem med råd og støtte.[73] Dette blev afgørende for traktatens udstedelse.

De vendiske hansestæder lovede at hjælpe til fred og sikkert styre i Danmark, mens råderne til gengæld lovede at beskytte købmændene og deres gods. Hvis en af parterne krævede hjælp, skulle den anden på opfordring komme til undsætning med et antal folk og selv sørge for kost i 14 dage, førend bespisningen overgik til den, som krævede hjælpen. Herforuden indeholdt traktaten bestemmelse om gensidig respekt for gamle privilegier og friheder, og rigsråderne lovede at virke for en stadfæstelse heraf, når Danmark fik en konge. Desuden lovede råderne at hindre nederlændingene (der tidligere havde vist interesse for dansk korn),[74] i at udføre gods fra Danmark, så længe de var stædernes fjende, samt at medvirke til en udsoning mellem det gamle og nye råd i Rostock ved at hindre byens handel på Danmark indtil 10. august. – Et forlig kom i stand i slutningen af september måned mellem de 2 partier i Rostock; men hvorvidt rigsråderne bidrog særligt hertil vides ikke, skønt en udsending fra byen ses at være afsendt til Danmark 1439 25/7.[75] – Fremdeles lovede rigsrådet at arbejde for, at ingen af hanseforbundets medlemmer skulle betale Øresundstold. Peder Oxe skulle erstatte lybske borgere og andre købmænd deres tab af gods og rede penge. Råderne stillede sig velvillige overfor andre klager, blandt andet over Bo Høg på Kalø slot og Sten Basse.

Det må bemærkes, at parterne ikke blev enige om et bestemt antal tropper. Utvivlsomt lå bestemte overvejelser bag, eftersom hensyn fra rådernes side til bondeoprørene og stædernes krig med de nederlandske byer begrænsede, hvor mange tropper, parterne kunne undvære. Traktatens øvrige indhold godtgør, at stæderne tog sig forbundet godt betalt. Om øjeblikkelige tyngende forpligtelser fra rigsrådets side var der ikke tale, men nok om imødekommenhed for at sikre sig imod Erik af Pommern. Kongen havde kontakter i Pommern, som sammen med enkelte af kongens slægtninge, for eksempel hertug Bugislav på Fyn, var en alvorlig trussel, og flere slotte holdt endnu fast ved den gamle konge. Det synes ikke, som om Erik havde kontakt med hollænderne[76] på dette tidspunkt; men frygten herfor kan være indgået i overvejelserne om at nå til enighed med de fire vendiske stæder. Ved udsigt til krig på flere fronter var det naturligt, at råderne søgte at binde de vendiske stæder til tronskiftet.

Stæderne gik med til at bistå rådet i Danmark i fortsættelse af Eriks garantier i 1436 for Vordingborg-fredens overholdelse. Også forpligtelsen til at sikre Kalmar-forliget måtte spille ind, da det forlængst var blevet klart, at Erik ikke agtede at opfylde afgivne løfter. 7 af de 16 deltagende råder i traktaten: bisp Ulrik Stygge, Lyder Kabel, Esge Brok, Ove Lunge, Oluf Axelssøn, Otto Nielssøn og Gert Bryske samt Lübecks og Wismars borgmestre Henrik Rapesulver og Peder Wilde havde været garanter i Kalmar

1436.[77] De 16 råder havde alle været med ved indkaldelsen af hertug Kristoffer.

På baggrund af Erik af Pommerns handelspolitik med bestræbelser på at beskære købmændenes rettigheder til fordel for landets egne borgere,[78] er det forståeligt, at de vendiske stæder søgte at sikre deres købmænd og gods. Tronskiftet var, som forskningen har påpeget, gunstigt for stæderne, som sikrede sig hjælp mod hollænderne.[79] Hanseatisk forskning har tillige tilsluttet sig, at Kristoffer blev konge i kraft af stædernes velvilje.[80] Synspunktet går tilbage til den stralsundiske overlevering og senere specielt til Albert Krantz, som i lange tider var en autoritet indenfor nordisk historie.[81] Stædernes tilslutning til tronskiftet er imidletid blevet overfortolket, idet Lübeck først i 1440 skrev til Erik af Pommern og meddelte tilnærmelsen til de nye magthavere.[82] Lübeck bekendtgjorde først åbent sit standpunkt på et tidspunkt, hvor det var klart, at Kristoffer var kommet for at blive.

Rigsrådets overenskomst med hertug Adolf blev udfærdiget 1439 2/7. Hertugen havde gjort krav på Haderslev og Ærø, og fik nu disse områder stillet i udsigt.[83] Han skulle overtage dem senest 1439 15/8, og indtil da som sikkerhed have tre godser udleveret. Morten Jenssøn stillede gården Hastrup (Nørvang H) til rådighed, mens Otto Nielssøn og Claus Rønnow bidrog med Hevringholm (Sønderhald H) og Ejsbøl ved Haderslev. Det kan ikke udelukkes, at de tre råder var fortalere for en aftale med hertug Adolf. Morten Jenssøn og Otto Nielssøn havde i 1440 sæde i rådsudvalget ved forhandlingerne om Adolfs forlening med hertugdømmet, og Otto Nielssøns senere optræden viser, at han var tilhænger af en forståelse med hertugdømmet (s. 383).

Ni rigsråder optrådte som forhandlere på rådets vegne. Ærkebisp Johannes Laxmand, rådets leder, blev dog kun nævnt i dokumentets indledning og afslutning. De 8 øvrige: Erik Nielssøn, Morten Jenssøn, Henrik Knudssøn, Esge Brok, Oluf Axelssøn, Gert Bryske, Otto Nielssøn og Claus Rønnow optrådte som *»des Rikes to Dennemarken vulmechtigen Rade«*. Det var ikke tilfældigt, at det blev disse råder omkring Gyldenstjerne-slægten, som blev valgt. Erik Nielssøn, Morten Jenssøn, Henrik Knudssøn, Esge Brok og Gert Bryske havde medbeseglet Horsens-stilstanden 1432 og Vordingborg-freden 1435, hvor tillige Oluf Axelssøn, Otto Nielssøn og Claus Rønnow havde deltaget.[84] De havde tilmed for de flestes vedkommende taget aktivt del i den langvarige krig med holstenerne, og Morten Jenssøn havde i mange år været høvedsmand på Flensborg (Duborg) slot, undertiden med hjælp af Gert Pederssøn, fra 1432 udpeget til bisp i Børglum.[85]

Råderne lovede at forsvare hertugens ret til Haderslev og Ærø og forpligtede sig foruden de 3 godspanter til at begive sig til indlager i Rendsborg,

hvis overdragelsen ikke fandt sted til aftalt tid. Råderne satte deres egen person som garanti for løftets opfyldelse.[86] Endvidere blev stillet i udsigt, at hertug Adolf skulle forlenes med hertugdømmet Slesvig, så snart rådet havde valgt en konge. Til gengæld lovede hertug Adolf VIII at anerkende kongen som sin lensherre. Rigsrådet fik fuld indflydelse på kongevalget, når blot hertugen fik Haderslev og Ærø. Hvis rigsråderne nærede ønske om Adolfs råd ved kongevalget, skulle han give det.

Alle hertug Adolfs ønsker efter Vordingborg-freden – der reelt kun var en våbenstilstand – blev imødekommet. Hertil kom yderligere i traktaten enkelte bestemmelser om bønderne i Nørrejylland (området nord for Kongeåen). Bønderne havde klaget til hertugen over adelens optræden, og Erik Nielssøn, Morten Jenssøn, Otto Nielssøn, Claus Rønnow og Henrik Rantzau lovede for eftertiden at holde bønderne ved deres ret og ikke beskatte dem uvederhæftigt i deres len. Erik Nielssøn var høvedsmand på Riberhus, mens Morten Jenssøn havde Koldinghus og muligvis Vejle, og han havde endelig i 1417 haft Møgeltønder slot i forlening af Ribebispen.[87] Otto Nielssøn synes at have været lensmand på Aalborghus, i det mindste sad han her i begyndelsen af 1438. Henrik Rantzau var 1433 29/1 høvedsmand på Vardehus, hvor han endnu kan have haft sæde. Han modtog 1442 2/3 Trøjborg ved Tønder i forlening af Ribebispen.[88] For Claus Rønnows vedkommende kan intet oplyses, men han kan have haft Haderslevhus nær godset Ejsbøl.

Foruden høvedsmændenes løfter fik hertug Adolf ret til fortsat at tage sig af bøndernes sag, indtil riget fik en konge. Dette skulle endog have gyldighed for de bønder, som ikke havde klaget. Den sidste bestemmelse gør det berettiget at anse bestemmelserne om bønderne for ydmygende (K Erslev).[89] Rådet gik med til en aftale på grund af frygten for Erik af Pommern, bønderne og en mulig opblussen af krigen om Sønderjylland. Råderne foretrak at afstå et par landområder og akceptere hertugens indflydelse, indtil riget fik en ny konge. Hertugens interesser blev bundet til tronskiftet i Danmark.

Forårets hændelser forklarer rigsrådets beslutning om at føje hertug Adolf. Bonderejsninger fandt sted, hvis størrelsesorden ikke kendes; men via en præsteindberetning 1638 fra Varde på grundlag af *»en fornemme borgeris bog her wdj byen«*, vides Vardehus slot at være brændt og ødelagt af bønderne 2. april 1439, og Sct. Jakobs kirke i Varde skal være blevet ødelagt i samme oprør 29. maj.[90] Et senere referat af borgerbogen fra 1754 sammenholdt med en indberetning fra 1766 giver ydermere udsagn om, at kirken tillige med det meste af Varde by blev afbrændt af *»Dannemarks Riiges Raad«* 29. maj, et interessant, og ikke usandsynligt træk til belysning af rådets forsøg på at bekæmpe bønderne.[91] – Vardehus blev ikke senere genopbygget.[92]

Rigsrådets traktater med de 4 vendiske hansestæder og hertug Adolf vidner om vilje til at sikre sig indenrigspolitisk og udenrigspolitisk imod Erik af Pommern og hans tilhængere. Rigets naboer var vundet, og det mod en øjeblikkelig opgivelse af så godt som hele Eriks udenrigspolitik. Der var ikke fare for, at hertug Adolf skulle angribe Danmark,[93] eller at stæderne skulle slutte forbund med den gamle konge på Gotland. Hertugen blev ikke rigsrådets forbundsfælle på samme måde, som hansestæderne blev det, men råderne sikrede sig hans velvilje.[94] Hertug Adolfs iver efter at få en varig ordning i stand om hertugdømmet fremgår af, at den tysk-romerske konge Albrekt II, netop 1439 15/8 – fristen for overdragelsen af Haderslev og Ærø – stadfæstede alle Adolfs privilegier og rettigheder til hertugdømmet.[95] Stadfæstelsen kan pege på, at det danske rigsråds brev til Albrekt om samtykke til nyt kongevalg (s. 88) blev kædet sammen med en ansøgning fra hertug Adolf, men kilderne tier herom. Den 24. august optog Albrekt II hertug Adolf og flere riddere samt Lübecks borgmester Henrik Rapesulver i sin orden for at styrke venskabet mellem parterne.[96]

Forhandlingerne og aftalerne i Lübeck 1439 fastslog rådets position. Titelen det danske rigsråd kommer fra denne tid hyppigt i brug, hvad der vidner om, at råderne fra at stå i skyggen under Erik af Pommern – skønt rådet havde haft del i statsstyrelsen (s. 4-5) – nu trådte frem overbevist om egne rettigheder. Hertug Kristoffer deltog ikke i udstedelsen af rådets dokumenter i hansestaden, men var til stede ved forhandlingerne og udstedte selv et undsigelsesbrev til morbroderen.[97] Det var rigsrådet, som stod bag ophævelsen af Erik af Pommerns udenrigspolitik og tilnærmelsen til hertug Adolf af Slesvig og de vendiske hansestæder.

Sammenfatning

Gennemgangen af perioden fra september 1436 til juni 1439 har uddybet kendskabet til grupperinger og holdninger i det danske rigsråd. Erik af Pommerns udeblivelse fra mødet i Söderköping forårsagede danske råders aftale med det svenske råd om et møde i Kalmar 8. september 1437. Rigsråderne håbede på kongens tilbagekomst. Erik af Pommern udeblev fra dette møde og var ikke til sinds at omlægge sit regeringssystem. Hans bestræbelser gik fortsat i retning af at indsætte hertug Bugislav som konge i Danmark. En anerkendelse af farbrodersønnen i dette rige ville automatisk bringe ham Norge, og sandsynligvis tvinge det svenske råd til imødekommenhed af hensyn til unionens bevarelse under én konge. Som i Sverige var rigsrådet i Danmark foruroliget ved kongens og hans slægtninges manøvrer i Preussen og på Gotland; men rådet ønskede ham stadig som konge.

En rådsdelegation til Rügen i eftersommeren 1437 kom ham af uni-

onshensyn diplomatisk og taktisk en del i møde angående hans ønsker om at sikre hertug Bugislav. Som følge heraf afmønstrede han sine sammenkaldte tropper og nåede i slutningen af året til Danmark. Her fik han også støtte af enkelte råder som Roskildebispen Jens Pederssøn og Erik Nielssøn (Gyldenstjerne) ved forleningen af 2 slotte til sine fætre, så disse ialt kontrollerede 4 danske slotte. Råderne håbede at kunne stille kongen tilfreds og hindre en ny krise i forholdet til Sverige i at opstå. Med svenske rådsudsendinge aftalte Erik på rådets tilskyndelse et nyt møde i Kalmar i sommeren 1438. Alligevel fortsatte han med at søge at indsætte Bugislav som sin efterfølger, og efter at østdanske råder ikke fuldstændigt havde afvist planen, blev et nyt møde indkaldt til Vordingborg, hvor de vestdanske råders mening skulle indhentes.

Råderne strakte sig i Vordingborg 1438 langt for at komme Erik i møde og var villige til at give Bugislav enkelte slotte i hænde; men han blev afvist af et flertal som kongens efterfølger. Hensynet til valgrigets opretholdelse og det svenske råds krav om slotslovene til rigets hånd gjorde udslaget. I bestræbelserne på at stille kongen tilfreds tilsluttede enkelte råder sig Eriks krav om en tilstand i Sverige som før svenskernes selvstændige lensuddeling i Söderköping 1436. Kunne kongen bevæges til at genoptage regeringsstyrelsen i Sverige og opgive successionsplanerne, var råderne villige til at gå hans ærinde i håbet om, at det svenske rigsråd også ville vise sig eftergivende. Samtidig kunne danske interesser varetages som tidligere. Erik foretog imidlertid statskup i Danmark ved at overgive hertug Bugislav Fyn med 3 slotte. Dette fik for alvor utilfredsheden til at vokse under ærkebisp Johannes Laxmands og Oluf Axelssøns ledelse. Henstillinger til kongen om at fratage sine slægtninge danske slotte bragte intet resultat; tværtimod udnævnte Erik nye høvedsmænd på flere slotte og afkrævede nye løfter om at holde slottene til ham og hans slægt, hvorefter han drog til Gotland.

På mødet i Kalmar dækkede rådsudsendinge i begyndelsen officielt over Eriks unddragelse af styrelsen og fremlagde hans krav for at opfylde 1436-forliget. Erik af Pommern desavouerede imidlertid råderne, idet han synes at have sendt sin tilhænger Erik Nielssøn (Gyldenstjerne) med nye mere imødekommende krav, som det svenske råd dog alle afviste. Resultatet af mødet blev en stadfæstelse af unionsforholdet, og fra de danske rigsråders side blev allerede nu fremsat muligheden af et nyt kongevalg. En bestemmelse om et fremtidigt fælles kongevalg-møde optoges i traktaten, og hertug Kristoffer af Bayern synes allerede nu at være nævnt fra dansk side som muligt emne. Manglende svensk fuldmagt og nordmændenes fravær betød dog en udskydelse af forhandlinger om ændring i den oprindelige unionsaftale. Selv valgte svenskerne i oktober Karl Knutsson til rigsforstander, og omtrent samtidig mødtes i Korsør 20 danske råder med bisperne og Gyldenstjerne-slægten i spidsen til drøftelser om rigets forhold. Kongens uvilje

mod at vende tilbage gjorde sammen med bondeoprør og krav fra hertug Adolfs side foranstaltninger nødvendige. Resultatet blev et tilbud til hertug Kristoffer om at blive rigsforstander og senere muligvis dansk konge og unionskonge.

En mindre gruppe råder, Axel Pederssøn, Anders Nielssøn, Jens Grim, Albrekt Bydelsbak, Sten Basse og Poul Laxmand, deltog ikke i forhandlingerne i Korsør. Hertil må lægges bisp Thorleif af Viborg, der fungerede som sendebud mellem kongen og rådet. Disse råder holdt stadig op mod årsskiftet fast ved Erik af Pommern som unionens konge. Især råder med økonomiske interesser i Sverige så i kong Erik fortsat den bedste støtte for bevarelsen af unionen. De udgjorde ikke en fasttømret rådsgruppe, men lod tiden arbejde for sig, for først i juli 1439 at tilslutte sig rådsflertallet og hertug Kristoffer. Alene Axel Pederssøn, der holdt Varberg slot til Erik af Pommerns hånd, og Peder Oxe på de 2 Sundslotte, holdt nu fast ved den gamle konge.

Erik af Pommerns fravær og manglende interesse for danske forhold beredte i sammenhæng med hans forsøg på at styrke sin position i Sverige i foråret 1439 vejen for hans afsættelse som konge af Danmark. Fra Lübeck afsatte et flertal af rigsråder ham 1439 23/6. Rådet tog klart standpunkt og initiativ i unionskrisen. Af hensyn til tronskiftets heldige gennemførelse var det nødvendigt at styrke sig mod kongen, hans slægtninge og tilhængere i Danmark. Aftalerne med de 4 vendiske hansestæder 26. juni og med hertug Adolf 2. juli betegnede en øjeblikkelig opgivelse af Erik af Pommerns udenrigspolitik. Hensynet til egne forhold og til unionsforbindelsen blev prioriteret. Hertug Adolfs og stædernes interesser blev bundet til tronskiftet i Danmark.

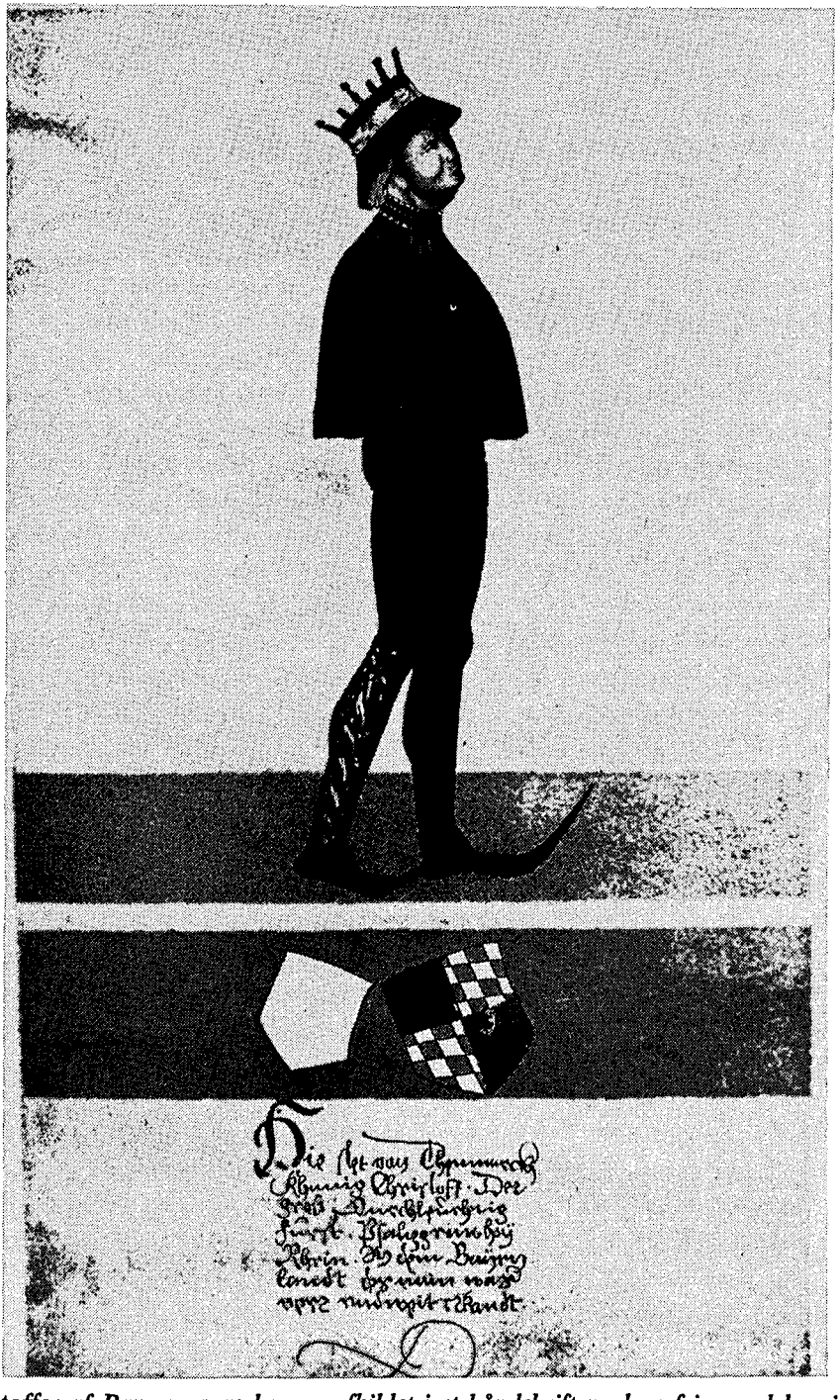

Kristoffer af Bayern, som han er afbildet i et håndskrift med en frise med bayriske fyrster i Cabinet des éstampes i Paris. Kongen er klædt efter tidens mode og bærer hertughat med krone.

III
Problemer for det nye styre 1439-1440

Riget vindes

Hertug Kristoffer nedstammede på sin mors side fra det danske kongehus. Når rigsrådet havde bestemt sig til valget af ham, skyldtes det, at han var nærmere arving til kronen end hertug Bugislav, som igennem 5 generationer nedstammede fra Erik Klipping (1259-1286). Kristoffer var en datterdatterdattersøn af Valdemar Atterdag (1340-1375).[1]

Den unge hertug var 23 år gammel. Hans forældre var pfaltzgreve Johan af Neumarkt (søn af kejser Ruprecht af Pfaltz) og Katarina, Erik af Pommerns søster.[2] Han blev opdraget ved kejser Sigismunds hof, og efter kejserens død i 1437 hjalp han Albrekt II med en hærstyrke for at sikre dennes position.[3]

De danske råder fastholdt retten til frit at vælge rigsstyrer, men bestræbte sig alligevel på at bevare den gamle kongeslægt. I indkaldelsesbrevet fra oktober 1438 havde rådet påberåbt sig kongeværdighedens arvekarakter ved at understrege, at hertugen i kraft af sit ægte danske kongeblod var *»født til riget,«* mens Bugislav ingen lovlig adkomst havde, så længe der fandtes direkte kongeætlinge.[4] Argumentationen kunne anvendes overfor Norge i bestræbelserne på at formå dette rige til at slutte sig til Kristoffer.

Hertug Kristoffer havde besøgt morbroderen Erik af Pommern i sommeren 1434 og havde deltaget i fredsforhandlingerne i Vordingborg med hansestæderne, et bevis på, at han på dette tidspunkt var myndig.[5] Rejsen var utvivlsomt led i den fyrstelige uddannelse;[6] men under opholdet formåede Erik ifølge egne udtalelser søstersønnen til at love, at han aldrig ville forbinde sig mod Danmark og aldrig komme ind i riget uden hans opfordring og tilladelse.[7] Hensigten var at sikre hertug Bugislav som tronfølger. Alligevel undlod Kristoffer ikke på rigsrådets opfordring i 1438 at bryde løfterne. Udsigten til at blive de nordiske rigers konge var for tillokkende.[8] Efter forhandlinger og dokumentudstedelser, påbegyndtes rejsen til Danmark, efter at der ved Kristoffers hofmester Albrekt Mohrer var optaget et pengelån hos Lübecks magistrat.[9]

Den lybske krønike lader Kristoffer blive i Lübeck indtil 1439 25/7. Datoen er ikke sandsynlig i betragtning af et rådsmøde på dette tidspunkt i

København.[10] Derimod har den stralsundiske overlevering muligvis ret, når den omtaler, at lybekkerne bragte Kristoffer til Danmark. Dette kan, som W Christensen har påpeget, ikke afvises, og det skønt tidspunktet ansættes for sent på året.[11] Overfarten til Sjælland må have fundet sted i første halvdel af juli måned. For dette taler et brevuddrag, hvorefter de ypperste af rigsråderne under ledelse af ærkebisp Johannes Laxmand 13. juli forhandlede i *»Omeswndh«* (Omø-sund mellem Omø og Agersø) med Claus Erikssøn om Ærøhus. Øen skulle overgives til hertug Adolf senest 15. august, og Claus Erikssøn fik i stedet Fåborg by og Lyø i pant for 600 mark. Pantet skulle have gyldighed i hans og hans hustrus levetid, og arvingerne fik udsigt til at løse pantet[12]. I 1452 gik pantet over til Peder Hogenskild og hustruen Cecilie Bernikesdatter (Skinkel).[13] – Råderne var tydeligvis opsat på at overholde aftalen med hertug Adolf. Kristoffer godkendte med et brev rådernes beslutning. Det vides ikke, om han udstedte dokumentet som rigsforstander eller som konge, da brevet alene kendes i referat fra 1474.

Ifølge en adelstradition skal Kristoffer af Bayern være kommet i land ved Gedser. Han skal efter at være faldet i vandet være reddet i land af Peder Skram, der fulgte med hertugen til Danmark efter nogen tids landflygtighed på grund af et drab på Ebbe Mogenssøn (Galt).[14] – Nu var Gedser et velbenyttet overfartssted, men slægtsbognotitsen må afvises, eftersom hændelsen minder betænkeligt om Vilhelm Erobrerens fald ved ankomsten til England. Desuden blev Peder Skram ikke rigsråd og marsk, som forfatteren af slægtsbognotitsen vil vide.

I slutningen af juli 1439 samledes råder og udenrådsadelige i København. Kristoffer blev hyldet som rigsforstander *(»Danmarks Riges Forstander«)* og modtog rådernes troskab og tjeneste.[15] Om et kongevalg var der ikke tale; Kalmar-overenskomsten 1438 blev opretholdt.

Rådsmødet i København har ikke tidligere påkaldt sig større interesse, men det må bemærkes, at Anders Nielssøn til Dronningholm og halvbroderen Jens Grim til Tosterup samt Mogens Gøye til Krenkerup var til stede. Nærværelsen af disse samt Grib Jenssøn af Olstrup og Poul Jenssøn af Frøslev, begge af slægten Jernskæg, gør det klart, at også de hyldede den unge hertug.[16] Også Sten Basse synes at være til stede. Den 26. oktober opholdt Sten Basse sig i Roskilde i selskab med Johan Bjørnssøn, Peder Grubbe og brødrene Oluf og Anders Pederssøn (Godov), hvoraf Anders Pederssøn havde været med i Lübeck og var opregnet i opsigelsesbrevet til kong Erik.[17] Grev Hans af Ebersten var sandsynligvis også til stede i København og hyldede Kristoffer. Han beholdt Tranekær slot, men mistede sin rådsstatus.[18] – Det må påpeges, at hvis Erik af Pommern havde tilhængere blandt enkelte råder og andre, rørte de næppe på sig.[19]

Forhandlingerne drejede sig foruden om et sandsynligt udførselsforbud for levnedsmidler som aftalt i Lübeck,[20] hovedsagelig om, hvordan riget

kunne sikres imod Erik af Pommern og hans støtter i Danmark. De forsamlede var klar over, at Peder Oxe på Helsingør og Helsingborg ville blive vanskelig at overvinde uden hjælp udefra. Derfor skrev Kristoffer til højmesteren, mens råderne 1439 25/7 under ledelse af ærkebisp Johannes Laxmand, bisp Jens af Roskilde, bisp Naune af Odense, Henrik Knudssøn, Anders Nielssøn og Gert Bryske skrev til Danzig.[21]

Rigsforstanderens skrivelse er ikke bevaret; men rådets brev til Danzig eksisterer i afskrift og er en væsentlig kilde til kendskabet til Københavnermødets taktiske overvejelser. Rådet meddelte afsættelsen af Erik af Pommern, vedlagde artikler i udskrift herom, og udtalte håbet om, at de ved valget af Kristoffer ville opnå et bedre styre end hidtil. Under henvisning til den skade, Peder Oxe havde tilføjet den preussiske handel, søgte råderne at bevæge Poul von Russdorf til at vende sig mod Pommern for at hindre, at Erik af Pommerns slægtninge skulle yde større hjælp til Peder Oxe. Ville højmesteren ikke gå med hertil, blev Danzig anmodet om støtte til en belejring af de 2 slotte Helsingør og Helsingborg fra søsiden. Råderne udtalte håb om, at de i så fald hurtigt ville få overtaget. Staden blev bedt om at give svar, og beslutningen søgtes påvirket ved, at Lübeck, Hamburg, Wismar og Lüneburg også havde vendt sig fra Erik og lovet hjælp mod Peder Oxe og andre fogeder, som havde taget gods fra købmændene. – Brevet nåede Danzig 13. august og blev taget under overvejelse, men på grund af den skærpede indenrigspolitiske modsætning mellem de preussiske stæder og højmesteren, besluttede staden at være neutral.[22]

Skrivelserne fra København skulle mindske den gamle konges alliancemuligheder. Rigsrådet havde gode grunde til at anmode Danzig om hjælp, idet stadens utilfredshed med Peder Oxe var bekendt fra Johannes Laxmands forhandlinger med flere borgere i januar 1439. W Christensen har antaget, at rådet under indtryk af en hollandsk flåde på 30 store skibe ved Marstrand anmodede Danzig om hjælp.[23] Synspunktet er tvivlsomt, selvom de danske råder i Lübeck havde sluttet sig til Lübecks forslag om at hindre udførsel af varer til hollænderne. Reel frygt for krig ved denne tid giver dokumenterne ingen udsagn om. Hertug Philip af Burgund bekendtgjorde i juli måned, at opbragt gods fra Danmark skulle gives tilbage til ejerne. Hollænderne var med deres interesse for korn og andre varer fra Danmark ikke interesseret i at forværre forholdet mellem parterne. Den 15. august befalede hertug Philip, at Gerlak Floor, tjener hos møntmesteren i Danmark, skulle have udleveret sit opbragte gods.[24]

Morten Jenssøn, der endnu 28. oktober opholdt sig i København, modtog omkring årsskiftet et brev fra en vis Kort van der Lucht († 1448), som meddelte, at den tyske Orden på et stort møde med ordensrepræsentanter og udsendinge fra stæderne var nået til enighed om at holde kong Erik ved

magten.[25] Herforuden havde hertugerne af Pommern, Wolghast, Bart, Stargard, Mecklenburg, Sachsen og Slesvig været samlet til et hemmeligt møde i Rostock, og atter i december ved Schonenberg i Mecklenburg, hvor de var blevet enige om at blive ved kong Erik og atter bringe ham til Danmark. Disse efterretninger havde Kort modtaget fra sanddru, fromme folk, hvorfor Morten Jenssøn burde fæste desto større lid hertil. Han havde endvidere nyligt hørt, at preusserne i det nye år ville drage til Øresund med al deres magt, og hvad hollænderne angik, rådede Kort til opmærksomhed omkring disse. Endelig erindrede han Morten Jenssøn om deres samtale forrige år, og Erik af Pommerns udsagn på Gurre (s. 79), og fremhævede, at Hr. Morten havde afkrævet ham et løfte om aldrig at udtale sig, førend de havde talt sammen. Han (Kort) havde imidlertid intet svar modtaget om et tjenesteforhold, og udbad sig en hurtig henvendelse, så han vidste, hvordan han skulle forholde sig. Morten Jenssøns knægt Herman havde han mundtligt pålagt at forelægge flere hverv. Kort havde længe holdt ham hos sig med Morten Jenssøns og rigsrådets samtykke (vmme juwer leue willen vnde vmme des rikesrades willen).

Kort van der Lucht er kendt som manden, der palmesøndag 1431 skaffede holstenerne adgang til Flensborg by.[26] Hans oplysninger om fyrsternes stilling er højst tvivlsomme, og hertug Adolf, som i flere år havde stået på fjendtlig fod med Kort, fik ham også sat i fængsel, hvor han endnu sad 1444 15/7, da borgerne i Hildesheim søgte at få ham frigivet.[27] Ikke desto mindre er brevet alligevel interessant, fordi det uddyber kendskabet til Morten Jenssøns position i disse år og viser, at i det mindste flere rigsråder var interesseret i at få kendskab til den tyske Ordens og flere hertugers holdning til kong Erik. Hvorvidt dette afspejler situationen omkring Eriks afrejse fra Danmark eller tiden for rådsmødet i København i sommeren 1439 er ikke klart. Omtalen af hollænderne, som rigsrådet ved aftalen med de vendiske stæder i juni 1439 tog stilling imod, peger med rimelighed på den sidste datering, og forstærker i så fald forståelsen for Kristoffers og rigsrådets iver efter at vinde den tyske Orden og de preussiske byer.

I forbindelse med rigsforstanderens og rådernes overvejelser på rådsmødet over de to Sundslotte må bemærkes, at A. Huitfeldt skriver, at rigsrådet lod udstede breve til alle, som holdt slotte til Erik af Pommerns hånd, om at overgive dem.[28] Rigtigheden bestyrkes af en skrivelse 1439 8/8 til fogeden på Korsør slot Iver Jenssøn (Dyre) til Tirsbæk.[29] Foruden Kristoffer maner en rådsgruppe på 7 personer (bisp Jens af Roskilde, prior Bent Pederssøn, Morten Jenssøn, Lyder Kabel, Ove Lunge, Poul Laxmand og Oluf Axelssøn) *»paa vore oc alle Rigens Raads Mænd oc Indbyggeris Vegne i Danmark som Kronen aff Danmark med Tro meene«* Iver Jenssøn til under fortabelse af liv, ære og gods at indfinde sig personligt i København senest 16. august

for at opsige kong Erik tjeneste og mandskab, hvilket mange rigsråder og mænd allerede havde gjort, samt indenfor samme tidsrum at overgive Korsør slot til rigsrådet. Alt mandskab på slottet blev opfordret til straks at aftræde fra Iver Dyres tjeneste og aflægge ed til rådet, til gengæld for anden tjeneste og aflønning. I modsat fald ville de alle blive behandlet som fredløse og landsforrædere.

Dokumentet må betragtes som retningsgivende for andre nu tabte breve. Udstedelsen af flere skrivelser betyder ikke, at mange havde været aktive for at holde Erik og hertug Bugislav ved magten; men det var led i en normal fremgangsmåde ved sikring af riget. Det gjaldt om at klarlægge enhver opposition mod rigsforstanderen og rigsrådet.[30] – Iver Jenssøn levede siden i Danmark og overgav frivilligt slottet. Medvirkende til at han holdt Korsør slot til Erik af Pommerns og Bugislavs hånd til ind i august måned kan have været, at han var gift med Peder Oxes datter Kirstine.[31] Peder Oxe holdt fortsat de to Sundslotte til Eriks hånd, og ligeledes holdt rigsråden Axel Pederssøn Varberg slot til dennes hånd.[32]

Flere rokeringer og udnævnelser af nye slotshøvedsmænd fandt sted i løbet af eftersommeren. Kildematerialet er mangelfuldt; men eftersom rådets skrivelse til Danzig og brevet til Iver Jenssøn samt andre breve endnu 17. september var udstedt fra byen København og ikke fra slottet, synes Mogens Gøye endnu i august og muligvis i begyndelsen af september at være høvedsmand her.[33] Han var 1440 20/4 høvedsmand på det ikke særlig fremtrædende Jungshoved slot.[34] Medvirkende hertil var sandsynligvis foruden Mogens Gøyes tidligere besiddelse af kammermesterembedet, at han i sit andet ægteskab med Ide Eskilsdatter (Falk) var de nye magthavere jævnbyrdig. I København kom det endvidere 29. juli til et arveskifte mellem Mogens Gøye og rigsråden Jens Grim efter sidstnævntes hustru Kathrine Jensdatter (Rud) vedrørende det skånske pant, og dokumentet herover blev beseglet af 6 personer, heriblandt sandsynligvis flere rigsråder.[35] Mogens Gøye var 1444/45 – 1448? høvedsmand på Nykøbing slot (se bilag II), hvilket var nærmere hans hovedgård Krenkerup og andet gods på Lolland. – H U Ramsings formodning, at det var Roskildebispen Jens Pederssøn, der med Johannes Laxmands støtte under rådernes ophold i Lübeck havde inddraget Københavns slot, må afvises.[36] Jens Pederssøns deltagelse ved udfærdigelsen af rådets skrivelser synes at være bevis på, at han ikke besad slottet.

Erik af Pommern havde før rejsen til Gotland afkrævet et slotsløfte af Jens Torbernssøn på Kalundborg om at holde slottet til den, som *»griffuenn fører,«* og først give fæstningen fra sig, når forrådet var sluppet op.[37] Jens Torbernssøn var 1443 28/6 rigskansler (rigsråd 1451), og må forholdsvis tidligt have udleveret slottet.[38] Han ses i lighed med blandt andre Sten Basse, Albrekt Bydelsbak, Peder Oxe og Bo Høg ikke at besidde noget slot under Kristoffer (se bilag II), hvad der godtgør, at rigsforstanderen og rigs-

råderne, som indkaldte Kristoffer, sørgede for ikke at give Erik af Pommerns støtter slotte i hænde. Endvidere forblev Jens Torbernssøn væbner i kong Kristoffers regeringstid og modtog først ridderslaget af Kristian I i lighed med Mogens Gøye (s. 410). Kalundborg slot overgik til Morten Jenssøn, som ombyttede Koldinghus hermed. Den nye høvedsmand på Koldinghus blev Niels Erikssøn, en søn af rigsråden og Riberhus-høvedsmanden Erik Nielssøn. Trods sympatier for Erik af Pommern i foråret 1438 havde Morten Jenssøn forstået at sadle om i tide og tilslutte sig oppositionen. Hans skiftende lenstjeneste, på Krogen (Helsingør) 1445 1/3 og Ravnsborg 1446 15/6 synes at indebære, at han ikke helt stod sine yngre rådskolleger nær, men især, som E Ulsig har vist, var en ihærdig kongetjener.[39] Hindsgavl slot, hvor Albrekt Bydelsbak i 1419 og Henrik Pors 1434-38? havde været høvedsmand, blev efter hertug Bugislavs afrejse overdraget til Eggert Frille, der benævnes høvedsmand 1440 31/10. Henning van Hagen var endnu 1439 28/10 høvedsmand på Vordingborg, men forflyttedes til Aalholm slot, hvor han har sæde 1440 7/4. Oluf Axelssøn modtog Vordingborg, mens Nyborg blev overdraget til Claus Rønnow.

Kalø-høvedsmanden Bo Høg til Tandrup i Thy – hvem hansestæderne havde klaget over (s. 111) – afstod slottet senest i begyndelsen af september, og 1439 21/10 opholdt han sig på Mors.[40] Den nye lensmand blev rigsråden Otto Nielssøn. Lensbrevet er ikke bevaret, derimod eksisterer rigsforstanderens brev 1439 12/9 til kronens bønder og vornede i Sønderhald herred.[41] Kristoffer forlenede Otto Nielssøn med *»wort slot Kalløø meth the læen, ther nw tilligger, oc ther till Halle hærit.«* Forleningen skete efter *»wort radhs rad«*. Rigsrådets indflydelse var tydeligvis styrket i forhold til Erik af Pommerns dage, hvor rådet ikke blev opregnet i forleningsbreve, skønt de kan have været taget med på råd.[42] Kravet om indsigt i lensstyrelsen og ændring af slotsloven til rigsrådets hånd måtte gøre rådets samtykke til en betingelse for større forleningers retsgyldighed.

Otto Nielssøn havde tidligt tilsluttet sig oppositionen mod Erik af Pommern og deltog i udstedelsen af de fleste breve fra Lübeck, hvorfor forleningen, som det var tilfældet med andre slotslen til rigsråder og udenrådsadelige, må ses som en påskønnelse for deltagelsen i tronskiftet. En gennemgang af slotshøvedsmændene fra disse år viser yderligere (se bilag II), at oppositionen imod Erik af Pommern drog fordel af tronskiftet. Kravet om slotte og len blev gennemført til fordel for fremtrædende verdslige råder og andre nærtstående. Udviklingen i Kristoffers kongetid skal siden omtales (s. 255).

Udnævnelsen af nye høvedsmænd og fogeder i København fulgtes af privilegiestadfæstelser. Den 17. august stadfæstede Kristoffer Roskilde Sct. Klara Klosters privilegier (s. 237), og med rigsrådets samtykke udnævntes 17. september ærkedegnen i Lund til leder af hospitalet i Lund og Helligåndshuset sammesteds.[43] I efteråret forpligtede nogle borgere fra Danzig sig overfor rigsforstanderen, Johannes Laxmand og rigsrådet til at betale erstatninger til

Poul Laxmand og Hammershusfogeden Jens Eder. De to lod senere optage et notarialvidne af Landskronas byråd og andre over mødet, og i sommeren 1440 lovede bystyret i Danzig at medvirke til sagens retslige løsning.[44] Om Kristoffers og rådernes øvrige virksomhed op mod årsskiftet vides ikke meget. Ærkebisp Johannes Laxmand og Albrekt Mohrer, kongens hofmester, deltog sammen med flere rigsråder i forhandlinger med svenske råder i begyndelsen af november (s. 126). Den 16. december opholdt bisp Jens sig i Roskilde, og 25. december udbetalte Johannes Laxmand en pengesum til arvingerne efter en købmand, som havde efterladt sig gods i Landskrona.[45]

Mod Jönköping-mødet

Efter at Kristoffers forstanderstilling var styrket i eftersommeren, pressede hensynet til unionsforbindelsen på. Et svensk fuldmagtsbrev 1439 1/10 til et unionsmøde i Jönköping i begyndelsen af november gør det klart, at de to rigers råd havde været i kontakt i august eller september, sandsynligvis endog-som K Kumlien og G Carlsson mener – på dansk foranledning[1]. Det svenske rigsråds optræden i eftersommeren 1439 var til en vis grad forårsaget af det danske rigsråds opsigelsesbrev til Erik af Pommern, og den gamle konges optræden.

På Gotland forhandlede Erik af Pommern længe med Hans Krøpelin (s. 100), sandsynligvis indtil han havde modtaget nyt fra Stäkeborg, hvor en våbenstilstand var indgået indtil 29. september.[2] Modtagelsen af det danske rigsråds og hertug Kristoffers opsigelsesbreve 19. juli fremskyndede kongens beslutning om at tage til Stäkeborg og redde Sverige, og eftersom Norge var ham trofast, var alt håb ikke ude.[3] En påvirkning fra de nærværende Jöns Nielsson (Svarte skaaning), Sigurd Jonsson og Magnus Gren kan ikke afvises.[4] Fra Stäkeborg opfordrede han 25. juli råderne i København til at gå med til en retslig afgørelse, svarede på rådets anklager i en anden skrivelse og afsendte breve til Skåne, Jylland og Fyn (s. 106). Også til Kristoffer udgik et brev. Det er uden dato og udstedt på Visborg, enten før eller efter kongens overfart til Sverige. Vished kan ikke nås; men Erik meddelte søstersønnen, *»dat unse raed van Dennemarken hefft uns thoscreuen«,* og dette peger på opsigelsesbrevet, eftersom kongen søgte at så mistro hos den unge hertug ved at påpege, hvordan råderne *»nu lover og gengælder vor lange tro tjeneste og store umage«.*[5]

Overfor det svenske råd søgte Erik at styrke sin position. I en skrivelse af 29. juli stilet til alle samfundsklasser i Sverige og specielt til deltagerne i Vadstena klosters store afladsfest 1. august oplyste kongen, at han omsider var kommet til Sverige for at skabe fred og bilægge gammel strid og var villig til at efterleve Kalmar-forliget 1436. Hans udsendinge ville berette nærmere herom, og Erik opfordrede indbyggerne til at få de personer, der skulle føre forhandlinger ved Stäkeborg, til at efterleve indbydelsen.[6]

Erik håbede på at få den svenske regeringsmagt i hænde og bevare kronen over Nordens riger ved at stille en opfyldelse af Kalmar-overenskomsten i udsigt. Chancen var dog forpasset. Det svenske rigsråd havde ikke sendt bud efter kongen, og skønt Erik var parat til at love en ny regeringsstyrelse, brød rådet omsider selv forbindelsen.[7] Kongens skrivelse kunne ikke bortvejre mistroen til ham, og Nils Stenssons erobringer i Østergötland kunne kun fastholde dette indtryk. En væbnet indgriben havde rådet ikke ventet. Karl Knutsson fik tilslutning i striden med kongen og dennes tilhængere.[8] Mødet ved Stäkeborg kom ikke i stand. Derimod etableredes en våbenstilstand i Arkösund (Østerkinds H. Østergötland) den 21. august med gyldighed til 11. november. Karl Knutsson lovede at få et møde i stand 29. september til behandling af konflikten mellem Erik og rigsrådet.[9]

Stilstandsaftalen skulle have gyldighed for Bengt Stensson, Bo Stensson, Peder Ryning, Magnus Gren, Johan Ummereise, Peder Bille og andre af kongens tilhængere. Situationen omkring de belejrede slotte skulle forblive status quo. Stäkeborg skulle beholde de len, som hørte til slottet i Johan Frankes tid og lyde under Nils Stensson og kong Erik. Bengt og Bo Stensson skulle ikke beskæftige sig med Kalmar len, førend kongen og rigsrådet atter mødtes. Som garanter for Erik opregnes Svarte Jöns (Jöns Nielsson Svarte skaaning), Sigurd Jonsson, Magnus Gren, Hans Krøpelin, Mathias van Kalen (mistede 1436 Elfsborg slot) og Ragvald Gustavsson blandt andre.

Allerede i Arkösund synes Karl Knutsson og andre råder at have ladet forstå, at Erik ikke kunne gøre sig håb om at blive genindsat som rigets virkelige regent. På et rådsmøde i begyndelsen af september var der flertal i rigsrådet for at søge kongen afsat. Karl Knutsson havde afkrævet Hans Krøpelin, Svarte Jöns og Magnus Gren det løfte, at de uanset kongens stilling ville være loyale overfor Sverige.[10] Muligvis havde disse bestræbelser indflydelse på kongen; for ved Hans Krøpelins underretning om Arkösundmødets udfald, besluttede Erik sig påny til at drage til Gotland. Sandsynligvis i slutningen af august 1439 forlod han Stäkeborg i selskab med blandt andre Sigurd Jonsson.

På Gotland søgte kongen at styrke sin position ved 3. september at udnævne Sigurd Jonsson til norsk rigsforstander.[11] En sendefærd bestående af Mathias Jakobsson (Rømer), Kolbjørn Gerst, lagmanden i Oslo Simon Bjørnsson og Niels Aslaksson på Hedemarken overdrog ham en skrivelse udstedt af rigsråder og alle samfundsgrupper med anmodning om blandt 3 råder at udnævne en drost. Jersø-overenskomsten fra 1437 havde påpeget dette, og muligvis var sendefærden i 1439 ikke den første i rækken (s. 93). Det norske rigsråd foreslog den aldrende Olaf Hakonsson, Erlend Eindridesson af Losna og Sigurd Jonsson. At Erik af Pommern valgte Sigurd Jonsson, skyldes dennes giftermål med grev Hans' datter Philippa, og at han ikke førte en svensk-orienteret politik. Desuden nedstammede Sigurd Jons-

son fra den sidste konge af Sverres æt, og havde i de forløbne år vist sig trofast[12] Sigurd Jonsson skulle med kongelig myndighed holde rigets indbyggere ved deres rettighed, hvor han i Eriks fravær blev tilsagt, og styrke kongens og kronens ret. Han skulle endvidere have myndighed til at indsamle regnskab fra fogeder og regelmæssigt sende Erik beløbene. Afgik kongen ved døden, forpligtede Sigurd Jonsson sig til at tjene hertug Bugislav. – Muligvis udnævnte Erik ved samme lejlighed provsten Anders Mus ved Mariakirken i Bergen til norsk kansler.[13]

Trods det danske og det svenske rigsråds modstand fastholdt Erik hertug Bugislav som sin efterfølger. I henseende til Norges arveretslige status var kongen i sin fulde ret. Han var stadig overbevist om at have retten på sin side og at kunne vende begivenhedernes gang. Dette fremgår af nye breve til de danske landskaber, hvor nu kun brevet til fynboerne af 14. september er bevaret. Kongen gengav sit svar af 25. juli på rådets klager til ham og søgte fortsat at bevæge indbyggerne til at arbejde på at få nedsat en domstol til pådømmelse af striden mellem ham og rigsrådet.[14]

Også til Sverige synes Erik at have vendt sig ved skrivelser, men disse havde modsat virkning. På mødet i Tälje 29. september, hvor repræsentanter fra alle befolkningsgrupper deltog, blev taget beslutning om at afsætte Erik som konge i Sverige. I opsigelsesbrevet blev ifølge Karlskrøniken alle hans overgreb opregnet, *»som han mot lagen j rikit dreff«*. Samtidig stævnedes han inden 12 uger til at stå til ansvar for en domstol på kongevalgpladsen Mora Sten, hvor han højtideligt ville blive fradømt kronen. Alle formaliteter overholdtes nøje, så Erik ikke siden kunne bebrejde svenskerne, at opsigelsen af troskab og tjeneste var sket uden behørigt varsel.[15]

Medvirkende til opsigelsesbrevets udstedelse var muligvis, at Stenssønnerne ved rigsrådernes mellemkomst var blevet forligte i Tälje med rigsforstanderen Karl Knutsson og lovede at blive ved ham og riget, og stillede overdragelsen af Stäkeborg og Kalmar slotte i udsigt. Kun Magnus Gren på Borgholm slot på Øland var ikke til stede og holdt endnu fast ved Erik af Pommern.[16] Stenssønnerne modtog denne gang ikke nye slotte, men derimod flere herreder og sogne. Rigsforstanderen og rådet sikrede sig mod, at de fik nye støttepunkter i hænde.[17] Nils og Bo Stensson stillede sig dog snart atter utilfredse an, og Nils Stensson og muligvis også Bo Stensson begav sig pany til Erik på Gotland. Karl Knutsson og hans folk formåede imidlertid i november at overvinde Nils Stenssons svende, og denne, som nyligt var vendt tilbage fra Erik med penge, blev taget til fange, og skal snart efter ifølge Ericus Olai være død af pest i december 1439.[18]

På mødet i Tälje blev tillige forhandlet om et nyt kongevalg, og unionen var genstand for drøftelser. Ifølge Karlskrøniken skal ærkebisp Nils Ragvaldsson ivrigt have talt for, at Sverige burde følge Danmark og vælge hertug Kristoffer til konge for at hindre en opløsning af unionen. Forslaget

skal være blevet forkastet af mødedeltagerne, som i stedet skal have erklæret, at ingen udenlandsk burde tages til konge i Sverige i deres levetid.[19] Der er ingen grund til at betvivle rigtigheden af Uppsalaærkebispens holdning; men krønikens sidste udsagn må, stærkere end forskningen har klarlagt, afvises som urigtig og kun indsat til forherligelse af rigsforstanderen Karl Knutsson.[20] At ærkebisp Nils' forslag og udtalelsen imod en udenlandsk konge ifølge K Kumlien mundede ud i et kompromis ved udnævnelsen af fuldmægtige til unionsmødet i Jönköping savner bevis.[21] Interessen i at bevare unionen udelukker ikke, at mødedeltagerne kan have vedtaget en udtalelse om ikke at søge en ny konge valgt, så længe Sverige ikke var befriet for tilhængere af den gamle konge.

De udpegede til unionsmødet var ærkebisp Nils, bisp Bengt af Linköping, bisp Thomas af Strängnäs, Nils Jönsson (Oxenstierna), Otto Ulfsson, Arvid Svan og Svarte Jöns.[22] De fik fuldmagt til at forhandle med udsendinge fra Danmark og Norge og træffe aftale om en stadfæstelse af 1397-unionsoverenskomsten. Samtidig blev henvist til Kalmar-traktaten 1438 med danske råder; men da dette dokument var udstedt på et tidspunkt, hvor Erik endnu formelt var konge, skulle aftalen kun være vejledende. Med henblik på varetagelse af Sveriges konstitutionelle rettigheder fik råderne fuldmagt til at forhandle og overveje med de 2 rigers repræsentanter *»um annor ærende som riken ma komma til fromma och bestandh...«*. Bestemmelsen sigtede sandsynligvis til et muligt fælles kongevalgmøde om Kristoffer som ny unionskonge i stedet for Erik af Pommern.

Stemningen på Tälje-mødet var tydeligvis for en opretholdelse af unionen og sikring af rigernes rettigheder. Svarte Jöns, som 1431-38 var høvedsmand på Akershus, var velkendt af nordmændene. Hans deltagelse i den svenske forhandlingsdelegation må, som G Carlsson har udtalt, betragtes som et forsøg på at øve indflydelse på det norske rigsråd.[23] At disse blev ventet til mødet er vigtigt, og sandsynliggør en dansk-svensk opfordring i august-september. En henvendelse bragte dog intet resultat. Nordmændene holdt stadig fast ved Erik af Pommern og gav ikke møde i Jönköping.

I begyndelsen af november 1439 fandt det planlagte møde sted i Jönköping.[24] I den svenske delegation savnedes bisp Bengt af Linköping og Nils Jönsson (Oxenstierna), uden at årsagen hertil kan klarlægges. På dansk side mødte foruden Kristoffers bayriske hofmester Albrekt Mohrer 6 rigsråder: ærkebisp Johannes Laxmand, bisp Jens Pederssøn, Jens Grim, Anders Nielssøn, Oluf Axelssøn og Klaus Nielssøn til Ellinge.[25]

Resultatet af forhandlingerne, der er velkendt af forskningen, blev en overenskomst dateret 1439 3/11.[26] Kalmar-aftalen fra 1438 blev stadfæstet på nær indledningsartikelen, hvor Erik blev anerkendt som konge, og et nyt møde aftaltes til midsommer 1440 24/6 i Kalmar, hvor repræsentanter yder-

ligere skulle befæste unionsforholdet og vælge en konge under hensyn til hvert riges konstitutionelle rettigheder. Hvis en sendebudsdelegation fra et af de 3 riger var fraværende, skulle de 2 øvrige alligevel beslutte herom. Traktaten fastslog endvidere, eftersom råderne besad fuldmagt, at ingen indbyggere i Danmark og Sverige måtte begå overgreb på modpartens grænser, slotte, len, stæder og ejendom, men *»Danske i Suerige oc Suenske i Danmarc«* skulle nyde og bruge deres gods uhindret og alle have fri adgang over grænsen under hensyntagen til rigernes og landskabernes love og rettigheder. Eventuelle klager skulle pådømmes af det enkelte riges forstander og rigsråd.

Aftalen om fred og sikring af gods stadfæstede det svenske rigsråds løfte til det danske rigsråd og udenrådsadelige på Kalmar-mødet 1436 (s. 56). Dette hidtil oversete træk åbner forståelse for den danske rådsdelegations sammensætning i forhandlingerne om de 3 rigers *»ære, nytte oc bestand oc sønnerlighen om righenes sambinding oc koning at welghe...«*. Johannes Laxmand, rådets leder, og Oluf Axelssøn havde deltaget i Kalmar 1438 (s. 82) og havde begge kendskab til svenske forhold. Ærkebispens broder Aage havde været gift med Katarina Laurensdatter af Aspenäs-ätten, mens Oluf Axelssøn via faderen havde kendskab til svenske slægter, og slægtens interesser på tværs af landegrænserne forudsatte unionen.[27] Klaus Nielssøn var svoger til Karl Knutsson ved giftermålet i oktober 1438 med Katarina Stensdatter (Bielke) (s. 12). Bisp Jens var rigets øverste kansler (s. 269), og havde i 1415 været tilknyttet Stockholms storkirke.[28] Han tilhørte Jernskægslægten, hvis repræsentation i rådsdelegationen fortjener opmærksomhed. Jens Grim tilhørte denne slægt på mødrene side og havde i flere år besiddet Kalmar slot. Anders Nielssøn var tidligere høvedsmand i Vestergötland, hvor han havde besiddet Axeval slot og Amneholm, og han ejede endnu gods i Sverige. Anders Nielssøn har haft et kendskab til svenske forhold, som sandsynligvis overgik de øvrige danske råders.[29] Anders Nielssøns og Jens Grims tidligere fastholden ved Erik af Pommern havde vist deres interesse i unionen og opretholdelse af forbindelser i de svensk-danske grænseegne. Deres deltagelse i Jönköping vidner om, at de specielt var interesseret i at få Kristoffer valgt til ny svensk konge for at fortsætte unionen under én konge.

Den danske delegation var omhyggeligt sammensat, dels for at få unionen bekræftet, og dels for at få Kristoffer valgt også i Sverige. Det var naturligt de østdanske råder (øst for Storebælt), som besad størst interesse heri. Den bayriske hofmester Albrekt Mohrers deltagelse er, som K Kumlien har påpeget, bevis på, at Kristoffers kandidatur var rykket svenskerne ind på livet.[30]

Sammenkomsten i Jönköping ledte ikke til den almene unionsaftale, som det svenske rigsråd havde håbet i Tälje, men førte kun til, at Kalmarover-

enskomsten fra 1438 med et fælles kongevalgmøde blev ophøjet til at have retsgyldighed mellem rigerne. Det lykkedes ikke, på trods af den danske delegations omhyggelige sammensætning, at få Kristoffers valg ført igennem. Dokumentet afspejler en svensk stemning herfor, og at Kristoffer og det danske råd har været klar herover, men forregnede sig angående Norge. Det svenske råd agtede ikke at tage stilling uden deltagelse af nordmændene, hvorfor et nyt møde måtte aftales. Der er intet sikkert hold i det synspunkt, at aktstykket i al sin *»svävande hjälplöshet«* vidner om rigsforstanderen Karl Knutssons magtstilling.[31] Stemningen på Tälje-mødet havde netop været for unionens opretholdelse og for et fælles kongevalg. Fra Jönköping skrev de forsamlede, eller i det mindste det svenske rigsråd til det norske og meddelte mødets beslutninger.[32]

Kongevalg og Kolding-forhandlinger

Det nye år blev ikke uden store problemer for de nye magthavere i Danmark. Der var stadig fare for nye bondeoprør. Samtidig spores, som W Christensen har klarlagt, utilfredshed blandt byernes købmænd i anledning af rigsforstanderens og rigsrådets udførselsforbud for levnedsmidler, som var rettet mod Holland, men tillige måtte ramme hansestæderne. Særlig borgmesteren Jakob Glashagen (Lange Jakob) i Kalundborg, som stod i handelsforbindelse med Lübeck, beklagede sig.[1] Hos hansestæderne herskede utilfredshed med flere danske overgreb på tyske borgeres gods, skønt dette til dels synes at være sket på grund af overtrædelse af udførselsforbudet.[2]

Kristoffer og råderne besluttede sig i denne situation – også af frygt for en mulig hanseatisk separatfred med hollænderne[3] – til at indbyde de fire vendiske hansestæder til et møde i Kolding i slutningen af marts, hvortil også hertug Adolf modtog anmodning om at give møde. Hertugen stod ikke på god fod med rådet i Danmark, men synes at have klaget over aftalen 1439 2/7.[4] De kommende forhandlinger skulle genskabe forståelsen mellem parterne. Den 14. februar opholdt ærkebisp Johannes Laxmand, bisp Jens af Roskilde, Jens Grim, Erik Nielssøn, Morten Jenssøn, Oluf Axelssøn samt de udenrådsadelige Mogens Gøye og Anders Hak sig i København.[5] De seks råder, hvoraf et flertal havde deltaget i aftalerne i Lübeck i 1439, må regnes for tilhængere af en afklaring. Prior Bent Pederssøn opholdt sig 17. februar på Sjællands landsting og kan have været til stede ved rådsmødet.[6]

Mødet i Kolding blev udskudt til slutningen af april. I mellemtiden styrkede rigsrådet regeringsudøvelsen ved 1440 9/4 at vælge Kristoffer til konge på Viborg landsting. Beslutningen synes at være taget forholdsvis hurtigt, og i Lübecks instruktion til stadens udsendinge til Kolding benævnes Kristoffer

endnu hertug.[7] Tilstedeværelsen af østdanske råder som Anders Nielssøn, Jens Grim og Sten Basse i Kolding i slutningen af april tyder på, at beslutningen om et kongevalg med efterfølgende forlening af hertugdømmet til Adolf var taget før kongevalget.[8]

Den eksisterende forskning (G von der Ropp, K Erslev, W Christensen, B Jørgensen) har kortfattet set forklaringen på kongevalget i frygten for Erik af Pommerns samvirke med hollænderne.[9] Formodningen er rimelig og skal uddybes nedenfor. Det er dog spørgsmålet, om ikke hensynet til hertug Adolf samt egne hjemlige forhold skal medtages i højere grad i det samspil af faktorer, som medvirkede til beslutningen om et kongevalg. Hertil kommer, at der ved midten af marts måned verserede det rygte i Danzig, at Erik af Pommern inden for kort tid agtede at begive sig til Pommern. Den gamle konge havde skrevet til højmesteren, sandsynligvis for som i 1437 at vinde støtte, og i maj drog han over til Danzig.[10] Frygten for en nøjere forbindelse mellem Erik og den tyske Orden samt Peder Oxe på de to Sundslotte kan have indvirket på beslutningen om at styrke den indenrigspolitiske situation og hindre hertug Adolfs eventuelle indblanding i rigets forhold via bønderne. Ved en endelig ordning med ham ville sydgrænsen være sikret, og alle midler kunne vendes mod Erik af Pommern. Hertugen kunne endvidere som rigets lenstager anmodes om hjælp. Taktiske overvejelser kan tillige have ligget bag Kristoffers kongevalg, idet en konge kunne stadfæste privilegier, hvad både de vendiske og preussiske stæder samt hollænderne var interesseret i. Derimod er det klart, at rigsrådet med overlæg på grund af situationens alvor brød Kalmar-overenskomsten 1438. Det svenske rigsråds lovende holdning i Jönköping kan have befæstet rådet og Kristoffer i den opfattelse, at faren for at Sverige skulle fravige valget af Kristoffer og unionens genetablering under én konge var ringe. Der synes ikke at være tale om, at kongevalget fandt sted med forsinkelse på grund af vinteren.[11]

I bestræbelserne på at genvinde Danmark havde Erik af Pommern kastet blikket på hollænderne, hvorved den vendisk-hanseatisk-hollandske konflikt fra 1438 for alvor fik betydning for nordiske forhold. Allerede i sommeren 1439 ikke lang tid efter modtagelsen af det danske rigsråds opsigelsesbrev og overfarten til Stäkeborg, havde han besluttet at sætte sig i forbindelse med hertug Philip af Burgund angående muligheden af et forbund vendt mod søstersønnen til gengæld for en udlevering af Peder Oxes 2 Sundslotte. Et hollandsk rentemesterregnskab giver nye oplysninger herom, idet det fremgår, at kongens udsendinge blev halshugget i Lübeck, hvorfor den burgundiske hertug ikke i første omgang fik officielt kendskab til den gamle konges plan.[12] Derimod blev den sønderjyske ridder Otto Snafs, som var i hertug Philips tjeneste og 1438 4/9 benævnes *»onze lenman ende diener«*[13] sendt til Gotland i august 1439 for at indhente oplysninger og søge at få afklaret, om underretningerne (*»enige tijdingen«*) om Eriks forslag var al-

vorligt ment, eller om det kunne være hertugen til skade. Den 10. december 1439 var Otto Snafs atter tilbage.[14]

Oplysningen om, at Erik af Pommerns udsendinge nåede Lübeck, kan – hvis der ikke var tale om en tilfangetagelse på overfarten fra Gotland – afsløre, at kongens blik ikke i første omgang var rettet mod hollænderne, men at han blot håbede at kunne knytte én af parterne til sig og sin sag mod at udlove besiddelsen af Sundslottene. Fra Lübeck modtog Erik dog intet svar, da de 4 vendiske stæder havde allieret sig med det danske rigsråd, hvad kongen endnu ikke syntes at vide med sikkerhed. – Lübeck gav først 1440 20/4 meddelelse til Erik af Pommern om, at staden ansøgte om støtte hos Kristoffer for sine købmænd. Staden holdt muligheder åbne af hensyn til udviklingen i Norden, og bekendte først nu åbent standpunkt til fordel for de nye magthavere.[15] Kristoffers og rigsrådets ønske om en afklaring i forholdet til alliancepartneren bliver forståelig.

I begyndelsen af 1440 foretog Otto Snafs atter rejsen til Gotland, hvad der viser hollandsk interesse for Erik af Pommerns forslag. Omkring slutningen af marts og begyndelsen af april måned vendte han tilbage sammen med grev Albrekt af Neugarten (broder til greverne Hans og Vitslav) og andre af kongens råder.[16] Disse ses af hertug Philips senere brev at have påpeget, hvordan hertug Kristoffer havde gjort Erik stor skade ved at bemægtige sig riget og fordrive ham. Eftersom Kristoffer havde søgt støtte hos Hollands fjender, anmodede kongen om hjælp til at imødegå denne uret i henhold til den hjælp, en kristen fyrste var skyldig en anden. Erik af Pommern var til gengæld villig til at bistå med at modarbejde Hollands fjender.[17]

Opfordringen var ikke uden interesse, og 8. april bekendtgjorde Hollands råd sin tilslutning til en ekspedition til Danmark, hvorefter en flåde med 4000 bevæbnede skulle sejle til den gamle konge og søge at tilvejebringe en fordelagtig ordning. Den 18. april gav hertug Philip sin tilslutning og udnævnte samme dag høvedsmændene over flåden. I en instruktion bekendtgjorde hertugen, at han ville hjælpe Erik tilbage til sit rige, og høvedsmændene fik fuldmagt til at afslutte et forbund med den gamle konge.[18] Til gengæld for hjælpen til at indsætte kongen skulle hollænderne have overdraget Helsingborg og Helsingør slotte til dækning af ekspeditionens udgifter. Når Erik ønskede slottene tilbage, skulle han først betale de udgifter, som rejsen og overtagelsen af slottene beløb sig til. Ønskede han flere tropper, skulle han selv betale. Hvis Kristoffer var villig til at lade sin sag pådømme af hertug Philip, og Erik ikke gik med hertil, skulle hollænderne være løst fra forbundsforpligtelserne. Sluttede de vendiske stæder fred med hollænderne, skulle den gamle konge være løst fra forbundet; men Sundslottene skulle fortsat besiddes af hollænderne, indtil alle omkostninger var betalt. Sluttelig påpegede fuldmagten, at høvedsmændene skulle søge at erhverve privilegier af kongen til gavn for hertugens undersåtter. – Ved midten af

april måned afgik en flåde mod de nordiske farvande, hvor den i slutningen af måneden eller i begyndelsen af maj indfandt sig i Sundet.[19]

Bestemmelserne om forbundets opløsning og ønsket om handelsprivilegier gør det klart, at hollænderne ikke ubetinget tilsluttede sig Eriks sag, men holdt muligheder åbne, som kunne lede til en forståelse med Kristoffer. Breve fra hertug Philip fra disse år viser, at Holland først og fremmest ønskede korn og fødevarer fra Danmark, ligesom Nordfrankrig, Westphalen, Weserområdet og Ditmarsken leverede korn til Holland.[20] Den 1. september 1438 havde hertugen for et år tilladt alle kongen af Danmarks undersåtter, som var bosat fra København og vestpå, at komme til hans lande med fødevarer på grund af den forhøjelse af kornpriserne, der var foranlediget af krigen med de vendiske stæder. Dagen efter havde hertugen forordnet efter ansøgning fra Erik Nielssøn (Gyldenstjerne), at denne måtte føre et skib fyldt med varer fra Holland til Ribe, og 1438 4/9 blev det tilladt Otto Snafs at sejle med sit skib til Danmark for at bringe korn og andre varer med tilbage.[21] Tilladelse til handel i Danmark var væsentlig for hollænderne, og om det blev Erik eller Kristoffer, som udstedte privilegier, var mindre vigtigt. Ærkebisp Johannes Laxmand udtalte senere under forhandlingerne i Kolding, at hollænderne flere gange havde skrevet til Kristoffer og anmodet om tilladelse til at drive handel på Danmark.[22] Det danske dilemma aftegner sig.

Erik af Pommerns udsendelse af fuldmægtige til hertug Philip kan have virket forstærkende på beslutningen om et kongevalg. Et brev fra bisp Jens af Roskilde fra slutningen af april viser, at Kristoffer og rigsrådet var velunderrettet om trafikken i Øresund.[23] Otto Snafs rejser var muligvis endog bekendte. Den 10. april – 2 dage efter Hollands råds betænkning om ekspeditionen til Danmark – meddelte Lübeck i et brev til Reval, at der verserede det rygte, at hollænderne med en velbemandet flåde påtænkte at sejle gennem Sundet til Østersøen.[24] Det danske rigsråd havde efter alt at dømme ikke kendskab til hollændernes beslutning før 1440 9/4, men handlede sandsynligvis under indtryk af faren herfor. Rigsrådet ville stå væsentligt stærkere med en konge i spidsen ved bekæmpelsen af de fælles farer.

Ved valget på Viborg landsting, hvor det første kongevalg ifølge gammel skik og brug skulle foregå,[25] deltog alle de jyske bisper, inklusive bisp Thorleif. Nærværende var desuden Johannes Laxmand, flere riddere og rigsråder, heriblandt antagelig adskillige af de senere tilstedeværende i Kolding, samt borgere og bønder. De fraværende var ifølge en notarialattest over kongevalget bisp Jens Pederssøn af Roskilde, som senere opregnes i forleningsbrevet til hertug Adolf i Kolding, men måske ikke var til stede her, og bisp Naune Jenssøn.[26] Odensebispen var afgået ved døden og træffes sidst i dokumentmaterialet 1439 5/8.[27] Efterfølgeren på bispestolen blev den af

kapitlet udpegede Roskildekannik Henning Nielssøn (Ulfeldt), som blev indviet til sit embede omtrent 1440 15/5 af ærkebisp Johannes Laxmand på tilbagerejsen mod Sjælland. Bisp Henning var hermed automatisk medlem af rigsrådet, uden at dokumentmaterialet giver mange udsagn om hans virksomhed i den første tid.[28]

På landstinget hyldede indbyggerne det nye rigsoverhoved, mens denne til gengæld lovede at regere retfærdigt. Et kontraktforhold indtrådte mellem konge og undersåtter. Der var større håb om lydighed fra almuen. Kristoffer og rigsrådet kunne med større sindsro vende blikket mod Sundslottene og faren fra Erik af Pommern. Råderne ville dog ikke give afkald på kontrollen med magtudøvelsen. I sin kongeed lovede Kristoffer at beskytte kirkens personer, riddere, svende, borgere, købmænd og bokarle i Danmark, og han forpligtede sig til at styrke freden, retssikringen og holde rigets og kronens rettigheder, stat og ære i hævd. Desuden lovede han med sit store kongelige majestætssegl at besegle, *»i förste Danehoff meth the ypperste gothe mæntz jnceyle aff Danmark opne breff, i hwilke som wor handfestning skall stande meth swo dane article, som biscope, abbate, righens raath, riddere, swene oc andre gothe mæn i righit kunne kenne, at then helghe kirke oc righit best meth bestande kan, oss till een erligh aminnelse oc till ydermere forwaring«.*[29]

Den nu forsvundne originale skriftfæstnede ed blev beseglet med Kristoffers forhåndenværende signet, og notarialattester blev optaget herover af ærkebispen og bisperne samt enkelte andre personer tilknyttet Viborg og Børglum stifter, for at originalen kunne nedlægges i Roskilde domkirkes arkiv.[30] Foruden at være normal procedure peger dette på, at bispernes betydning for tilvejebringelsen af beslutningen om kongevalget og håb om fredelige forhold ikke må undervurderes.

Kristoffers ed var holdt i generelle vendinger og skulle altså samtidig være et løftebrev på håndfæstningen. En sådan kendes ikke. Det ses ikke, at Kristoffer opfyldte løftet fra 1440, og ved det følgende kongevalg sørgede råderne for at stramme deres indflydelse ved at lade Kristian I undertegne en foreløbig håndfæstning 1448 1/9 (s. 393). Den ikke eksisterende håndfæstning er af K Erslev og E Arup taget som tegn på, at rigsrådets magt var overvejende. Råderne skulle ikke have anset det for nødvendigt, at Kristoffer udstedte en håndfæstning. K Erslev har imidlertid peget på, at Kristoffer kan have undgået at besegle et sådant dokument.[31] Håndfæstningen tillader således ikke en isoleret opfattelse af rigsrådets magt; men begge synspunkter må ses i forhold til Danehoffet. Et sådant blev ikke afholdt, og her ligger måske forklaringen på, at håndfæstningen ikke blev udstedt. Kongen måtte naturligt ikke ønske at afholde et møde, som kunne lægge bånd på hans regeringsudøvelse.

Heller ikke rigsrådet kunne være interesseret i et Danehof, hvor beslut-

ninger skulle tages af en større forsamling. Udviklingen var løbet fra disse stormandsmøder. Det sidste Danehof blev afholdt i 1413, og rigsrådet blev, som A Hude har klarlagt, dets fornemste arvtager.[32] Det synes at være sket i forståelse med Erik af Pommern, at det gammeldags stormandsmøde fik lov at sygne hen. Rådets større deltagelse i regeringsstyrelsen gjorde det overflødigt. I betragtning af rådsadelens sociale distancering fra adelens bredere lag var det naturligt, at nye Danehoffer ikke blev indkaldt.[33] Omtalen af Danehoffet i Kristoffers kongeed som rigets øverste repræsentation var en formalitet uden dækning i tidligere årtiers praksis. Tyngdepunktet for Danmarks politiske liv var forskubbet til rigets mest ansete adelige i social og økonomisk henseende. I Kristian I's kroningsed var ordene *»i første Danehof«* også udeladt, mens bestemmelsen om Danehofs afholdelse overhovedet skulle træffes efter forhandling med rigsrådet. Danehoffets repræsenterende myndighed var stort set underkendt, og overgangen til rigsrådet som rigets repræsentation overfor kongen var formelt sluttet med forpligtelsesbrevet 1448 1/9.[34] Rigsrådets position ved siden af kongemagten var en realitet. Kristoffer af Bayerns valg på Viborg landsting i 1440 betød bånd på kongedømmet i konstitutionel retning. Rigsrådets tid var inde, som C. P. O. Christiansen har formuleret det, uden at tage større hensyn til kongemagtens evne til at styrke sin stilling i de følgende år.[35]

Mødet i Kolding 25.-30. april 1440 med forlening af hertugdømmet til hertug Adolf og forhandlinger med stæderne er kendt af forskningen, som dog ikke har gjort meget ud af de deltagende rigsråder og deres holdning til lensoverdragelsen, ligesom forhandlingerne med de 4 vendiske hansestæder kun kortfattet er gengivet, oftest fra hanseatisk synspunkt.[36] Takket være 2 lybske sendebudsberetninger og en instruktion er det muligt at nå til et relativt godt kendskab til mødet.[37]

Den 25. april på Koldinghus berørte Johannes Laxmand mødets hovedproblem, efter at hanserepræsentanterne havde lovet at hjælpe Kristoffer. Han anmodede repræsentanterne om at hjælpe med til at forlige Kristoffer og hertug Adolf. Udsendingene var villige hertil, men under henvisning til aftalen af 1439 26/6 fremførte de 7 eller 8 borgere, som klagede over at have fået frataget gods. Specielt de lybske repræsentanter forsømte ikke at efterleve deres instruktion, hvorefter skader og overgreb skulle påtales. Kristoffer gav også tilsagn til flere om, at de skulle få gods tilbage; men for de resterende blev sagen stillet i bero, idet han erklærede først at ville anmode de danskere om at komme til stede, som havde taget lybsk gods.

Kristoffers imødekommende holdning må søges i forbundet med de vendiske stæder og hensynet til en ordning med hertug Adolf. Kongen sendte to råder til hertugens råder, som snart kom til stede. Lübeckbispen Niels Sachow takkede for indbydelsen til mødet, men svarede *»med mange fordækte*

ord,« at hertug Adolf ikke turde indfinde sig uden betryggende lejde, da han frygtede for det had, den lange krig om Sønderjylland havde fremkaldt hos adelen og Danmarks øvrige indbyggere. Kongen lod meddele ved Johannes Laxmand, at han ikke ville fremsætte krav mod hertugen. Et almindeligt lejdebrev blev ikke anset for tilstrækkeligt, hvorfor danskerne efter længere overvejelser søgte at formå stædernes repræsentanter til at stå inde for hertugens sikkerhed; men dette blev afslået, da udsendingene selv befandt sig i et fremmed land og under andres lejde. Resultatet blev, at 4 eller 5 råder med en skriftlig anmodning blev sendt afsted for at møde hertugen og garantere sikkert lejde.

Ventetiden blev udfyldt med forhandlinger med hansestædernes repræsentanter. Johannes Laxmand fremkom med henvisning til overenskomsten fra 1439 og det danske udførselsforbud med vigtige spørgsmål. Han meddelte, at skønt hollænderne ofte havde anmodet om tilladelse til at drive handel på riget, havde Kristoffer ikke svaret herpå, men udsat en afgørelse. Han og rådet havde nu fået underretning om, at hollænderne lå ved Skagen og i Sundet med 18 store skibe, hvorfor ærkebispen anmodede om at få at vide, hvor megen hjælp Danmark kunne regne med i den så farlige situation, *»som alene er opstået på grund af jer«.*[38] Han meddelte, at forhandlingerne i St. Omer mellem stæderne og hertug Philip om muligheden af en flerårig stilstand var bekendte, hvorfor kongen måtte have besked om, hvordan han skulle forholde sig.[39] Udsendingene fra Hamburg, Wismar og Lüneburg gav ingen klare udsagn, men svarede undvigende – da de stolede på fredsforhandlingerne – at de ikke havde bemyndigelse til at svare herpå. Kun Lübecks repræsentanter lovede at stå inde for aftalen om hjælp, hvis købmændene fik deres gods tilbage.

Håbet om hjælp fra Lübeck behagede Kristoffer og råderne. Kongen begynstigede de fremmødte lybske købmænd ved for deres vedkommende at ophæve udførselsforbudet for varer. Kristoffer vovede tydeligvis ikke et diplomatisk udspil på eventuelle hollandske anmodninger, men klyngede sig foreløbig til alliancen med de 4 vendiske stæder. – Anmodningen om hjælp var ventet fra Lübeck, ifølge den lybske instruks, der i øvrigt viser, at staden havde forudset, at de øvrige 3 byer ville møde op uden fuldmagt til at give et bindende svar.[40] Lübeck udtrykker intetsteds, som B Jørgensen har klarlagt, mistillid til Kristoffer og rigsrådet og deres forhold til hollænderne.[41] Forklaringen må søges i muligheden for en uddybning af den herskende splittelse indenfor hansestæderne,[42] samt risikoen for et sammenbrud af forhandlingerne i St. Omer. Dannelsen af det preussiske forbund 1440 14/3 havde nærmet de preussiske byer til de krigsførende stæder og frataget hollænderne muligheden for at uddybe splittelsen indenfor hansaens rækker.[43] Det var Hamburg, som bragte freden i fare. På et møde ved midten af april i Lübeck, hvor repræsentanter fra de 4 vendiske stæder og Rostock, Stralsund

og Anklam var samlet, vedtoges det yderligere at indstille handelen.[44] En forligsskitse blev senere forelagt af et bud fra hertug Philip på mødet, og 5 af stæderne beseglede dette, selvom de på visse punkter forbeholdt sig en klarere formulering og siden udarbejdede et modforslag.[45] Kun Hamburg viste utilfredshed og tog sagen til efterretning af hensyn til sin kornpolitik ved Elben, hvorved en væbnet konflikt stadig var mulig.[46] En forståelse fra Lübecks side med Danmark var ønskelig, og stadens brev til Erik af Pommern 1440 20/4 om tilnærmelsen til Kristoffer må ses i lyset heraf (s. 130).

Lübeck agtede derimod ikke trods løfte at holde kongen underrettet om de løbende forhandlinger med hollænderne. Omtrent 26. april om aftenen modtog de lybske udsendinge i Kolding således et brev af 23. april fra hjembyens råd, som foruden at oplyse om forligsudkastet og Hamburgs vægring ved at tilslutte sig dette, gav meddelelse om hollændernes påtænkte sejlads til Sundet og slottene Helsingør og Helsingborg.[47] Sluttelig påpegedes muligheden af et sammenbrud i forhandlingerne, og udsendingene blev opfordret til ikke at underrette Hamburgs repræsentanter. – Det sidste må ses som bestræbelser på ikke at øge splittelsen indbyrdes og lade den fremstå synlig for Kristoffer og rigsrådet. Henstillingen giver endnu et eksempel på, at Lübeck anstrengte sig for at knytte de nye magthavere i Danmark til sig.

Med brevet fulgte en seddel, hvorpå Lübecks råd meddelte at have modtaget 10 dage gamle efterretninger fra Amsterdam, at Otto Snafs og en person kaldet »Nôteman« ville sejle til Helsingør og Helsingborg med 2 store skibe for at se, om Erik af Pommern opholdt sig her. Fandt de kun Peder Oxe i besiddelse af slottene, ville hollænderne følge efter med hele flåden, mens andre skibe skulle sejle til Gotland og føre Erik tilbage til Danmark. Lübecks repræsentanter i Kolding gemte følgelig det modtagne brev, men lod de øvrige stæders udsendinge læse seddelen, som efter overvejelser blev overdraget til Kristoffer. Kongen lod Johannes Laxmand og kammermesteren Kristoffer Parsberg læse beskeden. Ærkebispen gav udtryk for gårsdagens skepsis, og pegede på nødvendigheden af at stole på Lübecks løfte om hjælp, hvad borgmesteren Johan Colman bekræftede med en henvisning til tidligere løfter.[48]

Den danske holdning lå således fast i tillid til overenskomsten fra 1439. Derimod synes Kristoffer og rigsrådet ikke i Kolding at have krævet direkte hjælp, men kun oplysning om, hvorledes stæderne ville stille sig overfor hollænderne. Johannes Laxmand meddelte senere på året, at kongen og rigsrådet ved efterretningen om hollændernes ophold i Sundet til fordel for kong Erik havde sendt et bud til Lübeck om hjælp. Muligvis udsendtes allerede fra Kolding enkelte råder til Lübeck, idet Kristoffer 1. maj ifølge den lybske sendebudsberetning bad stadens repræsentanter om at være hans udsendinge behjælpelige.[49] Endelig må det nævnes, at der til de danske

begunstigelser til de lybske købmænd sandsynligvis hører den mindre lybske sendebudsberetnings oplysning om, at udførselsforbudet skulle have gyldighed indtil 22. maj.[50] Rigtigheden heraf kan ikke bedømmes, men forekommer sandsynlig for hansestædernes vedkommende. Hensyn til rigets egne købmænd spillede tillige ind, idet megen utilfredshed herved blev fjernet. Lange Jakob i Kalundborg havde 30. marts skrevet til de lybske udsendinge for at formå dem til at få Kristoffer til at ophæve udførselsforbudet. Borgmesteren modtog senere et brev fra Kristoffer og rigsrådet, at en ladning fisk, som Lübeck tilbageholdt, var hans retmæssige ejendom.[51]

Den 27. april ledsagede de udsendte råder hertug Adolf til Kolding sammen med Slesvigbispen og mange riddere og væbnere. Et omfattende følge sikrede hertugen mod overgreb.[52] Allerede samme dag oplyste Johannes Laxmand til stædernes repræsentanter, at hertugen skulle aflægge ed til kong Kristoffer og fremviste et forslag til lensed, som han håbede, at kongen ville acceptere. Senere oplæste ærkebispen forslaget og fremhævede, at der var taget beslutning om hertugens forlening med hertugdømmet.[53] – Hans omhyggelighed med at informere udsendingene udtrykker behovet for en forståelse med hansestæderne.

Først på et møde 29. april med alle parter blev der fundet frem til formen på lensbrevet på Slesvig. Et foreløbigt forslag, så godt som identisk med det endelige forleningsdokument, synes udstedt,[54] og det blev under forhandlingerne anset for nødvendigt, at der blev udvekslet fredsbreve mellem de 2 fyrster. Endelig enedes parterne om, at forleningen skulle ske straks efter, og at lensbrevet skulle besegles med kongens og rigsrådernes segl. Når Kristoffer blev kronet til konge, skulle han bekræfte lensbrevet med sit majestætssegl.[55] Endvidere bestemtes det, at alle tidligere lensbreve før grev Gert skulle forblive i kraft, mens andre artikler til skade for hertugdømmet skulle ophæves. Kongen forpligtede sig til at indløse pantebreve på Haderslev, udstedte af hertug Adolfs fader til Henrik Benediktssøn (Ahlefeldt), og hvis han ikke kunne komme i besiddelse heraf, så at holde hertugen skadesløs. En frist til 25. juli blev fastsat til udveksling af breve. Beseglede Kristoffer ikke lensbrevet og andre dokumenter med sit indsegl, skulle hertug Adolf ikke være pligtig at yde kongen tjeneste så længe, men forleningen skulle fortsat være gyldig. Det sidste punkt må især tilskrives Adolfs bestræbelser på ikke længere at udskyde en afgørelse ved at udnytte Kristoffers og rigsrådets pressede politiske situation.[56]

På dansk side blev forhandlingerne ført af fremtrædende råder: ærkebisp Johannes Laxmand, bisp Kristian af Ribe, bisp Ulrik af Aarhus, bisp Gert af Børglum, Erik Nielssøn, Morten Jenssøn, Esge Brok og Otto Nielssøn. Som kongens personlige repræsentant deltog den bayriske hofmester Albrekt Mohrer, mens Slesvigbispen og Schack Rantzau samt Didrik Blome opreg-

nes blandt flere som forhandlere på hertug Adolfs vegne.[57] Af de 8 danske råder havde de 5, inklusive ærkebispen, deltaget ved overenskomsten med hertugen 1439 2/7 og alle havde, fraset Johannes Laxmand, beseglet Vordingborg-freden 1435. Lensbrevet udtaler, at overdragelsen skete efter råd og samtykke af *»des Rikes to dennemarken vulmechtigen Raede«*.[58]

Den højtidelige lensoverdragelse fandt sandsynligvis sted samme dag.[59] Hertug Adolf svor Kristoffer troskab som lensherre, og modtog til gengæld under den udstrakte lensfane hertugdømmet Slesvig til Kolding Å som et arveligt len med alle de rettigheder og friheder, som danske konger og dronninger havde tildelt hertugdømmet.[60] Kongen lovede at forsvare Adolfs rettigheder til hertugdømmet og bekræftede med samtykke af Danmarks riges råd gyldigheden af tidligere lensdokumenter og indløsning af gamle pantebreve på Haderslev. I den sidste bestemmelse ligger formentlig, hvad der ikke tidligere har påkaldt sig interesse, forklaringen på hertug Adolfs utilfredshed med aftalen fra 1439, idet arvingerne efter Henrik Ahlefeldt havde økonomiske fordringer og kan have rejst krav om indløsning af pantebrevene. Kristoffer og rigsrådet er gået med hertil for ikke at forværre forholdet yderligere til hertug Adolf. Hans og Benedikt Ahlefeldt modtog senere Gram, Hvidding, Frøs og Kalvslund herreder og Tørning slot i pant af hertug Adolf.[61]

Forleningsbrevet er dateret 30. april og opregner 36 adelige foruden kong Kristoffer og landgreve Leopold til Lichtenberg. De mange gejstlige og verdslige benævner sig *»Alle des Riikes vnde der kronen to dennemarken Prelaten, Redere vnde Manne«*, hvad der udelukker, at alle er rigsråder. Dokumentet er som opsigelsesbrevet et eksempel på, at råderne ved en statshandling af betydning supplerede sig med udenrådsadelige.[62] Den af W. Mollerup fremsatte antagelse, at lensbrevet i modsætning til opsigelsesbrevet fra 1439 skulle tjene som bevis på beseglernes rådsværdighed, er modbevist af H Bruun.[63] Mollerup var utvivlsomt vildledt af lensdokumentets henvisning til, at forleningen skete efter samtykke af Danmarks riges fuldmægtige råder, eller af det nedfældede forleningsudkast med en lybsk skrivers hånd, som betegnede samtlige udstedere som *»Redere des rykes unde der kronen to dennemarken«*.[64]

Alene 21 rigsråder kan udpeges: ærkebisp Johannes Laxmand og 5 lydbisper samt de verdslige riddere Erik Nielssøn, Morten Jenssøn, Henrik Knudssøn, Esge Brok, Anders Nielssøn, Sten Basse, Lyder Kabel og Jens Grim. Hertil kommer rigsrådets medlemmer af væbnerrang, Gert Bryske, Otto Nielssøn, Peder Lykke, Ove Lunge, Claus Rønnow, Niels Erikssøn (Banner) og Oluf Axelssøn. Resten var udenrådsadelige: hofmesteren Albrekt Mohrer, Eggert Frille, Niels Erikssøn (Gyldenstjerne), Otto Skinkel, Oluf Lunge, Anders Hak, Peder Hogenskild, Joakim Flemming, Peder Skram, Niels Pederssøn (Gyldenstjerne), Timme Nielssøn (Rosenkrantz),

Jep Lunge og brødrene Torben og Erik Bentssøn (Bille), hvor den sidste var Kristoffers hofsinde fra 1439 og i resten af kongens regeringstid.[65]

Enkelte rigsråder blev ikke nævnt i lensbrevet. Det drejer sig om den nye Odensebisp Henning Ulfeldt, som endnu ikke var indviet i sit embede, rigskansleren Iven Foss, prior Bent Pederssøn, Poul Laxmand, Jakob Basse, Albrekt Bydelsbak, Klaus Nielssøn og Axel Pederssøn. Den sidste udeblev, da han endnu holdt fast ved Erik af Pommern, og Poul Laxmand træffes ikke oftere og var muligvis afgået ved døden. Jakob Basse træffes heller ikke oftere, og forekommer sidst 1439 23/6. Prior Bent af Antvorskov var 20. april til stede på landstinget i Ringsted sammen med Mogens Gøye.[66]

Den lybske krønike omtaler kort Kolding-mødet og udtaler, at forleningen ikke skulle være sket med hele rådets billigelse (*»Doch en was dit nicht allyke wol to willen alle den, de in des konynghes rade weren«*).[67] Opfattelsen ligger på linie med den udførlige lybske sendebudsberetnings oplysninger om hertug Adolfs vægring ved at komme til stede, og kan dække over divergerende opfattelser blandt råderne på et tidligt tidspunkt af forhandlingerne. A Huitfeldt vil vide, at råderne udstedte et dokument til Kristoffer om, at forleningen skete med deres samtykke.[68] Oplysningen henviser sandsynligvis til udkastet af de otte råder med stædernes repræsentanter og hertug Adolfs råder eller til en parallellisering af situationen i 1435 (s. 30), ja endog til 1326, hvor Valdemar III med danske stormænds samtykke forlenede Gert III med hertugdømmet,[69] hvorfor udsagnet må afvises. Lensbrevet blev ikke beseglet af Sten Basse, Lyder Kabel og Erik Bille, og 1442 29/12 hang Anders Erikssøn (Gyldenstjerne), Frederik Barsebek og Johan Bjørnssøn deres segl ved i stedet.[70] Dette behøver ikke at afspejle uenighed, men kan skyldes forhold som fravær og manglende segl hos sig ved tiden for forleningen.

Alligevel kan modstand mod hertug Adolfs forlening med hertugdømmet have været udtalt blandt enkelte råder ved mødets begyndelse; men et flertal har afgjort striden. Efterretninger om hollændernes aktion og hensynet til bønderne kan have virket forstærkende herpå. Hertug Adolfs barnløshed kan endvidere have spillet ind ved beslutningen om at give hertugdømmet som et arveligt len, en indrømmelse til tysk lenspraksis i klar modsætning til erklæret dansk lensret under Erik af Pommern.[71] Hans første ægteskab med Mathilde af Anhalt var forblevet barnløst, og hans nye giftermål senest 1435 med Margrethe von Hohenstein, bragte heller ikke børn med sig.[72]

Beslutninger blev i rådet afgjort ved almindeligt stemmeflertal,[73] og især Johannes Laxmand og bisperne Kristian, Ulrik og Gert og de øvrige råder i forhandlingsdelegationen var foruden Albrekt Mohrer stemt for forleningen. Det er af betydning, at det var Gyldenstjernerne og deres støtter Morten Jenssøn og Esge Brok, begge indgiftet i slægten, foruden blandt

andre Laxmand- og Rosenkrantz-slægten, som fik fuldmagt til forhandlingerne. Disse slægter og bisperne må udpeges blandt råderne som dem, der i fortsættelse af linjen med Kristoffers indkaldelse imod Erik af Pommern tegnede rådets politik.

Faren fra Erik af Pommern

På Sjælland havde Erik af Pommerns tilhængere i Kristoffers og flere råders fravær haft større muligheder for at udfolde sig. Den 3. april modtog Peder Oxe en gård ved køb fra en kannik i Roskilde, og 18. maj lod Axel Pedersøn på Varberg ved sin svend og tillidsmand Peder Sveye optage dokumentvidisser på Sjællands landsting, som skulle sikre retten til Ordrup hovedgård (Volborg H.).[1] De nye magthavere havde endnu ikke strammet grebet væsentligt om de sidste af den gamle konges tilhængere. Bondeuroligheder på Sjælland kan have haft sin del af skylden herfor. Allerede fra Koldingmødet synes Kristoffer at have bedt om hjælp mod bønderne, og Johannes Laxmand udtalte senere på året, at hansestæderne på anmodning om hjælp med skibe havde svaret, at de allerede havde udsendt sådanne og tilrådede kun at forsvare riget til lands mod bønderne og mod faren fra Erik og dennes pommerske slægtninge.[2]

Det varede ikke længe, før Kristoffer og råderne påbegyndte en belejring af de 2 strategiske Sundslotte. Hensynet til bønderne blev for en tid trængt i baggrunden. Hollænderne havde vist sig i Sundet, og 24. april meddelte Stralsund til Reval, at hollændernes høvedsmænd dagligt spiste på Helsingborg slot. Staden udtalte frygt for, at hollænderne ville sejle ind i Østersøen, og frarådede fortsat sejlads.[3]

Underretningerne om hollændernes tilstedeværelse spredtes hurtigt. I slutningen af april og begyndelsen af maj enedes Lübeck, Wismar, Rostock og Stralsund om at udsende en flåde, alt imens der stadig blev gjort forsøg på at skabe forlig med hollænderne og hertug Philip, og et vendisk traktatudkast blev udstedt 14. maj.[4] – Muligheden for et væbnet opgør var for alvor til stede, og 6. maj meddelte Lübeck beslutningen til Danzig om at styrke sig til søs. Det oplystes herforuden, at bisp Jens af Roskilde havde meddelt, at hollænderne med 6 store skibe med forkasteller, 11 barser og henimod 1000 mand var ankommet til Sundet og havde sendt 2 skibe til Gotland.[5]

Roskildebispens oplysninger havde tydeligvis medvirket til beslutningen om at udruste en flåde. Meddelelserne må tillige ses som et udtryk for bestræbelser på at fastholde Lübeck.[6] Kristoffer og rigsrådet kunne udnytte de vendiske og preussiske stæders frygt for hollænderne i Østersøen og Erik af Pommerns tilbagevenden, hvorved de lovede privilegier ville forsvinde. Den 16. maj meddelte Frederik den Yngre, markgreve af Brandenburg, fra

Berlin til Hollands og Zeelands indbyggere, at han erklærede dem krig, eftersom de med magt var faldet ind i Kristoffers (*»onsen lieven heren und oheme«*) rige. Han ville dog ikke være hertugen af Burgund fjendtligt sindet.[7] Dokumentet er interessant og peger på, at Kristoffer søgte at anvende sine tyske kontakter til at skræmme hollænderne fra angreb på Danmark, men dokumenterne tillader ikke at belyse dette nøjere.

Den lybske instruktion[8] påbød, at høvedsmændene på flåden skulle forfølge hollænderne; men hvis disse rømte fra Sundet, skulle nye aktioner besluttes med de øvrige stæders ledere. Høvedsmændene fik fuldmagt til at bedømme, om store skibe skulle opbringes og arresteres. Hertil kommer en vigtig og hidtil overset bestemmelse, at skibe i Sundet skulle høvedsmændene lade *»des rykes rat«* opbringe, *»efft se wyllen«,* hvad der viser, at Lübeck tilstræbte at lade danskerne fremstå som ophavsmænd til opbringelsen af hollandske skibe. Ansvaret kunne man senere skyde fra sig, og skadeserstatninger undgås. – Høvedsmændene måtte derimod gerne fange kong Eriks folk, og de skulle hjælpe kong Kristoffer med at belejre Krogen (Helsingør slot), også selvom de øvrige stæder ikke ville være med hertil. Anmodede kongen om støtte mod de oprørske bønder, måtte høvedsmændene være behjælpelige med 100-200 bøsseskytter. Sluttelig skulle skader påtales, som var tilføjet købmændene, og Kristoffer og Albrekt Mohrer burde besegle et skyldbrev til Lübecks råd, hvilket hofmesteren efterlevede 23. august (s. 152).

Alt i alt søgte Lübeck at fastholde Danmark som allieret for at hindre en dansk forståelse med hollænderne. Denne kom alligevel senere i stand; men Lübecks bestræbelser synes desuden at afspejle, i forlængelse af M Malowist's og H Rebas' undersøgelser, at Danmarks stilling handelsmæssigt og geografisk var bedre, end almindeligvis antaget.[9] I ly af en hanseatisk flåde i Sundet kunne bondeoprørene samtidig bekæmpes.[10]

På Gotland tog Erik af Pommern Lübecks tilnærmelse til Kristoffer ilde op, og kastede sendebudet i fængsel, hvorfra han dog senere blev løsladt. Lübecks tilbud om at mægle fik ingen følger.[11] Derimod satte den gamle konge over til Danzig, hvor han ankom 8. maj.[12] Han ansøgte byen om lejde til opholdet, hvilket snart blev efterkommet. Bystyret forsvarede sig overfor Lübeck og Stralsund 10. maj med, at de med lejdebrevet håbede at kunne holde Erik af Pommern hos sig, og på denne måde hindre ham i at komme i forbindelse med hollænderne. Danzig lovede at give flere oplysninger; men det var uvist, hvor længe den gamle konge ville blive.[13]

I slutningen af maj lå de vendiske stæders flåde og den danske flåde i Sundet. Al sejlads blev forbudt,[14] og Stralsund anmodede 24. maj Danzig og de preussiske stæder om hjælp med skibe og folk, en opfordring Lübeck gentog 6. juni.[15] Danzig afslog under henvisning til den tidligere indenrigspolitiske uro, som havde ført til det preussiske forbund i marts måned, samt

meddelte, at staden ville afvente udfaldet af fredsforhandlingerne mellem hollænderne og de vendiske stæder. Dog forbød de preussiske stæder indtil videre sejlads af egne skibe gennem Sundet, undtagen for nogle engelske skibes vedkommende, som opholdt sig i Preussen.[16] En dansk anmodning om støtte, fremsat af rigsråder omkring midten af juni måned, blev afslået (se nedenfor).

Det vides ikke, hvor mange skibe Kristoffer og rigsrådet havde i søen på dette tidspunkt, idet kræfterne koncentreredes til lands. Snart blev flåden styrket ved, at Kristoffer og stædernes flåde den 13. og 15. juni og 3. august opbragte flere engelske og skotske skibe i Sundet, og bemandede dem mod hollænderne. Købmændene og kaptajnerne måtte i eftersommeren udstede breve i København ved frigivelsen af skibene, hvori de afstod fra alle krav mod kongen og hansestæderne, hvilket ikke hindrede senere erstatningskrav overfor stæderne, da søfolkene erklærede at have handlet under tvang.[17]

I juni 1440 rustede hollænderne sig yderligere til søs og søgte på forskellig vis at genskabe tilliden i Preussen efter erobringen af den preussiske saltflåde ved Brest i 1438.[18] Det kan ikke undre, at der blandt flere rigsråder viste sig stemning for at søge udsoning med Erik af Pommern og hollænderne. Hertil kom, at den gamle konge i Danzig førte samtaler med højmesteren Poul von Russdorf. Kendskabet til forhandlingerne er ringe; men det fremgår af en ordensberetning, at Erik opfordrede højmesteren til at mægle mellem ham og hans fjender efter at have klaget over sin uretmæssige afsættelse.[19] Det fremgår af senere akter, at Poul von Russdorf stillede sig velvillig uden at give et bindende svar. Danzig blev inddraget i forhandlingerne for at få kendskab til det danske rigsråds holdning. Byen sendte i begyndelsen af juni en Poul Frost til Danmark, som foruden at aflevere en formel følgeskrivelse til Johannes Laxmand, som synes at have drejet sig om Danzigs privilegier, fik til opgave at berøre muligheden for et forlig med Erik af Pommern.[20]

Kendskabet til Poul Frosts forhandlinger i Danmark stammer fra en takkeskrivelse 1440 30/7 fra Danzig til Johannes Laxmand og andre rigsråder.[21] Det fremgår, at råderne ved forhandlingerne indledningsvis havde ansøgt Danzig om støtte, hvilket udsendingen havde afslået, men lovet at bringe for højmesteren og de øvrige preussiske stæder. I henseende til Erik af Pommern havde Johannes Laxmand, Erik Nielssøn, Sten Basse og Anders Nielssøn stillet sig imødekommende til muligheden for venskab og *»eyninge des olden heren koning Erickes unde des nyen hern koning Cristoffer und synes rikes rade to Denmarken«*, og udstedt breve herom til Danzigs råd.

Erik af Pommerns plan for en ordning synes, som G Lögdberg har vist, at dreje sig om en pantsættelse af Gotland til den tyske Orden med samtykke af de nordiske riger, mod at den gamle konge fremover årligt modtog en

pengesum af øens overskud.[22] Det er sandsynligt, at rigsrådet med trusselen fra Peder Oxe, hollænderne og Norges fastholden ved Erik har strakt sig langt for at tilvejebringe en ordning. Kong Eriks forslag tog dog først form på et senere tidspunkt ved forhandlinger med den tyske Ordens repræsentanter. Med kendskab til rådernes ihærdige bestræbelser på at bevare Gotland som dansk provins, synes råderne ikke i 1440 at have udtalt sig om Gotlands pantsættelse. Det må pointeres, at hvis råderne har berørt Gotland, var det efter alt at dømme overvejende taktisk bestemt overfor Erik og den tyske Orden i bestræbelserne på at vinde tid og styrke egne positioner.

Det må bemærkes i modsætning til hidtidige iagttagelser,[23] at rådsudvalget havde deltagelse af personer, som tidligere havde stået Erik af Pommern nær. Sten Basse og Anders Nielssøn havde længst holdt fast ved ham, og også Erik Nielssøn havde indtil eftersommeren 1438 nydt den gamle konges tillid. Deres deltagelse i forhandlingerne afspejler en forsonlig holdning blandt et rådsflertal. Sten Basse og Anders Nielssøn havde ikke deltaget i Eriks afsættelse, og opfyldte samtidig kravet om, at Erik af Pommerns strid med rigsrådet skulle løses ved de råders mellemkomst, som ikke havde taget del i opsigelsesbrevet fra Lübeck. Ærkebisp Johannes Laxmand og Erik Nielssøns tilstedeværelse tyder fortsat på, at det især var slægterne Gyldenstjerne og Laxmand, der førte an i rådets politik.[24]

Højmesteren viste sig efter overvejelser over rigsrådernes breve imødekommende, og Danzig sendte i juli den kong Erik bekendte Bertold Burammer via Kolberg til Gotland med bemyndigelse til at forelægge et forslag fra Poul von Russdorf. Resultatet blev, at Erik 1440 31/8 ønskede at fortsætte drøftelserne med højmesterens befuldmægtigede,[25] og i oktober blev ordensridderen Klaus Nickeritz og Danzigs stadsskriver Nicolaus Wrecht sendt til den gamle konge. Der spores dog ikke længere, som G Lögdberg har vist, interesse fra Kristoffers og rigsrådets side.[26] Den senere højmester Konrad von Erlichausens udsagn i 1448, at han dengang havde været overbevist om muligheden for at vinde Erik af Pommerns modstandere for en løsning af konflikten, synes kun at kunne gå tilbage til sommeren 1440, og ikke sidenhen.[27] Forklaringen herpå lå gemt i sommerens hændelser.

Hvad angår hollænderne, sendte Johannes Laxmand ifølge egne udtalelser fra oktober 1440 sin tjener Mathias Steffens til Holland før Kalmarmødet med breve angående forhandlinger og købmandskab i et forsøg på at vinde Erik af Pommerns allierede. Anmodningen blev velvilligt modtaget og afslører, at hensynet fra Hollands side til Erik af Pommern var ved at blive opgivet til fordel for nye handelspolitiske perspektiver på det nordiske område.[28]

Ved midten af juli 1440 var situationen langtfra afklaret for Kristoffer og rigsrådet. Peder Oxe overgav ikke Sundslottene, og hollænderne lå, som W

Christensen har vist, ved midten af juni og stadig ved midten af juli ved Marstrand. En søtræfning med de vendiske stæder fandt ikke sted, måske fordi stæderne satte deres lid til de løbende fredsforhandlinger.[29] I denne situation fandt mødet i Kalmar sted.

Kalmar-mødet 1440

For en forståelse af Kalmarmødet er den svenske politiske udvikling i første halvdel af 1440 af betydning, og en kort oversigt vil derfor være nyttig.

Efter Jönköping-mødet 1439 fortsatte Karl Knutsson som rigsforstander. På et rådsmøde i Arboga i januar 1440 varetog Karl Knutsson godsinteresser med rigsrådets samtykke,[1] muligvis med henblik på sin fremtidige position under en ny konge, og en endelig forsoning fandt sted med Bengt og Bo Stensson (Natt och Dag), som udleverede Kalmar slot.[2] På mødet skal de forsamlede ifølge Vadstena-diariet have vedtaget ikke at vælge en udenlandsk konge, men en indfødt den 29. september,[3] en oplysning, som tyder på modstand mod Kristoffer. Meddelelsen må afvises, idet nedskriverens udsagn *»ut dicebatur«* må gøre det klart, at der kun var tale om et rygte. Endvidere er oplysningen imod flertallet af rigsrådets holdning på Täljemødet (s. 125). Det er betegnende, at Karlskrøniken ikke omtaler Arboga-mødet med et ord. G Carlsson synes ikke at have ret, når han i rygtet ser en vis aktualitet for Karl Knutsson tronkandidatur, i det mindste ikke på rådsplan.[4] Diarie – skriveren har snarere sammenkoblet 2 forskellige oplysninger om kongevalget og tiden herfor, som det er fremført af K Kumlien.[5] Det er muligt, at Arboga-mødedeltagerne kan have vedtaget en principbeslutning om ikke at vælge den bayriske Kristoffer, før riget var befriet for de sidste af Erik af Pommerns tilhængere. Magnus Gren på Borgholm og Karl Tordsson på Raseborg anerkendte stadig den gamle konge.

Hans Krøpelins død på Åbo slot nødvendiggjorde rigsforstanderens rejse til Finland, og i begyndelsen af maj kom Karl Knutsson i besiddelse af Åbo samt Kastelholm på Åland, som Hans Krøpelin havde besiddet fra 1437. Karl Tordsson kom til stede og lovede at holde Raseborg til rigets hånd.[6] Rigsforstanderen styrkede kontrollen over rigets nordlige dele imod Krister Nilsson og hans søn Karl († august 1440). Begge nærede fortsat had til Karl Knutsson og søgte støtte i Reval, hvor Krister Nilsson opholdt sig fra juni 1440 til årets udgang. Også Karl Tordsson begyndte snart pany at modarbejde Karl Knutsson sammen med Krister Nilsson.[7]

Senest ved midten af maj var Karl Knutsson tilbage i Stockholm, hvor et rigsrådsmøde blev afholdt. Derefter fortsatte han til Øland. Borgholm var belejret fra begyndelsen af februar,[8] og Magnus Grens udsigt til hjælp fra Erik af Pommern var ringe. En aftale om slottets overgivelse 29. juli kom i stand, men ville kun gælde, såfremt den gamle konge ikke forinden bragte undsætning. Dette skete ikke, og rigsforstanderen overtog slottet.[9]

Det fortjener opmærksomhed, at Karl Knutssons styrkelse af Borgholms belejring skete i juni måned, hvor faren for Erik af Pommerns tilbagevenden til Danmark med sine slægtninge var størst. Det er muligt, at det svenske rigsråd var underrettet om det danske råds betrængte situation, måske via grev Hans, der 25. maj var til stede i Stockholm,[10] og at råderne havde vedtaget så hurtigt som muligt at få Borgholm i besiddelse, så Erik af Pommerns mulighed for fodfæste i Sverige mindskedes. Karl Knutssons bestræbelser i første halvdel af 1440 tyder på, at han søgte at sikre riget mod tilstande som i Danmark, hvor Kristoffer og rigsrådet havde alvorlige problemer med bondeoprør, Sundslottene og hollændernes indblanding.

Den danske delegation i Kalmar 24. juni bestod af ærkebisp Johannes Laxmand og Klaus Nielssøn (Sparre). Begge havde deltaget i Jönköping-mødet. Klaus Nielssøn var Karl Knutssons svoger, og må formodes at være udvalgt med henblik på at påvirke denne. Ærkebispen kunne som rådets leder muligvis anspore den svenske gejstlighed til at tage endeligt parti for Kristoffer ved at påpege dennes tilslutning til Baselkonciliet.[11] I ærkebispens følge deltog Lundekirkens foged Jens Skulessøn,[12] som er kendt fra hændelserne i Blekinge 1436 (s. 41). Den svenske delegation synes ifølge dokumentmaterialet at have talt personer som Karl Knutsson, bisp Bengt af Linköping, bisp Laurens af Växjö, Bo Stensson, Nils Jönsson (Oxenstierna) og Birger Trolle.[13]

Nordmændene mødte heller ikke denne gang frem, men holdt endnu fast ved Erik af Pommern. Mødet kunne derfor ikke lede til et fælleskongevalg; men de 2 rigers repræsentanter stadfæstede som aftalt unionen. Dokumentet er ikke bevaret, men kendes fra en kort omtale i Karlskrøniken og slutninger fra Jönköping-mødets overenskomst. Unionen skulle fortsættes, uagtet rigerne ikke fik fælles konge. Forbundsforbindelsen blev opfattet som uafhængig af tronspørgsmålet.[14]

De fåtallige danske rådsombud, samt fraværet af ærkebisp Nils og bisp Thomas[15], peger på, at de 2 rigers råd før mødet var underrettet om det norske rigsråds uvilje mod at møde frem på grund af et rådsmøde i Oslo i begyndelsen af juli, hvor rigets situation skulle diskuteres.[16] Så meget desto mere søgte Johannes Laxmand og Klaus Nielssøn at vinde de svenske råder for Kristoffer. Ifølge Karlskrøniken priste de den unge fyrste og lovede, at han ville overholde Sveriges love og privilegier, hvis han blev valgt til konge.[17] – Krønikens oplysninger kan ikke afvises, og det svenske råd meddelte senere nordmændene, at de danske udsendinge havde krævet svar senest 29. september, om svenskerne ønskede Kristoffer til konge.[18]

De danske råder synes at have stillet fordringer for at stå stærkere i forhandlingerne. Årsagen må søges i kongevalget i Viborg i foråret, som brød Kalmar-overenskomsten 1438. Johannes Laxmand og Klaus Nielssøn kan have søgt at hele dette brud efter svenske bebrejdelser ved at spille på unionsforbindelsen og søge unionen sikret for Kristoffer. Det danske rigsråds egenrådige beslutning begrænsede netop det svenske råds muligheder for at afpresse Kristoffer konstitutionelle garantier, når han allerede var konge i Danmark, og valget ikke havde fundet sted i samråd med de øvrige riger.[19]

Karl Knutsson og de svenske råder tog ikke endelig stilling til Johannes Laxmands og Klaus Nielssøns henstillinger. Hertil havde de heller ikke fuldmagt, hvorfor aftalen blev, at rådet skulle give svar om Kristoffers valg senest 29. september.[20]

På mødet kom det fåtallige danske ombud til deres ret ved samtaler med

Karl Knutsson. Som rigsforstander var han den mægtigste i Sverige og kontrollerede størsteparten af rigets slotte. Forhandlingerne mundede ud i, at Karl Knutsson fik løfte om Finland (Åbo bispedømme) som len, hvis han støttede den unge fyrste. Muligvis udtalte rigsforstanderen ved samme lejlighed ønske om at få Borgholm, der endnu var under belejring, og Øland som pantelen for 40.000 mark samt forbeholdt sig drost-embedet, som Krister Nilsson tidligere besad, for stadig under Kristoffer at besidde en magtposition.[21] Johannes Laxmand og Klaus Nielssøn godkendte disse fordringer og stillede en stadfæstelse i udsigt.

Karl Knutsson måtte på baggrund af Tälje-mødet indse, at tiden for hans lederstilling var forpasset, og at han kun ville møde kraftig modstand fra standsfæller, hvis han søgte at blive konge.[22] Den 16. august 1440 udstedte Kristoffer det åbne forsikringsbrev til Karl Knutsson på Åbo bispedømme, hvis han blev konge *»met all thæs koninglighe oc kronens ræt oc renthe j hans daghe at haue for hans tiæniste met andre flere article, som the* [Johannes Laxmand og Klaus Nielssøn] *thet met for: de Karl Knwtsson talet oc forhandelæt haffua«*. Som yderligere bekræftelse medfulgte et beseglet papirsbrev med løfterne, som ved Kristoffers valg til konge skulle fornys på pergament for at opnå retsgyldighed. – Sluttelig udtalte Kristoffer, at kunne Karl Knutsson *»noghet ytermere besørghia sich j tæsse for: ne article met rikesens raadh aff Swerige, tha lathe wy thet gerna kerligen oc mildheligen tijl«*.[23]

Såvel Karl Knutsson som Kristoffer vandt ved forhandlingerne i Kalmar 1440; men også det danske rigsråd kunne være tilfreds. Udsigten til at få Kristoffer anerkendt som ny unionskonge var kommet et skridt videre, og en ny uddybet unionsaftale havde ikke set dagens lys. For Karl Knutsson gjaldt det om at skaffe sig indrømmelser og garantier ved afståelsen af rigsforstanderstillingen. Hans løfte om Finland bandt, som K Kumlien har udtalt, hans interesser til kongemagten, idet Finlands erobring og pacificering af hans fjender Krister Nilsson og Karl Tordsson endnu stod tilbage.[24]

Den hurtighed, hvormed Karl Knutsson blev vundet for Kristoffer, kan afspejle, at forhandlingerne var indledt før mødet.[25] Der foreligger dog ingen udsagn herom, men ærkebisp Nils og bisp Thomas' fravær og den lille danske repræsentation omkring Johannes Laxmand indicerer, som det er nævnt, at de 2 rigers råd var klar over de norske råders fravær. At danskerne søgte at fremskynde den svenske tilslutning til Kristoffer for også at påvirke nordmændene var naturligt. K Erslev har efter alt at dømme ret, når han udtaler, at Kristoffer og det danske rigsråd før mødet beregnede deres optræden specielt med henblik på at vinde Karl Knutsson.[26] Synspunktet bør imidlertid justeres ved at give hensynet til Norge en større plads, end tilfældet har været i forskningen.[27] Johannes Laxmand udtalte således i begyndelsen af oktober 1440 til Lübeck, at hvis der var blevet sluttet fred med hollænderne, havde Kristoffer måske allerede været konge i Norge.[28] Skønt

ærkebispens udtalelse fremkommer som led i en argumentation for at gendrive nogle beskyldninger, viser udsagnet, at hensynet til Norge tidligere havde været på tale mellem Kristoffer og det danske rigsråd. Dokumenter fra det norske råds-møde i Oslo i juli 1440 kan uddybe dette.

Den 4. juli 1440 udstedte det norske rigsråd en bønskrivelse til Erik af Pommern.[29] Dokumentet begynder med at omtale, at rådet i indeværende år *»swo oc for«* havde modtaget mange breve og henstillinger fra Danmark og Sverige om at bryde med kong Erik. Rigsrådet havde skrevet til de 2 rigers råd og anmodet om udsættelse med at give svar, indtil repræsentanter fra alle egne af Norge havde afholdt et møde. Udskydelsen var begrundet med muligheden for undsætning fra Erik af Pommern. Det danske og svenske råd krævede nu atter ved sendebud et svar uden længere udskydelse på grund af Norges statsretslige stilling, hvorfor rådet sendte bisp Jens af Oslo, Sigurd Bjørnsson, Johan Ummereise og Kolbjørn Gerst til kongen for at bede om hjælp og undsætning.

Trods tendens kan bønskrivelsens oplysninger om de danske og svenske bestræbelser ikke afvises. Det er sandsynligt, at repræsentanter fra de 2 riger har skrevet til det norske rigsråd fra Kalmar og krævet svar om nordmændenes stilling. Dette støttes af ærkebisp Johannes Laxmands længere ophold i Sverige, hvorfra han først 25. juli vendte tilbage til Helsingborg,[30] foruden af beslutningen om det svenske kongevalgmøde i Arboga 29. september. Hertil kommer, at bønskrivelsen af 4. juli ikke var det eneste brev fra det norske rigsråd i Oslo til Erik på Gotland, men at rådet og andre hidkaldte adelige tillige udstedte et opsigelsesbrev til Erik af Pommern.[31] Dokumentet er dateret 22. august, hvad der har foranlediget G Carlsson til at antage, at bønskrivelsen af 1440 4/7 var tilbagedateret.[32] En undersøgelse gør det imidlertid klart, at det er opsigelsesbrevet, som blev fremdateret. En af de 41 udstedere, hvoraf 6 ikke medbeseglede, den fra belejringen af Elfsborg bekendte Johan Ummereise, blev begravet i Vadstena 1440 23/8,[33] hvorfor opsigelsesbrevet ikke kan være udstedt i sidste halvdel af august. Endvidere vendte provst Sigurd Bjørnsson og Kolbjørn Gerst efter eget udsagn tilbage fra sendefærden til Gotland 1440 29/9.[34] Resultatet af deres rejse skal senere omtales (s. 152).

Forrykkelsen af det norske opsigelsesbrevs udstedelse til juli måned afgiver vidnesbyrd om det norske råds dilemma. Nordmændene har været klar over, at muligheden for hjælp fra Erik var ringe, hvorfor de samtidig med bønskrivelsen lod opsigelsesbrevet udfærdige. Bønskriftet skulle tjene som varslingsskrivelse, således at hvis den gamle konge nægtede at give hjælp, skulle rådsudsendingene overgive ham opsigelsesbrevet. Herved kunne megen tid spares på rejser frem og tilbage. Erik af Pommerns ret til kronen skulle behørigt opsiges under iagttagelse af retslige former grundet rigets

arve-status. Opsigelsen var begrundet i rigets betrængte situation og mangel på hjælp. Der var udsigt til konflikt med svenskere, danskere og hansestæder, og hollænderne gjorde stor skade med røveri, brand og drab. Det sidste sagde rådet kun at have tolereret for ikke at hindre hollænderne i at hjælpe kong Erik; men nu var rådet og andre udenrådsadelige på grund af den daglige fare nødt til at opsige kongen troskab, råd og tjeneste og se sig om efter en anden.

Muligheden for det norske rigsråds tilslutning til Kristoffer var altså fra sommeren 1440 til stede, hvad de forsamlede i Kalmar kan have været klar over. I løbet af efteråret og før 1440 4/10 skrev det norske råd til det svenske og lovede fortsat venskab og union med Sverige.[35]

Sammenfattende viste Kalmar-mødet, at muligheden af Kristoffers valg i Sverige var kommet en god del nærmere. Der var håb om en fortsættelse af unionen under en fælles konge. De skånske råders overvægt i delegationen i Kalmar 1440 synes som tidligere specielt herfra at vidne om interesse for unionen. Den tidligere Åhus-foged Jens Skulessøns deltagelse i ærkebispens følge peger i retning af, at Lunde-kirkens politiske betydning ikke må undervurderes.[36]

Sundspærring og dansk-hollandske kontakter

Fra Kalmar rejste Johannes Laxmand til Helsingborg,[1] måske efter et besøg i Lund, hvor bisp Søren af Færøerne fungerede som vikar.[2] Kristoffer kom snart til stede. Forinden havde han 25. juli fra Bråde (nu Holsteinborg, Flakkebjerg H) udstedt breve til Danzig og andre preussiske byer om ikke at udføre varer til hollænderne. I modsat fald så han sig tvunget til at beslaglægge skib og gods. Kongen søgte endog at bevæge højmesteren og Danzig til ikke at sælge skibe til udlændinge.[3] Fra dansk og hanseatisk side blev kontrollen med Sundtrafikken opretholdt for at hindre udførsel af varer til Holland. Blokaden havde længe været effektiv, og Oluf Axelssøn lå for Krogen, mens kongen og Johannes Laxmand i slutningen af juli ledede belejringen af Helsingborg slot med hjælp af blandt andre Henrik Knudssøn og Aage Axelssøn (Thott).[4] Peder Oxes muligheder for at få undsætning var formindsket.

Underretningerne fra Kalmar og Karl Knutssons holdning var trods alt gode nyheder for Kristoffer. Hensynet til Norge blev herefter vigtigt. Rigets formelle fastholden ved Erik af Pommern nødvendiggjorde, at den gamle konge og hans folk måtte hindres i at komme til Norge. Hollænderne ved Marstrand kunne frygtes at ville hjælpe med hertil, hvorfor det gjaldt om at hindre al passage gennem Sundet og få overvundet Peder Oxe. Dette ville afgørende lægge pres på det norske råd og bedre Kristoffers udsigt til den

norske krone betydeligt. Det er sandsynligt, at lignende overvejelser har været fremme i Oslo, hvor råderne ikke kunne være uden kendskab til Sundspærringen.[5]

Udsigten til en tilnærmelse til Holland var bedret siden ærkebispens rejse til Kalmar. Mathias Steffens rejse havde ifølge Johannes Laxmands egne udsagn til Lübeck i oktober til følge, at hollænderne skriftligt opfordrede ærkebispen til at bevæge Kristoffer til at sende rigsråder til Marstrand til forhandlinger med flådens høvedsmænd for at bilægge erstatningskrav som følge af hollandske overgreb på dansk ejendom. En herold ankom fra flåden til Skåne, hvor han blev i 12 dage og gentog opfordringen overfor kongen og ærkebispen. Rigsrådet var efter forhandlinger stemt for at imødekomme den hollandske opfordring; men Kristoffer ville ikke gå med hertil uden hansestædernes samtykke. Disse ønskede ikke en dansk forståelse med hollænderne og erklærede, at den hollandske udsending var en spion, og ville ikke give tilladelse til fortsatte forhandlinger. I begyndelsen af august blev herolden via Varberg sendt tilbage til den hollandske flåde ved Marstrand og Skagen.[6]

Ærkebispens udsagn er vigtige, og trods en tendentiøs holdning ved skildringen af herolden og andre hændelsesreferater i brevet, kan ytringerne ikke afvises. Oplysningerne danner en fortsættelse af holdningen på mødet i Kolding i april og passer med hændelserne i september-oktober måned, hvor det kom til en aftale med hollænderne.[7] Spørgsmålet er, hvorfor rigsråderne hurtigt var villige til forhandlinger med hollænderne og ikke var så forsigtige som kongen, der holdt fast ved hansestæderne. Forklaringen synes at ligge i den fortsatte frygt for Erik af Pommern, som et rådsudvalg ved midten af juni havde givet udtryk for. Rådet havde intet svar modtaget fra den gamle konge, hvorfor det gjaldt om at søge udsoning med hollænderne. Det er sandsynligt, at hensynet til Norge og unionens samling indgik i overvejelserne på baggrund af efterretningerne fra Kalmar. Når Kristoffers synspunkt ifølge Johannes Laxmand sejrede i begyndelsen af august, skyldes det hensynet til hansestæderne. Kongen ville ikke forværre forholdet i den uafklarede situation. Det var fra Lübeck, at hjælp var blevet stillet til rådighed imod bondeoprørene på Sjælland. Et godt forhold til de vendiske stæder kunne desuden blive af betydning i bestræbelserne på at vinde Norge. Rigsrådet har bøjet sig herfor, muligvis overbevist om, at det stadig var muligt at nå en ordning med Holland, som ikke ubetinget støttede Erik af Pommern. Af afgørende betydning var, at de 2 Øresundsslotte overgav sig i de sidste dage af juli. Der var ikke længere samme fare for, at Erik af Pommern fik fodfæste i Danmark.

I slutningen af juli havde Kristoffer omtrent 2000 mand foran hvert slot. Den 29. juli overgav Helsingborg sig, og den følgende dag fulgte Krogen efter.[8] Overgivelsen af slottene skete mod pardon, og 1440 24/8 viste Kri-

stoffer Peder Oxe den gunst at overgive ham og hans hustru en kronens grund i Helsingør med tilhørende hus på livstid.[9] Muligvis skal gunstbevisningen ses i lyset af, at Peder Oxe trods kong Eriks påbud ikke havde overdraget hollænderne de to slotte. Den nye høvedsmand på Helsingborg kendes ikke, men blot at Joakim Flemming havde sæde her, sandsynligvis fra 1447. På Krogen ses befalingsmanden [1443 30/5] – 1445 1/3 at være Morten Jenssøn. Slotsbesætningen bestod adskillige måneder efter overgivelsen af mandskab fra de vendiske stæder.[10]

Gavebrevet til Peder Oxe bærer en vigtig kancelli-påtegning, idet kansleren Oluf Mortenssøn ses at have modtaget henstilling om brevets udstedelse fra Erik Nielssøn og Morten Jenssøn.[11] Deres deltagelse vidner om, at de stod bag gunstbevisningen. Peder Oxes kendskab til handelsforbindelser i Østersøen var kendt af Erik Nielssøn, hvis søn Erik i slutningen af 1438 havde anvendt Peder Oxe til en sendefærd til Novgorod, hvorunder denne og hans ledsagere på hjemvejen ved Nyenslot var blevet fængslet for en tid af russere og berøvet deres ejendele.[12]

Kristoffers brev til Peder Oxe viser, at det nye styre stadig havde brug for ham på grund af hans forbindelser i Baltikum. Han blev imidlertid myrdet sidst på året 1440 af en livlandsk købmand, en kendsgerning, som H. Rebas har nævnt, men denne benævner ham *»en lokal resande köpman«*.[13] Kendskabet til udåden spredtes snart, og nåede helt til Johan Karlsson (Färla) på Åbo i Finland, og til Raseborg i foråret 1441, hvor Cecilie Bosdatter (Dyre), Karl Tordssons (Bonde) hustru, sendte sin tjener til Reval for at få udleveret nogle kostbarheder af byens råd, som hun i sin tid havde overdraget Peder Oxe til salg, men som rådmanden Bernd Halteren – der senere stod i forbindelse med Peder Erikssøn (Gyldenstjerne) – nægtede at udlevere uden godtgørelse.[14] Endog hertug Philip af Burgund sendte 1441 6/2 fogeden i Helsingør en erklæring fra indbyggerne i Brouwershaven om, at de var uskyldige i drabet på Peder Oxe og bad om beskyttelse som hidtil.[15] Disse hændelser, samt det forhold, at mordet i 1447 blev søgt retsligt efterforsket,[16] gør det klart, at Peder Oxe med forbindelser i Livland-Novgorod og til Holland havde indtaget en nøgleposition på de 2 Sundslotte. Hans langvarige fastholden ved Erik viser, at han som Axel Pederssøn, der af Erik af Pommern havde fået en gård i Malmø og var involveret i dennes Østersøpolitik,[17] så de største muligheder under den gamle konges styre, hvad Gyldenstjerne-slægten fraveg i tide for at tilvejebringe stabile forhold.

Størsteparten af Kristoffers folk hjemsendtes dagen efter Sundslottenes overgivelse, og Rostocks flåde sejlede hjem i tillid til fredsforhandlingerne mellem hansestæderne og hollænderne i Heusden.[18] I forståelse med hansestædernes høvedsmænd udstedte kongen forbud mod al sejlads gennem Sundet af skibe, der ville mod vest eller syd, hvad enten de hørte hjemme i de nævnte stæder eller andetsteds.[19] Det varede ikke længe, førend et fælles angreb på hollænderne ved Marstrand blev vedtaget til 9. august, ifølge lybsk angivelse på baggrund af indberetninger til Kristoffer om, at den hollandske flåde ikke var så stærk som antaget. Hele forklaringen på beslutningen giver dette nu ikke, og ifølge en skrivelse til Lübeck 1440 9/10 fra Johannes Laxmand, modtog stædernes mandskab omtrent 7. august opfordring hjemmefra om at opsøge fjenden. Oplysningen kan ikke afvises, og

det skønt Lübeck intet meddelte herom til de preussiske stæder for ikke at uddybe eksisterende interessemodsætninger. Fredsforhandlingerne i Heusden var brudt sammen i slutningen af juli, og sandsynliggør en årsagsforbindelse til beslutningen om et opgør ved militære midler.[20]

Den danske flådeafdeling var, som W Christensen har vist, ikke særlig stor på grund af mandskabets hjemsendelse; men efter kapring af flere engelske skibe bemandede Kristoffer to store holke, så at den samlede flåde talte ialt 35 store og små skibe.[21] Dagen før flådestyrkens afsejling fremskaffede Erik Nielssøn et kongeligt skjoldbrev til Knud Nielssøn (Harbou), som tak for tro tjeneste.[22]

Til kamp mod hollænderne kom det ikke. Den forenede flåde vendte tilbage til Sundet, da det viste sig, at hollænderne i tide havde rømmet Marstrand. Skuffelsen hos stæderne var stor, og Lübeck modtog endda meddelelse om, at hollænderne var blevet advaret. Rygterne udpegede Johannes Laxmand som sabotagens bagmand og som modtager af bestikkelse herfor.[23] Den hidtidige forskning, som har været domineret af hanseatiske bidrag, har godtaget beskyldningerne, mens alene W Christensen forsigtigt har stillet spørgsmålstegn herved.[24] For rigtigheden af det sidste synspunkt taler et ubenyttet hollandsk rentemesterregnskab fra perioden 1440 26/6 – 1440 25/12. Under den 12. juli er anført, at hertug Philip sendte et bud med breve til Amsterdam med opfordring til staden om straks at meddele flådens høvedsmænd ved Marsdiep, som skulle sejle til Sundet, at de på ingen måde måtte sejle afsted, førend anden besked indløb, *»ende dese bode toich selve int Maersdiep* [nær øen Texel] *mitten voirscreven brieve«*.[25] Det må formodes, at hertug Philip ønskede at afvente resultatet af Heusden-forhandlingerne og ikke forringe mulighederne for en fredelig ordning. Det er muligt, at opfordringen til ikke at sejle afsted og forhandlingernes sammenbrud i slutningen af juli 1440 kan have forårsaget en beslutning om at søge nordover hos de hollandske skibshøvedsmænd, væk fra Marstrand for at afvente ordrer og søge at få kendskab til størrelsen af modstanderens flåde. Sundslottenes fald, som den hollandske herold ifølge Johannes Laxmands egne oplysninger havde kendskab til, kan hypotetisk tillige have indvirket på den hollandske beslutning.

Forskningens tilslutning til de tendentiøse klager hviler på usikker grund. Hvorvidt Johannes Laxmand advarede hollænderne eller ej, kan ikke klarlægges på grundlag af dokumentmaterialet. Hvis ærkebispen lod hollænderne underrette om den planlagte flådeaktion, må dette indebære, at foreløbige aftaler var indgået mellem ham og hollænderne om gensidig fred. Johannes Laxmand, der drev handel på Holland,[26] kan som den første af råderne have indset det lidet ønskelige i en hanseatisk sejr over hollænderne.[27] Det voksende handelssamkvem mellem Holland og Østersølandene – Erik Nielssøns kontakter er omtalt – og hollændernes anmodninger om tilladelse

til at drive handel på Danmark – kan have ledt til den opfattelse, at en udelukkelse af hollænderne eller en indskrænkning af deres sejlads på de nordiske farvande var uønskelig, ligesom det på indeværende tidspunkt kan have stået slægterne Gyldenstjerne, Laxmand og Thott klart, at hollændernes tilstedeværelse ville give muligheder for en frigørelsespolitik overfor Lübeck og andre hansestæder.

På den anden side må det under hensyntagen til muligheden af Johannes Laxmands selvstændige optræden slås fast, at Kristoffer og rigsrådet bestræbte sig på ikke at forværre forholdet til alliancepartnerne. Norges stilling var endnu ikke klarlagt, flere konstitutionelle spørgsmål stod imellem Kristoffer og det svenske rigsråd, og bonderejsningerne på Sjælland kan endnu have været virksomme. I lyset heraf må ærkebispens dygtige forsøg på at gendrive beskyldningerne ses.

Johannes Laxmands memorandum fra Lund 1440 9/10 til Lübeck skulle genskabe tilliden og bedyre Kristoffers, rigsrådets og den mægtige prælats vilje til et samarbejde.[28] Ærkebispen skød dog hele skylden for tilnærmelsen til hollænderne på hansestæderne, og søgte ved henvisning til sin rejse til Sverige, en nu tabt udskrift af hans henvendelse til Holland, et brev fra Mathias Steffens til ham i Sverige, samt samtalerne med kongen i Helsingborg, hvor den hollandske herold skal have været til stede, at bevise sin uskyld. – Rigtigheden af detaljerne om heroldens tilbagerejse kan ikke kontrolleres, ligesom Johannes Laxmands færden i Skåne 1-7. august ikke kan belyses fra anden side.

Det fremhæves i dokumentet, at var det kommet til en ordning med hollænderne, havde Kristoffer måske allerede været konge i Norge; men kom kong Erik først til dette rige og fik hjælp af hertug Philip og hollænderne, ville også stædernes købmænd lide skade på deres handel. Anklagen afdækker det stadige hensyn til Norge, hvor Erik af Pommerns arverettigheder kun kunne brydes ved at hindre ham i at nå frem til riget, ligesom udsagnet må ses som bestræbelser på at fastholde stædernes hjælp og få dem til at vise imødekommenhed overfor en dansk-hollandsk tilnærmelse. – En sådan var allerede etableret i begyndelsen af oktober, og ifølge Kristoffers brev til Holland ca. 1440 11/10 synes hollænderne at have taget initiativet ved at anmode kongen og rigsrådet om at få bilagt skader, som de havde tilføjet riget.[29]

Som førhen vovede Kristoffer og rigsrådet ikke at afholde et møde med hollænderne uden hansestædernes samtykke. Resultatet blev, at kongens fortrolige, den bayriske ridder Wilhelm von Wulfstein, og rigsråden Niels Erikssøn (Banner) til Asdal i de første dage af september blev sendt til Lübeck i selskab med en hollænder for at anmode om lejdebrev for hollandske udsendinge til at komme til København.[30] Beslutningen blev taget på et rådsmøde i slutningen af august i København. Til stede var ærkebisp

Johannes Laxmand, bisp Jens af Roskilde, Erik Nielssøn, Morten Jenssøn, Klaus Nielssøn til Ellinge og Niels Erikssøn (Banner) og andre. Af udenrådsadelige i København på dette tidspunkt var Aage Axelssøn, familiens tjener Peder Sveye, samt David Arildssøn (Quitzow) og Peder Oxe.[31] Det må bemærkes, at Gyldenstjerne-Banner slægten var repræsenteret i lighed med de skånske slægter Laxmand, Thott og Sparre til Ellinge. De havde alle interesse i en udsoning med hollænderne, samtidig med at et godt forhold til de vendiske stæder bibeholdtes.

Henvendelsen til Lübeck åbenbarer stærkere dansk vilje til at løse rigets problemer. Hertil kommer, at hensynet til unionens samling pressede på. Den 16. august udstedte Kristoffer sit åbne forsikringsbrev til rigsforstanderen Karl Knutsson på Johannes Laxmands og Klaus Nielssøns løfter,[32] og 30. august udstedte han et anbefalingsbrev til en lybsk borger, som havde klaget over nogle fordringer i Reval hos Krister Nilsson og byens borgmester. Kongen henstillede til byens råd om at belære de to og forlige sagen inden næstkommende pinse.[33] Skrivelsen var udtryk for bibeholdelse af forståelsen med Karl Knutsson, som ikke stod på god fod med den gamle drost,[34] men også til Lübeck, og 23. august tilbagebetalte Albrekt Mohrer et pengelån til to lybske købmænd.[35] Hensynet til Norge spillede tillige ind på Kristoffers og rigsrådets beslutning om at afholde et møde med hollænderne, hvad der ikke tidligere er påpeget. Netop ved denne tid kom underretning om det norske råds forsøg på at skaffe hjælp fra Erik af Pommern. Faren for Norges afstandtagen fra Kristoffer var til stede.

De norske rådsudsendinge blev på rejsen til Gotland standset i Øresund af danskerne og nægtet videre sejlads. Sigurd Bjørnsson og Kolbjørn Gerst påbegyndte snart tilbagerejsen og nåede ifølge eget udsagn hjem 29. september, hvor de berettede om rejsens uheldige forløb.[36] Johan Ummereise døde, og bisp Jens af Oslo blev i Danmark med rådets breve, uden at meddele de øvrige råder om årsagen hertil, *»oc hafwer han eth bref, som hertogh Cristoffer rikesens raadh her j Norghe till screff.«*[37] Bispens optræden skyldtes hans danske afstamning, og gør det klart, at han ønskede Norges tilknytning til Danmark, et standpunkt han også udviser i tiden for Kristian I's valg i Norge (s. 406). – Hvad Kristoffers brev til det norske rigsråd indeholdt, vides ikke; men det kan have rummet en opfordring om at vælge ham til konge under påberåbelse af hans slægtskab med den gamle kongelinie og hensynet til unionen foruden en formel undskyldning for Sundspærringen.

Wilhelm von Wulfstein og Niels Erikssøn var 12. september nået til Lübeck, hvor de søgte at få stædernes samtykke til et møde mellem kong Kristoffer og den hollandske flådes høvedsmænd. Lübeck skrev i udsendingenes og kongens navn til de øvrige vendiske stæder om at overveje et svar på an-

modningen. Resultatet blev, at Lübeck, Hamburg, Wismar og Lüneburg kun ville give lejde til lands eller til Elben, da deres flåde endnu var i søen. Kongens udsendinge modtog dette udkast til lejdebrev;[38] men Kristoffer var ikke til sinds at give lejde med indskrænket gyldighed. Omtrent 1440 11/10 udstedte han fra København i forståelse med råder lejdebrev til udsendinge fra den hollandske flåde om at komme til sig inden 1441 6/1 med deres skibe og gods og bilægge de skader, som var tilføjet hans undersåtter. Varede opholdet i Danmark længere på grund af vinteren og andre forhold, skulle lejdet have gyldighed, indtil udsendingene var vendt tilbage til Holland.[39]

Betydningsfuldt er lejdebrevets oplysning, at ærkebisp Johannes Laxmand, Axel Pederssøn og Erik Nielssøn havde skrevet til Kristoffer og anmodet ham om at vise imødekommenhed overfor hollænderne.[40] At det særligt var disse rigsråder, som repræsentanter for 3 mægtige indbyrdes forbundne slægter, som var interesseret i en løsning og påvirkede kong Kristoffer, kan ikke overraske, idet handelskontakter i det mindste for ærkebispen og Erik Nielssøn eksisterede med hollænderne. Axel Pederssøn handlede i det mindste tidligere på Flandern.[41] Hans henvendelse viser, at han havde nærmet sig til Kristoffer. I sit opsigelsesbrev til Erik fra januar 1441 oplyste Axel Pederssøn, at han allerede omkring Sct. Hans 1440 havde skrevet til Gotland og bedt om undsætning.[42] Udsigten til Kristoffers valg i Sverige i efteråret medvirkede til hans tilnærmelse (s. 145), hvad sønnerne Oluf og Aages standpunkt ligeledes kan have gjort. Aage Axelssøn befandt sig i København 1440 2/10 sammen med blandt andre rigsråden Henrik Knudssøn, Evert Moltke, Joakim Flemming, Anders Erikssøn (Gyldenstjerne) og Peder Sveye.[43]

Når hansestæderne med Lübeck i spidsen ikke afslog et samvirke, men forsigtigt gik med til at give hollænderne lejde til Danmark, skyldtes det, som W Christensen har vist, et ønske om at få viden om Kristoffers og rigsrådets stilling.[44] Herforuden var hollændernes holdning af interesse for beslutningen om handelstrafikkens størrelse gennem Sundet i det nye år.[45] På en fornyet anmodning om lejde udfærdigede stæderne sidst på året et sådant, som gav hollænderne lov til at komme i Øresund som sendebude, men ikke med gods og købmandskab. Lejdet skulle have gyldighed til 1441 26/3.[46]

Kongen og rigsrådet fik altså deres vilje, hvad der tyder på, at initiativet til forhandlingerne var gledet over til disse. Krigstrætheden havde så småt indfundet sig, og frigivelsen af handelen over land og lempelser af Sundspærringen i slutningen af august af hensyn til Norges forsyning – hvor fødevaremangelen i Bergen var presserende[47] – havde kun medført et skærpet forhold til Danzig og de preussiske byer, som først sent fik kendskab hertil og følte sig omgået. Følgen var, at disse trods tidligere resultatløse forhandlinger atter efter en anmodning fra hertug Philip var villige til nye

forhandlinger.[48] Den 16. oktober blev fra Hollands råd formelt fremsat forslag om et møde med højmesterens udsendinge i Deventer.[49] I begyndelsen af december 1440 accepterede de preussiske stæder denne indbydelse og besluttede at møde hollænderne i Bremen 1441 2/2. Den 12. december 1440 meddelte de preussiske stæder denne beslutning til Lübeck. I lyset af disse forhold må de 4 vendiske stæders beslutning om ikke at forværre forholdet til Kristoffer og rigsrådet ses. Faren fra de preussiske stæder og den danske politik blev imødegået ved at indkalde til et alment hansemøde i Lübeck 1441 12/3 i et forsøg på at genoprette en fælles front mod hollænderne.[50]

I forholdet til Erik af Pommern og den tyske Orden afløstes Kristoffers og rigsrådets imødekommende holdning fra juni-juli måned af en afventende holdning. Sundslottenes erobring, standsningen af nordmændenes sendebude, åbningen mod Holland og udsigten til Kristoffers valg i Sverige mindskede viljen til et forlig. Den gamle konge var på sin side interesseret i en ordning (s. 142), og ordensridderen Klaus Nicheritz og Danzigs stadsskriver Nikolaus Wrecht blev sidst i oktober sendt til Gotland af Poul von Russdorf. Nikolaus Wrecht fortsatte kort efter til Danmark, hvor han indfandt sig hos Kristoffer i begyndelsen af december og anmodede om opretholdelse af preussiske stæders privilegier og Sundtoldfrihed, ønsker som Danzig tidligere skriftligt havde fremført for kongen, samtidig med at staden tillod vareudførsel ved Kristoffers tjener Morten Bornemann.[51] Det kom efter alt at dømme til forhandlinger om et forlig med Erik af Pommern; men Kristoffer gav kun et undvigende og ikke helt afvisende svar. Med kendskab til de senere hændelser stod rigsrådet bag kongen. Situationen var i dansk favør, og højmesterens abdikation og død 1441 9/1 gjorde yderligere sit til, at forhandlingerne trak i langdrag.[52] Samtidig skulle den henholdende politik udskyde en afgørelse, indtil aftaler var nået med hollænderne.

Kristoffer undgik, som E Lönnroth har bemærket, at tage øjeblikkelig stilling til privilegierne i et forsøg på egen fremgang.[53] Hertil må føjes, at Danzig 1441 28/2 i et brev til deres udsendinge til forhandlingerne med hollænderne udtalte, at Kristoffer overfor Nikolaus Wrecht havde udtalt, at han ventede hollandske repræsentanter, og at han gerne i forsøget på at skabe fred mellem alle parter optrådte som mægler. Kongen havde endvidere lovet at underrette højmesteren i tide, så de preussiske stæder fik mulighed for at deltage i fredsforhandlingerne.[54] Kristoffer søgte at udnytte Wrechts sendelse til egen fordel. En plan om at opnå fred ved at søge at trække de preussiske stæder med i forhandlinger udenom de vendiske for at bringe de sidste til at prøve at udsone sig med hollænderne aftegner sig. Det danske rigsråd kunne i interessen for en udsoning med Holland være indforstået med en sådan balancepolitik, så meget mere som hensynet til unionen pressede på.

Sammenfatning

Straks ved hertug Kristoffers ankomst til København i juli 1439 hyldedes han som rigsforstander. Nye lensmænd blev udnævnt på flere slotte til fordel for det nye rigsrådsstyre. Enkelte ældre råder (f.eks. Sten Basse, Anders Nielssøn og Jens Grim), der hidtil havde stillet sig afventende, indfandt sig og svor rigsforstanderen troskab. Enhver opposition blev klarlagt. Samtidig pressede hensynet til Erik af Pommern på. Diplomatiske udspil var nødvendige, og højmesteren og Danzig (de preussiske byer) blev søgt vundet og anmodet om hjælp ved en belejring af Peder Oxe på de to Sundslotte. Der var efter alt at dømme ikke tale om, at skrivelserne var begrundet i faren for hollænderne.

Sandsynligvis på dansk foranledning blev i august-september 1439 aftalt et møde med det svenske rigsråd i Jönköping. Hensigten var at få svenskerne til at vælge Kristoffer til konge på baggrund af den danske afsættelse af Erik og dennes egen indblanding i borgerkrigen i Sverige i sommeren 1439. På et møde i Tälje 1439 29/9 tog svenskerne også beslutning om at afsætte den gamle konge, og fuldmægtige blev udpeget til mødet med de danske råder for at stadfæste unionen og eventuelt aftale et fælles kongevalgmøde. Det danske rigsråds fuldmægtige udsendinge var omhyggeligt sammensat, især med deltagelse af østdanske råder med godsinteresser i grænselandskaberne og Sverige, for at føre Kristoffers svenske valg igennem. Mødet ledte imidlertid ikke til et svensk valg af Kristoffer. Det svenske rigsråd afslog med henvisning til nordmændenes udeblivelse og manglende fuldmagt. Et nyt møde blev aftalt til Kalmar 1440 24/6, og 1438-aftalen blev stadfæstet.

Inden mødet i Kalmar brød det danske rigsråd aftalen og valgte 1440 9/4 Kristoffer til konge. Hensynet til Erik af Pommern og udsigten til hans samvirke med hollænderne indvirkede på beslutningen, men også forholdet til hertug Adolf spillede ind i højere grad end hidtil antaget. Det gjaldt om at styrke den indenrigspolitiske enighed og sikre et godt forhold til hertugen, som var utilfreds med aftalen fra 1439. Forleningen af hertugdømmet skete i Kolding 1440 30/4 med samtykke af et rådsflertal med slægterne Gyldenstjerne, Laxmand og Rosenkrantz i spidsen foruden bisperne. Repræsentanter fra de vendiske hansestæder deltog for at hjælpe med ved udsoningen med hertug Adolf samt af hensyn til en afklaring i forholdet til danskerne, som trods aftalen fra 1439 havde begået enkelte overgreb på gods. Hertil kom et dansk ønske om at få præcist kendskab til stædernes holdning til hollænderne, idet disse havde anmodet om tilladelse til at drive handel på Danmark og samtidig havde flere krigsskibe i danske farvande, mens der blev ført hollandsk-hanseatiske fredsforhandlinger. Kristoffer og råderne holdt sig til alliancen fra 1439 om støtte, men kun Lübeck stod fast

på løfterne ved udsigt til sammenbrud af fredsforhandlingerne og for at hindre dansk-hollandske kontakter.

Faren fra Erik af Pommern og hans allierede forårsagede en belejring af Peder Oxes 2 slotte. I maj 1440 lå Kristoffer og de vendiske stæders flåde i Øresund og hindrede al gennemgående trafik. Alligevel viste der sig i juni stemning blandt flere råder for at søge udsoning med Erik af Pommern og hollænderne. Baggrunden var Peder Oxes fastholden ved den gamle konge i lighed med nordmændene samt det forhold, at Erik i maj førte forhandlinger med højmesteren. Et rådsudvalg bestående af ærkebisp Johannes Laxmand, Erik Nielssøn (Gyldenstjerne), Sten Basse og Anders Nielssøn (Jernskæg) stillede sig imødekommende til en ordning med den gamle konge. Højmesteren underrettede Erik af Pommern herom, og i slutningen af året fortsatte den gamle konge forhandlingerne på Gotland med ordensudsendinge. Kristoffer og rigsråderne var på dette tidspunkt ikke mere så villige til forlig med Erik. Forklaringen lå i sommerens hændelser.

På mødet i Kalmar 1440 24/6, hvor unionsforbindelsen stadfæstedes uagtet rigerne ikke fik fælles konge, deltog fra dansk side kun Johannes Laxmand og Klaus Nielssøn, rigsforstanderen Karl Knutssons svoger. Det fåtallige ombud peger på, at mødedeltagerne havde kendskab til det norske rigsråds uvilje mod at give fremmøde. Så meget desto mere blev de svenske råder søgt vundet for Kristoffer, og Karl Knutsson blev stemt for den unge konge mod løfte om rige forleninger. De danske råder søgte at hele bruddet på aftalen om det fælles kongevalg, og anmodede om svar senest 1440 29/9, om svenskerne ønskede Kristoffer til konge. Herved blev der tillige lagt pres på arveriget Norge for at formå nordmændene til at tilslutte sig Kristoffer. De forsamlede i Kalmar synes at have skrevet til det norske rigsråd. Fra et rådsmøde i Oslo i juli blev udstedt en bønskrivelse og et opsigelsesbrev til Erik af Pommern. Tilnærmelsen til Kristoffer fra norsk side var ikke længere en umulighed. Der var håb om en fortsættelse af unionen under een konge. Fra dansk side gjaldt det om at hindre Erik af Pommern i at komme igennem til Norge.

Sundspærringen var effektiv i juni-juli. Rådet var af frygt for Erik af Pommern og af hensynet til Norge stemt for at godtage en hollandsk anmodning om forhandlinger med den hollandske flådes høvedsmænd, hvad Kristoffer var imod uden hansestædernes samtykke. Kongens synspunkt sejrede i den uafklarede situation, hvortil kom, at de to slotte overgav sig sidst i juli. Der var ikke mere samme fare for, at Erik skulle få fodfæste i Danmark.

Til kamp mod den hollandske flåde kom det ikke, og hanseatiske rygter anklagede ærkebisp Johannes Laxmand for at have advaret hollænderne. Ærkebispen forsvarede sig i efteråret energisk for at genskabe tilliden hos

Lübeck og de øvrige alliancepartnere, samtidig med at han søgte at stemme stæderne forstående for en dansk-hollandsk tilnærmelse.

En dansk forståelse med hollænderne var på dette tidspunkt allerede etableret, og i begyndelsen af september 1440 blev Lübeck anmodet om at udstede lejdebrev til hollandske udsendinge, der skulle komme til København. Baggrunden var hensynet til unionens samling og især til Norge, hvor Kristoffer og rigsrådet havde held til at tilbageholde en norsk delegation til Erik af Pommern. Stæderne gik forsigtigt med til at udstede lejdebreve for at få kendskab til danskernes stilling og hollændernes planer. Krigstrætheden indfandt sig så småt. Initiativet til fredsforhandlinger gled langsomt over til Kristoffer og råderne og gav mulighed for en balancepolitik. Hvad angår unionen, blev Norges tilslutning til Kristoffer holdt hen. Et samvirke mellem Sverige og Norge overfor Kristoffer og det danske rigsråd blev hindret.

IV
Unions- og Storpolitik 1440-1442

Kristoffers valg i Sverige i efteråret 1440 blev imødeset med forventning såvel af kongen som af det danske rigsråd. Etableringen af unionen under Kristoffers styre var målet, men hensynet til de vendiske og preussiske stæder samt til Erik af Pommern, hollænderne og den tyske Orden komplicerede gennemførelsen heraf. I det følgende skal det storpolitiske aspekt vies større opmærksomhed i sammenhæng med unionspolitikken, end det sædvanligvis er tilfældet, og det skal vises, at Kristoffers vej til unionstronen var præget af et intenst og sammensat politisk spil på flere fronter.

Den 29. september 1440 indfandt svenske rigsråder sig sammen med bønder og borgere i Arboga i nøje overensstemmelse med Magnus Erikssons Landslags bestemmelser om fremgangsmåden ved kongevalg.[1] Ifølge Karlskrøniken redegjorde Karl Knutsson for befrielsen af riget fra Erik af Pommerns tilhængere og erklærede sig rede til at nedlægge rigsforstanderembedet mod visse økonomiske garantier. Finland havde Kristoffer allerede lovet ham (s. 145), men Karl krævede herforuden Borgholm og Øland i pant, hvilket rigsrådet 1440 3/10 overlod ham for ialt 20.000 stockholmske mark, et beløb, som 1441 4/7 blev hævet til 40.000 mark.[2] De forsamlede valgte herefter, som det var at vente, Kristoffer til Sveriges konge.

Valget var, som forskerne har vist, ikke uden vilkår.[3] Belært af erfaringerne under Erik af Pommern enedes mødedeltagerne om, at Kristoffer, før han tog riget i besiddelse, skulle besegle nogle artikler for at sikre rigets love og privilegier, samt at han fremover skulle regere med indfødte mænd, *»at thet ey komber j tholikas nødh trældom oc nidhertrykkilse som thet før warit hafwer.«* Rådskonstitutionalismen blev søgt styrket. Sandsynligvis blev allerede nu udarbejdet de bestemmelser, som Kristoffer skulle besegle inden ankomsten til Kalmar 1441 24/6 og det efterfølgende valg på Mora Sten.[4] Flere begunstigelser til kirken på mødet i Arboga peger på, at bispernes rolle ved kongevalget i Sverige såvel som i Danmark ikke må undervurderes.[5]

Kongens løfter og besegling af flere artikler skulle, som K Erslev og G Carlsson har bemærket, ikke kun regulere forholdet mellem ham og det svenske råd i en håndfæstning, men bestemmelserne blev søgt kædet sammen med unionsforholdet.[6] Rådet fastsatte et møde til Lødøse 1441 2/2,

hvor repræsentanter fra Norge foruden Kristoffers bemyndigede og udsendinge fra det danske rigsråd skulle diskutere artiklerne fra Arboga. I et brev til Kristoffer 1440 4/10 gav det svenske rigsråd meddelelse herom og oplyste om betingelserne for hans kongevalg. Rådet anmodede ham endvidere om at indbyde det norske råd til mødet i Lødøse. Dokumentet blev sendt afsted med væbneren Jöns Lage Posse, som havde danske forbindelser, og hvis fader stammede fra Danmark.[7]

Samme dag skrev det svenske råd til det norske og meddelte valget af Kristoffer til konge, forudsat han anerkendte Sveriges konstitutionelle rettigheder. Det norske rigsråd blev opfordret til at sende fuldmægtige til mødet i Lødøse til forhandlinger om rigernes fortsatte union og venskab, »*oc swa at hwart rikit blifwa widh sin lagh priuilegia oc ræt.*« Svenskerne stillede sig velvillige til et norsk brev med tilsagn om fortsat union med Sverige (s. 147). Dog forbeholdtes ret til at fremsætte krav som følge af det norske indfald ved Elfsborg i 1439, hvad det svenske råd flere gange havde påtalt.[8] Den sidste fremhævelse, hvor det norske angreb opfattedes som et brud på den gamle unionsaftale, skulle yderligere formå nordmændene til at give møde i Lødøse. En ny unionsoverenskomst med Kristoffers og de tre rigers bekræftelse skulle udstedes. Det gamle unionsbrev fra 1397 skulle afløses af en uddybet unionstraktat, som præciserede hvert riges rettigheder og forpligtelser overfor de øvrige, og satte skranker for unionskongens magtudøvelse.

I Danmark havde Kristoffer efter 1440 11/10 begivet sig til Helsingborg slot. Den 30. oktober havde han optaget Sverige i sin titel, et bevis på, at han havde modtaget bud herfra.[9] Efterretningerne fra Arboga modtoges med blandede følelser. Den politik, der blev ført i tiden herefter, vidner om, at kongen, som K Erslev og E Lönnroth har vist, var uinteresseret i at binde sig til aftaler, som indskrænkede grundlaget for hans regeringsudøvelse. Det danske rigsråd måtte, som K Erslev bemærkede, heller ikke ønske en uddybet unionsoverenskomst mellem de tre riger ført igennem.[10] Hertil kommer, at rigsrådet, som det fremgik af møderne i 1435 og 1436, tydeligere end førhen havde overtaget enkelte af kongemagtens mål. Striden om Gotland, den manglende vilje til at ændre Norges statsret, skattemidlernes unionsanvendelse og udeladelsen i 1436 af en bestemmelse om et nordisk fællesmøde (s. 58) var tegn herpå.

At det danske rigsråd ikke ønskede at afstå fra sin hidtidige position styrkes af Erik af Pommerns afsættelse og Kristoffers valg. Et nyt medlem af den gamle kongeslægt skulle varetage unionens kontinuitet og tilgodese hensynet til Norge. Det danske råd var villig til konstitutionelle garantier i Kalmar-forligets ånd overfor de to øvrige rigers råd, uden at der fra forskningens side er taget højde for, at økonomiske interesser i grænselandskaberne og i Sverige og devisen svenske len til danske lensmænd stadig kan

have besiddet tillokkelse blandt enkelte råder og dansk adel, og primattitelens genopliven specielt i tiden for Baselkonciliet kan have spillet ind i Lundeærkebispens bestræbelser på at vinde indflydelse i Sverige.[11]

Væsentlig for en forståelse af det danske rigsråds dobbeltpolitik overfor Sverige og viljen til mere eller mindre åbent at fastholde deres hidtidige position og søge at dirigere unionen, hvor kongemagten kunne være enig et langt stykke, synes tillige at være den voksende interesse for Baltikum (s. 336). Livlands træ- og kornproduktion var ligesom dets forbindelser til Novgorod og Holland samt forbindelserne til hansestæderne af interesse for slægter som Gyldenstjerne, Laxmand og Thott. Danmarks centrale position mellem øst og vest, og adelens kamp i det 15. århundrede om en andel i handelen med stigende afsætningspriser er klarlagt af forskningen. Bestræbelsen på handelskontakter og infiltration i Livland er sidst dokumenteret af H Rebas for Kristian I og slægterne Gyldenstjerne-Banner og Thott.[12] Når der ses bort fra G Lögdbergs og H Rebas' undersøgelser over Gyldenstjernernes interesser og korte omtale af Kristoffers østpolitik, har hensynet til Baltikum så at sige ikke påkaldt sig interesse.

Det må stå klart, at Kristoffer og rigsrådet havde blik for, at en aftale med det svenske råd ikke kunne udskydes i årevis. På baggrund af rigets konflikt med Holland og forsøget på langsomt at frigøre sig fra hansestædernes indflydelse, fremstår den øjeblikkelige politik som en bevidst plan, hvad E Lönnroth har vist. En unionsafgørelse skulle forhales, indtil der var etableret fred med hollænderne. Herefter skulle hansestæderne som mæglere mildne de svenske konstitutionelle krav til Kristoffer, hvorefter denne selv kunne diktere privilegiestadfæstelser og afgøre spørgsmålet om Sundtoldfrihed.[13]

Kristoffer og rigsrådet besluttede sig foreløbig til at undergrave mødet i Lødøse. Den svenske opfordring til kongen og det danske råd om at skrive til nordmændene, blev foreløbig ikke efterkommet. Heller ikke Karl Knutsson, der fra Arboga sendte bud til Kristoffer og redegjorde for overenskomsten med det svenske rigsråd, som han ønskede stadfæstet, modtog brev på sine forleninger.[14] Kongen anmodede ham derimod om at give møde i Halmstad 20. dag efter jul (1441 13/1).[15] Svenske råder skulle desuden give møde i København 14 dage efter påske (1. maj), sandsynligvis for at forelægge håndfæstningskravene. Den 30. januar 1441 takkede Kristoffer fra Helsingborg det svenske rigsråd for deres villighed til at sende fuldmægtige til ham.[16]

I Halmstad skulle ikke kun føres samtaler med Karl Knutsson; men kongen og rådet havde bestemt sig til at formå Axel Pederssøn på Varberg til endeligt at enerkende det nye styre, og med et større følge indfandt de sig i Halmstad.[17] Når den strategiske hallandske fæstning ikke tidligere var ble-

vet udsat for en belejring, skyldtes det utvivlsomt Sundslottenes større betydning; men Axel Pederssøn synes tillige at have holdt sig i ro og nærmet sig til Kristoffer (s. 153). Hans bevægelsesfrihed synes ikke at være særligt truet.[18]

Karl Knutssons nærværelse skulle, som G Carlsson har påpeget, sandsynligvis medvirke til at formå den aldrende høvedsmand til at svigte Erik af Pommern. Marsken havde Erik Axelssøn i sin tjeneste og var beslægtet med Axel Pederssøn.[19] Den tidligere rigsforstander og hans store følge blev ifølge Karlskrøniken fulgt til Kristoffer under lejde af to rigsråder. Ved de efterfølgende samtaler knyttedes forståelsen mellem de to, og Karl Knutsson modtog stadfæstelse på de lovede forleninger.[20]

Omtrent samtidig kom det til et møde med Axel Pederssøn, som under lejde ankom til Halmstad fulgt af sønnen Aage, der opholdt sig her den 17. januar, hvor han medbeseglede et dokument til fordel for Klaus Nielssøn til Ellinge.[21] Kongen og rigsråderne, blandt andet efter alt at dømme Albrekt Bydelsbak, Niels Erikssøn (Banner) og Klaus Nielssøn foruden kansleren Oluf Mortenssøn? formanede Axel Pederssøn til at overgive sig under trussel om belejring, og denne gav efter herfor. Overgangen til Kristoffer blev rigeligt belønnet, og ifølge kongens brev 1441 18/1 modtog Axel Pederssøn med rådets samtykke (*»efter vort Raads Raad«*) Varberg slot og len med al kongelig rettighed på livstid.[22] Efter hans død skulle slottet i 6 år overgå til en af hans sønner, *»hvilken han det unde vil ... og forene sig om Slotsloven og alle Stykker med os og vi med ham efter Mulighed og Raadelighed.«* Desuden skulle Hr. Axel og sønnen Aage på livstid besidde de to herreder Årstads og Faurås, som havde ligget til det under Engelbrektfejden nedbrændte og ikke genopførte Falkenberg slot – hvor Aage Axelssøn havde haft sæde 1433-1434.[23] Endelig modtog Axel Pederssøn Gærds herred og byen Væ i Skåne på livstid med al kongelig rettighed.

Tydeligvis solgte Axel Pederssøn sin tjeneste dyrt, måske på baggrund af de foregående års tab under Engelbrekts felttog. Hensynet til Aage Axelssøn, der havde deltaget i belejringen af Sundslottene (s. 147), kan tillige have medvirket til de favorable vilkår, ligesom Hr. Axels tidligere fremtrædende stilling i rigsrådet og sønnen Olufs indflydelse ikke må undervurderes. Axel Pederssøns svenske forbindelser og giftermål måtte føre til, at Kristoffer og råderne tilstræbte et godt forhold til slægten Thotts overhoved, som med sine andre sønner kunne blive en farlig fjende på et tidspunkt, hvor fred var ønskelig med hollænderne, og Kristoffer prøvede at sikre sig Sveriges krone på så gunstige vilkår som muligt.

Lensbrevet bandt Axel Pederssøn og sønnen Aage til danske interesser, idet det hallandske lensdomæne ligefrem antog karakter af slægtsejendom. Ved en aftale mellem Hr. Axel og hans 9 sønner 1442 3/8, som fik tilslutning af dattersønnen Stig Olufssøn (Krognos) 1442

11/11, blev det bestemt, at den af brødrene, som modtog slottet, årligt skulle give visse naturalier til de øvrige.[24] Efter Axel Pederssøns død mellem 1446 24/11-1447 25/1 overtog Aage Axelssøn slottet og delte i de første 6 år lenets indkomster med broderen Iver som repræsentant for sønnerne af faderens andet ægteskab.[25] I 1450 modtog Aage Axelssøn Årstads og Halmstad herreder i pant for 4000 rhinske gylden af Kristian I, og 1464 9/9 tilstod kongen ham Varberg slot som pantelen på livstid samt dets forbliven i slægtningenes besiddelse 6 år efter hans død. Kun afbrudt af Kristians inddragelse af forleningerne 1469-73 grundet striden med de øvrige brødre, bestyrede Aage Axelssøn slotslenet til sin død i 1477.[26]

Kristoffers og rigsrådets forleninger skulle ikke øjeblikkelig træde i kraft. Det fremgår af et brev af Axel Pederssøn efter hjemkomsten til Varberg til Erik af Pommern, at han havde betinget sig frist til 1441 24/6, indenfor hvilken den gamle konge stadig kunne nå at undsætte ham.[27] Varberghøvedsmandens optræden overfor Erik af Pommern kan imidlertid kun karakteriseres som spilfægteri. Brevet nåede først til Gotland den 25. april, hvad der, som G Carlsson har bemærket, ikke levnede Erik af Pommern megen tid til at handle.[28] K Erslevs, K Fabricius', H Bruuns og E Kjersgaards accept af Axel Pederssøns loyalitet og hengivenhed overfor kong Erik må afvises.[29] Økonomiske og politiske realiteter afgjorde Axel Pederssøns stillingtagen, hvad der på baggrund af hans gods i grænselandskabet og Sverige tydeliggøres ved, at forleningsbrevet skulle træde i kraft 1441 24/6, samtidig med at Kristoffer skulle ankomme til Kalmar, og at hans anerkendelse i Sverige ville ligge fast efter håndfæstningsforhandlingerne. Sammenlignet med slotsløfter fra senere i århundredet og ind i det 16. århundrede var der ikke tale om et foreløbigt lensbrev 1441 18/1. Kristoffer og rigsrådet slap for sidenhen at rejse til Varberg.[30]

I Halmstad kom det herforuden til drøftelser om Lødøse-mødet. På baggrund af de senere hændelser og Karlskrønikens oplysninger om forståelsen mellem Kristoffer og Karl Knutsson, har K Erslev og G Carlsson ment, at Kristoffer i januar 1441 søgte råd hos marsken i bestræbelserne på at forhale unionsmødet.[31] Det er sandsynligvis rigtigt, at Karl Knutssons forleninger bragte ham nærmere til kongen på dette tidspunkt, idet enkelte svenske råder måtte nære mishag til Karls fremtidige position.[32] Rigsforstanderens stilling som forsvarer for Sveriges konstitutionelle rettigheder synes dog, som K Kumlien har påpeget, at tale imod, at kongen skulle have indviet Karl Knutsson i sådanne planer.[33] Synspunktet er betydningsfuldt, men kan uddybes. Kristoffers politik ligger snarere i fortsættelse af det danske råds. Dette støttes af, at råderne havde kendskab til kongens fremgangsmåde og blev involveret heri. Kun tre råder: Albrekt Bydelsbak, Klaus Nielssøn og Niels Erikssøn til Asdal blev udpeget til at deltage uden fuldmagt i mødet. De skulle opfordre det norske rigsråd til at deltage i sommerens Kalmar-

møde og bede de svenske udsendinge om at få meddelt håndfæstningsartiklerne fra Arboga-mødet.[34]

At danske rigsråder var enige med Kristoffer fremgår af, at råderne ikke indbød deres norske kolleger til mødet.[35] Den 22. januar meddelte Kristoffer fra Halmstad det norske rigsråd, at han på Karl Knutssons og det svenske rigsråds anmodning sendte tre råder til Lødøse, *»at høra ok forhandlæ med jdhir ok them swadana ærinde som j them forsta latha, medh thøm vppa wara ok righens weghna at thenna thijdh.«*[36] Skrivelsen blev dog først overdraget normændene i Lødøse (s. 164).

Hændelserne i efteråret 1440 forklarer, hvorfor rigsrådet godkendte Kristoffers fremgangsmåde i bestræbelserne på at hindre en sammenkædning af unionshåndfæstning og unionsaftale. Hensynet til Norge synes at have spillet en større rolle i overvejelserne, end forskningen har haft blik for. Det må således bemærkes, at Kristoffer og rigsrådet ved at hindre nordmændene i at sejle gennem Sundet, holdt Norge hen i et forsøg på at tvinge riget til at overgå til Kristoffer. Norge var herved ikke retsligt skilt fra Erik af Pommern og den gamle unionsaftale. De forhandlinger om unionen, som det svenske råd havde foreslået afholdt i Lødøse 1441 2/2, lå for tidligt og måtte undgås, indtil forhandlingerne om Kristoffers svenske håndfæstning var afsluttet. Muligheden for en ændring af Norges retslige arvestatus ville blive mindsket, hvad der var i det danske rigsråds og Kristoffers interesse i deres opfattelse af 1397-aftalen som eneste gyldige forbundstraktat. Unionens kontinuitet og oprindelige grundlag blev fra dansk side fastholdt ved opfattelsen af Kristoffer som Erik af Pommerns retmæssige arvtager. Kalmaraftalen af 1438 om et fælleskongevalg var stadig gyldig, men havde mistet sin aktualitet i 1440, og Kristoffer havde i 1441 udsigt til at erhverve alle 3 rigers kroner.

I Norge havde drosten Sigurd Jonsson, provst Sigurd Bjørnsson, Kolbjørn Gerst og Henrik Skakt 1440 25/11 på Akershus modtaget den svenske indbydelse til mødet i Lødøse, inklusive meddelelse om Kristoffers kongevalg. Samme dag udstedte de et brev til bisp Audun af Stavanger, hvori bispen indtrængende blev anmodet om straks at komme til stede og deltage i Lødøse-mødet. De berettede om danskernes tilbageholdelse af rådsudsendingene i Sundet, om bisp Jens' ophold i Danmark samt vedlagde en udskrift af det svenske rigsråds brev til Kristoffer fra Arboga.[37]

På et rådsmøde i Sarpsborg i begyndelsen af januar 1441 besluttede rådet at efterkomme opfordringen om at sende fuldmægtige til mødet i Kalmar i juni måned, hvilket blev meddelt til Kristoffer. I Sarpsborg modtog rådet desuden skrivelserne fra sommeren 1440 til Erik af Pommern fra bisp Jens, som var vendt tilbage til Oslo i slutningen af december 1440, men som ifølge oplysning i en senere rådsskrivelse til den gamle konge ikke havde villet give møde i Sarpsborg.[38] – Bisp Jens støttede kong Kristoffer; men om han kan

have været underrettet om og involveret i kongens og det danske råds politik, vides ikke, men er sandsynligt. Den 21. januar var provst Sigurd Bjørnsson, Kolbjørn Gerst, Mathias Jakobsson, Henrik Skakt, Simon Bjørnsson og drosten Sigurd Jonsson på Bohus, hvorfra de 4 førstnævnte drog til Lødøse. Før afrejsen modtog Kolbjørn Gerst Bohus af drosten. Slotsloven blev stillet til kong Eriks og Norges riges hånd. Sigurd Jonsson havde imidlertid ved sin udnævnelse af Erik af Pommern forpligtet sig til at indsætte kongens slægt, *»den som griffen fører«* i slotslovene.[39] Den afvigende formulering giver udsagn om begyndende norsk afstandtagen fra den gamle konge til fordel for en mere selvstændig position.

Lødøse-mødet 1441

Til aftalt tid indfandt repræsentanter fra de 3 riger sig i Lødøse. Fra Norge mødte provst Sigurd Bjørnsson, der nu muligvis var norsk kansler,[1] samt Kolbjørn Gerst, Mathias Jakobsson og Henrik Skakt. Det svenske rigsråd var repræsenteret ved ærkebisp Nils, bisp Sven af Skara, bisp Thomas af Strängnäs, domprovst Jöns Bengtsson (Oxenstierna), Gustav Algotsson (Sture), Bo Knutsson (Grip) på Axeval, Laurens Snakenborg og lagmanden Bengt Gylta i Vestergötland. Gustav Sture på Elfsborg var oprindeligt også udpeget, men mødte ikke. På dansk side deltog Albrekt Bydelsbak og Niels Erikssøn, mens Klaus Nielssøn til Ellinge udeblev, uden at årsagen kan efterspores.[2] Albrekt Bydelsbaks udsendelse kan være begrundet i hans kendskab til norske forhold, idet han tidligere havde været høvedsmand på Bohus (s. 14).

Det svenske rigsråds ottemandsombud vidner om, at man herfra ventede sig meget af forhandlingerne. Dagsordenen måtte dog som tiltænkt på dansk side falde til jorden, da de 2 råder ikke besad fuldmagt til bindende aftaler, men kun kunne lytte til de øvrige rigers repræsentanter. Albrekt Bydelsbak og Niels Erikssøn overbragte en tak for valget af Kristoffer til svensk konge, og anmodede om, at det svenske rigsråd ville sende Kristoffer artiklerne fra Arboga, som Karl Knutsson og rigsrådet havde givet udsendingene med til mødet. Nordmændene modtog opfordring om at sende fuldmægtige sendebude til Kalmar.

I deres skuffelse skrev de svenske råder 1441 7/2 til Kristoffer og bebrejdede ham udsendingenes manglende fuldmagt, eftersom han og det danske rigsråd havde modtaget passende anmodning og invitation fra Arboga. Udleveringen af håndfæstningsartiklerne blev afslået ved henvisning til, at hele sagen om unionsforbindelsen burde tages op til fornyet drøftelse – idet spørgsmålet ellers ville blive udskudt til Kalmar. Råderne udtalte, at de ikke var bemyndiget til at give artiklerne fra sig, men kun havde fuldmagt til

øjeblikkelige forhandlinger. Marsken skulle sammenkalde rigsrådet og meddele kongen herom. Råderne bebrejdede kongen og det danske råd, at de ikke havde afsendt et brev til nordmændene, hvilket disse *»oss nw beretto«*.[3] – Formuleringen godtgør, at de norske råder havde klaget til de svenske udsendinge over deres besværligheder og givet oplysning om danskernes tilbageholdelse af deres sendebude i Sundet, *»ok skilia sik fra hanom* (Erik af Pommern) *medh likæ som them burdhe...«*[4] Den norske argumentation fremstår som et forsøg på at vinde tid og spille på den svensk-danske modsætning, et vigtigt træk for kendskab til norsk politik på et kritisk tidspunkt. Dette lykkedes, og af en skrivelse fra Bohus 1441 10/2 fremgår det, at det norske rigsråd havde fået frist til påske (midten af april) med at give endeligt tilsagn om at vælge Kristoffer.[5]

De svenske rigsråder beklagede sig separat til det danske rigsråd og fremførte de samme punkter som i brevet til kong Kristoffer. De afsluttede skrivelsen med, at skylden for unionsforhandlingernes udsættelse bestemt ikke lå hos dem. Det danske råd blev opfordret til *»fridh eindragth ok bestand.«* Rådet burde svare det svenske rigsråd, så det vidste, hvad det havde at holde sig til, og forklare årsagen til forsømmelsen af mødet, samt hvad rådet for fremtiden ville foreslå.[6]

Skrivelsen til det danske rigsråd viser fortsat svensk vilje til at gennemføre forhandlinger for at sikre unionen og hvert riges rettigheder. Svenskerne anerkendte ikke den danske omgåelse af mødet, og søgte ved forhandlinger med de norske rådsrepræsentanter at varetage egne interesser. Nordmændenes fremmøde gjorde det klart, at Norge følte sig bundet af 1397-unionsbrevet,[7] og 1441 9/2 kom en forbundstraktat i stand mellem de to riger.[8]

Overenskomsten blev udfærdiget på papir, som blev skåret ud til rigernes sendebude. Papir stod endnu sædvanligvis tilbage for pergament i retslig gyldighed, hvorfor traktaten kun var foreløbigt bindende. Forbundet skulle stadfæstes og aftales yderligere i Kalmar 1441 24/6. De to rådsdelegationer bekræftede unionsforbindelsen, gentog tidligere bestemmelser om fri færdsel mellem landene under hensyntagen til hvert riges lovbestemmelser, og indskærpede atter den gensidige forsvarshjælp. Sluttelig fastsattes vedrørende det norske angreb i 1439 på Sverige – som var i strid med den gamle unionsaftale – at dette skulle henstå til Kalmar-mødet, hvor et endeligt forlig skulle finde sted med *»minne eller ræth«*. Personer, som havde stillet garanti for fængselsophold, skulle ikke indkaldes før efter mødet i Kalmar, hvilket udstederne ville meddele Karl Knutsson og Sigurd Jonsson. Situationen skulle alt i alt foreløbig være status-quo.

Samme dag udstedte de svenske rådsudsendinge en skrivelse til det norske rigsråd, hvori blev vedlagt udskrifter af breve, som gjorde rede for forhandlingerne med Kristoffers sendebude. Nordmændene blev opfordret til at ophæve den ulovlige told ved Bohus, som skadede svenskerne meget,

og eftersom nordmændene ikke betalte told i Sverige, *»huar fore skuldom vj tha tolla til Norgis«*. Opkrævningen indbragte efter svensk opfattelse kun lidt til Norges krone, hvorfor det norske rigsråd snarest burde afskaffe tolden og skrive svar tilbage, førend *»meiræ owiliæ wardhir aff j millom riken«*.[9] Det svenske råd søgte at udnytte nordmændenes tidligere optræden og Norges øjeblikkelige pressede situation til at stille krav til det norske råd. Traktaten af 9. februar 1441 synes, som K Kumlien har bemærket, ikke at have været helt uden vilkår.[10]

Aftalen i Lødøse fortjener opmærksomhed. Netop fordi overenskomsten blev indgået på baggrund af Kristoffers og det danske rigsråds optræden og indeholdt gensidige forsvarsforpligtelser mod overgreb, havde aftalen brod mod Danmark. Traktaten afspejler en enighed mellem Norge og Sverige, som i forbindelse med stadfæstelsen i eftersommeren samme år vidner om viljen til svensk-norsk samarbejde. Dette kunne blive farligt for kongemagten og det danske rigsråd, hvis disse søgte at dominere unionen. Forbundstraktaten og det svenske krav om Bohus-toldens afskaffelse tjente til at ordne de 2 rigers forhold, hvilket i Kalmar skulle blive uddybet i henseende til rigernes indre styre (s. 198).

Fra Lødøse skrev de norske rådsudsendinge til Kristoffer om deres indbydelse til Kalmar-mødet via Niels Erikssøn og Albrekt Bydelsbak. Disse havde desværre ikke fuldmagt til forhandlinger; men anmodningen om at sende fuldmægtige sendebude til Kalmar ville blive efterkommet, hvad Sigurd Jonsson og rigsrådet allerede fra Sarpsborg havde bekræftet.[11] I det hele taget var skrivelsen ikke så skarp i tonen som de svenske rådsrepræsentanters breve og vidner om, at udsættelsen til sommermødet i Kalmar kom belejligt af hensyn til rigets statsretslige stilling, hvor Norge kun kunne skilles fra kong Erik under iagttagelse af retsligt gyldige former.

Fra Bohus skrev de 4 råder 1441 10/2 til Erik af Pommern og sendte ham pány skrivelserne fra sommeren 1440, idet de redegjorde for årsagen til brevenes tilbageholdelse. Nye skrivelser blev ikke udstedt med den begrundelse, at en større forsamling ikke kunne nå at træffe sammen. Der var ikke tid til længere udskydelser. Der var fare for konflikt med Danmark og Sverige, hansestæderne og vesterlandene (Holland), og hollænderne gjorde den største skade med røverier og ildspåsættelser. Disse farer, som opsigelsesbrevet også omtalte – og hvis rigtighed ikke ganske kan kontrolleres – skulle forstærke rigets betrængte situation. Nu havde rådet imidlertid fået frist med at give et endeligt svar til Danmark og Sverige til påske, hvorfor Erik stadig kunne nå at give råd og hjælp til at forsvare landet. I modsat fald blev han indtrængende opfordret til at skrive svar tilbage, så rigsrådet kunne varetage Norges sikkerhed. Dokumentet blev beseglet af provst Sigurd Bjørnsson, Kolbjørn Gerst, Mathias Jakobsson og Henrik Skakt på de øvrige fraværende råders vegne.[12]

Rådsskrivelsen fra Bohus uddyber kendskabet til norsk politik på baggrund af tilnærmelsen til de øvrige riger på Lødøse-mødet, og forstærker de ovennævnte betragtninger om det danske rigsråds overvejelser i sidste del af 1440. Inden påske skulle Erik af Pommerns afsættelse som konge i Norge endeligt ordnes. De 4 råders besegling af dokumentet gør det klart, at beslutningen om at skrive til kong Erik var taget allerede i januar 1441 på rådsmødet i Sarpsborg, men at forhandlingerne med danske og svenske repræsentanter først skulle bringe en afklaring. Dokumentet af 10. februar må, eftersom skrivelserne fra sommeren 1440 blev vedlagt, opfattes som varslingsskrivelse nummer 2. Brevet ankom til Gotland 1441 26/3, uden at det vides, om det sene tidspunkt var tilfældigt eller beregnet overfor den gamle konge. I alt fald var fristen meget kort, og et svar fra Erik kendes ikke.[13] Norge var løst fra forbindelsen til sin gamle konge.

Et svar fra det danske rigsråd til det svenske på skrivelsen fra Lødøse kendes ikke. Ingen spor heraf eksisterer i Sverige. Spørgsmålet er, om rådet overhovedet afgav et svar, førend ærkebisp Johannes Laxmand og Roskildebispen i 2 breve fra slutningen af april 1441 forsikrede om det danske rigsråds deltagelse i mødet i Kalmar.[14] På dette tidspunkt havde Kristoffer beseglet sin svenske håndfæstning, og Norges stilling var klar. Det svenske krav om en håndfæstning i forbindelse med en ny uddybet unionstraktat – (som foruden sikring af de konstitutionelle rettigheder kan have været et modtræk mod det danske råds selvstændige brud på Kalmar-aftalen 1438) – var foreløbigt undgået. Selv i betragtning af at rådet i Danmark kan have skrevet tidligere til Sverige, forrykker det ikke billedet af, at råderne førte en henholdende politik. Som undskyldning til det svenske råd kan rigsrådet have henvist til forhandlingerne i Halmstad med Axel Pederssøn, snarlige forhandlinger med udsendinge fra den hollandske flåde og samtaler med højmesteren og Danzigs udsending Nikolaus Wrecht, som endnu i begyndelsen af februar 1441 opholdt sig i Danmark. Det må bemærkes, at Kristoffer den 13. februar fra København bemyndigede tjeneren Hans Bornemann og Nikolaus Wrecht til at indkøbe skibe i Danzig til rejsen til Kalmar, hvor han skulle modtage det svenske rige og dets krone 24. juni.[15] Foruden kansleren Oluf Mortenssøn stod Roskildebispen Jens Pederssøn i forbindelse med kongen ved denne tid, og 3. marts befandt Erik Nielssøn sig i Kristoffers nærhed. Oluf Axelssøn opholdt sig i København 1441 4/3.[16]

Dansk-hollandsk forståelse

I foråret 1441 stod tilbage for Kristoffer og rigsrådet at fuldføre næste trin af planen i henseende til at opnå fred med hollænderne. Forskningen har i store træk klarlagt hansestædernes og hollændernes holdninger i 1441, men

hovedsagelig fra disses synsvinkel.[1] Dansk politik er i nogen grad trådt tilbage for interessen for den vendisk-hollandske konflikt, men fortjener opmærksomhed i betragtning af fredsforhandlingerne i København i sommeren 1441. En undersøgelse skal vise rimeligheden heraf. Interessen samler sig i første række om stæderne og de preussiske forhandlinger i Holland.

Hansestæderne frygtede i det nye år en dansk separatfred med hollænderne. På et møde i Wismar talte Lübeck for at udsende et gesandtskab til Kristoffer ca. 2. februar for at hindre en sådan udvikling, som desuden ville gøre privilegiestadfæstelsen på Danmark vanskeligere. Hamburg, Rostock, Stralsund, Lüneburg og Wismars repræsentanter enedes dog kun om at forelægge sagen for deres respektive magistrater, og en beslutning om at sende udsendinge til kongen synes ikke at være kommet i stand.[2] Vægringen kan tolkes, som at initiativet var i dansk favør, men skal snarere søges i ønsket om at afvente resultatet af de preussisk-hollandske forhandlinger i Bremen i begyndelsen af februar (s. 154). Forhandlingerne her udsattes imidlertid efter ansøgning 22. januar fra Hollands råd til den nye højmester Konrad von Erlichausen og de preussiske sendebude, og et nyt møde i Kampen blev aftalt til 9. april.[3] Følgen var, som B Jørgensen har klarlagt, at den store hanse-dag i Lübeck 1441 12/3 prægedes af en afventende holdning. Flere fornyede handelsrestriktioner blev forsigtigt formuleret grundet uvisheden om udfaldet af forhandlingerne i Kampen.[4]

Under mødet i Lübeck ankom sendebude fra Kristoffer, der var på vej til Holland med indbydelser til forhandlinger. Hollænderne havde trods løfte ikke indfundet sig i København, hvorfor kongen gjorde et nyt forsøg på at etablere fredsforhandlinger. Der synes at være rimelighed i de preussiske sendebudes opfattelse 15. marts til Danzig, at hollænderne havde skullet give møde i København ved farvandenes åbning, men at de ikke ville deltage i forhandlinger i Sundet, førend mødet i Kampen havde fundet sted.[5]

Sendebudenes rejse over Lübeck skulle hindre et forværret forhold til alliancepartnerne, men må i betragtning af over 30 repræsenterede hansestæder på mødet tillige opfattes som et forsøg på at skabe tilslutning til et møde med hollænderne, et udspil som kunne blive stæderne til gavn, hvis seriøse fredsforhandlinger blev aftalt. De preussiske stæder stolede på deres side på de kommende forhandlinger og gav kongens sendebude breve med til hollænderne med påmindelse om som aftalt at møde i Kampen. Preusserne ønskede ved selvstændige forhandlinger at få skadeserstatningerne afgjort, idet drøftelser alle parter imellem mindskede udsigten til rimelige erstatninger. De preussiske sendebude havde blik for faren for en dansk-hollandsk tilnærmelse og fik tilslutning hjemmefra til at aftale et møde med hollænderne, kong Kristoffer og de 6 vendiske stæder, hvis Holland insisterede herpå, og Kampen-forhandlingerne intet resultat bragte. Den 28. februar meddelte Danzig udsendingene om Nikolaus Wrechts hjemkomst 24.

februar fra Danmark samt Kristoffers udsagn om at ville optræde som mægler ved samlede fredsforhandlinger.[6]

Samtidig med kongens nye udspil, som rigsråderne har kunnet tilslutte sig, blev Sundspærringen opretholdt.[7] Overfor Nikolaus Wrecht havde kong Kristoffer ifølge Danzigs referat til de preussiske udsendinge anmodet om at holde sejladsen gennem Sundet tilbage, indtil hollænderne var mødt frem hos ham. Heller ikke de vendiske stæder ønskede at gavne modstanderen unødigt, og fik på mødet i Lübeck medhold i en skrivelse af 19. marts med anmodning til de preussiske stæder om at tilbageholde søtrafikken gennem Sundet, indtil der var klarhed over, om hollænderne i Kampen var rede til fred eller stilstand. Samtidig udstedte Lübeck og andre af de implicerede stæder i krigen en hjælpeskrivelse om penge.[8]

Krigstrætheden var åbenbar, og i skrivelser til Danzig af 19.-20. marts udtalte preussiske udsendinge den formodning, at de 6 vendiske stæder ville bemyndige dem til at opfordre hollænderne til fredsforhandlinger på et belejligt sted. Ved afrejsen til Kampen modtog udsendingene virkelig en sådan opfordring, *»darby wii wol merken, dat se* (stæderne) *gerne vrede mit en* (hollænderne) *hadden«*.[9] Medvirkende til ønsket om en fredelig ordning var hollændernes dominerende optræden til søs grundet en fredsoverenskomst med Spanien 1441 6/2 og en bedring af fødevaresituationen, som stod i kontrast til Lübeck-mødets afventende holdning.[10]

Situationen var ikke i de vendiske stæders favør. Hollænderne viste dristig aktivitet ved blandt andet at sejle op ad Elben og Weser, og en større flåde viste sig i Storebælt og ved Læsø.[11] Nye flåderustninger i Holland viste, at disse langtfra var kørt trætte, men tværimod slog ind på en hårdere kurs – skønt hertug Philip muligvis søgte at imødegå dette – for at bevæge modstanderen til fred.[12]

I tilknytning til hollændernes bedrede position må det bemærkes, at udliggere fra Amsterdam i slutningen af marts fangede Mathias Steffens, ærkebisp Johannes Laxmands tjener, som kom fra Lødøse med et skib lastet med varer. Hollands råd foranstaltede en undersøgelse over årsagen til skibets opbringelse, og det besluttede at tage godset i forvaring, indtil opbringerne havde afgivet forklaring. Efter at Mathias Steffens havde gjort rede for skibets tilhørsforhold, og at godset ikke var bestemt til fjender, forordnede rådet 1441 7/4, at Amsterdam skulle udlevere skib og gods mod sikkerhed fra Mathias Steffens, at varerne kom tilbage til de rette ejermænd.[13]

Eksemplet kaster lys på Hollands stilling i foråret og viser bestræbelser på at stå sig godt med Danmark og rigsrådets leder.[14] Mathias Steffens var kendt i Holland og havde været her i forsommeren 1440 (s. 142). At Johannes Laxmands forbindelser til Holland ikke var helt ringe, fremgår endvidere af, at 2 af ærkebispens tjenere 1441 20/4 modtog lejde til at færdes overalt i Holland indtil 24. juni med skib og gods mod at betale den sædvanlige

told.[15] Hertil kommer, at de hollandske forhandlere i Kampen foreslog Johannes Laxmand som en af opmændene i konflikten med preusserne om skadeserstatninger.[16] Dette tyder på, at den danske holdning og specielt ærkebispens ikke må undervurderes ved betragtning af mødets udfald. Forhandlingerne fra 10.-30. april bragte ikke den af preusserne ventede aftale med hollænderne. Disse viste tværtimod en afvisende holdning overfor erstatningskravene, og synes allerede fra mødets begyndelse, hvor Johannes Laxmand ifølge den omfattende preussiske sendebudsberetning blev foreslået 12. april som voldgiftsdommer, at være stemt for en udskydelse af forhandlingerne. Et preussisk forsøg på at få Hollands råd inddraget i sagen, hvorefter afgørelsen i egen interesse skulle finde sted i Preussen, ændrede ikke herved, men medførte kun en udsættelse af forhandlingerne af flere dages varighed.[17]

Omtalen af Johannes Laxmand i Kampen sandsynliggør et kendskab til Kristoffers sendebudes anmodninger om et møde i Sundet. Synspunktet støttes af, at de hollandske deltagere i Kampen-forhandlingerne efter hjemkomsten fra Hollands råd i Haag afslog at sejle til Preussen, men krævede en samlet løsning ved forhandlinger i København *»by dem hern konig von Dennemarken und synem rade«* i ugen efter pinse. De preussiske udsendinge gik med hertil ved udsigten til en ordning, og lovede 30. april at skaffe lejdebreve til hollænderne.[18]

Den danske henvendelse i foråret 1441 medvirkede efter alt at dømme til det hollandske krav om forhandlinger i København. Det må bemærkes, at kong Kristoffers lejdebrev for 12 uger til hollændernes fuldmægtige repræsentanter og følge til København også er dateret 1441 30/4, hvad der trods muligheden af dokumentets fordatering peger på viden om hollændernes accept af et møde i København senest i begyndelsen af maj.[19] Dokumenterne tillader ikke nøjere at belyse dansk-hollandske kontakter i foråret, men derimod nok, at kongen og rigsrådet pressede på for at nå til en forståelse.

De preussiske sendebude skulle på hjemvejen føre samtaler med de 6 vendiske stæder. Der vides ikke meget om disse forhandlinger, men hansestæderne ses forholdsvis hurtigt at have besluttet at deltage i Københavnermødet.[20] Påbegyndte rustninger fik ikke den tiltænkte betydning, men alle så hen til mødet, hvor konflikten skulle løses ved taktiske og diplomatiske midler. Den 21. maj udstedte hertug Adolf fra Segeberg sit lejdebrev, mens de seks vendiske stæder samtidigt udstedte et tilsvarende lejdebrev til hertug Philips repræsentanter til København.[21] Preusserne var skuffede over Kampen-mødets udfald og foretrak en tilnærmelse til de krigsførende stæder, hvad der blev afværget af højmesteren.[22]

Kristoffers svenske håndfæstning

Forhandlingerne om Kristoffers svenske håndfæstning pressede på i april måned. Det er muligt, at Mathias Steffens sejlede i kongens ærinde og med dennes breve, hvad Henrik Vorrath gav udtryk for i et brev til Danzig fra Lübeck 1441 14/4.[1] Ærkebispens tjener kan have virket som sendebud mellem det svenske rigsråd og Kristoffer, inden de svenske råder skulle indfinde sig hos kongen omkring 1. maj, ifølge Kristoffers brev fra 1441 30/1 (s. 160), idet der til grund for kongens håndfæstning ses at have ligget et svensk forlæg med håndfæstningsartikler. Den 26. april 1441 godkendte Kristoffer de konstitutionelle krav for hans antagelse til svensk konge ved at besegle et åbent brev med artiklerne. Dokumentet gav det svenske rigsråd ret til selvrekruttering og en betydelig indflydelse på rigsstyrelsen, hvilket indebar et nederlag for Kristoffer, hvad E Lönnroth og G Carlsson blandt flere forskere har vist.[2]

Kristoffer købte den svenske krone dyrt. Han forpligtede sig til at have eget skatkammer i Sverige, og lade det overskud blive i landet, som han ikke fortærede. Rigets skat måtte ikke føres ud af landet. Hvis kongen rejste ud af de tre riger, skulle han dele udgifterne ligeligt mellem rigerne. Endvidere forpligtede Kristoffer sig til at arbejde på, at alle breve og dokumenter vedrørende Sverige, som fandtes i Danmark og Norge, skulle udleveres til det svenske rigsråd i Kalmar 24. juni. Hertil kom et løfte om, at hvad svenskere i de foregående års strid havde oppebåret af de personers indtægter og gods, *»som ey hawe wærit inne i righit ok giort tiäniste för theres gotz, som Swerighes lagbook vthwiisar...«*, ikke skulle tilføjes skade og udsættes for klager. Sluttelig stillede Kristoffer i udsigt, at han i Kalmar yderligere ville stadfæste artiklerne med breve, segl, eder og forlovere, hvad der peger på, at garanterne skulle være danske og norske råder.

E Lönnroth har utvivlsomt ret i, at rigsrådet i Danmark ofrede kongens interesser i den øjeblikkelige situation af hensyn til unionen.[3] En artikel om Gotlands tilhørsforhold og en bestemmelse om flere dokumenters udlevering samt at erstatninger var udelukket var ikke i rådets interesse og vidner om den betrængte situation. På den anden side var unionstraktat og håndfæstning ikke kædet sammen. Det var stadig muligt at undgå en uddybet unionsaftale, eller i det mindste slippe med en rimelig unionsoverenskomst. Det danske rigsråd var endnu ikke bundet af håndfæstningen som garanter. Egne interesser kunne stadig forfølges. Et godt forhold til det svenske rigsråd blev anset for tilrådeligt. Omtrent ved tidspunktet for kongens besegling af håndfæstningen skrev ærkebisp Johannes Laxmand således til det svenske rigsråd. Dokumentet er gået tabt, men af et brev af 29. april fra bisp Jens af Roskilde til ærkebisp Nils Ragvaldsson af Uppsala og bisp Thomas af Strängnäs – som udmærket kan have opholdt sig i København på dette

tidspunkt – ses Johannes Laxmand at have lovet dansk deltagelse på mødet i Kalmar.[4] Bisp Jens tilsluttede sig dette og tilføjede: *»oc naar gudh will, at wor nadighe herre koningen oc i oc righens radh her aff righit finnes i Calmaren, tha wedher faar ether aff thette righens radh brodherscap oc kerlighed till all bestandelse, som i hwer annen sacht oc loffuit haffue, suo at all thing met guts hielp kommer i bædhre made oc regiment æn her till werit haffuer«.* – Udsagnet viser tydelig dansk rådsinteresse for unionen. Erklæringen må tillige ses i lyset af rådets omgåelse af Lødøse-mødet. Det er rimeligt, at brevene skulle stille det danske rigsråd i bedre lys overfor det svenske råd inden Kalmar-mødet, hvor det gjaldt om at få det bedste ud af forhandlingerne.

Ærkebisp Nils og bisp Thomas' sandsynlige tilstedeværelse i København som svensk rådsdelegation tyder på, at håndfæstningen skulle hjemføres ved maj måneds begyndelse. Forsøg på udskydelse og forhaling var vanskeliggjort, og hensynet til et bondeoprør i Nord-Jylland, der var af større styrke end oprindelig antaget, medvirkede yderligere til, at den taktiske plan fra før årsskiftet måtte fraviges. Flere forskere har i oprøret set forklaringen på, at den danske plan ikke kom til udførelse.[5] Rimeligheden heraf er uomtvistet; men der synes at have været involveret flere faktorer i bestræbelsen på at begrænse den farlige situation før Kalmar-mødet. De udsatte forhandlinger med Holland, som måtte forstærke frygten for et samvirke mellem bondeoprøret og hollandske flådeenheder i Kattegat (jvf. s. 186), kan have haft sin del af skylden for planens ændring, hvortil kommer, at Norges endnu ikke helt afklarede stilling trods frigørelsen fra Erik af Pommern ved påsketid måtte indskærpe til forsigtighed. Hensynet til Erik, hvis planer om Gotlands pantsættelse til Ordenen var kendt fra oplysninger af Nikolaus Wrecht (s. 154), synes endvidere at have spillet ind på Kristoffers besegling af håndfæstningen og det danske rigsråds breve. Forståelsen mellem Ordenen og Erik af Pommern var en betænkelig konstellation, og ordensridderen Klaus Nicheritz opholdt sig endnu 1441 28/2 på Gotland.[6] Med kendskab til den dansk-svenske strid om øen, og at Kristoffer ved håndfæstningen formelt tog parti for svenskerne, er det rimeligt, at spørgsmålet om Gotlands forbliven under unionen har spillet en rolle i de danske overvejelser i foråret 1441. Undlod Kristoffer at anerkende øen som svensk ejendom, kunne en ny farlig situation opstå mellem Danmark og Sverige, som ville øge Erik af Pommerns muligheder for at tilvejebringe en ordning med det svenske rigsråd ved at spille på den opståede konflikt.[7]

Erik af Pommerns planer

Erik af Pommern fortsatte i foråret bestræbelserne på at bedre sin situation, og 4. maj indfandt han sig i Danzig og indledte forhandlinger med højmesteren Konrad von Erlichausen.[1] Erik beklagede sig over det danske rigsråd, som forræderisk og uden hans kendskab havde indkaldt hans søstersøn og frarøvet ham hans trone, slotte og ejendom. Han opfordrede højmesteren til under henvisning til sine tidligere samtaler med Poul von Russdorf at dømme i konflikten mellem ham og det danske rigsråd og modtage svar fra sidstnævnte om deres villighed hertil. Konrad gav et imødekommende svar, men Eriks fortsatte krav om at møde for Ordenen med danskerne førte til, at den forsigtige og nyudnævnte højmester efter forhandlinger med sine ordensherrer svarede kongen 5. maj, at han burde meddele sit forslag i en skrivelse, som så ville blive sendt til det danske rigsråd sammen med et brev fra Ordenen. Konrad undlod klogeligt at binde sig og skade forholdet såvel til den gamle konge som til Kristoffer i Danmark, som kunne tænkes at blive leder af fredsforhandlingerne med hollænderne. I et brev fra Danzigs byråd til Kristoffer af 6. maj som svar på kongens ønske om at udsætte sejladsen gennem Sundet, indtil udsoningen med Holland havde fundet sted, blev intet nævnt om forhandlingerne med Erik af Pommern.[2]

Den gamle konges svar på forslaget var, at han ville drage til sine fætre i Pommern og rådslå med dem og kort efter atter komme til Danzig.[3] Han mødte ikke frem, men skrev 1441 15/6 fra Rügenwalde til højmesteren og meddelte sine fætres tilslutning til Ordenens mægling mellem ham og hans undersåtter. Konrad von Erlichausen blev på ny opfordret til at skrive til det danske rigsråd samt meddele svaret herfra, og Erik anmodede om beskyttelse, hvis rådet ikke gik ind herpå.[4]

Baggrunden for Erik af Pommerns skrivelse fra Pommern var underretninger om det nordjyske bondeoprør, som for en tid gjorde, at han som allerede K Erslev påpegede, lod forligsplanerne falde, for først efter oprørets nedkæmpelse at genoptage sine tidligere bestræbelser.[5] Heroverfor frygtede Kristoffer og rådet før oprørets overvindelse for et udspil fra den gamle konge. Kristoffer sendte kammermesteren Kristoffer Parsberg til Preussen for at vinde den tyske Orden, og under forhandlingerne fra den 12. juni fremførte kammermesteren ifølge en ordensberetning ønske om, at Konrad von Erlichausen ville vise sig som en ven af kongen og hans undergivne. Kristoffer Parsberg mindede om Nikolaus Wrechts besøg i Danmark og meddelte, at kong Kristoffer var villig til at arbejde for skadeserstatninger til Preussen. Han opfordrede til deltagelse i det kommende møde i København. Videre meddelte Parsberg, at man i Danmark havde hørt, at Erik havde klaget over Kristoffer, men at Ordenen ikke burde fæste lid til anklager, som kongen kunne modbevise. Samtidig foreslog kammermeste-

ren på Kristoffers vegne et forbund med den tyske Orden. Dette var med vilje formuleret vagt, så kongen undgik at binde sig. Højmesteren afgav også et henholdende svar og anmodede om yderligere skriftlig oplysning om det påtænkte forbunds art.[6]

Forbundsansøgningen skulle hindre Erik af Pommern i at gøre brug af det nordjyske oprør og få Konrad von Erlichausens støtte i den spændte situation. Det var vigtigt ikke at svække den udenrigspolitiske situation yderligere. Blev oprøret kuet, kunne forbundsplanerne og -forhandlingerne afbrydes, mens de i modsat fald kunne blive vigtige. Kristoffer Parsbergs oplysninger om Preussens holdning til hollænderne gør det klart, at Kristoffer og rigsråderne havde kendskab til det ømfindtlige forhold parterne imellem og søgte at nærme preusserne til sig. Dette lykkedes, og efter samtaler med de hjemvendte preussiske udsendinge blev 1441 13/6 udstedt en instruktion til repræsentanterne til Københavner-mødet.[7]

Det fremgår af breve fra Konrad von Erlichausen 1441 27/9 til kong Kristoffer og Kristoffer Parsberg, at højmesteren under kammermesterens besøg havde fremlagt sin mæglingsplan mellem Erik på den ene side og Kristoffer og det danske rigsråd på den anden. Kristoffer Parsberg havde ikke stillet sig uvillig hertil.[8] Fra dansk side blev muligheden af et forlig ikke udelukket i den betrængte situation. Sagen blev holdt hen, idet Erik skulle levere Konrad von Erlichausen en skrivelse, som skulle gives til hans modstandere. Efter nedkæmpelsen af bondeoprøret med slaget på Sct. Jørgensbjerg og den som følge heraf bedrede position, blev kongen og rigsråderne mindre villige til forhandlinger med den gamle konge. Riget var sikret, hvortil kom bestræbelser især fra svensk side på at stille Erik af Pommern for en nordisk domstol med deltagelse af repræsentanter fra hansestæderne (s. 176). Konflikten med den gamle konge skulle afgøres uden indblanding af den tyske Orden.

Forhandlinger med Hanse-repræsentanter i København

Oprøret i Nordjylland, hvis farlighed dokumenteres af kong Kristoffers personlige tilstedeværelse i spidsen for adelsopbudet, medførte, at kongen sandsynligvis i forståelse med rigsråderne fik flyttet mødetidspunktet med hollænderne og hansestæderne til slutningen af juli måned. Kun de vendiske stæder modtog opfordring af kongen til at deltage i Kalmar-mødet,[1] og den 20. juni ankom repræsentanter fra stæderne til København, mens Kristoffer og flere rigsråder først 23. juni mødte frem efter rejsen fra Jylland over Fyn.[2] Det var endnu muligt at nå til unionsmødet med et par dages forsinkelse. Alligevel opholdt kongen og flere råder sig i København juli måned

ud, for først i begyndelsen af august at rejse til Kalmar. G Carlsson har ment, at så lang tid var nødvendig for Kristoffer til forberedelser til rejsen til Kalmar.[3] Udsættelsen skal dog snarere søges dels i fortsat frygt for nye bondeoprør,[4] dels i svensk uvilje mod deltagelse af Hanse-repræsentanter i Kalmar. Endvidere er det sandsynligt, at Kristoffer ønskede at få etableret fredsforhandlinger inden afrejsen fra København under forsæde af flere rigsråder, hvad der ville hindre et samvirke mellem mødedeltagerne og det svenske rigsråd i et forsøg på at øve pression mod kongen.

Forløbet af mødet mellem kong Kristoffer og hansestædernes udsendinge er klarlagt af W Christensen og E Lönnroth.[5] En fornyet undersøgelse skal give større forståelse for rigsrådernes deltagelse og et mere nuanceret syn på dansk politik.

Det fremgår af den hanseatiske sendebudsberetning over mødet i København, at rejsen til Kalmar var genstand for drøftelser i de første dage efter kongens og rådernes hjemkomst fra Jylland. Ved forhandlingerne 1441 1/7 førte Johannes Laxmand ordet og takkede stædernes repræsentanter for tilsagnet om at deltage i rejsen til Sverige. Disse krævede imidlertid besked, om rejsen blev til noget eller ej på grund af udgifterne til mandskabets underhold, hvortil ærkebispen svarede, at kong Kristoffer havde modtaget efterretninger og skrifter fra det svenske rigsråd. Stædernes udsendinge skulle få disse breve at læse dagen efter, eller den næstfølgende dag. Johannes Laxmand bad om, at repræsentanterne nøje ville overveje disse breve og afgive betænkning herom. Sluttelig oplyste ærkebispen, at kongen havde bud til Kalmar, og håbede at få besked herfra om to eller tre dage, hvorefter udsendingene skulle få endelig besked.[6]

Det må bemærkes, at Kristoffer havde bud til Sverige. Karlskrøniken vil vide, at kongen meddelte sin forsinkelse på grund af bondeoprøret og lovede at indfinde sig i Kalmar 1441 15/8.[7] Afrejsen i begyndelsen af august bekræfter dette. Det er muligt, at anmodningen er fremsendt ved tiden for slaget på Sct. Jørgensbjerg, og at denne sandsynligvis også havde forbindelse med stædernes deltagelse i Kalmar og hensynet til Erik af Pommern. Kendskabet er begrænset, men ordvekslingen mellem Johannes Laxmand og stædernes repræsentanter gør det klart, at både kongen og rigsrådet førte en henholdende politik og holdt muligheden for hanseatisk deltagelse i unionsmødet åben. Planen fra før bondeoprøret var atter vakt til live i et forsøg på at hævde sig overfor det svenske rigsråd. Den 10. juli var planen dog skrinlagt. På de hanseatiske udsendinges fornyede ansøgning hos kongen og rigsrådet blev svaret benægtende: *»men alse se* (stæderne) *sulven wol wysten umme zake unde schryffte etc., dat van der reyse nicht en wurde, darumme dankede he* (kong Kristoffer) *hochliken den steden darvor unde leet zeghen, dat se ere knapen unde denere van der weghen nycht lenger dorfften holden.«*[8]

Stædernes deltagelse i Kalmar kan, som E Lönnroth har påpeget, kun være strandet på svensk modstand. Det svenske rigsråd ønskede ikke hanseatisk deltagelse ved behandling af interne anliggender med kong Kristoffer.[9] Hertil kom hensynet til Erik af Pommern, som rådet med Kristoffers billigelse havde stævnet til Kalmar for at stå til ansvar for sine kongetids gerninger. Den gamle konge ønskede imidlertid ikke at give møde her. Han synes med en temperamentsfuld skrivelse at have ladet det svenske rigsråd forstå, at han betragtede stævningen som uretfærdig. Følgen var, at rådet 1441 8/7 nøjedes med at svare på den gamle konges afvisning ved skarpt at beklage sig over hans opførsel mod riget, eksempelvis ved at udføre skatter til eget underhold. Hertil svarede Erik i en ny skrivelse, at han ikke var mødt frem ved midsommertid, fordi det så ud til, at det svenske rigsråd ville optræde som sagsøger og dommer i egen sag. I et brev af 1441 14/8 fra Kalmar svarede de tilstedeværende råder, at svenskerne så sandelig ikke mente at skulle være dommer i egen sag, men at Erik havde skullet stå til ansvar for Kristoffer, de tre rigers råd og stæderne (de vendiske hansestæder). Andre punkter i Eriks brev ville på grund af udstedernes manglende fuldmagt først kunne besvares, når rigsrådet samledes.[10] På denne baggrund er det sandsynligt, at Kristoffer og det danske rigsråd 1441 10/7 var klar over den gamle konges uvilje mod at møde frem, hvad der fra svensk synspunkt overflødiggjorde repræsentanter for hansestæderne i Kalmar.

På dansk side var chancen for at påvirke unionsforholdet spillet af hænde. Det var nødvendigt at føje det svenske rigsråd. Så fik tiden vise andre veje og muligheder. Foreløbig blev en rettergang med Erik af Pommern undgået, hvad der forsåvidt var i det danske råds interesse, som en retssag antagelig ville bringe Gotlands svenske tilhørsforhold på tale i forlængelse af kong Kristoffers håndfæstningsløfte. Øens ejendomsforhold forblev uafklaret.

K Kumlien mener, at det svenske råds skrivelser til Kristoffer kan have indeholdt klager i almen form, fordi han ikke indfandt sig til tiden, ligesom brevene kan have omhandlet detaljer i forbindelse med kongens håndfæstning, som anses for et løftebrev.[11] Det sidste må, som E Lönnroth har påpeget, afvises. Der var kun tale om, at Kristoffer var villig til at stadfæste artiklerne yderligere i Kalmar, hvis det svenske råd udtalte ønske herom.[12] Det må formodes, at skrivelserne drejede sig om forholdet til Erik af Pommern, foruden en almindelig fastholden ved 15. august som sidste mødefrist.[13]

Hensynet til Erik af Pommern gør ordskifterne i København forståelige. Ifølge den hanseatiske sendebudsberetning ønskede stædernes repræsentanter den 10. juli i modsætning til 5. juli ikke at kommentere de svenske skrifter, men henviste til det danske rigsråd. Kristoffer søgte på sin side at fastholde stæderne, idet han bad repræsentanterne om at modtage en afskrift, så deres magistrater kunne bedømme indholdet heraf.[14]

Det gjaldt om at hindre et forværret forhold til hansestæderne. Forholdet til alliancepartnerne havde ikke været uden gensidig mistillid. Det måtte endvidere anspore til forsigtighed, at der ikke var sluttet fred med Holland, og at Kristoffers valg i Norge ikke var sikret. Hertil kom, at Erik af Pommern søgte at vinde stæderne. I en skrivelse fra tidsrummet 1441 15/6 – 25/7 søgte han at bevæge de vendiske stæder til overfor det danske og svenske rigsråd at påpege de to rigers uretfærdige opførsel mod deres gamle konge samt henstillede, hvis sådanne breve ikke medvirkede til et forlig, at stæderne ville afbryde handelsforbindelsen med de to lande.[15]

At Kristoffer og det danske rigsråd ikke var opsat på at forværre forholdet til hansestæderne, men ønskede at beskære privilegierne, fremgår af mødets forløb i København: Ventetiden, indtil beskeden indløb fra Sverige, blev udfyldt ved bilæggelse af skader forvoldt på stædernes ejendom og gods. Stæderne havde fremsat ønske herom, og det kom til forhandlinger om uoverensstemmelser mellem lybske købmænd og rigsråderne Sten Basse og Peder Lykke. Sten Basse havde taget gods fra Albert Meding, hvilket Kristoffer lovede at tilbagegive 1441 5/7. Striden blev søgt afsluttet ved, at to rigsråder, hvoraf den ene synes at være prior Bent Pederssøn af Antvorskov, og to repræsentanter for hansestæderne blev udpeget som mæglere. Sten Basse stod stejlt på sin ret til godset, men betalte Albert Meding 200 mark. Peder Lykke klagede til kongen og rigsrådet over Henrik Gripeshorn, men stillede sig tilfreds med at komme til Lübeck og bilægge sagen.[16]

Efter 10. juli blev det vanskeligere at undgå forhandlinger om hansestædernes privilegier. Stædernes udsendinge var klar over, at bilæggelse af mindre skader, såsom Rostock overfor møntmesteren Hans Myndel, ville tage lang tid, og henstillede efter anmodning om privilegiestadfæstelse til Kristoffer om at finde en tidsbesparende løsning. Stæderne søgte at udnytte situationen inden hollændernes ankomst. Kristoffer var utvivlsomt klar herover og svarede, at han ville overveje problemet med enkelte råder og give svar inden fire dage. Der vides intet om forhandlingerne 10-23. juli, men kongen havde anmodet om at se gamle privilegier, og sandsynligvis drejede overvejelserne fra dansk side sig herom.[17]

Den 24. juli var stædernes udsendinge til møde med kongen og rigsrådet og anmodede på ny om bekræftelse på privilegierne. Johannes Laxmand svarede, at Kristoffer havde besluttet at stadfæste alle tidligere danske kongers privilegier til stæderne. Repræsentanterne takkede og udtalte håb om, at privilegierne ville blive øget og ikke mindsket. – Bemærkningen synes at afspejle kendskab til kongens uvilje mod at udstede privilegier, og 26. juli anmodede udsendingene om, at alle nærværende rigsråder måtte besegle privilegiebrevet, da de frygtede, at enkelte ville sejle med til Kalmar. Kristoffer svarede, at han stod ved sit tilsagn om at stadfæste privilegierne, men om rådernes besegling ville han give svar den følgende dag og tage stilling

til, hvordan de vendiske stæder skulle forholde sig overfor hollænderne efter hans afrejse.[18]

Det var tydeligt, at hansestæderne havde blik for rigsrådets betydning som garanter for privilegiernes opretholdelse. Det kunne frygtes, at en ensidig besegling af kongen, der endnu ikke var kronet til dansk konge, kunne omgås af rigsrådet. Fremgangsmåden gentager sig i 1445 (s. 313) ved forhandlingerne om stædernes norske og svenske privilegier, og åbner for forståelse for andre facetter i hanseatisk politik med blik for rigsrådet og eksportinteresserne som modvægt mod kongemagten.

Hansestædernes anmodning blev ikke uden følger, og 27. juli mødte som udsendinge fra Kristoffer Erik Nielssøn, Morten Jenssøn, Henrik Knudssøn og Anders Nielssøn, som ifølge sendebudsberetningen forklarede *»myt velen worden,«* at privilegiebrevet ville blive behørigt beseglet af kongen og råderne. Ydermere oplyste de fire rigsråder, at Kristoffer blev endnu nogle dage i byen. Var hollænderne ikke ankommet inden da, ville der blive truffet foranstaltninger til fredsforhandlinger uden kongens deltagelse.[19]

Dagen før var de preussiske sendebude ankommet og blevet velvilligt modtaget af tre råder, og et møde blev snart afholdt i Roskildebispens gård med Kristoffer og rigsrådet. Erik Nielssøn – af preusserne benævnt hofmester – takkede på kongens vegne for de preussiske sendebudes fremmøde, medens Kristoffer selv tilføjede, at han og hans råder ville gøre deres bedste til, at det kom til en ordning mellem Ordenen og hollænderne.[20]

Den velvillige holdning var udtryk for bestræbelser på at vinde Ordenen og de preussiske byer og neutralisere Erik af Pommerns planer. Planen om et forbund med Ordenen blev atter aktuel. Repræsentanterne havde ifølge deres instruktion ikke bemyndigelse til at indgå et forbund, men skulle ved Kristoffers berøring af emnet bede om nærmere skriftlige oplysninger.

Den 14. september 1441 overbragte kompthuren i Danzig Nikolaus Poster Kristoffers ansøgning til højmesteren. Forslaget – som ikke kom i stand på grund af Konrad von Erlichausens betænkeligheder – gik kort fortalt ud på at skabe et 10-årigt forbund mellem parterne. Blev Kristoffer og hans riger eller den tyske Orden inddraget i krig, skulle den ene part på opfordring erklære den andens fjende krig indenfor en måned og på egen bekostning sende 1000 mand til hjælp. Eventuelle erobringer skulle tilfalde den, som egentlig stod for krigen. Blev striden langvarig, og blev der krævet mere hjælp af den ene part, skulle denne gives med samlet krigsmagt. Ingen af de to allierede skulle kunne slutte fred eller indlede fredsforhandlinger uden den andens samtykke.[21]

De preussiske repræsentanters ankomst styrkede de vendiske stæders muligheder for at lægge pres på kong Kristoffer, og 1441 28/7 fremlagde vendiske og preussiske udsendinge fem punkter for rigsrådet vedrørende

Sundtoldfrihed, godtgørelse af udgifter ved Sundslottenes belejring, anmodninger om at overgreb fremover måtte mindskes i Danmark og klager over Sten Basse og Peder Oxe. Råderne undlod at tage stilling og henviste punkterne til kongen.[22] Den 30. juli oplyste Erik Nielssøn, Morten Jenssøn, Anders Nielssøn og Otto Nielssøn, at Kristoffer efter forhandlinger med Lübecks sendebude var rede til at bekræfte de seks vendiske stæders privilegier, fordi de havde hjulpet ham og danskerne i deres nød. Fra dansk side blev det, som K Hørby har vist, søgt hævdet, at Sundtold opkrævet af alle søfarende på nær de vendiske stæder var foreneligt med de hanseatiske privilegier.[23]

Muligvis skal rådernes udsagn opfattes som et forhandlingsoplæg. Formuleringen må tillige betragtes som et forsøg på at sætte splid i hanseforbundet. Dette strandede, som W Christensen har vist, på en fælles optræden fra stædernes side, idet de vendiske hansestæder stillede sig solidariske med de øvrige. Ved udsigten til et forværret forhold besluttede Kristoffer og rådet at stadfæste privilegierne, hvilket Erik Nielssøn og Morten Jenssøn meddelte samme dag.[24]

Privilegiebrevet blev udstedt til de seks vendiske stæder, de preussiske byer Thorn, Elbing, Danzig og *»alle de in erer dudeschen hense ny synt«* efter råd og samtykke af 17 *»unser leuen ghetruwen radgheuere«:* ærkebisp Johannes Laxmand, bisperne Jens Pederssøn, Ulrik Stygge, Thorleif Olafsson og Henning Nielssøn samt ridderne Erik Nielssøn, Henrik Knudssøn, Jens Grim, Morten Jenssøn, Anders Nielssøn og væbnerne Ove Lunge, Peder Lykke, Iven Foss, Oluf Axelssøn, Otto Nielssøn, Eggert Frille og Niels Erikssøn (Gyldenstjerne).[25] Dokumentet bærer datoen 1441 27/7, hvorved der, som iagttaget af W Christensen, foreligger en før-datering, hvis ikke kongen og rådet først havde været stemt for at gøre et sidste forsøg på at hævde sig.[26]

I privilegiebrevet blev intet fastsat om Sundtolden, og 30. juli udtalte Erik Nielssøn og Morten Jenssøn, at Kristoffer på grund af toldens eksistens før hans tid mente at have ret hertil, men at han vel lod sig belære, hvis stæderne kunne modbevise hans rettigheder. Kravet om dækning af udgifterne til Sundslottenes belejring blev affærdiget med, at de vendiske hansestæder kun havde handlet i egen interesse imod hollænderne. Ved forhandlinger udsattes spørgsmålet til en senere sammenkomst med rigsrådet, og Lübeck, Rostock, Stralsund og Wismar skulle forinden afgøre, om der var tale om hidkaldelse eller ej. Sluttelig anmodede Erik Nielssøn og Morten Jenssøn om skriftlig opregning af overgrebene på privilegierne og meddelte, at Peder Oxe og Sten Basse havde modtaget opfordring til at give møde. På dansk side blev søgt at »gyde olie« på det for begge parter så vigtige spørgsmål om Sundtold. Det kan ikke afvises, at Kristoffer og rigsrådet søgte at

trække tiden ud til hollændernes ankomst, hvad der ville lægge en dæmper på samtalerne. Netop den 30. juli om eftermiddagen ankom en hollandsk herold.[27]

På et møde med hansestæderne 1441 3/8 gentog Erik Nielssøn Kristoffers standpunkt om Sundtolden. Under oplæsningen af stædernes klageskrift om brud på privilegierne faldt den karakteristiske bemærkning fra Kristoffer, som nedskriveren af den hanseatiske sendebudsberetning ikke undlod at medtage, at hansestæderne havde flere privilegier og friheder i riget end kongen selv. Senere meddelte Erik Nielssøn, at Kristoffer ikke kendte til sådanne privilegier, og at han ville se disse breve, førend han tog stilling til klagerne. Hertil påpegede stædernes repræsentanter det farlige i pr. skib at fremskaffe dokumenterne, hvorfor sagen blev udsat til det næste møde mellem parterne.[28]

Ordvekslingen viste atter kongens og rigsrådets forsøg på at undgå indrømmelser. En afgørelse om Sundtolden og privilegieovergrebene blev udskudt. Stæderne fik kun stadfæstet deres gamle privilegier, hvad der, som E Lönnroth har udtalt, må opfattes som et kompromis. En forståelse med hansestæderne blev holdt svævende på grund af flere uafklarede forhold og hensynet til Norge. Den 30. juli anmodede Kristoffer repræsentanterne om at bistå fogeden i Bergen. Henstillingen skyldtes, at Oluf Nielssøn var ankommet fra Kalmar og aflagde troskabsed til Kristoffer, som straks tildelte ham det pågældende embede. Kongen søgte at dæmpe fjendskabet mellem nordmænd og hanseater i Bergen. Der synes ikke at være hold i W Christensens synspunkt, at Kristoffers politik på dette tidspunkt må opfattes som holdningsløs. Stædernes repræsentanter erklærede sig netop i egen interesse villige til at skrive til købmændene. Desuden var Kristoffer endnu ikke konge i Norge.[29]

Interessant er kongens bestræbelser på at formilde hansestæderne. Således sendte han 1441 4/8 bayrerne Wilhelm von Wulfstein, Kristoffer Parsberg *»de alde camermestere,«* og Frederik von Wulfstein *»de nyghe camermester«* til repræsentanterne. De udtalte med henvisning til gårsdagens noget korte svar fra Kristoffer i toldspørgsmålet, at kongen ikke havde kunnet gøre andet, da han var *»myt deme rike vormyddelst lofften also bestrikket unde vorbunden.«* Han ville tage hensyn til stædernes privilegiebreve, når disse blev fremvist. Kristoffer lovede at skrive til Falsterbo, Skanør, Malmø og andre steder i riget, at hansestædernes privilegier skulle overholdes indtil næste møde. Kristoffer var villig til at betale Peder Oxes og Sten Basses skadeserstatninger, hvis de ikke mødte frem, og anmodede samtlige stæder om, at de under hans ophold i Sverige ville hjælpe med til at sikre riget og dæmpe eventuelle nye uroligheder og oprør.

Det var tydeligt, at Kristoffer søgte at vinde stæderne ved at skyde skylden på rigsrådet som årsag til hans holdning. Rådets flertal blev gjort an-

svarlig for den førte politik, så kongen fik mulighed for at fastholde hansestæderne ved at udlove en senere anden stillingtagen. Stædernes repræsentanter var imidlertid klar over rigsrådets position, og at de tre bayrere kun handlede på kongens vegne. De udskød et svar til næste dag, hvor der ville være *»etlike redere van den Denen«* tilstede og henviste til, at ikke alle udsendingene var mødt frem, ligesom de ønskede at få klar besked om, hvorvidt hollænderne måtte købslå i riget i Kristoffers fravær.[30]

Kongens udspil kan, som B Jørgensen har iagttaget, pege på en mulig spænding mellem rigsrådet og Kristoffer på et sent tidspunkt af forhandlingerne.[31] Kendskabet er begrænset. Det er muligt, at den forestående rejse til Sverige, usikkerheden om nye bondeoprør og de endnu ikke påbegyndte fredsforhandlinger med Holland kan have indvirket, så at kongen i Sundtoldspørgsmålet og vedrørende privilegieovergreb var mere imødekommende stemt end råderne. Om større uoverensstemmelser mellem parterne var der ikke tale, og 1441 5/8 mødte ærkebisp Johannes Laxmand, bisp Jens af Roskilde[32] og Anders Nielssøn samt de tre bayrere hos stædernes udsendinge. Hanserepræsentanterne luftede muligheden for at udsætte en afgørelse om Sundtolden til et nyt møde, tilsluttede sig kongens forslag om at skrive til købstæderne og villigheden til at betale for Sten Basse og Peder Oxe. Anmodningen om at yde hjælp ved nye oprør blev afslået ved henvisning til manglende fuldmagt, men udsendingene var villige til at overbringe det til hjembyernes råd.[33]

Senere samme dag kom de samme seks personer samt Morten Jenssøn atter til stede. Ærkebispen meddelte Kristoffers tilslutning til at udsætte konflikten om Sundtold til det næste møde mellem parterne, som kongen skulle indkalde ved hjemkomsten fra Sverige.[34] Ved stædernes ængstelse over Kristoffers snarlige rejse til Kalmar og hollændernes mulighed for at drive handel i Danmark oplyste Johannes Laxmand, at han og andre råder var bemyndiget til at træffe beslutninger i kongens fravær. Det bevarede fuldmagtsbrev 1441 6/8 til forhandlingerne mellem hollændere og hansestæder opregner foruden ærkebispen bisp Jens af Roskilde, prior Bent Pedersøn af Antvorskov, Morten Jenssøn og væbneren Ove Lunge, men omtaler intet skridt til en anti-hollandsk politik.[35] Kristoffer og rigsrådet forblev ubundet og kunne fremover få indflydelse på magtbalancen mellem hansestæder og hollændere.[36] – Samtalen den 5. august sluttede med, at Johannes Laxmand atter fremførte kongens ønske om, at stæderne flittigt ville forestå og tilse riget i hans fravær. Ærkebispen tilføjede ifølge sendebudsberetningen leende, at ville de ikke forestå riget, så skulle de i det mindste ikke stå det imod! Den følgende dag tog Kristoffer afsked med stædernes udsendinge, specielt Lübecks, i nærværelse af *»synes gantzen rades,«* heriblandt Johannes Laxmand, som atter førte ordet.[37]

W Christensen har i mødet i København set en betydelig indrømmelse fra dansk side i henseende til Sundtolden sammenlignet med stillingen under Erik af Pommern.[38] Kristoffers henholdende forsikringer viser dog, at han og rådet ikke havde bundet sig endeligt, men at de blot under indtryk af den endnu uafklarede situation omkring Norge, muligheden af nye bondeoprør, og hensyn til Erik af Pommern samt de forestående fredsforhandlinger ikke følte sig stærke nok til at prøve kræfter med hanseforbundet. Etableringen af unionen blev sat over privilegiestrid med stæderne.

Det forekommer ikke at være en tilfældighed, at ældre og erfarne rigsråder optrådte ved møderne, idet de tidligere havde virket i lignende forhandlinger, eksempelvis i Vordingborg 1435.[39] Ærkebisp Johannes Laxmand indtog som rådets leder en betydelig stilling. Samtidig afspejler tilstedeværelsen af hofmesteren Erik Nielssøn, Morten Jenssøn og Anders Nielssøn deres position i rådet og hos kongen, og det samme var undertiden tilfældet med Henrik Knudssøn, Otto Nielssøn og bisp Jens Pederssøn af Roskilde. Det var som tidligere slægterne Laxmand, Gyldenstjerne og Jernskæg, som dominerede. Morten Jenssøns position i forståelse med Erik Nielssøn må ikke undervurderes ved denne tid, og at Kristoffer anså ham for at være pålidelig fremgår af, at kongen udnævnte ham blandt de fem fuldmægtige råder til at føre forhandlinger i sit fravær. Kristoffers brug af bayrere tyder på forsøg på at markere en mere personlig politik. Et modsætningsforhold mærkes dog ikke. Der synes ikke at være tale om, at kongen i bestræbelserne på at kontrollere rigets finanser ved en ny bayrisk kammermester vandt frem på rådets bekostning. Erik Nielssøn blev dansk hofmester (s. 264).

Gyldenstjernernes position ved denne tid dokumenteres af privilegiebrevet 1441 27/7 til hansestæderne, hvor foruden Eggert Frille Niels Erikssøn (Gyldenstjerne) benævnes med rådstitel. Førstnævntes position på Fyn gør hans udnævnelse forståelig (s. 446), og Niels Erikssøn havde sandsynligvis slægtens rådsmedlemmer at takke for sin udnævnelse. Kongen valgte muligvis efter indtilling fra råderne blandt udpegede personer fra landsdelen,[40] og såvel faderen Erik Nielssøn som bisp Gert af Børglum, Henrik Knudssøn og sandsynligvis Niels Erikssøn (Banner) kunne øve indflydelse på hans valg. At slægtsfølelsen blandt Gyldenstjernerne var stærk fremgår af Niels Pederssøns (Gyldenstjerne) testamente fra 1456.[41] Baggrunden for Eggert Frilles og Niels Erikssøns udnævnelse skal søges i enkelte råders bortgang. Esge Brok var dræbt af bønderne (s. 184), og om Lyder Kabel til Fuglsang giver dokumenterne ingen udsagn. Hans hustru Mette Jensdatter (Due) benævnes enke 1442 2/8.[42] Gert Bryske, som var høvedsmand på Næsbyhoved, døde 1441 28/7.[43]

Det jyske bondeoprør og Henrik Tagessøn

Bondeoprøret i Jylland, som medvirkede til at vælte Kristoffers og rigsrådets planer, udviklede sig i de tidlige forårsmåneder 1441. Oprørets kerne lå i Han herred, men thyboer og morsinger sluttede sig til vendelboerne. Bondeskaren fik sandsynligvis støtte af kronens selvejerbønder og enkelte lavadelsmænd, skønt efterretninger herom savnes. Væbneren Henrik Tagessøn blev valgt til høvedsmand. A Huitfeldt mener, at han var rigsråd, men dette er fejlagtigt og grunder sig kun på, at bedstefaderen Henrik Jenssøn havde nået denne position.[1]

A Huitfeldt angiver Baselkonciliets ideer om frihed som årsag til oprøret. Synspunktet må afvises som konkret bevæggrund i lighed med rigsrådernes opfattelse i samtiden, at oprørstendenserne skyldtes strømninger fra hansestædernes demokratiske bevægelser.[2] Derimod havde bønderne i Jylland kendskab til hussiternes militære anvendelse af vognborge, og norske bønder synes at have anvendt tyske slagord, hvilke H Koht har fundet overleverede hos bønderne i Setesdal.[3] Forfatteren af Karlskrøniken mener, at bønderne rejste sig i protest mod en skat på hver 18. penning. Synspunktet kan ikke ganske afvises, og 1440 31/10 havde indbyggerne i Vends herred på Fyn lovet atter at betale *»Kunge Cristofers Skat.«*[4] Det var dog ikke kun skattebetaling til kronen, som øgede utilfredsheden, den almindelige betaling af tiende og landgilde voldte i disse år problemer overalt i Norden, og i erklæringen fra Vends herred lovede fynboerne atter at betale den årlige skat til deres husbond (s. 243).

Oprøret rettede sig som i 1438 mod kirken og adelen. Eftersom foruden vendelboerne thyboer og morsinger var aktive, var det i Børglum stift, at urolighederne koncentrerede sig. Hvorvidt det kom til større uroligheder i den nordlige del af det udstrakte Ribe stift vides ikke, og et brev af kong Kristoffer til bisp Kristian i Ribe på alle kongelige indtægter og 40-marksager i stiftet som oprejsning for den skade, bispen havde lidt i krig og på alle sine bønder, peger muligvis kun på den langvarige krig om Sønderjylland og oprøret i 1439 på Vardekanten.[5] Hans Svanings oplysning om Lundenæs slots resultatløse belejring og ladegårdens afbrænding er usikker og må afvises.[6] Heller ikke et pavebrev fra 1452 om Viborg bispedømmes fattigdom på grund af langvarige krige og uroligheder tillader at slutte til 1441, og heller ikke, at pave Eugen IV 1445 3/4 befalede abbeden i Øm kloster at bekræfte ridderen Henrik Knudssøn som patron for Sønderholm og Frejlev kirker (Hornum H) i Viborg stift, da de oprindelige privilegier var gået tabt ved krige og uroligheder i forgangne tider.[7] Større sikkerhed giver et tingsvidne fra 1458, hvorefter bønderne afbrændte gårdene Pitselhøj, Slemstrup og Runslykke i Aars sogn i Himmerland, som hørte under godset Aagård ved Fjerritslev, *»og var her orloff oc krij i landet, ther thet bleff brendt.«*[8]

Muligvis blev kongens gård ved Aggersborg, hvor det tidligere så store borganlæg for længst var forsvundet, også afbrændt af bønderne, men kun en usikker folkevise oplyser herom. Det forefalder imidlertid sandsynligt i betragtning af en afstand på under 10 kilometer til vognborgens oprettelse på Sct. Jørgensbjerg, ikke langt fra Aagård, og idet Aggersund knyttede Himmerland og Han herred sammen, som vejnettet i Han herred bandt Thy og Vendsyssel sammen.[9]

I Han herred afbrændte bønderne hovedgården Aagård. Ejeren Niels Pederssøn (Gyldenstjerne) mistede gods og breve og kom ifølge et tingsvidne 1458 3/4 *»aff sin gardh icki wthen meth een staff i sin handh.«*[10] Arkæologiske undersøgelser og usikre sagnagtige adelsoverleveringer antyder, at det også gik ud over Asdal i Vennebjerg herred tilhørende Niels Erikssøn (Banner) samt Kokkedal, den nærliggende Frejstrupgård, hvor ejeren Niels Ovessøn skal være blevet dræbt, Alsbjerggård? (Torslev S, Øster Han H) og Hillerslevhus? i Thy.[11] Det siger sig selv, at disse oplysninger ikke kan tillægges vægt for 1441. På Hannæs i Han herred spores dog bøndernes hærgninger, og i 1442 lod provsten i Mors og Han herred, Palle Sonessøn på Næsbo (Hannæs) ting læse et dokument fra Erik af Pommerns tid, at hans gods skulle være frit, *»och att han wdi Thage Hendrichssens* (fejl for Henrik Tagessøn!) *aarloff er bleffuen berøffuitt hans breffue, hand haffde paa Kolszgaard och mere godtz paa Hannes.«*[12]

Det er rimeligt, at det gik ud over flere lokale adelsgårde i Nordjylland, end kilderne giver udsagn om. Ifølge Christiern Pederssøn († 1554) havde bønderne dannet *»en fast Vognborg«* på Sct. Jørgensbjerg, hvorfra de kunne foretage ekspeditioner.[13] Oplysningen kan ikke afvises, og forklarer i så fald, hvorfor bønderne ikke blev overvundet. Den lybske krønike meddeler, at adelen sendte bud efter kong Kristoffer, fordi de ikke kunne overvinde bønderne.[14] I denne forbindelse kan der være grund til at minde om, at der ifølge en af de såkaldte Bondekrigsnotitser skal have stået et første slag 1441 3/5 på Sct. Jørgensbjerg. Artikelen, som kan stamme fra en række nu tabte årbogs-optegnelser, er blevet afvist af K Fabricius på grund af sin slette overlevering til fordel for Petrus Olai og den lybske krønike om Esge Broks død før det endelige slag, mens notitsen lader Esge Brok blive dræbt i det sidste slag.[15] Det er forsvarligt at være mistænksom mod Bondekrigsnotitsens oplysning om en bayrisk hertugsøns død i det første slag, men mod datoen er holdbare beviser ikke ført. Det må snarere bemærkes, at Petrus Olai trods kendskab til datoen 8. juni for det endelige slag alligevel skriver maj (die mensis Maji scil. feria 5ta pentecostes), og at den lybske krønikes oplysninger om Esge Broks død sandsynligvis ikke skal tolkes som kronologisk rigtig på baggrund af oprørets datering til 1442, og krøniken for dette afsnits vedkommende først blev nedskrevet omtrent 1446.[16] Det må påpeges, at kendskabet til oprørets forløb er begrænset og hviler på få og spredte oplysninger fra Gyldenstjernernes kreds.

Den 7. maj opholdt kong Kristoffer sig endnu i København,[17] men snart begav han sig til Jylland med en større hær. Bønderne rykkede ved underretninger om kongens ankomst ind i vognborgen, men 1441 8/6 var spillet

tabt,[18] muligvis på grund af en formindskelse af bøndernes skare i forlængelse af folkevisens omkvæd:

»Først da rømmer di Morsing,
och saa di forreder aff Thy;
effter da stod di Vindelbo,
di ville icke flye«.[19]

Om årsagen til rømningen udtaler Christiern Pederssøn – der anvendte traditionsstof ved skildringen af Danmarks historie – at adelige med bønder og tjenere blandt oprørerne tilråbte disse og lovede at befri dem for straf og skaffe dem kongens tilgivelse, hvis de afgik frivilligt.[20] Udsagnet må afvises, idet Christiern Pederssøn kan have kendt Karlskrønikens oplysninger om værmlændingenes oprør i 1438, hvor bønderne blev lovet tilgivelse mod fri afgang.[21] – Tilbage står kendsgerningen, at vognborgen på Sct. Jørgensbjerg blev brudt, og at de resterende bønder blev overvundet. Henrik Tagessøn blev fanget og ført til Aalborg, hvor han blev henrettet 1441 12/6. Hans arveandel i Bjørnholm på Djursland foruden andet ukendt gods tilfaldt Kristoffer, som overlod andelen i Bjørnholm til rigsråden Otto Nielssøn. Samtidig fandt Ove Tagessøn (Reventlow), som ikke havde deltaget i oprøret, det tilrådeligt at sælge sin arveandel efter forældrene til Otto Nielssøn. Handelen blev stadfæstet 1441 27/6 på Sønder Djurs herredsting.[22]

Antallet af dræbte bønder og statuerede afskrækkende henrettelser kendes ikke; men de resterende måtte antagelig købe fred ved bøder og afgifter.[23] Kendskabet er ringe; men det synes som om de deltagende selvejeres jord er blevet inddraget, idet procentdelen af selvejerbønder i Vendsyssel var lille i begyndelsen af det 16. århundrede, 4¾% mod 15-20% i andre undersøgte egne af Jylland. Den samme fremgangsmåde blev benyttet efter Klement-fejdens underkuelse, hvor alt jordegent bondegods skulle afstås til kronen, og bønderne måtte købe sig fred i områderne Vendsyssel, Thy og Mors, Harsyssel, Salling og Varde sysler med undtagelse af Malt herred, Himmer- og Omersyssel samt Hids- og Lysgaard herreder.[24]

I kampen mod bønderne faldt Esge Brok og muligvis Mogens Jenssøn (Løvenbalk).[25] Den lybske krønike anser Esge Brok for dræbt på et tidligere tidspunkt, et synspunkt, som antagelig må frafaldes til fordel for Bondekrigsnotitsen og Hans Svanings oplysning, at han faldt i det afgørende sidste slag.[26] Alligevel har synspunktet om Esge Broks død i foråret 1441 vundet fodfæste i forskningen, baseret på en kombination af den lybske krønikes oplysninger samt en fejllæsning og misforståelse af folkevisens Aalborgsund på baggrund af, at Esge Brok skal have været høvedsmand på Aalborghus i 1435.[27] Det er muligt, at Esge Brok har været lensmand på Aalborghus i 1441;[28] men i 1438 har Otto Nielssøn sæde her, og 1442 20/3 er Niels Erikssøn (Banner) høvedsmand. Niels Erikssøn havde i 1439 haft Skivehus, hvor Oluf Anderssøn (Lunge) til Odden har sæde 1442 7/1 (se bilag 2). Rokeringerne taler ikke imod, at Esge Brok, som tidligt havde tilsluttet sig og deltaget i Erik af Pommerns afsættelse, har været høvedsmand på Aalborghus. Ændringerne kan også skyldes, at Otto Nielssøn i september 1439 var blevet forlenet med Kalø slot (s. 122).

I forbindelse med oprøret har K Fabricius og K Erslev godtaget, at Erik af Pommern stod i forbindelse med bøndernes ledere i 1441.[29] Synspunktet grunder sig på formodninger og Svanings sammenkædning af hændelserne i 1438-39 og 1441 (s. 94). Det må fastholdes, at det først var ved efterretninger om det jyske oprør, at den gamle konge lod forligsplanerne falde for en tid, og at han så hen til og håbede på bøndernes sejr. Mere sandsynligt har E Lönnroth fremført muligheden af, at hollænderne, som i forårsmånederne opererede i Bæltet og lå ved Læsø, kan have støttet hovedmændene for rejsningen i Nordjylland, et synspunkt H Rebas har tilsluttet sig.[30] En sammenhæng i lighed med hollændernes tilstedeværelse i tiden for Skipper Klement-fejden er tænkelig, men imod en samordning i 1441 peger kong Kristoffers og hollændernes ønske i april om en samlet fredsforhandling i København, og den velvillige indstilling til rigsrådets leder, ærkebisp Johannes Laxmand (s. 170), samt det forhold, at en del af flåden – uvist hvor stor – var vendt hjem før 1441 14/4.[31] Oprøret forblev isoleret. Erik af Pommerns forhåbninger om at vende tilbage blev knust.

Deltagelsen af flere nordjyske bondegrupper placerer oprøret i 1441 på linie med de nylige sjællandske, sydjyske og fynske oprør. I lighed med de svenske, finske og norske oprør samt ditmarskernes oprør i 1434 og bondeuroligheder i Ermland 1441-1442[32] må almuens rejsninger og utilfredshed med skatter og afgifter til deres foresatte og kronens embedsmænd ses i sammenhæng med den almindelige dyrtid overalt i Europa i disse år.[33] Det er endvidere fristende at se en forbindelse med fæstesystemets gennembrud i Danmark i disse år, hvor den nye landbrugsstruktur cementeredé sig.[34] Oprørene kan opfattes som et sidste forgæves forsøg på at bryde de nye rammer. Kirken og de bedrestillede blandt adelen gik styrket ud af kampen. Flere forordninger om fred og forbud mod at bære våben samt indskærpelse af tiendepligten (s. 224), sikrede det nye styre under Kristoffers ledelse. Den økonomiske og militære magt betryggede aristokratiets og specielt rådsadelens position.

Den 23. juni 1441 var Kristoffer tilbage i København i selskab med adskillige råder. Bisp Thorleif af Viborg, Otto Nielssøn og Eggert Frille blev endnu en tid i Jylland.[35] De mødte senere frem i København, hvor også Jens Grim, der ikke havde deltaget i færden til Nordjylland, gav møde.[36] Fraværende i juni-juli måned og den følgende tid var bisp Kristian af Ribe, bisp Gert af Børglum og Niels Erikssøn (Banner). Det må formodes, at de forblev på deres hjemegn for at hindre nye uroligheder i at bryde ud. De øvrige råders fremmøde tyder på, at forholdene i riget var nogenlunde rolige.[37]

Der savnes efterretninger om Henrik Tagessøns motiver til at tilslutte sig bondeoprøret, og dokumentmaterialet giver ingen udsagn om, at han skulle

stå i forbindelse med Erik af Pommern og støtte denne.[38] Kildematerialet er sparsomt og fragmentarisk, når personen Henrik Tagessøn af slægten Reventlow skal indkredses. Hans lederskab af bønderne må aftvinge respekt og påkalde sig større opmærksomhed, end der almindeligvis er blevet det til del. I et forsøg på at indkredse baggrunden for hans tilslutning til bønderne kan der til en begyndelse være grund til at undersøge enkelte af Nordjyllands bedrestillede adelsslægter, som oprøret gik ud over. Interessen samler sig om Niels Pederssøn (Gyldenstjerne) til Aagård.

Niels Pederssøn, der var hofsinde i 1430 hos Erik af Pommern, tilhørte en af landets betydningsfulde slægter. Hans brødre var Børglumbispen Gert Pederssøn og Anders Pederssøn, der var i den engelske konges tjeneste og naturaliseret 1433 af parlamentet under navnet sir Andrew Ogarde. Søsteren Kirsten var gift med rigsråden Morten Jenssøn (Gyrsting), og søsteren Karen med Erik Jenssøn (Løvenbalk).[39] Farbroderen var hofmesteren og rigsråden Erik Nielssøn til Tiim ved Ringkøbing, der skrev sig til Aagård 1423 og 1426 og var høvedsmand på Riberhus 1419 – ca. 1443. På Riberhus havde Niels Pederssøns fader Peder Nielssøn i 1406 haft Niels Erikssøn (Banner-Høg) til Skarregård på Mors som husfoged.[40] Forbindelsen til Banner-slægten fremgår yderligere af, at Erik Nielssøns søn Niels var gift med Mette Jensdatter (Banner).

Flere forhold peger i retning af, at Niels Pederssøn i 1441 havde Han herred i forlening. Før 1355 var Erik Nielssøn, bedstefader til hofmesteren Erik Nielssøn, foged her og i Næsbo (Hannæs), hvor han endog begik overgreb på selvejerbønder.[41] Niels Pederssøns søn Mourids havde i 1470 og i de følgende mange år Han herred i pant.[42] Hertil kommer, at Niels Eriksøn (Gyldenstjerne) til Langtind, som 1442 17/3 var høvedsmand på Koldinghus, i 1459 og endnu 1474 var lensmand i Ulfborg herred og tillige havde byerne Holstebro og Ringkøbing i pant.[43] Niels Erikssøn besad fra 1443 Lundenæs slot, ligesom Niels Erikssøn (Banner) omkring 1442 var høvedsmand på Aalborghus. En opregning af høvedsmændene på de to slotte illustrerer de to slægters position i Nord- og Vestjylland:

Aalborghus[44]
Erik Erikssøn (Banner) 1419-1426 5/6
Esge Jenssøn (Brok) 1435? 1441?
Otto Nielssøn (Rosenkrantz) 1438 24/1
Niels Erikssøn (Banner) 1442 17/3, 26/10
Erik Nielssøn (Gyldenstjerne) 1444-1446 8/6

Lundenæs[45]
Eler Rønnow 1423 15/6
Niels Erikssøn (Gyldenstjerne) 1443 28/6
Peder Høg (Banner-Høg) 1466 12/4
Anders Friis (Haraldskjær) 1467?, 1472-1483
Mourids Nielssøn (Gyldenstjerne) 1484-1489 6/2

Knud Henrikssøn (Gyldenstjerne)
1453
Anders Nielssøn (Banner) 1470
Jep Friis (Haraldskjær) i pant 1475
Mourids Nielssøn (Gyldenstjerne)
1479-1484
Erik Anderssøn (Banner) 1490
Mourids Nielssøn (Gyldenstjerne)
1490-1494 19/2

Herforuden havde bisp Gert haft Skarpenberg gods på Mors i forlening, og rigsråden Lyder Kabel og hans hustru havde det efter ham.[46] Lyder Kabel var beslægtet med Gyldenstjernerne, hvad der fremgår af et skiftebrev 1442 29/9 efter hans død. Medbesegler på dokumentet, hvorved bisp Gert og Niels Pederssøn på egne og broderen Anders' vegne modtog gods i Han herred og Hannæs, mod at de opgav et krav på 2000 lybske mark på alt løsøre og gods på Mors og Lolland, var provsten på Mors Palle Sonessøn, som under bondeoprøret mistede flere adkomstbreve på gods (s. 184).[47] Hans tilstedeværelse ved arveskiftet tyder på, at han stod Gyldenstjernerne nær. Hertil kommer, at bøndernes overgreb kan have berørt rigsråden Henrik Knudssøn. Han var i 1419 høvedsmand på Ørum og besad 1423 Hillerslev slot i Thy. Ved tidspunktet for oprøret besad han muligvis ikke længere slottet, idet han i begyndelsen af 1442 var høvedsmand på Skanderborg, mens Ørum måske var overdraget til Strange Nielssøn (Bild), som nogle år senere bestyrer Hillerslev og endnu 1474 benævnes lensmand i Thy. – Hillerslev hørte efter alt at dømme under Ørum fra dronning Margrethes tid.[48]

Gyldenstjernernes interesse for Han herred og Hannæs må bedømmes ud fra deres bestræbelser på at samle godsmængden. Niels Pederssøn til Aagård besad en ikke helt ringe godsmængde. Sønnen Mourids efterlod således ved sin død i 1503 344 fæstegårde i Han herred, Thy, Vendsyssel og Himmerland. Heraf var de 198 beliggende i Han herred, hvad der, som E Ulsig har vist, tyder på, at denne del var Hr. Mourids' arvegods.[49] Også bisp Gert stræbte at udbygge sine godsbesiddelser her, enten ved køb eller mageskifte, eksempelvis med Dueholm kloster på Mors.[50] Hertil kommer, at Niels Pederssøn og sønnen Mourids senere udviste store bestræbelser på at forsvare deres ret til to gårde i Klitten i V. Han herred og erhvervede flere tingsvidner herpå.[51] Gårdene har interesse ikke blot fra et landbrugsmæssigt synspunkt, men ejendom i Klitten åbnede tillige mulighed for handel og fiskeri. Klitmøller – som har navn efter nu forlængst nedlagte vandmøller – var udgangspunkt for skudehandel på Norge. Sejlads fra Jylland til Norge er belagt allerede af Adam af Bremen, og den korte afstand til området ved

Viken måtte yderligere medvirke til forbindelser.[52] I Kristian I's norske håndfæstning garanteredes på forbøn af rigsråder fra begge riger toldfri handel, fraset sildefiskeriet (s. 410). En forudsætning for at beherske og have andel i handelen var at have gårde og gods ved lade- og anløbsstederne, hvilket kan have stået Niels Pederssøn klart.[53] Bispesædet stod i forbindelse med Danzig,[54] og det fremgår, at bisp Gert havde skibe og drev handel. (s. 193) Et dokument fra 1457 viser, at Børglum-bispen søgte at kontrollere handelen i stiftet.[55]

Henrik Tagessøn tilhørte ikke lavadelen, og hans formuesforhold synes ikke at have været særlig slette.[56] Væsentligt er imidlertid, at enkelte arveskifter omtrent ved tiden for bondeoprørene kan have betydet mere for hans og andre adeliges tilslutning til rejsningerne, end dokumenterne giver udsagn om (smlgn. forholdene på Fyn s. 445f). Arveskiftet 1442 29/9 i Nordjylland styrkede bisp Gert og Niels Pederssøns godsinteresser i Han herred og på Hannæs, og gav tillige rådighed over Klitgods, som deres fader Peder Nielssøn havde haft i pant, og Lyder Kabels enke Mette Jensdatter (Due) havde arvet efter sine forældre.

Henrik Tagessøn synes som broderen Ove Tagessøn, der 1448 6/2 var gift med Gisela Henningsdatter (Podebusk), at eje gods i Hillerslev herred foruden andet nu ukendt gods i de oprørske områder, og kan have været berørt af Gyldenstjernernes godsekspansion på den måde, at de mindskede hans udfoldelsesmuligheder i Nordjylland.[57] Det turde ikke være uberettiget at udtale, at baggrunden for Henrik Tagessøns tilslutning til bønderne i 1441 skal søges i interessekonflikter, i særdeleshed med Gyldenstjerne-slægten, som ved rigsråden Lyder Kabels død fik mulighed for yderligere ekspansion i det nordjyske område.

Københavnerfred og rigsrådsinteresser

Resultatet af forhandlingerne med de hollandske repræsentanter i København er velkendte.[1] – De danske råders rolle i forhandlingerne er derimod ikke særlig kendt, skønt disses almindelige holdning, som B Jørgensen har udtalt, må have spillet en rolle.[2] Indledningsvis kan opstilles spørgsmålet, om ikke den danske forhandlingsdelegation bør tillægges større betydning. At et sammenbrud af forhandlingerne blev undgået, skal sandsynligvis søges dels i smidighed fra rådernes side, dels i at det var Kristoffer, som stod som mødets indkalder, hvorfor alle parter så hen til kongens fuldmægtige som selvskrevne forhandlingsledere.

Den hollandske repræsentation ankom 1441 9/8 og blev budt velkommen

af Johannes Laxmand, Ove Lunge og Mogens Gøye. Ærkebispen red dagen efter med udsendingene til Dragør, hvor Kristoffer ventede på gunstig vind til overfarten til Kalmar. Hollænderne fremkom med breve fra hertug Philip, som bad kongen søge at skabe fred mellem hollænderne og de vendisk-preussiske hansestæder. Kristoffer og rigsrådet kunne tilslutte sig dette, og råderne og de hollandske delegerede fandt hurtigt hinanden.[3] Der høres ikke senere om forhandlinger dem imellem, og samme eftermiddag forelagde Johannes Laxmand på et møde med alle parter hertug Philips forslag om, at kong Kristoffer skulle optræde som voldgiftsmand i striden. Ærkebispen tilføjede ifølge den hanseatiske sendebudsberetning, at et sådant hverv ikke antoges uden stædernes samtykke – hvad der viser den forsigtige danske holdning. Hansestædernes repræsentanter nedlagde protest, idet danskerne endnu formelt var hollændernes fjender. Stæderne ønskede ikke at forringe deres stilling ved at lade sagen pådømme af danske råder. Den hidtidige mistro mellem de 2 allierede var ikke helt bortvejret. Stæderne stillede sig dog snart ikke helt afvisende til tanken om mægling, men krævede så vidt muligt Kristoffers personlige nærværelse. De tilstedeværende råder (ærkebisp Johannes Laxmand, bisp Jens Pederssøn, Erik Nielssøn, Morten Jenssøn, Ove Lunge, Henrik Knudssøn og Otto Nielssøn) lovede at bringe sagen til kongen. De udviste en imødekommende holdning, som danner en fortsættelse af privilegieforhandlingerne.[4] Tilstedeværelsen af Erik Nielssøn og Otto Nielssøn, som ikke lang tid efter sejlede med kongen til Kalmar, vidner om Kristoffers og rådets interesse i at få lagt fredsforhandlingerne i faste rammer.

Efter at Kristoffer var sejlet til Sverige, lykkedes det Johannes Laxmand som den danske forhandlingsdelegations leder at få parterne til at anerkende rigsråderne som mæglere. Den vendisk-preussiske procedurestrid blev afgjort til fordel for førstnævnte under dansk mellemkomst, men ved udveksling af fuldmagtsbrevene opstod nye problemer. Hollænderne ønskede hertug Adolf, som ikke havde sendt repræsentanter, inddraget i en fred med de vendiske stæder. De sidste var uvillige hertil, og spørgsmålet blev udskudt, indtil andre mellemværender var afklaret.[5]

Forhandlingerne mellem hollænderne og de vendiske hansestæder skabte enighed om en 10-årig stilstand kombineret med en senere voldgiftsordning inden tre år med gensidigt udvalgte dommere, men hollænderne stod stadig stejlt på kravet om hertug Adolfs indlemmelse i freden og valget af en øjeblikkelig opmand. Det sidste bøjede de vendiske stæder sig ikke for, hvad der dog ikke væltede stilstandsaftalen. I henseende til hertug Adolf lykkedes det råderne under Johannes Laxmands ordførerskab at tilvejebringe et kompromis, så stæderne medtog hertugen i fredsaftalen, mod at hollændene forpligtede sig til at betale hertugen 1600 lybske mark senest 1442 6/1, et beløb stæderne først ved samtaler med Adolf skulle søge at mindske.[6]

Den 23. august udfærdigedes traktaterne mellem parterne, mellem Holland og de seks vendiske stæder, mellem Holland og den danske konges befuldmægtigede råder, og mellem Holland og hertug Adolf af Slesvig.[7]

Forhandlingerne mellem de preussiske stæder og hollænderne trak ud. Preusserne havde efter samtaler om skadeserstatninger, hvori Johannes Laxmand og Morten Jenssøn deltog, været taktisk parate til at rejse hjem på grund af hollændernes fastholden ved kravet om ikke at yde så meget i erstatning. Et udspil fra hollænderne forårsagede 1441 6/9 en aftale, hvori de lovede Preussen erstatninger i fire rater for de opbragte preussiske og livlandske skibe i 1438. Preusserne havde ikke krævet andre erstatningssager, og i et notarialvidne herover fra 1441 29/8, udstedt i Roskildebispens gård, ses Morten Jenssøn at have deltaget i vidneattesteringen i Københavns Gråbrødrekloster. Specielt ærkebispen og Morten Jenssøn, men også repræsentanter fra de vendiske stæder og købmanden Helmig Tanghe synes smidigt at have søgt at mægle mellem parterne.[8]

Et pres fra dansk side spores ikke.[9] Ærkebispen forestod med dygtighed forhandlingerne, og udstedte enkelte dokumenter. Johannes Laxmand (*raetgeuen des rijkes to Dennemarken*) bevidnede 1441 29/8 i sin egenskab af mægler, udpeget af Kristoffer sammen med andre råder (*eetliken ok synes rykes raetgheuen vnde rederen*), at hansestædernes repræsentanter havde protesteret imod visse udtryk i hollændernes fuldmagtsbrev.[10] Den 7. oktober udstedte han et brev om, at Danzigs kompthur Nikolaus Poster havde lovet en repræsentant fra Holland at medvirke til, at højmesteren skulle frigive opbragt hollandsk gods siden 1438, og at der skulle være forlig mellem parterne.[11]

Traktaten mellem hollænderne og hertug Philip på den ene side og de seks vendiske stæder på den anden opregner som mæglere ærkebisp Johannes Laxmand, bisp Jens, prior Bent Pederssøn, Morten Jenssøn, Sten Basse, Ove Lunge og Albrekt Bydelsbak. De to sidstnævnte beseglede ikke dokumentet, som blev udstedt af fem personer på hver side. Deltagelsen af Sten Basse og Albrekt Bydelsbak, som ikke nævnes i kong Kristoffers fuldmagtsbrev, godtgør, at en fredsslutning blev prioriteret højt fra dansk side.[12] Hollænderne lovede at betale den danske konge 5000 rhinske gylden i to terminer før sommeren 1443 mod venskab og stadfæstelse af privilegier. Der blev åbnet mulighed for, at begge rigers indbyggere kunne kræve skadeserstatninger. For Danmarks vedkommende skulle Kristoffer give fuldmagt til enkelte personer om at søge forlig hos rådet i Holland, mens andre klager fra Sverige og Norge skulle henstå til et nyt møde efter kongens hjemkomst.

Traktatteksten gengiver, som W Christensen bemærkede,[13] efter alt at dømme hollændernes referat af danskernes taktiske- og tendentiøse argu-

mentation og synes at vise, at råderne muligvis på grund af kendskabet til hollændernes ønske om privilegier havde søgt at hævde sig i forhandlingerne, idet modparten til en begyndelse ikke mente at skulle betale erstatninger. Således udtaler dokumentet, at råderne krævede erstatninger ved at henvise til Kristoffers store skade, idet han på grund af hollændernes angreb havde måttet give et helt hertugdømme fra sig. Hertil var af nødvendighed kommet andre tungtvejende løfter til fremmede folk på over 100.000 rhinske gylden samt *»groote zware hantvesten ende verbanden, die hij heeft moeten gheuen vreemde heeren, steden ende luden om bijstandicheit van hem te hebben, dat hij noode ghedaen heeft...«* – Dette var ikke så lidt af en overdrivelse. Rigsrådet havde netop følt sig presset af rigets svaghedstilstand til en aftale med hertug Adolf i 1439 og en overenskomst med de 4 vendiske stæder, før hollænderne ved Erik af Pommerns politik for alvor blev vendt imod Danmark.

Hvorvidt råderne havde særlig held i forhandlingerne, eller om de følte sig presset til at afslå fra større erstatninger vides ikke, og hollænderne lovede kun Kristoffer 5000 rhinske gylden *»af høviskhed«*. Hollænderne følte sig ikke erstatningspligtige og henviste til, at de altid i krigen havde haft ordre til ikke at tilføje nogen skade i de 3 riger! De havde selv lidt skade af rigernes indbyggere, navnlig af nordmænd og svenskere. – Johannes Laxmands position må dog ikke undervurderes som forklaring på den hollandske indrømmelse. Ærkebispen havde personligt lidt tab på grund af hollandske udliggere og fremførte erstatningskrav.[14] Han og Mathias Steffens havde mistet gods til en værdi af 4000 rhinske gylden på et skib, som var blevet opbragt af Gustav Sture på Elfsborg, hvorved tillige sendebude til kong Kristoffer var blevet opholdt for en tid. Hollænderne var villige til at betale erstatninger, og allerede i København modtog Johannes Laxmand kontant pengebetaling, og 1441 7/9 erklærede han sig stillet tilfreds vedrørende Mathias Steffens og hans tab af gods.[15] Affindelsessummen fremgår af et dokument af de hollandske repræsentanter 1441 21/9 fra Lübeck. Johannes Laxmand var blevet lovet 12.000 arnoldusgylden, hvoraf han i København modtog de 9000. De resterende gylden skulle udbetales i Brügge eller i Amsterdam i januar 1442 til ærkebispens befuldmægtigede Jan de Wale (Johan Talam de Wale) eller til de lybske borgere Herman Sundesbeke og Gerhard de Boeris, hvor den sidstnævnte tidligere havde varetaget Johannes Laxmands interesser.[16]

Den dygtige danske mæglervirksomhed i 1441 anviser en mere selvstændig position fremover, idet hollænderne kunne anvendes som modvægt mod hansestædernes indflydelse.[17] Handelen med Holland, hvor flere råder tog del, (s. 195) måtte gøre dette klart, skønt et forhold til hansestæderne foreløbig blev anset for nødvendigt. At Kristoffer og rigsrådets muligheder var

bedret fremgår af, at Københavnerfreden mellem hollændere og hansestæder reelt – som B Jørgensen har klarlagt – betegner et handelspolitisk tilbagetog for stæderne.[18] På trods af at indrømmelserne skete af taktiske grunde for i ly af den etablerede stilstand at fortsætte med handelspolitiske foranstaltninger, viste forhandlingerne i København, at det ikke længere var muligt for de vendiske stæder at hindre hollænderne i at drive større handel i Østersø-området. Hansedagene i 1442 og 1447 i Stralsund og Lübeck med handelsforskrifter og stapelpolitik ændrede ikke herved. Københavner-traktaterne og våbenstilstandens senere fornyelser afslører for alvor en udvikling, som særlig efter 1450 tog fart til skade for de vendiske hansestæder. Der var sket en grundlæggende økonomisk forskydning, som Hansaen med dens indre interessekonflikter ikke formåede at dæmme op for.[19]

Ifølge traktaten med hollænderne skulle Kristoffer give fuldmagt til at sende repræsentanter til Holland for at forlige skader. Trods kongens ophold i Sverige synes en sådan fremskaffet til Erik Nielssøns (Gyldenstjerne) tjener Hans Jyde (senere borgmester i Aalborg),[20] som skulle søge erstatninger til adel og købmænd i Jylland. Hans Jyde synes tillige at have modtaget et brev af rigsrådet, idet han af Hollands råd senere omtales som *»Jan Jutte, gemachtigt van des Rijcken Raids wegen van Denemarke...«*.[21] Den 30. december 1441 modtog han et lejdebrev med gyldighed indtil 1442 1/4. Den 15. januar 1442 indkaldtes modparten, enkelte skippere i Hoorn i sagen, og 1442 17/3 meddelte Hollands råd til staden, at Hans Jyde havde fremlagt 4 beseglede breve om sit eget, sin herres og andres tab, forårsaget af skipperne Jan Claesson (kaldet Muyl), Meynart von Hove og Brandeken (Breyde), hvor den sidstnævnte kun plejede at føre Jan Claessons skib. De 2 skippere var mødt frem for rådet, men kunne ikke betale med det samme. De fik frist til at holde Hans Jyde og Erik Nielssøn skadesløs og blev pålagt at sørge for en endelig udsoning.[22] – De 4 breve er ikke tidligere anvendt, og uddyber kendskabet til danskeres og rigsråders handelsvirksomhed:

1. Dokument beseglet af ærkebisp Johannes Laxmand, bisp Jens af Roskilde og ridderen Morten Jenssøn, som forklarer, at ridderen Henrik Knudssøn havde været hos dem og bevidnet, hvordan 2 barser fra Holland under ledelse af skipperne Meynart von Hove og Muyl fra Hoorn ved Romsø i Storebælt havde opbragt hans skib og gods til en værdi af 600 lybske mark.

2. Dokument beseglet af bisp Kristian af Ribe, bisp Gert af Børglum, ridder Henrik Knudssøn, Niels Erikssøn (Banner) høvedsmand på Aalborghus og Niels Erikssøn (Gyldenstjerne) på Koldinghus, som erklærer, at hofmesteren Erik Nielssøn og hans knægt Hans Jyde bevidnede overfor dem, at skipper Muyl og hans hjælpere havde taget et skib, som tilhørte bisp Gert af Børglum, i hvilket Hr. Erik havde gods. Skipper Jan Poulsson havde fra et skib tilhørende Ribeborgeren Molten udtaget en del huder, hvede og smør, som tilhørte samme Hr. Erik. Et andet Ribe-fartøj, skipper Knuds skib, var af mandskab fra byen Medemblik blevet frataget gods til en værdi af 30 gylden. Claes Jansson havde med

en barse fra Enchuysen (nam by Ditmeers uut Paye) tilhørende skipper Jan Claesson kaldet Muyl taget et skib (scip van Westforcy), hvorved Erik Nielssøn havde mistet klæde, øl og 3 laster hamburgsk øl. Endelig havde skipper Muyl taget krydderi og andet gods tilhørende Hr. Erik og Hans Jyde ud af bisp Gerts skib, – alt sammenlagt til 703½ mark.

3. Dokument beseglet af bisp Kristian af Ribe, ridder Henrik Knudssøn høvedsmand på Skanderborg, Niels Erikssøn på Aalborghus og Niels Erikssøn på Koldinghus, som forklarer, at bisp Gert af Børglum havde været hos dem og bevidnet, at skipper Muyl havde opbragt hans skib af 300 marks værdi samt tilhørende gods, – alt til en værdi af 1160 mark.

4. Dokument beseglet af bisp Kristian af Ribe, bisp Gert af Børglum, ridderen Henrik Knudssøn, Niels Erikssøn af Aalborg og Niels Erikssøn af Kolding, som erklærer, at Peder Erikssøn (= Peder Nielssøn Lange-Bomøve?) provst i Viborg og høvedsmand på Læsø havde været hos dem og bevidnet, at Meynart von Hove og skipper Brandeken med hjælpere havde taget meget gods nær ved Læsø til en værdi af 100 mark.

De 4 rigsrådsbreve fra efteråret 1441 påkalder sig interesse, ikke kun ved Viborg- og Børglumkirkens handel, men specielt ved Gyldenstjernernes handel. Bisp Gert af Børglum og Henrik Knudssøn havde eget skib, mens Erik Nielssøn og hans tjener Hans Jyde foruden at få hjælp af bispen ved fragt af varer betjente sig af skippere fra Ribe, hvor Erik Nielssøn var mangeårig høvedsmand. Der synes ikke kun at være tale om den for adelsmænd hævdvundne ret til at indføre varer til gårds behov, men om regulær handelsvirksomhed. Henrik Knudssøn til Boller og Restrup synes at have forbindelse med de vendiske hansestæder, idet hans skib blev opbragt i Storebælt, og Erik Nielssøn opregner klæde, krydderi og øl fra Hamburg. Dokumenterne supplerer H Rebas' undersøgelser og giver et vigtigt bidrag til slægtsgruppens virksomhed og vitale interesser i Jylland, hvor de i kraft af len og ejendomme dominerede store områder.

Hollands råd meddelte 1442 26/3, at Meynart von Hove for sin del af erstatningssummen på 600 mark havde betalt de 200, og at det stod frit for enhver at arrestere skipperens hjælpere, indtil restsummen var betalt. Det kom senere til et forlig med Hans Jyde, en aftale som sidstnævnte fortrød og heller ikke overholdt. Resultatet blev, at hertug Philip 1442 1/6 i en skrivelse til Hoorn beordrede magistraten til at støtte Hans Jyde, hvis der ikke inden 10 dage var tilvejebragt en ordning. Der skete stadig intet, og 24. juni gentog Hollands råd opfordringen. Fristen blev forlænget til 1442 15/8, og atter til 1442 17/9, så guvernøren kunne træffe en afgørelse. Hans dom sammen med rådet var gunstig, og 11. oktober befalede hertug Philip alle embedsmænd om at støtte Hans Jyde. Meynart von Hove skyldte stadig 400 mark af sin andel, og hvad angik Jan Claesson og hans hjælpere i Hoorn, skulle stadens borgere og gods opbringes, indtil 2363½ mark var betalt. – Forståeligt gav Gyldenstjernerne ikke op, og i oktober 1444 fik Hans Jyde anerkendt Herman von Dorsschen som sin fuldmægtige repræsentant til at arrestere Hoorns borgere. I de første dag af 1445 anmodede hertuginde Isabella alle hollandske embedsmænd om fortsat at støtte Hans Jyde eller hans repræsentant, men først i 1446 kom der gang i sagen. Den 27. februar 1446 afsendte det hollandske råd breve til Hoorn, som indeholdt en utvetydig ordre fra hertug Philip om at forhandle med Hans Jyde, så Holland ikke led skade. Byen ville i så fald blive gjort ansvarlig. Det vides ikke, om der forelå en trussel fra dansk side i erstatningsspørgsmålet overfor kong Kristoffer, men henstillingen virkede. Den 8. juni 1446 kvitterede bisp Gert af Børglum, Erik Nielssøn på Aalborghus, Henrik Knudssøn på Skanderborg-

hus, Peder Erikssøn (Gyldenstjerne) og Hans Jyde for modtagelsen af 2365 lybske mark. Senere på året modtog Hans Jyde yderligere udbetalinger fra Hoorn.[23]

Gyldenstjerne-slægten var ikke den eneste, som havde lidt tab under den hanseatisk-hollandske konflikt. Ærkebisp Johannes Laxmands tjener, den københavnske skipper Bernd Zierenberch, havde ca. 1440 17/3 fået opbragt sit skib af personer fra Amsterdam og mistet varer til en værdi af 384 rhinske gylden. Erstatningssagen indledtes i begyndelsen af 1441, og i de følgende måneder gav det hollandske råd og guvernøren deres støtte, og Amsterdams magistrat blev anmodet om at medvirke til at holde ærkebispen i Lund og skipperen skadesløse. En frist til 1442 28/4 blev fastsat for tilvejebringelse af en ordning; men intet skete, hvorfor rådet 26. april beordrede alle embedsmænd til at arrestere skadeforvolderne og deres gods, indtil de havde betalt erstatning.[24]

Eksemplerne på danske rigsråders og deres tjeneres kvaler med at få udbetalt erstatninger giver ikke umiddelbart indtryk af deres handel på de hollandske provinser. At ærkebispen drev handel her er omtalt (s. 169), og at Gyldenstjernerne heller ikke var uden forbindelser hertil fremgår af, at Hans Jyde 1443 23/2 modtog et lejdebrev til handel overalt i Holland indtil 25. juli samme år, og at han i sommeren 1450 behøvede en vidisse af en kvittering, som skulle sendes til Kristian I.[25] Breve af magistraten fra Ribe, lejdebrev for den københavnske købmand Jordan Pleskov, en hollandsk handelsflåde ved den danske hovedstad i sommeren 1443 og en kvittering fra 1448 af hofmesteren Otto Nielssøn tyder på, at Danmarks forbindelser med hollænderne ikke var helt ringe.[26] Den støtte, som hertug Philip og Hollands råd ydede overfor de danske erstatningskrav, vidner også om iver for at hindre et forværret forhold til danskerne, så hollænderne fortsat kunne drive handel på Danmark og de nordiske riger og frit passere de strategiske danske farvande på ruten til de preussiske stæder og andre Østersøbyer.

Den hollandske betaling på 5000 rhinske gylden til kong Kristoffer og de 1500 rhinske gylden til Johannes Laxmand blev ikke udredt til den aftalte tid. Hollænderne synes ikke at have bestræbt sig alvorligt på at få gælden ud af verden. Højmesteren Konrad von Erlichausen modtog heller ikke afdragsbetaling til den fastsatte termin.[27]

For ikke at forværre forholdet mellem parterne, blev der i Holland i slutningen af 1442 gjort forberedelser til at få udskudt betalingsfristen. Rådet i Holland synes at have skrevet til Kristoffer, og en udsending skulle overfor kongen efter et besøg hos højmesteren søge at få udsat betalingen i et år ved at henvise til, at hertug Philip var bortrejst fra de hollandske provinser ved de delegeredes hjemkomst i 1441 samt ved oplysning om andre store økonomiske byrder overfor andre stater som følge af krigsbegi-

venhederne. Endelig skulle udsendingen ifølge en instruktion takke Kristoffer for velvilje mod hollænderne og deres repræsentanter i 1441 og anmode om, at det gamle venskab mellem kongens undersåtter og de hollandske provinser måtte blive opretholdt. – Overfor Johannes Laxmand i Lund skulle den hollandske repræsentant takke for de tjenester og det venskab, ærkebispen havde vist hertug Philips udsendinge, *»og kunne de gøre ham nogen tjeneste, det ville de altid gerne gøre«*. Ved en argumentation som overfor kongen skulle Johannes Laxmand bevæges til at give sit samtykke til at udsætte betalingen.[28]

Samtalen med Kristoffer fandt sted i forsommeren 1443,[29] og efter alt at dømme gav kongen tilladelse til at forlænge betalingsfristen. Derimod er det usikkert, om det kom til forhandling med Johannes Laxmand, som døde i maj måned (s. 233). Ærkebispen nåede kun at modtage 200 rhinske gylden af restsummen, som blev udbetalt til hans forretningsforbindelse og repræsentant Hans Bronchorst fra Deventer. Denne udleverede mærkeligt nok Johannes Laxmands tilgodebrev på hele summen på 1500 rhinske gylden til Amterdam, hvorfor hollænderne indstillede udbetalingerne. Ærkebispens arvinger overtog kravene på det tilbageblevne, hvad der resulterede i Iver Axelssøns (Thott) (gift 1. gang med Margrethe Poulsdatter Laxmand) senere private strid med hollænderne, som først blev løst ved betalingen af restsummen.[30]

Kalmar-mødet og Kristoffer i Sverige

I Kalmar indfandt sig omkring 1441 24/6 en større forsamling af svenske råder og adelige.[1] Til stede kom tillige de danske råder Axel Pederssøn og Klaus Nielssøn til Ellinge samt den skånske væbner Peder Aagessøn (Hegle 2), der stod Thott-slægten nær.[2] Nordmændene mødte frem med omtrent en halv snes repræsentanter, og viste åbent tilnærmelse til Kristoffer.[3] Ved meddelelsen om at Kristoffer først ville ankomme ved midten af august, rejste flere af svenskerne hjem i løbet af juli.[4] Flere vigtige dokumenter så forinden dagens lys, hvilke fortjener opmærksomhed for forståelse af dansk politik og Kristoffers egen holdning.

I begyndelsen af juli styrkede Karl Knutsson sin position, idet rigsrådet og andre 1441 4/7 godkendte pantsættelsen af Borgholm slot med Øland for 40.000 Stockholmske mark, altså en større sum end fastsat i dokumentet fra Arboga 1440 3/10 (s. 158). Samme dag forlenede rigsrådet endvidere marsken med slotte og len i Finland: Viborg, Raseborg, Tavastehus, Åbo og Korsholm.[5] – Alligevel afveg rigsrådsbrevene fra de hidtidige løfter. Karl Knutsson skulle kun herske over Øland, fraset kirke- og frälsegods. Åland, som hørte under Åbo bispedømme, blev unddraget ham, hvad der, som K

Kumlien og G Carlsson har observeret, tyder på, at dele af det svenske aristokrati ønskede rigsforstanderens magt beskåret og stækket en smule.[6] Holdningen åbner forståelse for grupperinger i det svenske rigsråd, hvor bisperne, Magnus Gren og Oxenstiernerne som Vasa'ernes arvtagere vinder frem i de følgende år. At Kristoffer – og det danske rigsråd – ikke var uden blik for mulighederne i at spille på disse grupper, skal snart omtales.

Konventet og abbedissen i Vadstena kloster havde tidligere på året spurgt ærkebisp Nils og bisp Thomas om mulighederne for at generhverve tabt gods, og havde foruden at modtage uddrag af Nyköping-recessen fra 1396 (hvorefter svenskere, nordmænd og danskere atter burde få gods ihænde, som var mistet i stridighederne mellem rigerne), fået opfordring om at møde frem i Kalmar.[7] Her klagede ombud fra klostret 1441 17/7 over Bonde Jakobssøn og Axel Pederssøn, begge af slægten Thott. Bonde Jakobssøn var ikke til stede, hvorfor sagen mod ham blev udskudt, mens Axel Pederssøn blev anklaget for at have inddraget klostrets ejendom i Syd-Halland. Hr. Axel forklarede, at han besad ejendommene på den danske krones vegne for Varberg slots regning i lighed med andet betroet gods. Han havde ikke andre breve herom, men ville stille sig tilfreds med svenske og danske rigsråders afgørelse. På spørgsmålet, om han ville stå til ansvar for Kristoffer, som om kort tid ville komme til stede, svarede Axel Pederssøn, at han ikke kunne finde sig i en så lang ventetid; men at han ikke havde andet modforslag. Han ville ikke udpege repræsentanter, som på hans vegne skulle stå til ansvar for konge og råd i Kalmar, men erklærede, at Kristoffer var hans herre, og at det var hans vilje, han udførte i henseende til godserne. Klostrets repræsentanter havde heller ikke held i andre klager over Hr. Axel, som blev beskyldt for at have sat sig i uretmæssig besiddelse af 2 gårde i Varberg len, som Broder Svensson havde testamenteret til klostret, og dennes fader havde stadfæstet. Axel Pederssøn svarede, at han havde modtaget disse gårde lang tid før Hr. Broders død og ikke ville afgive dem, især ikke på baggrund af Broder Svenssons tidligere gentagne voldelige indfald i Danmark.[8] – Hr. Axel forsvarede sine interesser og udnyttede Kristoffers fravær til at hindre en afgørelse. Hans villighed til at stå til ansvar for danske og svenske råder peger på, at ikke mange danske rigsråder var til stede på dette tidspunkt. I betragtning af at privilegiebrevet 1441 27/7 blev beseglet af 17 råder, synes Axel Pederssøn at have foreslået en domstolssammensætning, som ikke øjeblikkeligt kunne realiseres. Retssagen i Kalmar supplerer på en interessant måde billedet af Axel Pederssøn som godssamler og taktiker. – Bergen-fogeden Oluf Nielssøn deltog ved sagens behandling, før han rejste til København, hvor han aflagde troskabsed til kong Kristoffer (s. 180).

I Kalmar kom det til forhandlinger mellem norske og svenske rigsråder. Samtalerne udgik fra Lødøse-traktaten 1441 9/2, og resultatet blev en ny forbundsoverenskomst 1441 10/8.[9] Udstederne garanterede gensidig opretholdelse af rigernes konstitutionelle rettigheder, uanset om Sverige og Norge fik fælles konge eller ej. Monarken skulle regere med råd af indfødte mænd med fuldmagt til at herske over slotte, land og len. Ved forsøg på at indtrænge udlændinge og krænke gamle sædvaner og friheder, skulle det andet rige straks komme til hjælp. Personer med gods og ejendom i det andet rige skulle fortsat nyde ret hertil. Begik enkelte personer overgreb på et riges love og rettigheder, skulle det andet medvirke til en retslig ordning. Begge parter forpligtede sig til ikke at understøtte bevægelser i det andet

rige. Tolden ved Bohus og skader forvoldt som følge af angrebet på Elfsborg skulle Kristoffer forlige inden 1442 29/7, eller udpege nogle af sit råd hertil. De to riger skulle udstede hvert sit brev og besegle det med størsteparten af rigsrådernes segl. Udvekslingen skulle finde sted i Lødøse 1442 29/7.

Forbundsakten på rådskonstitutionalistisk grundlag markerer sig i højere grad end tidligere unionsdokumenter ved at omhandle rigernes indre styre. Formuleringen, at der mellem Sverige og Norge skal herske fred og broderlig kærlighed, dækker ifølge G Carlsson over, at nordmændene endnu ikke havde afgivet beediget tilsagn til Kristoffer om at blive norsk konge, og at hans virkelige valg først skulle finde sted i Lødøse.[10] Spørgsmålet om tolden ved Bohus, som Kristoffer allerede i sin svenske håndfæstning havde lovet at ophæve,[11] samt ratifikationsbestemmelserne gør det klart, at især svenskerne var opsat på at regulere Kristoffers magtudøvelse og kanalisere unionsforholdet ind i faste rammer. E Lönnroths opfattelse, at traktaten kun skyldes hensyn til Kristoffer, må nuanceres.[12] Overenskomsten mellem de to rigers rådsrepræsentanter havde også brod mod det danske rigsråd. Bestemmelsen mod indtrængen af udlændinge og placering af dem på slotte og len dækker i forlængelse af begivenhederne i de foregående år også over danskerne, som under Erik af Pommern havde besiddet store fordele. Traktaten fremstår som et bevidst udtryk for især svenske bestræbelser på at sikre sig mod Kristoffer og det danske råd og formå dem til at udfærdige en unionsakt med gyldighed i det mindste for kongens regeringstid.

Forskningen har koncentreret sig om det unionspolitiske i Lødøse- og Kalmartraktaterne. Den sidste traktat må tillige ses som udtryk for en svensk-norsk rådskorporation med indenrigspolitisk sigte. Råderne forpligtede sig således til ikke at understøtte bevægelser i rigerne, hvad der er af interesse på baggrund af de foregående års bondeoprør og den indbyrdes strid blandt adelen, specielt i Sverige. Sikring af adelens og rigernes konstitutionelle rettigheder og stræben efter fredelige forhold peger frem mod kong Kristoffers landefredsforordning fra 1442 (s. 241). Traktaterne mellem Sverige og Norge 1441 fremstår som ikke blot et udtryk for en politisk markering overfor Kristoffer og danskerne, men tillige for bestræbelser på at skabe en fælles front imod nye bonderejsninger og adelige oprørsforsøg. Traktaterne må medtages ved bedømmelsen af rådsaristokratiets sociale konsolidering i disse år.

Fristen for Kristoffers ankomst nærmede sig. Kongen var klar over, at det svenske rigsråd ikke tålte yderligere udskydelse, og udtalte før afrejsen til en preussisk repræsentant, at kom han ikke inden kort tid til Sverige, ville han miste riget.[13] Endnu den 10. august befandt han sig i Dragør, muligvis

også den 11., – men 12. august var rejsen påbegyndt.[14] Hos sig havde kongen flere råder, heriblandt bisp Ulrik Stygge, bisp Thorleif og hofmesteren Erik Nielssøn, samt mange udenrådsadelige. Den 16. august ankom Kristoffer til Kalmar, hvor han blev modtaget af blandt andre Linköpingbispen og i procession ført til byens kirke, hvor ærkebisp Nils holdt en tale. Senere blev kongen hyldet og modtaget på slottet.[15] En stadfæstelse af hans svenske håndfæstning fandt ikke sted, måske på grund af kongens sene ankomst og udskydelsen af unionsoverenskomsten til et senere tidspunkt. Håndfæstningsløftet om udlevering af breve fra Danmark og Norge vedrørende Sverige blev ikke opfyldt.[16] Derimod modtog Kristoffer under opholdet i staden tilsagn om den norske krone. I et forleningsbrev til Otto Nielssøn fra 1441 5/9 på Grenå, Grenå Mølle, Stensmark og Anholt fører han titelen af *»Danmarcs, Swerighes, Norghes, Wendis och Gotes koning...«*.[17]

Opholdet i Kalmar blev ikke langvarigt, og 3. september var kongen i Stockholm, hvor han ifølge Karlskrøniken blev ført ind i byen af Karl Knutsson.[18] Snart drog kongen til Mora Sten, hvor han 1441 13/9 under udveksling af troskabseder blev valgt til Sveriges konge. Dagen efter fandt kroningen sted i Uppsala domkirke, hvor ærkebisp Nils Ragvaldsson forrettede den højtidelige handling under medvirken af sine lydbisper. Samme dag tildelte Kristoffer ifølge Vadstena-diariet 76 personer ridderslaget, heriblandt Karl Knutsson og flere svenskere, danskere og bayrere.[19] Flere danske rigsråder blev riddere: Otto Nielssøn, Oluf Axelssøn, Claus Rønnow, Eggert Frille og Klaus Nielssøn til Ellinge. Bayreren Albrekt Mohrer modtog ridderslaget, og af danske udenrådsadelige må nævnes Torben Bentssøn (Bille), Joakim Flemming, Erik Ged, Niels Pederssøn (Gyldenstjerne), Anders og Erik Erikssøn (Gyldenstjerne), Anders Hak, Niels Lauridsson (Kabel af Tåstrup), Oluf Anderssøn (Lunge), Niels Mandrup (Eggert Frilles svoger) og David Arildssøn (Quitzow).[20] – Blandt andre slægter blev Gyldenstjernerne rigeligt belønnet af kongen, hvad der vidner om slægtens fremtrædende position. Thott-slægten og deres støtter stod ikke tilbage herfor, idet foruden Oluf Axelssøn og Klaus Nielssøn – hvis moder Pernille var en søster til Axel Pederssøn – også Hr. Axels dattersøn Stig Olufssøn (Krognos), Aage? og Erik Axelssøn samt Peder Aagessøn (Hegle 2) modtog ridderslaget på dette tidspunkt.[21] Iver Axelssøn og broderen Keld Axelssøn benævnes riddere henholdsvis 1444 5/2 og 1447, hvorfor deres ridderslag muligvis først blev erhvervet ved Kristoffers kroning eller ved kongens bryllup i 1445.[22]

En notarialattest 1441 14/9 om tilgangen ved ridderslagningen giver oplysning om, at bisp Ulrik Stygge og bisp Thorleif var til stede, og at Erik Nielssøn (*»Ericus Niclisson de Thym«*) deltog i ceremoniellet.[23] Mens bisp Thomas oplæste riddereden på dansk og svensk, spurgte den danske hofmester enhver af de kommende riddere, om de trofast ville efterleve edens

forpligtelser. Formularen, som er bevaret i notarialattesten afgivet på begæring af de 3 ovennævnte bisper og bisp Magnus af Åbo, tog, som G Carlsson har vist, stærkt hensyn til kirkens interesser, hvorfor bisperne har villet sikre kendskabet hertil. Alle svor foruden at medvirke til fred og retfærdighed, at vise trofasthed mod konge og rige, at beskytte og forsvare den kristne tro, evangeliet og kirkens og dens tjeneres frihed og frälse. Attesten må ses i sammenhæng med Kristoffers store privilegiebrev til kirken og præsteskabet 1441 14/9.[24]

Endnu 21. september 1441 var bisp Thorleif og bisp Ulrik hos kongen i Stockholm. Sammen med svenske bisper deltog de i udstedelsen af afladsbreve, men de har ikke haft konkret politisk indflydelse på det svenske rådsmøde i slutningen af september og begyndelsen af oktober.[25] Det samme gælder de øvrige danske verdslige råder, hvor størsteparten må formodes at være vendt hjem i løbet af efteråret. Den skånske ridder Peder Aagessøn opholdt sig endnu 10. oktober i Stockholm, hvad måske også har været tilfældet med grev Hans, idet det kom til kæremål fra ombud fra Strängnäs-domkapitel mod Bo Jonssons arvinger, og disse ifølge et dokument af 1441 2/10 for størstedelen angives at være nærværende.[26] Klaus Nielssøn til Ellinge opholdt sig endnu 1441 4/11 i Stockholm, og det er muligt, at enkelte danske råder foruden sandsynligvis kansleren Oluf Mortenssøn har befundet sig i kongens nærhed i slutningen af året i betragtning af kongens stillingtagen til forhold vedrørende Danmark. Den 14. oktober udstedte Kristoffer fra Stockholm et beskyttelsesbrev og bekræftelse på privilegier til Roskilde domkapitel. I foråret 1442 skal rigsråder fra alle tre riger ifølge Karlskrøniken have befundet sig i Stockholm (s. 206).[27]

Klaus Nielssøn var i begyndelsen af 1442 ikke mere hos Kristoffer i Sverige. Den 23. februar befandt han sig i Lund,[28] og ved midten af januar havde han været til stede på Aage Axelssøns hovedgård Hjuleberg i Årstads herred, hvor Oluf Axelssøns datter Birgitte blev gift med Erengisle Nilsson (Hammersta-ätten). – Den sidstnævnte udstedte 1442 15/2 et morgengavebrev (s. 15), som foruden Klaus Nielssøn og Aage Axelssøn og andre opregner Axel Pederssøn, Peder Axelssøn (Brahe), Anders Hak, David Arildssøn (Quitzow), Erik Ged og Peder Aagessøn (Hegle 2).[29] Dokumentet er især af ældre historikere opfattet som et falskneri, hvad G Rystad har modbevist.[30] Hertil må føjes, at Erengisle Nilsson havde befundet sig i Stockholm sammen med Peder Aagessøn 1441 10/10.[31]

Hændelserne i Sverige, hvor Kristoffer blandt andet i foråret 1442 forhandlede med det svenske rigsråd om told og møntvæsenets indretning,[32] skal ikke omtales her. Af betydning er, at Karl Knutssons magt blev beskåret af det svenske rigsråd og kongen. En plan synes ikke at være udarbejdet på forhånd af Kristoffer. Eftersom Krister Nilsson (Vasa) og Karl Tordsson (Bonde) ikke var til stede ved hyldningen 1441 13/9, var det naturligt, at Kristoffer ca. 20. september stadfæstede Karl Knutsson i dennes besiddelser og forleninger fraset Kastelholm på Åland, samt stillede ham drosttitelen i udsigt.[33]

De 2 slotshøvedsmænd ankom i efteråret fra Finland til Stockholm og svor kongen troskab. Samtidig fremsatte de klager mod marsken, hvad der ikke blev uden virkning. Kristoffer var sluppet for at anvende våbenmagt mod de 2, og en modpol til Karl Knutsson viste sig. Resultatet af deres

klager blev et forlig mellem Krister Nilsson og Karl Knutsson 1441 10/10, som betød en revision af de hidtidige løfter og et nederlag for den tidligere rigsforstander. Krister Nilsson skulle beholde Viborg slot og len indtil 1442 1/5, Raseborg slot og len i 4 år samt Østerbotten i Åbo bispedømme under Korsholm len i 14 år. Desuden måtte Karl Knutsson afgive drosttitelen, som senest 7. oktober blev overdraget Krister Nilsson.[34] – Den 31. oktober beseglede Kristoffer overenskomsten.[35] Kongemagten kunne føle sig styrket i lighed med rigsrådet, heriblandt slægtsgrupperne Natt och Dag og Oxenstierna, som var garanter for Krister Nilsson 1441 10/10. Hertil kom, at Kristoffer til hofmester valgte Bengt Jönsson Oxenstierna (gift i 1. ægteskab med Kristina Kristersdatter Vasa), og at Magnus Gren blev fodermarsk og sandsynligvis efterfulgte Karl Knutsson som høvedsmand på det vigtige Stockholm slot allerede i efteråret 1441.[36] Kristoffer søgte støtte hos Karl Knutssons modstandere. Nye ledende grupperinger trådte frem ved siden af bisperne.

Karl Knutssons trængsler var, som K Kumlien har vist, ikke forbi.[37] I foråret 1442, efter at Kristoffer havde redet sin hyldningsrejse, Eriksgata,[38] blev marsken indkaldt til et rådsmøde i Stockholm under lejde fra Åbo af Albrekt Mohrer. Forinden optog Karl Knutsson ifølge dokumentmaterialet flere vidimationer over rigsrådets og Kristoffers breve på hans forleninger samt over forliget med Krister Nilsson.[39] Denne handling foregriber de kommende hændelser. Ifølge Karlskrøniken blev marsken i Stockholm i nærværelse af råder fra alle 3 riger og enkelte bayrere stillet overfor kravet om at afgive Åbo slot eller miste Viborg. Karl Knutsson gav efter herfor, og kun Krister Nilssons død i Viborg i de sidste dage af april gjorde det lettere for ham at komme i besiddelse af slottet.[40] Kristoffer sendte i foråret sin herold til Finland, efter alt at dømme for at ordne Viborgs overdragelse. Åbo overgaves til Mats Ödgislesson (Lillie), som døde i løbet af sommeren 1442, hvorefter Henrik Bitz forvaltede slottet.[41]

Iohannes Magnus udtaler 1558 i sit nationale værk Gothorum Sveonvm'-qve Historia, at det var danskerne, som anklagede Karl Knutsson,[42] hvad der som vist ikke har megen rigtighed på sig. Derimod fortjener S Tunbergs synspunkt, at danske rådgiverkredse billigede Kristoffers forsøg på at knække Karl Knutssons magt, opmærksomhed.[43] I betragtning af det danske rigsråds hidtidige bestræbelser på at undgå en unionsaftale samt Gotlands anerkendelse som svensk ejendom, synes råderne ikke at kunne være utilfredse med kongens politik i Sverige i 1441-42. Ved netop at spille grupper ud mod hinanden, bedredes mulighederne for egen fremgang og håb om at omgå kravet om en unionstraktat. Forsigtighed var dog påkrævet. Hensynet til Norge og de hidtidige års hændelser måtte spille ind.

Forholdet til Erik af Pommern måtte gøre sit til, at det danske rigsråd ikke åbenlyst modarbejdede det svenske. Det gjaldt om ikke at forbedre

ekskongens muligheder for at udnytte en intern konflikt. Erik genoptog således efter det jyske oprørs nedkæmpelse sine forligsplaner. I et brev fra Gotland 1441 25/7 til højmesteren erindrede kongen om sit brev fra Rügenwalde 15/6 og om sin skrivelse til de vendiske hansestæder (s. 173, 177), idet han atter ansøgte Konrad von Erlichausen om at afgøre hans strid med danskerne.[44] Højmesteren var ikke villig til at afvige fra sin neutrale politik, og svarede 1441 21/8 på brevene, at Eriks påstande om, at han i Danzig havde afgivet løfter, måtte bero på en misforståelse af forhandlingerne, hvorfor han sendte ham et referat af mødet. Konrad havde kun ventet på, at Erik skulle fuldføre sin del af aftalen og sende ham en skrivelse til det danske rigsråd.[45]

Højmesteren tog, som G Lögdberg har klarlagt, hverken parti for eller afstand fra kongen.[46] Alligevel regnede Erik fortsat med en retslig afgørelse. Den 7. september sendte han sine klager mod det danske rigsråd til højmesteren og erklærede sig beredt til at lade konflikten afgøre af den tyske Orden og andre opmænd udnævnt af Konrad von Erlichausen. Sluttelig opfordrede Erik atter højmesteren til at hjælpe ham og hans slægtninge.[47] Konrad von Erlichausen fortsatte sin forsigtige politik og tiltrådte heller ikke Kristoffers forbundsudkast, som trods fordele kunne binde Ordenen og måske skabe strid med Erik af Pommern. Muligvis foresvævede tilmed den mulighed, at Gotland ikke ville tilfalde Ordenen, hvis det kom til kamp om øen.

Derimod var højmesteren villig til at mægle, og 1441 27/9 skrev han til kong Kristoffer og Kristoffer Parsberg. Kristoffer blev lykønsket med anerkendelsen i Sverige og Norge, og højmesteren erindrede om Kristoffer Parsbergs underretning om Erik af Pommerns klager over det danske rigsråd og erklærede sig villig til at bilægge striden i Danzig sammen med sine ordensherrer. Kristoffer blev opfordret til at meddele, om han gav samtykke til at sende befuldmægtigede i håbet om, at Erik tillige kunne bevæges til at give møde eller lade sig repræsentere ved fuldmægtige. Kristoffer Parsberg blev opfordret til at sætte Kristoffer nøjere ind i forligsplanerne, som Konrad i skrivelsen til kongen ikke havde kunnet fremlægge så klart. I brevet til Kristoffer medfulgte sandsynligvis Eriks klageskrivelse i afskrift.[48]

Fra Stockholm skrev Kristoffer til højmesteren. Brevet er ikke bevaret, men ifølge oplysninger af rigernes råd 1442 13/6 ses kongen at have meddelt, at han foreløbig ikke kunne give et bindende svar med hensyn til Erik af Pommern, da han først måtte forhøre sig hos rigernes råd, og disse først ville møde frem i større antal i Lødøse.[49] Han førte en henholdende politik, samtidig med at en forståelse med Konrad von Erlichausen blev søgt fastholdt. Rigsråderne skulle behandle den gamle konges klageskrivelse i fællesskab. En ordning skulle besidde gyldighed for alle tre riger.

Erik af Pommern nøjedes ikke med at udfærdige et klagebrev til højme-

steren over det danske rigsråd – hvori muligvis tillige svenskerne blev indbefatttet – men han skrev tillige til det svenske råd i eftersommeren. Skrivelsen er gået tabt, men af rigsrådets svar 1441 10/10 fra Stockholm ses den gamle konge at have søgt at åbne for nye forhandlinger ved at skyde ansvaret for ikke afholdte møder over på de svenske rigsråder, hvad disse benægtede og pointerede kongens unddragelse af rigsstyrelsen efter Kalmar-forliget 1436, samt at han havde givet riget fra sig. Rådet havde nu lovligt valgt og kronet Kristoffer til konge, og Erik skulle ikke håbe på at genvinde sin magt i rigerne. Svenskerne ville med Kristoffers hjælp styre riget under iagttagelse af love og rettigheder, idet rådet *»met war Rikesens ærende enkte sysla haffuom i Pryssen eller annorstads...«*[50] Oplysningen kan afspejle bebrejdelser fra Erik for svenske diplomatiske bestræbelser ved tiden for kong Kristoffers antagelse (K Parsbergs besøg hos højmesteren ??), men peger, som G Carlsson har blik for, snarere på, at den gamle konge havde meddelt sin villighed til at lade Konrad von Erlichausen mægle i konflikten, hvad det svenske rigsråd ligeledes burde gøre.[51] Nu blev dette afværget, og spørgsmålet blev holdt hen. Brevet afsluttedes med, at der var kommet klager til Kristoffer og rigsrådet om Eriks folks overgreb på svenske indbyggere. Erik burde afstå herfra og levere gods tilbage, ellers kunne rådet se sig nødsaget til at tage andre forholdsregler. Et ophør af overgrebene blev stillet som betingelse for senere forhandlinger.

Det danske rigsråd synes op mod årsskiftet ikke at beskæftige sig med forholdet til Erik af Pommern. Råderne forestod ledelsen i kongens fravær, og særlig de fem råder, som var blevet bemyndiget til at føre forhandlinger med hollændere og hansestæder, var fremtrædende. Johannes Laxmand, bisp Jens af Roskilde og Morten Jenssøn udstedte i efteråret en erklæring til Henrik Knudssøn (s. 193). I det nye år opholdt ærkebispen sig 1442 29/1 i Lund og var i marts-april i Malmø.[52] Bisp Jens befandt sig 1442 12/3 i Roskilde, hvor tillige prior Bent Pederssøn, Morten Jenssøn, Oluf Axelssøn og Ove Lunge var til stede sammen med landsdommeren Anders Jenssøn (broder til Morten J), Mogens Gøye og Evert Moltke og dømte et låsebrev til at stå ved magt.[53] Senere i samme måned opholdt bisp Jens, Oluf Axelssøn og Ove Lunge sig på landstinget i Ringsted, hvor tillige Anders Jenssøn, Torben Bille, Jep Lunge blandt andre ses at være til stede. Den 8. april opholdt bisp Jens sig i København, endnu et tegn på, at han indtog en vigtig position i kong Kristoffers fravær.[54]

Lødøse-mødet 1442

Mødet i Lødøse, hvor de 3 rigers råd skulle samles, var oprindelig fastlagt til 29. juli. Kristoffer fremskyndede sammenkomsten til begyndelsen af juni,

og i dagene efter pinse (20. maj) indfandt råder og mange adelige sig i byen.[1] Forskningen har for en stor del klarlagt samlingens forløb.[2] Alligevel fortjener mødet fornyede undersøgelser, især på baggrund af det danske råds hidtidige politik overfor det svenske rigsråds ønske om en ny unionsaftale. Der tiltrænges desuden en afklaring af spørgsmålet om en unionstraktat, hvis eksistens under Kristoffer er søgt godtgjort af I Svalenius og G Carlsson.

Fra dansk side mødte i Lødøse ærkebisp Johannes Laxmand, bisp Thorleif, hofmesteren Erik Nielssøn, Axel Pederssøn, Eggert Frille og sandsynligvis Oluf Axelssøn og Anders Nielssøn, uden at det kan afvises, at flere råder og udenrådsadelige var nærværende.[3] Det svenske rigsråd var repræsenteret ved ærkebisp Nils og 4 bisper foruden hofmesteren Bengt Jönsson, Bengt Stensson, Otto Ulfsson og lagmændene Bengt Gylta og Ragvald Puke.[4] Fra norsk side mødte ærkebisp Aslak Bolt af Trondhjem, bisp Jens af Oslo, Audun af Stavanger, Olaf af Bergen, Gunnar af Hamar, Gottskalk af Holar på Island, Henning af Færøerne samt drosten Sigurd Jonsson, Kolbjørn Gerst og Jon Hjärne,[5] hvad der i betragtning af antallet dokumenterer mødets vigtighed.

Hvad der fik Kristoffer til at afholde mødet på et tidligere tidspunkt er ikke klart, men hensyn til Erik af Pommern kan have indvirket. Før midten af april 1442 havde den gamle konge skrevet til det svenske rigsråd og anmodet om godtgørelse, fordi Kristoffer var blevet valgt til konge. I et svar fra Stockholm 1442 17/4, hvoriblandt mærkes ærkebisp Nils, Bengt Jönsson (Oxenstierna), Magnus Gren og Karl Bonde, undlod rådet at tage stilling til Eriks henstilling, men bad ham taktisk imødekommende – hvis han ville leve i fred og forståelse med Kristoffer og Sverige – om at præcisere sine krav på en godtgørelse. Initiativet gik tilbage til den gamle konge.[6]

Vigtigere for en fremskyndelse af Lødøse-mødet synes at være Kristoffers ønske om at komme i besiddelse af Norge. Kongen havde skrevet til nordmændene, at han ønskede valgrepræsentanter til stede i Lødøse, og han havde tillige anmodet byfolkene i Oslo om at møde ham med deres privilegier og rettigheder, så de kunne blive stadfæstet og forbedret.[7] Sigurd Jonsson indkaldte fuldmægtige,[8] og en repræsentation på 36 personer for samtlige nævnsmænd, hvis antal ikke kendes, gav 1. juni i Lødøse fuldmagt til rigsrådet til valget af Kristoffer til konge og til andre bestemmelser vedrørende riget, mod at almuens gamle rettigheder blev opretholdt.[9] Det norske råds valgbrev er ikke bevaret, men at Kristoffer blev hyldet i Lødøse tyder tilstedeværelsen af Færøbispen og Gottskalk af Holar på. En norsk håndfæstning kendes ikke.

Valgrepræsentationen på landsbasis viser stort behov hos det norske rigsråd og hos Kristoffer for samtykke til kongevalget. Rigets indbyggere skulle bindes til beslutningen om at vælge en ny konge, så Erik ikke kunne bebrej-

de rigsrådet, at indbyggernes tilslutning til Kristoffer ikke var indhentet. Ved den øjeblikkelige afvigelse fra arvefølgereglen, hvor afsættelsen af Erik havde været en lovstridig handling, måtte indbyggernes samtykke blive vigtig.[10] Norsk forskning har her været præget af 2 opfattelser, at kongevalget betegner en overgang til valgrige (A. Taranger), og at nordmændene trods fravigelsen fra arveriget vedblev at opfatte riget som et arverige (J. Schreiner).[11] Spørgsmålet er imidlertid afhængigt af, fra hvilket synspunkt det anskues. S Imsen har plausibelt løst problemet ved at pointere, at Kristoffer i formel forstand blev modtaget som ret arving til den norske trone trods forbigåelsen af hertug Bugislav, og at den unge konge blev valgt i faktisk politisk forstand under pres fra det danske og svenske rigsråd.[12] Intet tyder på, at den norske arverigeforfatning i 1442 blev søgt ændret. De forudgående års hændelser og almuens fuldmagtsbrev, hvis terminologi er tilpasset forestillingen om arvelighed på tronen ved at kamouflere rigsrådets handling, forstærker dette indtryk.

Tilhængere af valgriget har ikke stået så stærkt i 1442, som det var tilfældet i 1448-49, hvor 2 rådsgrupper stredes om Norges tilknytning til Danmark eller Sverige. Kristoffer var i 1442 interesseret i at fremstå som norsk arvekonge – hvad han allerede havde påpeget 1438 15/11 (s. 87) – idet dette ville give større muligheder som unionskonge for en mere selvstændig position. Også det danske rigsråd måtte, som Kalmar-mødet i 1436 og de følgende års bestræbelser på at undgå en ny unionsaftale viste, være imod Norges overgang til valgrige, hvorved Danmarks og den danske konges muligheder for at dirigere unionspolitikken mindskedes. Kristoffer og det danske råd havde fælles interesser på dette punkt. Traditionen fra Erik af Pommerns tid skulle fortsættes.

Udvekslingen og ratificeringen af forbundsakten fra Kalmar 1441 10/8 mellem svenske og norske rigsråder kendes ikke, og synes ikke at have fundet sted. Årsagen er ukendt, men kan skyldes flere faktorer såsom det uafklarede forhold til Erik af Pommern, det norske rigsråds bestræbelser på at fastholde opfattelsen af arv ved Kristoffers valg, forrykkelsen af mødetidspunktet i Lødøse, eller en ny unionstraktat. At en sådan kom i stand under Kristoffer er søgt dokumenteret af I Svalenius på grundlag af et indlæg af Konrad von Pyhy 1541 ved forhandlingerne mellem Sverige og Danmark i Brømsebro,[13] og den svensk-danske stilstandstraktat 1471 9/4, hvor der ifølge G Carlsson henvises til *»det kärliga förbundet i konung Kristoffers tid.«*[14] Hertil kommer oplysninger hos A Huitfeldt ved omtalen af det danske rigsråds indbydelse 1448 til det svenske til et fælles kongevalgmøde i Halmstad, om at unionen var blevet fornyet i Stockholm i kong Kristoffers tid.[15] Endelig henviser Bergen-traktaten 1450 29/8 mellem Danmark og Norge om kongevalg i Halmstad til *»förre bebindelsen innehölt om then stæth.«*[16]

Godtages Stockholm indledningsvis som udstedelsessted for en ny unionstraktat, kan dokumentet være fremkommet i efteråret 1441, hvor danske rigsråder var til stede ved kongens kroning i Uppsala. Desuden meddeler Karlskrøniken ved Karl Knutssons ankomst til Stockholm efter farvandenes åbning i 1442, at *»konungen loth raadith kalla til sik aff sin iij rike alla oc än beyarana medher kalla...«*[17] En unionstraktat kan ligesåvel stamme fra 1444 eller 1445-46, hvor Kristoffer atter opholdt sig i Stockholm. Det svenske rigsråds vilje til at føre en unionsaftale igennem tyder med forsigtighed på begyndelsen af kongens regeringstid, men dateringen er usikker. Der trænger sig det spørgsmål på, om en unionstraktat overhovedet fremkom i Kristoffers tid.[18]

Konrad von Pyhys omtale 1541 af en unionstraktat under Kristoffer kan ikke tillægges vægt, men er udtryk for en tendentiøs udlægning, eller at kendskabet til de reelle forhold allerede har været forvansket. Heller ikke Huitfeldts omtale af det danske rigsråds indbydelse 1448 til et fælles kongevalg under henvisning til unionstraktaten fra Kristoffers tid kan godtages (s. 379). Vanskeligere er det at forklare, hvorfra Huitfeldt har Stockholm som udstedelsessted. Udsagnet kan bero på almindeligt kendskab til Kristoffers ophold her, det svenske rigsråds møde i sommeren 1448 og bestræbelser på at skabe kontinuitet i rækken af unionstraktater fra Margrethes og Erik af Pommerns tid, idet det på denne vis blev svenskerne, ikke danskerne, som ikke var unionen tro.

Den dansk-svenske stilstandstraktat 1471 9/4 tillader ikke at dokumentere en unionstraktat under Kristoffer. Der tales kun om *»ath tesse III rike mage saman komma i et kerlighit forbundh, som the ware i konung Cristofers tiid...,«* hvad der snarere er en henvisning til den tilstand, rigerne befandt sig i under Kristoffers styre.[19] Sidst og ikke mindst må argumentet, at Bergen-traktaten 1450 29/8 henviser til Kristoffers unionstraktat, afvises. Traktaten er påvirket af Halmstad-traktaten fra maj samme år, og henvisningen til fremgangsmåden for kongevalg beror efter alt at dømme på Kalmartraktaten 1438, hvis indhold tillige var bindende for Norge (s. 85).

Sammenfattende må det påpeges, at ukendskabet og de sene og tendentiøse efterretninger om en unionstraktat under Kristoffer må affærdige en sådan, og de manglende spor af en så vigtig traktat må yderligere mane til forsigtighed.[20]

I forbindelse med det fremtidige kongevalg herskede blandt flere i det 16. århundrede den opfattelse, at unionens kongevalgbestemmelser fastsatte, at hvert rige efter tur skulle have ret til at besætte unionstronen. Erik XIV og Hans Svaning anså bestemmelsen for at stamme fra 1397, men urigtigheden heraf er indlysende. I Svalenius har på grundlag af Konrad von Pyhys indlæg fra 1541 ment, at bestemmelsen som et alternerende kongevalg må henføres til Kristoffers tid og ikke grunde sig på fejltolkninger af ældre overenskomster, eftersom unionstraktaten benævnes den nye overenskomst af kansleren Georg Norman,

Pyhys samtidige, hvad der ikke taler imod Huitfeldt.[21] Synspunktet må afvises. Bestemmelsen om et skiftende kongevalg beror snarere, som G Rudbeck, O S Rydberg, G Landberg og E Ladewig-Petersen har vist, på en fejlagtig udlægning af unionsforslaget fra 1436, en tolkning, der ellers i svensk tradition først findes hos Olaus Petri og mærkeligt nok tillige hos Poul Helgesen og Petrus Olai.[22] At en bestemmelse om et alternerende kongevalg ikke var fremme under kong Kristoffer synes at fremgå af de tendentiøse, omend mere samtidige kilder til Karl Knutssons kongevalg i 1448 (s. 386f). Karl Knutsson omtaler ikke en sådan bestemmelse, hverken i sine forsvarsskrifter eller i Karlskrøniken, og selv om han ikke havde været til stede ved udstedelsen af en unionstraktat, havde andre svenske rigsråder utvivlsomt haft kendskab hertil.

Det må stå klart, at det hovedsagelig var Kristoffer, som fik forhindret, at en unionstraktat så dagens lys. Kongen kunne ikke være interesseret i en sammenkædning af unionsakt og -håndfæstning med yderligere bånd på magtudøvelsen. Også det danske rigsråd var som tidligere ikke ubetinget tilhænger af en ny unionstraktat, når det gjaldt om at bevare politisk indflydelse, og det skønt en traktat ikke hindrede danske bestræbelser på at kontrollere unionen i vekslende samarbejde med Kristoffer, men snarere styrkede rådets position i tilfælde af uenighed med kongemagten. Flere forhold gør det dog klart, at det danske rigsråd ikke ønskede en unionstraktat. Råderne måtte for eksempel være opsat på at hindre, at Sverige-Norge fik overvægten ved kongevalg, hvad Kristoffer i henseende til Norge har været enig i. Kongens og rigsrådets bestræbelser på at opretholde Norges arveretslige særstilling og kontrollere dette rige – Kristian I var også i slægt med den gamle kongelinie – kunne for så vidt opveje eventuelle unionsbestemmelser om rigernes ligestilling og bedre mulighederne for det danske rigsråds kandidat på et kongevalgmøde. Rokeringer af personer på slotslenene og anvendelse af loyale grupper kunne, som eksemplet med Karl Knutsson viste, styrke egen position og kontrol med unionen, og for grænselandskaberne tillige sikre eksportinteresserne, hovedsagelig til den vendiske stadsgruppe. Det må fremhæves, at Kristoffer og det danske rigsråd på væsentlige punkter kunne finde sammen i modvilje mod en unionstraktat.

Det kan ikke belyses, hvordan spørgsmålet om en unionstraktat blev trængt i baggrunden, men for tiden omkring 1441-42 synes flere forhold at have spillet ind. Forholdet til Erik af Pommern, som ifølge 1397-unionsbrevet fremstod som den legitime tronindehaver, måtte gøre indgående drøftelser om unionens nyordning problematiske, og Kristoffers forestående kroning i Norge måtte medvirke til en yderligere udsættelse. Kongens svenske håndfæstning, som garanterede rigsrådets magtposition og konstitutionelle rettigheder, kan foreløbig have virket tilstrækkelig. På den anden side synes Kristoffer ikke uden videre at have kunnet omgå kravet om en unionstraktat. Det turde ikke være uden betydning, at han i 1442 på forskellig måde tilgodeså adelens interesser. Han stadfæstede 1442 2/5 den nye svenske landslag, »*Konung Christoffers Landslag,*« landefredsforordninger blev ud-

stedt for hvert rige, og et almindeligt våbenforbud blev kundgjort (s. 242). Lovgivningen afspejler væsentlige behov, men må samtidig ses som udtryk for Kristoffers henholdende politik, idet han herved så at sige udhulede grundlaget for en unionstraktat under iagttagelse af rigernes konstitutionelle rettigheder.[23]

Det uafklarede spørgsmål mellem Danmark og Sverige om Gotlands tilhørsforhold måtte yderligere gøre sit til, at man undgik konfrontationer rigerne imellem. Det danske rigsråd kunne være tilfreds med, at Gotlands tilhørsforhold til Sverige ikke på ny indbefattedes i en traktat i forlængelse af Kristoffers håndfæstning. Hvor bestræbelserne tidligere gik ud på at fastholde øen som dansk ejendom ved at undvige et unionsmøde, er det spørgsmålet, om ikke tiden efter Kristoffers kroning i Sverige på ny medfører en årvågen politik fra rigsrådets side. Ved at arbejde for en omgåelse af bestemmelsen i Kristoffers håndfæstning kunne Gotland fastholdes under Danmark, ikke som svensk ejendom, men som unionsejendom. Synspunktet støttes af, at Erik af Pommern fortsat besad øen, og at en ordning senere søges tilvejebragt med ham, hvad der foruden den gamle konges position åbenbarer, at han stadig blev anset for at besidde rettigheder til rigerne (s. 405), idet hans afsættelse fra dansk side hvilede på løse og oftest generelle klager. Det er af betydning, at det danske rigsråd har kunnet finde legitimation for sin politik i den kendsgerning, at Gotland i 1408 var afstået af den tyske Orden til Erik af Pommern og hans efterfølgere og de tre riger for 9000 engelske nobler, et beløb, som var indsamlet i *alle* unionens riger.[24]

Gotlandsspørgsmålet og opretholdelsen af Norges statsretslige særstilling åbner forståelse for dobbeltheden i det danske rigsråds politik. Danmarks tidligere lederposition kunne atter langsomt tilvejebringes, og fremgår yderligere af, at rigsrådet tolererede, at Kristoffer ikke udleverede dokumenter og breve til Sverige som lovet i håndfæstningen 1441 26/4 (s. 199). I betragtning af de foregående års svenske angreb på dansk område og Karl Knutssons senere krav og bestræbelser på at dokumentere Sveriges ret til Skåne og de øvrige østdanske landskaber,[25] havde det danske rigsråd interesse i at stå bag Kristoffer og omgå løftet om udlevering af dokumenter.

Forholdet til Erik af Pommern blev på rådsmødet genstand for forhandlinger. En forståelse med højmesteren blev især fra Kristoffers side søgt fastholdt, og 1442 11/6 skrev kongen til Konrad von Erlichausen. Baggrunden var, at højmesteren i foråret havde sendt en repræsentant Fritz von Eppingen til kongen i et forsøg på at vinde denne. Konrad von Erlichausen agtede at indføre en pundtold og ønskede ikke, at hansestæderne skulle kunne vinde unionskongens støtte.[26] Kristoffer stillede sig velvillig til anmodningen og lovede at virke til Ordenens bedste, når han mødtes med stædernes ombud. Flere borgere fra Danzig ses af kongens brev at have klaget over

Axel Pederssøn på Varberg og Kolbjørn Gerst på Bohus, men disse havde ved samtaler erklæret sig forligte med borgerne. Var disse endnu ikke stillet tilfredse, ville Kristoffer selv undersøge sagen.[27]

Fritz von Eppingen havde i sin instruks bemyndigelse til kun at lytte til Kristoffer, hvis denne på eget initiativ (*»in eyner geheyme«*) omtalte kong Erik og Gotland. Repræsentanten skulle kun *»af sig selv«* udtale, at han følte sig overbevist om, at højmesteren kunne formås til at tage sig af Erik af Pommern under forudsætning af, at Gotland pantsattes til Ordenen mod genløsningsret for rigerne med Kristoffers og rigsrådernes samtykke (*»syner Reiche Rete Rathe«*). Konrad von Erlichausen gik frem med den største forsigtighed og ønskede et initiativ fra kongens side.[28] I Gotlands overgang til Ordenen som pant sås stadig en mulighed for at løse Eriks konflikt med unionsrigerne.

En samtale om muligheden for Gotlands pantsættelse synes, som G Lögdberg har påpeget, ikke at have fundet sted, heller ikke blandt råderne.[29] Stemningen var ikke gunstig for fortrolige samtaler om den gamle konge. De 3 riger befandt sig efter bondeoprørenes nedkæmpelse og unionens genetablering i en overlegen position og var ikke interesseret i en retslig afgørelse og en pantsættelse af Gotland til den tyske Orden. Hertil kom øjeblikkelig utilfredshed med den gamle konge, som havde tilfangetaget den svenske kammermester Bo Knutsson (Grip) og 2. juni udstedte et lejdebrev til Matts Ödgislesson, Erengisle Nilsson og Ficke Bylow om at komme til Gotland inden 29. juli og udløse Bo Knutsson med mindst 5000 ny gylden.[30]

Følgen var, at rigernes råd – som W Christensen, G Lögdberg og K E Murawski har klarlagt – førte en henholdende politik.[31] I et dokument til højmesteren 1442 13/6 medbeseglet af de 3 rigers ærkebisper, hofmestrene Erik Nielssøn og Bengt Jönsson (Oxenstierna) samt drosten Sigurd Jonsson besvaredes Konrads brev til Kristoffer bilagt Erik af Pommerns med anmodning om afholdelse af en domstol under højmesterens og andre fyrsters ledelse.[32] Råderne var kommet sammen for at give Erik et redeligt svar, som kunne skabe fred og enighed. Erik havde umuliggjort dette ved at tilfangetage Bo Knutsson og hans tjenere. Højmesteren burde skrive til Erik og søge at få kammermesteren og andre frigivet tillige med alt opbragt gods i tidsrummet fra kongens udstedelse af klageskrivelsen. Først herefter var råderne villige til at give svar på Eriks forslag. Konrad von Erlichausen blev opfordret til hurtigt at skrive svar tilbage, så råderne vidste, hvad de havde at rette sig efter. Hvis Bo Knutsson kom fri, ville råderne bevæge kong Kristoffer til sammen med rådet at mødes med Erik for at høre hans klager og tage stilling hertil. Brevet afsluttedes med en tak til højmesteren for hans velvillige bestræbelser på at tilvejebringe en ordning *»til det gemene bedste«*.

Kristoffer udstedte fra Lødøse et brev til højmesteren om, at han var rede

til at møde Erik trods dennes overgreb og stå til ansvar for højmesteren og andre fyrster.[33] – Kongen og rigernes råd afslog ikke formelt Eriks anmodning. De generelle vendinger i rigernes råds brev indebar i realiteten en afvisning heraf, og blev også tolket sådan af Erik af Pommern. Han mente, at afslaget skyldtes modstand mod Ordenen som dommer, og at de nordiske riger snarere ville have paven eller kejseren til at dømme i konflikten. Omkring årsskiftet 1442-43 bad han Konrad von Erlichausen om at skrive til paven eller kejseren.[34]

Omkring den 13. juni synes mødet i Lødøse at være afsluttet. Kristoffer agtede sig til Norge, og havde 1442 11/6 udnævnt en svensk rigsstyrelse i sit fravær, bestående af ærkebisp Nils, hofmesteren Bengt Jönsson, Erengisle Nilsson og Magnus Gren. Håndfæstningsløftet blev overholdt, samtidig med at rigsrådet til en vis grad trådte i baggrunden for det udnævnte rådskollegium.[35] Den 15. juni befandt Kristoffer sig på Bohus,[36] og 1442 2/7 blev han kronet i Oslo domkirke af ærkebisp Aslak Bolt i nærværelse af flere gejstlige og verdslige norske råder og sandsynligvis enkelte svenske og danske råder.[37] Sigurd Jonsson, Olaf Hakonsson, Narve Jakobsson, Kolbjørn Gerst, Erlend Eindridesson, Hartvig Krummedige og Herman Molteke modtog blandt andre ridderslaget ved denne lejlighed.[38] Sigurd Jonsson ophørte ved kongevalget at være drost, og Gunnar Holk synes umiddelbart at have efterfulgt Anders Mus som provst ved Mariakirken i Oslo og kansler.[39] En fast ordning af rigsstyrelsen synes ikke at være kommet i stand som i Sverige, men beslutninger synes overladt til rigsrådet som helhed med Aslak Bolt i spidsen. Regeringsstyrelsen i Norge og rigsrådets sammensætning skal siden omtales (s. 322).

Efter et kortere ophold, hvorunder Kristoffer stadfæstede flere privilegier og udøvede regeringsforretninger, påbegyndtes tilbagerejsen mod Danmark.[40] Den 30. juli befandt kongen og hans følge sig i Kungsbacka i Sverige, for i begyndelsen af august 1442 at indfinde sig i København efter næsten et års fravær.[41] Unionen var atter samlet under én konge med magten hos hvert riges råd, som vogtede på, at det kun var indfødte og naturaliserede, som fik del i rigsstyrelsen og adgang til slotte og len. Rådskollegiet i Sverige viste allerede tendenser fra Kristoffers side til at rokke ved rådernes magtposition, hvad det danske rigsråd i bestræbelsen på at opretholde sin position har kunnet tilslutte sig.

At danske rigsråder og specielt bisperne var tilfredse og længe havde set frem til en genetablering af unionen fremgår af en udtalelse af Johannes Laxmand i Lund. Den 25. november indstiftede ærkebispen en gudstjeneste i domkirken, og udtalte i dokumentet herover sin glæde i pompøs latinsk veltalenhed over, at Gud udvalgte hertug Kristoffer til at herske over 3 riger

og på denne vis forlenede kongeværdigheden i én person, således *»at da disse 3 riger, Danmark, Sverige og Norge var prisgivet til bytte for onde menneskers vilkårlighed og mod retten berøvet kongemagtens ror, tillod han (Gud) ikke, at hans folk og hans påskelam, nemlig disse samme rigers indvånere, således som den onde fjende havde beredt, reves fra hverandre af krigens strømhvirvler eller splittedes af stridende vildfarelser, nej, den kongernes konge og de herskendes herre, som elsker fred og kristen kærlighed, han har, så det er soleklart for alle, at dette er Guds finger, draget omsorg for, at disse samme 3 riger atter samledes og forenedes til eet i enig fred og rolig lykke under een højvelbåren fyrstes hånd og kongedømme, nemlig Hr. Kristoffer, pfaltzgreve ved Rhinen og hertug i Bayern, udrunden af disse rigers kongeæt; men nu selv de samme rigers navnkundige konge og vor berømmelige herre, så et rigerne ligesom ledte af den Hellig Ånds stærke og milde hånd, førtes fra det stormende hav til fredens enighed og rolighedens rigdom«.*[42] – Fredstanken lyser ud af dette citat, som er interessant på baggrund af ærkebispens store rolle ved indkaldelsen af Kristoffer og den tidligere omgåelse af unionsmøder i bestræbelser på at sikre egne og rigsdanske interesser. Johannes Laxmands indstilling til bondeoprørene fremgår af hans øvrige lovprisning: *»Thi det er klart, at den himmelske konge i særlig grad har stået vor drot bi, da han nylig i Jylland med en hær ... overvandt en stor og betydelig skare oprørske, som havde sat sig fast og efterstræbte kongens egen og rigernes lykke og uafhængige beståen; thi hvorledes skulle én forfølge tusinde og to drive titusinde på flugt? Var det ikke, fordi Gud prisgav dem og bragte dem i døden?«* Den høje prælat betragtede bøndernes rejsninger som en utilstedelig handling. Kristoffer viste sin billigelse ved senere at besegle stiftelsesbrevet.[43]

Samarbejdspolitik

Kongens og rådets politik i efteråret 1442 er så at sige ikke behandlet. Interessen samler sig foruden indenrigspolitiske drøftelser om forholdet til de vendiske hansestæder og Erik af Pommern, hvor enkelte hidtil ubenyttede dokumenter tillader et indblik i Kristoffers og rådernes overvejelser.

I slutningen af august 1442 blev et rådsmøde afholdt i København. Foruden Johannes Laxmand deltog flere nu ukendte rigsråder, men ifølge et udateret dokument fra Kristoffers tid synes bisp Jens af Roskilde, Axel Pederssøn, Erik Nielssøn, Morten Jenssøn og Oluf Axelssøn blandt andre rådet samt den udenrådsadelige Aage Axelssøn at have været til stede.[1]

Forholdet til Erik af Pommern blev på rådsmødet atter aktuelt, og tilstedeværelsen af Bo Stensson (Natt och Dag) og andre nu ukendte svenske

råder i København i begyndelsen af september kan kun underbygge forhandlingernes vigtighed.[2] Den 26. august skrev Kristoffer til højmesteren under henvisning til sin skrivelse fra Lødøse og erklærede fortsat vilje til at møde Erik af Pommern. Han havde imidlertid betænkeligheder, da et svar fra den gamle konge ikke var indløbet fra Konrad von Erlichausen, og Erik fortsatte med at skade rigerne.[3] – Dokumentet var udtryk for, at Kristoffer tilsluttede sig rigsrådernes indstilling fra Lødøse. Større meningsforskelle mellem Kristoffer og råderne spores ikke og heller ikke i den følgende tid, endskønt det senere hændelsesforløb giver grundlag for at antage, at det danske råd var mere interesseret i mægling af de vendiske hansestæder end kong Kristoffer.

Afslaget til højmesteren synes ikke at skyldes mistro til Ordenens evne til at mægle – skønt man fra nordisk side ikke var interesseret i planen om Gotlands pantsættelse. Skrivelsen skal snarere ses som et forsøg på at overtage initiativet til nye forhandlinger med Erik. Kristoffer bestræbte sig på at opretholde venskabelige forbindelser til højmesteren, også af hensyn til faren for en tilnærmelse mellem Ordenen og Erik, og i efteråret skrev han til Konrad von Erlichausen og anmodede ham om at sende en eller to ordensherrer til ham i Rostock 29. september. Brevet synes at stamme fra begyndelsen af september måned, idet højmesteren ikke kunne efterkomme ønsket på grund af et stort ordensmøde i Marienburg.[4]

Der var altså på et nu ukendt tidspunkt i eftersommeren taget beslutning om et nyt udspil overfor Erik af Pommern på grundlag af forhandlinger i Rostock. Den gamle konge synes ikke at være ubekendt hermed, og 1442 14/9 optog han en vidisse af sit forsvarsskrift til det danske rigsråd 1439 25/7.[5] Nærmere efterretninger savnes, og initiativtagerne til de nye forhandlinger kendes end ikke. Den kendsgerning, at mødet forholdsvis hurtigt blev etableret, og at Kristoffer i Rostock skulle træffe sammen med sin fader, gør det nærliggende at antage, at pfaltzgrev Johan har været involveret, måske endda været initiativtager til et forsøg på forlig mellem slægtningene?

Udsigten til forligsforhandlinger mellem Erik af Pommern og Kristoffer var ikke uden betydning for den tyske Orden, som risikerede at blive sat udenfor et forlig og miste fordele ved en mægling mellem parterne. Konrad von Erlichausen var utvivlsomt klar herover og besluttede at sende to mindre højtstående repræsentanter afsted, og en instruktion blev udstedt 1442 21/9.[6] Udsendingene skulle beklage, at højmesteren ikke havde kunnet sende to ordensherrer. Hvad angik kongens breve om Erik af Pommern skulle de meddele, at Konrad straks ved modtagelsen havde videresendt disse til Erik, men ikke fået svar. Sluttelig skulle udsendingene udtale, at Konrad von Erlichausen gerne havde set, at det var kommet til en ordning mellem Erik på den ene side og Kristoffer og hans folk på den anden.

Højmesterens bestræbelser på så vidt muligt at efterkomme Kristoffers

anmodning viser, at han søgte at stå sig godt med unionsrigerne. Udsigten til at vinde Gotland indvirkede antagelig, men også hensynet til hansestæderne måtte spille ind af hensyn til pundtoldens heldige gennemførelse. Der rejser sig det spørgsmål, om Kristoffer og rigsråderne havde gjort sig overvejelser over rækkevidden af mødet i Rostock. Forholdet til de vendiske stæder bliver her vigtigt i forlængelse af løftet fra juli 1441, ifølge hvilket Kristoffer ved hjemkomsten fra Sverige skulle indkalde til et møde, hvor klager over overgreb på privilegierne og spørgsmålet om Sundtoldfrihed skulle afgøres. Allerede på den store hansedag i Stralsund i maj 1442, som var velbesøgt af Østersøstæderne, var mange privilegier på de nordiske riger blevet forelæst. Da flere hollandske stæder ikke havde sendt repræsentanter, havde de forsamlede stillet sig beroliget afventende, idet Lübecks danske, svenske og norske privilegier også tilgodeså de øvrige hansestæder.[7] Mødedeltagerne skrev kun til Kristoffer og anmodede ham om at fastsætte mødet, som var blevet stillet i udsigt.[8] En tilsvarende skrivelse blev sendt til rigsråderne i Danmark og Sverige,[9] bilagt privilegieafskrifter.

Først den 12. september 1442 skrev Kristoffer fra København til Lübeck og fastholdt samme henholdende politik, som forhandlingerne i sommeren 1441 havde vist.[10] Kongen afviste ikke anmodningen om behandling af overgreb og forhandlinger om privilegier, men åbnede mulighed for at mødes med hansestæderne i Rostock, hvor han skulle træffe sammen med sin fader, *»also ghij woll hort hebben«*. Han ville ikke indbyde andre stæder til mødet, da han var kommet sent til Danmark fra Sverige og Norge, og ikke vidste, om han kom til stede i Rostock eller ej, da han endnu ikke havde modtaget besked fra sin fader *»vnde weten ock nicht, wo lange dat wy dar bliuende werden, offt wy dar komen«*. Rigsrådernes brev (*»Der rike redere van Dennemarcken vnde Sweden, de nw by vnsen gnedighen heren sin hijr to Kopenhauen«*) fra samme dag, beseglet af Morten Jenssøn og Bo Stensson, lå i forlængelse af kongens skrivelse.[11] Råderne undskyldte, at de ikke fandt det muligt at svare på stædernes henvendelse, *»darvmme dat der rijke redere hijr nicht sin vorsamelt...«*. De udtalte håbet om, at råder ville følge kongen til Rostock, hvorfra stæderne skulle få et redeligt skriftligt svar. Sluttelig henstilledes til Lübeck, at byen ikke optog det unådigt, at råderne ikke for øjeblikket kunne give andet svar.

Skrivelserne til Lübeck og kongens brev til Konrad von Erlichausen åbner forståelse for bestræbelser på at formå parterne til at arbejde på at tilvejebringe en ordning med Erik af Pommern. Ved alene at indkalde Lübeck til et møde udenfor rigernes grænser blev en drøftelse om skadeserstatninger og privilegier holdt hen. Den korte frist skulle hindre et stort fremmøde fra hanseatisk side. – Lübeck meddelte de øvrige stæder mødestedet og datoen. Danzig og andre preussiske stæder modtog meddelelsen 1442 23/9, hvorfor de 28/9 meldte skriftligt afbud.[12]

Det må stå klart, at Kristoffer og de danske og svenske råder satsede på at anspore Lübeck til at mægle mellem Erik og rigerne mod at stille skadeserstatninger og privilegier i udsigt. Højmesteren skulle fastholdes ved muligheden af en nordisk-hanseatisk opposition mod pundtolden. Erik af Pommern blev søgt isoleret. Ordenens mæglingsplan skulle opvejes – neutraliseres – ved stædernes deltagelse i forhandlinger med den gamle konge. Deres krav om privilegier og erstatninger kunne senere afgøres på egne betingelser.

Kongen og sandsynlige medfølgende råder kom ikke til Rostock. Kristoffer opholdt sig 1442 24/9 på Nykøbing slot og 30/9 i Maribo Kloster; men 1442 13/10 var han atter i København.[13] Kristoffer havde åbenbart fået underretning om faderens afbud. Et møde med hansestæderne og repræsentanter fra Ordenen blev udsat på ubestemt tid.[14] Sundtolden blev fortsat ikke opkrævet, hvorved et forringet forhold til stæderne blev undgået. Lübeck synes på sin side ikke at være uden blik for at en mægling mellem Erik og Kristoffer og råderne kunne medvirke til en forhandlingsdag om privilegier og skadeserstatninger. I løbet af efteråret 1442 sendte Lübeck af hensyn til skibsfartens sikkerhed enkelte repræsentanter til Gotland, som vendte hjem sidst på året med en opfordring fra Erik til de vendiske stæder om at søge at arbejde på, at hans strid med Kristoffer og rigernes råd måtte blive afgjort ved dom af uvildige herrer udnævnt af højmesteren.[15] Fra Kristoffers og rådernes side spores intet nyt udspil i de resterende måneder af 1442, men muligheden for en skærpet optræden overfor Erik, hvis en fredelig løsning ikke lod sig tilvejebringe, turde allerede nu have været fremme. Først i januar 1443 kom det til nye drøftelser med hansestæderne (s. 275). Kontakten til Konrad von Erlichausen blev først genoptaget i sommeren 1443 (s. 280), hvad der, da højmesteren i januar fik gennemført pundtolden,[16] atter viser bestræbelser fra kongens og rådernes side på at satse på hansestæderne som mæglere.

Tilstedeværelsen af ærkebisp Johannes Laxmand og Morten Jenssøn ved efterårets rådsforhandlinger foruden en sandsynlig deltagelse af blandt andre bisp Jens af Roskilde, Erik Nielssøn og 3 repræsentanter fra Thottslægten afspejler som tidligere disse slægters ledende position i det danske råd. Samtidig synes det ikke at være uden betydning, at Morten Jenssøn, bisp Jens, Erik Nielssøn og Axel Pederssøn samt Bo Stensson tidligere havde stået kong Erik nær og først svigtet ham senere end andre. Thottslægtens og Gyldenstjernernes handelsinteresser måtte, foruden unions- og Gotlandshensyn, medvirke til at ønske en ordning med Erik af Pommern. Oluf Axelssøn, der stod i forbindelse med Danzig og foruden eget skib havde haft skibsanparter sammen med Benedikt Pogwisch († 1432 11/1), høvedsmand på Kastelholm slot på Åland, opholdt sig i Kristoffers nærhed i oktober.[17] Johannes Laxmand befandt sig i København 1442 13/10, og 1442

16/10 blev foruden Oluf Axelssøn, Erik Nielssøns sønner Anders og Erik, den retslærde og gejstlige doktor Knud Mikkelssøn, Niels Lauridssøn (Kabel af Tåstrup), Mogens Gøye og Henning van Hagen anmodet om at medbesegle et brev.[18]

I København blev i løbet af efteråret taget beslutning om Kristoffers kroning i Ribe domkirke ved årets slutning, og indbydelser til flere fyrster og råder blev sandsynligvis allerede nu udfærdiget. Henlæggelsen til Ribe synes at være begrundet i hensynet til de sydfra kommende tyske fyrster og havde rigsrådernes, især bispernes samtykke, idet der samtidig skulle afholdes et nationalkoncilium i byen. Også det forhold, at kongens forældre 36 år tidligere var blevet viet i Ribe domkirke, må antages at have spillet ind.[19]

I slutningen af oktober 1442 begav Kristoffer og hans følge sig mod Jylland. Den 28. oktober var kongen i Antvorskov, 5.-12. november i Odense og senere på Hindsgavl, hvor Eggert Frille sluttede sig til Kristoffer.[20] Fra Fyn gik kongens færd til Aarhus, hvor han efter at have bekræftet bisp Ulriks og Aarhuskapitlets privilegier, tildelte dem en del nye 1442 13/12, heriblandt domsret, vrag-, told- og birkeret.[21] Et par dage forinden havde den bayriske ridder Henrik von Egloffstein i Aarhus kvitteret på kongens vegne for modtagelsen af 200 mark lybsk i forbindelse med byens skat.[22] Den 21. december var Kristoffer nået til Kolding, og den 26. havde han indfundet sig i Ribe, hvor han stadfæstede kapitlets privilegier.[23] Johannes Laxmand opholdt sig 1442 25/11 i Lund, men kom før 28. december til Ribe for at forestå kroningen og lede det indkaldte nationalkoncilium, det første siden Peder Lykkes Københavner-koncilium i 1425.[24]

Kristoffers danske kroning

Ved udgangen af 1442 samledes rigsråder, heriblandt muligvis enkelte fra Sverige og Norge, samt mange adelige og flere tyske fyrster i Ribe for at deltage i festlighederne ved Kristoffers kroning.[1] Af det danske rigsråds medlemmer savnedes blandt andre bisp Jens af Roskilde, Sten Basse og sandsynligvis prior Bent af Antvorskov.[2] Nærværende foruden ærkebisp Johannes Laxmand var bisperne Kristian, Ulrik, Gert, Thorleif og Henning samt Erik Nielssøn, Henrik Knudssøn, Anders Nielssøn, Oluf Axelssøn, Niels Erikssøn (Banner), Niels Erikssøn (Gyldenstjerne), Claus Rønnow, Eggert Frille og Anders Hak (benævnes med rådstitel 1443 7/1). Rigsråden og landsdommeren Peder Lykke ses tillige at have givet møde. Hertil må af gejstlige repræsentanter nævnes dekanen i København Knud Mikkelssøn, ærkedegnen i Lund Tue Nielssøn (Jul) og Slesvigbispen Claus Wulf.[3] Takket være en notarialattest af Slesvigbispen 1443 1/1 over kroningshøjtidelighederne og nogle latinske vers hos A Huitfeldt, er det muligt at nå til kendskab om kroningen.[4]

I procession blev Kristoffer nytårsdag 1443 ført til domkirkens kor med 4 fyrster i spidsen, hvor hertug Adolf af Slesvig bar sværdet, Wilhelm af

Braunschweig kronen, Valdemar af Schlesien scepteret og Frederik af Bayern æblet. Kongen, der var klædt i præstekjortel og korkappe, tog plads på en trone ved korets vestdør, omgivet af fyrster og fremtrædende adelige og deres hustruer.[5] Johannes Laxmand sang den første salme, og Kristoffer oplæste egenhændigt evangeliet. Herpå trådte ærkebisp Johannes Laxmand frem omgivet af 5 danske lydbisper og viede, salvede og kronede Kristoffer til det danske riges ærkekonge (Archiregem Regni Daniæ). Ærkebispen fremdrog straks efter et papirsdokument med kroningseden. Kristoffer oplæste formularen og aflagde ed herpå ved at lægge højre hånd på bibelen, som Johannes Laxmand holdt foran ham. Kroningseden, der sandsynligvis var benyttet i 1441 og 1442 i Uppsala og Oslo, fastslog rigsrådernes indflydelse og sikrede hertug Adolfs rettigheder som lenstager. Kristoffer forpligtede sig til at overholde love og rettigheder overfor kirken og det ham undergivne folk under hensyntagen til Gud, *»således som jeg med mine tro Mænds Råd bedst kan udfinde det...«* Herforuden lovede kongen at vise bisperne sømmeligt hensyn og at iagttage og beskytte kirkens ejendom samt at yde abbeder, grever og *»mine Vasaller«* en passende ære efter *»mine tro Mænds Råd«*. Efter korsang og en prædiken til folket af doktor Knud Mikkelssøn synes den kirkelige højtidelighed at være afsluttet.[6] – Samme dag bekræftede Kristoffer lensbrevet til hertug Adolf af 1440, efter at Anders Erikssøn, Frederik Barsebek og Johan Bjørnssøn 1442 29/12 på kongens opfordring havde hængt deres segl under dokumentet fra Kolding (s. 138). Løfterne til hertugen fra 1439 blev fuldt ud efterlevet.[7]

Kristoffer blev kronet til ærkekonge, et hidtil ukendt fænomen i Danmark. Om indholdet af titelen, som G L Baden, K Erslev og E Lönnroth i sig selv anser for at være uden reel betydning,[8] kan udpeges 3 grundopfattelser. Erslev, Lönnroth, J Liedgren og V Niitema mener, at Danmarks rang og fornemhed indenfor 3-statsunionen skulle understreges.[9] G Carlsson har på sin side fremhævet, at Kristoffer ønskede at markere sit kongelige embedes højhed som kronet monark over 3 riger overfor andre suveræner i Europa.[10] P G Lindhardt, N Skyum-Nielsen, N K Andersen og E Kjersgaard har i kroningstitelen set en ligestilling mellem ærkekonge og ærkebisp.[11] Det sidste synspunkt om et samregimente, der var almindeligt ved denne tid i Europa, rammer centralt med kendskab til det samtidige nationalkoncilium og forordningerne fra Ribe (s. 223) og kongens, Johannes Laxmands og bispernes tilslutning til den skismatiske pave Felix V. Der synes ikke at være grund til at afvise de øvrige opfattelser. Her skal argumenteres for, at alle synspunkter indgår i den række af forhold, som bragte ærkekongetitelen i anvendelse.

Det danske rigsråds hidtidige unionspolitik fortjener opmærksomhed ved bedømmelsen af Kristoffers kroning i 1443. Johannes Laxmand havde som

rådets leder deltaget i forhalingen af en unionsaftale, og at ærkebispen havde set frem til en genetablering af unionen under Kristoffer fremgår af hans stiftelsesdokument fra Lund 1442 25/11 (s. 211). Forklaringen på, at Johannes Laxmand gik med til at anvende titelen skal muligvis søges i en sammenhæng mellem Baselkonciliet og ærkebispens primattitel. Lübeckbispen havde i sine reformforslag på konciliet i begyndelsen af 1430'erne agiteret for en genoplivelse af primatens overopsyn med de ham undergivne provinser.[12] At Johannes Laxmand ikke var uden blik herfor, synes at fremgå af, at ærkesædet i de første 2 årtier af århundredet havde søgt at udstrække sine interesser på Uppsala-ærkesædets bekostning,[13] og at ærkebisp Tue Nielssøn i 1444 krænkede Uppsala-primatets selvstændighed (s. 236). På denne baggrund er det muligt, at kroningen i Ribe foruden at have gyldighed for danske rigsgrænser samtidig fra ærkebispens og rigsrådets side – eftersom kongen var kronet i Sverige og Norge – skulle etablere Kristoffer som unionskonge.

Kroningstitulaturen kan dække over, at tilstandene fra Erik af Pommerns tid med Danmarks konge som unionskonge blev søgt fastholdt. Kristoffer og rådet i Danmark havde her fælles interesser. Synspunktet finder støtte ved, at dronning Dorothea blev kronet i 1445 af ærkebisp Tue Nielssøn som dronning over alle 3 riger, og at morgengavebrevet med rådernes samtykke også var udtryk for unionens enhedstanke (s. 309f). Kristian I og rigsrådet havde i 1449 planer om at formå Erik af Pommern til symbolsk at overdrage alle sine rettigheder til rigerne ved Kristians danske kroning, hvorved kontinuiteten og Kristians ret til unionsrigerne yderligere ville blive legitimeret (s. 405).

Opfattelsen af den danske konges fornemhed som noget specielt styrkes af en teori fra anden halvdel af det 15. århundrede. Kongen af Danmark omtales her som den første og ældste Archirex under kejseren, ligestillet med Frankrigs og Ungarns ærkekonger og med kongerne af England, Skotland, Norge og Sverige under sig.[14] Skønt Kristoffer ikke havde underkonger i 1443, forrykkes synspunktet ikke af, at teorien udgår fra parallelliseringen mellem archirex og archiepiscopus, ligesom paven er den øverste i åndelige spørgsmål og kejseren i verdslige anliggender. At kendskabet til europæisk rangordning ikke var ukendt, fremgår af København-forliget 1376 21/9 mellem dronning Margrethe og sønnen Oluf på den ene side og hertug Albrekt af Mecklenburg på den anden. Foruden en fælles valgt opmand udpegedes som voldgiftsdommere markgreven af Meissen (Sachsen), borggreven af Nürnberg, kongen af Frankrig og kongen af Ungarn.[15]

Omtalen i 1376 af Frankrigs og Ungarns konger foruden markgreven og borggreven genfindes i den nys nævnte teori, hvor kejserriget bæres af en rangopdeling fra 4 hertuger (heraf 1 paladsgreve) over 4 markgrever, 4 landgrever og 4 borggrever... ned til 4 borgere og 4 bønder. Opfattelsen af

Danmarks konge som ærkekonge i 1443 stammer tydeligvis fra Tyskland. Kristoffer af Bayerns position og opfattelse af titelens anvendelse må ikke undervurderes.[16] Den unge konge af Wittelsbach-slægten hævede sig netop ved kroningen op som kejserens nærmeste med en rang over andre tyske fyrster. Allerede Frederik III's fader havde ført titelen archidux, mens kong Mathias I af Ungarn (1458-90) senere benævnte sig archirex. Kristoffers kroning havde i det hele et stærkt tysk præg.[17] Kroningseden var desuden enslydende med den ed, som gjaldt for det tyske rige, og var senest blevet benyttet ved Frederik III's kroning i Aachen 1442.[18] Rigsrådets kendskab til europæiske forhold samt enhedstanken for unionen kan have medvirket til, at Kristoffer fik ærkekongetitelen ført igennem. Det danske rigsråd havde i 1438 anmodet den tysk-romerske konge Albrekt II om samtykke til Kristoffers valg, og hertug Adolf anså også den tysk-romerske konge for at besidde en højere myndighed, idet han i 1439 havde søgt bekræftelse på sin besiddelse af hertugdømmet (s. 114).

A Huitfeldt har i den kendsgerning, at det var 4 tyske hertuger, som bar rigsinsignierne, set en tilsidesættelse af det danske rigsråd: *»oc vaar underligt, at Rigens Raad, som haffde Riget at forlæne, vilde tilstede andre end dennem selffve at føre samme Regalia«.*[19] Flere fremstillinger har tilsluttet sig dette, i ældre forskning ofte med et nationalistisk anstrøg.[20] Årsagen til fyrsternes position er sidst set som et resultat af et samvirke mellem kongemagt og gejstlighed, således at de verdslige råder blev omgået og trængt i baggrunden.[21]

Huitfeldts autoritet om kroningen i 1443 er blevet godtaget uden kritik. Den gamle kanslers og historieskrivers synspunkter afspejler dog kun hans og rigsrådets politiske interesse i slutningen af det 16. århundrede overfor den unge Kristian IV.[22] Hertugernes aktive deltagelse i kroningshøjtideligheden 1443 var ikke nødvendigvis en tilsidesættelse af rigsrådet i det 15. århundredes første halvdel, som det var tilfældet i Huitfeldts egen tidsalder. Synspunktet finder støtte ved en sammenligning med europæisk praksis i middelalderen, hvor det var hertuger, grever og vasaller, som bar insignierne som udtryk for større fornemhed.[23] Ved Valdemar Sejrs søns kroning i Slesvig 1218 var 3 hertuger, 3 grever og 15 bisper nærværende.[24] Intet tyder på, at rigsrådets verdslige medlemmer skulle være tilsidesat i højere grad i 1443, og at de følte sig omgået. Derimod er det sandsynligt, at det var Kristoffer, som ønskede ærkekongetitetelen, og at råderne med de koncilieorienterede bisper i spidsen har givet efter herfor.

Samtidig med kroningen slog Kristoffer 72 personer til riddere, uden at det vides, om enkelte ved samme lejlighed blev optaget i adelstanden. Rigsråderne Peder Lykke, Niels Erikssøn (Banner) og Niels Erikssøn (Gyldenstjerne) modtog ridderslaget. Det samme var tilfældet med de udenrådsadelige Johan Bjørnssøn, Engelbrekt Albrektssøn (Bydelsbak), Niels Jens-

søn (Galen), Mogens Ebbessøn (Galt), Folmer Mortenssøn (Gyrsting), Gunde Nielssøn (Lange), Jens Madssøn (Munk med vinranke) til Visborg, Niels Knudssøn (Panter), Mikkel Jørgenssøn (Rud), Peder Skram, Follert Stampe, Laurids Thomessøn (Vesteni), Eskil Nielssøn (Banner)? samt muligvis på dette tidspunkt Jep Lunge, Knud Henrikssøn (Gyldenstjerne) og Peder Erikssøn (Gyldenstjerne), uden at det vides, om den sidstnævnte kan have erhvervet ridderslaget allerede i 1441.[25] Flere underretninger savnes om personer, der blev riddere i 1443; men Gyldenstjerne-Bannerslægten synes fortsat at være velrepræsenteret.

I forbindelse med kroningshøjtidelighederne blev afholdt en turnering, hvor kongen deltog sammen med hertugerne og flere riddere. En fødselsdagsfest – uvist hvilken – blev fejret ved 3 messer, holdt af henholdsvis bisp Henning af Odense, Thorleif af Viborg og Kristian af Ribe. Ærkedegnen i Lund Tue Nielssøn holdt samme dag en prædiken.[26] Magt og pragt omkring samregimentet mellem ærkebispen og ærkekongen gav festlighederne i Ribe en glans og storhed af uset dimension.

Sammenfatning

På et møde i Arboga i slutningen af 1440 valgte svenskerne Kristoffer til konge mod rådskonstitutionelle garantier i form af en håndfæstning. Et møde blev samtidig fastsat til Lødøse 1441 2/2 til forhandlinger mellem de 3 rigers råd og Kristoffers ombud om unionshåndfæstning og -traktat. En ny unionsaftale skulle afløse det gamle unionsbrev og sætte grænser for unionskongens magtudøvelse. Kristoffer ønskede imidlertid ikke en håndfæstning, og det danske rigsråd var tillige imod en uddybet unionsaftale, som mindskede Danmarks position.

Lødøse-mødet, hvor nordmændene tog del, og hvor et nyt møde blev aftalt til 1441 24/6, blev omgået fra dansk side ved kun at udsende enkelte råder uden fuldmagt til bindende aftaler. Der synes ikke at være tale om, at Karl Knutsson var underrettet herom. Omgåelsen indgik i en plan, hvor unionsafgørelsen skulle forhales, indtil der var etableret fred med hollænderne. Herefter skulle hansestæderne som mæglere mildne de svenske konstitutionelle krav til Kristoffer og til en unionsoverenskomst, hvorefter privilegiestadfæstelser og spørgsmålet om Sundtoldfrihed kunne afgøres. Rigsrådet med slægterne Laxmand, Gyldenstjerne, Jernskæg og Thott stod bag kongen.

I foråret 1441 søgte Kristoffer at få aftaler i stand med hollænderne, som trods løfte endnu ikke havde indfundet sig i København. Udsendinge rejste til Holland over Lübeck, hvor et stort hansemøde blev afholdt. Hensigten var ikke at skade forholdet til alliancepartnerne, men at skabe tilslutning til

et møde med hollænderne, hvis seriøse fredsforhandlinger aftaltes. Hollænderne og hertug Philip ønskede på deres side samlede fredsforhandlinger, og tilsluttede sig Kristoffers og rigsrådets ønske om et møde i København i juni måned. I maj havde alle implicerede parter tilsluttet sig fredsforhandlinger i København. – Forinden havde den opstillede plan fra årsskiftet lidt skibbrud, og 1441 26/4 stadfæstede kong Kristoffer sin svenske håndfæstning, som betegnede et nederlag for kongemagten. Rigsrådet ofrede kongens interesser af hensyn til unionsforbindelsen. Baggrunden var et farligt bondeoprør i Nordjylland, hvortil kom de udsatte forhandlinger med Holland, hensynet til Erik af Pommern og Norges endnu uafklarede stilling trods rigets frigørelse fra den gamle konge ved påsketid. Unionstraktat og -håndfæstning var dog ikke kædet sammen. Det var stadig muligt at undgå eller etablere en rimelig unionsoverenskomst i Kalmar, hvor hansestæderne skulle deltage, og hvor Erik af Pommern skulle stilles for en domstol.

Det jyske oprør og udsættelsen af mødet med hollænderne medførte, at Kristoffer ansøgte de forsamlede i Kalmar om først at møde frem 1441 15/8. I begyndelsen af juli var hansestædernes deltagelse på Kalmar-mødet endnu aktuel, men planen strandede på svensk modstand. Erik af Pommern agtede ikke at give fremmøde, og følgelig ønskede det svenske rigsråd ikke stædernes deltagelse ved interne unionsforhandlinger. Fra dansk side var chancen for at påvirke unionsforholdet spillet af hænde. Det var nødvendigt at afvente andre veje og muligheder. Stædernes venskab blev søgt fastholdt, også af hensyn til muligheden for nye bondeoprør og for at undgå drøftelser om stædernes danske privilegier. I slutningen af juli stadfæstede Kristoffer og rigsrådet privilegierne, og Sundtoldfriheden blev foreløbig garanteret. Spørgsmålet om skadeserstatninger blev derimod behændigt holdt hen. Som tidligere markerede især slægterne Gyldenstjerne, Laxmand og Jernskæg sig i forhandlingerne.

I kongens og flere råders fravær førte en rigsrådsdelegation under Johannes Laxmands smidige ledelse fredsforhandlinger med hollænderne i København. Fredsaftaler mellem alle de involverede parter i disse års konflikt kom i stand, og i fredsslutningen mellem hertug Philip og Kristoffer blev sidstnævnte mod privilegiestadfæstelse lovet 5000 gylden – et beløb, som foreløbig ikke blev betalt. Der blev åbnet udsigt til at søge skadeserstatninger i Holland, hvad Gyldenstjerne-slægten og Johannes Laxmand senere benyttede sig af. – Freden i København 1441 fastslog hollændernes tilstedeværelse i Østersøen, og gav danskerne mulighed for en balancepolitik i bestræbelserne på at trænge hanseaternes indflydelse i dansk handelsliv tilbage.

I Kalmar kom det i Kristoffers fravær til forhandlinger mellem de norske og svenske rigsråder. I Lødøse var fastsat, at de to riger på det nye møde skulle forny venskabet. Resultatet blev en ny traktat 1441 10/8, som i højere

grad end tidligere unionsdokumenter gik ind på rigernes indre styre. Det svenske rigsråd søgte fortsat at få en unionstraktat ført igennem. Traktaten var rettet mod Kristoffer, men også mod det danske rigsråd – som hidtil havde misligholdt alle aftaler – for at få dem til at deltage i udfærdigelsen af en unionsakt med gyldighed i det mindste for kongens regeringstid.

I september 1441 blev Kristoffer hyldet og kronet til svensk konge. Flere rigsråder og udenrådsadelige modtog ridderslaget, og specielt Gyldenstjerne- og Thott-slægten blev begunstiget. Karl Knutssons magt blev beskåret i slutningen af året. Danske råder havde interesser heri. Ved at spille grupper ud mod hinanden bedredes mulighederne for egen fremgang i unionsstyrelsen og omgåelsen af en unionstraktat. Forsigtighed var dog påkrævet af hensyn til unionsforbindelsen og Erik af Pommern, som havde klaget til højmesteren over det danske rigsråd og søgte at formå ham til at forlige parterne. Kristoffer og rigernes råd førte en henholdende politik. Rigerne befandt sig i en overlegen position, og et ophør af den gamle konges sørøverivirksomhed blev holdt frem som betingelse for senere forhandlinger. Samtidig blev Norge vundet for Kristoffer. Hans valg skete 1442 på et internordisk møde i Lødøse, som blev fremskyndet til slutningen af maj. Valget tilpassedes forestillingen om arvelighed til tronen, og i begyndelsen af juli kronedes Kristoffer i Oslo.

Forbundstraktaten mellem Sverige og Norge 1441 10/8 blev ikke ratificeret, og en unionstraktat synes endda ikke at have set dagens lys i Kristoffers tid. Kongen var ikke interesseret i en sammenkædning af unionsakt og -håndfæstning med yderligere bånd på regeringsmagten, og udhulede grundlaget for en ny unionstraktat ved blandt andet at udstede landefredsforordninger og forbud mod at bære våben. Også det danske rigsråd var i opfattelsen af den gamle unionsaftale som unionens grundlag ikke ubetinget tilhænger af en regulering af forholdet mellem rigerne, som ville ændre Norges statsret, bringe Gotlands tilhørsforhold på bane, og mindske Danmarks muligheder for kontrol med unionen. Dokumenter og breve vedrørende Sverige blev ikke udleveret som forlangt i Kristoffers svenske håndfæstning. Det danske rigsråd fortsatte sin dobbeltpolitik i bestræbelser på at styrke politisk indflydelse. Den taktiske tretrinsplan fra årsskiftet 1440-41 indgik som led i en langsom bevidst politik.

I slutningen af 1442 blev forholdet til Erik af Pommern atter aktuelt. Kristoffer skrev til højmesteren og fortsatte i forståelse med rigsrådet den henholdende politik, da et svar ikke var indløbet fra Erik. Et godt forhold til den tyske Orden blev søgt bibeholdt; men kongen og råderne ønskede selv at kontrollere drøftelserne med Erik af Pommern. Dette skulle ske på grundlag af forhandlinger i Rostock, hvortil Kristoffers fader måske endda var initiativtager. Højmesteren blev anmodet om at sende enkelte ordensherrer, og også Lübeck og andre stæder blev inviteret. De to parter skulle

formås til at arbejde for en ordning med Erik. Skadeserstatningerne og privilegierne i Norge og Sverige blev holdt hen for at anspore hansestæderne. Højmesteren blev søgt fastholdt, samtidig med at Ordenens mæglingsplan om Gotlands pantsættelse skulle neutraliseres. – Mødet kom ikke i stand; men Lübeck var ikke uden blik for mulighederne for at varetage egne interesser ved at mægle mellem Kristoffer og rigernes råd på den ene side og Erik på den anden, og sendte i efteråret 1442 repræsentanter til Gotland.

Nytårsdag 1443 kronedes Kristoffer til Danmarks ærkekonge i Ribe i nærværelse af flere tyske fyrster. Titelen skyldes sandsynligvis kongen med samtykke af bisperne og Johannes Laxmand som udtryk for et samregimente mellem de to øvrighedsmagter i tiden for Baselkonciliet. Det kan ikke udelukkes, at kroningstitulaturens symbolik samtidig skulle fremhæve kongens værdighed overfor andre europæiske suveræner og markere Danmarks position på baggrund af hidtidig unionspolitik. Der synes ikke at være tale om, at de verdslige råder blev omgået i højere grad ved kroningsfestlighederne. Samarbejdet mellem kongen og rigsrådet fungerede. Kroningen og bispernes position knæsatte et grundsyn, som længe havde været undervejs.

V
Kristoffers Rigsstyrelse

I forbindelse med Kristoffers kroning i Danmark er det rimeligt at se nøjere på hans styre. Af interesse er de kirkelige forordninger fra nationalkonciliet i Ribe, tilslutningen til Baselkonciliet, kongens forhold til bisper og klostre samt ærkebisp Johannes Laxmands position, som E Arup især har tildelt stor betydning. Også verdslige forhold som landefredsforordninger, købstads-, mønt- og lenspolitik samt rigsembeder skal omtales. Forskningen har ikke hidtil beskæftiget sig meget med disse områder og med indenrigspolitikken i det hele taget.[1] Nye undersøgelser vil gøre bedømmelsen af Kristoffers regeringstid og forholdet til rigsråderne mere sikker.

Forholdet til Kirken

På et retterting 1443 7/1 anmodede ærkedegnen og 2 kanniker fra Ribe domkapitel i kongens nærværelse om at komme i besiddelse af noget gods, som Erik Nielssøn holdt til Riberhus på kronens vegne. Kristoffer var villig hertil, hvis beviser på kronens ret ikke kunne findes. Erik Nielssøn meddelte, at godset var kronens rette gods, og at beviser måtte findes i Folen (arkivtårnet) på Kalundborg eller Vordingborg slot. Efter at kongen havde rådslået med blandt andre bisp Gert af Børglum, doktor Knud Mikkelssøn, Henrik Knudssøn, Anders Nielssøn, Oluf Axelssøn, Eggert Frille og Claus Rønnow, udsatte Johannes Laxmand sagen et år, så Erik Nielssøn kunne skaffe brevene på kronens rettigheder til veje. Striden synes dog at være blevet trukket i langdrag, og 1444 3/11 blev der i Ribe taget en vidisse af dokumentet.[2]

Det er af betydning, at det var ærkebisp Johannes Laxmand, som førte ordet og beseglede dokumentet. Dette kan skyldes, at hofmesteren Erik Nielssøn var impliceret i sagen, og at forholdet mellem ham og sønnerne på den ene side og Ribekapitlet på den anden var spændt på grund af striden om gods i Livland (s. 340). Johannes Laxmands ordførerskab skal dog snarere ses som et udtryk for hans position på konciliet i Ribe i sammenhæng med tiende- og klosterforordningerne fra disse dage udstedt af Kristoffer og ærkebispen side om side. – Allerede dagen før havde bisp Henning Ulfeldt af Odense i sin egenskab af magister holdt et juridisk foredrag, som utvivlsomt tog sigte på tiendens pligtige kanoniske gennemførelse.[3]

Forslaget stødte på modstand fra verdslige råder. I forsvaret for den sædvanlige tiende på 1/15 i korn optræder i tiendedokumentet 9 rigsråder som repræsentanter for indbyggerne i de 5 vestdanske bispedømmer: Erik Nielssøn, Henrik Knudssøn, Anders Nielssøn, Oluf Axelssøn, Niels Erikssøn (Banner), Anders Hak, Niels Erikssøn (Gyldenstjerne), Claus Rønnow og Eggert Frille.[4] Som godsejere var de ikke interesseret i at lægge nye byrder på bønderne, hvad der desuden ville påvirke egne interesser, da adelen ikke besad tiendefrihed og først blev tiendefri for sine hovedgårde i 1527.[5] Tienden var indført i Østdanmark i det 12. århundrede samt enkelte andre steder ved overenskomst med befolkningen; men i Vestdanmark, i Jylland og på Fyn var systemet aldrig trængt igennem trods flere forsøg herpå. Her blev bisperne stillet tilfreds med den mindre bispegave, mens kirken og sognepræsten delte tienden på 1/15. Dette ønskede de vestdanske bisper ændret, så der skulle svares fuld kanonisk tredings-tiende af alt pligtigt, herunder den vigtige kvægtiende, som hidtil var gået uden om bisperne.[6] Efter oprørenes nedkæmpelse var dette et naturligt forsøg på at få erstatning for skader og skabe sig alternative indkomster. Bisperne ønskede for eksempel at få andel af stude og limfjordssild, som var ved at blive en indbringende forretning.[7]

Det første dokument i tiendesagen af 1443 7/1 oplyser, at de 2 rådsgrupper ikke kunne nå til enighed og anmodede kongen og ærkebispen om at afgøre sagen. Disse lod lovkyndige granske spørgsmålet og efter et udsagn fra disse om, at den hidtidige sædvane var *»en fordømmelig uskik«*, stadfæstede Kristoffer og Johannes Laxmand tiendeudgivelsen. Bispetienden skulle herefter ydes af alt pligtigt, således at tienden deltes ligeligt mellem sognekirken, bispen og sognepræsten. Genstridige skulle straffes af stiftsbiskoppen på egne vegne og med kongelig og ærkebispelig myndighed.[8]

Tiendedommen ved konge og ærkebisp opfyldte bispernes program. Der var ikke tale om et nøjere samarbejde vendt imod de verdslige råder, som ønskede situationen uforandret. Det fremgår således af Ribe bispekrønikes omtale af Kristian Hemmingssøn, at der stod *»den skarpeste strid mellem bisperne og adelsmændene om tiendebetalingen«*, og at konflikten kun blev bilagt af kongen *»med største besvær«*. Rigtigheden synes at fremgå af et nyt dokument i sagen den følgende dag.[9] De verdslige råder gik her med til fuld tiende mod bispernes afkald på bispegaven. Dokumentets formulering, hvorefter råderne protesterede mod bispegaven som tungere for almuen end fuld tiende, gør det klart, at modstanden på dette tidspunkt var formindsket, og at råderne for at sikre sig mod misbrug ønskede den gamle afgift ophævet. De 9 råder bøjede sig for Kristoffers og Johannes Laxmands dom, og synes endog at have beseglet pergamentdokumentet herom.

E Arup er tilbøjelig til at mene, at de verdslige råder i virkeligheden var enige i spørgsmålet om tiendens gennemførelse.[10] Rigtigheden heraf er

tvivlsom, idet der foruden bispekrønikens udsagn også i dokumentet af 8. januar oplyses, at *»[m]angæ andræ fleræ ridde[ræ] oc swena«* var tilhængere af status quo. Bispegaven blev hovedsagelig leveret i korn, og når råderne anerkendte tiende af alt pligtigt mod bortfald af bispegaven kan dette skyldes hensyn til kirken og bønderne i disse år med ringe høstudbytte. Kristoffer ansøgte således 1443 18/3 Danzig om at købe og udføre 60 laster havre og 60 laster malt til brug i den kongelige husholdning, da høsten var mislykket.[11] – Der kan ikke være tvivl om, at især Gyldenstjerne-Banner slægten var modstandere af den nye forordning. Med deres overvejende antal godser placeret i Nord- og Vestjylland, hvor urolighederne havde været særlig voldsomme, er modstanden forståelig.

Tiendeforordningen er i litteraturen oftest blevet fremstillet isoleret, tillige med kong Kristoffers og Johannes Laxmands optræden i Ribe. Intet kan, som N Skyum-Nielsen har vist, være mere forkert; forordningen må ses som led i en udvikling. Tiendedommen fuldførte Peder Lykkes Københavnerstatutter fra 1425 med den generelle bestemmelse, at alle skulle være pligtige til at give tiende af specielt korn, kvæg, bier, sild og andet fiskeri.[12] Bisperne gjorde sig i årene omkring 1440 fornyede anstrengelser for at få bønderne til at betale tiende, hvilket skyldes såvel bøndernes tidligere vægring ved at give tiende som den almindelige kirkepolitiske situation med mulighed for styrkelse af den landskirkelige magt. Bisperne i Strängnäs og Linköping stifter søgte i 1436-37 at få almuen til at give tiende på ny, og 1440 1/3 stadfæstede ærkebisp Nils et statut om tiende.[13] For Norges vedkommende var det i 1430'erne lykkedes ærkebisp Aslak Bolt på visitatsrejser at få bønderne til at love atter at betale Mikaelskorn. De norske bisper havde blik for tienden, og 1444 14/2 indskærpedes blandt andet tiende og tiendekøb.[14]

Et er, hvad der bestemmes, et andet, hvad der faktisk blev resultatet af dommen fra Ribe. Forordningen fik ikke den store betydning. Trods lokale afvigelser fortsatte den ældre mindre bispegave med at være den almindeligste ordning, især i Ribe og Odense stifter. Kun i Aarhus stift synes tiendedokumentet at have givet bispen store ydelser ved siden af kornet, således at sognekirker og præsters andele hver gik ned med en sjettedel. N Skyum-Nielsen har med rette påpeget tiendeforordningens resultatløshed.[15] Det mangelfulde ved dommen synes iøvrigt at være, at gamle mindre afgifter ikke udtrykkeligt blev ophævet, men blot fordømt.[16] Kravet om fuld tiende må ses som en programerklæring fra bisperne, et indbringende mål i lighed med den vigtige klosterforordning fra 8. januar.

Denne klosterforordning[17] blev udstedt af konge og ærkebisp og henvendte sig til både gejstlige og lægfolk. Kristoffer og Johannes Laxmand erklærede, at der havde rejst sig klager over misforhold i klostrene. De affolkedes og lagdes øde, tugten var i opløsning og disciplinen i forfald. Dette var det,

som der blev taget forholdsregler imod. Fra at være et område knyttet til kirken, blev efterlevelsen af ordensreglerne og opretholdelsen af klostertugten nu et fælles anliggende. Alle i samfundet, det være sig bisper, prælater, riddere, væbnere og borgere skulle holde stiftelserne under opsyn og sørge for, at alt gik regelret og kanonisk til. Undlod nogen at føre tilsyn, skulle vedkommende straffes med kongens hævn og kirkens dom. Skete der forseelser, skulle stiftsbispen tage affære på kirkens og kongemagtens vegne. Desuden indskærpedes klostrenes regnskabspligt, og bisperne fik bemyndigelse til at slå klostre sammen, når indtægterne var for små.

Bestemmelserne gav bisperne de væsentligste fordele og opfyldte, som forskningen har vist (N Skyum-Nielsen, N K Andersen, B Losman), Johannes Laxmands mangeårige ønske om indsigt i de frie klostres forhold, som efter 1425-konciliet i København fortsat havde været unddraget bispernes tilsyn under påberåbelse af de pavelige privilegier.[18] Kristoffer og Johannes Laxmand anerkendte imidlertid konciliepaven Felix V.[19] Følgelig blev ordenernes pavelige privilegier ikke accepteret og ikke omtalt i den nye forordning. Tilknytningen til Basel, hvor Johannes Laxmand ved skrivelser fra 1440 og 1442 havde vist sin tilslutning i lighed med Nils Ragvaldsson, gav gode muligheder for at øge den hjemlige højgejstligheds myndighed og styrke.[20] Kontrollen med klostrene med dertil hørende rettigheder og gæsteri var et væsentligt økonomisk aktiv.[21]

Af Olufs håndfæstning fra 1376 fremgår, at ingen verdslig måtte beskæftige sig med kirke- og klostergods, og at abbeder, priorer og andre tilsynsmænd skulle stå til ansvar for bisperne som deres rette herrer.[22] I 1425 tilkendtes bisperne visitatsmyndighed overfor klostrene, og for nonneklostrenes vedkommende tillige dispositionsret over godset, og lægmænd fik adgang til kirkeforsamlinger. Disse bestemmelser blev dog kun gennemført overfor de svageste klostre og kun i konkurrence med den svageste del af den verdslige indflydelse.[23] De frie klostre lykkedes det først nu andre befolkningsgrupper og kongemagten at få indsigt i. E Kjersgaard mener på baggrund heraf, at Kristoffer *»ikke længere fuldt og helt var rigsrådets mand, men en konge med egne opgaver, egne hensigter og egne midler«*.[24] Opfattelsen rammer centralt. Det er dog et spørgsmål, om synspunktet ikke bør justeres, så Kristoffer snarere naturligt fortsatte dronning Margrethes og Erik af Pommerns kirkepolitik. Både Margrethe og Erik havde søgt at vinde og kontrollere kirken. Erik af Pommern sammenblandede konsekvent kirkeligt og verdsligt forum og optrådte endda som kirkens overhoved.[25] Kristoffer fortsatte linien trods anerkendelsen af Baselkonciliet og kirkens frie valgret. Ærkebispens og kongens samvirke opfyldte Peder Lykkes af Gerson inspirerede ideer om de to øvrighedsmagters samarbejde, og gjorde Johannes Laxmand til kongens ligemand med rigsrådet som deres fælles organ.[26] Johannes Laxmands konciliarisme betød landskirkeligt selvstyre,

en kraftig forøgelse af hans metropolitanrettigheder. Dette skete dog kun i samarbejde med kongemagten. Kristoffer tildelte kirken nye beføjelser, mens denne til gengæld optog monarken og gav ham del i rettighederne. – Det sidste skulle med tiden blive skæbnesvangert. Kongen kunne nu under påberåbelse af sin pligt til at sørge for tugtens opretholdelse blande sig i klostrenes forhold, pålægge dem gæsteriydelser og andre afgifter. Hans magtkrav forvandledes langsomt fra hævd til ret.[27]

Der spores ikke i januar 1443 uenighed mellem Kristoffer og rigsråderne, og klosterforordningens bestemmelse om stiftsbispens indskriden over for forseelser skete ifølge dokumentet efter råd og samtykke *»med vore råders råd.«*[28] De verdslige råder synes ikke at være blevet omgået. De havde egen interesse i at få indsigt i klostrenes forhold, og adskillige råder havde større eller mindre kirke- og klostergods i leje.[29] E Kjersgaard mener, at de verdslige råders protest i tiendespørgsmålet kun var formel, eftersom de blev lovet indflydelse på klostergodserne.[30]

Hvordan klosterforordningen fungerede i praksis, giver et dokument fra Kristoffer 1447 22/4 til Thorleif af Viborg indblik i. Kongen henstillede til bispen om sammen med prioren for Vor frue kloster i Aalborg at sørge for at holde klosterjomfruerne lukkede inde, og samtidig påbød han høvedsmanden på Aalborghus, borgmester, råd og menighed i byen at være bispen eller hans befuldmægtigede behjælpelige. Endvidere fik bisp Thorleif og prioren lov til straks at opføre en tegllade og en teglovn øst for byen på klostrets jord. – Det var så som så med klostrets medbestemmelsesret. 1443-forordningens reformationsiver og 1425-konciliets tildeling af dispositionsretten til bisperne over nonneklostrenes gods blev bragt i anvendelse. Kristoffer optrådte på embeds vegne som bispens overordnede. Slotshøvedsmanden skulle varetage kongens interesser.[31]

Tilsyneladende sejrede bisperne i 1443, og i resten af Johannes Laxmands korte levetid peger intet på, at Kristoffer søgte at tiltage sig større indsigt på bekostning af bisperne og misbruge dobbeltdekretet om klostrene. På længere sigt gav den begyndende nationalkirkedannelse fordelene til fyrsterne, hvilket Kristian I i forbindelse med den genoptagne kontakt med paven efter konciliets nederlag benyttede til at øve kontrol med bispeudnævnelserne, ligesom de fortrængte abbeder fra Sorø og Ringsted, som ikke under Kristoffers regering afsvor paven, atter fik sæde i rigsrådet. Årene omkring 1443 synes vigtige, når forudsætningerne for reformationen i Danmark skal søges.[32] De egenrådige bisper under Kristoffer bidrog med deres holdning til en udvikling, som skulle bringe klostrene fuldstændigt i kongemagtens hånd.

Kristoffer tilsluttede sig tidligt Baselkonciliet, og før 1441 27/2 havde han og faderen Johan III sandsynligvis anerkendt konciliet og pave Felix V. Fra

maj 1441 havde Johannes Laxmand som ærkebisp i Lund og primas Svecie endvidere erklæret sig som tilhænger af konciliet på den danske og den svenske kirkes vegne.[33] I april 1441 ses rigsråden Otto Nielssøn og hans hustru at være i kontakt med Basel.[34] – Kongen anerkendte dekretet om kapitlets valgret og blandede sig ikke i valget af bisp Henning af Odense i 1440 og ærkebisp Tue af Lund i sommeren 1443. Der eksisterer ingen tegn på, at Kristoffer skulle have været involveret i bispevalgene i sin regeringstid, heller ikke i Sverige og Norge. Den officielt anerkendte modpave Felix V har næppe udøvet nogen myndighed i den danske kirke, og heller ikke Baselkonciliet har som kirkens højeste styrelse gjort sig særlig gældende. Der er kun bevaret få spor af kontakter mellem unionskongen og konciliet, til trods for at forbindelserne mellem Danmark og Basel i Kristoffers regeringstid synes livlige, og ærkebisp Tue Nielssøn hentede sin valgbekræftelse herfra i 1443.[35] Den sidst kendte kontakt med konciliet var den ægteskabsdispensation, som fremskaffedes til kong Kristoffer og Dorothea af Brandenburg 1445 18/2, og som efter alt at dømme blev indleveret i slutningen af 1444 (s. 303).

Forbindelsen med Rom var i disse år næsten afbrudt, men helt uden kontakt med Eugen IV var Danmark ikke. Flere klostre, heriblandt cistercienserklostrene Sorø og Øm samt johanniterklostret Dueholm på Mors foruden enkelte franciskanere og dominikanere i provinsen Dacia stod i forbindelse med Rom.[36] I juli 1444 udfærdigede kongen et beskyttelsesbrev til kantoren Sune Olofsson fra Linköping, som med følge skulle rejse til Rom for at få syndsforladelse. For Kristoffer var Rom stadig, selvom paven var afsat af konciliet, et acceptabelt valfartssted.[37] Hertil kom hensynet til birgittinerordenen, som tidligt, i det mindste for Vadstenas vedkommende, genoptog kontakten med Eugen IV som modvægt imod stiftsbispens indblanding.[38] Kristoffer støttede birgittinerne, men udsonede sig ikke med Rom, som det er blevet hævdet af K Erslev,[39] og vedblev efter alt at dømme med at anerkende Baselkonciliet. Ærkebisp Tue og sandsynligvis bisp Henning af Odense samt dekanen Knud Mikkelssøn indså derimod i kongens sidste leveår, at konciliets dage var talte, og knyttede atter kontakt til Rom, hvor Nicolaus V (1447-55) var pave efter Eugen IV's død 1447 23/2.[40] En gang efter denne dato sendte Knud Mikkelssøn – som muligvis opholdt sig i Rom – en afskrift af en pavebulle fra 1447 7/2 til nu ukendte adressater i Norden, som drejede sig om, at paven afstod fra alle udestående afgifter og ophævede alle bandlysninger fra tiden fra neutralitetspolitikkens indførelse i Tyskland 1438 17/3. Knud Mikkelssøn tilføjede egenhændigt, at den tyskromerske konge Frederik III og to kurfyrster var gået over til Rompaven 1447 7/2. Foruden andre oplysninger meddelte han, at flere kurfyrster forholdt sig afventende.[41]

Kristoffer var sandsynligvis underrettet om den almindelige kirkepoliti-

ske situation. I slutningen af 1445 havde konciliet taget beslutning om at informere ham om et kommende nationalkoncilium, som oprindelig var indkaldt af en tysk rigsdag i sommeren 1445 til afholdelse 1446 6/3, men som blev udsat til 1446 1/9. Vesterås-kanniken Petrus Matthie deltog, som B Losman har klarlagt, på denne rigsdag, sandsynligvis udsendt af ærkebisp Nils. Fra Lübeck skrev kanniken i november 1446 til Nils Ragvaldsson og de svenske bisper samt sandsynligvis til kong Kristoffer (dominus meus) om Frederik III's og kurfyrsternes fortsatte neutralitet i kirkespørgsmålet.[42] En konflikt mellem Kristoffer og personer, der gik over til Rompaven, nåede næppe at udvikle sig inden kongens død.

Efter Wiener-konkordatet mellem Nicolaus V og flere tyske fyrster i begyndelsen af 1448 var pavens magt snart genoprettet, og Felix V nedlagde sin værdighed i 1449. Servispenge blev fra 1449 betalt for Aarhus og Roskilde bispedømmer – hvor Jens Iverssøn (Lange) og Oluf Daa efterfulgte Ulrik Stygge og Jens Pederssøn – og herefter med stor regelmæssighed ved alle besættelser af bispestole. Fra 1448 blev alle bispestole besat ved provision med underkendelse af det kanoniske valg, hvad kongemagten vidste at udnytte i forståelse med pavemagten. Den begyndende nationalkirkedannelse blev afhængig af den verdslige magt.[43] Under Kristoffer nåede kirkens magt et højdepunkt, men kun i form af et statsligt-kirkeligt styre.

Kristoffers holdning virker på grundlag af dobbeltdekretet ikke veg og tilbageholdende.[44] Henstillingen fra rådsmødet i 1442 til Johannes Laxmand samt brevet fra 1447 til bisp Thorleif (s. 232, 227) tyder yderligere på, at Kristoffer var sig sin stilling bevidst over for kirken. Det synes ikke at være uden rigtighed, når det er blevet udtalt, at Johannes Laxmands død i forsommeren 1443 sandsynligvis styrkede kongens position en smule.[45] Kristoffer skrev således 1446 5/1 til ærkebisp Tue og meddelte, at han som patron for Dalby kloster ville skaffe klostret gods tilbage.[46] Over for Næstved, hvor Skovkloster (Sct. Peder) besad højhedsret over staden, ses Kristoffer at have krævet sagefald og krævet den første byskat.[47] Indsættelsen af en bestemmelse i Kristian I's håndfæstning 1448 1/9 imod »uskelligt« gæsteri, vender sig muligvis også imod Kristoffers optræden. Artikelen sandsynliggør, at kongen, der i sin regeringstid ses at have opholdt sig i Antvorskov, Maribo og Dalby klostre, søgte at udvide og udnytte opsynet med klostrene til egen fordel.[48] En forudsætning herfor må have været, at forholdet til bisperne og ærkebispen var godt.

Bisperne havde været blandt de ledende ved indkaldelsen af Kristoffer. Det var naturligt, at kongen stadfæstede deres privilegier, opsummerede ældre rettigheder og undertiden lagde nye til, som det ses af Aarhuskapitlets privilegier.[49] I slutningen af 1446 klagede Ulrik Stygge til Kristoffer over overgreb på hans kirkes og tjeneres privilegier, hvorfor kongen den 13.

november i nærværelse af bisperne Thorleif og Henning i en åben skrivelse henstillede til embedsmænd, fogeder og købstadsmænd om ikke at begå ulovlige handlinger mod kirkens gods og folk. Sluttelig fastslog Kristoffer, at privilegier til skade for kirkens rettigheder skulle være ugyldige.[50] I februar 1447 mæglede kongen sammen med flere råder, heriblandt Eggert Frille, forlig på Hindsgavl slot mellem bisp Ulrik og indbyggerne på Tåsinge på den ene side og borgerne i Svendborg på den anden angående udførsel af varer (s. 251). Forholdet mellem Kristoffer og Ulrik Stygge var godt. Hvorvidt bispens tidligere deltagelse på Baselkonciliet i 1434 som repræsentant for den nordiske kirke sammen med Växjöbispen, nu ærkebisp Nils Ragvaldsson, kan have spillet ind, vides ikke.[51]

Også til de øvrige bisper, som jævnligt deltog i rådssammenkomster (se bilag III), synes forholdet at have været venskabeligt. Som udtryk for samarbejdet må det nævnes, at kundgørelse af landefredsforordninger og møntbestemmelser skete ved hjælp af det gejstlige forvaltningsapparat (s. 242, 245). Bisp Kristian af Ribe modtog 40-marksager i sit stift som oprejsning for de skader, han havde lidt i krig og på alle sine bønder (s. 183), og Thorleif af Viborg ses af et landstingsvidne 1442 7/1 at have fået et dokument af Kristoffer, hvorefter bispen og kapitlet fra gammel tid havde al ret og rettighed over klerkenes og kirkens tjenere i flere birker.[52] Kongen tillod i 1443 et mageskifte med bispen om kronens gods på Gudumlund, hvor Thorleif i disse år søgte at samle sine godser.[53]

I januar 1445, efter tidligere at have anmodet Viborgkapitlet om at sende udsendinge, opfordrede Kristoffer kapitlet til at give provsten Hans Pabe gods samt kapitlets prokuratorium på Læsø til underhold. Henstillingen var et resultat af kongens, bisp Thorleifs og kansleren Oluf Mortenssøns forlig mellem provsten og kapitlet. Hans Pabe synes senere at have modtaget Kristoffers stadfæstelse på forliget.[54] Thorleif opholdt sig hos Kristoffer i 1447, og det synes at være med hans samtykke, at Thorleif ved midten af maj 1447 sendte en præst til valfartsstedet Wilsnack i Brandenburg.[55] Den 31. maj 1447 påbød Kristoffer i nærværelse af hofmesteren Otto Nielssøn og Aarhusærkedegnen Jens Iverssøn (Lange), at afgifterne til Viborg domkirkes bygning skulle betales nøjagtigt til de fire fastsatte terminer. I samme dokument bekræftedes kirkens og kapitlets privilegier.[56]

Med bisp Jens af Roskilde var kongens samarbejde ikke helt uden gnidninger et par år efter at Kristoffer havde stadfæstet bispens privilegier 1441 17/2.[57] Et kirkepolitisk modsætningsforhold synes ikke at have gjort sig gældende, og forklaringen på, at der i bispens gård i København i 1441 med hollænderne udstedtes et dokument 29. august i pave Eugen IV's navn, er efter alt at dømme, at hertug Philip af Burgund anerkendte Rompaven.[58] Roskildebispen og kongen stod derimod på hver sin side i spørgsmålet om Københavns tilhørsforhold.

Bisp Jens fortsatte sin forgængers forsøg på at komme i besiddelse af staden på trods af, at Erik af Pommern havde erhvervet København ved dom (s. 3). A Huitfeldt omtaler ved

skildringen af Kristoffers regeringstid, at den gamle strid skal have fundet sin løsning ved, at kongen gav Jens Pederssøn andet gods til gengæld. Inden afgørelsen faldt, skal fire rigsråder, heriblandt Axel Pederssøn og Eggert Frille, have bestyret Københavns slot.[59] Oplysningerne kan ikke kontrolleres, men forhandlinger kan have fundet sted på et rådsmøde i København i 1442 eller 1443, hvor flere råder var nærværende (s. 211, 282). Axel Pederssøn kan have været udpeget til at bestyre København, fordi han i 1417 havde været dommer i striden mellem Erik af Pommern og bisp Jens Anderssøn (Lodehat). Erik Nielssøn og Jens Grim havde ved samme lejlighed deltaget i domsnævnet, som kun havde henstillet til 12 gamle adelsmænd om at afgive udsagn om Københavns tilhørsforhold. Hvorvidt de to sidstnævnte råder atter medvirkede ved stridens løsning og bestyrelsen af København, kan ikke belyses.[60]

Bisp Jens var ikke stillet tilfreds, og et dokument fra 1448 13/7 giver oplysning om, at bispen mod at støtte hertug Kristian af Oldenburg, den senere Kristian I, betingede sig et brev af denne og hertug Adolf, hvori de lovede at skaffe ham ret *»vor des rijkes rederen, geystliken vnde verliken ...«* med hensyn til Københavns slot, stad og len.[61] Roskildebispen havde dog ikke held til at genvinde København og opnå forøgede indtægter i form af afgifter og grundleje.[62] Heller ikke Niels Skave, som 1485 efterfulgte Oluf Mortenssøn (Baden) som bisp i Roskilde, havde held med sig i bestræbelsen på at hævde bispestolens gamle adkomst til København.[63] Kongemagten kunne ikke være interesseret i at give staden fra sig. Byen var residensstad fra Kristoffers tid og begyndende sæde for rigsarkivet og kancelliet, hvorved dens betydning, der allerede var stor i strategisk henseende, øgedes væsentligt.[64] Intet tyder på, at kongen var villig til at svigte kronens interesser til fordel for kirkens. Flere verdslige råder besad endvidere gårde og huse i København og kunne ikke være interesseret i at lade bispen få højhedsret over byen.[65]

Der rejser sig det spørgsmål, hvorfor Jens Pederssøn netop under Kristoffer, hvor paven var trængt i baggrunden, gjorde sig bestræbelser på at vinde København. Hoveddrivkraften var sandsynligvis som ved gennemførelsen af forordningerne fra Ribe et forsøg på at skabe sig større indkomster. Muligvis indgik også domkirkens skæbne i bispens overvejelse, idet domkirken brændte i forsommeren 1443. Den samtidige Liber Daticus Roskildensis meddeler, at *»Den 14. maj i det Herrens år 1443 brændte Roskilde kirke med klokker og tårne, tillige med alle kannikeresidenserne med undtagelse af 3, ligeledes alle residenser, tilhørende de evige (vikarer), samt størstedelen af hele Roskilde by.«*[66] Nedskriveren fremhævede sidste sætning, og specielt dette forhold med fald i indtægter og muligt mindsket indbyggerantal måtte ramme bispen føleligt. Det fremgår af et afladsbrev 1443 28/6 fra København af bisperne i Ribe, Aarhus, Børglum, Oslo, Viborg og Odense til hjælp til genopbygningen, at domkirken i det hele var i en sådan tilstand, at *»dens egne midler på ingen måde er tilstrækkelige til dens nødvendige reparation.«*[67] Den 9. november 1443 tildelte han med kapitlets samtykke flere gunstbevisninger til ærkedegnen Oluf Mortenssøn, i anledning af at denne havde genopbygget *»residentiam archidiaconatus sui med kostelig Stenhus og anden god Bygning.«* Domkirken blev først genindviet i 1464 af Oluf Mortenssøn, nu selv bisp i Roskilde.[68]

Der var efter alt at dømme ikke tale om større uvenskab mellem Kristoffer og bisp Jens. Kongen søgte snarere at vinde bispens venskab, og forleningen af Møn til Jens Pederssøn i 1447? med Stegehus og fiskeri, undtagen den årlige byskat af Stege, må ses som et forsøg på at stille bispen tilfreds og fastholde en forståelse med ham.[69] Forholdet til bispen synes at have været godt i kongens sidste leveår, og Kristoffer udnævnte ham til eksekutor for sit testamente (s. 375).

Forholdet mellem Kristoffer og Johannes Laxmand er i særdeleshed af interesse, fordi ærkebispen var rigsrådets og kirkens leder. Flere dokumenter belyser dette. Den 13. oktober 1442 forlenede kongen Johannes Laxmand med Lindholm slot i Skåne samt fire herreder med købstaden Trelleborg på livstid uden afgift og med rettighed for arvingerne til efter ærkebispens død at udføre gods fra slottet og ladegården, når blot slottet var i samme stand ved udleveringen til kronen som ved Johannes Laxmands modtagelse heraf.[70] Råderne billigede efter alt at dømme forleningen, som foruden at afspejle kongens støtte til ærkebispen må opfattes som påskønnelse for Johannes Laxmands arbejde i årene omkring Erik af Pommerns afsættelse. Han havde som en af de første vendt sig fra den gamle konges politik og tilsluttet sig Kristoffer, og havde gjort en betydelig indsats for unionens genetablering under Kristoffers styre samt været medvirkende til at skabe fred med hollænderne. Muligvis indebar den omfattende forlening til Johannes Laxmand samtidig en sen kompensation for flytningen af udmøntningen fra Lund til Malmø, hvilket mindskede ærkebispens hidtidige møntindtægt.[71] Den 31. marts 1443 stadfæstede Kristoffer et brev på en grund i Landskrona, som Erik af Pommern tidligere havde tildelt Johannes Laxmand.[72]

På et rådsmøde i København i august 1442 var det kommet til drøftelser om provsten Peder Axelssøns (Thott) opførsel. Kongen henstillede til Johannes Laxmand om at tage forholdsregler mod provsten i Lund og erklærede, at blev der ikke skredet ind overfor Peder Axelssøn, kunne det komme dertil, at han tillagde sig myndighed over den samlede kirke. Oplysningen stammer fra et brev fra ærkebispen 1442 28/8 til sit kapitel om at tage modforholdsregler, da han selv var forhindret på grund af påtrængende forhandlinger og samtaler vedrørende rigerne. Det fremgår yderligere af Johannes Laxmands brev, at sagen blev betragtet som alvorlig, idet de tilstedeværende råder støttede kongen.[73] – Det er blevet påpeget, at Kristoffer søgte at spille gejstlige og verdslige råder ud mod hinanden til egen fordel.[74] Synspunktet må tillægges vægt, men taber i værdi, da oplysningerne stammer fra Johannes Laxmand til sit kapitel, og det var de gejstlige myndigheder i Lundestiftet, som i første række skulle løse konflikten. Først herefter skulle verdslige træde til, hvis kapitlet ikke magtede opgaven. At kongen og råderne foruden ærkebispen måtte være interesserede i en ordning i almindelig forlængelse af landefredsforordningen fremgår af, at ærkebispen i september fra Lindholm slot i Skåne meddelte sit kapitel, at provsten personligt red *»...for wor nathuge herres slot oc annen stadz vdi landit met hans skiold vm halsen ok hans gleuien* (sværd) *j handen ok ther til hans thienere, alle met spente armbrøste...«*[75] Baggrunden for konflikten synes at være Peder Axelssøns strid med fru Else af Hyby (Bara H), Rudbeks enke. Broderen Oluf Axelssøn var involveret i denne godsstrid, og fik senere medhold af kongen og rigsrådet angående retten til Hyby og Hybyfang.[76]

Ved kroningen i Ribe havde Johannes Laxmand modtaget en ny begunstigelse af Kristoffer. Den 7. januar, samtidig med det første dokument i tiendesagen, modtog han et privilegiebrev med en opsummering af ærkebispens og ærkesædets rettigheder, som det *»har haft dem videst og friest fra gammel tid«*. Privilegiet er betydningsfuldt, fordi det er udtømmende, men

udvider ikke ærkesædets rettigheder på bekostning af kapitlet.[77] Vigtigere var et nyt privilegiebrev fra Kristoffer 1443 13/4, som betød vigtige tilføjelser til Johannes Laxmands magt, idet han, som N Skyum-Nielsen har vist, fik revselsesret over kirker, klostre, hospitaler og Sct. Jørgensgårde i stiftet. Desuden skulle alle gårdsæder under sognekirkerne og sognepræsterne adlyde ærkebispen og ingen anden i åndelige og verdslige anliggender. Intet under, at privilegiebrevet allerede fra gammel tid blev betegnet som det bedste af alle Lundekirkens privilegier.[78]

Dokumentet fra april 1443 viste, at Johannes Laxmand nu rettede blikket mod sognekirkerne og præstegårdene, det frie landkirkegods i stiftet, som nu skulle svare afgifter og gæsteri til ærkebispen. Sognepræsternes selvstændighed blev knægtet. Johannes Laxmand modtog kongens verdslige tilsynsret over kirkens huse. Afståelsen gjaldt kun ærkestiftet og anfægtede ikke principielt kongens ret til at gribe ind i fundamentale kirkelige anliggender. Alligevel kan det ikke nægtes, at det nye privilegium gav Johannes Laxmand så at sige uindskrænket kontrol med ærkesædet.[79] De øvrige bisper måtte være interesseret i det samme og kunne her henholde sig til klosterforordningen, hvis slutning indskærpede fogeder og embedsmænd, at de ikke måtte beskæftige sig med klostre og deres gårdsæder, og at sognekirkernes gårdsæder heller ikke måtte forulempes ved arbejdsydelser eller andre tjenester. Efter sammenhængen at dømme var dette imidlertid muligt for bisperne.[80]

Det skulle ikke være forundt Johannes Laxmand at udnytte det nyerhvervede privilegium fuldt ud. Han optræder sidste gang 15. april 1443 i dokumentmaterialet,[81] og den 30. maj 1443 døde han på Flyinge (Torne H), ærkebispernes gård i Skåne.[82]

På grundlag af Johannes Laxmands fremtrædende position og deltagelse i løsningen af alvorlige politiske problemer samt i udstedelsen af privilegier i januar 1443, har den hidtidige forskning tilskrevet ham en mægtig betydning. E Arup kalder disse år *»Hans Laksmands Regering,«* og ærkebispen *»en stor dansk Statsmand,«*[83] mens andre har karakteriseret ham som *»en sjælden kraftig og virksom Mand,«*[84] *»en urokkelig tilhænger af Baselerkonciliet,«*[85] og talsmand for hvert riges selvstændighed inden for unionen.[86] Hvad angår udtalelsen om Johannes Laxmand som tilhænger af unionen som en forbindelse mellem ligestillede stater, sår undersøgelserne over dansk unionspolitik tvivl herom. Ærkebispen var tilhænger af unionen, men hvordan magtfordelingen i de følgende år skulle udvikle sig efter hans opfattelse er ikke klart. Det må formodes, at Johannes Laxmand havde blik for de muligheder af økonomisk og politisk art, som ærkestiftets forbindelser med Sverige kunne give. Hans brødre havde haft svenske kontakter, og ærkesædet havde i det andet årti af århundredet og i begyndelsen af det

tredie søgt at udstrække sine interessesfærer på Uppsala-ærkesædets bekostning.[87] Johannes Laxmand havde deltaget i forsøget på at omgå en unionsaftale i 1440, og den følgende ærkebisps optræden sandsynliggør yderligere, at titelen primas Svecie var ved at få nyt indhold (s. 236). Smidighed og realpolitik under dække af det nye unionsprincip rammer efter alt at dømme rigtigere, når rådets førstemand skal karakteriseres.[88] Synspunktet om Johannes Laxmands overbevisning om rigernes ligestilling i unionen må tilskrives en fastholdelse af forrige århundredes skandinavisme-opfattelse, efter hvilken rigerne med deres nationale særpræg hørte sammen i en nordisk broderskabsunion.

Heller ikke opfattelsen af en speciel Hans Laxmands regering i disse år kan fastholdes. I sit almindelige syn på konger og den enkeltmandsskabte politik betragtede E Arup mændene omkring regenterne som de mest betydningsfulde, hvilket måtte skabe opfattelsen af regeringer i Danmarkshistorien.[89] Ærkebispen var rådets leder. Hans fremtrædende stilling ved udstedelsen af dokumenter skyldes hans høje stilling og forrang fremfor lydbisperne. Den førte politik kan ikke tilskrives den koncilieorienterede Johannes Laxmand alene, idet dette indebærer en undervurdering af Kristoffer og andre råder.[90] Bisperne var rigtignok blandt de ledende ved indkaldelsen af Kristoffer og ved kroningen i Ribe 1443, men de mægtige slægtsgrupper Gyldenstjerne og Thott, som Laxmand-familien stod i nær forbindelse med, samt Jernskæg- og Rosenkrantzslægterne må tillige opregnes.

Når det er blevet hævdet, at Johannes Laxmand førte en holstenervenlig politik, og at hensynet til hertug Adolf kom før hensynet til unionen, må dette udsagn også uddybes.[91] Det var som vist kun under pres, at rådet afsluttede en traktat med hertugen i 1439, så man fik ryggen fri og kunne vende sig mod hollænderne, Erik af Pommern og bondeoprørene.

Opfattelsen af Johannes Laxmand som en urokkelig tilhænger af Baselkonciliet må tillige justeres, og B Losman har sidst fremført, at ærkebispen næppe var en varmhjertet koncilietilhænger. Den kendsgerning, at Johannes Laxmand i 1437 udnyttede skiftevis pave og koncilium, havde foruden et økonomisk også et politisk sigte. Kongemagten havde hidtil støttet sig til paven, hvorfor ærkebispen ved at gå balancegang mellem de to fraktioner kunne medvirke til at danne modvægt mod Erik af Pommern og samtidig tilstræbe, at landskirkens uafhængighed var inden for rækkevidde. Tilknytningen til Baselkonciliet gav den danske højgejstlighed større mulighed for magtudøvelse.[92] Af betydning herfor kan være, at Johannes Laxmand i begyndelsen af 1441 ansøgte konciliet om at få en koadjutor. Han overvejede tydeligvis at trække sig tilbage, eftersom meningen var, at en del af indkomsterne skulle afsættes til hans underhold. Flere forklaringer kan tænkes på ansøgningen, som blev bevilget.[93] Ærkebispen kan have tænkt på successionen, eller han kan have været syg og haft dårligt helbred.

Opgøret med flere gængse synspunkter på den mægtige Lundeærkebisp leder frem til en opfattelse af Johannes Laxmand som en fuldgyldig repræsentant for tidens højgejstlighed. Belært af de konciliære ideer om kirkens frihed tilstræbte han den hjemlige kirkes uafhængighed af pavemagten. Sammen med andre gejstlige og verdslige råder afsatte han kong Erik i kravet om respekt for rådskonstitutionalismen og indkaldte Kristoffer af Bayern. Johannes Laxmand var afgjort en stor personlighed, men det må påpeges, at hans position stillede ham naturligt i spidsen ved en stillingtagen til tidens presserende politiske problemer. De hidtidige idealiserende synspunkter på ærkebispen som ubestridt lederskikkelse synes ikke at kunne fastholdes.

Den nye ærkebisp blev ærkedegnen Tue Nielssøn (Jul), som stammede fra Viborg. Hans omfattende studier i udlandet synes i særlig grad at have medvirket til hans udnævnelse. Hans valg til ærkebisp skete før 1443 7/6, og allerede i juli måned ankom sendebud til Baselkonciliet for at få bekræftelse på valget – hvilken blev givet i begyndelsen af august.[94]

Der var ikke tale om, at Tue Nielssøn, som G Carlsson mener, selv hentede sin konfirmation på valget i Basel.[95] Den 22. september 1443 virkede ærkebispen i Kalundborg i sit nye embede. Den reelle embedstiltrædelse skete ifølge A Huitfeldt først 1444 25/4, hvor Tue Nielssøn stadfæstede Lundekapitlets privilegier.[96] At det var et af den nye ærkebisps første hverv, trods udnævnelsen næsten et år tidligere, er overraskende, men skyldes sandsynligvis, at Tue Nielssøn på hjemfarten fra Kalundborg i 1443 af stormvejr blev drevet til Danzig. Tue Nielssøn meddelte 1443 18/11 det passerede til kapitlet, og skrev at han om kort tid ville påbegynde rejsen over land til Rostock for herfra at sætte over til Lund. Han vovede i betragtning af risikoen for at blive taget til fange ikke at rejse gennem Pommern (kong Eriks hjemland), og ansøgte højmesteren i Preussen om lejdebrev gennem dennes land og forbi valfartsstedet Wilsnack i Brandenborg.[97] I begyndelsen af januar 1444 var Tue Nielssøn atter hjemme.[98]

Det er blevet hævdet (K Erslev, E Arup, N K Andersen, I Andersson), at den nye ærkebisp var ude af stand til at fylde sin forgængers plads i Danmarks politiske liv, og heller ikke forsøgte herpå.[99] Intet beviser et sådant udsagn, som kun synes fremkommet på grund af kildematerialets mindre iøjnefaldende karakter i tiden efter Johannes Laxmands død. Nye undersøgelser har vist, at Tue Nielssøn ikke var så unyttig som hidtil hævdet, men at han ivrigt varetog ærkesædets økonomiske interesser og søgte at befæste sin ret til gæsteri.[100] Tue Nielssøn støttede Gyldenstjerne-slægtens krav på gods i Livland ved at bandlyse nogle lokaliteter her (s. 307). Han gik ikke så smidigt frem i sin embedsførelse som Johannes Laxmand, hvilket fremgår af hændelser på unionsmødet i Kalmar i sommeren 1444.

I begyndelsen af juni 1444 udstedte bisperne fra Linköping, Växjö og Strängnäs samt andre gejstlige og verdslige en skarp protest mod ærkebisp Tue af Lund, som i en offentlig procession i nærværelse af kong Kristoffer og rigsråder samt mange adelige fra Danmark og Sverige havde ladet bære ærkebispekorset foran sig, skønt han ikke befandt sig i egen kirkeprovins. Denne handling betød for udstederne et indgreb og en omgåelse af Uppsala-ærkesædets gamle og privilegerede sædvane og kunne kun betyde, at Lundeærkebispen ville demonstrere sin primat-stilling og fortrinsstilling over svenskerne. Hertil svarede Tue Nielssøn ifølge protestens udstedere, at korset var et helligt andagtstegn, og at han havde ladet det bære foran sig, fordi kong Kristoffer var til stede. Handlingen havde ikke taget sigte på at skade ærkebisp Nils Ragvaldsson. Han ville ikke tilegne sig primatrettigheder over svenskerne og tilføjede, at metropolitten i Uppsala ved besøg i den danske kirkeprovins skulle få lov til også at lade bære ærkebispekorset foran sig.[101]

Den svenske protest, som Nils Ragvaldsson tilsluttede sig 1444 20/7 fra gården Arnö, åbenbarede, som K Kumlien har udtalt, *»pulsslagen av en lättsårad, svensk nationalstolthet,«* i gammel aversion mod ærkesædet i Lund og et forsvar for den svenske ærkebisps selvstændighed.[102] Det gælder imidlertid om at fastslå, om Tue Nielssøn handlede forsætligt eller ej. At han i et dokument fra Kalmar 1444 10/7 sammen med bisp Ulrik Stygge kundgjorde for konfessor generalis i Vadstena, at han ville påhøre de danskes syndsbekendelser, når de gjorde deres andagtsrejser til klostret, giver ikke grundlag for en slutning.[103] Ærkebispens samtale i Lund 1452 med Karl Knutsson, hvor han pralede af sin primatrettighed over Sverige, peger dog på, at Tue Nielssøn var sig sin titel primas Svecie bevidst, og at han havde blik for at vinde indflydelse over landegrænsen.[104] Hændelsen i 1444 gentog sig i Kalmar 1482, hvor Lundeærkebispen Jens Brostrup lod bære korset foran sig til stor irritation for Uppsalaærkebispen Jakob Ulvsson, som udstedte et klageskrift herover til Rom.[105]

Kong Kristoffer var efter alt at dømme ikke indblandet i Lundeærkebispens optræden i 1444, uden at det helt kan afvises, at Tue Nielssøn ved at bære korset foran sig havde ønsket at markere sin position over for unionskongen. Et godt forhold mellem de to rigers ærkebisper synes ikke at være indtrådt. Det er således bemærkelsesværdigt, at Nils Ragvaldsson kun opholdt sig få dage i København ved kongens bryllup i september 1445 (s. 309), da han stod på god fod med Kristoffer og havde modtaget flere forleninger af denne.[106] Den mulighed foreligger, at Tue Nielssøn atter kan have optrådt udfordrende. – Selv synes ærkebisp Tue, som G Carlsson har vist, at stå i et godt forhold til Kristoffer.[107] Kongen udnævnte ham til eksekutor for sit testamente i lighed med bisp Jens af Roskilde og de verdslige råder Oluf Axelssøn og Otto Nielssøn, (s. 375).

Ved samregimentet mellem Kristoffer og bisperne måtte klostre og stiftelser træde i baggrunden. Det er her af betydning, at Kristoffer 1439 17/8 stadfæstede nonneklostret Sct. Klara i Roskildes privilegier på papir.[108] Dette indebar alene en foreløbig privilegering. Hvor skal forklaringen søges herpå? Grunden kan være, at Kristoffer endnu ikke var konge, eller at den kirkepolitiske tilslutning til enten paven eller konciliet i Basel endnu var usikker. Det sidste styrkes af, at Kristoffer 1440 7/12 ifølge en dokumentfortegnelse stadfæstede Maribo klosters privilegier på papir. Den endelige stadfæstelse af privilegierne på pergament forsynet med kongens majestætssegl skete 1442 30/9.[109] På dette tidspunkt havde Kristoffer erklæret sig for konciliet (s. 227). Kongen kan trods sit standpunkt og i hengivenhed for birgittinerordenen have besluttet at udstede retsligt uangribelige privilegier. Den mulighed foreligger, at klosterledelsen i Maribo kan have bevæget sig i konciliær retning, som det før 1444-45 var tilfældet i Vadstena og Gnadenberg i Bayern.[110]

Kristoffer udstedte sandsynligvis enkelte foreløbige, nu ukendte privilegier i begyndelsen af sit ophold i Danmark. Ukendskabet til dokumenterne kan skyldes, at det skete i ringe antal, og at Kristoffer senere stadfæstede privilegierne på pergament og inddrog det gamle brev. Udstedelsestidspunktet for flere bevarede dokumenter fra årene efter 1441 godtgør, at Kristoffer først efter kongevalget i Viborg og tilslutningen til konciliet udstedte privilegier til bisper (s. 229), kapitler og klostre.[111] For flere af privilegiebrevene til klostrene var der tale om stadfæstelse af ældre rettigheder, men andre kongebreve med gunstbevisninger synes at have set dagens lys.

Øm kloster ses af en gammel arkivregistratur at have modtaget alt sagefald og kongelig ret i Ry i 1442, og i 1445 gav Kristoffer klostret frihed for told og ret til eget birketing.[112] Börringe kloster i Skåne ses af Kristian I's privilegiestadfæstelse 1455 21/12 at have haft 40-marksager og fredkøb over dets vornede bønder, landboer og tjenere under tidligere konger.[113] Disse rettigheder var sandsynligvis opregnet i privilegiebrevet, som det var tilfældet i Kristoffers privilegiebrev til Esrom kloster 1444 23/11, hvor kongen sammenstillede munkenes skattefrihed, rettigheder og indtægter, heriblandt manddrab og fredkøb. Vestervig kloster modtog af Kristoffer stadfæstelse på, at ingen måtte tilbageholde eller retsligt forfølge klostrets tjenere, andre end kongen og provsten selv.[114]

De spredte eksempler tyder på, at Kristoffer bestræbte sig på at stå på god fod med klosterstiftelserne, hvad enten det var cisterciensere, birgittinere, johannitere, augustinere, benediktinere – eller dominikanere, hvem kongen 1441 3/3 havde tildelt en grund i Helsingør. Abbederne af Esrom og Ringsted klostre var til stede i København ved kongens bryllup, og Kristoffer ses af regnskaber fra 1447 at have stået på god fod med gråbrodermunken Hans fra Kolding.[115] Med kendskab til Sorø cistercienserklosters tidligere tilknytning til kongehuset var det mere end en tilfældighed, at kongens søster

Anna, som tjente i fruerstuen hos dronning Dorothea fra 1445 og døde i 1446, blev begravet her.[116]

Kongens nidkærhed for kirkens ve og vel anes, samtidig med at hans mere personlige interesser tegner sig. Angreb, retssager og lovhævder over kirke- og klostergods var i disse år hyppige. Kristoffer støttede Antvorskov klosters ret til gods ved 4 ejendomsbreve, ligesom han ses at have støttet Øm, Maribo og Mariager klostres ejendom.[117] I slutningen af marts 1443 mageskiftede Kristoffer gods med abbeden af Alling kloster og tildelte munkene Grønbæk kirke i Lysgård herred til dér at bygge deres kloster.[118]

Helligåndshuse og Sct. Jørgenshospitaler undgik heller ikke Kristoffers opmærksomhed. I 1439 havde han med rigsrådets samtykke udnævnt ærkedegnen i Lund til for fremtiden at have Lunds Helligåndshus og hospital sammesteds i værge. I løbet af sin kongetid tog Kristoffer endvidere Helligåndshuset i Slagelse, i Nykøbing på Mors samt Sct. Jørgenshospital i Svendborg under sin beskyttelse, og 1446 27/9 modtog hospitalet i Lund Kristoffers værnbrev.[119] I Kristoffers stadsret for København blev det påbudt, at de borgere, som bagte undervægtigt brød, skulle have dette forbrudt til Helligåndshuset, der vistnok også fik ret til at oppebære bøder udredet i lignende anledning.[120] I begyndelsen af maj 1445 tog kongen Aalborg Helligåndshus og dets undergivne i sin varetægt og stadfæstede stiftelsens beliggenhed, foruden at han undte huset alle 3-marksager over dets vornede og tjenere. På grund af Helligåndshusets nystiftelse, og indtægternes utilstrækkelighed som følge af tilstrømningen af fattige og syge, overdrog Kristoffer stiftelsen Saltum kirke i Børglum bispedømme med al kronens ret efter den nuværende præsts død. Helligåndshuset forpligtede sig til at holde en kapellan på stedet. Sluttelig bad kongen bisp Gert om at give Helligåndshuset sit brev på gaven, *»som I vider, at der til hører«*, og det henstilledes til fogeder og embedsmænd at hjælpe stiftelsen i kongens fravær.[121] Dette var der behov for, og 1447 7/5 udstedte pave Nicolaus V en bulle til bisperne i Aarhus og Børglum om at skaffe Helligåndshuset gods tilbage. Dagen forinden havde kong Kristoffer fra København tildelt stiftelsen en grund til at bygge en vejrmølle på.[122] – Om kongens forhold til sognekirker og præster er ikke meget at sige grundet sporadisk kildemateriale. Velviljen synes dog at være til stede, og 8. marts 1445 tildelte kongen Vor frue kirke i Nyborg den grund, som kirkens teglgård og tegllade stod på.[123] I begyndelsen af januar 1447 gav Kristoffer al leding, skat og kongelig tynge af noget gods på Ringkøbing mark og i Hing herred til Michaels alter i Vor frue kirke i Ribe mod at få en gård i Stadil til gengæld.[124] Om præster må bemærkes, at bisp Thorleif i 1440 gav kaldsbrev til en præst på Hornbæk sogn (Sønderlyng H) efter kong Kristoffers præsentats.[125] Omkring årsskiftet 1446-47 ses kongen at have udnævnt fuldmægtige til at overvære, at en strid om gods til Fuglse præstegård på Lolland blev løst. I september måned samme år tog Kristoffer provster og præster på Lolland i sit værn og stadfæstede gildets privilegier.[126]

Kristoffers foreløbige og endelige stadfæstelse af Maribos privilegier 1440 7/12 og 1442 30/9 gør det klart, at klostret nød kongens bevågenhed. Som patron for klostret udstedte Kristoffer et pergamentbrev 1443 7/1, hvori han udtalte, at ingen måtte beskæftige sig med stiftelsens jordegods uden klostrets samtykke. Dokumentet var især rettet mod adelsmanden Lars Johanssøn af Paarup. Denne afstod ikke fra sine krav, og samme år udnævnte Kristoffer fuldmægtige til at afgøre konflikten.[127] I 1444 bekræftede kongen en gave fra 1440 til klostret på gods i Jylland, og 1447 udstedte han et

dokument, at noget gods skulle følge klostret. Kristoffer synes at have godkendt et tidligere mageskifte mellem klostret og Erik af Pommern på 5 gårde, og 1446 udstedte bisp Henning af Odense og flere andre et brev, som optog kong Eriks og Kristoffers stadfæstelsesbreve på dronning Margrethes fundats på Grimstrup og Skenninge gods.[128] Kongen overdrog endvidere sin patronatsret til Østofte kirke (Fuglse H) til klostret, en gave, som senere blev stadfæstet af Nicolaus V, efter at Maribo kloster havde vist interesse herfor.[129]

Hvad angår Mariager, havde Kristoffer, som forskningen (T Höjer, J Lindbæk, T Nyberg, T Jexlev) har påpeget, andel i klosterets stiftelse.[130] Baggrunden var, at kartheuserne, hvem Erik af Pommern havde overdraget Glenstrup (Nørre) kloster og Vor frue kloster i Randers, ikke befandt sig godt i landet på grund af klimaet og sproget og havde forladt stedet. Nogle benediktinere tog imidlertid uretmæssigt bygningerne i besiddelse, hvorfor kartheuserne overdrog alle deres rettigheder til klostrene til birgittinerne i Maribo til at grundlægge en ny birgittinerstiftelse. Kristoffer stadfæstede denne overdragelse, og før 1446 skrev abbedissen, generalkonfessoren og konventet i Maribo til Eugen IV og bad ham hjælpe dem i deres rettigheder over for benediktinerne. Denne gav sit bifald, og befalede 1446 4/1 bisperne i Ribe og Odense samt provsten i Lübeck at overdrage Glenstrup og Vor frue kirke til birgittinerne i Maribo og give det nye kloster navnet Mariager. Stiftelsen skulle nyde samme privilegier og friheder som de øvrige birgittinerklostre.[131]

Efter foranstaltet undersøgelse overdrog Kristoffer til bisp Kristian af Ribe at indføre birgittinerne. Kongen gav klostret gods og forbød i 1447 alle at anstille ejendomskrav herpå. I 1451 befalede pave Nicolaus V bispen i Aarhus på begæring af abbedissen og konventet i Mariager at bekræfte overdragelsen af Glenstrup og Randers Vor frue kirke samt klostrets oprettelse.[132]

Mariager viste sig hurtigt levedygtigt. For grunden til klostrets opblomstring må Jyllands muligheder som opland og adelens interesse ikke lades ude af betragtning. Birgitta-dyrkelsens popularitet i det 15. århundrede må ikke undervurderes, hvad E Jørgensen har været tilbøjelig til i sin bog om helgendyrkelse i Danmark.[133] Enkelte eksempler belyser dette: I 1440 stiftedes et Birgitta-kapel i Ribe, og 1446 18/11 gav Lyder Kabels enke Mette Jensdatter med samtykke af blandt andre bisp Gert af Børglum 13 gårde på Lolland til Maribo kloster mod messer og gravsted i Sct. Birgittas kapel.[134] I Jylland støttede slægten Rosenkrantz med rigsråden Otto Nielssøn i spidsen især Mariager kloster. Dorothea Nielsdatter modtog i 1448 et ordensbrev, og 1457? indstiftede Erik Ottessøn med samtykke af hustruen Sophie Henriksdatter (Gyldenstjerne) og Otto Nielssøn årtider mod messer og begængelser i Mariager kloster, hvortil Hr. Erik havde oprettet et kapel, som skulle bygges ved siden af adelsmanden Jens Olufssøns kapel. I 1467 skødede klostret en grund til Otto Nielssøn og Erik Ottessøn som påskønnelse for deres hidtidige og fremtidige velgerninger mod stiftelsen.[135]

Kristoffers velvilje mod birgittinerne i Danmark fulgtes af en tilsvarende mod moderens stiftelse i Gnadenberg i Bayern. Efter faderens død i marts 1443 blev Kristoffer landsherre i Pfaltz. Det var naturligt, at Gnadenberg vendte sig til ham for at få hans støtte. I begyndelsen af 1444 blev 2 ordensmænd sendt til Kristoffer for at anmode om begunstigelser i form af forbedret stiftelse – og til Vadstena for at vise loyalitet og søge at få Birgittarelikvier.[136] Atter i august 1445 var en lægbroder på vej til kongen, og før 1447 ses kongen at have tildelt Gnadenberg gods, hvilket kongens stedmoder Beatrix, pfaltzgrev Johans anden hustru, stadfæstede 1447 3/2.[137] En ordensbroder Severin fra Koblenz besøgte i 1447 Kristoffer i København på vej til Vadstena, og i begyndelsen af august modtog han penge til rejsen.[138] Udsendingen synes at være truffet sammen med kongen sidst på året, og 1447 13/10 meddelte klosterledelsen i Vadstena i en skrivelse til Gnadenberg, at Severin ikke havde kunnet blive længere for at tage brevafskrifter på grund af et forestående besøg hos Kristoffer.[139] Kontakten mellem Gnadenberg og Vadstena var, som T Nyberg har dokumenteret, livlig og havde som baggrund en kirkepolitisk omorientering af klosterledelsen i retning mod Rom.[140]

I Maribos tidligere nære tilknytning til den pavetro Erik af Pommern har T Nyberg set klostret som dynastisk forankret, med måske konciliær tendens, idet Maribo var grundlagt under konciliet i Konstanz, mens Mariager skal være bygget på et paveligt grundsyn præget af detailreformer.[141] Synspunktet er betydningsfuldt i forlængelse af G Kellermans påpegning af, at det efter konciliets sammenbrud 1437/38 var den pavelige reformvirksomhed, som fulgte principperne: reformer i det små, men ikke omstyrtelse af de grundlæggende principper.[142] Når dette er sagt, må det påpeges, at Kristoffers holdning til de 2 danske birgittinerstiftelser i det hele fremtræder positiv. Det er sandsynligt, at kongen så hen til Mariager som sin egen stiftelse, som moderen og morbroderen havde haft hver deres. Maribos tidligere tilknytning til Erik af Pommern synes dog ikke at have forringet Kristoffers forhold til klostret.

Sammenfattende må det fremhæves, at forholdet mellem Kristoffer og de danske bisper var godt og uden større gnidninger. Kongen opfyldte bispernes program om privilegier og tiende og indsigt med klostrene, krav som havde været fremme allerede i 1376-håndfæstningen. Bisperne belønnedes, ligesom de verdslige råder, og andre adelige blev tilgodeset med indtægtsgivende slotte og len (s. 255). Ved samregimentet skaffede kongen sig indsigt og myndighed i kirkelige anliggender ved klosterforordningen. Forholdet mellem Kristoffer på den ene side og klostrene og åndelige stiftelser på den anden forblev dog efter alt at dømme positivt. Trods flere klostres orientering mod Rom synes det ikke at have fået følger for kongens stilling til dem.

Vadstena klosters utilfredshed med den koncilieorienterede Kristoffers valg til konge i Sverige afløstes af optimisme ved Kristoffers stadfæstelse af klostrets privilegier i begyndelsen af 1442. Dette formåede dog ikke i længden at nedbryde mistilliden, eftersom der senere søgtes afladsprivilegier i Rom.[143] At der har været nogen utilfredshed i Danmark fra paveorienteredes side kan ikke afvises, men større tvistigheder kendes ikke.

Kristoffers kendskab til den uafklarede europæiske kirkepolitiske situation gav mulighed for en hidtil uset samlingspolitik, idet pavens mindre betydning måtte virke til at markere kongens selvstændige position ved siden af bisperne. T Nyberg har plausibelt udtalt sig imod svensk historieforsknings opfattelse af kong Kristoffers kirkepolitik som »moderat« til fordel for noget nær det ekstreme.[144] Synspunktet må tillige siges at besidde gyldighed for Danmark, idet udtrykket »ekstrem« snarere skal tolkes som en smidig balanceakt til egen fordel. Som et tegn på hensyntagen til de mange kirkelige grupper kan fremhæves kongens testamente 1448 4/1, hvor gaver af vekslende værdi og størrelse blev fastsat til domkirker i de 3 riger, Vadstena kloster, en dansk birgittinerstiftelse, fattigklostre, et gråbrødrekloster, et Helligåndshus, Vor frue kirke i København og alle øvrige kirker i Roskilde og København samt endog en gave til en sognepræst.[145] – Hensyntagen til flere grupper mindskede muligheden for konfrontationer, og opdelinger blev undgået. Smidighed og realitetssans kendetegnede efter alt at dømme Kristoffers ærkekongedømme.

Verdslige forordninger

En dansk landefredsforordning så 1442 11/6 dagens lys på unionsmødet i Lødøse (s. 207). Dokumentet var stilet til alle indbyggere og befolkningsgrupper. Kristoffer udtalte, at han havde forstået, at der nogle år før hans tid skulle have været mange *»trætter, kiæremaal oc tuedract«* over hele riget og særlig mellem fogederne og almuen. Kongen havde hørt om mange stridigheder og klager over egne og andres fogeder og embedsmænd, ligesom mange klager var hørt over almuen, *»som skeed er for deris store wlydelse oc offuerdadighed, oc end der til, at de ey ville retteligen vdgiøre vore fogder oc deris egne herrer oc hosbonder det, som de dem aff rette burde at giøre paa vore vegne oc deris egne herrers oc hosbonders vegne«*. Mod disse forhold blev der sat ind. Kristoffer forordnede alle under trusler om straf til at leve i gensidig fred under hensyntagen til lovens udsagn. Fogederne blev truet med afsættelse fra slot eller len, hvis de gjorde sig skyldige i vold eller uret, ulovlig gæstning eller beskatning af bønderne. Samme skæbne ville ramme alle andre adelsmænds fogeder og embedsmænd. Bønderne

opfordredes mod højeste straf til at efterleve kongens bestemmelser og adlyde fogeder og embedsmænd samt egne herrer efter loven, hvad der dækker over, at pligtige afgifter og skatter skulle betales. Fogeder måtte ikke forsvare vornede eller tjenere, som var skilt fra deres herre uden samtykke, men vedkommende skulle domfældes, som det var tilfældet med forrædere, mordere, tyve, røvere og andre lovbrydere. Fredløse i rigerne skulle straffes tilbørligt, hvilket også skulle gælde dem, som hjalp sådanne personer.[1]

Kristoffers bestemmelser var især henvendt til almuen, og er tillige udtryk for rigsrådets syn på oprørene, hvilket også ses af ærkebisp Johannes Laxmands udtalelser om bønderne fra slutningen af 1442 (s. 211). Landefredsforordningen er enestående, fordi konge og råd udelukkende betragter de tidligere voldsomheder som opstået på grund af misforhold mellem fogeder og almue. Ansvaret for oprørene placeres ikke hos rigets øverste og kongemagten. Efter tronomvæltningen og fredelige tilstande sikrede forordningen nu mod gentagelser af uroligheder. Grebet om bønderne strammede til.

For yderligere at sikre sig mod oprør og voldsomheder udstedte Kristoffer 1442 5/7 fra Oslo et forbud mod at bære våben.[2] Dokumentet var stilet til rigernes ærkebisper, bisper og øvrige gejstlighed med påbud om i bispedømmerne fra domkirker, tingsteder, andre kirker og steder, hvor større skarer af kristne samledes, at kundgøre et almindeligt våbenforbud. Ingen, uanset social position, måtte til daglig bære andet end almindelige knive på slotte, i byer, på tinge, ved bryllupper eller andre forsamlinger, på torve eller i kirker. Stiftsbispen skulle ved overtrædelse af forbudet gøre brug af sin bandlysningsret og kirkelige myndighed, og verdslig magt skulle også kunne gribe ind og straffe brud på forordningen. Sluttelig påbød kongen bisperne at udbrede kendskabet til landefredsforordningen fra Lødøse. – Kristoffer udnyttede det gejstlige forvaltningsapparat og kunne være sikker på at få støtte fra bisperne og andre af kirkens folk i ønsket om fredelige forhold.

For Sverige var våbenforbud ikke noget nyt, men kendes fra en vedtægt fra 1416, Strängnäs-forordningen 1437 og Kristoffers almindelige forordning med rigsrådets samtykke fra 1441 9/10.[3] Den sidste kundgørelse havde tillige indeholdt bestemmelser imod voldgæstning, straf for at omgå freden, og om kongelige embedsmænds ret til at bære våben i kirke eller købstad *»ther wi ærom nærwarande.«* Kristoffer udsatte sig ikke for unødig risiko. I Danmark træffes våbenforbud først fra Kristoffers tid, hvor bestemmelsen blev indsat i adskillige byprivilegier. Malmø modtog privilegier 1440 13/11, og det fastsattes her, at ingen måtte færdes i købstaden med sværd eller spændt armbrøst hverken om dagen eller natten længere end til sit herberge. Bestemmelsen blev overtrådt, hvorfor kongen efter opfordring fra Malmøs borgmestre 1445 7/10 udstedte et fornyet forbud mod at bære våben.[4] Mang-

lende politiforanstaltninger i svenske byprivilegier i samme tidsrum skyldes den større retsenhed i dette rige.[5]

Landefredsforordning og våbenforbud befæstede kongens og rådets magtposition. A Huitfeldt har utvivlsomt ret, når han udtaler, at bestemmelserne skyldes frygt for nye oprør.[6] Afvæbningen af bønderne og tilstræbelsen af rolige tilstande viser samtidig de foregående års manglende retssikring, hvad flere afskrifter og lovsamlinger fra årene omkring 1430 også synes at vidne om.[7] – I slutningen af juli 1442 udstedte Kristoffer et forbud for Norge imod røveri til lands og til vands.[8] Tillige må udarbejdelsen af en ny svensk landslov ses som et forsøg på at afhjælpe misforhold. Loven, der byggede på Magnus Erikssons landslag, blev stadfæstet af Kristoffer 1442 2/5.[9] For Danmarks vedkommende fandt en samlet ny lovkodificering ikke sted. Tingmøder og retterting blev til gengæld jævnligt afholdt. Tilløb til uroligheder blev undgået.

Til belysning af bondeoprørene, bøndernes afvæbning og almuens stadig større ufrihed, skal omtales en erklæring af bønderne i Vends herred på Fyn 1440 31/10 og Lollands Vilkår fra 1446. 35 repræsentanter fra Vends herreds sogne lovede i 1440 på et tingmøde høvedsmanden på Hindsgavl, Eggert Frille, at efterleve nogle bestemmelser:[10]

1. At de vil betale kong Kristoffers skat, og at ingen søger at slippe herfor ved at opfordre til uro ved ord eller gerning.
2. At ingen skal besidde armbrøst og panser uden deres husbonds og Hindsgavl-høvedsmandens samtykke.
3. At de altid vil være lydige og aldrig ved råd eller gerning vil sætte sig op imod høvedsmanden på Hindsgavl.
4. At de aldrig oftere vil søge sammen og danne opløb uden kong Kristoffers og høvedsmandens samtykke. Blev de anmodet om hjælp, ville de efterkomme opfordringen, uanset om kaldelsen kom om dagen eller om natten.
5. At ingen forprangere (opkøbere) måtte færdes i sognene uden høvedsmandens kendskab. Handel skulle foregå i købstæderne efter gammel sædvane, og almuen måtte ikke handle indbyrdes.
6. At enhver skal betale sin årlige skat til sin husbond, og at ingen skal være bagefter med betalingen uden deres herres samtykke. Blev en person udpantet eller pågrebet, skulle de øvrige herredsmænd og bymænd ikke komme ham til hjælp eller forårsage sammenstimlen.
7. At ingen bønder eller vornede måtte fiske i en adelsmands fiskevand uden dennes samtykke og heller ikke drive jagt, hvilket var forbeholdt kongen, embedsmænd, riddere og svende.
8. At de vil overholde artiklerne og være høvedsmanden behjælpelig, hvis nogen overtrådte bestemmelserne.

Artiklerne samler sig om 4 sagsområder: 1) skattens betaling (§§ 1,6), som tydeligvis havde været en vægtig grund til den foregående tids uro, 2) politi-

foranstaltninger (§§ 2-4,8) med den hensigt at afvæbne bønderne, hvis krigsudstyr åbenbart ikke overalt havde været ganske ringe, 3) handel til købstædernes og kongemagtens fordel, idet illoyal konkurrence blev søgt undgået, og torveindtægter sikredes, samt 4) indskærpelse af adelige rettigheder. Alle bestemmelser var til fordel for adel, gejstlige og borgere, som havde repræsentanter til stede på herredstinget. »Vedtægten« fremstår som et diktat, som ved forelæggelsen på herredstinget er opfattet som en overenskomst, der knyttede befolkningen til troskab overfor kong Kristoffer og den nye høvedsmand Eggert Frille.

Hvordan den sociale situation udviklede sig under fæsteforholdet – hvor gæsteri, småredsler og andre afgifts- og arbejdsydelser slog igennem i det 15. århundrede ved siden af den stabiliserede landgilde – fremgår af de såkaldte Lollands Vilkår, vedtaget af Lollands landsting 15. eller 22. juni 1446 på et her sandsynligvis afholdt landemode.[11] Forordningen udstedtes *»fore landzens bestandilse skyldh«* med deltagelse af bisp Henning Ulfeldt af Odense, Morten Jenssøn på Ravnsborg, Oluf Axelssøn på Aalholm, Anders Hak og andre adelige. I bestemmelsen fremtrådte vornedskabet – fæsteforholdet til herskabet og pligten til at fæste øde gods – som en åbenbart siden slutningen af det 14. århundrede, hvor rigsrådet endnu ikke havde ønsket at ophæve bøndernes rejsefrihed –[12] mere og mere fastslået ordning. Ingen måtte være husmand (indsidder), som var sund og rask og selv kunne holde bolig; men godsejeren skulle forsyne ham med en sådan. Kunne dette ikke ske, skulle kongens foged tildele ham en bolig på kronens jord og behørigt med landslov opsige mandens tjenesteforhold. Bønderne måtte ikke være daglejere. Jorden skulle udnyttes. Tyendets skiftedage indskrænkedes til to om året. Den kongelige foged måtte ikke uden videre pågribe en mand, der var i besiddelse af bondegods, men vedkommende skulle forinden være dømt ved almindelig rettergang og have afviklet sit fæsteforhold (landgilde, førlov og anden pligtig udgift) til sit herskab. – Den sidste bestemmelse var tænkt som et værn for de private jorddrotters interesser og var tidligere indskærpet i landefredsforordningen 1442 (s. 242). Vornedskabet skabte altså ikke blot forpligtelse til én side. Selvejere var undergivet denne ordning, og kunne tvinges til at vende tilbage til gården, eller arvingerne kunne blive anmodet om at sætte en mand på den.[13]

I Lollands Vilkår blev jagtretten som i erklæringen fra Vends herred forbeholdt de privilegerede samfundsgrupper. Bønderne måtte under bødestraf ikke jage, og de måtte ikke anvende hunde eller armbrøst. Ingen måtte endvidere fiske i anden mands vand under bødestraf på 40 mark. Vornede under kongen, kirken eller ridderskabet måtte ikke forære eller sælge træ uden deres husbonds samtykke. Kun riddere og svende med stort jordtillæg og enemærke måtte fremover holde geder, så naboen ikke led skade. Heller ikke måtte bønder (inkl. selvejere) eje mere end én hund, da almuen ifølge forordningen havde klaget over, at flere havde for mange hunde.

Lollands Vilkår afslører, hvordan bønderne blev bragt mere og mere under godsejernes overhøjhed under iagttagelse af visse lovregler – og hvordan flere og flere af almuens udfoldelsesområder forbeholdtes de privilegerede. Om vornedskab forbundet med stavnsbånd var der, som M Hertz har vist, endnu ikke tale. Sikre indicier haves først i slutningen af det 15. århundrede i form af skriftlige tilladelser fra jorddrotten til den vornede om at måtte slå sig ned udenfor fødestavnen.[14] Vornedskabet med det forbundne stavnsbånd blev aldrig gennemført i Jylland og på Fyn, skønt byrderne hvilede lige så tungt her, men kun på Sjælland, Lolland-Falster, Møn og Bogø, hvad der svarer til sjællandske lovs gamle område. Flere af bestemmelserne fra 1446 genfindes i en vedtægt fra Fyn 1473 15/9.[15]

Forordningen fra Lolland 1446 blev udstedt uden Kristoffers medvirken, og de fire nærværende rigsråder optrådte ikke som råder, men i kraft af deres hverv som bisp og kronens lensmænd. Sammen med de deltagende væbnere lovgav de for Lolland alene. Dokumentet ligger på linje med statsakter fra tidligere år, heriblandt opsigelsesbrevet til Erik af Pommern, hvor adelen fremtrådte som repræsentanter for indbyggerne. Lollands Vilkår viser, som A Hude har påpeget, at Danehoffets rolle var ved at være udspillet.[16] Landemode og rigsråd blev dets afløsere.

Møntvæsen

Engang i løbet af sin regeringstid tog Kristoffer stilling til skånske guldsmedearbejders stempling.[1] Artiklerne er uden datering og kendes alene i sammenhæng med bestemmelser fra 1490. Forordningen er udarbejdet af kong Kristoffer og *»vortt raed aff Danmarck«* og tilstillet ærkebispen af Lund, som skulle oplyse Skånes købstæder herom. Som i 1442 blev det gejstlige forvaltningsapparat bragt i anvendelse – en fremgangsmåde allerede dronning Margrethe havde benyttet sig af.[2] Kongens forordning fastslår, at guldsmedene skal give lige så meget guld fra sig, som de modtager til forarbejdning. De vigtigste artikler omhandler dog møntforhold, idet det forbydes guldsmedene under fortabelse af hovedlod at slå mønt i riget. Oldermænd skulle udnævnes til at påse, at bestemmelserne blev overholdt. Møntmesteren blev bemyndiget af Kristoffer *»meth vortt raedz raed«* til at undersøge i hver købstad, om alt gik redeligt til. Borgmestrene i Skånes stæder blev opfordret til under iagttagelse af deres ed til kongen straks at sætte *»køpbeth i hwer køpstad meth alle embitzmen effther vor mynth, som vy nw bwdeth haffue ath ganghe, ok ath the iw holde grossen for ij lybske ...«* En ny mønt var tydeligvis sat i omløb.

Det fremgår af et skyldbrev 1440 29/8 til Klaus Nielssøn (Sparre) til Ellinge, at der gik 6 grosser til 1 skilling – altså 1 gros til 2 penninges værdi.[3]

Nu var de 4 vendiske hansestæder ved en reces fra Lübeck 1432 18/9 blevet enige om at præge en ny mønttype, skillingen, der skulle have en værdi af 12 penninge.[4] Fra dansk side var forholdet således 1 gros til 2 lybske penninge, og at dette holdt sig igennem hele Kristoffers tid fremgår af Karl Knutssons møntforordning 1453 17/9, hvor 4 grosser ansættes til en ørtug = 8 af hansestædernes penninge.[5] Forholdet betegner en væsentlig forbedring i henseende til at få Erik af Pommerns forhadte kobberpenge og grosser til 9 penninge nedsat og afskaffet. Rigsrådet havde i det store klagebrev 1439 6/7 bebrejdet kongen møntens slethed. De havde på grund af handel med hansestæder og hollændere personlig interesse i at bedre mønten og tilstræbe prisstabilitet. Det fremgår af en betaling i 1449, at en rhinsk gylden skal regnes til 24 skilling gode sølvpenge *»om nogher Kobermynt eller annen argere Mynt j Siæland genge word effther thennæ tiid«*.[6] Der foregik ingen udmøntning af grosser under Kristoffer.

Endnu i begyndelsen af Kristoffers kongetid blev der slået mønt i Lund. Fundet af en sterling i Dalby 1942 viser, at den var slået efter forbillede af Henrik VI's (1422-61) London-pennies. Den danske mønt havde et stort sølvindhold, dog lidt mindre end de engelske, hvorfor N L Rasmusson og G Galster har formodet, at den var påtænkt som en »handelsmønt«, der kunne gå for en engelsk sterling.[7] I det dansk-tyske møntsystem passer den ikke. Det at de forbedrede mønter opstår i den vanskelige periode efter Erik af Pommerns afsættelse og rigets inddragelse i konflikten mellem hansestæder og hollændere peger på, at mønten fra Kristoffers og rådets side skulle bedre Danmarks stilling overfor omverdenen. Den nævnte sterling fra Dalby kendes kun i det ene stykke, hvad der indicerer, at kun relativt få eksemplarer har været i omløb. Det er blevet udtalt (N L Rasmusson, F Lindahl, K Bendixen), at dette kan skyldes, at regeringen ikke havde råd til at efterleve idealerne ret længe og indsmeltede oplaget.[8] Synspunktet er rimeligt, men baggrunden kan også være, at Kristoffer og råderne efter sikringen af riget og Københavnerfreden 1441 kan have besluttet at ændre sterlingens lødighed med økonomisk gevinst for øje. Intet vides herom, og større slutninger fra et isoleret møntfund, som kan være et fejlslået eksemplar, er betænkeligt.

Udmøntningen i Lund flyttede snart – muligvis omkring 1442 (s. 232) – til Malmø, den driftige og hastigt voksende by ved Sundet, som blev Danmarks eneste udmøntningssted i lang tid. Først med kong Hans (1481-1513) blev den sjællandske udmøntning genoptaget i København.[9] Møntmesteren og fogeden i Malmø var under Kristoffer Hans Myndel, som første gang benævnes med sin titel 1444 30/4. Møntgården var identisk med kongsgården, som Erik af Pommern opførte i 1430'erne.[10] Møntgården i Lund forblev i kronens besiddelse til 1454, mens møntgården i Odense allerede i kong Eriks tid var blevet solgt til Claus Rønnow af byens borgmester og råd.

Senere besad Sten Basse gården, og efter dennes død overdrog dronning Dorothea i 1448 ejendommen til Eggert Frille med rigsrådets samtykke.[11] Møntgården i Næstved var i Roskildebispens besiddelse indtil 1455, hvor Skovkloster (Sct. Peder) mageskiftede sig ejendommen og beholdt den til 1476.[12]

I Malmø blev præget sterlinge dels med titlen »Konge af Danmark«, dels med »Konge af Danmark, Sverige og Norge« samt skillinger, som også kendes fra Lund fra begyndelsen af Kristoffers tid, og sluttelig hvider (korshvid) til 4 penninge. Sterlingene fra Malmø er af ringere værdi end Erik af Pommerns sterlinge og ringe i udførelsen. I Karl Knutssons møntordning blev de ansat til 2 penninge, mens de ældre sterlinge og Kristoffers korshvid blev vurderet til 3. Hviden, som skulle svare til den lybske witten, men her kun blev regnet for to penninge lybsk, blev – da enkeltpenninge ikke kendes – for de følgende lange tider Danmarks mest gangbare mønt.[13] Også skillingen fik en lang levetid. Med en diameter på 24 millimeter og en god teknisk udførelse blev den Danmarks første større mønt. Endnu i 1459 og 1465 tales om *»koning Christoffers skillingæ«*.[14] Sandsynligvis var det denne nye møntype, Kristoffer og rigsrådet havde besluttet at sætte i omløb og henviste til i forordningen til Skånes guldsmede. Med de hanseatiske skillinger som forbillede skulle mønten gælde 12 penninge – lige det dobbelte af dronning Philippas søsling. Vægten og finheden var imidlertid mindre end de hanseatiske. Der var en kursforskel på 10 procent eller mere på dansk og lybsk mønt, sandsynligvis med mulig indtjening for øje, noget som dronning Margrethe og Erik af Pommern også havde haft blik for.[15]

Udmøntningen af skillinger i Lund peger på en datering af forordningen om guldsmedearbejders stempling til begyndelsen af Kristoffers regeringstid. For dette taler, at kongen i foråret 1442 i Stockholm ikke længe efter sin svenske kongekroning forhandlede med rigsrådet om møntvæsenets indretning i forlængelse af håndfæstningens bestemmelse om rådets medvirken ved forandring af møntfoden.[16] Endelig må det nævnes, at bestemmelsen om guldsmedes arbejde og varetilvirkning indskærpedes for de 4 vendiske stæder ved fælles møntforordninger i 1439, 1441 og atter i 1450.[17]

Det var sandsynligvis Kristoffer, som fremskyndede centraliseringen af udmøntningen i modsætning til Erik af Pommerns egenhændige møntpolitik og flere prægesteder i riget. Den unge konge havde efter alt at dømme bayriske forhold for øje, idet han til stadighed søgte at have en bayrer på kammermesterembedet – kammeret i Bayern var midtpunkt i finansstyrelsen.[18] Det danske rigsråds flertal var sandsynligvis ikke utilfreds med en udmøntning i Malmø, hvor kong Eriks bygning af en gård i 1430'erne dokumenterer interessen for Sundet og ikke udelukker økonomiske overvejelser.[19] Flytningen af mønten fra Lund til Malmø vidner om forståelse for handelens muligheder, hvilket også ses af, at det nye styres mænd forbedre-

de mønten og lagde sig nær op ad det hanseatiske system. De gode handelskonjunkturer og Danmarks centrale beliggenhed mellem Østersøbyerne og Nederlandene med deres voksende vareefterspørgsel fordrede i rådernes interesse et stabilt møntleje.

Desværre vides intet nærmere om Kristoffers og rigsrådernes indretning af møntvæsenet i Danmark. I Sverige prægedes ørtuger i Stockholm og Åbo, mens udmøntninger i Norge ikke fandt sted og ikke kendes mellem Håkon VI's død i 1380 og kong Hans' regeringstid.[20] – Under interimsperioden 1448 blev i Danmark fortsat slået hvider og skillinger i Malmø, som i stedet for kongens navnebogstav på forsiden blev forsynet med henholdsvis 1 og 3 danske løver og på bagsiden bar et stort kors over et tomt skjold. Omskriften ændredes nu til Moneta Regni Dacie – Danmarks riges mønt.[21]

Købstadspolitik

Den 14. oktober 1443 bekræftede Kristoffer med sit majestætssegl et omfattende byprivilegium til København, som stadfæstedes efter *»wort elschelighe radhs radh«*. Privilegiet var en moderniserende revision af stadsretten fra 1294 og skriftfæstnede eksisterende retsregler. Næringsforvaltningen og strafferetten tilkendtes en betydelig placering. Borgmestre og byråd fik større myndighed på de menige borgeres bekostning, og de var fri for at betale årlig skat i lighed med adel og gejstlighed. Rådet skulle aflægge troskabsed til kongen og byen, men blev til gengæld selvsupplerende. Faste forbud og straffe mod at bære våben, mod forræderi, ulovlige sammenkomster og gilder skulle sikre freden og byrådets position. Dødsstraffen fik stort råderum.

Et vigtigt aspekt ved den nye stadsret var, at privilegiet lovgav imod landkøb, forprang og gæsternes handel. Købmandskab skulle være rent borgerlig næring, uden at indskrænkninger i adelens handel omtales. Begrænsningerne i gæsternes handelsudøvelse åbenbarer, at det var en hovedopgave at regulere forholdet til hansestædernes og andre landes købmænd. Disse skulle årligt betale en afgift, gæsteskud, og de måtte ikke sælge varer direkte fra skibbroen og ikke drive handel indbyrdes og benytte danskere som mellemmænd. Tyske Kompagni skulle med byrådets og kongens fogeds samtykke vælge 2 oldermænd.[1]

Københavnerprivilegiet var det mest omfattende privilegium fra Kristoffers tid. Det fik stor betydning på grund af dets kodificering af gældende retsregler tilkommet i tidernes løb fra den gamle stadsret, som Erik af Pommern 1422 28/10 alene synes at have stadfæstet.[2] Ligesom privilegiet til Viborg 1440 11/4, der allerede i Kristoffers tid tildeltes Varde 1442 16-22/8 og Ringkøbing 1443 27/1[3], blev privilegiet til København normgivende for

danske byer. Stadsretten dannede grundlag for senere arbejder med navn af dronning Margrethes og kong Kristoffers almindelige stadsret og vandt anerkendelse og udbredelse i flere købstæder, specielt Helsingborg og Malmø.[4] Privilegiet for Viborg og København danner toppunktet af bylovgivningen under Kristoffer. Det er forståeligt, at forskerne hovedsagelig har beskæftiget sig hermed, når udviklingen skulle tegnes i forlængelse af Erik af Pommerns handelspolitik og sikringen af egne byers handel.[5]

Rigsrådets deltagelse i disse års privilegeringer er almindeligvis lidet kendt. Rådet deltog ved stadfæstelse af 1443-stadsretten og havde sandsynligvis også indflydelse på Viborgs privilegiebrev, som så dagens lys 2 dage efter Kristoffers kongevalg. Originaldokumentet har under privilegieteksten utydeligt tre korte linjer med en 5-6 ord i hver, som synes at indledes med *»dominus rex«* og herefter navnene på de øvrige tilstedeværende overbringere (relatores).[6]

Rigsrådernes deltagelse var ikke en betingelse for et privilegiums gyldighed. Alligevel er det værd at se nøjere på rigsrådernes deltagelse i disse års privilegeringer på baggrund af Kristoffers og rådets stadfæstelse af hansestædernes danske privilegier 1441 27/7, som hovedsagelig var begrundet i politisk-taktiske hensyn (s. 179). – Der kendes fra Kristoffers kongetid over 40 privilegier af større eller mindre omfang og indhold til danske købstæder. Antallet er betragteligt og har foranlediget E Arup til heri at se et resultat af *»Hans Laksmands overmægtige Indflydelse«*.[7] Synspunktet er tvivlsomt og må indbyde til yderligere undersøgelser. Købstadspolitik har imidlertid mange facetter, og en større behandling af disse års byprivilegier falder uden for denne undersøgelses rammer. Interessen samler sig om kongens og rigsrådernes holdning over for fremmede, som det fremgår af 1443-Københavnerstadsretten, samt sikringen af byernes positioner og varetagelsen af fiskale interesser.

W Christensen påpegede i sin bog »Unionskongerne og Hansestæderne 1439-1466«, at bestemmelserne i 1443-privilegiet til København gik betydeligt mere i detaljer end andre privilegier og var mere nøjeregnende med de fremmede, som ikke boede i byen hele året. De måtte ikke føre eget hus eller bo hos de fastboende liggere, men skulle have logi hos byens borgere. Et påbud om at gæst ikke må handle med gæst kendes heller ikke før, i det mindste ikke i den bestemte form, det har i Viborg- og Københavnerprivilegierne, uden at det kan afvises, at bestemmelsen var gældende regel andre steder. I Viborg-dokumentet fastsattes bestemmelser til indskrænkning af de fremmedes handel – dog i mindre omfang end i Københavnerstadsretten – og i enkelte privilegier fra årene 1440-43 forekommer andre artikler rettet mod de fremmede. I en række privilegier til sjællandske byer 1441 2/1 indsatte Kristoffer en bestemmelse om, at når en udlænding døde, skulle der svares hver 10. penning i afgift af hans gods. Artikelen findes ikke under

tidligere konger og optræder ikke i privilegiet til Viborg 1440 11/4. Det vides ikke, om bestemmelsen også har været gældende i Jylland, og om den blev udvidet til at omfatte flere byer.[8]

Påbudene imod fremmede, og her først og fremmest de hanseatiske købmænd, stammer hovedsagelig fra de første år af Kristoffers regeringstid. Når undtages et privilegium for Nyborg 1446 10/11, der fastslår forholdsregler efter udlændinges død og forbud imod gæsts handel med gæst, angår privilegierne til de danske købstæder efter 1443 ikke tyske købmænds stilling.[9] Dette peger på en forsigtigere holdning til hansestæderne og deres købmænd i kongens senere år. Synspunktet finder støtte ved, at Kristian I, som af politiske hensyn nærmede sig til hansestæderne, eksempelvis 1455 1/3 ved stadfæstelsen af Vordingborgs privilegier i rigsråders nærværelse ophævede bestemmelsen om den 10. penning af udlændinges gods.[10]

Det er betegnende, at påbudene imod de fremmede stammer fra en periode, hvor rigsrådet efter Erik af Pommerns afsættelse befæstede deres position i rigsstyrelsen under ledelse af slægterne Gyldenstjerne-Banner, Gyrsting og Laxmand. Det synes berettiget at udpege disse grupper som de vigtigste støtter for kongens politik i varetagelsen af økonomiske interesser. Det må endvidere bemærkes, at ved Kristoffers stadfæstelse 1443 28/6 på borgerne i Københavns rettigheder i Dragør om efteråret, blev dokumentet udfærdiget i kancelliet efter henstilling fra Morten Jenssøn.[11] – Den ændrede privilegeringspolitik i de følgende år må tillige ses som et udslag af den politiske situation i forholdet til Erik af Pommern, hvor det gjaldt om at fastholde en forståelse med hansestæderne. Hertil kommer, at nye grupper i dette tidsrum trådte frem og dominerede i rigsrådet, i særdeleshed grupper med stærke eksportinteresser rettet mod de vendiske hansestæder. Otto Nielssøn havde 1444 afløst Erik Nielssøn som hofmester, Oluf Axelssøn var marsk, og Claus Rønnow og Eggert Frille samt ærkebisp Tue ses jævnligt i kongens nærhed. Flere af disse gjorde sig bemærket ved forhandlingerne med hansestæderne i 1445 og 1447 (s. 314, 360). Den 28. juli 1444 var Otto Nielssøn relator til skrivere ved udfærdigelsen af et dokument til Svendborg, og 1445 22/5 var han atter mellemled mellem kongen og kansleren ved et privilegiebrev til Vordingborg.[12]

Trods en forsigtigere købstadsprivilegering efter 1443 var viljen til at indskrænke hansestædernes rettigheder stadig til stede. En række privilegiebreve til hollandske byer fra efteråret 1443 skal sandsynligvis ses i forlængelse heraf. Kristoffer tilstod således, efter 15. august at have stadfæstet Bergens privilegier, den 24. august Amsterdam at handle på Norge mod den sædvanlige told, men ikke på Island og andre skattelande.[13] Den 21. oktober og 22. november blev dette fulgt op af tilsvarende privilegier til Zierickssee, Monnikendam, Brielle og Schiedam, hvor de to sidste byer endda fik tilladelse til at drive handel på København.[14] I begyndelsen af december 1444

modtog Hoorn et privilegium til handel på Norge, og Elburg fik atter sine fid tilbage på Skanør, hvor Kristoffer 1442 14/10 tillige havde tildelt S'Hertogenbosch et fid.[15] En forståelse med Holland blev fastholdt, hvad råderne kunne være interesseret i (s. 195).

Åbningen mod Holland, hvor den lybske krønike endda vil vide, at flere hollandske skibe under en fejde med Bremen blev beskyttet af høvedsmanden Oluf Nielssøn på Bergenhus,[16] blev ikke fulgt af en tilsvarende over for englændernes nordlandshandel. Disse havde i mange år drevet ulovlig handel på Island og udnyttet indbyggerne dér på trods af en venskabstraktat 1432 24/12 mellem Erik af Pommern og Henrik VI, og i 1442 var det som følge af klager på tale, at engelske sendebude skulle indfinde sig på unionsmødet i Lødøse for om muligt at tilvejebringe en ordning.[17] Det vides ikke, om dette skete, og i en skrivelse fra København 1443 23/10, som først nåede Henrik VI i forsommeren 1444, klagede Kristoffer over englændernes opførsel på øen og krævede overgrebene godtgjort. Den 12. maj 1444 indskærpede Henrik VI forbud mod al sejlads til Island og andre forbudte områder, som hørte under kongen af Danmark. I begyndelsen af juli samme år svarede han imødekommende på Kristoffers brev og meddelte, at han allerede før modtagelsen af brevet havde taget strenge forholdsregler, men at han først måtte have en nøjagtig opgørelse over skaderne, førend sagen kunne afsluttes.[18] En gang i 1445 synes en ordning at være kommet i stand,[19] som dog ikke varede længe (s. 365). Et stabilt forhold mellem unionsrigerne og England opstod ikke. Striden fortsatte under Kristian I.[20]

Blev Kristoffer og rigsråderne med årene forsigtigere med at udfordre hansestæderne, søgte de til gengæld at styrke de hjemlige byers position. Forbud imod forprang (ulovligt opkøb og salg) indskærpedes gentagne gange. Allerede i bøndernes erklæring 1440 31/10 fra Vends herredsting mærkes interesse herfor (s. 243), og 1446 10/11 forbød Kristoffer alle forprangere under fortabelse af deres gods at færdes i Vinding og Gudme herreder af hensyn til Nyborg.[21] For Lollands vedkommende indskærpede kongen i 1442 og 1445 25/4 forbudet mod forprang på landet og andre steder.[22] I privilegiet til Nyborg og det åbne brev til Lolland indsattes tillige en bestemmelse imod bondesejlads, som især for Lollands vedkommende gentoges for at hindre almuen i at sejle til Tyskland. Problemet med bøndernes sejlads var gammelt. Oplysende er et dokument 1447 3/3 om Kristoffers og rigsrådernes dom mellem bisp Ulrik af Aarhus og indbyggerne på Tåsinge på den ene side og borgerne i Svendborg på den anden. Dommen lød, at bispen frit måtte sejle til Tyskland til sin egen gårds behov på Tåsinge, og bønderne have fri udførsel af heste og kvæg, når der ikke var forbud. Til gengæld skulle bønderne sælge korn, smør, mel og andre fødevarer i Svendborg og kun indføre varer fra udlandet efter eget behov og ikke drive købmandskab og forprang.[23] – Såvel borgernes som bøndernes rettigheder varetoges, hvil-

ket viser, at dommen var udtryk for et kompromis. Hvorvidt de vanskelige og dårlige høstår medvirkede hertil, er ikke klart. I december 1446 havde Kristoffer tilladt beboerne på Læsø at købe korn, og i 1447 fik borgerne og almuen i Stege på Møn ret til frit at købe korn, kvæg og andre fødevarer på Sjælland og andetsteds i riget.[24]

Foruden bestemmelser imod forkøb og forprang indskærpedes gentagne gange i Kristoffers tid forbud imod ulovlige havne, som var en mindst lige så alvorlig trussel mod købstædernes stilling og rettigheder. Forbudet træffes i kongens privilegium til Horsens 1442 29/11, i en skrivelse til Svendborg 1444 28/7, i privilegiet til Nyborg 1446 10/11, og indskærpes gentagne gange for Lollands vedkommende. Forbudet træffes tillige i et dokument fra Kristoffer 1447 10/3 til Rudkøbing, hvor også afståelsen fra forprang indskærpedes. Ved midten af april 1447 forbød kongen under bødestraf på 40 mark og fortabelse af gods benyttelsen af tre havne i nærheden af Næstved for andre end borgerne i denne by.[25] Kristoffer og købstadsmændene havde interesse i at indskærpe sådanne bestemmelser af hensyn til egen handel og indtægter, og også rigsråderne måtte i afsætningsøjemed være imod illoyal konkurrence fra bønderne i disses forsøg på egenhandel. – Om rigsrådernes deltagelse i sikringen af købstædernes rettigheder kan nævnes, at flere råder og andre i 1445 af kongen blev udpeget til at undersøge en klage fra borgerne i Randers.[26]

Bestræbelserne fra almuens og andres side på at bedre egen situation ved at undgå afgiftsbetaling ved handel i byerne kendes fra Erik af Pommerns tid, men ikke i samme omfang som fra Kristoffers tid.[27] Det var naturligt, at købstæderne søgte at styrke deres stilling, og at de havde monarkens støtte. På den anden side skal opsvinget af omgåelsesforsøg sandsynligvis ses på baggrund af bondeoprørene og nægtelsen af at betale skatter og andre afgifter.

Forsøgene på at omgå gældende bestemmelser og den kollektive betaling af byskatten, hvis størrelse forblev uændret i lange perioder,[28] havde andre facetter. I Vinding herred på Fyn ses flere håndværkere at bo i landsbyer, hvorved de drev forprang og skadede staden Nyborg og håndværkerne dér. Følgelig forordnede kongen 1447 12/3, at håndværkerne flyttede tilbage til købstæderne – om nødvendigt under medvirken af fogederne på Nyborg slot – og betalte skat og gjorde tjeneste som andre købstadsmænd. Undtaget var håndværkere tilknyttet adelsgårde i herredet, specielt Lykkesholm og Hellerup tilhørende rigsråden Sten Basse og ridderen Johan Rantzau.[29] Købstædernes rettigheder skulle respekteres. Adelsgårdene skulle derimod fortsat udgøre en selvstændig mindre enhed.[30]

Også adelige og gejstlige søgte at omgå bestemmelser under dække af rettigheder. I Odense havde præster og andre søgt at forhøje jordlejen imod gammel hævd af deres udlejede

grunde i byen, mens situationen i Viborg og Svendborg var den, at inden- og udenbys præster og klerke – i Svendborg tillige adelsmænd og bønder – ikke deltog i byens udgifter og vægrede sig ved at betale byskat på lige fod med byens andre borgere, hvorfor disses byrder måtte blive så meget desto større. Den 5. og 9. juli og atter 28. juli 1444 udstedte Kristoffer påbud til de tre byer. I Odense forbød han forsøg på at skaffe sig ekstraindtægter. For Viborg indskærpedes, at ingen gejstlige måtte besidde ejendomme uden at betale skat til kronen og byen, og at tidligere køb, som stred herimod, skulle gå tilbage. Hvad Svendborg angik, skulle bosiddende gejstlige, som brugte torv og marked, betale som de øvrige borgere eller flytte tilbage til deres kirker og præstegårde på landet. Adelsmænd og bønder med jord og gårde i byen skulle bebygge og besidde disse og betale den pligtige afgift, eller også overlade hvervet til andre, hvilket sidste især var henvendt til bønder på kronens skattegods. Fogeden på Nyborg skulle kontrollere bestemmelsens overholdelse.[31]

Påbudene skulle forblive i kraft, til kongen med sit *»ælschelighe radh aff Danmark«* traf en anden beslutning, hvad der gør det klart, at rigsrådet havde deltaget i forhandlingerne om det ulovlige i at omgå gældende regler. For dette taler endvidere, at Otto Nielssøn overbragte meddelelsen om Svendborg-dokumentets udfærdigelse til kongens kansler eller en anden skriver.[32] Rigsrådet var enige med Kristoffer i varetagelsen af kronens og købstædernes rettigheder, og flere råder og udenrådsadelige havde byskatter i pant af kongen for pengelån og måtte være interesseret i at få de årlige byskatter til det fulde beløb og til faste terminer (s. 262). Forsøget på dels at undgå at betale byskat, dels forsøg på at hæve jordlejen af bygrunde synes at indgå i den mindre formuende adels og gejstligheds forsøg på at skaffe sig større indkomster. Adgangen til torv og marked, og det at prælaternes jord i byerne ikke var undergivet herlighed, måtte virke befordrende herpå.[33]

I 1445 var det galt med skattebetalingen fra præsters og klerkes gårde i Randers og Ribe, hvorfor Kristoffer 1445 23/1 og 1445 14/2 påny indskærpede betalingen af huspenge, når undtoges de præstegårde og boliger, som havde været frie før hans tid.[34]

Problemet med at unddrage sig skattebetaling på de øvrige bosiddendes bekostning var ikke noget særegent for Kristoffers tid, men optræder her for første gang i større antal.[35] Mangelen på større dokumentmateriale fra århundredets begyndelse tillader ikke at drage større slutninger, hvorimod det synes rimeligt at regne med en øget efterspørgsel efter byejendomme, især fra præsters og prælaters side. – Under Erik af Pommern høres om den manglende skattebetaling, og flere landstingsvidner fastslog pligten til at give toftegæld og bys tynge af jord i købstæder.[36] Kristian I og Hans indskærpede ofte påbudene til købstæderne.[37]

Kristoffers sikring af købstædernes rettigheder styrkede kronens interesser. Rigsrådet kunne kun være enig i denne politik, eftersom bøndernes virksomhed søgtes formindsket, og våbenforbudet indskærpedes i privilegierne til byerne. Det er forståeligt, hvorfor borgerne støttede adel og gejstlighed under bondeoprørene og ikke forsvarede Erik af Pommern i de kritiske år omkring den gamle konges afsættelse. – Der træffes ikke bestemmelser imod adelens handelsinteresser i byprivilegierne og andre dokumenter til købstæderne, og rigsrådets almindelige magtposition måtte gøre sit til at hindre, at sådanne bestemmelser udformedes. Først under Kristian I mærkes bestræbelser på kontrol med adelens virksomhed. I 1466 gav Kristian I gejstligheden og ridderskabet tilladelse til toldfri indførsel og toldfrit opkøb til eget behov. Som følge af kongemagtens voksende styrke, som var forøget efter opgøret med Axelsønnerne og Eggert Frille, søgtes imidlertid i 1475

de privilegerede stænders opkøb til bords og gårds behov begrænset. Adelen ville dog ikke give afkald på sine handelsrettigheder, og Kristian II måtte i sin håndfæstning 1513 godkende gejstlighedens og ridderskabets ret til frit at handle med udenlandske købmænd.[38]

Kristoffers muligheder for at styrke egne indtægter synes begrænsede. Centraliseringen af udmøntningen med så vidt muligt en bayrer på kammermester-embedet gør det klart, at den unge konge havde blik for at kontrollere rigets finanser. Det er spørgsmålet, om ikke denne ihærdighed tillige gjorde sig gældende over for købstæderne, hvad bestemmelsen om den 10. penning af afdøde udlændinges gods samt indskærpelsen af forbud imod forprang og ulovlige havne tyder på.

Kong Kristoffer havde interesse for byskatterne, og Otto Nielssøn og andre modtog kvitteringer efter indsamling af skatter fra flere byer. Ved Aarhus-bymændenes betaling af skat 1442 11/12 var det den bayriske ridder Henrik von Egloffstein i kongens følge, der kvitterede for pengebeløbet (s 215). I Kristoffers privilegiebrev til Nyborg 1446 10/11 gentoges størrelsen af den hidtidige årlige byskat,[39] og ved bisp Jens af Roskildes forlening med Møn og Stegehus undtoges udtrykkeligt den årlige byskat (s. 231). Skatterne hørte blandt kronens sikre indtægter. Dette kan være en del af forklaringen på, at der i flere privilegier – som det også var tilfældet enkelte gange under Erik af Pommern – indsattes en bestemmelse om kongens eller hans fogeders samtykke ved udnævnelse af øvrighedspersoner.[40]

Købstæderne var fra gammel tid toldfrie overalt i riget, undtagen på Skåne-markederne. Det var naturligt, at Kristoffer støttede enkelte byers ret til toldfrihed, for eksempel Randers.[41] Viborgs toldfrihed var fastslået ved privilegium 1440 11/4 og indskærpedes atter 1442 11/6, samme år som Koldings rettighed gentoges i henhold til Kong Valdemars privilegium 1327 22/7.[42] Kongen tildelte først 1445 9/8 borgerne i Grenå toldfrihed af deres varer i Danmark, undtagen i Skanør, Falsterbo og andre sildelejer. Staden havde altså hidtil enten måttet henholde sig til ældre nu ukendte privilegier, eller måttet betale told. Det samme kan have været tilfældet med Ringsted, hvis ældre privilegier var brændt, før Kristoffer 1441 2/1 tilstod byen privilegier. Først 1447 9/12 modtog Ringsted brev på toldfrihed i Danmark, undtagen på Skånemarkedet.[43] Desværre vides ikke meget om toldindtægter og toldvæsen under Kristoffer af Bayern. De anførte privilegier synes dog at pege på, at Kristoffer har haft voksende indtægter ved told. En gang i løbet af sin regeringstid stadfæstede Kristoffer i Sverige en forskrift om, at Linköping, Vadstena og Skänninge skulle fortsætte med at betale told af varer, som blev ført forbi Stäkeborg slot, hvilket var sket siden Engelbrekt-fejden.[44]

Indskærpelsen af handel på torv og marked var gammelkendte påbud i sammenhæng med forbudene imod forprang og landkøb og var heller ikke

ukendte fænomener i Kristoffers købstadsprivilegier. Kongen tilstod enkelte byer ret til torvedag, og Kolding fik tilladelse til at holde et årligt marked.[45] Privilegierne fastslog og indskærpede sandsynligvis allerede gældende tilstande, men kunne nok styrke købstædernes og kronens indtægter. Bødeindtægter var her af betydning, og for eksempel fastsloges 1446 18/10 for Malmøs vedkommende forholdet mellem kongens foged og byens borgmestre og råd i henseende til tildelingen af sagefald. Rigsråder deltog ved behandlingen af disse artikler, som tillige angik lejde og troskabsed til fogeden og borgmestrene. Dokumentet blev stadfæstet af Kristian I 1449 13/3 også med råd og samtykke af rigsråder.[46] I Næstved ses Kristoffer at have krævet sagefald og, som den første, byskat, hvorved Skovklosters indflydelse og højhedsret blev trængt tilbage (s. 229).

De spredte eksempler synes at dokumentere, at Kristoffer havde blik for en købstadspolitik til byernes og egen fordel. Forholdet mellem de to parter synes at have været godt, og Kristoffer tildelte flere købstæder ret til for eksempel at benytte nærliggende skove til indsamling af brændsel, gav ret til fægang og tildelte bjergningsret af byernes egne skibe og gods.[47] Disse privilegier samt eksempelvis selvsuppleringsret til byrådet og tilladelse til byerne til selv at inddrive gæld indebar ikke større udgifter og tab for kongemagten, ligesom bortforleningen af kronens gårde og grunde i købstæderne ikke fritog modtageren for pligtig tjeneste og udredning til staden.[48] Privilegier på gaver og gunstbevisninger forrykker ikke billedet af, at den unge kong Kristoffer bestræbte sig på at varetage økonomiske interesser over for købstæderne og så muligheder heri.

Lenspolitik

Om lensstyrelsen under Kristoffer er det nævnt, at råderne, som afsatte Erik af Pommern, i samarbejde med Kristoffer fordelte slotte med tilhørende herreder mellem sig og styrkede deres økonomiske og politisk-militære magtstilling (s. 122). Dødsfald og rokeringer medførte med tiden nyudnævnelser af høvedsmænd, som er af vigtighed ved bedømmelsen af kongens og rigsrådernes positioner og indbyrdes magtstilling. Det er spørgsmålet, om nogen struktur gør sig gældende, og hvilke slægter, der dominerede på lenene og nød kongens velvilje. Et præcist billede kan ikke nås. Dokumentmaterialet er dog tilstrækkeligt til at nå til forståelse af visse linjer.[1]

Det nye styres konsolidering og kontrol med rigets slotte 1439-1440 medførte ikke overalt nyudnævnelser. Niels Erikssøn (Banner) beholdt foreløbig Skivehus, Peder Lykke Tordrup ved Randers og Erik Nielssøn (Gyldenstjerne) Riberhus. Otto Skinkel vedblev at bestyre Rugård på Fyn til sin død i 1449, hvorefter svigersønnen Knud Henrikssøn (Gyldenstjerne) over-

tog lenet. Efter Markvard Barsebek 1439 26/6 på Holbækhus fulgte broderen Verner Barsebek 1443 20/10, måske også et udtryk for slægtens panteret til slottet. Grev Hans af Ebersten beholdt Tranekær mod at anerkende det nye styre. – Axel Pederssøn sad fortsat på Varberg efter den sene anerkendelse af Kristoffer i januar 1441 (s. 161).

På andre slotte og len fortsatte høvedsmændene antagelig også efter anerkendelsen af Kristoffer. Flere nyudnævnelser fandt dog sted. På Ørum i Thy fik Strange Nielssøn (Bild) muligvis sæde ca. 1440, og han synes tillige i 1447 at besidde Hillerslevhus. Otto Nielssøn modtog Kalø 1439 12/9 efter Bo Høg samt Sønderhald herred. Til gengæld afstod han Aalborghus, hvor Esge Brok muligvis blev høvedsmand (s. 185). Bygholm ved Horsens havde Johan Bjørnssøn før 1451 25/6, sandsynligvis allerede før 1446 27/8. Efter ham overdroges det til Henrik Knudssøn. Denne havde 1442 17/3 sæde på Skanderborg, og Niels Erikssøn (Gyldenstjerne) havde på samme tid Koldinghus. Morten Jenssøn havde 1437 23/10 været høvedsmand her, men fik Kalundborg før 1439 20/12, hvor Jens Torbernssøn (Sparre) havde siddet 1437-39. Folmer Mortenssøn havde 1445 27/9 Hønborg slot (Elbo H), uden at tidspunktet for hans udnævnelse kan fastsættes. Eggert Frille modtog før 1440 31/10 Hindsgavl og i 1442 Skinkelborg len nær Kolding.[2] Gert Bryske besad før sin død i 1441 Næsbyhoved (Odense H), og Claus Rønnow overtog før 1442 27/5 Nyborg slot, Sten Basses gamle forlening. Henning van Hagen, der var gift med en søster til Eggert Frille, havde 1439 28/10 Vordingborg, men var før 1440 7/4 forflyttet til Aalholm. Oluf Axelssøn modtog til gengæld Vordingborg, hvor han med sikkerhed sidder 1442 21/3. Mogens Gøye, Erik af Pommerns kammermester, måtte afstå Københavns slot. Han modtog i stedet slotslenet Jungshoved (Baarse H). På grund af hans tidligere sympatier for den gamle konge fik han foreløbig ikke et større slot i hænde. På Skanør og Falsterbo bestyrede Anders Hak 1440 11/6, og Klaus Nielssøn til Ellinge havde før 1441 17/7 modtaget Brømsehus, en grænsefæstning i Blekinge.[3]

Sten Basse, Anders Nielssøn og Albrekt Bydelsbak ses i lighed med Peder Oxe, der overgav Helsingør og Helsingborg slotte i juli 1440, samt Bo Høg, Iver Jenssøn (Dyre) og Jens Torbernssøn ikke at have modtaget slotte og len i Kristoffers regeringstid, sandsynligvis som følge af deres tidligere fastholden ved Erik af Pommern (s. 121 f). Anders Nielssøn beholdt dog Dronningholm godslen, der sandsynligvis var pantelen.[4] Jens Grim, der efter 1441 næsten ophører med at deltage i politiske forhandlinger, besad fortsat Pederstrup gods og Krønge på Lolland i forlening, hvilke han havde modtaget på livstid af Erik af Pommern, samt en mindre forlening på tre gårde i Tryde sogn (Ingelstads H) og Gladsaxe slotslen (Jerrestads H), der muligvis var ham pantsat.[5] De omtalte godser udgjorde ingen fare for det nye styre.

Når der ses bort fra rigsråderne Otto Nielssøn, Oluf Axelssøn, Claus Rønnow og Eggert Frille, som efter Erik af Pommerns afsættelse modtog slotte og len, synes særlig Gyldenstjerne-Banner slægterne med deres støtter Esge Brok og Morten Jenssøn (Gyrsting) at have draget fordel af tronskiftet og vundet Kristoffers velvilje. Det var da også disse råder, som sammen med ærkebisp Johannes Laxmand og bisperne førte an i udformningen af rigsrådets politik i disse år (s. 92). Erik Nielssøns overtagelse af hofmesterembedet 1441 dokumenterer hans og slægtens position. Eftersom Otto Nielssøn var hofmester i 1444, kan der være grund til at opstille en tilsvarende formodning for Rosenkrantz-slægtens og andre slægters indflydelse i sidste del af Kristoffers regeringstid.

I begyndelsen af 1440'erne afgik flere rigsråder ved døden, heriblandt Poul Laxmand, Lyder Kabel, Esge Brok og Gert Bryske (se bilag I). Sidstnævnte efterfulgtes på Næsbyhoved af fogeden Jakob Ravn 1442 16/6, men det vides ikke, om han var den virkelige høvedsmand. Om Poul Laxmands og Lyder Kabels mulige besiddelse af slotte savnes efterretninger. Esge Brok blev dræbt af bønderne i 1441. Den nye lensmand på Aalborghus blev Niels Erikssøn (Banner), som efterfulgtes på Skivehus før 1442 7/1 af Oluf Anderssøn (Lunge) til Odden. Høvedsmanden på Lundenæs i 1441 under bondeoprøret kendes ikke.

Overtagelsen af det vigtige Aalborghus bedrede Niels Erikssøns position. Også Morten Jenssøns stilling styrkedes, idet han før 1442 17/6 ikke mere var høvedsmand på Kalundborg, men var forflyttet til Helsingør, hvor han som høvedsmand er kendt [1443 30/5] – 1445 1/3. Kontrollen over de to slotte må tillægges betydning, skønt Morten Jenssøns skiftende lenstjeneste – han var 1446 15/6 høvedsmand på Ravnsborg på Lolland – i nogen grad udpeger ham som en trofast kongetjener. Betydningen af Aalborghus fremgår af, at Erik Nielssøn fra 1444 er høvedsmand her, uden at det vides, om Niels Erikssøn (Banner), der sidst omtales som lensmand 1442 26/10, var død eller havde modtaget anden forlening af Kristoffer (Vendsyssel?).

Gyldenstjernernes interesse for Nordjylland kan uddybes. Niels Erikssøn (Gyldenstjerne) til Langtind havde før 1443 28/6 ombyttet Koldinghus med Lundenæs (Bølling H), som lå mere bekvemt for hans godsinteresser. Hvorvidt Ribe samtidig gled ud af slægtens kontrol er ikke klart. Endnu i januar 1443 var Erik Nielssøn høvedsmand her. Samme år i forsommeren benævner sønnen Erik Erikssøn sig høvedsmand på Riberhus. Udsagnet behøver ikke at indebære, at Erik Nielssøn på dette tidspunkt havde afstået fra lensposten, men sønnen kan have overtaget høvedsmandsfunktionerne på grund af faderens deltagelse i rigsrådsforhandlinger.[6] Det vides ikke, om Erik Erikssøn senere blev ny lenstager, førend han i sommeren 1446 flyttede til Sverige som følge af giftermålet med Karl Knutssons datter.

Erhvervelsen af Aalborghus understreger Gyldenstjernernes magtposition i Jylland, hvor slægten sad på Børglum bispestol (Gert Pederssøn), Lundenæs (Niels Erikssøn), Skanderborg (Henrik Knudssøn), Riberhus? (Erik Erikssøn) og Han herred (Niels Pederssøn?). Ved sin store godsejendom og sine giftermålsforbindelser, hvor Niels Erikssøn var gift med Mette Jensdatter (Banner), kontrollerede slægten store dele af Nord- og Vestjylland.[7] Aalborghus gav Erik Nielssøn mulighed for øgede indkomster og forbindelser til Østersø-egnene. Byen var inde i en rivende udvikling på grund af efterspørgselen på limfjordssild. Erik Nielssøn måtte naturligt ønske at få del i disse indtægter fra korn- og sildehandel. Ribe var efter ummelandsfartens gennembrud omkring 1400 ikke længere handelscentrum, undtagen muligvis i udførselen af heste og stude. Derimod fik Aalborg som mellemled i de lange søfartslinjer stor betydning og tiltrak mange fremmede. Stadens købmænd sejlede på Bergen, Lübeck, Danzig og Livland.[8] I det sidste område, der var mellemstation mellem Novgorod og de vendiske hansestæder,[9] havde Erik Nielssøn og hans sønner personlige interesser (s. 339). Aalborg synes at give ham den mulighed for storhandel, som Stockholm i sin tid kunne være blevet for ham (s. 37).

Morten Jenssøns forflyttelse til Helsingør og Gyldenstjernernes interesse for Nordjylland åbnede adgang for nye høvedsmænd. På Kalundborg blev Joakim Flemming til Knudstrup (Løve H) høvedsmand. Hvem der efterfulgte Niels Erikssøn (Gyldenstjerne) på Koldinghus vides ikke. Otto Nielssøns broder Timme Nielssøn har sæde her i begyndelsen af Kristian I's regeringstid, muligvis endda 1449 1/5, og han kan have modtaget høvedsmandsposten allerede under Kristoffer. Under Kristian I er broderen Ludvig Nielssøn høvedsmand på Riberhus 1454 28/9, en position han ligeledes kan have erhvervet under Kristoffer. Til fordel for en bedring af Rosenkrantzernes stilling i Kristoffers sidste år taler endvidere, at Kristoffer ifølge et tingsvidne fra 1457 havde forlenet Stygge (Anders) Nielssøn (Rosenkrantz) med Skarpenbergs gods på Mors, som bisp Gert af Børglum († 1453) tidligere havde til len med Peder Nielssøn (Bomøve) som foged, og at Kresten Borre og Lyder Kabel († ca 1441-42) havde godset herefter.[10] – Da Peder Nielssøn og Kresten Borre endnu levede 1447,[11] og den sidste sandsynligvis skal opfattes som Lyder Kabels foged, fandt forleningen tidligst sted efter 1442. Det synes med rimelighed at kunne udtales, at Otto Nielssøns overtagelse af hofmesterembedet 1444 afspejler slægtens voksende indflydelse.

I forbindelse med Rosenkrantz-slægtens position må det nævnes, at Joakim Flemming var gift med Inger Andersdatter (Hvide), en datter af Otto Nielssøns hustrus første mand. Joakim Flemming var sandsynligvis rigsråd fra 1447, og også Mogens Ebbessøn (Galt), gift første gang med Anna Andersdatter og anden gang med Dorothea Eriksdatter (Rosenkrantz), fik snart sæde i rigsrådet. Hofmesteren Otto Nielssøns brødre Timme, Stygge,

Niels og Ludvigs riddertitel i 1447 samt Erik Ottessøns, som er belagt fra april 1449 (s 366) er endnu et tegn på, at slægten nød Kristoffers velvilje og i slutningen af 1440'erne nåede nær på højde med de vestjyske Gyldenstjerner. Timme Nielssøn († 1457) var i 1437 gift med en datter af Peder Mogenssøn til Stensballegård (Vor H), før 1449 med Abele, datter af Mads Nielssøn og Johanne Hansdatter (Podebusk), og sluttelig med Karen Elersdatter (Rønnow). Stygge (Anders), der endnu levede 1476, var gift med Berete Elersdatter, ligeledes af Rønnow-slægten, mens Niels († 1452) havde rigsråden Niels Erikssøns (Banner) datter Ide, og Ludvig Nielssøn var gift med Kirsten Andersdatter (Hak). Erik Ottessøn, hofmester fra sommeren 1456 efter Niels Eriksson (Gyldenstjerne), var 1455 gift med Henrik Knudssøns datter Sophie. I betragtning af den senere godsstrid med Lave Brok på Estrup, hvis fader rigsråden Esge Brok havde været gift med Ellen Henriksdatter, må ægteskabet betragtes som et konkret udslag af økonomiske interesser. Fra 1452 var Erik Ottessøn høvedsmand på Skanderborg slot, Henrik Knudssøns tidligere forlening, hvad der ydermere gør giftermålet forståeligt og i øvrigt tyder på, at Henrik Knudssøn ikke ganske havde fælles interesser med de nord- og vestjyske Gyldenstjerner.[12]

Gyldenstjernernes fremtrædende position i rigsrådet og på flere slotte i begyndelsen af Kristoffers regeringstid og Rosenkrantzernes voksende indflydelse i kongens sidste år må gøre det klart, at der var tale om to konkurrerende adelsslægter. De afgjorde dog ikke alene rigsrådets politik og besad heller ikke kontrollen over alle rigets betydningsfulde slotte. – Eggert Frille var høvedsmand på Hindsgavl i hele Kristoffers regeringstid og i de følgende mange år, hvad også var tilfældet med Claus Rønnow på Nyborg. Herforuden må nævnes Oluf Axelssøn, som mellem 1442 21/3 og 1445 23/4 ombyttede Vordingborg med det stærke Aalholm slot, hvilket han beholdt indtil overflytningen til Visborg på Gotland i 1449 (s. 417).

Om Thott-slægten og dens tilknytningsgrupper må nævnes, at Aage Axelssøn omkring årsskiftet 1446-47 efterfulgte faderen Axel Pederssøn på Varberg. Omtrent 1446 15/2 blev Niels Jenssøn (Galen) til Hammar ifølge et brev fra ærkebisp Tue til sit kapitel forlenet med det strategiske Sølvitsborg, mens Klaus Nielssøn (Sparre) til Ellinge modtog tilliggende til slottet, *»og begge riddere har modtaget vor herre kongens patentbreve herpå såvel over slottet som over de tilliggende godser.«*[13] Det vides ikke, hvem der havde Sølvitsborg før Niels Jenssøn, men adskillelsen af godset peger på en fordeling af slotslenets indtægter. Klaus Nielssøn havde 1447-49 Lyckeå slot og len i Blekinge, den vigtigste udførselshavn af produkter i dette område, i pant. Modtagelsen af Sølvitsborg slot kan være blevet ham unddraget under hensyntagen til det princip, at en person så vidt muligt ikke måtte være slotshøvedsmand mere end ét sted. Det er muligt, at Sølvitsborg len kan have været pantsat, som det var tilfældet i 1396, hvor Axel Kettilssøn (Krognos) besad slotslenet.[14] – Hvem der efterfulgte ærkebisp Johannes Laxmand på Lindholm slot efter 1443 vides ikke, og i 1460 er Axel Pederssøns dattersøn Stig Olufssøn (Krognos) høvedsmand her. På Laholm havde Erik Ged sæde.

På Helsingborg kendes høvedsmanden efter Peder Oxe i 1440 ikke, men antagelig i 1447 blev Joakim Flemming forflyttet hertil, og Kalundborg før 1448 15/1 overdraget til Mikkel Jørgenssøn (Rud). Joakim Flemming gjorde sig bemærket i Kristoffers sidste år, og indtog i de følgende år en vigtig stilling i rigsrådet, og nød Kristian I's tillid. Forflyttelsen til Helsingborg tyder på større opmærksomhed mod Øresund fra Kristoffers og et rådsflertals side. For dette taler endvidere, at et høvedsmandsskifte havde fundet sted på Krogen (Helsingør), idet den Gyldenstjernerne nærtstående Morten Jenssøn før 1446 15/6 blev forflyttet til Ravnsborg. Beslutningen blev truffet ved kongens bryllup i september 1445 (s. 321), og 1446 1/2 var Follert van Knob høvedsmand på Krogen.[15] Han viste i 1447 en selvstændig opførsel, idet han på trods af et brev af kong Kristoffer til preussiske søfolk ikke udleverede opbragt gods.[16]

Udnævnelsen af nye høvedsmænd på Sundslottene fulgtes af andre. På Københavns slot havde Evert Moltke sæde 1447 23/5, og samme år modtog bisp Jens af Roskilde Stegehus. Evert Moltke havde relationer til Mogens Gøye, Erik af Pommerns kammermester og høvedsmand på Københavns slot.[17] Mogens Gøye havde 1444/45 – 1448? sæde på Nykøbing slot på Falster nær hovedgården Krenkerup, hvad der betegner en styrkelse af hans stilling. Det må antages, at hans udnævnelse skyldes et ønske om at udnytte hans administrative evner, eller har sammenhæng med Kristoffers forståelse i disse år med blandt andre grev Hans og Anders Nielssøn på grund af forholdet til Erik af Pommern, ligesom anvendelsen af ældre kongetro personer må ses som bestræbelser fra Kristoffers side på at bedre sin stilling overfor rigsrådet.

Lenspolitikken i Kristoffers sidste år under Otto Nielssøns hofmestertid tyder således dels på Rosenkrantz-slægtens voksende indflydelse i Østjylland, dels på en genoptagelse af linien fra Erik af Pommerns dage med opmærksomhed mod Øresund. I samme tidsrum styrkedes flere slægter. Evert Moltke var gift med Beate Rønnow, og Korfitz Tønnessøn (Rønnow), der i april 1447 blev gift med Esge Broks enke Ellen Henriksdatter (Gyldenstjerne) (s. 356), havde muligvis Jungshoved slot efter Mogens Gøye.[18] Peder Hogenskild var i 1449 høvedsmand på Hagenskov på Fyn og rigsråd 1447? og før 1448 28/6. Efter Morten Jenssøns død før 1447 15/11 blev Tyge Ovessøn (Lunge) lensmand på Ravnsborg. Det vides ikke, om han modtog slottet af Kristoffer, eftersom han først optræder 1449 5/11. På Korsør var Jep Anderssøn (Lunge) høvedsmand ca 1443-1450. Før 1449 29/12 havde Johan Frille efterfulgt Oluf Axelssøn på Aalholm, antagelig på grund af Eggert Frilles indflydelse. I 1452 var han afløst af Mogens Ebbessøn, mens Johan Frille nogle år senere blev høvedsmand på Nykøbing. På Tranekær, som grev Hans besad til sin død i eftersommeren 1446, havde Philip Axelssøn (gift med Ermegård Eggertsdatter Frille) sæde før 1456 23/7 og til sin

død i 1464, hvorefter hustruen bestyrede slottet til 1467 under værgemål af sin fader. Thott-slægten var ved samme tid repræsenteret på Stegehus, som bisp Jens Pederssøn af Roskilde havde besiddet 1447-48. Erik Aagessøn var høvedsmand på Stege 1457-62. Han var 1465 24/8 efterfulgt af farbroderen Laurens Axelssøn.

Indehaverne af slotte i Kristoffers og i begyndelsen af Kristian I's regeringstid giver udsagn om, at det var rigsrådsslægterne Gyldenstjerne, Rosenkrantz, Thott, Rønnow og Frille med deres tilknytningsgrupper, som hovedsagelig monopoliserede rigets betydningsfulde fæstninger. I begyndelsen af Kristoffers kongetid var det Gyldenstjernerne og deres forbindelse til slægterne Banner, Laxmand, Brok og Gyrsting, som i Erik Nielssøns hofmestertid dominerede rigsrådets politik. Otto Nielssøns overtagelse af embedet i 1444 synes at indvarsle ikke blot en ændret smidigere rigsrådspolitik og hensyntagen til Sundet som nøglepunkt; men samtidig nye gruppers voksende indflydelse på lenene på grund af velvilje fra Kristoffer. Rokeringer og dødsfald synes at have trængt Gyldenstjernerne noget tilbage, skønt slægtsgruppen fortsat deltog i rådsforhandlinger og indtog en betydelig position. Adskilligt tyder på, at det i sidste halvdel af Kristoffers regeringstid især var Rosenkrantz, Thott, Frille og Rønnow-slægterne og deres respektive venskabsgrupper, som trængte frem på forleningerne.

Enkelte kvitteringer og regnskaber fra 1447 giver udsagn om, at rigsråden Anders Hak, ridderen Frederik Barsebek og sandsynligvis Hartvig Hesten til Elvedgård (Skovby H) på Fyn besad forleninger af kong Kristoffer.[19] Ellers vides ikke meget om lensvæsenets indretning, bispernes verdslige forleninger og afgiftsstørrelser til kronen. Derimod fremtræder det klart, at ingen udlændinge, som ikke var dansk gift, modtog slotte. Antagelsen i Dansk Adels Aarbog 1907, at bayreren Verner Parsberg skal have besiddet Holbækhus i 1443, grunder sig på en forveksling med Verner Barsebek. Senere blev Verner Parsberg dog naturaliseret ved ægteskab med Anne Tønnesdatter (Rønnow) og var høvedsmand på Holbækhus i 1456.[20] Rigsrådet fastholdt det konstitutionelle krav fra afsættelsen af Erik af Pommern, at kun indenlandske mænd måtte modtage forleninger, en bestemmelse, som blev optaget i Kristian I's foreløbige håndfæstning.

Det kan ikke undre, at ønsket om forleninger var udtalt hos adelen, idet selv små forleninger betød et vigtigt supplement, undertiden endog en fordobling af indtægtsgrundlaget.[21] Aristokratiets søgen efter indtægter og villighed til at betale for at få adgang til len, kunne mødes med kongemagtens voksende behov for kontantværdier. Den unge Kristoffer havde blik herfor, og af Kristian I's foreløbige håndfæstning 1448 1/9 fremgår det, at han havde udstedt ventebreve på slot, len eller rente.[22] I hvilket omfang dette gik for

sig, er ikke klart; men at det i Danmark skulle være sket i større målestok for slottenes vedkommende er ikke troligt i kraft af rådets kontrol over rigets fæstninger, skønt ansøgninger om ventebrev ikke var ukendte i sidste halvdel af århundredet.[23] Der var snarere tale om breve på herreder og andet krongods samt tilladelse til oppebærelse af byskatter efter pengelån til Kristoffer. Kendskabet er ikke stort; men kongen havde konkret indflydelse på bortforleningen af grunde i København, Roskilde, Helsingør og Odense til borgere og adelige, heriblandt ridderen Johan Bjørnssøn, uden at disse gavetildelinger havde større betydning.[24]

Flere eksempler kan fremdrages på pantsættelser efter pengelån. Otto Nielssøn havde Kristoffers pantebrev på Hasnæs, Ebeltoft og Hjelm for 1000 gamle rhinske gylden, og modtog muligvis allerede under den samme konge enkelte herreder, idet han besidder flere under Kristian I.[25] Henrik Knudssøn modtog 1443 7/1 Horsens by i pant for 1000 rhinske gylden.[26] Hr. Henrik fik 1451 25/6 Bygholm slot med tilliggende herreder i pant for 1333 rhinske gylden, hvilke områder Johan Bjørnssøn tidligere besad, uden at det vides, om der også her havde været tale om pantsættelse. Mathias Fredbjørnssøn (Skinkel med lilje) havde Svendborg i pant for 1000 mark *»nobæle«* guld endnu 1447 3/7, og Johan Hvitkop (Krummedige) til Sandholt (Salling H.) havde Krarup sogn i pant, hvilket han endnu besad i 1486. Johan Bjørnssøn indløste Rønninge gods af Anders Iverssøn (Benvåben) og modtog Kristoffers brev herpå.[27] Klaus Nielssøn (Sparre) til Ellinge erhvervede sandsynligvis før 1447 Lyckeå len i Blekinge som pantelen. Guldsmeden Henrik Dringenberg (fra 1455 Kristian I's møntmester og foged i Malmø) og hans hustru Abele havde Kristoffers brev på 50 mark lybsk årligt af Malmø byskat.[28] Claus Rønnow havde Salling og Sunds herreder på Fyn i pant, hvilke han modtog af Erik af Pommern eller af Kristoffer, og Peder Lykke oppebar byskatten af Randers i 1448. Lyder Kabel og hans hustru besad endnu i begyndelsen af kong Kristoffers regeringstid Mors i pant.[29]

Det var ikke ualmindeligt, at købstæder blev forlenet som sikkerhed for et pengelåns tilbagebetaling, og ca. 1474 var over halvdelen af byerne på Fyn pantsatte.[30] Sandsynligvis udstedte Kristoffer flere breve, som gav besidderen ret til byskatten eller dele heraf samt andre rettigheder i et nærmere angivet tidsrum, indtil et pengelån var betalt. Hans udgivelse af ventebreve på byskat og godslen skal måske især henføres til sidste halvdel af hans regeringstid, hvor det lykkedes ham at styrke sin personlige indflydelse. Mangel på breve og dokumenter og større kendskab til lensvæsenets udformning tillader ikke at bedømme råders og andres holdning til Kristoffers forleningspolitik. Det er muligt, at enkelte tildelinger kan have skabt spændinger og interessekonflikter mellem lenstagere og for sin del medvirket som baggrund for belæringen af kongen i 1445 (s. 320).

Kristoffers udstedelse af ventebreve tillader at slutte, at han førte en aktiv

forleningspolitik, som lå på linie med købstadspolitikken og centraliseringen af udmøntningen. Kongen søgte at kontrollere rigets finanser og samtidig øge kronens indtægter. – Om Kristoffers opmærksomhed overfor slottene må bemærkes, at han i foråret 1443 mageskiftede en grund til Kalundborg slot og udstedte et åbent brev herover.[31] I kongens tid påbegyndtes opbygningen af den nordre side af Koldinghus fra grunden, og i 1447 blev der på Københavns slot arbejdet på tårnet og slotstrappen.[32] I kongens første regeringsår udvidedes riddersalen på Københavns slot til den anselige bredde af tyve meter, et arbejde, der skal ses i sammenhæng med København som regeringsby.[33]

Trods en aktiv lenspolitik lykkedes det ikke Kristoffer at bryde rigsrådets kontrol med de militære og strategiske slotte. Først Kristian I formåede at overvinde rigsrådets monopol herpå, hjulpet af opgøret med Axelsønnerne i 1460'erne. På baggrund af en fornyelse af rigsrådet fandt tilsvarende en art omvæltning sted indenfor lensvæsenet, idet højere adelige, lavadelige og kongelige tjenestemænd (f.eks. Joakim Griis på Københavns slot, Jep Jenssøn Ravensberg på Haraldsborg og Johan Fikkessøn på Ravnsborg) kom i besiddelse af høvedsmandsposter (se bilag II). Situationen illustreres ved, at mens omkring 1450 næsten samtlige slotte var forlenet til riddere og rigsråder, var der i 1470'erne overvægt af væbnere, og i 1480'erne besad rigsråderne under halvdelen af slottene. Det sidste foranledigede muligvis indsættelsen af en bestemmelse i kong Hans' håndfæstning 1483 om, at nye lensmænd skulle indsættes med samtykke af pågældende landsdels rigsråder.[34]

Rigsembeder

Rigsrådet havde i 1439 bebrejdet Erik af Pommern, at han ikke besatte drost- og marskembederne (s. 105). Klagerne, som sammen med mange andre skulle forstærke indtrykket af kongens slette og egenmægtige styrelse, havde råderne sandsynligvis overtaget fra det svenske og norske rigsråds tidligere henstillinger til Erik af Pommern. Anklagerne må tillige opfattes som udtryk for bestræbelser på indsigt i og kontrol med regeringsstyrelsen. Kristoffers regeringstid må her blive vigtig, når rigsrådets indflydelse og vilje til at føre tidligere krav igennem skal bedømmes.

Embedernes besættelser under den unge konge er kendt af forskningen, især fra W Christensens værk om Dansk Statsforvaltning i det 15. Aarhundrede. Foruden en gennemgang af embedernes indhold og pligter, som det spredte kildemateriale giver udsagn om, ligger hovedvægten på den konkrete opregning af embedsindehaverne. Kristoffers regeringstid kunne naturligt ikke tillægges større undersøgelser. En fornyet gennemgang synes at kunne tilføje nyt og skabe større klarhed over rigsstyrelsens indretning i

disse år på baggrund af Kristoffers centraliseringsbestræbelser i finansstyrelsen og rigsrådets almindelige magtposition. Tillige turde det være muligt at klarlægge baggrunden for udnævnelsen af nye personer på enkelte embeder.

Drost- og marskembedet havde ved Erik af Pommerns afsættelse stået ubesatte siden dronning Margrethes tid, i lighed med gælkerembedet i Skåne efter Tue Galens afsættelse ca 1383. Den sidste marsk var Evert Moltke i 1380, og drosten Henning Podebusk døde i 1387 eller 1388. I den manglende nybesættelse af disse embeder så kongemagten en mulighed for at styrke egen position og mindske aristokratiets magt, idet drosten var kongens stedfortræder i monarkens fravær.[1] Drostembedet blev imidlertid ikke besat under Kristoffer, og Mollerups udtalelse, at Erik Nielssøn var drost i 1439 beror på en fejltagelse og er uden støtte i dokumenterne.[2] Embedets manglende nybesættelse skyldes ikke blot, at Kristoffer og muligvis flere danske stormænd var modstandere heraf og frygtede embedsindehaverens magt, men også at udviklingen så at sige var løbet fra drostembedet, på trods af at drosttitelen overlevede i Slesvig og endnu træffes 1446, hovedsagelig i forbindelse med retsplejen.[3] Det blev hofmesterembedet, som blev drostembedets arvtager og som i løbet af det 15. århundrede blev rigets fornemste. Allerede i Erik af Pommerns tid var embedet blevet beklædt af så ansete personer som Jens Due, Anders Jakobssøn (Lunge) og Erik Krummedige.[4]

I begyndelsen af Kristoffers regeringstid var bayreren Albrekt Mohrer hofmester og træffes som sådan 1439 3/11-1440 23/8. Han var på dette tidspunkt endnu væbner, hvad der har foranlediget W Christensen til heri at se et tegn på nogen tilbagegang for embedet.[5] Det må imidlertid bemærkes, at Albrekt Mohrer deltog på Jönköping-mødet 1439 i egenskab af hertug Kristoffers hofmester. Han omtales her i unionsdokumentet som i lensbrevet til hertug Adolf fra 1440 forrest blandt væbnerne, hvad der indebærer en anerkendelse af hans position, uden at dette tillader større slutninger om hans embedsvaretagelse (s. 126, 136).

G Carlsson har på grundlag af Albrekt Mohrers embede ment, at denne i en overgangsperiode havde fået lov til at beholde rang og titel efter Kristoffers flytning til Danmark.[6] Synspunktet må tillægges vægt og tydeliggøres ved, at Kristoffer indtil 1440 9/4 var dansk rigsforstander. Albrekt Mohrer synes derimod ikke at være indehaver af et dansk embede. Erik Nielssøn var hofmester 1441 30/7 og sandsynligvis allerede i tiden forinden.[7] Det må antages, at Albrekt Mohrers fratræden fra embedet skyldes en fordring fra rigsrådernes side, idet Albrekt Mohrer vedblev at være Kristoffers fortrolige og nød hans tillid (s. 315). Erik Nielssøn havde efter bruddet med Erik af Pommern været blandt de ledende ved indkaldelsen af Kristoffer. Det kan ikke undre, at det blev Erik Nielssøn af den mægtige Gyldenstjerne-slægt, som kom i besiddelse af rigets hofmesterembede. Erik Nielssøn besad stil-

lingen endnu i juni 1442 og formåede med rimelighed i årene efter opgøret med Erik af Pommern at samle et flertal i rigsrådet.

Hvorlænge Erik Nielssøn var hofmester, inden Otto Nielssøn 1444 18/8 og atter i september 1445 benævnes med titelen, er ikke klart.[8] Heller ikke kendes den konkrete årsag til embedsskiftet. E Arup har formodet, at Johannes Laxmands død 1443 30/5 foranledigede Erik Nielssøn til at søge sin afsked.[9] Synspunktet synes tvivlsomt ved en hurtig betragtning, og savner støtte i dokumentmaterialet. Alligevel kan udsagnet dække over nogen rigtighed. Ærkebispens død kan have mindsket Erik Nielssøns muligheder for at vinde flertal i rådet efter unionens genetablering og det stadige hensyn til hansestæderne og til Erik af Pommern. Der vides ikke meget herom (s. 250), og i 1447 viste Erik Nielssøn selv smidighed overfor hansestæderne (s. 359). Derimod er det sandsynligt, at Erik Nielssøns forflyttelse til Aalborghus i 1444 har sammenhæng med fratrædelsen fra hofmesterstillingen.[10] Fremfor at opholde sig alt for ofte i København i Kristoffers nærhed, kan Erik Nielssøn have foretrukket det fjernereliggende Aalborg og prioriteret egne økonomiske interesser højest. Netop i disse år lå Erik Nielssøn og hans sønner i strid med ordensmesteren i Livland om de Hagenske godser (s. 341). Ribekapitlet var involveret i denne strid, og stod ikke på god fod med Erik Nielssøn og hans sønner. Hertil kom, at striden fra Ribe 1443 7/1 om gods, som Erik Nielssøn på dette tidspunkt holdt til Riberhus, endnu 1444 3/11 ikke synes afsluttet.[11] Sønnen Niels Erikssøn til Langtind lå i 1444 i strid med bisp Kristian om gods, og bispen synes endog at have lyst Hr. Niels i band.[12] Disse forhold kan have medvirket til Otto Nielssøns overtagelse af hofmesterposten, som han beholdt til 1452, hvor han efter ansøgning 23/8 afskedigedes fra sit embede af Kristian I.[13]

Et modsætningsforhold mellem Erik Nielssøn og Kristoffer kendes ikke. Trods embedsskiftet havde Erik Nielssøn og hans slægtsgruppe stadig mulighed for at gøre sig gældende i rigsrådet og overfor kongen. Fratrædelsen fra hofmesterposten bør efter alt at dømme ikke opfattes som et alvorligt politisk nederlag for Erik Nielssøn, men nok som et tegn på en ændret politik på enkelte punkter med større opmærksomhed mod de vendiske hansestæder og på voksende indflydelse for Otto Nielssøn. Konkurrencen mellem slægterne Gyldenstjerne og Rosenkrantz giver sig udslag i, at Niels Erikssøn ca 1452-3 efterfulgte Otto Nielssøn, og at han i 1456 afløstes af Erik Ottessøn, som beholdt stillingen til 1480.[14]

Marsk var under Kristoffer Oluf Axelssøn. Han træffes med titelen i begyndelsen af juli 1443. Det er sandsynligt, at embedsudnævnelsen fandt sted i 1440, eftersom Oluf Axelssøn i juli måned ledede belejringen af Krogen.[15] Udnævnelsen vidner om hans fremtrædende position i rigsrådet, hvor han var blandt de første i opposition til Erik af Pommern. Oluf Axels-

søn besad embedet i resten af kong Kristoffers levetid, under interimsregeringen 1448 og i begyndelsen af Kristian I's regeringstid. Ved overflytningen til Gotland i 1449 måtte han fratræde stillingen. Efterfølgeren som anfører for rigets krigsvæsen blev Claus Rønnow, som optræder med titelen marsk 1449 12/12 og beholdt dette embede til 1480.[16]

Kammermester i Erik af Pommerns sidste år var væbneren Mogens Gøye til Krenkerup, som tillige var høvedsmand på Københavns slot. Ved Kristoffers ankomst til Danmark måtte Mogens Gøye fratræde stillingen, og 1439 29/10 var bayreren Kristoffer Parsberg hertug Kristoffers kammermester.[17] Som det var tilfældet med hofmesterembedet fortsatte Kristoffer med egne rådgivere i en overgangsperiode. Der blev imidlertid ikke tale om at overgive kammermesterembedet til en indenlandsk. Kristoffer fortsatte med at have en bayrer til at varetage rigets finanser. Kristoffer Parsberg var endnu 1441 12/6 i besiddelse af stillingen, men var 1441 4-5/8 afløst af Frederik von Wulfstein.[18] Baggrunden for embedsskiftet kendes ikke, men skal antagelig søges i kongens forestående rejse til Sverige, hvor Kristoffer Parsberg kan have været udpeget til at deltage. At han stod kongen nær og nød hans tillid fremgår af, at han ved tiden for det jyske bondeoprør blev sendt til højmesteren i Preussen for at hindre en tilnærmelse mellem Ordenen og Erik af Pommern (s. 173). Ved midten af juli 1443 var Kristoffer Parsberg atter kammermester. Han var 1445 31/5 afløst af Frederik von Kinsberg, og embedsskiftet fandt sted tidligst efter årsskiftet 1444-45, idet Frederik von Kinsberg 1444 10/12 før tiden blev udløst af et kontraktforhold til staden Nürnberg, indgået i februar samme år.[19] Det kan ikke betvivles, at Frederik von Kinsberg besad det danske kammermesterembede, idet han kvitterede for pengebeløb indbetalt af Otto Nielssøn og andre.[20]

Fra september 1445 og endnu i marts 1446 var dekanen i København Knud Mikkelssøn indehaver af kammermesterstillingen, for atter fra april-maj 1447 at være afløst af Kristoffer Parsberg.[21] Doktor Knuds udnævnelse er interessant på baggrund af Kristoffers bestræbelser på at holde kammermesterembedet besat med egne fortrolige landsmænd efter bayrisk forbillede, hvor kammeret havde udviklet sig til at være centrum i finansstyrelsen.[22] Kongens kontrol med rigets finanser blev søgt brudt, og gør det klart, at det ikke kan være Kristoffer, som frivilligt udnævnte Knud Mikkelssøn, men dette må skyldes et krav fra det danske rigsråd. – Utvivlsomt har embedsskiftet sammenhæng med uoverensstemmelser mellem Kristoffer og rigernes råd i tiden ved brylluppet, hvor råderne konsoliderede deres position. Det danske rigsråd havde med en dansk kammermester – doktor Knud var efter alt at dømme medlem af rådet[23] – større mulighed for indsigt i rigets finanser, og samtidig opnåede rådet, at kongens bayriske rådgivere blev trængt tilbage. Der var ikke tale om, at Kristoffer Parsberg og Albrekt

Mohrer besad dansk rigsrådsstatus. Råderne tolererede ikke, at udlændinge fik sæde i rådet.

Kristoffers egenhændige udnævnelse af Kristoffer Parsberg i foråret 1447 – muligvis tilskyndet af doktor Knuds udenlandsrejse (s. 228) – gør det klart, at kongen fortsat bestræbte sig på at kontrollere kammermesterembedet, og at rigsrådet affandt sig hermed. Kongen og Kristoffer Parsberg havde dog ikke uindskrænkede muligheder for at unddrage sig rigsrådets kontrol med regnskabsoppebærelse og udgifter, skønt skatter i guld indbetaltes direkte til kongen.[24] Det fremgår af regnskaber fra 1447, at hofmesteren Otto Nielssøn og marsken Oluf Axelssøn deltog ved Kristoffer Parsbergs pengeudbetaling til tjenestefolk og hofsinder.[25] På den anden side havde kongens bestræbelser på at kontrollere og indrette kammermesterembedet efter bayrisk forbillede til følge, at embedets betydning voksede, og allerede Erik af Pommern havde i 1421 den højtbetroede rigsråd Benedikt Pogwisch som kammermester.[26] Fra 1447 og senere under Eggert Frille, der var kammermester under interimsregeringen 1448 og atter 1449 25/8-1454 11/4, høres om kammermesteriet.[27] Betegnelsen kan have eksisteret tidligere under kong Erik, men peger på en fastere organisering og større institutionalisering under Kristoffer end førhen.[28]

Kronens indtægter og kostbarheder var under Kristoffer anbragt i »Tårnet« på Københavns slot, og i Kristoffers testamente 1448 4/1 omtales, at eksempelvis perler, guld og penninge opbevaredes her.[29] Kalundborg var ikke skatkammer som i Erik af Pommerns dage, hvad allerede Mogens Gøyes stilling som kammermester og høvedsmand på Københavns slot med forsigtighed synes at indvarsle. Flytningen af skatkammeret må opfattes som endnu et tegn på centralisering af finansstyrelsen, samtidig med at Københavns stilling som kongeresidens og hjemsted for administrationen fæstnede sig.

Rigskansler og indehaver af rettertingsseglet i begyndelsen af Kristoffers tid var efter alt at dømme Iven Foss til Aalstrup (Lollands Sdr H), som beklædte stillingen 1423 15/6 og sandsynligvis til sin død i begyndelsen af 1440'erne. Han træffes sidste gang 1441 27/7, og 1443 28/6 er Jens Torbernssøn (Sparre) til Bringstrup (Ringsted H) rigskansler – en position han beholdt til 1460.[30] Jens Torbernssøn havde været høvedsmand på Kalundborg 1437-1439, hvor rigets arkiv havde sæde fra dronning Margrethes dage. Det er muligt, at erhvervelsen af rigskanslerembedet har forbindelse hermed. I modsætning til Iven Foss blev Jens Torbernssøn ikke rigsråd under Kristoffer. Hans tidligere sympatier for Erik af Pommern var sandsynligvis medvirkende hertil, foruden at han, som E Ulsig har vist, ikke hørte til højadelen.[31]

Erik af Pommerns kansler Laurids Brandt fulgte i 1438 med til Gotland. Kancelliet synes indtil eftersommeren 1439 at have ligget stille, hvad der

utvivlsomt forøgede såvel rettertingskanslerens som bisp Jens af Roskildes arbejdsbyrde i dennes egenskab af øverste kansler (s. 103 jf 444, 269). Den nye kansler under kong Kristoffer blev ærkedegnen i Roskilde Oluf Mortenssøn af borgerslægten Baden. Oluf Mortenssøn var sandsynligvis udnævnt 1440 24/8 og med sikkerhed 10. oktober samme år. Han beholdt stillingen til efter 1446 13/6, og var før 1448 4/1 afløst af kantoren i København Oluf Jenssøn, som siden ses i stillingen 1448 18/11 – 1450 20/12.[32] Oluf Jenssøn havde i sin tid tjent kongens moder og i 1420 af paven fået bevilget et kanonikat i Regensburg med ventebrev på et præbende sammesteds.[33] Oluf Jenssøns udnævnelse må ses på baggrund heraf.

Oluf Mortenssøn, der efter alt at dømme besad rådsstatus under Kristoffer,[34] var gentagne gange kansler under Kristian I, hvad der sandsynliggør, at Kristoffer ved at vælge Oluf Jenssøn kan have gjort sig håb om at bedre sin position på rigsrådets bekostning på linie med Kristoffer Parsbergs genudnævnelse til kammermester efter Knud Mikkelssøn. Kanslerembedet var imidlertid ikke særlig anset, skønt Oluf Mortenssøn bedrede embedets position (s. 335). Af betydning er, at arkivførelsen udvidedes under Kristoffer efter forbillede fra det kejserlige kancelli i Tyskland. W Christensen har vist, at der i kongens regeringstid synes at være blevet ført en eller flere kancelli-registranter vedrørende dels Bayern, som Kristoffer overtog efter faderens død 1443, dels forholdet til udlandet, især gælds- eller lensbreve eller dokumenter, som på anden måde havde interesse for kongens finansvæsen.[35] Alle brevene er skrevet på tysk i modsætning til de latinske brevbøger under Kristian I og kong Hans og bærer påtegningen Registrata (forkortet R), ofte fulgt af tyskklingende personnavne som Erasmus Maynberger (benævner sig secretarius 1445 5/3), Kristoffer Dorn, Otto Kanawer og Kristoffer Uttinger. Disse personer var sandsynligvis kancelli-skrivere fra Bayern og må formodes at være indkaldt af Kristoffer specielt til at varetage kongens korrespondance og sager vedrørende Bayern.[36] Hvorvidt de tyske skrivere har stået direkte under kongen, som det sidenhen var tilfældet, eller har stået til ansvar for kansleren, er ikke klart.

I et regnskab fra 1447 omtales enkelte kancelli-skrivere, som skrev på henholdsvis dansk og tysk, og i juni samme år nævnes *»Denske Kantzley«* i det selvsamme regnskab.[37] Hvorvidt udtrykket virkelig var gængs på Kristoffers tid vides ikke, idet regnskabet kun kendes i en sen afskrift. Det forekommer imidlertid sandsynligt i betragtning af de omtalte skrivere samt den kendsgerning, at Kristoffer havde både danske og tyske hofsinder. Arkivførelsens udvidelse og den forholdsvis flittige brug af latinske påskrifter under brevene tyder på en fastere organisering af kancelliet i lighed med kammeret. Dette afspejler en udvidelse af centraladministrationen i omfang og intensitet, herunder grundlæggelsen af et kancelliarkiv. Arkiverne i Vordingborg og i tårnet på Kalundborg (Folen) ophævedes dog ikke. Enkelte

dokumenter og breve blev muligvis flyttet, når der var brug herfor, og i 1476 toges registraturer over brevene på Vordingborg og Kalundborg. Først 1582 flyttedes arkivet fra Kalundborg til København, heriblandt sandsynligvis arkivalierne fra Vordingborg, der tidligere var flyttet til Kalundborg.[38]

De nøjere regler for kancelliets arbejde i Kristoffers tid kendes ikke. Heller ikke forhold som skrivernes aflønning, aflæggelse af ed og muligheden af en tysk kansler sideordnet med den danske kan belyses nærmere, omend kansleren muligvis blev fast aflønnet. Sportelsystemet eksisterede, som det var tilfældet fra gammel tid, og i 1445 betalte hansestæderne 100 rhinske gylden til kansleren og 2 lette gylden til de lavere skrivere i kancelliet.[39]

Kansleren, som ledede kancelliet, havde altså under Kristoffer tilstrækkeligt at bestille. E Arup har ment, at den virkelige kansler i begyndelsen af Kristoffers regeringstid var ærkebisp Johannes Laxmand, men at han blot forsmåede titelen.[40] Rigtigheden heraf er tvivlsom. Som gejstlighedens øverste i Danmark kunne han ikke besidde rigsembeder. Der eksisterer ingen eksempler på, at en ærkebisp har haft permanente verdslige beføjelser i form af embeder.[41] Derimod kunne bisperne sidde inde med embeder, og fra gammel tid besad de kanslerposten på grund af deres læse- og skrivefærdigheder.[42] Roskildebisperne indtog her en fremtrædende position. Jens Anderssøn (Lodehat), bisp fra 1417-1431, er imidlertid den første, der benævnes Danmarks riges øverste kansler. Han betegnes som sådan 1419, 1421 og 1423, hvorimod efterfølgeren Jens Pederssøn (Jernskæg) fra 1432-1448 kun en gang omtales som kansler (regni Danorum cancellarius), og det i et digt rettet til ham selv. Først i 1510 træder titelen øverste kansler atter frem, og endelig hyppigt om bisp Lage Urne og den sidste katolske Roskildebisp Joakim Rønnow.[43] – Trods mangel på underretninger fra anden halvdel af det 15. århundrede kan der være grund til at stille det spørgsmål, om bisp Jens Pederssøn har besiddet en stilling som øverste kansler med overordnet myndighed over og tilsyn med kongens kansler, og eventuelt med rigskansleren. Udsagnet i unions-forslaget fra 1436, at kongen skal have en øverste kansler i hvert rige, er lidet konkret og falder sammen med rigskanslerens myndighedsområde.[44]

Flere forskningsbidrag har tilsluttet sig eksistensen af et øverste kanslerembede og søgt at slutte sig til embedets mulige omfang hovedsagelig på grundlag af titelens lejlighedsvise forekomst. E Arup har derimod betvivlet, at titelen i det 15. århundrede virkelig betegner et embede.[45] Andre veje må følgelig prøves. Roskildebispens tilstedeværelse ved og fravær fra vigtige forhandlinger og rigsrådsmøder forekommer som en vigtig og uprøvet mulighed for at bedømme bispens besiddelse af et »embede«. Ved iagttagelse af Jens Pederssøns (Jernskæg) optræden ved Erik af Pommerns afsættelse og i årene under Kristoffer må det bemærkes, at bispen i lighed med rigs-

kansleren Iven Foss ikke var nærværende ved udstedelsen af dokumenter fra Lübeck i juni-juli 1439 og ved modtagelsen af hertug Kristoffer. Derimod var han med på Jönköping-mødet i november 1439 for at få svenskerne til at vælge Kristoffer til konge. Han var ikke nærværende ved Kristoffers kongevalg i Viborg 1440 9/4, men efter alt at dømme kortvarigt i Kolding 1440 30/4. Bisp Jens deltog i forhandlingerne i København i sommeren 1441 sammen med ærkebisp Johannes Laxmand og andre råder, som ikke rejste med Kristoffer til Sverige. I 1442, under Kristoffers fravær, synes bispen at have indtaget en vigtig position (s. 203). Derimod var han ikke med ved kongens kroning i Ribe nytårsdag 1443. Han deltog i flere rådsmøder i disse år (bilag 3), og var sandsynligvis med ved forhandlingerne med hansestæderne i 1447, hvor drøftelserne flere gange blev forlagt til bispens gård i København. Jens Pederssøn var efter alt at dømme ikke til stede på unionsmødet i Kalmar 1444, og var sandsynligvis heller ikke med på Gotlands-ekspeditionen i 1446.

Jens Pederssøns fravær fra flere vigtige sammenkomster i tiden efter opgøret med Erik af Pommern kan ikke tilskrives bevidste unddragelsesforsøg og modsætningsforhold til de øvrige råder. Fraværet skyldes snarere, at bispen, mens flere råder var bortrejst, forestod rigsstyrelsen, eventuelt sammen med rigskansleren. At hans position ikke må undervurderes fremgår af, at han skrev til Lübeck før 1440 6/5, og at hansestæderne i 1446 ses at have skrevet til henholdsvis ham og Kristoffer om rigernes strid med Stralsund (s. 139,353).

For rigtigheden af bisp Jens' besiddelse af myndighed og indflydelse på regeringsførelsen taler endvidere, at bispen i Kristoffers testamente 1448 4/1 nævnes som testamenteeksekutor efter ærkebisp Tue Nielssøn og før Otto Nielssøn.[46] Væsentligt er her, at mellemrummet mellem Roskildebispen og omtalen af Otto Nielssøn ikke er særlig stort i det dårligt bevarede pergamentdokument, og før hofmesterens navn er alene bevaret ordet *[ca]ncelær.* Dette kan tolkes, som at *»herre Jens meth samme nathe [biscop i Roskilde]«* er benævnt med kanslerværdighed. Dette er betydningsfuldt, idet kansleren Oluf Jenssøn ([Olau]o Johannis) opregnes som nærværende i dokumentets slutning med tilføjelse af »vor kansler« (cancellario nostro). Oluf Jenssøn er tydeligvis kongens kansler, hvorimod bisp Jens må betegnes som rigets kansler. Dette peger på rigtigheden af det ovennævnte versudsagn om bisp Jens som *»regni Danorum cancellarius«,* ikke som rigskansler (justitiar), men som overordnet og med et slags tilsyn med kancelliet. Titelen modsvarer efter alt at dømme forgængeren Jens Anderssøns (Lodehat) rang af øverste kansler. Der synes ikke at være tale om, at Jens Pederssøn dagligt kontrollerede kancelliet, men at bispen blot under Kristoffer besad myndighed til at forestå og eventuelt overtage ansvaret for kancelliets virksomhed på rigets vegne, hvis situationen krævede det ved kongens og kanslerens

fravær fra København. Herforuden havde Roskildebispen Kristoffers originale kongeed i sin varetægt i domkirkens arkiv, hvor også kongens testamente sidenhen synes at have befundet sig.[47]

Det må formodes, at bisp Jens kan have deltaget ved udformningen af betydningsfulde breve til fremmede magter. Kristoffers latinske skrivelse til Henrik VI af England fra 1443 23/10 er således usædvanlig velformuleret og argumenterer for kongens rettigheder på grundlag af adskillige citater fra Bibelen.[48] Skønt kancellipersonalet i en senere tid skulle være *»velforfarne udi kieyserlig lov og i biblia«*,[49] udelukker dette ikke, at Roskildebispen eller andre, for eksempel den retskyndige dekan Knud Mikkelssøn, er blevet rådspurgt ved dokumentets udstedelse. Der er grund til at fremhæve, at bisp Jens Pederssøn af Roskilde under Kristoffer af Bayern synes at være indehaver af en slags overordnet kanslerværdighed. Skønt titelen til daglig sandsynligvis var en formalitet – bisp Jens vides ikke som sin forgænger at have vidimeret vigtige dokumenter[50] – og kongens kansler ledede kancelliet, må stillingen som rigets kansler ikke undervurderes ved bedømmelsen af rigsrådets magtposition i disse år.

Det var sandsynligvis med rådets samtykke, at arkivførelsen og kancelliet tidligt organiseredes efter tilskyndelse fra Kristoffer. Udvidelsen imødekom et tiltrængt behov i udviklingen af stænderstaten. Roskildebispens rolle som rigets kansler måtte, som centraladministrationen voksede, imidlertid blive trængt tilbage. Muligvis forklares den manglende omtale af bisperne som kanslere i anden halvdel af det 15. århundrede herigennem i lighed med kammermesterembedets sandsynlige ophør 1469-1492. Under Kristian I blev kancelliet udvidet og bredte sig på hidtidige embeders område, hvad ansættelsen af flere skrivere og dygtige, veluddannede folk til diplomattjeneste uddyber.[51] Ved bedømmelsen af finansvæsenets og administrationens centralisering må Kristoffer af Bayerns regeringstid tilkendes større opmærksomhed end hidtil.

Sammenfatning

Kristoffers kongetid faldt samtidig med Baselkonciliet. I samarbejde med bisperne gennemførtes tiende- og klosterforordninger. Klosterforordningen gav kongemagten fordele, idet monarken nu kunne optræde på embedsvegne, når han under påberåbelse af sin pligt til at sørge for tugtens opretholdelse blandede sig i klostrenes forhold, pålagde gæsteri og andre afgifter. Hans magtkrav forvandledes langsomt fra hævd til ret. De egenrådige bispers søgen efter større indkomster medvirkede til en udvikling, som skulle bringe klostrene fuldstændig i kongens hånd. Kristoffers regeringstid danner et højdepunkt for kirkens magt i Danmark og for et statsligt-kirkeligt styre.

Kristoffer vedblev at anerkende Baselkonciliet og den skismatiske pave, hvorimod enkelte bisper og andre i 1447 atter knyttede kontakt med Rom. Kongen udstedte i begyndelsen af sin regeringstid enkelte foreløbige privilegier, da den kirkepolitiske afklaring om tilslutning til paven eller konciliet endnu var usikker. Ligesom moderen og morbroderen Erik af Pommern havde hver deres birgittinerstiftelse, således grundlagde Kristoffer Mariager, uden at der var tale om, at Maribo undgik hans opsyn. Kristoffers ærkekongedømme karakteriseredes af smidighed og realiteter.

Forholdet mellem kongen og bisperne var godt, og Kristoffer bestræbte sig på at beskytte bispernes privilegier. Specielt ærkebisp Johannes Laxmand belønnedes og modtog kongens verdslige tilsynsret over kirkens huse i Lundeærkestiftet. Der var ikke tale om en *»Hans Laksmands Regering«*, og intet tyder på, at ærkebispen bestræbte sig på at udforme unionen som en forbindelse mellem ligestillede stater. Smidighed til ærkesædets fordel under dække af det nye unionsprincip rammer rigtigere, når rådets førstemand skal indkredses. Johannes Laxmand var en fuldgyldig repræsentant for tidens konciliære højgejstlighed. Efterfølgeren Tue Nielssøn besad ikke samme smidighed og udfordrede de svenske bisper og Uppsalaærkebispen ved enkelte lejligheder.

I henseende til verdslige forordninger udstedte Kristoffer landefredsforordninger, og forbud mod at bære våben blev optaget i adskillige byprivilegier. Kongen og rigsrådet befæstede deres magtposition i bestræbelser på at undgå nye bondeoprør. Bøndernes rettigheder blev indskrænket.

Adskillige købstadsprivilegier blev udstedt af Kristoffer. Københavns stadsret fra 1443, som kodificerede gældende retsregler, dannede grundlag for senere arbejder med udbredelse i flere købstæder. I privilegier fra begyndelsen af kongens regeringstid blev indsat bestemmelser rettet imod udenlandske købmænd, mens dette kun sjældent skete i senere privilegier. Påbudene imod de fremmede stammer fra en periode, hvor Kristoffer befæstede sin position, og rigsrådet domineredes af slægterne Gyldenstjerne-Banner, Gyrsting og Laxmand.

Den ændrede privilegeringspolitik efter 1443 afspejler den udenrigspolitiske situation, hvor det af hensyn til Erik af Pommern gjaldt om at fastholde en forståelse med hansestæderne. Nye grupper i rigsrådet var ledende i dette tidsrum: Rosenkrantz, Thott, Frille og Rønnow. – Enkelte privilegier til hollandske byer fra Kristoffers tid vidner om, at en forståelse hertil blev fastholdt. Derimod forblev forholdet til englænderne ustabilt. – Vedrørende hjemlige forhold indskærpede kongen forbud imod forprang og ulovlige havne, og han måtte flere gange forbyde forsøg på at hæve jordlejen af udlejede grunde i byerne. Kongen havde blik for større indtægter ved told og bøder og var særlig opmærksom på byskatterne.

I Kristoffers tid bedredes mønten, og Malmø blev eneste udmøntnings-

sted. Placeringen vidner om perspektiv og forståelse for handelens muligheder. Der var en kursforskel på 10% på dansk og hanseatisk mønt med indtjeningsformål for øje. De gode handelskonjunkturer og Danmarks centrale beliggenhed mellem Østersøbyerne og Nederlandene med voksende vareefterspørgsel fordrede et stabilt møntsystem.

I lensstyrelsen dominerede i begyndelsen af Kristoffers tid de rigsråder, som afsatte Erik af Pommern. Enkelte rokeringer fandt sted for bedre varetagelse af godsinteresser. Ingen udlændinge, som ikke var naturaliserede fik sæde på noget slot. Enkelte ældre rigsråder og andre udenrådsadelige fik ingen slotte i hænde på grund af deres stillingtagen til tronskiftet. Det var Gyldenstjerne-Banner, Brok og Gyrsting-slægten, som især drog fordel af tronskiftet. Med årene ændrede dette sig noget, og Rosenkrantz-slægten trængte frem på enkelte forleninger. Gyldenstjernerne koncentrerede sig om Nordjylland og Aalborg, som på grund af forbindelseslinier og sildehandel var i kraftig opblomstring.

Foruden Gyldenstjerne- og Rosenkrantz-slægterne var det i Kristoffers regeringstid Thott-slægten og dens tilknytningsgrupper samt Frille- og Rønnow-slægten, som dominerede på forleningerne. Enkelte forflyttelser af høvedsmænd i Østdanmark peger på større opmærksomhed overfor Øresund. Linien af Erik af Pommerns dage blev genoptaget, muligvis også i Kristoffers bestræbelser på at bedre egen magtposition.

Ønsket om forleninger var udtalt hos adelen, idet selv små forleninger betød et vigtigt supplement, undertiden en fordobling af indtægtsgrundlaget. Adelens søgen efter indtægter og kongemagtens behov for kontantværdier kunne mødes, og Kristoffer udstedte ventebreve på slotte, len eller rente. Dette skete, så vidt det kan bedømmes, ikke i større målestok for slottenes vedkommende, men derimod i henseende til krongods og ved tilgang til byskatter efter pengelån til kongemagten. Ventebrevene skal muligvis henføres til sidste halvdel af kongens regeringstid. Kristoffer førte en aktiv forleningspolitik på linie med købstadspolitikken og møntens centralisering.

Rigsembederne var under Kristoffer besat af danskere, når undtages kammermesterembedet, der fraset en periode omkring 1445, hvor rådet konsoliderede sin position, var på bayriske hænder. Hofmesterembedet var kun for en kort tid i begyndelsen af kongens regeringstid besat med en bayrer. Kristoffer bestræbte sig på at kontrollere kammermesterembedet og bayriske forhold var forbillede, idet kammeret i Bayern havde udviklet sig til at være centrum i finansstyrelsen. Kristoffers omhu for kammermesterembedet medvirkede til, at embedets betydning voksede og institutionaliseredes fastere end førhen. Roskildebispen synes under Kristoffer virkelig at have besiddet titelen som øverste kansler.

Hertug Kristoffers hofmester Albrekt Mohrer var i sommeren 1441 afløst

af Erik Nielssøn (Gyldenstjerne), som havde været en af de ledende ved indkaldelsen af Kristoffer, og hvis slægt i disse år formåede at samle et flertal i rigsrådet. Otto Nielssøns overtagelse af hofmesterembedet i 1444 peger tilsvarende på voksende indflydelse for Rosenkrantzerne (sammenlign lenspolitikken). Marsk var i hele Kristoffers regeringstid den fremtrædende Oluf Axelssøn (Thott).

Kansler var ærkedegnen i Roskilde Oluf Mortenssøn, som højnede embedets omdømme. Før Kristoffers død var han afløst af kantoren i København Oluf Jenssøn, der tidligere havde tjent hos kongens moder, et tegn på Kristoffers bestræbelse på at bedre sin position på rigsrådets bekostning. Kancelliet blev udvidet, og både danske og tyske skrivere var ansat. Arkivførelsen blev organiseret. Centraladministrationen voksede i omfang og intensitet og afspejler et behov i udviklingen af stænderstaten.

VI
Forholdet mellem Kristoffer og rådet 1443-1445

Fredsforhandlinger med Erik af Pommern 1443

På mødet i Ribe i begyndelsen af januar 1443 blev der efter udstedelsen af kirkelige forordninger forhandlet om forholdet til Erik af Pommern og om Kristoffers deltagelse i en fyrstedag i Wilsnack i Brandenburg, hvortil kurfyrst Frederik II af Brandenburg synes at have udstedt indbydelse.[1] I sammenhæng hermed må efter alt at dømme ses antagelsen 1443 8/1 af hertug Otto af Braunschweig-Lüneburg til Kristoffers råd og hofsinde. Beslutningen blev bifaldet med *»wolbedachten mut gutem rate unser getrewen Rete.«*[2] Forslaget om at antage hertug Otto, der var kongens fætter, kan kun være udsprunget fra Kristoffer. Rådet havde ved Erik af Pommerns afsættelse klaget over brugen af udlændinge, da det ikke var i aristokratiets interesse, at udlændinge fik indsigt i rigets forhold. Antagelsen af hertug Otto skete da også kun for to år og for en årlig løn på 500 rhinske gylden. Hertug Otto forpligtede sig overfor rigsrådet til at virke til Kristoffers bedste.

Hensynet til Erik af Pommern var atter blevet aktuelt, efter at hansestæderne med Lübeck i spidsen var blevet draget ind i konflikten. Udsendingene fra Lübeck besøgte i efteråret 1442 den gamle konge for at søge at få garantier for skibsfartens sikkerhed. Erik havde blik for at udnytte denne situation, og de lybske udsendinge vendte hjem med en opfordring til deres rådsældste om at arbejde for, at hans strid med Kristoffer og rigernes råd måtte blive afgjort ved dom af uvildige herrer og venner med højmesteren i spidsen (s. 214). Lübeck videresendte anmodningen, som W Christensen og G Lögdberg har klarlagt, og sendte samtidig afskrift af Erik af Pommerns breve til Kristoffer og rigernes råd, hvilket resulterede i en beslutning om at afholde et møde med den gamle konge.[3]

Eggert Frille og dekan Knud Mikkelssøn blev udpeget til at drage til Lübeck for at træffe nærmere aftaler. Begge var vel rustede til forhandlinger,[4] hvilket afspejler, at Kristoffer og råderne betragtede det nye udspil som vigtigt. – det vides ikke, om enkelte svenske råder var til stede ved beslutningen om at sende repræsentanter til Lübeck, men udspillet kunne kun være i svensk interesse.

Resultatet af Eggert Frilles og Knud Mikkelssøns forhandlinger med re-

præsentanter fra de seks vendiske hansestæder blev en overenskomst 1443 30/1, hvorefter et møde mellem Kristoffer og råderne på den ene side og Erik af Pommern på den anden skulle finde sted 1443 2/7, enten i Lübeck, Rostock, Wismar eller eventuelt Stralsund, hvis det var mere belejligt. Erik af Pommerns ønske om en voldgiftsafgørelse ses ikke i dokumentet, hvad der tyder på, at Kristoffer og rigsrådet bevidst undgik en sådan formulering. – Derimod skulle på mødet deltage *»beyder fursten vorscreven heren unde frunde edder ere sendeboden twisschen beyden heren handelinge hebben unde arbeyden, so denne not unde behoff is.«* Formuleringen giver udsagn om, at de deltagende kun måtte forhandle og mægle mellem Erik og rigerne.[5] En domstolsafgørelse i konflikten måtte undgås, eftersom flere af de grunde, hvormed det danske rigsråd havde argumenteret for afsættelsen af Erik af Pommern var tvivlsomme, og en pantsættelse af Gotland til Ordenen gik imod egne, og især svenske interesser. Lübeck forklarede senere overfor kong Erik, at kunne deres udsendinge have ført det videre, havde de gerne gjort det.[6] Udsagnet kan være fremstået i et forsøg på at formilde Erik af Pommern, men Kristoffers og de danske råders holdning tyder på rigtigheden heraf. Fra Kristoffers og rådernes side herskede enighed om ikke at lade højmesteren og andre dømme i konflikten.

Det fremgår af overenskomsten fra Lübeck, at Knud Mikkelssøn og Eggert Frille ved ankomsten klagede over Erik af Pommern *»med mange ord«*, og at dette var begrundelsen for, at Kristoffer og råderne ønskede et møde afholdt. De deltagende fyrster, stæder og herrer kunne på denne måde nå til forståelse af, at rigsrådet havde været nødt til at afsætte Erik.[7] Rigerne følte sig åbenbart efter unionens genetablering i en overlegen position, siden Kristoffer og råderne fra en henholdende og lidet imødekommende holdning nu viste interesse for en sammenkomst. Dette er imidlertid kun en del af forklaringen. Først og fremmest godtog Kristoffer og rigsrådet det hanseatiske mæglingsforsøg, fordi det kunne medvirke til en fredelig ordning med Erik og hindre en tilnærmelse mellem ekskongen og stæderne vendt imod unionsrigerne. Kristoffer og råderne ønskede alle muligheder for en fredelig bilæggelse af striden udnyttet, førend magtanvendelse kunne komme på tale. Det fremgår af overenskomstdokumentet 1443 30/1 fra Lübeck, at de 2 danske udsendinge og hansestædernes repræsentanter var enedes om at skaffe lejdebreve fra Kristoffer og Erik, og at Lübeck straks ved farvandenes åbning skulle sende bud til Gotland herom. Indtil der forelå et svar, skulle Eggert Frille og Knud Mikkelssøn sørge for, *»dat des koninges unde der riike redere were to hus blive...«*, hvad der afslører, at en åben krigskonflikt med den gamle konge fra nordisk side var en mulighed og havde været under overvejelse. Af udkastet til overenskomstdokumentet ses Knud Mikkelssøn og Eggert Frille at have ansøgt om lov til at beslaglægge hanseatiske skibe i danske havne til brug mod Erik.[8] Foreløbig skulle ingen våbenmagt

kunne tages i anvendelse. Den gamle konge skulle give et tilsvarende løfte, hvad han også modvilligt synes at have gjort, uden at alle hans skibe i søen synes at være blevet hjemkaldt.[9]

Planen om et væbnet opgør med Erik af Pommern kan stamme fra det svenske rigsråd (s. 203), idet dette rige var særligt udsat for fribytteragtige overgreb fra den gamle konges tilhængere, og idet svenskerne i kravet om en ordning kunne henholde sig til håndfæstningsbestemmelsen om, at Kristoffer skulle skaffe Gotland tilbage til Sverige. Det senere hændelsesforløb åbner forståelse for, at Kristoffer og det danske rigsråd ikke delte denne opfattelse, men forsøgte at hindre en krigerisk afgørelse og hovedsagelig gennem forhandlinger og pres at nå til en forståelse med Erik af Pommern, som stadig blev anset for at besidde visse rettigheder til de 3 riger (s. 297). Herved var der tillige skabt mulighed for at styrke kontrollen med Gotland, ikke som svensk, men som unionsejendom. – En gang i løbet af marts eller begyndelsen af april 1443 udstedte Kristoffer et brev til det svenske rigsråd, hvori han meddelte dem ikke at bekymre sig om eller beskæftige sig med Gotland og kong Erik og hans folk.[10] Våbenstilstanden skulle respekteres.

Muligheden for en fredelig ordning ved forhandlinger med Erik af Pommern bedredes fra Kristoffers og rigsrådets side ved diplomatiske kontakter til tyske fyrster. Hertug Otto af Braunschweig-Lüneburg var i kongens tjeneste efter kroningen i Ribe (s. 275), og Wilsnack-mødet ville yderligere give mulighed for at knytte forbindelser til den tyske statsverden. Det gjaldt om at isolere den gamle konge og skabe sympati omkring Kristoffer og hans riger. Højmesteren og den tyske Orden var travlt beskæftiget med indenrigspolitiske forhold og udgjorde efter alt at dømme ikke en større trussel om væbnet støtte til Erik.[11] Den gamle konge kunne sandsynligvis heller ikke forvente megen hjælp fra sine pommerske fætre. Hertug Bugislav var som skærmherre for Kammin stift indblandet i en heftig strid med Kolberg, og fik støtte af hertugerne Vartislav, Barnim den Ældre og Yngre.[12] Staden forsvaredes heldigt af borgmesteren Hans Schlieff – der tidligere skal have været i Kristoffers tjeneste – og i juli 1444 havde held til at få et nyt våbenbrev fra Kristoffer (s. 295).

Fyrstedagen i Wilsnack skulle først finde sted i begyndelsen af februar 1443, hvorfor Kristoffer benyttede tiden til at foretage en rejse gennem Vestjylland til Skivehus, for i dagene efter 2. februar at indfinde sig i Lübeck på gennemrejse med et stort følge, heriblandt enkelte råder.[13] I Wilsnack traf kongen sammen med markgrev Frederik II af Brandenburg, hertug Henrik af Mecklenburg, hertugerne Otto, Wilhelm og Henrik af Braunschweig-Lüneburg samt flere andre fyrster. Hertug Adolf af Slesvig synes ikke at have givet møde.[14]

Hvad der blev diskuteret i Wilsnack, er ikke klart. Rygterne vil vide, at fyrsterne skulle have søgt at danne et forbund rettet mod hansestæderne. I

betragtning af flere af de deltagende fyrsters egne forsøg på at bringe stæderne under deres overhøjhed og angrebene samme år på Rostock og Lüneburg, fornyelsen af et ældre forbund mellem Brandenburg og Braunschweig-Lüneburg 1443 21/2 samt Frederik II's broders markgrev Achilles nylige ydmygelse af dobbeltbyen Berlin-Köln, er det sandsynligt, at samtalerne virkelig drejede sig om veje og midler til at kue hansestæderne.[15] Når imidlertid Henrik Smidt og Klaus Lyschander senere vil vide, at også Kristoffer forbandt sig imod stæderne, synes dette ikke at være sandt.[16] Det er muligt, at kongen tog aktivt del i forhandlingerne, hvad han og råderne i kraft af hansestædernes indflydelse i Norden havde interesse i. I så fald efterlevedes dog ikke åbent eventuelle bestemmelser med risiko for et modsætningsforhold til de vendiske stæder. Det uafklarede forhold til Erik af Pommern og hensynet til egne økonomiske interesser måtte mane til forsigtighed.[17] Derimod bragte mødet sandsynligvis diplomatiske kontakter i stand mellem unionskongen og fyrsterne, som kunne blive af betydning ved mødet med Erik af Pommern, men også ved et muligt sammenbrud af Lübecks mæglingsinitiativ. Den gamle konge mente selv, at Wilsnack-mødedeltagerne havde besluttet at sende enkelte landsherrer til ham for at bevæge ham til at gå med til et møde med Kristoffer, ligesom det var et almindeligt rygte, at Kristoffer styrkede sig med våbenmagt, bistået af danskere og svenskere.[18]

På tilbagerejsen mod Danmark opholdt Kristoffer og hans følge sig nogle dage i Lübeck. Under besøget var der som ved Knud Mikkelssøns og Eggert Frilles forhandlinger intet tegn på, at der blev forhandlet om det møde, hvor privilegiebrud og spørgsmålet om Sundtold skulle afgøres. Efter at have tilbragt fastelavn i Lübeck red kongen ifølge den lybske krønike 1443 1/3 til Segeberg og videre til Gottorp, hvor han blev modtaget af hertug Adolf og tilbragte den første søndag i fasten.[19] Besøget befæster indtrykket fra Kristoffers side af en fortsættelse af linien fra 1440, hvor Adolf var blevet forlenet med hertugdømmet (s. 137).

På Gotland skrev Erik af Pommern 1443 22/4 til Konrad von Erlichausen og vedlagde et tidligere afsendt brev i afskrift, da han frygtede, at originalen var gået tabt ved overbringelsen i vinteren. Afskriften indeholdt under henvisning til de 3 rigers råds tidligere afvisning af højmesteren som voldgiftsdommer en opfordring til Konrad von Erlichausen om at skrive til paven eller kejseren med begæring om støtte til en retfærdig løsning af konflikten, hvilken skrivelse burde oversendes til Visborg sammen med en bekræftelse på, at Erik havde stillet sin sag under Ordenens afgørelse. Den gamle konge fortsatte linien fra 1442 (s. 210), og omtalte i brevet af 22. april intet om sin forbindelse til hansestæderne.[20] Eftersom den gamle konge samme dag udstedte en skrivelse til Lübeck, hvori heller intet blev nævnt om brevvekslingen med højmesteren, åbnes forståelse for kong Eriks taktiske overvejelser.

Den gamle konge søgte at holde flere veje åbne og lade tiden afgøre den mest gunstige ordning. Han havde endnu ikke modtaget besked om resultatet af stædernes mæglingsforsøg. Han anmodede om et hurtigt svar på sine henstillinger til Lübecks 2 udsendinge fra slutningen af 1442, så han vidste, hvad han havde at rette sig efter. I brevets sidste del skærpedes tonen en smule i retning af muligheden af ændrede forholdsregler overfor Lübeck.[21] Staden var klar herover og sendte snart et bud til Gotland med en redegørelse om, at Lübeck endnu ikke kunne give et svar, da udsendinge stadig opholdt sig hos kong Kristoffer og rigsråderne (s. 280).[22]

Allerede før Eriks henvendelse til højmesteren var der stemning hos Ordenens øverste for et nyt forsøg på at løse den gamle konges konflikt med de nordiske riger. Baggrunden var, som G Lögdberg har klarlagt, at kompthuren i Danzig kom undervejrs med hansestædernes mæglingsaktion. I en skrivelse 1443 6/3 meddelte han Konrad von Erlichausen herom og udtalte af hensyn til pundtoldens sikring det betænkelige i, at Lübeck alene drog fordel af et forlig, idet det kunne frygtes, at Kristoffer kunne vindes til at optræde fjendtligt i pundtoldsagen.[23] Henstillingen var ikke uden virkning på højmesteren, idet de vendiske stæder 1443 1/2 havde ansøgt Konrad von Erlichausen om at måtte blive forskånet for pundtolden, og den 30. marts skrev han til Erik. Med henvisning til sin interesse for fred og forlig mellem Erik og de nordiske riger foreslog han kongen at sende fuldmægtige eller give personligt møde i Preussen før 1443 16/6.[24]

I en skrivelse af 1443 3/5 afslog kong Erik højmesterens indbydelse, fordi det ikke fremgik, at Kristoffer og de 3 riger ville stille deres sag under Ordenens domsafgørelse. Først hvis dette skete, ville Erik under garantier om lejde og fred for hans lande og folk gå med til højmesterens forslag. I brevet opfordrede den gamle konge atter Konrad von Erlichausen til at skrive til pave og kejser, hvis hans modstandere ikke ville anerkende højmesteren som dommer. Sluttelig omtalte Erik, at rygter fortalte, at Kristoffer samt danskere og svenskere agtede at komme til ham til forhandlinger, hvorfor han bad Konrad om at sende ham 2 ordensrepræsentanter.[25] I en skrivelse til staden Danzig fra samme dag anmodede Erik ligeledes om, at staden ville sende 2 rådmænd til forhandlinger, hvis sådanne kom i stand. Den gamle konge bad i brevene om, at udsendingene også måtte følge ham, hvis et møde kom i stand mellem ham og hans modstandere i en af de vendiske hansestæder. Lignende oplysninger afgav Erik samme dag til rådmanden i Danzig Bertold Burammer, som blev anmodet om at besørge breve til højmesteren.[26]

I begyndelsen af maj skrev Lübeck til Kristoffer og rigsråderne om bestræbelserne på at skabe fred. Følgen var, at kongen og råderne på et rådsmøde 20. maj udpegede den bayriske ridder Hans Parsberg og rigsråden Otto Nielssøn til mere indgående forhandlinger med Lübeck om mulighe-

den af en ordning med Erik af Pommern. Den følgende dag udstedtes lejdebreve til hansestæderne og til den gamle konge til et møde i Rostock 1443 22/7. Det kombinerede lejde- og fredsbrev var af hensyn til Erik udstedt til at omfatte Kristoffer og rigernes råd og skulle gælde indtil 19. august, 4 uger efter mødet, samt fortsat være i kraft, hvis Erik og hans folk formedelst vejr og vind ikke nåede rettidigt hjem.[27] En gang i maj anmodede Kristoffer Danzig om at udstede et lejdebrev til sig og sit følge, hvad der ved midten af juni besvaredes med en henvisning til højmesteren.[28]

Hans Parsberg og Otto Nielssøn opholdt sig i Lübeck 1443 28/5, hvor de påpegede kongens og rådernes villighed til fred og til at mødes med Erik. De 2 udsendinge indskærpede, at lejde- og fredsbrevet ikke måtte udleveres, med mindre den gamle konge fremkom med et tilsvarende.[29] Lübeck underrettede Kristoffer om Hans Parsbergs og Otto Nielssøns ankomst, og i et følgebrev til Erik af Pommern fra samme dag udtalte staden atter håbet om, at det måtte lykkes at få et møde i stand mellem de stridende parter og skabe fred og enighed. Sluttelig benyttede staden sig af situationen og anmodede om, at Erik ville hjemkalde sine udliggere.[30]

I begyndelsen af juni søgte Kristoffer og rigsrådet at styrke deres positioner med henblik på det forestående møde. Den 7. juni udfærdigede kongen et lejdebrev til dekanen Knud Mikkelssøn og Eggert Frille til et møde mellem Lüneburg og andre stæder på den ene side og de Braunschweig-Lüneburgske herrer på den anden. Hertug Otto var ved antagelsen til rådgiver i januar (s. 275) blevet lovet råd og hjælp til gengæld, og de 2 udsendinge skulle efter alt at dømme medvirke ved tilvejebringelsen af et forlig. Der vides intet om deres rolle i forhandlingerne, men striden blev senere fredeligt bilagt.[31] Den 16. juni skrev Kristoffer til højmesteren og takkede for udsendelsen af 2 repræsentanter til Rostock i september 1442. Dette møde var beklageligvis ikke kommet i stand (s. 214). Nu havde Lübeck og andre stæder imidlertid haft bud til Kristoffer og Erik om muligheden af et nyt møde i Rostock, hvorfor Kristoffer bad om, at Konrad von Erlichausen ville sende 2 ordensherrer dertil, hvis mødet fandt sted, og Kristoffer skriftligt anmodede herom. Brevet udstedtes efter forhandling og i forståelse med rigsrådet og åbenbarer, at diplomatiske forbindelser til højmesteren atter blev betragtet som vigtige, efter at korrespondancen havde ligget stille siden september 1442.[32] Det gjaldt om at hindre, at Konrad von Erlichausen ensidigt støttede Erik af Pommern. Henvisningen til Lübeck og andre stæder i Kristoffers brev gør det klart, at kongen og rigsrådet fortsatte linien fra 1442 og hovedsagelig satsede på de vendiske hansestæders evne til at få et møde i stand med den gamle konge. Et dokument fra Kristoffer til Lübeck 1443 16/6 kan uddybe dette.[33] Denne skrivelse var svar på en anmodning fra april-maj måned om frigivelse af gods samt meddelelse om tilstedeværelsen af en af Erik af Pommerns udliggere i Bæltet. Kongen undskyldte opbringel-

sen af gods med, at det havde været betinget af, at mindre skibe var udsendt for at håndhæve, at ingen udførte forbudte varer. Udførselsforbudet havde imidlertid længe været i kraft, og var ikke rettet imod hansestædernes købmænd, men skyldtes egne forhold. Kongen takkede for god modtagelse af Hans Parsberg og Otto Nielssøn, og anmodede om nyt fra forhandlingerne med Erik af Pommern, så snart sendebudene vendte hjem. Sluttelig meddelte Kristoffer, at han vedrørende Hartich von Ahlefeldt, en holstener i kong Eriks tjeneste, havde udsendt Claus Rønnow og Henning van Hagen, for at de som skibshøvedsmænd skulle bekræfte fribytterens ophold i Bæltet.

Hvorvidt Hartich von Ahlefeldt udgjorde en større trussel i de danske farvande kan ikke bedømmes. Visby advarede i begyndelsen af juli Reval imod ham og hans tilhængere, men oplyste samtidig, at Erik af Pommern havde afkrævet folkene et løfte om at undgå at tilføje andre personer skader.[34]

Kombinationen i Kristoffers brev af nogen imødekommehed med påmindelsen om at få svar fra Erik gør det klart, at Kristoffer søgte at stimulere stæderne til fortsat at mægle mellem unionsrigerne og Erik. Stædernes forsøg på at opnå indrømmelser i ly af mæglingsforsøget og om muligt få et løfte af kongen om afholdelsen af et møde til pådømmelse af privilegieovergreb lykkedes ikke. Rigsrådets flertals enighed i denne holdning viser sig ved, at dokumentet blev udfærdiget i kancelliet efter henstilling fra Morten Jenssøn. En behandling af hansestædernes klagepunkter skulle udskydes og sidenhen afgøres på egne betingelser.

Samtidig med et rådsmøde i København i slutningen af juni fandt en svensk rådssamling sted i Kalmar. At der var en forbindelse mellem de 2 møder med henblik på at afvente udfaldet af de hanseatiske forhandlinger med Erik af Pommern, fremgår af et brev 1443 29/6 fra Bengt Stensson, Bo Stensson, Erengisle Nilsson og Johan Karlsson på de forsamledes vegne i Kalmar til de lybske sendebude i Visby på Gotland. Udsendingene havde skrevet til høvedsmanden på Kalmar slot og andre. Eftersom Gustav Sture var fraværende, havde råderne brudt brevet og læst det. Skrivelsen synes i alt væsentligt at have indeholdt, at borgmesteren Wilhelm van Kalven og Jakob Bramstedt på stædernes vegne søgte at skabe fred mellem Erik og Kristoffer og havde henvist til unionskongens fredsbrev for at hindre overtrædelse heraf. Svenskerne tilsluttede sig dette og henviste til tidligere oplysninger fra Kristoffer. På trods heraf havde rigets indbyggere lidt megen skade fra kong Erik og hans folk, hvad råderne håbede ville blive taget op til drøftelse på mødet med herrer, fyrster og hansestæder. Sluttelig anmodede råderne om oplysninger om, hvad de i fremtiden havde at rette sig efter.[35]

Intet peger i det svenske rådsbrev på et modsætningsforhold til Kristoffer. Våbenstilstanden blev respekteret. Det forholdt sig endvidere sådan, at det

ikke var Kalmar, men København, som var centrum for sommerens unionsforhandlinger. Svenskeren Erik Jönsson (Halkved-ätten) var til stede her og solgte gods til den hallandske væbner Arvid Baad.[36] Gustav Sture synes at have givet møde.[37] Endog den danskfødte bisp Jens af Oslo var mødt frem,[38] hvad der kan dække over, at det norske rigsråd havde kendskab til planerne om et møde med Erik af Pommern. Et norsk rådsmøde synes afholdt i løbet af sommeren, og i betragtning af Kristoffers privilegiebrev 1443 15/8 til Bergen synes det især at have drejet sig om forholdet til de tyske købmænd og håndværkere i denne by.[39]

Nærværende i København i slutningen af juni var alle 6 danske lydbisper foruden muligvis den nyvalgte ærkebisp Tue Nielssøn. De verdslige rigsråder var ligeledes mødt talstærkt frem: Erik Nielssøn, Morten Jenssøn, Henrik Knudssøn, Anders Nielssøn, Sten Basse, Otto Nielssøn, Peder Lykke, Niels Erikssøn (Banner), Niels Erikssøn, Oluf Axelssøn, Claus Rønnow, Eggert Frille og muligvis Axel Pederssøn. Af udenrådsadelige var flere nærværende, så som Henrik Staverskov (Gøye), Klaus Podebusk, Niels Lauridssøn (Kabel af Tåstrup) og Sjællands landsdommer Niels Skave, ligesom den nye rigskansler Jens Torbernssøn for første gang træffes her. Den 11. august opholdt ridderen Johan Bjørnssøn sig i København.[40]

Det er sandsynligt, at tilstedeværelsen af omtrent en snes danske råder hovedsagelig havde baggrund i forholdet til Erik af Pommern. Vigtige oplysninger giver et rettertingsdokument 1443 28/6 om en strid mellem marsken Oluf Axelssøn og Henrik Staverskov. Det fremgår heraf, at de forsamlede var rede til med krigsmagt at drage afsted for at møde Erik af Pommern. Oluf Axelssøn udtalte således, *»at han var kommet hid i vor Leding, ej for nogen Rettergangs Skyld«*, og dommen lød, at han *»inden 6 Uger, efter at denne Rejse vorder endt...«* skulle skifte med Henrik Staverskov og udlevere ham gods på Lolland.[41] Den omtalte rejse var tydeligvis rejsen til Rostock. Slog forhandlingerne med Erik af Pommern fejl, var anvendelsen af væbnet magt en mulighed.

På Gotland kom det i slutningen af juni til forhandlinger mellem kong Erik og de lybske sendebude. Efter langvarige drøftelser, hvorunder Erik krævede 5000 rhinske gylden for at gå med til et møde med modstanderne og efter alt at dømme modtog et mundtligt løfte herom, kom det til en ordning. Den gamle konge gik ind på søstersønnen hertug Kristoffers og *»unsser rijke redere«* fredsforslag med gyldighed til 1443 19/8, og udstedte 1443 2/7 sit genbrev herom.[42] Den 4. juli sendte Wilhelm von Kalven og Jakob Bramstedt meddelelse om fredsaftalen til de svenske råder i Kalmar og oplyste, at Erik havde udpeget repræsentanter til Rostock-mødet 22. juli. Skrivelsen omtalte imidlertid ikke, at den gamle konge havde nægtet at deltage person-

ligt i mødet, og at hans repræsentanter Otto Snafs og Visbyrådmanden Johan von Elten kun skulle uddybe kongens synspunkter for Lübeck og andre.[43]

I en længere skrivelse 1443 2/7 til Lübeck præciserede Erik af Pommern, at han ikke ville deltage i Rostock-mødet, fordi det ikke fremgik af hertug Kristoffers skrivelse, at denne eller de 3 rigers råd ville stå til ansvar for en domstol overfor Erik og hans fætre, ligesom udvælgelsen af voldgiftsdommerne ikke var berørt. Eftersom de tre rigers råd ikke ønskede højmesteren som voldgiftsdommer, så den gamle konge i stedet en mulighed i de 6 vendiske hansestæder som dommere, samt herrer og fyrster bosat nær stæderne. Kunne Lübeck bevæge rigernes råd til at gå med hertil, og ville Kristoffer (Hertich Cristoffer) give personligt fremmøde, var Erik også villig hertil under sikkert lejde. Parterne skulle i så fald indfinde sig ved pinsetid 1444 i en af de vendiske hansestæder. Hvis stæderne antog voldgiftssagen, anmodede Erik om bekræftelse herpå og bad om, at de ville skrive til paven og kejseren om at hjælpe ham til sin ret og overgive hans sendebude sådanne breve. Hvis de danske og svenske råder ikke ville gå med til en retslig afgørelse med stæderne som fuldmægtige dommere, opfordrede den gamle konge (som i 1441) hansestæderne til at indstille handelen med hans modstandere. Skete dette ikke, formåede Erik ikke at tage ansvaret for købmændenes sikkerhed.[44]

Erik af Pommerns forslag til hansestæderne gør det klart, at han konsekvent fastholdt sin tidligere holdning og ønskede en voldgiftsdom i konflikten med de 3 riger. Hans kendskab til hansestædernes eftergivenhed og løfte om endda at betale ham penge for at gå med til mødet i Rostock, kunne kun styrke den gamle konge i muligheden for at få et nyt møde i stand med sine modstandere. Det var Erik fremfor nogen anden, som fik garanteret en stilstand til 19. august, hvilket var så langt hen på sommeren, at efterårsstormene snart ville gøre større ekspeditioner til søs frarådelige.

I København fik Kristoffer og rigsråderne foreløbig ikke kendskab til Eriks holdning. Engang i begyndelsen af juli indfandt hertug Barnim den Yngre sig i København for på egne og hertug Vartislavs vegne at forsøge at mægle mellem Erik af Pommern og hans modstandere. Det vides ikke, om Kristoffer og råderne var underrettet fra svensk side om den gamle konges holdning, men savnet af reelle oplysninger fra Lübeck måtte tilskynde til nye forhandlinger. Hertugens ankomst – som sandsynligvis havde sin baggrund i fejden mod Kolberg –[45] kom for så vidt belejligt, som nye muligheder for kontakt med Erik viste sig. Dette kunne tilmed mindske hansestædernes indflydelse.

Resultatet af forhandlingerne blev en overenskomst om en våbenstilstand mellem Kristoffer og Erik 1443 24/7-1444 24/6. Hertug Barnim lovede at

medvirke til at få et møde i stand med Erik før 1443 29/9 i Rostock; men var den gamle konge ikke villig til at møde her, skulle hertugen bringe ham til Stralsund. Her skulle medbragte venner fra hver side søge at tilvejebringe et forlig. Hertugen påtog sig at skaffe kong Eriks samtykke samt meddele Kristoffer datoen for sammenkomsten. Fastholdt Erik en retslig afgørelse, ville Kristoffer og råderne også gå ind herpå. For at fremskynde sagen lod Kristoffer hertug Barnim få lejde med råderne Anders Nielssøn og Gustav Sture på rejsen til Gotland, hvorfra de skulle bringe Erik til Rostock eller Stralsund. Blev konflikten ikke løst, ville Kristoffer lejde Erik sikkert tilbage.[46]

Våbenstilstanden viser, at Kristoffer og råderne strakte sig langt for at komme Erik i møde. Bestemmelserne viser et brud med den hidtidige vægring mod en retslig afgørelse, skønt dette kan være udformet for at formå den gamle konge til at give møde, og også af frygt for aftaler mellem Erik og hansestæderne. Anders Nielssøn havde tidligere stået Erik nær og ikke beseglet opsigelsesbrevet til ham i 1439. (s. 103) Hans udsendelse skulle sandsynligvis medvirke til at formå Erik til at gå med til et møde.

I forbindelse med våbenstilstanden og et møde med kong Erik inden 29. september må det bemærkes, at hertug Barnim før midten af juli 1443 udstedte et lejdebrev til Sten Basse til sine lande.[47] Dette tyder på, at Sten Basse var blandt de udpegede råder til det påtænkte møde. Ligesom Anders Nielssøn havde Sten Basse ikke i 1439 medbeseglet opsigelsesbrevet, hvad der peger på, at Kristoffer og rigsråderne udnyttede Erik af Pommerns tidligere henstilling om at lade konflikten pådømme af råder, som havde holdt sig tilbage ved kongens afsættelse. Anders Nielssøn og Sten Basses deltagelse tillader ikke sikre slutninger, men derimod nok, at der var vilje til en fredelig forhandling hos et flertal af råderne, hvilket også Kristoffers accept af en retslig afgørelse tyder på. Også bisperne måtte være interesseret i fred og tillige slægten Gyldenstjerne, som havde blikket rettet imod Livland på grund af striden med ordensmesteren om de Hagenske godser (s. 341). Anvendelse af våbenmagt var en sidste udvej og blev søgt undgået. Det blev ikke anset for uigennemførligt at få en overenskomst med Erik af Pommern. Hertil kommer, som G Carlsson har påpeget, at råderne kan have gjort sig håb om en naturlig løsning på konflikten i betragtning af Eriks alder.[48]

I slutningen af juli nåede Wilhelm van Kalven og Jakob Bramstedt tilbage til Lübeck fra Gotland. Den 28. juli udstedte byens magistrat lejdebreve for de 2 til Kristoffer og de 3 rigers råd, så de kunne overbringe Erik af Pommerns skrivelser.[49] Byens ledere var klar over, at forhandlingsresultatet ikke var det bedste fra unionsrigernes og Kristoffers synspunkt. En instruktion, hvorefter udsendingene i ly af mæglingsaktionen skulle søge at få privilegierne og flere rettigheder i Bergen og Skåne respekteret, indtil et møde om

klagepunkterne kom i stand, havde som første punkt, at repræsentanterne skulle forhale *»wo de zake ziik hebben vorlopen...«* med kong Erik. Vedrørende den gamle konges anmodning til hansestæderne om at være voldgiftsdommere i konflikten måtte repræsentanterne kun påpege, hvis de blev spurgt, at de mødte som sendebude for Erik og håbede, at Kristoffer ville udnævne herrer og stæder til at varetage sin sag. Afslog Kristoffer, skulle udsendingene foreslå kongen og rådet at lade sendebude følge med til forhandlinger med Eriks repræsentanter om konfliktens løsning. – Lübeck søgte at opfylde den gamle konges henstillinger, hvilket i instruktionen gav sig udslag i, at Wilhelm van Kalven og Jakob Bramstedt fik tilladelse til at vente på svar fra kong Kristoffer og råderne i 8-10 dage.[50]

Erik af Pommerns breve medførte, som forskningen (E. Lönnroth, G Lögdberg, G Carlsson) har klarlagt, en skærpelse af Kristoffers holdning overfor morbroderen. Kun G Lögdberg har bemærket, at rigsråderne indtog samme standpunkt.[51] I fællesskab besvaredes den gamle konges breve 1443 13/8 i en skrivelse til Lübeck.[52] Kristoffer og råderne skød heri skylden for forhandlingernes sammenbrud på Erik, mens de selv havde holdt sig tilbage og lidt tab på grund af hans folks overgreb. Stilstandsbrevet blev forkastet som utilfredsstillende, også fordi det ikke var enslydende med Kristoffers brev om våbenhvilen, som Lübeck havde overgivet Erik. Staden og dens udsendinge blev bebrejdet, at de ikke havde sikret sig et sådant brev. I brevets sidste del bad Kristoffer om, at Lübeck ikke fæstede lid til Eriks klager over ham og råderne, og ikke understøttede Erik, eftersom denne afslog at gå med til et møde. Kristoffer forsikrede om sin og rådernes vilje til fortsat at indfinde sig til forhandlinger for at afgøre, hos hvem af parterne bruddet lå. Han havde allerede mundtligt underrettet Lübecks udsendinge herom og skrevet til andre fyrster.

Kristoffers brev viste hans store ærgrelse over Eriks optræden. Forholdet til morbroderen markeredes ved, at han og rådet ikke nævnte ham med kongetitel, men kun som hertug, den samme tiltaleform, som Erik havde anvendt om Kristoffer i sin skrivelse til Lübeck, som blev udleveret i afskrift i København. Den manglende omtale af Eriks voldgiftsforslag indebar efter alt at dømme en afvisning heraf. Derimod var Kristoffer og råderne stadig rede til at møde Erik på et forligsmøde. Oplysningen om at Kristoffer mundtligt havde fortalt Lübecks repræsentanter herom gør det klart, at kongen og råderne ikke længere ønskede hansestædernes medvirken. Lübeck meddelte således Erik 1443 10/9, at Kristoffer og rigsråderne (der rike redere, de do by eme to Kopenhauen weren) først kun ville give *»een muntlik kort antwort...«* på Eriks skrivelser. Sendebudene havde presset på for at få et skriftligt svar, hvortil Kristoffer og rigsråderne alene havde svaret, *»dat se ene dat in scrifften vnder koning Cristoffers segele mit sinen breue besegelt geuen an eren rat to Lubeke, dar sik koning Cristoffer do in*

gaff vnde hefft deme also gedan...«[53] Udtalelsen fortjener opmærksomhed i kraft af Lübecks bestræbelser på at forlige Erik og rigerne og viser, at staden var klar over konsekvenserne. Mangelen på breve fra Kristoffer kunne frygtes at formå Erik til at vende sin utilfredshed imod hansestæderne. Hertil kom, at Kristoffer og rigsråderne ved nye forhandlinger kunne udelukke Lübeck og andre stæder fra at få indflydelse på løsningen af konflikten og således mindske muligheden for at få stædernes klagepunkter ført igennem overfor de nordiske riger.

Beseglingen af dokumentet 1443 13/8 fra København med Kristoffers segl indebar ikke en opgivelse af den danske holdning. Ved kun at lade kongen besegle, stod råderne ubundet som rigernes repræsentanter og kunne henholde sig hertil.[54] Beseglingsproceduren blev således anvendt til at omgå hansestæderne. Kristoffer og rigsråderne var ikke forpligtet af Erik af Pommerns voldgiftsforslag. Lübeck fik ikke opfyldt punkterne i instruktionen; men Kristoffer lovede i en bred vending, at der foreløbig intet skulle foretages mod tyskerne i Bergen. Et skærpet forhold til stæderne blev undgået. Holdningen var i København ikke udpræget gunstig for hansestæderne, og 1443 15/8 stadfæstede Kristoffer Bergens privilegier, som i fastholdelse af kravet fra 1344 om fuld udfare-leding også for de fremmede håndværkere ikke just tjente til at mindske uroen i Bergen.[55] Det kan ikke afvises, at en yderligere bevæggrund fra Kristoffers og rådernes side til at afbryde hansestædernes mæglingsaktion teoretisk kan have været muligheden for, at stæderne så en erhvervelse af Gotland som løsningen på konflikten.[56]

På Gotland slog hertug Barnims mæglingsbestræbelser fejl. Ved forhandlinger i begyndelsen af august nægtede Erik at gå med til et møde før 29. september under henvisning til aftalerne med de vendiske hansestæder. Han skrev til disse 1443 6/8 og anmodede om oplysninger om forhandlingerne med hans modstandere samt meddelte, at han sendte hertug Barnim på egne og sine fætres vegne til Lübeck angående overenskomsten med Kristoffer, om hvilken Erik udbad sig råd. Dårligt vejr fik imidlertid hertug Barnim til at vende om. Under fornyede forhandlinger på Visborg gik Erik med til at lade både de vendiske stæder og hertug Barnim og hans folk varetage hans sag og afholde et møde med hans modstandere ved pinsetid 1444.[57]

Hertug Barnim og Lübeck (hvor Eriks 2 udsendinge Otto Snafs og Johan van Elten opholdt sig)[58] kom ikke i forbindelse med hinanden. Et påtænkt møde i Rostock i begyndelsen af oktober kom ikke i stand. Årsagen synes at være vejenes usikkerhed. Kolberg-striden kan også have spillet ind, og 1443 30/8 havde repræsentanter fra 42 stæder i Lübeck indgået en treårig overenskomst i forlængelse af et ældre forbund fra 1418 om at stå sammen og forsvare handelsvejene samt bistå hinanden med våbenhjælp i tilfælde af

angreb fra fyrster.[59] Lübeck skød skylden for det manglende møde på hertug Barnim, der først i forsommeren 1444 tog til genmæle. Forhandlingerne mellem dem om et møde mellem Erik af Pommern og hans modstandere kom aldrig over begyndelsesstadiet.[60] Hertug Barnims inddragelse i striden havde til følge, at Lübeck først 1443 28/10 skrev til Erik af Pommern om Kristoffers og rigsrådernes manglende vilje til et møde samt vedlagde Kristoffers brev af 1443 13/8 i afskrift.[61]

Mangelen på underrretninger fra hansestæderne om unionsrigernes holdning fik i august Erik til på ny at vende sig til den tyske Orden. I en skrivelse 1443 22/8 erindrede han højmesteren om skrivelserne til paven og kejseren og bad om lejdebreve til Preussen, sandsynligvis til brug ved deltagelse i mødet mellem hansestæderne og hertug Barnim. Konrad von Erlichausen var imidlertid ikke stemt for at imødekomme Erik af Pommerns ønsker og bedømte utvivlsomt muligheden for, at Kristoffer skulle vende sig mod Ordenen for at være ringe, hvorfor han trak sig ud af forhandlingerne ved at påpege, at der ikke eksisterede en kejser eller alment accepteret pave.[62]

Derimod opfyldte Lübeck Erik af Pommerns ønske og bragte den tysk-romerske konges svar til Kristoffer i slutningen af september 1443 samt opfordrede Kristoffer til at skrive svar med tilbage. Den 5. oktober svarede Kristoffer fra København, at han selv ville meddele *»vnses leuen bruders«* sit svar og takkede for Lübecks gode vilje.[63] På denne vis forsvandt kong Eriks forsøg på at drage Frederik III ind i konflikten. Kristoffer agtede ved et eget gesandtskab til den tysk-romerske konge, som havde anerkendt ham i maj 1442,[64] at gøre rede for situationen i Norden. Lübecks forsøg på at bringe konflikten mellem unionsrigerne og Erik på højeste sted uden Kristoffers vidende var ikke velset, og sandsynligvis endnu en medvirkende grund til at undgå de vendiske hansestæder som forbindelsesled til den gamle konge på Gotland.

Bestræbelserne fra Kristoffers og rigsrådets side på at formå Erik til at gå med til et møde havde altså i 1443 ringe fremgang. Sikringen af svenske indbyggere og gods fra Eriks og hans folks overgreb måtte imidlertid trænge sig på, og i efteråret 1443 blev taget beslutning om, at Kristoffer i slutningen af året skulle drage til Sverige. Det synes som om modtagelsen af Erik af Pommerns skrivelser før 1443 13/8 kan have understreget nødvendigheden af Kristoffers nærværelse i Sverige. Dokumenterne giver udsagn om korrespondance mellem kongen af Sverige. Materialet er ikke stort; men 1443 23/8 tillod Kristoffer fra København efter breve fra bisp Magnus af Åbo og Nådendal kloster, at det sidste måtte flytte til et mere belejligt sted. Dagen efter gav kongen sin kapellan Olof Magnusson, domprovst i Åbo, frälsefrihed på gods i Finland.[65] – Ærkebisp Tue og flere bisper befandt sig blandt andre råder sandsynligvis endnu ved denne tid i København. Niels Erikssøn

(Gyldenstjerne) var dog rejst tilbage til Nordjylland, og bisp Jens af Roskilde opholdt sig 1443 8/9 i Næstved.[66] Ærkebispen var 1443 22/9 i Kalundborg sammen med Kristian af Ribe, Ulrik af Aarhus, Thorleif af Viborg og Jens af Oslo. Den 30. september opholdt bisp Ulrik sig i Aarhus, og samme dag var bisp Gert af Børglum på sin hjemegn.[67]

Hensynet til Erik af Pommern og den forestående rejse til Sverige lå antagelig for en del bag en skrivelse af 1443 26/10, hvori Kristoffer – hvis stjerne i den tyske statsverden ikke må undervurderes – under henvisning til andre foretagender foreløbig undgik at tage stilling til en anmodning om hjælp til Luxemburg efter burgundiske troppers indfald ved at han skulle angribe Holland og Zeeland ved vandvejene.[68] Egne forhold prioriteredes, samtidig med at det venskabelige forhold til hollænderne bevaredes (s. 191). Rigsrådet kunne være enigt heri. Kristoffer og rigsrådet var enige om at løse Gotlandsspørgsmålet og nå en ordning med Erik af Pommern.

Gotlandspolitik 1444

Kristoffer havde siden efteråret 1442 opholdt sig i Danmark. Det var naturligt, at kongen agtede sig til Sverige og viede dette rige større opmærksomhed. Den 22. november 1443 opholdt Kristoffer sig i Helsingborg, den 8. december var han i Vadstena, for snart efter – muligvis før nytår – at indfinde sig i Stockholm.[1] I kongens følge var Oluf Axelssøn, som 1444 2/1 i den svenske hovedstad sammen med andre svenske råder pådømte en godsstrid mellem Gustav Algotsson (Sture) og Gustav Anundsson (Sture) på den ene side og Birger Trolle på den anden.[2] Den 30. januar ses grev Hans, Oluf Axelssøn, Magnus Gren, Mikkel Rud, Niels Knudssøn (Panter), Jørgen Lauridssøn (Oxe), Johan Frille, Torben Jepssøn (Bille) og Peder Due at opholde sig i Stockholm.[3] Anders Nielssøn var sandsynligvis tillige i Kristoffers nærhed i januar. Den 3. februar 1444 opholdt han sig på Stäkeborg slot ved væbneren Erik Magnussons (Örnfot) bryllup og medbeseglede dennes morgengavebrev til Else, datter af den skånske ridder Peder Aagessøn. Nærværende var blandt flere høvedsmanden Erengisle Nilsson (Hammersta-ätten) og sønnen Algot samt bisp Nils af Linköping og Nils Jönsson (Oxenstierna). De 2 sidste havde i januar været hos kongen i Stockholm, og Nils Jönsson befinder sig atter hér 1444 28/2.[4]

Tilstedeværelsen i Stockholm af Oluf Axelssøn, Magnus Gren, grev Hans og sandsynligvis Anders Nielssøn må bemærkes. De 2 første besad embeder som marsk og fodermarsk med myndighed i tilfælde af militæropbud. Både Magnus Gren, Anders Nielssøn og grev Hans, der var Erik af Pommerns slægtning, havde længe anerkendt den gamle konge. Anders Nielssøn havde

været på Gotland i juli 1443, og Magnus Gren deltog senere i et gesandtskab til Erik af Pommern i sommeren 1444. Dette tyder på, at opmærksomheden allerede i begyndelsen af året var rettet mod kommende forhandlinger med Erik. Med kendskab til forårets hændelser synes Oluf Axelssøns tilstedeværelse at afspejle, at det nye forsøg på forlig med Erik af Pommern skulle ske under pres fra ikke blot dansk, men også svensk side.

Kristoffer var, som flere forskere har klarlagt, travlt beskæftiget i det nye års første måneder med at varetage regeringsforretninger.[5] Flere privilegiestadfæstelser og dombreve så dagens lys, og kongen udstedte flere forleningsbreve. Det sidste er af interesse og peger med forsigtighed på et forsøg fra Kristoffers side på at vinde gejstligheden og flere adelsgrupper og sikre sig større indflydelse på svenske forhold. Således havde Karl Knutssons (Bonde) tilhænger, ridderen Birger Trolle tidligere besiddet Kalmar slot, hvor senere Gustav Anundsson (Sture) fik sæde. Birger Trolle fik ikke et slot i hænde, men modtog i 1441 et stenhus i Kalmar af Kristoffer og synes at besidde hele Värend undtagen Norrvidinge herred til len.[6] Gustav Sture døde imidlertid omkring årsskiftet 1443-44, hvorfor Kristoffer afkrævede hustruen Birgitta Stensdatter (Bielke) slottet for at overdrage det til Bo Stensson (Natt och Dag), som i 1439 havde delt høvedsmandsposten med broderen Bengt.[7] I betragtning af Hr. Bos og hans brødres tidligere stillingtagen imod Karl Knutsson tjente Kristoffers handling til at fastholde Bo Stensson og sikre sig hans støtte imod den tidligere rigsforstander og Erik af Pommern. Det kan ikke undre, at det især var slægterne Oxenstierna, Gren, Hammersta-ätten og deres tilknytningsgrupper samt nu slægten Natt och Dag, som i Kristoffers tid dominerede på rigets mest betydningsfulde slotte. At Kristoffer foruden støtte til bisperne fortsatte med at knytte disse slægter til sig styrkes af, at han 1444 15/2 forlenede ridderen og hofsinden Kristiern Bengtsson (Oxenstierna) med Vendels sogn i Uppland med al kongelig rente og rettighed *»swo lenge wor nadh tilsiger«*. Folke Turesson (Bielke) fik frälsebrev på gods, og 1444 18/2 modtog den nye bisp Erik af Strängnäs en mindre forlening på en kronbonde i Nyköping len og halvparten af ejendomsretten i en hytte tilhørende kronen på Norberg.[8]

I det begyndende forår mistede Karl Knutssons svoger Gustav Karlsson (Gumsehuvud) Kastelholm slot, som han havde besiddet siden 1441. Erik af Pommern påstod 1444 5/4 i et brev til det svenske rigsråd, at det skete, fordi Gustav Karlsson havde undladt at halshugge flere af Eriks folk, og at folkene i Kalmar havde villet henrette flere tilfangetagne udliggere, men havde undladt det, da en af dem tjente kong Erik, og Erik ville nu vide, om svenskerne fremover også ville dræbe hans folk, som danskerne gjorde det.[9]

Den gamle konges oplysninger indicerer, at kong Kristoffer benyttede

Gotlandsspørgsmålet til at konsolidere sin kontrol med de svenske slotte i fortsættelse af linien med at mindske Karl Knutssons og hans tidligere støtters indflydelse. Samtidig giver eksemplerne udsagn om, at svenskerne endnu i begyndelsen af 1444 efterlevede holdningen fra 1443, hvor overgreb på Erik og hans folk blev undgået af hensyn til en ordning med den gamle konge, og det på trods af store tab. Heroverfor førte Kristoffer i forståelse med det danske råds flertal tilsyneladende overfor Erik af Pommern en skærpet politik, som formåede at vinde flertal blandt rigernes råd. Kendskabet er ikke stort, men Eriks oplysninger om danskernes opførsel kan indeholde en kerne af sandhed ved afdækningen af det politiske spil mellem Sverige og Danmark. Baggrunden for kong Kristoffers og det danske rigsråds dominans på udformningen af politikken overfor den gamle konge på Gotland skal efter alt at dømme søges i Eriks afvisende holdning og hans udfordrende begrundelse for ikke at give møde i Rostock i juli 1443. – En skrivelse fra Kristoffer til Karl Knutsson på Viborg i Finland i april-maj måned om at indfinde sig i Sverige, hvortil han i slutningen af maj var rede, synes ikke specielt at have baggrund i hensynet til Erik af Pommern, idet Karl Knutsson ikke i 1443 havde været inddraget i forhandlingerne,[10] men grunder sig for størstedelen kun i forholdet til Novgorod, som efter flere års afmatning atter var blevet aktuelt.[11]

På Gotland havde Erik i slutningen af 1443 modtaget Kristoffers og rigsrådets skrivelse af 1443 13/8 fra Lübeck, hvilket i foråret resulterede i et harmdirrende svarbrev til den store hansestad. Erik var særlig fortørnet over, at han frakendtes kongetitlen og kun blev kaldt hertug, hvilken titel han dog var blevet benævnt med i Kristoffers faders og moders hus 20 år før dennes fødsel. Han, Erik, behøvede ikke skamme sig over sin kongeværdighed, som ikke var erhvervet ved forræderi og uærlighed. Han undrede sig over, hvem der havde formået at få Kristoffer til ikke at kalde ham for konge. Han kunne ikke tro, at det var ærkebisp Tue eller doktor Knud Mikkelssøn, men mistænkte nogle simple, fattige bayrere med ringe kendskab til, hvordan kristne konger burde benævnes! På sin side undskyldte Erik sin forsømmelighed med ikke at benævne sin modstander med kongetitel med, at han ikke vidste, at Kristoffer var konge, eller hvor hans riger var.

Den gamle konge fortsatte med at imødegå klagerne over hans stilstandsbrev og forklarede, at han ikke var kommet til Rostock-mødet, fordi han frygtede for anslag mod sit liv. Kristoffers udsagn, at han og unionsrigerne ikke havde afslået eller ville afslå en sammenkomst, blev kommenteret med, at hvis det virkelig var sandt, burde Kristoffer have præciseret, at han ville gå med til en retslig afgørelse og have fastsat tid og sted hertil samt nævnt dem, han ville have til voldgiftsdommere. I virkeligheden, mente Erik, var *»forræderne«* bange for at stå til ansvar for deres handlinger og løgnagtige beskyldninger imod ham, og Kristoffer var ikke selv mægtig nok

til at vove et sådant skridt! Sluttelig anmodede Erik Lübeck om at meddele skrivelsens indhold til Kristoffer og de 3 rigers råd og henstillede endnu engang til staden om at formå hans modstandere til at gå med til en retslig løsning af konflikten. Ved skrivelser til højmesteren, ærkebisp Tue i Lund og mange andre venner i Sverige, Norge og Danmark havde han underrettet disse om situationen og bedt dem støtte Lübeck i bestræbelserne på at få et svar.[12]

Det var tydeligt, at Erik gav sin harme luft. Han følte sig kraftigt udfordret og rettede angreb på tronkræveren Kristoffer. Nok kunne Erik benævne søstersønnen ved hertugnavn, men det modsatte var utilgiveligt. Det gik den gamle konges ære for nær og forstærkede hans retsfølelse. Henvisningen til ærkebisp Tue som det danske rigsråds nye førstemand samt til doktor Knud Mikkelssøn skyldes utvivlsomt og især for sidstnævntes vedkommende deres store retslige viden, som Erik havde kendskab til.[13] Fremdragelsen og nedvurderingen af bayrerne var rettet mod Kristoffer, og skulle samtidig tjene til at skabe et modsætningsforhold mellem bayrerne og de 3 rigers råd, og så mistillid til den unge fyrste.

Titelstriden er et slående eksempel på den skarpere tone mellem de 2 konger. Det skyldtes imidlertid ikke kun et spørgsmål om den rette rangbenævnelse, at Erik udviste så stor aktivitet i foråret 1444. Den fjendtlige holdning især fra dansk side ved henrettelse af flere af hans folk var tegn på, at det inden længe kunne komme til et åbent opgør mellem parterne. Den gamle konge gjorde følgelig sit til at få en retslig afgørelse ført igennem. Det vides ikke, hvilke personer i de 3 riger, fraset ærkebisp Tue og Knud Mikkelssøn, Erik af Pommern skrev til. Muligvis drejede det sig (i lighed med kongens opfordringer i 1439) om enkelte af de danske rigsråder, som ikke havde medbeseglet opsigelsesbrevet (f.eks. bisp Jens af Roskilde, Axel Pederssøn, Anders Nielssøn, Jens Grim, Sten Basse – grev Hans?), hvorimod skrivelserne til Norge og Sverige sandsynligvis var stilet til hvert af disse rigers råd (s. 292f).

Til Konrad von Erlichausen sendte Erik 1444 29/3 afskrifter af Kristoffers brev 1443 13/8, Lübecks skrivelse af 1443 10/9 samt hans eget svar til Lübeck på Kristoffers brev for at vise sidstnævntes umedgørlige holdning, men efter alt at dømme modtog han ikke svar herpå. Højmesteren var ikke interesseret i et nyt udspil, der muligvis kunne føre til et forværret forhold til Kristoffer og unionsrigerne. Derimod efterkom Danzig i slutningen af april måned 1444 en opfordring fra Erik om at bevæge Lübeck til at afgive svar med hensyn til den gamle konges konflikt med Kristoffer samt henstillede til Lübeck sammen med nabostæderne at arbejde på at løse striden.[14]

Et initiativ fra de vendiske hansestæder mærkes ikke. Disse så foreløbig tiden an og var af den opfattelse, at det var Kristoffer og rigsråderne, som ikke ville gå med til et møde med Erik. Et skærpet forhold til den gamle

konge blev søgt undgået af hensyn til købmændenes sikkerhed.[15] På et møde i Lübeck med repræsentanter fra de 6 vendiske stæder var der i januar 1444 enighed om, at Stralsund skulle tale med sine landsherrer om situationen mellem Erik og Kristoffer, hvorefter stæderne efter behov ville drøfte sagen på ny i et forsøg på at skabe fred mellem parterne. Først da Lübeck 1444 4/4 sendte en afskrift af et brev af 1443 28/10 til Erik af Pommern og Visby – hvilket var gået tabt ved Øland – og på ny meddelte den manglende forhandling med hertug Barnim, kom der ved Eriks mellemkomst svar fra hertugen.[16] Den 27. maj svarede denne fra Stralsund meget fortørnet på Lübecks anklage og fremhævede, at skylden for, at mødet i Rostock ikke var kommet i stand, ikke lå hos ham.[17] Et nærmere samvirke mellem hertugen og de vendiske stæder kom som tidligere berørt (s. 287) ikke i stand.

I sammenhæng med den agitatoriske virksomhed Erik af Pommern udfoldede i marts-april måned må det bemærkes, at han 1444 5/4 skrev til det svenske rigsråd og vedlagde afskrifter af Lübecks breve samt sit svar på Kristoffers skrivelse af 1443 13/8.[18] I brevet beklagede den gamle konge sig over *»waar oc thera eghne (o)wener oc landz forradhara som æra the aff Danmark...«,* som havde henrettet og dræbt mange af hans tjenere. Erik kunne ikke tro, at svenskerne havde deltaget heri (s. 290), men danskerne var skyld i alt det onde, som var tilføjet de svenske. Han anmodede om et utvetydigt svar inden pinse (31. maj), om svenskerne også ville dræbe hans folk. Blev svaret bekræftende, måtte Erik, hvor nødigt han end ville, se sig nødsaget til at dræbe tilfangetagne svenskere. Erik opfordrede det svenske rigsråd til at læse udskrifterne af Lübecks breve og hans eget svar herpå og gav tilladelse til, at rådet videresendte hans svarbrev til det danske rigsråd (them aff Danmark), *»at the magha höra huru dana kønunga ødhere oc mera at sighia gambla katta bitara the oc thera forældra hawa warit oc æra«.* Sluttelig udviklede Erik yderligere danskernes forræderiske og feje optræden som antikrists tjenere, eftersom de nu dræbte flere af deres eget kød og blod og efterstræbte deres rette herre, som aldrig havde sparet liv eller gods for deres skyld. Havde danskerne opført sig lige så drabeligt ved forsvaret af Sønderjylland og andre egne, havde det unægtelig været ærligere og bedre end deres nuværende skammelige opførsel.

Det er blevet hævdet, at der var tale om en forvirret, delvis ubegribelig skrivelse, og at den diplomatiske hensigt med dokumentet forekommer dunkel. E Lönnroth har derimod udtalt, at Erik af Pommern søgte at knytte det svenske rigsråd til sig imod det danske råd.[19] Dette er betydningsfuldt for den gamle konges taktiske overvejelser. Erik søgte at så mistillid mellem svenske og danske råder i et forsøg på at få et retsligt møde gennemført, samtidig med at han søgte at modvirke det danske råds skærpede holdning. Norge blev ikke nævnt, heller ikke i Eriks skrivelse 1443 2/7 til Lübeck,[20] og

blev ikke tillagt større betydning. Baggrunden herfor skal efter alt at dømme ikke søges i afstanden til dette rige, og Norges tidligere langvarige fastholden ved Erik, men i den gamle konges kendskab til Sveriges og Danmarks gensidige fordringer på Gotland, hvilket Kristoffer i sin svenske håndfæstning havde forpligtet sig til at bringe tilbage til Sverige (s. 171).

Førend udløbet af Eriks frist til pinsetid indfandt Albrekt Mohrer, Magnus Gren og prioren fra Stockholm Alf Kruse sig på Gotland til forhandlinger.[21] Den gamle konges skrivelser til det svenske rigsråd havde måske ikke helt forfejlet sin virkning, men rigerne søgte fortsat at nå en fredelig aftale med ham. Det må bemærkes, at sendebudene bestod af Kristoffers egen fortrolige landsmand samt Magnus Gren og Alf Kruse, der begge tidligere havde stået i et godt forhold til Erik, hvilket Alf Kruse vedblev med (s. 414). Udsendelsen kan tyde på, at det var Kristoffer og det svenske rigsråd, som hovedsagelig stod bag initiativet overfor Erik, og at danske rigsråder blev undgået for ikke at forværre mulighederne for at få et møde i stand med den gamle konge. Dokumentmaterialet tillader ikke sikre udsagn, ligesom det ikke vides, om ekskongens skrivelser åbnede for en mindre skarp holdning af hensyn til svenske borgeres sikkerhed med billigelse af danske råder. Under alle omstændigheder greb Kristoffer og rigerne direkte ind uden medvirken af de vendiske stæder og andre magter. Den gamle konges og Lübecks plan om et møde i en af de vendiske hansestæder blev undgået. Konflikten skulle løses på egne betingelser.

De 3 udsendinge traf med Erik aftale om en sammenkomst 1444 25/7. En våbenstilstand skulle træde i kraft og have gyldighed indtil 29. august.[22] De 3 repræsentanter forpligtede sig til at vende tilbage og meddele, om Kristoffer og rigsråderne anerkendte overenskomsten. Udsendingene synes at have vist sig imødekommende, hvad også kan have været tilfældet fra Eriks side for at få striden løst ved fredelige midler. Den 6. juni meddelte den gamle konge aftalen til Danzig og anmodede staden om at sende enkelte rådsherrer for at overvære forhandlingerne. Sluttelig meddelte han, at han allerede havde indbudt Lübeck, Wismar, Rostock og Stralsund.[23] Det var tydeligt, at Erik stadig så frem til en retslig afgørelse af konflikten med hans modstandere.

Fra Gotland rejste de 3 udsendinge til Kalmar, hvor et unionsmøde blev afholdt i juni-juli måned med stor deltagelse. Endnu 1444 23/5 befandt Kristoffer sig i Stockholm sammen med Oluf Axelssøn. Den 3. juni var kongen i Idö og havde før 11. juni indfundet sig i Kalmar, som så ofte før havde dannet rammen om unionsforsamlinger.[24] Det velbesøgte møde indgår i rækken af unionsmøder i Kristoffers regeringstid, men fortjener opmærksomhed på grund af de forestående forhandlinger med Erik af Pommern.

Dokumenterne giver udsagn om 40 fremmødte svenske råder og udenrådsadelige, heriblandt bisp Nils af Linköping, Erik af Strängnäs og Laurens af Vaxjö samt hofmesteren Bengt Jönsson (Oxenstierna), Magnus Gren, Bo Stensson, Johan Karlsson (Färla) og Birger Trolle. Ærkebisp Nils af Uppsala var ikke til stede, ifølge egen senere oplysning på grund af *»visse meget store og betydelige hindringer«*.[25] – Fra Norge deltog flere repræsentanter, hvoraf nu kun kendes Oluf Nielssøn, høvedsmanden på Bergenhus.[26] Det danske rigsråd var repræsenteret med 13 råder: ærkebisp Tue af Lund, bisp Ulrik af Aarhus, hofmesteren Otto Nielssøn, marsken Oluf Axelssøn, Morten Jenssøn, Henrik Knudssøn, Peder Lykke, Niels Erikssøn (Banner), Eggert Frille, Claus Rønnow, Niels Erikssøn (Gyldenstjerne), Klaus Nielssøn og Anders Hak, uden at det kan afvises, at flere var mødt frem, eksempelvis Anders Nielssøn og den respekterede grev Hans, som dog ikke besad rådsstatus. Fra de udenrådsadeliges side deltog Mogens og Anders Ebbessøn (Galt), Joakim Flemming, Laurids Thomessøn (Vesteni), Johan Bjørnssøn, Peder Aagessøn, Aage Axelssøn, Peder Bille til Lyngbygård, Knud og Oluf Trudssøn (Has), Erik Ged, Henrik Daa, Engelbrekt Albrektssøn (Bydelsbak) af Torbenfeld, Jep Henrikssøn (Ulfstand), Klaus Meinstrup, Peder Sakstrup og brødrene Aage og Lindorm Sandbæk.[27] De østdanske væbnere var i overtal på grund af mødestedet.

Kristoffer og rigernes råd godkendte Albrekt Mohrers, Magnus Grens og Alf Kruses aftale med Erik af Pommern, og senere i juni begav disse tre sig atter til den gamle konge. Udsendingene synes på intet tidspunkt at have givet direkte svar på Eriks ønske om en retslig afgørelse, hvorimod de sandsynligvis ikke afviste en sammenkomst med deltagelse af herrer og venner, hvilket af Erik kunne fortolkes som en ikke nødvendigvis afvisning af en løsning af konflikten ved voldgift.[28] Intet tyder på, at Kristoffer havde indbudt enkelte fyrster, men at kongen og rigernes råd fortsat agtede at bringe en overenskomst til veje uden andres indblanding.

Hos kongen i Kalmar befandt sig de bayriske råder Hans von Redwitz, Albrekt Mohrer, Frederik von Wulfstein og Henrik von Egloffstein. De to førstnævnte modtog pantelen i Bayern som følge af tro tjeneste og hermed forbundne udgifter. Forleningerne skete *»efter råd af vore råder«*, hvad der i betragtning af tildelingerne i hjemlandet hovedsagelig synes møntet på Kristoffers egne bayriske råder (s. 311). Endvidere havde fremmødet forbindelse med styrelsen af Oberpfaltz efter faderens død, og 1444 9/2 havde Kristoffer ved repræsentanter indgået et ti-årigt forbund med hertug Henrik af Bayern-Landshut i tilknytning til en ældre overenskomst. Den 22. marts havde kongen ved statholderen Hans Parsberg og ridderen Martin von Wildenstein indgået forbund med fætteren pfaltzgrev Ludvig med gyldighed til 1445 1/5 til gensidigt værn mod uroligheder i deres lande. Forbundet forlængedes 1444 3/8 yderligere for tre år med deltagelse af bisp Frederik af Regensburg og hertug Albrekt af Bayern-München. Sidstnævnte indgik 1444 31/7 en overenskomst med Hans Parsberg og Walther von Hürnheim på Kristoffers vegne imod overgreb og røverier. Traktaterne havde til hensigt at sikre forholdene i Oberpfaltz i kongens fravær, men måtte samtidig styrke hans position i den tyske statsverden. Hans opmærksomhed overfor sine bayriske arvelande fremgår af, at han 1443 5/10 efter meddelelsen om faderens død skrev til fætteren hertug Albrekt og anmodede om udløsning af landområder, som var blevet pantsat i hans forældres tid.[29]

Tilstedeværelsen i Kalmar af Peder Lykke, landsdommer i Nørre-Jylland,[30] kan tyde på, at den juridiske fremgangsmåde og argumentation overfor Erik

af Pommern blev udarbejdet her, men belæg herfor savnes. Derimod må det bemærkes, at der i Linköping i 1444 blev taget en vidimation af Visbys underkastelsesbrev 1288 9/8 til den svenske konge. Tidspunktet herfor kendes ikke, men H Schück har godtgjort, at en afskrift af vidimationsakten senere opbevaredes i Alf Kruses konventbibliotek i Stockholm. Dette peger på, at vidimationen var foretaget i foråret 1444, og at Albrekt Mohrer, Magnus Gren og Alf Kruse måske havde akten med til Gotland i maj måned.[31] Underkastelsesbrevet kunne anvendes til at formå Visbyborgerne til at åbne staden for den svenske konge. Det vides ikke, om vidimationen kom i brug som pressionsmiddel overfor den gamle konge. Akten tillader ingen slutninger om indgåelsen af overenskomsten med Erik af Pommern.

Vidimeringen af Visbys underkastelsesbrev gør det klart, at Kristoffer og især det svenske rigsråd rustede sig til de kommende forhandlinger og forberedte Gotlands overgang til Sverige. Det vides ikke, om Kristoffer og rigerne styrkede deres position på anden vis, når der ses bort fra kongens og danskernes skærpede optræden overfor Erik og hans tilhængere. Selv kunne kong Erik sandsynligvis ikke vente den bedste støtte fra sine slægtninge i Pommern på grund af striden med Kolberg. Kristoffer var muligvis klar herover, og den 11. eller 18. juli udstedte han efter ansøgning et våbenbrev til borgmesteren i Kolberg Hans Schlieff og dennes broder og arvinger, skønt slægten allerede besad adelsmærke. Adelsbrevet kan opfattes som en indirekte opfordring til Hans Schlieff til fortsat at yde modstand mod hertug Bugislav og andre af Erik af Pommerns slægtninge; men skyldes måske snarere, at Hans Schlieff tidligere skal have været i Kristoffers tjeneste.[32]

I Kalmar udstedte Kristoffer flere breve om interne forhold i Sverige og Danmark, mens bestemmelser vedrørende Norge ikke er kendt. Den 26. juni rettede Kristoffer et påbud til Linköping stift om herredsrentens og bøders rette 3-deling i overensstemmelse med Sveriges lov og mod fogeders omgåelse heraf,[33] og 5. og 9. juli udstedte kongen kundgørelser til enkelte danske byer (s. 253). Den 19. juni solgte Mogens Ebbessøn (Galt) med sin hustrus samtykke dennes arveandele og andet gods på Djursland til Otto Nielssøn.[34] Den 1. juli mageskiftede Henrik Knudssøn (Gyldenstjerne) efter egen anmodning gods med kongen, og Kristoffer udstedte samme dag sit genbrev herom.[35]

Henimod slutningen af juli satte Kristoffer over til Ørehavn med et følge af ukendt størrelse, hvoraf nu kun kan udpeges Otto Nielssøn, Staffan Ulfsson (Ulf), Jöns Tykesson, Jöns Lage Posse, Erik Pedersson, Ragvald Magnusson (Fargalt) samt bayrerne Albrekt Mohrer og Hans Lawrel. Mødet med Erik af Pommern skulle tydeligvis finde sted her, hvilket styrkes af, at Kristoffer under opholdet i Ørehavn udstedte enkelte dokumenter.[36]

Sammenkomsten kom ikke i stand. Forklaringen var ifølge den lybske krønike, at Kristoffer og hans råder oplyste Erik om, at de nødigt så hansestæderne deltage i forhandlingerne, hvorfor den gamle konge ikke længere var stemt for at give møde. Kristoffer sendte nogle af de fornemste rigsråder

(ytlike van den uppersten ut des rykes rade) til Gotland for at klarlægge årsagen til udeblivelsen og søge at tilvejebringe en forsoning. Overfor Erik fremførte sendebudene, at de var villige til at påtage sig at mægle mellem de to konger. Erik spurgte om fremgangsmåden og fik til svar, at Kristoffer og hans råd ville overgive ham Gotland på livstid samt et årligt beløb på 3000 lybske mark mod til gengæld at være befriet for yderligere krav. Den gamle konge afviste vredt tilbudet med den begrundelse, at Gotland allerede var hans, eftersom han havde udløst øen for (9000) nobler af eget gods. Han ville ikke overgive kongerigerne for 3000 mark årlig rente. Sammenkomsten sluttede med, at Erik nægtede at gå med til et møde. Efter en unådig afsked sendte han råderne tilbage til *»hertug Kristoffer.«*[37]

Den lybske krønike forekommer velunderrettet. Oplysningerne ligger på linie med Kristoffers og rådernes hidtidige politik med at undgå hansestæderne som voldgiftdommere og løse konflikten som et internt nordisk anliggende. Krønikens meddelelser må tillægges værdi. Forslaget til Erik af Pommern, som G Carlsson opfatter som et kompromis,[38] fortsætter endvidere bestræbelserne på en fredelig løsning af konflikten. Kristoffers og rigsrådernes forslag har imidlertid andre facetter. Der rejser sig det spørgsmål, hvad baggrunden var for det konkrete udspil overfor Erik, og hvilke grupper, der stod bag udformningen heraf.

Det svenske rigsråd havde, som Eriks skrivelse 1444 5/4 viste, ikke optrådt så udfordrende overfor den gamle konge og hans folk som danskerne. Holdningen må tilskrives bestræbelser på ikke at skade mulighederne for at tilvejebringe en ordning med den gamle konge med rækkevidde for Gotlands tilhørsforhold. Vidimeringen af Visbys underkastelsesbrev peger yderligere på, at Gotlands generhvervelse blev tillagt betydning af det svenske rigsråd. Det må derfor undre, når Kristoffer var villig til at afstå Gotland til Erik af Pommern († 1459) på livstid. Forslaget tilsidesatte netop Sveriges krav på øen for en årrække, og Kristoffer udsatte opfyldelsen af håndfæstningsløftet. Sveriges særinteresser trådte tilbage for unionen som enhed. Afgørelsen med Erik skulle have gyldighed for Kristoffer og alle de 3 riger.

Det må bemærkes, at forslaget til Erik af Pommern – hvis det var oprigtigt ment – gav Kristoffer mulighed for med tiden at bedre sin position på det svenske råds bekostning. Udspillet skete imidlertid ikke uden rådernes medvirken. Interessen samler sig om det danske rigsråd. Forslaget til kong Erik gavnede netop også det danske råd, som vandt tid til at forberede Gotlands overgang ikke til Sverige, men til unionen i forlængelse af den tyske Ordens afståelse af øen 1408 1/11 til Erik, hans efterfølgere og alle 3 riger.[39] Råderne agtede ikke at afstå kontrollen med Gotland, som trods svenske fordringer blev betragtet som en dansk provins. Det synes ikke at være uden betydning, at hofmesteren Otto Nielssøn var nærværende hos Kristoffer 1444 28/7 i Ørehavn. Heller ikke Oluf Axelssøns indflydelse på

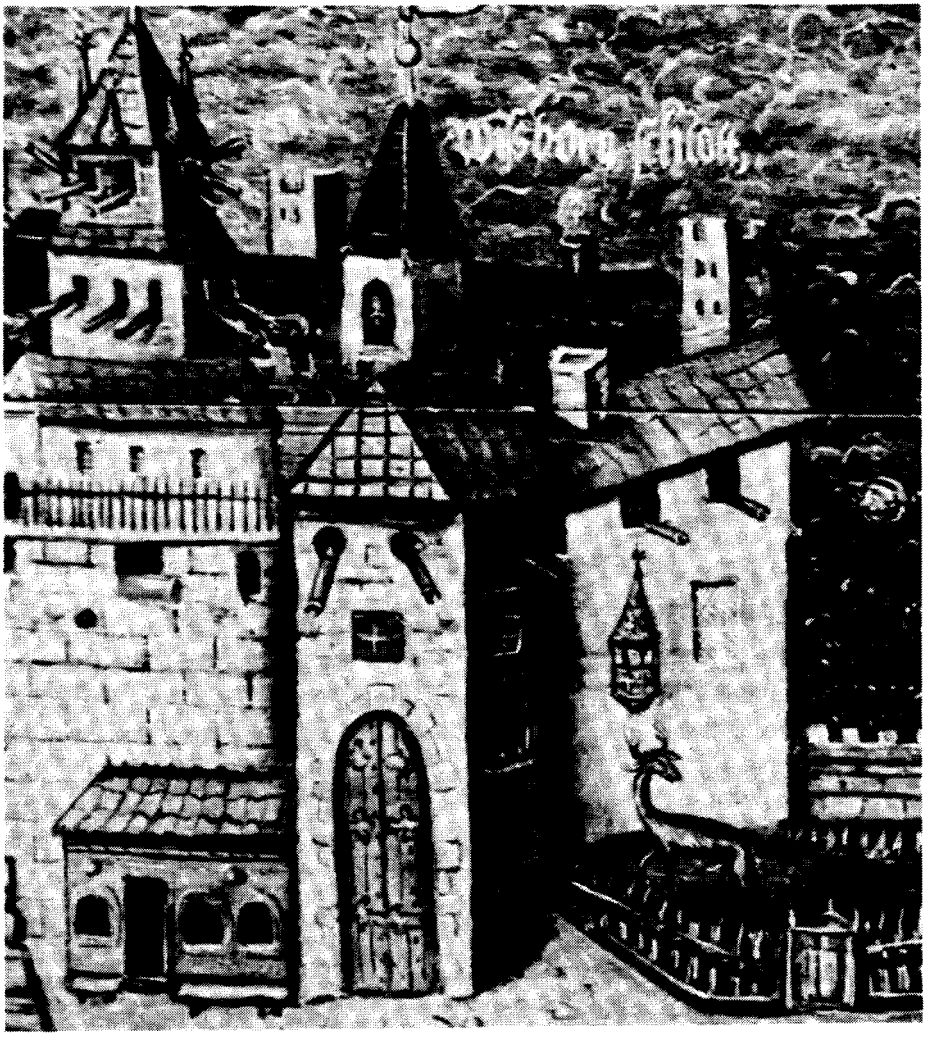

Det nu forsvundne Visborg slot, som det er fremstillet på en mindetavle fra 1600-årene i kirken på Fårö, nord for Gotland (Gotlands Fornsaler, Visby).

Kristoffer må undervurderes. Han befandt sig under kongens ophold i Sverige jævnligt i dennes nærhed (s. 293), og hans senere overtagelse af Visborg i 1449 som pantelen gør det klart, at han specielt havde blik for Gotlands betydning. I lighed med størsteparten af de deltagende danske råder i Kalmar havde Otto Nielssøn og Oluf Axelssøn deltaget i de foregående års forsøg på at undgå en unionstraktat og opretholde Danmarks hidtidige position. Forslaget til Erik om at beholde Gotland synes at indgå som et led i det politiske spil mellem Sverige og Danmark. Den behændige omgåelse af svenske interesser peger på, at det hovedsagelig var det danske rigsråd i forståelse med Kristoffer, som gjorde udslaget ved udfærdigelsen af forligsforslaget til Erik af Pommern. Det danske råd fortsatte sin hidtidige dobbeltpolitik og varetog egne interesser.

Forligsforslaget til Erik af Pommern synes ikke at dække over større meningsforskelle mellem danske og svenske råder. Alle parter var klar over muligheden af Eriks snarlige bortgang, og hensynet til russerne ved nordgrænsen kan tillige have medvirket til ønsket om fredelig forhandling fra det svenske råds side. Hertil kommer, at en kamp om Gotland indebar fare for andre magters indblanding. Udviklingen i Norge til ugunst for de vendiske hansestæder kunne i værste fald medvirke til at drive stæderne i armene på den gamle konge, hvad der i betragtning af Eriks egen styrke ville indebære en alvorlig trussel mod unionsrigerne. Som baggrund for forligsforslaget er det endvidere sandsynligt, at råderne stadig anerkendte, at den gamle konge besad en vis legitim ret til de 3 riger. Især det danske rigsråd synes at påpege og fastholde dette – jævnfør de ikke virkeliggjorte danske planer i 1449 om at få Erik til symbolsk at afgive de 3 riger til Kristian I.[40] Villigheden til årligt at give den gamle konge 3000 lybske mark styrker yderligere, at råderne anså sig pligtige til at betale den gamle konge erstatning for hans afsættelse. Eriks position viser sig herigennem på mange punkter at være stærk, og besiddelsen af Gotland og Visborg kunne kun underbygge dette.

Erik af Pommerns afvisning af Kristoffers og rigsrådernes forligsforslag afbrød foreløbig enhver forhandling. Den gamle konge videreførte sin kapervirksomhed. I første omfang synes det ikke at være gået ud over de nordiske riger, men derimod Stralsund, som havde dræbt en af hans svende. Staden påtænkte som følge af det skærpede forhold at begynde en blokade mod Gotland, hvilket Lübeck frarådede for ikke at øge usikkerheden til søs. I stedet ville byen indkalde til en forhandling mellem hansestæderne for at diskutere sagen.[41]

Den gamle konges politik gik i efteråret 1444 ud på at isolere de 3 riger, samtidig med at kaperiangrebene intensiveredes. I september 1444 skrev Erik til højmesteren og Danzig og krævede, at preusserne ikke handlede på rigerne – hvilket dog ikke blev efterkommet. Flere borgere fra Danzig fangede tværtimod flere af den gamle konges tjenere og henrettede dem,

eftersom Eriks folk havde bemægtiget sig flere skibe med hjemsted i staden.[42] Selv rustede den gamle konge sig, og i september 1444 hærgede hans udliggere kysten ved Tjust (Kalmar len). Samme år, eller muligvis først i 1445, brændte de Trosa sydvest for Stockholm, uden at større modforanstaltninger end forbud mod handel med Gotland synes iværksat, hvilket i den svenske befolkning måtte give indtryk af, at Kristoffer med vilje tillod morbroderens opførsel, hvad der ikke just forøgede den unge konges popularitet.[43]

Endnu 1444 1/8 opholdt Kristoffer sig på Øland, for snart atter at indfinde sig i Kalmar, hvor han 1444 18/8 udstedte et adelsbrev til Odenseborgmesteren Hans Mule.[44] Flere danske rigsråder heriblandt ærkebisp Tue synes på dette tidspunkt at være rejst hjem.

I Kalmar opholdt sig endnu hofmesteren Otto Nielssøn, Oluf Axelssøn, Morten Jenssøn, Klaus Nielssøn og Anders Hak samt blandt flere udenrådsadelige Aage Axelssøn og Peder Sakstrup og de bayriske råder Albrekt Mohrer, Frederik von Wulfstein og Henrik von Egloffstein.[45] Otto Nielssøn udstedte 1444 18/8 sammen med Morten Jenssøn, Magnus Gren, Johan Karlsson (Färla) og Oluf Nielssøn et dombrev efter samtykke af Kristoffer og de 3 rigers råd, hvorved den svenske hofmester Bengt Jönsson blev dømt til ved ed at bestyrke på Hans Krøpelins enkes vegne, at Hans Krøpelin ved sin død ikke havde skyldt Oluf Axelssøn nogle penge. Dommen tillader ikke, som K Kumlien er tilbøjelig til at mene, den opfattelse, at kong Kristoffer bistået af Oluf Axelssøn og enkelte af hans brødre skulle have taget afstand fra den partigruppe, som havde gennemført kongens svenske tronkandidatur. Her måtte sættes ind på andre områder. Dombreve kan ikke bedømmes som politiske aktstykker.[46]

Fra Kalmar rejste Kristoffer til Stockholm, fulgt af grev Hans og sandsynligvis enkelte danske råder. Den 11. september bilagde Kristoffer en strid mellem Karl Knutsson (Bonde) og hans modparter drosten Krister Nilssons enke Margrethe Eriksdatter (Krummedige) og Ebba Eriksdatter (Krummedige). Udsoningen skete ifølge Kristoffers brev ved hjælp af *»wort elschelighe raadh i wore nærware»*, hvad der i første række var mødtet på svenske råder, uden at det kan afvises, at danske råder kan have medvirket, eventuelt grev Hans.[47] Den 20. september udstedte Ficke Bylow et morgengavebrev til Hebla, datter af den danske rigsråd Albrekt Bydelsbak, og dokumentet bevidnedes af grev Hans (tidligere gift med Ermegård Bylow † 1421) og den svenske hofmester Bengt Jönsson. Bydelsbak-slægtens svenske forbindelser og Albrekt Bydelsbaks fortid som høvedsmand på det norske Bohus kan forklare ægteskabet. Som svigerfaderen Erik Krummedige († 1439) synes Albrekt Bydelsbak at have forståelse for en aktiv giftermålspolitik rettet mod de øvrige nordiske riger. Ficke Bylow havde del i arven efter Bo Jonsson efter brodersønnen Henrik Bylows død i 1439. Hebla Bydelsbak blev efter Ficke Bylows død i 1454 gift med Arent Bengtsson (Ulf), mens en anden af Albrekt Bydelsbaks døtre blev gift med Simon Kørning.[48]

Karl Knutsson forlod sandsynligvis allerede i september 1444 den svenske hovedstad for at vende tilbage til Viborg.[49] Hans drøftelser med Kristoffer og hovedårsagen til hans hidkaldelse i sommeren var den aktuelle situation overfor Novgorod. Republikkens forhold til den tyske Ordensstat var i de

seneste år blevet alvorligt forringet, fordi Novgorod i kraft af sin betydelige handel og tiltrækning af ikke-hanseater ramte de livlandske byer; men tillige fordi Novgorod orienterede sig mod storfyrsten af Litauen, som støttede de separatistisk-sindede bisper i Livland. Ordensmesteren i Livland Henrik von Vincke måtte frygte en forringelse af Livlands muligheder overfor et styrket Litauen. Han havde, som G Lögdberg har klarlagt, i 1442 på baggrund af en hungersnød blandt russerne søgt at begrænse Novgorods indflydelse ved at udstede et forbud mod kornudførsel hertil samt via højmesteren opfordret de vendiske stæder og Preussen til at gøre det samme. Forbudets effektivitet var imidlertid begrænset på grund af Novgorods omfattende handel, og blev endog omgået af Livlands egne byer, som var ramt i deres handel og ønskede et bedre forhold til republikken. Ordensmesteren måtte søge andre veje for at ramme Novgorod. Hans blik faldt naturligt på Kristoffer og de 3 nordiske riger.[50]

I 1444, samme år som åben krig brød ud mellem Livland og Novgorod, sendte Henrik von Vincke 2 ordensmedlemmer til unionskongen for at formå ham til at gå med til at spærre handelen på Novgorod, idet rigerne tilførte russerne en ikke ringe del varer, og hanseatiske købmænd trods forbud satte over til Viborg og herfra videre til Novgorod, hvor de kunne gøre god fortjeneste. Endelig skulle sendebudene søge at få et løfte af Kristoffer om ikke at slutte fred med Novgorod. Ordensmesteren havde blik for, at russerne i så fald kunne samle alle kræfter om et samlet angreb på Livland.[51]

Kristoffer viste sig imødekommende overfor Henrik von Vinckes anmodning i fortsættelse af et svensk forslag til Livlands ordensmester fra 1436 (s. 67) om et samvirke mod russerne. Han lovede så vidt muligt at sørge for, at ingen handel med Novgorod blev foretaget fra hans riger. Hvad derimod angik henstillingen om ikke at slutte fred med russerne, oplyste kongen, at han ikke vidste, om der var sluttet fred, men at han ville forhøre sig hos Karl Knutsson og om nødvendigt forbyde ham at slutte fred.[52] – Kristoffer skrev før 1444 25/5 til Viborghøvedsmanden og bad ham komme til sig (s. 290). Et hærgningstog af Karl Knutsson i efteråret 1444 i retning mod Pskov ved Narovafloden kan afspejle, at kongen og han var enedes om at støtte den livlandske Orden og hævde sig overfor Novgorod, med hvem unionsrigerne – trods forsøg under Erik af Pommern – aldrig havde nået en varig ordning. Karls angreb mod Pskov, som var mellemstation på vejen til Novgorod og formidler af den tyske handel hertil, synes at vidne om planlægning og bestræbelser på at mindske varetilførslerne til Novgorod.[53]

Hvorvidt Karl Knutssons mægtige, selvstændige position og bestræbelser på at gøre Viborg til et alternativ til hansestapelen i Novgorod og Reval var samstemt eller ledende for Kristoffers politik kan, som H Rebas har vist, ikke afgøres med sikkerhed.[54] Alligevel kan der være grund til at omtale

enkelte aspekter til belysning af Kristoffers politik, eftersom kongen i 1446 førte forhandlinger med ordensmesteren i Livland om et forbund mod Novgorod, og fortsat rettede sin opmærksomhed mod de strategiske Neva-led på vejen dertil (s. 337). Kristoffers velvilje i 1444 mod Henrik von Vinckes anmodning var ikke en blot og bar gestus, men synes at afspejle overvejelser og interesse for indblanding i Baltikum med dets handelsruter. Samtidig forefalder det ikke at være uden betydning, at Kristoffers velvilje overfor ordensmesteren var en realitet inden fremlæggelsen af forligsforslaget til Erik af Pommern sidst i juli eller først i august 1444. Der synes tværtimod at være tale om en sammensmeltning af unionspolitik (inkl. Gotland) og Baltikumpolitik. Ved at støtte den tyske Orden øgedes muligheden for at isolere Erik af Pommern og om muligt skabe splittelse mellem ham og Visbys borgere ved en handelsblokade.[55] En løsning af Gotlandsspørgsmålet ville ud fra en sådan betragtning følge før eller siden. Den tyske Ordens behov for hjælp imod Novgorod kunne sandsynligvis endog formå højmesteren til at støtte Kristoffer i at nå en ordning med morbroderen på Gotland. Endelig må hensynet til de vendiske hansestæder ikke lades ude af betragtning. Lübeck havde i forsommeren 1443 udstedt et forbud mod handel på Novgorod for at ramme uorganiseret købmandskab.[56] Ved at skærpe holdningen mod Novgorod kunne faren mindskes for at stæderne skulle tilslutte sig Erik af Pommern, samtidig med at hansestædernes opmærksomhed muligvis kunne fjernes noget fra Norge, hvor modsætningen mellem nordmænd og tyskere var voksende.

Udsigten til egne fordele i Baltikum ved et samvirke med den livlandske Orden var foruden interne forhold mellem Sverige og Danmark om Gotland sandsynligvis endnu en medvirkende årsag til villigheden til forlig med Erik af Pommern i 1444. Der vides intet om danske rigsråders deltagelse i forhandlingerne om forholdet til Novgorod. For svenskerne var en skærpet optræden mod russerne derimod et gammelt ønske (s. 67). Gyldenstjernernes aktuelle strid med ordensmesteren om de Hagenske godser i Livland tyder dog på, at slægten ikke var imod Kristoffers udspil for at bevæge Henrik von Vincke til indrømmelser. Indledende forhandlinger mellem Gyldenstjernerne og Karl Knutsson om et ægteskab mellem Erik Erikssøn og Karls datter kan allerede nu være bragt på bane (s. 342). Endelig er det muligt, at blandt andet Oluf Axelssøn havde blik for mulighederne i en sammenkædning af Gotlands- og Baltikumpolitikken. Hans senere forsøg som lensmand på Gotland på at overtage Visbys rettigheder i Gotenhof i Novgorod – hvilke Reval i 1402 ved lejekontrakt havde tilegnet sig – og hans indblanding i forholdene i Livland og Preussen kunne tyde herpå.[57] De danske råder var i betragtning af ordensmesterens henvendelse til Kristoffer i forårsmånederne før Kalmar-mødet efter alt at dømme ikke involveret særligt i forhandlingerne om russerne, skønt de så mulighederne i Erik af

Pommerns Baltikumpolitik (s. 338) og ikke havde opgivet en virkeliggørelse heraf.

Endnu 1444 20/10 befandt Kristoffer sig i Stockholm, hvor han havde været siden 11/9 (s. 298), men snart begyndte han og hans følge rejsen mod Danmark.[58] Forinden havde han udnævnt Nils Jönsson (Oxenstierna) og Magnus Gren til rigsforstandere i sit fravær. Det kan ikke afvises, at ærkebisp Nils og Bengt Jönsson – hvor sidstnævnte ledede domfældelser i kongens navn – fortsat besad andel i rigets styrelse. Ikke desto mindre synes det rimeligt at slutte, at Kristoffer søgte at mindske rigsrådets position og indskrænkede personkredsen på rigsstyrelsen for at bedre egen position og omgå håndfæstningen.[59] Interimsregeringen fra 1442 11/6 (s. 210) havde kun haft gyldighed indtil kongens ankomst i slutningen af 1443. – Den 25. oktober opholdt Kristoffer sig i Nyköping, den 2. november i Vadstena, for 12. november at være nået til Halmstad.[60] Omkring midten af november 1444 nåede kongen København efter omtrent et års fravær.[61]

I København var flere nordmænd til stede i begyndelsen af december. Et norsk rådsmøde havde i efteråret været afholdt i Bergen, hvor tyskernes handel havde været genstand for drøftelser. På mødet havde der været flertal for, at de fremmede skulle bekæmpes. Kristoffers omfattende forordning 1444 4/12 om udlændinges handel i Bergen må ses på denne baggrund. Bestemmelserne, som først blev oplæst i deres helhed 1446 20/6, tilstræbte ikke kun at hindre hanseaterne i at udføre noget i strid med privilegierne, men greb tillige ind i de fremmedes ældre og lovfæstede rettigheder.[62] Kristoffer fulgte det norske rigsråds krav om en skærpet optræden.

Den 10. december udstedte kongen et brev om at afholde retterting i Trondhjem, Bergen og Stavanger bispedømmer, ifølge *»the gode men, som nu i Køpmannahaffn nær oss vara«*. Hvervet overdroges i kongens fravær til Oluf Nielssøn, bisp Audun af Stavanger, provst Gunnar Holk, ærkedegnen Sven, Narve Jakobsson (Rømer), Guttorm Eyvindsson, Hans Krukow og lagmanden Jens Bengtsson i Stavanger. Flere af de omtalte var muligvis personligt til stede i København, og havde som Oluf Nielssøn deltaget i Kalmar-mødet. De blev nu udpeget til at afhjælpe de mange misforhold, som almuen havde klaget over.[63] Herredagskommissoriet var udfærdiget efter dansk mønster og betegnede efter alt at dømme en nyhed i norsk retsvæsen.[64]

En gang i december synes Kristoffer at have skrevet til landstingssaghøreren Niels Jenssøn i Blekinge, at han skulle nedsætte et 12-mandsnævn, som skulle undersøge, om et adelskab var ægte eller ej. Den 16. januar 1445 udstedte Niels Jenssøn på landstinget i Blekinge et dokument om, at han havde efterlevet kogens befaling, og at nævnet efter undersøgelse havde dømt vedkommende Mogens Mortenssøn, som sagde sig *»fri Frelsesmand og fribaaren at være for Kongen og hans ærlige Raad«*, til atter at betale skat og afgifter som andre odelbønder (selvejere).[65] Tilgangen til adelstanden blev kontrolleret.

Dokumentmaterialet oplyser intet om rigsrådernes virksomhed op mod årsskiftet; men straks i det nye år var kongen på rejse og opholdt sig 1445 23/1 i Randers i selskab med bisp Thorleif og kansleren Oluf Mortenssøn.[66] Den 28. januar besøgte Kristoffer Kalø og fornyede *»effter wort elschelighe radhs*

radh« gavebrevet fra 1441 til Otto Nielssøn på Henrik Tagessøns andel i Bjørnholm ved at besegle det nye dokument med majestætsseglet og modtage det gamle brev, som var udstedt før hans kroning med sekretet, hans personlige segl.[67] Ved midten af februar var kongen i Kolding og senere i Odense, hvor han optog Oluf Nielssøn (Stjernfeldt) i adelstanden og tildelte ham et skjoldbrev.[68] Den 8. marts opholdt Kristoffer sig i Nyborg, og havde Claus Rønnow, Oluf Axelssøn og sandsynligvis Otto Nielssøn foruden andre rigsråder omkring sig. Senest i begyndelsen af april var kongen tilbage i København.[69]

Det må bemærkes, at Otto Nielssøn med overtagelsen af hofmesterembedet efter Erik Nielssøn havde vundet frem i indflydelse og position. Andre fremtrædende råder var marsken Oluf Axelssøn, Claus Rønnow, Eggert Frille og Knud Mikkelssøn. De to sidstnævntes position synes at vokse ved deres deltagelse i gesandtskaber til udenlandske magter. Deres dygtighed og kyndighed i diplomatisk tjeneste afspejler et voksende behov for juridisk indsigt og kendskab til udenlandske forhold og giver en del af forklaringen på deres benyttelse i rigsstyrelsen (s. 275). Dette indebar ikke, at rådets øvrige medlemmer heriblandt ærkebisp Tue og de 6 bisper samt Morten Jenssøn og Anders Nielssøn blev tilsidesat i højere grad, skønt Morten Jenssøns kongetjeneste med skiftende lensmandstjeneste afspejler, at hans magtposition søgtes stækket en smule. Hans deltagelse på Kalmar-mødet i sommeren 1444, hvor Anders Nielssøn muligvis også var til stede, er af interesse. Anders Nielssøns og Sten Basses deltagelse i forhandlingerne med Erik af Pommern i 1443 tyder på, at den gamle rådskreds, hvor flere ikke havde medbeseglet opsigelsesbrevet til den gamle konge, stadig spillede en vigtig rolle, når forholdet til Erik af Pommern kom på bane. Grev Hans' nærværelse hos Kristoffer i Sverige i januar og september 1444 støtter dette og indebærer, at han var på vej til at genvinde sin tidligere fremtrædende position, skønt han ikke mere besad rådsstatus.

Rigsrådet synes at være domineret af følgende hovedgrupper: bisperne med ærkebisp Tue i spidsen, slægterne Gyldenstjerne, Rosenkrantz, Thott, Frille og Rønnow samt en ældre aktiv rådskreds (Anders Nielssøn, Morten Jenssøn, Sten Basse). Af disse havde især bisperne og Gyldenstjernerne formået at samle et flertal i rigsrådet ved Erik af Pommerns afsættelse og i årene herefter. Adskilligt peger nu på, (jf s. 261) at det var slægterne Rosenkrantz, Thott, Frille og Rønnow, som især førte an i udformningen af rådets politik.

Forhandlingsaktivitet omkring Kristoffers bryllup

Forholdet mellem kongen og råderne synes i de foregående år og ved indgangen til 1445 at være godt og præget af forståelse, og det trods Kristoffers bestræbelser på at hævde sin position. Enkelte tilløb hertil mærkes vel tidligere (s. 180), og overtagelsen af hertugdømmet Oberpfaltz efter faderens død i marts 1443 og den som følge heraf voksende betydning af bayriske råder i København måtte virke ansporende herpå. Flere bayrere opholdt sig til stadighed hos kongen, i april 1445 således Hans og Kristoffer Parsberg, Hans von Wulfstein, Henrik von Egloffstein og Albrekt Mohrer.[1] Tilsvarende ville Kristoffers forbindelse med markgrev Hans af slægten Hohenzollern, hans senere svigerfader, give bedre muligheder for at hævde en monarkisk politik. Markgreven, med tilnavnet Alkymisten, regerede fyrstendømmet Bayreuth, som grænsede op til Kristoffers eget bayriske område. De to var endda beslægtede, hvad der forklarer deres venskabelige forhold. Engang i 1444, sandsynligvis i forbindelse med den tyske rigsdag fra august til oktober i Nürnberg, hvortil Kristoffer havde sendt repræsentanter (s. 321), blev ført forhandlinger om et ægteskab mellem Kristoffer og Hans' datter Dorothea.[2] På grund af slægtskabet mellem de to, som var beslægtet i tredje led, blev omkring årsskiftet indleveret en ansøgning om ægteskabsdispensation til konciliet i Basel. Tilladelsen blev givet 1445 8/2, begrundet i hensynet til rigerne og kristenhedens bevarelse og bekræftet 1445 10/3 af bisp Antonius af Bamberg.[3]

Markgrev Hans og Dorothea begav sig i april mod Aalholm på Lolland for at fortsætte giftermålsforhandlingerne.[4] Den 25. april opholdt Kristoffer sig på dette slot[5] og havde flere rigsråder hos sig, heriblandt Eggert Frille, Otto Nielssøn og rigskansleren Jens Torbernssøn.[6] Slotshøvedsmanden og marsken Oluf Axelssøn var ikke til stede, men synes i slutningen af april at opholde sig i Roskilde sammen med blandt andre bisp Jens Pederssøn.[7] Odensebispen Henning Ulfeldt opholdt sig 1445 12/5 på Lollands landsting. Hans tilstedeværelse kan have sammenhæng med Kristoffers besøg i landsdelen.[8]

Til Aalholm indfandt sig en delegation fra de vendiske hansestæder, som anmodede om bekræftelse på deres norske og svenske privilegier. Kongen og de nærværende råder kunne imidlertid ikke træffe afgørelse i en så vigtig sag vedrørende de øvrige nordiske riger, men henstillede til stæderne at give møde ved Kristoffers bryllup i København i eftersommeren, hvor råder fra Norge og Sverige ville være til stede.[9]

Hansestæderne havde oprindeligt også ønsket at drøfte forholdet til Erik af Pommern, men intet tyder på, at spørgsmålet blev bragt på bane. Problemet havde været fremme på en hansedag i marts i Lübeck, idet stæderne frygtede for en kraftig kaperkrig om sommeren. Rostock havde imidlertid

været betænkelig ved, at hansestæderne opsøgte Kristoffer, fordi denne ikke havde skrevet til de vendiske stæder. I betragtning af kongens og rigsrådernes afvisende holdning til stædernes tidligere mæglingsinitiativ er det rimeligt, at det blev anset for tilrådeligt at lade henstillingen falde.[10]

Markgrev Hans og hans følge var ved denne tid ankommet til Aalholm. Ved forhandlinger, hvorunder brudens medgift på 30.000 rhinske gylden muligvis aftaltes, blev brylluppet med rigsrådets samtykke fastsat til København efter Bartholomæusdag (1445 24/8).[11] Den 12. maj udfærdigede Kristoffer fra København en indbydelse til Otto Nielssøns hustru Else Holgersdatter (Krognos) om at komme til København senest 29. august og deltage i festlighederne ved prinsesse Dorotheas ankomst samt ved kongens bryllup, som var fastsat til 5. september.[12] Andre nu tabte breve blev udstedt ved samme lejlighed. Lübeck modtog en invitation, ligesom indbydelser til norske og svenske råder og flere tyske fyrster synes at være udfærdiget i forsommeren.[13]

Under opholdet på Aalholm havde Kristoffer lejlighed til at føre fortrolige drøftelser med sin kommende svigerfader. Spørgsmålet om en våbenstilstand med Erik af Pommern og et forligsmøde mellem parterne ved højmesterens mellemkomst kom efter alt at dømme på tale. Otto Nielssøn, Eggert Frille og enkelte andre råder havde kendskab hertil, og i København i september udtrykte de en tak til de nærværende ordensrepræsentanter for Konrad von Erlichausens bestræbelser på at få et fredsmøde i stand (s. 317). Sandsynligvis var råderne i foråret 1445 endog enige om at undgå et svar på en forespørgsel fra Novgorod om afslutning af en fredstraktat på 20 eller 30 år, førend situationen var drøftet med højmesteren og ordensmesteren i Livland. Herved var der desto større håb om, at Konrad von Erlichausen kunne bevæges til et nyt forsøg på at skabe fred mellem unionsrigerne og Erik af Pommern.

Hvad de danske rigsråder derimod ikke blev indviet i, var, som G Lögdberg har vist, Kristoffers og markgrev Hans' bestræbelser på at få et forbund i stand mellem højmesteren og Kristoffer, som skulle være rettet for Konrad von Erlichausens vedkommende mod de preussiske byer og for kongens vedkommende mod de vendiske hansestæder og hans undersåtter. Den nye aktion til løsning af striden med Erik af Pommern fra markgrevens side samt et muligt samvirke med Ordenen mod Novgorod gjorde dette dobbeltspil muligt.

Kristoffer og markgrev Hans handlede hurtigt. Sandsynligvis allerede ved tidspunktet for Aalholm-mødet blev en af markgrevens råder Hans von Rotenhagen og kongens fortrolige Henrik von Egloffstein sendt til højmesteren i Marienburg, hvor de indfandt sig i de sidste dage af maj. De inviterede Konrad von Erlichausen til at sende repræsentanter til Kristoffers bryllup, hvor holdningen til Novgorod og muligheden for et forbund mellem

kongen og Ordenen til gensidig hjælp skulle drøftes. Henrik von Egloffstein påpegede Kristoffers velvillige holdning overfor ordensmesterens udsendinge i 1444 samt den afventende holdning overfor russerne, som især fremhævedes som markgrev Hans' fortjeneste. Markgreven var villig til efter brylluppet at komme til Konrad og drøfte sagen yderligere. Henrik von Egloffstein forklarede, at Kristoffer havde været forberedt på at begynde krig med Erik af Pommern; men at markgrev Hans havde afværget dette af hensyn til det nære slægtskab kongerne imellem og fremhævet, at det var bedre at formå højmesteren til at gribe ind.[14]

Meddelelserne til Konrad von Erlichausen fortjener opmærksomhed. Den imødekommende politik overfor ordensmesterens henstilling i 1444 svarer til det passerede, ligesom Kristoffer var villig til ikke at slutte fred med russerne. Den skærpede holdning overfor Erik af Pommern i forsommeren 1444 må støtte Henrik von Egloffsteins udsagn, at kongen havde været parat til at drage mod Erik med våbenmagt, men havde afstået herfra ved udsigten til via højmesteren at få en stilstand ført igennem af et eller to års varighed samt et møde, hvor et forlig skulle tilvejebringes mellem kongerne.

I sit svar 1445 29/5 påpegede højmesteren sine tidligere bestræbelser på at forsone de to konger. Han henviste til Eriks holdning i 1441 ved underretningen om bondeoprøret, mens Kristoffer ved oprørets undertvingelse var blevet mere ligegyldigt for at få en ordning i stand (s. 174). Han var imidlertid villig til på markgrevens anmodning atter at arbejde for en forsoning mellem de 2 konger med det formål at skabe fred i et år og afholde et møde i Danzig efter brylluppet i København. Erik skulle bevæges til personligt at give møde, ligesom markgrev Hans og Kristoffers fuldmægtige råder skulle indfinde sig. Højmesteren ville skrive til Kristoffer og markgreven, at våbenstilstanden skulle have gyldighed, mens hans repræsentanter forhandlede med Erik af Pommern. Han var villig til at lade ordensmedlemmer være garanter på Visborg, så Erik havde sikkerhed for at vende tilbage og lettere kunne bevæges til at give personligt fremmøde. Det sidste forslag om Visborg var Henrik von Egloffstein og Hans von Rotenhagen ikke interesseret i, da det efter deres mening ikke berørte sagen – og (hvad de naturligvis ikke omtalte) kunne medvirke til en betænkelig forståelse mellem den gamle konge og den tyske Orden, som tidligere havde besiddet øen og kunne tænkes at erhverve den igen, hvis lejligheden bød sig. – Endelig stillede Konrad von Erlichausen sig imødekommende til indbydelsen til Kristoffers bryllup og lovede at sende repræsentanter, som foruden forholdet til Erik af Pommern skulle give svar i henseende til Novgorod og forbundsplanerne.[15]

Højmesteren trak tiden ud og var ikke interesseret i et forbund, eftersom det var lykkedes ham at opnå kontrol med de preussiske byers aktivitet. Det var betænkeligt at kæde den livlandske ordenspolitik sammen med Kristof-

fers og unionsrigernes russiske politik. Derimod kom markgrev Hans' initiativ belejligt. Visby havde 1445 19/3 skrevet til ham og bedt ham søge at få et møde i stand mellem Erik og hans fjender, for at kongen måtte vederfares ret og den nuværende krig bringes til afslutning. Danzig modtog en tilsvarende skrivelse, hvad der resulterede i en henstilling fra de preussiske stæder til Konrad von Erlichausen om at tage forholdsregler til sikring af hans undersåtter. Højmesteren var allerede før Henrik von Egloffsteins og Hans von Rotenhagens ankomst til Marienburg stemt for et forlig mellem Erik og hans modstandere.[16]

Ved midten af juni sendte Konrad von Erlichausen rådmanden i Danzig Bertold Burammer, som fra gammel tid stod i et venskabeligt forhold til den gamle konge, til Gotland. På vejen blev han taget til fange af 2 af Karl Knutssons skibe under ledelse af ridderen Greger Mattsson (Lillie) og 3 andre personer, som fratog ham skib, gods og breve. Bertold Burammer blev senere løsladt, og ved et tilfælde slap han i land på Gotland og underrettede Erik af Pommern. Burammer undgik i overensstemmelse med højmesteren at nævne den virkelige ophavsmand til det nye udspil og udtalte på baggrund af den gamle konges klager, at højmesteren var rede til at arbejde for en forsoning mellem Erik på den ene side og Kristoffer og rigernes indbyggere (den Denen) på den anden. Det var ønskeligt, hvis Erik ville udstede en fuldmagt i lighed med den tidligere (s. 282). Kongen blev anmodet om at fastsætte tid og sted for en sammenkomst samt våbenstilstandens omfang. Højmesteren tilbød at give Erik lejde.[17]

Erik af Pommern antog, som forskningen har påpeget, reserveret Konrad von Erlichausens mæglingsforslag. Planen om våbenstilstand blev afslået med henvisning til, at han i så fald ikke ville kunne aflønne sine svende, som han fik brug for, hvis konflikten med hans modstandere ikke blev løst. Han var rede til at møde Kristoffer i Preussen, hvis rigerne aflønnede hans knægte i stilstandsperioden. Ville Kristoffer ikke komme til stede, men kun sende befuldmægtigede råder, skulle højmesteren formå disse til at rejse til Gotland, idet Erik ikke var overbevist om, at en endelig overenskomst i Preussen ville komme i stand. Han ønskede, at Konrad von Erlichausen – hvis mødet på Gotland blev en realitet – skulle sende enkelte repræsentanter til ham. Han ville så, hvis modpartens sendebud (Koning cristofero Rethe) besad tilfredsstillende fuldmagt, lade de preussiske sendebude fælde dom i sagen. Erik regnede med, at højmesteren ville bearbejde modparten til at overlade sagen til Ordenens afgørelse.[18]

Burammers drøftelser bragte altså ringe fremskridt, og Konrad von Erlichausen sendte snart atter et sendebud til Gotland, da han ikke var interesseret i at udføre den gamle konges henstillinger. Endnu inden Konrad modtog efterretninger herom, udsendte han i august en instruktion til udsendinge til Kristoffers bryllup i København. Selv ville de preussiske byer i forstå-

else med højmesteren sende repræsentanter i anledning af forhandlingerne om bekræftelse på hansestædernes norske og svenske privilegier.[19]

Instruktionen viser højmesterens forsigtige og henholdende politik. Udsendingene skulle foruden at lykønske Kristoffer og markgreven med brylluppet takke for den imødekommende holdning i Novgorod-spørgsmålet. Vedrørende markgrevens forsøg på at få et forbund i stand skulle repræsentanterne henvise til manglende fuldmagt, da Konrad von Erlichausen ikke vidste, på hvilke betingelser et sådant forbund skulle indgås. Det var en vigtig sag at afslutte en overenskomst mellem 3 kongeriger og hele Preussen. Ville Kristoffer derfor skriftligt uddybe forbundsforslaget, skulle sendebudene erklære sig villige til at bringe det til højmesteren, som så ville svare, når Kristoffer og Erik eller deres råder kom sammen. Kom mødet ikke i stand, ville Konrad von Erlichausen give skriftligt svar. – Hvad Bertold Burammer angik, skulle ordensrepræsentanterne under henvisning til højmesterens villighed til at arbejde på at skabe fred med Erik af Pommern søge at bevæge markgrev Hans til at få Kristoffer til at frigive Burammers gods. Endelig skulle sendebudene overfor Kristoffer påpege en tidligere skrivelse til ham fra Konrad von Erlichausen i håbet om at bedre Ordenens position overfor Erik Erikssøn (Gyldenstjerne) og Ribe-domherrernes krav på gods i Livland. Ærkebisp Tue var af kapitlet blevet inddraget i sagen og havde bandlyst dele af den livlandske Orden og dens undersåtter. Kristoffer burde formå Erik Erikssøn til at respektere loven og dommernes udsagn samt gøre ærkebisp Tue forståeligt, at godset i Livland var verdsligt lensgods, hvorfor det var unddraget bandlysning og kanonisk proces. – Med denne instruks rejste de 2 ordensudsendinge til Danmark, hvor Kristoffers bryllup i betragtning af de mange indbudte personer og hansestædernes ønske om stadfæstelse af deres privilegier, kunne forventes at få stor betydning.[20]

I København var bryllupsforberedelserne i fuld gang. Den 6. august udstedte Kristoffer et brev, som blev sendt med Uppsala-kanniken Klaus Ryting, til abbedissen, konfessoren og konventet i Vadstena, hvori kongen anmodede klostret om at låne ham den bedste og kostbareste krone, de ejede, da han og rådet var enedes om, at Dorothea skulle krones 2 eller 3 dage efter brylluppet.[21] – Til dækning af bryllupsudgifterne blev det pålagt de 3 riger at udrede en skat, hvad der på grund af dens vigtighed kun kan være sket med rigsrådernes samtykke. Endnu i begyndelsen af 1447 kvitterede kongen Otto Nielssøn for et mindre beløb betalt af jyderne.[22]

Bryllupsgæsterne indfandt sig lidt efter lidt. I begyndelsen af september 1445 var mange rigsråder og udenrådsadelige fra rigerne mødt frem foruden flere fyrster og repræsentanter fra hansestæderne og den tyske Orden. Fra det danske rigsråd havde indfundet sig ærkebisp Tue og de 6 lydbisper samt Erik Nielssøn, Henrik Knudssøn, Morten Jenssøn, Otto Nielssøn, Oluf

Axelssøn, Eggert Frille, Claus Rønnow, Niels Erikssøn (Gyldenstjerne), Klaus Nielssøn samt dekanen Knud Mikkelssøn og kansleren Oluf Mortenssøn.[23] Af udenrådsadelige haves efterretninger om omtrent 30 personer, hvoraf især må omtales: abbederne af Esrom og Ringsted klostre, Aage Axelssøn (Thott), Niels Jenssøn (Galen), Jens Due (Thott) af Kragholm, Follert van Knob, Knud Trudssøn (Has), Jens Eder, Gunde Nielssøn (Lange), Folmer Mortenssøn (Gyrsting), brødrene Erik og Torben Bentssøn (Bille) og fætrene Erik og Torben Jepssøn (Bille) samt Niels Pederssøn (Gyldenstjerne), brødrene Anders og Erik Erikssøn (Gyldenstjerne) og Anders Nielssøn (Banner).[24] Fra svensk side mødte ærkebisp Nils af Uppsala, bisp Erik af Strängnäs, Magnus Gren, Bengt Stensson, Bo Stensson, Knut Stensson, Erengisle Nilsson, Sten Pedersson (Stjärna), Erik Nipertz, Gustav Karlsson, Greger Bengtsson (2 snedbjälkar), Folke Turesson og muligvis Jöns Karlsson til Berg på Ön.[25] Det norske rigsråd var repræsenteret ved bisp Jens af Oslo, provst Gunnar Holk i Oslo, Sigurd Jonsson, Kolbjørn Gerst, Mathias Jakobsson, Erik Sæmundsson, Henrik Skakt, Hartvig Krummedige, Hans Krukow og Guttorm Eyvindsson. Høvedsmanden på Bergenhus Oluf Nielssøn ankom efter brylluppet.[26]

Flere kildegrupper gør det muligt at nå til viden om bryllupsfestlighederne og de efterfølgende forhandlinger. Foruden dokumenter eksisterer en omfattende lybsk sendebudsberetning, som forståeligt især beskæftiger sig med privilegieforhandlingerne. Fra de 2 ordensrepræsentanters forhandlinger er bevaret en beretning til højmesteren, hvis oplysninger må tillægges vægt ved afdækningen af Kristoffers og svigerfaderens forbundsplaner. Benyttelsen af sendebudsberetningerne er ikke forbundet med større vanskeligheder.[27] Endog den lybske krønike fremtræder trods enkelte fejl velunderrettet ved opregningen af flere af de deltagende fyrster og deres hustruer, som i enkelte tilfælde kan dokumenteres. Hvad endelig krønikens omtale af privilegieforhandlingerne angår, er det klart, at sendebudsberetningen har fortrin. Krønikens pålidelighed styrkes af, at dets forfatter var rådets skriver Johan Hertze, som nedfældede sendebudsberetningen.[28] Den stralsundiske overlevering, som normalt må behandles med varsomhed på grund af dens ufuldstændige overlevering, får for Kristoffers bryllup betydning ved, at der til grund for krønikeberetningen har ligget en øjenvidneberetning om bryllupsoptoget.

Den 10. september 1445 ankom prinsesse Dorothea til København med 2 forgyldte vogne sammen med moderen Barbara af Sachsen og faderens søster Cecilie, hertug Wilhelm af Braunschweigs hustru. Kristoffer red sin tilkommende i møde med 24 svende i riddergevandter (hofsinder?) på hvide heste samt 2 personer foran sig. Efter kongen fulgte hans mandskab, hvad der for størstedelen sandsynligvis var råder fra de 3 riger. De var klædt i damask, bar guldstykker og gav ikke Kristoffer noget efter. Optoget, hvori flere adelige fruer tog del, førte den omtrent 15-årige Dorothea til slottet, hvor der i de følgende dage blev holdt taffel. Til stede var brudens fader markgrev Hans, hertug Wilhelm af Braunschweig, landgreve Ludvig I af Hessen, hertug Frederik af Bayern (kongens farbroder), hertug Balthazar af

Schlesien og Sagen samt grev Ernst III af Hohenstein, som synes at repræsentere hertug Adolf af Slesvig.[29]

Søndag 1445 12/9 stod brylluppet, og 2 dage senere blev Dorothea kronet til Nordens dronning i Vor Frue kirke af ærkebisp Tue, måske med deltagelse af ærkebisp Nils af Uppsala, de danske lydbisper og bisperne fra Oslo og Strängnäs.[30] – Ved den efterfølgende samling på slottet holdt den lybske borgmester Wilhelm van Kalven en tale og udtrykte håb om, at Dorothea ville virke til Lübecks og købmændenes bedste. Han overrrakte hende 3 hermelinskind og en forgyldt skål, forsynet med Lübecks stadsvåben. Alle de omkringstående *»beyde Densch unde Dudesch«* udbrød beundrende, at den var af rent guld, et ordskifte pronotaren Johan Hertze ikke undlod at nedfælde i sin beretning til stadens råd.[31]

Festlighederne, hvorunder Kristoffer begavede fyrsterne og deres hustruer, varede ialt 8 dage med turneringer og ridderlege. Fremmede musikanter gjorde deres til at skabe glans og pragt om brylluppet, så det blev et værdigt sidestykke til kongens kroning i Ribe nytårsdag 1443.[32] – Kristoffer slog endda flere personer til riddere. Disse var – hvis ikke ridderslaget for enkeltes vedkommende var erhvervet ved kongens kroning – Anders Nielssøn (Banner), Henrik Barsebek, Knud Trudssøn (Has), Peder Hogenskild, Niels Kaas af Taarupgård, Ove Ovessøn Kaas (Mur), Follert van Knob, Tyge Ovessøn (Lunge), Karl Markmand, Valdemar Moltke, Niels Munk til Brusgård, Palne Jenssøn (Munk), Johan Rantzau, Korfitz Tønnessøn (Rønnow), Otto Bernikessøn (Skinkel), Jens Due (Thott) til Kragholm, Frederik Wardenberg, brødrene Timme, Stygge, Niels og Ludvig Nielssøn (Rosenkrantz) samt muligvis hofmesterens søn Erik Ottessøn.[33]

Dorotheas kroning gjaldt unionen som helhed. På sin vis betegner dette et brud på det hidtidige unionsprincip, hvor Kristoffer var blevet kronet i hvert rige. Forklaringen på fælleskroningen må søges hos Kristoffer og dennes ønske om at hævde sig overfor de fremmødte udenlandske fyrster. Det er endvidere sandsynligt, at det danske rigsråd havde givet samtykke hertil for at vise unionens enhed, og samtidig markere Danmarks position i 3-statsunionen. Det fortjener således opmærksomhed, at det var ærkebisp Tue i Lund, som ledede kroningen. Ærkebisp Nils var i modsætning til tidligere opfattelser virkelig til stede i København denne dag, men deltog ikke ved udstedelsen af afladsbreve 13.-15. september og omtales ikke i Kristoffers stadfæstelsesbrev 1445 25/9 sammen med de øvrige nærværende svenske råder.[34] Han må efter et kort ophold være vendt tilbage til Sverige, hvad der i betragtning af hans position og venskabelige forhold til Kristoffer er bemærkelsesværdigt og kan afspejle, at ærkebisp Tue fortsatte linien fra Kalmar 1444 med at markere sin primatrettighed over Sverige. (s. 236).

Unionens enhed kom tillige til udtryk i Kristoffers morgengavebrev 1445

15/9 til Dorothea, hvori kongen under påberåbelse af de 3 rigers råds samtykke tildelte dronningen flere områder i rigerne til livgeding. Fra Danmark modtog hun slottene Haraldsborg og Skjoldenæs og byerne Roskilde og Ringsted, i Sverige fik hun Örebro slot og landskaberne Närke og Värmland, mens Norge skulle bidrage med Jämtland. Hvis dronningen overlevede Kristoffer, skulle hun frit eje disse områder med alle rettigheder og indtægter, så længe hun opholdt sig i et af de 3 riger. Ville hun derimod slå sig ned udenfor rigerne, skulle medgiften indløses med ialt 45.000 rhinske floriner, en trediedel fra hvert rige.[35]

På baggrund af morgengavebrevets betydning for det danske rigsråds overvejelser i 1448 og Kristian I's og rådets fordringer overfor Karl Knutsson og det svenske råd i Avaskär 1451[36] må dokumentet vises opmærksomhed. – Hvad det danske rige angik, var Roskilde og Ringsted indtægtsgivende. De 2 slotte hørte ikke blandt de mest betydningsfulde, ligesom dronningen i Sverige kun modtog et enkelt slot, og ikke som dronning Philippa i 1420 adskillige byer og slotte. Til sammenligning havde dronning Margrethe i sin tid også modtaget eksempelvis Värmland i morgengave, mens dronning Philippa af Erik af Pommern og kun med deltagelse af danske rigsråder (hvoraf Anders Nielssøn og Jens Grim endnu levede) blandt andet havde fået rettighed til Örebro slot og len samt Närke og alle de jern- og malmbjerge, der fandtes i dette område.[37] Skønt Philippas livgeding aldrig trådte i kraft på grund af hendes død i 1430, går for Sveriges vedkommende flere områder igen i 1445 tilsyneladende med det svenske råds accept. Dette kunne muligvis inspirere Kristoffer til at fortsætte sine bestræbelser på en mere personlig politik og nå til kontrol af betydningsfulde økonomiske områder i Sverige.[38] Forleningen var til dels i strid med den svenske landslov, stadfæstet af Kristoffer i 1442, hvorefter han ikke måtte give borg eller fæste i morgengave til sin hustru, men kun landområder og gårde.[39] Senere forlenede Kristoffer Dorothea med Noraskogs bergslag, hvilket viser kongens interesse for bjergværksdriften, som også havde optaget Erik af Pommern. I maj 1447 havde Kristoffer 6 bayriske »*Bergknaben*« hos sig.[40]

Forskerne er ikke enige om, hvorvidt morgengavebrevet blev udstedt med rådernes samtykke, inklusive de svenske.[41] Der kan dog være grund til at formode, at det svenske rigsråd gik med til at afstå Örebro slot på grund af udløsningsbestemmelsen og hensynet til fortsat unionssamvirken. Det er ikke rimeligt, at Kristoffer på egen hånd udstedte morgengavebrevet uden at forhøre sig i det mindste blandt flere af rigernes råder. Den kendsgerning, at kongen stod som udsteder uden besegling af enkelte råder, kan skyldes hans fyrsteopfattelse samt at flere fremstående råder som ærkebispen af Trondhjem, Aslak Bolt, ikke var til stede, men tillige, som E Lönnroth har påpeget, at morgengaven blev udskilt af kronens indkomster.[42] Hertil må føjes, at Kristoffer 1445 21/9 udstedte endnu et morgengavebrev på 15000

rhinske gylden til Dorothea, og overdrog hende områderne Auerbach, Eschenbach, Holenberg og Turndorf i Bayern. En kancellipåskrift på dokumentets pergamentrand giver udsagn om, at beslutningen var taget i Kristoffers råd, hvad der kan være møntet på bayriske råder, men samtidig tyder på, at også kongens nordiske morgengavebrev havde samtykke af rigsråder. I et andet dokument fra samme dag med en tilsvarende kancellipåskrift anmodede Kristoffer borgmestre, råd, indbyggere og embedsmænd i de nævnte områder om at hylde Dorothea og sværge hendes repræsentanter ed og troskab. De to dokumenter er ikke tidligere inddraget i nordisk forskning, utvivlsomt fordi de allerede tidligt blev overført til Bayern.[43]

Under bryllupsfestlighederne gav markgrev Hans løfte til Kristoffer på Dorotheas medgift på 30.000 rhinske floriner og udstedte et dokument herom. Beløbet blev ikke betalt i Kristoffers levetid. Kristian I gjorde krav på medgiften, men uden held de første mange år. I december 1465 bevidnede Oluf Mortenssøn, Knud Mikkelssøn samt Otto Nielssøn, Claus Rønnow og Eggert Frille, at Kristoffer aldrig havde modtaget penge. I juni 1473, før Kristian I's store udenlandsrejse, erklærede Knud Mikkelssøn, Otto Nielssøn og Claus Rønnow, at de i deres embedstid under Kristoffer havde hørt og set markgrev Hans bekræfte Dorotheas medgift, men at kongen aldrig havde modtaget penge. Denne gang synes fordringerne at have givet resultat, og i 1479 er der spor af en mindre brandenburgsk betaling.[44]

Hansestædernes repræsentanter havde ifølge den lybske beretning allerede 1445 7/9 via Otto Nielssøn og Eggert Frille anmodet Kristoffer om et møde, men kongen ønskede at udskyde forhandlingerne til efter dronningens kroning, og bød ikke efter gammel sædvane repræsentanterne velkommen, ligesom han ikke ved tiden for brylluppet indbød dem til at spise på slottet. Sendebudene, hvoraf kun Lübeck havde modtaget en skriftlig indbydelse til brylluppet, var meget i tvivl, om de skulle møde op uindbudte eller blive borte, hvad der kunne gøre et dårligt indtryk på kongen og deres egne byers øvrighed. Problemet blev løst ved, at to fremtrædende rigsråder bød sendebudene velkommen og indbød dem til at spise på slottet i 3 dage. Kristoffer gik her rundt og hilste på repræsentanterne, specielt Lübecks sendebude, og genoprettede det gode forhold.[45] Den 15. september gik Lübecks repræsentanter på stædernes vegne til ærkebisp Tue af Lund, bisp Jens af Roskilde og Oluf Axelssøn og bad dem formå Kristoffer til at lade enkelte råder forhandle om privilegierne. Samme dag ankom 2 riddere på kongens vegne og bad sendebudene give møde på slottet næste dag.

Her var Kristoffer med rigsråder samt landgrev Ludvig af Hessen og hertug Wilhelm af Braunschweig til stede. Lübecks borgmester anmodede om at få stadfæstet hansestædernes norske og svenske privilegier. På kongens vegne spurgte Otto Nielssøn, om udsendingene havde andet hverv,

hvortil Wilhelm von Kalven svarede bekræftende og omtalte nylige overgreb. Han overdrog Kristoffer et brev fra Lübecks råd vedrørende opbragt gods, hvortil kongen svarede, at det var sket for at hindre en tilførsel til Erik af Pommern, men at godset ville blive leveret tilbage. Otto Nielssøn spurgte endnu en gang, om stæderne havde andet hverv og fik til svar, at de havde en del klager over skader, som var af et sådant omfang, at Kristoffer burde udpege enkelte råder til at forhandle herom. Kongen gav sit samtykke og anmodede til brug for den følgende dags forhandlinger om skriftlig opregning af klagerne. Endelig ønskede Kristoffer fremlagt beviser og vidisser på privilegierne for hans udvalgte råder.[46]

Den 17. september mødtes hanse-udsendingene med rigsråder fra Norge og Sverige, heriblandt bisp Jens af Oslo, og opfordrede atter råderne til at formå Kristoffer til at stadfæste privilegierne, som Erik af Pommern havde gjort. Svenskerne var efter overvejelser villige hertil, når der blev set bort fra artikler, som vedrørte det danske rige. Nordmændene erklærede derimod, at ærkebispen af Trondhjem, flere bisper og andre råder endnu ikke var ankommet, og at de derfor ingen beslutning kunne tage. Privilegiestadfæstelsen blev trukket i langdrag. Det hjalp ikke, at hansestæderne erklærede, at de ville nøjes med besegling af tilstedeværende norske rigsråder. Ved et møde 1445 20-21/9 meddelte Otto Nielssøn, at Kristoffer endnu ikke havde talt med de 2 rigers råder, men at han ville afvente Oluf Nielssøns ankomst. Stædernes repræsentanter afslog behændigt en invitation til at spise med kongen, et tydeligt tegn på, at forholdet mellem parterne var skærpet.[47]

Den 23. september var Kristoffer sammen med råder på slottet, hvorefter han kom til hansestædernes repræsentanter sammen med Magnus Gren (dem marschalke van Zweden). Den sidste spurgte, om stæderne havde flere privilegier, end de tidligere fremlagte. Da udsendingene svarede bekræftende, bad kongen dem underrette marsken, mens han gik i kirke for at høre messe. Sendebudene ventede imidlertid forgæves til over klokken tolv, hvad der øgede deres utilfredshed. Flere forlod slottet for at spise, mens kongen *»ledsagede dronningens moder«* til hest. Sagen blev holdt hen, idet *»man sagde dem det ene og det andet«*. Repræsentanterne havde held til at træffe ærkebisp Tue og beklage sig. De ville rejse hjem og berette det passerede til deres byers råd, *»darto de here archibiscop sede nen, se scholden en kort antwert hebben. Dit sulve seden se ok her Oleve Axelsson, de en sede dergeliken«*.[48] De 2 fremtrædende rigsråder ønskede ifølge deres udtalelser ikke et skærpet forhold til hansestæderne i privilegiespørgsmålet.

Ærkebisp Tues og Oluf Axelssøns holdning blev ikke uden indflydelse. Således ankom – stadig ifølge sendebudsberetningen – den følgende dag en udsending til hanserepræsentanterne fra bayrerne Albrekt Mohrer og Kristoffer Parsberg, som på kongens vegne ansøgte om et forbund mod til

gengæld at stadfæste privilegierne. Stædernes sendebude afslog anmodningen under henvisning til manglende fuldmagt. Samme middag ankom Oluf Axelssøn og bad stædernes sendebude om at komme op på slottet klokken to. Repræsentanterne inviterede Hr. Oluf til at spise med, ved hvilken lejlighed den fremtrædende rigsråd blev drukket fuld, og 2 eller 3 gange gentog, at kongen havde været vred et par dage, men at det nu var ovre og skulle blive anderledes.[49]

På slottet var Kristoffer og verdslige og gejstlige råder fra de 3 riger samlet. Efter sammenligning af privilegier og vidisser heraf, hvorunder ærkebisp Tue ses at have deltaget, svarede Otto Nielssøn, at Kristoffer ville stadfæste privilegierne for Sveriges vedkommende. Hvad Norge angik, kunne han derimod ikke gøre det, eftersom ærkebispen af Trondhjem og Oluf Nielssøn – som havde mange klager over hansekøbmændene i Bergen – ikke var til stede. Stædernes repræsentanter udtalte, at de var tilfredse med besegling af de tilstedeværende norske råder og udtrykte håb om, at parterne efter privilegiestadfæstelsen fandt en ordning på forholdene i Bergen. Efter langvarige drøftelser udsatte Kristoffer et svar til den følgende dag.[50]

Den 25. september mødtes sendebudene med Kristoffer, *»de se echter gutliken entfing«*. Otto Nielssøn oplyste, at kongen var rede til at stadfæste privilegierne på Norge og lagde til, at *»wy Denen danken jw alles gudes unde gy sint unse leven nabere«*, en forsikring, som yderligere skulle befæste det gode forhold mellem parterne. Fra Kristoffers side søgtes stæderne dog omgået, idet den danske kansler ville udfærdige dokumenterne, så kun Kristoffer beseglede. Bestemmelserne i privilegiebrevene kunne herved tilsidesættes, idet rigsråderne ikke ville være bundet heraf. Hansestæderne var som i 1441 klar herover (s. 178) og krævede besegling af de tilstedeværende råder fra Norge og Sverige. Med Otto Nielssøn som mellemled lovede Kristoffer at opfylde dette ønske. Tilløb til modsætning blev atter undgået.[51]

Ved de konkrete forhandlinger om privilegier deltog naturligt norske og svenske råder. Svenskerne gjorde ingen indsigelser mod privilegiestadfæstelsen, hvorimod nordmændene var modstandere af en fornyelse af de norske privilegier[52] – en holdning, som ligger på linie med den lybske krønikes udsagn, at nogle var for at stadfæste privilegierne, mens andre krævede nye bestemmelser indsat, som ikke var til skade for riget. Netop derfor skulle forhandlingerne have varet så længe.[53] Hvad det danske rigsråd angår, var råderne ifølge ærkebisp Tues, Oluf Axelssøns og Otto Nielssøns udtalelser ikke stemt for et skærpet forhold til hansestæderne. Den stralsundiske krønike har ikke ret i, at det var svenskere og danskere, som var modstandere af fornyede privilegier.[54] Det var nordmændene, som var modstandere af en ny uændret privilegering. Kristoffer søgte trods sin inkonsekvente holdning forståelse med hansestæderne, først og fremmest Lübeck.[55]

Flere danske råder (ærkebisp Tue, bisp Jens af Roskilde, Oluf Axelssøn, Eggert Frille) deltog som forbindelsesled og kontaktorgan mellem stædernes udsendinge og Kristoffer, og Otto Nielssøn førte som dansk hofmester ordet på slottet. Det er berettiget at se disse fremtrædende råder som tilhængere af en hanse-orienteret politik (smlgn s. 250). W Mollerups udtalelse, at Eggert Frille i 1445 ledede forhandlingerne med hansestædernes repræsentanter må afvises, og at Otto Nielssøn i sine første år som hofmester ikke skulle have gjort sig meget gældende, som hævdet af H Bruun, synes ikke at være i overensstemmelse med kildematerialet.[56]

Om årsagen til privilegiestadfæstelsen havde forfatteren til den lybske sendebudsberetning hørt, at nogle af rigernes råd skulle have udtalt, at *»hadde me nicht gevruchtet koning Erike, me hadde der confirmacien nicht gekregen, so veler quader orruner* (øretudere!) *ut den riiken Zweden unde Norwegen waren vorhanden«*. Erik af Pommern havde samtidig med forhandlingerne 7 skibe liggende ved Møn, som hærgede og begik overgreb.[57]

Den lybske krønike giver som begrundelse for privilegeringen, at de 3 rigers råd ikke ville påbegynde en ny krig med hansestæderne.[58] Synspunktet må tillægges vægt, idet en nægtelse af at stadfæste privilegierne kunne medvirke til en betænkelig forståelse mellem Erik og stæderne. I værste fald kunne en krig på 2 fronter blive resultatet. Erik af Pommern udgjorde en magtfaktor, som rigernes råd og Kristoffer ikke kunne se bort fra. Senest i september 1445 havde den gamle konge skrevet til de vendiske stæder og opfordret dem til at indstille handelen på de nordiske riger. Visby måtte trods tidligere vægring gå ind på at udruste skibe til hans tjeneste.[59] – Nordmændene, der ikke som Danmark og Sverige var direkte berørt af Eriks udliggere, måtte gå med til privilegiestadfæstelsen. I lighed med det danske privilegiebrev 1441 27/7 havde dokumenterne 1445 25/9 gyldighed for alle medlemmer af hansaen og indeholdt tillige den bestemmelse, at Kristoffer og hans undersåtter skulle nyde de rettigheder, som stæderne havde tilstået tidligere danske konger.[60]

Den nye privilegiestadfæstelse dækkede således ikke over større vilje fra nordisk side til at opretholde hansestædernes rettigheder, men skulle tjene til at berolige stæderne og fastholde en forståelse med dem. Som udtryk herfor lovede Kristoffer, at nyligt opbragt hanseatisk gods skulle tilbagegives. En fuldmægtig repræsentant for købmændene sejlede siden med Magnus Gren til Sverige for at komme i besiddelse heraf.[61] Vedrørende de mange hanseatiske klager over overgreb, som skriftligt blev overdraget kongen 1445 25/9, lykkedes det ikke stæderne at få en forhandling af klagepunkterne og privilegieovergreb ført igennem. Otto Nielssøn henviste 1445 27/9 til Kristoffers snarlige rejse, *»unde nicht en wyste wanner sin gnade wedderqueme...«* Ville stædernes sendebude derimod vente, skulle alt blive bragt i

orden, og kongen ville udpege enkelte råder til at forlige eller pådømme klagerne. Forslaget blev afslået af hanserepræsentanterne, eftersom Oluf Nielssøn, Peder Oxe og andre, hvem stæderne havde flest klager over, ikke var til stede.

Som førhen lykkedes det kongen at undgå bindende løfter om en forhandlingsdag. Repræsentanterne modtog kun et mundtligt tilsagn fra Kristoffer om, at han ville indkalde til et snarligt møde.[62] Tilløb til modsætning blev endnu en gang undgået. – Sundtolden blev fortsat ikke opkrævet, men ved Helsingør var kongen og rådet i 1444 begyndt at kontrollere skibsladningerne fra Danzig, sandsynligvis i sammenhæng med blokadeforanstaltninger imod Erik af Pommern på Gotland. Byrådet i Danzig havde i slutningen af april 1444 skrevet til det danske rigsråd med ærkebisp Tue i spidsen og klaget over opkrævningen af skrivepenge, når byens borgere foreviste deres borgerbreve.[63]

Kristoffers anmodning til stæderne om et forbund gør det klart, at hans holdning ikke kun skyldtes hensynet til Erik af Pommern, men at han samtidig søgte modvægt ikke kun mod det norske rigsråd, men også mod det svenske og det danske rigsråd. Forbundet skulle bringes i stand *»effte dar neen raet to stande«*, og skulle ifølge Albrekt Mohrers og Kristoffer Parsbergs udsending rettes imod dem *»dar he* (kongen) *des hadde to donde«*.[64] At Kristoffers forhold til sine undersåtter ikke var det bedste, og at der var meningsforskelle mellem kongen og råderne, giver de sidste dages forhandlinger med hansestædernes udsendinge udsagn om. Han var således villig til på stædernes ønske i sit hemmelige kammer i selskab med *»klener personen syner rederen ut Beygheren«* at udstede en skrivelse til sine lensmænd, fogeder og undersåtter i Norge og Sverige om at holde hansestæderne ved deres rettigheder og privilegier, indtil mødet kom i stand, hvor stædernes klager skulle behandles.

Skrivelsen indeholdt, som W Christensen og E Lönnroth har påpeget, en vidtsvævende definition af privilegierne, som kunne tænkes at sanktionere al praksis. Skønt brevet hovedsagelig angik norske og svenske forhold, kunne det danske rigsråd heller ikke være interesseret i kongens udspil. Dokumentet blev nemlig bragt for rigernes råd *»dar beyde Denen unde Beygheren weren unde wart dupliken awerwegen, wente de redere alle over dem breve sere weren bekummert«*. Kristoffer fik ikke sin vilje ført igennem, men blev af de 3 rigers råd – begrebet *Denen* dækker herover – tvunget til at lade dokumentet falde. Efter en samtale i rådet ville han kun udstede et brev til Oluf Nielssøn, hvis overgreb stæderne især frygtede. Skrivelsen skulle have gyldighed, indtil forhandlingerne om klagepunkterne kom i stand, og sikre købmændenes rettigheder i Bergen, hvor stemningen særlig var fjendtlig mod de tyske købmænd.[65]

Især det norske rigsråd synes at have markeret sig for at bevæge Kristoffer

til ikke at udstede den åbne skrivelse til hansestæderne. Brevet til Bergen måtte råderne derimod affinde sig med, uden at de af denne grund afveg fra deres hidtidige stilling. Den 16. oktober 1445 var Oluf Nielssøn i København sammen med Erik Sæmundsson, Hartvig Krummedige og Kolbjørn Gerst. Den 26. oktober udstedte Kristoffer et brev til Bergen. Trods stadfæstelse af tyskernes privilegier betonede kongen, at dette ikke skulle være til skade for Norges krones ret, landsloven, byloven eller andre tidligere kongebreve, og at tyskerne skulle iagttage landets lov. Det norske rigsråd fastholdt sin politik.[66]

Kristoffers villighed til i samråd med mindre ansete bayriske råder at opfylde hansestædernes anmodninger åbenbarer, at han søgte at føre en mere personlig politik. I lighed med ansøgningen til stæderne om et forbund tyder dette på, at forholdet til rigernes råd og særlig til det norske ikke var så godt, som det kunne være. Forhandlingerne mellem kongens svigerfader og de to Ordensrepræsentanter i København kan underbygge dette.

Den 11. september mødtes højmesterens udsendinge med markgrev Hans, og denne berørte hurtigt muligheden for et forbund mellem Kristoffer og Konrad von Erlichausen til gensidig hjælp. Han erklærede sig villig til at rejse over til Preussen med fuldmagt fra Kristoffer og dér afslutte forhandlingerne, hvis sendebudene anså forbundet for gennemførligt. Ordensrepræsentanterne svarede henholdende, at det var en alvorlig sag at afslutte et forbund mellem 3 kongeriger og hele Preussen. De var ikke udstyret med fuldmagt til indgående drøftelser, men ville gerne overbringe højmesteren Kristoffers skrifter herom. Konrad von Erlichausen ville så ved det planlagte møde med Erik af Pommern og Kristoffer eller dennes repræsentanter afgive et svar. Markgrev Hans svarede, at kun Kristoffer og højmesteren burde afslutte et forbund, uden at mange fik kendskab hertil. Han omtalte fortroligt, at han vidste, hvordan det stod til mellem Ordenen og Preussens byer, og at Kristoffers forhold til sine lande og til stæderne (de vendiske) ikke var særlig godt (Als steet der Konig mit seynen Landen vnd mit den Steten nicht gar wol doran). Markgreven erklærede sig fortsat villig til at arbejde for forbundet. Han udviklede videre, at kom forbindelsen ikke i stand, var det bedst at lade sagen falde – en bemærkning, som sigtede til at retfærdiggøre de hemmelige forhandlinger. Han udsatte yderligere forhandlinger og ville først efter samtale med Kristoffer være parat til at genoptage dem.[67]

Forhandlingerne førtes over på andre emner. Sendebudene fremførte en tak fra højmesteren for markgrevens bestræbelser i Novgorod-sagen og anmodede ham om at ledsage dem til Kristoffer, så de kunne takke ham for den velvilje, han havde vist Ordenen i dets russiske politik. Spørgsmålet om

et samvirke mod Novgorod blev ikke diskuteret, og synes ifølge instruksen også at være undgået overfor kongen.

Sluttelig drejede forhandlingerne sig om højmesterens nye initiativ i forligsspørgsmålet. Repræsentanterne redegjorde for resultatet af Burammers drøftelser og omtalte den nye sendelse til Gotland. Desuden påpegede de, at Konrad von Erlichausen ikke var opsat på at påtage sig at være voldgiftsdommer for Erik af Pommern. Sendebudene bad markgreven lade Kristoffer gribe ind og skaffe Bertold Burammer skib og gods tilbage, og kongen og rigsråderne stillede sig senere velvillige hertil.[68]

Efter omtrent en uge mødtes ordensudsendingene atter med markgrev Hans. Denne takkede for højmesterens bestræbelser på at få et forlig og en våbenhvile i stand med Erik af Pommern og henstillede til Ordenen om at fortsætte hermed. Endelig omtalte han atter sin interesse for forbund mellem Kristoffer og Konrad. Repræsentanterne gentog deres tidligere svar, hvorfor markgreven anmodede om, at højmesteren personligt burde underrette ham og Kristoffer om sin mening. Markgrev Hans ville selv sende et bud til Konrad von Erlichausen.

Markgrevens iver efter at lade forhandlingerne stå åbne og hemmeligholde allianceplanerne må ses som diplomatisk-taktisk begrundet overfor højmesteren i den uafklarede situation ved midten af september i privilegiespørgsmålet. G. Lögdbergs opfattelse af Kristoffers passivitet og svigerfaderens varetagelse af forhandlingerne som udtryk for et modsætningsforhold til de nordiske rigers aristokrati må vække mistanke,og forhold som ukendskab til markgrev Hans' overvejelser og indflydelse på Kristoffer samt et sparsomt dokumentmateriale må støtte dette. Hertil kommer, at råderne havde kendskab til det nye udspil overfor Erik af Pommern. Før ordenssendebudenes afrejse var de hos kongen og rigsråderne (allen den Reichs Rethen). Otto Nielssøn takkede på Kristoffers vegne højmesteren for hans bestræbelser på at tilvejebringe et fredsmøde, og foreslog Danzig som mødested 1446 22/5 med den gamle konge. Våbenhvilen burde begynde 1445 11/11 og vare et år. Hvis stilstanden ikke kom i stand, var Kristoffer uvillig til at komme til stede eller sende fuldmægtige.[69]

Rigsrådet konsoliderer sin stilling 1445

Forhandlingerne med Hanserepræsentanterne og ordenssendebudene viste, at Kristoffer søgte at bedre sin position overfor rigernes råder, især det norske råd. Skønt der hos kongen og det danske rigsråd ikke spores større uenighed i henseende til hansestæderne og Erik af Pommern, er det spørgsmålet, om ikke det var galt på andre felter, hvor kongens fyrsteopfattelse

stødte mod rådernes opfattelse af sig selv som rigernes egentlige herrer. Netop efter brylluppet kom det ifølge krønikeefterretninger til en konfrontation. Ifølge Karlskrøniken skulle bryllupsgæsterne efter det tredages taffel selv holde sig med kost og fornødenheder, hvad der i betragtning af kongens rundhåndethed overfor sine egne ærgrede de nordiske stormænd i en sådan grad, at de enedes om et udspil. Efter at størsteparten af fyrsterne var rejst hjem, rådede svenskerne og danskerne kongen til at lade bayrerne rejse hjem. Krøniken giver som forklaring, at bayrerne fik de bedste gaver samt den første og bedste mad og det bedste foder til deres heste af kongen. Kristoffer fulgte hellere bayrernes henstillinger end svenskes og danskes råd, og ved tildelingen af len – hvor bayrerne på grund af deres betydning ved hoffet var mellemled til kongen – var det nødvendigt at give dem kostelige gaver, hvis ansøgningen skulle have fremgang. Flere andre forhold blev bragt på bane og påtalt, hvad der skal have gået kongen så nær og gjort ham så vred, at han ikke talte eller var i godt humør i otte dage; dog, råderne fik deres vilje, og bayrerne blev sendt hjem.[1]

Det lader sig ikke gøre at fæste lid til krønikens oplysninger på grund af værkets tendens og forherligelse af Karl Knutsson. Endog Oluf Axelssøns gentagne udsagn 1445 24/9 i fuldskab om kongens vrede tillader ikke større slutninger. Alligevel kan der i betragtning af Kristoffers bestræbelser på at få et forbund i stand med hansestæderne og den tyske Orden være grund til at undersøge krønikens anklager for nøjere at belyse parternes magtpositioner og kongens forhold dels til det danske og de øvrige rigers rigsråd, dels til de bayriske råder ved tiden for brylluppet.

Det nøjagtige antal rigsråder i Danmark i Kristoffers tid kendes ikke, men rådet bestod i 1445 af ærkebispen, de 6 lydbisper, prioren af Antvorskov, kansleren, kammermesteren samt 16-17 verdslige råder. Fra den sidste gruppe var det naturligt embedsindehaverne og de mest indflydelsesrige, som oftest optrådte i kongens nærhed, mens rådets øvrige medlemmer med rimelighed kun mødte op til herredage og vigtige beslutninger. Det fortjener imidlertid opmærksomhed, at de verdslige rigsråders antal var omtrent en fjerdedel færre end i Erik af Pommerns sidste år (se bilag III). Begrænsningen kan afspejle bestræbelser fra kongemagten på at indskrænke rådernes kreds og opnå større kontrol med rådets virksomhed. Flere forhold taler dog imod en overbetoning af dette forhold. Erik af Pommern havde gjort sine fætre og andre naturaliserede udlændinge til rigsråder og udvidet rådets kreds for at få tilslutning til sin politik overfor de holstenske hertuger. Med hans afsættelse indtrådte en reaktion. Flere ældre råders bortgang efterfulgtes ikke af tilsvarende udnævnelser, og ingen udlændinge, heller ikke den naturaliserede grev Hans af Ebersten, fik under Kristoffer sæde i rigsrådet. Magten i rådet lå i hænderne på slægterne Rosenkrantz, Gyldenstjerne,

Thott, Rønnow og Frille. Råder som prior Bent af Antvorskov og Ove Lunge synes især at have gjort sig bemærket som følge af deres tilstedeværelse på Sjællands landsting, ofte bistået eksempelvis af den udenrådsadelige Mogens Gøye (s. 128, 203).

Aristokratiseringen af rigsrådet genspejles i fordelingen af slotslenene, som havde politisk-militær betydning. Den sociale udvikling konsoliderede og udvidede højadelens godsbesiddelser, og måtte for Kristoffers kongetid virke bremsende på tilgangen til rådet. Rigsrådet fik, som E Arup har udtrykt det, præg af en godsejerregering,[2] og vigtige forordninger som landefred, våbenforbud og tiendedom blev vedtaget og sat i kraft udenom landstingene.[3] Rigsrådet fik et selvbevidst institutionelt præg, som fra kongemagtens side måtte aftvinge respekt og mane til forsigtighed ved forsøg på indskrænkninger i de rådskonstitutionelle rettigheder.

De danske rigsembeder var i september 1445 alle besat med rigsråder. Udnævnelsen af dekanen Knud Mikkelssøn til kammermester efter 1445 31/5 gør det klart, at embedsskiftet skete efter tilskyndelse fra rigsrådet, som kunne finde støtte herfor i kongens kroningsed (s. 216). Placeringen af Knud Mikkelssøn på kammermesterembedet, hvor kammeret af Kristoffer i lighed med bayriske forhold søgtes gjort til centrum i finansforvaltningen, gav rådet bedre mulighed for at kontrollere regnskaberne og opnå kendskab til kongens økonomiske dispositioner.

At Kristoffer ligesom Kristian I brugte store summer og ofte var i pengetrang fremgår af hans kontantlån af rigsråder og udenrådsadelige mod sikkerhed i forleninger og ventebreve på len samt af hans aktive købstads- og møntpolitik (s. 245f). Det samme billede tegner sig i Bayern.[4] Til belysning af kongens økonomi ved tiden for brylluppet kan nævnes, at han lånte 6500 rhinske gylden af hertug Balthazar af Schlesien og dennes broder, og 1445 8/10 lovede Kristoffer i nærværelse af Albrekt Mohrer og Kristoffer Parsberg, at halvdelen af beløbet skulle tilbagebetales ca. 1446 29/9 i København, Malmø eller i Stockholm, og resten ved samme tid det følgende år. Betalingen fandt ikke sted, og endnu 1460 var gælden ikke betalt.[5]

Om kongens opmærksomhed mod bayrerne er materialet ikke stort, men fra Oslo udstedte han 1442 2/7 – samme dag, som han blev kronet til norsk konge – et dokument til den bayriske råd Frederik von Wulfstein og tildelte ham af kongelig mildhed 500 rhinske gylden årligt på livstid. På Kalmarmødet 1444 modtog den bayriske råd Hans von Redvitz et årligt beløb af det kongelige kammer, hvilket på baggrund af kongens faders død og Kristoffers fravær fra hjemlandet ændredes til 2 slotte i Bayern. Forleningen blev motiveret med, at Hans von Redvitz havde fulgt Kristoffer og fra starten trofast havde tjent rigerne og haft store omkostninger herved. I august 1444 modtog Albrekt Mohrer 15.000 rhinske gylden for sine tjenester med slottet

»*Tenersperg*« i Bayern som pant. Fra Stockholm tildelte kongen 1446 21/3 bayreren Lorents Mayentaler 700 rhinske gylden til ægteskabsgave som tak for tro tjeneste mod ham og rigerne, og 1448 3/1 gav han Frederik von Wulfsteins datter Anne 500 rhinske gylden.[6] Eksemplerne fremhæver de bayriske råders position hos kongen og synes at dokumentere, at Karlskrønikens skildring ikke helt er uden forbindelse med virkeligheden.

For Kristoffers rundhåndethed i øvrigt taler, at han ved brylluppet tildelte de fremmødte fyrster gaver,[7] men ukendskabet til øvrige større gaver og begunstigelser må indskærpe til forsigtighed. Midler fra de nordiske riger kan dog ikke have undgået at være involveret, og Kristoffer Parsbergs regnskaber fra 1447 med henvisning til tyske hofsinder og opregning af de nordiske hofsinders aflønning må understøtte dette.[8]

De spredte efterretninger sandsynliggør, at Kristoffers opmærksomhed mod bayrerne i lyset af hans position som unionskonge kan have skabt grobund for mishag hos flere nordiske råder, hvad der i sammenhæng med Kristoffers aktive lenspolitik kan være kommet til udbrud ved brylluppet i 1445. Dog besad ingen udlændinge slotte og len, hverken i Danmark eller Sverige og Norge. Rigsrådet fastholdt det konstitutionelle princip, at kun indenlandske og naturaliserede måtte modtage forleninger – en bestemmelse, som indgik i Kristian I's foreløbige håndfæstning 1448 1/9 (s. 393).

Foruden kontrollen med rigsembederne og rigets slotte besad det danske rigsråd i september 1445 indsigt i kongens hof og husholdning, idet Claus Rønnow var mundskænk, og Eggert Frille var køgemester. Det, at rådet i Kristian I's foreløbige håndfæstning indsatte bestemmelsen om, at kongen skulle regere sin gård og hofstat (inkl. hofsinder) med rådets samtykke, er under hensyntagen til Erik af Pommerns politik et indicium for, at Kristoffer med årene havde fået flere udlændinge omkring sig, men at dette nu blev søgt standset.[9] G Carlsson mener, at de hjemsendte bayrere i 1445 var personer i underordnede stillinger, så som tjenestesvende og lejesoldater. Han støtter sig på udtalelser fra 1448, hvor »*bayrerne*« omtales i forbindelse med rejser forbi Vadstena kloster. Dette mishagede klostrets folk og byens indbyggere på grund af de dermed forbundne udgifter i de økonomisk vanskelige år.[10] Desværre vides intet om antallet og brugen af bayrere i 1445, men i hofregnskaber fra 1447 bærer hovedparten af tjenestefolkene nordiske navne, og for hofsinderne af alle 3 riger havde under halvdelen af de ansatte i 1447 tjent før september 1445, mens de resterende var kommet til efter november 1445.[11] Det kan ikke afvises, at Kristoffer havde omgivet sig med enkelte bayriske hofsinder før brylluppet, som nu blev trængt ud til fordel for Nordens eget aristokrati, skønt kongen i det mindste fortsat havde 3 hofsinder og enkelte tjenestefolk fra sit hjemland.[12] Kongens begunstigelse af sine egne var efter alt at dømme ikke kun hofintriger, som K Erslev mener, men bundede dybere.[13] Rigsråderne og aristokratiet i Norden kunne

ikke billige anvendelsen af bayrere i større udstrækning, idet dette kunne true deres indflydelse på længere sigt. Hertil kom utvivlsomt ønsket om at bevare egne indtægtsmuligheder og hoftjenesten som springbræt for karriere og indflydelse for adelssønner. Den opfattelse, der kommer til udtryk i de adelige slægtsbøger og den ældre historieskrivning, at Kristoffer bragte flere slægter med sig til Danmark, så som Parsberg, Pøiske, Skram, Bille, Lindenov, Brockenhus, Valkendorf og Ahlefeldt, må afvises undtagen for Parsberg-slægtens vedkommende. Verner Parsberg vandt indpas ved ægteskab med Anne Tønnesdatter (Rønnow).[14]

Synes Karlskrønikens meddelelser om Kristoffers begunstigelser af sine egne at afspejle et reelt forhold, hvorimod kunne samles et flertal i rigernes råd, havde Kristoffer fortsat fremtrædende bayriske råder hos sig, idet han som fyrste i Bayern nødvendigvis behøvede kontakter hertil. Der var tale om råder som Albrekt Mohrer, Kristoffer Parsberg, Frederik von Wulfstein, Frederik von Kinsberg og Henrik von Egloffstein,[15] hvor den sidstnævnte i september 1444 havde opholdt sig i Nürnberg på den tyske Rigsdag tillige med Kristoffers persevant (våbenfølger for herolden).[16] Flere tyske skrivere var beskæftiget i Kristoffers kancelli, og i 1445-46 benævnes Albrekt Mohrer viceherre, hvad der må ses i sammenhæng med styrelsen af Kristoffers bayriske lande.[17] Der trænger sig det spørgsmål på, om ikke forholdet til Bayern har været bragt på bane ved tiden for brylluppet. Forbindelsen mellem Bayern og de nordiske riger betød blandt andet udgifter til sendebude, en voksende centraladministration, foruden et latent behov hos Kristoffer for at besøge sit hjemland. Det sidste blev forhindret af rigsråderne i slutningen af 1446 (s. 352). Følgen blev, at Kristoffer i oktober 1447 mødtes med bayriske fyrster og udsendinge i Heiligenhafen, og 1447 17/10 takkede han farbroderen pfaltzgrev Otto af Mosbach for hjælp ved afstraffelse af optøjer og overlod ham samme dag styrelsen af sine bayriske lande for tre år mod 2000 rhinske gylden i årlig afgift. Beslutningen blev taget i kongens råd, hvad der i første række er møntet på de bayriske råder, men ikke udelukker danske, respektive svenske og norske råders medvirken. (s. 374)

Det danske rigsråds kontrol med rigsembederne og hofembederne i september 1445 samt med rigets fæstninger satte skranker for Kristoffers udfoldelsesmuligheder. Hvorvidt udnævnelsen af enkelte nye slotshøvedsmænd ved tiden for brylluppet havde sammenhæng med kongens bestræbelser på at hævde sin position og føre en mere selvstændig politik er ikke klart, men Morten Jenssøn blev forflyttet til Ravnsborg, mens Follert van Knob kom i besiddelse af Krogen slot. Sigurd Jonsson afstod i København Akershus, som blev overdraget til Hartvig Krummedige.[18] Disse ændringer rørte ikke ved rådets grundlæggende position, men trængte alene nye grupper frem. Det

må pointeres, at intet tyder på, at Kristoffers forhold til rigsråder som ærkebisp Tue, Otto Nielssøn, Oluf Axelssøn, Eggert Frille og Claus Rønnow og andre ikke skulle være godt og præget af venskabelighed. Alligevel kan det ikke nægtes, at Kristoffer ved at rådslå med egne bayriske råder i sit hemmelige kammer på København slot i september 1445 følte sig stækket i sin personlige politik. Hans utilfredshed rettede sig først og fremmest mod det norske råds opposition mod stadfæstelsen af hansestædernes norske privilegier. Det danske rigsråd var enig med kongen i opfattelsen af et godt forhold til hansestæderne, især til Lübeck, men måtte misbillige monarkens rådslagning med bayriske råder om nordiske forhold.

I Norge og Sverige synes Kristoffer ikke at være særlig afholdt trods hans moderate svenske styrelse.[19] Kongen udstedte som i Danmark ventebreve på forleninger, og kancelli-taksterne – efter tysk skik – skal ifølge Olaus Petri have faldet svenskerne for brystet.[20] Det er imidlertid på grund af det danske rigsråds bestræbelser på at manøvrere unionspolitikken i en retning som tidligere vanskeligt at præcisere, hvor stor selvstændig andel af politikken overfor Sverige og Norge Kristoffer besad, eftersom han allerede tidligt fortsatte i det danske råds fodspor og søgte at bedre sin position ved at udnævne rigsforstandere i sit fravær og ved at støtte bisperne, Oxenstierne og Magnus Gren. – Håndfæstningsbestemmelserne blev, som E Lönnroth og G Carlsson har fremhævet, i det store og hele overholdt.[21] Derimod er det en kendsgerning, at Karl Knutsson og dennes tilhængere, så som Birger Trolle, blev trængt tilbage, sidstnævnte i første halvdel af Kristoffers regeringstid,[22] og at forleningerne i Sverige med forsigtighed skiftede relativt hyppigere end under Erik af Pommern, samt at ikke alle høvedsmandsudnævnelser havde baggrund i den forrige lenstagers død.[23] Endelig synes antallet af rigsråder under Kristoffers styre sammenlignet med årene fra 1434 at være blevet indskrænket, og drostembedet blev ikke besat efter Krister Nilssons død i 1442.[24] Byskatten fra byer som Lødøse og Jönköping blev i foråret 1447 afleveret i Danmark, og Arvid Svan indbetalte i april et pengebeløb til kammermesteren Kristoffer Parsberg. Møntmesteren i Malmø indbetalte 1447 29/7 et større beløb til kammermesteren, som Birger Trolle havde afleveret.[25] Disse betalinger indgik sandsynligvis som led i en krigsskat, uden at Ericus Olais synspunkt, at Kristoffer og danskerne fortsatte Erik af Pommerns unionspraksis med at føre indtægter fra Sverige til Danmark, idet mindste fra grænseegnene, helt kan afvises. Det samme kan, som E Bull har påpeget, have været tilfældet med indtægter fra Norge, men belæg herfor savnes.[26]

I Norge blev rigsrådet under Kristoffer forøget med 13 råder (9 verdslige, 4 gejstlige), hovedsagelig personer af småætter, hvoraf 5-7 endog var udlændinge og 2 muligvis 3 ikke var indgiftede i landet, hvad der var et brud på

indfødsretten. I samme tidsrum var kun få lensbesiddere ikke råder. Hensigten med denne tilførsel var tydeligvis at opnå indflydelse på rådets dispositioner. Kristoffer søgte ikke fra begyndelsen at eliminere rådet som magtfaktor, som dronning Margrethe og Erik af Pommern havde gjort, men ved smidighed at omgå rigsrådet så at sige indefra, samtidig med at han i første omgang gjorde rådets anti-hanseatiske politik til sin egen. Omslaget i Kristoffers holdning mærkes i 1445. Kolbjørn Gerst blev muligvis løst fra høvedsmandsposten på Bohus, Erik Sæmundsson overtog Tønsberghus efter Erlend Eindridesson, mens Sigurd Jonsson på Akershus som nævnt blev afløst af Hartvig Krummedige.[27] Hartvig Krummediges og Jens Jakobssøns danske sympatier – Oslobispen opholdt sig ofte i Danmark og Hr. Hartvig blev omkring 1446-47 gift med Karen, en datter af rigsråden Anders Hak[28] – samt deres effektive bestræbelser på at få Kristian I valgt til konge i 1449 (s. 406), er et indicium for, at det danske rigsråds deltagelse i og godkendelse af styrelsen i Norge ikke var helt ubetydelig. I 1447 deltog Otto Nielssøn ved udstedelsen af et værnbrev til den nye bisp Gunnar af Stavanger.[29] Under eftersommerens forhandlinger i København med hansestæderne om forholdene i Norge spillede danske råder en vigtig rolle (s. 360), hvad der sandsynliggør, at sædvanen fra Erik af Pommerns dage var vakt til live.

Et kancelli synes ikke at have været indrettet i Norge, og flere breve vedrørende riget blev ført til Danmark og opbevaret her. Det er tænkeligt, at Kristoffer efter kroningen i 1442 har taget breve med sig ud af landet. Akershus var ikke længere siden dronning Margrethes bosættelse i Danmark dækkende rigsarkiv. Kansleren havde under Kristoffer endvidere ikke et egentligt norsk rigssegl i besiddelse.[30] Det sidste gør det klart, at Kristoffer og det danske rigsråd ikke blot bestræbte sig på at opnå politisk kontrol med det norske rigsråd, men også søgte at opretholde rigets statsretslige særstilling som arverige og kalkulerede hermed i bestræbelser på at genskabe gamle fordele.

I Sverige havde bisp Erik Birgersson af Strängnäs så travlt med dokumentudfærdigelser for Kristoffer i 1446, at han efter eget udsagn ikke havde tid til overs ved siden af pligterne som bisp. Arbejdsbyrden havde efter alt at dømme baggrund i, at bispen opbevarede rigsseglet. Seglet blev under Kristoffer kun benyttet en enkelt gang som kontrasigil til Kristoffers danske kongesegl ved stadfæstelsen af landsloven i 1442.[31] Bisp Eriks virksomhed i 1446 synes at afspejle, at kancelliet i Sverige ikke blev udvidet under Kristoffer i samme grad, som det var tilfældet med centralstyrelsen i Danmark.[32] Udstedelsen af svenske privilegier, hvor Kristoffer betegner sig som Danmarks, Sveriges og Norges konge og ikke altid med Sveriges navn forrest, kan være en tilfældighed i brugen af den danske eller svenske kansler, men må medtages som et træk af betydning ved bedømmelse af bestræbelser på at skaffe sig større beføjelser på dette riges bekostning.[33] Det er beteg-

nende, at Kristoffer ikke udstedte et omfangsrigt privilegium til Stockholm og ikke stadfæstede det svenske rigsråds store privilegiebrev til staden fra 1436, men at han kun bekræftede tidligere kongers privilegier til byen, og at han 1444 23/3 og 1444 20/10 i dokumenter til Stockholm anbragte Danmarks navn forrest i sin kongetitel.[34]

Når det ikke lykkedes Kristoffer at blive særlig populær i den store del af den svenske befolkning og sandsynligvis også i den norske, hvor han ikke besøgte riget efter 1442, og hvor der i 1444-45 var bondeoprør i Hardanger, Telemark og Guldbrandsdal,[35] skyldes dette hovedsagelig en række dårlige høstår. Svenskerne benævnte endda Kristoffer *»Barkekongen«* på grund af misvæksten.[36] Hertil kom, at Sverige var plaget af Erik af Pommerns udliggere som følge af det endnu uløste Gotlands-spørgsmål.

For kendskab til holdningen til den unge unionskonge er i afskrift overleveret et latinsk brev med en datering til 1444 og med brod mod Kristoffer *»Sweciæ, Daniæ et Norvegiæ monarcham«*. Brevet er kendt af flere historikere og drejer sig om en henvendelse fra sultanen af Babylon til Kristoffer om at tage hans datter til ægte. Frierbrevet blev trykt første gang af Johannes Messenius i 1616.[37] Skrivelsen har ikke været genstand for større opmærksomhed og aftrykkes her efter Messenius med enkelte rettelser af Johannes Pontanus [ ]:

Cui nostri Dij favent, de quo in oraculo nostro Deorum responsa habuimus, & in quo forte spiritus Alexandri Magni operatur, magno Regigelidorum Hyperboreorum, Suedorum, Gothorum robustorum, Danorumque & Slavorum, Bavarorumque Principi excellenti, collaterali nostro nobis percharo.

Baltazar Soldanus, consanguineus Deorum, Babyloniæ Imperator continuus. Alexander Macedo, Dominus dominantium Africæ, Rex regum Arabiæ, Chaldææ, Persiæ, Lybiæ, Barbariæ, Armeniæ, Assyriæ, Mostenoiæ, Nubiæ, Alexandriæ, Egypti, Parthiæ, Mediæ, Mesopotamiæ & Hircaniæ, custosque speluncæ Crucifixi, salutem & amicabilem felicitatem. Nuper per tuum Nuncium, nobis dilectum M. Johannem de Europa, auribus nostris innotuit, te fore magnum regem Gothorum famosoru[m] & Moderatorem gelidæ plagæ, scilicet validorum Suecorum ac Norvegiæ, & magnæ gentis Danorum, & Principem Bavarorum, victoremque, inexpugnabilem Gothorum, qui magna & varia olim in tetris nostris triumphanter fecerunt, & nostris Divis Antecessoribus angust[i]as posuerunt. Igitur de tua persona & potentia amicitiam voluimus, in quibus auditi, miro modo gavisi sumus & suimus: Ideo in Basilicis nostris Deorum nostrorum offerta obtulimus, quod de Deo tonante tibi sit data potestas, laus & gloria hujus mundi in tanta juvenie ætate: Miramur & quod obædis magno Sacerdoti Romanoru[m], cum etiam Dij nostri Machometus & Amo[n] Cromethi tibi prosperitates faveant. Ea propter scias in brevi nos te visitare & cum Zephyro navigio nostro magno, versus septentrion[al]em plagam, versus Arachesiam, Vesgentiam, Moschoviam Russiæ, tu[a]m regionem tangentem personaliter visitare, & ibidem filiæ nostræ Xerzinæ pulcherrimæ consignare velle te in maritum, & ipsam tibi in uxorem: Ideo missimus tibi epistolam presentem nostris cum manusculis, vas aureum puro balsamo plenum, per tuum prædictum homine[m], commemsalem nostrum continuum, qui tibi nostri ex parte multa dicet. Datum Babylone super Nilum Machometi & Cromethi Deorum nostrorum, Rameatri Amonis Elgazistri.

Oversættelse:

Til ham, hvem vore guder ynder, om hvem vi har haft gudesvar i vort orakel, og i hvem Alexander den Stores ånd tør være mægtig, den store konge over de kolde Nordboer, Svenske, de stærke Goter, Danske og Slaver, en fremragende fyrste i Bayern, vor staldbroder og gode ven.

Balthasar Soldanus, gudernes beslægtede, udelt hersker over Babylon, Alexander den Store, herre over alle herrer i Afrika, konge over alle konger i Arabien, Kaldæa, Persien, Libyen, Barbariet, Armenien, Assyrien, Mostenien, Nubien, Alexandriæ, Egypten, Parthien, Medien, Mesopotamien, Hirkanien og vogter af den Hellige Grav, hilser dig og vil venlighed og lyksalighed. Vi er for nylig ved dit udvalgte bud magister Johannes af Europa gjort bekendt med, at du skal være de navnkundige Goters store konge, en hersker over Norden, som er det stærke Sverige og Norge og det store danske folk, en hertug af Bayern, en sejrrig og uovervindelig herre over Goterne, som i gamle dage gjorde allehånde sejrvindinger i vores lande, og bragte vores rige forfædre i stor vanskelighed. Derfor ønsker vi dit venskab både for din person og din magts skyld, hvilket vi i høj grad har hørt med glæde. Derfor har vi i vore guders templer foranstaltet ofringer, fordi Gud har givet dig magt, ros og ære i denne verden i dine unge år. Dog undrer vi os over, at du adlyder den store Romerske Kirke, eftersom vor Gud Muhammed og Hammon Cromethi (Profeten?) under dig så megen lyksalighed og fremgang. Derfor skal du vide, at vi om kort tid vil besøge dig, og med vort skib Zephyr personligt vil besøge Norden, Arachesiam, Vesgentiam og det russiske Moskva, hvilke områder grænser til dine, og der give dig min smukke datter Xerxine til ægtehustru. Derfor sender vi dig dette brev og gaver til dig, som er et gyldent kar fuldt af pur balsam, med din førnævnte tro udsending, vor daglige ledsager, som kan fortælle dig meget om os. Datum Babylon ved Nilen, Muhammed og Cromethi vores guder, Rameatri Amonis Elgazistri.

Omtalen af guder og sultanens omfangsrige titel, som der ikke er dækning for,[38] må gøre det klart, at forfatteren til brevet i 1444? skal søges indenfor nordiske kredse og ikke udenlandske, herunder bayriske kredse. Tydeligvis gives Sverige, som allerede L Holberg og L C Müller bemærkede, en fremstående plads, hvad der tyder på, at brevet var udstedt i Sverige, hvor Messenius først udgav det.[39] Sveriges hovedposition tillader imidlertid ikke uden videre en slutning til dette rige som skrivelsens hjemsted. I betragtning af at Sverige og Danmark ved begyndelsen af det 17. århundrede overgik hinanden i officielle historieværker, kan Messenius have ændret i rækkefølgen af de nordiske rigers navne, måske enkelte andre steder ved afskrivningen. Der eksisterer således flere afskrifter af Sultan-brevet i danske samlinger, som afviger fra Messenius. Norge er her konsekvent sat forrest med teksten: »... *Magno Regi Gelidorum, Trollorum et purgatorij: Norvegiæ Danorum (atq(ue) Svedorum«*, mens Messenius og Pontanus i stedet har »... *magno Regigelidorum Hyperboreorum, Suedorum, Gothorum robustorum, Danorumque...«*, og senere har Sveriges navn før Norges og det store danske folk. Afskrifterne viser andre fejl end omtalen af Trolle-slægten, for eksempel er Xerxine blevet til Pejzatam. Derfor må Messenius' gengivelse foretrækkes.[40]

Indsættelsen af den svenske slægt Trolle i de danske afskrifter tyder i lighed med dokumentets første trykning i Stockholm i 1616 på, at dokumentet oprindelig blev udstedt og opbevaret i Sverige, og at det var en eller flere på hinanden følgende slægtsinteresserede, som indføjede Trollenavnet. Tidspunktet kan ikke fastslås med sikkerhed, men sandsynligvis skete det i løbet af det 16. århundrede i Danmark. Arvid Birgerssons (Trolle) datter Anna († 1560) blev i 1523 gift med Axel Urup († 1540), hvorved faderens lovbog, slægtsoptegnelser og annalnotitser for en tid kom i en dansk slægts eje. Anna Trolle udøvede, så vidt det kan skønnes, et større genealogisk forfatterskab. Hendes formodede arbejder blev med større eller mindre ændringer forlæg for flere danske adelige slægtsbøger, eller de havde ofte fælles kilder i henseende til Trolle-afsnittene.[41]

Stammer Sultan-brevet efter alt at dømme fra Sverige (hvorfra det antagelig aldrig blev sendt til Kristoffer), viser dets associationer til Eufemiaviserne og Alexanderdigtningen samt traditionen om Mandevilles rejse og Presbyter Johannes, at forfatteren var i besiddelse af stor litterær viden.[42] Den omtalte magister Johannes af Europa, som skal forstærke billedet af magt og pragt hos unionskongen, synes at være en omskrivning af den i det middelalderlige verdensbillede fremtrædende tradition om den rige presbyter Johannes i Indien (*»Johan præst aff India land«*), og ikke en vidt berejst person, som ifølge S Lagerbring havde besøgt Babylon.[43] Hovedparten af Balthazars riger forekommer at være hentet fra digtet om kong Alexander, oversat fra latin til svensk mellem 1375 og 1386 samt fra Mandevilles Rejse fra midten af det 14. århundrede.[44]

Erik af Pommern synes ikke at være skrivelsens ophavsmand, – tonen i brevet svarer ikke til den gamle konges uforsonlige holdning. Karl Knutsson var en mulighed, men fremhævelsen af Goterne – som udviser en parallel til ærkebisp Nils Ragvaldssons tale ved Baselkonciliet i 1434,[45] samt omtalen af *»Basilicis nostris«* tyder på, at forfatteren eller forfatterne skal søges indenfor kirkelige kredse, som havde kendskab til bryllupsplanerne i 1444-45. Denne opfattelse styrkes af navnet Balthazar af Babylon. Der hentydes her til 5. kapitel i Daniels bog i det gamle Testamente om den hovmodige hersker, som under et stort gæstebud, hvor han var påvirket af vin, lod hente de bortførte guld- og sølvkar fra Jerusalems helligdom, for at han og hans stormænd og hustruer kunne drikke af dem. Under drikkelaget priste de deres guder af guld, sølv, kobber, jern, træ og sten; men Gud lod ved en usynlig hånd skrive sætningen *»Mené, mené, tekél ufarsin«* (du er blevet vejet og fundet for let) på væggen, fordi Balthazar ikke havde ydmyget sig. Samme nat, efter at skriften var oversat, blev kongen dræbt.[46]

Den latinske giftermålsansøgning får på denne baggrund en kraftig brod mod Kristoffers »hedenske« opførsel overfor kirken. Interessen samler sig om Vadstena kloster, som på opfordring lånte Kristoffer en guldkrone til

brylluppet. Klostret var kultur- og lærdomscenter og afskrev endda dokumenter, heriblandt for eksempel den tysk-romerske konge Frederik III's indkaldelse 1443 1/6 til Rigsdagen i Nürnberg 1444.[47] Hertil kommer, at klostret fra 1444 bestræbte sig på at knytte kontakt med paven i et forsøg på at forsvare sig mod de kongen nærtstående koncilieorienterede bisper (s. 228, 240). Vadstena kloster havde i disse økonomiske vanskelige år ikke altid held i stridigheder om retten til jordegods, og borgerne i Vadstena var utilfredse med den store bryllupsskat, som staden skulle betale.[48] Med kendskab til Messenius' store viden om Vadstena og et af E Lönnroth fremdraget flyveskrift fra klostret fra foråret 1448 samt en i klostret omkring 1430 nedskreven årbog (916-1430), som indeholder betydelige uddrag af Flores og Blanzeflor, Kong Alexander og Ivan Løveridder, må det stå klart, at Sultan-brevet er udfærdiget i Vadstena kloster.[49]

Dokumentet åbenbarer i tiden for pave Eugen IV's korstog mod tyrkerne et veltilrettelagt og indforstået smædeskrift mod Kristoffer som betydningsfuld unionskonge og koncilietilhænger.[50] Henvisningen til Moskva i skriftet fortsætter den hellige Birgittas opfordringer til Magnus Eriksson og må i forlængelse af den senmiddelalderlige korstogstanke tolkes som et ønske om kraftigere forholdsregler mod russerne, hvad Kristoffer endnu ikke synes at have bestræbt sig på.[51] Endelig må det bemærkes, at den hovmodige og vinglade Balthazar af Babylon, som anes i brevet til kong Kristoffer, var kendt i tiden for Baselkonciliet,[52] og kan have været forbillede for Karlskrønikens tendentiøse skildring af Kristoffer af Bayern:

> Konung cristoffer war medelmota hög
> oc j ondom radom slögh
> hans fadher hertig i beyera landh
> hans modher hertigadotter aff pomerske strandh
> han war ganst feet a liff
> hwat han kunne nogra skynda til kiff
> ther om lagde han sik all win
> han war ganst hastog j sit sin
> mest alla nätther offuer mynnat drak
> skörhet oc böffuerj war mest hans snak
> böffuerj at öffua war hans sid
> swäria oc dobla war oc hans idh
> om j dag länte han wäl iij et län
> at han kunne göra hwar annars owän
> al then ondzka han plägade driffua
> wore her forlangt at scriffua...[53]

Om stemningen i Vadstena mod Kristoffer efter hans bryllup giver klostrets diarium værdifulde oplysninger fra kongens besøg i januar 1446. Kristoffer ankom 1446 19/1 sammen med Dorothea fulgt af et mægtigt følge af danske adelige, og Dorothea fik klostrets relikvieskatte at se. Den følgende dag

begav Kristoffer sig til brødrenes refektorium fulgt af enkelte riddere. Klosterfolkene klagede over, at deres landbønder og borgere trods kongens privilegier ikke fik lov til at nyde dem i fred. Kristoffer vægrede sig ved at give et bestemt svar og ville heller ikke tillade, at en del af hans bryllupsskat – mere i overensstemmelse med privilegierne – blev anvendt til reparation af klostrets kobbertag. Brødrene fremførte yderligere klager over verdslige stormænds indtrængen på klostergods, hvilket kongen lovede at afgøre en anden dag under sit besøg. Resultatet blev, at alle klager blev udsat til herredagen i Stockholm i slutningen af februar og begyndelsen af marts, hvor det svenske rigsråd skulle træffe afgørelse om klagerne i deres helhed. Kristoffer undgik en behandling af brødrenes anmodning om økonomisk hjælp. Han ønskede ikke at afstå fra sin bryllupsskat på 100 rhinske gylden fra Vadstena by trods borgernes klager, at *»så meget gav ikke 5 eller 6 andre stæder«*. Den unge konge førte en henholdende politik. Senere udstedte han efter stadens ønske en forordning 1446 9/7, hvori han indskrænkede antallet af borgmestre og rådmænd i staden, en reduktion som mindskede skatten med en fjerdedel.[54]

Afslutningsvis kan der være grund til at ridse nogle linier op på grundlag af begivenhederne i 1445. Det fællesnordiske udspil mod kongens styrelse og inddragelse af bayrere måtte bringe råderne og Kristoffer i et modsætningsforhold uanset øvrige politiske standpunkter. Rigernes råd vogtede på deres konstitutionelle rettigheder stillet overfor en styrket kongemagt med en overbevisning om retten til at herske. Kristoffer gav klogt efter for rådernes henstillinger, men blot for at fortsætte med at styrke sin position på anden vis. En antydning af hans mistro fremgår af hans bestræbelser på at sikre Dorotheas morgengavebrev. Inden afrejsen til Sverige i slutningen af 1445 udstedte han 3. december et følgebrev til Kristoffer Parsberg, mens Dorothea til den sidstnævnte og til Henrik von Egloffstein udgav et lejdebrev til Lübeck med en anmodning om at opbevare det latinske dokument af 15. september samt et nu tabt enslydende brev på dansk. I begyndelsen af januar 1446 bekræftede byrådet modtagelsen af brevene.[55]

Forhandlingerne med hansestædernes udsendinge i september ved kongens bryllup viste, at det især var det norske rigsråd, som opponerede mod Kristoffers politik og tvang denne til at søge sin position styrket ved forbundsansøgninger til de vendiske hansestæder og den tyske Orden samt rådslagning med bayriske råder i det hemmelige kammer på Københavns slot. Det danske rigsråd billigede som de øvrige rigers råd ikke kongens optræden, men var enige i nødvendigheden af en forståelse med hansestæderne, og også svenskerne tilsluttede sig dette. Det norske rigsråd blev presset til at acceptere stadfæstelsen af stædernes norske privilegier.

Kristoffers bestræbelser på kontrol af Sverige og Norge ved ændringer af rigsrådets sammensætning havde tilslutning fra det danske rigsråd. Opretholdelsen af Norges arvestatus og manglende udbygning af disse rigers centraladministration åbnede mulighed for tilvejebringelse af gamle tilstande. Selv stod det danske råd stærkt i 1445 med kontrol over rigsembederne. Om et modsætningsforhold til Kristoffer var der efter alt at dømme ikke tale, og det trods kongens bestræbelser på at styrke sin magt. Et tegn på rådets position i de foregående år er iøvrigt, at sendebude blev sammensat af repræsentanter for Kristoffer og rigsrådet. Dette havde blandt andet været tilfældet i 1440, hvor Johannes Laxmand og Kristoffer Parsberg læste en besked fra Lübeck (s. 135). I efteråret samme år blev Niels Erikssøn (Banner) og Wilhelm von Wulfstein sendt til Lübeck, hvilket gentog sig i maj 1443 ved Otto Nielssøn og Hans Parsberg.[56] Det turde ikke være for meget sagt, at samarbejdet mellem Kristoffer og det danske rigsråd fungerede, og at de havde flere fælles interesser, især i henseende til unionen.

Sammenfatning

Kristoffers og de 3 rigers uafklarede forhold til Erik af Pommern medførte ved de vendiske hansestæders mellemkomst et nyt mæglingsforsøg i foråret 1443. Kongen og råderne var ikke interesserede i en domstolsafgørelse, men søgte forlig ved forhandling. Krigsplaner havde været fremme, men blev foreløbig skrinlagt. Kristoffer og rådet bedrede i foråret deres position ved diplomatiske forbindelser til tyske fyrster, kontakter, som vedligeholdtes sommeren igennem. Der var ikke tale om, at Kristoffer ved denne tid åbent modarbejdede stæderne. Et samvirke mellem Erik af Pommern og de vendiske stæder måtte undgås.

Et forsøg fra den tyske Ordens side på at komme stædernes mæglingsforsøg i forkøbet bragte intet resultat på grund af de nordiske rigers uvilje mod højmesteren som voldgiftsdommer i konflikten med Erik af Pommern. En fornyet lybsk henvendelse fik Kristoffer og rådet til at udstede et lejdebrev til den gamle konge til forhandlinger i Rostock 1443 22/7. Derimod blev stædernes forsøg på at drage fordele af mæglingspositionen behændigt omgået ved en imødekommende holdning på få, ikke betydningsfulde punkter.

Rostock-mødet fandt ikke sted på grund af Eriks vægring ved personligt fremmøde og hans ønske om de vendiske hansestæder som voldgiftsdommere i konflikten på et møde ved pinsetid 1444. I juli 1443 havde Kristoffer og rådet i København på grund af manglende efterretninger afsluttet en våbenstilstand med enkelte af Eriks slægtninge med gyldighed til sommeren 1444, og aftalt et møde i september 1443. Rigsråder som Anders Nielssøn og Sten

Basse, der tidligere havde stået Erik nær, blev udpeget til forhandlingerne; men Erik nægtede på grund af aftalerne med hansestæderne. Et møde mellem parterne fandt ikke sted i 1443.

Erik af Pommerns standpunkt medførte en skærpet holdning fra Kristoffers og rigsrådernes side. Skylden for forhandlingernes sammenbrud blev helt og aldeles lagt på den gamle konge. Samtidig var kongen og råderne ikke længere stemt for at lade de vendiske hansestæder deltage i en domsafgørelse, eftersom stæderne ikke havde sikret sig et stilstandsbrev fra Erik, som var enslydende med Kristoffers og rådernes. Hansestæderne havde ikke held til at udnytte deres position til egen fremgang. Et skærpet forhold mellem Kristoffer og stæderne blev undgået ved mundtlige og lidet forpligtende udtalelser. Kongen og rigsråderne var ubundet af Eriks voldgiftsforslag. Stædernes forsøg på at bringe konflikten for den tysk-romerske konge på Eriks foranledning blev forpurret af Kristoffer.

Den skærpede holdning, især fra det danske rigsråd, mod Erik af Pommern, medførte bestræbelser fra den gamle konges side i foråret 1444 på at få en ny retslig afgørelse i stand. Ekskongen søgte endog at stifte splid mellem Sveriges og Danmarks råder i håb om egen fremgang. Resultatet blev et nyt forsøg fra nordisk side på at få en intern afgørelse i stand med Erik. En aftale om et møde til 1444 25/7 på Øland kom i stand. Også denne sammenkomst forblev dog resultatløs på grund af Eriks invitation af repræsentanter fra hansestæderne. Et nyt gesandtskab blev sendt til Gotland med et tilbud om forlig, udarbejdet efter alt at dømme hovedsagelig af Kristoffer og det danske rigsråd med de øvrige rigers råds accept. Forslaget gik ud på at overgive Erik øen på livstid samt en årlig betaling på 3000 lybske mark. Udspillet blev vredt affærdiget af den gamle konge, som snart intensiverede sine udliggeres virksomhed, hvorimod Kristoffer og rigerne svarede igen med blokadeforanstaltninger.

Hensynet til Novgorod var i foråret 1444 blevet aktuelt på baggrund af en anmodning fra ordensmesteren i Livland om at spærre handelen på Novgorod, og så vidt muligt ikke slutte fred med russerne. Kristoffer og rigsråderne viste sig imødekommende. Denne politik havde et dobbelt sigte. Et godt forhold blev fastholdt til Østersømagterne. Erik af Pommern kunne lettere isoleres ved en handelsblokade, og højmesteren muligvis bevæges til at støtte Kristoffer i at nå til forlig med morbroderen. Gotlandsspørgsmålet forblev dog uløst, men det danske rigsråd havde endnu mulighed for at arbejde for øens overgang til unionen og ikke til Sverige. I Gotlands-problematikken brydes de 2 rigers opfattelse af unionen. Unions- (inkl. Gotland) politik og Baltikumpolitik smeltede sammen.

Større politiske uoverensstemmelser mellem Kristoffer og det danske rigsråd spores ikke i 1443-1444 og heller ikke i 1445. Rigsrådet var enig i opretholdelsen af en forståelse med hansestæderne og bestræbelser på at få

etableret et møde med Erik af Pommern. Det norske rigsråd måtte i september 1445 trods modstand acceptere en stadfæstelse af hansestædernes norske privilegier, hvorimod de svenske råder som de danske havde blik for nødvendigheden heraf på grund af faren for krig og en tilnærmelse mellem stæderne og den gamle konge på Gotland.

Det norske rigsråds opposition mod kongens politik medførte, at Kristoffer søgte at få etableret forbund med stæderne og med den tyske Orden samt rådslog med egne bayrere. Hans bestræbelser på at styrke sin position var ikke i rigernes råds interesse. En gang efter kongens bryllup påtalte råderne, at kongen omgav sig med og begunstigede bayrere, og andre forhold synes bragt på bane ved samme lejlighed. Kristoffer gav klogeligt efter for rådernes henstillinger, men søgte fortsat at styrke sin stilling. Det danske rigsråd var enig med kongen i bestræbelserne på at kontrollere Sverige og Norge og genskabe gamle tilstande. Rigsrådet stod stærkt i 1445, og om modsætning til Kristoffer var der trods dennes styrkede position ikke tale.

I det danske rigsråd mærkes i disse år en forskydning i retning af nye ledende grupperinger. Otto Nielssøn (Rosenkrantz) overtog hofmesterposten efter Erik Nielssøn (Gyldenstjerne), og marsken Oluf Axelssøn, Eggert Frille og Claus Rønnow gjorde sig i stigende grad bemærket og nød kongens velvilje. Alt tyder på, at det især var disse repræsentanter for betydningsfulde slægter, som dominerede i rådet og formåede at samle flertal for deres politik.

VII
Gotlandsspørgsmål og Baltikumpolitik 1446

Straks efter julehøjtiden 1445, eller allerede i dagene før, rejste Kristoffer og Dorothea til Axel Pederssøn på Varberg slot, for senere at fortsætte over Jönköping, Vadstena, Örebro og Arboga til Stockholm.[1] Til stede i Varberg var Oluf Axelssøn og brødrene Aage og Iver Axelssøn, grev Hans af Ebersten, Anders Nielssøn, Klaus Nielssøn til Ellinge, Peder Aagessøn, Mathias van Kalen, Bergenfogeden Oluf Nielssøn, Kolbjørn Gerst, Henrik Hjärne, svenskeren Ragvald Jonsson samt kansleren Oluf Mortenssøn og kammermesteren Knud Mikkelssøn.[2]

Tilstedeværelsen af grev Hans og Anders Nielssøn fortjener opmærksomhed. I Arboga forlenede Kristoffer 1446 31/1 Anders Nielssøn og dennes hustru Margrethe Bekman med Amneholm gods og len i Skara bispedømme i Värmland på livstid med al kongelig indtægt og rettighed mod opgivelse af deres panteret.[3] I Stockholm tog kongen 1446 5/3 grev Hans *»vor elskelige mand og tjener«* under sin beskyttelse og stadfæstede kong Eriks pantebrev til ham på Gripsholm slot.[4]

Kristoffers velvilje mod Anders Nielssøn og grev Hans må i kraft af et udspil overfor Erik af Pommern i foråret 1446 og deres tidligere venskabelige forhold til den gamle konge opfattes som en påskønnelse og ansporing til at få et forlig tilvejebragt med Erik af Pommern. Danzig var ikke længere på tale som mødested for forhandling, men Karlskrøniken meddeler, at Kristoffer skrev til Karl Knutsson på Viborg og anmodede ham om at komme til stede med skibe og svende *»for ty han* (kongen) *wil til Gotland fara...«*[5] At indkaldelsen var sket tidligt fremgår af et dokument fra Stockholm til Vadstena kloster 1446 7/3, hvor en afgørelse i et retsligt anliggende blev udsat, indtil Karl Knutsson straks *»effter pascha met första ypin watn scal hiit koma til Stockholm til wan nadhiga herra konungen...«*[6]

I den svenske hovedstad var Kristoffer og det svenske rigsråd i marts måned optaget af at dømme i flere retstrætter, foruden at andre dokumenter og privilegier så dagens lys.[7] Den 11. marts dømte den retslærde Knud Mikkelssøn om patronatsretten til Solna kapel mellem Kristoffer og ærkebisp Nils,[8] og den følgende dag pantsatte Ficke Bylow i nærværelse af Kolbjørn Gerst og Peder Nielssøn (herredshøvding over Vartofta herred) arvegods fra brodersønnen Henrik Bylow til Sigurd Jonssons hustru Philippa.[9] Den 17. marts dømte ærkebisp Nils og andre svenske rigsråder på Kristoffers befaling mellem brødrene Peder og

Nils Ragvaldsson på den ene side og Ulf Pedersson, Johan Gädda og Jöns Krabbe på den fraværende Peder Lykkes vegne på den anden, om retten til gods i Strängnäs bispedømme. Afgørelsen faldt ud til brødrenes fordel, fordi Jeppe Drake ulovligt havde solgt godset til Jösse Erikssøn.[10] Sidstnævnte var den tidligere foged fra Dalarna, som i 1436 var blevet tilfangetaget og dræbt af bønderne på Motala ting. – Når Peder Lykke omtales, skyldes det, at han var arving og broder til Jösse Erikssøn, hvis ægteskab med Birgitta Ulfsdatter (Roos) af Ervalla var barnløst. De 3 bemyndigede på Peder Lykkes vegne havde del i arven efter Jösse Erikssøn, som var blevet skiftet i 1443.[11] Den 21. marts medbeseglede kansleren Oluf Mortenssøn et dokument, udstedt af ridderen Karl Magnusson (Eka-ätten).[12]

Højmesterens forligsudspil overfor Erik af Pommern (s. 317) blev først besvaret 1446 21/4. Konrad von Erlichausen og sendebude fra markgrev Hans kunne på grundlag heraf ikke forstå, om Erik ville gå med til et møde på højmesterens vilkår. Følgen var, at højmesteren endnu en gang prøvede et mæglingsforsøg mellem den gamle konge og de nordiske riger. Baggrunden herfor skal dels søges i kong Eriks kapervirksomhed, dels i striden mellem Ordenen og Brandenburg om Neumark, hvor Konrad von Erlichausen i februar 1446 havde foreslået markgrev Hans som voldgiftsdommer mellem sidstnævntes broder kurfyrst Frederik og Ordenen. Markgrevens sendebude, heriblandt marsken Hans von Kinsberg og Hans Rabensteiner, meddelte deres herres villighed til at arbejde for en ordning i Neumark-sagen, mod at højmesteren skulle sende repræsentanter til Erik og bevæge ham til at gå med til et møde i Danzig. Markgrev Hans påtog sig at sørge for, at Kristoffer kom til stede.[13]

I samråd med markgrevens udsendinge udstedte højmesteren 1446 24/4 skrivelser til Erik og Kristoffer. Han vedlagde et udkast til stilstand. Kongerne burde hver udfærdige et dokument med anerkendelse af en våbenstilstand 1446 24/6 – 1446 20/11 samt personligt give møde i Danzig 1446 15/8, hvor højmesteren og andre udpegede venner ville være til stede. Fredsbrevene skulle sendes til Konrad von Erlichausen så hurtigt som muligt, og denne påtog sig at underrette parterne. En ordensrepræsentant og markgrev Hans' marsk Hans von Kinsberg blev sendt til Kristoffer.[14]

Sendebudet til Gotland Jürgen Roghausen blev tilfangetaget i slutningen af april af Magnus Gren, som tillige brød højmesterens breve.[15] Højmesteren sendte et nyt bud afsted. Dette gentog sig 1446 19/6, da der var indløbet et brev fra Erik med en anmodning om at få svar på sin skrivelse, fordi budbringerne var blevet tilfangetaget af hans fjender. Konrad von Erlichausen havde endnu i slutningen af juni ikke modtaget et svar fra den gamle konge, og et fredsbrev blev aldrig udstedt af denne. Det viste sig snart, at højmesterens forligsudspil blev tilsidesat.[16]

Før 1446 17/6 ankom møntmesteren i Stockholm til Marienburg med et brev fra Kristoffer omhandlende Novgorodspørgsmålet (s. 337) og meddelte, at svenskerne blokerede Gotland med 500 mand og allerede havde en del af

landet i besiddelse. Endvidere havde danskerne med 14 sejlskibe begivet sig til øen. Møntmesteren berørte ikke Konrad von Erlichausens fredsaktion.[17]

Oplysningerne om blokaden af Gotland stammer fra et brev fra højmesteren til markgrev Hans. Udsagnene må tillægges vægt og styrkes af Magnus Grens opførsel i lighed med Karl Knutssons folks tilfangetagelse af Bertold Burammer i 1445. Oluf Axelssøn og Otto Nielssøn ses at have antaget skibsfolk og fartøjer en gang i 1446 til sejlads i rigets tjeneste.[18] Aktiviteten kan afspejle, at det hovedsagelig var det svenske rigsråd og danskerne, som var enedes om at lægge pres på Erik og undgå et møde i Danzig. Heroverfor kan Kristoffer endnu have gjort sig overvejelser om at bevæge morbroderen til at gå med til mødet i Preussen. Spørgsmålet er dog, om ikke Kristoffer og rigsråderne allerede tidligt var enige, blandt andet i betragtning af kongens begunstigelser til Anders Nielssøn og grev Hans samt forståelsen i foråret med hertug Adolf af Slesvig (s. 348). Kristoffer afskrev derimod ikke muligheden for ved preussisk hjælp at få etableret et møde med Erik. Han løslod Jürgen Roghausen, gav ham løfte om at få sine ejendele tilbage og sendte ham til Gotland.[19] Ligesom i 1444 blev der nu taget initiativ til forhandlinger med Erik af Pommern.

De direkte drøftelser blev, som G Lögdberg har sandsynliggjort, etableret af de svenske og danske rigsråder. Flere omstændigheder taler herfor. Markgrev Hans' bestræbelser overfor højmesteren i april kan ikke være sket uden Kristoffers kendskab, og Konrad meddelte 1446 8/7 markgreven, at han havde modtaget oplysninger om, at danskere og svenskere havde besluttet, at Kristoffer ikke skulle begive sig til forhandlinger med Erik i Preussen, men at den gamle konge i stedet skulle indfinde sig i Sverige. Endvidere deltog rigsrådet i de senere forhandlinger om betingelserne for et forlig.[20] Det kan ikke udelukkes, at Kristoffers og svigerfaderens bestræbelser på at få mødet i stand med den gamle konge udenfor de nordiske riger kan have haft til hensigt at mindske rådernes indflydelse og indsigt i forhandlingerne. Forsigtighed er dog påkrævet, og Kristoffer synes selv at have blik for muligheder i direkte forhandlinger med Erik, og en gang i 1446 købte han skibsudrustning i Danzig.[21] Indrømmelser til højmesteren kunne undgås, og besiddelsen af Gotland styrke indflydelsen i Baltikum (s. 337). Konrad von Erlichausens placering af ansvaret hos råderne for Danzigmødets afblæsning gav Kristoffer diplomatiske fordele i hænde.

Den danske støtte ved svenskernes blokering af Gotland påkalder sig interesse i betragtning af rådets opmærksomhed mod øen. Forhindringen af mødet i Danzig peger på, at det tillige var frygt for et samvirke mellem Erik af Pommern-Visby og den tyske Orden, som medvirkede til militæropbudet. Det danske rigsråd måtte i denne situation være interesseret i at gøre fælles sag med svenskerne og tvinge Erik til forhandling, samtidig med at muligheden for en styrkelse af egne interesser blev holdt åben. Øens overgang til

den tyske Orden, som tidligere havde besiddet den, måtte undgås. Gotlandsproblemet skulle løses som et internt unionsanliggende.

Flådestyrken og den skærpede blokade af Gotland virkede efter hensigten. I juni kom det til en brevveksling mellem Erik og Kristoffer om forligsspørgsmålet. Kendskabet hertil stammer fra højmesterens udtalelser til markgrev Hans 1446 8/7 på grundlag af nogle brevafskrifter, som Erik havde sendt ham. Det fremgår, at Eriks og Kristoffers kanslere havde korresponderet i lighed med grev Hans og borgmesteren i Visby.[22] Grev Hans' deltagelse peger på bevidste forsøg fra Kristoffers og rådernes side på at bane vej for en forhandling med Erik og søge at vinde betydningsfulde personer i den gamle konges nærhed. Det er sandsynligt, at Kristoffer og rigernes råd havde kendskab til Visbys opfordringer til højmesteren i 1445 om at mægle i striden mellem kongerne (s. 306) og søgte at udnytte mulige spændinger mellem staden og Erik. Blokaden af Gotland og vidimeringen af Visbys underkastelsesbrev i 1444 (s. 295) kan have betydet mere, end det sporadiske dokumentmateriale giver udsagn om.

Det vides ikke, om Laurids Brandt stadig var kong Eriks kansler (s. 79). Derimod kan Kristoffers kansler kun være Oluf Mortenssøn. Ingen svensk kansler omtales i de samtidige dokumenter, hvorimod Oluf Mortenssøn optræder tre gange under opholdet i Stockholm som *»kong Kristoffers kansler og ærkedegn i Roskilde«* og andetsteds som *»cancellarius regis Cristoforij.«*[23] Hans deltagelse sammen med grev Hans godtgør, at især Kristoffer, men muligvis også de danske råder gjorde sig bemærket på dette stade af forhandlingerne.

En sikker opregning af danske råder i Stockholm i sommeren 1446 tillader dokumenterne ikke. Kansleren Oluf Mortenssøn og kammermesteren Knud Mikkelssøn blev sammen med Klaus Ryting og kongens kapellan Johannes Flemming foruden Kristoffers dugesvend Bengt Ólofsson medlemmer af Stockholms Hellig-Legems Gilde.[24] Den 13. juni bevidnede Oluf Mortenssøn et morgengavebrev af ridderen Erik Turesson (Bielke) til Birgitta Kristersdatter (Vasa).[25] – Grev Hans og Peder Axelssøn (Thott) var til stede i Stockholm, og det samme gjaldt antagelig Anders Nielssøn samt bisp Thorleif af Viborg, som 1446 14/8 opholdt sig i Jönköping.[26] Endelig synes Gyldenstjernerne at være velrepræsenterede i Stockholm. Den 5. juni blev Knud Henrikssøn kongens hofsinde.[27] Erik Nielssøns overladelsesbrev til Erik Erikssøn af 21. juni (s. 342) var medbeseglet af bisp Gert af Børglum. Oluf Lunge, Peder Erikssøn og væbneren Bugge Nielssøn (Gyldenstjerne). Dokumentet bærer ingen stedsbetegnelse, men flere forhold tyder på, at det var udstedt i Stockholm. Bisp Gert, Erik Nielssøn af Aalborg, Henrik Knudssøn af Skanderborg, Peder Erikssøn og Hans Jyde kvitterede således 1446 8/6 for at have modtaget 2365 lybske mark af staden Hoorn i Holland (s. 194f). Heller ikke her gives oplysning om udstedelsesstedet. Siden Amsterdams borgmester i 1446 ifølge et hollandsk rentemesterregnskab besøgte Preussen og Danmark (uut Pruyssen ende Denemerken etc.) og bragte en relation med sig hjem, som senere foranledigede forhandlinger om pengebeløbet til Kristoffer, synes Gyldenstjernernes kvittering i kraft af beløbets størrelse at stamme fra de hollandske udsendinges forhandling med kongen.[28]

Fraværende fra Stockholm var i det mindste rigsråderne Kristian af Ribe, Ulrik af Aarhus, Henning af Odense, Morten Jenssøn, Sten Basse, Otto Nielssøn, Oluf Axelssøn, Peder Lykke, Ove Lunge, Niels Erikssøn (Gyldenstjerne) og Anders Hak.[29] Otto Nielssøn og Oluf Axelssøn synes at forestå ledelsen af riget i Kristoffers fravær sammen med bisp Jens af Roskilde, der som rigets øverste kansler må formodes at have været virksom.[30]

De to kansleres virksomhed tyder på udveksling af stilstandsbreve eller lejdebreve. I begyndelsen af juli under ordenssendebudenes ophold på Gotland ankom således repræsentanter fra Kristoffer, heriblandt Erik Nipertz og muligvis den skånske ridder Niels Jenssøn (Galen). Ved forhandlinger med den gamle konge og hans råder blev der aftalt en sammenkomst. Mødet skulle finde sted på Gotland i august, og en våbenstilstand træde i kraft mellem parterne.[31] Mødestedet viser, at Erik har stået stærkt i forhandlingerne. Den imødekommende holdning fra unionsside kom endvidere til udtryk ved, at Erik Nipertz og Niels Jenssøn i nærværelse af Hans von Kinsberg lovede, at Erik af Pommern skulle få det gods tilbage, som de havde frataget ham. Opbringelsen var sandsynligvis sket under blokaden af Gotland i foråret.[32]

Før 1446 19/7 sendte Erik en afskrift af overenskomsten med sine modstandere til højmesteren og anmodede Ordenen og Danzig om at sende repræsentanter til mødet. Konrad von Erlichausen undgik dette ved henvisning til, at Kristoffer ikke var fremkommet med samme anmodning. Højmesteren ønskede ikke at blande sig i nordiske forhold, eftersom hans egen plan var skudt til side.[33] Hertil kom, at bispen på Øsel søgte at formå Kristoffer til at tage stiftet under sin beskyttelse (s. 338).

Øget interesse for Baltikum

Det var ikke kun Gotlandsspørgsmålet og forholdet til Erik af Pommern, som var genstand for nordiske overvejelser i sommeren 1446. Også forholdet til Novgorod blev drøftet i Stockholm, og den livlandske Orden blev inddraget i disse forhandlinger. Ordensmesteren havde i efteråret 1444 opnået en våbenstilstand med Novgorod, som senere blev forlænget til midsommer 1447. Under stilstanden blev gjort bestræbelser på at få tilvejebragt en fredsordning, men uden resultat. Ordensmesteren Henrik von Vincke søgte at styrke den livlandske Ordens position inden våbenstilstandens udløb. De livlandske byer var ikke interesserede i fortsat strid, og højmesteren havde i 1445 erklæret, at den livlandske Orden ikke med sikkerhed kunne regne med hans støtte. Det var forståeligt, at Henrik von Vincke satte sin lid til et samvirke med unionsrigerne mod russerne. Senest i februar 1446 påregnede han et forbund med Kristoffer.[1] Handelsspærringen rettet mod Novgorod blev opretholdt for at udnytte en hungersnød i republikken. Om-

kring samme tid henstillede ordensmesteren til Konrad von Erlichausen om at bevæge unionskongen til at hindre tilførsel af korn til Novgorod fra sine riger, især fra Sverige. Højmesteren efterkom anmodningen 1446 11/4 efter forinden at have skrevet til Lübeck, Wismar, Rostock, Stralsund, Greifswald og de preussiske byer i samme ærinde.[2]

Kristoffer stillede sig velvillig til henstillingen og indbød i et brev, som blev sendt til Marienburg med Stockholms møntmester, Konrad om at lade ordensrepræsentanter deltage i et møde, sandsynligvis for at diskutere holdningen mod russerne, da han 1446 24/6 skulle mødes med udsendinge fra Novgorod. Højmesteren afslog invitationen 1446 17/6 under henvisning til, at han ikke med så kort frist kunne samle sine spredtboende ordensherrer.[3] Han ønskede ikke en sammenkædning af Ordenens og unionsrigernes russiske politik. – Derimod efterkom Henrik von Vincke Kristoffers opfordring om at sende 2 livlandske ordensherrer i rigt mål, idet han sendte 6 personer til Stockholm.[4]

I den svenske hovedstad var samlet mange adelige, heriblandt 7 bisper og mange verdslige rigsråder fra alle 3 riger, og Karl Knutsson indfandt sig fra Viborg.[5] Fredsforhandlingerne med russerne bragte intet resultat, og republikkens udsendinge rejste hurtigt deres vej. Åben krig truede mellem unionsrigerne og Novgorod.

Den 21. september meddelte højmesteren markgrev Hans, at Kristoffer agtede at begynde krig med russerne til vinter.[6] Ifølge en senere udtalelse fra kongen selv ville stilstanden med Novgorod udløbe 1447 15/8 (s. 344). Spørgsmålet om et samvirke mellem Kristoffer og den livlandske Orden blev aktuelt, og kongen tilbød ordensrepræsentanterne et forbund. Sammen indgik de, som forskningen har klarlagt, en foreløbig aftale om en alliance, som skulle træde i kraft 1447 28/5.[7]

Karl Knutsson spillede efter alt at dømme en vigtig rolle i forhandlingerne med livlænderne. For dette taler, at ordensmesteren ved henvendelsen til højmesteren for at formå ham til at vende sig til Kristoffer og hindre kornudførsel fra rigerne til Novgorod handlede i udtrykkelig forståelse med Karl Knutsson. Hertil kommer, at unionsrigerne ifølge det senere forbundsudkast skulle angribe Novgorod ved områderne Ladoga og Neva nær Finland og indrette sig på at indtage Nöteborg, Landskrona og Volchow, medens den livlandske Orden skulle marchere mod Neva og Koporje. Begge parter var ude efter Novgorods land- og søforbindelser til Østersøen.[8]

Holdningen overfor Novgorod åbner forståelse for Kristoffers og rigsrådernes Baltikum-politik. Eftersom Henrik von Vinckes udsendinge opholdt sig længe i Stockholm og senere fulgte med til Gotland, bør forståelsen med Livland betragtes i sammenhæng med Gotlandsproblemet. Forbindelsen med den livlandske Orden betød en bedret position i Østersøen overfor Erik af Pommern, som mistede muligheder for at vinde forbundsfæller.[9]

Magnus Grens forflyttelse fra Stockholm til Åbo før 1446 25/4 må ses i sammenhæng med etableringen af det gode forhold til den livlandske Orden. De livlandske stæder var misfornøjede med Magnus Grens optræden. Baggrunden var, at han på opfordring fra en livlandsk vasal, Hans Parenbeke, havde givet denne medhold i et stridsspørgsmål overfor Riga. Kristoffer havde imidlertid selv støttet Hans Parenbeke, hvorfor Magnus Grens forflyttelse tillige bør ses i forlængelse af Kristoffers interesse for Baltikum og et forsøg på at styrke sin position i Finland med henblik på det snarlige opgør med russerne.[10] Samtidig gav forflyttelsen kongen større indflydelse på den svenske hovedstad, hvad der ikke var uden danske rigsråders interesse, idet det gav mulighed for at kontrollere stadens handel, hvad allerede Erik Nielssøn tidligere synes at have blik for (s. 37). Den nye høvedsmand blev Sten Pedersson (Stjärna), som ikke tidligere havde gjort sig meget bemærket.[11] Magnus Gren efterfulgte Henrik Bitz på Åbo, som i 1442 havde afløst Johan Karlsson (Färla).[12]

Forberedelserne til et muligt felttog mod russerne og Kristoffers og Magnus Grens støtte til en livlandsk vasal underbygger, at forståelsen med den livlandske Orden skal betragtes i større sammenhæng. Kristoffers bestræbelser på at vinde den livlandske Orden fremstår som et led i en plan om at kontrollere Østersøen og de livlandske områder i fortsættelse af holdningen fra 1444 og af Erik af Pommerns politik fra århundredets første årtier. Dette aktualiseredes under Stockholm-mødet, idet Øselbispen Ludolf Grove, som var valgt af domkapitlet efter Johan Schutte († 1438), i sin strid med Ordenen og deres kandidat Johan Kreul fulgte flere af de tidligere bispers eksempel og søgte støtte hos unionskongen. Den 16. juni udstedte Kristoffer et værnbrev til stiftet og dets personer og lovede at forsvare den frie valgret. Endelig pointerede kongen, at bisp Ludolfs forfølgere ikke skulle finde beskyttelse i hans riger. – Kristoffer meddelte højmesteren om dokumentet og oplyste, at udstedelsen var sket, efter at han var blevet underrettet om, at hans forgængere havde taget Øsel-kirken under deres beskyttelse.[13]

Kristoffers åbenhed viser bestræbelser på at tage brodden af Konrad von Erlichausens utilfredshed. Han søgte i kraft af sin tilknytning til Baselkonciliet at nå politisk indflydelse i Livland i lighed med Erik af Pommern, som i begyndelsen af 1420'erne havde udstedt et beskyttelsesbrev til bisp Kasper Schwanenflug og vist opmærksomhed overfor Reval, Narva, Harrien og Wirland. Erik havde kunnet benytte sig af Ordenens svaghed efter nederlaget ved Tannenberg 1410 til de forenede polske og litauiske styrker, og 1419 sluttede han med rigsrådets samtykke et forbund med kongen af Polen og storfyrsten af Litauen. Overenskomsten indeholdt bestemmelser, som gik ud på at sikre hver parts erobringer under hensyntagen til modpartens retmæssige krav. Forbundet fik ingen reel betydning, idet hensynet til Sønderjylland trådte i forreste række. De vendiske stæder havde i 1422 nærmet sig de Slesvig-holstenske hertuger, en forbindelse, som blev hindret 1423 15/6 ved en traktat mellem Erik og de vendiske stæder. Et bedret forhold til den tyske Orden blev etableret

ved en forbundsoverenskomst 1423 15/9 med forpligtelse for hver af parterne til at understøtte hinanden med 2000 mand. Forbundet var en rygsikring mod forbundsforbindelsen med hansestæderne, idet Erik af Pommern isolerede ordensstæderne og sikrede sig højmesterens samtykke til alle finansplaner. – Tanken om at genvinde Estland var udskudt, men ikke glemt.[14]

Mulighederne for Kristoffers indblanding i Livland var til stede på grund af de separatistiske strømninger og modstanden mod den tyske Orden. Ærkebisp Henning af Riga († 1448) og bispen af Dorpat – hvor Kristoffer fra 1442 var protektor – påtænkte at bringe Livland under Danmark, hvad der naturligt bekymrede Ordenen meget og foranledigede et tillæg til instruks til overprokuratoren i Rom senest i juni 1446 for at formå Eugen IV til atter at forene Riga, Dorpat og Øsel stifter under Ordenen.[15] Ærkebispen af Riga og de øvrige livlandske bisper støttede Baselkonciliet og Felix V, hvorfor den tyske Ordens muligheder var ringe ved denne fremgangsmåde.

Kristoffer fortsatte bestræbelserne på at vinde indflydelse i Livland. På trods af et pavebrev udstedte han et værnbrev til Revals domkapitel og -stift, som svarede til hans beskyttelsesbrev til Øsel-kirken.[16] Det er endvidere af betydning, at Kristoffer i 1440 som den første optog en lindorm i sit våbenskjold, de venders eller slavers gamle mærke.[17] Om hans aspirationer kan Kristian I's politik give et fingerpeg. Kristian fortsatte, som flere forskere har dokumenteret, med at infiltrere i Livland. I et beskyttelsesbrev til Reval stift 1456 23/7 benævner han sig tilmed *»Dux Estoniae,«* hertug til Estland. Hensigten var at genoptage fordringerne på hertugdømmet Estland, som Valdemar Atterdag havde overladt til den tyske Orden i 1346, og hævde sin højhedsret.[18] Kristoffer synes med forsigtighed at have haft blik for det samme.

Kristoffers opmærksomhed overfor Livland havde støtte af flere rigsråder. Det fremgår således af hans meddelelser til højmesteren, at han var blevet belært om sine forgængeres optræden overfor Øsel. Det synes at være hans *»erfarne mænd,«* som havde oplyst ham om stiftets forhold.[19] Især Karl Knutsson, som havde blik for at erhverve gods i de i handelsmæssigt henseende betydningsfulde baltiske yderdistrikter mod Novgorod, inspirerede kong Kristoffer til en øget politisk indsats i Baltikum.[20] Erik Nielssøn (Gyldenstjerne) og hans sønner havde imidlertid også, som G Lögdberg og H Rebas har dokumenteret, interesse i at få Kristoffer til at føre en aktiv politik i Baltikum.[21] En fornyet omtale er berettiget, eftersom Erik Nielssøn allerede ved bruddet med Erik af Pommern i 1438 havde taget hensyn til slægtens interesser i Livland, og eftersom striden om gods i dette område ikke fandt en løsning i Kristoffers tid, men varede til ind i Kristian I's regeringstid.

Baggrunden for Gyldenstjernernes livlandske interesser var de såkaldte Hagenske godser Erras og Amma i Estland nær den øst-vestgående landevej

mellem Reval, Narva og Novgorod, som ridderen Albrekt Anderssøn (Hagen) havde besiddet som len af den livlandske Orden.[22] Efter hans død før 1424 13/2 overgik godserne til sønnen Henning Albrektssøn og muligvis farbroderen Gotskalk Anderssøn, mens ridderens enke Elisabeth von Podebusk, som fik arvegods, skødede sin andel til birgittinerklostret Mariendal ved Reval og fremover levede af sit livgeding af sønnens gods.[23] Senest i begyndelsen af 1437 døde Henning Albrektssøn, og søsteren Abele (enke efter Otto Snafs) anstillede arvekrav, bistået af sønnen Albert. Hun fik også gods udleveret, men allerede i 1438 overlod hun det med sønnens samtykke til domkapitlet i Ribe, som sendte 2 personer til Livland for at tage godserne i besiddelse.[24]

Året forinden var krav fremført fra Erik Nielssøn, hvis datter Kirstine havde været gift med Gotskalk Anderssøn og med ham havde 2 sønner. Det var som formynder for børnene, at Erik Nielssøn i april 1437 fra Gotland bistået af Erik af Pommern anbefalede sønnen Erik Erikssøn til Reval, for at han skulle kræve at få arv udleveret efter Henning Albrektssøn. I juni befandt Erik Erikssøn sig i Reval og kom også i besiddelse af godserne, hvilke blev udleveret af ordensmesteren Henrik von Bokenfelde († dec. 1437).[25]

Gyldenstjernerne var kommet Ribekapitlet i forkøbet. Domkapitlet afstod ikke fra sine rettigheder, men søgte at få tilkendt ejendommene. I 1439 overlod ærkebisp Johannes Laxmand af Lund til bisp Henrik af Reval at fælde dom mellem parterne.[26] En indstævning til forhandlinger mellem parterne synes imidlertid at være siddet overhørig. Ribekapitlet undslog sig ikke for at klage til Baselkonciliet, som 1440 23/5 anmodede bisperne i Slesvig og Aarhus om at dømme i konflikten.[27]

Den livlandske Orden begyndte på dette tidspunkt at optræde med større styrke imod udlændinges besiddelse af ejendomme. Den nye ordensmester Henrik von Vincke påpegede, at Henning Albrektssøns fader og Gotskalk Anderssøn havde skiftet arv, hvorfor deres børn ikke var berettigede til arv efter deres respektive fætre. Ordensmesteren kunne henholde sig til de i Estland alment gældende Valdemar-Erikske retsbestemmelser, og antagelig blev den samme argumentation bragt i anvendelse overfor Ribekapitlet.[28] Derimod kunne Ordenen ikke se bort fra Elisabeth von Podebusk, Henning Albrektssøns moder, som besad livgeding af sønnens gods og havde en del af ejendommene i pant for et lån på 4000 rhinske gylden. Tværtimod støttede højmesteren hendes fordringer i juli 1441. Før hendes død i begyndelsen af 1444 udbetalte ordensmesteren pantesummen på hendes andel i godserne, tillige med erstatning for livgedinget.[29] – Tilstedeværelsen af en domherre i Reval 1441 bør ses i sammenhæng med godsspørgsmålet.[30] Samme år i december indkaldte domkapitlet i Lund Erik Erikssøn og Elisabeth von Podebusk for at fælde dom for anden gang om godsernes tilhørsforhold 1441

13/12. Resultatet heraf kendes ikke; alene indkaldelsen er bevaret.[31]

En gang før april 1443 inddrog ordensmesteren de Hagenske godser fra Gyldenstjernerne. Inddragelsen fandt sandsynligvis sted i 1442. Interessant er i denne forbindelse, at Erik Nielssøn og sønnerne Anders og Erik befandt sig i København i oktober (s. 214f), men dokumenterne tillader ikke at påpege en sammenhæng med godsspørgsmålet. Først i april 1443 skrev Erik Nielssøn og Erik Erikssøn fra hovedgården Demstrup i Jylland til Reval og klagede over, at de ikke var blevet spurgt, før Ordenen udløste Elisabeth von Podebusk. Eftersom Erik Erikssøn før inddragelsen af godserne havde besiddet dem fredeligt, blev staden opfordret til at bevæge ordensmesteren til at udlevere ejendommene. Dette skulle ske til arvingernes befuldmægtigede Peder Erikssøn (Gyldenstjerne). Erik Nielssøn og Erik Erikssøn meddelte sluttelig, at Reval blev opfordret som den første til at løse striden, da de ellers kunne se sig nødsaget til at fremlægge flere klager og fordringer for *»unser heren gnade des koninges etc. edder des rikes rade not en zii, daer anders unwille und skade von upstaen wolde, des wi nicht gherne seghen...«*[32] Muligheden for en skærpet optræden fra Kristoffers og rådets side skulle anspore staden til at gøre en yderligere indsats.

I foråret 1444 efter Elisabeth von Podebusks død blev det wirlandske godsspørgsmål atter aktuelt. Den 4. april bekendtgjorde staden Haderslev, at 2 af væbneren Henning Albrektssøns tidligere tjenere havde afgivet beediget udsagn om, at de i deres tjenestetid aldrig havde hørt, at Henning Albrektssøn havde pantsat eller givet sine arvegodser til moderen eller til nogen anden.[33] – Det er blevet udtalt, at vidnesbyrdet formodentlig blev krævet af ordensmesteren.[34] Da Ordenen havde støttet Fru Elisabeth og udbetalt hende pantesummen, kan det imidlertid kun være på foranledning af Erik Nielssøn og Erik Erikssøn, at høringen kom i stand. Dokumentet, som Erik Erikssøn synes at have bragt med til Sverige,[35] indgik klart i bestræbelserne på at underkende Ordenens overtagelse af godserne. Vidnesbyrdet blev sandsynligvis erhvervet til brug for Peder Erikssøn, som opholdt sig i Reval fra sommeren 1443 og endnu befandt sig her 1444 24/10.

Højmesteren søgte ved et brev til Kristoffer før september 1445 at hindre en udvidelse af stridighederne. Endelig skulle ordensudsendingene ved brylluppet søge at få Erik Erikssøn (Gyldenstjerne) og domherrerne i Ribe til at respektere loven og få ærkebispen af Lund til at ophæve bandlysninger af godsområderne og dets indbyggere. Spørgsmålet synes imidlertid ikke at være berørt i København ifølge ordenssendebudenes beretning, og det skønt ærkebisp Tue Nielssøn var til stede og Gyldenstjernerne var talrigt repræsenteret (s. 307f).

Tue Nielssøns støtte til Ribekapitlet tyder på, at domkapitlets position fortsat var stærk. Det må derfor undre, når kapitlet i 1443 ifølge en dokumentfortegnelse gav en Jons Tutoens fuldmagt til at sælge godserne i Liv-

land til Karl Knutsson eller andre, som ville og kunne opstille magtfulde fordringer herpå.[36] Det må formodes, at årstallet, som det andetsteds er tilfældet i fortegnelsen, er fejlagtigt og snarere bør ansættes til omtrent 1446-1447, idet Karl Knutsson købte kapitlets andel i godserne i sommeren 1447 på baggrund af Baselkonciliets nederlag og Ordenens ringe modtræk på grund af Novgorodkrigen.[37] Trods det, at den livlandske Orden i realiteten besad ejendommene, havde Gyldenstjernerne og Ribedomkapitlet endnu i 1446 ikke frasagt sig rettigheden til dem.

Det var således betydelige interesser, som stod bag Kristoffers beskyttelsesbrev til Øselkirken i 1446. Gyldenstjernernes bestræbelser på at bedre deres position fremgår af en ægteskabsaftale før midten af juni 1446 mellem Erik Erikssøn og Karl Knutssons datter Kristina. Den 21. juni overdrog Erik Nielssøn Gåsetofte gård og by (Arts H) – som han havde i pant af Mathias Fredbjørnssøn for 1000 lybske mark – til sønnen til morgengave for Kristina Karlsdatter.[38] Brylluppet stod på Svartsjö efter hjemkomsten fra Gotland.[39]

Giftermålet knyttede Erik Erikssøn til den mægtige Viborg-høvedsmand og afslører en fælles forståelse for Estlands muligheder i Baltikum, hvad danske råder som ærkebisp Tue og Oluf Axelssøn tillige synes at have blik for. Det må formodes, at Gyldenstjernerne via forbindelsen håbede på eftergivenhed fra den livlandske Ordens side i godsspørgsmålet i kraft af Karl Knutssons betydningsfulde position ved et felttog mod Novgorod. Det vides ikke, om Ribekapitlet havde indledt forhandlinger med Karl Knutsson, men har det været tilfældet, forrykker det ikke opfattelsen af en forbindelse mellem slægterne Bonde og Gyldenstjerne, som skulle styrke en nordisk politik i Baltikum og sikre adgangen til godserne i Livland.

Intet tyder på, at Kristoffer ikke var klar over vigtigheden af indflydelse i Livland, hvor han således havde støtte i Gyldenstjernernes kreds og hos Karl Knutsson. Derimod blev Karl Knutsson ikke inddraget af Kristoffer i større grad i rigssvenske anliggender. Han var en mægtig og uundværlig vogter af nordgrænsen og besad som forgængeren Krister Nilsson en selvstændig position,[40] men trods gode dage i Stockholm i 1446 og en venlig optræden fra Kristoffers side kom et fuldkomment tillidsforhold aldrig i stand mellem parterne. Karlskrøniken oplyser for eksempel, at kongen med sin indbydelse til Karl Knutsson i det tidlige forår skal have sendt ham mægtige gidsler som garanter for sikker rejse til Stockholm.[41]

Kontakten til højmesteren blev opretholdt af Kristoffer i efteråret 1446 efter hjemkomsten fra forhandlingerne med Erik af Pommern på Gotland (se s 344). Konrad von Erlichausen havde imidlertid betænkeligheder ved at give sin tilslutning til et forbund mellem Kristoffer og Henrik von Vincke. Høj-

mesteren var klar over det farlige for Ordenen i kongens forsøg på at skaffe sig indflydelse i Estland ved beskyttelsesbrevet til Øsel. I august og september måned, ja allerede ved rygterne om bisp Ludolfs planer i begyndelsen af juli,[42] opfordrede han Kristoffers svigerfader til at bevæge kongen til at afstå fra dette skridt,[43] ligesom han til den livlandske vasal Hans Parenbeke, som i maj opholdt sig i Kalmar,[44] havde udstedt et lejdebrev i juli, og bedt ordensmesteren i Livland og råderne i Harrien og Wirland om at optage Parenbekes sag velvilligt for ikke at skabe flere klager fra denne kant.[45] Markgrev Hans fulgte Konrads opfordring,[46] men om en tilbagekaldelse fra Kristoffer, blev der – så vidt vides – ikke tale.

En anden bevæggrund for højmesteren til at undgå et forbund med Kristoffer eller i hvert fald udskyde en beslutning herom, var unionskongens dårlige forhold til sine undersåtter, hvilket Konrad oplyste i et brev til ordensmesteren i Livland af 1446 4/10, at han dagligt blev advaret om. Var det nødvendigt at afslutte forbundet, burde de 3 riger medbesegle dokumentet.[47] Henrik von Vincke udsatte da også en afgørelse til nytårsdag 1447, og i begyndelsen af november 1446 sendte Konrad ham i samråd med sine ordensherrer et nyt brev, hvori han rådede til at afstå fra et forbund. Han påpegede situationen i Danmark og Sverige og erindrede om forbundet med storfyrst Svitrigail af Litauen i 1431, som på grund af fyrstens svage stilling og aristokratiets fjendtlige holdning havde været Ordenen til meget stor skade. Ønskede Henrik von Vincke alligevel ikke at afstå fra forbundet, sendte højmesteren bestemmelser til brug ved udarbejdelsen af forbundsdokumentet, som tog sigte på at fjerne risikoen ved en alliance. Nogle af Kristoffers mest fremtrædende herrer og høvedsmænd nærmest Livland – formentlig med tanke på Karl Knutsson – burde medbesegle dokumentet, så rigerne ikke kunne undslå sig for at opfylde forbundsbestemmelserne eller ved svig og list overrumple de livlandske områder.[48]

Den 6. januar 1447 udfærdigede Henrik von Vincke et forslag til forbund med kong Kristoffer og de 3 riger. Alliancen skulle gælde i 2 år og træde i kraft 1447 28/5. Ved midsommertid skulle den livlandske Orden angribe Novgorod ved Nyenslot og Koporje, mens Kristoffer og hans folk skulle koncentrere sig om Nöteborg, Landskrona og Volchov.[49] Højmesterens forslag til tillægsbestemmelser blev ikke optaget i traktatforslaget. Dette kan skyldes, at ordensmesterens udsendinge ikke i sommerens forhandlinger med Kristoffer havde berørt disse emner, og at Henrik von Vincke følgelig ikke ville foretage ændringer for ikke at risikere unionskongens frafald fra forbundet.[50]

Alligevel vides det ikke med sikkerhed, om alliancen kom i stand. Imod forbundet taler, at højmesteren ikke senere omtaler et sådant, og at Karl Knutsson i oktober 1447 af Konrad blev ansøgt om at skabe fred mellem Ordenen og Novgorod.[51] Kristoffer synes, som E Lönnroth og G Carlsson

har påpeget, ikke at have vist forholdet til Novgorod større interesse.[52] En opfordring fra den tysk-romerske konge Frederik III, hvor denne i kraft af sin titel og i forlængelse af gamle traditioner henstillede til Lübeck 1447 14/5 efter anmodning fra Kristoffer om at støtte unionskongen i kampen mod russerne, synes ikke at have givet resultat.[53]

Engang i efteråret 1446 synes Kristoffer at have sendt Kristoffer Parsberg til Konrad von Erlichausen for at bilægge gensidige klager over opbragt gods, men det vides ikke, om han berørte holdningen til Novgorod. Et resultat af Parsbergs rejse kendes ikke, og 1446 16/12 udstedte Kristoffer et nyt fuldmagtsbrev til tjeneren Henrik Steiner, som omhandlede dels gensidige overgreb på gods, dels Novgorodspørgsmålet. I henseende til klager tilbød Kristoffer at hjælpe Konrads undersåtter til at få gods i hænde igen, hvis de indfandt sig i København 1447 1/5, hvor Magnus Gren ville blive indbudt. Til gengæld skulle højmesteren udlevere gods tilhørende borgere i Åbo, hvad han også siden gjorde.[54] Henrik Steiner spurgte Konrad von Erlichausen, om krig ville bryde ud mellem Ordenen og Novgorod ved våbenstilstandens udløb, i lighed med krigen mellem Kristoffer og russerne fra 1447 15/8, eller om Ordenen var stemt for en forsoning. Desuden blev ønsket svar på, om Ordensstaten ville gøre fælles sag med Kristoffer mod Novgorod.[55]

Unionskongens henvendelse indebærer, at han i slutningen af 1446 søgte at vinde højmesteren ved et forbund med Ordenen mod Novgorod. Konrads svar kendes ikke, men med kendskab til hans forsigtige politik afgav han sandsynligvis et henholdende svar. Det må undre, at Kristoffer søgte bekræftelse på støtte fra Ordenen i sin helhed, når forbundet med den livlandske Orden sandsynligvis ikke blev en realitet. Ved at sikre et venskabeligt forhold til den tyske Orden, men afstå fra en alliance med ordensmesteren, var Kristoffer og unionsrigerne uden forpligtelser. Den tyske Orden ville til gengæld være alvorligt bundet i kampen mod Novgorod.

At der var tale om en bevidst politik fra unionskongens side med bestræbelser på at vinde og pacificere Ordenen, idet forbundet med ordensmesteren blev fraveget til Konrad von Erlichausens tilfredshed, støttes af, at forholdet til Erik af Pommern på ny var blevet aktuelt. Det gjaldt om at hindre, at den tyske Orden kunne støtte Erik uden Kristoffers kendskab. Den gamle konges kapellan indfandt sig i oktober 1446 hos højmesteren med en afskrift af overenskomsten med Kristoffer for at indhente råd om, hvordan en forsoning kunne tilvejebringes. Erik anmodede endvidere om lejde gennem Ordenslandet og bad om at måtte blive ledsaget fra Gotland til Danzig af enkelte ordensherrer, idet han agtede sig til Pommern ved farvandenes åbning på grund af underretninger om, at hertug Bugislav var alvorligt syg. Højmesteren udstedte 1446 3/11 det ønskede lejdebrev og erklærede sig rede til samtaler om muligheden af et forlig med Eriks mod-

standere. I en skrivelse til markgrev Hans 1446 13/11 gav Konrad oplysning om den gamle konges forventede besøg og meddelte, at han var rede til med ham at drøfte eventuelle anmodninger fra Kristoffer og Hans.[56]

Kristoffers anvendelse af Kristoffer Parsberg og Henrik Steiner og bestræbelsen på at vinde højmesteren tyder på, at rigernes råd, herunder det danske, ikke var ivrige efter at gennemføre forbundet med den Livlandske Orden og fik forhindret et sådant. Underretningerne om Eriks kontakter til højmesteren og situationen i Pommern bød på nye muligheder for en løsning af konflikten med ekskongen og måtte tale imod et militært engagement mod Novgorod. At Kristoffer derimod ønskede at opretholde en forbindelse til højmesteren fremgår af, at Henrik Steiner ikke var et dansk sendebud, men en af hertug Albrekt af Bayerns råder.[57] Efterretninger savnes om danske rigsråder, men Gyldenstjernernes forbindelse med Karl Knutsson viser slægtens tilslutning til Kristoffers baltiske politik, i modsætning til rådsflertallets sandsynlige afventende holdning efter aktualiseringen af Gotlandsspørgsmålet.

Gotlands-ekspeditionen

Kristoffer havde ved tidspunktet for rejsen til Gotland sandsynligvis et halvt dusin danske råder hos sig, heriblandt grev Hans og Anders Nielssøn?, Henrik Knudssøn og bisp Gert. Deres tidligere venskabelige forhold til Erik af Pommern tyder på, at de måtte komme til at indtage en vigtig position i forhandlingerne med den gamle konge. Sammen med råder fra de øvrige riger og 3 bisper begav Kristoffer sig ved midten af august til Gotland med 2000 mand fordelt på omtrent 40 store og små skibe.[1]

Tre indberetninger fra pundmesteren i Danzig samt præsten Mathias' beretning til Konrad von Erlichausen, som blev meddelt i en skrivelse til markgrev Hans 1446 21/9, danner grundlag for kendskabet til forhandlingerne med Erik af Pommern. Skønt oplysningerne alene stammer fra preussisk side, må de tillægges vægt ved bedømmelsen af mødet mellem kongerne. Pundmesteren ses på højmesterens opfordring at have sendt en knægt til Sverige for at skaffe nyheder, og præsten Mathias var personligt til stede på Gotland i august.[2]

Den hidtidige litteratur er ikke enig i opfattelsen af mødet. K Kumlien mener, at Kristoffer skød svenskerne til side,[3] hvorimod E Lönnroth har fremhævet, at det svenske rigsråd ikke følte forhandlingerne mellem kongerne som en kraftig tilsidesættelse, men at det tværtimod var de svenske råder, som bestemte forhandlingernes udgang.[4] Endelig har G Lögdberg argumenteret for, at en aftale blev sluttet mellem Kristoffer og Erik med

støtte af det danske rigsråd.[5] En fornyet gennemgang af mødet skal belyse Gotlandsspørgsmålet som unionsproblem.

Den 18. august 1446 ankom Kristoffer og hans store følge til Vestergarn, hvor de slog lejr og opholdt sig i 12 dage. Erik af Pommern forberedte sig på at komme til stede med hele sit opbud af tropper, hvorfor Kristoffer lod sine folk trække i harnisk. Ved underretning herom frygtede den gamle konge for et angreb på sine folk trods våbenstilstanden og truede med at afbryde forhandlingerne. Kristoffer lod følgelig sine tropper aflægge deres harnisk, hvorpå Erik og hans svende omsider kom til stede omkring 24. august. Forhandlingerne foregik på et åbent område ved Vestergarn. Hver af kongerne havde ifølge overenskomst 12 råder hos sig, og deres hære omtrent et armbrøstskud bag sig.[6]

Under forhandlingerne mellem Kristoffer og Erik med deltagelse af råder blev indledningsvis drøftet betingelserne for en definitiv fred mellem parterne. Erik krævede hele Linköping stift inklusive Gotland med tilhørende slotte og stæder eller en erstatning på 200.000 lødige mark. Efter højmesterens senere tilføjelser til markgrev Hans lå de bedste slotte i de 3 riger i det omtalte område, og besad Erik først disse fæstninger, havde han foruden Gotland store dele af Sverige i sin besiddelse. Rigsråderne kunne ikke anerkende dette, men krævede, at ekskongen skulle gå i kloster og fraskrive sig enhver forbindelse med det verdslige liv og ikke besidde nogen slotte.[7]

Dette ville Erik ikke gå med til, og udsigten til en endelig løsning af konflikten var ikke blevet større. Det lykkedes dog parterne under de 4 timer lange forhandlinger at nå til enighed om en stilstandsaftale af et års varighed fra 1446 8/9. Var et forlig ved udløbet af våbenstilstanden ikke tilvejebragt, skulle stilstanden have gyldighed endnu et halvt år. Ved dette stade af forhandlingerne tog Erik søstersønnen til sig. Sammen gik de afsides fra råderne, og den gamle konge talte indgående med Kristoffer, før de vendte tilbage og afsluttede aftalen og beseglede dokumentet herover. Herefter skiltes de 2 slægtninge.

Præsten Mathias mente, at de 2 fyrster under deres personlige samtale var endes om at overdrage deres sag til herrer og fyrster. Især Karl Knutsson skal ifølge pundmesteren i Danzig have misbilliget Kristoffers private drøftelse med Erik, som han ikke havde mulighed for at blive indviet i.[8]

Forhandlingerne i Vestergarn gør det klart, at Erik stod stærkt, eftersom han fremsatte krav om Linköping stift. Et flertal af de nordiske råder afslog denne fordring. Anmodningen til Erik om at gå i kloster kan afspejle, at gejstlige (3 bisper opholdt sig i Kristoffers følge!) havde indflydelse på rådernes argumentation. Endelig synes Kumliens synspunkt i forlængelse af Ericus Olais udsagn, at svenskerne følte sig krænket over Kristoffers private samtale med morbroderen, at røre ved en væsentlig problematik.[9] Forsigtig-

hed vedrørende den svenske holdning, som hovedsagelig kan være rettet mod Eriks krav om Linköping stift, er påkrævet. Derimod tyder Karl Knutssons vrede over ikke at blive indviet i de to fyrsters drøftelser samt hans senere angreb i 1448 på Gotland på, at svenskerne ikke ganske formåede at gøre deres indflydelse gældende. Den stort anlagte militærekspedition – hvor Viborghøvedsmanden deltog med mange svende og skibe[10] – forblev resultatløs. Trods forsommerens hovedsagelig svenske blokade af øen kom det ikke til en endelig løsning af konflikten med den gamle konge. Kristoffers håndfæstningsløfte om Gotlands overgang til Sverige indfriedes ikke.

En domsafgørelse fra Vestergarn 1446 23/8 oplyser, at Nils Jönsson, Magnus Gren, Erengisle Nilsson, Johan Karlsson, Erik Nipertz, Johan Gädda, Bo Stensson (Natt och Dag) og Erik Turesson (Bielke) var til stede, hvortil må føjes Karl Knutsson fra det svenske rigsråd.[11] Det danske rigsråd var som nævnt (s. 345) sandsynligvis repræsenteret med omtrent et halvt dusin personer, heriblandt kansleren Oluf Mortenssøn og den retslærde kammermester Knud Mikkelssøn. Endelig kan grev Hans trods manglende rådsstatus have deltaget i kraft af sin position og tidligere tilknytning til Erik af Pommern. Fra det norske rigsråd synes derimod kun et fåtal at have været til stede. Efterretninger savnes, men der kan have været tale om Kolbjørn Gerst, Sigurd Jonsson og den danskfødte bisp Jens af Oslo, som var en flittig gæst ved unionssammenkomster.[12] Hans Krukow havde i slutningen af april 1446 opholdt sig på Fyn og foretaget godsforretninger med Otto Skinkel til Rugaard.[13] Den 20. juni opholdt han sig i Bergen sammen med bisp Jon af Færøerne, provst Alf Thorgardsson ved Apostelkirken i Bergen, Oluf Nielssøn, Erlend Eindridesson, Hartvig Krummedige og Erik Sæmundsson. Senere på sommeren kom ærkebisp Aslak Bolt, ærkedegnen i Nidaros og Oluf Nielssøns broder Peder til stede, ligesom bisp Olaf af Bergen og kansleren Gunnar Holk var nærværende. Den 26. september skrev en del af råderne til Orkney-jarlen William Sinclair og indbød ham til et rigsrådsmøde i Bergen i det kommende år. Her ville han efter sit udtalte ønske sandsynligvis kunne træffe sammen med kong Kristoffer.[14] Den sidste oplysning tyder på, at enkelte af rådets medlemmer, heriblandt Peder Nielssøn, som 1446 12/3 opholdt sig i Stockholm,[15] var rejst hjem efter samtale med Kristoffer før Gotlandsfærden.

Flere fremtrædende norske råders fravær fra Gotlandstogtet peger på, at de 12 råder i Kristoffers følge hovedsagelig bestod af danske og svenske rigsråder. Dette taler ikke imod G Lögdbergs formodning, at det var Kristoffer i forståelse med danske rigsråder, som fik våbenstilstanden ført igennem. Flere forhold støtter snarere dette synspunkt og tillader en nuancering af forhandlingerne til Kristoffers og fyrstepolitikkens fordel.

Grev Hans' og Anders Nielssøns forståelse med Kristoffer fra foråret (s 332) må ikke undervurderes. De havde begge tidligere stået Erik af Pommern nær og opfyldte ekskongens gamle krav om pådømmelse af råder, som ikke havde taget del i opsigelsesbrevet 1439 23/6 i Lübeck (s. 106). I denne forbindelse er det af betydning, at Lübecks borgmestre og råd 1446 2/5 på begæring af kong Kristoffer og hertug Adolf udstedte en vidisse af det danske rigsråds traktat 1439 2/7 om Haderslev og Ærøs overdragelse til Adolf.[16] En række afskrifter fra Kristoffers kancelli i to papirshefter med dokumenter vedrørende Erik af Pommerns afsættelse må ses på linie hermed og kan være fremkommet med henblik på Vestergarn-forhandlingerne eller en tidligere situation.[17] En udsoning mellem Erik og det danske rigsråd kom dog ikke i stand, og endnu i efteråret 1447 krævede den gamle konge oprejsning for klagepunkterne mod ham fra 1439 (s. 370).

Brevafskrifter og vidisser af dokumenter med relation til Erik af Pommerns afsættelse viser den omhyggelighed, hvormed mødet med ekskongen blev forberedt, og klarlægger baggrunden for Eriks uantagelige fordringer. Det danske rigsråd havde i denne situation interesse i at etablere fredelige forhold og undgå en åben styrkeprøve. Spørgsmålet om Gotland måtte endvidere spille ind foruden de uafgjorte stridspunkter mellem det danske rigsråd og Erik af Pommern, da øens overgang til Sverige var uønsket. På denne baggrund kan Eriks krav på mødet, som de gengives af præsten Mathias og pundmesterens indberetninger, opfattes som taktisk bestemte, en parallel til hans bestræbelser i 1444 på at skabe splittelse mellem Danmark og Sverige til egen fordel (s. 292).

Kristoffer kunne ikke være interesseret i en opblussen af den svensk-danske strid om Gotland,[18] hvorfor han for at opretholde en samlet unionspolitisk front mod morbroderen, måtte være tilbøjelig til som tidligere at følge det danske råds politik. Dog kan unionskongen have haft blik for, at øen, som den tyske Orden tidligere havde besiddet og endnu måtte være interesseret i at erhverve, kunne give ham mulighed for at styrke sin magtposition overfor rigernes råd. Endelig må slægtsforholdet til Erik af Pommern ikke lades ude af betragtning (smlgn. foråret 1445 s. 305).

Endnu et forhold af betydning for Kristoffers forståelse med det danske rigsråd må anføres, idet hertug Adolf synes at være til stede ved indgåelsen af stilstandsaftalen omtrent 1446 24/8 i Vestergarn. Hans forbindelse til Kristoffer og Lübeck i foråret 1446, og det at han 1446 1/9 var til stede i Vadstena tyder herpå.[19] Erik af Pommern skrev endvidere til Adolf i efteråret 1448 (s. 402), et tegn på, at hertugen var garant for eller vidne på overenskomsten i 1446. Han opholdt sig endnu 1446 16/7 i hertugdømmet. Det turde ikke være en tilfældighed, at den danske hofmester Otto Nielssøn 1446 10/7 opholdt sig i Slesvig hos bispen Claus Wulf.[20]

Hertug Adolfs sandsynlige tilstedeværelse befæster indtrykket af Kristof-

fers og rigsrådets forståelse med det økonomiske formående hertugdømme, og leverer udsagn om Kristoffers og det danske råds taktiske overvejelser, idet hertugen på opfordring besad dansk rådsstatus.[21]

Foruden udsigten til en retslig prøvelse af traktaten 1439 2/7 må det formodes, at hertug Adolfs tidligere fjendskab med Erik af Pommern indgik i bestræbelserne på at få Erik til at reducere sine krav og angreb på rigerne. Hvorvidt Adolfs nærværelse havde forbindelse med, at kong Albrekt i 1364 havde pantsat Gotland med Visby til hertugens oldefader, grev Henrik, for 4000 mark, kan ikke belyses.[22] Derimod ville hertug Adolf, der var landsherre for Hamburg og Lübeck, klart styrke Kristoffers position, også i forhold til råderne. Det er næppe fejlagtigt at hævde, at invitationen skete på den unge konges foranledning og med danske råders samtykke i bestræbelser på at stå stærkt ved forhandlingerne. Kendskabet er begrænset, og det vides ikke, om Adolf virkelig deltog i forhandlingerne. Der var ikke andre fyrster til stede, heller ikke repræsentanter fra de vendiske hansestæder. Gotlandsspørgsmålet og forholdet til Erik af Pommern agtede unionsrigerne selv at løse.[23]

Flere forhold sandsynliggør, at det svenske råd ikke åbent tog afstand fra Kristoffers våbenstilstand med Erik. Den uafklarede strid mellem det danske rigsråd og ekskongen måtte mane til forsigtighed af hensyn til unionssamarbejdet. Hertil kommer den gamle konges velrustede position. Karlskrønikens omtale af manglende kost til Kristoffers militæropbud kan gengive en rigtig kerne, hvorimod Erik af Pommern ifølge præsten Mathias' beretning gav indtryk af at være velforsynet, idet han sendte Kristoffer flere store madgaver.[24] En fælles hensyntagen fra unionsside til England, hvortil forholdet skærpedes i slutningen af Kristoffers regeringstid, må endvidere ikke lades ude af betragtning (s. 365), ligesom en forbindelse mellem Erik og hansestæderne kraftigt måtte hindres. En stilstand ville endelig gøre det muligt i svensk interesse at rette opmærksomheden mod Novgorod med større styrke, hvorefter rigerne senere kunne vende sig mod ekskongen, hvis denne stadig levede. En forbindelse mellem Erik og højmesteren var endvidere at frygte ved et snarligt nordisk angreb, idet den tyske Orden stod i venskabelig forbindelse med de pommerske hertuger på grund af forholdet til Brandenburg.[25] De sidste betragtninger må tillægges vægt i lyset af Kristoffers forbundsplaner med den livlandske Orden, og idet Kristoffer overdrog ordensmesterens udsendinge en kopi af aftalen med Erik af Pommern, som skulle gives højmesteren i hænde.[26] Unionskongen havde med dette træk sikret sin position overfor Erik af Pommern og den tyske Orden. Gotlands- og Baltikumpolitik smeltede sammen.

På hjemvejen fra Gotland til Stockholm led Kristoffer skibbrud og blev med nød og næppe reddet, mens blandt andre grev Hans af Ebersten druknede.

En bryllupsskat på flere tusinde gylden gik tabt. Fra Stockholm rejste Kristoffer straks til Kalmar, hvor dronning Dorothea ventede ham.[27] Den bayriske råd Frederik von Wulfstein opholdt sig i Kalmar 1446 11/9, men hvorvidt han havde været med på Gotland kan ikke afgøres.[28] Senest i begyndelsen af oktober var Kristoffer tilbage i København. Et kongeligt privilegiebrev 1446 18/10 viser, at flere rigsråder var til stede i København.[29]

Kapitel VII
Sammenfatning

I foråret 1446, hvor Kristoffer opholdt sig i Sverige, kom det til et nordisk udspil overfor Erik af Pommern. Kristoffer og rigernes råd havde i september 1445 vist sig imødekommende overfor en våbenhvile med den gamle konge i ét år og et møde i Danzig 1446 22/5. Højmesterens forligsbestræbelser blev imidlertid tilsidesat, og i forsommeren blev Gotland blokeret af svenskere og danskere for at hindre et samvirke mellem Erik og Ordenen. Samtidig blev der taget initiativ til direkte forhandlinger med den gamle konge. Baggrunden herfor skal sandsynligvis søges i det forhold, at råderne ønskede at have indflydelse på og indsigt i forhandlingerne med Erik af Pommern.. Kristoffer kunne teoretisk set mindske dette, hvis mødet fandt sted i Danzig. Han havde dog selv blik for mulighederne i direkte forhandlinger med morbroderen. Flådestyrken virkede som effektiv pression, og via grev Hans af Ebersten og den danske kansler kom en aftale i stand om et møde på Gotland i August.

Også forholdet til Novgorod blev drøftet i sommeren 1446. Højmesteren afslog imidlertid drøftelser om en fælles holdning overfor russerne og ønskede ikke en sammenkædning af unionsrigernes og Ordenens politik. Derimod kom det til en foreløbig aftale mellem Kristoffer og udsendinge fra den livlandske Ordensstat om et forbund. Alliancen skulle træde i kraft 1447 28/5. Holdningen åbner forståelse for Kristoffers og rådernes Baltikumpolitik, idet en tilnærmelse til Livland betød en styrkelse i Østersøen overfor Erik af Pommern. Tilknytningen til Ordensmesteren var første led i en vidtrækkende plan om kontrol af de livlandske landområder i en fortsættelse af kong Eriks politik tidligere i århundredet. Gotlands- og Baltikumpolitik smeltede sammen.

Kristoffer var villig til at støtte de separatistisk sindede bisper i Riga og Dorpat stifter og udstedte beskyttelsesbreve til bisperne på Øsel og i Reval. Karl Knutsson og Gyldenstjernerne – hvor Erik Erikssøn i eftersommeren 1446 blev gift med Karl Knutssons datter – havde økonomiske interesser i denne politik – og synes at have ansporet kongen til en mere håndfast optræden i Baltikum, ligesom ærkebisp Tue ses at have været involveret.

I slutningen af august 1446 fandt mødet sted mellem Erik og Kristoffer. Den gamle konge krævede at få udleveret Linköping stift eller 200.000 lødige mark som betingelse for et forlig, hvad der blev afslået. Under de 4 timer lange forhandlinger, hvor 12 råder hovedsagelig fra Sverige og Danmark deltog, kom det til en våbenstilstandsaftale med gyldighed i et år fra 1446 8/9. Var et forlig ved udløbet heraf ikke kommet i stand, skulle stilstanden forlænges endnu et halvt år. Det var, så vidt det kan bedømmes, Kristoffer i forståelse med danske råder og grev Hans, som fik stilstandsaftalen ført igennem. Parterne kunne finde hinanden i en udsættelse af Gotlandsproblemet. Troligt ved udsigten til en langvarig belejring af den velforsynede og velrustede Erik på Visborg og et påfølgende forværret forhold til den gamle konges slægtninge, samt hensynet til Novgorod, England og hansestæderne accepterede svenskerne våbenstilstanden, muligvis endda efter tilskyndelse fra hertug Adolf af Slesvig. Sidstnævntes sandsynlige deltagelse i Vestergarn-mødet afspejler Kristoffers forsøg på med det danske rigsråds billigelse af styrke sin indflydelse ved sammensætningen af forhandlingsdelegationen, og peger på samme tid på nye muligheder i Østersøen.

Vedrørende det planlagte forbund mellem Kristoffer og ordensmesteren i Livland havde højmesteren adskillige betænkeligheder. Ordensmesteren udsatte da også forhandlingerne, og en alliance synes aldrig at være kommet endeligt i stand. Efter alt at dømme strandede forbundet på modstand fra rigernes råd, herunder et flertal af det danske. Den henholdende politik sikrede de nordiske riger frie hænder. Den livlandske Orden var bundet i kampen mod russerne og kunne ikke støtte Erik af Pommern, til hvem forholdet på ny blev aktuelt ved årsskiftet.

VIII
Rigsråd og kongemagt 1447

I efteråret 1446 modnedes hos Kristoffer tanken om at rejse sydpå og besøge sit bayriske hertugdømme, hvor styrelsen på grund af kongens flerårige fravær efter faderens død i 1443 ikke var den bedste, og hvor røverbander huserede langs vejene.[1] Anmodninger om lejdebreve til kongen og hans følge udgik til landgreve Ludvig af Hessen og hertug Henrik af Braunschweig-Lüneburg, som 20. og 22. december 1446 gav tilladelse til at rejse gennem deres lande.[2]

Den 2. november 1446 opholdt Kristoffer sig i Bringstrup, hvor han i nærværelse af rigskansleren Jens Torbernssøn udstedte et rettertingsdokument.[3] Den 10. i samme måned blev der gjort holdt et par dage i Odense, og til stede var bisperne Ulrik af Aarhus, Thorleif af Viborg og Henning af Odense.[4] Andre nærværende råder kendes ikke, men sandsynligvis var Nyborg-høvedsmanden Claus Rønnow til stede, som 1446 12/10 på kongens vegne havde modtaget et pengebeløb af Otto Nielssøn.[5] Den 22. november var Kristoffer nået til Aarhus, hvor han kvitterede Otto Nielssøn for den *»Bede og Hjælp,«* han havde modtaget af Anders Hak og Frederik Barsebek, for i begyndelsen af december at nå til Hindsgavl, hvor Eggert Frille var høvedsmand.[6] Hvor julehøjtiden blev fejret vides ikke, men 1446 16/12 befandt Kristoffer sig i Kolding,[7] og i begyndelsen af januar 1447 havde han indfundet sig i Ribe. Den 12. januar 1447 kvitterede kongen herfra atter Otto Nielssøn for oppebåret skat.[8]

Den 31. januar havde Kristoffer indfundet sig i Lübeck.[9] Længere kom kongen ikke. Årsagen var ifølge den lybske krønike kongens råd *(»syn raet«)*, som på grund af krigstilstand og vejenes usikkerhed ikke ville tillade Kristoffer at fortsætte rejsen, hvorfor kongen måtte skrinlægge rejseplanerne og vende tilbage til Danmark.[10]

Krøniken forekommer velinformeret. Det er rimeligt, at rådet, der allerede i foråret 1446 ønskede at bevare kontrollen med Kristoffer, ikke gerne så ham uden for rigets grænser, hvor han lettere kunne unddrage sig rådets indseende. Hensynet til Erik af Pommern og Gotland, holdningen i Norge og forholdet til englændere og hansestæder kan have medvirket til at bringe Kristoffers rejse til ophør. Beslutningen blev muligvis taget i Ribe, hvor Otto Nielssøn var til stede – i det mindste blev de ovenomtalte lejdebreve sidenhen opbevaret i Ribe Stiftsarkiv.[11]

Lübecks råd benyttede Kristoffers flere dages ophold i staden til at forhandle med ham om forskellige overgreb, og om situationen i Bergen, som et hansemøde i august 1446 havde taget beslutning om at drøfte med kon-

gen.[12] Lübeck overgav Kristoffer en klage over Oluf Nielssøn og klager om overgreb, blandt andre begået af en »*Nykel Jonsson*« (Nils Jönsson Oxenstierna) og af Oluf Axelssøn (Thott).[13] Et resultat på klagerne kendes ikke. Oluf Axelssøn var efter alt at dømme heller ikke nærværende, idet han 1447 3/3 opholdt sig i Varberg.[14] Det forholdt sig endvidere sådan, at Kristoffer ikke kunne tage stilling til forholdene i Bergen uden det norske rigsråds tilstedeværelse. Han anmodede Lübeck og de øvrige vendiske stæder om at sende repræsentanter til København i maj måned, hvor han ville bede Oluf Nielssøn og andre om at give møde.[15]

Kristoffers imødekommenhed overfor hansestæderne havde baggrund i forholdet til det norske rigsråd, som efter kongens mening optrådte for egenhændigt og truede hans politik. Han forhørte sig således ved denne tid i Lübeck, om stæderne – hvis det blev nødvendigt – ville hjælpe ham mod Oluf Nielssøn og det norske rigsråd[16] Henstillingen blev drøftet på et hansemøde i Rostock ved midten af marts 1447. Stralsund tog kun henstillingen til efterretning, og havde endnu 1447 15/4 ikke svaret herpå. Stralsund synes ikke at have stillet sig imødekommende til planen, hvorfor den bortfaldt.[17] Grunden var, at Kristoffer i første halvdel af 1446 var kommet i modsætning til hertug Barnim af Barth og havde forbudt Stralsund og de øvrige pommerske stæders borgere at opholde sig i de 3 riger.[18] Fra hansemødet i Lübeck i august 1446 havde de forsamlede på Stralsunds vegne skrevet til Kristoffer og bisp Jens af Roskilde om en ophævelse af handelsforbudet. Endnu 1447 20/7 var dette ikke sket, hvorfor Lübeck atter skrev til kongen og bisp Jens.[19]

Det danske råd var enig med Kristoffer i et ikke alt for spændt forhold til de vendiske stæder, idet forholdet til Erik af Pommern og Gotlandsproblemet endnu var uafklaret. Det er betegnende, at de senere forhandlinger i København, hvor norske råder var til stede, hovedsagelig blev ført af danske råder. Som i 1445 kunne Kristoffer og det danske råd finde hinanden i at formå nordmændene til at slække på deres fordringer, en politik, som Kristian I siden ikke uden problemer skulle fortsætte.[20]

I forbindelse med Kristoffers forhold til råderne må det bemærkes, at højmesteren 1447 10/4 meddelte ordensmesteren i Livland et hemmeligt rygte om, at Kristoffer skulle være redet ud af sine riger med kun 6 heste.[21] Efter at et ordenssendebud var vendt tilbage fra et besøg hos kongen, tilbagekaldte højmesteren 1447 16/4 meddelelsen. Han oplyste nu, at Kristoffer havde modtaget breve fra Norge om, at nordmændene ville vælge en anden konge, hvis han ikke kom til stede – hvorfor Kristoffer skulle være draget til Norge.[22]

Større tiltro indgyder højmesterens oplysninger ikke. Eftersom han var vant med underretninger om Kristoffers problematiske stilling, har han efter alt at dømme været galt underrettet og overfortolket situationen. Intet

tyder på, at det norske rigsråd skulle have stillet sig så truende an. Det er spørgsmålet, om de norske breve til Kristoffer ikke snarere er fornyede henvendelser og indbydelser til mødet i Bergen ved sommertid. Kongen havde imidlertid inviteret højmesteren til at sende repræsentanter til København i maj for at skabe forlig om opbragt gods (s. 344), og ville ikke foretage rejsen til Norge. Senest 1447 18/4 havde det norske råd modtaget meddelelse om et møde i juni i København, hvilket råderne indvilgede i.[23] Før udgangen af april måned modtog de vendiske stæder besked om mødets udsættelse.[24]

Fra Lübeck red Kristoffer og hans følge i begyndelsen af februar 1447 tilbage mod Danmark. Den 10. februar havde han nået Flensborg.[25] To dage efter var han i Kolding sammen med Otto Nielssøn,[26] for 1447 15/2 at være nået til Hindsgavl. Til stede var bisp Ulrik af Aarhus, høvedsmanden Eggert Frille og ridderen Johan Bjørnssøn.[27] Den 3. marts opholdt Kristoffer sig flere dage på Nyborg slot hos Claus Rønnow.[28] Sandsynligvis her og ikke i Jylland traf kongen sammen med sin svigerfar markgrev Hans, med hvem han førte flere fortrolige samtaler.[29] Drøftelserne drejede sig om Erik af Pommern og Gotland på baggrund af, at hertug Bugislav, som styrede ekskongens stamhertugdømme, var død i december 1446.[30] Spørgsmålet om Eriks tilbagevenden til Pommern blev aktuelt.

Kristoffer og svigerfaderen enedes, som G Lögdberg, G Carlsson og K E Murawski har klarlagt, om et nyt udspil overfor Erik af Pommern. Den gamle konge skulle af højmesteren bevæges til at afstå Gotland med Visborg til Ordenen mod genløsningsret for de nordiske riger. Til gengæld skulle Erik hvert år på livstid modtage 3-4000 gylden og have udleveret et slot i Preussen. Genløsningssummen burde være så høj, at de nordiske riger i en længere periode – måske aldrig – kunne indløse øen. Kristoffer undte ifølge markgrev Hans' oplysninger til højmesteren i sommeren 1447 hellere Gotland til Ordenen end til danskerne; thi hvis disse kom i besiddelse af øen, *»give de ham dog intet deraf.«* Han stolede mere på Ordenen end på dem.[31]

Hvorvidt udspillet var oprigtigt ment fra Kristoffers side er problematisk, og at det stod så dårligt til mellem ham og rigsråderne giver dokumenterne ingen udsagn om. G Carlsson rammer efter alt at dømme rigtigt, at der var tale om et politisk-taktisk udspil overfor højmesteren, idet Kristoffer ikke kunne være interesseret i at sælge Gotland.[32] Til fordel herfor taler endvidere, at ansvaret overfor højmesteren ligesom i 1446 placeredes hos rigsråderne, hvad der ville give Kristoffer diplomatiske muligheder i hænde. Det må bemærkes, at det var Kristoffer Parsberg og markgrev Hans, som varetog korrespondencen med Konrad von Erichausen.[33]

Kristoffer Parsberg skrev i det begyndende forår til højmesteren og oplyste kort om drøftelserne om Gotland. Desuden meddelte han, at hans herre

var meget utilfreds med, at et af hans skibe lastet med et parti jern var blevet afkrævet pundtold i Danzig i efteråret 1446.[34] Skrivelsen forfejlede ikke sin hensigt, og for at indhente oplysninger om unionskongens og markgrev Hans' initiativ samt for at mildne Kristoffers vrede i pundtoldsagen, besluttede højmesteren i begyndelsen af maj at sende Jürgen Roghausen til Danmark. En instruktion blev udfærdiget 1447 10/5 som retningslinie for samtaler med kong Kristoffer og Kristoffer Parsberg. Sendebudet drog dog først afsted senere, muligvis på grund af underretningen om Kristoffers opkrævning af Sundtold fra Preussiske skibe.[35]

Roghausen skulle overfor kongen undskylde opkrævningen af pundtold, som var en beklagelig misforståelse. I forlængelse heraf skulle han meddele, at højmesteren efter anmodning fra Kristoffer tillod, at denne måtte laste et skib i Danzig med korn. Som et vigtigt punkt skulle Roghausen påtale opkrævningen af Sundtold og anmode om ophævelse heraf. Vedrørende Kristoffer Parsbergs almene meddelelser om Gotland skulle sendebudet forklare, at Konrad dagligt ventede Erik af Pommerns besøg i Preussen på gennemrejse til sit hertugdømme, hvorfor han skulle anmode om nærmere oplysninger, så højmesteren var i stand til at drøfte sagen med den gamle konge. Højmesteren var villig til at forhandle med Erik på egne vegne og ikke på Kristoffers, hvorved chancen for at få en ordning i stand ville være større.[36]

Grunden til højmesterens velvilje mod Kristoffers og markgrev Hans' initiativ var, som G Lögdberg har klarlagt, at det kom ham belejligt. Det var af hensyn til Novgorod, hvor åben krig snart ville bryde ud, vigtigt at stå sig godt med unionskongen. Flere overgreb på preussiske søfolk og deres gods siden 1446 af blandt andre Karl Knutsson, Magnus Gren, Gustav Olofsson (Stenbock) og Sten Pedersson (Stjärna), medførte ikke en ændring i Ordenens nordiske politik, skønt Konrad von Erlichausen korresponderede flittigt for at få det opbragte gods udleveret.[37] For højmesteren var det på grund af Ordenens strid med kurfyrst Frederik af Brandenburg vigtigt at opretholde et venskab med markgrev Hans, som var udset til at forlige parterne. Højmesteren så i planen om Gotland en mulighed for at knytte Kristoffer og markgrev Hans til sig, og øens overgang til Ordenen – som havde foresvævet højmesteren 5 år tidligere – var værd at arbejde for. Hertil kom forholdet til Erik af Pommern, som trængte sig mere og mere på, idet den gamle konges udliggeres overgreb havde taget et foruroligende opsving i efteråret 1446 og i foråret 1447.[38]

Det synes ikke, som om Jürgen Roghausen under besøget i København i dagene før 1447 17/7 havde held til at føre længere samtaler med Kristoffer. Det lader i det mindste ikke til, at han fik en fortrolig samtale i stand med kongen om Gotlandsspørgsmålet. Kristoffer stillede sig meget afvisende overfor Roghausen på grund af pundtoldaffæren og krævede i henseende til

Sundtoldens ophævelse for preussiske skibe et nyt gesandtskab med fuldmagt fra højmesteren til forhandlinger. Heller ikke ved samtaler med Kristoffer Parsberg – hvis et sådant møde overhovedet kom i stand – lykkedes det at få detaljerede oplysninger om Gotlands-planen.[39] Forståelsen med højmesteren var synligt ændret til et modsætningsforhold, hvilket tyder på, at kongens drøftelser i Nyborg i foråret skal betragtes som et udtryk for politisk-taktiske overvejelser. Først i begyndelsen af juli modtog Konrad von Erlichausen underretninger om planen via en af markgrev Hans' råder (s. 367).

Overvejelserne om Gotland udarbejdet i foråret af Kristoffer og svigerfaderen viste bestræbelser på at få en ordning tilvejebragt med Erik af Pommern ved Ordenens hjælp. Samtidig er udspillet et eksempel på fyrstepolitik og om Kristoffers vilje til en mere selvstændig politik. Hans egenhændige udnævnelse i Nyborg 1447 11/3 af landgreve Ludvig af Hessen til råd og tjener må ses på linie hermed. For sin tjeneste skulle greven årligt modtage 500 rhinske gylden fra det kongelige kammer, indtil Kristoffer opsagde overenskomsten. Ansættelsen skete formelt på ubegrænset tid, hvorimod antagelsen af hertug Otto af Braunschweig-Lüneburg i 1443, hvor rigsrådet havde deltaget, kun var sket for en periode på to år[40] (s. 275). I begyndelsen af april 1446 havde Kristoffer antaget en tysk adelsmand til tjener og hofsinde mod en årlig løn på 200 rhinske gylden.[41]

Kongens vilje til at styrke sin position kom endvidere til udtryk ved, at han efter hjemkomsten til København – muligvis før – på ny udnævnte Kristoffer Parsberg til kammermester.[42] Dekanen Knud Mikkelssøn, der havde besiddet embedet fra september 1445 (s. 266), måtte vige pladsen. Udnævnelsen tyder på standhaftighed fra Kristoffers side på at kontrollere finansstyrelsen (s. 267). Rigsrådet opretholdt dog indsigten i rigets finanser. Kansleren deltog sammen med Kristoffer Parsberg ved Københavnerhøvedsmanden Evert Moltkes regnskabsaflæggelse 1447 5/4 for indtægter indbetalt af rigets købstæder,[43] og i maj deltog hofmesteren Otto Nielssøn og marsken Oluf Axelssøn ved udbetalingen af løn til tjenestefolk og kongens hofsinder (s. 267).

I dagene omkring 1447 12/4 stod ridderen Korfitz Rønnows bryllup i København. Kristoffer viste stor opmærksomhed ved højtiden.[44] Han tog især hensyn til Gyldenstjernerne, idet Korfitz Tønnessøn ægtede rigsråden Henrik Knudssøns datter Ellen, som tidligere havde været gift med Esge Brok († 1441).[45] Velviljen forekommer ikke at være en tilfældighed i betragtning af Gyldenstjerne-slægtens støtte til Kristoffers østpolitik. – Nøje at udpege de tilstedeværende ved bryllupsfestlighederne tillader dokumenterne ikke. Flere riddere og rigsråder ses dog at være til stede, heriblandt Oluf Axelssøn og sandsynligvis bisp Thorleif af Viborg.[46]

I slutningen af april – begyndelsen af maj opholdt Otto Nielssøn sig i København og indbetalte et større beløb til Kristoffer Parsberg af landskatten fra Jylland.[47] Flere svenskere, heriblandt Erik Nipertz, Sten Pedersson, Gustav Laurensson og Gustav Olofsson (Stenbock) var ved denne tid til stede i den danske regeringsby, hvor også Magnus Gren senere på sommeren havde et sendebud.[48] Gustav Olofsson lånte under opholdet 100 mark af Kristoffer, som udbetaltes af Kristoffer Parsberg.[49] Svenskerne var indkaldt af kongen af hensyn til løftet til højmesteren om at forlige overgreb på preussiske skibe og gods. Konrad von Erlichausen havde såvel 27. marts som 14. april og atter 7. maj klaget over Sten Pedersson og henstillet til Kristoffer om at straffe fogederne og andre, så de ikke forgreb sig på Ordenens undersåtter.[50] Der høres stadig klager fra højmesteren over Karl Knutsson, Erik Nipertz på Stäkeborg og Magnus Gren på Åbo. Sidstnævnte havde trods henstilling fra Kristoffer endnu i begyndelsen af oktober 1447 ikke udleveret opbragt gods eller udgivet betaling herfor.[51]

Forhandlinger i København

Den 21. juni, efter at Kristoffer nyligt var hjemkommet fra en 14 dages rejse til Kalundborg sammen med Otto Nielssøn,[1] indfandt repræsentanter fra Lübeck, Stralsund, Rostock og Wismar sig i København. Også rigernes råder var mødt op, og nordmændene var repræsenteret ved Oluf Nielssøn, Sigurd Jonsson, Kolbjørn Gerst, Mathias Jakobsson (Rømer), Hans Krukow, Hartvig Krummedige samt den nye bisp Gunnar Eriksson af Stavanger og muligvis bisp Jens af Oslo.[2]

Takket være en omfattende hanseatisk beretning haves et godt kendskab til forhandlingerne. For størstedelen drejer det sig om forholdene i Bergen og enkelte stridspunkter i København og Oslo.[3] W Christensen, E Daenell, O A Johnsen og A Taranger har leveret undersøgelser af mødet og baggrunden herfor i den skærpede situation mellem nordmændene og de tyske købmænd i Bergen, men uden at lægge større vægt på danske råders position.[4]

Hansestædernes repræsentanter med Lübecks borgmester Wilhelm van Kalven i spidsen anmodede 1447 26/6 Kristoffer om, at stædernes og købmændenes privilegier og gamle sædvaner måtte blive håndhævet i Norge og overfor Bergensfogeden Oluf Nielssøn. Otto Nielssøn svarede på Kristoffers vegne, at kongen var villig til at se privilegierne igennem, og lod kort efter repræsentanterne forstå, at den tyske købmand vel kunne klage over mange ting, men hans herres fattige undersåtter kunne ikke klage og kom altid til kort. Han anmodede om skriftlig opregning af klagerne, fra både hansestæderne og fra Oluf Nielssøn.[5]

Den 28/6 mødtes stædernes repræsentanter med Otto Nielssøn og andre rigsråder *(»sinen medekumpanen«)*, og klageskrifterne blev udvekslede. Otto Nielssøn foreslog, at hver part skulle svare skriftligt på den andens klager. Sendebudene var imidlertid kun forberedt på mundtlige forhandlinger, hvorfor Otto Nielssøn bragte spørgsmålet for kongen, som lod svare, at han gerne ville høre stædernes repræsentanter. Dagen efter indbød Otto Nielssøn Lübecks udsendinge til et separatmøde, hvilket de dog afslog.[6]

Ved forhandlingerne 30/6 spurgte Kristoffer repræsentanterne, om de havde fuldmagt til at svare på de klager, han havde mod dem. Lübecks borgmester svarede, at de var kommet for at arbejde på, at deres købmænd måtte beholde deres privilegier, friheder og gamle sædvaner, men ikke for at lytte til klager, som de i øvrigt ikke havde fuldmagt til retsligt at bilægge. Personer, som havde noget at klage over, burde sende bemyndigede til stæderne, hvortil Otto Nielssøn svarede, at alle brud dog skulle pådømmes, hvor de blev begået. Kongen ville imidlertid gerne høre stædernes klager vedrørende Norge. Otto Nielssøn meddelte nu, at Kristoffer og rådet havde forstået klagerne, og at kongen var villig til at udnævne en komité på fem personer fra hver side til at behandle problemerne. Forslaget vandt tilslutning, og Kristoffer udnævnte 2 bisper og 3 riddere.

I udvalget havde Erik Nielssøn og Eggert Frille sæde. Forhandlingerne blev i juli forlagt til Roskildebispens gård, et tegn på, at denne måske også deltog. Hvem den anden bisp og den sidste ridder var, eller om der overhovedet var en nordmand eller svensker i kommissionen, vides ikke. Danske råder havde efter alt at dømme majoritet i udvalget, hvad der tyder på en klar politik fra Kristoffers side, og samtidig skulle gøre det lettere at nå til beslutninger. [7]

Kommissionen forhandlede indledningsvis på grundlag af forordningen fra 1444 (s. 301). Det kom til skarpe ordvekslinger, da hanserepræsentanterne var utilbøjelige til at drøfte punkter i dokumentet, som stred mod deres privilegier og gamle sædvaner. Eggert Frille svarede hertil, at efter dette *»kunne I og jeres købmænd sige, at I er konge, foged og lagmand, så at vor nådige herre følgelig ingen del har i landet.«* Et forhandlingsresultat blev ikke nået, og problemerne skulle overlades til løsning ved kong Kristoffer. Eggert Frille fremførte på dette tidspunkt, at stæderne og deres købmænd lod til at synes, at de blev meget besværet. De vidste derimod ikke, hvordan hans herres undersåtter blev forurettet i mange ting, hvorfor det norske rigsråd og kongen havde besluttet, at det var nyttigt at overholde 1444-forordningen.[8]

Efter diskussion og et muligt sammenbrud af forhandlingerne enedes parterne på et forslag fra kongens deputerede om at gennemgå forordningens 28 bestemmelser punkt for punkt.og henskyde de artikler til Kristoffer,

som der ikke kunne nås enighed om. Efter flere dages forhandlinger blev 5 artikler overladt til kongens afgørelse.

Den 4. juli fik Kristoffer forelagt de omtvistede bestemmelser. På kongens vegne svarede Otto Nielssøn efter en længere rådslagning, at Kristoffer *»ville overholde og iagttage stædernes privilegier og gamle priselige sædvaner helt og holdent med fuld vilje og aldrig bryde dem,«* hvad hanserepræsentanterne takkede for.[9]

En ordning med Bergensfogeden Oluf Nielssøn kom ikke i stand, og resultatet blev, at de samme, som havde deltaget ved behandlingen af 1444-forordningen, blev udpeget til nye forhandlinger i Roskildebispens gård. Kommissionen, hvor Eggert Frille atter var aktiv, kunne imidlertid ikke afgøre de gensidige klager, da kongens råder erklærede, at der var sager, som angik Kristoffer, hvilke de ikke besad fuldmagt til at forlige. Følgen blev, at hansesendebudene fik råderne til at opnå en fuldmagt af Kristoffer og Oluf Nielssøn til at afgøre klagerne i mindelighed.[10]

Ved forhandlingerne 6. juli foreslog Erik Nielssøn, at parterne skulle søge at nå til forlig om klagerne, idet de uafgjorte punkter burde afgøres af kongen. Modparten ønskede imidlertid, at alle klager skulle forliges af kommissionen, hvorfor Eggert Frille med samtykke af sine *»medererederen«* videreudviklede Erik Nielssøns forslag og tilrådede at lade de artikler ligge, hvorom der var enighed, og tog fat på at behandle de alvorlige punkter, som angik kongens ret. Hertil henholdt stædernes repræsentanter sig til Kristoffers nylige afgørelse, som måtte forstås til købmændenes fordel, især vedrørende amterne (de løse folk) i Bergen. En løsning lod sig ikke etablere, og parterne enedes sluttelig om at høre Kristoffers svar.

Ved mødet med kongen og råderne samme dag redegjorde Erik Nielssøn og Lübecks borgmester for problemerne, og Oluf Nielssøn erklærede sig villig til at lade kongen og hanserepræsentanterne afgøre sagen, hvad sidstnævnte var uvillige til. Otto Nielssøn søgte at bevæge dem hertil, da også Kristoffer mente, at amterne tilhørte ham, fordi de boede på kongens grund og måtte stille til årligt våbensyn. Kongen havde desuden beseglede breve herom fra stæderne, men besad hansestæderne privilegier og breve, som viste, at amterne skulle blive hos købmanden, ville han anerkende dette. Sendebudene erklærede, at de ville overbringe kongens svar til deres hjembyer og anmodede om, at alle stridsspørgsmål mellem Kristoffer, Oluf Nielssøn og købmændene måtte blive udsat, indtil kongen kunne få svar fra stæderne. Kristoffer svarede hertil, at han ikke havde noget udestående med købmændene. Han var indforstået med, at de drev deres samfærdsel og købmandskab på Bergen efter deres privilegier, rettigheder og gamle sædvaner – dog at han og hans beholdt, hvad der tilkom dem.[11] – Sendebudene førte herefter samtalen over på stridspunkter mellem købmændene og bor-

gerne i København og Oslo, men en løsning blev ikke nået. Om forholdene i Oslo udtalte Kristoffer, at den tyske købmand her måtte købe og sælge, når det ikke var til skade og hindring for nordmændene.[12]

Forhandlingerne i København viste, at stemningen ikke var særlig gunstig for hansestæderne. Stæderne fik indrømmelser på enkelte punkter, skønt forordningens bestemmelser som oftest blev opretholdt i de tilfælde, hvor parterne kom overens. Sluttelig fik repræsentanterne de største stridspunkter udsat. En afgørelse blev ikke nået. Der synes ikke at være grundlag for O A Johnsens udtalelse, at forhandlingerne var *»et avgjort nederlag for hr. Olav Nielssøn og det norske riksråd«*.[13] Tværtimod kunne hver part fortsat hævde sin opfattelse. Kristoffers dobbelttydige svar havde til hensigt at tilgodese begge parter. Hans støtte til Oluf Nielssøn – hvad den lybske krønike udlægger som, at han gav Hr. Oluf ret i alle punkter[14] – åbner yderligere forståelse for kongens situation. Kristoffer følte sig åbenbart ikke stærk nok til at tage standpunkt imod det norske rigsråd og Oluf Nielssøn. En konfrontation med nordmændene måtte undgås, tilligemed et skærpet forhold til de vendiske stæder. Forhandlingerne i 1447 må karakteriseres som bestræbelser på at tage brodden af det norske rigsråds politik og bevare en forbindelse med stæderne. Der var efter alt at dømme tale om et kompromis.

Det danske rigsråds rolle ved denne balancepolitik fortjener opmærksomhed, idet det lykkedes at undgå et sammenbrud af forhandlingerne. Eggert Frilles aktive deltagelse i kommissionen vidner om hans fremtrædende position ved denne tid. Mollerup har muligvis ret, når han lader ham lede forhandlingerne.[15] Trods Eggert Frilles og rådernes ønske om at se stædernes rettigheder beskåret, havde de efter alt at dømme blik for nødvendigheden af en smidig ordning. Unionshensyn, økonomiske interesser og udenrigspolitiske hensyn fra rådernes side samt Kristoffers personlige interesser kunne finde sammen, og støttes af Otto Nielssøns henvendelse 1447 29/6 for at få et separat møde i stand med Lübecks repræsentanter. Et forværret forhold til stæderne måtte undgås af hensyn til Erik af Pommern og de nye aspekter i Østersø-politikken. Forlægningen af forhandlingerne til København gjorde en behændig politik mulig.

Foruden de norske rigsråder og Erik Nielssøn, Otto Nielssøn, Eggert Frille og bisp Jens af Roskilde var flere danske råder til stede i København: ærkebisp Tue, prior Bent Pederssøn, Anders Nielssøn, Henrik Knudssøn, Oluf Axelssøn, Claus Rønnow, Anders Hak, Ove Lunge samt kansleren (Oluf Mortenssøn?) og rigskansleren Jens Torbernssøn.[16] Fraværende synes at være den fynske og de jyske bisper, af hvilke Ulrik Stygge og Thorleif Olafsson havde truffet sammen med Kristoffer i forårsmånederne. Bisp Kristian af Ribe havde muligvis også aflagt kongen et besøg, idet han 1447 31/5 udstedte et afladsbrev til Gavnø kloster ved Næstved.[17] – Nærværende i København i sommeren 1447 var foruden den

sjællandske og lollandske landsdommer, Niels Skave og Mogens Klaussøn, provst Peder Axelssøn, Peder Hogenskild, Joakim Flemming, Niels Jenssøn af Hammar, Jep Lunge, Torben Bille i Allindemagle, Niels Knudssøn (Panter), Mathias Fredbjørnssøn (Skinkel m. lilje) og stedsønnen Mikkel Rud, Follert van Knob, Peder Erikssøn (Gyldenstjerne), Peder Neb samt brødrene Henrik, Frederik, Albert og Bylow Barsebek og sandsynligvis tillige Henning van Hagen.[18] Hertil kom den hallandske væbner Peder Ribbing og enkelte svenskere som Bo Stensson (Natt och Dag), Erengisle Nilsson, Johan Karlsson (Färla), Birger Trolle (hvis politiske position synes styrket) samt muligvis Jöns Lage Posse.[19]

I begyndelsen af juli afholdtes retterting i København. Den lollandske landsdommer foretog 1447 13/7 et mageskifte om jord med Kristoffer efter rigsrådets samtykke.[20] Den 10/7 afholdt kongen et stort gæstebud for bisper og riddere på slottet,[21] og 14/7 stadfæstede Kristoffer for bisp Gunnar af Stavangers vedkommende de privilegier og friheder, han tidligere havde givet bisp Audun († nov. 1445). Hofmesteren Otto Nielssøn var nærværende ved dokumentets udstedelse.[22]

Københavner-mødet blev det sidste unionsmøde i Kristoffers regeringstid og det sidste under én konge i lang tid fremover. Det er nærliggende at antage, at råderne foruden retspådømmelser og forhandlinger med hansestæderne drøftede situationen ved udløbet af våbenstilstanden med Erik af Pommern i foråret 1448. Dette støttes af, at der indgik skattebetalinger fra Sverige til den danske kammermester i foråret (s. 322), og at Kristoffer en gang i 1447 indkaldte til en svensk herredag i Jönköping 1448 6/1.[23] Også kongens drøftelser i efteråret 1447 med fyrster i Heiligenhafen må betragtes som led i forberedelser til en ordning med ekskongen om Gotland (s. 374). Større forhandlinger synes at være ført om forholdet til hollænderne og englænderne, hvor englænderne ikke havde efterlevet løfterne om ikke at sejle til Island, og hollænderne endnu ikke havde betalt kongen den lovede pengesum. Resultatet var, at 11 engelske skibe i slutningen af juni blev opbragt i Øresund (s. 365), og omkring 1447 25/7 blev 24 hollandske skibe tilbageholdt i København (s. 366).

Hvorvidt de tre rigers råd havde givet deres tilslutning til disse aktioner er problematisk. I 1448 efter kongens død meddelte enkelte norske rigsråder i en skrivelse til London, Lynn, Boston og andre stæder, som drev handel på Bergen, at deres sikkerhed ikke var blevet svækket ved kong Kristoffers nylige beslaglæggelse af skibe i Øresund.[24] Trods tendens i dokumentet kan det ikke udelukkes, at opbringelsen af engelske skibe skyldes en mere personlig politik fra Kristoffers side, hvad også har gyldighed overfor hollænderne. Kongens bestræbelser i foråret 1447 på at vinde hansestæderne mod det norske rigsråd, samtalerne med markgrev Hans om Gotland samt udnævnelsen af landgreve Ludvig til råd tyder på en fastere optræden fra Kristoffers side. Hertil kom genudnævnelsen af Kristoffer Parsberg til kammermester og opkrævning af Sundtold af preussiske skibe, som var et udslag af såret stolthed. Ihærdigheden synes at dokumentere, at Kristoffer i højere grad hævdede monarkiske synspunkter og fik en mere selvstændig magtud-

øvelse ført igennem – muligvis med mere eller mindre stiltiende godkendelse af det danske rigsråd.

Aktiviteten fra Kristoffers side kan uddybes ved hans imødekommende holdning overfor Rostock i oktober 1447 (s. 373). Hertil kommer, at kantoren i København, Oluf Jenssøn før 1448 4/1 havde afløst Oluf Mortenssøn som kansler. Oluf Jenssøn nød Kristoffers tillid, idet han tidligere havde tjent kongens moder i Bayern (s. 268). Også på anden vis søgte Kristoffer at skabe grundlag for sin magtposition. På et tidspunkt i sin regeringstid dannede han sin egen orden og et broderskab med tilholdssted i Østergård[25] – den senere kong Hans' Vingård – i den sydøstre udkant af København. Gården var et stort bygningsværk nyopført af Erik af Pommern til erstatning for et ældre anlæg. Erik havde her haft et samlingssted for sin orden med medlemmernes skjolde samlede i en frise i lighed med den malede skjoldefrise på det nyopførte Krogen slot nogle år forinden (ca. 1421-29).[26]

Ved Erik af Pommerns rejse fra Danmark og afsættelse i 1439 var frisen med skjoldene endnu langtfra udfyldt, hvilket den heller aldrig blev. Kong Eriks orden – sandsynligvis inspireret af svigerfaderen Henrik IV's († 1413) Hosebåndsorden og indstiftelsen af den gyldne Vlies i 1429, hvor medlemmernes skjolde også blev samlet i særlige bygninger – forsvandt med ham. Eksemplet og interessen i Europa for gilder og broderskaber kunne ikke undgå at påvirke Kristoffer. Den unge konge var medlem af Danske Kompagni i København og blev i 1444 optaget i Stockholm Hellig Legems Gilde.[27] Kristoffer ønskede imidlertid en snæver medlemskreds – hans egne bayriske rådgivere – hvorfor han efter stiftelsen af sin egen broderskabsorden påbegyndte en ny frise ovenover morbroderens i Østergårds sal. Kun to af skjoldene er bevaret, som i øvrigt i formen skiller sig ud fra forgængerne, og sandsynligvis tilhører det ene Kristoffer Parsberg.[28] Det må formodes, at den sikkert hemmelige orden skal dateres til sidste halvdel af kongens regeringstid, hvor det kom til en konfrontation med de nordiske råder i 1445, og Kristoffer førte samtaler med bayriske råder i sit hemmelige kammer (s 315).

Kristoffers styrkede position, som ligger på linie med den almindelige hævdelse af fyrstemagten i Europa,[29] skal ses på baggrund af udbygningen af centraladministrationen og finansvæsenets ordning i hans regeringstid. Hertil kommer den militære udvikling og de bedrede lånemuligheder, hvor adelen i søgen efter forleninger var villig til at yde kontantlån til kongemagten (s. 261f).

Enkelte råders bortgang og et relativt højt aldersgennemsnit hos flere,[30] kan have medvirket til at mindske kontrollen med kongens styrelse. Niels Erikssøn (Banner) døde, så vidt det kan bedømmes, før 1447, og Morten Jenssøn var død før 1447 15/11.[31] Jens Grim havde ikke taget aktivt del i rådssammenkomsterne i flere år. Hans fravær er bemærkelsesværdig i be-

tragtning af halvbroderen Anders Nielssøns aktive optræden. Det kan ikke afvises, at Jens Grims alder og langvarige tjeneste hos Erik af Pommern medvirkede til, at han ikke længere ses i rådernes kreds. Han levede endnu 1449 25/1.[32] Sten Basse, slægtens sidste mand, levede endnu 1448 18/4, men var ikke mere i live 1448 19/5.[33] Axel Pederssøn døde ved årsskiftet 1446-47, og Anders Nielssøn skrev testamente 1447 14/10 og var død før 1449 25/1.[34] Bisp Jens af Roskilde og Ulrik Stygge af Aarhus døde henholdsvis 1448 13/9 og 1449 8/6.[35] Flere nye råder som Peder Hogenskild, Joakim Flemming, Niels Jenssøn og Jep Lunge var dog på vej i Kristoffers levetid. Det vides ikke, om enkelte allerede i sommeren 1447 kan være udnævnt til rigsråder, idet de deltog i retterting 5. og 6. juli.[36] – Trods styrkelsen af Kristoffers position i sammenligning med hans første år var det stadig rigsrådet, som dominerede og besad den reelle magt i riget.

Sundtold

Ifølge Københavns-forhandlingerne i 1441 skulle spørgsmålet om Sundtold behandles på et nyt møde med de vendiske stæder, indkaldt af Kristoffer. Et sådant blev aldrig afholdt, og stæderne bevarede deres Sundtoldfrihed i hele kongens regeringstid. Det gjaldt dog ikke hanseforbundet som helhed. Danzigs råd havde i april 1444 klaget til det danske rigsråd over, at byens skippere, når de foreviste deres borgerbreve ved Helsingør, måtte betale en mindre afgift i skrivepenge (s. 315), og desuden sværge, at deres ladning tilhørte hanseater. Den, der ikke ville aflægge ed herpå, måtte betale den sædvanlige told af en engelsk nobel for sit skib.[1]

De 3 rigers endnu uløste konflikt med Erik, hvortil kom Kristoffers eget ønske om at vinde stæderne, især mod det norske rigsråds selvstændige optræden, gjorde det nødvendigt at undgå et skærpet forhold til Lübeck og de øvrige vendiske hansestæder. Opkrævningen af skrivepenge for Danzigs vedkommende gør det klart, at tanken om Sundtold som foreneligt med de hanseatiske privilegier ikke var glemt i Danmark, blot at kongen og råderne ikke vovede at genindføre en sådan.[2] På et velbesøgt hansemøde i Lübeck i slutningen af maj 1447 klagede staden Zwolles repræsentanter over fogeden på Helsingborg (fejl for Helsingør!), som tog nobelen af deres skibe uden at tage hensyn til stædernes privilegier. Også fra Kampen og Zupthen lød der klager, idet Kristoffer havde opbragt 8 skibe fra Kampen og forlangte 1000 rhinske gylden for at frigive dem på ny, mens skibe fra Zupthen var blevet frataget en del vin.[3] Også Bremen beklagede sig over kongen, som for kort tid siden havde opbragt skibe og gods. Danzig klagede 1447 28/4 til Kristoffer over, at enkelte af byens købmænd og deres varer var blevet opbragt i frit farvand, og mandskabet sat i simpelt fængsel.[4]

Zwolles besværinger over høvedsmanden Follert van Knobs opkrævninger af en nobel dokumenterer, at der er tale om Sundtolden, idet beløbet var den sats, som blev betalt i toldens ældste tid. Der høres kun klager fra Zwolle over tolden som et isoleret tilfælde. Baggrunden for opkrævningen er ikke tidligere søgt besvaret,[5] men skal efter alt at dømme søges i Kristoffers forhold til Holland, som endnu ikke havde betalt de 5000 gylden fra 1441. Klagerne fra Kampen og Zupthens klager over opbragt vin, som minder meget om vintolden fra slutningen af århundredet,[6] er at betragte som et udslag af kongens forsøg på at skaffe sig dækning for den lovede pengesum.

Kristoffer fortsatte efter Jürgen Roghausens besøg i København (s. 355) med at opkræve Sundtold af højmesterens undersåtter. På et møde i Marienburg 1447 25/7 beklagede repræsentanter fra de preussiske stæder sig til højmesteren. Denne oplyste om resultatet af Roghausens rejse og om Kristoffers svar og meddelte, at han allerede havde skrevet til kongen og bedt ham om at standse opkrævningerne, indtil sendebudene var ankommet.[7] Skrivelsen til unionskongen blev først dateret 1447 26/7,[8] men trods muligheden af, at højmesteren først ville indhente sine stæders mening inden et nyt udspil, søgte han i den følgende tid nøje at varetage sine undersåtters tarv. Han skrev 1447 31/7 til kompthuren i Balga, at han, når han traf sammen med markgrev Hans, skulle bevæge denne til at skrive til kong Kristoffer og formå ham til at undlade at opkræve tolden. Desuden burde opbragte skibe og gods atter udleveres og personer frigives, hvilket markgrev Hans og kongens råder tidligere havde givet bekræftelse på.[9] Konrad ville sende befuldmægtigede til Kristoffer. Den 7. august blev udsendingenes akkreditiver udstedt, og samme dag skrev højmesteren til kongen og Kristoffer Parsberg. Kammermesteren blev anmodet om at medvirke til, at Sundtolden måtte blive afskaffet og opbragt gods givet tilbage. At højmesteren regnede med Parsbergs indflydelse på kongen fremgår af, at han sendte ham en silkedug som tegn på venskab.[10]

Hvorvidt kammermesterens indflydelse gjorde sig gældende, kan der kun gisnes om. Kristoffer stillede sig betydeligt mere imødekommende ved de nye forhandlinger. Efter at have klaget over pundtolden af hans skib, som var en hån mod ham, eftersom hans fader og alle bayriske herrer var toldfri, *»und her were mee denn seyn vater und sulde ouch billich frey seyn,«* udtalte kongen sluttelig ifølge den nedfældede ordensberetning, at han gerne afskaffede tolden og ikke ville opkræve den sidenhen.[11] – Om Kristoffer indfriede løftet i de sidste måneder af sin levetid er tvivlsomt, og Kristian I skulle ikke længe efter fortsætte med at opkræve Sundtold.[12]

Forholdet til englændere og hollændere

11 engelske skibe blev opbragt i Øresund omkring 1447 23/6, efter at englænderne igen havde sejlet ulovligt på Island. Flere af søfolkene blev sat i fængsel, hvor en del endnu sad i 1449. Skibene kom forholdsvis hurtigt fri imod kongens vilje og undslap til deres hjemland.[1] Kristoffer havde forinden taget en del gods ud af skibene og bemyndigede købmanden Hans Divis fra Rostock til at sælge varerne. Hans Divis blev imidlertid afvist af Lübeck af frygt for et skærpet forhold til englænderne, idet disse påstod, at kongens beslaglæggelse skyldtes påvirkning fra hansestæderne, hvad der ikke var tilfældet.[2] Alligevel undlod englænderne ikke i sommeren 1449 at opbringe en hanseatisk saltflåde som gengæld for episoden i 1447 og andre uoverensstemmelser.[3]

Den engelske konge var i oktober 1447 rede til at sende et gesandtskab til Kristoffer, men udsendingenes ankomst til Danmark trak foreløbig ud.[4] Kristoffer agtede på sin side ikke at nøjes med at opbringe skibe. Fra København udstedte han 1447 18/11 et lukket brev til de tyske håndværkere i Bergen om at sende 20 krigsfolk i harnisk og med armbrøster til København senest 1448 23/4 med ophold indtil 1448 3/8. Begrundelsen for opbudet var, at englænderne havde gjort kongen og rigerne stor skade, hvorfor han havde *»tagæt opa thom og hindræt thom.«* Han ønskede nu et antal folk i søen i sommeren 1448 med rådets samtykke som en sikring mod overgreb.[5] Rådernes støtte til kongens politik fremgår af, at bisp Jens af Roskilde, Otto Nielssøn og Oluf Axelssøn samt de norske råder Oluf Nielssøn og Erik Sæmundsson opholdt sig i København 1447 15/11.[6] Nordmændene havde interesse i at hindre englænderne i handel på skattelandene, og Oluf Nielssøn havde personlige interesser på Island.[7] De danske råder stod efter alt at dømme også bag Kristoffer. S Lagerbrings synspunkt, at rådet skulle være bestyrtet over kongens optræden, savner støtte.[8] Øresund var nøglen til at tvinge englænderne til at afstå fra sejlads til Island og andre forbudte områder.[9]

Kristoffers død i januar 1448 synes ikke at have bragt forholdsreglerne mod englænderne i anvendelse, og det vides ikke, om en del af opbudet kan have været tænkt anvendt som led i en ekspedition til Gotland. Først 1449 17/7 blev der i København etableret en våbenstilstand mellem Kristian I's og Henrik VI's befuldmægtigede. Aftalen ratificeredes af den engelske konge 1450 9/4. En stilstand skulle træde i kraft mellem rigerne og vare til 1451 29/9, og forinden skulle uoverensstemmelserne søges endeligt bilagt på et nyt møde. De i 1447 tilfangetagne englændere skulle frigives så længe stilstanden varede, ligesom begge rigers indbyggere måtte handle hos hinanden, englænderne dog ikke på Island, Hålogaland og Finmarken.[10]

Kristoffers overgreb på skibe og gods fra Kampen, Zupthen og Zwolle skete, som det vil erindres, for at inddrive hollændernes gæld. Fremgangsmåden er interessant, fordi Amsterdams borgmester i sommeren 1446 besøgte højmesteren og Kristoffer (s. 335). Han bragte en relation med sig hjem, som foranledigede et møde 1447 8/1, hvor der blev forhandlet om beløbet til Kristoffer.[11]

Et resultat af de hollandske forhandlinger er ikke kendt, men at stærke midler måtte til for at få pengene betalt fremgår af, at hertug Philip af Burgund 1447 30/1 befalede at anholde Middelburgs borgere med skibe og varer, indtil staden havde betalt sin andel af gælden til Danmark og Oldenburg. Nye møder og forhandlinger synes aftalt for at tilvejebringe penge.[12] I mellemtiden tabte Kristoffer tålmodigheden. Medvirkende kan have været kendskab til de langvarige forhandlinger i januar 1447 i Brügge mellem hertug Philips og højmesterens udsendinge – drøftelser som havde ført til nye aftaler i henseende til parternes gensidige klagepunkter og hollændernes afdrag af deres gæld i 4 terminer.[13] Den 25. juli tilbageholdt kongen 24 hollandske skibe i København, fængslede søfolkene og udtog en del af deres gods i den hensigt at tvinge hollænderne til direkte forhandlinger.[14]

Opbringelsen som pressionsmiddel[15] kan forekomme som en farlig indskydelse fra Kristoffers side. Aktionens udenrigspolitiske konsekvenser var dog begrænsede. Det var usandsynligt, at hollænderne skulle nærme sig til Erik af Pommern på ny efter fejltagelsen i 1440. Danmark og dets farvande besad så stor strategisk betydning for sejladsen på de preussiske stæder og andre Østersøbyer, at forhandlinger måtte komme igang snarest af hensyn til handelstrafikkens opretholdelse og det store antal tilbageholdte skibe, mandskab og gods.[16]

Det varede ikke længe, førend et hollandsk gesandtskab afgik mod Danmark. I november 1447 kom det til forhandlinger i København, som bragte en endelig udsoning i stand. Den 23. november kvitterede Kristoffer for de skyldige 5000 rhinske gylden. Samme dag stadfæstede han *»for tid og evighed«* købmændene og indbyggerne i Holland, Zeeland og Friesland i deres privilegier givet af hans forgængere på de 3 riger, med mindre de forbrød sig mod ham, hans efterkommere eller hans 3 riger.[17] To dage efter – efter langvarige forhandlinger mellem de hollandske repræsentanter og råderne *(»konik Christoffers redere«)*, hvor i det mindste bisp Jens Pederssøn, Otto Nielssøn, Oluf Axelssøn, Oluf Nielssøn og Erik Sæmundsson var til stede i København ved denne tid – kom en overenskomst og nyordning i stand. Kongen skulle beholde allerede udtaget gods, til gengæld skulle søfolkene og skibene med resten af deres last frigives. Fredstraktaten 1441 23/8 skulle fortsat besidde gyldighed, og begge parters undersåtter skulle indenfor et tidsrum af 3 år kunne rejse erstatningskrav overfor modparten. I Kristoffers navn solgte det danske rigsråd en del af det opbragte gods.[18]

Den 29. november udstedte Kristoffer et lejdebrev til de hollandske provinser om at komme til hans riger med skibe og gods og drive handel mod at betale told og andre pligtige afgifter. Lejdet skulle kunne opsiges med et halvt års varsel.[19] Dokumentet tyder ikke på, at hollændernes tillid til forholdene i Norden var særlig rodfæstet. Således udtalte borgerne i Amsterdam i juni 1448 deres bekymring overfor statholderen, at deres skibe kunne blive opbragt i Sundet af Hr. Otto Nielssøn, da staden havde overskredet betalingsfristen på et pengebeløb til ham. Senest i august var gælden betalt, og Otto Nielssøn kvitterede herfor 1448 18/8.[20] Ridderen Torben Bentssøn (Bille) var til stede ved hollændernes ophold i København i 1447 og havde fordringer hos enkelte stæder, hvoraf Hoorn betalte sin andel i august 1449.[21]

Erik af Pommern

Først i begyndelsen af juli 1447, mens Jürgen Roghausen opholdt sig i Danmark, modtog Konrad von Erlichausen nærmere oplysninger om Gotlandsplanen af Hans Rabensteiner, en af markgrev Hans' råder, som bad højmesteren indlede forhandlinger i sagen. Konrad greb muligheden for at knytte Kristoffer og markgreven til sig,[1] hvortil som tidligere påpeget (s. 355) kom hensynet til Erik af Pommern, hvis kapervirksomhed skadede handelen mellem Preussen og Stockholm betydeligt. Højmesteren havde 1447 10/5 i en skarp skrivelse til Erik klaget over opbringelse af gods i efteråret 1446, som trods gentagne henvendelser endnu ikke var udleveret, ligesom han under henvisning til røveriernes tiltagen truende påpegede, at han ikke i længden ville tåle, at hans undersåtter var retsløse.[2] Oplysende om Konrads bestræbelser er, at han to dage forinden havde skrevet til Erik på begæring af hertug Vartislav og hertugen af Barths råder om straks at komme til Stolp i Pommern, hvor hans ankomst var ventet efter hertug Bugislavs død.[3] Højmesteren måtte antage, at den gamle konge når som helst kunne komme til stede.

Ved Hans Rabensteiners besøg i Marienburg i juli havde Erik endnu ikke indfundet sig. Konrad sendte derfor Hans Bengendantz, som i 1440 havde forhandlet med Erik om en pantsættelse af Gotland (jfr. s. 142) og havde været i den gamle konges tjeneste, hertil. Han skulle gå frem med den største forsigtighed og gøre klart, at han ingen bemyndigelse havde fra højmesterens side. Bengendantz skulle under henvisning til sin tidligere optræden fremkomme med forslag om, at en pantsættelse af Gotland til Ordenen var mere aktuel end nogensinde, idet Eriks fortsatte ophold på øen eller i hans pommerske stamhertugdømme ville forringe styrelsen af et af områderne. Sendebudet burde endelig ikke undlade at omtale, at ved en

pantsættelse af Gotland til Ordenen – med mulighed for genindløsning – gjorde Erik et godt testamente, og Ordenen var villig til at foranstalte messer for hans sjæl. Bengendantz skulle erklære sig beredt til at bringe sådanne forslag for højmesteren, også hvis den gamle konge krævede at få et slot i Preussen. Vedrørende kongens årlige indtægter fra øen med Visby stad, skulle Bengendantz søge at få dette skriftligt oplyst, og ellers søge at få det mindste beløb ansat. Viste Erik sig villig til en sådan fremgangsmåde, skulle sendebudet gøre det klart, at det tillige var nødvendigt at indhente Kristoffers tilladelse – hvilket således skulle ske gennem Konrad von Erlichausen.[4]

Bengendantz måtte alt i alt kun drøfte planen med Erik personligt. Højmesteren ønskede at hemmeligholde drøftelserne, indtil der var vished for gennemførelsen af planen.

Samtalerne mellem Erik og Hans Bengendantz forløb i al fredsommelighed, og stort set efter beregning. Erik anede dog, at sendebudet handlede i forståelse med højmesteren og udtalte sin hengivenhed for denne og Ordenen. Hvis Konrad ville skrive eller sende repræsentanter til ham, som på Ordenens vegne var parate til i Pommern at give ham årligt så meget som Gotland afkastede – 15.000 gylden – samt endnu en pengesum, så undte han hellere øen til Ordenen end til nogen anden.[5] Ved midten af oktober 1447 var højmesteren underrettet om den gamle konges indstilling, hvilket han meddelte markgrev Hans og anmodede denne om så lempeligt som muligt at underrette Kristoffer.[6]

Ikke lang tid efter Bengendantz' besøg på Gotland ankom grev Albrekt af Neugarten til Erik i selskab med ridderen Hans von Borcken. De opfordrede indtrængende Erik til at begive sig til Pommern. Erik tog også beslutning om at tilbyde Gotland til Ordenen, og anmodede Albrekt om efter hjemkomsten at opsøge ordensridderen Eckard von Güntersberg, som skulle oplyse højmesteren om Eriks holdning og anmode Konrad von Erlichausen om at sende repræsentanter til Gotland.[7]

Flere forskningsbidrag (J Voigt, G Lögdberg, K E Murawski) har fæstnet sig ved Eriks villighed til forhandlinger med Ordenen af hensyn til stamhertugdømmet.[8] Eriks taktiske overvejelser må dog ikke lades ude af betragtning og finder støtte ved, at våbenstilstanden med de 3 unionsriger ville udløbe i foråret 1448. Den gamle konge måtte frygte for fjendtligheder fra rigerne, som denne gang ikke ville lade det blive ved en blokade af Gotland. Det gjaldt for ham om at udnytte den resterende tid af stilstanden. Eriks blik for nordiske forhold må ikke undervurderes (s. 371, 403f).

Højmesteren modtog den gamle konges tilbud via Güntersberg. Den 22. oktober blev udfærdiget en instruktion til Henrik Hattenick og Hans Bengendantz. De skulle søge at få indgående oplysninger fra Erik om Gotlands

afkastning og slottets tilførsler. Ordenen burde efter udbetalingen af årsløn til Erik have så meget tilbage, at slottet kunne bespise 200 mand. Konrad frygtede, at den gamle konge ville sætte indtægterne for højt. – Eriks ansættelse af 15.000 gylden overfor Hans Bengendantz var også mere end en fordobling af de faktiske forhold. Krævede Erik endelig en pengesum, skulle Hattenick henskyde dette til højmesteren. I det hele taget var sendebudene ikke bemyndigede til bindende aftaler. Blev der opnået klarhed over Gotlands indtægter, burde Hattenick oplyse, at også Kristoffer og de 3 nordiske riger (rigsråderne) burde godkende øens pantsættelse til ordenen.[9]

Interessen fra Konrad von Erlichausens side for nye forhandlinger med Erik havde baggrund i de kontinuerlige overgreb på Ordenens undersåtter.[10] Hertil kom, at den gamle konge af mangel på sølv til møntprægning var begyndt i forsommeren at opkræve en halv mark lødigt sølv mod 4 mark penninge i vekselkurs af hvert skib i Visbys havn, hvad der indebar store tab for købmændene.[11] Det er forståeligt, at højmesteren i planen om Gotlands pantsættelse så nøglen til adskillige problemers løsning. Det gjaldt desuden om at bevare et godt forhold til kong Kristoffer på grund af dennes holdning til Ordenen i forsommeren.

Det gik ikke som beregnet. Ved ordenssendebudenes forhandlinger med Erik i november[12], nægtede den gamle konge ifølge den nedfældede ordensberetning på det bestemteste, at grev Albrekt af Neugarten havde modtaget noget som helst hverv. Tværtimod havde Erik på forslaget om Gotlands pantsættelse til Ordenen forbudt Albrekt at beskæftige sig hermed. Et lignende skarpt standpunkt indtog Erik overfor Hans Bengendantz i henseende til dennes tidligere besøg på Visborg. Bengendantz undlod klogeligt at tage til genmæle.

Under Hattenicks ihærdige bestræbelser på at få oplyst Eriks vilkår for Gotlands overgang til Ordenen fremlagde den gamle konge sluttelig to vilkår, som måtte opfyldes, førend han ville diskutere mere indgående herom. Det drejede sig for det første om de store økonomiske udgifter, han havde haft ved Gotlands indløsning fra Ordenen ved århundredets begyndelse og slottets bygning på ialt 35.000 nobler. Erik krævede, at Hattenick skulle træffe en retsgyldig aftale med ham, som var Konrad von Erlichausen og hans ordensherrer selv mødt frem til forhandlingerne, således at Ordenen forpligtede sig til at betale beløbet. – Dette krav kunne Hattenick naturligvis ikke godtage og var heller ikke bemyndiget hertil.

Eriks andet krav drejede sig om vanskeligheden ved at give Gotland fra sig, før han havde nået en retslig ordning med *»konig Christoffers und den reichen dennemarken«*, hvorved der hentydes til rigernes råd med det danske i spidsen. Han kunne ikke i Pommern, som ikke havde havne og skibe og lå for langt borte, skade sine fjender. Erik så en løsning på dette problem, hvis højmesteren endnu en gang kunne bevæges til at arbejde for en

ordning mellem ham og hans modstandere. Den gamle konges krav var på 300.000 mark lødigt sølv, som var hans eget gods og ikke rigernes *(»das meyn eygen gut und nicht der reiche was ...«)* samt oprejsning for de artikler, som de (det danske rigsråd) så skændigt havde opsat mod ham på kirkedørene i Lübeck og andetsteds (s. 104). Desuden krævede han, at Kristoffer skulle sende ham et ærligt bud. Hvis højmesteren ville påtage sig denne sag og bringe den til gennemførelse, stillede Erik i udsigt, at hans venner de mecklenburgske herrer og Konrads ordensherrer skulle afgøre på et møde, hvor meget han skulle give højmesteren som løn for dennes anstrengelser. Hattenick svarede, at det var en alvorlig sag, da man ikke bar et barn til dåben uden at vide dets navn, og en tjener ikke tog tjeneste uden at kende sin løn. Erik svarede skarpt tilbage i samme løse vendinger, at han overgav ikke Gotland til nogen, som ikke spændte sporerne på og tog tøjlen i sin hånd![13]

De efterfølgende forhandlinger drejede sig om Eriks overgreb og hans påberåbte ret til at opbringe skibe som aflønning til sine folk; disse skal ikke omtales nærmere. Herom henvises til andre fremstillinger.[14] Derimod må det stå klart, at den gamle konges udsagn om samtalerne med grev Albrekt og Hans Bengendantz ikke var sandfærdige, og at planen om Gotlands pantsættelse til Ordenen var skrinlagt. Konrad von Erlichausen opfattede den gamle konges holdning som et regulært afslag og meddelte dette til Echard von Güntersberg i slutningen af december 1447.[15]

Eriks holdning er blevet opfattet forskelligt. K E Murawski anser det for tænkeligt, at Lübeck kan have stået bag den gamle konges fordringer af frygt for en bedring af Ordenens position til søs, idet Gotland i 1398 under Ordenens besiddelse havde været en ren sørøverrede.[16] G Lögdberg har set grunden til Eriks ændrede standpunkter i utilfredshed med Ordenen på grund af klager fra højmesteren over overgreb på preussiske søfolk, idet den gamle konge i et brev 1447 7/10 til Konrad von Erlichausen havde stillet sig uvidende overfor de påtalte kaperier og afvist krav om erstatning.[17]

Det er muligt at indkredse tidspunktet og baggrunden for Eriks standpunkt. – Allerede kongens ovennævnte 2 vilkår viste, at han var fast besluttet på at føre sit mangeårige krav om en retslig afgørelse igennem med modstanderne, specielt det danske rigsråd. I brevet til højmesteren 1447 7/10 havde ekskongen desuden påpeget, hvor lidt Ordenen talte om hans fjenders overgreb, hvad der gør det klart, at han havde besluttet at kæmpe for sine krav og søge æresoprejsning ved en domsafgørelse. Sandsynligvis indvirkede også tanken om at skille sig af med Gotland og det faste Visborg slot. Eriks forslag om at lade Konrad von Erlichausen arbejde for et forlig med hans modstandere med øen som lokkemad kunne siden ændres til egen fordel.

Eriks ændrede standpunkt kan uddybes. Et dokument 1447 10/8 af en Hans Skriver og brødrene Hans og Siverd Freyse på flere af Eriks folks vegne giver vigtige oplysninger. Brevet er stilet til Karl Knutsson som svar på et brev fra denne, som de havde fået forevist. Karl Knutsson havde benævnt Erik og hans tilhængere forrædere, menedere samt lovløse, troløse skalke. Dette tager svarskrivelsen i pamfletform til genmæle imod. Ved henvisninger til Kejserretten, gejstlig ret og Sachsenspiegel blev påstandene søgt gendrevet, som med rette i stedet burde hæftes på Karl Knutsson selv. Denne blev anklaget for at have misbrugt sit marskembede, og det opregnes, hvordan han fratog sin bedstemors broder Krister Nilsson Nyköping slot, slog Broder Svensson og Erik Puke ihjel og tilmed hans egen søsters mand Nils Stensson. Tillige beskyldtes han for at have slået falske mønter og penninge i Eriks navn. Sluttelig efter flere anklager erklærede udstederne sig rede til at møde uvildige herrer og fyrster og deres herolder. Som bevis på viljen hertil oplyste de, at de ville skrive enslydende til kong Kristoffer, bispen i Åbo, ridderskabet i Finland, rigsrådet i Danmark, Sverige og Norge med anmodning om at møde Karl Knutsson for højmesteren, hertugerne af Sachsen og andre fordomsfri herrer og fyrster, som tillige skulle få en udskrift af Karls brev. Ligeledes ville de skrive til ordensmesteren i Livland, herrerne i Holsten, stæderne Lübeck, Danzig, Riga, Reval, Lüneburg, Wismar, Rostock og Stralsund om villigheden til en retslig pådømmelse samt opslå besked på kirkedørene i andre stæder, hvor de kom.[18]

Der kan ikke være tvivl om, at Erik af Pommern stod bag og havde inspireret skrivelsen. Oplysningerne om Karl Knutsson er indgående, og tilmed er der nogen overensstemmelse med den gamle konges senere fremlagte vilkår under Hattenicks besøg om at lade en retslig pådømmelse ske af højmesteren og andre uvildige. Med forsigtighed synes den tanke allerede før midten af august 1447 at have modnet sig hos Erik, at han ville søge at gennemføre et nyt mæglingsforsøg med efterfølgende dom i konflikten med hans modstandere. Skrivelsen med udgangspunkt i Karl Knutssons opførsel, som synes at være rundsendt til betydningsfulde stæder og magter i Østersøområdet og med sikkerhed nåede Wismar,[19] skulle på denne vis skabe fornyet interesse for Eriks sag. Karl Knutsson havde selv opbragt gods tilhørende danzigere, i hvilken anledning højmesteren havde skrevet til ham.[20] Eriks kaperkrig mod hansestædernes skibe og hans strid med Stralsund, hvor Lübeck og flere byer samt Ordenens stæder havde erklæret sig villige til at mægle,[21] måtte bestyrke den gamle konge i muligheden af at få et møde i stand med Kristoffer og rigernes råd, hvorfor han ikke i slutningen af 1447 længere var villig til at pantsætte Gotland til Ordenen.

Hertil kom, at Lübeck i slutningen af september 1447 havde 2 udsendinge hos Erik,[22] som efter dennes eget udsagn overfor Hattenick havde villet købe øen af ham.[23] I betragtning af, at udtalelsen ikke skal tages for pály-

dende, men kun tjene til at bevæge højmesteren og den tyske Orden til nye tjenester, kunne opmærksomheden kun styrke Eriks tro på sig selv og sine muligheder for en fordelagtig ordning. Gotland var nemlig ikke en lille ø, og den, der besad den, beherskede ifølge ekskongens udtalelser til Hattenick endog stæderne (de vendiske), Preussen, Livland og rigerne Danmark og Sverige etc., som herfra kunne beskadiges og betvinges.[24] Slog alle bestræbelser fejl for en retslig ordning, var Gotland stadig en indsats værd. Med 500 mand hos sig, ventede Erik efter eget udsagn endnu 1000 i sommeren 1448.[25] Det var tydeligt, at den gamle konge ikke frivilligt agtede at give øen og Visborg fra sig.

Krigsforberedelser

Planen om Gotlands pantsættelse blev ikke til noget. Højmesterens sendebude nåede først hjem 1447 18/12, og 1448 10/1 skrev Konrad til markgrev Hans, og meddelte ham udfaldet af forhandlingerne.[1] Spørgsmålet er, hvordan Kristoffer og rigsråderne forberedte sig på at imødegå Gotlandsproblemet inden udløbet af stilstanden med Erik af Pommern i 1448. Interessen samler sig om Kristoffers rejse til Lübeck i efteråret, hvor han ifølge den lybske krønike i september havde anmodet flere herrer og fyrster om at give møde.[2]

Krøniken beretter, at Kristoffer ved udfærdigelsen af indbydelserne havde glemt at tale med Lübecks magistrat, og først efter at flere fyrster, heriblandt 4 bayriske hertuger havde indfundet sig, bad kongen om lejde til sig og sit følge og anmodede om at måtte bo i et bestemt kloster. Lübecks øvrighed og råder blev mistænksomme, og frygtede for et anslag mod byens sikkerhed, fordi flere fyrster havde indfundet sig, og Kristoffers anmodning om lejde ikke omtalte følgets størrelse. Resultatet blev, at staden afslog kongens ansøgning og heller ikke ville tillade ham at bo i klostret, som blev anset for vigtigt i militær henseende. Derimod var bystyret villige til at udstede et lejdebrev til Kristoffer og et følge på indtil 500 mand. Kongen skal være blevet så rasende, at han ikke ville indfinde sig, men i stedet henvendte sig til Wismar, hvor han også modtog afslag. Først Rostock erklærede sig uden videre villig til at udstede lejde til ham og alle hans folk, uden at Kristoffer benyttede sig heraf, men blev i Heiligenhafen i Kielerbugten. Hertil indbød han de bayriske hertuger i Lübeck, mens han sendte afbud til de øvrige, for efter forskellige drøftelser at sejle tilbage til København. Kongen skulle have været så rasende på stæderne på grund af uviljen mod at udstede lejde til ham, at han ved hjemkomsten udstedte et udførselsforbud for korn og okser hertil.

Dokumenter gør det i nogen grad muligt at berigtige krønikens oplysnin-

ger. I et brev fra Lübeck til Stralsund fra begyndelsen af september 1447 udtales det, at staden 1447 10/9 ventede flere fyrster og herrer, som kort forinden havde meddelt deres ankomst. Angående Stralsunds ønske om indskrænkning af farten på Gotland skulle et møde afholdes af stæderne inklusive repræsentanter fra Stralsund. Fyrsternes ankomst havde til følge, at Lübeck indbød repræsentanter fra Rostock, Wismar, Hamburg og Lüneburg, hvorimod Stralsund ikke havde mulighed for at deltage.[3] Den 19. september meddelte Lübeck på ny til Stralsund, at siden Stralsund havde erklæret sig rede til at lade konflikten med Erik pådømme af Lübeck og hertug Barnim, havde rådet også på grund af andre forhold besluttet at sende et bud til Erik med udskrifter af Stralsunds breve.[4]

Det vides ikke, om flere af fyrsterne i Lübeck deltog i forhandlinger om Stralsunds strid med Erik af Pommern. Den stralsundiske krønike vil dog vide, at Kristoffers beslutning om et møde i Lübeck havde forbindelse med hans strid med Stralsund, og til fordel herfor taler, at Lübecks råd 1447 20/7 havde skrevet til Kristoffer og bisp Jens af Roskilde på Stralsunds vegne.[5] Hvorvidt Kristoffer og råderne via striden med Stralsund og hertug Barnim så en mulighed for at få et møde i stand med Erik af Pommern i forlængelse af den gamle konges agitation og aftalen fra Vestergarn i 1446 kan ikke besvares.

Det må afvises, at Kristoffer skulle have overvejet at overrumple Lübeck i 1447, som den stralsundiske krønike og Ericus Olai vil vide.[6] Det var imod kongens politik, som gik ud på at nærme sig stæderne, skønt han havde blik for en fastere optræden mod hansestæderne. Derimod er det sandsynligt, at sådanne rygter verserede i Lübeck ved denne tid, hvad lejdeepisoden – som kan dække over en sandhedskerne – kan have givet rigelig næring til. Fremkomsten af disse forlydender må ses som en følge af den overalt usikre stilling, de frie stæder befandt sig i (s. 278), og som havde bevirket, at et stort antal hansestæder 1447 10/6 i Lübeck havde indgået et gensidigt beskyttelsesforbund på 10 år.[7]

Kristoffers bestræbelser på at stå sig godt med hansestæderne fremgår af, at han i Heiligenhafen 1447 22/10 udstedte et privilegium til Rostocks købmænd til handel i Oslo, Tønsberg og landskabet Viken, som betød en tilsidesættelse af holdningen i Norge.[8] Intet tyder på, at nordiske råder deltog ved dokumentets udstedelse,[9] men Oluf Nielssøn og Erik Sæmundsson opholdt sig i København i november, hvad der kan have sammenhæng med privilegiet. På den anden side måtte det danske rigsråd ligesom ved sommerens forhandlinger være enige med kongen i at trænge nordmændene tilbage og opretholde en forståelse med hansestæderne.

Kongen beskæftigede sig i Heiligenhafen med bayriske forhold, og foruden stadfæstelse af enkelte byprivilegier og indstiftelse af årtider til minde

om faderen kom det til forhandlinger om styrelsen af hans bayriske lande.[10] Drøftelserne var antagelig indledt tidligere, idet to af pfaltzgrev Otto af Mosbachs råder havde opholdt sig i København 1447 29/7,[11] og 1447 17/10 takkede Kristoffer farbroderen for hjælp ved afstraffelse af optøjer. Vigtigere er, at kongen samme dag overdrog pfaltzgrev Otto sine bayriske lande med alle rettigheder i tre år mod en årlig afgift på 2000 rhinske gylden. Beslutningen blev ifølge en kancellipåskrift taget i kongens råd, med hvilket i første række menes de bayriske råder, men ikke udelukker nordiske rigsråder.[12] Det danske rigsråd havde som de øvrige rigers råder interesse i, at kongen opholdt sig i Norden og ikke beskæftigede sig særligt med bayriske forhold. Hændelserne i september 1445 og det faktum, at råderne i slutningen af 1446 fik hindret kongens rejse til Bayern (s. 352) tyder på, at rigsrådernes indflydelse ikke må undervurderes.

Forklaringen på Kristoffers overladelse af sine bayriske lande til farbroderen må dels søges i hensyntagen til hjemlandet, dels i hensynet til presserende politiske problemer i Norden, som krævede opmærksomhed. Hensynet til Erik af Pommern pressede på, og højmesteren vil 1447 17/10 vide, at markgrev Hans ifølge rygter skulle mødes med Kristoffer i Lübeck, hvorfor han anmodede denne om at meddele Kristoffer om Erik af Pommerns svar på Hans Bengendantz' sendelse.[13] Det er sandsynligt, at Gotlandsspørgsmålet var genstand for drøftelser i Heiligenhafen. Antagelsen støttes af den lybske krønikes oplysninger om kongens udførselsforbud, som netop i kraft af rygterne om Kristoffers planer med Lübeck måtte få det til at se ud, som om forbudet var vendt mod Lübeck. Det synes dog at være led i forberedelserne til et opgør med Erik i lighed med den samling af krigsmandskab fra alle tre riger, der ifølge Karlskrøniken havde fundet sted siden sommeren, samt det forhold, at skattemidler var ført fra Sverige til København.[14] Hvorvidt rustningerne til en vis grad også gjaldt Livlandsspørgsmålet er tvivlsomt. Derimod peger udførselsforbudet ikke på, at Kristoffer og råderne satte deres lid til et nyt fredsmøde med den gamle konge, hvad denne ved skrivelsen om Karl Knutsson havde agiteret for.

Hvis markgrev Hans i foråret handlede i forståelse med Kristoffer, må forslaget til højmesteren og Erik om Gotlands pantsættelse til Ordenen karakteriseres som et politisk-taktisk træk i bestræbelser på at skjule den virkelige hensigt i henseende til Gotland (s. 354). Forberedelserne til et militært opgør med Erik af Pommern må fra sommeren 1447 formodes at have billigelse fra rigernes råd. På herredagen i Jönköping 1448 6/1 skulle ifølge Vadstena-diariet føres forhandlinger af betydning for rigerne.[15] At Gotlandsspørgsmålet måtte indtage en fremtrædende plads, må være hævet over enhver tvivl.

Kristoffers død og eftermæle

Det skulle ikke være forundt Kristoffer at bringe planerne til udførelse. Den 15. november opholdt han sig i København, hvor bisp Jens af Roskilde, Otto Nielssøn, Oluf Axelssøn, Oluf Nielssøn, Erik Sæmundsson og ridderen Mogens Ebbessøn var nærværende.[1] Efter 1447 9/12 rejste kongen til Helsingborg slot og blev her julen over. Her blev han alvorligt syg og døde sandsynligvis 1448 5/1, ifølge Karlskrøniken af en byld.[2] Forinden havde han 4. januar ladet udfærdige sit testamente i nærværelse af kansleren Oluf Jenssøn, høvedsmanden på Helsingør Follert van Knob samt bayrerne Frederik von Wulfstein og den naturaliserede Verner Parsberg, ligesom kongen ved et brev tildelte sin fætter hertug Otto den Yngre nogle arverettigheder i byen Altdorf i Bayern.[3]

I det fragmentarisk bevarede testamente fastsatte Kristoffer gaver til domkirker, kirker og klostre i de 3 riger samt til dronning Dorothea, Frederik von Wulfstein og sognepræsten Lale Henrikssøn. Yderligere befalede han rigsrådet ved regnskabsaflæggelsen at få en ordning i stand med blandt andre Verner Parsberg og se til, at kansleren fik betalt et skyldigt beløb. Testamenteeksekutorerne fik fuldmagt til at udføre kongens sidste vilje. Disse var ærkebisp Tue i Lund, bisp Jens i Roskilde, hofmesteren Otto Nielssøn og marsken Oluf Axelssøn. Eksekutorerne var rådets mest fremtrædende personligheder, hvad der berettiger til udsagnet, at de måtte komme til at indtage en vigtig position i den følgende tids forhandlinger i rigsrådet.

Kristoffers lig blev ført til Roskilde domkirke efter hans ønske, hvor det senere med stor pragt blev bisat i Højkoret (s. 391). Hans jordiske rester blev siden flyttet til et nu ukendt sted, måske til det nye Helligtrekongerskapel, opført af Kristian I.[4]

Kristoffer III af Bayern døde på et kritisk tidspunkt, inden det var lykkedes ham at løse Gotlandsspørgsmålet. Hans pludselige og uventede død i sit 32. år blev så meget mere følelig, som hans ægteskab med Dorothea var barnløst. Selv var han den sidste af den gamle danske kongeæt på tronen. Hertil kom hans personlige egenskaber, som trods tegn på kynisme og hensynsløshed samt brug af forstillelse viste en smidighed, som synes nødvendig efter unionskrisen med dens ændrede magtfordeling, skønt det danske rigsråd ikke altid var enig heri. Kristoffer kan i begyndelsen af sin regeringstid karakteriseres som rigsrådets mand, som i egen og adelens interesse knuste bondeoprørene og udstedte landefredsforordninger. Men snart ændrede billedet sig. Kongens større indflydelse på kirken efter 1443 gør det klart, at han ikke længere var rigsrådets mand, men som konge overbevist om fyrste-

opfattelsens styrke og rigtighed indenfor det konstitutionelle adelsstyres rammer.[5]

Unionskongens bestræbelser på at bedre sin position ved blandt andet at have bayrere omkring sig måtte i sammenhæng med en aktiv forleningspolitik vække mishag blandt rigernes råd. Kristoffer gav efter for rådernes henstillinger. Om et modsætningsforhold til det danske rigsråd var der ikke tale. Det lykkedes ham ikke at undergrave rådernes magtposition, skønt han hævdede sig i sine sidste leveår. Overfor Sverige og Norge, hvor bisperne og Oxenstiernerne i Sverige blev begunstiget fremfor Karl Knutsson, kunne Kristoffer og det danske rigsråds flertal derimod enes om en fælles optræden. De to parter havde fælles interesse i at søge at kontrollere unionen og genskabe gamle centralistiske tilstande. Hertil kom genoptagelsen af Erik af Pommerns Baltikumpolitik.

Det er om Kristoffer blevet hævdet, at han skal være blevet mere usikker i sin linie, efterhånden som hans selvstændighed voksede.[6] Synspunktet må afvises. Hans bestræbelser på med danske råders billigelse at dæmpe det norske rigsråds anti-hanseatiske politik og fastholde en forståelse med hansestæderne, også af hensyn til Erik af Pommern, samtidig med at han havde blik for at beskære stædernes magtposition, fortjener snarere karakter af klog balancepolitik, skønt hans lune undertiden kunne spille ind.

Overleveringen har ikke været venlig ved den unge unionskonge af huset Wittelsbach, og forskerne har været uenige om ham som menneske og politiker. Trods det positive billede af Kristoffer i den danske Rimkrønike, som endnu fulgtes i det 17. århundredes historieskrivning og senere af Allen,[7] blev det Karlskrønikens tendentiøse billede af kongen, som sammen med den lybske krønikes oplysninger dannede grundlaget for det almene kendskab til Kristoffers kongetid.[8] Tillige bedømmer den nationalistiske historieskrivning – som det er tilfældet med Erik af Pommern – Kristoffer dårligt og forbigår ham let, hvad hans korte regeringstid og det manglende kendskab til tidens aktmateriale indbyder til.[9] Hans regeringstid med udbygning af centraladministrationen tegner sig imidlertid stærkt, og regeringsudøvelsen med ny lovgivning efter Erik af Pommerns langvarige krig om Sønderjylland og den fastlåste samfundsstruktur gør, at ingen, der vil beskæftige sig med danske og nordiske forhold i det 15. århundrede, kan komme udenom Kristoffers korte kongetid. Han døde som ubestridt hersker over de nordiske riger, hvilket ikke senere skulle times nogen anden.

Sammenfatning

Kristoffers sidste leveår kendetegnedes af hans bestræbelser på at bedre sin position på rigsrådernes bekostning, især det norske rigsråds. Under et

ophold i Lübeck i februar 1447 søgte kongen at få en forståelse i stand med de vendiske hansestæder vendt mod det egenmægtige norske rigsråd. Anmodningen bragte intet resultat. Det lykkedes at hindre en konfrontation mellem nordmændene og hansestæderne ved at forlægge sommerens forhandlinger fra Bergen til København. Det danske rigsråd kunne være enig heri. En smidig balancepolitik var nødvendig. Resultatet af forhandlingerne blev ved danske råders mellemkomst et kompromis. De største stridspunkter blev udsat, således at såvel det norske rigsråd som hansestæderne fortsat hver især kunne hævde sin opfattelse af dem.

Overfor de preussiske stæder opkrævede Kristoffer Sundtold som et modtræk mod Ordenens opkrævning af pundtold af èt af hans skibe. Rigsråderne var sandsynligvis ikke utilfredse med kongens fremgangsmåde. De havde ikke glemt Sundtoldens fordele. Råderne var tillige enige i en skærpet holdning overfor englændere og hollændere. Råder fra Danmark og Norge gav samtykke til at udruste skibe mod englænderne den følgende sommer for at hindre ulovlig handel på kongens skattelande. Først i 1449 kom en mere holdbar ordning i stand mellem parterne.

Sundtold blev i foråret 1447 afkrævet skibe fra en hollandsk by, og i sommerens løb blev foruden en engelsk, også en hollandsk handelsflåde opbragt i København. Tilbageholdelsen var et effektivt middel til endelig at få hollænderne til at betale deres gæld til kongen. Rigsråderne var enige i Kristoffers optræden, også fordi de udenrigspolitiske konsekvenser af aktionen var begrænsede. En gentagelse af hændelserne i 1440 var utænkelig.

Gotlandsspørgsmålet blev i foråret 1447 genstand for drøftelser mellem Kristoffer og svigerfaderen. En plan om Gotlands pantsættelse til Ordenen mod genløsningsret for rigerne blev udarbejdet. Om oprigtighed fra Kristoffers side var der ikke tale; men planen må karakteriseres som et politisk-taktisk træk på fyrstepolitisk grundlag, mens kongen foretog rustninger og militærdispositioner til et Gotlandsfelttog. Højmesteren var på sin side interesseret i planen og søgte at vinde Erik af Pommern under henvisning til situationen i Pommern, hvor hertug Bugislav nyligt var død.

Den gamle konge var stemt for nye forhandlinger grundet en indtrængende pommersk opfordring om at tage stamhertugdømmet i besiddelse, men også af taktiske hensyn til de nordiske riger. Først i november 1447 fandt nye forhandlinger sted mellem Erik og højmesterens udsendinge. Den gamle konges standpunkt var nu et andet. Han benægtede nogensinde at have stillet sig imødekommende til planen. Erik fordrede to krav opfyldt, førend Ordenens overtagelse af øen kunne komme på tale. Erik ønskede en domsafgørelse med de nordiske riger, specielt det danske rigsråd og Kristoffer. Højmesteren skulle medvirke hertil, samtidig med at mulighederne for en gunstig ordning stadig var åben, hvis alt gik galt. Erik måtte nøje tænke på fremtiden og våbenstilstandens udløb med de nordiske riger. – Hans beslut-

ning om en retslig afgørelse med hans modstandere var taget allerede før midten af august 1447. Det var ikke klager fra preussisk side over opbragt gods, som fik Erik til at ændre holdning. Han ønskede æresoprejsning fra rigerne, især fra det danske rigsråd, og Gotlands strategiske betydning indvirkede tillige på hans beslutning.

Kristoffer og råderne traf i sommerens løb krigsforberedelser. Der blev ført skattemidler til København fra dele af Sverige. Kontakter til flere fyrster blev i efteråret søgt tilvejebragt ved indbydelser til et møde i Lübeck. Samlingen fandt ikke sted, hvorimod Kristoffer i oktober mødtes med bayriske slægtninge i Heiligenhafen og for tre år overlod sine bayriske lande til farbroderen pfaltzgrev Otto. Et udførselsforbud, som blev udstedt ved hjemkomsten til Danmark, skulle sikre hæropbudets underhold. Planen strandede på Kristoffers død i januar 1448. Andre vigtige og presserende forhold trådte i forgunden.

Kristoffers politik var ikke, som tidligere hævdet, præget af usikkerhed. Hans politik viser snarere en klog balancepolitik med forståelse for det muliges kunst. Karlskrønikens tendentiøse billede af ham må afvises. Det lykkedes ham aldrig at undergrave rådernes magtposition; men hans regeringstid viser en styrkelse af kongemagten, især på baggrund af bedrede lånemuligheder og en udbygning af centraladministrationen.

IX
Kongevalg og unionskrise 1448-1449

Interimsregering og dobbelt kongevalg

Kristoffers død kom uventet og overraskende, og satte med ét slag unionsspørgsmålet i centrum. Det danske rigsråd var opsat på at bevare forbindelsen mellem rigerne, og meddelte ifølge A Huitfeldt det svenske rigsråd i Jönköping om kongens frafald og indbød til et kongevalgmøde i Halmstad i overensstemmelse med unionsaftalen fra Kristoffers tid.[1] I Jönköping valgte svenskerne herefter Bengt og Nils Jönsson (Oxenstierna) til rigsforstandere. Som påskønnelse for valget fordelte brødrene krigsskatten blandt de forsamlede, som med store udgifter havde ventet forgæves på kongen. Ved samme lejlighed meddelte de tilstedeværende det danske rigsråd, at de ikke kunne tage beslutning om et kongevalgmøde og tidspunktet herfor, førend en herredag i Stockholm havde været afholdt.[2]

Huitfeldts meddelelse om det danske rigsråds henvendelse til det svenske råd i Jönköping og henvisning til en unionstraktat fra Kristoffers tid er blevet godtaget af flere forskere, især af E Lönnroth, som mener, at Huitfeldt har haft kendskab til nu forsvundne dokumenter.[3] Heroverfor har A E Christensen hævdet, at Huitfeldts gengivelse alene beror på statsmandens indsigt og bestræbelser på at vise, at danskerne var unionen tro.[4] Synspunktet rammer centralt med kendskab til Huitfeldts konstruktioner og fejlagtige kronologi, hvor han for eksempel daterer Kalmartraktaten 1438 til 1437 11/3. Hertil kommer, at mistilliden til en unionstraktat under Kristoffer (s. 206) yderligere må mane til varsomhed. Det må fastholdes, at Huitfeldts udsagn ikke ejer gyldighed, hvorimod det er rimeligt, at det danske rigsråd loyalt meddelte svenskerne om Kristoffers død og holdt vejen åben for forhandlinger om en ny monark.

Den eksisterende forskning har kortfattet skildret Kristian I's vej til magten i Danmark, og til dybere at afdække rådsgrupperinger er det trods enkelte biografiske bidrag (f.eks. Barner om Otto Nielssøn, Mollerup om Eggert Frille) ikke kommet,[5] mens Karl Knutssons kongevalg i Stockholm 1448 20/6 er blevet belyst ved flere indgående svenske studier, og norsk forskning har klargjort norske råders partistandpunkter.[6]

En af årsagerne til manglende undersøgelser af det danske rigsråds overvejelser i 1448 er utvivlsomt, at det bevarede dokument- og krønikemateriale til forskel fra 1447 er sparsomt.[7] Alligevel synes nye undersøgelser at kunne tilføje adskilligt og skabe større klarhed over det dobbelte kongevalg i Norden. Det følgende skal vise, at det danske rigsråd fortsat ønskede sin

egen tronkandidat som unionens konge for at sikre politiske og økonomiske interesser, i særdeleshed vedrørende Gotland og grænselandskaberne mellem Danmark og Sverige, og at det ikke var genvindelsen af Slesvig, som dansk særinteresse, der overvejende lå rådet på sinde, hvilket forskningen har ment (s. 382). Der er desuden grund til at undre sig over kongevalgets varighed. Endelig må rigsrådets deltagelse i kapløbet om Gotland og Norge undersøges nøjere.

Den afdøde konges fire testamenteeksekutorer måtte få en vigtig position i rådets kreds, hvad deres embedsstillinger i øvrigt allerede indbød til. Kristoffers testamente påbød gaver til alle tre riger; men bestemmelserne synes ikke at kunne udføres, førend rigernes råd havde afholdt et møde.

Foreløbig synes især hofmesteren Otto Nielssøn, marsken Oluf Axelssøn og bispen Jens Pederssøn at forestå ledelsen af det kongeløse rige under enkedronningens forsæde. Et rigsrådsmøde blev sandsynligvis afholdt i årets første måneder. Rådet styrkede sig organisatorisk. Eggert Frille, fra 1445 Kristoffers køgemester, blev kammermester, et tegn på hans fremtrædende stilling.[8] Kristoffers fortrolige bayrere blev skudt til side med undtagelse af den naturaliserede Verner Parsberg. I 1449 var Albrekt Mohrer hofmester for pfaltzgrev Otto af Mosbach, og samme år ses Kristoffer Parsberg, Frederik von Wulfstein og Frederik von Kinsberg at opholde sig i Bayern.[9]

Hvorvidt nye råder blev optaget i rigsrådet i de første måneder af 1448, kan ikke afgøres med sikkerhed (s. 395). Det fremgår derimod, at dronning Dorotheas underhold trængte sig på, men råderne ønskede ikke at opfylde morgengavebrevets bestemmelser uden de 2 øvrige rigers deltagelse, og havde sandsynligvis ikke nøjagtigt kendskab til dokumenterne, som blev opbevaret i Lübeck. Den Stralsundiske tradition oplyser velunderrettet, at rigsrådet ikke ville udlevere Dorothea noget slot, men at Oluf Axelssøn blev hendes værge og foreløbig sørgede for hende. Denne red, eftersom han var marsk, rundt i landet med 300 ryttere.[10] – Den formynderiske holdning forklares ved, at en udlevering af et eller flere slotte ville give Dorothea en vigtig position i riget, hvilket rådet ikke havde interesse i. Dronningens slægtninge kunne uden rådernes vidende arrangere et nyt giftermål for hende. Erik af Pommern var trods alderen ikke et utænkeligt parti. Højmesteren arbejdede af hensyn til venskabet med markgrev Hans senere på at få et ægteskab i stand mellem Dorothea og kong Kazimir IV af Polen.[11]

Den 30. april meddelte Konrad von Erlichausen til ordensmesteren i Livland, at et ordenssendebud i Danmark havde oplyst, at de 3 rigers råd skulle mødes i København 1448 12/5.[12] E Lönnroth har på grundlag heraf forsigtigt udtalt, at mødet beskæftigede sig med kongevalget.[13] Højmesteren synes imidlertid at være fejlunderrettet, og ifølge Ericus Olai skulle det svenske rigsråd først 1448 23/5 samles i Stockholm.[14] Det vides ikke, om

mødet i København kan have sammenhæng med Kristoffers indkaldelse af skibe og mandskab til brug mod englænderne og med skadeserstatninger mellem Ordenen og rigerne (s. 365, 400). Heller ikke kan det belyses, om norske og svenske rådsrepræsentanter overhovedet gav møde i København. Derimod fremgår det af et dokument 1448 19/5, at dronning Dorothea og flere danske rigsråder, inklusive Eggert Frille, var til stede i København.[15] Kammermesteren havde endnu 1448 21/4 efter alt at dømme opholdt sig på Hindsgavl, hvor han var sammen med Oluf Axelssøn, Folmer Mortenssøn (Gyrsting), Johan Frille og Finn Lauridssøn (Harrendrupslægten). Hofmesteren Otto Nielssøn havde 1448 31/3 befundet sig på sin hjemegn.[16]

Udskydelsen af kongevalgmødet gav endnu tid til at søge spørgsmålet om tronkandidater løst. Ved et fælles kongevalg var flere fremgangsmåder mulige: enten valgtes en indenlandsk fra et af rigerne til konge, eller de forsamlede kunne enes om flere konger eller om en udenlandsk konge. Fælles for procedurerne var, at tronkandidater forinden var udpeget. Kristoffer var død barnløs, som den sidste direkte efterkommer af det gamle danske kongehus. Indenlandske kandidater havde mulighed for at opnå kongeværdighed.

A Huitfeldt nævner tanken om en indenlandsk adelsmand på tronen, men omtaler intet navn.[17] Det gør derimod Cornelius Hamsfort, som i sin Fynske Bispekrønike oplyser, at der var tale om Knud Henrikssøn (Gyldenstjerne), hvis fader, rigsråden Henrik Knudssøn, i kraft af sin fornemhed, slægtens alder og anciennitet i rigsrådet besad megen indflydelse og søgte at virke til, at sønnen måtte blive valgt til konge. Dorothea skal ikke have haft noget herimod, men have erklæret at ville nøjes med den til ægtemand, som rigerne valgte til konge. Rigsrådet ville imidlertid ikke tillade en sådan ordning og Knud Henrikssøn ægtede Hildeborg Skinkel.[18]

Hamsforts oplysninger om Knud Gyldenstjerne må afvises som en fejlagtig adelstradition, og allerede i 1446, da Knud Henrikssøn blev hofsinde hos kong Kristoffer, blev han trolovet med Hildeborg Skinkel.[19] Alligevel kan traditionen dække over en sandhedskerne, i betragtning af Gyldenstjernernes baltiske interesser og manglende tilstedeværelse i København hos Kristian i slutningen af 1448 (s. 395). Slægtens forbindelser, forleninger og økonomiske styrke foruden 4 rådspladser gør det indledningsvis rimeligt at regne med en selvstændig holdning til kongevalget. Synspunktet, at det danske rigsråd i 1448 handlede i enighed ved valget af grev Kristian af Oldenburg, må vække mistænksomhed.[20] K Barner rammer efter alt at dømme rigtigere, når han udtaler, at Gyldenstjernernes holdning mødte modstand hos Otto Nielssøn.[21] Årsagen til at Gyldenstjernernes kandidat blev nedstemt, synes ikke kun at ligge i andre råders aversion mod at se en af deres standsfæller på tronen, men i et helt andet forhold, som berørte unionspolitikken og Danmarks position i udstrakt grad. Det er sandsynligt, at en nordisk kandi-

dat har været foreslået af Gyldenstjernerne, som endnu i forsommeren 1448 besad mulighed for valg. Hvem denne person var, skal siden søges belyst. Snart var flertal for et andet tronemne.

Der kan have været splittelse i rigsrådet efter at et rådsflertal havde besluttet at rådføre sig med hertug Adolf af Slesvig, hvad denne som medlem af rådet og ifølge aftalen fra Lübeck 1439 2/7 var pligtig til. Det kom så vidt, at råderne tilbød ham kronen, til hvilken han i det mindste havde nogen tilknytning, idet han nedstammede fra Erik Glippings († 1286) søster Richizza. Hertugen afslog imidlertid anmodningen med henvisning til sin alder (47 år!). Han ønskede ikke et samvirke mellem hertugdømmet og Danmark, hvilket han havde kæmpet imod hele sit liv. Udsigten til måske endda at blive unionskonge huede ham ikke. Derimod henviste han til sin unge søstersøn grev Kristian af Oldenburg som kongsemne.[22] Det må formodes, at det var efter Adolfs afslag, at Gyldenstjernerne øjnede en større chance for at få deres egen kandidat valgt. At Erik af Pommern og hertug Bugislav skal have været på tale, som E Pontoppidan mente,[23] taler intet for, og Bugislav var død i slutningen af 1446 (s. 354). Trods divergerende opfattelser i rigsrådet må alle i erindringen om Eriks styrelse have været imod ham som tronemne.

Det er i dansk forskning en fastslået kendsgerning, at rigsrådet i egen og national interesse tilbød hertug Adolf kronen i håbet om uden sværdslag at vinde Sønderjylland tilbage.[24] Synspunktet er væsentligt, men savner konkret dokumentation og grunder sig mere på en efterrationalisering på baggrund af nederlaget i krigen om Sønderjylland og aftalen i 1439 med hertugen efter Erik af Pommerns rejse til Gotland. Der må sættes et spørgsmålstegn ved den fremherskende opfattelse, at det hovedsagelig var nationale betragtninger med hensyn til Slesvig, som indvirkede på rigsrådets beslutning om at henvende sig til hertug Adolf. Det må godtages, at det nævnte forhold indvirkede i forbindelse med tidens almeneuropæiske tendens til styrkelse af nationalfølelsen.[25] Derimod må det afvises, at det spillede en altoverskyggende rolle i rådernes overvejelser. Der var snarere på baggrund af unionsviljen og blik for mulighederne i en aktiv Baltikumpolitik tale om hensyn til Kalmar-unionen, eftersom hertug Adolf nedstammede fra det gamle danske kongehus. Dette var et aktiv ved et unionskongevalg, idet det norske riges arveretslige stilling – som ikke fundamentalt var ændret ved Kristoffers kongevalg i Lødøse 1442, der kun havde været en ekstraordinær situation på grund af bruddet med Erik af Pommern, – ville øge chancerne for at få den danske kandidat valgt. Dette synspunkt vinder i styrke på baggrund af det danske råds hidtidige intentioner. Hensynet til Sønderjylland må vige pladsen for unionshensynet. Den gamle isolerede opfattelse betegner en underkendelse af rådets og aristokratiets økonomi-

ske og politiske mål. Der var ikke tale om, at rådet svigtede unionen. Forståelsen med hertug Adolf fortsatte linien fra Kristoffers tid. Nye konstellationer og perspektiver toner frem.

Historikeren Baden mente, at henvendelsen til Adolf fandt sted *»allerede i de første Maaneder efter Kong Christophers Død«*.[26] Synspunktet går antagelig tilbage til Jakob Ulfeldt († 1593), som i 1585 forfattede en latinsk skildring af Danmarkshistorien fra 1333-1559 og heri vil vide, at danskerne hurtigt efter Kristoffers død henvendte sig i enighed til rigets sydlige nabo og tilbød ham kronen.[27] Oplysningen må affærdiges, fordi den skal påpege og forstærke det illoyale ved svenskernes fremgangsmåde, som brød unionen – et synspunkt Huitfeldt også i tidens ånd lod skinne igennem, idet det ved rådets tidligere henvendelse til hertug Adolf ikke skulle kunne siges, at danskerne herved afveg fra unionen.[28] Jakob Ulfeldts udsagn er desuden generelt og uden datoangivelse. Hans skrift viser sig ved nærmere eftersyn at være en hovedsagelig latinsk oversættelse af en dansk krønike, som ikke selv oplyser, hvornår og med hvilken hurtighed rigsrådet henvendte sig til hertug Adolf.[29]

Derimod fremgår det af grev Kristians revers 1448 28/6, at hertug Adolf forinden som dansk rigsråd personligt havde arbejdet på at gennemføre søstersønnens valg til konge.[30] Dokumentet er det eneste sikre holdepunkt for at rekonstruere tidspunktet for henvendelsen til hertug Adolf. Hvis hertug Adolf først skal have modtaget en rigsrådshenvendelse og afslået tilbudet om at blive konge, for senere at drage Kristian på tale, er det sandsynligt, at henvendelsen skete i slutningen af maj eller i begyndelsen af juni 1448. Beslutningen kan være truffet på rådsmødet i København efter midten af maj 1448 af et rådsflertal.[31] Otto Nielssøns ophold i Jylland ved indgangen til april og Oluf Axelssøns tilstedeværelse hos Eggert Frille 3 uger senere bliver her interessant. Deres senere tilknytning til Kristian sandsynliggør, at de allerede i april var stemt for en henvendelse til hertug Adolf og søgte at påvirke stemningen blandt råder, slægtninge og venner. De 3 repræsentanter for slægterne Rosenkrantz, Thott og Frille må opfattes som ledende i oppositionen mod Gyldenstjernerne.

Trods muligheden af flere rådsgrupper må det slås fast, at alle ønskede unionen opretholdt, men ved forskellige midler. Rådsflertallet agtede at fastholde forbindelsen til hertugdømmet og atter samle de tre riger ved at indkalde en fyrste udefra. Stridigheder om tronkandidater ville dermed blive elimineret, og Danmark ville kunne opretholde sin position og indsigt i unionsstyrelsen. Thott-slægten og andre med interesser i de dansk-svenske grænsegne var interesseret i uhindret at opretholde handel og adgang til godser på den anden side af rigsgrænsen. Hensynet til Norges arvestatus og

tilknytning til Danmark, samt spørgsmålet om Gotlands tilhørsforhold måtte yderligere pege på en ny udenlandsk fyrste af den gamle kongelinie på unionstronen for at skabe enighed.

Heroverfor ønskede Gyldenstjernerne at skabe samling omkring en nordisk kandidat (s. 390), og altså så at sige svejse unionen sammen indefra. Partiopdelingen i Sverige før Erik af Pommerns afsættelse og forbindelsen mellem Norge og Sverige ved Lødøse- og Kalmartraktaterne i 1441 (s. 198) talte for en smidig politik, hvortil kom slægtens østvendte interesser, og at Erik Erikssøn fra 1446 var bosat i Sverige (s. 342).

Gyldenstjernernes argumenter for en mere realistisk bedømmelse af magtforholdene i unionen med større hensyntagen til Sverige vandt ikke fremgang i rigsrådet. Opfattelsen af Danmarks lederposition og hensyntagen til hertugdømmet og eksportinteresserne til de vendiske hansestæder, især Lübeck, måtte skabe flertal for en henvendelse til hertug Adolf. Erindringen om Engelbrekts felttog var levende, og de senere svenske krav på Skåne, Halland og Blekinge tyder på, at frygten for svensk dominans og ekspansion på danske landskabers bekostning kan have mindsket Gyldenstjernernes muligheder for at vinde tilslutning til deres politik.[32] Det må betones, at forhandlingerne om en ny konge og spørgsmålet om unionens fortsættelse har været vanskelige og mere indviklede, end hidtidig forskning har haft blik for.

I slutningen af juni blev afholdt et nyt rådsmøde i København, som varede til omkring midten af juli. Hertug Adolf deltog i forhandlingerne om et kongsemne, og han havde den 22-årige junker Kristian med i sit følge. Dette tyder på, at sidstnævntes kandidatur forinden var blevet aktuel og skulle føres igennem i konkurrence med de sidste oppositionelle kræfter i rigsrådet.[33] Mødetidspunktet kan forekomme sent, men samlingen må ikke betragtes isoleret, eftersom det norske rigsråd ved samme tid synes at være samlet i Oslo, og svenskerne i juni var forsamlede i Stockholm, hvor de skulle vælge tronkandidater inden det fællesnordiske kongevalgmøde.[34]

Dokumentmaterialet giver udsagn om tilstedeværelsen af 12 rigsråder i København i juni-juli: ærkebisp Tue Nielssøn af Lund, bisperne Jens af Roskilde, Ulrik af Aarhus, Henning af Odense samt Erik Nielssøn, Otto Nielssøn, Oluf Axelssøn, Klaus Nielssøn, Peder Hogenskild, Niels Erikssøn (Gyldenstjerne), Eggert Frille og kansleren Oluf Jenssøn. Flere var sandsynligvis til stede, og 1448 28/6 deltog de omtalte råder ved Eggert Frilles regnskabsaflæggelse efter anmodning fra *»Rigens Raad af Danmark«*. Af udenrådsadelige var Torben Bentssøn (Bille), Iver Axelssøn (Thott) og Jep Klaussøn (Godov) til stede i staden ved samme tid.[35]

Foruden regeringsforretninger,[36] var det forhandlingerne om tronkandidaten, der var det vigtigste. Grev Kristian udtalte i sin revers til hertug

Adolf 1448 28/6, at det var et almindeligt rygte *»wo de Raetgheuer des Riikes to Dennemarken gheistlick unnd werlick arbeiden umme uns tokesende uor eren Heren unnd Koningk«*. Det fremgår, at hertug Adolf havde deltaget i disse forhandlinger.

Skrivelsen er interessant ved oplysningen, at Adolf for kort tid siden ses at have gjort søstersønnen bekendt med Valdemar III's håndfæstning fra 1326, hvorfor Kristian tilskyndet af hertugen bekræftede det gamle dokuments bestemmelse, at hertugdømmet Slesvig aldrig skulle forlenes med kongeriget og aldrig have fælles herre.[37] Ægtheden af Constitutio Valdemariana er draget i tvivl af den ældre nationalistiske forskning, men intet taler herfor. Adolf søgte på baggrund af de tidligere årtiers kampe om hertugdømmet at forebygge en lignende fremtidig udvikling ved at give den gamle artikel ny gyldighed;[38] men tillige fordi Kristian – som søn af Adolfs søster Hedvig i hendes andet ægteskab med grev Didrik den Lykkelige af Oldenburg og Delmenhorst – tidligere var blevet udset og godkendt til hans efterfølger, hvad Adolf nu ikke længere var interesseret i.[39]

Kristians revers er uden stedsbetegnelse. Hvad enten dokumentet er udstedt før, eller snarere efter ankomsten til København, kan det ikke afvises, at rigsråderne, hvis de havde kendskab til Adolfs fremgangsmåde, måtte se herpå med misbilligelse, idet alle chancer for at genvinde Slesvig syntes udelukket. Det var dog ikke hertugdømmet, men hovedsagelig hensynet til unionen, som spillede ind. Kristian var i kraft af sit slægtskab med det gamle kongehus, samt det at han var ugift, et stort aktiv. Constitutio Valdemariana udgjorde ikke det springende punkt i rådsforhandlingerne.

Rigsråderne begyndte allerede på dette tidspunkt at gøre sig fortrolige med tanken om et ægteskab mellem Kristian og den unge enkedronning.[40] Herved kunne riget spare den store affindelsessum, hvad Sverige og Norge også måtte være interesserede i. Dette kunne komme Kristian til gode ved kongevalgmødet. Selv var han ikke uvillig til at acceptere en sådan forbindelse, hvis han blev dansk konge, og der tilmed var udsigt til at blive unionskonge.

Dronning Dorothea og hendes slægtninge var på deres side, efter hvad der meddeltes højmesteren i slutningen af juli, meget bekymrede for, at hun ikke skulle få de indtægter fra Sverige, som morgengavebrevet lovede hende.[41] Den 7. juli udstedte hun i København en følgeskrivelse til Lübeck til 2 af faderens råder om at indhente oplysninger om de der opbevarede dokumenter. Den 15. juli udfærdigede Lübecks magistrat en vidisse af morgengavebrevet.[42]

Morgengavebrevets aktualitet i begyndelsen af juli kan afspejle, at råderne havde fået underretninger fra Stockholm, hvor 2 parter stredes om magten, og følgelig søgte at forberede sig yderligere til kongevalgmødet. Muligvis havde rådet endnu ikke kendskab til Karl Knutssons valg. I det mindste

blev stemningen i København fortsat søgt påvirket for Kristians valg. Roskildebispen Jens Pederssøn tog sin stemme godt betalt. Han forlangte løfte om en kommende retssag om København slot, stad og lens tilhørsforhold. Dette blev tilstået ham 1448 13/7 af hertug Adolf og Kristian. Samtidig skulle bispen beholde Møn med slot, stad, fiskeri og forstrand med alle kongelige rettigheder, indtil en afgørelse var truffet af rigsrådet. Samme dag udstedte Jens Pederssøn sit hyldningsbrev.[43] Hvorvidt andre løfter til gejstlige og verdslige blev skriftfæstnet eller stillet i udsigt, så som forleninger og ridderslag, vides ikke; men efter alt at dømme var der i juli et klart flertal i rigsrådet for Kristian som dansk tronkandidat. Kristians kontakt med Rom kan have stemt gejstligheden for ham, heriblandt ærkebisp Tue, bisp Henning, dekanen Knud Mikkelssøn (bisp i Viborg fra 1451) samt kansleren Oluf Jenssøn og verdslige så som hofmesteren Otto Nielssøn og sønnen Erik Ottessøn.[44] Der var i København ikke tale om et fuldgyldigt valg. Råderne agtede først at møde de øvrige rigers råd. Interimsperioden bliver forståelig.

Erik Nielssøn (Gyldenstjerne) og sønnen Niels Erikssøns tilstedeværelse i København i juni-juli tyder med rimelighed på, at slægten holdt veje åbne for en senere ændret politik, skønt Hr. Erik og hans sønner endnu stod fast på deres standpunkt om en nordisk kandidat. Spørgsmålet er, hvem Gyldenstjernerne foretrak som tronemne? Hændelserne i Sverige påkalder sig opmærksomhed. Modsætningen i rådet dér var kraftigere end i Danmark, og der var tale om en splittelse mellem Oxenstiernerne og Karl Knutsson. Kendskabet hertil stammer hovedsagelig fra Karls egne oplysninger i 1457 fra hans landflygtighedsperiode i Danzig. De er af tendentiøs karakter, men fortjener opmærksomhed.[45]

Rigsforstanderne Bengt og Nils Jönsson (Oxenstierna) skal i foråret 1448 have skrevet til Karl Knutsson på Viborg og bedt ham om at komme til Stockholm med en så stor troppestyrke som muligt til brug mod Erik af Pommern i sommeren.[46] Endnu 1448 7/5 opholdt marsken sig ifølge dokumentmaterialet i Finland,[47] men 1448 23/5 indfandt han sig efter eget udsagn med 800 mand i Stockholm. Herfra sendte han et bud til Hr. Bengt, som opholdt sig på Vesterås slot ved Gustav Karlssons barns dåb, om at indkalde alle rigets mænd til et møde i Stockholm. Ved deres samtaler kort efter i hovedstaden fremførte Bengt Jönsson fordelen ved at tage et barn til konge. Han havde i mange krøniker læst, at det var bedst sådan, når blot der var erfarne forstandere. Karl fornemmede, at Hr. Bengt gerne så en af sine sønner valgt. Han svarede ikke på forslaget, men udskød en afgørelse til rigets mænd kom sammen. Han udtalte imidlertid frygt for, at riget ville komme i vanskeligheder, hvis en konge blev valgt uden danskernes samtykke. Hertil svarede Bengt Jönsson, stadig ifølge Karl Knutsson, at *»de Denen hebben mit unser crone unde unse rike nicht, wii sin vor unse rike unde se vor*

dat ere, und ik wet vor ware welken koning de wy hir kesen, dar bliven de Nordmennen ock by unde scheden sik nicht van uns«.

Under forhandlingerne i Stockholm, hvor rigsråderne og rigets mænd var samlet i juni, foreslog Karl Knutsson valg af en retfærdig, erfaren rigsforstander, indtil der var nået enighed med danskerne. Forslaget vandt tilslutning, også fordi kong Erik havde tilfangetaget en søn af Nils Jönsson. Der gik mange bude mellem sidstnævnte og ekskongen, og alle frygtede, at Hr. Nils skulle bringe Erik af Pommern ind i riget og give ham magtbeføjelser, hvilket ville være alle 3 riger og købmændenes handel til skade. Hertil kom, at Nils Jönsson havde begået adskillige overgreb på stædernes købmænd, hvad der kunne skaffe riget fjender. – Da Nils Jönsson blev klar over, at stemningen var for en anden rigshøvedsmand i hans sted, svor han, at han ikke ville overlade sine magtbeføjelser til andre end den, som blev valgt til konge efter rigets skrevne lov. Trods flere dages forhandlinger ændrede han ikke opfattelse, hvorfor råderne sluttelig enedes om at vælge en konge efter lovbogen for at tilvejebringe ordnede forhold. Dette skulle ske i Sct. Gertruds gildestue 1448 20/6. Resultatet blev, at Karl Knutsson efter hemmelig afstemning blev valgt til konge med overvældende majoritet og hyldet af stormændene inklusive Nils Jönsson, for 1448 28/6 at blive hyldet af lagmændene og flere på Mora Sten og kronet den følgende dag i Uppsala domkirke.

Valgberetningen medfulgte som tillæg til en skrivelse 1457 13/4 til stæderne Lübeck, Wismar, Stralsund og Rostock, – derfor omtalen af købmændene. Beretningen var et juridisk indlæg mod det oprørske svenske rigsråd, som 1457 11/3 ved en skrivelse til flere hansestæder havde søgt at vise ulovligheden af Karl Knutssons kongedømme. Ifølge dette dokument havde Karl lige siden Erik af Pommerns tid stræbt efter at blive konge. Efter Kristoffers død havde han i kraft af sin magt og vælde (inkl. bøsseskytter) gjort sig til konge imod de 3 rigers ed og beseglede breve, som han endog selv havde anerkendt og beseglet (1438-overenskomsten).

At Karl Knutsson ikke overbevisende formåede at legitimere sit kongevalg og rense sig for med støtte af sin svendeskare at have fået valget gennemført fremgår af, at valgberetningen bevidst blev unddraget svenskernes kendskab og ikke fulgte med i hans cirkulæreskrivelse til Sverige 1457 23/4 med næsten enslydende tekst som skrivelsen til stæderne. Hensigten med valgberetningen var at rense sig for beskyldningerne for at have drevet valget igennem imod rådets samtykke og brudt unionen.[48]

Karl Knutsson afgav endnu et retsligt indlæg i en udateret forsvarsskrivelse i anledning af kong Kristians og det svenske råds stævning til ham om at møde for en domstol i Tälje ved pinsetid i 1458. Han anklagedes for at have brudt forbindelsen mellem de 3 riger, som hørte sammen under én konge. Hertil svarede Karl, som det synes ikke uden rigtighed, at han frivilligt ved sit valg havde fået overladt rigets slotte. Han havde desuden selv påpeget, at

råderne burde vente med kongevalget, indtil Halmstad-mødet havde været afholdt. Rådet havde svaret hertil, at *»Dener hade forbruthet thenn forbinding mellem riken, som wårt rådh i Swerige, Danmarkz rådh, och offte siden sagt och underwist hafue, och therfore wåre Swenske men mere plichtige att fölie och holde effter gammel Sweriges bescreuen logh om thera konunge kor, en att holde sådane förbinding etc. oppa ricksens och theris förderf«.*[49]

Forskellen mellem Karls 2 skrivelser er, som E Lönnroth har påpeget, slående. I valgberetningen blev Stockholm og Mora Sten udpeget som retsgyldigt valgsted med efterfølgende hyldning og troskabsaflæggelse. I det såkaldte andet forsvarsskrift optræder rådet som enigt ved hans valg. Begge skrivelser søger imidlertid at vise, at Karl ikke med magt havde bemægtiget sig kronen, men blev konge i kraft af et frit valg efter svensk lov, og at han ikke havde svigtet unionen.[50]

Karl Knutssons udsagn om sit standpunkt til unionen, som han gentog i 1458 overfor det svenske råd, synes at gøre det klart, at dette udsagn var i det mindste en del i overensstemmelse med sandheden. Det var Oxenstiernerne og deres tilhængere fra slægten Natt och Dag, der tidligere havde været i opposition til marsken, som var stemt for et hurtigt kongevalg.

Opdelingen i 2 partier forklarer, hvorfor kravene fremtræder så at sige omvendt ved kongevalget i juni. Opmærksomheden samler sig om rigshøvedsmandsembedet, som begge parter efter alt at dømme bestræbte sig på at besidde. Oxenstiernerne ønskede ikke, som flere forskere har påpeget, at afstå herfra, idet grundlaget for hovedparten af deres magt i så fald ville forsvinde. Hertil kom, at slægten med Jöns Bengtssons valg til ærkebisp efter Nils Ragvaldssons død i februar 1448 indtog en stærk position, som det gjaldt om at udnytte ved et øjeblikkeligt kongevalg, hvor chancerne for at få deres kandidat på tronen var størst.[51] Karl Knutsson kunne ikke være interesseret heri. Han ønskede at fremtvinge et nyt høvedsmandsvalg, hvor han ifølge sine store erfaringer havde gode chancer for at blive valgt. Spørgsmålet er, hvorfor Karl Knutsson blev valgt på dette tidspunkt, muligvis med anvendelse eller demonstration af sin magt.[52] Karl havde ønsket at vente med kongevalget, men sprang alligevel til. Hvad kan forklaringen være på dette?

Der kan ikke være tvivl om, at Oxenstiernernes position i kraft af deres besiddelse af rigsforstanderembedet har spillet stærkt ind. Men hvis rådsaristokratiet frygtede for slægtsgruppens magt, indebar et valg af Karl Knutsson en ligeså farlig potentiel trussel mod rådskonstitutionalismen på baggrund af hans tidligere egenmægtige optræden. Der må have været vægtige grunde til, at Karl blev valgt. Meget taler for, at det blandt andet var muligheden for en restitution af Erik af Pommern, som gav Karl Knutsson gode kort på hånden.[53] Den gamle konge var i foråret lanceret som tronkandidat, som K Kumlien, E Lönnroth og G Lögdberg har dokumenteret. Et

flyveskrift fra Vadstena kloster argumenterer for hans valg i revelationsform, og i ordenskastellanen Hans von Gleichens indberetning til højmesteren 1448 2/5 oplyses, at 2 bisper havde været hos Erik og opfordret ham til at indfinde sig i Sverige før midsommer.[54]

Det er lidet rimeligt i lyset af Eriks kirkepolitik i 1430'erne, at bisperne alene bragte hans kandidatur på tale. Snarere var de, som R Bergström og H Gillingstam mener, blevet udsendt til den gamle konge som repræsentanter for Oxenstiernerne og deres tilhængere. Ved at aktualisere Eriks kongevalg, samtidig med at de selv stræbte efter kronen, varetog slægten egne interesser, idet de også under Erik af Pommern kunne håbe på at bevare deres magtposition.[55] Tanken om at vælge Erik til konge var endvidere fremme i Norge i løbet af sommeren.[56]

Oxenstiernernes plan slog fejl. Frygten for og erindringen om den gamle kongens styre og arveføIgeplaner (s. 65) var for stor blandt råderne i Stockholm. Af flere onder var Karl Knutsson, når alt kom til alt at foretrække fremfor Erik af Pommern. Han var desuden den eneste, som effektivt ville kunne gøre sig gældende ved en erobring af Gotland i forlængelse af Kristoffers håndfæstning om øens tilhørsforhold, og forhandlingsresultatet i 1446 (s. 346). Det er muligt, at Oxenstiernerne også havde blik herfor, men om dette og om deres egen tronkandidat vides intet.

Den hastige aktion mod Gotland i slutningen af juli 1448 tyder yderligere på, at Karl overfor sine modkandidater vandt rådsflertallet for sig. Foruden Gotlandsspørgsmålet, hvor stemningen blandt borgerne i Stockholm var for en fast optræden på grund af tabene forårsaget af ekskongens udliggere,[57] er det rimeligt, at Karl ved løfter om forleninger, økonomiske garantier, ridderslag og sikring af nordgrænsen mod russerne samt ved påpegning af Eriks pommerske og preussiske kontakter og Sveriges mangeårige styre under udenlandske konger bedrede sin position betydeligt.[58] Han kan tillige, som H Reuterdahl og Y Brilioth har peget på, have vundet bispernes støtte ved forsikringer, idet disse måske ikke alle var stemt for Jöns Bengtssons kandidatur og heller ikke efter Baselkonciliets nederlag måtte ønske Wienerkonkordatets bestemmelse om pavelig provision ved embedsudnævnelser ført igennem, så kongemagten genvandt den gamle magt over kirken.[59] Lundeærkebispens primatkrav og overgang til paven i 1447 kan yderligere have bevæget bisperne til at forsvare sig overfor den danske kirke.[60]

Vedrørende unionshensynet kan der ikke være tvivl om, at Karl Knutsson ligeså lidt som Oxenstiernerne sigtede på et nationalt kongedømme med efterfølgende unionsopløsning, men at begge parter bestræbte sig på at vinde alle 3 nordiske kroner.[61] Dette forhold må indbyde til større overvejelser, end der almindeligvis er blevet unionshensynet til del.[62]

Karl Knutssons bestræbelser på at erhverve rigsforstanderstillingen inden fællesmødet med det danske rigsråd skyldes efter alt at dømme, at dette

embede var et springbræt til kongetronen. Dette afslører, at han nærede stor tiltro til valgmødets muligheder for egen fremgang. Hensynet til Danmark og det danske rigsråd kommer her ind i billedet. Forklaringen på Karls optimisme kan med rimelighed hidrøre fra kendskab til Gyldenstjernernes politik (kandidaten Knud Henrikssøn en forvanskning af Karl Knutsson??), til hvilken slægtsgruppe Karl havde forbindelser via datterens ægteskab i 1446 med Erik Erikssøn. Af betydning er, at Karl Knutssons tendentiøse udsagn til højmesteren i august 1448 om, at det danske rigsråd havde været hos ham 3 gange og anmodet ham om at blive dansk konge,[63] kan dække over forbindelser til Gyldenstjernerne i Danmark (s. 396). Ved et kongevalgmøde kunne disse grupper med magtfulde frænder bag sig og fælles interesser i Baltikum støtte hinanden og sandsynligvis føre Karls unionskongevalg igennem, idet nordmændene, som Lødøse- og Kalmartraktaterne fra 1441 havde vist, måtte være mere tilbøjelige til at følge Sverige end Danmark. Karl kan via svigersønnen, som tidligere opholdt sig i hans nærhed,[64] have fået oplysning om udviklingen i Danmark i forsommeren 1448, hvor rådet ikke ønskede Erik af Pommern til konge.[65] Dette synspunkt kan forklare, hvorfor Karl Knutsson drev kongevalget igennem i juni. Han må forinden have fået kendskab til, at det danske rigsråds flertal havde haft indledende forhandlinger og ønske om at få grev Kristian af Oldenburg valgt. Dette ikke blot skabte, men indebar en fare, idet Karl – troligt med kendskab til Kristians slægtsforhold og danskernes påpegning af Norges statsretslige særstilling – måtte se sine chancer forringet, hvis han ventede længere.[66]

Vigtig for forståelsen af Karls valg er hans argumentation for, at Sverige kunne tillade sig at tage føringen i kongevalget. Omtalen i Karls andet forsvarsskrift af det svenske råds gentagne bebrejdelser mod det danske for at have brudt »*then förbinding*« mellem rigerne, påkalder sig her opmærksomhed. Karl Knutsson ville efter alt at dømme ikke nævne dette overfor det svenske rigsråd, hvis der ikke var en sandhedskerne heri. Det er situationen i 1440 på Kalmarmødet, hvor det danske råd ved forinden at have valgt Kristoffer svigtede 1438-aftalen om et fælles kongevalg, som drages frem.[67] Danskerne havde trods Karls og fleres klager i 1440 til ærkebisp Johannes Laxmand og Klaus Nielssøn fået deres kandidat anerkendt som unionskonge efter Erik af Pommern. Hvorfor skulle det nu ikke være Sveriges tur?

Formodningen om Sveriges tilsidesættelse kan have indgået som et vigtigt argument ved Karl Knutssons valg. Opfattelsen af rigets andenrangsstilling genfindes i den samtidige lybske krønike, og Vadstena-diariets oplysninger, at kongevalget skete uden at spørge danskerne, lige så vel som Halmstadmødets beslutning i 1450 om fremover at vælge en dansk eller en svensk konge ikke taler herimod.[68] Argumentationen kan forklare det store antal

stemmer til Karl Knutsson (Valgberetningen: over 50 mod 1 og 3-4 stemmer, Karlskrøniken: 63 mod 3 og 5),[69] og valgindskriften på Mora Sten, hvorefter en ridder af svensk nationalitet var valgt til konge (Miles natione Svecis).[70]

På denne vis lykkedes det Karl Knutsson ved flere væsentlige argumenter at opnå kongetronen, således at han efter sin kroning i Uppsala 1448 29/6 (i nærværelse af blandt andre bisperne Nils König af Linköping, Erik af Strängnäs, Åke af Vesterås, Magnus af Åbo og muligvis den senere ærkebisp Jöns Bengtsson),[71] i et dokument 1448 13/7 til hofmesteren Bengt Jönsson kunne understrege, at han havde overtaget alle slotte og landområder efter Sveriges lov og bragt riget til fasthed i styrelsen.[72] I juli måned, omtrent på samme tid som en hær under Magnus Grens ledelse satte over til Gotland, blev enkelte rigsråder sendt til Norge for at virke for Karls valg. Det danske rigsråd modtog tillige meddelelse om valget, hvortil ifølge Karlskrøniken blev føjet en forsikring om at iagttage unionen mellem rigerne samt et krav om at måtte få den overførte krigsskat tilbage, sandsynligvis til brug for Gotlandsfelttoget.[73]

I Danmark var hertug Adolf og grev Kristian draget fra København sidst i juli efter at have tilvejebragt et rådsflertal for Kristians kandidatur. Det fællesnordiske kongevalg kom aldrig i stand. Råderne modtog forinden sikre efterretninger om Karl Knutssons valg og forholdsregler overfor Gotland.

Ved midten af august blev et rådsmøde afholdt i København efter alt at dømme for at nå til endelig enighed om tronemnet og vælge konge. Ærkebisp Tue, bisperne Jens, Kristian, Ulrik, Gert, Henning og Thorleif samt Nils af Linköping og Claus Wulf af Slesvig deltog i begravelsesmesser for Kristoffer.[74] Nærværende i København var enkedronning Dorothea, hofmesteren Otto Nielssøn, kansleren Oluf Jenssøn, landsdommeren Laurids Thomessøn (Vesteni) og de udenrådsadelige Niels Knudssøn (Panter) til Svanholm og Engelbrekt Albrektssøn (Bydelsbak) til Torbenfeld.[75] Flere af de tilstedeværende råder og udenrådsadelige i juni-juli var antagelig også mødt frem, heriblandt Erik Nielssøn og hans sønner (s. 396).

Linköpingbispens ophold i København kan, foruden en formodning om tidligere danske indbydelser til et fælles kongevalg,[76] tyde på, at Nils König, som synes at have været en af de 2 formænd ved valgproceduren i Stockholm,[77] deltog i et gesandskab med den opgave officielt at give meddelelse om Karl Knutssons valg og initiativ overfor Gotland.[78] Et rådsflertal ønskede imidlertid ikke denne til konge. Karls oplysninger til højmesteren i august, at det danske rigsråd havde været hos ham 3 gange, og at han endelig den sidste gang havde accepteret en anmodning om at blive deres konge, må afvises som urigtige. Udtalelserne var bevidst tendentiøse, idet

det ville være lettere for Karl at opnå Konrad von Erlichausens hjælp og støtte, når han kunne påpege udsigten til at blive unionskonge.[79]

Det danske rigsråds flertal var stemt for endnu en gang at føre sin kandidat igennem til unionstronen, som det var lykkedes med Kristoffer i opfattelsen af 1397-unionsbrevet som eneste legitime unionstraktat.[80] Medvirkende var Gotland, som rådet regnede for en dansk provins, og hvis tilhørsforhold, strategiske og handelsmæssige betydning i Baltikum, råderne ifølge de sidste års politik ikke ønskede at give Sverige rådighed over. Ericus Olai vil endda vide, at det var efterretninger fra Gotland, som fremskyndede det danske kongevalg. I forlængelse af den gamle historieskrivers synspunkt må endvidere bemærkes hans udsagn om, at det danske rigsråd skulle have frygtet et svensk flådeangreb på Danmark fra Øresund for at underlægge sig riget (!) og kræve udlevering af alt, som i tidens løb var blevet frataget Sverige. Danskerne skulle indtil videre have været lettede over Karl Knutssons angreb på Gotland, så de fik tid til at bringe kongevalget i orden.[81] – Kontrolmuligheder af udsagnet savnes.

Den Stralsundiske krønike meddeler, at omkring Sct. Bartholomæusdag (24. august) ankom repræsentanter fra Lüneburg, Hamburg og Lübeck samt flere af hertug Adolfs råder til København.[82] En hamburgsk familietradition vil vide, at borgmesteren Henrik Koting var til stede ved valget af Kristian,[83] og deltagelsen af Slesvigbispen Claus Wulf 1448 15/8 taler for rigtigheden heraf. Det vides ikke, om Kristian var nærværende; men hertug Adolf opholdt sig 1448 28/8 i Segeberg sammen med Kristians brødre Mourids og Gert af Oldenburg.[84]

Udsendingene modtog, så vidt det kan bedømmes, beediget tilsagn om rigsrådets valg af Kristian til Konge, mod at han beseglede en foreløbig håndfæstning. Det vides ikke, om det danske rigsråd oprindelig havde inviteret hansestæderne for at lægge pres på det svenske rigsråd ved kongevalget. Stædernes deltagelse skal snarere ses som et forsøg på at knytte nye forbindelser til rigsrådet, men tillige som et taktisk træk af hertug Adolf og Kristian for at bedre betingelserne for Kristians kongevalg. Dette lykkedes ikke. I forpligtelsesbrevet, som Kristian skulle udstede, sikrede rigsrådet sig fortsat indflydelse på regeringsudøvelsen, belært af erfaringerne fra Erik af Pommerns og Kristoffers tid. Sluttelig blev det bestemt, at Kristian snarest ved begyndelsen af september skulle modtages ved rigsgrænsen.[85]

I henseende til Gotland var rigsrådet stedt i en vanskelig situation ved Karl Knutssons erobringsinitiativ. Så sent som i foråret 1448 havde råderne påpeget øen som dansk ejendom overfor et ordenssendebud på en anmodning om foranstaltninger om Erik af Pommerns overgreb (s. 400). Hermed er også sagt, at råderne havde blik for en skærpet optræden overfor svenskerne. Karl Knutsson var sandsynligvis klar herover. Han opholdt sig på Borgholm på Øland for at være nær sine styrker og hindre en bedring af Erik

af Pommerns position, men ifølge Ericus Olai også for at vække frygt blandt danskerne for et indfald i Blekinge, for at hindre et aktivt dansk udspil i Gotlandssagen.[86]

En militær aktion fra dansk side skulle efter alt at dømme først igangsættes, når alle midler var opbrugt. Det må formodes, at råderne trods udsigten til en svensk erobring af Gotland og fordrivelse af Erik af Pommern og eksistensen af 2 konger i unionen, håbede at tilvejebringe en ordning ved en ny unionstraktat, så Danmark havde i det mindste nogen kontrol med øen. Det gjaldt om at arbejde for en løsning, indtil kongevalget og styrkelsen af regeringsførelsen kom i orden. Rigsråderne Joakim Flemming og Anders Hąk blev sendt til Karl Knutsson på Borgholm for at anmode ham om at trække tropperne tilbage fra Gotland, som hørte til det danske rige. De fik tillige, så vidt det kan bedømmes, bemyndigelse til at acceptere et møde med det svenske rigsråd, hvor stridsspørgsmål imellem rigerne skulle afgøres, og hvor den gamle unionsforbindelse skulle bekræftes. Forhandlingsvejen blev søgt holdt åben, samtidig med at tiden skulle styrke rådets position.[87]

Rigsrådets utilfredshed med svenskernes valg af Karl Knutsson og angrebet på Gotland kommer til udtryk ved, at Kristoffers testamentariske gaver til bestemmelsessteder i Sverige ikke blev udleveret. Danskerne (rigsrådstestamenteeksekutorerne) reserverede ifølge Vadstena-diariet det hele for sig selv og fremtidige konger. Endelig blev kravet om at få udleveret Kristoffers svenske krigsskat ikke opfyldt.[88]

I København, hvor rådsmødet blev afsluttet før udgangen af august,[89] blev der truffet foranstaltninger til Kristians modtagelse. Flere råder, heriblandt Otto Nielssøn og udenrådsadelige begav sig til Jylland, hvorimod ærkebisp Tue, bisp Jens († 13.9.1448), dekanen Knud Mikkelssøn og Oluf Axelssøn ikke deltog i rejsen.[90] Mødet med grev Kristian, som blev eskorteret af hertug Adolf og hans råder med et stort følge, skete ved Koldingbro den 1. eller 2. september 1448. Rigsråder og udenrådsadelige med følge mødte op i stort tal for at ledsage den udvalgte konge på den videre færd.[91]

Forinden havde Kristian 1448 1/9 i Haderslev med hertug Adolf og 12 af dennes råder som garanter beseglet rigsrådets forpligtelsesbrev, som nøje fastslog rådets indflydelse på regeringsstyrelsen og indskærpede de rådskonstitutionelle rettigheder.[92]

Riget skulle forblive et valgrige, og ingen udlændinge måtte indtrænges uden samtykke af et rådsflertal. Udlændinge måtte ikke modtage rente af riget, besidde slot, len eller have sæde i rigsrådet, og slotte måtte ikke uddeles uden rådets godkendelse. Kongens gård og hofstat skulle regeres efter rådets samtykke. Kristian måtte i det hele taget ikke foretage sig noget, som angik kronen, uden at have indhentet rådets tilladelse, og krig måtte ikke påbegyndes uden rådets samtykke. Erfaringerne fra Erik af Pommerns dage gav sig udslag i bestemmel-

sen om, at Kristian ikke måtte føre klenodier eller breve ud af riget. Yderligere måtte han ikke pantsætte eller afhænde rigets slotte, len eller rente, uden at det var højst nødvendigt og begrundet med hensyn til rigets tarv, og først efter at have indhentet rådets samtykke. Rådets tilladelse skulle endvidere foreligge ved skatteudskrivninger. Klostre og andre steder samt almuen måtte ikke gæstes over evne. Udlændinge måtte ikke vælges til værge af nogen i Danmark uden ifølge loven. Kristian forpligtede sig til at overholde kong Kristoffers breve til »*Danmarks righes infødde men och inwonere*« i henseende til slot, len, rente, privilegier eller frihed, mens derimod dennes ventebreve på slot, len eller rente blev erklæret ugyldige. Alle artiklerne skulle besegles med Kristians majestætssegl senest et år efter kroningen. – I et næsten enslydende dokument samme dag til hertug Adolf og dennes råder lovede Kristian at overholde bestemmelserne fra det danske rigsråd.[93]

I den foreløbige håndfæstning havde rigsrådet så travlt med at sikre sin magt endog mod en mulig indtrængen af hertugdømmets adel, at det ikke nåede at karakterisere adelstandens rettigheder nøjere. Dette skete først i den efterfølgende række håndfæstninger fra kong Hans.[94] Derimod må det bemærkes, at rigsrådet, som formelt optrådte som rigets repræsentation overfor kongen, lod Kristian besegle forpligtelsesbrevet inden hyldningen foregik på landstingene, for at binde ham til at efterleve bestemmelserne. Som det var lykkedes Kristoffer at undgå at besegle en håndfæstning, fordi det skulle ske på et Danehof, således havde Kristian sandsynligvis også evne til at undgå dette trods fornyet løfte i valg- og kroningseden om at udstede en håndfæstning. Bestemmelsen, om der overhovedet skulle afholdes Danehof, skulle herefter tages med rådets samtykke. Rigsrådet var Danehoffets fornemste arvtager.[95]

Hyldningen af den nye regent må i betragtning af landstingenes svindende betydning opfattes som en nødvendig, retslig formalitet. Indbyggerne anerkendte rigsrådets dispositioner, samtidig med at kongen og indbyggerne forpligtede sig overfor hinanden ved løfter og troskabsed. Den 28. september svor Kristian kongeeden på Viborg landsting, som med ændringerne i betingelserne for Danehofs afholdelse stort set var enslydende med Kristoffers ed. Det vides ikke, hvornår hyldningen fandt sted på de øvrige landsting. For Fyns og Sjællands vedkommende skete det sandsynligvis i oktober på rejsen mod København.[96] Ved hyldningen på landstinget i Lund i april 1449 skal ærkebisp Tue personligt have overdraget rigsfanen til Kristian.[97]

Først i slutningen af oktober 1448 ankom Kristian fulgt af råder og andre til København, hvor han kom i besiddelse af rigets slotte.[98] Der vides ikke meget om udnævnelsen af nye høvedsmænd på dette tidspunkt; men det må bemærkes, at Otto Nielssøn i 1451 havde i det mindste Rinds Herred i forlening,[99] og at Timme Nielssøn (Rosenkrantz) besad Koldinghus sandsynligvis før 1449 1/5, hvilket han kan have modtaget af Kristoffer (s. 258). Riberhus overgik til Ludvig Nielssøn (Rosenkrantz) før 1454 28/9, og før 1452 26/4 var Skanderborghus overdraget til Erik Ottessøn, hvorimod Hen-

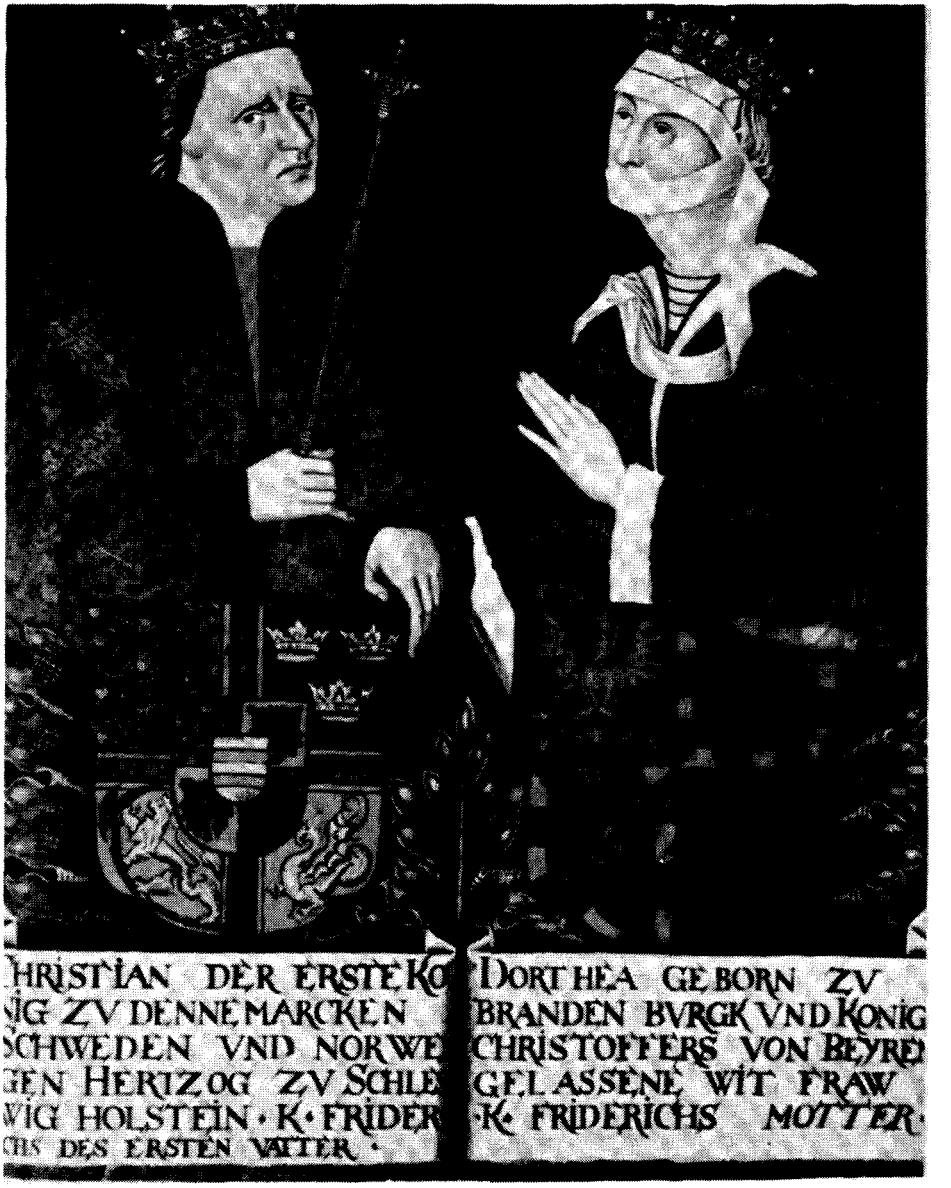

Kristian I og dronning Dorothea, som de er fremstillet på en anetavle i Frederiksborg slot. Der er tale om en kopi af portrætter, som dronningen lod male på fløjdørene på et nu forsvundet alterskab i Turø kirke efter Kristians død i 1481. Dorothea bærer af denne grund sørgelin (Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg, Hillerød).

rik Knudssøn i sommeren 1451 fik Bygholm ved Horsens i pant (se bilag 2). Rosenkrantzerne udbyggede deres position og nød Kristians tillid. Det samme var tilfældet med Eggert Frille, som med baggrund i kammermesterembedet tillige blev høvedsmand på Københavns slot, mens Evert Moltke blev forflyttet til Nykøbinghus på Falster. På Ravnsborg fik Tyge Lunge, søn af rigsråden Ove Lunge, sæde – hvis det ikke var sket i 1447. Hvem der overtog Stegehus og Tranekær efter bisp Jens og grev Hans vides ikke; men i midten af 1450'erne besad Erik Aagessøn og Philip Axelssøn, begge af slægten Thott, disse slotte, ikke uvæsentlige træk, når ledende slægter og Kristians tilhængere skal udpeges. – Torben Bentssøn (Bille) fik før 1449 25/1 sæde på Abrahamstrup.[100]

Efter midten af november aflagde Eggert Frille regnskab for kongen og rigsrådet, og tilstede var: ærkebisp Tue, elektus Oluf Daa til Roskilde, hofmesteren Otto Nielssøn, Niels Jenssøn (Galen), Klaus Nielssøn, Oluf Axelssøn, Jep Lunge, Claus Rønnow, Torben Bille, ærkedegnen Oluf Mortenssøn, kansleren Oluf Jenssøn, Ove Lunge, Aage Axelssøn (Thott), Oluf Lunge og Sjællands landsdommer Niels Skave. Nærværende i København synes tillige at være Joakim Flemming, Anders Hak og Knud Mikkelssøn.[101]

Blandt råderne var en del nye. Foruden Oluf Daa, som automatisk ved bispevalget indtrådte i rådet, drejer det sig om Niels Jenssøn (Galen), Jep Lunge, Torben Bille, Aage Axelssøn, Oluf Lunge og Niels Skave. I 1449 kommer Peder Erikssøn (Gyldenstjerne), Evert Moltke, Johan Bjørnssøn, Laurids Thomessøn (Vesteni) og Mogens Ebbessøn (Galt) til.[102] Flere havde i Kristoffers sidste år gjort sig bemærket. Antallet tyder på, at Kristian valgte dem på grund af deres støtte til hans kandidatur. I august 1450 var Korfitz Rønnow og Strange Nielssøn (Bild) rigsråder.[103] Ved udgangen af 1451 ses Eggert Frilles broder Johan at besidde rådsstatus i lighed med Follert van Knob, Jens Torbernssøn (Sparre), Iver Axelssøn (Thott) og Stig Olufssøn (Krognos).[104] Nye slægter nåede kongegunst, mens Frille, Rosenkrantz og Thott befæstede deres stilling. Rosenkrantzernes position afspejles ved, at Erik Ottessøn benævnes med rigsrådstitel 1452 1/5, og at Timme og Ludvig Nielssøn ligeledes hører til denne kreds 1453 11/7.[105] Udviklingen fra Kristoffers sidste år slog igennem (s. 261).

Gyldenstjerne-slægten optræder ikke i dokumenter fra København i slutningen af 1448, et yderligere tegn på, at slægten ikke fik sine synspunkter ført igennem i rigsrådet. Henrik Knudssøn ses i marts 1449 at opholde sig i Horsens.[106] Bisp Gert af Børglum var ved samme tid dog hos Kristian i København. Først i sommeren 1449 ved kapløbet om Gotland mærkes Niels Erikssøn i kongens nærhed sammen med broderen Peder Erikssøn, som benævnes råd 1449 31/7? og 1449 3/11.[107] Bisp Gert befandt sig samtidig hos Kristian sammen med broderen Niels Pederssøn til Aagård.[108] Det er rimeligt at slutte, at Gyldenstjernerne først i foråret 1449 gav den nye konge

deres fulde støtte og ikke længere ville stå tilbage for de øvrige råder. Peder Erikssøns rådstitel, som han efter alt at dømme erhvervede før Gotlandsfelttoget, kan kun befæste dette.

Det var ikke tilfældigt, at Gyldenstjernerne var tilbageholdende ved valget af Kristian. Det vil erindres, at Karl Knutsson i 1447 erhvervede de Hagenske godser af domkapitlet i Ribe. Forinden havde Erik Nielssøn i 1446 ved sønnen Eriks giftermål med Karls datter søgt at binde slægternes livlandske interesser sammen i et forsøg på at anstille magtfulde fordringer på Henning Albrektssøns godser overfor den livlandske Orden. Eftersom Karl Knutsson havde blik for Livlands betydning for handelen på Novgorod og i Østersøområdet og iøvrigt fortsatte Kristoffers østpolitik,[109] havde Gyldenstjernerne i forsommeren 1448 interesse i en forståelse med Karl Knutsson (s. 390). Vigtigt er i denne sammenhæng, at ordensmesteren i Livland af hensyn til behovet for hjælp mod Novgorod tidligere havde søgt at tilfredsstille den mægtige Viborghøvedsmand samt domherrerne i Ribe og arvekravene fra Gyldenstjernerne med et forslag, hvorefter parterne skulle mødes i Livland til en endelig afgørelse i sagen efter almindelig landsret, forudsat at Ordenen beholdt højhedsretten til godserne. Blev dommen eksempelvis afgjort til Ribe-domherrernes eller Karl Knutssons fordel, ville godserne mod genløsningsret ved dødsfald blive udleveret mod betaling af de 4000 rhinske gylden, hvormed Ordenen havde indløst Erras og Amma af Elisabeth Podebusk.

Ordensmesteren inviterede parterne til at give møde i Reval i august 1448. Det nøjagtige tidspunkt for udsendelsen af indbydelserne kendes ikke, men må søges i foråret 1448.

For Gyldenstjernerne i Danmark var der således endnu håb om en gunstig ordning i det livlandske godsspørgsmål. Det er forståeligt, hvorfor slægten satsede på Karl Knutsson som kongsemne for den bedste varetagelse af økonomiske interesser, samtidig med at andre muligheder blev holdt åbne.

Godsspørgsmålet blev ikke løst på mødet i Reval. Karl Knutsson anerkendte ikke ordensmesterens forslag, og Gyldenstjernerne synes ikke at have sendt repræsentanter, måske på grund af det vigtige rådsmøde i København i august. Sagen blev udsat et år til stor fortrydelse for Karl Knutsson, som opfattede ordensmesterens vægring ved at udlevere godserne og stændermødets beslutning som et forsøg på at trække tiden ud og hindre ham i at benytte sin retmæssigt erhvervede ejendom.[110]

Først bedringen i Kristians politiske situation efter årsskiftet 1448-49 skulle formå Gyldenstjernerne til at slutte op om den unge konge og søge deres interesser varetaget, eftersom Karl Knutssons forhold til den livlandske Orden ikke var det bedste. – Det skulle blive Anders Nielssøn (Banner), fra begyndelsen af 1450'erne gift med Gotskalk Anderssøns enke, Kirstine

Eriksdatter (Gyldenstjerne), som før januar 1455 kom i besiddelse af godserne Erras og Amma, idet han fik områderne i pant på samme vilkår som i 1448. Anders Nielssøn overtog Gyldenstjernernes arvekrav på de livlandske godser og forenede tillige Ordenens og Karl Knutssons krav i sin person. Han synes at have udgjort en acceptabel kompromisløsning i det langvarige godsspørgsmål, eftersom Karl Knutssons forbundsplaner med ordensmesteren mislykkedes i foråret 1455.[111]

Med valget af den 22-årige Kristian af Oldenburg til konge genvandt rigsstyrelsen fasthed og styrke. Allerede før han fik udleveret len og slotte efter ankomsten til København, havde Kristian reelt påbegyndt sit hverv som regent. Fra Horsens havde han i en skrivelse til Danzig meddelt sit valg til dansk konge og anmodet staden om at afbryde sejladsen på Sverige og handelen med Karl Knutsson.[112]

Såvel udstedelsesstedet som henstillingen viser, at også råderne var rede til en skærpet optræden mod Karl Knutsson om nødvendigt, og påbegyndte en diplomatisk aktion, som i første omgang var rettet til stæderne nærmest Sverige. Senere udstedte Kristian 1448 3/10 fra Vejle en skrivelse til Lüneburg, og som det synes tillige til Lübeck og øvrige vendiske hansestæder. Karl Knutsson havde bemægtiget sig Sverige og ført Danmark og Sverige fra hinanden uden Danmarks riges råders kendskab og samtykke. Fremgangsmåden var imod de eder, beseglede breve, enighed og forbund, hvormed Sverige og Danmarks rige og krone var forbundet til evig tid, hvad Karl tidligere personligt havde været med til at stadfæste. Desuden havde Karl uden videre ladet belejre Gotland med Visby slot og stad, som hørte til Danmarks rige. Lüneburg og Lübeck blev opfordret til at belære Karl om at lade Kristian og det danske rige uhindret nyde deres friheder, rettigheder og privilegier. Henstillingen havde den tilsigtede virkning, og efter at Lüneburgs magistrat havde ansøgt om forholdsordrer hos Lübeck 1448 22/10, undslog staden 1448 11/12 at sende repræsentanter til Lübeck til forhandlinger med Karl Knutssons udsendinge.[113] Af Kristians brev til Lüneburg fremgår, at han henstillede til staden om at yde ham støtte *»wente unse heren und redere und vrunde myd jw und gij myd en schollen unser jeghen hern Karl van der wegene to rechte yo bistendich sin ...«* Sluttelig blev staden opfordret til ikke at sende Karl Knutsson krigsfornødenheder og andre varer.

Kristians argumentation var i overensstemmelse med rådets hidtidige politik overfor Gotland og unionen. Karl Knutsson blev skildret som en usurpator. Henvisningen til beseglede breve og forbund omfatter bekræftelsen af 1397-unionsbrevet på Kalmar-mødet i 1438. Det blev ganske fortiet, at det danske rigsråd i 1440 havde brudt 1438-overenskomsten om det fælles kongevalg. Svenskernes egenhændige valg af konge ramte det danske rigsråd, som overfor unionen havde overtaget flere af Erik af Pommerns mål.

Angrebet på provinsen Gotland måtte skabe et alvorligt modsætningsforhold mellem de 2 riger. Højmesteren opfattede utvivlsomt situationen rigtigt, når han i en skrivelse til markgrev Hans 1448 6/12 om Kristians breve til de preussiske stæder udtalte frygt for *»grosser krige«* mellem de 2 riger den følgende sommer.[114] Muligheden for fredelig forhandling var dog endnu til stede. De før Kristians valg udsendte råder Joakim Flemming og Anders Hak (s. 393) meddelte i november i København resultatet af mødet med Karl Knutsson. Denne havde nægtet at trække tropperne tilbage fra Gotland og fastholdt, at øen retteligt hørte til Sverige. Udsendingene havde imidlertid modtaget en skrivelse, hvori Karl krævede et åbent beseglet brev fra Kristian om tilslutning til et møde i Halmstad 1449 1/5. Efter drøftelser med rigsråderne udstedte Kristian 1448 12/11 det forlangte dokument, hvorefter 6 råder ville indfinde sig på mødestedet, *»ath forhandla medh idhert raadh ock sendebud the ærinde som j hiit om scriffuit haffue«*. Kristian ville personligt indfinde sig, hvis det var nødvendigt. Sluttelig formanede han Karl til at trække sine folk tilbage fra Gotland *»som medh rætto hörir under kronen aff Danmarke som oss underwisat er«*.[115]

Karl Knutsson håbede efter alt at dømme ved en aftale om et møde at sikre sig større tryghed, indtil Gotland var erobret, og styrke sin position ved forhandlingerne om stridspunkterne mellem rigerne og unionens nyordning. Heroverfor gik Kristian og det danske rigsråd med til mødet for at redde unionen og forsvare retten til Gotland.

Aftalen forhindrede ikke, at danskerne søgte at styrke deres stilling. Norge blev søgt vundet, og efter rådsmødet blev Eggert Frille og Aage Axelssøn sendt til det norske rigsråd for at formå dem – under henvisning til det gamle forbund og broderskab med Danmark – til at vælge Kristian mod løfte om at overholde indbyggernes rettigheder og privilegier.[116] Kristian udstedte tillige et formeligt trusselsbrev til Karl Knutsson, som ifølge Vadstena-diariet nåede denne i Vadstena efter midten af december 1448.[117] Den svenske konge havde blik for muligheden af et dansk angreb på Sverige og lod istandsætte grænsefæstningerne Skagaholm, Rumlaborg, Öresten, Kindaholm og Ekholm.[118] Tilstedeværelsen af flere danske adelige på den sydhallandske fæstning Laholm i 1448, heriblandt Mogens Ebbessøn (Galt), Korfitz Rønnow, Follert van Knob, Jens Due, Knud Trudssøn (Has), Eskil Slet, Axel Sakstrup og Magnus Bentssøn kan have sammenhæng med dansk militært beredskab.[119] Det gjaldt for svenskerne om at søge Gotlandsfelttoget afsluttet så hurtigt som muligt.

Erik af Pommern og Gotland

Fra Visborg havde Erik i 1447 fortsat overgrebene på hansestædernes købmænd. Det havde ikke hjulpet Stralsund at stille sig villig til en fredelig ordning med ham, hvorfor staden udrustede fredsskibe og opfordrede andre stæder til at afbryde handelen med Gotland. Lübecks mæglingsbestræbelser lykkedes ikke; Erik synes tværtimod at have sendt staden et udfordrende brev, som kun øgede misstemningen imod ham.[1]

Overgrebene førte til, at Lübeck indkaldte til et hansemøde i Rostock i begyndelsen af december 1447, som tog beslutning om at udruste fredsskibe mod Eriks udliggere i foråret 1448.[2] Stralsund modtog beslutningen med glæde.[3] Lübeck anmodede tillige højmesteren om at bidrage med 300 mand i kampen mod den gamle konge og hans sørøvervirksomhed.[4]

Allerede inden opfordringen nåede Konrad von Erlichausen, havde denne efter ordenssendebudenes hjemkomst fra Gotland 1447 18/12 og beretningen om Eriks lidet imødekommende holdning til at indstille udliggernes virksomhed taget et eget initiativ. Bevæget af klager samt under hensyntagen til, at Erik agtede at ruste sig i det kommende år, havde højmesteren 1448 6/1 skrevet til de 6 vendiske hansestæder om muligheden af et fælles forbud mod varetilførsel til Gotland, idet et isoleret handelsforbud fra Preussen ikke ville have tilstrækkelig virkning. Han agtede at tvinge Erik til at betale skadeserstatninger. I en skrivelse 1448 8/1 blev ordensmesteren i Livland anmodet om at være beredt til en sådan blokade.[5] Samtidig indbød Konrad de preussiske stæder til et møde 1448 25/1. Ifølge en passus i en skrivelse til markgrev Hans 1448 10/1 var det hans hensigt at gøre Erik af Pommern mere velvilligt stemt til planerne om Gotlands overgivelse til Ordenen, når han ved handelsblokaden kom i en yderligere kritisk situation.[6]

Stralsund stillede sig i begyndelsen af februar imødekommende til højmesterens forslag om en handelsblokade. Rostock erklærede sig også villig til drøftelser herom.[7] En fælles aktion synes dog ikke at være kommet i stand, og Konrad udstedte efter overvejelser med sine rådsherrer og de preussiske stæder et forbud mod at bringe varer til Gotland. Den 31. marts blev ordensmesteren i Livland anmodet om at udstede en tilsvarende bestemmelse.[8] – Når højmesteren ikke vandt tilslutning fra de vendiske stæder, skyldtes dette uvilje fra Lübeck mod en effektiv blokade, som ville indvirke på handelen, hvorfor stæderne fastholdt søudrustningerne mod Eriks udliggere, og siden sikrede byens Stockholmsfarere trods Wismars afbud.[9]

Konrad von Erlichausen ønskede ikke at blive involveret i en krig mellem Erik og hansestæderne.[10] Han havde 1448 20/1 i en skrivelse til Lübeck meddelt, at han først ville forhøre sig om Kristoffers mening, eftersom den gamle konges udliggere havde deres tilholdssteder på Gotland, som hørte til

unionsrigerne.[11] Den 28. januar nedfældedes instruktionerne til sendebudene til Danmark. Rejsen blev imidlertid udskudt ved underretningerne om Kristoffers død. Først i begyndelsen af marts 1448 var et nyt gesandtskab rede til at afrejse, denne gang til enkedronning Dorothea og det danske rigsråd. De nye instruktioner fra 1448 8/3 havde de gamle som forlæg. Jürgen Roghausen skulle, som G Lögdberg og K E Murawski har vist, i selskab med borgeren Jakob Kulenberger fra Danzig klage over Magnus Gren og andre, som havde tilføjet preusserne skade. De skulle kræve godtgørelse og løfte om, at preusserne ikke fremover blev udsat for hindringer eller skade i deres søfart og handel. Sendebudene skulle anmode Dorothea og rigsrådet om at overtale sørøverne på rigernes ø Gotland til at tage imod en godtgørelse, og for fremtiden lade preussiske skibe i fred. For tilfældet, at dronningen og råderne skulle svare, at formaninger ikke ville hjælpe, men at udliggerne også forgreb sig på rigernes undersåtter, skulle Roghausen søge at få Dorotheas og rådets samtykke til, at Ordenen på egen hånd påtog sig at beskytte sine undersåtter. De skulle tillige kunne kræve godtgørelser, hvor sådanne var at få.[12] Ifølge recessen ved de preussiske stæders møde 1448 15/3 skulle udsendingene også forhøre sig hos rigsrådet i Danmark, om råderne ville gøre fælles sag med Ordenen, hvis der i Preussen blev taget forholdsregler mod Erik af Pommern.[13]

Under forhandlingerne mellem råderne og ordensrepræsentanterne en gang i slutningen af april – begyndelsen af maj 1448 stillede råderne sig imødekommende til Konrad von Erlichausens anmodning – når blot Gotland ikke kom fra Danmarks krone. Råderne erklærede, at de snarest ville sætte skibe i søen, *»iw unde deme ghemenen kopmanen tho beschermende alze wy alder best konen...«*, og udtrykte ønske om et godt forhold til Ordenen. Hvad angik klagerne over Magnus Gren og andre, ville råderne tale med disse. Havde nogen beseglede breve, skulle vedkommende give møde. Råderne ville stille de skadeslidte tilfreds ved betaling i varer og penge.[14] – Det var tydeligt, at det danske rigsråd søgte at varetage egne interesser og opretholde venskabelige forbindelser til stæderne og Ordenen.

Omtrent samtidig med ordenssendebudenes afrejse til Danmark udstedte højmesteren 1448 12/3 en instruktion og 1448 16/3 et akkreditiv til en ordensrepræsentant Mattis Buchssen til Erik af Pommern. Denne skulle overfor den gamle konge bringe hans tidligere forslag til Henrik Hattenick på bane (s. 369). Buchssen skulle sige, at Konrad havde været parat til at efterleve Eriks ønske; men at den planlagte sendefærd til Kristoffer havde måttet aflyses ved underretningerne om kongens død. – Hensigten med Konrads udspil var at stille Erik imødekommende til en ordning om hans udliggeres overgreb.[15]

Under Mattis Buchssens fravær indfandt sig hos højmesteren udsendinge fra Erik af Pommern, heriblandt borgmesteren i Rügenwalde, som for kort

tid siden havde været hos den gamle konge. De meddelte 1448 11/5, at Erik hellere overlod Gotland til Ordenen end til nogen anden, skønt andre eftertragtede landet. Den gamle konge ønskede øen pantsat for 30.000 nobler, hvortil kom et krav om en årlig betaling på 5000 rhinske gylden. Beløbet skulle erstatte Eriks tidligere udgifter ved øens indløsning fra Ordenen og slottets bygning samt de årlige indkomster af øen.[16]

Baggrunden for Eriks udspil var, som G Lögdberg har klarlagt, hans fornyede muligheder efter Kristoffers død. Et svensk parti, efter alt at dømme Oxenstiernerne, havde fremført hans kandidatur (s. 388). Den gamle konge var inviteret til at indfinde sig i Sverige ved midsommertid. Ordenskastellanen Hans von Gleichen, som for kort tid siden havde aflagt et besøg i Pommern, meddelte 1448 2/5 til højmesteren, at den gamle konge samlede mandskab (600 svende) i hertugdømmet, idet han med 300 af disse – hvoraf resten skulle blive på Gotland – agtede at sejle til Sverige. Her ville han indsætte hertug Erik den Yngre, søn af hertug Vartislav af Wolghast, som sin stedfortræder, indtil han havde klarhed over, om han kunne blive enig med de øvrige riger.

Meddelelserne viser, at Erik af Pommern tragtede efter Danmark og Norges krone og atter søgte at blive unionskonge. Eftersom situationen var spændt på grund af forholdet til hansestæderne, og Erik ikke ville afskedige og indskrænke sine udliggeres virksomhed, men tværtimod 1448 1/5 imødegik Danzigs klager, gjaldt det for ham om at bedre sin position.[17] Planen om Gotlands pantsættelse ville kunne forbedre forholdet til Ordensstaten og give ham frie hænder til at føre forhandlingerne med de nordiske riger til ende. Samtidig ville der trods alt være en mulighed for at afstå øen, hvis alle planer svigtede. Realpolitiske overvejelser afgjorde som tidligere Eriks politik.

Konrad von Erlichausen undlod ikke overfor de pommerske udsendinge at påpege fordelene for Erik og afvigelserne fra drøftelserne 8 år tidligere (s. 141). Højmesteren ønskede ikke at gå nærmere ind på forslaget, førend rigsråderne i de nordiske riger havde givet deres samtykke til øens pantsættelse, og enkelte af Ordenens kompthurer tilsluttede sig dette, så Ordenen ikke kom i et modsætningsforhold til rigerne. Konrad anmodede følgelig sendebudene om at bevæge Erik til at få rigsrådernes samtykke. Ville kongen ikke forsøge herpå, var højmesteren villig hertil, for senere at forhandle om vilkårene for Gotlands pantsættelse. Svaret tiltalte ikke de pommerske udsendinge; men de lovede at overbringe Konrads mening til Erik, som så skulle give oplysninger om den nærmere fremgangsmåde.[18]

G Lögdberg formoder, at højmesteren i sit svar kan have været påvirket af det danske rigsråds holdning til hans sendebud (s. 400). Der vides intet herom, og 1448 30/4 var Jürgen Roghausen endnu ikke vendt tilbage.[19] Holdningen fortsætter derimod Konrads tidligere forsigtige holdning om

opbakning fra unionsrigerne ved en eventuel overenskomst om Gotland. – Først ved midten af august indfandt borgmesteren i Rügenwalde sig på ny hos højmesteren og overbragte en skrivelse fra Erik, hvori denne anmodede om, at Konrad ville sende kompthuren i Danzig og en af Ordenens preceptorer til sig til forhandlinger om Gotlands afståelse til Ordenen for 20.000 nobler. Højmesteren stillede sig imidlertid denne gang (efter som førhen at have indhentet enkelte kompthurers mening om nødvendigheden af Sveriges og Danmarks samtykke) helt afvisende til Eriks forslag. Planen om Gotlands overgang til Ordenen var skrinlagt.[20]

Baggrunden for højmesterens holdning var efterretninger om Karl Knutssons invasion på Gotland, som snart bragte det åbne land i svenskernes besiddelse, så Erik alene besad Visby og slottet. Konrad havde under disse omstændigheder ingen interesse i at blande sig i konflikten, idet Karl Knutssons angreb bedrede handelens vilkår. Det var vigtigere at stå i et godt forhold til den svenske konge, hvorved Ordenen tillige havde håb om en gunstig løsning i bispestriden på Øsel. Højmesteren stillede sig meget imødekommende overfor Karl og ophævede i efteråret på opfordring sejladsforbudet til Gotland af hensyn til troppernes forsyning. Samtidig ansøgte han Karl Knutsson og hærføreren Magnus Gren om ikke at give støtte til bisp Ludolf på Øsel.[21]

Erik af Pommerns sendebude til Konrad, som ankom 8 dage før Karl Knutssons udsendinge 1448 20/8, fortalte, at den gamle konge ville blive på Gotland.[22] Eriks stilling var under belejringen ikke den bedste. I slutningen af september anmodede han Ordenen om råd og bistand. Højmesteren afslog dette, men udstedte 1448 2/10 et lejdebrev til ekskongen med gyldighed indtil midsommer 1449,[23] hvad der tyder på, at Erik var klar over, at han måske ikke kunne blive ved med at besidde Visby og Visborg. Han var dog, da situationen endnu var tålelig, opsat på ikke godvilligt at overgive sig. Han anmodede sine slægtninge i Pommern, hertugerne Vartislav og Barnim, hertuginde Maria af Stettin samt hertug Adolf af Slesvig om hjælp. I skrivelser fra henholdsvis 15. og 29. november søgte disse at vinde Konrad for Eriks sag ved henvisning til, at Ordenen, som de sagde, var forpligtet ved et forbund til at hjælpe den gamle konge. Højmesteren blev opfordret til at undsætte Erik af Pommern med en stor hærstyrke mod Karl Knutsson.[24]

Konrad von Erlichausen svarede på opfordringerne 1449 6/4. Han gjorde opmærksom på, at han ikke kendte til eksistensen af et forbund. Da Erik endnu en gang i slutningen af 1448 før vinteren havde bedt Ordenen om hjælp og redning, forsikrede højmesteren med smidighed overfor adressaterne, at han med bedrøvelse var blevet bekendt med Eriks betrængte situation. Han havde gerne villet gribe ind til fordel for ham, men den forestående vinter havde hindret dette. Han var imidlertid kommet overens med den

gamle konges repræsentanter om, så snart vejret tillod det, ved et gesandtskab at søge at mægle mellem parterne, hvis Erik anmodede herom, og begge konger gav deres samtykke.[25]

Det må bemærkes, at Erik af Pommern skrev til hertug Adolf af Slesvig. Baggrunden var sandsynligvis, at hertugen var garant for våbenstilstandsaftalen fra 1446 (s. 348), og herforuden Adolfs slægtskab med Kristian i Danmark, hvorfor han – som Erik håbede – ville tale hans sag.[26] Forbindelsen tyder endnu en gang på nye konstellationer i Østersøen. Hermed er også sagt, at hertug Adolf var klar over det danske rigsråds krav på Gotland og opfattelsen af øens tilknytning til Danmark. Hans udsagn til højmesteren om, at han selv ville understøtte sin *»kære frænde«* ville gavne søstersønnens sag og medvirke til at hindre svensk besiddelse af Gotland.

Karlskrøniken vil vide, at danskerne efter aftalen med Karl Knutsson på Borgholm henvendte sig til Erik med tilbud om hjælp og undsættelse, hvad der blev velvilligt modtaget. Krønikens udsagn må afvises som kronologisk urigtige og kun have det formål at retfærdiggøre Karl Knutssons kamp mod det forræderiske danske rigsråd og Erik. Derimod må det stå klart, at Karl Knutsson under indtryk af Kristians trusselsbreve øgede belejringspresset mod Visby, hvad der sluttelig natten til 1448 4/12 førte til stadens overrumpling, så Erik snart kun var i besiddelse af slottet.[27]

Den gamle konges situation og levnedsmiddelforsyning var alvorligt truet. Den 22. december 1448 afsluttede hans repræsentanter en overenskomst med høvedsmanden Birger Trolle og andre svenske bemyndigede. Erik skulle ombytte Visborg med Borgholm på Øland på livstid. Overgivelsen af Visborg skulle ske 1449 20/4, 8 dage efter Påske, mens ingen frist kom i stand for Borgholms og Ølands overgivelse, hvilket len – som var Karl Knutssons pantelen for 40.000 mark – Erik skulle holde til Karls og den svenske krones hånd.[28]

Svenskerne strakte sig langt for at komme Kristian og danskerne i forkøbet. I januar 1449 blev foretaget flere dokumentvidimationer for at styrke Sveriges ret til Gotland.[29] Den 4. januar hyldede indbyggerne Karl Knutsson ved dennes stedfortrædere Magnus Gren, Birger Trolle, Erik Axelssøn (Thott), Lage Posse, Johan Karlsson (Färla) og væbneren Jusse Olofsson. Indbyggerne gav sig ind under Sveriges krone til evig tid, fordi Gotland tidligere med rette hørte herunder *»som vaer cronica oppenbarliga bewiser och betyger«*[30].

Fredsoverenskomsten 1448 22/12 åbner forståelse for Erik af Pommerns overvejelser. Ved at betinge sig frist til 1449 20/4 ved henvisning til, at han måtte have ordentligt vejr, førend rejsen fra Visborg påbegyndtes, kunne Erik klare sig vinteren over. Han kunne modtage levnedsmidler og stadig have udsigt til at styrke sin position. – Karl Knutsson var sandsynligvis klar herover trods oprindelig tilfredshed med aftalen. Den 25. februar 1449 gav

han ordre til svigersønnen Erik Erikssøn om at overgive Borgholm til Birger Trolle eller den, som sidstnævnte skriftligt angav.[31] En ny troppestyrke blev udrustet under Magnus Grens ledelse, som skulle påskynde Eriks afrejse.[32] Sagen var den, at farvandene inden fristens udløb atter var sejlbare, hvad der ville give den gamle konge mulighed for at modtage forstærkninger.

Karl Knutssons overvejelser var velbegrundede. Erik havde i begyndelsen af januar, muligvis før årsskiftet, sendt et brev til Kristian i Danmark. Den gamle konge anmodede om en hjælp på 400 bevæbnede svende og meddelte, at han holdt Gotland til Danmarks krone – hvad der afslører, at Erik søgte at udnytte Kristians og rigsrådets krav på øen. Henvendelsen forfejlede ikke sin virkning. Den 25. januar skrev Kristian tilbage. Han takkede Erik for erklæringen om at holde Gotland til kronen og gav oplysning om, at han *»nw«* sendte ham et antal folk under ledelse af ridderen Folmer Mortenssøn (Gyrsting) og Jørgen Lauridssøn (Oxe) med kost og spisning, *»...swa at the skule bliffue hoos ether, ether til hielp oc trøst, hwor I thøm behøffue oc tilsighe...«*. Kristian erklærede sig villig til at give yderligere hjælp, og anmodede Erik om at meddele nyt om sin situation, så han kunne rette sig herefter. Sluttelig oplyste den unge konge, at han sendte ham nogle fødevarer, som Jørgen Lauridssøn skulle overbringe.[33]

Kristians svar viser, at Eriks opfordring om hjælp kom belejligt. Det danske rigsråd omtales ikke, men det må pointeres, at rådet stod bag den nyvalgte konge. Der var ikke tale om en løsrevet politik fra Kristians side. Blandt andre rigsråder var marsken Oluf Axelssøn, Anders Hak og Knud Mikkelssøn samt landsdommeren Niels Skave til stede i København ved denne tid.[34] – Med kendskab til Oluf Axelssøns senere optræden har denne kunnet imødekomme Erik af Pommerns anmodninger. Overfor Gotlands betydning og konflikten med svenskerne var det gamle fjendskab glemt (s. 79). Chancen var for god til at lade sig spille af hænde, når det gjaldt vitale interesser. Det er muligt, at råderne i København indledningsvis har drøftet betingelserne for en forsoning med deres gamle konge i et forsøg på at bryde ethvert tilløb til forståelse mellem Erik og Karl Knutsson (se nedenfor).

Den danske ekspedition i februar døjede med snestorm og uvejr, og enkelte af troppetransportskibene synes at være forlist med alt mandskab.[35] Flere skibe, heriblandt forsyningsskibene, nåede frem, men kunne ikke komme ind i Visbys havn. Erik anmodede ifølge den lybske krønike den svenske høvedsmand om tilladelse til at hale en båd med fødevarer fra skibene, så han kunne klare sig indtil tiden for slottets overgivelse. Anmodningen blev tilstået i tillid til overenskomsten af 1448 22/12.[36] – Meddelelserne er med rette blevet draget i tvivl, og ifølge Eriks aftale med Birger Trolle havde han fået tilladelse til at bringe levnedsmidler til slottet.[37] Alligevel kan krønikens oplysninger dække over en rigtig kerne (svenskerne mangle-

de selv levnedsmidler)[38] om kontakter til Erik, idet en dansk undsætningshær i foråret blev sendt til Gotland.

I anden halvdel af marts 1449 blev et rigsrådsmøde afholdt i København. Til stede var blandt flere ærkebisp Tue, bisperne Gert af Børglum, Thorleif af Viborg og Oluf Daa af Roskilde, samt Eggert Frille, Peder Hogenskild, Aage Axelssøn, Evert Moltke og kansleren Oluf Jenssøn.[39] Især var Gotland genstand for forhandlinger. Det blev besluttet at sende en flåde til Erik af Pommern under anførsel af Oluf Axelssøn. Ærkebisp Tue Nielssøn og de øvrige bisper lovede ved rådsforhandlingerne at foranstalte processioner og messer til fredens bevarelse og for styrken, som skulle sendes til Gotland.[40] Endelig kom det i København efter alt at dømme til forhandlinger om betingelserne for et forlig med Erik, som mundede ud i villighed til at overlade den gamle konge Nykøbinghus på Falster, Ravnsborg, Aalholm og sandsynligvis hele Lolland samt en årlig betaling på 10.000 gylden mod at komme i besiddelse af Visborg og rigets klenodier.[41] – Evert Moltke var høvedsmand på Nykøbing slot, Tyge Lunge? på Ravnsborg og Oluf Axelssøn på Aalholm. Beslutningen om at udlevere Erik disse fæstninger, som han for de lollandske slottes vedkommende havde overdraget sine slægtninge i 1437 (s. 71), viser mere end noget andet Kristians og rådets iver efter at besidde Gotland. Oluf Axelssøn må formodes at være en af ophavsmændene til forslaget. Hans senere besiddelse af Visborg som Kristians fortrolige tyder herpå.

Højmesteren meddelte 1449 5/6 til markgrev Hans, at Erik skulle indfinde sig i Danmark ved midsommertid for at modtage de 3 slotte. Samtidig skulle Kristian krones til konge, og Erik afstå retten til de 3 riger.[42] I betragtning af Konrad von Erlichausens øvrige viden om den danske holdning overfor svenskerne må udsagnene tillægges vægt. Oplysningerne, som forskningen ikke har fæstnet sig ved, tyder på, at Kristian og råderne tilstræbte en endelig forsoning med den gamle konge. Hertil kommer, at Eriks nærværelse ved kroningen og symbolske overdragelse af rettighederne til rigerne – som han rigtignok efter egen mening ikke frivilligt havde givet fra sig – skulle fastslå kontinuiteten og Kristians ret til at blive unionskonge. Karl Knutssons kongedømme ville blive yderligere underkendt, og Norges tilhørsforhold til Danmark blive styrket.[43]

Planerne om Erik af Pommerns overdragelse af sine rettigheder til Kristian tydeliggøres ved, at forholdet til Norge blev aktuelt på rådsmødet i marts. Eggert Frille og Aage Axelssøn var vendt tilbage fra Oslo, og nærværende i København 1449 23/3 var tillige bisp Jens af Oslo og Hartvig Krummedige.[44] Et tilbageblik på forholdene i Norge forklarer situationen og beslutningen i København om, at Kristian ville møde det norske rigsråd i Marstrand i juni.

De norske råders standpunkter var forskellige. To grupper havde udspaltet sig, hvoraf den ene og sandsynligvis største under ledelse af ærkebisp Aslak Bolt, bisp Gunnar af Hamar, Oluf Nielssøn og Erik Sæmundsson var stemt for valg af Karl Knutsson, og den anden under ledelse af bisp Jens af Oslo, Hartvig Krummedige og rigsforstanderen Sigurd Jonsson var for Kristians kandidatur.[45] Trods Bohus-konventionen, hvor enkelte råder, heriblandt Oluf Nielssøn og Erik Sæmundsson, 1449 26/2 afsluttede en overenskomst om, at Karl Knutsson skulle komme på Norges trone,[46] og trods det at Karl i 1448 skal have modtaget en sådan opfordring,[47] blev det det dansksindede parti, som i kraft af en bestemt optræden og en vis hensynsløshed sluttelig fik drevet Kristians valg igennem.[48] På et rådsmøde i Oslo omkring februar 1449 var der flertal for at vælge Kristian. Forklaringen herpå synes i højere grad, end norsk forskning har pointeret, at skulle søges i, at Eggert Frille og Aage Axelssøn var til stede på mødet. At rådsflertallet var for Kristian fremgår af, at bisp Jens og Hartvig Krummedige blev udpeget til at rejse til Danmark og overbringe kongen rådernes beslutning. De indfandt sig i København omkring 1449 23/3, hvor de hyldede Kristian. Senere rejste de med Eggert Frille og Aage Axelssøn tilbage til Oslo, hvortil de kom i slutningen af maj.[49] Den senere påstand fra svensk-orienterede råders side om, at en hær på 2000 mand omtrent samtidig blev ført til Norge,[50] må afvises (s. 407).

Eggert Frille og Aage Axelssøn medbragte til de norske råder et akkreditiv om, at de var bemyndigede til at tale på Kristians vegne, samt endnu et brev, hvori Kristian berørte bisp Jens' og Hartvig Krummediges sendelse. De 2 udsendinge gentog opfordringen om at vælge Kristian og forsikrede, at han ville overholde rigets og indbyggernes rettigheder og privilegier. Resultatet blev, at de forsamlede, heriblandt ærkebisp Aslak Bolt, rigsforstanderen Sigurd Jonsson, provst Alf Thorgardsson, ærkepræsten Sigurd Bjørnsson, Olaf Hakonsson (Stumpe), Kolbjørn Gerst, Mathias Jakobsson (Rømer) og Simon Bjørnsson 1449 3/6 skrev til Kristian og meddelte, at de ville møde ham i Marstrand 1449 15/6.[51]

Det norske råds hurtige og enstemmige valg af Kristian tyder på, som O Benedictow har påpeget, at Eggert Frille og Aage Axelssøn allerede i februar gav tilbud om, at Kristian var villig til at udstede en norsk håndfæstning, og at bisp Jens og Hartvig Krummedige blev sendt til København for at forhandle nærmere herom. Det er sandsynligt, at de 2 danske råder i slutningen af maj bragte et udkast til håndfæstning med sig, som fik en positiv modtagelse.[52]

Erik Sæmundsson synes ikke at være til stede i Oslo. Han var modstander af Kristians valg og havde 1449 19/5 fra Tønsberg anmodet almuen på Agder om at modsætte sig valget af den danske konge.[53] Hvad angår Aslak Bolt, som førhen var tilhænger af Karl Knutsson, besad det dansksindede parti et

effektivt middel til at holde ham fast på Kristians kandidatur. Det var lykkedes Hartvig Krummediges svende under deres herres rejse til Danmark at fratage ærkebispens tjenere nogle breve, som ifølge stridighederne i Korshavn i juli mellem Aslak og Hartvig Krummedige, hvor Sigurd Jonsson, Kolbjørn Gerst og Simon Bjørnsson søgte at mægle, var af højst kompromitterende karakter, idet de viste, at ærkebispen havde handlet i Karl Knutssons interesse.[54]

Hvorvidt Aslak Bolt havde søgt at bevæge den svenske konge til at tage Norge i besiddelse ved en kup-lignende aktion støttet på bønderne er ikke klart. Derimod fulgtes bestræbelserne fra dansk side op med et indfald i Sønderbo herred i Sverige omkring 1449 1/5. Vadstena-diariet ansætter angrebet til tiden før pinse.[55] Hensigten med indfaldet, der iøvrigt ikke var heldigt, var at svække svenskernes greb om Gotland, samtidig med at Karl Knutssons muligheder i Norge mindskedes. Kom Karl først i besiddelse af Norge, ville Kristians og det danske råds udsigt til at hævde sig i unionen blive så at sige umuliggjort.

Mødet i Halmstad blev ikke afholdt, og alt tyder på, at det danske rigsråd stod bag kongen. Endvidere fik Kristian hjælp fra flere nordtyske fyrster, som 1449 23/3 var mødtes i Wilsnack. Til stede var kurfysten af Brandenburg, flere pommerske hertuger, heriblandt sandsynligvis Vartislav og Barnim, samt hertug Adolf af Slesvig. De besluttede at undsætte Erik af Pommern og hjælpe Kristian. Ifølge Karlskrøniken lovede 14 herrer at bekæmpe Karl Knutsson. Hertil kom, at Kristian ved trolovelsen med Dorothea besad kontakter til hendes brandenburgske slægtninge. Der blev afsendt fejdebreve til Karl Knutsson, og hansestæderne blev opfordret til at give støtte, hvad der dog blev afslået. Stæderne ønskede at være neutrale på grund af modsætningsforholdet til fyrsterne, og besluttede af frygt for kommende krigshandlinger at indstille sejladsen 1449 23/4, hvor fyrsterne ville være færdige med deres udrustninger.[56]

Striden om Gotland og Norge

På Gotland blev Magnus Grens bestræbelser på at få Erik af Pommern til at overgive Visborg før tiden fortolket som et brud på overenskomsten, hvorfor Erik opsagde denne.

Lige efter påsketid inden stilstandens udløb ankom Oluf Axelssøn til Visby med en del skibe. Havnen var blokeret, og svenskerne mente ikke, at flåden kunne forsyne slottet. Alligevel kom en forbindelse i stand, og danskerne forsynede slottet med tropper og forråd. Oluf Axelssøn fremlagde Kristians og rådets tilbud om 3 slotte og et årligt beløb på 10.000 gylden til gengæld for forsoning og udlevering af Visborg og rigets skatte. Slotsoverta-

gelsen skulle finde sted ved midsommer, hvor Erik skulle indfinde sig i Danmark ved Kristians kroning og afstå sine rettigheder til de 3 riger. Kom Erik ikke i besiddelse af slottene, skulle han atter komme i besiddelse af Visborg. Erik gik ind herpå, så vidt det kan bedømmes af de senere hændelser (s. 414), samlede ejendele og klenodier sammen og sejlede bort under dansk eskorte. Ved Bornholm satte han kursen mod Pommern[1]. Vadstenadiariet vil vide, at det skete *»uhilset og mod hans vilje«;* men det vides ikke, om Erik sejlede bort i mistro til Kristian og det danske rigsråd.[2] – Karl Knutsson sendte på sin side ved underretningerne om danskernes overtagelse af Visborg endnu flere folk til Gotland, som indesluttede borgen, lukkede øens havne og landgangssteder for at hindre en dansk hær i at komme til undsætning og erobre øen.[3] Svenskerne agtede ikke at anse spillet for tabt.

Kristians og det danske råds aktive optræden i maj 1449 befæster den opfattelse, at Gotlands tilhørsforhold og Karl Knutssons valg var et alvorligt stridsemne mellem rigerne. Repræsentanter fra Ordenen, som i maj besøgte Danmark for at klage over tilbageholdelsen af preussiske købmænd i Sundet, modtog 1449 13/5 et brev fra Kristian med en anmodning til Konrad von Erlichausen om at sørge for, at svenskerne i sommeren ikke fik tilført gods fra Preussen. Kongen henstillede om at undervise Karl Knutsson, der havde bemægtiget sig Sverige, til at trække sine folk tilbage fra Gotland, den danske krones retmæssige ejendom. Sluttelig erklærede han sig villig til at lade højmesteren, andre herrer, venner og stæder dømme i konflikten, men særlig alvorligt ment har dette næppe været.[4] Udsagnet skulle snarere retfærdiggøre forholdsregler fra danskernes og deres forbundsfællers side. Kristian anmodede således 1449 19/5 Lübeck om ikke at støtte kong Karl. Han meddelte, at han var kommet i besiddelse af Visborg, og at Oluf Axelssøn havde opbragt et skib fra Lübeck ved Bornholm med breve, krudt og andre krigsfornødenheder til Karl Knutsson. Han modtog ingen tilfredsstillende forklaring på stadens opførsel, som muligvis havde baggrund i et gesandtskab fra Karl Knutsson i december 1448 (s. 397).[5]

Det fremgår af et brev fra højmesteren til ordensmesteren i Livland 1449 2/6, at Kristian fik støtte af rigsrådet. Den hjemvendte ordensrepræsentant havde berettet, hvordan enkelte råder i København havde bebrejdet sendebudet, at ordensmesteren i Livland skulle have givet Karl Knutsson hjælp til krigen på Gotland, hvad udsendingen på det bestemteste havde benægtet. Det var tydeligt, at rigsråderne ikke agtede at vige i Gotlandsspørgsmålet.[6]

Karl Knutsson havde i bestræbelser på at styrke sin stilling tidligere aftalt et møde i Kalmar med hansestæderne i første halvdel af maj for at udbygge de venskabelige forbindelser og bilægge klager. Hvorvidt mødet kom i stand, og om hertug Adolf og Kristian i Danmark udstedte lejdebreve på en lybsk anmodning, er imidlertid usikkert.[7] Karls forværrede position gjorde, at han fattede en plan, hvorefter konflikten om Gotland skulle afgøres af

højmesteren og hansestæderne med Lübeck i spidsen. Indtil afgørelsen faldt, skulle danskerne og svenskerne overdrage deres områder på øen til de fuldmægtige dommere. Forslaget blev sendt til Kristian 1449 4/5, og Karl søgte at styrke forslaget ved henvisning til Kalmar-mødets beslutning i 1436 om et møde for afgørelse af Gotlands tilhørsforhold (s. 58) og lagde til, at andre klagemål samtidig kunne behandles. Ved skrivelser fra samme dag til Konrad von Erlichausen – og ifølge en passus i en medfølgende afskrift af brevet til Kristian tillige til hansestæderne – erklærede Karl Knutsson sig villig til at lade dem dømme i konflikten. Han opfordrede samtidig til at undervise *»deme koninge von Dennemarken unde den synen«* til at respektere en retslig afgørelse.[8]

Karl Knutssons forslag havde som baggrund, at Halmstad-mødet ikke kom i stand. Karl søgte at udnytte, at højmesteren 1449 6/4 havde skrevet til ham og Magnus Gren samt Erik af Pommern og erklæret, at Ordenen var villig til at søge at tilvejebringe et forlig i forlængelse af løftet til Eriks 2 udsendinge i slutningen af 1448 (s. 401).[9] Karl Knutsson søgte at vinde de betydningsfulde magter ved Østersøen og lægge pres på Kristian og det danske rigsråd. Dette lykkedes ikke. Ved underretning om Eriks udlevering af Visborg til danskerne, undlod Konrad foreløbig at svare på forslaget. Før 1449 26/5 var højmesteren underrettet om udrustning af en dansk hær til Gotland og en skrivelse fra Kristian med anmodning om, at Ordenen ville gå ham bedre til hånde end hidtil. For Konrad var det i denne situation ikke tilrådeligt at blande sig i nordiske forhold, og 1449 13/7 meddelte han Karl Knutsson, at han ikke kunne tage endelig stilling til hans forslag, fordi han havde få ordensherrer hos sig.[10] Heller ikke fra hansestæderne mærkes et udspil. Kristians brev af 1449 19/5 (s. 408) samt hertug Adolfs bestræbelser på at bearbejde Lübeck i Segeberg i slutningen af maj, måtte få staden til at fastholde en neutral stilling til de 2 rigers stridigheder.[11] Forståelsen mellem Kristian og Erik mindskede udsigten til et møde. Et forslag fra højmesteren i august om et møde i Wolghast blev ikke virkeliggjort.[12] Situationen var i Kristians favør.

På et rådsmøde i København i maj, hvor hofmesteren Otto Nielssøn og Evert Moltke blandt andre var til stede, og Oluf Axelssøn indfandt sig og aflagde beretning om Visborgs overtagelse, blev der taget beslutning om at sende 4000 mand til Gotland for at undsætte øen.[13] Ved samme tid udrustede hertug Adolf skibe og mandskab under ledelse af Kristians broder grev Gert.[14] Hertugerne Vartislav og Barnim af Pommern rustede sig også,[15] og også Erik af Pommern indvilgede i at deltage i togtet.[16] Den samlede flåde skulle mødes ved Bornholm ved midsommer, så Kristian efter alt at dømme kunne nå tilbage fra mødet med nordmændene. Hans kroning i Danmark måtte foreløbig vente, og fandt først sted 1449 28/10, et par dage efter brylluppet med Dorothea. Ved denne lejlighed uddelte kongen 30 ridder-

slag, blandt andet til Axel Lavessøn (Brok), Johan Frille, Mogens Gøye, Evert Moltke, Ove Lunge, Niels Skave og Jens Torbernssøn (Sparre).[17]

Før 1449 3/7 var Kristian i Marstrand, hvor norske råder, adelige, købstadsmænd og almuerepræsentanter valgte ham til konge, skønt den egentlige *»kongevælgende afgørelse«* havde fundet sted i Oslo. Samme dag medbeseglede Kristian sin norske håndfæstning, og garanter var Otto Nielssøn, Eggert Frille, Oluf Lunge, Johan Bjørnssøn, Laurids Thomessøn, Mogens Ebbessøn og Aage Axelssøn.[18] Norge blev formelt fastholdt som et valgrige, og rigsrådets indflydelse blev garanteret. Kristian skulle besøge riget hvert 3. år, udlevere norske breve og dokumenter i Danmark, ikke pålægge ulovlig skat og kun i nødsfald kalde rådet til møder udenfor riget. Hertil kom, at kongen på forbøn af Danmarks og Norges råder foreløbig tillod, at begge rigers indbyggere *»som sigle met sin kiøpenskap aff Norige tiill Danmarck eller aff Danmarck tiill Norige...«* skulle være fri for alle toldafgifter, når undtoges sildefiskeriet. – Bestemmelsen synes at vise, at hovedinteressen blandt flere råder foruden andel i regeringsstyrelsen og tilgang til forleningerne var sikring af handelsinteresserne, hvor Vestjyllands mangel på bygningstømmer og Norges utilstrækkelige kornproduktion gav gode muligheder for handel.

Kristians norske håndfæstning – hvor Haderslevhåndfæstningen synes at være forbillede – og danske råders garanti for bestemmelsernes opretholdelse var udtryk for en ny politik overfor Norge. Det var ikke tilrådeligt, endsige forsvarligt at føre en henholdende politik som ved Kristoffers svenske håndfæstning i 1440-1441. Løfter var nødvendige, hvis Kristian skulle blive konge og vinde flertal i rådet mod Karl Knutssons tilhængere. Ekstra foranstaltninger og anerkendelse af Norge som valgrige var nødvendigt, hvis samhørigheden mellem Norge og Sverige fra Lødøse 1441 skulle brydes.

I Marstrand blev endvidere bestemt, at Kristian ved midsommer 1450 skulle indfinde sig i Trondhjem for at blive kronet. Ærkebisp Aslak Bolt og Sigurd Jonsson blev udpeget til rigsforstandere i kongens fravær. Det norske råd meddelte almuen (kun brevet til Skien syssel er bevaret), at det havde fundet, at Kristian var født af norsk kongeligt blod og var nærmeste arving til kronen efter Erik af Pommern ifølge kongearvebalken. De havde derfor valgt ham til konge. Sluttelig blev almuen opfordret til at sende repræsentanter til Trondhjem i 1450 for at hylde Kristian og bekræfte rigsrådets beslutning.[19]

Flere forskere har opfattet de norske råders genealogiske oplysninger om Kristians kongeslægtskab som urigtige.[20] Dronning Margrethe (Olufs moder) og Kristians morfader forklares således som søskende, i lighed med Erik af Pommerns mormoder og Kristians morfader. – Selv om slægtstavlen muligvis ikke er helt forkert, og udtrykket *»føddæ aff syskynnæ«*, som A

Taranger har påpeget, sandsynligvis skal forstås som nedstammende fra søskende,[21] viser handlingen, at Kristians valg besad et moment af arv, og at det dansksindede parti søgte at legitimere sin optræden overfor almuen. Kristian blev valgt i politisk forstand, samtidig med at den juridiske fiktion om ham som norsk arvekonge blev fastholdt. Kun 7 af 14 norske råder medbeseglede cirkulæret. Flere af dem, der undlod at besegle, havde tidligere tiltrådt Bohus-konventionen (s. 406). Det successionsretslige spørgsmål om arv og valg medvirkede til opdelingen i rigsrådet. Karl Knutssons valg og kroning til norsk konge i Trondhjem 1449 24/11 bekræfter dette.[22]

Fra Marstrand rejste Kristian og de danske råder tilbage til København. Ved midten af juli kom det til forhandlinger med en engelsk delegation. I februar 1448 havde Henrik VI udstedt et cirkulære om forhandlinger med hansestæderne, de preussiske byer og de nordiske rigers råd. En nyopblussen af englændernes krig med Frankrig forsinkede udsendingenes afrejse. Først i november 1448 nåede delegationen til Lübeck. Det var deres plan at rejse til Danmark i begyndelsen af det nye år; men det lykkedes Lübeck at føre igennem – sandsynligvis på opfordring fra de preussiske byer – at englænderne foreløbig blev i staden. Uvisheden om, hvem der ville blive konge i Norge, kan have spillet ind.[23]

Kristian udpegede dekanen Knud Mikkelssøn, Eggert Frille og Niels Erikssøn (Gyldenstjerne) til at forhandle om mulighederne for at tilvejebringe fredelige forhold. Resultatet blev en preliminærtraktat 1449 17/7 (s. 365). Den 24. juli udstedte Kristian et lejdebrev, hvorefter englænderne under stilstanden måtte føre skibe og gods igennem hans farvande til Preussen, hvad enten godset var ombord på engelske eller tyske skibe. Den skærpede holdning overfor højmesteren 1449 13/5 imod transport af engelsk gods på preussiske skibe var mærkbart ændret.[24] Hensynet til Norge og konstellationerne i Østersøen spillede ind.

Foruden Knud Mikkelssøn, Eggert Frille og Niels Erikssøn fremgår det af et dokument fra 1449 18/7 af Kristian om et pengelån af hertug Adolf, godkendt af råderne i Danmark og Norge, at bisp Gert af Børglum, Thorleif af Viborg, den udvalgte Oluf Daa til Roskilde, hofmesteren Otto Nielssøn, Jep Lunge og Joakim Flemming var til stede i København. Hertil kommer kansleren Oluf Jenssøn og den udenrådsadelige Niels Pederssøn (Gyldenstjerne), foruden flere fremmødte til Gotlandsfelttoget så som Strange Nielssøn (Bild) og Peder Erikssøn (Gyldenstjerne).[25]

Gyldenstjernernes nærværelse med 4 personer fortjener opmærksomhed. Niels Erikssøn, Peder Erikssøn og Niels Pederssøn træffes senere på Gotland, hvad der som tidligere omtalt tyder på (s. 395f), at slægten først i 1449 gav Kristian sin fulde støtte og ikke længere ønskede at stå i skyggen for andre råder. Hertil kom, at slægtsgruppen efter kongens valg i Norge og

dansk overvægt på Gotland havde interesse i at støtte Kristian I. I betragtning af Erik Erikssøns tilknytning til kong Karl er det endvidere sandsynligt, at Gyldenstjernerne foruden at ønske en ordning af forholdet mellem Danmark og Sverige så en mulighed for atter at få de Hagenske godser i Livland i hænde efter det resultatløse møde i Reval i august 1448 (s. 396). Synspunktet får støtte ved, at Kristian 1449 15/7 udstedte en følgeskrivelse til sin tjener Niels Gotskalkssøn (hvem Erik Nielssøn havde været værge for), hvori kongen anmodede højmesteren om at udstede et lejdebrev til brevviseren og iøvrigt være denne behjælpelig.[26]

Brevet er ikke det eneste tegn på, at Kristian og danske rigsråder ikke havde glemt interessen for Livland. Karl Knutssons sendebudes udtalelser til højmesteren i september 1449 påkalder sig interesse. Udsendingene fremførte ifølge ordensoptegnelser mundtligt, at Oluf Axelssøn og flere danskere efter at være kommet i besiddelse af Visborg og Gotland havde opsøgt Magnus Gren og foreslået, at de i fællesskab skulle overfalde Lübeck til søs *»til dets skade og fordærv«*. Svenskerne havde vægret sig herved, hvad der havde udløst et nyt forslag fra dansk side. Eftersom svenskerne af hensyn til rigets omdømme ikke ville deltage åbenlyst i feltttoget, kunne de i stedet passende stille hjælpetropper til rådighed og alligevel bistå med at skade Lübeck og andre hansestæder. For foretagendet skulle danskerne være fuldt ansvarlige. De ville til gengæld med al magt bistå Sverige ved bekæmpelsen af Erik af Pommern og hans slægtninge, hvilket sidste krigsforetagende skulle være svenskernes ansvar. – Også dette forslag havde svenskerne afslået ved henvisning til manglende fuldmagt samt ved at pege på det rolige og venskabelige forhold Sverige havde til Lübeck og andre stæder. De svenske sendebude i Preussen meddelte sluttelig Konrad von Erlichausen, at danskerne ved de selvsamme forhandlinger havde åbenbaret planer om at bekrige den livlandske Orden og generobre Harrien og Wirland. Hertil havde de anmodet om at få svensk bistand.[27]

Hvorledes forholder det sig med rigtigheden af disse udtalelser? Besvarelsen er af vigtighed for kendskab til Kristians og det danske råds politik.

G Lögdberg har vist, at Karl Knutsson ved henvendelse til højmesteren ved kapellanen Erik Iversson og Henrik Richelt samt en medfølgende skrivelse af 1449 23/8 om danskernes forræderiske løftebrud og bedragerier ønskede at få et forbund i stand med Ordenen. Han agtede at fortsætte kampen mod Kristian og accepterede ikke aftalen 1449 31/7 om et møde i Halmstad i maj 1450. Karl magtede ikke alene at sætte sig op imod danskernes forbundsfæller. Ordensstaten burde yde hjælp til svenskerne for at hindre et angreb på Livland, mens Karl og hans rige til gengæld evigt ville bistå højmesteren med al deres styrke.[28]

Forbundsplanerne gælder med rimelighed tillige for Sveriges forhold til hansestæderne. Karl Knutsson måtte også ønske at vinde Lübeck og andre

stæder. Han havde i modsætning til Kristian og det danske rigsråd, hvor Oluf Axelssøn og grev Gert opbragte enkelte skibe, været påpasselig med at gøre et godt indtryk som købmændenes beskytter og vogter af den neutrale handel.[29] Udtalelserne til højmesteren fremstår som mistænkelige. Det er ikke klart, om Karl Knutsson kan have modtaget underretning om Kristians støtte til Niels Gotskalkssøn (Hagen), som drog til Livland, efter 1449 28/7 at have modtaget et lejdebrev og en følgeskrivelse af Konrad von Erlichausen.[30]

Udsagnene om danskernes holdning til Harrien og Wirland kan alligevel ikke helt afvises. Planerne danner en fortsættelse af Kristoffers politik og indgår i harmoni med Kristians senere livlandske politik. Kristoffers død og den efterfølgende interimsperiode kan have hindret en stort anlagt plan i Baltikum i at komme til udførelse. Det må dog fastholdes, at et udspil i såfald behøvede svensk støtte med mandskab, skibe og operationsbaser, hvorfor planen måtte falde bort. Det må snarere formodes, at det var Karl Knutsson, som påpegede muligheden af et angreb på Livland for lettere at vinde Ordenen i forlængelse af hans trussel sidst i 1448 overfor kompthuren i Årstå om at intervenere i Narva, Wesenburg og erobre stiftsslottene i Riga.[31]

Oplysningerne om de danske planer om et angreb på Lübeck og andre hansestæder kan dække over lejdeepisoden i 1447 (s. 372). Hvis udsagnet godtages, afslører det, at Kristian og rigsrådet via et hemmeligt forbund med Sverige stadig søgte at fuldføre opstillede mål ved unionens hjælp og samtidig undgå en svensk-hanseatisk koalition. Flere forhold modsiger dog sådanne seriøse danske overvejelser i 1449. Der eksisterer ingen beviser på, at fyrstemødet i Wilsnack i marts 1449 skulle have været rettet mod hansestæderne.[32] Hertil kommer, at striden om Gotland ikke var endeligt afgjort, og at Kristians kontrol med Norge ikke var ordentligt etableret. Flere personer, heriblandt Erik Sæmundsson og Herman og Johan Molteke, som for den sidstnævntes vedkommende var besvogret med Aslak Bolt, havde ikke været til stede i Marstrand, men søgte fortsat at vinde almuen for Karl Knutsson.[33] Hensynet til Norge måtte fraråde fjendtligheder med stæderne. I efteråret 1449 eller muligvis først i foråret 1450 hjalp tyske købmænd Bergen-fogeden Oluf Nielssøn og andre af Kristians tilhængere i Oslo og Tønsberg imod almuen og svenskerne.[34] På mødet i Halmstad i 1450 var det tilstedeværelsen af hanserepræsentanter, som førte til de svenske råders afståelse af Karls ret til Norge til gengæld for et bedret unionsforhold af frygt for en dansk-hanseatisk koalition vendt mod Sverige.[35]

Passer de svenske udsagn overfor højmesteren om danske planer om et angreb på hansestæderne og Livland således ikke, kan sådanne forslag alligevel være bragt på bane af Oluf Axelssøn overfor Magnus Gren. Ændringerne i forslagene kan være fremkommet i bestræbelser på at nå til en

forståelse med Karl Knutssons repræsentanter, hvad der ville binde en del af Sveriges militærmandskab, kræve nye forhandlinger og bedre Kristians og det danske råds mulighed for at styrke sig på Gotland og øge kontrollen med Norge. Muligheden af et taktisk forhandlingsoplæg kan ikke helt udelukkes. En undersøgelse af de svenske udsagn til Konrad von Erlichausen om dansk villighed til mod svensk militærhjælp at bistå ved bekæmpelsen af kong Erik og de pommerske hertuger skal vise denne antagelses rigtighed.

I selskab med hertug Barnim samt muligvis hertug Vartislav af Wolghast mødte Erik af Pommern frem ved Bornholm omkring begyndelsen af juli, hvor Oluf Axelssøn og andre råder gav møde med en militær styrke.[36] Den danske afdeling, heriblandt en del holstenere, sejlede som planlagt til Gotland, mens Erik og hans fætre vendte hjem med deres 800 svende. Den lybske krønike giver som forklaring, at den gamle konge og hertugen ikke kunne få bevisbreve på den skade, de havde lidt ved at afstå Gotland. Stralsunderkrøniken angiver derimod som grund, at Erik blev urolig ved Kristians udeblivelse og ikke ville deltage i Gotlandstogtet. Det var ham nok at have sat danskere og svenskere op imod hinanden.[37]

De 2 krøniketraditioner synes ved en betragtning meget forskellige. Dog synes begge at berøre den samme kerne, hvilket bliver tydeligt ved inddragelsen af løftet til Erik om overladelse af slottene Nykøbing, Ravnsborg og Aalholm med Lolland samt en årlig betaling på 10.000 gylden. Erik af Pommern kom netop ikke i besiddelse heraf.[38] Intet tyder på, at han fremover modtog en sum penge, et tegn på, at Kristian og råderne efter overtagelsen af Visborg ikke længere var stemt for at overholde løfterne, hvorfor Erik frygtede for svig. Muligvis havde dette som baggrund, at Erik beholdt rigdomme, klenodier og dokumenter, som det først 1462 27/7 ved en traktat med hertugerne Vartislav og Otto af Stettin lykkedes at komme i besiddelse af.[39] – Kristians valg i Norge gjorde endvidere behovet for Eriks symbolske overgivelse af sine formelle rettigheder mindre. Den gamle konge var ikke til stede ved Kristians kroning i oktober 1449.

Havde Kristian og rigsrådet efter undsætningen på Gotland ikke mere samme brug for Erik af Pommern, stod de dog ikke på regulær krigsfod med ham og hans slægtninge. Hertug Joakim af Stettin havde endda modtaget penge af Kristian til Gotlandsfelttoget.[40] Derimod så de utvivlsomt gerne, at Eriks magtstilling blev svækket, og at et forlig ikke kom i stand mellem ham og svenskerne. En gang i efteråret 1449 blev der ved borgmesteren i Stolp og den ekskongen nærtstående prior Alf Kruse i Stockholms dominikanerkloster gjort et forsøg – omend resultatløst – på at forlige Erik og Karl Knutsson.[41] I kraft af Eriks arverettigheder til Norge, hvor ikke alle havde anerkendt Kristian, men ønskede Karl til konge, måtte en svensk-pommersk koalition vendt mod Danmark undgås. Ekskongens styrke fremgår af, at han i 1456 kunne stille 2000 ryttere til den tyske Ordens undsætning,

mens højmesteren samtidig anmodede ham om et kontant lån på 50.000 gylden.[42]

Kristians og rådets omgåelse af løfterne til Erik af Pommern sandsynliggør, at Oluf Axelssøn overfor Magnus Gren og andre fremkom med forslag om dansk støtte ved svensk bekæmpelse af den gamle konge, hvis Sverige afgav tropper til danskernes felttog. Særlig seriøst har forslaget ikke været. Derimod må det bemærkes, at oplægget i lighed med de øvrige svenske oplysninger om danskernes planer har det fælles, at de ville binde svenske styrker i dansk interesse og muliggøre en bedring af Kristians position.

Sammenfattende må det påpeges, at de svenske oplysninger til højmesteren i september 1449 må behandles med varsomhed; men at det med forsigtighed er sandsynligt, at Oluf Axelssøn og enkelte andre overfor de svenske hærledere på Gotland indledningsvis kan have fremlagt forslag og veje til at undgå åben krig mellem rigerne.[43]

Ved Oluf Axelssøns og fortroppernes ankomst til Vestergarn fandt de øen velbefæstet, så de ikke kunne komme i land uden kamp. Hr. Oluf og grev Gert indlod sig ifølge den lybske krønike i forhandlinger med Magnus Gren. De meddelte, at de ville søge at tilvejebringe et forlig og hindre, at det kom til strid med tab på begge sider, i særdeleshed fordi de var forbundet i venskab og indbyrdes beslægtet, idet mange danskere levede i Sverige *»unde ere kyndere dar ok beraden hadden«*, og ligesådan med svenskere i Danmark.[44]

Krønikens oplysninger må tillægges vægt trods fejl andetsteds i kronologien vedrørende Kristians ankomst. Unionen fremhævedes, som det var sket i 1436 og sidenhen. Fjendskab mellem rigerne måtte undgås. Konflikten skulle løses ved forhandlingsbordet. Resultatet blev en overenskomst mellem Oluf Axelssøn og Magnus Gren 1449 18/7 i Vestergarn, muligvis påvirket af Karl Knutssons ønske om en rettergang. Visborg skulle blive i Kristians og det danske riges besiddelse, mens svenskerne skulle beholde Visby og landet, indtil afholdelsen af en rettergang inden påske (1450 5/4) eller senest før midsommer 1450. På dette møde skulle 12 rigsråder fra hvert rige valgt af kongerne fastslå Gotlands tilhørsforhold. Den tabende part skulle straks udlevere sin del. Indtil afgørelsen faldt, skulle der herske fred på Gotland. Oluf Axelssøn fik fuldmagt til efter forgodtbefindende at føre levnedsmidler og våben til slottet. Garanter for den danske overholdelse af aftalen var ridderne Henrik og Frederik Barsebek, Folmer Mortenssøn, Follert van Knob og Mikkel Rud, samt væbnerne Klaus Henrikssøn, Bent Krabbe og holstenerne Ghorius von Qualen og Hartvig Split.[45]

Overenskomsten må karakteriseres som en status-quo aftale, som indebar vigtige fordele for danskerne. Adgangen til Gotland var sikret, og Oluf Axelssøn styrkede slottet med forråd og mandskab, mens andre blev indkvarteret i byen. I tillid til fredsaftalen sløjfede svenskerne deres forskans-

ninger.[46] – Stralsunder-krøniken vil vide, at Oluf Axelssøn optrådte med selvsikkerhed efter ankomsten til Gotland og ikke længere spurgte efter svenskerne.[47] Karlskrøniken meddeler, at han sendte bud til Kristian og meddelte ham den gunstige situation til at komme i besiddelse af øen.[48] Oplysningen må afvises.

Omtrent 28. juli ankom Kristian til Visbys havn med adskillige skibe, og ifølge Karlskrøniken med en styrke på 6000 (?) mand. Kongen lod folkene sætte i land i harnisk. Foruroliget henvendte Magnus Gren sig til Oluf Axelssøn med en forespørgsel, om han skulle holde kongen for fjende, eller hvad meningen var, men modtog af flere af garanterne forsikring om fredens opretholdelse. Kristian sendte kort efter ridderne Folmer Mortenssøn og Niels Pederssøn samt væbneren Anders Pederssøn (Godov) til Bramslykke (Musse H.) til svenskerne for at meddele, at han først nu og ikke ved ankomsten rigtigt havde forstået overenskomsten af 1449 18/7. Han agtede fuldt og helt at overholde denne.[49]

Kristian synes snart at have indtaget et mere skarpt standpunkt end flere af rigsråderne. Ifølge den lybske krønike drog kongen ind i Visby og forlangte at blive hyldet uanset stadens tidligere anerkendelse af Karl Knutsson. Udsagnet kan ikke kontrolleres. Derimod kom det til gadekampe mellem svenskere og danskere, og der blev tændt ild på byen flere steder. Svenskernes skibe blev beslaglagt. Svenskerne synes kun at have et ringe antal dræbte; men mange blev taget til fange, hvorimod danskernes tab ifølge den her stærkt tendentiøse Karlskrønike ansættes til 300.[50]

Ved udsigten til fortsat kamp og belejring blev der fra svensk side taget initiativ til nye forhandlinger. Resultatet blev en ny overenskomst 1449 31/7 mellem parternes fuldmægtige. På dansk side var det Otto Nielssøn, Eggert Frille, Niels Erikssøn, Jep Lunge, Oluf Lunge, Laurids Thomessøn, Mogens Ebbessøn, Peder Erikssøn, Strange Nielssøn og den udenrådsadelige væbner Joakim Kørning, der mødte op. Sidstnævnte var specielt udvalgt, fordi svenskerne var repræsenteret ved ridderen Simon Kørning, hvortil kom Magnus Gren, Johan Karlsson (Färla), Henrik Bitz, Karl Magnusson, Fader Ulfsson, Eskil Isaksson (Banér), Lage Posse, Frille Hagensson og Peder Svärd.[51] – Gyldenstjernernes repræsentation med 2 medlemmer i den danske forhandlingsdelegation må opfattes som et ønske om tilvejebringelse af stabile forhold rigerne imellem. For de øvrige råder, hvoraf de 5 havde deltaget i Marstrand som garanter på Kristians norske håndfæstning, gjaldt efter alt at dømme det samme.

Ifølge overenskomsten skulle Magnus Gren og hans styrker straks forlade Gotland, og en våbenstilstand træde i kraft med gyldighed indtil 1450 11/11. Overgreb på svenskere og Sverige skulle straffes med fredløshed i Gotlands havne, mens overgreb på Gotland og dets indbyggere skulle straffes tilsvarende i svenske havne. Freden skulle straks træde i kraft. Magnus Gren og

hans folk forpligtede sig til ikke at bekrige Kristian og indbyggerne i Danmark og Norge under stilstanden. Kristian og hans styrker måtte i samme tidsrum ikke gøre anfald på Magnus Gren og hans undergivne. En almindelig våbenstilstand mellem rigernes indbyggere og de 2 konger skulle træde i kraft 1449 8/9, så freden kunne kundgøres overalt. Kongerne skulle udveksle fredsbreve og overtage ansvaret for aftalens overholdelse. Fra denne dato skulle enhver have ret til at bruge sit gods uanset beliggenhed i de 3 riger indtil stilstandens udløb, *»Thet schall ængen haue macht at seliæ eller affhænde syt gotz innæn forne tidh«*. Kristian og Karl skulle hver især sende 12 fuldmægtige råder til Halmstad 1450 1/5 for at tilvejebringe et forlig om Gotland og andre stridspunkter mellem rigerne. Kongerne skulle være personligt til stede for at stadfæste aftalen, men kunne de 24 ikke enes, skulle Karl og Kristian efter deres råds samtykke udpege nye fuldmægtige. Freden skulle have gyldighed og mødet finde sted, selv om en af kongerne faldt fra.

Aftalen i Visby vidner om Kristians og det danske råds stærke stilling. Magnus Gren og hans folk blev pacificerede, så de ikke udgjorde en fare i det kommende år for Danmark og Norge. En almindelig fred mellem rigerne skulle træde i kraft. Aristokratiets økonomiske interesser blev sikret i lighed med tidligere unionsoverenskomster. Via Halmstad-mødet i forlængelse af Oluf Axelssøns overenskomst var der udsigt til et ordnet unionsforhold med 2 konger. Gotland var i realiteten tabt for Sverige, og at Kristian og råderne ikke agtede at afstå herfra og var klar over Karl Knutssons vægring ved at anerkende forligsaftalen fremgår af, at 12 af de mest fremtrædende svenskere for at slippe fra øen måtte besegle et dokument om at indfinde sig til fangenskab i Helsingborg 1449 8/9, hvis Karl Knutsson undlod at ratificere overenskomsten. De forpligtede sig til indlager og kunne kun frigives med samtykke af Kristian og det danske råd.[52]

Ved dette skridt lagde Kristian og rådet yderligere pres på kong Karl. Denne ratificerede fredsaftalen 1449 24/8 under henvisning til sine råder,[53] og måtte 1449 2/9 afslå højmesterens tilbud om mægling i Wolghast i Pommern (s. 409).[54] Da Kristian havde stadfæstet aftalen på Visborg slot 1449 1/8, vendte han og rigsråderne og størsteparten af militæropbudet tilbage til Danmark.[55] Oluf Axelssøn blev Kristians høvedsmand på Visborg. Den nye høvedsmand på Aalholm blev ridderen Johan Frille, Eggert Frilles broder. Claus Rønnow blev ny rigsmarsk, en stilling han beholdt til 1480.[56]

Det danske rigsråd med slægterne Frille, Gyldenstjerne, Rosenkrantz og Thott i spidsen var sandsynligvis tilfredse med slutresultatet på Gotland, trods oprindelig anerkendelse af Oluf Axelssøns aftale med Magnus Gren 1449 18/7. Norges opregning i overenskomsten 1449 31/7 styrkede mulighederne for Kristians overtagelse af dette rige i sommeren 1450. Karl Knutssons valg og angreb på Gotland gjorde det af med den henholdende politik under Kristoffer. Forbindelsen mellem Danmark og hertugdømmet bidrog

hertil. Der kunne blive tale om et angreb på Sverige, hvis en udsoning af de største stridspunkter mellem rigerne ikke kom i stand. Fredstanken og unionsforbindelsen spillede ind, og først skulle forhandlingsvejen prøves i Halmstad. Det svenske rigsråds lejdebrev til de danske udsendinge blev udstedt i Arboga 1449 7/10, mens det danske rigsråds tilsvarende lejde blev udfærdiget 1449 29/10.[57]

Inden mødet i Halmstad var der skabt nye uoverensstemmelser mellem Danmark og Sverige. I september 1449 lå Erik Sæmundsson i åben Krig med Sigurd Jonsson og Hartvig Krummedige, og høvedsmanden på Bohus erfarede, at flere hundrede mand, som Karl Knutsson havde samlet i Lødøse, skulle overføres fra Elfsborg til Erik Sæmundsson.[58] Før udgangen af september havde Karl modtaget opfordring af sine tilhængere i Norge om at blive valgt til konge, og i begyndelsen af oktober påbegyndte han rejsen med 500 ryttere. Efter hyldninger af almuen kronedes Karl Knutsson 1449 20/11 til norsk konge i Trondhjem af Aslak Bolt.[59] Hans håndfæstning tilgodeså ærkebispen i større grad, end det var tilfældet i Kristians håndfæstning fra Marstrand.[60] Ved nytårstid blev Hartvig Krummedige på Akershus udsat for en belejring, hvorunder Erik Sæmundsson blev dræbt. Slottet holdt imidlertid stand, og en våbenstilstand blev indgået med gyldighed til Halmstad-mødet.[61] – I efteråret 1449 søgte Karl samtidig at vinde højmesteren og den tyske Orden for sig (s. 412) imod Kristian og danskerne.

Forskningen har påpeget Kristians og det danske rigsråds opposition til Karl Knutsson.[62] Det må imidlertid stå klart, at Karl Knutssons forsøg på at vinde Norge, som bristede ved den resultatløse belejring af Akershus, var et brud på aftalen fra Gotland 1449 31/7. Allerede i oktober 1449 før kroningen i Danmark havde Kristian anmodet om råd hos hertug Adolf ved de første underretninger om Karls norske tilhængeres voksende styrke.[63] I foråret 1450 foretog Kristian og rigsrådet begyndende foranstaltninger til at erobre Norge. Råderne var enige om at lægge Norge under Kristian om nødvendigt med magt. I marts 1450 gik rygtet i Danzig, at der til Kristians togt mod Norge skulle udkommanderes hver 4. mand.[64] Kristian og Oluf Axelssøn anmodede Lübeck og de preussiske stæder om at deltage i en handelsspærring mod Sverige.[65] Til krig mellem rigerne kom det dog ikke af hensyn til mødet i Halmstad. Hertil kom, at de vendiske hansestæder i en skrivelse 1450 6/2 formodentlig efter pres fra hertug Adolf tilbød at mægle mellem kongerne i Halmstad, hvad der blev anerkendt af begge parter.[66]

Resultatet af Halmstad-mødet i begyndelsen af maj 1450 er velkendt. Ved udsigten til en dansk-hanseatisk koalition ofrede de svenske fuldmægtige råder Norge til Kristian mod bibeholdelsen af unionen og freden mellem rigerne. De lovede tillige at frigive fanger taget i Norge. De danske råder (ærkebisp Tue, Oluf Daa i Roskilde, Henning Ulfeldt i Odense, Jens Ivers-

søn (Lange) i Aarhus, Henrik Knudssøn, Otto Nielssøn, Eggert Frille, Klaus Nielssøn, Peder Hogenskild, Aage Axelssøn, Jep Lunge, Torben Bille) markerede sig i forhandlingerne, og traktaten fastslog blandt andet, at såfremt den ene konge døde, skulle den anden søges valgt eller ved rigsforstandere i det kongeledige rige vente, til begge riger var uden konge, hvorefter 12 råder fra hvert rige senest 12 uger efter skulle vælge en konge i Halmstad. Danmark og Sverige skulle herefter forblive evigt under èn konge. Hvert rige skulle blive ved sit navn, love, privilegier og gode gamle sædvaner, og styres ved indenlandske mænd. I forlængelse af et svensk forslag blev fastslået, at enhver i de 3 riger efter 1450 29/7 måtte rejse frit i de øvrige riger og nyde eget gods, ejendele, privilegier og øvrige rettigheder under hensyn til loven. Hjælpeforpligtelsen i krig indskærpedes, hvortil føjedes, at det andet riges samtykke skulle indhentes, hvis der blev krævet hjælp, og den ene part ønskede at påbegynde krig. Fredløshedsbestemmelsen gentoges, og den fremtidige fælles konge skulle have skatkammer og en indenlandsk kammermester i hvert rige. Bestemmelsen var sandsynligvis møntet på Kristoffers optræden i lighed med den efterfølgende artikel, at kongen ikke måtte føre rente (skat) ud af riget uden tvingende begrundelse og uden rigsrådets samtykke. Fra 29. juli skulle en evig fred træde i kraft mellem rigerne, inklusive kong Karl og kong Kristian. Når rigerne kom under én konge, skulle Norge modtage opfordring om at deltage på lige fod i forbundet.[67]

Halmstad-aftalen 1450 13/5 var, som E Lönnroth har udtalt, en af 1400-tallets mest helstøbte statsakter i Norden, og et udtryk for aristokratiets konstitutionalistiske program. For første gang reguleredes juridisk bindende regler for kongevalget for at undgå hændelser som i 1448. De øvrige bestemmelser var hentet fra 1436-unionsforslaget og 1438-dokumentet fra Kalmar.[68]

Den danske rådsdelegation, som afspejler rådsflertallets forhandlingspolitik, viste imødekommenhed til unionstanken. Realpolitisk må det pointeres, at det var råderne, som uden sværdslag hjemførte Norge, eftersom svenskerne havde brudt stilstandsaftalen fra Gotland. De svenske rigsråder overskred deres instrukser. De betalte for fredens og unionens opretholdelse, efter alt at dømme fordi tabet af Norge ikke blev anset for særlig alvorligt på grund af dette riges medlemskab af unionen.[69] Faren for krig med Danmark og hertug Adolf, hvor bisp Claus af Slesvig var til stede i Halmstad, samt strid med hansestæderne manede til eftergivenhed. Unionsaftalen indskærpede fred og sameksistens, men under forudsætning af, at Karl Knutsson inden 1450 29/7 anerkendte Norges afståelse til Kristian. De svenske rådsudsendinge garanterede dette mod løfte om frivilligt fangenskab i Helsingborg.[70]

Derimod kom det ikke i Halmstad til en endelig afgørelse om Gotland og

andre stridspunkter rigerne imellem. Disse blev henvist til et møde mellem kongerne i Ronneby 1451 24/6.[71] Som udtryk for interne unionsanliggender modtog hansestædernes repræsentanter ikke en afskrift af overenskomsten 1450 13/5. Svenskerne undgik ved henvisning til, at de ikke besad et eksemplar af aftalen. På dansk side bestræbte Otto Nielssøn, Eggert Frille og Niels Jenssøn (Galen) sig ifølge den hanseatiske sendebudsberetning på at undgå at tage stilling til en anmodning om stadfæstelse af privilegierne på Norge ved at påpege, at Kristian endnu ikke var kronet i dette rige. På en forespørgsel om en afskrift af fredstraktaten svarede de 3 råder, at de først måtte forhandle med *»des rikes rade van Dennemarken«*. Sagen blev holdt hen. Stæderne fik ikke mulighed for at øve indflydelse på unionens udformning.[72]

Karl Knutsson var ikke tilfreds med forhandlingsresultatet i Halmstad. I juni måtte 41 fremtrædende adelige i Arboga udstede en skriftlig forsikring om, at de og ikke kongen bar hele ansvaret for, at Norge blev overladt til Kristian *»för swadanna merckeliga falla skull, som nu pa färde äre, för hwilket alle thenne riiken i et stort forderff komma...«* Den 10. juni ratificerede Karl Knutsson overenskomsten, såfremt Sverige og Danmark forblev sammen i endrægtighed og kærlighed. Endelig fastholdt han sin rettighed til at bære Norge i sin titel.[73] Han havde herved under bedrede forhold mulighed for atter at vinde dette rige. Det danske rigsråd var efter modtagelsen af dokumentet ved Joakim Flemming klar herover. I en skrivelse 1450 29/11 til det svenske rigsråd påtalte rådet (ærkebisp Tue, Oluf Daa og Eggert Frille var nærværende i København ved denne tid), at Karl Knutssons brev ikke var enslydende med de svenske råders brev. De håbede, at freden og forbundet mellem rigerne var tilstrækkelig stadfæstet. Sluttelig påtalte danskerne Karls fastholdelse af Norge i sin titel.[74]

Mistilliden til Karl var levende. Det vides ikke, om Kristian pressede på; men overfor sidstnævnte gav råderne udtryk for et ønske om at være til stede ved mødet mellem kongerne i Ronneby.[75] Fredsviljen var endnu til stede. Tanken om at vinde Sverige med magt indfandt sig dog så småt. Muligheden herfor var bedret ved Karls rokeringer af personerne i lensstyrelsen og begyndende forsøg på at kontrollere gejstlighedens mandskab. Oppositionen i Sverige fik tilført nye medlemmer, samtidig med at Karls udenrigspolitiske kontakter til den nye højmester Ludvig von Erlichausen blev forringet ved hans indgriben i Dorpat stift.[76]

Derimod formåede Karl Knutsson at vinde paven, som i begyndelsen af juni 1450 anmodede ærkebispen i Riga, bispen i Lübeck og højmesteren om at arbejde for at skabe fred mellem kongerne. Nicolaus V's indblanding indebar en farlig udvikling for Kristian, som ikke ønskede dom i striden med Sverige fra Rom. Kristian tragtede selv efter pavelig bekræftelse på de 3 rigers forening. Den 7. april 1451 skrev han til højmesteren og takkede for

modtagelsen af pavens brev. Kristian henviste til mødet i Halmstad og det nye møde i Ronneby i Blekinge og udtalte håb om, at alle stridspunkter måtte blive bilagt. – Sagen blev holdt hen.[77]

På mødet i Avaskär ved midsommertid (henlagt fra Ronneby), som endte resultatløst, viste begge konger personlig ærgerrighed. Den øjeblikkelige krigsfare forøgedes ved Kristians uvilje til en diplomatisk afgørelse. Kristian havde imidlertid fra starten det danske rigsråd bag sig. I Avaskär krævede råderne hårdnakket som første punkt at få opfyldt bestemmelserne i dronning Dorotheas latinske morgengavebrev, hvad de svenske råder ikke kunne opfylde uden mere indgående forhandlinger.[78] Krigen var uundgåelig.

Kristians og rådernes position var bedret ved Kristians kroning til konge i Norge og unionstraktaten 1450 29/8 i Bergen mellem Danmarks og Norges rigsråder, hvortil kom forhandlinger med hansestæderne i Odense i april 1451.[79] Allerede i september 1451 var den åbne krig mellem Danmark-Norge og Sverige brudt ud ved et indfald i Värmland fra Viken, hvorfra man dog snart trak sig tilbage.[80] Ved midten af august blev Eggert Frille og Niels Erikssøn med rigsrådets samtykke sendt til Erik af Pommern. Hensigten var at forpurre forhandlinger om et ægteskab mellem kong Karl og en af hertug Bugislavs døtre, hvilket ville styrke Karl Knutssons muligheder for at vinde Norge. Ægteskabsplanerne gik i sig selv, da den ældste af døtrene efter 1451 11/11 blev gift med hertug Erik II, og den yngste døde ved midten af oktober. Omtrent 1451 21/10 var Niels Erikssøn tilbage i Danmark.[81]

På et velbesøgt rådsmøde i Slagelse i november 1451 tog rigsrådet og nærværende norske råder, heriblandt Hartvig Krummedige, beslutning om at bekrige Sverige i det følgende år. Mandskab blev udskrevet til april 1452, og rigsrådet gav samtykke til at udskrive en skat.[82] Rådets hidtidige fredspolitik trådte i baggrunden. Kristian skrev til højmesteren og forbød preusserne at handle på Sverige. Den 24. november 1451 skrev Oluf Axelssøn til pundmesteren i Danzig og bad ham advare højmesteren og de preussiske stæder i samme anledning.[83] Rigsrådet var enig med Kristian i hurtigt at vinde Sverige, hvad der ville befæste Danmarks økonomiske og politiske magt i unionen. Rådet anerkendte en øjeblikkelig krig, fremfor fortsat at leve i uvished for Karl Knutsson. Det skulle imidlertid ikke gå så hurtigt som beregnet. En ny epoke – Unionskrigenes tidsalder – var begyndt.

Sammenfatning

Kristoffers død i januar 1448 bragte tronspørgsmålet i forgrunden. Det danske rigsråd indbød de øvrige rigers råd til et kongevalgmøde, men svenskerne ønskede en udsættelse, indtil en herredag havde været afholdt i Stockholm.

Unionskongen Kristoffer døde barnløs, hvorfor indenlandske kandidater besad mulighed for at nå kongeværdighed. Slægten Gyldenstjerne var stemt for sin egen kandidat, efter alt at dømme Karl Knutsson på Viborg, af hensyn til unionen og økonomiske interesser i Baltikum. Et rådsflertal under ledelse af Otto Nielssøn (Rosenkrantz), Oluf Axelssøn (Thott) og Eggert Frille var imod slægtsgruppens politik og henvendte sig til hertug Adolf af Slesvig i forlængelse af linien fra Kristoffers dage og tilbød ham kronen. Hertugen var langt ude beslægtet med den gamle kongeæt. Riget ville tilmed uden sværdslag kunne vinde Slesvig tilbage.

Den eksisterende opfattelse, at henvendelsen til hertug Adolf udelukkende var bestemt af nationale interesser, må afvises. Det er sandsynligt, at ønsket om at vinde Slesvig tilbage spillede ind, men hensynet til Kalmarunionen og hertug Adolfs muligheder i kraft af Norges arveretslige status indtog en større rolle i rigsrådets overvejelser. I kraft af Norges statsretslige position ville danskerne have større chance for at få deres kandidat valgt til ny unionskonge på det fælles kongevalgmøde. Beslutningen om at henvende sig til hertug Adolf blev efter alt at dømme taget i København på et rådsmøde i anden halvdel af maj 1448, men hofmesteren Otto Nielssøn, marsken Oluf Axelssøn og den nye kammermester Eggert Frille synes allerede i april at være stemt herfor. Hertugen henviste i stedet til sin søstersøn grev Kristian af Oldenburg, og dennes kandidatur blev for alvor aktuelt ved rådsforhandlingerne i København i juni. Kristian var som morbroderen beslægtet med det gamle danske kongehus, og rådet ville ved et ægteskab mellem den unge fyrste og enkedronning Dorothea kunne spare den store affindelsessum, som Kristoffers morgengavebrev hjemlede hende. Gyldenstjernerne blev trængt i baggrunden, og gav først i foråret 1449 Kristian deres støtte.

Samtidig med forhandlingerne i København blev et større møde afholdt i Stockholm. Splittelsen i det svenske råd gik mellem Karl Knutsson og Oxenstiernerne. De vanskelige forhandlinger drejede sig om et rigsforstandervalg. Når Karl Knutsson i sidste instans blev valgt til Sveriges konge 1448 20/6 skyldtes dette, at der på grund af Nils Jönssons forhandlinger med Erik af Pommern, hvis svenske tronkandidatur var på tale i foråret, var skabt mistillid til Oxenstiernernes intentioner, idet slægten uanset kongevalgets udfald besad mulighed for at bevare deres magtposition.

Gotlandsspørgsmålet og nødvendigheden af en fast optræden måtte yderligere skabe et rådsflertal til fordel for Karl Knutsson. Unionsforholdet var dog på ingen måde glemt, men spillede efter alt at dømme en større rolle i Karl Knutssons argumentation end tidligere bemærket. Han havde til at begynde med været stemt for et rigsforstandervalg, som kunne danne springbræt til unionstronen. Ved et fællesnordisk kongevalgmøde ville Karls forbindelser til Gyldenstjernerne i Danmark og Norges interesse for samhø-

righed med Sverige give ham store muligheder for at nå sit mål, idet Erik af Pommern ingen høj stjerne besad i Danmark. Når Karl alligevel uden magtanvendelse, men muligvis ved demonstration af sin styrke fik drevet kongevalget igennem, uden at de øvrige rigers råd blev adspurgt, kan dette skyldes underretninger om det danske rigsråds forhandlinger om grev Kristian. Dette indebar en fare, idet Karl i kraft af den danske tronkandidats slægtsforhold og Norges arveretslige status måtte se sine chancer forringet, hvis han ventede længere. Hans argumentation for at skride til kongevalg gik muligvis på det danske rigsråds egenhændige valg af Kristoffer i 1440. Hvorfor skulle det ikke være Sveriges tur? Svenskernes egne interesser blev kædet sammen med unionshensynet.

Efterretningerne om det svenske kongevalg og om Karl Knutssons hastige militærekspedition til Gotland for at vinde øen for Sverige, satte fart i det danske rigsråds kongevalg. Den 1. september beseglede Kristian i Haderslev sin foreløbige håndfæstning, og i slutningen af måneden blev han hyldet på Viborg landsting. Hensynet til Gotland og Norge trådte herefter frem i forreste række. Karl Knutsson blev af danske rådssendebude allerede før Kristians valg anmodet om at trække tropperne tilbage fra Gotland. Samtidig blev forhandlingsvejen ved aftalen om et møde i Halmstad 1449 1/5 holdt åben for en mulig forståelse om Gotlands tilhørsforhold og unionsforholdet, uden at en styrkelse af Danmarks position blev afskrevet. Karl Knutssons kongevalg blev betragtet som ulovligt og imod tidligere aftaler, idet Kristian og det danske rigsråd anså det gamle unionsbrev og Kalmaraftalen fra 1438 som eneste legitime unionsoverenskomster. Det danske brud i 1440 blev fortiet. Norge blev søgt vundet ved henvisning til det gamle forbund og broderskab med Danmark og Kristians villighed til at udstede en håndfæstning. Ved skrivelser ved indgangen til oktober 1448 blev de preussiske og vendiske hansestæder anmodet om at støtte Kristian og rigsrådet.

Erik af Pommerns situation ved svenskernes erobring af Visby i begyndelsen af december 1448 var alvorligt forværret. Den 22. december afsluttede han en overenskomst med den svenske hærs øverstbefalende. Aftalens væsentligste punkt var en overgivelse af Visborg 1449 20/4 til gengæld for Borgholm. – Omkring årsskiftet søgte den gamle konge at bedre sin position og anmodede Kristian i Danmark om hjælp, og forespørgselen blev modtaget med udstrakt hånd også af det danske råd. Det gamle fjendskab trådte i baggrunden. Muligheden for at styrke sig overfor Sverige var afgørende forbedret. Gotlands betydning fremgår af det danske forligsforslag til Erik af Pommern, hvorefter denne mod at udlevere Visborg og rigets klenodier skulle have tre slotte samt Lolland foruden en større årlig pengesum. Samtidig var det planen, at Erik skulle deltage ved Kristians danske kroning ved midsommer 1449 og symbolsk overdrage sin ret til de tre riger. Kristians ret

til at blive unionskonge skulle slås fast og legitimeres. Karl Knutssons kongevalg ville blive yderligere underkendt, og Norges tilknytning til Kristian blive styrket.

Hensynet til Norge blev i begyndelsen af 1449 aktuelt efter hjemkomsten af et gesandtskab til det norske rigsråd. Nordmændene var imidlertid ikke enige, og to grupper havde udspaltet sig til fordel for henholdsvis Kristian og Karl Knutsson. Det lykkedes imidlertid den dansk-sindede rådsgruppe at få Kristians valg ført igennem ved en virksom og håndfast optræden. Et udkast til håndfæstning overbragt ved et nyt dansk gesandtskab blev positivt modtaget, og den 3. juli 1449 beseglede Kristian sin norske håndfæstning i Marstrand.

Kristian og det danske rigsråd agtede ikke på baggrund af den styrkede position i foråret at overholde aftalen om et møde med det svenske råd i Halmstad. Hertil kom, at de nordtyske fyrster ved hertug Adolfs mellemkomst havde vendt sig imod Karl Knutsson og var rede til at deltage i et togt til Gotland.

Erik af Pommern gik ved marsken Oluf Axelssøns ankomst før våbenstilstandens udløb med til at udlevere Visborg mod de tre danske slotte og en årlig pengesum. Det var meningen, at Erik og hans fætre senere på sommeren skulle deltage i et krigstogt mod svenskerne på Gotland; men han frygtede for svig og rejste tilbage til Pommern. Kristian og rigsrådet var også efter besiddelsen af Visborg mindre tilbøjelige til at opfylde løfterne om erstatning. Eriks symbolske overdragelse af rettigheder til rigerne var mindre nødvendig efter Kristians valg i Norge.

I højsommeren 1449 kom det til dansk besiddelse af Gotland. Oluf Axelssøn havde i Kristians fravær ført forhandlinger med Magnus Gren for at undgå åben krig mellem rigerne. Svenskerne skulle beholde Visby og oplandet, mens Visborg skulle forblive i dansk besiddelse indtil en rettergang i 1450. Danskernes position blev konsolideret. Med Norges valg af Kristian kunne kræfterne samles om Gotland. Ved omgåelse af overenskomsten kom det efter Kristians ankomst til Visby til gadekampe med dansk sejr. En ny fredsaftale kom i stand, denne gang inklusive Norge. Det danske rigsråd var enigt heri trods oprindelig tilfredshed med Oluf Axelssøns overenskomst. Et nyt møde om stridspunkterne rigerne imellem skulle afholdes i 1450.

Nye uoverensstemmelser trådte snart frem mellem Danmark og Sverige. Karl Knutssons valg og kroning i Norge efter indkaldelse af Kristians modstandere var et brud på fredsaftalen mellem rigerne, og Kristian og rigsrådet foretog begyndende forberedelser til et togt mod Norge, og fik støtte af hertug Adolf. Følgen var, at de svenske rigsråder i maj 1450 i Halmstad ofrede Norge til Kristian af frygt for krig og udsigt til en dansk-hanseatisk koalition. Karl Knutsson søgte at holde en mulighed åben for senere krav på

Norge, hvad det danske rigsråd påtalte. Mistilliden til Karl var stor, og efter det resultatløse møde i Avaskär i juni 1451, hvor det danske råd optrådte udfordrende, var krigen uundgåelig. I slutningen af året tog råderne og nærværende norske råder beslutning om krig med Sverige i 1452. Hovedindflydelsen på unionen skulle bevares. I genetableringen af unionen under den danske konge var rådet og Kristian enige. Frygten for Karl Knutsson gjorde det af med det danske rigsråds hidtidige fredspolitik.

Slutning

Et forsøg på at samle resultaterne af disse års (1434-1449) politik, som den kom til udtryk fra kongemagtens og rådskredsens side, kan naturligt ikke blive udtømmende, ligesom enkelte gentagelser ikke kan undgås. Kun nogle af de mest betydningsfylde resultater, som tillige peger ud over den omhandlede periode, skal fremdrages.

Hovedresultatet samler sig omkring unionspolitikken. Det danske rigsråd må tillægges større betydning for udformningen af den danske politik. Det hidtidige syn på unionskonflikten fra 1434 (især fra svensk side) som en strid mellem den danske konge (unionskongen) og det svenske rigsråd må vige for en tredeling, hvor det stærke danske rigsråd tilkendes en vigtig udslaggivende politisk position og rolle. I højere grad tegner sig et nuanceret billede af periodens politiske indhold.

Erik Lönnroth har dokumenteret, at den ideologiske modsætning mellem aristokrati og kongemagt udgjorde hovedindholdet i Sveriges politiske liv i unionstiden, og at denne modsætning i særdeleshed kom til udtryk i det svenske rigsråds opposition mod Erik af Pommern fra 1434. Også for Danmark gjorde en magtkamp sig gældende. Det danske rigsråd var imidlertid ikke helt enig i svenskernes konstitutionelle synspunkter i den første tid efter Engelbrekts oprør og i det svenske råds tilslutning hertil. Danskerne måtte naturligt ønske rådskonstitutionalismen gennemført i højere grad i Danmark. Undersøgelser af dansk aristokratis interesser åbner ikke desto mindre for forståelsen af en modsætning mellem danske og svenske aristokratiske unionsinteresser. Erik af Pommerns brug af danske rigsråder og udenrådsadelige og inddragelse af råderne i højere grad i rigs- og unionsstyrelsen samt overdragelse af flere norske og svenske slotte til danskere, havde fået dansk aristokrati til at gå ind for kongens unionspolitik. Det monarkiske unionsprogram gav udfoldelsesmuligheder for danskerne. Rigsrådet vænnede sig til og overtog flere af kongemagtens mål i henseende til Danmarks økonomiske og politiske dominans i unionen. De økonomiske interesser i retning af gods og handel, også i grænseområderne mod Sverige, fæstnede sig og blev udbygget stadigt mere. Den konkrete politik måtte i en krisesituation tilstræbe opretholdelsen af ro og fredelige forhold rigerne imellem. Svenskernes vilje til under unionskrisen fra 1434 at gennemføre de rådskonstitutionelle krav, specielt i henseende til brugen af indenlandske mænd i rigsstyrelsen, gjorde omsider det unionsinteresserede danske rigsråd stemt for at give efter og fravige Erik af Pommerns mangeårige politik, men dette var endnu ikke tilfældet ved forhandlingerne i 1434, 1435 og i foråret 1436.

Rigsrådets holdning på Kalmar-mødet i august-september 1436 må karakteriseres som realpolitisk. Overgangen til de svenske standpunkter og specielt fortolkningen af begrebet *»indenlandsk mand«* fandt først sted efter svenske garantier af godsinteresserne. Den danske støtte til det svenske rigsråd betegnede dybest set en *»politisk handel«*, hvor rådet kom til at stå som garant for bestemmelsernes opretholdelse og kunne forfølge egne interesser fremover. Rigsrådet kom til at indtage en nøgleposition.

Erik af Pommerns uvilje mod at opfylde garanterede aftaler og hans fortsatte bestræbelser på at få hertug Bugislav som sin efterfølger, beredte vejen for hans afsættelse. Det danske rigsråd gik her i spidsen. Af hensyn til unionens opretholdelse, Østersø-politikkens udbygning, og stabile forhold var det nødvendigt at fastholde valgriget. Konsekvensen var Erik af Pommerns afsættelse, hvad en stor del af rigsrådets medlemmer havde indset før Kalmar-mødet 1438 efter Eriks forsøg på statskup, mens et rådsmindretal bestående af Erik Nielssøn (Gyldenstjerne) og enkelte andre stadig i den gamle konge så en mulighed for at bevare unionen og sikre egne interesser, indtil de alle i sommeren 1439 anerkendte det nye kongsemne.

Som rigets og unionens nye hersker havde flertallet i det danske rigsråd udvalgt den unge hertug Kristoffer af Bayern, en søn af Erik af Pommerns søster. Kristoffer var beslægtet med den gamle danske kongeæt, hvad der tillige var af betydning for at vinde Norge med dets statsretslige status af arverige. Norge anerkendte imidlertid fortsat Erik af Pommern, og det svenske rigsråd holdt foreløbig et kongevalg hen af hensyn til nordmændene og egne indrepolitiske forhold. – Det blev det danske rigsråd, som 9. april 1440 brød Kalmar-aftalen 1438 om et fælles kongevalg. Den skærpede udenrigspolitiske situation, hvor Erik af Pommern havde indgået forbund med de hollandske byer, hansestædernes fjender, samt det tungtvejende hensyn til den utilfredse hertug Adolf og danskernes egne forbundsfæller, de vendiske hansestæder, indbød til en øjeblikkelig styrkelse af rigsstyrelsen. Forleningen af hertugdømmet 30. april 1440 til hertug Adolf opfyldte tidligere løfter og åbnede for en ny politik. Hertugen blev søgt knyttet til Danmark.

På dansk side var rådet klar over bruddet på aftalen fra 1438 ved egenhændigt at vælge Kristoffer til dansk konge. Valget skete muligvis i visheden om, at unionsiveren var til stede i Sverige hos et flertal af dette riges råder. I det mindste blev der spillet herpå fra den fåtallige danske rådsdelegations side i Kalmar i juni-juli 1440, samtidig med at den betydningsfulde marsk Karl Knutsson blev søgt vundet ved hjælp af løfter om rige forleninger. Bestræbelserne kronedes med held, og i slutningen af 1440 valgte svenskerne Kristoffer til konge, mod at han undertegnede en håndfæstning. Nordmændene holdt endnu fast ved Erik af Pommern, men nærmede sig under dansk og svensk pres langsomt til Kristoffer. Nordmændene

kom ikke i 1440 i forbindelse med Erik af Pommern på grund af dansk hindring. Hensigten var, at svenskerne først skulle vælge Kristoffer. Et samvirke mellem Sverige og Norge vendt imod Danmark blev undgået.

Kravet om en svensk håndfæstning var ikke velset i Danmark. Kristoffer og rigsrådet var enige om at søge at omgå dette, og til det internordiske møde i Lødøse i februar 1441, som var fastsat af svenskerne for drøftelser om unionsforholdet, mødte kun en lille dansk rådsdelegation. Udsendingene var uden fuldmagt til at beslutte noget, hvorimod de anbefalede Kristoffer overfor nordmændene og anmodede om at få udleveret de svenske håndfæstningskrav. Hensigten med dette – som naturligt affødte bebrejdelser fra svensk side – var at forhindre en sammensmeltning af unionstraktat og håndfæstning og udskyde forhandlingerne om håndfæstningen til et senere tidspunkt. Kristoffer og det danske rigsråd ønskede de udenrigspolitiske problemer afgjort i en taktisk rækkefølge. Først skulle der sluttes fred med hollænderne, herefter skulle hansestæderne som mellemmænd mildne de svenske håndfæstningsvilkår, hvorefter man på egne betingelser ville stadfæste hansestædernes privilegier i Danmark.

Den taktiske plan, som strandede på det nordjyske bondeoprør i foråret 1441 og muligvis tillige på udsatte fredsforhandlinger med hollænderne, var ikke kun begrundet i en veltilrettelagt afvikling af problemerne i årene 1440-1441, men indgik ifølge de senere års hændelser i en langsigtet dansk politik med bestræbelser på at kontrollere unionen uden at skabe åben konfrontation med de øvrige rigers aristokrati.

Med Kristoffers valg i Norge på Lødøse-mødet i juni 1442 var unionen genetableret. Rigerne fremtrådte udadtil i en personalunion af ligestillede stater med iagttagelse af hvert riges konstitutionelle rettigheder. Kristoffers svenske regeringsudøvelse var præget af mådehold. Alligevel søgte kongen i forståelse med det danske rigsråd under dominans af slægterne Gyldenstjerne, Laxmand, Frille, Rosenkrantz og Thott langsomt at dirigere unionen i retning som tidligere. Den unge Kristoffer og rådets flertal søgte i fællesskab at dominere ledelsen af unionen og øge egen politisk og økonomisk magt. Kongen var interesseret i at frigøre sig fra sin svenske håndfæstning af 1441, og hvad det danske rigsråd angik, søgte det at undgå en uddybet unionstraktat. En sådan aftale ville mindske Danmarks lederstilling indenfor unionen. En unionstraktat synes ikke at have set dagens lys i Kristoffers regeringstid. Et svensk unionsforslag fra 1436 blev trængt tilbage. Norges statsretslige arvestatus blev søgt bibeholdt for at skabe dominans og modvægt mod Sverige – hvilket også kom til udtryk i 1448 – skønt Norge formelt blev anerkendt som valgrige.

Det gamle unionsbrev fra 1397 blev fra dansk side opfattet som den eneste legitime unionstraktat. Nye aftaler og tidligere magtkoncentrationer blev langsomt undergravet for at nå opstillede mål. Rokeringer af høveds-

mænd i lensstyrelsen og nye ledende grupperinger indenfor det svenske rådsaristokrati (bisperne, brødrene Oxenstierna, Magnus Gren) blev støttet i begyndelsen af Kristoffers regeringstid på bekostning af Karl Knutsson og enkelte af hans tilhængere. De norske rigsråders antal blev forøget med flere repræsentanter fra mindre højadelige slægter, og der var ikke tale om et norsk rigsarkiv.

Det må pointeres, at Gotland har været en langt mere betydningsfuld faktor for udformningen af det danske rigsråds politik i perioden 1434-1449 end hidtil antaget. Øens strategiske betydning som støttepunkt og dens kontrol over handelslinjerne i Østersø-området til Novgorod, Livland og hansestæderne, var ikke de danske råder ukendt. Bestræbelserne gik ud på at hindre øens overgang til anerkendt svensk område, hvad Kristoffer havde lovet i sin svenske håndfæstning. Gotland skulle i stedet opfattes som alle tre rigers unionsejendom. Dette ville give mulighed for at udbygge eksisterende politisk indflydelse og sikre økonomiske interesser. Et militært opgør med Erik af Pommern blev holdt hen i en årrække, vel også ved udsigten til hans snarlige bortgang. En domstolsafgørelse med den gamle konge blev tillige undgået på grund af de mange løse anklager ved hans afsættelse i Danmark.

Af hensyn til Baltikum var det af betydning at fastholde Gotland, som var vigtig ved forsøg på at opnå øget indflydelse i de livlandske provinser, der indtog en central position som mellemstation i handelen mellem Novgorod og Vesteuropa. Råderne, især Gyldenstjernerne, støttede Kristoffer i genoptagelsen af Erik af Pommerns livlandske politik. Kristoffer støttede enkelte af de separatistisk indstillede livlandske bisper, eksempelvis på Øsel og i Reval stift, til stor fortrydelse for den tyske Ordens højmester. Et forbund med den livlandske Orden rettet imod områderne ved Neva på vejen mod Novgorod blev samtidig planlagt i 1446. Dette blev dog forpurret i sidste øjeblik, sandsynligvis på grund af hensynet til Erik af Pommern. Ordenen var bundet i kampen mod republikken Novgorod. De nordiske riger havde frit spil.

En plan om Gotlands pantsættelse til Ordenen udarbejdet i 1447 af Kristoffer og svigerfaderen var fra førstnævntes side hovedsagelig politisk-taktisk bestemt og skulle beskæftige højmesteren, mens Kristoffer og råderne traf krigsforberedelser til at erobre øen. Kristoffers død i januar 1448 hindrede udførelsen af denne plan. Livland synes oprindelig ikke at være indbefattet i militæropgørelsen, men interessen for de livlandske områder eksisterede fortsat og kom senere til udtryk i et kapløb mellem Kristian I og Karl Knutsson, som førstnævnte vandt.

Det danske rigsråds unions- (herunder Gotlands-) og Baltikumpolitik under Kristoffer må betegnes som et forsøg på at forbedre dansk aristokratis udfoldelsesmuligheder. Rådet havde tydeligere end førhen overtaget flere

af Erik af Pommerns mål. Et lettere skjult supremati blev udbygget indenfor det rådskonstitutionelle unionsstyres rammer. Kontakten til hertug Adolf betegner en ny konstellation i Østersøen. Karl Knutssons svenske kongevalg i 1448 blev betragtet som ulovligt og imod den oprindelige unionsaftale, det danske rigsråds flertal ønskede sin egen kandidat valgt for at fastholde indflydelsen over unionen og Østersøen. Danmark og den danske konge skulle fortsat besidde den egentlige politiske ledelse i unionen. Det var ikke Sønderjylland, men hovedsagelig hensynet til unionen, som foranledigede et tilbud til hertug Adolf om at blive konge i 1448, og til hertug Kristian efter førstnævntes afslag. – Det svenske angreb på Gotland og senere erobring af Visby førte til kontakter mellem Erik af Pommern og danskerne. Det danske rigsråd og Kristian I agtede ikke at give slip på denne provins og kom den gamle konge til undsætning. Øen kom på danske hænder.

Det danske rigsråds unionspolitik må – som det vil være fremgået – ikke betragtes isoleret, men i forbindelse med Baltikum-politikken og tidens muligheder for handelsvirksomhed. Sundtrafikkens betydning for forbindelsen mellem Østersøbyerne og de hollandske stæder var voksende. Det var naturligt, at Danmark i kraft af sin geografiske beliggenhed, som ikke tidligere er levnet megen opmærksomhed, blev inddraget i dette spil. Flere gejstlige og verdslige rigsråder (eksempelvis slægterne Gyldenstjerne, Laxmand og Thott) drev regulært større handel med de vendiske stæder, preussiske og hollandske byer. Rigets tyngdepunkt blev forflyttet mod øst. København (fastslået som regeringsby), Malmø og Landskrona blomstrede op som følge af Sundtrafikken, Aalborg fik tillige stor betydning i kraft af sin beliggenhed og den efterspurgte vår-sild, hvad slægtsgruppen Gyldenstjerne havde blik for. Møntprægningen blev flyttet fra Lund til det nærmere Sundet liggende Malmø, og møntsystemet efterlignede med lavere møntkurs hansestædernes system.

Hollændernes voksende tilstedeværelse i Østersøen blev af betydning for det politiske spil og mulighederne for en dansk frigørelsespolitik fra hansestædernes handelsdominans. Den hollandsk-hanseatiske konflikt op til fredsslutningen i 1441 afslørede, at Danmark ved at støtte én af parterne eller føre en balancepolitik havde udmærkede muligheder for at hævde sig på en mere effektiv måde. Årene under Kristoffer betegner en smidig videreførelse af Erik af Pommerns bestræbelser på at trænge hansestæderne tilbage og øve større kontrol med deres handel og færden i de danske byer, skønt bestemmelser rettet imod udlændinge ikke blev indsat i byprivilegierne i anden halvdel af Kristoffers regeringstid for at bevare en forståelse med stæderne, også af hensyn til Erik af Pommern. Det danske rigsråd stod bag kongen.

I henseende til pådømmelse af privilegiebrud blev med held ført en henholdende politik. Sundtolden blev dog ikke opkrævet grundet frygt for et

forværret forhold til hansestæderne. Rigsråderne havde ikke glemt mulighederne i tolden, og hindrede ikke Kristoffer i at opkræve Sundtold af de preussiske stæder i 1447. – I forholdet til Norge blev ført en balancepolitik på grund af den fremherskende uvilje mod fremmede købmænd i dette rige, hvilken blev anset for skadelig for forholdet til hansestæderne. En tilnærmelse mellem stæderne og Erik af Pommern måtte tilmed for enhver pris undgås. Derfor privilegiestadfæstelserne i 1445, og derfor også Kristoffers og det danske rigsråds bestræbelser på at mildne det norske råds optræden mod de fremmede købmænd. Politikken overfor Norge viste sig i en henlæggelse af forhandlingerne med hansestædernes repræsentanter i 1447 til København, som betegnede et kompromis. – Den samtidige lybske opfattelse, at Kristoffer i efteråret 1447 påtænkte et angreb på denne stad, må afvises som urealistisk. Rygterne synes alene at være fremstået som følge af andre fyrsters samtidige forsøg på at knægte endnu eksisterende frie stæder.

Forholdet mellem Kristoffer og det danske rigsråd var godt, og større uoverensstemmelser kan ikke dokumenteres. Kongens bestræbelser på at etablere et forbund med de vendiske hansestæder var hovedsagelig vendt imod det norske rigsråds anti-hanseatiske politik. Derimod skabte Kristoffers bayriske landsmænd ved hoffet, kongens rådslagning med bayriske råder samt hensynet til styrelsen af Bayern mishag hos rigernes råd. Kristoffer gav efter for henstillinger om at rette på disse forhold. Presserende politiske problemer i Norden og hensynet til hertugdømmet Oberpfaltz medførte, at Kristoffer i 1447 overlod sine bayriske lande til farbroderen pfaltzgrev Otto for tre år. Om et modsætningsforhold til det danske rigsråd var der ikke tale. Det lykkedes aldrig Kristoffer at undergrave rådets stilling trods en styrket position. Rådernes antal var omtrent en fjerdedel færre end i Erik af Pommerns tid og udtrykker højadelens sociale konsolidering. Magtpositionen erhvervet ved tronskiftet 1439 blev fastholdt. De vigtigste rigsembeder forblev i aristokraternes hænder, hvilket også var tilfældet med slotslenene, som gav råderne militære magtmidler i hænde og i sammenhæng med øvrige forleninger tillige bedrede deres indtægter.

Enkelte verdslige råder, der tidligere havde stået Erik af Pommern nær, og som havde indtaget en forsigtig afventende holdning i de kritiske år ved den gamle konges afsættelse, modtog ingen slotte. De måtte vige for magtfulde fremadstræbende, undertiden indbyrdes konkurrerende kolleger som slægten Gyldenstjerne med fire medlemmer i rådet, Otto Nielssøn (Rosenkrantz), Oluf Axelssøn (Thott), Eggert Frille, Claus Rønnow og deres respektive venskabs- og tilknytningsgrupper, hvoraf mange som tegn på deres position modtog ridderslaget af Kristoffer og senere af Kristian I. Ældre råder som Anders Nielssøn (Jernskæg) († ca 1447), der havde stået Erik af Pommern nær, stod i et godt forhold til kong Kristoffer, og blev især anvendt ved forhandlinger med den gamle konge på Gotland, i lighed med

grev Hans af Ebersten († 1446), der ikke længere besad rådsstatus.

Af råderne besad Erik Nielssøn (Gyldenstjerne) hofmesterposten i begyndelsen af Kristoffers regeringsperiode. På grund af slægtens interesser indenfor unionen og Baltikum, blev den, efter at Erik Nielssøn omsider havde brudt forbindelsen med Erik af Pommern i efteråret 1438, sammen med bisperne en af de førende ved indkaldelsen af Kristoffer, hvilket gør hans og slægtens position forståelig. Tillige synes Otto Nielssøns overtagelse af hofmesterembedet i 1444 at afspejle en mindre ændring i rigsrådets politik, til fordel for en mere hansa-orienteret og unionspolitisk retning med støtte fra blandt andre ærkebisp Tue Nielssøn, marsken Oluf Axelssøn, Eggert Frille, Claus Rønnow og Roskildebispen Jens Pederssøn (Jernskæg). Disse slægtsgrupper, hvor Rosenkrantzerne trænger frem på enkelte forleninger i slutningen af kong Kristoffers regeringstid, var ledende ved indkaldelsen af Kristian I. Gyldenstjernerne, som i 1448 ved forhandlingerne om kongevalget gjorde sig til talsmænd for en nordisk tronkandidat og en mere smidig hensyntagen til Sverige og Norge i lyset af Lødøse- og Kalmartraktaterne fra 1441, blev trængt til side, for først i 1449 helt at slutte op om Kristian.

Danehof-institutionens bortfald og landstingenes svindende betydning – der var en følge af strukturændringerne i samfundet med voksende standsadskillelse også indenfor adelens kreds – bidrog til rådsinstitutionens større betydning. Opfattelsen af rigsrådet som bærer af landets suverænitet fæstnede sig. Magtpositionen blev i samarbejde med kongemagten anvendt til at pacificere bønderne ved forbud mod at bære våben og udstedelse af landefredsforordninger efter nedkæmpelsen af bonderejsningerne (som var blevet benyttet i kampen mod Erik af Pommern) og til at sikre overgangen til fæstesystemet med en stabiliseret landgilde. – Enkelte abbeder blev trængt ud fra den gamle rådskreds på grund af flere klostres stadige fastholden ved paven i perioden for Baselkonciliet. De aristokratiske bisper sikrede sig i 1443 en gennemførelse af tiendepligten i Jylland og på Fyn. Klosterforordningen bragte ligeledes øgede muligheder for kontrol og alternative indkomster, skønt den som andre steder i Europa kun kom i stand mod at give kongemagten medindflydelse. Samregimentet mellem Kristoffer og bisperne i Baselkonciliets ånd skete uden særlig tilsidesættelse af de mægtige verdslige råder. Der var ikke tale om en særlig »*Hans Laksmands Regering.*« Ærkebispens lederskikkelse som dansk statsmand har været udsat for en vis idealisering.

Trods rigsrådernes betydningsfulde økonomisk-sociale position i samfundslivet med heraf følgende rettigheder og politisk magt, lykkedes det Kristoffer i sine sidste leveår at vinde indflydelse på rådets bekostning. Baggrunden var forhold som bedrede lånemuligheder, forandrede militære krav, udbygningen af centraladministrationen og Baselkonciliets svindende

betydning. Hertil kom muligvis i mindre grad enkelte rådsmedlemmers bortfald, samt at flertallet af råderne ikke længere var helt unge. Dette måtte bevirke, at kontrollen med kongens daglige styrelse blev løsnet. Udviklingen betegner en stigning i kongemagtens styrke overfor de aristokratiske dominerede regeringer. En egentlig magtkamp var der ikke tale om, og under Kristian I samarbejdede kongen i begyndelsen med hele rigsrådet. Begge parter var enige i holdningen overfor unionen og Baltikum i bestræbelser på øget politisk og økonomisk indflydelse. Der var ikke tale om en adelsskandinavisme. Fra 1451 trådte rigsrådets hidtidige fredspolitik i baggrunden. De gamle tilstande med dansk ledelse i unionen blev fortsat søgt nået. – Det danske rigsråds indflydelse i årene før og efter Kristoffers død i januar 1448 er væsentlig for forståelsen af dansk og nordisk senmiddelalderlig politik.

Schlussfolgerung

Ein Versuch, die Ergebnisse der Politik jener Jahre (1434-1449) aufzuzählen, so wie sie von seiten des Königs und des Ratskreises zum Ausdruck kamen, wird natürlich keine Zusammenstellung sämtlicher Ergebnisse werden können, ebenso wie einzelne Wiederholungen nicht zu vermeiden sind. Nur einige der bedeutendsten Ergebnisse, die zugleich über den betreffenden Zeitraum hinausreichen, sind hier vorzubringen.

Das Hauptergebnis konzentriert sich hier um die Unionspolitik. Dem dänischen Reichsrat muss eine grössere Bedeutung in bezug auf die Abfassung der dänischen Politik zugeschrieben werden. Die bisherige Ansicht über den Unionskonflikt im Jahre 1434 (besonders aus schwedischer Sicht) – dass dieser ein Streit zwischen dem dänischen König (dem Unionskönig)) und dem schwedischen Reichsrat gewesen sei – muss einer Dreiteilung weichen, bei der dem starken dänischen Reichsrat eine wichtige ausschlaggebende politische Stellung und Rolle zugeschrieben werden muss. In weit höherem Mass als bisher zeichnet sich ein nuanciertes Bild der politischen Verhältnisse der Epoche ab.

Erik Lönnroth har urkundlich belegt, dass der ideologische Gegensatz zwischen Aristokratie und königlicher Gewalt die Basis des politischen Lebens in Schweden während der Unionszeit darstellte, und das dieser Gegensatz insbesondere in der Opposition des schwedischen Reichsrats im Jahre 1434 gegen Erik von Pommern zum Ausdruck kam. Auch in Dänemark fand ein Machtkampf statt. Der dänische Reichsrat teilte jedoch in der ersten Zeit nach Engelbrekts Aufstand, dem der schwedische Reichsrat zugestimmt hatte, nicht ganz die konstitutionellen Gesichtspunkte der Schweden. Die Dänen mussten aber auch ganz natürlich den Wunsch hegen, den Ratskonstitutionalismus in höherem Mass in Dänemark durchzusetzen. Nichtdestoweniger gewinnt man durch Untersuchungen über die Interessen der dänischen Aristokratie Einsicht in einen Gegensatz zwischen den Interessen der schwedischen und der dänischen Aristokratie an der Union. Der Umstand, dass Erik von Pommern dänische Reichsräte und Adlige ausserhalb des Rates benutzte und die Räte in höherem Mass in die Leitung des Reiches und der Union einbezog und mehrere schwedische und norwegische Schlösser an Dänen übertrug, hatte die Unterstützung der Unionspolitik des Königs durch die dänische Aristokratie zur Folge gehabt. Das monarchische Unionsprogramm gewährte den Dänen gute Entfaltungsmöglichkeiten. Der Reichsrat akzeptierte allmählich mehrere Ziele der königlichen Gewalt und übernahm sie – es handelte sich dabei um die dänische politische und wirtschaftliche Dominanz innerhalb der Union. Die wirt-

schaftlichen Interessen in bezug auf Güter und Handel in den an Schweden grenzenden Gebieten befestigten sich und wurden immer mehr ausgebaut. Ziel der konkreten Politik in einer Krisensituation musste deswegen die Aufrechterhaltung von Ruhe und einem friedlichen Verhältnis zwischen den Reichen sein. Die Bereitschaft der Schweden, während der Unionskrise im Jahre 1434 die ratskonstitutionellen Forderungen zu erfüllen, besonders in bezug auf die Verwendung heimischer Männer an der Leitung des Reiches, stimmte endlich den unionsinteressierten dänischen Reichsrat dafür, nachzugeben und von der langjährigen Politik Eriks von Pommern abzuweichen. Bei den Verhandlungen 1434, 1435 und im Frühling 1436 hatte der Reichsrat die Politik Eriks von Pommern noch nicht völlig aufgegeben.

Das Verhalten des Reichsrats in den Monaten August und September 1436 bei der Kalmarer Tagung muss als eine realpolitische Haltung charakterisiert werden. Der Übergang zu den schwedischen Standpunkten, dabei insbesondere zur Interpretation des Begriffes *»heimischer Mann,«* fand erst statt, nachdem schwedische Garantien für die Gutsinteressen erhalten worden waren. Die dänische Unterstützung des schwedischen Reichsrats bedeutete letzten Endes einen *»politischen Handel,«* bei dem der Rat selber als Bürge für die Aufrechterhaltung der Bestimmungen bei gleichzeitiger Verfolgung eigener Interessen dastehen konnte. Somit konnte der Reichsrat eine Schlüsselstellung einnehmen.

Die Abneigung Eriks von Pommern gegen die Erfüllung fester Vereinbarungen sowie seine andauernden Bemühungen, den Herzog Bugislav zu seinem Nachfolger ernennen zu lassen, bahnte seine Absetzung an. Dabei trat in erster Linie der dänische Reichsrat auf. Wegen der Aufrechterhaltung der Union, des Ausbaus der Ostsee-Politik und der Stabilisierung der Verhältnisse war es notwendig, das Wahlreich beizubehalten. Die logische Konsequenz war die Absetzung Eriks von Pommern, welches etliche Mitglieder des dänischen Reichsrats schon vor der Kalmarer Tagung im Jahre 1438 nach dem gescheiterten Putsch König Eriks eingesehen hatten, während eine Minderheit im Rat, bestehend aus Erik Nielssøn (Gyldenstjerne) und einigen anderen immer noch im alten König eine Möglichkeit sah, die Union beizubehalten und die eigenen Interessen zu sichern, bis sie alle im Sommer 1439 den neuen Kronprätendenten anerkennen würden.

Als neuen Herrscher über Reich und Union hatte die Mehrheit des dänischen Reichsrats den jungen Herzog Kristoffer von Bayern auserwählt, einen Sohn der Schwester Eriks von Pommern. Kristoffer war ein Nachkomme des alten dänischen königlichen Stamms, welches ausserdem von Bedeutung war, um Norwegen mit dessen staatsrechtlichem Status eines Erbreichs zu gewinnen. In Norwegen wurde aber immer noch Erik von Pommern anerkannt, und der Schwedische Reichsrat stellte vorläufig die Wahl eines Königs zurück aus Rücksicht auf die Norweger und die eigenen

innenpolitischen Verhältnisse. Der dänische Reichsrat brach dann am 9. April 1440 das Kalmarer Abkommen von 1438 über die gemeinsame Wahl eines Königs. Die verschärfte aussenpolitische Lage, bei der Erik von Pommern sich mit den holländischen Städten, den Feinden der Hansestädte, verbündet hatte, sowie die schwerwiegende Rücksicht auf den unzufridenen Herzog Adolf und die Verbündeten der Dänen selbst, die wendischen Hansestädte, erforderten eine augenblickliche Stärkung der Leitung des Reiches. Die Belehnung des Herzogtums an Adolf am 30. April 1440 bedeutete eine Erfüllung früherer Versprechungen und leitete eine neue Politik in die Wege. Man versuchte, den Herzog an Dänemark zu knüpfen.

Von dänischer Seite war sich der Rat ganz gut über den Bruch des getroffenen Abkommens von 1438 durch die eigenhändige Ernennung Kristoffers von Bayern zum dänischen König klar. Die Wahl erfolgte möglicherweise bei gleichzeitiger Gewissheit darüber, dass sich in Schweden eine Mehrheit der Räte dieses Reichs für die Union einsetzte. Wenigstens nutzte man in den Monaten Juni und Juli 1440 in Kalmar diesen Umstand von seiten der dänischen Ratsdelegation aus, die klein an Zahl war, während man gleichzeitig versuchte, den bedeutenden schwedischen Marschall Karl Knutsson zu gewinnen, indem man ihm reiche Belehnungen versprach. Diese Bestrebungen wurden von Erfolg gekrönt, und Ende des Jahres 1440 wählten die Schweden Kristoffer zum König, wobei er eine Handfeste unterzeichnen musste. Die Norweger hielten immer noch an Erik von Pommern fest, kamen aber unter dänischem und schwedischem Druck langsam der Kandidatur des Königs Kristoffer entgegen. Die Norweger bekamen im Jahre 1440 keinen Kontakt mit Erik von Pommern, weil die Dänen dies verhinderten. Ihre Absicht war es, die Schweden zuerst Kristoffer wählen zu lassen. Somit wurde eine Zusammenarbeit zwischen Schweden und Norwegen gegen Dänemark vermieden.

Das Verlangen nach einer schwedischen Handfeste war in Dänemark nicht gern gesehen. Kristoffer und der dänische Reichsrat waren sich darüber einig, dass man diesen Umstand zu umgehen versuchen sollte, und bei der internordischen Tagung in Lødøse im Februar 1441 – die zwecks einer Erörterung des Unionsverhältnisses von den Schweden erwünscht war – erschien nur eine kleine dänische Ratsdelegation. Die Abgesandten hatten keine Vollmacht, etwas zu beschliessen; dagegen empfahlen sie den Norwegern Kristoffer und beantragte die Auslieferung der schwedischen Handfeste-Forderungen. Die Absicht damit – welches natürlich Vorwürfe von schwedischer Seite hervorrief – war die Verhinderung einer Verschmelzung von Unionsvertrag und Handfeste und eine Verschiebung der Verhandlungen über die Handfeste auf einen späteren Zeitpunkt. Kristoffer und der dänische Reichsrat wünschten, die aussenpolitischen Probleme in einer taktischen Reihenfolge zu lösen. Zuerst wäre der Friede mit den Holländern zu

schliessen, dann sollten die Hansestädte als Vermittler die schwedischen Handfeste-Bedingungen mildern, und danach würde man zu selbstgewählten Bedingungen die Privilegien der Hansestädte in Dänemark bestätigen.

Der taktische Plan, der an dem gewaltsamen Bauernaufstand im Frühling 1441 im nördlichen Jütland und vielleicht auch an der Verschiebung der Friedensverhandlungen mit den Holländern scheiterte, war nicht nur durch eine gut vorbereitete Erledigung der Probleme in den Jahren 1440-1441 begründet, sondern war auch, wie die Ereignisse der folgenden Jahre es zeigen, Teil einer langfristigen dänischen Politik, bei der man sich darum bemühte, die Union zu kontrollieren, ohne dass es zu einer offenen Konfrontation mit der Aristokratie der beiden anderen Reiche käme.

Durch die Wahl Kristoffers in Norwegen bei der Tagung von Lødøse im Juni 1442 war die Union wieder hergestellt. Die Reiche bildeten nach aussen eine Personalunion gleichberechtigter Staaten bei Beachtung der konstitutionellen Rechte jedes Reichs. Die Regierungsführung Kristoffers in Schweden war durch Mässigkeit gekennzeichnet. Nichtsdestoweniger versuchte der König im Einvernehmen mit den dänischen Reichsrat unter Anleitung der Familien Gyldenstjerne, Laxmand, Frille, Rosenkrantz und Thott langsam die Union in die vorher bekannte Richtung zu dirigieren. Der junge Kristoffer und die Mehrheit des Rates versuchten gemeinsam, die Leitung der Union zu beherrschen und die eigene politische und wirtschaftliche Macht zu steigern. Der König hatte ein Interesse daran, sich langsam von seiner schwedischen Handfeste von 1441 freizumachen, und was den dänischen Reichsrat anbelangt, so versuchten die Räte, einen detaillierteren Unions-Vertrag zu vermeiden. Ein solches Abkommen würde die führende Position Dänemarks innerhalb der Union verringern. Kein Unions-Vertrag scheint während der Regierungszeit Kristoffers von Bayern zustande gekommen zu sein. Ein schwedischer Unions-Entwurf von 1436 wurde zurückgedrängt. Man versuchte, den staatsrechtlichen Status Norwegens als Erbreich beizubehalten, damit eine Dominanz und ein Gegengewicht gegen Schweden geschaffen würden, – welches auch im Jahre 1448 zum Ausdruck kam, obwohl Norwegen formell als Wahlreich anerkannt wurde.

Der alte Unions-Brief von 1397 wurde von Seiten Dänemarks als der einzige legitime Unions-Vertrag betrachtet. Neue Abkommen und frühere Machtkonzentrationen wurden langsam untergraben, damit die aufgestellten Ziele erreicht würden. Rochaden der Oberhäupter in der Leitung der Lehen und neue führende Gruppierungen innerhalb der schwedischen Ratsaristokratie (die Bischöfe, die Brüder Oxenstierna, Magnus Gren) wurden zu Anfang der Regierungszeit Kristoffers unterstützt zu Ungunsten Karl Knutssons und einiger seiner Anhänger. Die Zahl der norwegischen Reichsräte wurde durch mehrere Vertreter aus weniger hochadligen Familien er-

höht, und von einem norwegischen Reichsarchiv war nicht die Rede.

Es muss betont werden, dass Gotland ein viel bedeutenderer Faktor für die Gestaltung der Politik des dänischen Reichsrats im Zeitraum 1434-1449 war als bisher angenommen. Die strategische und kommerzielle Bedeutung der Insel als Stützpunkt bei der Kontrolle mit den Handelswegen im Ostsee-Gebiet nach Novgorod, Livland und den Hansestädten war den dänischen Räten wohlbekannt. Ziel ihrer Bemühungen war es, den Übergang der Insel zum anerkannten schwedischen Gebiet zu verhindern, so wie es Kristoffer in seiner schwedischen Handfeste versprochen hatte. Statt dessen wäre Gotland als das Unions-Eigentum aller drei Reiche aufzufassen. Dadurch ergäben sich die erwünschten Möglichkeiten, den existierenden politischen Einfluss auszubauen und wirtschaftliche Interessen zu sichern. Eine militärische Auseinandersetzung mit Erik von Pommern wurde einige Jahre aufgeschoben, wahrscheinlich auch wegen seines voraussichtlich baldigen Hinscheidens. Ein Gerichtsverfahren gegen den alten König wurde aufgrund der vielen losen Anklagen bei seiner Absetzung in Dänemark auch vermieden.

Wegen der Baltikum-Politik war es von Bedeutung, Gotland festzuhalten, weil die Insel ausserordentlich wichtig sein würde bei umfassenderen Versuchen, in den livländischen Provinzen Einfluss zu gewinnen; denn für den Handel zwischen Novgorod und Westeuropa nahmen diese eine zentrale Stellung als Zwischenstation ein. Die Räte und besonders die Familie Gyldenstjerne unterstützten Kristoffer bei der Wiederaufnahme der früheren Politik Eriks von Pommern in bezug auf Livland und bei seiner Aufmerksamkeit in bezug auf diese Gebiete. Kristoffer von Bayern unterstützte einige von den separatistisch eingestellten livländischen Bischöfen, beispielsweise denjenigen auf Ösel und im Bistum Reval, welches den Hochmeister des Deutschen Ordens sehr verdross. Ein Bund mit dem livländischen Orden auf die Gebiete an der Neva auf dem Weg nach Novgorod bezogen wurde gleichzeitig im Jahre 1446 geplant. Im letzten Augenblick wurde dies aber vereitelt, wahrscheinlich aus Rücksicht auf Erik von Pommern. Der Orden war indem durch den Kampf gegen die Republik Novgorod gebunden. Die nordischen Reiche hatten freie Hände. Ein Plan für die Pfändung Gotlands an den Orden, der 1447 von Kristoffer und seinem Schwiegervater ausgearbeitet worden war, war von seiten des ersteren hauptsächlich politisch-taktisch bestimmt und zielte darauf ab, den Hochmeister zu beschäftigen, während Kristoffer und die Räte gleichzeitig einen Krieg vorbereiteten, um die Insel zu erobern. Kristoffers Tod im Januar 1448 verhinderte die Ausführung des Plans. Livland scheint ursprünglich kein Teil der militärischen Gesamtlösung gewesen zu sein; aber das Interesse an den livländischen Gebieten existierte wieterhin und manifestierte sich

später in einem »Wettlauf« zwischen Kristian dem Ersten und Karl Knutsson zugunsten des ersteren.

Die Politik des dänischen Reichsrats in bezug auf die Union (einschliesslich Gotlands) und das Baltikum während Kristoffers Regierungszeit muss als ein Versuch gesehen werden, die Entfaltungsmöglichkeiten der dänischen Aristokratie zu erweitern. Der Rat hatte deutlicher als vorher mehrere Ziele Eriks von Pommern übernommen. Im Rahmen der ratskonstitutionellen Unionsleitung versuchte man, eine leicht verborgene dänische Suprematie auszubauen. Der Kontakt mit dem Herzog Adolf bezeichnet eine neue Konstellation im Ostsee-Gebiet. Die Wahl Karl Knutssons zum schwedischen König im Jahre 1448 wurde für ungesetzlich gehalten und im Widerspruch zum ursprünglichen Unionsabkommen. Eine Mehrheit des dänischen Reichsrats wollte ihren eigenen Kandidaten gewählt sehen, um den Einfluss auf die Union und das Ostsee-Gebiet festzuhalten. Dänemark und der dänische König sollten weiterhin die eigentliche politische Führung der Union innehaben. Nicht der südliche Teil von Jütland (Schleswig), sondern hauptsächlich die Rücksicht auf die Union war im Jahre 1448 der Anlass eines Antrages an den Herzog Adolf, sich zum König ernennen zu lassen, und nach dessen Absage der Anlass eines ähnlichen Antrags an den Herzog Kristian.

Der schwedische Angriff auf Gotland und die spätere Eroberung von Visby lösten Kontakte zwischen Erik von Pommern und den Dänen aus. Der dänische Reichsrat und Kristian der Erste wollten keineswegs auf diese Provinz verzichten und kamen deshalb dem alten König zu Hilfe. Die Insel wurde dänischer Besitz.

Die Unionspolitik des dänischen Reichsrats darf, wie aus dem oben Erwähnten hervorgegangen sein muss, nicht für sich allein betrachtet werden, sondern im Zusammenhang mit der Baltikum-Politik und den damaligen Möglichkeiten für kaufmännische Tätigkeit. Die Bedeutung des Sundverkehrs für die Beziehungen zwischen den Ostsee-Städten und den holländischen Städten steigerte sich. Es war natürlich, dass Dänemark kraft seiner geografischen Lage, der keine besondere Aufmerksamkeit gewidmet worden ist, in dieses Spiel einbezogen wurde. Mehrere geistliche und weltliche Reichsräte (beispielsweise die Familien Gyldenstjerne, Laxmand und Thott) trieben einfach Grosshandel sowohl mit den wendischen Städten als auch mit den preussischen und niederländischen Städten. Der Schwerpunkt des Reiches wurde gegen Osten verschoben. Kopenhagen (als Regierungsstadt festgelegt), Malmø und Landskrona blühten wegen des Sundverkehrs auf, und ausserdem gewann Aalborg in diesem Zusammenhang kraft seiner Lage und des sehr gefragten Frühlings-Heerings eine grosse Bedeutung; für diese Tatsache hatte die Familiengruppe Gyldenstjerne einen guten Blick.

Die Prägung von Münzen wurde von Lund nach dem näher am Sund gelegenen Malmø verlegt, und das Münzsystem war durch einen niedrigen Kurs der Münzen eine Nachahmung des Systems der Hansestädte.

Die zunehmende Anwesenheit der Holländer in der Ostsee erhielt eine grosse Bedeutung für das politische Spiel und die Möglichkeit einer dänischen Politik zur Befreiung von der bisherigen Handelsdominanz der Hansestädte. Der holländisch-hanseatische Konflikt vor dem Friedensschluss 1441 zeigte, dass Dänemark durch die Unterstützung einer der Parteien oder durch eine Gleichgewichtspolitik ausgezeichnete Möglichkeiten hatte, sich in einer viel effektiveren Weise geltend zu machen. Die Jahre unter Kristoffer von Bayern bezeichnen eine geschmeidige Weiterführung der Versuche Eriks von Pommern, die Hansestädte zurückzudrängen und eine grössere Kontrolle über ihr Treiben und ihren Handel in den dänischen Städten auszuüben, obwohl keine Bestimmungen, die gegen Ausländer gerichtet waren, in der zweiten Hälfte der Regierungszeit Kristoffers in die Städteprivilegien aufgenommen wurden, weil man sich auch wegen Erik von Pommern weiterhin mit den Städten verständigen wollte. Der dänische Reichsrat unterstützte den König.

Was eine etwaige Verurteilung wegen Privilegienverletzung anbelangt, wurde eine hinhaltende Politik mit Erfolg betrieben. Der Sundzoll wurde aber weiterhin aus Furcht vor einem verschlechterten Verhältnis zu den Hansestädten nicht erhoben. Die Reichsräte hatten keineswegs die Möglichkeiten des betreffenden Zolls vergessen und verhinderten nicht, dass König Kristoffer im Jahre 1447 Sundzoll von den preussischen Städten erhob. Was die Beziehungen zu Norwegen betrifft, wurde eine Gleichgewichtspolitik betrieben wegen der vorherrschenden norwegischen Abneigung gegen fremde Kaufleute, die für schädlich für das Verhältnis zu den Hansestädten gehalten wurde. Eine Annäherung zwischen den Städten und Erik von Pommern musste dazu noch um jeden Preis vermieden werden. Deswegen wurden die Privilegien in Jahre 1445 bestätigt, und deswegen bemühten sich Kristoffer und der dänische Reichsrat gemeinsam, das Auftreten des norwegischen Reichsrats gegenüber den fremden Kaufleuten zu mildern. Die Politik gegenüber Norwegen äusserte sich durch eine Verlegung der Verhandlungen 1447 mit den Vertretern der Hansestädte nach Kopenhagen, welches ein Kompromiss darstellte. – Die gleichzeitige lübische Auffassung, Kristoffer habe im Jahre 1447 beabsichtigt, die Stadt Lübeck anzugreifen, muss als unrealistisch abgewiesen werden. Die Gerüchte scheinen ausschliesslich dadurch entstanden zu sein, dass andre Fürsten zur gleichen Zeit Versuche unternahmen, noch existierende freie Städte zu knechten.

Das Verhältnis zwischen Kristoffer und dem dänischen Reichsrat war gut, und keine grösseren Unstimmigkeiten können urkundlich belegt werden.

Die Bemühungen des Königs, ein Bündnis mit den wendischen Hansestädten einzugehen, richtete sich hauptsächlich gegen die anti-hanseatische Politik des norwegischen Reichsrats. Dagegen missfielen den Räten der Reiche die bayerischen Landsleute Kristoffers am Hofe, das Beraten des Königs mit bayerischen Räten sowie die Rücksicht auf die Leitung von Bayern. Kristoffer gab den Aufforderungen nach, die Verhältnisse in Ordnung zu bringen.

Zwingende politische Probleme im Norden und die Rücksicht auf das Herzogtum Oberpfaltz bewirkten, dass Kristoffer 1447 seine bayerischen Länder seinem Onkel Väterlicherseits, dem Pfaltzgrafen Otto, für drei Jahre überliess. Von einem Gegensatz zum dänischen Reichsrat war nicht die Rede. Es gelang nie Kristoffer trotzt einer gestärkten Position, die Stellung des Rates zu untergraben. Die Zahl der Räte war im Verhältnis zur Zeit Eriks von Pommern um ungefähr ein Viertel vermindert, welches die soziale Konsolidierung des Hochadels zeigt. Die beim Thronwechsel 1439 erworbene Machtstellung wurde festgehalten. Die wichtigsten Reichsämter blieben in den Händen der Aristokraten; dasselbe gilt für die Schlosslehen, die den Räten militärische Machtmittel in die Hände gaben und im Zusammenhang mit den übrigen Belehnungen ihre wirtschaftlichen Einnahmen zugleich verbesserten.

Einzelne weltliche Räte, die vorher Erik von Pommern nahegestanden hatten, und die in den kritischen Jahren bei der Absetzung des alten Königs eine vorsichtige, abwartende Haltung eingenommen hatten, erhielten keine Schlösser. Sie mussten den machtvollen, nach vorwärts strebenden und manchmal rivalisierenden Kollegen weichen, wie zum Beispiel der Familie Gyldenstjerne mit vier Ratsmitgliedern, Otto Nielssøn (Rosenkrantz), Oluf Axelssøn (Thott), Eggert Frille, Claus Rønnow und ihren betreffenden Freundschafts-bzw. Interessengruppen, von denen viele als Anzeichen ihrer Stellung den Ritterschlag durch Kristoffer von Bayern und später Kristian den Ersten erhielten. Ältere Räte wie zum Beispiel Anders Nielssøn (Jernskæg) (gest. ca. 1447), die Erik von Pommern nahe gestanden hatten, standen in einem guten Verhältnis zu König Kristoffer und wurden besonders für Verhandlungen mit dem alten König auf Gotland verwendet, wie es mit dem Grafen Hans von Eberstein (gest. 1446) der Fall gewesen war, der den Status eines Rats nicht mehr besass.

Von den Räten bekleidete Erik Nielssøn (Gyldenstjerne) die Stellung des Hofvorstehers zu Anfang der Regierungszeit Kristoffers. Die Interessen der Familie innerhalb der Union und in Baltikum, wo Erik Nielssøn, nachdem er endlich die Verbindung mit Erik von Pommern im Nachsommer 1438 abgebrochen hatte, zusammen mit den Bischöfen einer der Führenden bei der Einberufung von Kristoffer war, machen seine Stellung und die seiner Familie verständlich. Ausserdem scheint die Übernahme des Hofvorsteher-

amtes im Jahre 1444 durch Otto Nielssøn einer kleineren Änderung der Politik des Reichsrats zu entsprechen zugunsten einer eher hanse-orientierten und unionspolitischen Richtung, die von u.a. dem Erzbischof Tue Nielssøn, dem Marschall Oluf Axelssøn, Eggert Frille, Claus Rønnow und dem Roskilder Bischof Jens Pederssøn (Jernskæg) unterstützt wurde. Diese Familiengruppen, von denen die Rosenkrantz am Ende der Regierungszeit Kristoffers in einige Lehen hervordringen, waren massgebend bei der Einberufung Kristian des Ersten. Die Gyldenstjerne, die sich 1448 bei den Verhandlungen über die Königswahl für einen nordischen Thronfolger und eine grössere Rücksichtsnahme auf Schweden und Norwegen aussprachen im Licht der Lødøser und Kalmarer Abkommen von 1441, wurden beiseitegeschoben, bis sie sich erst 1449 ganz und gar um Kristian scharten.

Der Wegfall des Danehofs als Institution und die entschwindende Bedeutung der Länder-Thinge – eine Folge der Strukturänderungen in der Gesellschaft bei einer wachsenden Trennung der Stände, sogar innerhalb des Adels – trugen zur erhöhten Bedeutung der Ratsinstitution bei. Die Auffassung vom Reichsrat als Träger der Souveränität des Landes befestigte sich. Die Machtposition wurde in Zusammenarbeit mit der königlichen Gewalt dazu verwendet, die Bauern zu pazifizieren, indem man ihnen verbot, Waffen zu tragen, ebenso wie nach der Niederkämpfung der Bauernaufstände (deren man sich im Kampf gegen Erik von Pommern bedient hatte) Landesfriedensverordnungen erlassen worden waren; gleichzeitig wurde der Übergang zum Pachtsystem dadurch gesichert, dass eine Landgilde festgesetzt wurde. – Einige Äbte wurden aus dem alten Ratskreis hinausgedrängt, weil mehrere Klöster sich immer noch im Zeitraum des Baseler Konzils am Papst orientierten. Die aristokratischen Bischöfe sicherten im Jahre 1443 die Durchführung der Zehntenpflicht in Jütland und auf Fünen. Die Klosterverordnung öffnete ebenfalls grössere Möglichkeiten für Kontrolle und alternative Einkommen, obwohl die letztere Verordnung wie anderswo in Europa nur dadurch zustande kam, dass der königlichen Gewalt ein Miteinfluss eingeräumt wurde. Die Kooperation zwischen Kristoffer und den Bischöfen im Geiste des Baseler Konzils erfolgte, ohne dass die mächtigen weltlichen Räte dadurch ihren Einfluss verloren. Es war keineswegs von einer besonderen *»Hans Laksmand-Regierung«* die Rede. Der Führergestalt des Erzbichofs als dänischer Staatsmann ist eine gewisse Idealisierung zuteil geworden.

Trotz der bedeutenden sozio-ökonomischen Stellung der Reichsräte in der Gesellschaft und der Rechte und der politischen Macht, die daraus erfolgten, gelang es König Kristoffer in dessen allerletzten Lebensjahren, auf Kosten des Rates Einfluss zu gewinnen. Die Gründe dazu waren unter anderem: verbesserte Möglichkeiten für Anleihen, veränderte militärische Erfordernisse, der Ausbau der Zentralverwaltung und die entschwindende

Bedeutung des Baseler Konzils. Hinzu kämen möglicherweise in geringerem Grad das Hinscheiden einiger Ratsmitglieder ebenso wie der Umstand, dass die Mehrheit der Räte nicht mehr ganz jung waren. Dies musste zur Folge haben, dass die Kontrolle mit der täglichen Führung des Königs gelockert wurde. – Die Entwicklung zeigt eine Verstärkung der königlichen Gewalt der aristokratisch dominierten Regierungen gegenüber. Von einem eigentlichen Machtkampf war nicht die Rede, und unter König Kristian dem Ersten arbeitete der könig am Anfang mit dem ganzen Reichsrat zusammen. Beide Parteien waren sich über die Stellung zur Union bzw. zum Baltikum einig bei ihren Bemühungen einen wachsenden politisch-ökonomischen Einfluss zu gewinnen. Es war von keinem Adels-skandinavismus die Rede. Seit 1451 trat die bisherige Friedenspolitik des Reichsrats in den Hintergrund. Die alten Zustände, wo die Dänen die Leitung der Union innehatten, wurden weiterhin angestrebt. – Der Einfluss des dänischen Reichsrats in den Jahren vor und nach den Tod Kristoffers im Januar 1448 ist von grosser Bedeutung, um die dänische und nordische Politik im Spätmittelalter verstehen zu können.

Appendix: Sagen om Eggert Frille 1438

Erik af Pommern skrev 26. marts 1438 fra Nykøbing til råderne i Nyborg om en presserende sag: væbneren Eggert Frilles fængsling. Det fremgår, at råderne havde sendt ham meddelelse om, at Eggert Frille var blevet fængslet af væbnerne Mathias Jenssøn og Henrik Pors. Erik forsikrede, at han ikke havde kendskab hertil, førend de 2 skrev til ham herom: *»af hvilke Breve vi sender Eder en Udskrift af her udi lukte og så Udskrift af de Svar, som vi dem derom tilskrev efter vort Raads Raad, som da hos os var«.* Sluttelig bad kongen om rådets betænkning for sagens videre behandling.[1]

Her åbenbares et kompliceret forhold mellem konge og rigsråd, hvorfor sagen Eggert Frille i det følgende skal undersøges nærmere. Dette så meget mere, som flere forskere har set et samvirke mellem Erik og de 2 omtalte væbnere og hævdet, at Eggert Frille skulle være en af de første, der konspirerede imod kongen. Hans forholdsvis hurtige avancement under efterfølgeren Kristoffer tages som bevis herfor.[2]

Af dokumentmaterialet fremgår, at Eggert Frille i februar 1438 opholdt sig i Flensborg hos hertug Adolf af Slesvig. På hjemvejen blev han fængslet af Henrik Pors og Mathias Jenssøn, anklaget for at have drevet forræderiske planer mod kongen og riget.[3] Som Erik af Pommern's brev viser, var dette en alvorlig sag. Råderne i Nyborg må have bedt om at få Eggert Frille frigivet, hvis han kunne skaffe beviser på sin uskyld. I et brev af 24. april anmodede Eggert Frille hertug Adolf om at bevidne, at han ikke under sit ophold havde ført forræderiske forhandlinger med ham, som han blev beskyldt for.[4] Hertugen bevidnede 4. maj, at samtalerne med Eggert Frille kun havde drejet sig om nogle godser i hertugdømmet, som Eggert havde anmodet om at få tilbage. Dagen efter afgav bisp Claus af Slesvig en lignende erklæring og lagde til, at det var ham ubekendt, at Eggert Frille havde talt imod kongen af Danmark.[5]

Var disse breve end gunstige, måtte Eggert Frille yderligere forsvare sig ved 3 landstingsvidner, hvor det første optoges på Fyns landsting 10. maj 1438. Henrik Pors og Mathias Jenssøn mødte ikke op og sendte heller ikke repræsentanter. Eggert Frille var i oktober for rigsrådet, som bestemte, at han skulle være renset for beskyldningerne, hvis han på 3 tingmøder blev frikendt. Kansleren Iven Foss udstedte dokumentet *»vpa alle rixens radhes wegne, som ther j Korssøre samelde wore«.* Den 22. november var Eggert Frille på Fyns landsting, hvor 14 adelsmænd i overværelse af Odensebispen Naune Jenssøn aflagde ed på hans uskyld.[6]

W Mollerup påpegede i 1885, at Eggert Frille havde interesser at varetage i hertugdømmet, idet han dèr besad arvegods og ligeledes via hustruen Anna Juel, datter af den sønderjyske væbner Iver Juel († tidligst 1421) havde gods her.[7] Ifølge Vordingborg-traktaten 1435 var der åbnet udsigt til efter landslov at generhverve tabt gods.[8] Eggert Frille kan have været hos hertug Adolf for at varetage godsinteresser, men tilbage står Henrik Pors' og Mathias Jenssøns beskyldninger. Hvorfor lod de Eggert Frille fængsle og udpege som konspirator imod kongen, der med hensyn til sit forhold til hertug Adolf ikke var til at spøge med?

Dokumentmaterialet oplyser, at Eggert Frille ved februar måneds slutning 1438 befandt sig i Ribe. Her udstedtes den 22. et bytingsvidne, hvori Eggert Frille og hans brødre, ærkedegnen Klaus Kristiernssøn og Johan Frille samt deres brødrebørn var forligte om arven efter deres far og bedstefar Kristiern Frellavssøn.[9] Da sidstnævnte allerede døde i 1418 20/1, må det formodes, at der har været strid om arven.[10] Kristiern Frellavssøns anden hustru var Ermegård Eggertsdatter (Altena), og af hans døtre af begge ægteskaber blev Hildeborg gift med Berneke Skinkel (Søblad) af Iversnæs, Kirsten med Henning van Hagen til Bramslykke på Lolland, og Tale med Peder Pors (Stjerne-Pors) af Vrandrup.[11] – Henrik Pors var imidlertid ikke beslægtet med den sidstnævnte. Han tilhørte den langelandske linie af slægten Pors og førte i sit våben et lindetræ.[12] Heller ikke hans hustrus navn Telse[13] gør det muligt at påpege en forbindelse med Frille-slægten, hvilket også gælder for Mathias Jenssøn. Henrik Pors havde derimod kontakter til Ulfeldt-slægten, idet han i 1432 benævnte den dræbte Mathias Anderssøn (Ulfeldt) sin frænde. En datter af Henrik Pors blev senere gift med Anders Klaussøn til Emmerbølle.[14]

Det må bemærkes, at Henrik Pors førte samme våben som slægten Krummedige, hvor Erik Segebodssøn tidligere besad Runtoft (Sydslesvig), og anden gang var gift med Kathrine Håkonsdatter (Frille). Eggert Frilles hustru Anna Juel besad også part i Runtoft efter faderens moder Mette.[15] Denne var en søster til Erik Krummedige og blev gift med Peder Juel. – Sammen havde de blandt andre børn sønnerne Iver og Thomas. Iver Pederssøns døtre blev gift med Eggert Frille og Niels Mandrup til Barritskov, som med deres hustruer arvede Thomas Juel († 1444).[16] Denne havde i 1431 afstået jord og skov i Skam herred til Eggert Frille og givet ham forkøbsret til sin herregård Krogsbølle (Skam H), som han og hustruen Bodil havde erhvervet år forinden. Kort før 1438 2/2 skødede Thomas Juel på Fyns landsting alt sit fynske gods til Eggert Frille.[17]

Eftersom Eggert Frille 1438 16/8 lod optage et landstingsvidne over handelen,[18] åbenbares modstand mod godsoverdragelsen, som kan stamme fra Henrik Pors og Mathias Jenssøn. De to's relationer til Juel-slægten kan have været større, end dokumentmaterialet giver udsagn om. Den 28. juli 1444

efter Thomas Juels død udstedtes et vidne af Flensborg byting, at Thomas Juel, tidligere borger i byen, døde som en fattig mand.[19] Han havde ikke levet ødselt, som enken Bodil og hendes moder Kristine Nielsdatter påtalte, – men havde kun handlet af nød og nødvendighed. Desværre kendes fru Bodils slægt ikke, men Henrik Pors eller Mathias Jenssøn kan trods ukendskabet have været impliceret i striden om Thomas Juels gods.[20] I 1445 tildømte rigskansleren Jens Torbernssøn (Sparre) Eggert Frille nogle skove i Skam herred i henhold til Thomas Juels skødebrev 1431 25/3. I 1447 købte Eggert Frille svogeren Niels Mandrups arveandel efter Thomas Juel.[21]

Kan der ikke med sikkerhed påpeges en grund til uoverensstemmelser mellem Mathias Jenssøn og Henrik Pors på den ene side og Eggert Frille på den anden, henledes opmærksomheden på Hindsgavl slot, som Skinkelslægten tidligere besad. Her var Henrik Pors høvedsmand i årene 1434-35, og usandsynligt er det ikke, at han besad slottet i årene herefter, og at det var her, Eggert Frille for en tid sad fængslet, og ikke på Tranekær, som Mollerup og Lütken mener.[22] Før 1440 31/10 og i de følgende mange år besad Eggert Frille Hindsgavl. Fra 1431 havde han Orebirk (Skovby H) og sandsynligvis Skam herred i pant af Erik af Pommern.[23] Efter Eggert Frilles død havde Ebbe Anderssøn (Ulfeldt) til Kogsbølle (Vinding H) Orebirk i pant.[24] Disse forhold peger på konkurrence og tidligere interesse for området fra de omtalte slægters side, hvorfor det, da Ulfeldt-slægten fra gammel tid besad adskilligt gods på Fyn[25], er værd at omtale Eggert Frille nøjere.

Frille-slægten var af lavadelig herkomst fra Ribe-egnen, men Eggerts søstres giftermål samt brødrene Frellav og Håkons (sidenhen bosat i Finland) ophold på Fyn i 1418 og 1425 viser, som E Ulsig har dokumenteret, at slægten var i fremgang.[26] Eggert Frille arvede rede penge efter faderen, og her ligger måske forklaringen på, at han flyttede til Fyn senest 1431, hvor moderen iøvrigt havde lidt gods. Fra denne tid befæstede han sin position som godskøber på Fyn og Langeland. Som spekulant ofte på grænsen til det kriminelle, og som lensmand og politiker lykkedes det ham at blive en af de betydeligste personer i Danmark i det 15. århundrede.[27] Hans opstigning, støttet af sin slægtsgruppe og andre,[28] kan ikke have undgået at berøre andre og ældre adelsslægter. Det er her fængslingen af Eggert Frille i 1438 påkalder sig interesse, idet anklager for forræderi afgørende ville hindre opkomlingens fortsatte succes. Synspunktet støttes af, at modstanden mod Eggert Frilles fremgang var så hård, at rygter søgte at underkende hans adelskab. Eggert Frille afværgede denne alvorlige trussel, idet han fik byrådet i Ribe til at udstede et vidnesbyrd 1442 27/11, om at hans fader var adelig og ikke borger. Også faderen havde i 1408 set sig nødsaget til at tage et tilsvarende vidne.[29]

Henrik Pors' og Mathias Jenssøns økonomiske situation i 1438 kan bidrage til at forklare, hvorfor de søgte at kæmpe mod Eggert Frilles voksende

indflydelse. Henrik Pors' slægtninge optog efter hans død 1455 27/10 et lån hos Eggert Frille mod pant i en gård på Langeland,[30] og Mathias Jenssøn og hans broder deltog i bonderejsningerne på Fyn omkring 1440, hvor adelige, ofte de mindre formuende, deltog i kampen mod de mere velstillede standskolleger, som de ofte stod i tjeneste- og afhængighedsforhold til[31]. I 1443 var Eggert Frille med til på kongens vegne at kræve gods udleveret fra Mathias Jenssøns og broderens arvinger, *»fordi de har aabenbare og tit ført Avindskjold mod deres Herre og Riget«*[32]. Eggert Frille gik sejrrigt ud af striden.

Når Erik af Pommern i foråret 1438 skrev til rigsråderne i Nyborg og anmodede om stillingtagen til sagen om Eggert Frille samt medsendte en brevudskrift, er det muligt, at den opfattelse, at kongen skulle have haft kendskab til fængslingen, må fratrædes. Desværre tillader dokumenterne ikke at afdække problemerne nærmere, skønt enkelte råder i Nyborg med Johannes Laxmand i spidsen kan have været mistroiske overfor Eriks oplysninger om manglende kendskab til fængslingen, hvad dennes successionsplaner og forleningspolitik i efteråret 1437 gav grobund for. Forskningens tilslutning til, at Eggert Frille i kraft af sit hastige avancement til rigsråd under Kristoffer måske ikke var så uskyldig i 1438, som han gav det udseende af, kan ikke ganske afvises. I tilknytning til ovennævnte betragtninger peger dog flere forhold herimod. Først og fremmest var Eggert Frille ikke rigsråd i 1438. Hans senere rådsstatus tillader ikke at slutte, at hans holdning til Erik af Pommern i februar 1438 var fjendtlig. Kun relativt økonomisk velstillede og repræsentanter fra gamle fremstående slægter blev som oftest råder.[33] Når Eggert Frille i 1441 blev rigsråd, skyldtes det, at han siden 1430'erne havde skaffet sig den rigdom og indflydelse, som gjorde ham brugbar. Når han efter alt at dømme deltog i nedkæmpelsen af bondeoprørene på Fyn var det, fordi han i kraft af sin position havde interesse heri.[34] Han havde på denne tid udbygget sine kontakter og ved slægtskabsforbindelser placeret sig blandt de øverste i den fynske adel. Netop derfor blev Erik af Pommern's afsættelse en medvirkende årsag til hans ophøjelse. Utvivlsomt skyldes forskningens tillid til anklagerne imod ham den kendsgerning, at Erik i forsommeren 1438 søgte at sikre slottene på Fyn for hertug Bugislav, og at Eggert Frille i 1440 blev høvedsmand på Hindsgavl. Disse begivenheder havde endnu ikke udspillet sig, hvorfor det sammenfattende må fremhæves, at påstanden om Eggert Frilles konspiration imod Erik af Pommern i februar 1438 hviler på et svagt fundament.

Bilag I Danske rigsråder 1434 – 1450

Baden
Oluf Mortenssøn, ærkedegn i Roskilde, kongens kansler.
RR: sept 1445, 1445 31/12, 1448 18/11. † 1485 25/7.

Banner
Niels Erikssøn til Vinstrup (Ø Flakkebj H) og Asdal (Vennebj H), gift med Johanne Andersdt (Panter).
RR: før 1435 14/10?, 1436 1/9 – † tidligst 1444.

Basse
Jakob Nielssøn til Nielstrup (Sunds H), g m Jytte af Øverup og 2) Cecilie Jensdt (Brok).
RR: 1435 15-17/7 – 1439 23/6.
Sten Tygessøn til Tybjerg (Tybj H). R 1425 10/9. g m Helene Johansdt (Bjørn).
RR: 1417 19/2 – † 1448 mellem 18/4 og 19/5.

Bild
Strange Nielssøn til Nørholm (Ø Horne H), g m Anne Klausdt (Lange).
RR: 1449 31/7? 1450 29/8. Lever 1498.

Bille
Peder Lykke, bisp i Ribe 1409-1418 og ærkebisp i Lund til 1436.
RR: 1408 27/9 – † før 1436 11/8.
Torben Bentssøn til Allingemagle (Ringsted H), Svanholm og Abrahamstrup (Horns H), g m 1) Beate Axelsdt (Thott) og 2) Sidsel Ovesdt (Lunge).
RR: u Kristoffer?, 1448 18/11. † 1465 25/11.

Bjørn
Johan Bjørnssøn til Valby (Stevns H), g m Sophie Jakobsdt (Lunge).
RR: 1449 3/7, Lever 1472. † 1475.

Brok
Esge Jenssøn til Estrup (Sønderhald H). R 1432 22/8. g m Sophie Andersdt (Hak) og 2) Ellen Henriksdt (Gyldenstjerne).
RR: 1432 22/8 – † 1441.

Bryske
Gert Hartvigssøn, g m en Rønnow (søster til Eler R?) og 2) Else Henningsdt (Kabel).
RR: 1432 22/8 – 1440 30/4. † 1441 28/7.

Bydelsbak
Albrekt Ottessøn, g m Anne Eriksdt (Krummedige).
RR: 1436 1/9, 1441 22/1, Lever 1458.

Due
Peder Mogenssøn. R 1408 10/2, g m Elene.
RR: 1409 20/7 – 1435 22/7. Lever 1436.

Daa

Oluf Henrikssøn, bisp i Roskilde.
RR: 1448 18/11. † 1461 13/2.

Ebersten

grev Hans, g m Ermegård Bylow og 2) Helene Folmersdt (Lunge).
RR: 1429 26/6 – 1438 forsommer. † 1446 august.
grev Vitslav.
RR: 1434 15/11, 1435 14/10, 1438 18/4.

Flemming

Joakim Hermanssøn til Knudstrup (Løve H), g m Inger Andersdt (Hvide) 1444 19/6 og 2) Karen Eilersdt (Rantzau).
RR: 1447 5-6/7? før 1448 12/11. † 1458.

Foss

Iven Foss til Aalstrup (Loll's Sdr H), rigskansler.
RR: 1421 23/6 – 1441 27/7.

Frille

Eggert Kristiernssøn til Orebirk (Skovby H), g m Anna Iversdt (Juel).
RR: 1441 27/7 – † 1472 5/2.
Johan Kristiernssøn, g m Margrethe Limbek.
RR: 1451 23/11, † efter 1471 26/11.

Galen

Niels Jenssøn til Hammar (Gærds H), g m Else Poulsdt (Laxmand).
RR: 1449 3/11. Lever 1454.

Galt

Mogens Ebbessøn til Tyrrestrup (Vor H) og Rudbjerggård (Loll's Sdr H), g m Anna Andersdt (Hvide) 1444 19/6 og 2) Dorothea Eriksdt (Rosenkrantz).
RR: 1447 15/11? 1449 3/7. † 1481.

Gyldenstjerne

Erik Nielssøn til Tiim (Hind H). R før 1401 13/1. g m N N Stormvasa og 2) Gørvel Andersdt (Lunge).
RR: 1409 20/7 – 1448 28/6. † før 1455 13/6.
Niels Erikssøn til Langtind (Ginding H), g m Mette Jensdt (Banner).
RR: 1441 27/7. † 1484 ml 8/2 og 13/6.
Peder Erikssøn, g m Hebele Lydekesdt.
RR: 1449 3/11, 1450 29/8. † før 1458.
Henrik Knudssøn til Restrup (Hornum H) og Boller (Bjerre H). R 1401 13/7. g m Anna Mogensdt (Munk).
RR: 1421 14/12. † mellem 1456 9/2 og 28/5
Gert Pederssøn, bisp i Børglum.
RR: 1432 22/8 – † før 1453 10/5.

Gyrsting

Morten Jenssøn til Kragerup (Løve H) og Hastrup (Nørvang H). R før 1411 15/12. g m Ellen Olufsdt (Lunge) og 2) Kirsten Pedersdt (Gyldenstjerne).
RR: 1417 2/8 – † før 1447 15/11

Naune Jenssøn, bisp i Odense.
RR: 1421 27/8 – † 1440.

Hagen

Herman van Hagen, g m Katarina Klausdt van Hafn og 2) Kirstine Hartvigsdt (Bryske).
RR: 1429 17/3 – † 1436 sept.

Hak

Anders Anderssøn til Hæckaberga (Bara H) og Mogenstrup (Oxie H), g m Gertrud Mogensdt (Munk).
RR: 1443 7-8/1. Lever 1460.

Has

Trud Has til Ørtofta (Harjagers H). R 1406? 1411 25/3. g m Kristine Engelbrektsdt (Bydelsbak) og 2) Magda?
RR: 1423 15/6?, 1436 1/9, † 1437.

Jens Grim til Tosterup (Ingelstads H). R 1400 18/2. g m Kathrine Jensdt (Rud) og 2) ca 1439-40 m Kristine Stigsdt (Thott).
RR: 1420 30/6?, 1423 15/9 – † efter 1449 25/1.

Hogenskild

Peder Pederssøn til Dallund og Langesø (Skovby H), g m Cecilie Bernekesdt (Skinkel).
RR: 1447 5/7?, før 1448 28/6. Lever sands okt 1473, † 1474 1/8.

Jernskæg

Anders Nielssøn til Dronningholm (Strø H). R 1413. g m Margrethe Hennekesdt (Bekman).
RR: 1419?, 1420 30/6?, 1423 15/6?, 1429 25/6 – † før 1449 25/1.

Jens Pederssøn, bisp i Roskilde, rigets øverste kansler.
RR: 1432 28/10 – † 1448 13/9.

Jul

Tue Nielssøn, ærkebisp i Lund.
RR: 1443 sommer – † 1472 9/4.

Kabel

Lyder Kabel til Fuglsang (Musse H). R 1411 25/3. g før 1408 m Ide Lydersdt (Holk) og 2) før 1435 m Mette Jensdt (Due).
RR: 1435 15/7? 1436 1/9 – † 1441/42.

----?	Niels Klemmentssøn, abbed i Sorø. RR: 1417 19/2, 1429 25/6, 1430 30/11-8/12. † før 1444 25/6.
Knob	Follert van Knob til Vadsted (Årstads H) og Gyllebo (Jerrestads H), g m Birgitte Bondesdt (Thott). RR: 1451 23/11 – † før 1452 17/9.
Krognos	Stig Olufssøn til Krapperup (Luggude H) og Bollerup (Ingelstads H), g m Barbara Thorkildsdt (Brahe). RR: 1451 23/11 – † før 1461 9/10.
Krummedige	Erik Segebodssøn til Runtoft (Kappel H). R før 1406. g m Beate von Thienen og 2) Kathrine Håkonsdt (Frille). RR: 1417 19/2 – † 1439 14/9.
Lange	Jens Iverssøn, bisp i Aarhus RR: 1449 3/11, 1450 13/5 – † 1482 9/5.
Laxmand	Johannes Pederssøn, ærkedegn i Lund og ærkebisp 1436 sammesteds. RR: 1435 3/5 – † 1443 30/5. Poul Pederssøn til Vallen (Høks H) og Knabstrup (Merløse H), g m Lisbeth Eriksdt (Krummedige). RR: 1428 27/6 – † efter 1439 8/8.
Liljesparre	Kristian Hemmingssøn, bisp i Ribe. RR: 1418 – 1454. † efter januar 1455.
Lunge	Jep Anderssøn til Næsby (Tybjerg H), g m Elitze Jensdt (Finkenow). RR: 1447 5/7? 1448 18/11 – †1453 15/11. Oluf Anderssøn til Odden og Knivholt (Vennebj H), g m Christence Axelsdt (Thott). RR: 1448 18/11 – † 1471 9/3. Ove Jakobssøn til Nielstrup (Musse H), g m Marine Tygesdt (Basse). RR: 1435 15-17/7, 1436 1/9 – † efter 1451 23/11.
Lykke	Peder Erikssøn til Stadsgård (Ning H), g m Kirsten Kristiernsdt (Skram) og 2) Johanne Nielsdt (Bild). Landsdommer i Jylland 1433-1446. RR: 1423 15/6, 1432 10/6 – † før 1461.

----?	Knud Mikkelssøn, dekan i København, kammermester og bisp i Viborg 1450 – † 1476. RR: 1443 30/1?, sept 1445.
Moltke	Evert Johanssøn til Bavelse (Tybjerg H), g m Ingeborg Kristiernsdt (Vendelbo) 2) Beate Rønnow. RR: 1449 22/3- † 1456.
----?	Peder Nielssøn, abbed i Ringsted. RR: 1429 25/6. Lever 1440 18/5 og sands endnu 1445 16/7.
----?	Oluf Jenssøn, kantor i København, kongens kansler indtil 1450 20/12. RR: 1448 28/6.
Podebusk	Henning Henningssøn af Skern (Middelsom H). R 1419 29/10. g m Kirstine Jensdt (Falk). RR: 1435 17/7 – † før 1437 11/5.
Present	Bent Pederssøn, prior i Antvorskov Kloster. RR: 1435 17/7 – † efter 1454 11/9.
Rosenkrantz	Otto Nielssøn til Bjørnholm (Sdr Djurs H), g m Else Holgersdt (Krognos). RR: 1434 15/11, 1435 10/2, 1435 15/7, 1436 1/9 – † 1477.
Rønnow	Claus Markvardssøn til Hvidkilde (Sunds H), g m Kirstine Henriksdt (Gyldenstjerne) og 2) før 1454 med Birgitta Kristersson (Vasa) og 3) ca 1477 med ? Mette Bertelsdt (Bydelsbak). RR: 1439 2/7 – † 1486. Eler Nikolaussøn. R 1417 14/11. g m Birgitte Limbek. RR: 1419 27/9 – † efter 1434 15/11. Korfitz Tønnessøn, g april 1447 med Ellen Henriksdt (Gyldenstjerne) og 2) Birgitte Joakimsdt (Flemming). RR: 1450 29/8 – † 1494 mellem 22/1-11/6.
Rynkeby	Herman Rynkeby, bisp i Viborg. RR: 1429 26/8 – † 1437.
Schepelitz	Joakim Schepelitz. RR: 1435 15-17/7, 1435 22/7 – † ca 1436.

Skave	Niels (Jens) Jenssøn til Eskilstrup (Ringsted H), g m Sidsel Wohnsfleth og 2) Dorothea Herlufsdt (Snekken). Landsdommer i Sjælland 1443-1451. RR: 1448 18/11 – † 1452.
Sparre (i Sjæll)	Jens Torbernssøn til Bringstrup (Ringsted H) g m Sophie Pedersdt (Sparre) til Vibygård. Rigskansler 1443 28/6 – 1460 19/11. RR: 1451 23/11. Lever 1471 20/5.
Sparre (i Skåne)	Niels Svendssøn til Ellinge (Harjagers H) g før 1395 12/5 m Pernille Pedersdt (Thott) og 2) før 1417 10/6 med Merete Jonsdt (Hjärne). R 1416 14/12. RR: 1411. Lever 1434 22/4 og sands 1434 30/11. Klaus Nielssøn til Ellinge g m Cecilia Dode og 2) fra 1438 Katarina Stensdt (Bielke). RR: 1439 3/11 – † 1451 6/9.
Stygge	Ulrik Stygge, bisp i Aarhus. RR: 1424 – † 1449 8/6.
----?	Thorleif Olafsson (nordmand), bisp i Viborg 1438-1450, Bergen 1450 – † 1456. RR: 1438 7/1 – 1450 23/8.
Thott	Axel Pederssøn til Hærløv og Lillø (Gærds H). R 1397 6/7. g m Katarina Axelsdt (Krognos) og 2) Ingeborg Ivarsdt (Rød). RR: 1401 – † mellem 1446 24/11 og 1447 25/1. Iver Axelssøn til Lillø (Gærds H), g m Margrethe Poulsdt (Laxmand), 2) Maren Torbensdt (Bille) og 3) Magdalena Karlsdt (Bonde). RR: 1451 23/11. † 1487. Oluf Axelssøn til Vallø (Bjeverskov H), g ca 1420 m Katarina Jensdt (Falk), 2) sands i 1430'erne m Johanne (Jens) Nielsdt (Brok), 3) Anne Jensdt (Present). RR: 1434 15/11, 1435 15-17/7 – † 1464 16/9. Aage Axelssøn til Hjuleberg (Aarstads H) g m Märta Bengtsdt (Vinstorpa-ätten). RR: 1447? 1448 18/11. Lever 1477 2/5, † 7/8.
Ulfeldt	Henning Nielssøn, bisp i Odense RR: 1440 sommer – † 1459.

Vesteni — Laurids Thomessøn, landsdommer i Jylland 1453 21/6, g m Margrethe Munk.
RR: 1449 3/7. † efter 1456 11/2.

Vitzen — Ficke van Vitzen af Vemmetofte (Fakse H), g m Johanne (Jens) Nielsdt (Brok)?
RR: 1421 14/12 – † efter 1435 14/10.

Noter til bilag I

Baden: DN 6 nr 496. Rep Dan 7830. DAA 1884 s 42.

Banner: ST 3 nr 473a, 475. DAA 1885 s 47, 1898 s 245, 1945:2 s 8. APD 3 nr 1386.

Basse: LUB 7 nr 649. Hude: Aktstk s 11. Helms s 190. Läu 3 s 61. KD 1 nr 106. Rep Dan 7850. Mollerup 1893 s 180. ST 3 s 85-6. DBL 2 s 224-5 har S Basse som RR senest 1432.

Bild: DCP nr 9, 21. DAA 1888 s 64-5, 1901 s 240-1. HÅTA 1916 s 19.

Bille: SD 2 nr 1002. Mollerup 1893 s 49, 99, 173-5, 196. DAA 1890 s 61, 64; 1900 s 428.

Bjørn: NGL 2:2 nr 3. DAA 1887 s 92. Ulsig s 259.

Brok: HR 2:1 nr 139. Barner s 87. Jahn s 504. DAA 1889 s 103; 1926:2 s 14 er fejlagtig vedr Ellen Gyldenstjernes senere ægteskab. Ulsig s 218.

Bryske: HR 2:1 nr 139. Priv der SHR nr 2. HR 2:7 nr 468. SRD 1 s 331. DAA 1889 s 121-2.

Bydelsbak: ST 3 nr 475. DN 5 nr 702. RDRF 2 s 14. DAA 1890 s 138.

Due: ST 3 nr 438. DM 5:4 s 362-3. DAA 1891 s 132. Rep Dan 4948.

Daa: Rep Dan 7830. DAA 1890 s 169.

Ebersten: Rep Dan 6407. HR 2:2 nr 213. Hude: Aktstk s 16, 30. DAA 1892 s 101. – Vitslav: ST 3 nr 468, 473a. HR 2:2 nr 213.

Flemming: Rep Dan 7707. Da Sa 1 s 172. DN 5 nr 757. Barner dipl nr 70. DAA 1892 s 146.

Foss: Rep Dan 5921. LUB 8 nr 29. Statsforvaltn s 692.

Frille: LUB 8 nr 29. Rep Dan 7248. DHT 10:2 s 89. DAA 1893 s 154. DBL 7 s 459. DCP nr 31.

Galen: Barner dipl nr 78. DCP nr 49. Styffe 1911 s 88-9. Ulsig s 286, 417. Kraft 1971 s 54.

Galt: Rep Dan 7733. NGL 2:2 nr 3. Barner s 125 og dipl nr 70.

Gyldenstjerne: SD 1 nr 8; 2 nr 1080. Missiver 1 nr 17. DAA 1926:2 s 9 ff. DBL 8 s 487. MP nr 81. Rep Dan 7795. LUB 8 nr 29. Barner s 99 og dipl nr 78. DCP nr 9, 21. HR 1:7 nr 411. Jahn s 504. Rep Dan 2:1 nr 247.

Gyrsting: Rep Dan 5669, 7733. DAA 1896 s 136-7. DBL 8 s 521. Rep Dan 5181, 5936. SRD 7 s 405. DM 3 s 266.

Hagen: Rep Dan 6389. KK v 3282 ff. DAA 1896 s 161.

Hak: Läu 3 nr 245-6. DAA 1896 s 166.

Has: ST 3 nr 455, 475. SRS 1 s 38. SRD 1 s 263, 265. DAA 1896 jvf 1897 s 508. Erslev s 378. Lindström s 447. – Rep Dan 4321. NGL 2:1 nr 54. Lecub 7 nr 33. APD 2 nr 1477. Rep Dan 7848. DPHT 3 s 34. DAA 1896 s 183-4.

Hogenskild: Rep Dan 7707, 7795. DM 5:2 s 122 n 1. DAA 1887 s 215.

Jernskæg: DM 5:2 s 122. DAA 1899 s 184-6. NGL 2:1 nr 54. Rep Dan 6407. HR 2:1 nr 451. Rep Dan 7848 jvf Erslev: Testamenter nr 91. APD 3 nr 1634-6. DN 6 nr 445. SRD 7 s 162.

Jul: DAA 1890 s 262.

Kabel: ST 3 nr 470, 475. Barner s 106. DAA 1899 s 222. Ulsig s 275.

Niels Klemm: KD 1 nr 106. Rep Dan 6407. HR 1:8 nr 843§ 11. SRD 4 s 573. DKirker, Sorø Amt 1 s 89.

Knob: DCP nr 31. Rep Dan 2:1 nr 164. DAA 1899 s 241.

Krognos: DCP nr 31. DAA 1893 s 274. DBL 13 s 367.

Krummedige: KD 1 s 144. DAA 1900 s 235. DBL 13 s 389.

Lange: Barner dipl nr 78. DCP nr 14. DAA 1901 s 245.

Laxmand: ST 3 nr 469. Erslev s 385. Lindhardt s 87. DBL 4 s 179-80. DAA 1902 s 227. Huitfeldt fol 824. HR 1:8 nr 323. Dahlerup 1971 s 53 har Poul L som RR, efter at Jhs L var blevet ærkebisp.

Liljesparre: Rep Dan 5783. Haar s 50. DGS s 21. APD 3 nr 2021-3.

Lunge: Rep Dan 7707, 7830; 2:2 nr 2914. DAA 1902 s 313. Bobé: Da Herregde 3 s 562. LUB 7 nr 649. ST 3 nr 475. DAA 1902 s 311. DBL 14 s 589. Ulsig s 173, 252.

Lykke: ST 3 nr 455. LUB 7 nr 497. DAA 1903 s 264. Statsforvaltn s 704. DBL 15 s 1 har fejlagtigt, at Peder L døde efter 1444.

Knud Mikk: (delt skjold m en springende hund i hvert felt): HR 2:2 nr 484, Rep Dan 2:1 nr 1978, 2:2 nr 3282. DBL 15 s 600.

Moltke: DCP nr 3. Langhorn s 8. DAA 1921:2 s 503. Rep Dan 2:1 nr 675, 888.

Peder Nielss: Rep Dan 6407, 7078. Du Dipl s 160-1.

Oluf Jenss: Rep Dan 7795. Statsforvaltn s 688.

Podebusk: Rep Dan 5809. LUB 7 nr 649. HUB 7, 1 nr 267. ÆA 2 s 8.

Present: LUB 7 nr 649. Rep Dan 2:1 nr 392.
Rosenkrantz: ST 3 nr 468, 475. Rep Dan 6748. Barner slægtsregister. DAA 1900 s 289. DBL 20 s 124.
Rønnow: Rep Dan 5681. Jahn s 506, 509. DAA 1913 s 483-4. DBL 20 s 412 ff. HR 1:7 nr 92. ST 3 nr 468. DCP nr 21. DMR s 20. DM 7:6 s 210-1.
Rynkeby: APD 3 nr 1572, 1793.
Schepelitz: LUB 7 nr 649. DM 5:4 s 362-3. Rep Dan 6830 jvf 7842.
Skave: Rep Dan 7830; 2:4 nr 6629. DBL 22 s 77.
Sparre (Sjæll): DCP nr 31. DAA 1917 s 505. Statsforvaltn s 692.
Sparre (Skåne): Rep Dan 5629, 6690, 6740. DAA 1917 s 513. Wernstedt s 82f. ST 3 nr 478 jvf FMU 3 nr 2346 og KD 2 nr 57. Rep Dan 2:1 nr 73, 114.
Stygge: NDA s 285. DBL s 88.
Thorleif O: Rep Dan 6920. NGL 2:2 nr. 21. DN 6 nr 551. DGS tavle XXXVIII nr 679 (våben: bispehue over 3 strømme).
Thott: Rep Dan 7641, 7662, 7830. DCP nr 31. ST 3 nr 468. LUB 7 nr 648-9. P v Möller 1 (1874) s 101 ff. DAA 1900 s 417-21. DBL 24 s 44, 52.
Ulfeldt: Kinch 1 s 349. DBL 24 s 478.
Vesteni: NGL 2:2 nr 3. Rep Dan 2:1 nr 573. DV s 346. DCP nr 45. Hvass 3 s 57. Statsforvaltn s 704.
Vitzen: HR 1:7 nr 411; 1:8 nr 615 § 3. ST 3 nr 473a. DBL 24 s 52.

Bilag II

Høvedsmænd på danske slotslen tilhørende kronen 1419-70, i særdeleshed 1419-50

JYLLAND

Bygholm

Peder Mogenssøn (Due) 1411?
Bisp Bo af Aarhus 1417.
Mikkel Ebbessøn foged 1417 24/4.
Mikkel Munk husfoged 1446 27/8 – 1459 28/1.
Johan Bjørnssøn før 1451 25/6.
Henrik Knudssøn (Gyldenstjerne) 1451 25/6.
Knud Henrikssøn (Gyldenstjerne) 1463 25/1.

Hillerslev/Ørum

Niels Strangessøn (Bild) 1406 25/5, 1408 12/2.
Kristiern Vendelbo på Ø før 1418 12/5?
Henrik Knudssøn (Gyldenstjerne) på Ø 1419 23/6.
Henrik Knudssøn (Gyldenstjerne) på H 1423 15/6.
Strange Nielssøn (Bild) på Ø 1440)?
Strange Nielssøn (Bild) på H 1447?, 1449 15/1 – 1484?
Lars Abildgård foged på Ø 1469 21/9.
Ebbe Strangessøn (Bild) på Ø 1497-1501.

Hønborg

Folmer Mortenssøn (Gyrsting) 1445 27/9.
Peder Jepssøn foged 1476 3/7.

Kalø

Peder Mogenssøn (Due) 1423 16/4, 1423 15/6, 1433 25/5.
Bo Høg 1439 26/6.
Otto Nielssøn (Rosenkrantz) 1439 12/9 – 1462 20/12 † 1477.
?Oluf Stigssøn 1483.
Oluf Friis 1484?, 1488 4/4 – 1498 29/10.

Kolding

Mogens Munk 1406 5/9.
Klaus Jonssøn (Lange) 1419 23/6 – 1423 15/6.
Morten Jenssøn (Gyrsting) 1437 23/10.
Niels Erikssøn (Gyldenstjerne) 1442 17/3.
Morten Jenssøn foged 1445 29/5.
Timme Nielssøn (Rosenkrantz) 1449 1/5?, 1453 3/5 – 1466.

	Lave Esgessøn (Brok) 1469 15/4. Mogens Ebbessøn (Galt) 1477?, 1480 25/4. Niels Erikssøn (Rosenkrantz) 1488 27/4 – 1511 10/12.
Lundenæs	Jakob (Jeppe) Therkildssøn foged 1416 1/6. Eler Rønnow 1422? 1423 15/6. Niels Erikssøn (Gyldenstjerne) 1443 28/6. Peder Høg (Banner-Høg) 1466 12/4. Anders Friis (Haraldskjær) 1467?, 1472-1483. Mourids Nielssøn (Gyldenstjerne) 1484 5/5 – 1489 6/2.
Ribe	Peder Nielssøn (Gyldenstjerne) 1404 25/6 – 1406. Niels Erikssøn (Banner-Høg) husfoged 1406 6/9. Erik Nielssøn (Gyldenstjerne) 1419 23/6 – 1443 7/1. Erik Erikssøn 1443 forsommer. Ludvig Nielssøn (Rosenkrantz) 1454 28/9. Gunde Nielssøn (Lange) efter 1468. Jes Quie 1477 9/9 – 1486 18/8. Niels Høg 1486 18/8.
Skanderborg	Peder Erikssøn foged 1417 24/4. Bisp Bo Mogenssøn (Lange) 1420. Johannes Palnessøn (Munk) 1420-1425. Henrik Knudssøn (Gyldenstjerne) 1442 17/3 – 1446 8/6. Erik Ottessøn (Rosenkrantz) 1452 26/4 – 1474 10/5, 1476.
Skive	Johan Skarpenberg 1407 30/11. Niels Erikssøn (Banner) 1439 23/6. Oluf Anderssøn (Lunge) 1442 7/1. Keld, foged 1452. Johan Bjørnssøn 1460 27/3. Erik Bjørnssøn 1461 15/10 – 1468 7/5. Oluf Pederssøn (Gyldenstjerne) 1497.
Tordrup	Peder Lykke til Stadsgård 1419 23/6 – 1423 15/6, 1429 6/7 – † før 1461. Otto Nielssøn (Rosenkrantz) 1458 12/12? Jens Poulssøn husfoged 1467 26/5.
Varde	Henrik Rantzau 1433 29/1.
Aalborg	Mogens Munk 1401 3/8. ?Tue Bagge 1418.

Erik Erikssøn (Banner) 1419 23/6 – 1426 5/6.
Asger Nielssøn foged 1435.
?Esge Jenssøn (Brok) 1435?
Jens Kanne foged 1436.
Otto Nielssøn (Rosenkrantz) 1438 24/1.
?Esge Jenssøn (Brok) 1441?
Niels Erikssøn (Banner) 1442 17/3-26/10.
Kristiern Stygge foged 1443 19/8?
Erik Nielssøn (Gyldenstjerne) 1444 – 1446 8/6.
Kristiern Mikkelssøn (Tornekrans) foged 1449 3/3 – 1451 18/4.
Knud Henrikssøn (Gyldenstjerne) 1453
Niels Jepssøn (Vare) foged 1454 2/2-1/6.
Hans Lerke foged 1456 5/7 – 4/12.
Klaus Josefssøn foged 1457.
Anders Nielssøn (Banner) 1470.
Jep Friis (Haraldskjær) i pant 1475.
Lars Lunov 1478, 1481.
Mourids Nielssøn (Gyldenstjerne) 1479-1484.
Erik Anderssøn (Banner) 1490.
Mourids Nielssøn 1490 17/3 – 1494 19/2.

Vendsyssel?

Erik Erikssøn (Banner) 1423.
?Niels Erikssøn (Banner)? ca. 1443 28/6 – † tidligst 1444?
Johanne Andersdatter (Panter) 1462 6/10 – 1463 21/9.

FYN

Hagenskov

Niels Svendssøn (Sparre) 1409, 1424.
Rikman van Lanken 1425 30/4 – † før 1436 26/4?
Hertug Bugislav 1438-1439.
Peder Hogenskild 1449 – 1460 27/3, 1464 10/5.

Hindsgavl

Albrekt Bydelsbak 1419 23/6.
?Otto Nielssøn (Rosenkrantz) 1426 10/1?
Henrik Pors 1434 9/2 – 1435 24/5.
Hertug Bugislav 1438 – 1439.
Eggert Frille 1440 31/10 – 1467.
Eggert Anderssøn (Ulfeldt) 1482.
Erik Aagessøn (Thott) 1488 27/4 – 1490 11/5.

Nyborg	Sten Basse 1419 23/6 – 1432 4/3 – 1438? Hertug Bugislav 1438 – 1439. Claus Rønnow 1442 27/5 – 1446 12/10 – 1458, – 1462 2/7.
Næsbyhoved	Bjørn Olufssøn (Bjørn) 1402. Bisp Peder Jenssøn (Lodehat) af Roskilde 1412-1419 10/8. Dronning Philippa – 1420 30/6. Thomas Kinkel husfoged 1423 28/4. Otto Smeger 1430. Gert Bryske 1441. Jakob Ravn foged 1442 16/6. Jens Mathiassøn (Gøye) foged 1450 15/8 – 1451 1/5. Iven Bryske 1453?, 1460 27/3. Klaus Gertssøn (Bryske) 1473/4 – 1476. Bent Bille 1484 4/6 – 1484 18/11.
Rugård	Otto Skinkel (Søblad) 1418 7/3 – 1449. Knud Henrikssøn (Gyldenstjerne) 1449 –? Johan Hvitkop (Krummedige) 1473/4 – 1475 7/6.
Tranekær	Anders Jakobssøn (Lunge) 1419 23/6 – 1423 15/6 – † før 1429 2/6. Grev Hans af Ebersten i pant før 1437?, 1437-1446 aug. Philip Axelssøn (Thott) 1456 23/7 – † 1464 4/11. Ermegård Frille u.Eggert Frilles værgemål 1464-1467. Erik Sture 1467 10/5. Axel Valkendorf 1473 5/8. prins Hans før 1477 19/9. Bent Bille 1477 19/9 – 1478 20/9. Johan Venstermand 1479 21/4.
Ærøhus	Tønne Rønnow 1419 23/6. Claus(Niels?) Erikssøn (Banner, Bølle?) 1439 13/7.

SJÆLLAND

Abrahamstrup?	Ficke van Vitzen (+Højstrup) 1419 23/6. Peder Jenssøn 1428 7/7. Torben Bille 1449 25/1 – † 1472. Henrik Friis 1480.

Haraldsborg	Jesse Pederssøn 1424 8/3. Asger Nielssøn foged 1435 14/12. Dronning Dorotheas livgeding 1445 sept – † 1494. Henrik Fynne foged 1448 8/5. Jep Jenssøn (Ravensberg) 1449 5/3 – 1458 2/9. Erik Jenssøn (Godov) 1459 31/1. Keld Nielssøn (Algudsen) 1460 29/3 – 1469 13/9. Jep Jenssøn (Ravensberg) 1469 13/9? Johan Fikkessøn 1473 14/5 – 1475 13/4.
Holbæk	Goos van Hitzacker 1413 22/5 eller 28/8. Markvard Barsebek 1439 26/6. Verner Barsebek 1443 20/10. Verner Parsberg 1456 27/5 – 1473 27/1.
Jungshoved	Mogens Axelssøn (Gøye) 1440 20/4. Korfitz Tønnessøn (Rønnow) u Kristoffer?, 1483 17/9 – 1486 9/11, 1493 6/12?
Kalundborg	Klaus Grubendal 1410 22/2. Mikkel Rud 1422 30/3. Torben Jenssøn (Sparre) 1424 – 1430 5/7. Jens Torbernssøn (Sparre) 1437 1/1 – 1439. Morten Jenssøn (Gyrsting) 1439 20/12. Joakim Flemming 1442 17/6 – 1445 19/4. Mikkel Jørgenssøn (Rud) før 1448 15/1 – 1448 19/11 –? Anders Jenssøn (Passov) 1454 20/12 – 1458 11/5. Didrik Jenssøn (Quitzow) 1465 4/2. Hans Navl 1473 27/1 – 1486 18/5. Jep Lang 1490 15/11.
Korsør	Anders Skytte 1420 – 1425 25/1. Iver Jenssøn (Dyre) 1439 8/8. Jep Lunge ca. 1443 – 1450. Oluf Anderssøn (Lunge) 1464 10/9. Henrik Meinstrup 1471 1/5 – 1496 12/10.
Krogen (Helsingør)	Albrekt Bydelsbak på Flynderborg 1419? Peder Oxe 1425?, 1430 3/5 – 1440 30/7. Morten Jenssøn [1443 30/5] – 1445 1/3. Follert van Knob 1446 1/2 – 1452 24/6. Jørgen Lauridssøn (Oxe) 1453 18/6. Johan Oxe 1454 11/8 – 1466 1/7.
København	Anders Nielssøn (Jernskæg) 1419 23/6 – 1423 15/6. Esge Jenssøn (Brok) 1429 13/1.

	Axel Pederssøn (Thott) 1432 5/8 – 1433 16/4. Mogens Gøye 1434 12/9?, 1435 12/9?, 1437 22/4 – 1438 28/3. Evert Moltke 1447 23/5. Eggert Frille 1451 24/11 – 1453 21/6. Joakim Griis 1454 28/10 – 1464. Skelm Pederssøn foged? 1455 10/7. Erik Jenssøn (Godov) 1472 15/5, 1479 9/8 – 1481 14/4.
Skjoldenæs	Jørgen Rud 1429. Jens Mathiassøn (Ulfeldt) 1430 5/7. ?Peder Nielssøn Metrom før 1431 23/9. Peder Jenssøn 1434 30/6, 1436 22/8. Dronning Dorotheas livgeding 1445 sept – † 1494. ?Jens Torbernssøn (Sparre) 1460 – 1463. Kristoffer Jenssøn (Sparre) 1471 25/7. Jens Pederssøn (Jernskæg) 1473 23/6. Herluf Skave 1477 15/1 – 1481 31/5.
Stege	Valdemar Bydelsbak 1419 23/6. ?Niels Jenssøn (Bjørn?) foged 1420. Grev Vitslav i begyndelsen af 1430'erne?, 1437-1438. Bisp Jens Pederssøn (Jernskæg) af Roskilde 1447, 1448 13/7. Erik Aagessøn (Thott) 1457 2/2 – 1462. Laurens Axelssøn (Thott) 1465 24/8.
Søborg	Predbjørn Podebusk 1419 23/6. Peder Oxe 1422 3/7. Follert van Knob – † 1452 17/9 og enken Birgitte Bondesdatter (Thott). Johan Oxe 1465 – ca. 1490. Oluf Johanssøn (Oxe) 1492 23/11 – 1496 4/3.
Vordingborg	Bjørn Olufssøn (Bjørn) 1409. Jakob Brymle 1423 15/6 – 1434 3/7. Henning van Hagen 1439 28/10. Oluf Axelssøn (Thott) 1442 21/3. Joakim Griis 1475 14/9. Palle Anderssøn (Ulfeldt) 1487 16/11.

LOLLAND-FALSTER

Nykøbing

Iven Bryske 1414 14/3 – 1419 23/6.
Gert Bryske 1423 15/6.
Mogens Gøye 1444/5 – 1446 – 1448 7/1?
Evert Moltke 1449 29/12.
Lars Jenssøn før 1458 11/10.
Johan Frille 1458 11/10, 1460 24/3 – 1466 25/4.
Oluf Folmerssøn (Baad) 1473 13/5, 11/8.

Ravnsborg

Anders Jakobssøn (Lunge) 1419 23/6 – 1423 15/6.
?Lyder Kabel 1436.
Hertug Vartislav 1437-1438.
Morten Jenssøn (Gyrsting) 1446 15/6.
Tyge Ovessøn (Lunge) 1449 5/11?
Anders Ebbessøn (Galt) 1457 13/7, 29/11.
Jep Jenssøn (Ravensberg) 1459 – 1480 29/5.
Johan Fikkessøn 1481 17/1 – 1494 2/11.

Aalholm

Erik Krummedige 1419 23/6– 1432 16/4 – 1437?
Hertug Barnim af Barth 1437 – 1438 20/4.
Henning van Hagen 1440 7/4.
Oluf Axelssøn 1445 23/4- 1448 25/9.
Johan Frille 1449 29/12.
Mogens Ebbessøn (Galt) 1452 – 1466 1/7.
Mogens Ingvarssøn 1466 29/12.
Hans Pøiske 1472 15/1, 3/11.
Eskil Mogenssøn (Gøye) 1476 19/6 – 1478 26/8.

SKÅNE

Beridsholm

Mogens Munk før 1401.
?Peder Ovessøn (Hvide) 1415?
Karl Aagessøn (Skytte) ca 1421
Erik Nielssøn (Rotfeld) 1422 – † 1452.
Niels Pederssøn (Brahe) 1468 25/1.
Claus Erikssøn (Bjørn) 1477 23/9 – 1487 16/11.
Oluf Jepssøn (Sparre) 1500 – 1510.

Gladsaxe

Jens Grim før 1427 17/9, 1443 14/4 – 1449 25/1
Kristine Stigsdatter (Thott) før 1450 23/7 – 1453 24/6.
Trud Pederssøn (Galen) 1453 24/6 –?

	Eskil Mogenssøn (Gøye) 1471 21/9. Sten Bille 1490 17/10.
Helsingborg	Jens Rudbek 1411 9/11 – 1423 15/6, 1427 29/4? Peder Oxe 1435 4/9 – 1440 2/7. Joakim Flemming 1447?, før 1449 28/12 –? Knud Trudssøn (Has) 1465 5/1. Johan Oxe 1468 15/7 – 1485 19/9. Bent Bille 1490 26/6 – 1494 11/4.
Lindholm	Magnus van Alen 1406 11/10. Jens Grim 1419 23/6 – 1423 15/6, 1427 29/4? Frederik Wardenberg ca 1435. Ærkebisp Johannes Laxmand i Lund 1442 13/10 – † 1443 30/5. Stig Olufssøn (Krognos) 1460 1/11. Peder Nielssøn (Thott) 1466 1/7 – 1482 13/9.
Lyckeå	Klaus Nielssøn (Sparre) 1447 – 1449 1/2, 1449 10/2. Sv. Birger Trolle 1452. Eggert Krummedige 1476 15/1 - 1479 29/6.
Skanør/Falsterbo	Magnus van Alen 1406 11/10. Frellav Kristiernssøn (Frille) på S. 1410 25/4. Keld, foged på F. 1415 14/11. Axel Pederssøn (Thott) 1419 23/6. Tem Temessøn 1437 22/4. Anders Hak 1440 11/6. Skelm Pederssøn 1451 8-15/9, 1457 21/10 på S. Mogens Hak 1464 5/3 på F.
HALLAND	
Laholm	Henning Wodarges – påske 1436. Sv. Arvid Svan 1436. Erik Ged 1445 14/8. Claus Rønnow 1452 15/10. Niels Aagessøn (Thott) 1474 7/1.
Varberg	Axel Pederssøn (Thott) 1415 – 1446 24/11. Aage Axelssøn (Thott) 1447 – 1468, 1476 7/9 – † 1477 7/8. Erik Sture 1468 6/7. Erik Axelssøn (Thott) 1482? 23/3. Oluf Stigssøn (Krognos) 1491 12/11.

BLEKINGE

Sølvitsborg

Niels Jenssøn (Galen) 1446 15/2 – 1451?
Iver Axelssøn (Thott) 1464? 1467
Mikkel Nielssøn (Tornekrans) 1470.
Knud Trudssøn (Has) 1476 15/1.
Poul Laxmand 1479 5/5 eller 22/9 – 1502.

GOTLAND

Visborg

Trud Has 1423 15/6 – †1437.
Erik af Pommern 1438 – 1449 sommer.
Oluf Axelssøn (Thott) 1449 31/7 – † 1464 16/9.
Philip Axelssøn (Thott) – † 1464 4/11
Iver Axelssøn (Thott) 1466 – 1487

Noter til Bilag II

JYLLAND

Bygholm: DAA 1891 s 132. Statsforvaltn s 202. Rep Dan 5656, 7615, 2:1 nr 56, 938. DCP nr 112.

*Hillerslev/Ørum:*MP nr 166. Reg Dan 4126. Statsforvaltn s 205. Matzen 1869 s 223. ST 3 nr 450, 455. DAA 1888 s 64. DMR s 18 L 14. Rep Dan 7845. Trap VI s 641 har Str Nielssøn fra 1484 og muligvis 1470. Rep Dan 2:2 nr 2645. Trap VI s 641.

Hønborg: Rep Dan 7553, 2:2 nr 3874.

Kalø: Rep Dan 6015. ST 3 nr 455. Rep Dan 6623. HR 2:2 nr 306. Barner dipl nr 69. Trap VII s 1031. Rep Dan 2:3 nr 6240, 2:5 nr 8669, 8778.

Kolding: NDM 6 s 236. Statsforvaltn s 205. ST 3 nr 450, 455. Rep Dan 6901. Poelman I, 1 nr 1569. Barner dipl nr 77, 86. DGK 2 s 160-1. RDRF 1 s 801. Jy S 6 s 28-9. Rep Dan 2:2 nr 2205, 2575. Eliassen (1910) s 40. Rep Dan 2:3 nr 4602, 6256, 2:7 nr 11974.

Lundenæs: Matzen 1869 s 479. HD nr 20. Jy S 3:6 s 16. ST 3 nr 455. DAA 1926:2 s 12 har Erik Rønnow i 1442. Rep Dan 7341, 2:1 nr 2051. DAA 1949:2 s 21. Nielsen: Lønborg S s 12. GJT nr 109. DAA 1886 s 130. Trap IX s 167 har A Friis 1477-83. Missiver 1 nr 105, 129. Rep Dan 2:3 nr 5693. Statsforvaltn s 403. DAA 1926:2 s 14.

Ribe: MP nr 126. Hübertz 1 nr 1. MP nr 180, 184. ST 3 nr 450. Rep Dan 7306. Lecub 9 nr 979. APD 3 nr 2030. Kinch 1 s 351 og DAA 1901 s 248 har Gunde N som Høv efter 1443, hvad der må afvises, skønt han senere opholder sig i Ribe: Rep Dan 7553, 7622. Om hans Høv's tid se Da Sa 1 s 49. – Rep Dan 2:2 nr 4093, 2:3 nr 5926.

Skanderborg: Rep Dan 5656. DM 3 s 181. Hoffmeyer 1 s 164-5. Statsforvaltn s 202. MP nr 115. Da Atl 4 s 241. DAA 1905 s 296. Jes Olssøn er foged 1425 6/2: Rep Dan 6168. – Poelman I, 1 nr 1569 og I,2 nr 1809. Rep Dan 2:1 nr 137-8. Barner dipl nr 136. ÆA 1 s 192.

Skive: MP nr 213. Barner dipl nr 58. Hude: Aktstk s 12. DV s 347 jfr Rep Dan 7312s, – 2:1 nr 1109, 1353. DCP nr 141. ÆA 3 s 224. Trap VII s 128.

*Tordrup:*ST 3 nr 450, 455. Rep Dan 6410. DAA 1903 s 264. Rep Dan 2:1 nr 910, 2:2 nr 2274. Brask s 105, 108.

Varde: Rep Dan 6598. Erslev s 136. Kinch 1 s 299. O Nielsen (1867) s 67.

Vendsyssel?: Rep Dan 6070, 7341?, 2:1 nr 1515, 1641. DAA 1949:2 s 8.

Aalborg: MP nr 88. DAA 1905 s 297. Jy S 3:6 s 12-4. ST 3 nr 450. Rep Dan 6261. ÆA 4 s 7. DAA 1889 s 109. DHT 7:2 s 503 n 2, som følges af Rebas i Sc 1977 s 166. – DV s 346. ÆA 2 s 95. DHD nr 31. Da Atl 5 s 189 har Erik Nielssøn (Rotfeld) som Høv 1439, hvilket sands er fejl for Otto N (Rosenkr) jvf DHD nr 31. Grautoff 2 s 84 jvf Nyrop 1 s 655. Rep Dan 7353. Poelman I,1 nr 1569. DHD nr 37. DAA 1885 s 47 har Niels E (B) som Høv atter 1447, hvad der mgl bevis. Synspktet om 1447 fulgt i Sc 1977 s 166. – RDRF 1 s 102. DM 5:2 s 185. Poelman I,2 nr 1809. Nyrop 1 s 655 uden år. Rep Dan 2:3 nr 4615. Rep Dan 7856, 2:1 nr 31. Da Atl 5 s 152, 189. Vedel Sim: Rugds Hist 1,2 s 14. DBL 8 s 493. Rep Dan 2:1 nr 317, 363, 621, 798. DBL 2 s 130. Sc 1977 s 167. DAA 1886 s 131, 1901 s 535. Statsforvaltn s 204 m n 4. Missiver 1 nr 94. DM 3:3 s 253, 274. DAA 1926:2 s 14. Missiver 1 nr 130, 164. Ulsig s 234-5.

FYN

Hagenskov: DF 1 s 300, 313. DAA 1917 s 513. DM 5:2 s 120. SRD 7 s 280. Rep Dan 6188. DM 6 s 269. Vedel Sim: Fam.eftretn ... Ruderne s 21. Rep Dan 6817. Erslev s 136. Hude: Aktstk s 5. Bobé: Da herregde 2 s 79. DM 5:2 s 120. Rep Dan 2:1 nr 1109, 1744.

Hindsgavl: ST 3 nr 450. Reg Dan 4755. Rep Dan 6676, 6763. Hude: Aktstk s 5, 17. Statsforvaltn s 401. Vedel Sim: Borgruiner s 112. Jahn s 511-3. DAA 1892 s 153. Trap V s 170. Rep Dan 2:3 nr 6256, 2:4 nr 6722.

Nyborg: ST 3 nr 450. Rep Dan 6546. Hude: Aktstk s 5, 29. Rep Dan 7246, 7624. Rep Dan 2:1 nr 1485. DBL XIV s 508. DBL 20 s 412.

Næsbyhoved: Vedel Sim: Odense 1 s 89 og Rugds Hist s 135. DAA 1887 s 89. Trap V s 114. A D Jørgensen (1884) tillæg 1 s 199. Statsforvaltn s 200. NGL 2:1 nr 54. Vedel Sim: Borgruiner s 26 ff. samt Odense 1 s 105. Matzen 1869 s 484. DAA 1889 s 121 ff. Rep Dan 7251, 7998, 2:1 nr 38, 1109. DM 5:2 s 122. Rep Dan 2:2 nr 3600, 3638. Trap V s 114 har Klaus B som Høv 1471-8. Rep Dan 2:3 nr 5488, 5563.

Rugård: Rep Dan 5702. Vedel Sim: Rugds Hist 1,2 s 2. ÆA 5 s 31. DM 5:2 s 124. Rep Dan 2:2 nr 3632.

Tranekær: ST 3 nr 450, 455. Hude: Aktstk s 4. Lütken 1909 s 59. Grautoff 2 s 102. Ros-

man s 297. Rep Dan 2:1 nr 628, 2:2 nr 2268. Trap V s 938-9. Rep Dan 2:2 nr 4128, 4205, 4285, 2:3 nr 4437. Nye KS 4 s 439. Missiver 1 nr 78.

Ærøhus: ST 3 nr 450. DM 5:2 s 183-4.

SJÆLLAND

Abrahamstrup: DM 5 s 319-20. ST 3 nr 450. Rep Dan 7848. Rep Dan 2:2 nr 3137, 2:3 nr 4783.

Haraldsborg: til kronen 1419 (ÆA 1 s 36). Reg Dan 4686. Rep Dan 6795. DN 7 nr 426. Statsforvaltn s 14-5. Rep Dan 7784, 7858, 2:1 nr 887, 940, 1112, 2:2 nr 2644, 3251, 3603. DM 5:2 s 124 n 1.

Holbæk: Rep Dan 5256, 2:4 nr 7173. Erslev s 136-7. Reg Dan 5230. AB s 72. DCP nr 55. Rep Dan 2:2 nr 3194.

Jungshoved: KD 1 nr 124. Brasch (1859) s 24. Rep Dan 2:3 nr 5292, 5958, 2:4 nr 7510.

Kalundborg: Rep Dan 5075, 5966. DM 3 s 181. Rep Dan 6278, 6448, 6855. DPHT 4 s 4. LUB 8 nr 266 jvf W Christensen s 37 n 4. Rep Dan 7252, 7500, 7759. DCP nr 2. Da Atl 6 s 237 samt Vedel Sim: Fam. eftretn ... Ruderne s 17, 49 og Algreen s 11 har M Rud fra 1446. Rep Dan 2:1 nr 413, 850, 1850, 2:2 nr 3194, 2:3 nr 5882, 2:4 nr 6796. Algreen s 11 har Jep Lang som foged 1439.

Korsør: Rep Dan 5883, 6165. Huitf fol 824. Rep Dan 7496. DGK 3 s 275. DAA 1902 s 313. CE nr 232. Rep Dan 2:2 nr 2941, 2:4 nr 8233.

Krogen: Da Atl 6 s 49. ANO 1851 s 224 n 3. Lecub 8 nr 202. HR 2:2 nr 401 s 321. Poelman I,1 nr 1736 s 509. W Christensen s 49. LUB 8 nr 332. Poelman I,2 nr 2038. HUB 8 nr 259, 1160. DCP nr 51. Rep Dan 2:1 nr 2104.

København: ST 3 nr 450, 455. HR 1:8 nr 555. Nyrop 2 s 65 nr 15. HUB 6 nr 1029, 1073. El Gøye s 119. HR 2:1 nr 458. KD 1 nr 123. Kgl B K: Add 122 Bl 61r 4°. Nyrop 1 s 714. Rep Dan 2:1 nr 96, 176, 180. AB s 107. Rep Dan 2:1 nr 400. DPHT 5:4 s 14. ANO 1851 s 227 har 1454 Johan Oxe. Rep Dan 2:1 nr 502. DAA 1907 s 340. Rep Dan 2:2 nr 3097, 2:3 nr 4827. KD 2 nr 149.

Skjoldenæs: til kronen 1429: ÆA 1 s 55. Ulsig s 260. Rep Dan 6448. Reg Dan 4930. Rep Dan 6704, 6837. DN 7 nr 426. DAA 1917 s 505. Rep Dan 2:2 nr 2966, 3277, 3978, 2:3 nr 4874. Trap III s 768.

Stege: ST 3 nr 450. Bojsen: Stege Bys Bog s 9-11, 123-4. Hude: Aktstk s 4. ÆA 3 s 359. KD 1 nr 144. DAA 1900 s 421. Rep Dan 2:1 nr 1155, 1294. SRD 4 s 385. Trap IV s 120. Rep Dan 2:1 nr 1940.

Søborg: ST 3 nr 450. Reg Dan 4617. ANO 1851 s 319-20, 323. DAA 1907 s 340. Trap III s 159. Rep Dan 2:4 nr 7253, 8111.

Vordingborg: DAA 1887 s 89. ST 3 nr 455. Rep Dan 6707. KD 4 nr 44. Rep Dan 7232, 2:2 nr 3696, 2:3 nr 6157.

LOLLAND-FALSTER

Nykøbing: Rep Dan 5374. ST 3 nr 450, 455. Trap IV s 700. Oxenvad s 141. El Gøye s 92, 110-1, 126, 151. Rep Dan 7938. DCP nr 81. Rep Dan 2:1 nr 1105, 2066, 2:2 nr 3249, 3295.

Ravnsborg: ST 3 nr 450, 455. Vedel Sim: Rugds Hist 1,2 s 8. Hude: Aktstk s 4, 14. ÅB 5 s 62. Rep Dan 7926, 2:1 nr 745, 1056, 2:3 nr 4626, 4809, 2:4 nr 7754. HUB 8 nr 652. DM 3:3 s 226. DM 5:2 s 124 n 1.

Aalholm: ST 3 nr 450. El Gøye s 91. Hude: Aktstk s 4, 14. Pomm Krønike (Balt Stud 1889) s 330. Rep Dan 7068, 7501, 7819, 7938. DAA 1892 s 154 har fejlagtigt Johan Frille fra 1440. Rep Dan 2:1 nr 202, 2104, 2192. El Gøye s 108, 421. Rep Dan 2:2 nr 3033, 3153, 4276.

SKÅNE

Beridsholm: til kronen 1363 (ÆA 4 s 21). ÆA 1 s 64. Styffe 1911 s 70. AB s 181, 185. Rep Dan 5964. Lundberg 1905 s 11. Läu 4 nr 115. Rep Dan 2:2 nr 4101, 2:3 nr 6157, 2:6 nr 11642. Roussell: Slotte 18 s 149, 152.

Gladsaxe: Rep Dan 6329. El Gøye s 409. Rep Dan 7848. DAA 1893 s 163. DAA 1896 s 183-4. Rep Dan 2:1 nr 263, 2:2 nr 2981, 2:4 nr 6790.

Helsingborg: Rep Dan 5169. ST 3 nr 455. Rep Dan 6312, 6763. HR 2:2 nr 401 s 321 – 1447 jvf M Rud på Kalundborg. DCP nr 26. Läu 4 nr 58. Rep Dan 2:2 nr 2458, 2:3 nr 5745, 2:4 nr 6747, 7627.

Lindholm: SD 1 nr 772. ST 3 nr 450, 455. Rep Dan 6312. AB s 145. Läu 3 nr 241 s 243. DBL 14 s 179-80. LUB 9 nr 898. Rep Dan 2:1 nr 2104, 2:3 nr 5079.

Lyckeå: TS 2 s 264. Rep Dan 7852, 7855. Styffe 3 s LIII. DCP nr 213. El Gøye s 127.

Skanør/Falsterbo: SD 1 nr 772. Statsforvaltn s 205. SD 1 nr 1288. DAA 1892 s 153. SD 3 nr 2155. ST 3 nr 450. KD 1 nr 123. HUB 7,1 s 253 n 1. HUB 8 nr 90. Läu 3 nr 381. Helms (1940) s 545. Läu 4 nr 45.

HALLAND

Laholm: Rep Dan U582. KK v 2470, 2520 ff. Erslev s 357. KK v 2538. Rep Dan 7534. Reg Dan 3892. Styffe 4 nr 22.

Varberg: SD 3 nr 2079. Rep Dan 7639, 7640,

7662, 7755. Skoglund s 163. Rep Dan 2:3 nr 4999, 2:4 nr 7002.

BLEKINGE

Sølvitsborg: Rep Dan 7581. DCP nr 181, 213. MHD 1 s 273. Weibull (1945) s 26, 29. Rep Dan 2:3 nr 4446, 6256, 2:7 nr 13031.

GOTLAND

Visborg: ST 3 nr 455. Paulsson: Annales s 325. Erslev s 422. Ericsson s 15 nr 120. LUB 8 nr 674. DAA 1900 s 419. LUB 10 nr 632. DBL 24 s 49, 52, 61.

Bilag III

Oversigt over rigsråders besegling af dokumenter og tilstedeværelse ved møder 1434-1451

tegnforklaring:

- ■ besegler / til stede / er rigsråd
- ▶ besegler / til stede / er endnu ikke rigsråd
- ◀ besegler ikke / til stede / er rigsråd
- ? sandsynlig tilstedeværelse

Noter:

Vordingborgmødet juni-juli 1434: HR 2:1 nr 364-75. Rep Dan 6698, 6700-01, 6703, 6705, 6710-11, 6715 iflg SRD 1 s 328. Rep Dan U 557. DN 1 nr 745-7; 4 nr 855; 6 nr 453-7; 7 nr 387, 393; 18 nr 57. Reg Dan 5050, 5059. Pontoppidan 2 s 554. Terpager s 88-9.

København oktober 1449 (Kristian I's brylup): se tillige Barner dipl nr 78.

Øvrige henvisninger følger bogens tekst og noteapperat.

BILAG III

Oversigt over RRåders besegling af dokumenter og tilstedeværelse ved møder 1434-1451.

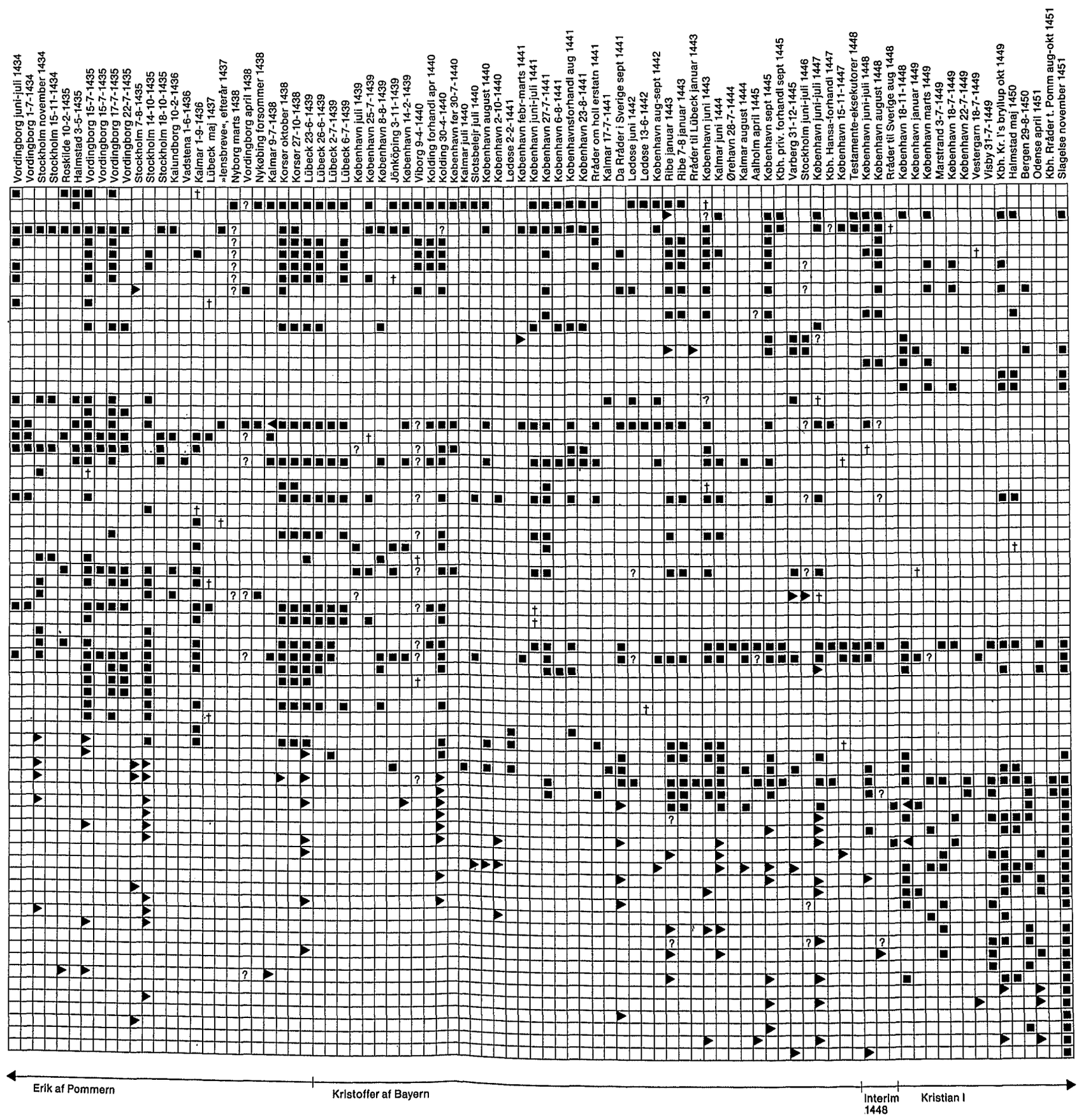

Forkortelser

ADB	Allgemeine deutsche Biographie 1-56 (1875-1912)
AASF	Annales Academiæ Scientiarum Fennicæ
AB	Adelige Brevkister
ACUT	Acta et Commendationes Universitatis Tartuensis (Dorpatensis)
AFV	(Ad) Fortids Veje
ANO	Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed
APD	Acta Pontificum Danica
AV	Acta Visbyensia
BS	Baltische Studien
BS N F	Baltische Studien Neue Folge
CDB	Codex Diplomaticus Brandenburgensis
CE	Codex Esromensis
CMH	Cambridge Medieval History
DAA	Dansk Adels Aarbog
DAS	Danske Adelige Sigiller
DaSa	Danske Samlinger
DB	Dänische Bibliotec
DBL I-XIX	Dansk Biografisk Leksikon 1887ff
DBL 1-27	Dansk Biografisk Leksikon 1933ff
DCP	Diplomatarium Christierni Primi
DF	Diplomatarium Flensburgense
Deutsche R Akten	Deutsche Reichstags Akten
DGF	Danmarks Gamle Folkeviser
DGK	Danmarks Gamle Købstadlovgivning
DGS	Danske Gejstlige Sigiller
DHD	Danske Helligåndsklostres Diplomatarium
DHT	(Dansk) Historisk Tidsskrift
DI	Diplomatarium Islandicum
Dipl Dal	Diplomatarium Dalekarlicum
Dipl Dan	Diplomatarium Danicum
DKirker	Danmarks Kirker
DKS	Danske Kongelige Sigiller
DM	Danske Magazin
DMR	Danske Middelalderlige Regnskaber I:1
DO-Reg I	Regesta Historico-Diplomatica
DPHT	(Dansk) Personalhistorisk Tidsskrift
DRA	Danmarks Rigsarkiv

DRH	Danmarks Riges Historie (se K Erslev)
Du Dipl	Dueholms Diplomatarium
DV	Diplomatarium Vibergense
FHT	Finsk Historisk Tidsskrift
FKA	Fra Københavns Amt
FMU	Finlands Medeltidsurkunder
FNA	Fra Nationalmuseets Arbejdsmark
FRA	Fra Ribe Amt
FÅ	Fynske Årbøger
GA	Gotländskt Arkiv
GBA	Genealogisk og Biographisk Arckiv
GDD	Gamle Danske Diplomer
gde	gårde
GGA	Göttingische Gelehrte Anzeigen
GHÅ	Göteborg Högskolas Årsskrift
GJT	Gamle Jyske Tingsvidner
HD	Harsyssels Diplomatarium
HerT	Heraldisk Tidsskrift
HGBL	Hansische Geschichtsblätter
Hgd	Hovedgård
HGQ	Hansische Geschichtsquellen
HH	Historiska Handlingar
HM	Højmester
HMK	Historiske Meddelelser fra København
HR	Hanserecesse
HRSH	Handlingar Rörande Sveriges Historia
HRSKH	Handlingar Rörande Skandinaviens Historia
HUB	Hansisches Urkundenbuch
HZ	Historische Zeitschrift
HZ N F	Historische Zeitschrift Neue Folge
HÅ	Hardsyssels Årbog
HÅTA	Historisk Årbog for Thisted Amt
Jy S	Jyske Samlinger
KD	Kjøbenhavns Diplomatarium
Kgl B K	Kongelige Bibliotek, København
KHL	Kulturhistorisk Leksikon
KR	Kønigsbergske Registrant i DRA
KK	Karlskrøniken (Rimkrönikor)
KS	Kirkehistoriske Samlinger
KVHAAH	Kungl Vitterhets – Hist och Antikvitets Akademiens Handl
Ldipl	Langbeks diplomatarium i Rigsarkivet, Kbh

Lecub	Liv- Esth- und Curländisches Urkundenbuch
LFHSÅ	Lolland-Falsters Historiske Samfunds Årbog
LT	Landsting
LUB	Lübeckisches Urkundenbuch
Läu	Lunds Ärkestifts Urkundsbok
MDA	Magazin til den Danske Adelstands Historie
MELL	Magnus Erikssons Landslag
MFÅ	Malmø Fornminnesförenings Årsskrift
MHD	Monumenta Historiæ Danicæ
MLUHM	Meddelanden från Lunds Universitets Historiska Museum
MP	Molbech & Petersen, Udvalg af hidtil utr Da Diplomer
MSU	Malmø Stads Urkunder
NBL	Norsk Biografisk Leksion.
NDM	Nye Danske Magazin
NFM	Numismatisk Forenings Medlemsblad
NGL	Norges Gamle Love
NHT	(Norsk) Historisk Tidsskrift
NK	Nordisk Kultur
N KS	Nye Kirkehistoriske Samlinger
NMT	Norsk Militært Tidsskrift
NNÅ	Nordisk Numismatisk Årsskrift
NT	Nordisk Tidsskrift, udg af Letterstedtska Föreningen
OB	Ord och Bild
OM	Ordensmester
PBHG	Pfingstblätter des Hansischen Geschichtsvereins
Priv der SHR	Privilegien der Schlesw-Holsten Ritterschaft
R	Ridder
RDRF	(Det kgl) Rettertings Domme og Rigens Forfølgninger
Reg Dan	Regesta Diplomatica Historicæ Danicæ
Rep Dan	Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis
RK	Rimkrønike
RR	Rigsråd
SaFHT	Samlinger til Fyens Historie og Topographie
SBL	Svensk Biografisk Lexikon
Sc	Scandia
Sc M	Scripta Minora
SD	Svenskt Diplomatarium
SHDM	Scriptores Minores Historiæ Danicæ Medii Ævi
SHT	(Svensk) Historisk Tidsskrift
SKÅ	(Svensk) Kyrkohistorisk Årsskrift
SMR	Svenska Medeltidsregester 1434-1441

SPHT	(Svensk) Personhistorisk Tidsskrift
SRA	Sveriges Riksarkiv
SRD	Scriptores Rerum Danicarum
SRP	Scriptores Rerum Prussicarum
SRS	Scriptores Rerum Sueciacarum
SSFS	Samlinger utg av Svenska Fornskriftssällskapet
ST	Sverges Traktater med främmande magter
SÅ	Sønderjyske Årbøger
THA	Turun Historiallinen Arkisto
TS	Historisk Tidsskrift för Skåneland
UUB	Uppsala Universitetsbibliotek
UUÅ	Upsala Universitets Årsskrift
VA	Vejledende Arkivregistraturer
VAÅ	Vejle Amts Årbøger
Vends Å	Vendsysselske Årbøger
ZGSH	Zeitschr der Gesellsch Schl Holst Geschichte
ZGSHL	Zeitschr der Gesellsch Schl Holst Lauenb Geschichte
ÆA	Ældste (danske) Archivregistraturer
ÅB	Aarsberetninger fra det kgl Geheimearchiv

Kilder og Litteratur:

UTRYKTE KILDER

Rigsarkivet, København (DRA):

Pergament- og papirsdokumenter i original og fotografisk gengivelse/mikrofilm.

C 3 Domme
Egeskabssamlingen – (Viborg Købstadsarkiv, 1440 11/4 perg)
Håndskriftsamlingen XVI: V A Sechers afskrifter af dokumenter i arkiverne i München og Ansperg vedrørende Kristoffer af Bayerns styrelse af hans bayerske lande 1442-1448.
Kønigsbergske Registrant (KR) 16-17 (vol. 3-4).
Langebeks Diplomatarium (Ldipl) XXV-XXVIII.
Tyske Kancellis Udenrigske Afdeling, Speciel Del: Spanske Nederlande A II pkt 4. Afskrift af overenskomst med afsendinge fra Holland, Zeeland og Friesland 1447 25/11.

Det Kongelige Bibliotek, København (Kgl B K):

Add. 122 Bl 61r 4^0
Add. 246, 1 fol
Add. 452 a-b fol: Carøe, K: Rostocks Matrikel
Gl kgl Samling 2444 4^0 (Hans Svanings hist. optegnelser)
Ny kgl Samling 4, 2469: Pfaltzgrev Philip Ludvig: Oratio de Christophoro Palatino rege Daniæ, Sveciæ, et Nortvegiæ. 1563 (cit pfaltzgrev Philip Ludvig).
Ny kgl Samling 303 a 2^0 (Reimar Kochs Krønike).
Rostgaard 50 Bl 3v-4v 4^0. 118 S 5-11 4^0.
Thotts Samling 4^0, 1390. Nr 15.

Riksarkivet, Stockholm (SRA):

Pergament- og papirbreve i original og fotostat
Fotostatkopier af pergament- og papirbreve i Linköpings Stifts- och Landsbibliotek

Fotostatkopier af Uppsala Universitets Biblioteks pergamentsbrev (UUB).
Håndskrifter (Kopieböcker): A 20 fol 301, A 26 fol 307, B 14 s 43, B 15 fol 42v-43r, 122v, B 16 fol 46v, 313v, 469v, E 102 a Sextern 8 nr 150, G 29 s 20-26.
K H Karlssons afskrift af papirsdokument 1447 10/8 i Wismars stadsarkiv
Medeltidssektionens Samling af Fotostatkopier: Serie 1 hefte 3: Kopier af dokumenter i Riksarkivet. Serie 2: Kopier af dokumenter i svenske arkiver udenfor Riksarkivet. 4. Kopier 1441-1465. Hefte 85.
Vitterhets-akademiens pergamentsbrev.
Örnhielms Diplomatarium IX s 425-426.

Trykte Kilder og Kildeperiodika

Acta Pontificum Danica. Pavelige Aktstykker vedr Danmark 1316-1536, I-VII. Udg af J Krarup og J Lindbæk. Kbh 1904-1943. Cit APD

Acta Pontificum Svecica I. Acta Cameralia II. Appendix til Dipl Suecanum. Utg av L M Bååth. Holmiae 1957. Cit APS I:II.

Akten und Rezesse der livländischen Ständetage. Bd I:4 (1424-1450). Bearbeitet von L Arbusow Jr. Riga 1928. Cit Arbusow I:4.

Aktenstücke zur Geschichte der Jahre 1440 und 1443. P. Hasse i ZGSHL 11 (1881) s 153-164

Akter rörende Ärkebiskopsvalet i Uppsala 1432 samt Striden därom mellan Konung Erik och Svenska Kyrkan. Utg av A Lindblom. Uppsala 1903. Skr.utg av Kyrkohist. Fören IV:2. Cit Lindblom: Akter

Aktstykker vedkommende Staden og Stiftet Aarhus I. Saml og udg af J K Hübertz. Kbh 1845. Cit Hübertz I

Aktstykker vedrørende Erik af Pommerns Afsættelse som Konge af Danmark. Udg ved A Hude. Kbh 1897. Optr 1971 ved Selsk for Udg af Kilder til dansk Hist. Cit Hude: Aktstk

Altmann, se Regesta Imperii

Annales Ecclesiæ Danicæ Diplomatici, bd 2-3 ved E Pontoppidan. Copenhagen 1744. Cit Pontoppidan

Annales Episcoporum Slesvicensium, ved J A Cypræus. Køln 1634. Cit Cypræus.

Annales Suecici Medii Aevi. Svensk Medeltidsannalistik, kommenterad och utg av G Paulsson. Lund 1974 (disp). Cit Paulsson

Antiquarisk Tidsskrift 1846-48. Udg af Det Kgl Nordiske Oldskrift-Selskab. Tr Kjbh 1847

Archivet, De la Gardiska 1-17. Utg av P Wieselgren. Stockholm 1831, Lund 1832-1842

Arfstvisten emellan Erik Eriksson (Gyllenstjerna) och Ture Turesson (Bjelke) 1451-1480. Utg av K H Karlsson, Stockholm 1908. SSFS 134

Bewis, Skriftelige hörande til Swenska Kyrckio-Historien eller Biskops Chrönikan. Utg av H Spegel. Ups 1716. Cit Spegel

Bibelen, udg af Det Danske Bibelselskab. Kbh 1964
Bibelen, Det gl Testamente. Med tekstkritisk noteapparat. Udg ved F F Hvidberg. Kbh 1942
Bidrag till Skandinaviens Historia ur utländska Arkiver 1-4. Saml och utg av C G Styffe. Stockholm 1859-75. Cit Styffe
Bjärköa Rätten. Thett är: Then äldsta Stadz Lag i Sweriges Rjke: Först brukat i Björköö många Hundrade Åhr sedan. Utg av J Hadorph. Stockholm 1687.
Bring, se Saml af åtskill handl.
Bronnen tot de Geschiedenis van den Oostzeehandel. Eerste Deel, Bd 1-2. (1122-1499). Verzameld door H A Poelman. S'Gravenhage 1917. Cit Poelman
Böhmer, se Chronik von Pommern

Christiern Pederssøns Samlede Skrifter, Bd 5. Udg af C J Brandt. Kbh 1856
Christopher Parsbergs Hofholdningsregnskaber 1447. Udg af G Galster. DM 7:6 (1956) s 204-220
Chronicle of Novgorod 1016-1471. Transl by R Michell, N Forbes. Camden Third Series, vol XXV. London 1914
Chronik des Franciscaner Lesemeisters Detmar, Bd II. Hrsg von F H Grautoff. Hamburg 1830. Cit Grautoff 2
Chronik der nordelbischen Sassen. Hrsg von J M Lappenberg. Kiel 1865. Quellensamml der Schl-Holst-Lauenb Gesellsch f Vaterl Gesch Bd 3. Cit Lappenberg
(Th Kantzows) Chronik von Pommern in Niederdeutscher Mundart. Hrsg von W Böhmer. Stettin 1835. Cit Böhmer
Chroniken der Deutschen Städte vom 14 bis ins 16. Jahrhundert. Bd 1-3: Die Fränkischen Städte, Nürnberg 1-3 (Leipzig 1862-64), Bd 30: Die Niedersächsischen Städte, Lübeck 4 (Leipzig 1910)
Chronikon Holtzatiae auctore presbytero Bremensi. Hrsg von J M Lappenberg. Kiel 1862. Quellensamml der Schl-Holst-Lauenb Gesellsch f Vaterl Gesch Bd 1
Codex Diplomaticus Brandenburgensis. 2 Hauptth Bd 4. Hrsg von A Riedel. Berlin 1847. Cit CDB
Codex Esromensis. Esrom Klosters Brevbog. Udg ved O Nielsen for Selsk f Udg af Kilder til da Hist. Kbh 1880-81. Optr 1973 Viborg. Cit CE
Collijn, se Handlingar rörande Helga Lekamens Gille
Cypræus, se Annales Episcoporum

Danmarks Gamle Folkeviser, Bd III, X. Udg af S Grundtvig, H Grüner-Nielsen og afsluttet af K-I Hildeman. Kbh 1861, 1933-58. Cit DGF
Danmarks Gamle Købstadlovgivning 1-5. Udg af E Kroman. Kbh 1951-61. Cit DGK
Danmarks Gamle Landskabslove. Bd V: Eriks sjæll Lov. Red af J Brøndum Nielsen. Kbh 1937
Danmarks Riges Breve 2:8 (1318-22), 2:9 (1323-27) u ledelse af F Blatt. Kbh 1953, 1946.
Danske Adelige Brevkister. Registraturer fra det 15-17 Aarhundrede. Udg af A Thiset for Det Kgl da Selsk f Fædrelandets Hist og Sprog. Kbh 1897. Cit AB
Danske Adelige Sigiller fra det XV, XVI og XVII Aarhundrede. Udg af A Thiset. Kbh 1905. Cit DAS
Danske Gejstlige Sigiller. Udg af H Petersen. Kbh 1886. Cit DGS
Danske Gilde- og Lavsskraaer fra Middelalderen. Udg af C Nyrop I-II. Kbh 1895-1904. Cit Nyrop

Danske Helligåndsklostres Diplomatarium (tr bagest i værket Da Helligåndsklostre) af J Lindbæk og G Steman. Kbh 1906. Cit DHD
Danske Kongelige Sigiller. Saml af H Petersen og udg af A Thiset. Kbh 1917. Cit DKS
Danske Magazin, indeholdende Allehaande Smaastykker og Anmerkninger til Historiens og Sprogets Oplysning. Kiøb 1745 ff. Cit DM
Danske Middelalderlige Regnskaber. I række bd 1. Hof og Centralstyre. Udg ved G Galster af Selsk f Udg af Kilder til da Hist. Kbh 1944. Cit DMR
Danske Samlinger for Hist, Topogr, Personal- og Litt hist Bd 1-6, 2:1-6 Kbh 1865-79. Cit DaSa
Den danske Rigslovgivning indtil 1400. Udg af Det da Sprog- og Litt Selskab ved E Kroman. Kbh 1971
Den danske Rimkrønike. Udg af C J Brandt. Kbh 1858, og H Toldberg 1-3. Kbh 1958-61
Den Hellige Birgitta. Kilderne til hendes Historie og Udvalg af hendes Skrifter. Kbh 1921. Udg ved J Skovgaard for Selsk f Kildeskrifters Oversætt
Deutsche Reichstagsakten, Bd 12-17. Hrsg von G Beckmann og W Kaemmerer m fl. Göttingen 1956-63. Cit Deutsche R Akten
Diarium Vadstenense. Ed. E Nygren, Hafniae 1963. Corpus Codicum Suecicorum Medii Aevi vol XVI.
Dikter och Rim, Svenska Medeltids. Udg af G E Klemming. Stockholm 1881-82. SSFS 25
Diplomatarium Christierni Primi. Samling af Aktstykker, Diplomer og Breve, henhørende til Kong Christiern den Førstes Historie. Saml af Registrator H Knudsen. Udg af C F Wegener. Kbh 1856. Cit DCP
Diplomatarium Civitatis Malmogiensis. Malmø Stads Urkundsbok. Udg af L Weibull. Malmø 1917. Cit MSU
Diplomatarium Dalekarlicum. Urkunder rörande Landskapet Dalarne. Saml og udg af C G Kröningswärd og J Lidén. Stockholm 1842. Cit Dipl Dal
Diplomatarium Danicum III:4 (1353-56). Udg af Det danske Sprog- og Litteraturselskab v C A Christensen og H Nielsen. Kbh 1966. Cit Dipl Dan
Diplomatarium Diocesis Lundensis. Lunds Ärkestifts Urkundsbok. Bd III-IV. Udg af L Weibull. Lund 1900, 1909. Cit Läu
Diplomatarium Flensburgense. Samling af Aktstykker til Staden Flensborgs Historie indtil Året 1559. 1-2. Udg af H C P Seidelin. Kbh 1865, 1873. Cit DF.
Diplomatarium Islandicum. Bd 4 (1265-1449), bd 5 (1330-1476). Kaupmannahöfn 1897-1902. Udg af Hinu islenzka bokmentafélagi. Cit DI
Diplomatarium Norvegicum 1-21. Udg af C C A Lange med mange flere. Kristiania-Bergen 1849-1970. Cit DN
Diplomatarium Suecanum. Svenskt Diplomatarium. Utg av Kungl Vitterhets Hist och Antikvitetsakademien och Riksarkivet. Bd 8 (1361-65). Stockholm 1953-1976
Diplomatarium, Svenskt, från och med år 1401. Utg ved C Silfverstolpe bd 1-3 (1401-1420). Stockholm 1875-1902. Cit SD
Diplomatarium Vibergense. Breve og Aktstykker af ældre viborgske Arkiver til Viborg Bys og Stifts Historie 1200-1559. Udg af A Heise. Kbh 1879. Cit DV
Dokumente und Untersuchungen zur inneren Geschichte der drei Birgittinerklöster Bayerns 1420-1570. Udg af T Nyberg. Quellen und Erörterungen zur Bayerischen Geschichte Neue Folge Bd XXVI, erster Theil. München 1972. Cit Nyberg: Dokumente
Dueholms Diplomatarium. Samling af Breve 1371-1539, der i sin Tid ere opbevarede

i St Johannesklostret Dueholm paa Morsø. Udg af O Nielsen for Det kgl da Selsk f Fædrelandets Hist og Sprog. Kjbh 1872. Cit Du Dipl
Dänische Bibliotec, oder Sammlung von alten und neuen gelehrten Sachen aus Dännemarch. Bd 2, 6. Kbh 1738, 1745. Cit DB

Engberg, se Kilder til da Historie i engl arkiver.
Eline Gøye, se Jordebog
Ericsson, se Handlingar och Brev..
Erkebiskop Henrik Kalteisens Kopibog. Christiania 1899. Udg f Det Norske Hist Kildeskriftfond v A Bugge.
(Die) Estlandliste des Liber census Daniae. 1 halvbd. Udg af P Johansen. Kbh Reval 1933

Falck, se Sammlung der wichtigsten Urkunden
Fleetwood 3, se Svenska Medeltida Kungasigill
Flores och Blanzeflor. Kritisk Upplaga. Utg av E Olson. Lund 1921. SSFS nr 157

(Udvalg af) Gamle danske Domme afsagte paa Kongens Retterting og paa Landsting (1466-1562). Bd I. Udg af J L A Kolderup-Rosenvinge. Kbh 1842
Gamle Danske Diplomer, 2 række (1411-1435) bd 1-4. Udg af Det da Sprog- og Litt selskab. Kbh 1968-69. Cit GDD
Gamle Jydske Tingsvidner. Samlede og udg af O Nielsen. Kbh 1882. Cit GJT
Groenwall, F: Thomas Kantzow und seine Pommersche Chronik. BS 39 (1889). Cit Pommerske Krønike

Hadorph, J: Två gambla swenske Rijm-krönikor ... 2. Tillæg af Aktstykker. Stockholm 1676. Cit Hadorph 2.
Halmstads rådhusarkiv 1307-1645. L Weibull i TS 1. Lund 1901-03.
Handlingar och Brev i Danzigs Arkiv till Sveriges Medeltidshistoria. Utg av G J V Ericsson. Göteborg 1923. Cit Ericsson
Handlingar rörande Helga Lekamens Gille i Stockholm. I. Gillesboken 1393-1487. Udg af I Collijn. Kungl Bibliotekets Handlingar. Bilagor N F 2:1. Uppsala 1921. Cit Collijn 1.
Handlingar rörande Skandinaviens Historia. Bd 8, 17, 32, 36. Stockholm 1820ff. Cit HRSKH
Handlingar rörande Sveriges Historia. Första Serien. Stockholm 1861. Cit HRSH
Hanserecesse von 1256-1476. I:4-8. II:1-7. III:6. Hrsg von G von der Ropp m flere. Leipzig 1876-1892. D Schäfer. Leipzig 1881ff. Cit HR
Harsyssels Diplomatarium. En Samling af hidtil utr Diplomer fra Tiden før Reformationen. Udg af O Nielsen. Kbh 1893. Cit HD
Herlitz 1, se Privilegier, Resolutioner och Förordningar ...
Herr Ivan. Kritisk Upplaga utg av E Noreen. Uppsala 1931. SSFS nr 164
Hertig Fredrik av Normandie. Kritisk Upplaga utg av E Noreen. Uppsala 1927. SSFS nr 163
Hille, se Registrum König Chr des Ersten
Historiska Handlingar. Bd 3-4, 7, 16. Stockholm 1863ff. Utg av Kungl Samf f Utgifv av Handskr rör Skandinaviens Hist. Cit HH
Hübertz 1, se Aktstykker vedk Aarhus

Index Corporis Historico-Diplomatici Livoniae, Esthoniae, Curoniae I (1198-1449). Udg af K E Napiersky. Riga og Dorpat 1833. Cit Napiersky

Jordebog: Fru Eline Gøyes, med tilhørende Brevuddrag. Udg af A Thiset for Det kgl da Selsk f Fædrelandets Hist og Sprog. Kbh 1892. Cit Eline Gøye
Jordebok: Her Aage Axelssøns. Udg af S Welander. Vetenskaps Societeten i Lunds Aarsbok 1957 s 47-74. Cit Welander
Jämtlands och Härjedalens Diplomatarium I (til 1450). Udg af K-E Löfqvist og R Swedlund for Jämtlands Biblioteks Diplomatariekommitté. Østersund 1943-1956

Kancelliets Brevbøger, vedrørende Danmarks indre Forhold. I Uddrag udg af Rigsarkivet ved L Laursen. Bd 1561-1565. Kbh 1893
Kilder til dansk Historie i engelske arkiver. Udg af J Engberg. Kbh 1968 Cit Engberg: Kilder
Kjøbenhavns Diplomatarium. Samling af Dokumenter, Breve og andre Kilder til Oplysning om Kjøbenhavns ældre Forhold før 1728. Bd 1-8 og register. Udg af O Nielsen. Kbh 1872-1887. Cit KD
Kolderup-Rosenvinge, se Gamle danske Domme/Love
Konung Alexander. En Medeltids Dikt från Latinet vänd i svenska Rim omkring År 1380 på föranstaltning af Riksdrotset Bo Jonsson Grip. Utg av J A Ahlstrand (titelbladet fejlagtigt G E Klemming). Stockholm 1862. SSFS 12
Konung Christoffers Landslag, se Schlyter
Koppmann 2, se Kämmereirechnungen der Stadt Hamburg
Korner, H: Die Chronica Novella. Hrsg von J Schwalm. Göttingen 1895. Cit Korner (ed Schwalm)
Kämmereirechnungen der Stadt Hamburg. Bd 2 (1401-70). Hrsg von K Koppmann med flere. Hamburg 1873. Cit Koppmann 2

Lappenberg, se Chronik der nordelbischen Sassen
Liber Daticus Roskildensis. Roskilde Gavebog og Domkapitlets Anniversarieliste. Udg af A S J Otto. Kbh 1933
Lunds Ärkestifts Urkundsbok, se Diplomatarium Diocesis Lundensis
Løffler, J B: Gravstenene i Roskilde Kjøbstad. Kbh 1885

Magazin til den danske Adelstands Historie I. Kbh 1824. Cit MDA 1
Magnus Erikssons Landslag, se Schlyter
Malmø Raadhusarkiv med dets ældre danske Diplomer og Documenter. Udg af H Reuterdahl i DHT 4 s 547-564
Malmø Stads Urkundsbok, se Diplomatarium Civitatis Malmogiensis
Mandevilles Rejse i Gammeldansk Oversættelse tillige med en Vejleder for Pilgrimme. Udg af M Lorenzen. Kbh 1882.
Medeltidsregester, Svenska. Förteckning över Urkunder till Sveriges Historia 1434-1441. Utg av S Tunberg. Stockholm 1937. Cit SMR
Medeltids-Urkunder, Finlands. Bd III (1431-50), IV (1451-80). Saml och i tryck utg af Finlands Statsarkiv ved R Hausen. Helsingfors 1921, 1924. Cit FMU
Missiver fra Kongerne Christiern I's og Hans' Tid. Bd 1. Udg af W Christensen for Selsk f Udg af Kilder til da Hist. Kbh 1912. Cit Missiver 1
Monumenta Historiæ Danicæ. Historiske Kildeskrifter og Bearbejdelser af Dansk Historie især fra det 16. Aarhundrede. Bd I-II, 2 række I-II. Udg af H Rørdam. Kbh 1873-1887. Cit MHD

Napiersky, se Index Corporis
Norges Gamle Love. Bd 2:1, 2:2. Udg A Taranger med flere. Christiania 1912-1914. Cit NGL
Nye Danske Magazin 1-6. Kbh 1794-1836. Cit NDM
Nyrop, se Danske Gilde- og Lavsskraaer

Olaus Petri svenska krönika. Utg av G E Klemming. Stockholm 1860. Cit O Petri (Klemming 1860)
Olaus Petri, en swensk cröneka. Utg av J Sahlgren. Saml Skr av Olaus Petri 4. Uppsala 1917. Cit Sahlgren 4

Paulsson, se Annales Suecici
Poelman, se Bronnen tot de Geschiedenis
Pommerske Krønike, se Groenwall
Pontoppidan, se Annales Ecclesiæ
Priebatsch, F: Politische Correspondens des Kurfürsten Albrecht Achilles. Bd 1 (1470-74), 2 (1475-80). Osnabrück 1965 (optr af 1894, 97 udg). Publikationen aus den K Preuss. Staatsarchiven.
Privilegien der Schleswig-Holsteinischen Ritterschaft von den in der Privilegienlade befindlichen Originalien genau abgeschrieben und mit denselben verglichen. Hrsg von F C Jensen und D H Hegewisch. Kiel 1797. Cit Priv der SHR
Privilegier, Resolutioner och Förordningar för Sveriges Städer I (1251-1523). Udg af N Herlitz. Stockholm 1927. Cit Herlitz 1
Præsteindberetninger til Ole Worm 1. Indberetninger fra Ålborg og Ribe Stifter 1625-1642. Kbh 1970. Udg af F Jørgensen for Landbohistorisk Selskab

Regesta Diplomatica Historiæ Danicæ. Tomus Prior. Havniæ 1847. Udg af Videnskabernes Selsk. Cit Reg Dan (vejledende: lave numre)
Regesta Diplomatica Historiæ Danicæ. Series Secunda. Tomi Prioris Pars Prior (789-1447). Havniæ 1889. Cit Reg Dan (vejledende: høje numre)
Regesta Historico-Diplomatica. Ordinis S Mariae Theutonicorum Pars I vol 1 (1198-1454). Hrsg von E Joakim und W Hubatsch. Göttingen 1948. Cit DO-Reg 1.
Regesta Imperii XI. Die Urkunden Kaiser Sigmunds (1410-37). Bd II (1424-37). Verzeichnet von W Altmann. Innsbruck 1897-1900. Cit Altmann 2.
Repertorium Diplomaticum Regni Danici Mediævalis. I række 3 (1401-50) og 4 (registre). Udg ved K Erslev med flere af Selsk f Udg af Kilder til da Hist. Kbh 1899-1912. II række 1-9 udg af W Christensen. Kbh 1928-39. Cit Rep Dan
Registrum Ecclesiæ Aboensis, eller Åbo Domkyrkas Svartbok med tillägg ur Skoklosters Codex Aboensis. Udg af R Hausen. Helsingfors 1898. Cit Svartboken.
Registrum König Christian des Ersten. Hrsg von G Hille. Urkundensamml der Gesellschaft f Schlesw-Holst-Lauenb Gesch Bd 4. Kiel 1875. Cit Hille
(Det kgl) Rettertings Domme og Rigens Forfølgninger fra Christian III's Tid. Udg af T Dahlerup. Kbh 1959-69. Cit RDRF
Ribe Oldemoder, se Saml af Adkomster ...
Rim-Krönikor, Svenska Medeltidens. Andra Delen. Nya eller Karlskrönikan. Början af Unions-Striderna samt Karl Knutssons Regering, 1389-1452. Utg av G E Klemming. Stockholm 1866. Cit KK
Roskildekirkens Jordebøger og Regnskaber. Udg v C A Christensen af Selskabet f Udg af Kilder til da Hist. Danske Middelalderlige Regnskaber 3:1. Kbh 1956

Sahlgren 4, se Olaus Petri
Samling af Adkomster, Indtægtsangivelser og kirkelige Vedtægter for Ribe Domkapitel og Bispestol nedskrevet 1290-1518, kaldet »Oldemoder« (Avia Ripensis). Udg af O Nielsen. Kjbh 1869. Cit Ribe Oldemoder
Samling af danske Kirkelove. Udg af G J Thorkelin. Kbh 1784
Samling af åtskillige Handlingar och Påminnelser som förmodligen kunna gifva Lius i Swänska Historien. Bd 2-3. Udg af S (Lager) Bring. Lund 1754, 58. Cit Bring
Sammlung der wichtigsten Urkunden, welche auf das Staatsrecht der Herzogthum Sleswigh-Holstein Bezug haben. Hrsg von N Falck. Kiel 1847. Cit Falck
Schirren, se Verzeichniss ...
Schleswig-Holstein Lauenburgische Regesten und Urkunden. Bd 3 (1301-40). Hrsg von P Hasse. Hamburg 1896
Schlyter, C J: Konung Magnus Ericssons Landslag. Lund 1862. Cit Schlyter: MELL
Schlyter, C J: Konung Christoffers Landslag. Lund 1869
Schriptores Minores Historiæ Danicæ Medii Ævi. Bd 1-2. Udg af M C Gertz. Kbh 1917-20. Cit SHDM
Scriptores Rerum Danicarum Medii Ævi. Bd 1-8. Udg af J Langebek med fl. Hafniæ 1772-1878. Cit SRD
Scriptores Rerum Prussicarum. Bd 3-4. Udg af T Hirsch med fl. Leipzig 1866-70. Cit SRP
Scriptores Rerum Suecicarum Medii Ævi. Bd 1-3. Udg af M Fant med fl. Upsaliæ 1818-1876. Cit SRS
Skovgaard, J, se Den Hellige Birgitta.
Spegel, se Bewis, Skriftelige
Stadgar, Några gambla, ifrån konung Magni Ladulåses Tijdh Åhr 1280 til kon: Gustaffs den förstes ... (Tr sammen med J Hadorphs udg af Bjärköa Rätten. Stockholm 1687). Cit Stadgar
Staatsverträge des Deutschen Ordens im Preussen im 15. Jahrhundert. Bd 2 (1438-67). Hrsg von E Weise. Marburg 1955. Cit Staatsverträge
Statuta Provincalia. Statuta Sinodalia. Casus Episcopales. Casus Papales. Hafniæ 1778
Statuta Synodalia veteris ecclesiæ Sveogothicæ. Udg af H Reuterdahl. Lundæ 1841.
Stege Bys Bog 1418-1607. Udg af F Bojsen. Kbh 1904
Styffe, se Bidrag till Skandinaviens Historia
Suhm, P F: Historie af Danmark. Tome 13-14. Kbh 1826-28.
Svartboken, se Registrum Ecclesiæ Aboensis
Svenska Folkvisor. Bd 1-2. Udg af E G Geijer og A A Afzelius. Stockholm 1880
Svenska Medeltida Kungasigill. Bd III. Utg av H Fleetwood. Stockholm 1947. Cit Fleetwood 3
Synodalstatuter och andra kyrkorättsliga aktstycken från den svenska medeltidskyrkan. Udg af J Gummerus Upps 1902. Skr utg af Kyrkohist Föreningen II:2

Terpager, P: Ripæ Cimbricæ seu urbis Ripensis in Cimbria sitæ discriptio ex antiquis monumentis, bullis, diplomatibus. Flensburg 1736. Cit Terpager
Testamenter fra Danmarks Middelalder indtil 1450. Udg af K Erslev. Kbh 1901. Cit Erslev: Testamenter
Thorkelin, se Saml af da Kirkelove
Traktater, Sverges med främmande magter, jemte andra dit hörande handlingar. Bd 1(822-1335), 2 (1336-1408), 3 (1409-1520). Utg av O S Rydberg. Stockholm 1877, 1883, 1895. Cit ST

Tänkebok, Kalmar Stads. Utg av I Modéer og S Engström. Upps 1945-49. SSFS 193. Cit Kalmar Stads Tänkebok

Udvalg af hidtil utrykte Danske Diplomer og Breve fra det XIVde, XVde og XVIde Aarhundrede. Udg af C Molbech og N M Petersen. Kbh 1842-1858. Cit MP

Ur Axel Urups arkiv. Udg af J Andersson i TS 2 s 256-64. Lund 1904-08

Urkundenbuch der Stadt Lübeck. Hrsg von dem Vereine für Lübeckische Gesch und Alterthumskunde. Bd 7-9. Lübeck 1885 ff. Cit LUB

Urkundenbuch, Liv- Esth- und Curländisches. Bd 7-11. Hrsg von H Hildebrand und P Schwartz. Riga 1881-1905. Cit Lecub

Urkundenbuch, Hansisches. Hrsg von Verein für Hansische Geschichte. Bd 5-7,1, – 9. Leipzig, Weimar 1899-1939. Cit HUB

Vejledende Arkivregistraturer XVII. Lokalarkiver til 1559. Gejstlige Arkiver I. Ærkestiftet og Roskilde Stift. Udg af Rigsarkivet ved T Jexlev. Kbh 1973. Cit VA 17

Verzeichniss livländischer Geschichtsquellen in schwedischen Archiven und Bibliotheken. Hrsg von C Schirren. Dorpat 1861-68. Cit Schirren

Visböcker. Bd 1-3. Utg av A Noreen och H Schück. Stockholm & Uppsala 1884-1925. Cit Visböcker

Welander, se Jordebok

Ældste danske Archivregistraturer, De. Bd 1-5. Udg af T A Becker med fl. Kbh 1854-1910. Cit ÆA

Aarsberetninger fra det kongelige Geheimearchiv. Bd 1-5. Udg af C F Wegener. Kbh 1852-1875. Cit ÅB

Litteratur

Abel, W: Agrarkrisen und Agrarkonjunktur. 2 Ausg Hamburg 1966.
Achelis, T: Aus der Geschichte des Jütischen Ocksenhandel. ZGSH 60 (1931) s 173-212
Achen, S T: En middelalderlig våbenfrise i København. HerT 2 (1965-69) s 191-200
Achen, S T: Gelre-våbenbogen og dens danske våbener. HerT 3 (1970-74) s 105-116
Agats, A: Der hansische Baienhandel. Heidelberg 1904
Ahlquist, A: Ölands Historia och Beskrifning. Bd 1. Calmar 1822.
Ahnlund, N: Erik Pukes släkt. SHT 1916 s 259-261
Ahnlund, N: Svenskt och tyskt i Stockholms äldre Historia. SHT 1929 s 1-34
Ahnlund, N: Herman Korners Engelbrektsskildring. Tillkomsttid och Innebörd. SHT 1934 s 167-181
Ahnlund, N: Chronica Novellas Datering. En replik. SHT 1935 s 236-247
Ahnlund, N: Korner och Engelbrekt. Tr i Historiska Studier tillägnade Sven Tunberg 1942 1/2 s 185-224
Ahnlund, N: Slutord i Kornerfrågan. SHT 1942 s 270-284
Ahnlund, N: Stockholms historia före Gustav Vasa. Stockholm 1953
Ahnlund, N: Den svenska utrikes politikens Historia. Bd 1. Tiden före 1560. Stockholm 1956
Albrectsen, E: Den holstenske adels indvandring i Sønderjylland i det 13-14 århundrede. DHT 13:1 (1974) s 81-152
Aldal, J: Holstebros Historie gennem Tiderne. 1274-1939. Holstebro 1939
Aldener G: Bidrag til upprorsledaren Amund Sigurdsson Bolts historia. NHT 34 (1946-48) s 179-190.
Aldener, G: Kronologiska synspunkter på Amund Sigurdsson Bolts uppror. NHT 34 (1946-48) s 407-422. Cit Aldener.
Algreen-Ussing, F: Efterretninger om Kallundborg. Kjbh 1869
Alin, O: Bidrag till Svenska Rådets Historia under Medeltiden. 1. UUÅ 1872 s 1-58
Alin, O: Om Svenska Rådets Sammensättning under Medeltiden. UUÅ 1877 s 1-19
Alkærsig, S: Har Vardehus ligget på samme plads til 1439? FRA 1937 s 24-29
Allen, C F: De 3 nordiske Rigers Historie. Bd 1. Kbh 1864. Cit Allen 1
Allen, C F: Håndbog i Fædrelandets Historie. Kbh 1840. 8 udg Kbh 1881
Almquist, J E: Biskop Hans Brasks Släktsbok. Vår äldsta Samling av adliga Ättartavlor. En källanalys. SHT 1954 s 393-410
Almquist, J E: Lagmän och Häradshövdingar i Sverige c:a 1350-1950. Stockholm 1955
Almquist, J E: Om 1439 Års S K Straffordning. Svensk Juristtidning 1960 s 503-510
Ancher, P K: Samlede Juridiske Skrifter. Bd 1. Lovhistorien. Udg af J F B Schlegel og R Nyerup. Kbh 1807.
Andersen, N K: Den danske Kirkes Historie. Bd 2 Senmiddelalderen 1241-1448. Kbh 1962. Cit N K Andersen 2
Andersen, N K: Den danske Kirkes Historie under Kongerne Christian I og Hans 1448-1513. Bd 3. Kbh 1965. Cit N K Andersen 3
Andersson I: Källstudier till Sveriges Historia 1230-1436. Inhemska Berättende Källor jämte Libellus Magnipolensis. Lund 1928
Andersson, I: Sveriges Historie gennem tiderne. På dansk ved E Frederiksen. Kbh 1946
Andersson, I: Skånes Historia. Senmedeltiden. Stockholm 1974

Anthoni, E: Finlands Medeltida Frälse och 1500-Talsadel. Helsingfors 1970. Cit Anthoni
Antiquarisk Tidsskrift 1846-1848. Tr Kjbh 1847
Arhnung, J O: Roskilde Domkapitels Historie II. 1416-(1536). Udg af T Dahlerup. Kbh 1970. Cit Arhnung 2
Arndt, J G: Der Liefländischen Chronik. Andrer Theil. Halle 1753
Arnoldsson, S: Ericus Olai och periodindelningen i Sveriges Historia. GHÅ 58 (1952:4) s 1-139. Cit Arnoldsson
Arup, E: anm af W Christensen »Dansk Statsforvaltning« DHT 7:4 (1902-04) s 529-58
Arup, E: Om overleveringen af Valdemar 3's Haandfæstning og om kirketienden i Danmark i 13. og 14. århundrede. Sc 1 (1928) s 258-80
Arup, E: Danmarks Historie. Bd 2. Fotogr optr af orig udg 1932. Kbh 1961. Cit Arup 2
Aschehoug, T H: Statsforfatningen i Norge og Danmark indtil 1814. Christiania 1866. Cit Aschehoug
Assmann, E: Stettins Seehandel und Seeschiffahrt im Mittelalter. Kitzingen, Main [1950].

Baasch, E: Die Lübecker Schonenfahrer. HGQ Neue Folge 4. Lübech 1922
Baden, G L: Danmarks Riges Historie. 2 del. Kbh 1829. Cit Baden 2
Balling, J L og P G Lindhardt: Den Nordiske Kirkes Historie. 3 udg. Kbh 1973. Cit Balling
Bang, A C: Den norske kirkes Historie. Kristiania 1912
Bang, T B: Klementsfejdens Efterspil. Et Bidrag til Bondestandens Historie. DHT 8:6 (1915-17) s 165-196
Barfod, F: Fortællinger af Fædrelandets Historie. 2 udg Kbh 1858.
Barner, K: Familien Rosenkrantz's Historie. I. Fra de ældste Tider til Begyndelsen af det 16de Aarhundrede. Kjbh 1874. Cit Barner
Barthold, F W: Geschichte von Rügen und Pommern. Vierter Theil, Erster Band (1411-1498). Hamburg 1843. Cit Barthold 4,1
Becker, T A: Danske og Norske Studerende ved Universitetet i Leipzig indtil 1660. KS Ny Række 2 (1860-62) s 512-528
Beckman, N: Studier i outgivne fornsvenske handskrifter. SSFS 151. Stockholm 1917
Begtrup, J H: Familien Munck med tre Roser i Skjoldet. GBA I. Kbh 1840 s 1-32 og 171-214
Bendix, G: Hammerstatten. SPHT 1956 s 128-147
Bendixen, K: Danmarks Mønt. Kbh 1967, Nationalmuseet
Benedictow, O J: Hartvig Krummediges jordegods. En studie i en senmiddelaldirsk økonomi. Oslo 1970
Benedictow, O J: Norges Adel i Senmiddelalderen. Tr i Den nordiske Adel i Senmiddelalderen s 9-44. Rapporter til Det nordiske Historikermøde i København 1971.
Benedictow, O J: Norges Historie Bd 5: Fra Rike til Provins 1448-1536. Oslo 1977. Cit Benedictow 5
Bergström, R: anm af Lögdberg: De nord Konungarna ... SHT 1936 s 130-137.
Bergström, R: Erik af Pommern och den svenska tronfrågan 1448. SHT 1959 s 401-407
Bernholm, P H: Antvorskov gennem tiderne til vore dage. Slagelse 1942

Birck L V: Told og Accise. Forelæsninger over Forbrugsskatternes Historie. Kbh 1920.
Birck, L V: Rigets offentlige formål og indtægter. Kbh 1946
Bjurling, O (red): Malmö Stads Historia. Bd I. Malmö 1971
Blanck, A: Konung Alexander, Bo Jonsson Grip och Albrekt av Mecklenburg. Samlaren 10 Ny Följde 1929 s 1-73
Blegvad H (red): Fiskeriet i Danmark. Bd 1. Kbh 1946
Blix, E: Hadde Norge et Riksarkiv i Middelalderen? NHT 1964 s 165-80
Blok, P J: Geschichte der Niederlande bis 1559. Bd 2. Gotha 1905
Blom, G A: Warum die Norweger König Erich von Pommern den Gehorsam nicht kündigen wollten. AV IV s 71-79. Visby-Symposiet för historiska vetenskaper 1971. Kultur und Politik im Ostzeeraum und im Norden 1350-1450. Tr Kungsbacka 1973
Blom, H J: Unionskrigene og Borgerkrigene. Kbh 1826
Blomberg, A F: Fåborg Bys Historie. Bd 1 (1229-1752). Fåborg 1955
Blomqvist, R: Lunds Historia i Medeltiden. Bd 1. Lund 1951
Bobé, L: Slægten Ahlefeldts Historie. Bd 1. Kbh 1912
Bobé, L: Rom og Danmark gennem Tiderne. I. Kbh 1935
Boesen, L: Den ved Øresund Beliggende Anseelige Stad Helsingøers Beskrivelse, Angaaende Dens Navne, Grændser, Skikkelse, private og publiqve Bygninger, Samt Stadens og Egnens Historie og Forandringer fra 70 Aar før Christi Fødsel indtil vore Tider. Aalborg 1757
Boëthius, S J: Bönder, bergsmän och brukspatroner i Dalarnas historia. SHT 1916 s 221-258
Bohman, L: Senmedeltida Stockholmsfärder. GA 33 (1961) s 71-81
Bolin, S: anm af Löfqvist: Om Riddarväsen ... SHT 1935 s 422-429
Bolin, S: Vesterås biskopskrönika och biskopslängd. Tr i værket Från Tacitus till Tage Erlander. Lund 1963
Botin, A: Utkast till Svenska Folkets Historia. Bd 2. Stockholm 1766
Bradley, S A: Mandevilles Rejse. Medieval Scandinavia 9 (1976) s 146-163
Brandt, A von: Die Hanse und die nordischen Mächte im Mittelalter. Köln 1962. Arbeitsgemeinschaft für Forschung des Landes Nordrhein-Westfalen. Geisteswissenschaften heft 102
Brandt, C J: Om Lunde-kanniken Christiern Pedersen og hans Skrifter. Kbh 1882
Brasch, C H: Vemmetoftes Historie som Herregård, Slot og Kloster. Kbh 1859
Brasch, C H: Gamle Ejere af Bregentved fra 1382 til 1740. Kbh 1873
Brask, A: Tordrup og marsk Stigs slægt. Kbh 1953
Bremer, J: Geschichte Schleswig-Holsteins bis zum Jahre 1848. Kiel 1864
Brilioth, Y: Svenska Kyrkans Historia. Bd 2 (1274-1521). Uppsala 1941 Cit Brilioth 2
Brilioth, Y: Handbok i svensk Kyrkohistoria. Bd 1 Medeltiden. Stockholm 1948
Brockelmann, C: Geschichte der islamischen Völker und Staaten. München und Berlin 1939
Brolin, P E: Kalmarunionen och dess betydelse i Sveriges historia. Lund 1969
Bruhn, H: Dannebrog og de danske Faner gennem Tiderne. Kbh 1949
Bruns, F: Die Lübecker Bergenfahrer und ihre Chronistik. HGBL Neue Folge Bd 11. Berlin 1900
Bruns, F: Die Lübeckische Ratschronik des 15. Jahrhunderts und ihre Verfasser. HGBL 1902 s 183-202
Bruns, F: Die Lübecker Stadtschreiber von 1350-1500. HGBL 1903 (XI) s 45-102
Bruun, H: Var udstederne af Opsigelsesbrevet i 1439 alle rigsråder? DHT 10:2 (1932-34) s 84-92

Bruun, H: De nordiske Unioner 1380-1523. Omstridte spørgsmål i Nordens Historia. Bd 1. Kbh 1940 (sammen med G Carlsson og S Steen)
Bruun, H: Abraham Brodersen. DHT 11:3 (1950) s 48-136
Bruun, H: Adelsskandinavismen. En Skizze. NT 1951 s 210-227
Bruun, H: Union og Ærkebisp. NT 1958 s 89-106
Bruun, H: Poul Laxmand og Birger Gunnersen. Studier over dansk politik i årene omkring år 1500. Kbh 1959 (disp)
Bruun, H: Biskop Jens Andersen (Lodehat) som oppositionsfører. DHT 11:6 (1960-62) s 427-466
Bruun, H: Vidissen af Kalmar-unionsbrevet 1397. DHT 11:6 (1960-62) s 521-573
Bruun, J A: Historiske Noter omkring Koldinghus. VAÅ 1968 s 16-51
Bugge, A: Den Norske Trælasthandels Historie. 1. Fra de ældste tider indtil freden i Speier 1544. Skien 1925. Bd 2 Skien 1925, 28-33.
Bull, E: Kristianias Historie. Bd 1. Oslos Historie. Kristiania 1922
Bull, E: Grundriss av Norges historie. Oslo 1926
Bøgholm, K: Union og Forbund. Nordiske Dokumenter I (1397-1570). Kbh 1944
Bååth, L M: Helsingborgs Historia II:1. Den senare Medeltiden. Helsingborg 1933

Carlgren, W: Nordens Enhet i Geografisk, Historiografisk och litterär Tradition. Ett forsök. NT 1937 s 271-294
Carlsson, G: Drottning Dortheas svenska Morgengave. SHT 1911 s 238-268
Carlsson, G: Hemming Gadh. En statsman och prelat från Sturetiden. Biografisk studie. Uppsala 1915 (disp)
Carlsson, G: Till de medeltida Stureättornas genealogi. SPHT 1920 s 89-106
Carlsson, G: Engelbrekt som helgon. SKÅ 1920-21 s 236-243
Carlsson, G: Förhistorien till 1396 Års svenska Konungsaval. Tr i Hist Studier tillägnade L Stavenow 1924 s 47-58. Stockholm
Carlsson, G: Kalmarunionen. Till frågan om rättsgiltigheten av 1397 års unionsavtal. SHT 1930 s 405-481
Carlsson, G: Det Engelbrektska upprorets begynnelseskede. SHT 1934 s 241-257
Carlsson, G: Arboga Möte 1435. SHT 1936 s 1-49
Carlsson, G: König Erich der Pommer und sein baltischer Imperialismus. BS Neue Folge 40. Stettin 1938 s 1-17
Carlsson, G: Sveriges Historia till våra dagar. Tredje Delen. Senare Medeltiden I. Tidsskedet 1389-1448. Stockholm 1941. Cit Carlsson 3
Carlsson, G: Medeltidens Nordiska Unionstanke. Upsala 1945. Det levande förflutna. Svenska Historiska Föreningens Folkskrifter 8.
Carlsson, G: Lunds ärkesäte och domkyrka 1289-1536. I. Lunds Domkyrkas Historia I (1145-1536) utg af E Neuman s 359-553. Lund 1946. Cit Carlsson: Lunds Domkyrka
Carlsson, G: Gustav Vasas Kröningsed. SHT 1946 s 321-332
Carlsson, G: Till Margareta Dumes Biografi. SHT 1947 s 159-171
Carlsson, G: Når blev Erik af Pommern myndig? SHT 1951 s 393-397
Carlsson, G: Kalmar Recess. Historiskt Arkiv 3. Stockholm 1955
Carlsson, G: Ett nytt svenskt bergverk under Erik af Pommern. SHT 1956 s 153-162
Carlsson, G: De Båda Guldkronorna i Vadstena Kloster. Fornvännen (51) 1956 s 95-109
Carlsson, G: Heliga Birgittas Upprorsprogram. Tr i Archivistica et Mediævistica Ernesto Nygren oblata s 86-102. Stockholm 1956
Carlsson, G: Erik Pomrärens väg till kungavärdighet i Norden. SHT 1957 s 37-42
Carlsson, G: Härlöv och Wien. SHT 1960 s 145-150

Carlsson, G: Sverige och Polen under Medeltiden. Från Erik Segersäll till Gustav Vasa. Stockholm 1961 s 7-39. KVHAAH. Hist Ser 6. delen
Carlsson, G: Arboga Möte. Tr i Engelbrekt och Sturarna, Gustav Vasa. Undersökningar och studier. Lund 1962 s 9-47, 183-195. Cit Carlsson: (Arboga) 1962
Carlsson, G: Karl Knutssons Testamente. Tr i Engelbrekt, Sturarna, Gustav Vasa. Lund 1962 s 48-83, 196-212
Carlsson, G: Problem kring Abraham Brodersson. SHT 1962 s 441-448
Carlsson, G: Margareta och Erik av Pommern. Källhenvisningar och kommentarer till Sveriges Historia III: 1. Sc M 1963-64:4 s 1-39. Kgl Humanistiska Vetenskapssamf i Lund. Tr Lund 1965
Carlsson, G: På tröskeln till Kalmarunionen. SHT 1964 s 256-270
Carlsson, G: anm af Niitema: Der Kaiser ... SHT 1962 s 316-319
Carlsson, G: Engelbrekt Engelbrektsson. Tvistefrågor i Svensk Historia. Lund 1964 s 27-42
Carlsson, S: De Smålandska Gränslanden under Medeltiden. SHT 1948 s 1-25
Carlsson, G og J Rosén: Sveriges Historia I. Tiden före 1718. Stockholm 1962
Carstens, W: Die Wahl König Christians 1. von Dänemark zum Herzog von Schleswig und Grafen von Holstein im Jahre 1460. ZGSH 60 (1931) s 231-264
Christensen, A E: Danmarks Handel i Middelalderen NK 16 (1934) s 108-127
Christensen, A E: Erik af Pommerns danske kongemagt. Sc XXI (1951-52) s 44-60
Christensen, A E: Det danske Stændersamfunds epoker. Et rids. Tr i Festskrift til Astrid Friis s 29-46. Kbh 1963
Christensen, A E: Kongemagt og Aristokrati. Fotografisk optr af orig udg 1945. Kbh 1968
Christensen, A E: Danmark. Det nordiske syn på forbindelsen mellem Hansestæderne og Norden. Side 55-96. Aarhus 1972
Christensen, A E: De nordiske kongevalg 1448. En Huitfeldt-Studie. THA 28 (1973) s 88-103. Aabo (Turku)
Christensen, A E: Problemer vedrørende adel og hovedgaarde i dansk senmiddelalder. Tr i Danmark, Norden og Østersøen. Udvalgte Afhandlinger udg på halvfjerdsårsdagen 1976 11/9, s 228-42. Kbh.
Christensen A E: Ret og Magt i Dansk Middelalder. Kbh 1978
Christensen, C: Agrarhistoriske Studier I. Danske Landboforhold førend Enevælden. Kbh 1886
Christensen C A: Nedgangen i landgilden i det 14. århundrede. DHT 10:1 (1931) s 446-465
Christensen, C A: Krisen på Slesvig Domkapitels jordegods 1352-1437. DHT 11:6 (1960-62) s 161-241
Christensen, C A: Ændringerne i landsbyens økonomiske og sociale struktur i det 14. og 15. århundrede. DHT 12:1 (1964) s 257-349
Christensen, C A: Ødegårder og ny bosetning i de nordiske land i Senmiddelalderen. Rapport fra Historikermødet 1964 (Oslo 1964) s. 7-24.
Christensen C C: Fra Vingaarden til Østertorv. En Bydels Historie. Kbh 1950.
Christensen, C P: Nørresundbys Historie indtil 1701. Aalborg 1921
Christensen C V: Nykjøbing paa Mors 1299-1899. Kbh 1902.
Christensen V: Hanseatiske Beretninger om Strandinger paa Jyllands Kyst. Jy S 3:6 (1908-10) s 1-20
Christensen, W: Unionskongerne og Hansestæderne 1439-1466. (disp). Fotogr optr af origudg 1895, Viborg 1974. Udg af Selsk f Udg af Kilder til da Hist. Cit W Christensen

Christensen, W: Et Bidrag til Dansk Klosterhistorie i Christiern 1's Tid. KS 4:5 (1897-99) s 84-125. Kbh
Christensen, W: Dansk Statsforvaltning i det 15. Århundrede. Fotogr optr af origudg 1903, Viborg 1974. Udg af Selsk f Udg af Kilder til da Hist. Cit Statsforvaltningen
Christensen, W: Om nogle af det 15. Århundredes Betegnelser for Adelsstanden. DHT 8:4 tillæg s 38-51
Christensen W: Nogle Slægtebogs- og Våbenbogs Undersøgelser. DPHT 9:2 (1929) s 1-37
Christensen, W: Vibeke Podebusks Slægtebog? DPHT 10:1 (1934) s 1-42
Christiansen, C P O: Unionsopløsningens og Kirkebruddets Tidsalder. Schultz Danmarks Historie bd II s 277-576. Kbh 1941. Tidl tr i Det da Folks Hist, bd 3. Kbh 1928
Christiansen, C P O: Erik af Pommern, Christoffer af Bayern. Tr i Danmarks Konger, red af K Fabricius. Kbh 1944
Clason, S: Stockholms återfunna stadsböcker från medeltiden. SHT 1903 s 24-60
Clausen, H N: Bidrag til den danske Kirkes Historie i Middelalderen efter hidtil utrykte Documenter af det pavelige Archiv. Kbh 1825. Det Skand Litt Selsk's Skr 21. Tr 1826
Clausen, S: De danske Statsteorier. Kbh 1953

Daae, A: De Norske Kongers Hyldning og Kroning. En Historisk Oversigt fra de Ældste til de seneste Tider. Kristiania 1906
Daae, L: Bidrag til Norges Historie i Aarene 1434-1442. NHT 4 (1877) s 62-108. Kristiania
Daae, L: Kong Christiern den Førstes norske Historie 1448-1458. Christiania 1879
Daae, L: Erik af Pommerns, Danmarks, Sveriges og Norges Konges, Giftermaal med Philippa, Prindsesse af England. NHT 2:2 (1880) s 332-74
Daae, L: Nye studier til oprørshøvdingen Amund Sigurdssons historie. NHT 3:1 (1890) s 488-499
Daae, L: Om Stavanger Stift i Middelalderen. NHT 3:5 (1899) s 218-336
Daehne, A: Der Kampf um Schleswig von 1405-1435. Promotionsschrift. Berlin 1881
Daenell, E: Der Ostseeverkehr und die Hansestädte von der Mitte des 14. bis zur Mitte des 15. Jahrhundert. HGBL 1902 s 3-47
Daenell E: Die Hansestädte und der Krieg um Schleswig. ZGSH 32 (Kiel 1902) s 271-450. Cit Daenell 1902.
Daenell, E: Holland und die Hanse im 15. Jahrhundert. HGBL 1903 s 3-41
Daenell, E: Die Blütezeit der Deutschen Hanse. Bd 1-2. Fotogr optr af origudg. Berlin 1973. Cit Daenell
Dahlerup,. T: Hardsyssels Provsti i Senmiddelalderen. Hards Årbog 54 (1960) s 77-141
Dahlerup, T: Bidrag til Rentespørgsmålets Historie. Festskrift til Astrid Friis s 47-64. Kbh 1963
Dahlerup, T: Variationer og Mutationer. Adelshistoriske problemer i heraldisk belysning. HerT 2 (1965-69) s 65-80
Dahlerup, T: Våbengrupper, similarisering og undervasallitet i dansk middelalder. HerT 2 (1965-69) s 303-311
Dahlerup, T: Kabelslægtens våben og vasaller. HerT 2 (1965-69) s 345-53
Dahlerup, T: Det danske Sysselprovsti i Middelalderen. Kbh 1968 (disp)
Dahlerup, T: Lavadelens Krise i dansk Senmiddelalder. DHT 12:4 (1969) s 1-43

Dahlerup, T: Danmarks adel i Senmiddelalderen. Den nordiske Adel i Senmiddelalderen. Rapport til Det nordiske Historikermøde 1971. Kbh 1971 s 45-80
Dahlerup, T: anm af Ulsig: Danske Adelsgodser ... DHT 12:6 (1972) s 219-32
Dahlmann, F C: Danmarks Historie indtil Reformationen. Med Indbegreb af Norge og Island. Bd 3. Oversat fra tysk af major von Jensen Tusch efter orig 1843. Kbh 1847
Daugaard, J B: Om de danske Klostre i Middelalderen. Kbh 1830
Ditlevsen, S: Skude- og Strandhandel. HÅTA 1915 s 58-61
Dittmer, U: Hans Nielssøn Strelow och hans godländska Krönika. GA 33 (1961) s 109-140
Djurklou, G: Arfstvisten mellan Nils Nilssons arfvinger till Traneberg och fru Ingegerds till Öja afkomlingar. SHT 1890 s 1-21.
Djurklou, G: Svenska släkter med sparren öfver ett blad till sköldemärke. SHT 1891 s 137-182
Djurklou, G: Jöns Gerekesson, ärkebiskop i Upsala 1408-1421. SHT 1894 s 189-226
Dollinger, P: Die Hanse. Stuttgart 1966
Donner, G A: Striden om arvet efter köpmannen Jakob Frese 1455-1510. Åbo 1930
Dovring, F: Attungen och Marklandet. Studier över agrara förhållanden i Medeltidens Sverige (disp). Lund 1947
Dovring, F: De stående Skatterna på Jord 1400-1600. Lund 1951. Skr utg av Kungl Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund XLIX
Dovring, F: anm af Lönnroth: Statsmakt och Statsfinans ... SHT 1953 s 384-409

Eden, N: anm af Westman: Svenska Rådets Historia ... SHT 1905 s 1-7
Eidem, O & Lütken, O: Vor Sømagts Historie. En populærhistorisk Fremstilling paa Grundlag af J C Tuxens Den dansk-norske Sømagts Historie. Kbh
Eimer, B: Gotland unter dem Deutschen Orden und die Komturei Schweden zu Årsta. Innsbruck 1966 (disp)
Eliassen, P: Kolding fra Middelalder til Nutid. En historisk Beskrivelse. Kolding 1910
Enemark, P: Limfjordshandel. KHL 10 (1965) sp 571-576
Engelstoft, C T: Odense Byes Historie. 2 udg, Odense 1880
Engqvist, H H: Kong Hans' Vingaard. En københavnsk gaards historie gennem syv hundrede år. Kbh 1951
Engström, S: anm af Rosman: Bjärka-Säby ... SHT 1925 s 289-295
Engström, S: Bo Jonsson I. till 1375. Uppsala 1935 (disp)
Erslev, K: Danmarks Folkemængde i Valdemar Sejrs Tid. DHT 5:5 (1885) s 516-571
Erslev, K: Slægtskabsforbindelser mellem Dansk og svensk Adel i Tiden før Kalmar-Unionen. DPHT 3 (1882) s 18-39
Erslev, K: Dronning Margrethe og Kalmarunionens Grundlæggelse. Fotogr optr af origudg 1882. Kbh 1971. Udg af Selsk f Udg af Kilder til da Hist. Cit Erslev: Dronning Margrethe
Erslev, K: Naar blev København Danmarks Hovedstad? Tilskueren 1889 s 311-320
Erslev, K: Den såkaldte »Constitutio Valdemariana« af 1326. DHT 6:6 (1895-97) s 205-248
Erslev, K: Forslaget til en ny Unionsakt fra Erik af Pommerns sidste År og dets Ophavsmand. DHT 7:3 (1901) s 81-98
Erslev, K: Erik af Pommern, hans Kamp for Sønderjylland og Kalmarunionens Opløsning. Fotogr optr af origudg 1901. Kbh 1971. Udg af Selsk f Udg af Kilder til da Hist. Cit Erslev

Erslev, K: Rigets »bedste Mænd«. Danehof og Rigsrådet. DHT 7:5 (1904) s 365-387
Erslev, K: Den Senere Middelalder. Danmarks Riges Historie Bd 2. Kbh 1904-05. Cit DRH 2
Erslev, K: Sildetolden på Skaanemarkedet. DHT 7:5 (1904-05) s 509-517
Estrup, H F J: Tygestrup, som det var, og som det er. En historisk-statistisk Beskrivelse. Kjbh 1838

Fabricius, A: Minder fra Nordens Historie. Odense 1898.
Fabricius, A: Illustreret Danmarkshistorie for folket. Bd 1. 4. udg. (Oldtid og Middelalder). Kbh 1914
Fabricius, K: Bondeoprøret 1441. DHT 7:2 (1900) s 455-519
Fabricius, K: En nordisk Lensmands Liv i det 15de Århundrede. SHT 1904 s 199-254, 273-300
Fabricius, K: Gotland og Danmark 1361-1645. Indgår i Hammargren, H (ed)
Fabricius, K: Kr. Erslevs tolkning af den såkaldte Constitutio Valdemariana. DHT 11:6 (1960-62) s 245-268
Fabricius, L P: Danmarks Kirkehistorie. Bd I Middelalderen. Andet Halvbind: Senmiddelalderen. Kbh 1934-35
Fang, A: Roskilde Domkirke gennem 1000 Aar. Roskilde 1960
Fangel, H: Det Middelalderlige Ejsbøl. SÅ 1969 1. halvbind s 104-130
Figgis, J N: The Divine Right of Kings. 2. edition. Cambridge 1922
Flamand, L J: Det Oldenborgske Kongehus. Kjbh 1841
Fliche, A: Histoire de L'Eglise. Bd 14:L'Eglise au temps du Grand Schisme et de la crise conciliaire (1378-1449). Tr Belgien.
Flick, A C: The Decline of the Medieval Church. Vol I-II. London 1930
Forssell H: Sveriges Inre Historia från Gustaf den Förste. Första Delen. Stockholm 1869.
Frensdorff, F: Die Hanse zu Ausgang des Mittelalters. HGBL 1893 s 73-101
Fridericia, J A: Fra hvilken Tid skriver Sundtolden sig? DHT 4:5 (1875-77) s 1-20
Friis, A: Rigsraadet og Statsfinanserne i Christian III's Regeringstid. Kbh 1970. Optr af origudg 1942 (DHT 10:6). Udg af Det Hist Instit ved Kbhvns Univ. Historiske Afhandlinger Bind 3.
Friis, A: Nogle Betragtninger over Arild Huitfeldt og Danmarks Riges Krønike. Tr i Festskrift til K Fabricius 1945 13/8 s 68-93
Fritz, B: Hus, land och län. Forvaltningen i Sverige 1250-1434. Bd 1-2. Stockholm 1972 (disp). Acta Universitatis Stockholmiensis 16. Cit Fritz
Fritze, K: Dänemark und die hansisch-holländische Konkurrenz in der Ostzee zu Beginn des 15. Jahrhunderts. Wissenschaftl Zeitschr der Ernst Moritz Arndt-Univ. Greifswald. Jahrg XIII (1964) s 79-87
Fritze, K: Am Wendepunkt der Hanse. Berlin 1967
Fynske Årbøger. Udg af Hist Samf f Fyns Stift. Odense 1939ff

Gaardboe, P: Historiske Efterretninger om Handelsforholdene i det nordlige Vendsyssel for 2 til 3 Hundrede År siden. Jy S 7 (1878-79) s 123-128
Galster, G: anm af Jesse: Der Wendische Münzverein. DHT 10:1 (1931) s 98-100
Galster, G: Fremmed indflydelse på Danmarks møntvæsen i Middelalderen. FNA 1957 s 15-24
Galster, G: Fra Christopher af Bajerns hof. FNA 1966 s 51-60
Galster, G: Unionstidens udmøntninger. Danmark og Norge 1397-1450. Sverige 1363-1521. Kbh 1972. Cit Galster

Geijer, E G: Svenska Folkets Historia, första delen till Gustav Vasa. Örebro 1832
Gillingstam, H: Ätterna Oxenstierna och Vasa under Medeltiden. Släkthistoriska Studier (disp). Stockholm 1952. Cit Gillingstam
Girgensohn, J: Ein Brief Johann Bugenhagens und die Treptower Vitte in Dragör. HGBL 1902 s 165-180
Gissel, S: Landgilde og Udsæd på Sjælland i de store mageskifters tidsalder. Retrospektive studier i landbo- og bebyggelseshistorie. Kbh 1968 (disp). Landbohist Skr 3
Gissel, S; Forskningsrapport fra Danmark. Det nordiske Ødegårdsprojekt, Publikasjon nr 1 s 1-71. Kbh 1971
Gissel, S: Den senmiddelalderlige krise i nordisk belysning. FN 25 (1972) s 3-19
Gissel, S: Krise og kapital i dansk senmiddelalder. Tr i Från Medeltid till välfärdssamhälle (1974) s 481-495. Rapport over Historikermødet i Upsala 1974
Goetz, L K: Deutsch-Russische Handelsgeschichte des Mittelalters. HGQ Neue Folge 5. Lübeck 1922
Grandinson, K G: Vilken var Engelbrekts dødsdag? SHT 1933 s 179-184
Grandjean, P B: Det Danske Rigsvaaben. Kbh 1926
Grandjean, P B: Dansk Sigillografi. Kbh 1944
Gregersen, H V: Plattysk i Sønderjylland. En undersøgelse af fortyskningens historie indtil 1600-årene (disp). Odense 1974. Cit. Gregersen.
Gregersen, H V: Studedrift og toldopkrævning i middelalderen langs den sønderjyske Hærvej. SÅ 1973 s 5-13.

Haar, H: Ribe bispestol i middelalderen. Ribe bispesæde 948-1948. Kbh 1948
Haas, A: Das Pommersche Herzoghaus in der Volkssage. BS N F 40 (1938) s 18-31
Hagnell, K: Ivar Axelsson och Holländerna. SHT 1940 s 300-305
Hagnell, K: Sturekrönikan 1452-1496. Studier över en Rimkrönikas tillkomst och sanningsvärde (disp). Lund 1941
Hald, H: Københavns Stadsret 500 år. Fædrelandet 1943 14/10. Kronik s 5-6
Hald, P L: St Jørgensbjerg 1441. HÅTA 1941 s 129-135
Hammargren, H: Gotland, – en forsvarshistorisk och ekonomisk geografisk studie. Stockholm 1938.
Hammerich, F: Danmark under de nordiske Rigers Forening. Bd I-II. I (1375-1448), II (1448-1523). Kbh 1854
Hamner, J W: Visby Domkyrkas Gravstenar. Gotlands Gravstenar I. Stockholm 1933
Handelmann, H: Die letzten Zeiten Hansischer Übermacht im Skandinavischen Norden. Kiel 1853
Hansen, H J: Sct Gertruds Kapel i Kjøge. Arkiv og Museum III (1905-08) s 138-145.
Hansen, K: Danske Ridderborge beskrevne meest efter utrykte Kilder. Kbh 1876
Hansen, S Å: Adelsvældens Grundlag (disp). Kbh 1964
Hassinger, E: Das Werden des Neuzeitlichen Europa 1300-1600. Braunschweig 1959
Hasund, S: Det Norske Folks Liv og Historie gjennom Tidene. Tidsrummet 1280 til omkring 1500. Oslo 1934
Hauberg, P: Danmarks Myntvæsen i Tidsrummet 1377-1481. Kbh 1886 (også tr i ANO 1886 s 135-189). Cit Hauberg
Hauberg, P: Gullands Møntvæsen. ANO 1891 (2:6) s 1-72
Hausen, R: Kastelholms Slott och dess Borgherrar. Helsingfors 1934. Skr utg av Svenska Litt sällskapet i Finland CCXLII
Havemann, W: Geschichte der Lande Braunschweig und Lüneburg. Erster Band. Göttingen 1853

Heise, A: Bondeopløb i Jylland i Kong Frederik den Førstes Tid. Mogens Gøje og Mogens Munk. DHT 4:5 (1875-77) s 269-332
Heise, A: anm af K Barner: Fam Rosenkrantz' Hist 1. DHT 5:1 (1879) s 524-560
Heise, A: Familien Rosenkrantz's Historie i det 16.de Aarhundrede. II. Kjbh 1882. Cit Heise 2
Helle, K: Konge og gode menn i norsk riksstyring ca. 1150-1319. Bergen, Oslo, Tromsø 1972
Helms, H J: Næstved St Peders Kloster (Skovkloster). Næstved 1940
Helveg, L: De danske Domkapitler, deres Oprindelse, Indretning og Virksomhed før Reformationen. (disp). Kbh 1855
Helveg, L: Den danske Kirkes Historie til Reformationen. 2 Del. Kbh 1870. Cit Helveg 2
Henriksson, A: Svensk Historia I. Stockholm 1963
Hertz M: »Beskeden mand.« Landalmuen som politisk faktor i dansk senmiddelalder. En skitse. Bol og By 2:2 (1978) 77-106.
Hildebrand, B: Esbjörn Blåpanna och hans arvinger. Medeltidsstudier kring handlingar i Ribbingska huvudmannaarkivet. SPHT 1934 s. 1-183
Hildebrand, B E: Om Nöteborgska Freden och Sveriges Gräns mot Ryssland från År 1323 till början af 17:de Århundradet. Stockholm 1852
Hildebrand, E: Om äktheden af den Peder Svart tillskrifna biskopskrönikan för Vesterås stift. SHT 1881 s 274-283
Hildeman, K-I: Politiska Visor från Sveriges Medeltid. (disp). Stockholm 1950. Tr Uppsala
Hirsch, T: Danzigs Handels- und Gewerbsgeschichte unter der Herrschaft des Deutschen Ordens. Fotogr optr af origudg 1858 udg Leipzig 1969. Cit Hirsch
Hjelholt H (red): Flensborg Bys Historie I. Tiden indtil 1720. Kbh 1953. Udg af Grænseforeningen og Hist Samf f SdrJyll.
Hjärne, E: Biskop Thomas' av Strängnäs visa om striden för Sweriges frihet. Några bidrag till dess belysning. FHT 1919 s 96-134
Hofman, T de: Historiske Efterretninger om velfortiente Danske Adelsmænd med deres Stammetavler og Portraiter. Bd 1-3. Kbh 1777-1779
Hofman, E: Die Einladung des Königs bei den skandinavischen Völkern im Mittelalter. Medieval Scandinavia 8 (1975) s 100-139.
Hoffmann, M: Geschichte der freien und Hansestadt Lübeck. Lübeck 1889
Hoffmann, M: Lübeck und Danzig nach dem Frieden zu Wordingborg. HGBL X (1901) s 29-42
Hoffmeyer, J: Blade af Aarhus Bys Historie. Bd 1. Kbh 1904
Hojer, A: Kurzgefasste Dännemarchische Geschichte bis zum Ausgang des 17. Seculi. Flensburg 1719
Holbeck, H S (ed): Odense Bys Historie. Odense 1926
Holberg, L: Dannemarks Riges Historie. Bd 1, – 2. udg. Kbh 1753
Holbøll, C T: Kristoffer af Bayern og rigsembedsmændene. Tr i Samrådet. Ministeriernes månedsblad 27. årg okt 1943 nr 12. Cit Holbøll
Holbøll, C T: Dronning Margrete. Kbh 1968
Holm, P: Beskrivelse af Aarhus Domkirke. 2. udg Aarhus 1932
Holmes, G: The Later Middle Ages. 1272-1485 (2. ed). London 1967
Holmgaard O: Slagelse Helligaandshus og Hospital. Kbh 1935.
Holmgren, G: Når försvann Mora Sten? SHT 1954 s 1-43
Holmquist, H & Nørregård, J: Kirkehistorie 1. Oldtid og Middelalder. Kbh 1946
Holmsen, A: Norges Historie. Bd 1. Fra de eldste tider til 1660. Oslo 1949

Hornborg, E: Gränsfästet i Öster. Viborg från Korstågstiden till våra dagar. Helsingfors 1942
Houtte, J A (red m fl): Algemeine Geschiedenis der Nederlanden. Deel III (1305-1477). Antwerpen 1951
Hude, A: Danehoffet og dets Plads i Danmarks Statsforfatning. (disp). Kbh 1893
Huitfeldt, A: Den geistlige Histori offuer alt Danmarchis Rige. Kbh 1604 (også tr i folioudg 1 - 1653).
Huitfeldt, A: Danmarckis Rigis Krønicke. Folioudg I-II. Kbh 1650-1652. Cit Huitfeldt fol (I-s 842)
Hvass, F: Samling af Meddelelser om Personer og Familier af Navnet Hvas. Tredie Del. Ormstruplinien. Kbh 1873. Cit Hvass 3
Hvidtfeldt, J: Skudehandelen i det 17. Aarhundrede. Jy S 5:2 s 29-79
Hvidtfeldt, J: Bidrag til Christian II's og Frederik I's Historie. I. Forordningen af 3. august 1523. DHT 10:3 (1934-36) s 32-42.
Hvidtfeldt, J: Købstadshandelen og Kampen mod Lübeck 1422-1536. Tr i Historikergruppens Danmarkshistorie Bd 1 s 193-262. Kbh 1950
Hvidtfeldt, J: »Vornedskab«, Schollenband und Leibeigenschaft. Festschrift f Olaf Klose zum 65. Geburtstag. Schleswig-Holstein und der Norden. Neumünster 1968 s 202-212.
Härenstam, C: Finnveden under Medeltiden. Lund 1946 (disp)
Höjer, N: Dalarne och Dalkarlarne. En historisk-geografisk undersökning. SHT 1897 s 31-54
Höjer, T: Studier i Vadstena Klosters och Birgittinordens Historia intill midten af 1400-talet. Upsala 1905 (disp). Cit Höjer
Hørby, K: Øresundstolden og den skånske skibstold. Spørgsmålet om kontinuitet. Tr i Middelalderstudier tilegnede A E Christensen på tresårsdagen s 245-272. Kbh 1966
Høst, J K: Historiske Efterretninger om Kroninger og Salvinger i Danmark samt med dem forbundne Højtideligheder i ældre og nyere Tider. Kjbh 1815
Høyer, J: Danske og Norske Immatriculerede ved Kölns Universitet fra 1389-1466. DPHT 3:5 (1896) s 292-296

Ilsøe, G: Dansk Herremandshandel med Hansekøbmændene i Senmiddelalderen. Tr i Middelalderstudier tilegnede A E Christensen på tresårsdagen s 305-336. Kbh 1966
Ilsøe, P: Nordens Historie. Første Del. Kbh 1936
Imsen, S: Arv-Annammelse-Valg. En studie i norsk tronfølgerett i tidsrommet 1319-1450. Oslo 1972
Imsen, S: Litt mer om tronfølgeordningen 1319-1450. NHT 1976 s 96-107
Imsen, S & Sandnes, J: Norges Historie. Bd 4: Affolkning og Union. Oslo 1977. Cit Imsen 4.
Inger, G: Das kirchliche Visitationsinstitut im mittelalterlichen Schweden. (disp). Bibliotheca Theologiae Practicae bd 11. Upps 1961
Ivinskis, Z: Geschichte des Bauernstandes in Litauen. Von den ältesten Zeiten bis zum Anfang des 16. Jahrhunderts. Historische Studien Heft 236. Optr af 1933 udg, Vaduz 1965

Jacobsen, P B: Om de kongelige Nathold, Borgeleier og Giæsteri i Danmark, under Christian den Tredie og Frederik den Anden. DHT 2 (1841) s 1-88.
Jahn, F H: Danmarks Politisk-Militaire Historie under Unionskongerne fra Kong Oluf og Dronning Margrethe, indtil Kong Hans' Død. Kbh 1835. Cit Jahn

Jensen, H: Lollands Vilkår. Tr i Tiden 6 (Kbh 1916) s 597-598
Jesse, W: Der Wendische Münzverein. Quellen und Darstellungen zur Hansischen Geschichte. Bd 6 Neue Folge. Lübeck 1928
Jexlev, T: Om anvendelsen – og anvendeligheden – af papir som dokumentmateriale i danske middelalderbreve. Nogle iagttagelser. Arkiv 1 (1966-67) s 87-99
Jexlev, T: Christoffer af Bayern, Kancelliet og Købstæderne. Festskr til J Hvidtfeldt på halvfjerdsårsdagen 12. dec 1978 s 209-219
Johnsen, O A: Bohuslens Eiendomsforhold indtil omkring Freden i Roskilde. En Historisk-Topogr-Stat Studie. Kristiania 1905
Johnsen, O A: Om det norske folks opfatning av tronfølgen før 1660. NHT 5:2 (1912-14) s 190-221.
Johnsen, O A: Det norske kongedømme i Unionstiden. Tr i Samtiden 25. Kristiania 1914
Johnsen, O A: Norges Bønder. Utsyn over den norske Bondestands historie. Kristiania 1919
Johnsen, O A: Noregsveldets Undergang. Et utsyn og et opgjør. Nedgangstiden. Kristiania 1924
Johnsen, O A: Der Deutsche Kaufmann in der Wiek in Norwegen im späteren Mittelalter. HGBL 1928 s 66-77
Jungersen, K: Østersøen i Danmarks Historie. NMT. Tillæg 1935
Jutikkala, E: Finlands historia. Stockholm 1965
Juul, S: Fællig og Hovedlod. (disp). Kbh 1940
Jörberg, L: Den europeiska »depressionen« under Senmedeltiden. SHT 1969 s 72-92
Jørgensen, A D: Udsigt over de Danske Rigsarkivers Historie. Kbh 1884
Jørgensen, A D: 40 Fortællinger af Fædrelandets Historie. 8 oplag. Kbh 1946
Jørgensen, B: Københavnertraktaterne 1441 og deres tilblivelse. Tr i Middelalderstudier tilegnede A E Christensen på tresårsdagen. Kbh 1966 s 273-304. Cit Bent Jørgensen
Jørgensen, E: Helgendyrkelse i Danmark. Studier over Kirkekultur og Kirkeligt Liv fra det 11te Aarhundredes Midte til Reformationen. (disp). Kbh 1909
Jørgensen, E & Skovgaard, J: Danmarks Dronninger. Kbh 1910
Jørgensen, E: Nordiske studierejser i Middelalderen. DHT 8:5 (1914) s 331-382
Jørgensen, E: Danske Studerende ved Tysklands Universiteter i Middelalderen. DHT 8:6 s 197-214
Jørgensen, E: Ribe Bispekrønike. KS 6:1 (1933-35) s 23-33
Jørgensen, E: Arild Huitfeldt. DBL 10 (1936) s 646-651
Jørgensen, E: Historieforskning og Historieskrivning i Danmark indtil Aar 1800. 3 oplag. Kbh 1964. Udg af Den Da Hist Forening
Jørgensen, P J: Erik af Pommerns erhvervelse af København 1417 set i belysning af datidens retsregler. HMK 3:3 s 273-305. Kbh 1939
Jørgensen, P J: Christoffer af Bayerns Stadsret for København af 14. oktober 1443. HMK 3:6 (1944-46) s 1-52
Jørgensen, P J: Dansk Retshistorie. 5. udg. Kbh 1971. Cit P J Jørgensen

Kaper, E: Fra »Helligaandshuset« over »Vartorv« til »Gammel Kloster.« HMK 3:1 (1934-35) s 1-10
Karlsson, K H: Engelbrekt Engelbrektsson. SHT 1891 s 362-364
Karlsson, K H: Axelssönnernas släktskap med Bondeätten. SPHT 1 (tr 1900) s 21-23
Karlsson, K H: Medeltidssläkter med namnet Pik. SPHT 1909 s 16-22
Karlsson, K H: Genealogiska anteckningar. Roos av Ervalla och Roos av Hjelmsäter SPHT 1909 s 81-86

Kellerman, G: Från Medeltid til Reformation. Kyrkliga förhållanden under den utgående medeltiden. SKÅ 1933 s 4-104
Kellerman, G: Jacob Ulvsson och den svenska kyrkan. 1. Under äldre Sturetiden 1470-1497. (disp). Uppsala 1935
Kern, F: Kingship and Law in the middle ages. Transl from german by S B Chrimes. Oxford 1968
Kinch, J: Ribe Bys Historie og Beskrivelse indtil Reformationen. Bd 1. Ribe 1869
Kinch, J: Om den danske Adels Udspring fra Thinglid. ANO 1875 s 247-350
Kjersgaard, E: Borgerkrig og Kalmarunion 1241-1448. Politikens Danmarks Historie bd 4 (red af J Danstrup & H Koch). Kbh 1963. Cit Kjersgaard 4
Kjersgaard, E: Christian den Første og Borgerkongen Hans. Politikens Danmarks Historie bd 5. Kbh 1963. Cit Kjersgaard 5
Kjersgaard, E: Leding og Landeværn. Tr i Middelalderstudier tilegnede A E Christensen på tresårsdagen. Kbh 1966 s 113-140
Kleberg, E: De danska ständermötena intill Kristian IV's død till belysning af de konstitutionelle strävandena i Danmark under äldre tid. Göteborg 1917
Klitgaard, C: Efterretninger om Skude- og Strandhandelen på Vestkysten af Vendsyssel. Jy S 3:1 (1896-98) s 209-248
Klitgaard, C: Bidrag til Linderumgaards ældste Historie. Jy S 3:6 (1908-10) s 483-507
Klitgaard, C: Aalborg Købmænd gennem 500 år (1431-1931). Aalborg 1931
Klitgaard, C: Den nordjyske Skudehandel. Jy S 5:1 (1932-34) s 383-393
Klitgaard, C: Nibe. Foredrag holdt ved Himmerlandsstævnet 1937. Det 15. danske hjemstavnsstævne. Tr Aalborg 1937 s 141-154.
Klitgaard, C: Vendsysselske Selvejerbønder før og efter »Klemensfejden.« DHT 10:4 (1937-38) s 86-105
Klitgaard, C: Slaget ved Sct Jørgensbjerg 1441. Vends Årb 1941-42 s 75-82
Knudsen, P C: Aalborg Bys Historie. 1 Del. Aalborg 1931
Kofod, K M: Bornholms Kirkehistorie med Kulturskildring. Bd 1. Rønne 1920
Koht, H: Norsk Bondereising. Oslo 1926
Koht, H: Self-assertion of the Farming Class. Tr i Mélanges D'histoire offerts a Henri Pirenne s 271-278. Bruxelles 1926
Koht, H: Det gamle norske Riksarkive og restane frå det. Oslo 1927. Avhandl utg av Det No Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist-Filos. Klasse 1927, nr 1
Koht, H: Stadfestinga 1458 på Sættargjerda i Tunsberg. NHT 5:8 (1930-33) s 75-83.
Koht, H: Dronning Margareta og Kalmar-Unionen. Oslo 1956
Koht, H: Drivmakter i Historia. Oslo 1959
Koht, H: Unions-Avtalen frå Kalmar. NHT 41 (1961-62) s 412-415
Koppmann, K: Zur Geschichtschreibung der Hansestädte vom 13. bis zum 15. Jahrhundert. HGBL 1 (1871) s 57-84
Koppmann, K: Rundschau ueber die Litteratur der Hansischen Geschichte. HGBL 1 (1872) s 155-195
Kornerup, J: Roskilde Domkirke. Danske Mindesmærker 2. Kbh 1877
Kornerup, B: Vor Frue Kirkes og Menigheds Historie. Kbh 1929-30.
Kornerup, B og Lorenzen, V: Aalborg Stiftshospitals Historie. Kbh 1931-39.
Kornerup, B: Helligaandskirken i København. Et historisk Tilbageblik. Kbh 1949
Kraft, S: Karlskrönikans Datering. SHT 1937 s 1-24
Kraft, S: Slaget på Brunkeberg ur Handelspolitisk synspunkt. SHT 1940 s 89-132
Kraft, S: Senare Medeltiden II. Tidsskedet 1448-1520. Sveriges historia till våra dagar III: 2. Stockholm 1944. Cit Kraft
Kraft, S: Ystads Historia I. Från äldsta tid till 1792. Ystad 1956
Kraft, S: 3 Senmedeltida Godsorganisationer. Lund 1971

Kraft, S: Linköpings Historia I. Linköping 1975
Krantz, A: Wandalia. Frankfurt 1575
Krantz, A: Chronica Regnorum Aqvilonarium Daniæ Suetiæ Noruagiæ. Frankfurt 1583
Krarup, A: Katalog over Universitetsbibliotekets Haandskrifter 1-2. Kbh 1929, 1935
Krarup, F: anm af Styffe: Bidrag till Skandinaviens Historie. DHT 4:2 (1870-72) s 940-948
Krarup, N: Efter da stode de vendelbo'r. AFV 3 (1944)
Kristensen, H K: Vardehus. FRA 1938 s 133-36.
Kroman, E: Oversigt over Mønthistorien med særligt Hensyn til Regneenhederne. Rigsarkivet 1964
Kroon, S: Provinsialkonsiliet i Söderköping år 1436. Sc 17 (1946) s 271-282
Kroon, S: Det Svenska Prästmötet under Medeltiden. Dess Uppkomst och Ställning i Samhälle och Kyrka. (disp). Lund 1948
Kumlien, K: Karl Knutsson och Sveriges Unionsparti under Våren och Sommeren 1439. SHT 1930 s 488-507
Kumlien, K: Till frågan om »Engelbrektskrönikans« författare. SPHT 1932 s 78-93
Kumlien, K: anm af S Tunberg: Sveriges Riksdag ... SHT 1933 s 143-150
Kumlien, K: Karl Knutssons Politiska Verksamhet 1434-1448. (disp). Stockholm 1933. Cit Kumlien
Kumlien, K: Stockholm, Lübeck und Westeuropa zur Hansezeit. HGBL 71 (1952) s 9-29
Kumlien, K: Sverige och Hanseaterna. Studier i svensk politik och utrikeshandel. KVHAAH del 86. Stockholm 1953. Tr Lund 1953
Kønigsfeldt, J P: Genealogiske Tabeller over Europæiske Fyrstehuse i Middelalderen og den nyere Tid. Udg af T B Cold. Kbh 1910
Kälvemark, A-S: Engelbrekt, Ericus Olai och Karl Knutsson. SPHT 1974 s 44-50
Kårstad, O: Hamar Bispestols Historie 1153-1953. Hamar 1953.

La Cour, L F: Korsør. Bidrag til Egnens, Byens og Havnens Historie. Korsør 1926
La Cour, V: Danmarks Historie 1. Kbh 1947
La Cour, V & Stiesdal, H: Danske Voldsteder. Thisted Amt. Kbh 1957
La Cour, V & Stiesdal, H: Danske Voldsteder. Hjørring Amt. Kbh 1963
Lagerbring, S: Swea Rikes Historia ifrån De äldsta Tider til de närvarende. Fjerde Delen (1397-1457). Stockholm 1783. Cit Lagerbring 4
Lagerqvist, L O & Nathorst-Böös, E: Mynt och Medaljer och annan Numismatik. Stockholm 1960
Lagerqvist, L O: Sverige och dess regenter under 1000 år. Stockholm 1976
Lagerroth, F: Den svenska Landslagens Författning i historisk och komparativ belysning. Lund 1947
Lancken, C E von der: Om Länsförfattningen i Sverge under Medeltiden. (disp). Lund 1864
Landberg, G: De Nordiska Rikena under Brömsebroförbundet. (disp). Uppsala 1925
Lange, C C A: De norske Klostres Historie i Middelalderen. Christiania 1847.
Langhorn, H H: Historiske Efterretninger om de danske Moltker. Kbh 1866
Larsen, J E: Samlede Skrifter. Første Afdeling Bd 1-2. Kbh 1857, 1861 Cit Larsen
Larsen, S: Antik og Nordisk Drømmetro. ANO 1917 s 37-85
Larsson, L O: Det medeltida Värend. Studier i det smålandska gränslandets historia fram til 1500-talets mitt. Biblioteca Historica Lundensis 12. Lund 1964. Cit Larsson

Larsson, L O: Översikt över det svenska forskningsläget inom projektets arbetsfält. Det nordiska Ødegårdsprojekt. Publikasjon nr 1. Kbh 1972 s 193-223
Laugesen, A Th: Til den Danske Rimkrønikes datering. Acta Philologica Scandinavia 23 (1955-57) s 37-56
Lauridsen, P: Bidrag til Haderslev Amts Historie og Beskrivelse. SÅ 1889 s 161-201
Lauring, P: Unionskrigene. Kbh 1975
Leijonhufvud, K K:son: Släkten Leijonhufvud-Lewenhaupt under Medeltiden. SPHT 1 (1898-99) s 162-173. Tr Stockholm 1900
Leinberg, K G: De finska Klostrens Historia. Helsingfors 1890. Skr utg av Sv Literatursällskapet i Finland XIV.
Lewis, E: Medieval Political Ideas. Vol 1-2. London 1952-1954
Liebgott, N-K: Afstøbninger af Pilgrimstegn på danske middelalderlige kirkeklokker. ANO 1971 s 195-240
Liedgren, J: Ärkekonungen av Danmark och det tyskromerska rikets indelning. FHT 40 (1955) s 76-77
Lignell, A: Beskrifning öfver Grefskapet Dal. Bd 1-2. Stockholm 1851-52
Liisberg, B (red): Danmarks Søfart og Søhandel. Fra de ældste Tider til Vore Dage. Kbh 1919
Lindberg, F: Bondefreder under svensk medeltid. SHT 1928 s 1-32.
Lindblom, A: Birgittinarnas konst och den nordiska unionstanken. QB 1942 s 241-248
Lindbæk, J & Stemann, G: Danske Helligåndsklostre. Kbh 1906
Lindbæk, J: Pavernes Forhold til Danmark under Kongerne Kristian I og Hans. Kbh 1907. (disp). Cit Lindbæk
Lindbæk, J: Dorothea, Kristiern den Førstes dronning af familien Gonzaga. DHT 7:3 (1900-02) s 455-512
Lindahl, F: Danmarks Mønter 1377-1448. NNÅ 1955 (Stockholm 1957) s. 73-92.
Lindeman, K: anm af Losman: Norden och Reformkons ... FHT 58 (1973) s 71-78
Lindgren, U: Heraldik i Svenska Författningar. En vapenrättslig översikt från Medeltiden till våra dagar. Lund 1951
Lindhardt, P G: Danmark og Reformkoncilierne. Studier over den danske kirkes forhold til de konciliære reformbestræbelser 1414-1443. Kbh 1942. Teologiske Studier nr 2, II afd. Cit Lindhardt
Lindhardt, P G: Den nordiske kirkes Historie. Kbh 1945
Lindner, T: Die Deutsche Hanse. Ihre Geschichte und Bedeutung. Leipzig 1902
Lindroth, H: Eriksgata. SHT 1912 s 25-30
Lindström, G: Anteckningar om Gotlands Medeltid. Stockholm 1892
Linge, L: Gränshandeln i Svensk politik under äldre Vasatid. (disp) Lund 1969
Linton, M: Drottning Margareta, fullmäktig fru och rätt husbonde. (disp) Aarhus 1971. Cit Linton
Linton, M: Drottning Margareta – ett replikskifte. SHT 1972 s 308-313
Linton, M: Regimen regale et regimen politicum. KHL 13 (1968) sp 707-12
Linton, M: De ekonomiska förutsättningarna för drottning Margaretas politiska program. Sc 39 (1973) s 39-63
Linvald, A: Dansk Arkivvæsen. Historie, Organisation og Virksomhed. Kbh 1933
Ljung, S: Arboga Stads Historia. Första Delen. Tiden intill 1551. Arboga 1949
Ljung, S: Söderköpings Historia intill 1568. Lund 1949
Loccenius, J: Historiæ Svecanæ. A primo Rege Sveciæ usqve ad Carolum XI Regem Sveciæ. Francofurti & Lipsiæ 1676.
Lorentzen, T: Schleswig-Holstein im Mittelalter. Hamburg 1925

Lorenzen, V: Dronning Margrethes Fyenske Rigsfæstninger. FÅ 7:2 (1960) s 336-351
Lorenzen, V: Dronning Margrethes Rigsfæstninger på Lolland-Falster. LFHSÅ 1961-63 s 267-278
Losmann B: Nikolaus Ragvaldis Gotiska Tal. Lychnos 1967-8 s 215-221.
Losman, B: Norden och Reformkonsilierna 1408-1449. (disp). Göteborg 1970. Studia Historica Gothoburgensia XI. Cit Losman
Losman, B: anm af Linton, M: Drottning Margareta ... SHT 1972 s 87-92, 313.
Lundahl, I: Det medeltida Vestergötland. Lund 1961. Nomina Germanica. – Arkiv för Germansk Namnforskning (Utg av J Sahlgren) 12.
Lundberg, A W: Vadstena, Omberg och Alvastra. Stockholm 1909
Lundberg, A W: Ur Skånska Båt-Släktens Häfder. Bidrag till Skånes Person- och Odlings-Historia. Lund 1905.
Lundbye, J T: Danmarks Veje i Oldtid og Middelalder. NK 16 (1934) s 200-216
Lunden, K: Hanseatene og norsk økonomi i Seinmellomalderen. NHT 46 (1967) s 97-129
Lundegård, A: Om Engelbrekt, Erik Puke och Karl Knutsson som blef kung. Stockholm 1913
Lundholm, K-G: Sten Sture den Äldre och stormännen. (disp). Lund 1956
Lundholm, K-G: Äro Hammerstabreven Äkta? SHT 78 (1958) s 291-98.
Lundholm, K-G: Hans Brasks Länsregister. Sc 24 (1958) s 167-193
Lundholm, K-G: Sveriges Adel. Rapport om den nordiske Adel i Senmiddelalderen s 81-106. Kbh 1971
Lunn, F: Knabstrup i Ældre og Nyere Tid. Et Bidrag til gamle Herregaardes Historie. Kbh 1876
Lyschander, C C: Synopsis Historiarum Danicarum. Hafnia 1622
Lütken, O: se Eidem, O
Lütken, V: Bidrag til Langelands Historie. Rudkjøbing 1909
Löfqvist, K-E: Rikets råd och män. SHT 1936 s 406-409
Löfqvist, K-E: Om Riddarväsen och Frälse i Nordisk Medeltid. Studier rörande adelståndets uppkomst och tidigare utformning. (disp). Lund 1935. Cit Löfqvist
Lögdberg, G A: De Nordiska Konungarna och Tyska Orden 1441-1457. (disp). Uppsala 1935. Cit Lögdberg
Lönnroth, E: Biskop Thomas' Frihetsvisa. Sc 4 (1931) s 30-54
Lönnroth, E: Engelbrekt. Sc 7 (1934) s 1-13
Lönnroth, E: Lüneburghandskriften (D-texten) till Korners Chronica novella. Sc 8 (1935) s 80-111
Lönnroth, E: Engelbrektslitteratur från 1934. Sc 8 (1935) s 147-167
Lönnroth, E: Dateringen av D-texten till Korners Chronica novella. Sammenfattning av en diskussion. Sc 9 (1936) s 89-104
Lönnroth, E: Slaget på Brunkeberg och dess förhistoria. Sc 11 (1938) s 159-213
Lönnroth, E: Statsmakt och Statsfinans i det medeltida Sverige. Studier över Skatteväsen och Länsforvaltning. GHÅ XLVI (1940:3)
Lönnroth, E: Korner och professor Nils Ahnlund. Sc 14 (1941) s 149-164
Lönnroth, E: Den svenska riksdagens uppkomst. Sc 15 (1943) s 1-18
Lönnroth, E: Kalmarunionen. NT 1947 hefte 5 s 314-329
Lönnroth, E: En annan Uppfattning. Stockholm 1949
Lönnroth, E: Unionsdokumenten i Kalmar 1397. Sc 1958 s 32-67
Lönnroth, E: Från Svensk Medeltid. Stockholm 1959
Lönnroth, E: Bohusläns Medeltid i »Bohusläns Historia«. Stockholm, Göteborg, Uppsala 1963

Lönnroth, E: Biskop Thomas av Strängnäs. Stockholm 1966
Lönnroth, E: Sverige och Kalmarunionen 1397-1457. (disp). Optr af origudg 1934. Göteborg 1969. Studia Historica Gothoburgensia X. Cit Lönnroth
Löw, G: Sveriges Forntid i Svensk Historieskrivning I-II. Upps 1908-10

Mackeprang, M: Viborg Domkapitels Sekularisering. Jy S 3:1 (1896-98) s 485-493
Mackeprang, M: De danske købstæders skattevæsen indtil begyndelsen af det 17. århundrede. DHT 7:3 (1900-02) s 150-189
Mackeprang, M: Dansk Købstadstyrelse fra Valdemar Sejr til Kristian IV. (disp). Fotogr optr af origudg 1900. Kbh 1975. Udg af Selsk f Udg af Kilder til da Hist. Cit Mackeprang
Mackeprang, M: Middelalderlige Kirkeudvidelser. Tr i Festskrift til Kristian Erslev s 187-210. Kbh 1927
Mackeprang, M: En skjoldefrise fra Erik af Pommerns tid på Krogen slot. FNA 1932 s 78-80
Madsen, E: Forskellige Forhold ved den danske Hofstat i det 16. Aarhundrede. DHT 7:3 (1900-02) s 399-454
Madsen, J: Studehandelens Historie i Danmark. Fra de ældste tider til vore dage. Aarhus 1908
Magnus, I: Gothorum Sveonvm'qve Historia, Ex Probatis Antiqvorum Monvmentis Collecta & in XXIIIJ Libros Redacta. Basileae 1558
Mallet, P H: Histoire de Dannemarc. Tome 4 (1241-1448). 2 udg. Geneve 1763
Malowist, M: Über die Frage der Handelspolitik des Adels in den Ostzeeländern im 15. und 16. Jahrhundert. HGBL 75 (1957) s 29-47
Marmøy, R: Gjennom Bølgedalen. Vårt Folks Historie IV. (red af T Dal, A Coldevin, J Schreiner). Oslo 1963. Cit Marmøy 4
Mathiesen, Aa: Oplysninger om middelalderlige fæstningstårne. ANO 2:17 (1902) s 45-68
Matthiessen, H: Middelalderlige Byer. Kbh 1927
Matthiessen, H: Det middelalderlige Kolding paa Grundlag af I O Brandorffs Undersøgelser. VAÅ 1929 s 1-37
Matthiessen, H: Limfjorden. Fortoninger og Strejflys. Kbh 1936
Matthiæ, M: Episcoporum Ecclesiæ Lundensis Series. Udg af Th Bartholino. Hafniæ 1710
Matzen, H: Den danske Panterets Historie indtil Christian V's Lov. Med et Tillæg af hidtil utrykte Diplomer. Kbh 1869
Matzen, H: Danske Kongers Haandfæstninger. Indledende Undersøgelser. – Indbydelsesskrift til Kjøbenhavns Universitets Aarsfest til Erindring om Kirkens Reformation. Kbh 1889
Matzen, H: Forelæsninger over den danske Retshistorie. Offentlig Ret, Proces og Strafferet. Kbh 1893-1895
Matzen, H: Forelæsninger over den danske Retshistorie. Indledning. Retskilder. Kbh 1897
Messenius, J: Theatrum Nobilitatis Svecanæ. Holmiæ 1616
Messenius, J: Scondia Illustrata seu Chronologia de rebus Scondiæ, hoc est Sueciæ Daniæ Norwegiæ atque una Islandiæ Groenlandiæque tam ecclesiasticis quam politicis a mundi cataclysmo usque annum Christi MDCXII gestis primum edita est observationibus aucta a Johanne Peringskiöld. Vol 1-2, Stockholmiae 1700-1705
Meursius, J: Historiæ Danicæ, sive De Regibus Danice qui familiam Oldeburgicam præcessere. Amstelodami 1638

Miskimin, H A: The Economy of Early Renaissance. Europe 1300-1460. Prentice-Hall 1969
Moberg, V: Min Svenska Historia berättad för folket. Andra Delen. Från Engelbrekt till och med Dacke. Stockholm 1971
Mohlin, A: Unionsavtalet under Drottning Margareta. SHT 1950 s 345-379
Mohlin, A: Kristoffer II av Danmark. (disp). Lund 1960
Molbech, C: Bemærkninger angående Hoveriets, Vornedskabets og Herregårdenes Oprindelse i Danmark, nærmest i Anledning af Etatsråd Estrups og Professor N M Petersens Ytringer over denne Genstand. DHT 2 s 393-514
Molbech, C: Danmarks Historie under de Oldenborgske Unionskonger. DHT 6 (1845) s 1-258
Molbech, C: Om Michael Beheim, og hans Reise til Danmark og Norge Aar 1450. DHT 6 (1845) s 321-28.
Molbech, C: Bemærkninger over Hertugdømmet Slesvigs Statsforhold og Nationalitet, i ældre og nyere Tider. Kbh 1850
Molbech, C (ed): Historiske Aarbøger til Oplysning og Veiledning i Nordens særdeles Danmarks Historie 1-3. Kjbh 1845-1851
Mollerup, W: Danmarks Forhold til Lifland, fra Salget af Estland til Ordensstatens Opløsning (1346-1561). Kbh 1880
Mollerup, W: Kong Erik af Pommerns Udenlandsrejse 1423-1425. DHT 5:3 (1881-82) s 713-744
Mollerup, W: Eggert Frille. Et Bidrag til Unionstidens Historie. DHT 5:5 (1885) s 1-63
Mollerup, W: Om en hidtil ukjendt dansk Prinsesse af det danske Kongehus. DHT 5:5 (1885) s 88-97
Mollerup, W: Bille-Ættens Historie 1. Kbh 1893
Muncheberg, P K: De unione Calmariensi inter tria hæc regna septentrionalia, auspiciis reginæ Margarethæ 1397 inita. (disp). Hafniæ 1749
Murawski, K E: Zwischen Tannenberg und Thorn. Die Geschichte des Deutschen Ordens unter dem Hochmeister Konrad von Erlichausen 1441-1449. Veröffentlichungen der Hist Kommission f ost- und westpreussiche Landesforschung Nr 3. Göttingen 1953. Cit Murawski
Müller, L C: Danmarks Historie, (orig 1840 bd 3), 2 udg ved J T A Tang, Bd 4: Højnordens Historie i Rigseningstiden. Kbh 1875
Møller, E: Hindsgavl Borgbanke. FNA 1944 s 39-48
Möller, P von: Halländska Herregårdar. Stockholm 1871
Möller, P von: Bidrag till Hallands Historia I. Lund 1874

Neckelmann: Randers Kjøbstad i Tidsrum fra den ældste Tid indtil Kong Christopher af Bayerns Død i Året 1448. Randers 1833
Neerbek, H: Erik af Pommerns danske ridderorden og dens forhold til Elefantordenen. HerT 3 (1970-74) s 264-268
Neergaard, C: Bidrag til Danmarks Klosterhistorie. KS 4:1 (1889-91) s 56-90
Neergaard, C: Grundlæggelsen af Maribo Kloster. ANO 2:5 (1890) s 267-86
Nielsen, A: Dänische Wirtschaftsgeschichte. Hrsg G Brodnitz. Jena 1933
Nielsen, C L: Hvornår blev Vardehus ødelagt? FRA 1930 s 543-547
Nielsen, C L: Hvor laa Vardehus? En historisk-topografisk Undersøgelse. FRA 1936 s 18-45
Nielsen, C L: Varde Bys Historie. Varde 1942
Nielsen, C L: Traps »Danmark« om Vardehus. En imødegåelse. FRA 1964 s 386-392
Nielsen, H: Nordens enhed gennem tiderne I. Kbh 1938

Nielsen, O: Bidrag til Oplysning om Sysselinddelingen i Danmark. (disp). Kbh 1867
Nielsen, O: Historiske Efterretninger om Lønborg Sogn. Tarm 1878
Nielsen, O: Kjøbenhavn i Middelalderen. Bd 1: Kbh 1877. Bd 2: Kjøbenhavns Historie og Beskrivelse (Kbh 1879-85)
Nielsen, O: Vardehus. Jy S 2:2 (1889-90) s 341-350
Nielsen, R: Næstved Købstads Historie. Første Del 1135-1536. Næstved 1925
Nielsen, Y: Bergen fra de ældste Tider indtil Nutiden. En historisk-topografisk Skildring. Christiania 1877.
Nielsen, Y: Det norske Rigsråd. Kristiania 1880. Cit Y Nielsen
Niitema, V: Die undeutsche Frage in der Politik der livländischen Städte im Mittelalter. Helsinki 1949
Niitema, V: Der Kaiser und die Nordische Union. Helsinki 1960. Cit Niitema
Nilsson, S A: Halmstads Historia. Del I. Den Danska Tiden. Halmstad 1968
Nissen, A: Danske Bisperækker. Kbh 1935
Nissen, G: København under Erik af Pommern. HMK 3:3 (1939) s 64-86
Norberg, P: Engelbrekts Släkt. SPHT 1931 s 194-195
Norborg, L-A: En historisk Birgittakommentar från drottning Margaretas tid. SKÅ 1956 s 61-72
Norborg, L-A: Storföretaget Vadstena Kloster. Studier i senmedeltida godspolitik och ekonomiförvaltning. Lund 1958. (disp). Biblioteca Historica Lundensis 7. Cit Norborg
Norborg, L-A. Ödegårdar och avradssänkning. Ett gensvar. Sc 25 (1959) s 190-206
Norborg, L-A: Jönköpings Stads Historia I. Från äldsta tid till stadens brand 1612. Värnamo 1963
Norborg, L-A: Källor till Sveriges historia. Lund 1968
Norborg, L-A & Sjöstedt, L: Grannländernas Historia. Lund 1970
Nordman, V A: Die Wandalia des Albert Krantz. Eine Untersuchung. AASF B 29:3. Helsinki 1934
Nordman, V A: Die Chronica Regnorum Aquilonarium des Albert Krantz. Eine Untersuchung. AASF B 35:2. Helsinki 1936
Nordman, V A: Margareta Dume som Konung Albrekts Politiska Partigängare på 1390-Talet. SHT 1946 s 144-162
Noreen, E: Undersökningar rörande det inbördes förhållandet mellan de s k Eufemiavisorna. Samlaren 1930 s 35-68
Noreen, E: Studier rörande Eufemiavisorna. Skr utg af Kungl Hum Vetenskaps-Samfundet i Uppsala (1927) bd 22:2&7 s 1-34; 1-60, bd 26 (1929) s 1-92
Norstedt, se Tunberg, S
Nowak, Z: Dokument Strony Polsko-Litewskiej Traktatu Przymierza Z Panstwami Unii Kalmarskiej Z 1419 Roku. Zapiski Historyczne tom XXXVI – Rok 1971 (Torun) s 423-431.
Nowell, C E: The Historical Prester John. Speculum vol XXVIII (1953) s 435-445
Nyberg, T: Katharina Krumpin. DPHT 14:2 (1960) s 43-53
Nyberg, T: Birgittinische Klostergründungen des Mittelalters. (disp). Leiden 1965. Biblioteca Historica Lundensis 15
Nyberg, T: Vadstena klosters biktprivilegier 1446. SKÅ 71 (1971) s 1-44
Nygren, E: art. Ericus Olai. SBL 14 (1953) s 216-242
Nyrin-Heuman, E: Källkritiska, Textkritiska och Språkliga Studier till Ericus Olai: Chronica Gothorum. Lund 1944.
Nørlund, I: Klostret og dets Gods. Tr i værket Sorø, Klostret, Skolen, Akademiet gennem Tiderne I. Kbh 1924

Nørlund, P: Den hellige Birgittas Vision. FNA 1933 s 81-83
Nørregård, J: se Holmquist, H

Olrik, J: Tidsrummet 1241-1459. Sønderjyllands Historie II. Kbh 1937. Cit Olrik 2
Olrik, J: Rigets Genrejsning og Kalmarunionen 1340-1439. Schultz Danmarks Historie bd 2 s 135-273. Kbh 1941
Olschki, L: Der Brief des Presbyters Johannes. HZ 144 (1931) s 1-14
Olsen, G: De danske Købstæder gennem Tiderne. Kbh 1943
Olsen, G: De danske Stræder og Øresundstolden i Historisk Belysning. Kbh 1958
Olsen, T H: Dacia og Rhodos. En studie over forholdet mellem Johanniterstormesteren på Rhodos og prioratet Dacia i det 14. og 15. århundrede med særligt henblik på Juan de Cardunaś visitation (-1476). Kbh 1962. Udg af T Dahlerup med flere
Olsson, G: Stat och Kyrka i Sverige vid medeltidens slut. (disp). Göteborg 1947
Olsson, G: Hallands Politiska Historia. Hallands Historia från äldsta tid till freden i Brömsebro 1645. Halmstad 1954
Olsson, G: replik til Losman: Norden och Reformkons ... SHT 1971 s 134-39
Olsson, H: Johannes Messenius Scondia Illustrata. Studier i verkets tillkomsthistoria och medeltidspartiets källförhållanden. (disp). Lund 1944
Ortved, E: Cistercieordenen og dens Klostre i Norden I-II. Kbh 1927-33
Ottesen, J: Vor Historie I. Fra Margrete til Karl XII. Kbh 1902
Oxenvad, N: Krenkerup og slægten Gøye 1367-1568. LFHSÅ 10:1 (1961) s 131-170. Cit Oxenvad

Pagel, K: Die Hanse. Optr af origudg 1943. Braunschweig 1963
Palme, S U: Sten Sture den Äldre. Stockholm 1950. (disp)
Paludan, J: Forsøg til en antiqvariskt, Historiskt, Statistiskt og geographiskt Beskrivelse over Møen 1-2. Kbh 1822, 1824
Paludan-Müller, C: Observationes criticæ de Foedere inter Daniam, Sveciam et Norvegiam auspiciis Margaretæ reginæ icto. Hafniæ 1840
Paludan-Müller, C: De første Konger af den Oldenborgske Slægt. Omrids og Tanker til Forstaaelse af Danmarks Historie i Overgangen fra Middelalderen til den nyere Tid. Fotogr optr af origudg 1874. Kbh 1971. Udg af Selsk f Udg af Kilder til da Hist
Paludan-Müller, C: Om en Kjøbenhavnsk Codex af Reimer Kochs Håndskrevne Lybske Krønike. DHT 3:1 (1879) s 54-93
Paludan-Müller, J: Gullands Forhold til Danmark og Sverrig i det 14, 15. og 16. Aarhundrede. Kbh 1865
Pasternak, J: Erik af Pommern og Købstadsforordningen af 1422 15/2. Sc 26 (1960) s 329-342
Paulsson, G: Studier i »Strängnäsmartyrologiet.« Tr i Historia och samhälle. Studier tillägnade Jerker Rosén s 22-37. Malmö 1975
Pedersen, N: Bidrag til dansk Klosterhistorie. KS 3:3 (1881-82) s 170-185
Pedersen, L: Helsingør i Sundtoldstiden 1426-1857. I Stadshistorie. II Tidshistorie. Helsingør 1926-1929
Person, E: Myntmästarna i Malmö 1444-1512. NFM Bd 12 nr 8 okt 1930 s 85-90
Person, E: Møntergaarden i Malmö. NFM Bd 14 nr 5 maj 1934 s 73-78
Person, E: Några anteckningar om Malmösläkten Dringenberg. MFÅ 1934 s 91-106
Peters, J: Deutsche Fremdherrschaft und »nationaler Widerstand«. Sozialökonomische Aspekte der schwedischen Zentralgewalt 1350-1450. AV IV (tr 1973)

Petersen, A: Vallø og Omegn. En historisk Skildring. Kjbh 1877
Petersen, A: Jorddrot og Bonde. Bd 1. Kbh 1930
Petersen, H: Et dansk Flag fra Unionstiden. ANO 1882 s 1-56
Petersen-Ladewig, E: Jordprisforhold i dansk Senmiddelalder. Tr i Middelalderstudier tilegnede A E Christensen på tresårsdagen s 219-244. Kbh 1966
Petersen-Ladewig, E: Norgesparagraffen i Christian d Tredjes Håndfæstning 1536. DHT 12:6 s 393-464
Pfister, F: Der Alexanderroman des Archipresbyters Leo. Heidelberg 1913
Pfister, F: Kleine Schriften zum Alexanderroman. Meisenheim am Glan 1976
Pontanus, J I: Rerum Danicarum Historia Libris X. Amstelodami 1631.
Pontoppidan, E: Marmora Danica selectiora sive Infrascriptionum. Hafniæ 1739
Pontoppidan, E: Den Danske Atlas, Eller Kongeriget Dannemark. Tome I-VII. Kbh 1763-1781. Cit Pontopp: Da Atlas

Ramsay, E: Tre af Drottningarna under Kalmarunionen: Filippa af England, Dorothea af Brandenburg och Kristina af Sachsen. Svenskt Folkbibliotek III:16. Stockholm 1910
Ramsing, H U: Københavns Historie og Topografi i Middelalderen. Bd 1-3. Kbh 1940
Rasmussen, H: Limfjordsfiskeriet før 1825. Sædvane og centraldirigering. Nationalmuseet. Folkelivs studier 2. Kbh 1968
Rasmusson, N L: Två Gotlandsmynt från Senmedeltiden. Fornvännen 33 (1938) s 125-127
Rasmusson, N L: Kring et myntfund från Dalby. MLUHM 1944 s 67-87 (91-111) Cit Rasmusson
Raneke, J: Medeltida Vapengrupper. HerT 1 (1960-64) s 105-114
Rebas, H: Infiltration och Handel. Studier i Senmedeltida Nordisk Balticumpolitik i Tiden omkring 1440-1479. (disp). Meddelanden från Historiska institutionen i Göteborg Nr 11. Göteborg 1976. Cit Rebas (1976)
Rebas, H: Högadlig Intressepolitik, Slaget på S:T Jørgensbjerg och Köpenhamnstraktaterna År 1441. Sc 43:2 (1977) s 136-184
Reuterdahl, H: Svenska Kyrkans Historia. Bd 3,1-3,2. Lund 1863
Riemann, H: Geschichte der Stadt Kolberg. Kolberg 1924
Riemann, P: Børglum Klosters Historie fra de ældste tider til vore dage. Hjørring 1941
Rhode, P: Samlinger til de danske Øers Laalands og Falsters Historie. Bd 1. Kbh 1859
Ronge, H H: Konung Alexander. Filologiska Studier i en Fornsvensk Text. (disp). Uppsala 1957. Skr utg av Instit f Nordiska Språk v Upps Univ 3
Ropp, G von der: König Erich der Pommer und die Skandinavische Union. Habilitationsschrift. Leipzig 1875
Ropp, G von der: Zur Deutsch-Skandinavischen Geschichte des 15. Jahrhunderts. Leipzig 1876
Ropp, G von der: Die Hanse und die Deutschen Stände vornehmlich im fünfzehnten Jahrhunderts. HGBL 1886 s 33-48
Rosefontano, P P: Refutatio Calumniarum cuisdam Joannis Magni Gothi Upsalensis, quibus in Historia sva ac famosa oratione Danicam gentem incesset. Hafnia 1561
Rosén, J: Drottning Margaretas svenska räfst. Sc 1950 s 169-246
Rosén, J: Registrum Regni. Festskr till Arthur Thomson 1961 6/11 (Upps) s 53-62

Rosén, J: Medeltid 1319-1520. Den Svenska Historien bd 2 (red af G Grenholm). Stockholm 1966
Rosendal, H: Træk af Danskhedens Historie i Sønder-Jylland 1. Kbh 1919
Rosman, H: Rasmus Ludvigsson som genealog. Upsala 1897 (disp)
Rosman, H: Bjärke-Säby och dess ägare 1. (Stockholm) Uppsala 1923. Cit Rosman
Roussell, Aa: Danmarks Middelalderborge. Indgår i serien Mennesket og Naturen 2. Kbh 1942
Rudbeck, G: Skrifter till Sveriges Historia tryckta före år 1600. Med en inledande redogörelse. Uppsala 1919 (disp)
Rydberg, O S: Om det från unionsmötet i Kalmar år 1397 bevarade dokumentet rörande de nordiska rikenas Förening. KVHAAH Ny Følge 11:1. Stockholm 1886
Ryge, A N: Peder Oxes til Gisselfeld, Danmarks Riges Råds og Hofmesters Liv og Levneds Beskrivelse. Kbh 1765. Cit Ryge
Rynning, L: Til Forvaltningsrettens Historie. Brunla Len og Lensmænd. Særskilt om Henrik Krummedikes Forleninger i Norge. NHT 5:2 (1912-14) s 1-180
Rystad, G: Hammerstaaffären. Sc 23 (1955-56) s 187-212
Rystad, G: Falskt och äkta i Hammerstaaffären. En metodfråga. Sc 25 (1959) s 108-112.
Rørdam, H F: Kjøbenhavns Kirker og Klostere i Middelalderen. Kbh 1859-63
Rørdam, H F: Historieskrivningen og Historieskriverne i Danmark og Norge siden Reformationen I. Tidsrummet fra Reformationen indtil Anders Vedel. (disp). Kbh 1867
Rørdam, H F: Historieskriveren Arild Hvidtfeldt, Danmarks Riges kansler og råd, skoleherre for Herlufsholm. Kbh 1896

Sabine, G H: A History of political Theory. London 1957
Samlinger til Fyens Historie og Topographie, udg af Fyens Stifts Literaire Selskab. Bd 1 ff Odense 1859ff. Cit SaFHT
Sandvig, B C: Omstændelig og tilforladelig Beskrivelse over Øen Møen, dens Kiøbstæder, Landsbyer, Kirker og deres Indskrifter, Oldsager og Lehnsmænd. Kbh 1776.
Sars, J E: Udsigt over den norske Historie. 3 del. Christiania 1887
Schalling, E: Kyrkogodset i Skåne, Halland och Blekinge under dansk tid. Rättshistorisk utredning. (disp). Stockholm 1936.
Schiecke, E: Tyska Ordens arkiv, dess nuvarende öde och dess öppnande för vetenskaplig forskning. SHT 1950 s 285-297
Schlichtegroll, R von: Christoph der Bayer, König von Dänemark, Schweden und Norwegen. Eine historische Betrachtung. Taschenbuch für die Vaterländische Geschichte (hrsg J von Hornmayr) Jahrg XL (1852-53) s 72-226. München. Cit Schlichtegroll.
Schmeidler, B: Das spätere Mittelalter von der Mitte des 13 Jahrhunderts bis zum Reformation. Darmstadt 1962
Schramm, P E: Herrschaftszeichen und Staatssymbolik III. Stuttgart 1956
Schreiner, J: Norges Overgang fra Arverike Til Valgrike. NHT 5:9 (bd 30) 1934-36 s 312-331
Schreiner, J: Norge og Kampen om Østersøen. NMT 1935 tillæg
Schreiner, J: Hanseatene og Norges Nedgang. Oslo 1935
Schreiner, J: Hanseatene og Norge i det 16. Århundre. Oslo 1941
Schreiner, J: Pest og Prisfall i Senmiddelalderen. Et problem i Norsk Historie.

Avhandlingar utgitt av Det norske Videnskaps-Akademi i Oslo 1948. Hist filos Klasse
Schreiner, J: Mötet i Kalmar 1397. SHT 1951 s 249-276
Schreiner, J: Omkring Kalmarbrevene 1397. NHT 1966 s 18-30
Schultz, C G: Absalons borg. Danmark 1942-43 s 49-54.
Schäfer, D: Zur Frage nach der Einführung des Sundzolls. HGBL 2 (1876) s 33-43
Schäfer, D: Deutsche Geschichte I. Mittelalter. 2 Auflage. Jena 1912
Schäfer, D: Das Buch des Lübeckischen Vogts auf Schonen. HGQ 4. 2 verbess Auflage. Lübeck 1927
Schück, A: Die Deutsche Einwanderung in das mittelalterliche Schweden und ihre kommerziellen und sozialen Folgen. HGBL 55 (1930) s 67-89
Schück, Hen: Medeltidens Svenska Konungaval. SHT 1913 s 257-292
Schück, Hen: Upsala Öd. UUÅ 1914
Schück, Hen: Engelbrekt. Stockholm 1915
Schück, Hen: Messenius. Några blad ur Vasa-tidens Kultur-Historia. Stockholm 1920
Schück, Her: Ecclesia Lincopensis. Studier om Linköpingskyrkan under Medeltiden och Gustav Vasa. Stockholm 1959. Acta Universitatis Stockholmiensis 4
Schück, Her: Königsarchiv und Ratsarchiv im spätmittelalterlichen Schweden. AV IV (tr 1973) s 205-213
Schück, Her: Rikets brev och register. Arkivbildande, kansliväsen och tradition inom den medeltida svenska statsmakten. (disp). Stockholm 1976. Skr utg av Svenska Riksarkivet 4
Schütz, C: Historia Rerum Prussicarum. Leipzig 1599
Schwach, C N: Udsigt over de 3 nordiske Rigers Myntvæsen fra de ældste Tider til nuværende, samt Grundrids af Heraldikken. Throndhjem 1842
Secher, V A: Meddelelser om Slægten Secher (Siker) om de nulevende fire hovedlinjers forfædre, Slægten Siker i Middelalderen og den yngre Slægt. Kbh 1885.
Seeliger, M: Die politischen Beziehungen König Sigmunds zu Erich v. Dänemark bis zum Jahre 1422. Halle 1910 (Inaug dissert)
Selnes, K: Norge-Russland. Grannfolk gjennom tusen år. Oslo 1972.
Severinsen, P: Viborg Domkirke med Stad og Stift i 800 År. Kbh 1932
Severinsen, P: Roskilde Bispedømme i Middelalderen. FKA 1935 s 13-26
Simson, P: Geschichte der Stadt Danzig 1. Danzig 1913
Sjöberg, N H: Samlingar til Skånes Historia och Beskrifning. Lund 1801
Sjöberg, Å G: Äldre Gotländsk Handel. GA 33 (1961) s 83-100
Sjödin, L: Tillkomsten av Olaus Petri krönika. SHT 1921 s 48-68
Sjödin, L: Biskop Thomas' fosterlands- och frihetskärlek i belysning av hans liv och diktning. SHT 1925 s 197-254
Sjödin, L: En originalhandskrift av Reimer Kock. SHT 1936 s 277-280
Sjögren, P: Släkten Trolles Historia intill År 1505. (disp). Uppsala 1944
Sjögren, P: Unionsbrevet i Kalmar 1397. Några synspunkter. SHT 1946 s 265-272
Sjögren, P: Ätten Posses Historia Intill År 1500. Uppsala 1950
Skjoldborg, J: Nordstrands Handel i Jylland. Jy S 2:4 (1893-95) s 425-434
Skoglund, A: De yngre Axelsönernas Förbindelser med Sverige 1441-1487. (disp). Uppsala 1903. Cit Skoglund
Skovgaard, J: se Jørgensen, E
Skyum-Nielsen, N: Ærkekonge og Ærkebiskop. Nye træk i dansk kirkehistorie 1376-1536. Sc 23 (1955-56) s 1-101. Cit Skyum-Nielsen
Slaski, K: Polsk-danske kulturelle forbindelser i 16. til 18. århundrede. Historie. Jyske Samlinger, Ny Række X,3 (1973) s 415-425

Smidt, C M: Ravnsborg. FNA 1929 s 15-30
Smidt, C M: Gurre. FNA 1933 s 57-74
Smit, H J: De Opkomst van den Handel van Amsterdam: onderzoekingen naar de economische ontwikkeling der stad tot 1441. (disp). Tr Amsterdam 1914
Sodborg, N: Den forsvundne Gaard Kvolsgaard ved Bjerget. HÅTA 9 (1941-43) s 376-383
Sortfeldt, S C: Ørum Slot i Thy. HÅTA 1916 s 3-38
Spading, K: Holland und die Hanse im 15. Jahrhundert. Abhandl zur Handels- und Sozialgesch Bd XII. Weimar 1973
Sprandel, R: Das Mittelalterliche Zahlungssystem nach Hansisch-Nordischen Quellen des 13.-15. Jahrhunderts. Monographien zur Gesch des Mittelalters Band 10. Stuttgart 1975
Spreckelsen, Povl von (udg): Randers købstads historie 1. Randers 1952
Staf, N: Marknad och Möte. Studier rörande politiska underhandlingar med folkmenigheter i Sverige och Finland intill Gustav II Adolfs Tid. (disp). Stockholm 1935
Stahr, K: Die Hanse und Holland bis zum Utrechterfrieden 1474. Marburg 1907 (dissert)
Statsforvaltningen, se W Christensen (1903)
Stavenhagen, O: anm af Liv-Esth- und Curl Urk Buch 10 ... HZ N F 42 (1897) s 508-513
Steenstrup, J: Studier over Kong Valdemars Jordebog. Efter trykte og utrykte Kilder. Kjbh 1874
Steenstrup, J: Vornedskabet hos den danske Bonde. DHT 5:6 (1887) s 339-462
Steenstrup, J: Flertal og Mindretal. En undersøgelse om afstemning og valg i Danmark i ældre tid. DHT 10:2 (1932-34) s 449-483
Stein, W: Beiträge zur Geschichte der Deutschen Hanse bis um die Mitte des 15. Jahrhunderts. Giessen 1900
Stein, W: Zur Geschichte der Deutschen in Stockholm im Mittelalter. HGBL 1904-05 s 83-100
Stein, W: anm af Daenell: Die Blütezeit ... 1-2. GGA 1907 s 337-387
Steinnes, A: Gamal Skatteskipnad i Noreg 1-2. Avhandl utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II Hist-Filos Klasse 1930 No 1, 3. Oslo 1930, 1933
Stemann, G: se Lindbæk, J
Stemann, L von: Geschichte des öffentlichen und privat-Rechts des Herzogthums Schleswig 1-3. Kbh 1866-1867. Cit Stemann
Stenberger, M (red): Boken om Gotland I. Stockholm 1945
Stieda, W: Hansische Vereinbarungen über Städtisches Gewerbe im 14. und 15. Jahrhundert. HGBL 1886 s 101-192
Stiernman, A A von: Swea och Götha Höfdinga-minne 1. del, Stockholm 1836 2. opl. 2 del, 1 opl Stockholm 1835
Stiesdal, H: se La Cour, V 1957, 1963
Stille, A: Skånska kyrkors, borgars och herresätens låge. TS 7 (1917-21) s 19-58
Storm, G: Om Amund Sigurdsson Bolt og urolighederne i det sydlige Norge 1436-1438. NHT 3:2 (1892) s 101-140
Strelow, H N: Chronica Guthilandorum. Kbh 1633. Cit Strelow
Strinnholm, H M: Svenska Folkets Historia under Konungarna af Vasa ätten. 1. Stockholm 1819
Styffe, C G: Skandinavien under Unionstiden. 3 udg Stockholm 1911. Cit Styffe (1911)
Ståhle, C I: Till frågan om tillkomsten av »Hertig Fredrik«. Arkiv for Nordisk Filologi 1949 (64) s 237-245

Suhm, P F: Historien af Danmark, Norge og Holsten udi tvende Udtog til den studerende Ungdoms Bedste. Kbh 1776
Sundbo, A: Til Jerne Sogns Historie. FRA 1914 s 642-675
Svalenius, I: Georg Norman. En biografisk studie. (disp). Lund 1937. Cit Svalenius
Svaning, se Rosefontano
Söderberg, B G: Gotland. Stockholm 1948
Söderberg, T: Stora Kopparberget under Medeltiden och Gustav Vasa (disp). Stockholm 1932
Söderlind, N: Striden om Uppsala Ärkebiskopsstol Åren 1432-1435. SKÅ 1932 s 3-104
Søgaard, H: Danmarks Gamle Hovedstad. HMK 4:1 (1947-49) s 555-566
Sørensen, J Würtz: De danske bonderejsninger 1438-1441. En analyse af oprørenes økonomiske, sociale og politiske baggrund. Utrykt hovedfagsspeciale v Aarhus Universitet 1974

Tang, J T A: Fædrelands-Historie i Smaafortællinger. 6 oplag. Kjbh 1878
Taranger, A: Norges Historie fremstillet for det norske folk. Bd III 1-2. Kristiania 1915-1917. Cit Taranger 3,1-3,2.
Thestrup, C: Danmarks og Norges Krigsarmatur. I de ældste, mellemste og sidste Tider. Kbh 1756
Thiset, A: Bidrag til den danske Adels Slægthistorie 1. Om den »onde Jøsse Eriksens« Herkomst. DPHT 2:5 (1889) s 106-115
Thorsteinsson, B: Island. Tr i Det nordiske syn på forbindelsen mellem Hansestæderne og Norden s 165-195. Det nordiske Historikermøde i Aarhus 1972
Thorsteinsson, B: Johannes Gerechini Lodehat, biskop i Skalholt 1426-1433. Tr i Från medeltid till välfärdssamhälle s 497-506. – Nordiska historikermötet i Uppsala 1974. Föredrag och mötesförhandlingar
Toldberg, H: Den danske rimkrønike og folkeviserne. Danske Studier 1958 s 5-45
Toldberg, H: Traditionen om Presbyter Johannes i Norden. Arkiv for nordisk Filologi 76 (1961) s 231-257
Toll, H: Kronor och sjöblad i danska riksvapnet. DPHT 8:5 (1926) s 3-8
Toll, H: Unionssköldar och unionsbanèr. DPHT 8:5 (1926) s 173-174
Toll, H: Två beteckningssystem uti unionssigill åren 1391-1436. NHT 31 (1937-40) s 40-46
Toll, H: Danskt-vendiskt överherrevapen och pommerska hertigvapen genom tiderna. NHT 31 (1937-40) s 533-545
Trotzig, K: Ett nyupptäckt medeltidsbref från Dalarna. SPHT 1910 s 34-5
Trætteberg, H: Norges Statssymboler til 1814. NHT 5:8 (1930-33) s 478-519
Tunberg, S: Till den svenska ständerstatens äldsta Historia. SHT 1917 s 65-87, 151-168
Tunberg, S: Fredstanken i Nordens Medeltid. Nordens Aarbog 1921 s 73-87. Kristiania 1921.
Tunberg, S & Bring, S E: Norstedts Världshistoria bd 6 (1300-1500) Stockholm 1929. Cit Tunberg 6
Tunberg, S: Sveriges Riksdag. Riksdagens uppkomst och utveckling intill medeltidens slut. Stockholm 1931
Tunberg, S: »Huru thet war talet i Kalmarn.« Den nordiska unionens grunddokument. SHT 1946 s 209-228
Tunberg, S: Abraham Brodersen. SHT 1952 s 48-51

Ulfeld, J: Korte Udtog af den danske Historie fra det Aar 1333 til Aar 1559, eller fra

Kong Waldemar den Fierde til Kong Friederich den Anden. Af Latin paa Dansk oversat ved C P Rothe. Kbh 1752
Uldall, F: Danmarks Middelalderlige Kirkeklokker. Kbh 1906. Cit Uldall
Ulsig, E: Danske Adelsgodser i Middelalderen. (disp). Kbh 1968. Skr udg af det Hist Instit v Kbh's Univ II. Cit Ulsig
Ulsig, E: Studier over registret fra Ringsted og Ramsø herreder ca 1517. Bol og By 2:2 (Kbh 1978) s 49-76.

Vangensten O C L: Michel Beheims Reise til Danmark og Norge i 1450. Skr udg af Videnskabsselskabet i Christiania II:2 Hist-filos Klasse (1908) s 1-39
Vangensten, O C L: Erik af Pommern i Venedig 1424. Antonio Morosinis Krønike og Aktstykker fra Archivio di Stato ai Frari, Venedig. DM 6:1 (1909) s 72-88
Vasar, J: Dänemarks Bemühungen Estland zurückzugewinnen 1411-1422. ACUT 1930 B Humaniora XVIII s 108-117 for afhandl's tysksprogede gengivelse. Cit Vasar
Vedel-Simonsen, L S: Borgruinerne. Kbh 1813
Vedel-Simonsen, L S: Bidrag til danske Slottes og Herreborges Bygnings- og Befæstnings-Historie i den Catholske Tidsalder. Odense 1840
Vedel-Simonsen, L S: Bidrag til Odense Byes ældre Historie 1. Odense 1842
Vedel-Simonsen, L S: Bidrag til den fynske Kongeborg Rugårds, dens Læns og dens Lænsmænds Historie. Kbh 1843
Vedel-Simonsen, L S: Samlinger til den fynske Herregård Elvedgårds Historie 1. Odense 1845
Vedel-Simonsen, L S: Familie-Efterretninger om de danske Ruders for 200 Aar siden uddøde Adelsslægt. Odense 1845
Vejde, A: Borgar och Samfärdleder i Medeltidens Värend. Hyltén Cavallius-Föreningen för hembygdskunskap och hembygdsvård Årsbok 1925 s 146-170
Velschow, H M: Uebersicht der Begebenheiten, Verhandlungen und Uebereinkünste, die seit dem Jahre 1459 das Staatsrechtliche Verhältnis des Herzogthums Schleswig zu Dänemark und Holstein bestimmt haben. Anti-Schleswigholsteinische Fragmente 7. Kbh 1851
Verwohlt, E: Dansk våbenret. DPHT 13:6 (1958) s 1-18
Verwohlt, E: Valdemar Atterdags og Erik af Pommerns herolder. HerT 1 (1960-64) s 27-36
Vestergaard, O: Forkøb, Landkøb og Forprang i middelalderlig dansk handelslovgivning. Tr i Middelalderstudier tilegnede A E Christensen på tresårsdagen s 185-218. Kbh 1966
Vibæk, M: Den danske Handels Historie. Kbh 1932
Vogel, W: Geschichte der Deutschen Seeschiffahrt I. Von der Urzeit bis zum Ende des XV. Jahrhunderts. Berlin 1915
Voigt, C: Curd up der Lucht, ein Söldnerführer des 15. Jahrhunderts. ZGSH 45 (1915) s 329-340
Voigt, J: Geschichte Preussens von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens. Bd 7-8. Kønigsberg 1836-1838. Cit Voigt
Vollbehr, F: Die Holländer und die Deutsche Hanse. PBHG XXI (1930)

Wagenaar, J: Vaderlandsche Historie, vervattende de Geschiedenissen der nu vereenigde Nederlanden inzonderheid die van Holland. 3 Deel. Amsterdam 1752. 4 Deel, Amsterdam 1750
Waugh, W T: A History of Europe from 1378 to 1494. London 1949
Wegener, C F: Om Udgravningen af Asserbos og Søborgs Ruiner, under hans

Majestæts Kongens Ledelse i Årene 1849 og 1850. Med nogle historiske Oplysninger. ANO 1851
Wehrmann, C: Lübeck als Haupt der Hanse um die Mitte des Funfzehnten Jahrhunderts. HGBL 1892 s 81-119
Wehrmann, M: Geschichte von Pommern I. Gotha 1904 (1906). Cit Wehrmann 1904
Weibull, C G: Sölvesborg (1445-1945). Stadens historia genom femhundra år. Sölvesborg 1945
Weibull, J: Ödegårdar och avradssänkning i senmedeltidens Sverige. Sc 25 (1959) s 90-107
Weibull, L: Bibliotek och Arkiv i Skåne under Medeltiden. Lund 1901 (Særtr af TS 1902)
Weibull, L: Sophia Brahe. Ett bidrag till den genealogiska forskningens historia i Danmark. TS 2 (1904-08) s 38-71
Weibull, L: Unionsmötet i Kalmar 1397. Tr i Nordisk Historia III. Stockholm 1949 (tidl i Sc 3-1930)
Weise, E: Das Widerstandsrecht im Ordenslande Preussen und das Mittelalterliche Europa. Veröffentlichungen der Niedersächsischen Archivverwaltung Heft 6. Göttingen 1955
Weismann, C: Vildtets og Jagtens Historie i Danmark. Kbh 1931
Welander, S: Unionsbrevets baksida. Edition och bidrag till dess arkivhistoria. Sc 26 (1960) s 151-154
Werlauff, E C: Aktstykker vedkommende Christiern 3des og Dronning Dorotheas Kroning i Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn den 12te August 1537. Af Dr Jhs Bugenhagen. Samlede af Dr Fr Münter og udgivet og forsynet med historiske Kommentarer ved Werlauff, E C. Kbh 1831
Werlauff, E C: Om Foreningen mellem Sverige og Norge under Kong Magnus Smeks Regiering. Nordisk Tidsskr f Hist, Literatur og Konst bd 3 (Kiøb 1829) s 513-542.
Werlauff, E C: Om de norske Kongers Salving og Kroning i Middelalderen. Kbh 1832
Werlauff, E C: De hellige tre Kongers Kapel stiftet af Kong Christiern den Første og Dronning Dorothea i Roskilde-Domkirke. Kjbh 1849
Werminghoff, A: Der Deutsche Orden und die Stände in Preussen bis zum zweiten Thorner Frieden im Jahre 1466. PBHG VIII. München und Leipzig 1912
Werminghoff, A: Verfassungsgeschichte der Deutschen Kirche im Mittelalter. 2 Auflage Leipzig & Berlin 1913
Wernstedt, F: Äldre Svenska Frälsesläkter 1-2. Stockholm 1957-1965
Westin, G T: Historieskrivaren Olaus Petri. Svenska Krönikans källor och Krönikeförfattarens metod. Lund 1946 (disp)
Westman, K B: Reformationens Genombrottsår i Sverige. (disp). Stockholm, tr Uppsala 1918
Westmann, K G: Svenska Rådets Historia till År 1306. (disp). Upsala 1904
Westphalen, E J de: Monumenta inedita Rerum Germanicarum præcipue Cimbricarum et Megapolensium. Tome 1-4. Lipsiæ 1739-1745
Wiberg, C K: Hanseatene og Bergen. Forholdet mellem de kontorske og det bergenske bysamfund. (disp). Bergen 1941. Det hans museums skr nr 6
Wichman, H: Biskop Thomas av Strängnäs och hans politiska verksamhet före Engelbrekts död. SKÅ 1937 s 197-237
Widmark, P H: Beskrifning öfver Provinsen Helsingland hörande till Gefleborgs Län. Första Delen, förra Afdelingen. Upsala 1860

Winding, K: Erik af Pommern, en kongelig bypolitiker. Tr i Danmark 3 s 61-64. Kbh 1942
Winding, K: Danmarks Historie. Kbh 1967
Winther, J C: Slaget på St Jørgensbjerg 1441. HÅTA 1913 s 60-62
Wisløff, C F: Norsk Kirkehistorie I. Oslo 1966
Wolff, A: Flensburgs Belagerung im Jahre 1431. ZGSHL 21 (1891) s 235-64

Yrving, H: Hollandshandel. KHL 6 sp 637-643
Yrving, H: Salt och saltforsörjning i det medeltida Sverige. Sc 34 (1968) s 219-244

Österberg, E: Kolonisation och Kriser. Bebyggelse, Skattetryck, Odling och Agrarstruktur i Västra Värmland ca 1300-1600. Lund 1977. Det nordiska ödegårdsprojektet publikation nr 3.

Aagaard, K: Physisk, oeconomisk og topographisk Beskrivelse over Thye beliggende i Thisted Amt, Aalborg Stift. Et Forsøg. Viborg 1802

Opslagsværker, Håndbøger og Leksika

Bauer, R W: Calender for Aarene fra 601 til 2200 efter Christi Fødsel. Kbh 1868. Optr Viborg 1968 ved Dansk hist. Fællesforen.
Cambridge Medieval History I-VIII. Planned by J B Bury. Cambridge 1911-1936. Cit CMH
Danmarks Kirker bd 1-23 samt tilføjelser og registre. Udg af Nationalmuseet. Kbh 1945-1972. Cit D Kirker
Danmarks Stednavne 1-18, 1. Udg af Stednavneudvalget. Kbh 1922-1976
Danske Herregaarde ved 1920. Bd I-III. Red af L Bobé, H B Schilden-Holsten, V Lorenzen og P Rosenkr. Kbh 1922-1923
Danske Slotte og Herregaarde. Bd I-IV. Red af A G Hassø. Kbh 1944-1945. Ny Samling I-II. Kbh 1944-1946
Danske Slotte og Herregårde 1-20. 2 udg under red af Aa Roussell. Kbh 1963-1968. Cit Roussell: Slotte
Danske Stednavne. Retskrivningsliste over de for Administration og Samfærdsel vigtigste Danske Stednavne, vedtaget af Stednavneudvalget 23. juni 1920. Kbh 1920
Det medeltida Sverige. Bd I,1 Uppland: Norra Roden. I:4 Tiundaland. Utg genom Kommittén för Det Medeltida Sverige. Stockholm 1972-73
Grotefend, H: Zeitrechnung des Deutschen Mittelalter und der Neuzeit. Bd 1-2,1-2,2. Hannover 1891-1898
Håndbog for danske lokalhistorikere. Red af J Hvidtfeldt. Udg af Dansk hist Fællesforening 1952-56. Fototekn optr 1970
Kirkeleksikon for Norden I-IV. Kbh 1900-1929
Kulturhistorisk Leksikon for nordisk middelalder fra vikingetid til reformationstid. Red af A Karker med flere. Bd 1-21. Kbh Oslo Stockholm 1956-1978. Cit KHL
Lexikon für Theologie und Kirche, 1-10 med register. Freiburg, Berlin 1957-1967.

Nordisk Kultur. Bd I-XXX. Red af J Brøndum-Nielsen, O v Friesen og M Olsen. Kbh Oslo Stockholm 1931-1956. Cit NK
Salomonsens Konversations Leksikon. 2 udg bd I-XXVI. Kbh 1915-1930
Styffe, C G: Skandinavien under Unionstiden. 3 udg Stockholm 1911. Cit Styffe (1911)
Svensk uppslagsbok 1-32. Malmö 1947-1955. 2 omarb och utvidgade uppl
Sverige. Geografisk Topografisk Statistisk Beskrifning. Under medverkan af flera författare utg af K Ahlenius, A Kempe och O Sjögren. Uppsala, Stockholm 1908-1924
Trap, J P: Danmark. 5 udg, red af N Nielsen, P Skautrup, P Engelstoft, T Mathiassen I-XI. Kbh 1953-1968. Cit Trap

Biografiske Opslagsværker

Allgemeine Deutsche Biographie 1-56. Leipzig, München 1875-1912. Cit ADB
Danmarks Adels Aarbog. Udg af H R Hiort-Lorenzen og A Thiset. Kbh 1884ff Cit DAA
Dansk Biografisk Leksikon I-XIX, tillige omfattende Norge for tidsrummet 1537-1814. Udg af C F Bricka. Kbh 1887-1905. Cit DBL I ff
Dansk Biografisk Leksikon 1-27. Grundlagt af C F Bricka, red af P Engelstoft under medvirkn af S Dahl. Kbh 1933-1944. Cit DBL 1 ff
Norsk Biografisk Leksikon. Grl af E Bull, A Krogvig, G Gran med flere. Hidtil udkommet 1-18. Kristiania/Oslo 1921-. Cit NBL
Nyt Dansk Adelsleksikon. Fortegnelse over dansk adel i fortid og nutid. Udg ved A Thiset og P L Wittrup. Kbh 1904. Cit NDA
Svenskt Biografiskt Lexikon. Ny Följd. Bd 1-10. Stockholm 1857-1907
Svenskt Biografiskt Lexikon. Hidtil udkommet bd 1-21. Stockholm 1918-. Cit SBL
Svenska Orter. Atlas över Sverige med Ortbeskrivning. Utg av Generalstabens Litografiska Anstalt. Stockholm 1932-1952

Ordbøger

Goldschmidt, M J: Latinsk-Dansk Ordbog. 2 forøgede og forbedrede udg. Kbh 1974
Kalkar, O: Ordbog over det ældre danske Sprog (1300-1700). Bd I-IV. Kbh 1881-1918
Lasch, A og Borchling, C: Mittelniederdeutsches Handwörterbuch 1 (A-F/V). Hamburg 1928-1956
Lexer, M: Mittelhochdeutsches Wörterbuch 1-3. Leipzig 1872-1878
Lübben, A: Niederdeutsches Handwörterbuch. Darmstadt 1965
Schiller, K og Lübben, A: Mittelniederdeutsches Wörterbuch I-VI. Bremen 1875-1881
Söderwall, K F: Ordbok över svenska medeltidsspråket I-III. Lund 1884-1918
Verwijs en Verdam: Middelnederlandsch Woordenboek I-XI.'S- Gravenhage 1885-1941
Woordenboek der Nederlandsche Taal I-XXI + I Suppl. 25 Vol. 'S-Gravenhage en Leiden 1882-1971. Bewirkt door M de Vries med fl.

Noter

Problemstillinger og sigte

1. Se Erslev i DRH 2 s 482 ff. Arup 2 s 203 ff.
2. Schlyter: Konung Christoffers Landslag § 8 s 25 f. Erslev i DHT 7:5 s 370 jvf Hude 1893 s 214. Tunberg (1931) s 26-7. S Clausen s 75-6.
3. Arup 2 s 212 ff.
4. C P O Christiansen 1941 s 40. A Fabricius (1914) s 491: Adelsvælde.
5. Arup 2 s 217. A E Christensen 1968 s 3, 242. N K Andersen 2 s 275. Hist gruppens DK's Historie 1 (1950) s 204 (Rigsrådet beholdt den politiske ledelse). V la Cour 1947 s 270-1: Kristoffer er »Rigsrådets Mand«. Norborg (1970) s 56.
6. C P O Christiansen 1941 s 290 f og 1944 s 146.
7. Jahn s 179-80. Mollerup 1893 s 132-3, 135. Erslev s 385. Arup 2 s 209. Bruun i DHT 10:2 s 84 ff. Om enkelte rigsråder se tillige Kinch 1 s 308 (Erik Nielssøn). Barner s 118 ff, 140 ff (Otto Nielssøn), DBL 2 s 225 (Steen Basse). Welander 1967 (Jordebok) s 66 n 103 (Anders Nielssøn).
8. Kumlien s 214ff og SBL 21 s 584-5. Lönnroth s 200 ff. Carlsson 3 s 535 ff og 1945 s 106 ff.
9. Den da RK udg af C J Brandt 1858 s 180 og bedst af Toldberg 1958-61 bd 1 s 153-4, 2 s 145, 3 s 134 f.
10. Huitfeldt som hist autoritet, se Rørdam (1896) s 324. E Jørgensen: Hist forskn og -skrivn s 114 og DBL 10 s 649-50. Før Huitf var det Albert Krantz, som var hovedkilden til DK's historien (Rørdam 1867 s 21-2 og Nordman i AASF 1934 s 273 ff).
11. Erslev s 488 og i DRH 2 s 473-89 på baggr af art om kong Kristoffer i DBL III s 578-80.
12. Se for eks Ihs Magnus 1558, som imødegås af Peter Parvus Rosefontanus (Hans Svaning) 1561. Messenius opponerer mod Svaning 1612 (Rydberg 1886 s 6 n 3) etc. – Om de sv-da stridigheder, nationalistisk historieskrivn og pol tendens, se Rørdam 1867 s 66 ff, H Schück 1920 s 150 ff. Carlgren i NT 1937 s 282-3. E Jørgensen: Hist forskn og -skrivn s 59-60, 85 ff. Lönnroth s 1 ff og i NT 1947 s 314, 319 og 1949 s 106-7, 114-5.
13. 1436 Kalmar, se HR 2:1 s 534 ff. G v der Ropp 1875 og 1876 s 42. Rydberg 1886 s 53 f. Erslev s 359 ff og i DRH 2 s 461-2. A Fabricius 1914 s 488. Arup 2 s 205. A E Christensen i Sc 21 s 52 ff.
14. Lönnroth s 161-5 for 1436 og i NT (1947) s 322. Se også Bruuns anm i DHT 10:3 s 169-71, C P O Christiansen (1941) s 293, Carlsson (1945) s 97-8, N K Andersen 2 s 262. – I »En annan Uppfattning« fra 1949 ser Lönnroth (s 129-30) nu unionens opståen og fald som en vekselvirkning ml en økon udviklingsproces og en pol idéudvikling m almen europæisk baggrund. Om Reg Regale og Reg Pol se Linton i KHL 13 sp 707-12.
15. Se eks Lönnroth s 63 ff. Kumlien s 27 ff. Carlsson 3 s 240 ff. Gillingstam s 199 ff. Rosèn 1966 s 190. – Johnsen 1924 s 122 ff. Imsen 4 s 350 ff.
16. Velvilligt meddelt af lektor, fil. dr. Mikael Linton på grundlag af skriftligt referat af Lönnroths foredrag. – 1977 10/10 holdt Erik Lönnroth et inspirerende foredrag i Hist Forening i Aarhus om Landbrugskrisen.
17. Dahlerup 1971 s 45 samt i DHT 12:6 s 232. Se også A E Christensen 1968 s 242.
18. Se litt.listen, spec Abel, C A Christensen, Gissel, Schreiner 1948, Norborg 1958 og diskussionen med J Weibull. Ulsig, Österberg.
19. Erslev s 374. Tunberg 1921 spec s 84-5. Kellerman (1935) s 96. Carlgren i NT (1937) s 279. C P O Christiansen (1941) s 292, 295 f. Carlsson (1945) s 97. Bruun i NT (1951) s 218 f, (1958) s 89 ff.
20. Erslev s 374, 419-20.
21. DBL X s 153.
22. Lönnroth s 181-2, 287 og 1949 s 120.
23. Se kapitel IX note 26.
24. C P O Christiansen 1941 s 295 f, 307 jvf Carlsson i SHT 1957 s 42 om nødvendigheden af at frigøre sig fra enkelte landes historie til fordel for større synsvinkler.

Fremstillingsform, Kildemateriale og enkelte metodiske problemer

1. Stavningen af person- og stednavne er for DK's vedk vejl anlagt efter DAA, Nyt Dansk Adelslexikon og Dansk Stednavnefortegnelse, idet dog navne-endelsen -søn er valgt af nordiske hensyn. Norge: DN, Sverige: SMR, skønt enkelte fordanskninger, såsom Malmø, Lødøse er foretrukket.
2. Karlskrøn udg af Klemming 1866. Lybske krønike v Grautoff 2 (1830) og i Chron d D Städte 30 (1910). Stralsunderkrøn tr i uddrag SRS 3 s 295 ff. Nordelbischen Sassen udg af Lappenberg (1865). H Korner v Schwalm (1895). Æneas Sylvius tr i uddrag SRS 3 s 324-6. E Olai tr SRS 2,1 s 1-166. O Petri udg af Klemming 1860 og af Sahlgren 4 (1917).
3. Ny kgl Saml 303 a 2^0. Se også Pal Müller, C i DHT 3:1 (1879) s 54-93. Sjödin i SHT 1936 s 277-80. – Se eks krøniken s 466, 477-8, 508-9 for anvend af Krantz, og s 488, 492 m henvisn til den lybske krønike. Se også Grautoff 2 s XXII-XXIII og C Pal Müller i DHT 3:1 s 81. Krantz bygger i Chronica Regn Aquil for perioden 1434-49 på den lybske krønike (Detmars fortsætter) og Korner (Nordman i AASF 1936 s 109, 117, 121-2). Tendensen i dette værk er sympatisk for Kristoffer og Oldenborgerne (Nordman cit s 60 ff jvf tillige KHL 9 sp 248-50).
4. Lappenberg s I ff, XXIV. Schwalm s VIII ff, spec s XII, XV, XVII og XXVI. Vedr Korner og D-håndskriften, se diskussionen ml Ahnlund og Lönnroth: – Ahnlund i festskrift til S Tunberg 1942 s 187 ff samt i SHT 1934 s 167 ff, 1935 s 236 ff, 1942 s 270 ff. Lönnroth s 115 f m n l samt i Sc 1935 s 80 ff, 147 ff, 1936 s 89 ff, 1942 s 149 ff.
5. Koppmann i HGBL (1871) s 83, (1872) s 158-9. Bruns (1900) s 328-9 samt i Chron d D Städte 30 s XII-XIV, XXVII ff og i HGBL (1902) s 183 ff, 195 ff. Om Johan Hertze, se iøvrigt Bruns i HGBL (1903) s 59-63.
6. Krøniken foruden Klemming tr af Hadorph 1674. For en kortfattet oversigt se KHL 8 sp 291 ff jvf eks G v der Ropp 1876 s 128 ff. I Andersson 1928. Kumlien i SPHT 1932 s 78 ff og i SHT 1933 s 145. Lönnroth s 342 ff (dat til 1460'erne opretholdes ikke længere), Kraft i SHT 1937 s 1 ff, som daterer til Karls første kongeregime, Norborg 1968 s 106-7, 110-1.
7. H Schück (1976) s 244-6.
8. G v der Ropp 1876 s 166-77. Sahlgren 4 s IX. Löw 1 (1908) s 30-41. Westin 1946 s 62 ff, 100 ff. Arnoldsson i GHÅ 1952 s 41 ff, Nygren i SBL 14 s 216-42, spec s 225 ff. Lönnroth 1959 spec s 127-8, 132. Norborg 1968 s 115-6. Paulsson: Annales (1974) s 6, 175 ff.
9. Löw 1 (1908) s 41 ff. Sahlgren 4 s IX-X iflg III. Sjödin i SHT 1921 s 48 ff. Westin 1946 s 64 ff, 107 ff. Norborg 1968 s 117-9. Paulsson: Annales s 6.
10. Vadstena-diariet og ændringen af indholdet i politisk retning fra 1439, se Nygren: Diarium Vadstenense (1963) s XXIII-XXIV og eks Nyberg i SKÅ 1971 s 9 ff, 40-1. Om Vadstena klosters bestræbelser på at skaffe oplysninger og dok afskrifter, se H Schück (1976) s 239-44, 344.
11. Erslev i DRH 2 s 717 ff. Ahnlund 1956 s 31 iflg tillige Lagerroth 1947 s 203.
12. Aschehoug s 282. Erslev s 111.
13. Erslev s 127 og i DRH 2 s 694. Statsforvaltn (Will Christensen) s 117 ff. Taranger 3,1 s 272-3. C P O Christiansen 1941 s 401. KHL 8 sp 203.

Forspil: Det danske rigsråd og forholdet til Erik af Pommern 1425-1434

Aristokrati og kongemagt i Eriks kongetid

1. Eden i SHT 1905 s 5. Tunberg i SHT 1917 s 159 ff. Kleberg 1917 s 6. Erslev i DHT 7:5 s 378. Lagerroth 1947 s 185 ff. A E Christensen 1968 s 91, 93, 98. P J Jørgensen 1971 s 489, 491 f, 501 iflg 296. – En større undersøgelse savnes over det danske råds opståen, hvilket utvivlsomt skyl-

des interessen for Danehof-institutionen (jvf K Helle: Konge og Gode Menn s 313-4).

2. Arup 2 s 55. A E Christensen 1968 s 98. P J Jørgensen 1971 s 490. – K G Westmann (1904), at Consiliarius-termen alene er knyttet til medl af en formynderstyrelse, er usands, som allerede påpeget af Eden i SHT 1905 s 1-7, spec s 5 samt Tunberg i SHT 1917 s 157.
3. Erslev: Dr Margr s 79 ff. A E Christensen 1968 s 223 ff. Linton s 24 ff.
4. A E Christensen 1968 s 226 ff. – Se også S Clausen 1953 s 75.
5. C A Christensens arbejder i DHT 10:1, 11:6, 12:1 samt om DK i Ødegårder og ny bosetning ... spec s 22 ff. A Nielsen 1933 s 56. Kjersgaard 4 s 403 ff. Ulsig s 213 ff, 301, 304. – Om def af Adel se Dahlerup 1971 s 47 f jvf nedenfor note 27.
6. Erslev: Dr Margr s 103 ff, 133. A E Christensen 1968 s 229 ff. Linton s 67 ff og i Sc 1973 s 39 ff, som følger diskussionen op m B Losman om dr Margr's pol (SHT 1972 s 86-92, 308-13).
7. NGL 2:1 nr 2, 21-2. Erslev: Dr Margr s 135 ff jvf dog Carlsson 1924 s 47 ff samt i SHT 1951 s 393 ff for Eriks myndighedsalder v hyldn på Mora Eng og SHT 1957 s 42 ff for Eriks vej til kongeværdighed. Rosèn i Sc 1950 s 169 ff. Koht 1956 s 56 ff, spec s 61-3. Carlsson & Rosèn 1 s 219 ff, 239. Linton s 162 ff. H Schück (1976) s 194-5, 201 ff m vigtige detaljer for Margr's forhandlinger m de sv stormænd, og at der ikke var tale om forhandl på Dalaborg.
8. Alin 1872 s 15. Erslev: Dr Margr s 245, 262 ff, 291, 317. Tunberg 6 (1929) s 198-9. Holmsen 1 s 440. Koht 1956 s 107-8, 110-1, 131. N K Andersen 2 s 182 ff. Carlsson & Rosèn 1 s 252. Linton s 201 ff. Fritz 1 s 130 ff. – Se også Tunberg 1931 s 45-6, at dr Margr ikke ønsker et stærkt sv RR. – DK's større befolkn se DHT 5:5 s 570-1. Om da adels overvægt v Erik af P's kroning, se Löfquist s 267.
9. Koht i NHT 5:8 s. 78-9. Losman s 15 f, 63, 97, 103 samt Lindemans anm i FHT 1973 hefte 2 s 72, at det er nødvendigt at pointere en skelnen ml dr Margr's og efterfølgerens kirkepolitik.
10. Skoglund s 3 f. Lönnroth s 63 ff og i GHÅ 1940 s 188. Carlsson 3 s 42, 211-4 og i SBL 8 s 277 og 1945 s 91, jvf dog Linton s 202-3, 205. Carlsson & Rosèn 1 s 266. Rosèn 1966 s 169 f. Fritz 1 s 130 ff, 144 ff, 148, 154.
11. Generel Oversigt: Erslev s 110 ff, 279 ff. Hasund 1934 s 241. Carlsson 3 s 206 ff og 1945 s 90 ff. Carlsson & Rosén 1 s 266. – *Arkiv:* Sv dok til DK 1408: SRS 3,1 s 80 m note. I Andersson (1928) s 189 n 1. Om dr Margr's udtagn af no dok til DK, se H Schück (1976) s 117 ff, 141. *Rådsmøder for unionen:* Larsen: Saml Skr 1,2 s 239. Styffe 2 s LIV. Y Nielsen s 275. Erslev s 110. DRH 2 s 718. Taranger 3,1 s 274. NBL 3 s 558. Om det no råds hensygn tilværelse, se foruden Nielsen også Sars 3 (1887) s 125. *Rigsfane, skjold og sigil:* Dok af 1430 15/2, 1430 19/3 hos Huitfeldt fol 744-6 og iflg Lindgren 1951 s 17 m n 12. Toll i DPHT 8:5 s 173-7 om unionsskjolde og bannere, og samme i DPHT 8:5 s 3-8, spec s 7 m n 2. H Bruhn (1949) s 39. H Petersen i ANO 1882 s 1-56 jvf dog Toll i NHT 31 s 40-6, 533 f m justeringer vedr sammensætning af unionsbanner, skjold og sigil. Om det da segls brug og kgs segl, som oftest fortrænger andre, se Y Nielsen s 297. Erslev s 281. Trætteberg s 484 ff, 568 ff. KHL 9 sp 58-9. *Herold:* Verwohlt i DPHT 13:6 s 10 og atter i HerT 1 s 27 ff. *Orden:* Mackeprang i FNA 1932 s 78-80 jvf Achen i HerT 2 s 199-200. Engquist 1951 s 50-1.
12. *Sundtold:* Fridericia i DHT 4:5 s 16 m n 2 jvf Schäfers korrigeringer i art Zur Frage nach der Einführung des Sundzolls, spec s 34-6. Erslev s 164, 240. Hørby s 245 ff. – Om oksetolden v Niehuus, se Gregersen i SÅ 1973, spec s 7. *SdrJyll's krig:* Daehne s 3 ff. Erslev s 382, 479 ff. Lindhardt s 47. Gregersen s 143. Flere da RR's udsagn om Slesvigs tilhørsforhold i SRD 7 s 399 ff. Olrik 2 s 75. Rosendal 1 s 29-31. *Union:* Y Nielsen s 280 ff. *Baltikum:* Erslev s 77. Vasar s 108 ff. Carlsson i BS 1940.
13. Striden om Kbh: DM 5 s 300-02. KD 1 nr 96, 100-09.0 Nielsen 1 (1877) s 37-9. Helveg 2 s 269-70. Erslev s 119 ff. G Nissen i HMK 3:3 s 64-86. P J Jørgensen i HMK 3:3 s 273-305. Arhnung 2 s 110 ff og Bruun i DHT 11:6 s 432 ff.
14. APD 7 nr 5709 af 1420 16/1.
15. Om Jens Gerekssøn, se Djurklou i SHT 1894 s 189 ff. Brilioth 2 s 329 ff. Carlsson & Rosèn 1 s 269. Losman s 50 ff. Lindeman i FHT 1973 s 74. Thorsteinsson 1974 s 497 ff.
16. Bruun i DHT 11:6 s 445.

17. Losman s 77 ff.
18. HR 1:6 s 156 ff, 250 ff. Daenell 1902 s 312 ff. Bruun i DHT 11:6 s 446 ff. Fritze 1964 s 82.
19. DGK 3 s 73-5. Pasternak i Sc 1960 s 329 ff. Vestergaard 1966 s 185 ff. Bruun i DHT 11:6 s 427 ff, spec s 442 f, 452, 454 f, imod f eks Erslev s 119 ff, 147 ff. Arup 2 s 196. NK 16 s 120.
20. Handelmann (1853) s. 20. Pasternak s 331. KHL 5 sp 9-12 jvf 692.
21. Pasternak s 335 ff.
22. Hude (1893) s 214.
23. Udenlandsrejsen synes i kraft af Kejserdommen og Eriks senere besvær m at få dommen anerkendt, at måtte bedømmes som et midtpkt i kgs reg'speriode. Om rejsen se Mollerup i DHT 5:3 s 713-44. P v Möller 1 (1874) s 103. Erslev s 95 f og i DRH 2 s 718, 729. Vangensten i DM 6:1 s 72 ff. Carlsson 3 s 167 ff og i Sc M 1963-4:4 s 34-5 samt Sv och Polen (1961) s 13 f. Niitema s 149 ff.
24. Om Henn Kønigsmark, Benedikt Pogwisch og Hans Krøpelin, se eks NGL 2:1 s 98-105. Vasar s 104. KD 1 nr 106. Hude: Aktstk s 29. Grev Hans: Styffe 2 s XCIV. Rep Dan 6407.
25. Erslev s 109 ff. Losman s 85. – Dr Margr havde 1401 af pave Bonifacius IX fået tilladelse til, at alle gejstlige embeder, som kongerne engang havde haft patronatsret til, skulle overgå til den kgl patronatsret (Losman s 117). Dahlerup 1971 s 52-3.
26. Erslev s 127 ff, 137, som er tilbagevist af Bruun i DHT 11:6 s 452. – Udsagnet om at høvedsmændene ofte blev flyttet fra den ene borg til den anden har ikke gyldighed for fl RR's vedk (se bilag II). For gejstlige lensmænd se DRH 2 s 671 samt Statsforvaltn s 199 ff.
27. Se Larsen: Saml Skr 1,2 s 238 ff. Statsforvaltn s 23 ff. P J Jørgensen 1971 s 50, 492 ff. *Valg af Råder:* Schlyter: Konung Christoffers Landslag § 8 jvf Sigurd Jonssons valg bl 3 i 1439 (Jahn s 516-7 nr 16). Alin 1872 s 19 ff, 1877 s 1 ff. Aschehoug s 230 ff. *Rådsed:* Schlyter: MELL Kgbalken IX s 19 og Kg Christoffers Landslag: Kgbalken VIII s 25. Ed 1521 i Sv, »som dhe af ålder gjort hafwe«, se HRSH första serien 1861 s 1. Kr Friis' kanslered 1596, se DM 4:4 s 349-50. *Abbeder:* SD 1 nr 1511. HR 1:8 nr 843 § 11. Rep Dan 6641, 6407 og KD 1 nr 106. Se også Nørlund: Sorø I s 113. *Kongens kansler:* Erslev s 125. *Social status:* Om riddertitelen som kriterium for en tilnærmelsesvis vurdering af højadel-lavadel, se Ulsig s 159. Den af Dahlerup 1971 s 48 foretagne opdeling af adelen i 5 grupper er ikke anvendt her, men en deling i højadel, ml lag og lavadel er lagt til grund. *Rådstitel:* Ratgeuer og Radh er henholdsvis den tyske og da form og medfører ingen større forskel, se for eks LUB 8 nr 29. *Uddannelse:* Om udd rejser i 16 årh: se S Aa Hansen 1964 s 182 ff. KHL 17 sp 336-9. O Mortenssøn (Baden), Kristoffers kansler og RR, studerer 1432 i Leipzig (KS Ny Rk 2 s 514. DBL 1 s 613). Egg Frille har studeret i Rostock (DHT 5:6 s 858-60. DBL 7 s 459). M Jenssøn (Gyrsting) vistnok studeret 1398 v univ i Prag (DAA 1896 s 136), Naune Jenssøn (Gyrsting) og Kr Hemmingssøn (Liljesparre) har studeret i Paris 1401 (SD 4 nr 2884, 2898, 2973 bl fl. DHT 8:5 s 358). Tue Nielssøn (Jul), äb fra 1443, studerede 1426-39 i Erfurt og var magister og univ's rektor 1439-40 (KS 4:5 s 99. Carlsson: Lunds Domkyrka s 513. I Andersson 1974 s 238, 364. KHL 17 sp 338. Jhs Laxmand, äb 1436-43, studerede 1412-3 i Prag og Erfurt og 1424-5 i Køln (Erslev s 385. DPHT 3:5 s 293. DBL 14 s 180. N K Andersen 2 s 264. I Andersson 1974 s 238 iflg 354. DHT 8:6 s 206). Ove Lunge studerer 1416 i Leipzig (KS Ny Rk 2 s 514). Knud Mikkelssøn, kammermester 1445, blev 1421 immatrikuleret i Rostock. Magistergrad i Erfurt 1425. Rektor i vinteren 1434-5 og doktor juris utriusque (KS 4:5 s 99. Carøe s 1. DBL 15 s 600. KHL 17 sp 338. Muligvis også studier i Paris: Rørdam 1859-63 s 99-100). Klaus Nielssøn (Sparre) til Ellinge var 1425-7 foged på Varberg for morbroderen Axel P (Thott) (Rep Dan 6197, 6328). Ulrik Stygge studerede i Heidelberg 1409. 1411 4/7 var han baccal art (KS 5:5 s 139. DBL 23 s 88). Oluf Ax (Thott) studerede 1414 i Leipzig sammen m broderen Peder (KS Ny Rk 2 s 513-4). Sidstn studerede 1418 – juni 1419 i Heidelberg og senere i Wien og 1437 i Bologna (KS 5:5 s 139, SHT 1960 s 147). Oluf Jenssøn, Kristoffers og Kristians kansler, studerede 1420 i Leipzig (KS Ny Rk 2 s 514). Henning Ulfeldt, bisp i Odense fra 1440, havde sands også studeret i udlandet (DBL 24 s 478) m.fl.
28. Dahlerup 1971 spec s 64 ff, DHT 12:4 s 1-43, HerT 2 s 68-80, 303-11, 345-53. Se

også Raneke i HerT 1 s 105 ff. – Om Råders geogr fordeling se for eks Hude: Aktstk nr 1. NDM 6 s 113. DCP nr 145, 237. Heise 2 dipl nr 96. Rep Dan 2:1 nr 2013. Larsen: Saml Skr 1,2 s 261. Aschehoug s 241, 369. Alin 1877 s 6, 21.

29. Molbech i DHT 6 s 41. Aschehoug s 237. Hude 1893 s 87. DRH 2 s 721 f. Kleberg s 6. P J Jørgensen 1971 s 50, 298 ff, 522. KHL 14 sp 220 ff.
30. Erslev s 179 ff og i DHT 7:5 s 384. DRH 2 s 719, 721.

Svensk og norsk opposition mod kongemagten

1. Se eks Rep Dan 6312. Styffe 2 nr 90. Erslev s 200, 303. Daenell (1902) s. 318.
2. NGL 2:1 nr 48. Se også Lagerbring 4 s 51. Rydberg s 45 n 2. Styffe 2 s LXXVI. Erslev s 300-1. Steinnes 2 s 83. Bruun i DHT 11:6 s 565. Lönnroth i Sc 1958 s 35 og Bohusläns Medeltid (1963) s 135. Kjersgaard 1966 s 138.
3. GDD 2 (1418-23) s 113. H Schück (1976) s 216.
4. Erslev s 302, 306. – 1420 klager Nordlandenes og Finmarkens indb over overgreb af russere og englændere, mens Norge var blottet for krigsfolk (DN 1 nr 670). Se iøvrigt Aschehoug s 218. Selnes s 67.
5. Daae 1879 s 2 n l. Rydberg s 41 m n 2. Styffe 2 s XCI. Erslev s 200, 303. Bruun i DHT 11:6 s 568. – Åbo havde repræs m i Kbh (HR 1:7 nr 815). 1425 2/8 var Krister Nilsson (Vasa), Anund Sture, Nils Erengislesson, Hans Krøpelin og Asger Jepsson i Kbh (Styffe 2 s XCII f). Om A Jepsson, se Losman s 71.
6. NGL 2:1 s 36-7 (også tr C Pal Müller 1840 s 53-62. Rydberg s 97-9). Styffe 2 s XCIII. Bruun i DHT 11:6 s 521 ff, spec s 528, 543, 551, 568, 570 jvf dog Schreiner i NHT 1966 s 18-30, hvis omtale af bisp Jens Lodehat må foretrækkes. – Rydbergs synspkt s 43, om at man v vidimeringen i 1425 forsigtigt fjernede først enkelte sigiller for at aflæse den underliggende tekst og senere de øvrige, må foretrækkes fremfor Mohlin (SHT 1950 s 366), at sigillerne først blev ødelagt og fjernet efter Eriks afsættelse p g a udstedelsen af nyt unionsbrev. Ødelæggelse af seglene var dog sands sket før 1425 11/9 (Schreiner i NHT 1966 s 22). Om Vidisse, se KHL 19 sp 693-8.
7. L Weibull 1949 s 75 (Unionsmötet i Kalmar). Bruun i DHT 11:6 s 567.
8. Koht i NHT 41 (1961-2) s 412 ff.
9. Lönnroth i Sc 1958 s 45. – Rydberg s 40. Erslev s 303. Se også Schreiner i NHT 1966 s 29-30.
10. DN 1 nr 696-7. Taranger 3,1 s 278-9. Johnsen 1919 s 169. Steinnes 2 s 15 f, 22. Koht 1926 s 28-9. Hasund 1934 s 240.
11. Lönnroth i Sc 1958 s 39-40. Sjögren i SHT 1946 s 268. Welander i Sc 1960 s 151 ff. Bruun i DHT 11:6 s 550.
12. Schreiner i SHT 1951 s 249-76. Koht 1956 s 103. Carlsson 1945 s 75 f og i SHT 1964 s 267. Tunberg i SHT 1946 s 223-5. Mohlin i SHT 1950 s 369-72.
13. Jvf Sjögren i SHT 1946 s 265 ff. – Storm antager i NHT 3:2 (1892) s 105, at Toke Nilsson († 1448) var af dansk afstamning.
14. H Schück (1976) s 196 nr 20. Lagerbring 4 bilag nr 2 s 572-4. Erslev s 303-4. Lönroth s 89.
15. 1426 6-15/10 erklærede stæderne krig (HR 1:8 nr 102 ff jvf 96 ff), og 1426 18/10 skal Erik af P have modtaget Lübecks brev (Grautoff 2 s 41). 1426 2/11 anmodede de vendiske stæder de livlandske om at afbryde handelen på rigerne (Lecub 7 nr 534).
16. Styffe 2 nr 90. Wichman i SKÅ 1937 s 207.
17. Protesten tr Statuta Synodalia s 119-20 og anført sammesteds s 11. Se iøvrigt Erslev s 305. Lönnroth s 92. N K Andersen 2 s 252. Losman s 94. H Schück (1976) s 218.
18. Erslev s 305-6. Lönnroth s 91-2 og 1966 s 64-6. Losman s 94. – F Krarup udtalte fejlagtigt i DHT 4:2 s 941, at Oluf K var nordmand. – Om W Occam († 1347) og hans opfatt af livets og fornuftens krav måtte sættes over kirkeautoriteten, se Lexikon f Theol u Kirche 10 sp 1142-5. Holmquist & Nørregård 1 (1946) s 491-5.
19. Söderlind i SKÅ 1932 s 20-1. Ortved 2 s 117. Carlsson 3 s 225. Lönnroth 1966 s 11. – Bisp Arnolds valg 1420 i Strängnäs synes ikke at have holdt problemer: SRS 1,1 s 141. Wichman i SKÅ 1937 s 205. Om øvrige bispeudnævn se eks Erslev s 306 ff. Westman 1918 s 52 ff.
20. Dommen om bisp Bo († juleaftensdag 1423, jvf P Holm 1932 s 16), se DM 4:1 s 353 ff, Läu 3 nr 43-4, 49. Losman s 105 ff. – Gert Pederssøn (Gyldenstjerne) fra

1432 bisp i Børglum, deltog aktivt i Sdr-Jyllandskrigen: Erslev s 264. HGBL 2 (1876) s 128. Olrik 2 s 83. Mærk at Oluf Knob betragtede krigen som en »fædrelandets sag« (DHT 4:2 s 942. Lönnroth 1966 s 64-5).

21. SRS 1,1 s 151. – Om striden se Lindblom: Akter ..., Erslev s 310 ff. Söderlind i SKÅ 1932 s 3-104. Lönnroth s 92 ff og i Sc 7 s 6. Wichman i SKÅ 1937 s 213 ff. Losman s 166 ff.
22. Lindblom: Akter nr 16. – 1415 og 1422 anes en genoplivelse af primatrettigheden: SD 3 nr 2165. APD 2 nr 1400. Djurklou i SHT 1894 s 199. Erslev s 307. Carlsson: Lunds Domkyrka s 515 iflg 501. Bruun i NT 1958 s 102. Inger s 332-4.
23. Lindblom: Akter nr 15-6. Söderlind i SKÅ 1932 s 39 ff. N K Andersen 2 s 254.
24. Lindblom: Akter nr 14. Söderlind i SKÅ 1932 s 38-9, 41. Lönnroth s 96.
25. Se note 21.
26. Lindblom: Akter nr 30 a.
27. Lindblom: Akter nr 35-6. Söderlind i SKÅ 1932 s 49 m n 3. Bobè 1935 s 28.
28. Se den omfattende da instruktion til brug v forhandl i Vordingborg (HR 2:1 nr 365). 1434 29/3 meddelte Lübeck til Danzig, at flere slotshøvedsmænd m folk lå i søen. – Heribl var sands flere RRåder, (HR 2:1 nr 283 iflg 262).
29. Lindblom: Akter nr 63 iflg nr 20. Westman 1918 s 56-7. Sjödin i SHT 1925 s 202 m n 3. Lönnroth i Sc 7 s 6. Kumlien s 28 f.
30. DHT 4:2 s 946. Kellerman 1935 s 94 f. Lagerroth 1947 s 145. Carlsson & Rosèn 1 s 266. Peters i AV 4 s 63-9 samt diskussionsref s 278-80.
31. Westman 1918 s 56-7, at gejstlige fra Upps domkpt direkte medvirkede i forberedelserne til rejsningen må afvises. Se tillige Bruun i NT 1958 s 96.
32. Dalarna er i unionstiden hele det nuv landskab D, samt øvre dalsogne, bergslagarna og Norberg: Höjer i SHT 1897 s 221. Boethius i SHT 1916 s 221 ff.
33. SRS 1 s 236. Carlsson i SHT 1934 s 241-57. – Om Engelbrekts slægtsforhold og hjemsted, se eks K H Karlsson i SHT 1891 s 362 ff. H Schück 1915 s 86 ff. Norberg i SPHT 1931 s 194-5. Carlsson i Tvistefrågor (1964) s 27 ff.
34. Lönnroth s 66 ff (mærk at de 3 klageskr er tendentiøse), 125 ff, Sc 7 s 4 og 1940 s 190. – Kumlien mente i HGBL 1952 s 9, at standsningen af metaludførselen medvirkede til oprøret. I bogen Sv och Hanseaterna (1953) havde han ændret opfattelse (s 341 ff, 352). Se også Carlsson i SHT 1955 s 498.
35. Lönnroth s 82-3 jvf s 76, samt i Sc 1938 s 188 og GHÅ 1940 s 188 ff. Moberg 1971 s 20 ff. – Om skatter i naturalier og sv mark se Gotl 1412 10/5 (GDD 1 (1411-7) s 53 ff, SD 2 nr 1572), Åbo len 1419 (SD 3 nr 2678, Alin 1872 s 47), Øland 1414 (Styffe 2 nr 95. Styffe 1911 s 266. Carlsson 3 s 216-7). – Baggr for skatternes fixering i penge skal sands ofte søges i, om skatten skulle underholde et slot eller ej (Dovring 1951 s 327 f, 167 m n 47 samt i SHT 1953 s 405). – Om småmønt og problemer m veksling etc, se Sprandel spec s 124 ff, 156 ff.
36. Lönnroth s 145 iflg 126 for bøndernes tendentiøse argumentation. Sc 7 s 11. NT 1947 s 321, Lönnroth (1949) s 118-9 og (1959) s 105. Se iøvrigt allen 1 (1864) s 51. Brilioth 1948 s 189. Carlsson & Rosèn 1 s 286. Moberg (1971) s 46-7. – Tunberg 6 (1929) s 211 har ikke ret i, at Engelbrekt stræbte efter et nationalt kongedømme.

Danske aristokratiske godsinteresser i Sverige og Norge

1. A E Christensen i NK 2 s 41. C A Christensen i DHT 12:1 s 306-7. Gissel 1968 s 280-3 og i FN 1972 s 12. – Om en lign bef's vandring i 14-15 årh fra Livland mod Preussen, se Ivinskis s 145 ff, spec s 149 f.
2. Erslev i DPHT 3 s 18-39, spec s 25-6, 30-1. Skoglund s 5.
3. Erslev: Dr Margr s 270. Bruun i NT 1951 s 210 ff. Lundholm 1971 s 100.
4. H Schück 1915 s 52-3. A E Christensen i NK 2 s 48 f. Anthoni s 207, 211. Linton s 186 ff, 192 ff. – Frille: Håkon F lever 1434, † 1442, var 1410 23/6 herredsfoged i Halikko H: DAA 1897 s 499. SD 2 nr 1320. Anthoni s 107, 122, 138 f, 173, 202-3, 211-2, 232. Gyldenstjerne: Erik Eriksøn: Rep Dan 7602. FMU 3 nr 2698. Ryning: DPHT 3 s 21-2. Den mangeårige foged på Øland Peder R, hvis broder Gert også havde været foged her, blev g m Sigrid Karlsdt (Sture): Messenius (1616) s 69. SPHT 1920 s 106.
5. DHT 5:5 s 570-1. – Mærk for eks, at der i 1407 i Finland lever en Jens Tranekær, som af kong Erik 1435 28/10 modtog fräl-

sebrev på gods (FMU 3 nr 2157. Anthoni s 202-3).

6. Sjögren 1950 s 22 ff.
7. Lage Dus: Rep Dan 6954-5. KK v 5890. DN 16 nr 134. – 1452-4 er han herredshøvding i Björkekind i Østergötl. (HRSKH 17: A L Stjernfelds perg brevsaml nr 32. Almquist 1955 s 37). 1451 omtales en Magnus Dus i Arboga (Ljung: Arboga Stads Hist s 62-3). Jakob Tiby: SMR 952. Gillingstam s 221 n 333. Han er endnu 1448 10/10 i Karl Knutssons tjeneste (SRA A 26 fol 307). 1453-8 er han herredshøvding i Østkind (Almquist 1955 s 133. SHT 1956 s 341).
8. Skoglund s 19 ff. Kumlien i SPHT 1932 s 84. Sjögren 1944 s 162.
9. Bo Dyre: SD 3 nr 2448-9. Kumlien s 19. Datteren Cecilie ægter Karl Tordsson Bonde: Rep Dan 6750, 6790. Anders I: SMR 1469. Om deres høvedsmandstid, se Erslev: Dr Margr s 269. Fritz 2 s 149.
10. Rep Dan 6750. Styffe 2 s XCIV. Erslev s 294. DBL 13 s 428-9. Hans K træffes ikke i Stockholm før 1420 25/6 (SD 3 nr 2789). Se i øvrigt Carlsson i SHT 1956 s 154 m omdat af enkelte dok.
11. SMR 1276. DN 16 nr 159. Thiset i DPHT 2:5 s 109 ff. SPHT 1909 s 82-3, 86. Erslev s 397. Norborg 1958 s 90.
12. Wernstedt s 16. Fritz 1 s 148 n 24, 151, Bd 2 s 76.
13. Styffe 1911 s 127, 162. Erslev s 293. B Hildebrand i SPHT 1934 s 69-70. Welander: Jordebok s 66 ff. – H Bekman besad Axeval 1405-30 (Fritz 1 s 148).
14. P v Möller 1 (1874) s 108-9. Karlsson i SPHT 1 (1900) s 21-3. Skoglund s 8 ff. SBL 5 s 310 f. Gillingstam s 203-4. Wernstedt s 66.
15. Rosman s 296-7. SBL 12 s 25-7.
16. SD 3 nr 2379, 2398. Rep Dan U 583. Erslev: Dr Margr s 269. Wernstedt s 82 iflg Reg Dan 3830. Jon Hjärne benævnte Abr B sin frænde. Niels S var tidl g m Pernille Pedersdt (Thott).
17. Wernstedt s 83. Klaus N tidl g m Cecilia Dode.
18. Sjögren 1944 s 49 n 1. Bruun i NT 1951 s 216. Gillingstam s 97 n 541.
19. DAA 1900 s 235. DBL 13 s 389 f. Kjersgaard 4 s 500. Kathrine Frille ægtede senere Joakim Henrikssøn (Reventlow).
20. Gillingstam s 204-6. DAA 1900 s 235, 237 har flere fejl vedr Erik Krummediges børn. A Bydelsbak: Rep Dan 6410. DAA 1890 s 138 opgiver fejlagtigt Bergen 1436. Engelbrekt A solgte 1437 gods i Bohuslen til Henneke Grubendal (DN 6 nr 458. Johnsen 1905 s 128). P Laxmand: DAA 1902 s 227.
21. SD 1 nr 802. Bruun i DHT 11:3 s 97 ff. Jens Falk tidl g m Margr Holgersdt (DAA 1892 s 119-20). Om Abr B (sv: Tjurhuvud) se P v Möller 1 (1874) s 88 ff. Erslev: Dr Margr s 267-9, 320-3. DBL 1 s 584-5. Bruun i DHT 11:3 s 48 ff. Härenstam s 72 ff, 164 ff, 326 ff. Tunberg i SHT 1952 s 49. Carlsson i SHT 1962 s 441 ff.
22. ÆA 1 s 40, 65. Bd 4 s 24-5. P v Möller 1 (1874) s 96 ff. DAA 1884 s 38. DHT 11:3 s 101 iflg 99. Kraft 1956 s 55. Ulsig s 283. Om Jens G se DAA 1896 s 181, 183-4, 1899 s 185. Erslev i DPHT 3 s 34-5.
23. SD 2 nr 1713, 1886. Dok af 1414 26/1 opregner som vidner Jens Due, Ture Bengtsson, Jens Grim, Axel Pederssøn, Anders Nielssøn, Henning Podebusk og Peder Finvedsson. – Se også Härenstam s 332.
24. SD 2 nr 2662, 2668 (vidimation 1419 22/7). DHT 11:3 s 100.
25. 1409 3/9 var ægteskab aftalt ml Kirstine Jensdt og Henning Podebusk d Yngre (Rep Dan 5049). Oluf Ax's giftermål m Katarina bragte ham halvdelen af Vallø gård og gods, og han kom senere via svogeren i besidd af resten: Brasch 1859 s 22. Ulsig s 171. – Jens Falks søster var g m Anders Jakobssøn Stygge (Galen), som 1417 gav Axel Pederssøn afkald på enhver ret til Jens Falks gods: Ulsig s 171. Om Axel P's bestræbelser se tillige AB s 128-9. A Petersen 1877 s 26-7.
26. Karlsson: Arfstvisten, spec s IX, XII--XIII. Om Claus Rønnow, se Rep Dan 2:1 nr 380, DBL 20 s 412. Gillingstam s 244, 374.
27. Om Margr Dume, som senere blev g m Bengt Nilsson, se SBL 3 s 195, 11 s 510-2. SHT 1925 s 293. SHT 1946 s 144 ff m væsentlige ændr i SHT 1947 s 159 ff. Ljung: Söderköp's Hist s 51-2. – Bo Jonsson var 1. gang g m Margr Porse († 1360): SBL 5 s 82. Engström 1935 s 32-4.
28. Rosman s 294 ff. Almquist i SHT 1954 s 395. Om slægtskabsforholdene i 1442, se Styffe 2 nr 119. Om Nils Erengislesson se også SBL 18 s 225, SPHT 1956 s 139 ff. Ingeborg Gregersdt, se Wernstedt s 14. – Den s k Codex Hammarstad, som blev påbegyndt af Erengisle Nilsson, har på

blad 133 r en optegn om Bo Jonssons slægtskabsforhold (Beckman 1917 s 139).

29. Gripsholm var 1404 3/5 solgt til kronen af Knut Bosson (Grip): SD 1 nr 450-1.
30. Styffe 2 s XCIV. Rosman s 295 ff, 302, 304-5, 311. Almquist i SHT 1954 s 395. SBL 12 s 25 ff. KK v 826 ff, 1388 ff. – Om Sigurd J, se DN 8 nr 295. Y Nielsen s 272. Benedictow 1971 s 32. Imsen 4 s 370. Grev Hans' virksomhed: HRSKH 17 (Arkivet på Krapperup, dok nr 18), 36 (Säfstaholms arkiv, dok nr 25). Stiernman 1 s. 180. SMR 1476. – Endnu 1414 15/6 var Ermegård Bylow enke efter Knut Bosson og pantsatte 1 gd til Arnold Styke (SD 2 nr 1960). Om Stykeslægtens forb og interesse f Bo Jonssons ejendom, se SD 2 nr 1143, 2293. Om Arnold Styke og Henrik Styke se SMR 661, 694. Erslev s 294. Fritz 2 s 89. KK v 1097-1103, 1479, 1623, – 1108-21, 1181-93.
31. Rosman s 309 ff. SBL 7 s 1 ff. Almquist i SHT 1954 s 395-6.
32. Rosman s 310-1, 356. SBL 2 s 397. Wernstedt s 15-6. Om Laurens Ulfssons død og skifte 1447, se SRS 1,1 s 162. SRA B 16 f. 46 v.
33. Wernstedt s 16. Aage Laxmd var før 1410 23/2 g m en Cecilie (SD 2 nr 1262).
34. Fritz 2 s 75-6. – Om E Kettilsson, se Rosèn i Sc 1950 s 201. Linton s 168, 173, 256, 272, 280.
35. SD 3 nr 2665. Se også P v Möller 1871 s 10. Wernstedt s 16. Laxmand-familiens gods: ÆA 1 s 64. Suhm: Hist af DK 14 s 459. – Peder Laxmd var død før 1405 8/3 (SD 1 nr 547).
36. Rosman s 298.
37. K H Karlsson formoder, at hun tidl var g m Erik Nilsson (Puke), men Lundegård benægter (s 245-6) og antager, at han snarere var g m en dt Anna (s 258-9). Se også SHT 1916 s 259-61. SPHT 1934 s 58 m n 75 m. – Nye undersøgelser hindrer ikke, at Birgitta Nilsdt var g m Erik Puke (SPHT 1956 s 141-2).
38. Rep Dan 6205. Bendix i SPHT 1956 s 141, 147. Wernstedt s 21.
39. SMR 1197, 1486. SRA perg 1445 29/3 for arveskifte efter Nils Erengislesson. Lundegård s 258. Om Nils E's 1. hustru, se SBL 18 s 225 iflg SMR 184 og SPHT 1956 s 139-40.
40. SRA G 29 s 22 ff af 1442 15/1. Styffe 4 s CXIII. SPHT 1956 s 144 m n 60. SBL 18 s 226. Rystad i Sc 23 (1955-6) s 188 ff. P g a tvivl om morgengavebrevets ægthed har ældre forskn ansat brylluppet til før 1440 (P v Möller 1 (1874) s 111 jvf Rep Dan 7136 s 853. Heise 2 s 57) og 1446 28/7 (P v Möller 1 s 114. DAA 1900 s 419. Sjögren 1944 s 162). – Om mgl arveopgør efter Bo Jonsson, se Rosman s 299, 303. Engström i SHT 1925 s 293.
41. Dok 1446 28/7 indtaget i 1484 10/9 perg (DRA C 3 Domme). Rystad i Sc 23 s 194-5, 25 s. 108 ff. SPHT 1956 s. 156.
42. Oluf Ax's sv gods: Heise 2 s 57. – Skoglund s 15-6. DHT 11:3 s 87. Lönnroth i Sc 1938 s 165 ff. Wernstedt s 104.
43. Rosman s 360 iflg 245. Engström 1935 s 4 m n 11.
44. SD 2 nr 1091, 1259. Rep Dan 5049.
45. Welander: Jordebok, spec s 48-50, 54 ff, 65 ff, 73 ff iflg SPHT 1 s 169 f. Rep Dan 7572 a, 7644. Svend Tordssøn var før 1415 15/11 g m Kristine Bentsdt Pig og senere m en dt af Peder Ribbing (SD 2 nr 2150. DBL 1 s 585). Cecilie Jensdt (Uf), som Aage Ax også handlede m (Welander s 57), var 2. gang g m Bent Pig, en stedsøn til Abr B (Karlsson i SPHT 1909 s 17). – Mærk at Staffan Bengtsson, en broder til Hr Aages hustru, i 1460 var g m Berete Trudsdt (Has), se Rep Dan 2:1 nr 1134. DAA 1896 s 183. Wernstedt s 104 omtaler ikke dette ægteskab.
46. Erslev: Dr Margr s 266 ff.
47. Jvf DHT 11:3 s 70-1.
48. Kumlien (1953) s 251-2, 320 ff.
49. Vejde s 165-6. Lönnroth i Sc 1938 s 167-8 og GHÅ 1940 s 186. G Ilsøe (1966) s 311. Linge s 24 ff.
50. Kumlien (1953) s 337.

I Rigsråd og Unionshensyn 1434-1436

Fra Vordingborg til Stockholm 1434

1. Erslev s 271 ff, 340 ff.
2. HR 2:1 nr 366-7, 372.
3. Erslev s 343 (tidl opfatt i DHT 4:6 s 12). Daenell 1 s 253 f og 1902 s 370. Carlsson 3 s 265 ff. – 1434 20/7 havde efterretn fra Sverige nået Vordingborg (DN 5 nr 643). Om bisp Thomas og Sigges brev se iøvrigt Schück, H 1915 s 114-5. Lönnroth s 106 og 1966 s 19-20. Brilioth 2 s 360.
4. DN 5 nr 643: »--- cum consiliariis suis ... super negociis regnorum diversis«.
5. ST 3 nr 467. Erslev s 329 f. Tunberg 1931 s 50. Lönnroth s 207 f. Losman s 130.
6. Lönnroth s 108-9.
7. DN 5 nr 646. NHT 4 s 64. Y Nielsen s 287. Hasund 1934 s 244. Carlsson 3 s 281. Schück, H 1915 s 145 tolker Eriks handling som vilkårlighed. Blom, G A i AV 4 s 71 ff opstiller formodningen, hvorvidt nordmændene blev presset til visse formuleringer i skrivelsen, men når på baggr af nordmændenes langvarige fastholden v kongen frem til, at dette ikke var tilfældet.
8. DN 5 nr 645, 2 nr 717. – NHT 4 s 63 ff. Losman s 130.
9. Jvf DN 5 nr 643, Styffe 2 nr 103. Simson 1 s 178 f.
10. Läu 3 nr 156. Se også Carlsson 3 s 281. Smlgn m Engelbrekts skrivelse 1434 10/9 til bisp Thomas m fl (HRSKH 8 s 3-5).
11. Bruun i NT 1958 s 101. HRSKH 8 s 3-5. KK v 1316 ff, 1404 ff, 1460 ff. Fritz 2 s 64. Anders Nielssøn er i ældre fremstillinger blevet benævnt Anders Eriksson, se Lagerbring 4 s 89. SBL 8 N F s 291. Se tillige Lundahl 1961 s 106, 161, 224. Om Engelbrekts aftale m skåningerne se tillige Klemmings ændr til KK v 1463 s 333. Lindberg i TS 7 s 7-8. Carlsson 3 s 280 antager m rimelighed, at skåningerne var udkommanderet af kg Erik, og at skåningerne af frygt for sv hærmagt eller snarere af uvilje efter at bløde for kgs sag gik m til en våbenstilstand.
12. SMR 138. Lönnroth s 109 ff.
13. DN 5 nr 647. Schück, H (1976) s 225 nr 13. Daae i NHT 4 s 64. Söderlind i SKÅ 1932 s 92. Imsen 4 s 358. – Om sammenhængen ml valgrige og kongeed, se Lagerroth s 81 f.
14. SMR 140. Hadorph 2 s 80-4. HR 2:1 nr 389. Se også Schück, H (1976) s 225-6 nr 14-6. G v der Ropp 1875 s 24. Carlsson: Arboga (1962) s 190 n 70.
15. Styffe 2 nr 104 iflg HR 2:1 nr 389. G v der Ropp 1875 s 24. Carlsson: Arboga (1962) s 190 n 71.
16. Lindblom: Akter nr 65. Dok er dat 11/9, hvad der sands skyldes en afskriverfejl (Akter s 131 n 2). Söderlind i SKÅ 1932 s 93. – Erik af P benævnes »Dominus rex Dacie« som det også var tilfældet i opsigelsesbrevet 1434 16/8 (Tunberg 1931 s 54).
17. Carlsson: Arboga (1962) s 27. – Lagerbr 4 s 87 regnede brevene for afsendt.
18. Schück, H (1976) s 268.
19. Hadorph 2 s 79. HR 2:1 nr 389 s 305. Se også det s k klageskrift af almuen fra 1435 hos Huitfeldt fol 781-3, spec s 782.
20. Styffe 2 nr 104 s 262.
21. HRSKH 8 s 3 ff. Carlsson 3 s 276 ff og Arboga (1962) s 9, 22 iflg KK v 1623 m Klemmings ændr s 335. Fritz 2 s 90.
22. KK v 1576 har 500 mand og 600 v 1607. Erslev s 334, Ottesen 1902 s 45, Schück, H 1915 s 151 og Christiansen, C P O 1941 s 222 regner med, at Erik havde en lille styrke m sig, mens Styffe 2 s CII mener, at det var en ikke ubetydelig da krigsstyrke, og G v der Ropp 1875 s 25 udtaler, at det var en anselig hærmagt. De 2 sidstnævnte er sands påvirket af O Petri: »stoor skeps Flotta« (Sahlgren 4 s 158).
23. Styffe 2 nr 103 for B Osenbrugges brev til Danzig. KK v 1050 ff iflg 1522 ff. I Andersson 1946 s 94. Carlsson: Arboga (1962) s 10-1.
24. KK v 1530 ff, 1556 ff. Carlsson 3 s 282 f.
25. ST 3 nr 468. Schück, H (1915) s 226 nr 18. Se også Lindblom: Akter s 141. Erslev s 335. Lönnroth s 147. Carlsson 3 s 283-4.
26. Hude: Aktstk s 26. KK v 1582 jvf Schück, H 1976 s 226 nr 17. I 1436 på Kalmarmødet udtalte de sv RR: »--- we dede ene bescreven claghe to dem Holm an deme

hilghen gheste aver twen jaren« (HR 2:1 nr 606 §6). Schück, H 1915 s 153 antager, at det var kongen, som begyndte forhandlingerne, og at det sands var den af parterne højt skattede H Krøpelin, som indledte drøftelserne.
27. HR 2:1 nr 389.
28. Erslev s 293-6. Carlsson & Rosèn 1 s 265-6. – Smlgn m dr Margrethes s k forsikring 1388 22/3: ST 2 nr 412. Schück, H (1976) s 194 nr 11, s 201 ff.
29. Hude: Aktstk s 26.
30. Bruun i NT 1951 s 216-8, NT 1958 s 92 ff. Birgittinerordenen og unionssamhørigheden: Krarup, F i DHT 4:2 s 941-2. Lindblom i OB 1942 s 241-8. Losman s 244 f. For de m ordenen flg internord forb eksvis v kirkebygn og pilgrimsrejser, – mærker, se SMR 991. Aldal s 45-8. Uldall s 188 iflg s 327. Liebgott s 207 ff.
31. Carlsson: Arboga (1962) s 12. – Tunberg 1931 s 58 opfatter 1434 15/11 som et værk af det sv rådsaristokrati.
32. HR 2:1 nr 387 jvf Korner (ed Schwalm) s 558 § 1606 u. 1435. Erslev s 343-4. Daenell 1 s 254 f og 1902 s 372-4, 434 n 452. Om baggr for mødet se HR 2:1 nr 321 § 6, 324, 359, 357 §16, 382. Grautoff 2 s 67.
33. Kjersgaard 4 s 536.
34. Erslev s 335. Lönnroth s 146, 1959 s 107 og Sc 7 s 8. Carlsson 3 s 284-5 og Arboga (1962) s 13-4 samt Tvistefrågor (1964) s 34. – Se tillige Kumlien s 31 n 21.
35. Lönnroth s 148.
36. Erslev s 335. Schück, H 1915 s 154. Lönnroth s 148. Carlsson & Rosèn 1 s 276. Carlsson: Arboga (1962) s 14 argumenterer imod de norske og spec de da rådsdommeres loyalitet, et synspkt som på grlag af slutninger iflg de senere års hændelser ikke kan tillægges større vægt.
37. Carlsson: Arboga (1962) s 14. Tunberg 1931 s 58-9 opfatter 1434 15/11 som en status-quo aftale p g a dok's ufuldst bestemm.
38. KK v 1596-9. Lindblom: Akter s 141. Schück 1915 s 154. Lönnroth s 147. Carlsson 3 s 286.
39. KK v 1606-7, som følges af O Petri (Sahlgren 4 s 159). Carlsson: Arboga (1962) s 21.

Halmstad-mødet 1435

1. Carlsson: Arboga (1962) spec s 41, 47 imod for eks Tunberg 1931 s 60 om mødet som rigsdag. – Om Engelbr og E Puke se også Ljung: Arboga Stads Hist s 50 ff. – En egl rigsdag synes først at eksistere ca 1464 (Lönnroth i Sc 15 s 1 ff).
2. KK v 1608 ff m Klemmings ændr til v 1623 s 335. Schück, H (1976) s 226-7 nr 19. Carlsson 3 s 287 ff og i Arboga (1962) s 22 ff, 29.
3. Carlsson: Arboga (1962) s 27 ff m n 76 a s 190.
4. KK v 1624 ff. Schück, H (1976) s 227 nr 20.
5. Carlsson 3 s 292 og i Arboga (1962) s 190-1 m n 78, hvor det antages, at oplysn om Haderslev-mødet kan være nået Sv ikke kun via den preuss kompthur, men også via den hjemvendte äb Olof.
6. KK v 1640 ff. Kumlien s 34. Carlsson: Arboga (1962) s 31, 191 m n 79. Vedr Kompthuren, se også Styffe 2 s 267-70.
7. Rep Dan 6750. SMR 197. Klemmings ændr til KK v 1661 s 336.
8. KK v 1669 ff.
9. Läu 3 nr 163.
10. Carlsson 3 s 293.
11. Styffe 2 nr 107. Eimer s 101.
12. Jvf tillige Kumlien s 35 n 35.
13. Lindblom: Akter nr 69. Se også nr 70. – Äb Olof var hjemkommet før 1435 7/3 (SMR tillæg nr 1525).
14. Lindblom: Akter nr 67. Dok er dat til 4/3, hvilket er fejl for 4/4 (Carlsson: Arboga (1962) s 191 n 81). Söderlind i SKÅ 1932 s 100 og Losman s 175, 186 dat til 4/3.
15. Losman s 120 ff, 177.
16. Styffe 2 nr 105. Se også Carlsson 3 s 295.
17. Styffe 2 nr 106 s 266 iflg HR 2:1 nr 447 s 397.
18. Carlsson: Arboga (1962) s 34.
19. ST 3 nr 469. O Petri (Klemming 1860 s 179) mener, at nordmænd også deltog i mødet, et synspkt, som alene grunder sig på hans dat af unionsforslaget til dette møde.
20. Om Jhs Laxmand, se Läu 3 nr 173 ff. Erslev s 385. Synspktet om hans rådsstatus allerede som dekan også akcepteret af E Jørgensen i DBL 14 s 130 og af N K Andersen 2 s 264. Arup 2 s 202 har ham fejlagtigt som RR 1420.
21. Klemming 1860 s 179 (også i Sahlgren 4 s 160).
22. ST 3 s 154.
23. KK v 1404 ff. P v Möller 1 (1874) s 105. Carlsson 3 s 280.

24. Lönnroth i Sc 7 s 9 og 1959 s 108. Carlsson 3 s 298.
25. Erslev s 345. Carlsson & Rosèn 1 s 277.
26. Unionsbrevet tr NGL 2:1 nr 22 (tidl bl a ÅB 2 s 28-31, ST 2 s 563-7, Rydberg 1886 s 93-7). – Rydberg 1886 s 56. Erslev s 339. Carlsson i SHT 1930 s 455. Lönnroth i Sc 1958 s 66. Olsson 1954 s 277.
27. Erslev s 338-9. Kumlien s 35. Lönnroth s 151. Carlsson & Rosèn 1 s 278.
28. Wichmann i SKÅ 1937 s 230. Losman s 186.
29. Kumlien s 35. Ahnlund 1953 s 253.
30. Erslev s 350 har ikke ubetinget ret, når han udtaler: »og Kongen har næppe forstået, hvilke Indskrænkninger i hans hele Magtstilling, der gemte sig i Overenskomsten«.
31. Schück, H 1915 s 169. – Om de sv forhandleres vilje til en overenskomst se eks G v der Ropp 1875 s 28. Losman s 186.
32. SMR 239. Kumlien s 36 n 36.
33. Styffe 2 s CIV. Carlsson 3 s 299. Losman s 186.
34. ST 3 nr 469 a. Schück, H (1976) s 227 nr 22. Carlsson 3 s 299 ff.
35. HH 7 nr 2 s 10-1 jvf SMR 133 og SHT 1937 s 176. Schück, H (1976) s 227 nr 23. Carlsson 3 s 301.
36. Lecub 8 nr 931. LUB 7 nr 639.
37. HR 2:1 nr 456.
38. Styffe 2 nr 108. Se også Voigt 7 s 695 n 1.
39. Styffe 2 nr 105.
40. Grautoff 2 s 69-70. Om Hamburgs udsendinge, se Koppmann 2 s 59. – Erslev s 345.
41. DM 5:4 s 362-3. Erslev s 347. Arup 2 s 204.
42. Erslev s 346 og i DHT 4:6 s 13-4, 18.
43. Hg Adolf: ST 3 nr 470 og Seglbeskriv i Rep Dan 6770. Stæderne: HR 2:1 nr 451, 453-5 iflg 456-8. – Om tidl særfred m Rostock, Stralsund og Bremen, se ST 3 nr 462. NGL 2:1 s 148 n 1. Vogel 1915 s 325.
44. Rep Dan 6774-5 (jvf tillige AB s 141), 6776.

Forliget i Stockholm 1435

1. ST 3 nr 469 b. Bisp Jens af Oslo træffes først 1435 14/10 i Stockholm (ST 3 nr 473 a s 150). Under besøget synes Sigurd Jonsson at have optaget et pengelån af Markvard Buk (DN 2 nr 725).
2. KK v 1754 ff samt Klemmings ændr til v 1759 s 336-7. G v der Ropp 1875 s 29-30.
3. ST 3 nr 469 b. Svenskernes modbrev i Huitfeldt fol 780. Ahnlund 1953 s 255 opfatter 1435 7/8 som Hans Krøpelins værk.
4. Erslev s 351. Lönnroth s 153.
5. SMR 278-83. Carlsson 3 s 306. Anthoni s 209.
6. ST 3 nr 469 c. Tunberg 1931 s 68.
7. FMU 3 nr 2139.
8. HR 2:1 nr 456: H Gripeshorn til Lübeck 1435 1/9 meddeler, at bl de 62 skibe var 5 m forkasteller: »de weren nycht overrych grot« m 1600 md foruden gods etc. – KK angiver (Klemming (1866) s 337 v 20), at Erik v ank til Stockholm havde 60 skibe m sig. Se også DRH 2 s 456. Carlsson 3 s 306. Styffe 2 s CV n 1 formoder, at kongen først ankom 8/10.
9. HR 2:1 nr 456. H Gripeshorn var lybsk foged i Skåne 1435-45: HUB 7,1 s 303 n 1. Schäfer 1927 s 152 n 1.
10. LUB 7 nr 658 (enkelte afvigelser i HR 2:1 nr 457).
11. HR 2:1 nr 458. H Gripeshorn til H Rapesulver 1435 12/9.
12. Aarhus-bispen deltog ofte på rejser til Sverige, og Ulrik Stygge var i 1420 blevet provideret m et kanonikat i Strängnäs (APD 2 nr 1325). Om forb ml Aarhus stift og Sverige, se også Dahlerup: Sysselprovsti (1968) s 282-3. – 1441 4/11 var den århusianske ærkedegn Jens Iverssøn (Lange) i Arnö, hvor han gav äb Nils kvitt på Baselkonciliets vegne for modt pengesum (SMR 1188. SHT 1903 s 53-4).
13. ST 3 nr 473 a.
14. Rep Dan 6786, 6792. Se også Erslev: Dr Margrethe s 324-5. Arup 2 s 179. Holbøll 1968 s 199-200. Linton s 13. – Om M Munk se DAA 1905 s 297-8. Reg Dan 5119 oplyser for 1435 u dato, at bisp Jens af Oslo, H Krøpelin og J Grim i fællesskab skal have bevidnet dr Margr's optræden overfor M Munks arvinger. Dette er fejlagtigt, og grunder sig kun på en sammensætning af dok af 28/9 og 22/11 af J H Begtrup i GBA I (1840) s 2 n 1.
15. De implicerede kendes ikke. Thott-slægten kan have været involveret, idet M Munk var g m Kirsten Pedersdt (Thott), en søster til Axel P. Skülle mon Hr Axels afståelse af pladsen i dommerkollegiet 18/10 have forb hermed? Sands stammede kravene snarere fra M Munks døtres indgiftede slægtsgrupper: Gertrud Mo-

gensdt var g m den i Stockholm 1435 nærv Anders Hak i hendes 2. ægteskab efter Klaus Jonssøn (Lange) (1417-23), og Pernille Mogensdt var g m Lave Brok, som døde i 1435, hvorefter hun senere indgik nyt ægteskab m Niels Pederssøn Gyldenstj (DAA 1905 s 298).

16. ST 3 nr 473 a. Molbech i DHT 6 s 45 benævner forliget en fornyelse af rigernes forbund.
17. Erslev s 352.
18. KK v 1767 ff.
19. Huitfeldt fol 781-3. Se også Lagerbring 4 s 105-7. Widmark s 106. Tunberg 1931 s 69-70. – Skriftet er formelt udformet af almuen, men trods et tilsyneladende forsvar for almuen er dokumentet udtryk for klager fra ridderskabet som stand (Lönnroth s 70-1, 88-9). Det er muligt, at en Uppsala-klerk var affatteren på foranledning og i samråd m råder, men at Engelbrekt alene skal have inspireret skrivelsen, som hævdet af Söderlind, må afvises (SKÅ 1932 s 99 iflg 103).
20. Lecub 8 nr 998: »dat ed hir im Lande leider nu so ovele steit unde gelegen is«.
21. SMR 308. Carlsson 3 s 318.
22. Lönnroth s 154. Se også Aschehoug s 195.
23. Carlsson i SHT 1930 s 455. Lönnroth s 154 mener kroningsbrev mod unionsbrev.
24. Styffe 2 nr 109. – Om Rowerder se også Voigt 7 s 695 n 1. Lögdberg s 13-4.
25. ST 3 nr 473 a jvf nr 368-9.
26. Aschehoug s 272.
27. ST 3 nr 473 b.
28. Aschehoug s 265. Carlsson 3 s 309.
29. Huitfeldt fol s 783.
30. DN 18 nr 87. SBL 12 s 27-8. Benedictow 1971 s 32. Imsen 4 s 370 f.
31. Hirsch s 152 m noter. Sjöberg i GA 1961 s 84 og Bohman i GA 1961 s 72, 76 ff.
32. Carlsson 3 s 309 f regner først striden om Gotland for opstået i Stockholm 1435, hvilket han sands har overtaget fra Skoglund s 24.
33. Kumlien s 39 iflg 40-1, mens Schück, H 1915 s 178 mener nederlag for Erik. Tunberg 1931 s 72-3. Lönnroth i Sc 7 s 9 og 1949 s 142. Carlsson & Rosen 1 s 279. I Andersson 1946 s 97 opfatter mødets resultat som et kompromis.
34. KK v 1809 ff. Kumlien s 41-2. Carlsson 3 s 310-1.
35. KK v 1869 ff for Eriks svar om økon støtte til embedets varetagelse. – Om Karls slægtskab m Kr Nilsson, se Lagerbring 4 s 111. Gillingstam s 205-6. SPHT 1955 s 137.
36. KK v 1849 ff. Statsforvaltningen s 34, 40, 680.
37. FMU 3 nr 2157-8. Svartboken nr 456-7. Carlsson 3 s 311-2. – 1435 30/10 forlenede Erik af P Olof Ragvaldsson m en gård i Vesterås len (DRA Ldipl).
38. KK v 1911 ff. Rep Dan 6792. Lönnroth s 155. Carlsson 3 s 313-4. Styffe (1911) s 344 har fejlagtigt, at H Krøpelin 1435 måtte dele magten m Erik Nielssøn. Den ældre lit benævnte E N for Erik Rønnow.
39. Erslev s 354. – 1435 26/10 bekræftede det sv RR og rigets indb Hans K som en retskaffen dannemand og tog ham under deres beskytt (SMR 321). – Tilslutn til Erslev: Schück, H 1915 s 178. Bruun i DBL 13 s 428 f. Carlsson 3 s 313. Ahnlund 1953 s 252-3, 256.
40. Mærk, at Erik Nielssøn 1435 29/10 er relator på et kongebrev fra Stockholm slot (FMU 3 nr 2158).
41. Jvf Lönnroth s 155 n 3.
42. Om Stockholm slots forstærkning se m forsigtighed HR 2:1 nr 448. – Stockholm m dets len havde været det første område Mecklenburgerne satte sig i besiddelse af, og uden denne indgangsport og sikre forbindelsesstation havde dette styre næppe kunnet fortsætte (Fritz 2 s 19).
43. Lönnroth 1940 s 187. Kumlien 1953 s 330 ff, spec s 335, samt i HGBL 1952 s 9-29, spec 12-3, 23, 28.
44. KK v 1915-6. Tallet 500 synes at være en senere tilføjelse i stedet for 400 iflg Klemmings ændr til v 1916 s 338.
45. KK v 1928 ff.
46. Carlsson 3 s 314.
47. HR 2:1 nr 606 §§ 1,3. Hadorph 2 s 104. Se også KK v 1877 ff. – Baden 2 s 143. G v der Ropp 1875 s 32. Henvendelsen fra sv side foregik mundtligt og ikke skriftligt (Lönnroth s 156 n 4).
48. Chr P's Saml Skr 5 s 480 jvf KK v 1893-4. Om Chr P se Brandt, C J 1882 spec s 111f.
49. DHT 5:5 s 6 n 4. KK v 1917 ff. Lagerbring 4 s 117.
50. SRS 2,1 s 135. SRS 1,1 s 152. Kumlien s 45 m n 65.
51. Klemmings ændringer til KK v 1956 s 338.

Fra Arboga til Vadstena 1436.

1. HH 7 s 12. Tunberg 1931 s 79. Kumlien s 47.

2. Carlsson 3 s 318.
3. HH 7 s 12 ff. Tunberg 1931 s 78. Kumlien s 47 f. Carlsson 3 s 317.
4. HH 7 nr 6 s 15-6. Kumlien s 48-50. Carlsson 3 s 319-20.
5. HR 2:1 s 542 § 7. Klemmings ændr til KK v 1971 s 339-40. Hausen 1934 s 11-2. Carlsson 3 s 320-2.
6. Losman s 188-9.
7. Kumlien s 50 f. – Huitfeldt fol s 792 lader fejlagtigt den sv herredag afholde i Åbo 1436 26/1.
8. Hadorph 2 s 103-6. – Det i De la Gardi 2 s 74-7 aftr aktstk mgl flere detaljer. – Schück, H 1915 s 182-3. Tunberg 1931 s 82. Kumlien s 51-2. – Erik af P opfattede dok som et opsigelsesbrev og beklagede sig på Kalmarmødet 1436 over den korte tidsfrist: »Ok screven se uns nene stede, dar we se vinden mochten«. (HR 2:1 s 542). Lagerbr 4 s 104 anser brevet fra før 1436 20/1. Styffe 2 s CV har før 1436 13/1.
9. Bauer: Calender s 46. Carlsson 3 s 323. Carlsson & Rosèn 1 s 280. Erslev s 355 mener frist til 5. febr i lighed m Styffe 2 s CV. Barthold 4,1 s 110 mener frist til 1. marts. Schück, H 1915 s 183 har 26/2.
10. Lönnroth s 156 og i Sc 7 s 10. Ljung: Arboga Stads Hist s 55.
11. Hadorph 2 s 105-6. Schück, H 1915 s 183.
12. Lönnroth s 157. Carlsson 3 s 323. Bruun i NT 1951 s 218.
13. Bruun i NT 1958 s 96. Ljung: Arboga Stads Hist s 55: »man ville helt enkelt stifta split mellan konung Erik och det danska riksrådet«. – Schück, H 1915 s 184 har ikke ret i, at mødedeltagerne besluttede at afsætte Erik og bryde unionen. Synspunktet tilhører ældre nationalistisk-unionistisk forskning.
14. HR 2:1 nr 605 § 9. KK v 2228 ff. Lönnroth s 157. Kumlien 1953 s 351, dog uden at omtale Axeval.
15. HR 2:1 nr 605 § 3. SMR 370. – Kumlien mener s 53, 56 n 100, at Arboga-mødet sluttede v udgangen af januar, men dette er, som Carlsson har vist, ikke rigtigt. Et priv til Vadstena kl 1436 22/1 er fra 1435 års Arboga-møde, ikke fra 1436. (Carlsson: Arboga 1962 s 24-7). Priv tr Herlitz 1 nr 78.
16. KK v 2002 ff iflg m forsigtighed HR 2:1 nr 606 § 7. – KK søger at lade Karl Knutsson fremstå som initiativtager til felttoget mod Stockholm, mens E Olai – som giver Karl en neutral pluralform – lader Engelbrekt være den ledende drivkraft (Kälvemark i SPHT 1974 s 48 iflg Lönnroth 1959 s 133). – Om Stockholms indtagelse se KK v 2026 ff. Schück, H 1915 s 184 ff. Kumlien s 54 ff. Carlsson 3 s 325.
17. KK v 2147 ff. HR 2:1 nr 606 § 7 iflg § 3. E Olai og O Petri vil vide, at Erik N sendte en regulær krigserklæring (SRS 2 s 137, Sahlgren 4 s 166).
18. KK v 2166 ff og Klemmings ændr til v 2239 s 341-2.
19. KK v 2235 ff, 2339 ff samt Klemmings ændr til v 2238 s 341.
20. KK v 2327 ff. Carlsson 3 s 338 f.
21. KK v 2330.
22. *Brømsehus:* KK v 2421 ff samt Klemmings ændr til v 2435-6 s 342. HR 2:1 nr 605 § 8. Styffe 1911 s 96. Carlsson 3 s 329-30. Wernstedt s 112. – I 1415 var Klaus Kabel høvedsmand (SD 3 s 69) og 1441 17/7 var Klaus Nielssøn (Sparre) til Ellinge høvedsmd (SMR 1440). *Laholm:* KK v 6461 ff. Om fogeden H Wodarges se også Rep Dan U 582. Carlsson 3 s 333. *Halmstad:* KK v 2540-71 og Klemmings ændr til v 2572 s 344. Om årsagen til udraderingen af disse vers, se Kumlien i SPHT 1932 s 84. Om Engelbrekts aftaler m staden, se Schück, H (1976) s 230 nr 46, s 290 og 298 nr II:9. *Varberg:* KK v 2573-8 jvf SMR 1440. P v Möller 1 (1874) s 106. Carlsson 3 s 335-6. *Aftaler m skåningerne:* KK v 2498 ff, 2510 ff samt Klemmings ændr til v 2530, 2531, 2536 s 344. Carlsson 3 s 335. Schück, H (1976) s 230. Stille i TS 7 s 8, 44 ff for vadesteder og vejforb. – Ved en grænsefred kunne hærgninger forhindres over grænsen og handelen holdes igang (Rosèn 2 (1966) s 192).
23. KK v 2437 ff. Carlsson 3 s 331-2 og i Tvistefrågor 1964 s 37-8. Om handelen i Ronneby og betydn herfor for Värend, se Vejde s 163. Linge s 27 m n 26.
24. Klemmings ændr til KK v 2462 s 342-4. – Axel P (Thott) havde 1410-30 haft Elleholm slot i pant for 1000 hvide sterlinge (Rep Dan 5129-30. DAA 1900 s 417).
25. Läu 3 nr 199.
26. Rep Dan 6494. Se tillige Rep Dan 5946, 6006, 6684. SD 3 nr 2379. SMR 647. W Christiansen s 91 n 5, 92 n 1 og tillæg 2 s 446-7. Jens S's segl i DAS LXXIIJ 1.
27. Mollerup 1893 s 133 ff.
28. Lindberg i SHT 1928 s 10.
29. Rep Dan 7414, 7529, 7661, 7739, 7907, 7934.

30. Lindberg i SHT 1928 s 9. Bruun i NT 1958 s 101.
31. KK v 2479 ff. Carlsson 3 s 334. – Knud Sakstrup er væbner til Hgd Vramb, øst for Helsingborg (Rep Dan 7186, 7196). Han er hofsinde 1447 hos kg Kristoffer (DMR s 32). – Peder Oxe blev i samtiden af preusserne opfattet som RR (HUB 7,1 nr 704 s 357), og forskningen har ligeledes opfattet ham som RR: Ryge s 3. Wegener i ANO 1851 s 224. Aschehoug s 194. Erslev s 115. Ulsig s 272. – Synspunktet om hans rådsstatus grunder sig alene på dr Philippas livgedingsbreve fra 1420 (NGL 2:1 s 102, 104-5), hvor P Oxe nævnes bl råd og mænd.
32. HR 2:1 nr 591 m fejl dat til 19/3 i lighed m Ericsson s 5 nr 34. Storm i NHT 3:2 s 107 n 1. SMR 382.
33. DN 3 nr 736. Daae i NHT 4 s 81. Storm i NHT 3:2 s 107. Erslev s 379. Bull 1922 s 293-4. Johnsen 1919 s 170 og 1924 s 123. Hasund 1934 s 245 ff. Aldener s 414. Imsen 4 s 359 f.
34. Allen 1 (1864) s 47. Aldener s 411-2 afviser m rimelighed teorien om, at A S (Bolt) er i slægt m Peder Ulfsson (Roos) til Ervalla. – Se iøvrigt Johnsen 1924 s 123. Kumlien s 93 n 92. Carlsson 3 s 337-8, som formoder, at Broder Svensson med gods i Värmland kan have optrådt som formidler fra sv side til nordmændene. Intet vides herom.
35. Aldener s 412.
36. NHT 3:1 s 491 samt Johnsen 1924 s 124 og Holmsen 1 s 445. Marmøy 4 s 39 f mener, at brevet fra Norge med al sands var skrevet af A S (Bolt).
37. DN 3 nr 735. SMR 788. Storm i NHT 3:2 s 108. Bull 1922 s 293. – Det er berettiget m Erslev s 489 og Aldener s 415 at påpege, at det no RR måtte ønske at opnå fordele v oprøret, men intet tyder på en hastig ændring i forholdet til Erik af P trods en indledningsvis forsigtig holdning overfor A S. Om Svarte Jöns og hans forhandlingstaktik, se NBL 15 s 327-9.
38. Carlsson 3 s 338-9. Erslev s 379. Johnsen 1924 s 124. Aldener s 417 pkt A. Schück, H (1976) s 229 n 4 mener, at en sv-no aftale virkelig blev tilvejebragt.
39. Grautoff 2 s 71. Korner (ed Schwalm) s 562 § 1612 meddeler udførligere: »To deme lesten wart dat orlige in vruntlike dage gesettet unde do helden se up to ener tiid van deme stormende«, hvad der henтyder til Vadstena-aftalen 1436 3/6 (ST 3 nr 474).
40. HR 2:1 nr 605 § 3.
41. DGK 2 s 237-8. – Bisp Jens af Roskilde var 1436 26/2 i Kbhvn (KD 4 nr 42). 1436 26/4 var Erik stadig i Kalundborg (Rep Dan 6817).
42. Erslev s 361.
43. Hude: Aktstk nr 1 iflg ST 3 nr 474. Se også Bruun i NT 1951 s 218-9.
44. Lönnroth s 158. Carlsson 3 s 352.
45. Hude: Aktstk nr 1 s 1-2.
46. Carlsson 3 s 350 iflg SHT 1964 s 266 og i Lunds Domkyrka s 505-6 samt s 552, hvor dat ansættes til terminus post quem 1436 26/4, hvor Erik opholdt sig i Kalundborg (se n 41). Bruun i NT 1951 s 219 dat dok til »vistnok allerede fra 1436«. Erslev s 482 n 6 følges af A E Christensen i Sc 21 s 46. Erslev var sands vildledt af oplysn om hg Bugislav, som først blev aktuelle i slutn af 1437. I Andersson 1974 s 357 dat dok til før Erik vendte hjem i efteråret 1437.
47. Lönnroth s 158 synes ikke ganske at have ret i, at kilderne tier om Eriks forholdsregler i foråret 1436.
48. Bruun i NT 1958 s 97. N K Andersen 2 s 263. I Andersson 1974 s 356.
49. Styffe (1911) s 50. Salomonsens Leks 21 (1926) s 482.
50. Rep Dan 6690. DAA 1917 s 513.
51. APD 3 nr 1763-5. Rep Dan 6820. Mollerup 1893 s 99.
52. Carlsson: Lunds Domkyrka s 506 og i SHT 1964 s 266. Bruun i NT 1958 s 97. – Om Poul Laxmand, se Rep Dan 6805.
53. Erslev s 362. Lönnroth s 158-9.
54. HR 2:1 nr 552. W Christensen s 25. Lönnroth s 158.
55. Se n 54 samt Brandt, A 1962 s 29-30. Om Stædernes udsendinge hos kongen, se ST 3 nr 474 s 157. Hude: Aktstk nr 1 s 2.
56. KK v 3010 ff. – I et dok fra Åbo 1436 18/5 til Reval oplyste væbner Hans Wilde, at Hans Krøpelin var hos kongen (Lecub 9 nr 50).
57. KK v 2882 ff, 3020 ff.
58. SMR 411. Kumlien s 70 n 15. KK's udsagn i v 3033 om Johan Karlsson på Nyköping må opfattes som en slags underhøvedsmand. – Om Jon Jenssøn (Gere) i Gisleberga 1445, se Rep Dan 7525, 7527, 7530. Styffe (1911) s 65. Han er 1447 efter alt at dømme hofsinde på 3. år (DMR s 33).

59. KK v 2593 ff samt Klemmings ændr til v 1971 s 339-40. Schück, H (1976) s 230 nr 47, s 263. Om Magnus Bengtssons opbr af skibe, se Styffe 2 nr 112. – Vedr Engelbrekts dødsdag mener Grandinson i SHT 1933 s 184, at 4/5 bør fastholdes, og han følges af Carlsson 3 s 342 og i Tvistefrågor (1964) s 38. Carlsson & Rosèn 1 s 280. Ljung: Arboga Stads Hist 1 s 56. Rosèn 1966 s 197. Olaus Petri har ved korsmessetid 3/5 (Klemming 1860 s 189), hvorimod E Olai (SRS 2,1 s 139) mener, at mordet skete 1436 27/4, et synspkt som eks er fulgt af Styffe 2 s CVL. G v der Ropp 1875 s 37. Daae i NHT 4 s 68. Ottesen 1902 s 47. Tunberg 1931 s 88. Lönnroth 1959 s 110. Kumlien s 65-6. Sidstn støtter sig på et priv. brev 1436 1/5 fra Stockholm (Herlitz 1 nr 79). E Olais dat synes at måtte foretrækkes, idet der eksisterer et sv RR's brev fra Stockholm 1436 3/5 i afskrift, som omtaler Engelbrekts død (SMR 400). – E blev af bønderne ført til Örebro, som blev centrum for Engelbrektkulten: Klemming: Sv Medeltidsdikter s 387. SRS 1,1 s 151. Carlsson i SKÅ 1920-1 s 236 og i Tvistefrågor (1964) s 41-2. Brilioth 1948 s 189. Lönnroth 1949 s 147-8. Carlsson & Rosèn 1 s 288. Brolin 1969 art Engelbr s 38-49.
60. SMR 400. Tunberg 1931 s 89. Kumlien s 68 n 9. Staf 1935 s 14-5.
61. Oplysn stammer fra E Olai, som må godtages i kraft af dennes tilløb til kritik af Karl Knutsson (SRS 2,1 s 139). O Petri følger E Olai (Klemming 1860 s 190). Kumlien s 67.
62. Jvf SMR 416 af 1436 6/6.
63. ST 3 nr 474. KK v 3015-8, 3070 lader Peder Wilde fejlagtigt repræsentere Hamburg (G v der Ropp 1876 s 140 m n 1).
64. Kumlien s 70-1. Tunberg 1931 s 90.
65. KK v 2745 ff, 2778 ff.
66. KK v 3061 ff. ST 3 nr 474. HR 2:1 nr 593. SMR 409.
67. Bisp Jens af Roskilde og Sten Basse: Rep Dan 6813-4, 6827, 6830.
68. Lönnroth s 158. Erslev s 361.
69. KK v 3068-74, 3172-99. Tallet tyder på god underretning fra krønikeforfatterens side (G v der Ropp 1876 s 140).

Kalmar-mødet 1436

1. HR 2:1 nr 595, 601.
2. HR 2:1 nr 603 §§ 1-2, 609-11. HUB 7,1 nr 210 m n 2, 267 m n 3 iflg s 132 n 1-3 jvf Koppmann 2 s 61. – DHT 4:5 s 18 m n 3-5. Schäfer i HGBL 1876 s 37-8, 40. Erslev s 362. W Christensen s 25, 27-8. – Aftalen om pådømmelse af fredsbrud og overgreb var kommet i stand i Vordingborg 1435 (HR 2:1 nr 453 og 533 § 14). Vedr Sundtold se iøvrigt HR 2:1 nr 533 § 6, 550, 552 samt 609-11. Bd 2:2 nr 124. Om stædernes anvendelse af mæglerrollen til at præcisere Vordingborg-aftalens bestemm, se Fritze 1964 s 85.
3. HR 2:2 s 11 n 1 af 1436 17/7, nr 132 § 3, 133. – 1436 7/7 var bisp Jens på Rügen (Rep Dan 6833).
4. HR 2:1 nr 607 s 546-7.
5. HR 2:1 nr 603 § 2, 609.
6. Styffe 2 nr 110.
7. Lecub 9 nr 77. Svartboken nr 459-60.
8. ST 3 nr 475. Gillingstam s 209-10.
9. Kumlien s 73.
10. Carlsson 3 s 354.
11. Erslev s 362-70. Lönnroth s 158-60. Carlsson 3 s 354-60. A E Christensen i Sc 21 s 51 ff. I Andersson 1974 s 355.
12. Lönnroth s 162-3. Carlsson 3 s 358-9. I Andersson 1946 s 102. – Se også Carlsson & Rosèn 1 s 282 og Rosèn 1966 s 198.
13. HR 2:1 nr 603-10. ST 3 s 160 ff.
14. HR 2:1 nr 602, 603 § 2, 609 s 552. – Om hanserepræs i Kalmar, se også HR 2:1 nr 612. Lecub 9 nr 177. Korner (ed Schwalm) s 562 § 1612 oplyser fejlagtigt, at stædernes repræs rejste »in Sweden to Wisbu, dar koning Erich do lach«.
15. HR 2:1 nr 603, 605, 608, hvor dog Hans Krøpelin ikke må opfattes som dansk RR. – ST 3 nr 475.
16. Läu 3 nr 173-4, 178. Mollerup 1 (1893) s 99.
17. HR 2:1 nr 609 s 552. Det da RR's omtale i 1439 overfor kg Erik, at de 3 rigers råd var til stede i Kalmar 1436, var bevidst tendentiøst for at bebrejde monarken ham hans holdning (Hude: Aktstk s 9). Diar Vatsten's oplysn (SRS 1,1 s 155) u 1439 25/7, at alle 3 rigers råder samt hansestæderne havde delt i Kalmar 1436 er også fejlagtigt.
18. Carlsson 3 s 354-5.
19. DN 3 nr 733-4. Storm i NHT 3:2 s 109-11. Johnsen 1919 s 170-1. Blom, G A i AV 4 s 72.
20. HR 2:1 nr 603 § 2, 609. W Christensen s 25. Om Erik Kr se også Arup 2 s 205.

Gillingstam s 210. – W Stein i GGA 1907 s 370-1 kritiserer Daenell for udsagnet, at Erik af P lovede alle hansestæder privilegier i Norden. Talen var efter alt at dømme kun om stæder, ikke om alle hansestæder.

21. HR 2:7 nr 454 iflg HR 2:1 nr 609. – Se Styffe 2 nr 111 og HR 2:2 nr 10, 13-4 for Eriks senere holdning.
22. HR 2:1 nr 603 §§ 4-6 jvf 609 s 551.
23. HR 2:1 nr 604. Lönnroth s 159.
24. Erslev s 364-5. Lönnroth s 159.
25. Lönnroth s 160 m n 1 synes påvirket af W Christensen s 25: »Hans (kgs) Eftergivenhed mod Stæderne bragte ham ingen Fordel over for Svenskerne, hvad han vel dog havde håbet«.
26. HR 2:1 nr 609 s 552: »De van Bard heft des riikes rad van Denemarken unde uns to gaste gehat ...«.
27. HR 2:1 nr 604 § 1 s 539.
28. Aschehoug s 208-9. Styffe 2 s LVI. Erslev: Dr Margr s 251.
29. HR 2:1 nr 603 § 7. Erslev s 364-5. Lönnroth s 159-60.
30. HR 2:1 nr 605.
31. Jvf Lönnroth s 160.
32. HR 2:1 nr 606.
33. Erslev s 365.
34. HR 2:1 nr 603 § 7. Det sv ønske om at undgå rettergang fremtræder tidl, se nr 603 § 4.
35. HR 2:1 nr 603 §§ 7-8.
36. HR 2:1 nr 608 § 8.
37. Lönnroth s 161-2.
38. ST 3 s 165-7. Se tillige Alin i UUÅ 1877 s 15-7. Erslev s 365-6. Lönnroth s 161 m n 1. – Magnus E's Landslag, – især Kungabalken art 4 i kgs ed (Schlyter: MELL s 7-8). – Lönnroth 1966 s 68 fremholder muligheden af, at bisp Thomas' indtryk fra Konstanz-konciliet går igen i udredningen. Om bisp Thomas se også Carlsson 3 s 357.
39. ST 3 s 165 m 2 sidste linier samt HR 2:1 nr 607 s 545 L. 10.
40. HR 2:1 nr 603 § 9. Erslev s 267. Taranger 3,1 s 301.
41. Lönnroth s 163.
42. HR 2:1 nr 603 § 10 jvf 607 §§ 1-5. – Kong Albrekt havde 1371 9/8 i sin forsikring til det sv RR bl a lovet, at de i No eller DK bosatte herrer, som ejede gods i SV, skulle beholde dem, hvis de gjorde behørig tjeneste for dem og under forudsætning af gensidighed (Hadorph 2 s 34-7. Engström 1 (1935) s 175-6. Lönnroth 1940 s 173).
43. HR 2:1 nr 607 § 6. Af da udenrådsadelige i Kalmar 1436 kendes Peder Ryning, den mangeårige foged på Borgholm (SMR 453. LUB 7 nr 403. Gillingstam s 275), Jens Olufssøn (Godov) til Hesle (Eline Gøye s 174 (også tr Hvass 3 s 124. Jens O hed egl Jens Jenssøn: Eline Gøye s 86-7 n 1)).
44. HR 2:1 nr 607 §§ 7-8. – Om hændelserne i Oslo i okt 1436, se NGL 2:1 nr 89 for fornyet våbenstilstand ml 12 af rigets mænd på kg Eriks vegne m Amund S (Bolt) og hans tilhængere, indtil ærkebispen, Råder og andre kunne mødes i Oslo. – I et dok af 1436 15/10 af Oslo Kpt blev Svarte Jöns erklæret udelagtig i A S's oprør (DN 3 nr 735). Svarte Jöns havde allerede 1432 27/10 tilbudt at opfylde klager (DN 16 nr 96). Gnidninger havde allerede på dette tidspkt været i vækst (jvf DN 3 nr 721).
45. HR 2:1 nr 603 §§ 11-2. Forliget tr ST 3 nr 475.
46. Se Schück, H i UUÅ 1914: Upsala Öd, ang de ældre forvaltningsgde. Lönnroth 1940 s 42 f. Sv Uppslagsbok 30 (1958) sp 600-1.
47. Grautoff 2 s 71.
48. Lönnroth s 164-5 jvf tillige Westman 1918 s 60. – Gillingstam s 210 opstiller formodningen, at Erik Krummediges forb til det sv RR's verdslige leder Krister Nilsson (Vasa), som var gift m en af Hr Eriks døtre, har betydet mere, end det nu kan bevises. Henriksson 1 (1963) s 164 opfatter Kalmar-forliget som Kr Nilssons værk.
49. ST 3 nr 475 s 160-5 iflg HR 2:1 nr 608 s 547-51, spec s 551. Erslev s 374 og i DHT 7:3 s 86. – Huitfeldts udsagn fol 2 s 482, at unionsforb blev renoveret og stadfæstet af Erik af P i Kalmar, henviser efter alt at dømme kun til det udat unionsforslag (fol 1 s 797 ff).
50. Jvf Styffe 3 nr 5 s 9. – Se tillige Kpt II afsn Konge og rigsråd n 46-7.

Det udaterede unionsforslag

1. NGL 2:1 nr 88. Erslev s 371 og i DHT 7:3 s 91. Lönnroth s 193-4. Carlsson 3 s 361, 364. Bøgholm 1944 s 52-3.
2. Erslev i DHT 7:3 s 87.
3. ST 2 nr 423. Rydberg 1886 s 56.

4. Läu 3 nr 178. DN 1 nr 757. Daae i NHT 4 s 70.
5. Klemming 1860 s 179 ff (også i Sahlgren 4 s 159). Westin 1946 s 234. Om O Petris mulige kilde, se Schück, H (1976) s 249. – Erslev citerer O Petri galt, når han henviser til Stockholm 1435 (DHT 7:3 s 81).
6. Lagerbring 4 s 166.
7. Aschehoug s 177. Jahn s 193. Molbech i DHT 6 s 50 (Söderköp eller senere). G v der Ropp 1875 s 43. Daae i NHT s 70. Y Nielsen s 288-9. Sars 3 s 73, 132 (har kun 1436). Rydberg i ST 3 s 168. Johnsen 1924 s 127-9.
8. Arup 2 s 208. Bruun i NT 1958 s 97. Losman s 192. Lönnroth s 191 dat udkastet til ml 1435-8.
9. Erslev i DHT 7:3 s 86 m n l. – Beviset for 1437 beror på enkelte sv råders ophold i Lund i nov (Rep Dan 6907. SMR 647). Om Söderköp.mødet, se DHT 7:3 s 84-5.
10. ST 2 s 566. Carlsson 1945 s 100.
11. Statsforvaltn s 53, 82 ff, 91 ff.
12. Lönnroth s 191.
13. Linton s 283-5.
14. Se tillige Storm i NHT 3:2 s 114 ff. Erslev s 379 ff.
15. Lönnroth s 192. Carlsson 1945 s 102.
16. Erslev s 372. Taranger 3,1 s 304-5. Lönnroth s 192-3. Carlsson 3 s 362-4. Bøgholm 1944 s 53, 59-61.
17. ST 2 s 564. Carlsson 1945 s 103.
18. Erslev s 372. Lönnroth s 194-5.
19. Carlsson 3 s 365 og 1945 s 104. Bøgholm 1944 s 53. Bruun i NT 1951 s 219. Konklavetanken fremtræder senere i årh fra svensk side, se DN 5 nr 765 med fejl datering.
20. Carlsson 1945 s 99. Om bisp Thomas' betydn, se H Schück i AV 4 s 210-1 og (1976) s 219 ff, 280 ff. Problematisk m h t bisp Thomas' som forfatter er, at Strängnäs-bispen ikke ifølge unionsforslaget skal være medlem hverken af valgforsaml eller -udvalg.
21. Lönnroth s 193-4. – Erslev s 371 og i DHT 7:3 s 92 ff. DRH 2 s 205, 208. Bøgholm 1944 s 52-3.
22. Carlsson 1945 s 99. – Om udfærdigernes evt inddragelse af 1319-forbundet mellem Sv og No, se ST 1 nr 192 og Werlauff 1829 s 513-4, Ahnlund 1 (1956) s 51, 53.
23. Lönnroth s 193-4.
24. Molbech i DHT 6 s 51. Aschehoug s 177-99. Erslev s 374-5 og i DHT 7:3 s 97. Huitfeldt fol 797 ff tillægger lovkraft.
25. Carlsson 3 s 365 og 1945 s 98-9.
26. Se eks Taranger 3,2 s 3. Imsen 1972 s 12 ff, 38-9 og i NHT 55 (1976) s 102 ff.
27. Jvf Sars 3 (1887) s 132. Ottesen 1902 s 49. – Se iøvrigt n. 22 for 1319-forbundet.

II Statskup og Rådsopposition 1436-1439

Erik af Pommern's manøvrer

1. Erslev s 376-7.
2. Rydberg 1886 s 57. Johnsen 1924 s 128-9. Carlsson 1945 s 104.
3. KK v 3251-3. Om Bo Stensson i Kalmar, se Kalmar Stads Tänkebok s 153.
4. Kumlien s 75 n 32. Carlsson 3 s 366.
5. Jvf Carlsson 3 s 366.
6. KK v 3313 nævner et tab på 200 mand og v 3298 hvert 2. skib. Korner (ed Schwalm) s 564 § 1616 omtaler, at Erik sejlede afsted med 24 skibe fyldt med folk, og at han under stormen mistede over 500 mand »alse men sede«.
7. Girgensohn i HGBL 1902 s 166, 173-4. Wehrmann 1904 s 204. Om Stargards position, se Assmann s 47. – Om betydningen af fid, se SRD 7 s 589 n 636 og Schäfer 1927 s CVI n 3.
8. KK v 3254 ff. Carlsson & Rosèn 1 s 281.
9. KK v 3257-77, 3282. Eriks rejse kan skyldes, at Gotlands tilhørsforhold havde været på tale i Kalmar og senere skulle behandles.
10. Erslev i DHT 7:3 s 84-5.
11. KK v 3278 ff, 3292 ff.
12. KK v 3348 ff. Erslev s 387. Kumlien s 76-7.

13. KK v 4506-11.
14. Lönnroth s 167 n 3. O Petri (Klemming 1860 s 191 og Sahlgren 4 s 170) mener, at det var »Danska herremän«. Tunberg 1931 s 92 mener danske »fullmäktige«. Carlsson 3 s 393 og Ljung: Söderköpings Hist s 54 regner med danske rigsråder.
15. SMR 1053. Rosman s 304.
16. KK v 3378 ff. Carlsson 3 s 367. Gillingstam s 275. Ljung: Söderköp's Hist s 56-7. – Om lenenes betydning se Lönnroth 1940 s 209-10. Carlsson & Rosèn 1 s 247, 266. Kjersgaard 4 s 554. Fritz 2 s 80. Benedictow 1971 s 24-5.
17. KK v 3464-75. Gillingstam s 275.
18. SRS 2,1 s 142. Se også dok af 1447 10/8 (K H Karlssons afskrift i SRA, spec s 248). Broder S blev begravet i Vadstena (SRS 1,1 s 153). Han var sandsynligvis brodersøn til Abraham Broderssøn: SHT 1962 s 443 jvf dog Welander s 54 og Bruun i DHT 11:3 s 52 ff.
19. KK v 3444 ff, 4428 ff. Reuterdahl 3,2 s 534 ff, SBL 8 N F s 298. Kumlien s 69 ff. Carlsson 3 s 374 ff.
20. SRS 2,1 s 140. Kumlien s 91. Carlssons idealiserende betragtninger i bd 3 s 374, 377, som følges af Moberg 1971 s 50 må afvises. At Erik Puke skulle have stræbt efter kongekronen som fremført af Carlsson 3 s 385 må ligeledes afvises.
21. KK v 3832 ff. – Mærk Karl Knutssons udtalelse fra 1435, at Erik Puke overfor ham skal have udtalt: »Jagh skall haffua godtz och penningà, skulle jagh och med wilia och wittskap gå y mitt egitt forderff« (HH 7 s 13). I den s k Puke-vise lægges Karl Knutsson flg ord i munden: »Hand (E Puke) haffuer røffuit mit fæderne godz« --- »och kommen mig selff i nød« (DGF 3 s 598 v 14-5). Hildemans opfattelse, at visens digter har villet sætte Karl K i dårligt lys må godtages (1950 s 105-6). Hvorvidt det imidlertid først skete i 1460'erne får stå hen.
22. Kroon i Sc 1946 s 281-2.
23. SRS 1,1 s 153. SMR 466, 476, 481. Kroon i Sc 1946 s 281. Ljung: Söderköp's Hist s 56. Losman s 227 ff.
24. Lindblom: Akter nr 74. Om dateringen se også Kumlien s 78-9 n 43. At der ikke er tale om et reelt priv. – brev har Schück, H (1976) s 270-1 klarlagt.
25. Herlitz 1 nr 79. Carlsson 3 s 369. Ljung: Söderköp's Hist s 55.
26. Carlsson 3 s 369.
27. Hadorph: Bjärköa-Rätten s 43-5. Se også Lagerbring 4 s 168. Lönnroth 1940 s 214-6. Carlsson 3 s 389-90. Carlsson & Rosèn 1 s 281. Rosèn 1966 s 200.
28. Lecub 9 nr 118 s 74. Se også Lögdberg s 14 n 13.
29. DGK 4 s 65-6. 1438 29/6 beseglede Malmø for første gang m »thet Secret, som thet Wapn staar vti, wor nathuge Herre Koning Erik gaff oss« (SRD 7 s 245). – Afbildn af stadsvåbenet findes foruden i MSU i Bjurling 1971 s 176.
30. Lecub 9 nr 151.
31. Lögdberg s 122 ff. Rebas (1976) s 57 ff.
32. G v der Ropp 1875 s 60 ff. Lönnroth s 169 ff. Carlsson 3 s 395 ff.
33. HR 2:2 s 102-3 n 3. DO-Reg I nr 7318. Voigt 7 s 695. Styffe 2 s 319. Simson 1 s 194.
34. HR 2:2 s 102-3 n 3. Muligvis er der tale om hg Bugislav den IX's (1418-46) svoger Henrik den Ældre, hg af Mecklenburg-Stargard (Carlsson 3 s 396).
35. HR 2:2 s 102-3 m n 3. Voigt 7 s 695-6. Niitema s 198.
36. HR 2:2 nr 125 m n 2. DO-Reg I nr 7341-2. SHT 1950 s 293 n 1.
37. Grautoff 2 s 76. Krantz i Chronica lib 8 s 340 har intet tal, men blot »instructa classe, magno militum numero«.
38. Jvf DO-Reg I nr 7318. Hr 2:2 s 102 n 3 og nr 120.
39. Lögdberg s 14.
40. HR 2:2 nr 125 m n 2. DO-Reg I nr 7342. Voigt 7 s 696.
41. HR 2:2 nr 120 (Hirsch s 137-8 er ufuldstændig). Danzigs ønske om Sundtoldoplysn fra Lübeck 1437 16/6, se HR 2:2 nr 121 (Hirsch s 138-9 ikke fuldstændig). Se også HR 2:2 nr 122, 126-7. Poelman I,1 nr 1293. – Om Eriks ophold i Danzig, hvor han 1437 15/6 udstedte et brev vedr Sundtolden fra Hildebr Tannenbergs hus, se SRP 4 s 654. 1437 31/7 takkede Danzigs råd og 2/8 et antal fruer for besøget i staden (HR 2:2 nr 127-8).
42. Carlsson 3 s 440. Niitema s 198-9. Erik var muligvis klar over fætterens nervøsitet for ham og fik HM til ikke at berette om sin ankomst til Preussen 1437 7/8 (HR 2:2 s 102-3 n 3). 1437 10/9 takkede Sigismund HM for brevet og anmodede om yderligere oplysninger (Altmann 2 nr 12075). Om Eriks tidl forb til Sigismund, se Erslev s 97 ff, Seeliger s 7-60.
43. Lönnroth s 169.

44. HR 2:2 nr 118.
45. Grautoff 2 s 75. Lönnroth s 169. – Skulle den af det sv RR til HM 1438 15/7 omtalte sendefærd til Erik »nw to vorjaren« v bisp Nils og Hans Krøpelin være at indpasse til dette tidspunkt (Styffe 2 nr 114)?
46. Se note 44.
47. HR 2:2 nr 124-5, 129.
48. HUB 7,1 nr 210 med n 2, 267 m n 3 jvf s 132 n 1-3. Korner (ed Schwalm) § 1549 s 514. Koppmann 2 s 61.
49. KK v 4527 ff og v 4534, at det sv RR modtog kongens brev i Idösund. 1437 22/7 opholdt Krister Nilsson og Karl Knutsson sig i Idö (Herlitz 1 nr 82).

Konge og Rigsråd

1. Grautoff 2 s 76. SRS 3 s 296. Carlsson 3 s 96 mener, at Erik blev ved Hiddensee i det mindste til slutningen af okt.
2. Hude: Aktstk s 16 § 10. Pomm Krønike s 329. Carlsson 3 s 396.
3. HUB 7,1 nr 311 s 153 m n 1.
4. Grautoff 2 s 76. Korner (ed Schwalm) s 568-9 § 1630. SRS 3 s 296.
5. Grautoff 2 s 76-7. Korner (ed Schwalm) s 569 § 1630.
6. Carlsson 3 s 396 (»troligt ... att en hänvendelse från DK's RR påverkat hans beslut«).
7. HR 2:7 nr 454 jvf LUB 7 nr 779. Erslev s 482 n 11. – 1436 25/10 havde repræs fra Lübeck, Hamburg, Wismar skrevet til Erik af P om at efterleve afgivne løfter og ikke støtte det nye råd i Rostock (HR 2:2 nr 13). Om J Grim 1437 24/6, 1437 22/7, se Eline Gøye s 409, TS 2 s 259 nr 26.
8. Bisp Naune J afholdt møde og herredag i Odense iflg Huitfeldt: Bispekrønike s 42. Vedel Sim: Odense Byes Hist 1,2 s 123. Sa FHT 1 (1859) s 306. – 1437 25/3 var bisp Jens i Roskilde: Rep Dan 6867.
9. Rep Dan 6878. Se også ÆA 3 s 336. – Sct Gertruds Kapel: Kgl Bibl Kbh: Thotts Saml 4°, 1390. Nr 15. H J Hansen i Ark og Mus III s 142.
10. Rep Dan 6891-2. CE nr 261.
11. Rep Dan 6899. Suhm 13 s 873-5 aftrykker et dok af 1437 20/9, hvorefter kongen lod optage en vidisse over dok af 1374 26/3. Dok er dat kgs retterting i Aalstrup; men et blik på perg dok i Sten Basses arkiv i DRA gør det klart, at kongen ikke har været til stede, i betragtning af påskriften på dok's bagside, at brevet er udstedt af rigskansleren. – Kumlien s 100 lader Erik rejse til Kbh. – På overfarten til DK skal Erik være blevet overrasket af en voldsom storm, og 12 skibe skal være gået tabt (Grautoff 2 s 77). Udsagnet må betvivles og henhører sandsynligvis til 1436.
12. Rep Dan 6911.
13. Bisp Herman synes endnu at leve 1437 30/5 (APD 3 nr 1793). Om Thorleif se Läu 3 nr 197. Rep Dan 6920.
14. Rep Dan 6197, 6909. W Christensen s 89 n 2.
15. Rep Dan 6911.
16. HUB 7,1 nr 317 m n 1 s 156. Brudstk i DHT 4:5 s 19 m n 1. W Christensen s 28-9. Statsforvaltn s 657. – Jahn s 175 n 3 misforstår ganske brevet.
17. Hude: Aktstk s 4, 14, 29. – Om Aalholms og Ravnsborgs styrke som kystborge, se Lorenzen V i LFHSÅ 1961-3 s 274 ff inkl enkelte oplysn om Tranekær og Stegehus. Stege, se Trap IV,1 s 120. Ravnsborg IV,3 s 792 ff. Aalholm IV,3 s 919. Tranekær V,2 s 938.
18. A E Christensen i Sc 21 (1951-2) s 48 ff.
19. Hude: Aktstk s 8, 34-5 § 10.
20. Hude: Aktstk s 29. Om bispesædets tidl forb til hg Barnim, se Rep Dan 6491.
21. APD 3 nr 1805 f, 1823, 1835. Läu 3 nr 211. – 1437 18/10 var bisp Jens i Roskilde og atter 1438 30/1 (Rep Dan 6900, 6924. Arhnung 2 s 44). Bradley s 151 lader fejlagtigt bisp Jens rejse til Rom i 1439.
22. Carlsson 3 s 398.
23. Rhode (1859) s 52 f, 557 ff. Vedel Sim: Rugds Hist 1,2 s 8 n 1 jvf Rep Dan 6801.
24. ST 3 nr 450, 455. Eline Gøye s 91.
25. Om Eriks baltiske pol se Carlsson i BS 40 (1938) s 1-17, jvf dog H Bruuns kritiske bem i DHT 11:2 s 166-8.
26. Hude: Aktstk s 29.
27. SRS 1,1 s 151. Styffe 2 s XCIV. Statsforvaltn s 209.
28. Erslev s 389. Lönnroth s 170. Carlsson 3 s 401.
29. Bojsen: Stege Bys Bog s 8, 10-1, 123-5, 159. Bruun i DHT 11:6 s 554-5.
30. Hude: Aktstk s 5, 10, 30.
31. Hude: Aktstk s 3-21.
32. Korner (ed Schwalm) s 569 § 1630.
33. Lütken, V 1909 s 58-9. DAA 1892 s 101. Rosman s 296.
34. Se note 29.
35. Se tillige Pontopp i Da Atlas 3 s 160, som efter omtalen af Sten Basse på Elmelunde

slot 1406 udtaler vedr Stegehus: »Waldemar, en Mand som menes at have været af Kgl Byrd, var her tillige m Sten Basse, men boede på Stegeborg og havde allene over Byen at raade«. – Det er uklart, om der hentydes til Vald Bydelsbak (ST 3 nr 450) eller hg Vitslav. Den ældre litt var uenig om V Bydelsbaks slægtsforhold (Paludan, J 1 s 254). – Som en kuriositet må bemærkes, at der i Elmelunde kirke fandtes et sigil forestillende en kvinde i en båd m overskriften: Dorothea [= Cecilie?] Kongerick Concubin. Den ældre litt har tydet dette, som at hun levede på Stegehus (Sandvig (1776) s 17. NHT 2:2 s 369 n 1). Intet vides herom.

36. KK v 4576 ff.
37. Rep Dan 6907. SMR 647.
38. Huitfeldt fol 801.
39. Carlsson 3 s 399. Bruun i NT 1958 s 99. Se også Jahn s 175-6. Molbech i DHT 6 s 54-5.
40. Skoglund s 51-3. Hagnell 1941 s 171 f.
41. Huitfeldt fol 791-2 iflg 800, 802. Lagerbring 4 s 169 antog H's oplysn om drøftelserne i Lund for at være gisninger. Huitfeldt har efter alt at dømme sine oplysn fra Hamsfort, som har haft besvær m at placere unionsforslaget hhv til Halmstadmødet 1435 (jvf O Petri) og Lund 1437 (SRD 1 s 329-30). Fejlagtighederne m h t datoer og Eriks rejser går tilbage til Alb Krantz (G v der Ropp 1875 s 39 n 1).
42. Huitfeldt fol 805-7.
43. KK v 4594 ff. Styffe 2 nr 114. Hude: Aktstk s 15. Molbech i DHT 6 s 48. Kumlien s 100, 113 n 118. Carlsson 3 s 399.
44. Carlsson 3 s 399.
45. HH 7 s 96-7. SMR 703-4. Tunberg 1931 s 95. Lönnroth s 170. Kumlien s 110-6. Carlsson 3 s 399-400.
46. Rep Dan 6855 jvf med fejl datering til 1437 1/7: ST 2 s 621-2, Styffe 2 nr 53-5.
47. Rep Dan 6835.
48. NGL 2:1 nr 90. Storm i NHT 3:2 s 114-5.
49. Rep Dan 6909. Läu nr 197.
50. Läu 3 nr 197.
51. Erslev s 390.
52. Läu 3 nr 203.
53. Losman s 135. Se også Skyum-Nielsen i Sc 23 s 24.
54. Rep Dan 6920.
55. Rep Dan 6936, 6932. Endnu 28/3 opholdt kg Erik sig på Nykøbing, hvorfra han skrev til fogeden på København slot Mogens Gøye og bad ham sende 100 lybske mark i småpenge (Kgl B K afskr Add 122 Bl 61 r 4^0). 1438 6/2 var M Gøye i København (KD 2 nr 53).
56. Rep Dan 6934 iflg AB s 141 m n 3. RR Morten Jenssøn udstedte 1438? 25/3 et dok til M Gøye (El Gøye s 89).
57. Rep Dan 6936.
58. HR 2:2 nr 119-23, 126-7, 213-4 § 21. Poelman I,1 nr 1293. DO-Reg I nr 7380. Hirsch s 140 m noter.
59. HR 2:2 nr 213. Hirsch s 140.
60. Jvf tillige Carlsson 3 s 398.

Vordingborg-forhandlinger 1438

1. Mødet var ikke et Danehof (Hude 1893 s 142, 204). I den ældre litt er mødet p g a Huitfeldts fejltagelse (fol 791) dat til 1436.
2. Hübertz 1 nr 17.
3. ÆA 2 s 284 nr J 91 m n 3.
4. Hude: Aktstk s 3-21, 23-38.
5. Hude: Aktstk s 24 § 2. Erslev s 113-4. – slotsloven over Axeval 1405 5/2 lød på Eriks søster Katarinas hånd, hvis dr Margr og Erik døde. Døde de alle, skulle slotsloven stå til rigets hånd i Sv m den best, at den, der blev konge i alle 3 kongeriger, skulle få Axeval (SD 1 nr 531). Fra det 2 årti af årh indsatte Erik hg Bugislav i slotslovene. I lensbrevet 1422 på Orkneyøerne forpligtede lenstageren sig til udover Erik og Bugislav først at udlevere lenet til en evt anden af kgs slægt, når et flertal af rigernes råd krævede det (Huitfeldt fol 685-6).
6. Hude: Aktstk s 13-4 § 3, 16-7 § 12.
7. Hude: Aktstk s 4-5, 14, 30.
8. Hude: Aktstk s 10.
9. DN 5 nr 667. Carlsson 3 s 402 og i SBL 14 s 278-9.
10. ST 3 nr 476. Svenskerne omtaler ikke Oluf Ax 1438 15/7, se Styffe 2 nr 114. Carlsson 3 s 404.
11. Carlsson i SBL 14 s 278-9.
12. Hude: Aktstk s 5, 29. Lönnroth s 171.
13. Hude: Aktstk s 16 § 11.
14. Hude: Aktstk s 30. Lappenberg s 133. Erslev s 393.
15. LUB 8 nr 266. C Voigt i ZGSH 1915 s 336 m n 2. W Christensen s 37 n 4.
16. Gurre ligger 6 km fra Helsingør. Om borgens størrelse og møntprægningssted, se Smidt i FNA 1933 s 57-74 og Galster s 22,

50. 1458-70 var Gotskalk Barsebek høvedsmand her (CE nr 118. DAA 1885 s 66). Lenet og herrederne var da lagt under Krogen (DHT 1 s 475-7).
17. Rep Dan 7232, 7501. P v Möller 1 (1874) s 109, 141 mener, at Oluf Ax i 1440 havde Aalholm, men bevis herpå savnes. Et dok, hvor Hr Oluf (R 1441!) skøder broderen Aage gods herfra, eksisterer alene i sen afskrift og er tydeligvis fejldat (Rep Dan (bd 3) nr 7136 og ombytn s 853).
18. Pomm Krønike s 328 ff. Huitfeldt fol 800. Adelshistorien ref af flere, bl andre O Nielsen 2 (1879-85) s 39-40, Erslev s 390.
19. Hude: Aktstk s 5, 17. Lappenberg s 134. – Anders E: Hude: Aktstk s 22, 38. Peder B: Mollerup 1893 s 132-5. L Brandt: NGL 2:1 nr 95. Krantz' oplysn i Chronica liber 8 s 341 i fortsætt af Nortelb Sassen (Lappenberg), at Erik tager til Pommern, beror på en forveksling m 1441. Den lybske krøn (Grautoff 2 s 75) lader Erik drage til Danzig, hvilket også er en anakronisme. Storm har i NHT 3:2 s 119 n 1 aflivet en ældre antagelse (se eks Daae i NHT 4 s 92 n 1), at Erik af P fra Rügenwalde 1438 udstedte et norsk adelsdiplom. Det skete først 1458.
20. Rep Dan 6947, 2:5 nr 8861 jvf Ldipl 1438 19/6.
21. Rep Dan 6975, 6993.
22. Jvf MHD 1 s 564.
23. Hude: Aktstk s 5.
24. Hude: Aktstk s 10, 17, 31-2, 41. Carlsson i SBL 14 s 278 godtager, at bønderne hyldede Bugislav på LT.
25. Hude: Aktstk s 34 § 9.
26. DPHT 5:4 s 4. Brødescher er fejl for brøddiske, se W Chr i DPHT 9:2 s 4 n 6. Erslev s 483 n 20 har misforstået udtrykket (»Skiver af simpelt Brød, der brugtes som Underlag«).
27. Se eks Mollerup i DHT 5:5 s 11. Erslev s 393-4. Arup 2 s 209. Lönnroth s 171.
28. Hude: Aktstk s 16, 30, 33.
29. Rep Dan 6817 og 2:1 nr 1846.
30. Huitfeldt fol 792. – I samme forb udtaler H, at det s k Stettinske hus ifølge rygte skal være bygget på denne tid for at styrke hg Bugislav, men intet vides herom (se Engelstoft 1880 s 94, 120 f).
31. Lorenzen i FÅ 7:2 s 344 ff. Om Kolding som vejknudepunkt, se Matthiessen 1927 s 118 og VAÅ 1929 s 5-6. På Hønborg var Folmer Mortenssøn (Gyrsting) høvedsmand 1445 27/9 (Rep Dan 7553). Hindsgavl, se Mygdal i FNA 1944 s 42. Korsør, se Roussell s 63 f. Slotstårnet var under Erik blevet forstærket indvendigt og gjort højere med 4 stokværk. Se iøvrigt Mathiesen i ANO 2:17 s 45 ff.
32. Huitfeldt fol 802.
33. Mallet 4 s 462-3. Barthold 4,1 s 119-20.
34. DCP nr 58. Se også Rep Dan 2:1 nr 277.

Kalmar-mødet 1438

1. ST 3 nr 476. Styffe 2 nr 114. Oluf Ax opholdt sig 1438 15/6 på Vemmetofte (Fakse H): Matzen 1869 s 391. Rep Dan 6952. 1438 25/7 er bisp Jens tilbage i Roskilde (Rep Dan 6963). Huitfeldt fol 818 jvf 820 mener, at Kalmar-mødet blev afholdt i marts 1437, hvad der, idet han aftrykker Kalmar-traktaten, grunder sig på hans fejlagtige kronologi.
2. DN 5 nr 667. Erslev s 394 ff.
3. DN 5 nr 667. Carlsson 3 s 403 ff.
4. Erslev s 395.
5. DN 5 nr 667.
6. DN 5 nr 667. Styffe 2 nr 114. Kumlien s 123 ff og i SHT 1930 s 489 argumenterer for, at særlig marsken Karl Knutsson var ledende ved det sv svars udfærdigelse.
7. KK v 5048.
8. KK v 5062 m ændr linie 1-18 s 349. Kumlien s 124. Carlsson 3 s 409. – Bo Stensson og hans folk opbragte i sommerens løb gods fra lybske købmænd (HUB 7,1 nr 502).
9. Lönnroth s 171. Carlsson 3 s 404. Smlgn Taranger 3,1 s 310.
10. Jvf Kumlien s 124, at skrivelsens angreb også gjaldt »det danska riksrådet.«
11. ST 3 nr 476. Erslev i DHT 7:3 s 94-5. Arup 2 s 209. Lönnroth s 171 ff. Carlsson 3 s 404 ff og i SHT 1930 s 458.
12. Se tillige Erslev s 397.
13. ST 2 s 565. Lönnroth s 196 anser 1438-dok's § 5 for ny.
14. Traktatteksten »thet gamble forbund« forefalder lidet konkret og ikke så præcis som de hidt års påpegn af sambindelse oc forbindelse breuen, hvorfor udsagnet må forstås som den hidtil gældende ordning (Rydberg 1886 s 58).
15. Se tillige Nielsen, H 1938 s 59.
16. Lönnroth s 196 f. – At kongevalgbestemmelsen skulle skyldes Karl Knutssons modstand mod et fælles kongedømme, da han selv tragtede efter tronen i Sverige,

er ikke tilstrækkeligt dokumenteret (Erslev s 395-6, Carlsson 3 s 406).
17. Bøgholm s 63. – Erik var selv klar herover, se Hude: Aktstk s 31 § 6.
18. Erslev s 396. Lauring, P s 70. Lönnroth s 172. Tunberg 1931 s 96: »tämligen intetsägande unionstraktat«.
19. Lönnroth s 196 f.
20. Hude: Aktstk s 17 § 12.
21. Styffe 2 nr 114.
22. Hadorph 2 s 126 ff.
23. KK v 5097.
24. Carlsson 3 s 409.
25. KK v 5300 f. Kumlien s 131, 134 n 76. Carlsson 3 s 410.

Korsør-mødet 1438

1. KK v 5132-3.
2. Hude: Aktstk nr 2 s 3-8.
3. SRD 1 s 330 iflg SRD 7 s 200. Hude: Aktstk nr 2. La Cour, L F 1926 s 103. – 1438 9/11 er Iven Foss på Aalstrup på Lolland (Rep Dan 6977).
4. DF 1 nr 116, Rep Dan 6975: Hvass 3 s 47 mener, at kg Erik udstedte dokumentet. – Dok's Oluf Ax er RR af slægten Thott og ikke Oluf A (Gøye), som levede 1415 24/12, men vistnok var død 1417 5/4 (DAA 1896 s 148).
5. Hude: Aktstk s 8, 34-5 § 10. Kinch 1 1869 s 308. Arup 2 s 209.
6. Hude: Aktstk nr 2. E Hoffmann 1975 s 118-9.
7. Hude: Aktstk s 7 iflg DN 5 nr 669.
8. Hammerich I s 126. Erslev i DRH 2 s 467. Carlsson 3 s 407.
9. Huitfeldt fol 818.
10. Opfattelsen overtages af den da Rimkrønike (Toldberg 1 s 153, 2 s 145, 3 s 134).
11. DN 5 nr 669. Jahn s 188. Carlsson 3 s 437-9 og i SHT 1930 s 451. – Baden 2 s 174 og Koht i NBL 3 (1926) s 148 antager også et brev til No. Pfaltzgrev Philip Ludvig (1563) s 11-2 lader Kristoffer beråde sig m slægtninge og venner, inden det da tilbud antages. Intet vides herom.
12. Jvf tillige Carlsson 3 s 429.
13. Hude: Aktstk s 11, 20.
14. Carlsson 3 s 408.
15. Huitfeldt fol 811.
16. Hude: Aktstk s 11.
17. SRS 3,1 s 326. Grautoff 2 s 79. Reimar Koch s 492 følger den lybske krønike, men placerer u. 1439. – Niitema s 206.
18. SRS 3,1 s 325-6. Se også DHT 5:3 s 731.
19. Niitema s 199-200, 207. Om Albrekt, som var g m kejser Sigismunds dt Elisabeth, se Chron d D Städte 30 s 1 m noter.
20. Carlsson 3 s 440. – 1434 27/9 regnede kejser Sigismund DK til kejserriget (Niitema s 197 jvfr 206).
21. Rep Dan 6407, 6641, 7785. SRD 4 s 573. Bernholm s 42. Dkirker Sorø amt 1 s 89. Om abbed Niels se også KD 1 nr 106. HR 1:8 nr 843. 1439 23/4 modtog han gods af abbeden i Næstved (SRD 4 s 503).
22. Rep Dan 7078.
23. Losman s 141-2 jvf dog Nyberg i SKÅ 1971 s 10.
24. Om Antvorskov som hovedsæde for prioratet Dacia, se Bernholm s 20. Olsen, T H 1962 s 30 ff. – På et nu ukendt tidspunkt bevidnede domkapitlet i Roskilde det no Varna klosters friheder, som pave Eugen IV efter 1439 havde undt Johanniterordenen (DN 17 nr 1026).
25. ST 3 nr 475. SRD 1 s 263, 265. SRS 1 s 38. Paulsson: Annales s 325. Lindström s 447. – DAA 1891 s 132.
26. HUB 7,1 nr 267. Petersen, A 1877 s 25 formodede, at Henn Podebusk først døde omtrent 1445. ST 3 nr 473 a. Rep Dan 7842.
27. G v der Ropp 1875 s 74 n 2. Erslev s 399.
28. Mollerup 1893 s 132.
29. Rep Dan 6977, 6993 iflg 6899, 5555. Reg Dan 5230.
30. Mollerup 1893 s 178.
31. Rep Dan 7002, 7006. W Christensen s 34 n 3.
32. Rep Dan 6959.
33. SRD 7 s 419.
34. Rep Dan 6792. HR 1: 5 nr 287.
35. Hude: Aktstk s 43, og Mollerup 1893 s 132.

Bisp Thorleif og Rigsrådet

1. Hude: Aktstk s 8. NBL 3 s 147.
2. Hude: Aktstk s 10, 41. – Pontopp 2 s 482. N K Andersen 2 s 273. Nissen, A 1935 s 88.
3. Losman s 136.
4. DN 7 nr 408.
5. NHT 4 s 90.
6. Om A Sigurdssons oprør, se Daae i NHT 4 s 76 ff og bd 3:1 s 488 ff. Storm: NHT 3:2 s 101 ff. Erslev s 379-80. Bang, A C 1912 s 282-3. Johnsen 1919 s 170 ff og

1924 s 117, 122 ff. Bull 1922 s 293-6. Koht 1926 s 29 ff. Aldener i NHT 34 s 407 ff. Marmøy 4 s 40-2. Imsen 4 s 359 ff.
7. DN 3 nr 745-6, 750-2. Koht 1926 s 33 f. Hasund 1934 s 250. Holmsen 1 s 447 f.
8. DN 3 nr 754. Daae i NHT 4 s 86 ff. Taranger 3,1 s 314.
9. DN 3 nr 760. Steinnes 1 s 41-2.
10. NGL 2:1 nr 90-1. Steinnes 1 s 42.
11. NGL 2:1 nr 307 § 20 s 555 m n 6. Om bisp Jens i DK, se Storm i NHT 3:2 s 116. Johnsen 1924 s 117.
12. Fliche 1962 s 354 ff. Losman s 137.
13. Huitfeldt fol 802, som følges af Pontopp 2 s 566-7. Clausen, H N 1825 s 81 ff. Helveg 2 s 306. – Erslev s 486 n 58.
14. En oplysn om bondeoprør 1443 bygger på en forstyrret årbog af P Olai (SRD 1 s 195). Ældre forfattere godtog notitsen: Jahn s 200. Dahlmann 3 s 171, 173 (1847 udg s 200). Molbech i DHT 6 s 69 og i Hist Aarbøger 2 s 105.
15. NGL 2:1 nr 315 iflg DN 4 nr 863.
16. Jvf NHT 4 s 90 n 2. Bull 1922 s 298 n 1. NBL 6 s 609. NGL 2:1 s 555 n 6.
17. Y Nielsen s 282. NBL 6 s 608-11, spec 609. DBL 8 s 395. NGL 2:1 s 398 n 1.
18. Koht 1926 s 32 n 1.
19. DHT 7:2 s 517-8 (»episcopus Vandalie«). Rebas i Sc 1977 s 140 er tilbøjelig til at godtage en forb ml kg Erik og bønderne 1441 via bisp Thorleif. Synspunktet udgår fra opfattelsen, at Svaning på dette punkt er pålidelig.
20. ÅB 2 s 40 nr 12. Om Thorleif se kpt V afsnit: Forholdet til kirken n 53.
21. Pontopp 2 s 571 ff. – APD 2 nr 1512, bd 3 nr 1782, 1793-4. DV nr 37. Helveg 1855 s 16, 20 og 1870 s 312. Mackeprang i Jy S 3:1 s 485-93. Severinsen 1932 s 292 ff. C P O Christiansen 1941 s 434. N K Andersen 3 s 53. Dahlerup: Sysselprovsti (1968) s 267. Losman s 132-3.

Situationen ved årsskiftet 1438-1439

1. Rep Dan 6991. ÆA 3 s 294. Se også ÆA 2 s 46-7 nr L 28.
2. Bisp Jens: Rep Dan 6980, 6994. Arhnung 2 s 45. Kristian: Terpager s 289-90. Kinch 1 s 304-6. Reg Dan 3614. Naune: SRD 1 s 330. Sa FHT 1 s 306-7 m fejl datering.
3. DM 3 s 183 ff. – Tidspunktet for Odense stiftssynoder er beg af juni (Kroon 1948 s 52). Om Cathedraticumformerne, se Thestrup 1756 s 271-2. Helveg 1855 s 43 m n 1. DRH 2 s 673. Kroon 1948 s 153-5.
4. Huitfeldt fol 599 og den geistl Hist s 42. Pontopp 2 s 431. DM 3 s 268. Vedel Sim: Odense Byes Hist 1,2 s 117. – Om Lübeckbispens tilsvarende strenghed, se Chron d D Städte 30 s 7.
5. APD 3 nr 1721. Riemann, P 1941 s 84.
6. HUB 7,1 nr 417, 704 §§ 4, 11. HUB 8 nr 1160 §§ 61-7. HR 2:2 nr 290 § 8. G v der Ropp 1875 s 81 n 2. W Christensen s 33.
7. KK v 2805 ff. Carlsson 3 s 371.
8. Se eks Erslev s 402. Arup 2 s 210.
9. Huitfeldt fol 819. – Se også Dahlmann 3 s 202. G v der Ropp 1875 s 86. Erslev s 402.
10. DHT 5:5 s 12.
11. Wehrmann 1904 s 197.
12. Pomm Krønike (v Groenwall i BS 1889) s 330. Barthold 4,1 s 116.
13. DN 7 nr 409. Assman s 41-2. Brevet nåede sands aldrig frem, da det senere var i dansk besiddelse (Daae i NHT 3:5 s 247).
14. Hude: Aktstk s 17.
15. HR 2:7 nr 466.
16. HR 2:2 nr 401 s 320. – 1440 20/4 var hg Barnim og Vartislav i Pomm (CDB 2 hauptth 4 bd nr 1596).
17. Jahn s 512 nr 15. – 1440 23/7 er hg Bugislav i Rügenwalde i Pomm (DO-Reg I nr 7734).

Tronskiftet 1439

1. Grautoff 2 s 80. – Se sekundært SRD 1 s 330. En yngre krønike (sands m P Olai som forfatter) siger efter påske (SRD 6 s 239). Pfaltzgrev Ludvig s 12 mener, at Kristoffers indtog skete »circiter festum Paschalis«. Tilmed vil han vide – omend fejlagtigt – at udsendinge fra alle rigerne havde indfundet sig i Lübeck i stort tal. – Jhs Laxmand var 1439 11/5 på Bornholm (Läu 3 nr 206).
2. Hude: Aktstk nr 3 s 8-12. HR 2:2 nr 306. Jahn s 509. Ops brevet er udst på papir, hvad dog ikke tillader større statsretl overvejelser, jvf T Jexlev s 88.
3. W Christensen s 34-6. Erslev s 401 og i DRH 2 s 467-8. Carlsson 3 s 441-2.
4. G v der Ropp 1875 s 83. Erslev s 404. Daenell 1 s 303. Tunberg 1931 s 99. Kumlien s 151.

5. Lönnroth s 145 ff, 174 ff og i Sc 4 s 50 samt Biskop Thomas (1966) s 42.
6. KK v 5225 ff, 5272 f. Kumlien s 129 ff. Carlsson 3 s 410 ff. Gillingstam s 218-9. – I bisp Thomas' formaningsbrev til Karl K udtales det: Konung i Swäria skulle wara then som rätten skuldhe mesthe styrkia ...« (SRS 2,2 s 168).
7. Klemming: Sv Medeltidsdikter s 389 linie 120.
8. KK v 5272 f.
9. Kumlien s 73, 113, 123, 127. Lönnroth s 166. Om Karl Knutssons stræben efter at blive konge, se Schück, H (1976) s 260 f, 262.
10. Kumlien s 138 ff. Carlsson 3 s 410 ff.
11. Hadorph 2 s 129. KK v 5945. Carlsson 3 s 419-20.
12. Hadorph 2 s 128 f. SMR 893. Schück, H (1976) s 234 nr 61. – SHT 1930 s 493 n 5. Carlsson 3 s 419 ff.
13. KK v 5954. Daae i NHT 4 s 95. NHT 3:1 s 255.
14. Lecub 9 nr 439. SMR 952. Carlsson 3 s 422-3. Gillingstam s 223.
15. Hadorph 2 s 132 ff. Kumlien s 147. – Hvorvidt Hadorphs aftryk i Stadgar s 45-6 om högmåls ugerninger, som blev stadfæstet i Stockholm i 1439, stammer fra dette tidspunkt, vides ikke (Tunberg 1931 s 98. Almquist 1960 s 503 ff).
16. Visen tr Klemming: Sv Medeltidsdikter s 391-2. – Lönnroth 1966 s 26, 44 og i Sc 4 s 30 ff, hvor frihedsvisen ses som et svar på Eriks anklager mod Karl Knutsson, idet rådsproklamationen alene forfægtede rigsinteresserne i et forsøg på at få Sveriges folk til at støtte rigsforstanderen. Carlsson 3 s 429 ff. Kumlien s 148-9 og i SHT 1930 s 495, 497, 500. Om visens dat se tillige Hjärne i FHT 1919 s 119 ff (efter N Stenssons optræden og før Karl K's valg i efteråret 1440). Sjödin i SHT 1925 s 231 ff mener, at visen er skrevet m tanke på valgmødet i okt 1440. Lönnroth i Sc 4 s 50 dat til før 1439 21/8.
17. KK v 6028 ff. Carlsson 3 s 421 ff. NHT 4 s 96. SHT 1930 s 501 m n 5.
18. DN 5 nr 680. Se også Hjärne i FHT 1919 s 107-8. Kumlien i SHT 1930 s 502-3. Carlsson 3 s 446 ff.
19. Carlsson 3 s 448.
20. Sammenlign m bisp Thomas' formaningsskrivelse til Karl Knutsson: »Thu hafuer nu wäkt up mot tik konung Erich, alle hans wenner, en storan deel af Riderskapena i Swerike och i Danmark, som misth haua thera wenner och gods« (SRS 2,2 s 167-8).
21. ST 2 nr 423 s 560 ff. Der synes ikke at være tale om 1438 års Kalmartraktat, som G Carlsson og A Mohlin mener (SHT 1930 s 458 n 4, 1950 s 352, Carlsson 3 s 448), og Hjärnes argumentation i FHT 1919 s 109, at udtrykket kun gælder 1436, må afvises.
22. Sammenlign ST 3 s 163 ff. – wrækkia = hævne, blive genstand for hævn (Söderwall: Ordbok II 2 s 1013).
23. Lönnroth s 174. Carlsson 1945 s 105 og i Lunds Domkyrka ... s 506.
24. Hude: Aktstk nr 3 s 8-12.
25. Hude: Aktstk s 6, 20. HR 2:2 nr 306 s 244, 401 s 320 og 2:7 nr 466. KR 16 s 1161. – Synspunktet, at Erik selv overgav rigerne, overtages af den da Rimkrønike (Toldberg bd 1 s 153, 2 s 144, 3 s 133).
26. ÅB 2 s 10 og Kroman: Den da Rigslovgivn s 188, 194, 200, 204, – alle § 14. 209 § 11 (moderne oversætt. i DK's Riges Breve 2:8 nr 176). Best optages i Kr I's hdf § 4 m fl: ÅB 2 s 44. Matzen 1889 s 83 m n 5. – Se iøvrigt Hude 1893 s 214, Helle s 441 vedr tolkningen af det snævre råd.
27. Smlgn ÅB 2 s 41. Se også Larsen: Saml Skr 1 s 354, at 1320-hdf fastslog, at den egl adkomst til tronen er valg, ikke arv.
28. Sc 21 s 47. – Se tillige Kern 1968 for det i middelalderen gældende princip, at gl love trods fortolkning og nye regler stadig har gyldighed (s 159 ff »old law breaks new law«). – 1320-hdf tilgodeså kirken og adelen (Mohlin 1960 s 150-4).
29. DHT 10:2 s 84 ff. I tilknytning til Bruun kan nævnes, at Rhode 1 (1859) s 407 anså Anders Pederssøn (Godov) for at være RR. G v der Ropp 1875 s 83 og Schäfer i HGBL 2 s 215 anså alle 37 for RR. Heise i DV s XLII regnede Laurids Thomessøn (Vesteni) for RR 1439 og Barner s 134, 169 anså Timme Nielssøn (Rosenkrantz) for RR.
30. Jahn s 509.
31. Undersåtsforhold: Löfquist s 174 f, 185, 194 f, 200-1, 208-9, 213-5. Rådsed: Schlyter: MELL kg balken IX s 19 og Kg Christoffers Landslag: Kg balken VIII s 25.
32. ÅB 2 s 46 ff. Carlsson 1955 s 24-5 jvf s 68 § 35, s 70-1 § 41. P J Jørgensen 1971 s 317-8. KHL 12 sp 630. – Om den ældre opfattelse af modstandsret i Sachsenspiegel, se Kern 1968 s 81 ff, 194 ff.

33. DHT 10:2 s 90-1. ST 3 s 135 ff, 147 ff. Priv der SHR nr 2 s 5 ff.
34. Sabine s 275. CMH 8 s 821 for naturret og begrebet Populus maior principe. Se også E Weise 1955, spec s 18 ff. Om nødvendigheden på vej til at blive højeste lov, se SKÅ 1934 s 17-8. Om Marsilius af Padua og hans tanker om kongedømme på folkesuverænitetens grund, se Figgis s 60 f, Flick 1 s 196 ff. Lewis 1 s 196 ff, 2 s 77, 462.
35. Lewis 2 s 197. Losman s 112.
36. Läu 3 nr 232 s 233 linie 4.
37. HR 2:2 nr 213 § 6. Statsverträge 2 nr 189 s 7-9. SRP 3 s 645 n 3. Arndt: Liefl Chronik s 134-5. Voigt 7 s 785 f.
38. Chron d D Städte 30 s 7 § 1651 m n 2-3. Niitema s 211.
39. LUB 7 nr 818. DAA 1900 s 217. DBL 13 s 389.
40. Den 12/6 var bisp Jens i Køge og 24/6 i Roskilde (Rep Dan 7012, 7014).
41. Erik af P's udsagn, at opsigelsen var disse råder ukendte, må afvises (Hude: Aktstk s 22).
42. Hude: Aktstk nr 4 s 12-21.
43. Hude: Aktstk s 12 (samtidig afskr), 38. Grautoff 2 s 80 (også i Chron d D Städte 30 s 4). Erslev s 401.
44. Forbud optages i Kr I's hdf § 9: ÅB 2 s 44. Matzen 1889 s 85.
45. Slutn af art kan smlgnes m Kristoffer II's hdf art 12. Vald III's art 10. Olufs hdf art 11 (Matzen 1889 s 84, 163).
46. Dette forbydes i Hans' hdf §§ 25-6 iflg Kr I's hdf § 7 (Matzen 1889 s 84).
47. Se Losman s 137.
48. W Christensen i DHT 8:4 tillæg s 38-51.
49. Se tillige Kristoffer II's hdf art 28, Vald III's hdf art 23 iflg Matzen 1889 s 84, at Danehoffets myndighed blev anerkendt som øv domstol på trods af, at en best herom ikke findes i Olufs hdf, og Erik aldrig havde afgivet løfte om at afholde Danehof (Aschehoug s 239. Erslev s 382).
50. Matzen 1889 s 85-6. Erslev s 381, 423 ff.
51. A E Christensen 1968 s 240.
52. Jvf tillige Bruun i NT 1951 s 219.
53. Hauberg s 35 ff. Erslev s 154-5, 382, 461 n 36. Lönnroth s 82. Sprandel s 149.
54. HR 2:1 nr 389. Erslev s 381 har blik herfor. Se også E Hoffmann (1978) s 118.
55. A E Christensen i Sc 21 s 44 ff, 56.
56. Hude: Aktstk s 23-38, 43. Bemærk, at brevet er stilet til »leuen vedere unde vrundes.«
57. Hude: Aktstk s 22, 37, 40, 43.
58. NGL 2:1 nr 54. Erslev s 112-6. A E Christensen i Sc 21 s 50-1.
59. Hude: Aktstk s 27. Moderne oversætt i N K Andersen 2 s 266, Kjersgaard 4 s 545 og A E Christensen 1978 s 56.
60. Hude: Aktstk s 10.
61. Hude: Aktstk s 41.
62. Se C A Christensens arbejder samt Ulsig s 337 og Dahlerup i HÅ 1960 s 105.
63. Hude: Aktstk s 27.
64. ST 3 nr 506. Erik fastholdt stadig i 1447, at det udførte gods var hans eget og ikke rigernes (KR 16 s 1158). – Erslev anfører i Rep Dan bd 4 s 6 n 2, at hvad kong Erik har medført af dok kun synes at have været »meget lidt«. – Overlev om skatte: Pomm Krøn (BS 1938 s 30 og n 31, Lappenberg s 134, Böhmer s 108). Pontopp 2 s 569-70.
65. Hude: Aktstk nr 7-8, s 39-44.
66. Jvf Sabine s 275.
67. Hude 1893 s 204-5, 212. P J Jørgensen 1971 s 298-9.
68. Erslev s 425.
69. A E Christensen 1968 s 241 og Sc 21 s 48-9.
70. HR 2:2 nr 306.
71. HR 2:2 nr 306. Koppmann 2 s 64. – 1439 16/5 havde de 4 vendiske stæders brgm afsluttet en møntreces i Lübeck (LUB 7 nr 798).
72. HR 2:1 nr 453 s 402.
73. Stæderne var meget påpasselige m at gentage dette overfor Erik af P 1440 20/4 (HR 2:2 nr 359).
74. Poelman I,1 nr 1351, 1353. HR 2:2 nr 252.
75. HR 2:2 nr 315-6 og s 245 n 2. W Christensen s 35. Daenell 1 s 304 m n 3.
76. Om denne gængse betegnelse for indb i Holland, Zeeland og Friesland, se Vollbehr i PBHG XXI s 4.
77. ST 3 s 160 jvf HR 2:2 nr 306.
78. Erslev s 145 ff, 155 ff. Winding 1942 s 61 ff.
79. Hoffmann 1889 s 165. Daenell i HGBL 1902 s 34-6. Lindner 1902 s 89. Vollbehr s 43.
80. Se note 79 jvf tillige Pagel 1963 s 103. Fritze 1964 s 86. Dollinger s 382. – Se også Schreiner i NMT 1935 tillæg s 24.
81. SRS 3 s 296. Krantz: Chronica jvf Nordman i AASF 1936 s 56.
82. HR 2:2 nr 359.
83. Jahn s 509-11.

84. Jahn s 504 f. Stemann 3 nr 36 s 54. ST 3 nr 470 s 139.
85. Erslev s 135, 214, 272. Olrik 2 s 78, 83.
86. Fangel i SÅ 1969 s 111-4 tager underpantet som tegn på, at hadet mod de frafaldne holstenere og deres slægt stadig var levende. Claus R havde dog sands ikke meget gods i denne egn. Om Ejsbøl og Claus R se også Lauridsen, P i SÅ 1889 s 168 ff.
87. LUB 7 nr 649. HUB 7,1 nr 384. Rep Dan 6901, bd 2:2 nr 3988. DM 3:6 s 93-5. Kinch 1 s 279.
88. DHD s 6 nr 31. Rep Dan 7223, 6598. Kinch 1 s 299.
89. Erslev s 401-2. Bremer s 161 mener, at Adolf blev anmodet om støtte af adelen mod bønderne. – Ved modtagelsen af herrederne Gram, Hvidding, Frøs og Kalvslund 1445 3/1 forpligtede Hans og Benedict Ahlefeldt sig til ikke at beskatte bønderne m fl udover landsret (Stemann 3 nr 46 s 69. Bobe 1 (1912) s 59). Se tillige Gregersen s 204.
90. Præsteindberetninger s 213 f (også tr DaSa 2:4 s 92 f). Se også DHT 7:2 s 499.
91. Nielsen, C L i FRA 1930 s 543-7 og FRA 1936 s 21 n 1. Da Atlas 5 s 678 gengiver den gl beretn og har 1434 2/4. A Sundbo i FRA 1914 s 652-3 m noter fastholder året 1434 på grundlag af 1754 indberetn. Nielsens gendrivninger må foretrækkes, jvf O Nielsen 1867 s 67 og samme i Jy S 2:2 (1889-90) s 345 (art Vardehus). – At Sct Jakobs kirke i Varde fik en ny døbefont i 1437 taler ikke imod 1439 som tidspkt for oprøret, idet flere kirker i området fik nye klokker v denne tid, således Skrave kirke og Flensborg i hhv 1437 og 1436 (Uldall s 327 (rettelser og tilføj til s 188 c) og 170, 168). – Et sagn, hvorefter lensmanden på Vardehus i et misvækstår nægtede at udlevere korn uden mod ublu betaling, tillader ingen slutninger til 1439 (Vestkysten 1941 4/3 kronik af L Kjelst s 5, og Nielsen, C L 1942 s 15-6), men har som baggrund snarere Sagnkrøniken og den da Rimkrønikes udsagn (jvf Toldberg i Da Studier 1958 s 17-8).
92. KS 4:6 s 598. Dahlerup 1971 s 71. – Om striden om Vardehus' placering i middelalderen, se O Nielsen i Jy S 2:2 s 341-50. Nielsen, C L i FRA 1936 spec s 44 om borgens flytning fra Lastebanken 1439, samt Varde Bys Hist 1942 s 12 ff og i FRA 1964 s 386-92. Alkærsig, A i FRA 1937, spec s 24, mener, at borgen altid har ligget på samme sted. Kristensen i FRA 1938 s 136 modsiger dette og tilslutter sig C L Nielsen. – Ved udgravn 1935 i Lastebanken blev fundet en søsling fra Lüneburg fra beg af det 15. årh samt 30 kobbersterlinge fra Erik af P's tid, hvad der ikke taler imod, at borgen blev ødelagt 1439 (NNÅ 1936 s 222).
93. Dahlmann 3 s 199. Velschow s 6-7.
94. Allen 1881 s 231 har ikke ganske ret, når han benævner hg Adolf som da forbundsfælle. Om forb ml DK og hertugdømmet må det bemærkes, at Lübeckbispen Johan Schele († 1439 8/9) 1438-9 optrådte på Baselkonciliet som stedfortræder for DK (Niitema s 209, Losman s 139).
95. Reg Dan 3632. Jahn s 547-8. Dahlmann 3 s 203.
96. LUB 7 nr 807.
97. Hude: Aktstk s 21, 41. HUB 7,1 nr 704 § 11 s 358. Grautoff 2 s 80.

III Problemer for det nye styre 1439-1440

Riget vindes

1. Jahn s 484. Kønigsfeldt: tabel 3. Molbech i DHT 6 s 61.
2. Daae i NHT 4 s 93 og 2:2 s 374 for Kristoffer og hans søskende. Om søsteren Anna, se SRD 4 s 542. – Ruprecht af Pfaltz var tysk-romersk kejser mere af navn end af gavn 1394-1410 (Schäfer 1 (1912) s 382-3).
3. Sigism døde 1437 9/12, se Waugh s 169 og Schäfer 1 (1912) s 428. Om Kristoffer se Carlsson 3 s 462 ff, (1945) s 105-6 og SHT 1962 s 317. Niitema s 207. Kjersgaard 4 s 545-6.
4. Hude: Aktstk nr 2. Sammenlign m. Jhs Laxmand 1440 9/10: »unde wii eynen anderen rechten erffnen hern hadden, alse ... koning Christoffer ...« (HR 2:2 nr 401 s 320).

5. HR 2:1 nr 366 s 250, 262, nr 371 s 267. Det er urigtigt, når flere ældre forfattere udtaler, at Kristoffer hyppigt havde besøgt DK (Holberg 1 s 619. Fabricius, L P I,2 s 481. Chr Pederssøn i Saml Skr 5 s 489 lader kg K blive opdraget i DK, hvad han har overtaget fra plattyske Saxo).
6. Kjersgaard 4 s 545.
7. Hude: Aktstk s 36.
8. Molbech i DHT 6 s 54.
9. HR 2:2 nr 370 § 8. LUB 7 nr 837.
10. Grautoff 2 s 80. HR 2:7 nr 466. – Krantz mener i Wandalia lib XII s 277, at Kristoffer blev i Lübeck indtil 1439 2/7. Han kan have nået hertil via RR's overenskomst m hg Adolf. Messenius lader Kristoffer føre til DK 8 Kalendas juli (Sc Ill vol 2 tom 12 s 247).
11. SRS 3 s 296. W Christensen s 36 n 1.
12. DM 5:2 s 121-2. W Christensen s 36 n 2. Claus E er blevet tolket som en fejl for Niels Erikssøn Banner (DM 5:2 s 121 n 3, Blomberg (1955) s 51), idet denne 1438 27/10 benævner sig Nicolaus Erikssøn. Han var høv på Skive (Hude: Aktstk nr 3), uden at dette taler imod, at han også havde Ærøhus. Den nævnte Claus E kan dog også være eks af slægten Bølle eller Ulfeldt. Der kan have været tale om N E til Broholm (Gudme H), men denne var iflg DAA 1923 s 510 død i 1429, hvor sønnen skrev sig til gården.
13. DM 5:2 s 122. Statsforvaltningen s 265. Mackeprang s 213.
14. DM 5:2 s 121 n 3. En Ebbe Galt nævnes 1417 i Brusk herred (DAA 1893 s 172-3).
15. HR 2:7 nr 466. Rep Dan 7032, 7039. Barner dipl nr 67. SRD 1 s 331. Pfaltzgrev Philip Ludvig s 12 har blik herfor.
16. HR 2:7 nr 466. Eline Gøye s 412. Heise 2 s 35-6. Rep Dan 7033.
17. Rep Dan 7042 jvf ÆA 4 s 286. For forb ml S Basse og Peder Olufssøns (Godov) sønner, se Ulsig s 265.
18. Rep Dan 7110.
19. Molbech i DHT 6 s 62. Det synes ikke som om RR har skrevet til Erik fra Kbh (Hude: Aktstk s 43).
20. HR 2:2 nr 361 jvf LUB 7 nr 824.
21. HR 2:7 nr 466.
22. HR 2:7 nr 467. HR 2:2 nr 313 § 5. W Christensen s 37.
23. LUB 7 nr 804. W Christensen s 37 jfr G von der Ropp (1875) s 88. – 1439 22/6 lå flere skibsfolk fra Amsterdam ud for Skagen (Lecub 11 nr 118 s 93).
24. Poelman I,1 nr 1399, 1401.
25. KD 2 nr 55. LUB 8 nr 266 m fejl dat til 1444, se Wolff s 262 n 2. W Christensen s 37 n 4. C Voigt i ZGSH 1915 s 336 m n 2.
26. Wolff s 261. Erslev s 263. C Voigt i ZGSH 1915 s 333-4. Hjelholt s 20. Gregersen s 123.
27. Wolff s 261-3 m noter jvf LUB 7 nr 539, 559. Om fængslingen se LUB 8 nr 236, 545, 602, 658, 668. C Voigt i ZGSH 1915 s 336 ff.
28. Huitfeldt fol s 819.
29. Huitfeldt fol s 824.
30. G v der Ropp (1875) s 89.
31. Han er R i 1451 (La Cour, L F (1926) s 115), død 1465 17/3 (Rep Dan 2:1 nr 1863). DAA 1891 s 149. Om Peder Oxe, se Ryge s 3.
32. HR 2:2 nr 401. Jahn s 520-1. Rep Dan 7152.
33. Rep Dan 7032, 7039. Barner dipl nr 67.
34. KD 1 nr 124. Oxenvad i LFHSÅ (1961) s 141.
35. Eline Gøye s 412. DAA 1896 s 148. Oxenvad s 141. Ulsig s 240.
36. Ramsing 1 s 179-80.
37. DPHT 5:4 s 4. Om Jens Th's støtte til Erik af P, se Rep Dan 6855.
38. Statsforvaltn s 692. DAA 1917 s 505 jvf DCP nr 31.
39. Ulsig s 263-4.
40. Du Dipl nr 4-5.
41. Barner dipl nr 67. – Om Otto N's interesser på Djursland, se Ulsig s 215, 294-5.
42. A E Christensen i Sc 21 (1951-2) s 50.
43. Rep Dan 7032, 7039.
44. HUB 7,1 nr 541 m n 1, nr 580. Jens Eder opholder sig 1444 30/3 i Malmø (Rep Dan 7414).
45. Rep Dan 7049. HUB 7,1 nr 502 s 253 n 1, s 133 A 1.

Mod Jönköping-mødet 1439

1. Kumlien s 155. Carlsson 3 s 458.
2. Kumlien s 152. Carlsson 3 s 449 ff.
3. Hude: Aktstk s 39 jvf 21.
4. ST 3 nr 477.
5. SRS 1,1 s 155. Hude: Aktstk nr 6-9. Huitfeldt fol 811 daterer skrivelsen til Kristoffer fra 1439 14/9.
6. DN 5 nr 681. KK v 6252. Lönnroth s 175, Carlsson 3 s 453. Om Pedersmessen 1/8 og det samtidige marked m delt af flere samfundsgrupper, se Staf s 15.

7. Kumlien s 152 n 154.
8. Erslev s 404-5. Carlsson 3 s 453. KK v 6258 ff. Om Krister Nilsson og Karl T Bondes fravær fra rådsmødet i Stockholm, se FMU 3 nr 2291, 2295-6, 2298.
9. ST 3 nr 477. Schück, H (1976) s 236 nr 67. KK v 6270 ff. Om Arkösund, se Styffe (1911) s 209.
10. KK v 6329 ff. Carlsson 3 s 454. Om Jöns N Svarte skaaning, se NBL 15 s 327 ff.
11. NGL 2:1 nr 95.
12. NHT 4 s 96-7. Y Nielsen s 291 f. Taranger 3,1 s 315-6. Carlsson 3 s 456. Imsen 4 s 369-70, 374 ff. 1439 16/12 er Sigurd Jonsson i Oslo (DN 9 nr 276).
13. Y Nielsen s 292. Erslev s 407, 485 n 40. G A Blom i AV 4 s 76. – Om S Jonssons udnævn af 11 nye RR 1439-42, hvorved rådets sociale sammensætn blev bredere, se Imsen 4 s 376.
14. Hude: Aktstk nr 8 jvf nr 6.
15. SMR nr 977 – 981 a. SRS 1,1 s 156. KK v 6369 jvf 5099. Tunberg 1931 s 100-1. Carlson 3 s 409, 457. Schück, H (1976) s 236 nr 69.
16. KK v 6394-5 jvf 6360-1. Om M Gren se KK v 6427, 6546. Ahlquist s 76. Wernstedt s 59.
17. KK v 6416 ff.
18. KK v 6456-6543. SRS 2 s 142. Vadstenadiar omtaler tillige pest i SV i slutningen af 1439 (SRS 1,1 s 156).
19. KK v 6374 ff.
20. Hjärne i FHT 1919 s 111 har blik for KK's tendens. Kumlien s 155-6 og i SHT 1930 s 505. Carlsson 3 s 457.
21. Kumlien s 155 m n 64 og i SHT 1930 s 505-6.
22. Hadorph 2 s 138. Kumlien s 155. Svarte Jöns' deltagelse synes at vise, at han deltog i Erik af P's afsættelse.
23. Carlsson 3 s 458-9. Om Sv Jöns se Styffe 2 s 452. NBL 15 s 327. Høvedsmand på Akershus 1439 27/4 var Olaf Buk (DN 3 nr 754).
24. SMR nr 991. Kumlien s 157 for forhandlingernes varighed.
25. ST 3 nr 478.
26. ST 3 nr 478. G v der Ropp (1875) s 90. For tidl opfatt af aftalen, se Reuterdahl 3,1 s 152 og Kumlien s 157-8. Hjärne har i FHT 1919 s 113-5 ud fra Huitfeldts dat af 1438 Kalmartraktaten til marts 1437 (fol 818, 820) argumenteret for, at Huitf har haft kendskab til et koncept til Jönköping-overenskomsten, hvori ikke 1438 års traktat, men et tidl unionsforslag har ligget til grund. Synspunktet må afvises p g a Jönköpingdok's henvisn til 1438-aftalen i Kalmar. Alle Huitf's oplysn bør ikke godtages uden kritik, hvad Hjärne i øvrigt selv er klar over s 117 n 1. Smlgn A E Christensen i THA 28 s 95.
27. Wernstedt s 16. P v Möller 1 (1874) s 108-9. Skoglund s 9-10. Gillingstam s 149, 203.
28. Wernstedt s 83. Gillingstam s 674. Lundholm (1971) s 100. Carlsson 3 s 469, 226. APD 2 nr 1391. Carlsson & Rosèn 1 s 269.
29. Welander s 66 ff. Erslev s 293. Anders Nielssøns søster var nonne i Vadstena kloster (Erslev: Testamenter nr 91 s 211).
30. Kumlien s 159.
31. Som note 30.
32. DN 5 nr 698 s 503. Endnu 1439 4-5/11 opholdt Jhs Laxmand og bisp Jens sig i Jönköping (SMR nr 994, 996 jvf Norborg (1963) 1 s 162).

Kongevalg og Koldingforhandlinger

1. LUB 7 nr 824. W Christensen s 39 m n 1. Om Jakob Glashagen, se Rep Dan 6632, 7747, 7458, 7759. Arhnung 2 s 44 nr 109.
2. W Christensen s 39. Lybske klager: HR 2:7 nr 468 §§ 1-3 iflg HR 2:2 nr 358 § 2.
3. B Jørgensen s 291 f.
4. HR 2:2 nr 360 § 2. HR 2:7 nr 468 § 2.
5. Barner dipl nr 114 jvf 117. Eline Gøye s 409-10.
6. Rep Dan 7064 jvf ÆA 3 s 341.
7. HR 2:2 nr 358. W Christensen s 39 n 4. ÅB 2 nr 12 s 40-2.
8. Priv der SHR s 5 ff.
9. G v der Ropp (1875) s 91 f. Erslev s 409. W Christensen s 39-40. B Jørgensen s 292.
10. HUB 7,1 nr 540.
11. Lauring (1975) s 76.
12. Poelman I,1 nr 1448 fol 66^{v}, 69^{v} s 385-6.
13. Poelman I,1 nr 1353.
14. Poelman I,1 nr 1403 af 1439 28/8, nr 1448 fol 69^{v} s 386. – Skulle det stå i forb m rejsen, at byrådet i Ribe 1439 13/8 optog vidisser af dok af Morten Jenssøn 1436 14/2, som tillige angik O Snafs, og af sidstnævnte 1420 22-23/11? (Rep Dan 5869, 6803, 7029-30).
15. HR 2:2 nr 358 § 5, 359.

16. HR 2:2 nr 364. Se tillige Wagenaar 3 s 531. Erslev s 308.
17. HR 2:2 nr 364.
18. HR 2:2 nr 363, 365-8. Se også Wagenaar 3 s 539-40.
19. HR 2:2 nr 362, 371.
20. B Jørgensen s 286.
21. Poelman I,1 nr 1350-1, 1353.
22. HR 2:7 nr 468 § 8. W Christensen s 41.
23. HR 2:2 nr 371.
24. Lecub 9 nr 579 jvf 581.
25. Rep Dan 6034. Hude (1893) s 113-4. – Suhm (1776) s 84 er lidt bastant, når han udtaler, at det var 1. gang, at rådet valgte uden at sammenkalde ell spørge andre bef's grupper. Det tilkom i 1440 ikke RR alene at vælge konge (DHT 10:2 s 90-1).
26. ÅB 2 s 40 f.
27. SRD 1 s 331.
28. Huitfeldt: Den geistl Hist u Jhs Laxmd. M Mathiæ (1710) s 185. DM 3 s 267. Sa FHT 1 s 308. Rep Dan 7108, 7110. Bisp Henning var halvbroder til Peder Nielssøn (Ulfeldt) til Broholm (DAA 1923 s 512-3. DM 4 s 238-9).
29. ÅB 2 s 41 jfr T Jexlev 1978 s 215. Vedr hyldn på øvrige LT, se SRD 1 s 194. Baden 2 s 184. Krarup, N i AFV 1944 s 113 mener, at kg K ikke blev hyldet på Odense og Lunds LT, men overså bønderne efter reaktionens sejr. Intet vides herom.
30. Rep Dan 7070. Jørgensen, AD (1884) s 9. Statsforvaltn s 90 f.
31. Erslev i DRH 2 s 482. Arup 2 s 213, DBL III (1889) s 580. Se også Lauring (1975) s 83, 90.
32. Hude (1893) s 166 ff, 204-5, 212 jvf Erslev i DHT 7:5 s 365 ff, og Bruun i DHT 11:6 s 442-4.
33. Erslev s 110-2. Christiansen, C P O (1941) s 389 f. – Når RR bebrejdede Erik mgl Danehof var dette alene et forsøg på at give ham skylden for den dårlige retsbeskytt og håndhæv af adelens godsinteresser (Hude: Aktstk s 19 § 19).
34. ÅB 2 nr 13. Matzen (1889) s 43. Hude (1893) s 204. Christiansen, C P O (1941) s 390.
35. Christiansen, C P O (1941) s 145.
36. G v der Ropp (1875) s 92-3. W Christensen s 42-3. Erslev s 410. Daenell 1 s 310. B Jørgensen s 292.
37. HR 2:7 nr 468. HR 2:2 nr 358, 360. Om Hamburgs udsendinge, se Koppmann 2 s 68 linie 10-1.
38. HR 2:7 nr 468 § 8.
39. HR 2:2 nr 321 for fredsudkast ml Holl og de vendiske stæder i St Omer. B Jørgensen s 289 ff.
40. HR 2:2 nr 358 §§ 1, 3.
41. B Jørgensen s 292.
42. B Jørgensen s 286, 290.
43. Daenell 1 s 307. Om det preuss forb se dok i Staatsverträge 2 s 5-6. Voigt 7 s 757 ff, spec s 764 m n 1. Werminghoff (1912) s 54-5. – Den senere opfatt i Preussen, at kong Kristoffers overgreb ledte til dannelsen af det preuss forb har intet på sig (SRP 4 s 425 m n 2).
44. HR 2:2 nr 351, 354.
45. HUB 7,1 nr 570. Om dok's indplacering, se B Jørgensen s 293-4.
46. HR 2:2 nr 354 §§ 3, 5-6, nr 362. Stein i GGA 1907 s 376. B Jørgensen s 293.
47. HR 2:7 nr 468 §§ 10-11 iflg HR 2:2 nr 362.
48. HR 2:7 nr 468 §§ 11-13. – Parsberg: adelsslægt m hjemsted i byen af samme navn i Oberpfaltz. Under en rejse til Wien i 1975 besøgte forf pers stedet og den højtliggende borg, bistået af Birthe og Peter Leth, Sejs – hvem jeg takker for godt rejseselskab.
49. HR 2:2 nr 360 § 10, 401 s 320, 488 § 15 s 409. W Christensen s 63 n 3. B Jørgensen s 292 n 70, 296 n 84. – Stædernes repræs red fra Kolding 1. maj (HR 2:2 nr 360 § 11).
50. HR 2:2 nr 360 § 9.
51. LUB 7 nr 824. Lub 8 nr 3 (»dat de vysch syn ys vnde wart em ghegheuen van mynes heren gnaden des konynges, konyngh Crystofer vnde des rykes rade van Dennemarken alse he suluen scrvfft in synen breue.«)
52. HR 2:7 nr 368 § 12.
53. HR 2:7 nr 468 § 14.
54. ZGSHL 11 (1881) s 160-2 (også tr Huitfeldt fol 825-6).
55. HR 2:7 nr 468 §§ 16-17. W Christensen s 43.
56. HR 2:7 nr 468 § 16. HR 2:2 nr 360 § 8. ZGSHL (1881) s 161.
57. HR 2:7 nr 468 § 16.
58. Priv der SHR s 6.
59. Jvf HR 2:7 nr 468 § 16. Priv der SHR s 14.
60. Priv der SHR s 5-13. Cypræus s 373.
61. Stemann 3 nr 45-6. Se også Rep Dan 7099 af 1440 27/8.
62. Priv der SHR s 10-2. Rep Dan 7293. DHT 10:2 s 91.
63. DHT 5:5 s 14 n 1. DHT 10:2 s 91-2. Allerede Dahlmann 3 s 196 n 2 opfattede alle

lensbrevets udstedere som RR.
64. ZGSHL 1881 s 162.
65. DMR s 33. Mollerup (1893) s 150.
66. KD 1 nr 124.
67. Chron d D Städte 30 s 8.
68. Huitfeldt fol 826.
69. Danmarks Riges Breve 2:9 nr 295, 303-04.
70. Rep Dan 7293.
71. Jvf Erslev i DHT 6:6 s 235.
72. Carstens i ZGSHL (1931) s 232. RR's henvendelse til hertugen i 1448 om at blive da konge tillader ingen slutn til rådets overvejelser i 1440 om hertugdømmet.
73. ÅB 2 nr 13 s 44.

Faren fra Erik af Pommern

1. Rep Dan 7067, 7078 jvf 6774-5, 6934. – Der synes ikke at være hold i P v Möllers synspunkt (1874) s 107, at Axel Pedersøns gods i SV og DK blev inddraget p g a hans fastholden v kg Erik.
2. HR 2:2 nr 370 § 6, 401.
3. Lecub 9 nr 581. Stralsund skrev snart til Danzig om holl's tilstedeværelse (Poelman I,1 nr 1428).
4. HR 2:2 nr 371, 373. B Jørgensen s 293 f. Hamborg nævnes ikke i udkastet.
5. HR 2:2 nr 371.
6. Skibsantallet gengives i et nyt lybsk brev til Danzig: HR 2:2 nr 373.
7. Poelman I,1 nr 1433. Se også Wagenaar 3 s 540.
8. HR 2:2 nr 370.
9. Malowist i HGBL (1957) s 29 ff. Rebas i Sc (1977) s 136 ff, spec 146 ff.
10. Jvf Daenell 1 s 310.
11. HR 2:2 nr 359, 373, 381.
12. HUB 7,1 nr 564. W Christensen s 45 n 1. Lögdberg s 17 n 33.
13. HUB 7,1 nr 564.
14. HR 2:2 nr 372 og s 303 n 1, nr 377.
15. HUB 7,1 nr 571. HR 2:2 nr 373.
16. HR 2:2 nr 377 (det fremgår heraf også, at hensynet til de nord riger og privilegier spiller ind), 379 § 4, 381, 386-7.
17. HR 2:2 nr 391-4. Rep Dan 7105 iflg LUB 7 nr 840. W Christensen s 47-9.
18. Poelman I,1 nr 1438, 1444-5, 1450. HR 2:2 s 307 n 1.
19. HUB 7,1 nr 684 § 3. Lögdberg s 17 n 33.
20. HR 2:2 nr 384. Ericsson s 7 nr 49.
21. HR 2:2 nr 384.
22. Lögdberg s 18. Murawski s 267.
23. Som note 22.
24. Mærk, at Anders Erikssøn (Gyldstj) var g m Anne Poulsdt (Laxmand) (DAA 1902 s 227. Rebas 1976 s 58).
25. HR 2:2 nr 384 m n 1. Styffe 2 nr 115.
26. KR 16 s 1155-6. Lögdberg s 17-9.
27. Lögdberg s 19.
28. HR 2:2 nr 401. M Steffens var 1432 skipper på en barse og synes at være tilknyttet Wismar (HR 2:1 nr 157), men i juli 1433 var han borger i Danzig (HUB 6 nr 1087). Før 1445 8/2 ejede han en gård i Landskrona (Ericsson s 11 nr 88).
29. W Christensen s 47-8.

Kalmar-mødet 1440

1. SMR 1054 jvf 1469. Kumlien s 161 n 87 og i SHT 1930 s 606 n 2.
2. Bring 2 s 215-7, jvf Samlaren 1934 s 219. Carlsson 3 s 471.
3. SRS 1,1 s 156. Tunberg (1931) s 102.
4. Carlsson 3 s 477 jvf dog Lönnroth i Sc 4 s 48-9 m n 3. Hjärne i FHT 1919 s 118 godtog oplysn og fulgtes af Taranger 3,1 s 317.
5. Kumlien s 162.
6. KK v 6596 ff. FMU 3 nr 2384. Carlsson 3 s 471.
7. SRS 3,1 s 25. Messenius (1611) s 126. Lecub 9 nr 654, 721. Gillingstam s 225, 240-1.
8. KK v 6560-2. Under en rejse til Vadstena til Karl Knutsson (KK v 6546 ff) brød Kalmar by og høvedsmanden på slottet det givne lejde, hvilket først blev forligt 1446 3/12 (FMU 3 nr 2675).
9. KK v 6602 ff.
10. SMR 1476. SBL 12 s 27.
11. Baden 2 s 185. Losman s 269. Om de sv bisper og Nils Ragvaldsson, se Nyberg i SKÅ 1971 s 10-1.
12. SMR 1179.
13. Som note 12. Kumlien s 165. Ortved 2 s 203. E Olai er fejlagtig, når han udtaler, at ombud fra stæderne også var til stede (SRS 2,1 s 148). Se også Kumlien i SHT 1930 s 147.
14. Bøgholm s 66. Om Nordmændene, se DN 5 nr 698. Lönnroth s 177.
15. SMR 1180. SHT 1925 s 230 n 1.
16. Jahn s 517-8. Y Nielsen s 293. Imsen 4 s 372.
17. KK v 6635 f. Se også Olai (SRS 2,1 s 148-9), – og Huitfeldt (fol 825), som lader Jhs

L og Klaus Nielssøn (fejlagtigt benævnt Rønnow) fremvise Kristoffers ed fra Viborg LT. Intet vides herom.
18. DN 5 nr 697-8.
19. Jvf Sars 3 (1887) s 138 for da vilje til at føre deres kandidat igennem til unionstronen. Lönnroth s 177.
20. Som note 18.
21. FMU 3 nr 2346. Carlsson 3 s 477.
22. KK v 6674 f iflg SHT 1925 s 230 f m n 1.
23. FMU 3 nr 2346.
24. Kumlien s 168.
25. Kumlien s 166, 167 n 114.
26. Erslev s 414-5.
27. Kumlien s 166-7. Lönnroth s 177.
28. HR 2:2 nr 401.
29. NGL 2:1 s 189-91. NHT 4 s 98. For no RR's virks i Oslo, se DN 4 nr 878, 10 nr 170 og HUB 7,1 nr 598. – G A Blom i AV 4 s 78 ser bønskrivelsen som et ægte udtryk for, at det no RR ugerne lod sig presse af da og sv RR.
30. HR 2:2 nr 401 s 321.
31. NGL 2:1 s 188-9. Ærkebisp Aslak Bolt fører her legattitelen, hvad han ikke altid gjorde (Losman s 154 m n 15).
32. Carlsson 3 s 477-80.
33. SRS 1,1 s 157 m dato 1440 19/8.
34. DN 5 nr 700, som må bedømmes m forsigtighed, da datoen kan være påvirket af svenskernes breve om kongevalget i Arboga.
35. DN 5 nr 698.
36. SMR 1179 jvf 647.

Sundspærring og dansk-hollandske kontakter

1. HR 2:2 nr 401 s 321.
2. Läu 3 nr 219. Om bisp Sørens virks i 1441 se Estrup (1838) s 162-4, dok nr 6-7.
3. Poelman I,1 nr 1452. HR 2:2 nr 387 m n 1 s 311.
4. SRS 3 s 296. Rep Dan 7109.
5. Iflg Carlsson 3 s 476, 479.
6. HR 2:2 nr 401. W Christensen s 49.
7. HR 2:7 nr 468 § 8. HR 2:2 nr 396, 400. DN 5 nr 699.
8. HR 2:2 nr 401. Grautoff 2 s 83 under 1441. – 1440 20/12 udstedte Kristoffer et priv.brev til Helsingborgs skomagergilde, da de ældre dok var brændt i stadskirken »i rigets åbenbare orlog« (SMR 1270. Bååth II,1 (1933) s 402). Hvorvidt udtr gælder 1440 er ikke klart.
9. ÅB 3 tillæg s 6-7 nr 5. Ryge s 5. Wegener i ANO 1851 s 225. W Christensen s 49. Ramsing 1 s 180.
10. LUB 8 nr 43-5. SRS 3 s 296.
11. Ad relationen dominorum Erici et Martini, militum, Olaus Martini.
12. Lecub 9 nr 437 af 1439 22/3, hvor Peder Oxe iflg egne oplysn til Dorpat sad fængslet i Nyenslot (i russ Watland), som var beligg ml Narva og Korporje (Goetz s 217, Rebas (1976) s 9 m n 2). – Om det dårlige forh ml Pskov og de livl byer i slutn af 1430'erne, se Daenell 2 s 249.
13. Lecub 9 nr 682, 715, 729. Rebas (1976) s 9, 61.
14. Lecub 9 nr 715 af 1441 25/4, 729 af 1441 29/5. For B Halteren se også Lecub 9 nr 1020 af 1443 13/11 og Rebas (1976) s 60 f.
15. Reg Dan 4898 m fejlt årstal.
16. Schirren s 141 nr 447.
17. Rep Dan 6612.
18. HR 2:2 nr 401 s 322. W Christensen s 50. Skulle mon kgs tropper være hjemsendt p g a bondeoprørene ell mgl kost til underhold?
19. HR 2:2 nr 388.
20. HR 2:2 nr 401.
21. HR 2:2 nr 388, 392. SRS 3 s 296. W Christensen s 47, 50.
22. MDA 1 s 244. Påtegn i Rep Dan 7097: ad instantiam et rogationem Dn Erici Nicolai M. Dahlerup i HerT 2 s 305. 1433 11/8 havde Erik Nielssøn fremskaffet et adelsbrev af Erik af P til Niels Nielssøn (Harbou): DM 1 s 97-9.
23. HR 2:2 nr 389, 401.
24. G v der Ropp (1875) s 105-6 og HR 2:2 s VII n 1. Stein (1900) s 95 n 3. Stahr s 295. Smit (1914) s 295. Daenell 1 s 313. Spading s 22-3. C P O Christiansen (1941) s 292, 572. B Jørgensen s 296. W Christensen s 51 m n 1.
25. Poelman I,1 nr 1476 fol 62 s 398.
26. Poelman I,1 nr 1505.
27. Jvf Spading s 23.
28. HR 2:2 nr 401.
29. DN 5 nr 699. W Christensen s 52 n 5.
30. HR 2:2 nr 396, 400. Om Niels E's ophold i Kbhvn, se KD 2 nr 57.
31. KD 2 nr 57. Rep Dan 7100. 1440 2/9 stævnede Jhs Laxmd Fr Wardenberg p g a en strid om altergods (KD 4 nr 45). Om sagens forløb, se Rep Dan 7189. – Om Peder Sveye se Dahlerup i DHT 12:4 s 21-3. David Quitzow: Ulsig s 260. Peder Oxe: se n 9.

32. FMU 3 nr 2346.
33. Lecub 9 nr 645 jvf 859.
34. Lecub 9 nr 721 jvf 715. W Christensen s 53. Kumlien s 173 n 142.
35. LUB 7 nr 837.
36. DN 5 nr 700. NHT 4 s 98-9. G A Blom i AV 4 s 78.
37. DN 5 nr 700. NBL 6 s 610.
38. Se note 30.
39. DN 5 nr 699. Påskrift: Ad mand. dom. regis presentibus consiliariis Olauus Martini arnus Roskilden. cancelarius. Om dok's dat til hhv 4-10-11. okt 1440, se Daenell 1 s 313. Poelman I,1 nr 1466. – Vogel (1915) s 337 tager lejdebrevet som tegn på, at DK for 1. gang var udslaggiv ml Holl og Hansest. Se også Pagel s 439-41.
40. Spading s 23 n 6 har blik herfor.
41. HUB 6 nr 1073 af 1433 16/4.
42. Jahn s 521.
43. Rep Dan 7109.
44. W Christensen s 52-3.
45. HR 2:2 nr 400.
46. HR 2:2 nr 417.
47. DN 16 nr 115-7, 119-20. Lange s 473-4 Schreiner (1935) s 105.
48. HR 2:2 nr 389-90, 397-9. W Christensen s 54. Daenell 1 s 311 f. B Jørgensen s 297.
49. HR 2:2 nr 409. Om beslutningens fremkomst, se Poelman I,1 nr 1448 fol 88 s 387, nr 1460-1. 1476 fol 78 s 399.
50. HR 2:2 nr 410-3, 417.
51. HR 2:2 nr 383, 405 § 6, 408. Lögdberg s 17.
52. Voigt 7 s 786-7. G v der Ropp (1875) s 104.
53. Lönnroth s 176-7.
54. HR 2:2 nr 449.

IV Unions- og Storpolitik 1440-1442

1. DN 5 nr 697. Kumlien s 169 m n 124. Carlsson 3 s 478.
2. KK v 6784 ff. Bring 2 s 200-5, 207 ff. Lancken s 48-9.
3. Erslev s 415. Kumlien s 171. Lönnroth s 178. Carlsson 3 s 478.
4. DN 5 nr 697. Carlsson 3 s 479.
5. SMR 1225, 1227-9. Kumlien s 170.
6. Erslev s 416. Carlsson 3 s 478-9.
7. DN 5 nr 697-8, 706. Sjögren (1950) s 52-3.
8. DN 5 nr 698.
9. HUB 7,1 nr 626.
10. Erslev s 416. Lönnroth s 179-80.
11. Kjersgaard 4 s 557. Losman s 64, 118. Inger s 333-4.
12. Malowist i HGBL 1957 s 29 ff, 40 ff, Lögdberg s 122 ff. Rebas (1976) og Sc 1977 s 146 ff, 153 ff.
13. Lönnroth s 180.
14. KK v 6810 f, jvf 6835.
15. KK v 6814 f. 1441 1/1 var Karl i Vadstena og 1441 7/1 i Jönköping (SMR 1299, 1304).
16. SMR 1318 iflg Läu 3 nr 228.
17. Jahn s 521.
18. SMR 1253.
19. Carlsson 3 s 482. Om Erik Axelssøn se også P v Möller 1 (1874) s 116. Skoglund s 24. Gillingstam s 203 ff.
20. KK v 6819 f. Kumlien s 173 f.
21. Rep Dan 7151.
22. Jahn s 521. Rep Dan 7152. Nærvær RR, se DN 5 nr 702. – Om Oluf Mortenssøns mulige tilstedevær, se T Jexlev (1978) s 216.
23. KK v 1429-51. P v Möller 1 (1874) s 105. Fabricius i SHT 1904 s 203-4 og Skoglund s 16 f: Det kan ikke bevises, hvorvidt Axel Pederssøn havde Falkenberg 1419-32, og så flyttede høvedsmandskabet over på sønnen.
24. Rep Dan 7258, 7280. P v Möller 1 (1874) s 107 f. Skoglund s 12 f.
25. Rep Dan 7640-1, 7662. P v Möller 1 (1874) s 108, 127, 141, 145-9. Skoglund s 13-5, 24. Styffe (1911) s 86 vil vide, at Erik og Iver Axelssøn overtog Varberg, jvf Rep Dan 7755.
26. DCP nr 23. P v Möller 1 (1874) s 142 ff. Sc 11 s 165 n 1. Olsson (1954) s 281. Sjögren (1944) s 175, 201 ff.
27. Jahn s 521.
28. Carlsson 3 s 484.
29. Erslev s 411-2. SHT 1904 s 203. DBL 24 s 36. Kjersgaard 5 s 18.
30. Se for eks DCP nr 60. ST 3 nr 508. Heise 2 dipl nr 48.
31. Erslev s 416. Carsson 3 s 484-5.

32. Carlsson 3 s 483.
33. Kumlien s 176. Carlsson 3 s 529 udtaler v bedømm af Kristoffer, at hverken bayrere ell andre dominerede hans beslutninger!
34. DN 5 nr 702, 704-7.
35. DN 5 nr 704-6. Erslev s 417.
36. DN 5 nr 702.
37. DN 5 nr 700.
38. Jahn s 519.
39. NGL 2:1 nr 98 jvf 95. Y Nielsen s 294. Johnsen (1905) s 92, 126. G A Blom i AV 4 s 77.

Lødøse-mødet 1441

1. Erslev s 416 iflg dog Y Nielsen s 292 n 2.
2. ST 3 nr 479. DN 5 nr 704. Carlsson 3 s 485.
3. DN 5 nr 704, 707.
4. Iflg DN 5 nr 706.
5. Jahn s 520.
6. DN 5 nr 706. Hadorph 2 s 148 dat fejlagtigt brevet til 1442, hvilket er overtaget af NDM 1 s 68, som også antager et brev til det no RR. Sjögren (1950) s 53 m n 3 og s 57 har overtaget Hadorphs datering, som opfattes som stammende »tydligen på försommeren«.
7. Carlsson i SHT 1930 s 459.
8. ST 3 nr 479.
9. DN 5 nr 705. Om betydn for svenskerne af at slippe for at betale denne told, se Lönnroth (ed): Bohusläns Medeltid s 138.
10. Kumlien s 177.
11. DN 5 nr 707.
12. Jahn s 519-20: ex parte ceteorum non presentium.
13. Taranger 3,1 s 319. Carlsson 3 s 485.
14. Läu 3 nr 228.
15. HR 2:2 s 370 n 1.
16. SRD 6s 178-9. Rep Dan 7155, 7158, 7158s.

Dansk-hollandsk forståelse

1. Daenell 1 s 317 ff. W Christensen s 55 ff. Fritze (1964) s 86 ff. B Jørgensen s 273 ff.
2. HR 2:2 nr 419 s 336 § 7.
3. HR 2:2 nr 447-8, 451.
4. B Jørgensen s 297. Daenell 1 s 315. Fra mødet udgik skrivelser til kg Kristoffer, Bergen og Danzig, at Kampen påny var optaget i Hanseforb (DN 6 nr 485. W Christensen s 56).
5. HR 2:2 nr 451.
6. HR 2:2 nr 451, 453.
7. HUB 7,1 nr 626. Lecub 9 nr 717. Hoffmann i HGBL 1901 s 34.
8. HR 2:2 nr 439 § 8, 446.
9. HR 2:2 nr 452-3, 456.
10. Daenell 1 s 316.
11. HR 2:2 nr 453-5, 457. Houtte 3 s 322.
12. HR 2:2 nr 455, 457.
13. HR 2:2 nr 457. Poelman I,1 nr 1498-1501.
14. Se også Poelman I,1 nr 1470, 1498-9.
15. Poelman I,1 nr 1505.
16. HR 2:2 nr 463 § 3. B Jørgensen s 297 f.
17. HR 2:2 nr 463.
18. Som note 17 spec §§ 7-8, 11. HR 2:2 s 387 n 1.
19. Poelman I,1 nr 1507.
20. HR 2:2 nr 466, 482, 488.
21. HR 2:2 nr 446, 458-9, 466, 482-3. I det sidste dok angiver Lübeck som grund, at staden handler efter tilskyndelse fra kong Kristoffer.
22. B Jørgensen s 298.

Kristoffers sv. håndfæstning

1. HR 2:2 nr 457.
2. ST 3 nr 480. Lönnroth s 181 f m n 1. Carlsson 3 s 486 ff. Erslev s 420. Carlsson & Rosèn 1 s 294 f. Kumlien s 178 mener, at der var tale om et løftebrev, hvad der fastholdes i SBL 21 s 582 (»utkast till en kungaförsäkran«).
3. Lönnroth s 182-3.
4. Läu 3 nr 228.
5. Lönnroth s 180. Carlsson 3 s 492. B Jørgensen s 299.
6. HR 2:2 nr 449.
7. Jvf Carlsson 3 s 488. Carlsson & Rosèn 1 s 296.

Erik af Pommerns planer

1. HUB 7,1 nr 684. Se også Voigt 8 s 26. Lögdberg s 24 ff. Murawski s 267 f.
2. HR 2:2 nr 471.
3. HUB 7,1 nr 684 § 8.
4. KR 16 s 1281-3. HUB 7,1 s 348 n 1. Voigt 8 s 26-7. Lögdberg s 28.
5. Erslev s 413. Lögdberg s 28. – 1441 7/6 ansøgte hg af Stolp om et forbund m HM (DO-Reg I nr 7949).
6. HR 2:2 nr 476. Se også Voigt 8 s 27 f. Lögdberg s 30. W Christensen s 59. Om

Parsbergs sendelse, se også HM til kg K 1441 27/9 (KR 16 s 1286-7).
7. HR 2:2 nr 477.
8. KR 16 s 1286-8, 1300. HUB 7,1 nr 743 m n 1 s 378. Voigt 8 s 27. Lögdberg s 30-2.

Forhandlinger med hanse-repræsentanter i København

1. W Christensen s 59-60. Lönnroth s 183.
2. HR 2:2 nr 488 §§ 1-2. Se også Koppmann 2 s 70 f.
3. Carlsson 3 s 492.
4. HR 2:2 nr 488 §§ 21-22.
5. W Christensen s 60 ff. Lönnroth s 183-4.
6. HR 2:2 nr 488 §§ 4-5.
7. KK v 6850 ff.
8. HR 2:2 nr 488 § 8.
9. Se note 5.
10. Jahn s 523-4 nr 20^{I-II}. Carlsson 3 s 494.
11. Kumlien s 182.
12. Se note 2 i afsn Kristoffers sv hdf.
13. Iflg HR 2:2 nr 488 § 3.
14. HR 2:2 nr 488 §§ 6, 8.
15. HUB 7,1 nr 700. Brevet blev i afskrift sendt til HM 1441 25/7 (KR 16 s 1283-4).
16. HR 2:2 nr 488 §§ 6-7. ÆA 4 s 217: »Prior gaff Alberto Meding 200 marck paa forne Steens wegne. 1441«.
17. HR 2:2 nr 488 § 8.
18. HR 2:2 nr 488 §§ 9-11.
19. HR 2:2 nr 488 §§ 13.
20. HR 2:2 nr 488 § 12, 489 §§ 1-2.
21. Staatsverträge 2 nr 199 s 18-9. Voigt 8 s 29-30. Lögdberg s 33-4. Murawski s 270.
22. HR 2:2 nr 488 § 14. Preuss skadesopregn i HUB 7,1 nr 704, spec §§ 4, 11.
23. HR 2:2 nr 488 § 15 iflg HR 2:1 nr 213. Hørby s 259.
24. W Christensen s 60-1. Daenell 1 s 317 mener, at det var kongen, som i vrede over stædernes afslag på at kommentere sv breve, søgte at nægte stadfæstelse af privilegierne!
25. LUB 8 nr 29.
26. W Christensen s 61.
27. HR 2:2 nr 488 §§ 15-6.
28. HR 2:2 nr 488 §§ 17-9.
29. Lönnroth s 184. W Christensen s 74. Daenell 1 s 318. Om Oluf Nielssøn, se SMR 1440. HR 2:2 nr 488 § 20. Carlsson 3 s 495.
30. HR 2:2 nr 488 § 21.
31. B Jørgensen s 299.
32. Sendebudsberetn nævner fejlagtigt 2. gang »biscope Ghert van Roskilde« (HR 2:2 nr 488 § 23).
33. HR 2:2 nr 488 § 22.
34. HR 2:2 nr 488 § 23, 490 § 2, 501. Vogel s 327.
35. HR 2:2 nr 487, 488 § 23.
36. B Jørgensen s 300.
37. HR 2:2 nr 488 §§ 23-4. Lönnroth s 216.
38. W Christensen s 63-4.
39. HR 2:1 nr 451, 454.
40. Iflg Larsen i Saml Skr 1,2 s 259 f. I kg K's sv hdf forlyder, at han ikke måtte udnævne RR uden rådets samtykke (ST 3 s 192). Sigurd Jonsson valgt bl 3 i 1439. (NGL 2:1 nr 95).
41. Brasch 1873 s 12-3 (tidl tr DM 3:3 s 297-301).
42. Du Dipl nr 1. Rhode 1 s 46 omtaler fejlagtigt, at Lyder Kabel døde i 1446. – Lyder K blev begr i Maribo klosterkirke (Ulsig s 232).
43. Rep Dan 7122. SRD 1 s 331. Huitf fol 827. Vedel Sim 1,2 (1842) s 126 og (1843) 1,2 s 9. Hansen, K (1876) s 6.

Det jyske bondeoprør og Henrik Tagessøn

1. Huitf fol 827, som har vundet fodfæste i Pontanus s 619. Hojer s 94. Müller, L C 4 (1875) s 106. Barfod (1858) s 351. – Deltagelsen af lavadelige beror på Svaning (DHT 7:2 s 517), men savner støtte i kildematerialet (jvf Du Dipl s XIX-XX). For større kendskab til oprøret henvises til K Fabricius' nu delvis forældede undersøgelser i DHT 7:2 s 455 ff, J Würtz Sørensen (1974) m vigtige synspunkter på oprør og landbrugskrise samt H Rebas i Sc 1977 s 136 ff.
2. Huitf fol 803 ff, 827. Hude: Aktstk s 41. Om sv bispers frygt i 1434 for tilstande i Sverige som under hussiterkrigene, se DN 5 nr 643. – I 1438 studerede i Rostock en Henricus Rewentlow (Bobe 1 s 24 under henvisninger).
3. DHT 7:2 s 507. Carlsson 3 s 491. CMH 8 s 654-5. 1420 omtales en vognborg i Angermund (Huitf fol 681). Koht: Selfassertion ... s 271-8 og (1959) s 113-4. Moberg s 22.
4. KK v 6842. Jahn s 512.
5. Rep Dan 2:1 nr 52. Huitf: Den geistl Hist: bisp nr 25. Kinch 1 s 325.

6. DHT 7:2 s 485. Svanings »alii Bistrup in villa grandesleff« kan være Bejstrup i Han herred, men intet vides m sikkerhed herom (Würtz Sørensen s 13 ff og Rebas i Sc 1977 s 139-40). Skulle mon udsagnet gå tilbage til de oprørske vendelboeres ophold her 1085, som skildret af Ælnod om Knud d. Store, og ikke til 1441?
7. APD 3 nr 1988. Rep Dan 7492.
8. DM 3:3 s 261. Moderne gengivelse i Rep Dan 2:1 nr 829. Runslykke er muligvis fejl for Raffnlycke.
9. DGF III s 604-5. DHT 7:2 s 460 f. Om Aalborgsund, se Klitgaard i Vends Å (1941) s 78. Matthiessen (1936) s 94-5. La Cour (1963) s 206, 223. – I 1373 forpligtede Niels Erikssøn Gyldenstjerne sig overfor kg Valdemar til at opbygge Aggersborg, som var blevet brændt i sidste oprørs- og fejdetid.
10. DM 3:3 s 260.
11. La Cour (1957) s 95 og (1963) s 48, 192, 223. Ang Frejstrupgd, se også Da Atl 5 s 359. – A Fabricius 1898 s 19. Trap VI,1 s 399. Krarup i AFV (1944) s 109. Rebas i Sc 1977 s 139.
12. ÆA 5,1 s 736 nr YY 9. Sodborg i HÅTA 9 (1941-3) s 376. – Næsbo = Hannæs, se O Nielsen (1867) s 51. – I 1443 var provst Palle på Diernæs i Lille sogn vedr hans og andres rettighed heri (RDRF 1 s 24, ÆA 3 s 158 nr 91-2.
13. Chr P's Saml Skr 5 s 490.
14. Grautoff 2 s 84.
15. Rørdam (1867) s 42. DHT 7:2 s 482-3, 515-7.
16. SRD 1 s 142-3. DHT 7:2 s 481. Bruns i Chron d D Städte 30 s XII-XIV.
17. DGK III s 474-5.
18. DHT 7:2 s 481 m n 1-3. MHD 2:2 s 492. SRD 1 s 482. G v der Ropp (1875) s 103 dat til 1441 26/5. – For synspunkter på kampladsen se Svaning i DHT 7:2 s 518. Winther i HÅTA (1913) s 60-2. Hald i HÅTA (1941) s 129-35. – En rådstuedom fra Hjørring 1476 2/5 omtaler vedr arvinger, »... ath M H war dødh før endh thet slaffw war paa Wogne Borrigh j Wennesyzell j mellwm koningh Cristoffer och almowen.« (DN 14 nr 126).
19. DGF 3 s 604.
20. Chr P's Saml Skr 5 s 490-1. Om hans sands brug af andre kilder, se DHT 5:3 s 366 m n 1, Jørgensen E (1964) s 75. DGF X s 405.
21. KK v 4939 ff. Chr P benytter O Petri, som ikke udtaler, hvordan värmlændingene blev overvundet (Sahlgren 4 s 174).
22. Barner dipl nr 68, 71.
23. KK v 6847 ff siger 1400, et tal som er litt arv og måske hentet fra visen om hg Frederik av Normandie (Noreen i Skr utg av Kungl Hum Vetenskaps-Samf bd 22:7 s 39). P Olai gengiver KK og har andetsteds 2000 (SRD 1 s 143), Svaning (DHT 7:2 s 485) siger 600 mand, hvilket han har fra den lybske krønike (Grautoff 2 s 84). Henrik Smiths da årbog er en oversætt af Svaning (MHD 1 s 599).
24. Klitgaard i DHT 10:4 s 86 ff. Bang i DHT 8:6 s 168.
25. DHT 7:2 s 485 jvf 518. MHD 1 s 599 har Axel Brock. – Huitf fol 827 har først rigtigt Esge B, men Jhs Brok i det afgørende slag. – I Viborg blev afholdt sjælemesser for en Mogens Jenssøn (DV s 366).
26. Grautoff 2 s 84. DHT 7:2 s 482.
27. DHT 7:2 s 503 m n 2. Christensen, C P (1921) s 36. Arup 2 s 211. Carlsson 3 s 490. DBL 19 s 454-5. Ulsig s 219. Rebas i Sc 1977 s 139. – Om Aalborgsund, se note 9. Oplysn om Esge Brok på Aalborghus stammer fra Thisets tidl undersøgelser (DAA 1889 s 109), som er bygget på tvivlsomme kilder.
28. Herfor kan Gildeskråen for Aalb Guds Legems lav fra 1441 tale (Nyrop 1 s 655), hvor Esge B er opført som den 1. under »nomina nobilium militum, Capitaneorum sine militarium egregorum ...«.
29. DHT 7:2 s 502. Erslev s 413.
30. Rebas i Sc 1977 s 136 ff, 179.
31. Daenell 1 s 316.
32. Om oprørene i Finland u David, unge Bösst og Filippus, se den forældede art David i SBL 10 s 328-31 af V Voinmaa samt Lecub 9 nr 472, 482, 505, 600, Svartboken nr 476. FMU 4 nr 3001. Ditmarsken: Reimar Koch s 471 (»uplop«). Ermland: Voigt 8 s 13-8 samt Ivinskis s 99 ff for litauisk oprør 1418. For misvækstår i 1430'erne, se Lecub 9 s XV, nr 145.
33. Oversigt i Abel (1966) s 64 iflg tabel 13. Daenell i HGBL 1902 s 37. Nordtyskl 1434-6 (Grautoff 2 s 687, 77), 1439 (SRS 3 s 296). Preussen: 1435, 1437 (HR 2:1 nr 427, Lecub 9 nr 148, HR 2:2 s 130 n 1). Sverige 1435 (SMR 239). Flandern 1438 (Lecub 9 nr 373, HR 2:2 nr 273). Holland: 1436-8 (Wagenaar 3 s 532 f, 538. HR 2:2 nr 285). Om uroligheder fra 1441, se Houtte 3 s 323 ff. Oprør i Haarlem

1444 og opstand i Westfriesland og Waterland p g a for høj beskatning, se Wagenaar 4 s 6 ff, 20, 30.

34. C A Christensen (1964) s 23 og i DHT 12:1 spec s 309 ff. E Ladewig Petersen (1966) s 227. Ulsig s 327 ff. Rebas i Sc 1977 s 141-2.
35. HR 2:2 nr 488 § 2. DB 6 s 163-5. Barner dipl nr 68. Rep Dan 7180.
36. LUB 8 nr 29. Rep Dan 7174. Kraft (1971) s 27.
37. LUB 8 nr 29.
38. Se note 29 og DBL 19 s 454-5.
39. La Cour (1957) s 47-8. NHT 2:2 s 371-2. Broderen Erik Pederssøn døde ung.
40. MP nr 180, 184. DAA 1885 s 33. DAA 1949[ii] s 20.
41. Barner slægtsregister s 98-9. Barner s 47 og dipl s 1. Ulsig s 50-2. Erik N blev 1355 fritaget for videre tiltale i henseende til sin styrelse (Dipl Dan III:4 nr 243-4, O Nielsen (1867) s 51).
42. DM 3:3 s 252. 1462-6 var Lars Dan høvedsmand i Han herred (Rep Dan 2:1 nr 1499, 2026) og 1507 sands Børglumbispen (Heise 2 dipl nr 17).
43. Reg Dan 4066. HD 2 nr 58. Missiver 1 nr 62. Statsforvaltn s 267-8.
44. Se bilag 2 samt Da Atl 5 s 189. Vedel Sim (1843) 2 s 14. DBL 2 s 130. DAA (1885) s 47, (1886) s 131, (1901) s 535 ff. DM 3:3 s 253. Missiver 1 nr 94. Rep Dan 2:4 nr 6988. DAA 1885 s 47-8. Rebas i Sc 1977 s 167.
45. Se bilag 2 samt Rep Dan 2:1 nr 2051. GJT nr 109. Trap IX,1 s 167, Missiver 1 nr 105. DM 3:3 s 253. Statsforvaltn s 403. O Nielsen: Lønborg sogn (1878) s 12.
46. Barner dipl nr 95.
47. Rep Dan 7272. Ulsig s 231 f. – Provstiet Morsø var i det 15. årh forenet m Han Herred og hørte under Børglum stift (O Nielsen 1867 s 53 jvf Dahlerup: Sysselprovsti s 387).
48. ST 3 nr 450, 455. Rep Dan 7845. DMR s 18. DAA (1888) s 64, (1901) s 240 f. Sortfeldt i HÅTA (1916) s 19. Statsforvaltn s 205. Præsteindberetn 1 s 46.
49. Ulsig s 230 ff.
50. ÆA 3 s 55 L 45. Du Dipl nr 74-5 jvf ÆA 3 s 200 og Riemann P (1941) s 115-6. Rep Dan 2:1 nr 224.
51. Rep Dan 2:1 nr 829, 838, 999, 2:2 nr 2743, 2844, 2:3 nr 5615, 5858.
52. Da sejlads på Norge: Bugge 1 s 109, 248 f, 253, 257, 278, 287 ff, 296 jvf bd 2 s 88 bl fl. – 1665 8/8 og 1666 24/9 tr af Ditlevsen i HÅTA 1915 s 58-61. – Da Atl 5 s 445, Gaardboe i Jy S 7 s 123-8. Skjoldborg i Jy S 2:4 s 425. Klitgaard i Jy S 3:1 s 209-48, 3:6 s 532, 5:1 s 387 og Aalb købm (1931) s 72. Huitfeldt i Jy S 5:2 s 30 f. Trap VI,2 s 565. KHL 16 sp 1-2 (art Skudehandel). Aagaard (1802) s 37, 168 for fiskeriets betydn og Thisteds priv og told.
53. Om adelens opkøb af gårde omkr handelsvejene for bedre og billigere at transportere varer og øksne, se eks Härenstam s 164 ff, 418 f jvf Carlsson, S i SHT 1948 s 24 og Sjögren (1950) s 50.
54. Hirsch s 150 m n 385.
55. Rep Dan 2:1 nr 764.
56. DBL 19 s 454 f jvf C P O Christiansen (1941) s 353. Krarup i AFV (1944) s 108.
57. DM 6:2 s 288. DAA 1886 s 140; 1942[ii] s 69 jfr Rep Dan 2:2 nr 2861 og ÆA 3 s 121 nr Z 86-7. Om Ove Tagessøns ægteskab se Rep Dan 7753. Om adelig godssamling i det 15. årh se Ulsig s 203 ff, 213 ff.

Københavnerfred og rigsrådsinteresser

1. Hoffmann (1889) s 169. W Christensen s 65 f. Daenell 1 s 319 f. Pagel s 294. B Jørgensen s 300 ff.
2. B Jørgensen s 303.
3. HR 2:2 nr 488 § 25, 501.
4. HR 2:2 nr 488 § 26 iflg 486. B Jørgensen s 300.
5. HR 2:2 nr 488 §§ 28-32, 504.
6. HR 2:2 nr 488 §§ 33-6, 492. W Christensen s 67.
7. HR 2:2 nr 491-2. ST 3 nr 481.
8. HR 2:2 nr 489 §§ 4-6, 494, 503, 505. HUB 7,1 nr 725: Den holl beretn nævner ikke en afbrydelse af forhandl m preuss. – Det grundlægg voldgiftsforslag var udarbejdet af hg Philip og HM's repræs (725 e iflg d).
9. B Jørgensen s 303.
10. LUB 8 nr 37 jvf HR 2:2 nr 488 § 30.
11. Poelman I,2 nr 1542. Om opbring af saltflåden, se eks Agats (1904) s 71 f.
12. ST 3 nr 481. Wagenaar 3 s 543-4 og W Christensen s 66.
13. W Christensen s 65.
14. HUB 10 nr 1075. Poelman I,1 nr 1536, iflg HR 2:2 nr 457.
15. Poelman I,1 nr 1537.
16. HR 2:2 s 436 n 2. Hagnell i SHT 1940 s 302. – Om G de Boeris, se LUB 7 nr 721.

17. Bugge 1 s 267. Daenell 1 s 319 ff, 326. Jungersen s 69-70. Spading s 24. Stahr s 60 f. Vibæk s 84.
18. B Jørgensen s 302 ff.
19. Af den omfatt litt om forholdet ml hansestæder og holl efter freden i 1441 henvises af ældre og nyere bidrag til Blok 2 s 610. W Christensen s 67. Stein 1900 s 126. Lindner s 103 f. Vogel s 331, 338. Vollbehr s 46, 56. A Brandt s 38. Fritze (1964) s 86 m n og (1967) s 250 imod Daenell 2 s 73 ff.
20. DCP nr 141 af 1468 7/5. Hans segl i DAS M 15 iflg CLVII, 12. Hans Jyde var brgm i Aalb 1462 (Knudsen 1 (1931) s 104, 158).
21. Poelman I,1 nr 1551, 1559.
22. Poelman I,1 nr 1569. Om skipper Muyls tidl virks, se bd I,2 nr 2205 s 817.
23. Poelman I,1 nr 1572, 1594, 1598, 1610, 1630 fol 101^{v} s 462, 1614, I,2 nr 1744, 1756, 1809, 1833, 1845 fol 107^{v} s 623-4.
24. Poelman I,1 nr 1545, 1560, 1571, 1573, 1585, 1630 fol 93^{v} s 458.
25. Poelman I,1 nr 1639, I,2 nr 2002.
26. Poelman I,1 nr 1523, 1632, 1652, 1669 og bd I,2 nr 1915, 1921. J Pleskov må ikke forveksles m den lybske rådmd af samme navn (1439-51), se KD 1 nr 150 og HGBL (1903) s 87 n 3. – Hg Philip udstedte ml 1419-67 et lejdebrev til Ribeborgere, at de måtte sejle uhindret til Flandern (Rep Dan 2:7 nr 12984. Rebas i Sc 1977 s 173 dat til før 1404).
27. Se Poelman I,1 nr 1658 hvor det på et møde 1443 26/6 skulle diskuteres, om pengene skulle skaffes v en afgift på hhv øl, korn og brændsel. Se tilige bd I,2 nr 1845 fol 112, 122, 127.
28. Poelman I,1 nr 1631. Om Jhs Laxmd lyder det: »ende dair sy hem enige liefde doen mochten, dat wilden sy altijt gerne doen«.
29. Iflg Poelman I,1 nr 1644 af 1443 23/3, og s 462 n 2.
30. Poelman I,2 nr 2524, HUB 9 nr 605, 10 nr 1075 og s 653 n 1. Lunn s 22. DBL 24 s 46. Kraft i SHT 1940 s 113-5. Hagnell i SHT 1940 s 301-2.

Kalmar-mødet og Kristoffer i Sverige

1. SRS 1,1 s 157. SMR 1411. Jahn s 524 nr III. Om Åbo-høvedsmanden Johan Karlsson, som 4/7 opholdt sig i Kalmar, omtaler hans hustru 17/5 i et brev til Reval, at han var sejlet »to des rikes rat in Sweden, alz em togeschreven wart van deme rike unde van dem marsskalk« (Lecub 9 nr 725).
2. SMR 1431, 1440. Iflg nr 1439 af 1441 13/7 skal da Mogens Gøye have været til stede i Kalmar, men dette er fejl for Magnus Gren.
3. ST 3 s 189. Carlsson 3 s 492, 494.
4. SRS 1,1 s 157. Kumlien s 183. Carlsson 3 s 493.
5. Bring 2 nr 290. FMU 3 nr 2397.
6. Kumlien s 180-1. Carlsson 3 s 493.
7. SMR 1345. Schück, H (1976) s 211. Nyköping-recessen tr ST 2 bihang nr V s 655 ff.
8. SMR 1440. Bruun i DHT 11:3 s 91. – Iflg perg 1442 25/6 i SRA fra Vadstena havde brdr i Kalmar tillige klaget over Guse Nilsson (Baad). Om sagens forløb se perg 1442 12/8 i SRA. På Lødøse-mødet i 1442 fremførte repræs fra Vadstena kl nye klager mod Axel Pederssøn og Abr Broderssøns arvinger, uden at striden med Axel P synes endeligt løst: SRS 1,1 s 159. SRA: Örnhielms dipl IX s 425-6. P v Möller (1871) s 67-8 og (1874) s 93. Bruun i DHT 11:3 s 91-2.
9. ST 3 s 189 f. Aschehoug s 179 benævner forsvarsforbund og dat til 1441 24/6, hvad også Schück, H (1976) s 237 har fastholdt. – Dateringen til 10 august er her opretholdt, da kravet om besegling af den fraværende ærkebisp Aslak Bolt ikke gør det rimeligt, at et møde i Lødøse 29/7 skulle afholdes samme år. – Baden 2 s 191 formodede, at kg K's udeblivelse vakte frygt hos nordmændene for deres friheder, som de derfor søgte at sikre.
10. Carlsson 3 s 495.
11. ST 3 s 113. Lagerbring 4 s 224.
12. Lönnroth s 198-9.
13. HR 2:2 nr 489 § 3. Trods muligheden af tendens må udsagnet godtages, se også Lögdberg s 33.
14. HR 2:2 nr 488 §§ 25, 28; nr 501.
15. SRS 1,1 s 157. KK v 6858 siger 1441 8/9, hvilket følges af Erslev s 419 og G v der Ropp (1876) s 141 m n 1. Kumlien s 184 m n 183. – Om Linköp-bispen se også Schück, H (1959) s 110.
16. Carlsson 3 s 497. Schück, H (1976) s 273, 317. Om dok og breve se ST 3 s 193 jvf I Andersson (1928) s 189 n 1.

17. Barner dipl nr 69. Carlsson 3 s 497 når til samme resultat, men grunder sig på et brev af HM til kg K af 1441 27/9 (KR 16 s 1286-7).
18. KK v 6863 ff.
19. SRS 1,1 s 158. KK v 6901 mener, at 70 blev R, mens Kal Strengnense siger 65 (SHT 1954 s 16). Ved Erik af P's unionskroning i 1397 slog han 133 til R (Huitf fol 611). – Om kg K's valg se Schück, H i SHT 1913 s 289. Kumlien s 185. Carlsson 3 s 497 ff. Holmgrens art i SHT 1954 s 1-43, spec s 23 f, at Mora Sten blev flyttet før valgakten – som kan være foregået i Uppsala iflg Strängnäs-kalendariets optegn – er ikke overbevisende, heller ikke forsøget på at finde frem til de pol motiver og pers, som kan have fjernet stenen. Paulsson 1975 s 32-3.
20. Otto N: LUB 8 nr 129. Barner s 124. Oluf Ax: Rep Dan 7229. DAA 1900 s 418. Claus R: Rep Dan 7246. DBL 20 s 412. DM 3 s 322 antager 1443. Egg F: Rep Dan 7235. DAA 1893 s 154. DHT 5:5 s 14. DBL 7 s 459. Klaus N: SMR 1498. Wernstedt s 12. Albr Mohrer: KK v 6987 jvf Carlsson 3 s 499. Torben Bille: Rep Dan 7229. Mollerup (1893) s 172. J Flemm: Rep Dan 7252. DAA 1892 s 145. Erik Ged: SRA G 29 s 23, 25 jvf dog Läu 3 nr 250. Niels P: Rep Dan 7272. DAA 1926[ii] s 10. Anders og Erik Gyldenstj: Rep Dan 7293. KD 2 nr 60. DAA 1926[ii] s 12, som iøvr siger 1449 om Erik E. A Hak: Rep Dan 7278. DAA 1896 s 166 mener 1443. Niels L: KD 2 nr 60. Oluf Lunge: DV s 347. DAA 1902 s 313. Niels M: Rep Dan 7271. DAA 1903 s 314 har ham først som R 1446. David A: SRA G 29 s 23, 25.
21. Stig O: Rep Dan 7278. DAA 1893 s 274 siger 1436. Aage Ax: SRA G 29 s 23, 25. Rep Dan 7136 og ombytn s 853 samt nr 5897 er fejldaterede. Erik Ax: FMU 3 nr 2420. DAA 1900 s 425. Skoglund s 19 f. Peder Aagessøn: SMR 1486 jvf 1440.
22. SRA perg 1444 5/2 og Rep Dan 7755. SHT 1904 s 215. Möller, P v 1 (1874) s 116 mener, at Keld Ax er R i 1440, men dette grunder sig på en fejlagtig dok afskrift (Rep Dan 7136 og ombytn s 853).
23. Svartboken nr 499. Se også Carlsson 3 s 499. Löfqvist s 109. Brilioth (1948) s 192.
24. Svartboken nr 498. Carlsson 3 s 499 ff.
25. SMR 1470, 1471.
26. SMR 1486, 1476. SBL 12 s 27.
27. SMR 1498. Rep Dan 7200. Arhnung 2 s 177 f. KK v 7023-5. Om Oluf Mortenssøns sands tilstedeværs se T Jexlev (1978) s 216.
28. Rep Dan 7221.
29. SRA (Linköp (DK)) G 29 s 22-4. Dok opregner herforuden: Knut Bengtsson (Vinstorpa-ätten), Algot Erengislesson (Hammersta-ätten), Magnus Bengtsson (Natt och Dag), Gottskalk Bengtsson (Ulf), Gustav Eriksson (Puke), Johan Gädda, Peder Simonssøn og bdr Gustav og Henrik Bertelssøn. – Gustav E er søn af Birgitta, Erengisles søster. Erengisle var endnu 1443 30/12 formynder for ham, se SPHT 1934 s 55-6 n 75 f, 1956 s 141-2, 147 og s 145-7 for Hammarsta-ättens forb til slægten Gädda. Kraft, S (1971) s 48 anser Peder Axelssøn (Brahe) for at være afgået v døden ca 1441.
30. Rystad i Sc (23) 1955-7 s 187 ff og (25) s 108 ff. – Ældre forskning se DM 2 s 36 ff, Styffe 4 s XCIII, Möller, P v 1 (1874) s 113. Petersen, A (1877) s 35. Heise 2 s 58 ff. Palme (1950) s 126 ff. Lundholm (1956) s 120 ff og i SHT 1958 s 291 ff.
31. SMR 1486.
32. Hadorph 2 s 149 ff. Gillingstam s 287.
33. FMU 3 nr 2413. SMR 1469, 1472, 1473-4.
34. FMU 3 nr 2420. – Kr Nilsson var 1441 12/9 nået til Raseborg på vej til Sverige (Lecub 9 nr 770).
35. FMU 3 nr 2427.
36. Gillingstam s 259 f, 284, 319. Ahnlund (1953) s 270.
37. Kumlien s 195 ff.
38. SRS 1,1 s 158 f. Reuterdahl 3,2 s 510, Ortved 2 s 509, 343, 423, 280. Kumlien s 192 n 17. Gillingstam s 285. Om Eriksgata, se Lindroth i SHT 1912 s 125-30. NK 16 s 241-2.
39. KK v 6986 ff. FMU 3 nr 2447-9.
40. KK v 7023 ff. Lagerbring 4 s 362. Kumlien s 196 ff. Carlsson 3 s 519 ff. – Om Karls modgang se dok af 1442 8/5 (tr Bring 2 s 231-2), hvor Kristoffer frikender marsken for et drab, som han var blevet anklaget for, men forsvarede sig imod m 12 mænds ed, heribl Erik Axelsøn Thott. – Ca 1442 6/5 meddelte Margr Eriksdt Krummedige til Reval om sin mands død og anmodede om et lejdebrev til sig og sine folk (Lecub 9 nr 851).
41. Lecub 9 s 580 n 1. Lönnroth s 218. Anthoni s 160 har H Bitz som høvedsmand 1440-6.

42. Ihs Magnus (1558) s 720.
43. Tunberg (1931) s 108-9.
44. KR 16 s 1283-4. – Se også Voigt 8 s 29 n 2. Lögdberg s 42.
45. KR 16 s 1284. HUB 7,1 s 360 n 4.
46. Lögdberg s 28-9.
47. KR 16 s 1285. HUB 7,1 s 360 n 4.
48. KR 16 s 1285-8. Voigt 8 s 30 n 2-3. Lögdberg s 34-5.
49. Styffe 2 nr 121.
50. Jahn s 520 nr 20[iv].
51. Carlsson 3 s 550.
52. Läu 3 nr 232, 234, 235 iflg 236.
53. Rep Dan 7227, 7229. Matzen (1869) s 394 n 6. Mollerup (1893) s 123-4. Bruun i DHT 11:6 s 456-7. Om prior Bents virks i 1442, se ÆA 4 s 84 nr F 25. – Om rigskansleren på retterting i 1442, se SRD 4 s 350.
54. Rep Dan 7232, 7233. KD 2 nr 59. Om Oluf Ax i Ringsted, se også SRD 4 s 527. Om hans position i kgs fravær kan tale, at han 1441 29/8 fra Kalmar havde klaget til Danzig over opbr af varer, som skulle have været til Kbh til hans behov i efteråret og vinteren (HUB 7,1 nr 727 jfr tillige Ericsson s 8 nr 53).

Lødøse-mødet 1442

1. SRS 1,1 s 158.
2. W Christensen s 79. Taranger 3,2 s 1 ff, Johnsen (1924) s 135, Kumlien s 198 n 27, Lögdberg s 37-8, Carlsson 3 s 514, Imsen (1972) s 56, 62 og bd 4 (1977) s 373.
3. DN 16 nr 141-2. DN 4 nr 885. DHD nr 35 iflg KS 4:6 s 396-7. Styffe 2 nr 121. Rep Dan 7248, 7258. Anders N's hustru Margr stadf 1442 20/7 en pantforskrivn af hendes fader (HH 16 s 79 n 225). Perg 1442 7/6 for afladsbrev af Jhs Laxmand og bisp Thorleif (SRA).
4. Styffe 2 nr 121. DN 4 nr 885. Spegel nr 17. SRA perg 1442 9/6 og 2 dok af 1442 11/6. Se også Stiernman 1 s 280, 2 s 95.
5. Styffe 2 nr 120-1. DN 16 nr 141, 144.
6. Jahn s 523 nr 20[i] med fejldat til 1441, hvilket er fulgt i SMR nr 1360. Se Gillingstam s 286 m n 189.
7. DN 3 nr 771. LUB 8 nr 741 s 811. Se også Bull 1922 s 304, Schreiner (1935) s 116. – Under et besøg i Vadstena ca 1442 2/2 havde kg K af broder Hans Hillebrandsson fået forelagt en ansøgn fra Munkeliv kloster om at tage Allehelgenskirken i Bergen m underligg gods under sin beskærmelse samt modtaget et brev fra de tyske håndværkere om at være deres beskytter. Kristoffer havde hertil svaret, at han ville sørge derfor, når han kom sammen m »regni Norwegie aliisque dominus et principibus« i Lødøse og var kommet til magten i Norge (DN 16 nr 137).
8. NGL 2:1 nr 102 tillæg s 206-7. Iflg Landsloven II 6 skal bisp og sysselmænd udpege 12 md fra hvert bispedømme, men drostens udnævnelse af nævnsmændene synes i 1442 at være trådt i stedet for bispen og sysselmændene. Se Y Nielsen s 294-5. NGL 2:1 s 205 n 2 og 206 n 2.
9. DN 3 nr 771. Daae i NHT 4 s 102. Johnsen (1919) s 174.
10. Johnsen i Samtiden 1914 s 325 og (1924) s 135. NHT 5:2 s 199. Imsen (1972) s 62. – 1442 8/2 udstedtes et lagmds.brev i kong Eriks navn (DN 2 nr 747).
11. Taranger 3,2 s 3. Schreiner i NHT 5:9 s 318. C P O Christiansen følger Taranger i Det da Folks Hist 3 (1928) s 156 og i 1941 s 293.
12. Imsen (1972) s 43-5.
13. Svalenius s 218-21.
14. Carlsson 3 s 531-3 og (1955) s 6 n 17.
15. Huitfeldt fol s 842. Se også Svalenius s 220. Carlsson 3 s 531 og (1945) s 76.
16. NGL 2:2 nr 21.
17. KK v 7023-5.
18. Flere har benægtet en unionstraktat: Erslev i DRH 2 s 490, Skoglund s 6, Holmsen 1 s 450, Koht i NBL 3 s 149.
19. ST 3 nr 514 s 303.
20. H Schück (1976) s 236 ff.
21. Svalenius s 218-21. – Om tidl opfatt se også Pal Müller, C (1840) s 88 og 1874 (1971) s 287.
22. Rudbeck (1919) s 12. Rydberg (1886) s 5 m n 2 samt s 6 m noter. Landberg (1925) s 169 m n 1. E Ladewig-Petersen i DHT 12:6 s 423 m n 44 jvf s 436 f, 438 f.
23. Kumlien (1953) s 360 n 28.
24. ST 3 nr 437 a-b-c. a) Rep Dan 5009, SD 2 nr 1001, HR 1: 5 nr 504. b) Styffe 2 nr 57, SD 2 nr 1002. c) Rep Dan 5016, SD 2 nr 1012. For DK's og SV's skift rettigheder til Gotl, se Jahn s 224-9. Styffe (1911) s 426. Jahn s 529-30 nr 25 aftrykker desuden Visbys indbyggeres hyldningsed til kong Oluf 1376, hvorved de lovede for bestandig at forblive u danske konger. – Fra 1366-98 var Gotl u DK, hvorefter den tyske Orden erobrede øen, som var til-

holdssted for vitalianere (Styffe (1911) s 425). – Om krigsepisoder og forhandlinger ml HM og dr Margr, se Erslev: Dr Margr s 373-8.

25. H Schück (1976) s 142 ff (Magnus Eriksons brev på Skåne).
26. HR 2:2 nr 599, 633. W Christensen s 78. Lögdberg s 36.
27. Styffe 2 nr 120. 1442 23/5 klagede Danzig til Kristoffer over K Gerst (Ericsson s 8-9 nr 60).
28. Styffe 2 nr 121. HR 2:2 nr 633. Voigt 8 s 48. Lögdberg s 36-7.
29. Lögdberg s 38 n 77.
30. Styffe 2 nr 119. Rosman s 298. Bo Knutsson døde sands i fangenskabet. Ingen senere dok omtaler ham.
31. W Christensen s 79. Lögdberg s 37-8. Murawski s 271-2.
32. Styffe 2 nr 121. Se også Voigt 8 s 48.
33. KR 16 s 1006-7 af 1442 26/8. Lögdberg s 38 n 77 har ikke ret i, at Kristoffers brev ikke nåede frem.
34. Lögdberg s 40. Murawski s 272.
35. Hadorph 2 tillæg s 149-51. Schück, H (1976) s 238. Kumlien s 199. Gillingstam s 287, 291 f.
36. Rep Dan 7249.
37. DN 1 nr 783. Huitfeldt fol 830. Pontanus s 620. Suhm 13 s 461, 843. Y Nielsen s 295 m n 3. Carlsson 3 s 514. Om mulige sv i Oslo, se Sjögren (1950) s 57. Om nærvær da peger muligvis et brevudtog i ÆA 2 s 56 nr 0 11, hvorefter kg K 1442 8/7 skal have udstedt et låsebrev på 4 gde i Sale (Ginding H). – Werlauff (1832) antog s 57 n 3, at ærkebisperne af Lund og Uppsala måske var til stede v kroningen i Oslo? Intet vides herom.
38. Daae i NHT 4 s 103. Marmøy 4 s 66. Sjögren (1950) s 57 antager, at Jöns Lage Posse blev R v kg K's no kroning.
39. Y Nielsen s 296.
40. NGL 2:1 nr 104-5, 108-11, 112-6. DN 21 nr 405. Reg Dan 5366. DI 4 nr 674.
41. NGL 2:1 nr 118. Rep Dan 7259, 7260.
42. Läü 3 nr 242. Oversat af Bruun i NT (1951) s 220 og bedst af I Andersson (1974) s 361-2.
43. Läu 3 nr 242, spec s 245. A E Christensen 1978 s 57. Fabricius' oversætt i DHT 7:2 s 512 er ufuldstændig.

Samarbejdspolitik

1. Läu 3 nr 239. KD 2 nr 100 af 1455 20/3. At Aage Ax iflg dok teksten skulle være RR i 1442 må afvises.
2. LUB 8 nr 99.
3. KR 16 s 1006-7. Voigt 8 s 48-9. Lögdberg s 38 n 77 iflg ovenfor s 636 n 36. – Jhs Laxmd udtalte 1442 28/8 til sit kapitel, at han var optaget af forhandl og samtaler vedr rigerne: »et regnorum negociis et laboribus occupati ...« samt »... nuper eciam ad serenissimum dominum nostrum regem Christofferem propter ardua regnorum negocia....«
4. KR 16 s 1295-6. Om ordensmødet 1442 6/10, se Voigt 8 s 49 m n 3.
5. Hude: Aktstk nr 10 iflg nr 6.
6. Se note 4.
7. Hoffmann (1889) s 169. W Christensen s 74-5. Daenell 1 s 327-8. – Hirsch lader de preuss stæder forhandle med kong Kristoffer i foråret 1442, men dette er fejlagtigt (HR 2:2 nr 568 § 11).
8. DN 6 nr 488 jvf 487.
9. Jvf LUB 8 nr 99 iflg HR 2:2 nr 608 § 3 s 505.
10. LUB 8 nr 98.
11. LUB 8 nr 99.
12. HR 2:2 nr 650.
13. DGK 3 s 427-8. Rep Dan 7273. Läu 3 nr 241.
14. Jvf tillige Hoffmann i HGBL (1901) s 35.
15. W Christensen s 80-1. Lögdberg s 42-3.
16. HR 2:2 nr 685. Lögdberg s 40.
17. HUB 7,1 nr 727 iflg også Ericsson s 8 nr 53. DM 7:6 s 217. Rep Dan 7158s.
18. Läu 3 nr 241. KD 2 nr 60.
19. Terpager s 595. Kinch 1 s 315-6. Carlsson 3 s 515. Koht (1956) s 122. – Om Katarinas giftermål og medgift, se Daae i NHT 2:2 s 373 og Linton i Sc 39 (1973) s 48, 51.
20. Rep Dan 7276. DHT 4 s 605-6. DGK 3 s 536, 563-4, 584-5. Vedel Sim (1842) 1,2 s 132 og Rugds Hist (1843) 1,2 s 10 formoder, at kg K skulle have besøgt Otto Skinkel (Søblad) på Rugd. Intet vides herom.
21. DGK 2 s 146-7, 157-9. SRD 6 s 437-8 jvf ÆA 5,1 s 276-7, 307. Rep Dan 7288 iflg KS 3:5 s 330-1 og ÆA 5,1 s 277.
22. Hübertz 1 nr 21.
23. DGK 2 s 111-2. Rep Dan 7291 iflg ÆA 5,1 s 417.
24. Läu 3 nr 242. SRD 1 s 332 jvf Rep Dan 7292.

Kristoffers danske kroning

1. Baden 2 s 198.
2. Pontopp 2 s 586-8. Kinch 1 s 316. Rep Dan 7293.
3. SRD 1 s 332. Läu 3 nr 245-6. Kinch 1 s 317. DAA 1903 s 264.
4. Attesten bedst tr i Westphalen III (1743) s 310 jvf tillige Skyum-Nielsen i Sc 23 s 45 n 2. Også tr Cypræus (1634) s 370-2. Pontopp 2 s 586-8. – Huitf fol 830-1. Se også Terpager s 594.
5. Som note 4 samt Kinch 1 s 316. Skyum-Nielsen s 1 ff. – Om kroningsklæder se Deutsche R Akten 16 s 173 f, 198 og Daae, A (1906) s 38-9. Carlsson i SHT 1946 s 325.
6. Westphalen III s 310. Terpager s 593-4, 204-5. Kinch 1 s 316-7. Carlsson 3 s 515. – Kroningseden må ikke forveksles m valgløftet fra 1440 9/4 (jvf Muncheberg s 106. K Ancher (1807) s 810-1. Werlauff: Aktstk s VIII). Se også Carlsson i SHT (1946) s 327 m n 3. Kong Hans blev kronet 1483 i Kbh af 7 bisper (Huitf fol 974).
7. Priv der SHR s 13-5. Rep Dan 7293.
8. Baden 2 s 199. Erslev s 420. Lönnroth s 217.
9. Erslev s 419-20 og i DRH 2 s 480. Lönnroth s 217. Liedgren i FHT (40) 1955 s 76-7. Niitema s 212. Synspunktet om DK's lederstilling fortsætter i K H Rosenstands kronik i Vestkysten 1943 8/1 s 3,8: »Da Christoffer af Bajern kronedes i Ribe domkirke. Et 500 Aars Minde«.
10. Carlsson 3 s 515-6 og (1945) s 107. SHT 1946 s 325 n 2.
11. Lindhardt s 90. Skyum-Nielsen i Sc 23 s 42 ff, FHT 1955 s 134 iflg s 76. KHL 1 sp 203-5. N K Andersen 2 s 267-9. Kjersgaard 4 s 562 mener, at det er Jhs Laxmd, som får ført titlen igennem. Synspunktet er fulgt af C T Hald i en kronik i Vestkysten 1964 13/11 s 6-7 (»Ærkekgs« kroning i Ribe domkirke).
12. Losman s 269.
13. SD 2 nr 2165. APD 2 nr 1400. Inger s 332-4. Losman s 64.
14. Liedgren i FHT (40) 1955 s 76-7. Niitema s 212.
15. DM 4:5 s 66 f. DHT 4:5 s 1-10. O Nielsen 2 s 24 n 1. Erslev: Dr Margr s 66, 69 ff.
16. Se note 10.
17. Lindhardt s 89. Skyum-Nielsen i Sc 23 s 45-7. Niitema s 212. – 1443 3/8 fører hg Ludvig af Bayern titel af det hellige romerske riges ærkedrost. (DRA dokafskr v V A Secher. Håndskriftsamlingen XVI Tyskland).
18. Carsson 3 s 515. Kroningen i Aachen fandt sted 1442 17/6 (Schmeidler s 260). At kg K's kongeed er ordret efter det romerske ritual er bemærket af Werlauff: Aktstk s VIII. – Kristoffers majestætssegl er iøvrigt det første danske i »den store stil«, klart afhængigt af de tyske kongers tilsvarende segl (T Jexlev 1978 s 212).
19. Huitfeldt fol 830.
20. Holberg 1 s 626-7. Lagerbring 4 s 373. Baden 2 s 199. Werlauff: Aktstk s VII-VIII. Høst s 2. Müller, L C 4 (1875) s 108. La Cour 1 (1947) s 272. Lindhardt s 89. N K Andersen 2 s 267.
21. Sc 23 s 43-4.
22. Baden 2 s 199. A D Jørgensen (1884) s 34-5. Rørdam (1896) s 156 ff, 324 ff.
23. Daae, A (1906) s 38. Werminghoff (1913) s 45. Schramm 3 (1956) s 842.
24. Sc 23 s 42-3.
25. P Lykke: Rep Dan 7341. Barner dipl nr 70. DAA 1903 s 264. Niels E (G): Rep Dan 7341. DAA 1926[ii] s 12. Niels E (B): Rep Dan 7341. Barner s 96. DAA 1885 s 47. Johan B: Rep Dan 7293, 7353. DAA 1887 s 92. Engelbr Bydelsbak: Rep Dan 7400, 7404. Niels J: Rep Dan 7383. DAA 1893 s 162-3. Mogens Galt: Barner dipl nr 70. Folmer M: Rep Dan 7324. DAA 1896 s 136. Gunde Lange: Rep Dan 7223, 7318. Jens Madssøn: DM 5:2 s 185. Niels Knudssøn: Rep Dan 7405. M Rud: Rep Dan 7405. Peder Skram: Rep Dan 7384. Follert Stampe: DV nr 43. Laurids Vestenı: Barner dipl nr 70. DV s XLII m n 2. Eskil N (B): Rep Dan 7326 iflg dog ÆA 3 s 150 og La Cour (1957) s 195, hvor han benævnes R 1437. DAA 1949[ii] s 20 har ham som R i 1451. Jep Lunge: DAA 1902 s 313. Knud Gyldenstj: DAA 1926[ii] s 13. DBL 8 s 493. Se også Vedel Sim: Rugds Hist 1,2 s 13. Peder E: Lecub 9 nr 954. – Om muligheden for optag af enkelte i ridderstanden se Kinch 1 s 317. Claus Eriksøn (Bølle) blev muligvis også ridder i 1443 (Rep Dan 7521).
26. Huitf fol s 830 f. Kinch 1 s 317.

Forholdet til kirken

1. For en oversigt over kg K's regeringstid, se Erslev i DRH 2 s 484. Arup 2 s 212 ff. Kjersgaard 4 s 545 ff.
2. Rep Dan 7306, 7450. Kinch 1 s 320. – Skulle mon det i Ribe Oldemoder omtalte gods udlejet til Erik Nielssøn være indbefattet i striden? (Ribe Oldemoder v O Nielsen s 59?, 60, 116).
3. Kinch 1 s 317-8.
4. Läu 3 nr 245-6. Se også Lindhardt s 90 n 391-2. Arup 2 s 215 mener, at Anders Nielssøn er en Gyrsting, men dette er fejl for A N (Jernskæg) til Dronningholm.
5. Pontopp 2 s 266. Matzen: Off Ret s 64. Birck (1946) s 69. P J Jørgensen (1971) s 389.
6. Arup i Sc 1928 s 266-7. N K Andersen 2 s 269-70.
7. Daenell 2 s 203-4. Skyum-Nielsen s 40. N K Andersen 2 s 270. Achelis s 188. Madsen (1908) s 16-7. Gissel 1974 s 488. Rebas i Sc 1977 s 155 ff.
8. Läu 3 nr 245.
9. SRD 7 s 199. Läu 3 nr 246.
10. Arup 2 s 219, som følges af Kjersgaard 4 s 562.
11. HR 2:2 s 577 n 1. Se også Hirsch s 150 m n 390. KHL 9 sp 148.
12. Statuta Synodalia (1778) blad 19. Huitf: Bispekrøn s 29 § 6. Lindhardt s 58. Skyum-Nielsen s 36 ff. I 1437 indskærpede bisp Sven af Skara hovedtiende i et synodal-statut til Dalsland (Gummerus: Synodalstatuter s 71).
13. SMR 372, 532. DN 16 nr 111. KHL 18 sp 291-5. Om Söderköp. Konciliet 1437, se Statuta Synodalia (1841) s 126-7.
14. DN 5 nr 598-602, 607, 616-19, 622-24, 626-7, 631-4. NGL 2:1 nr 307 § 14, 330. Om bispernes interesse for tiende, se Johnsen (1919) s 164-5. Bang, A C s 280. Wisløff 1 s 277.
15. Skyum-Nielsen s 39, 87, 90, 94. – Om ældre synspunkter på frdg's resultatløshed, se Neckelman s 75. Helveg 2 s 324. Heise i DHT 4:5 s 282, 292, 294, 309. Christensen, C (1886) s 267 f. Lindbæk s 7.
16. Heise i DHT 4:5 s 294.
17. ÅB 5 s 61-2.
18. Skyum Nielsen s 24. N K Andersen 2 s 270. Losman s 135. – Forfald i eur klosterordener, se Flick 2 s 281, 444, 446, 449. Om bestræb på at reformere i disse år i Norden og Tyskl, se Ortved 1 s 184-5. Lindbæk s 50, 272. Helms s 175. Bang, A C s 284. Wisløff 1 s 278. Havemann 1 s 709. Chron d D Städte 30 s 34 m n 2.
19. Deutsche R Akten 12 nr 365. Pontopp 2 s 586 f. – Clausen, H N s 87. Lindhardt s 90. N K Andersen 2 s 267. Losman s 142.
20. Lindhardt s 91. Losman s 140.
21. Skyum-Nielsen s 52 ff, 61 ff, 73, 82. KHL 9 sp 6-11.
22. ÅB 2 s 21. Daugaard s 53. Schalling s 185. Skyum-Nielsen s 14, 29.
23. Fabricius, L P 1,2 s 546 ff. Mollerup (1893) s 49 ff, 83 ff. Skyum-Nielsen s 2 ff, 20-1. N K Andersen 2 s 270.
24. Kjersgaard 4 s 573.
25. Losman s 78, 100 ff, 272. Balling s 66. – Se også Reg Dan 3385, Rep Dan 6077, 6369. KS 3:3 s 181, 375 og 4:1 s 494 ff. Trap VII,2 s 622.
26. Skyum-Nielsen s 4, 6-8, 26. Kjersgaard 4 s 562 ff.
27. Skyum-Nielsen s 53. N K Andersen 2 s 271.
28. Läu 3 nr 247 s 254. (de consilio et consensu consiliariorum nostrorum).
29. Lejemål: eks M Jenssøn (Kinch 1 s 279), Sten Basse (ÆA 4 s 217), Anders Nielssøn (CE nr 261), Aage Axelssøn (ikke RR): Rep Dan 7539.
30. Kjersgaard 4 s 562.
31. Rep Dan 7687. Skyum-Nielsens 50-1. Kjersgaard 4 s 563. – 1442 21/5 havde bisp Thorleif udnævnt en ny forstander over Vor Frue kloster, se Daugaard s 378 iflg Thestrup (1756) s 269-71. NKS 1 s 531-2. DV s 348.
32. Pontopp 2 s 602. Lindbæk s 14 ff. L P Fabricius 1,2 s 637 ff. Skyum-Nielsen s 48, 52-3. N K Andersen 2 s 276-8, 3 s 25 ff. Arhnung 2 s 28 f. Lindeman i FHT 1973 s 77. Dahlerup (1971) s 53, 71-2. Sorø og Ringsted bisper, se eks DCP nr

145. – Om den eur udvikl m fyrsternes via romerretten motiverede bestræb på at reformere klostrene i stræben efter selvstændighed overfor bisperne, se Kellermann i SKÅ 1933 s 52-4 iflg 41-2. Werminghoff (1913) s 93-6.
33. Losman s 141-2 jvf dog Nyberg i SKÅ 71 (1971) s 10, 44.
34. Rep Dan 7166.
35. Taranger 3,2 s 54 f. Brilioth 2 s 383. Losman s 140-2.
36. APD 3 nr 1871, 1873. Du dipl nr 160-1. Rep Dan 7492. APD 7 nr 5842. DN 17 nr 575. C V Christensen s 35-6. Lindbæk s 13-4.
37. Losman s 261-2. Sune O var sands i okt i Nürnberg (Nyberg: Dokumente nr 139). 1445 30/4 udnævnte Eugen IV ham til kollektor i Norden (APS I:II nr 1190).
38. Nyberg i SKÅ 71, spec s 21, 29.
39. DRH 2 s 484. Lindbæk s 8 n 1. Bobé 1935 s 30.
40. Läu 3 nr 294, 299-300. APD 3 nr 1889-91. Lindbæk s 13 ff. Fliche 14 s 290-1. Losman s 142, 260-1.
41. Losman s 260-1. Rebas (1976) s 70-1.
42. APD 6 nr 5184. Losman s 259-60.
43. LUB 8 nr 615. APD 3 s 148 ff. Lindbæk s 16, 148, 152, 156, 158, 161. L P Fabricius 1,2 s 477, 484, 637 ff. Fliche 14 s 292, 423-4. Arhnung 2 s 19-20, 24, 26 ff. Om Wienerkonkordatet se iøvrigt Kellerman i SKÅ 1933 s 33 ff.
44. Sc 23 s 42 ff. Lindhardt (1945) s 77 udtalte, at kongemagtens rolle 1439-43 var »indskrænket til det formelle«.
45. Bruun i DBL 5 s 239.
46. Rep Dan 7569. Skyum-Nielsen s 57. Kg K's brev havde baggr i en henvend fra Peder Axelssøn Thott (Rep Dan 7581).
47. R Nielsen s 81-3. Helms s 174. DMR s 3.
48. ÅB 2 nr 13 s 44. – Rep Dan 7273, 7276, 7619. KS 3:6 s 416.
49. Rep Dan 7155. SRD 6 s 437-8. KS 3:5 s 330-1. ÆA 5,1 s 276-7. Rep Dan 7634. Läu 3 nr 244 (også tr Schalling s 386 iflg 154-5). DV s 346. Rep Dan 2:1 nr 52. Terpager s 186. ÆA 5,1 s 416.
50. Rep Dan 7634. – 1443 30/9 mageskiftede bisp Ulrik 1 gd m kg K (Rep Dan 7366).
51. Brilioth 2 s 380 ff. Losman s 125.
52. DV s 346. ÆA 2 s 323 nr L 155 iflg s 305 nr K 113.
53. ÆA 2 s 290, 314, 321 jvf 206, 313-4, 318, 323, 326. Barner s 106.
54. DV nr 42 iflg 43-4.
55. Rep Dan 7687. DM 7:6 s 213.
56. DV nr 46, dog m datum 1447 12/4.
57. Rep Dan 7155.
58. HR 2:2 nr 505. Om hg Philip, se Nyberg i SKÅ 71 s 34.
59. Huitf fol 832. Se også O Nielsen 2 (1879-85) s 40-1. DAA 1892 s 153.
60. DM 5 s 300-02. KD 1 nr 96, 100-09. Erslev s 119 ff.
61. KD 1 nr 134. Se også DM 4:2 s 65 ff angående Niels Skaves bestræbelser.
62. Roskildebispens jordebøger og regnskaber (DMR 3:1) s 106-28, 135-7. KD 1 nr 93. FKA 1935 s 25. – Om Roskildekirkens gods, se DHT 12:1 s 269 ff.
63. DBL 22 s 77-8. C P O Christiansen (1941) s 333-5. Om Oluf Mortenssøn se DBL 1 s 613.
64. Rørdam (1859-63) s 22. A D Jørgensen (1884) s 10-1. O Nielsen 2 (1879-85) s 35. Matthiessen (1927) s 138. – Se også Erslevs art »Naar blev Kbh DK's Hovedstad?« i Tilskueren 1889 s 311-20, hvor 1416 antages for bedre end den gl bastante opfatt om 1443. Til Erslevs undersøgelser må lægges, at Kornerup, J (1877) s 3 også lod kongerne flytte til Kbh fra Kristoffers tid. Suhm (1776) s 11, 85 mener 1442. – I HMK 4:1 s 555-66 arbejder H Søgaard sig bagud i tid fra E Pontopp, som Erslev standsede ved.
65. Oluf Ax: Rep Dan 7158 s, 7232, 7501, KD 2 nr 58, 67. Ramsing 1 s 177. Morten J: KD 2 nr 55. Otto N: KD 2 nr 84. Egg Frille: KD 2 nr 82, DHT 5:5 s 20. Peder Lykke: ÆA 4 s 224 nr III 13. Udenrådsadelige: Iver Ax: KD 2 nr 79. Henn v Hagen: KD 4 nr 44. ÆA 4 s 224 nr III 2-3.
66. SRD 3 s 275, SRD 1 s 332. Otto: Liber dat Rosk (1933) s 110 n 239. Arhnung 2 s 137. P Olais tradition i SRD 1 s 195. Om branden se også Huitf fol 833. Kornerup, J (1877) s 36. Fang s 80. DKirker bd 3,3 s 1412 f.
67. Rep Dan 7339. Kornerup, J (1877) s 36-7. Arhnung 2 s 137-8.
68. Rep Dan 7379. Unøjagtigt ref i Arhnung 2 s 46. Om Oluf M's våbenhus og kirkens genindvielse, se Fang s 81-2.
69. ÆA 3 s 359 nr R I m dat 1407 iflg også KD 1 nr 134. Statsforvaltn s 264. Paludan, J 1 (1822) s 259-60.
70. Läu 3 nr 241.
71. Rasmusson i MLUHM 1944 s 84. Carlsson: Lunds Domkyrka s 510 n 1. Galster

s 22. Møntergd i Lund tilhørte kronen indtil 1458 1/11 (Läu 3 nr 390). – Kg K's forleninger til Jhs L modsvares af tilsvarende til Nils Ragvaldsson 1442 23/4 m RR's samtykke og 1442 12/6 (Spegel nr 16-7. Se også Reuterdahl 3,2 s 510-1).

72. Läu nr 248.
73. Läu 3 nr 238 s 239: »...regia majestate et suis consiliariis tunc presentibus...«
74. Skyum-Nielsen i Sc 23 s 45.
75. Läu 3 nr 240. Sluttekst: »oc gørum thetta wort breff til eet witne, vm thet noger tidh wilde komme til ordz meer for wor nathuge herre koningen eller flere begges wore wener.«
76. Läu 3 nr 253. Rep Dan 7276, 7278, 7335.
77. Läu 3 nr 244. Skyum-Nielsen s 9.
78. Läu 3 nr 249 m påtegn (også tr Schalling s 386-7). Dok er ikke udstedt i Lund, som det fremgår af Läu's overskrift, hvilket har vildledt Carlsson i Lunds Domkyrka s 510. – Skyum-Nielsen s 9 ff, 35.
79. Schalling s 155-7, 162-4, 166, 181 f, 215-7. Skyum-Nielsen s 13, 35. N K Andersen 2 s 271-2. Kjersgaard 4 s 564.
80. Läu 3 nr 247. Skyum-Nielsen s 35. – Om klager over bisper i 1424 og deres bestræb på at skabe sig større indtægter, se SRD 6 s 464, 501. Helveg (1855) s 70.
81. Rep Dan 7323 iflg 7317. Skødebrevet fra den i dok af 1443 15/4 omtalte Gese, B. Skønewedders enke, se SRA E 102 a Sextern 8 nr 150, fejlagtigt dateret til 1460, jvf Rep Dan 2:1 s 409; 2:2 s 126 m dato 1469 13/3.
82. SRD 6 s 633. M Matthiæ (1710) s 185-6. Arup 2 s 217. DBL 14 s 179-80. Carlsson: Lunds Domkyrka s 510. Sjöberg (1801) s 69 har fejlagtigt 1450, hvad der grunder sig på ligstenens datum.
83. Arup 2 s 212, 217. Se også Carlsson: Lunds Domkyrka s 517. I Andersson (1974) s 362-3.
84. Helveg 2 s 319, 325. Lindbæk s 7. L P Fabricius I,2 s 482. Bruun (1959) s 28: »en politiker af usædvanlige mål, selvstændig og villiestærk ...«. Bobé 1935 s 29 (»en overlegen Dygtighed«).
85. Arup 2 s 215. L P Fabricius I,2 s 482. A Nissen s 30. Skyum-Nielsen s 6. Bruun i NT 1958 s 100.
86. C P O Christiansen (1941) s 326. Bruun (1959) s 28. N K Andersen 2 s 266, 269, 275.
87. Carlsson: Lunds Domkyrka s 515. Bruun i NT 1958 s 102. Inger s 333-4. s 64-5, 118, 140.
88. Jvf Brilioth 2 s 392, at der ikke var strid og irritation om primatet i Jhs Laxmds tid. Se også note 103.
89. Se Arup om Niels Jydes regering, Grev Johans reg, Henning Podebusks reg, Hans Mikkelsens reg.
90. Carlsson: Lunds Domkyrka s 508. Om äb som leder af RR, se Alin (1872) s 19-20 og (1877) s 7.
91. Helveg 2 s 302-3, 325, hvis synspkt er rigtigt, men i formuleringen bunder i nationalistiske betragtninger.
92. Lindhardt s 90. Kirkeleks f Norden 3 s 32-3. Skyum-Nielsen s 25, 40. Losman s 135, 142-3.
93. Losman s 139-40. Se også APD 7 nr 5822.
94. Läu 3 nr 253. SHDM 2 s 122. Huitf fol 833. M Matthiæ (1710) s 186. KS 4:5 s 99. Carlsson: Lunds Domkyrka s 513-4. N K Andersen 3 s 45. Losman s 140-1. I Andersson (1974) s 238, 364. Om äb Tues bogsamling, se Weibull, L (1901) s 24, 43, 118-9 og I Andersson (1974) s 238.
95. Carlsson: Lunds Domkyrka s 514.
96. Rep Dan 7363, 7420. Huitfeldt: Den Geistl Histori s 85: Lund nr 24.
97. Läu 3 nr 257, 258. Se også Carlsson: Lunds Domkyrka s 514.
98. Rep Dan 7403.
99. Erslev i DRH 2 s 484. Arup 2 s 217. N K Andersen 3 s 45. I Andersson (1974) s 364. Se også Kofod (1920) s 254.
100. Skyum-Nielsen s 63 iflg 61-2. I Andersson (1974) s 369-70.
101. Läu 3 nr 263. Se tillige Lagerbring 4 s 374. Lönnroth s 222. Brilioth 2 s 393. Carlsson: Lunds Domkyrka s 515-6. Gillingstam s 290. N K Andersen 3 s 45-6. Inger s 334 jvf 94 for metropolittens ret til at bære kors foran sig i egen kirkeprovins.
102. Läu 3 nr 266. Kumlien s 208. Inger s 334-5.
103. SRA perg 1444 10/7. – Jhs Laxmd havde 1439 1/11 bevilget generalkonfessoren og munkene i Vadstena ret til at give pers fra Lundestift, som valfartede til klostret, absolutioner m m (SMR 991).
104. Pontopp 2 s 392. Lagerbr. 4 s 375. Kofod (1920) s 257.
105. Bruun i NT 1958 s 102. Inger s 334-5.
106. Se note 71 (ret til at indløse slottet Al-

marestäk samt Østhammar len fraset Lösta og Boldnäs sogne).

107. Carrlsson: Lunds Domkyrka s 514 f.
108. Rep Dan 7032.
109. Rep Dan 7121, 7273.
110. Nyberg i SKÅ 1971, spec s 15-6, 27, 32-3.
111. Läu 3 nr 224. DV nr 39. Rep Dan 7200. SRD 6 s 437, KS 3:5 s 330-1, ÆA 5,1 s 276-7. Rep Dan 7291, ÆA 5,1 s 417. Klostre: Vitskøl: DB 6 (1745) s 141-3. Antvorskov: Rep Dan 7183. ÆA 4 s 64 § 13. Bernholm s 30-1. Æbelholt: SRD 6 s 178-9. Vor Frue i Aalb. ÆA 3 s 24 nr BB 1. Øm: ÆA 1 s 257 nr P 1. Maribo: Rep Dan 7273. Mariager: iflg ÆA 5,1 s 649 nr A 1. DM 6 s 71. Sorø: Rep Dan 7325. Esrom: CE nr 72-3. Næstved St Peder: SRD 4 s 341. Helms s 174. St Agnete i Roskilde: Rep Dan 7562. Dalby: Läu 3 nr 276. Helsingør Karmeliterkl: Rep Dan 7662 s. Boesen s 199. Lunds Allehelgenkl: Rep Dan bd 4 s 56. Vestervig: ÆA 3 s 137 nr D 9. Börringe: Läu 3 nr 367.
112. ÆA 1 s 257.
113. Läu 3 nr 367.
114. CE nr 72-3. ÆA 3 s 137 nr D 9. At kg K i 1442 skal have givet Maribo lov til at dømme over klostrets undergivne efter kgl gårdsret er fejl for 1417 (ÆA 3 s 287 iflg Nyberg (1965) s 79 n 9 og 1).
115. KS 4:1 s 58-60. Rep Dan 7158 for dok påtegn. Pave Nicolaus V's henvisn til Erik af P i stadfæstelsesbrevet 1451 3/4 synes fejlagtig (NKS 6 s 558-60 jvf APD 3 nr 1972). Erslev fastholder s 460 n 35. – Abbeder: Rep Dan 7539, 7547. Gråbrodermunken Hans: DMR s 28. DM 7:6 s 207.
116. SRD 4 s 542. Huitf fol 840. FNA (1966) s 54. I fruerstuen hos Dorothea tjente ligeledes Lisbeth Torbensdt Bille (Mollerup 1893 s 192-3). – Sorø kloster forpligtede sig 1492 25/4 på Dorotheas henstilling til messer og vigilier for Kr I og Kristoffer m fl (Rep Dan 2:5 nr 7115).
117. Antvorskov: ÆA 4 s 150 nr S 100. Øm: ÆA 1 s 171 nr 81. Maribo: Rep Dan 7307. ÆA 3 s 257, 259, 272, 278, 301, 304 bl fl. Mariager: ÆA 5,1 s 649 nr A 1.
118. Rep Dan 7316 iflg ÆA 2 s 179 nr F 9. Pontopp 2 s 592.
119. Rep Dan 7039. ÆA 4 s 255 nr 7. Rep Dan 2:1 nr 27. Rep Dan 7619. Du Dipl s 126 nr 192. C V Christensen s 34-5. Holmgaard s 31.
120. DGK 3 s 85 § 18. Kaper s 4. Kornerup, B (1949) s 211.
121. Rep Dan 7509. Se også DHD nr 45. Kornerup (1931-9) s 72.
122. Rep Dan 7691. DM 5:2 s 186.
123. Reg Dan 3741.
124. HD nr 40 jvf Rep Dan 7657.
125. ÆA 5,1 s 708 nr CC 5.
126. ÆA 5,2 s 839 nr C 4. KS 3:6 s 416 jvf Pontopp 2 s 599 og Rep Dan 7724.
127. Rep Dan 7307. ÆA 3 s 304 nr A 722 og s 310 nr A 813. Lars J medbes ops brevet til Erik af P og Loll's Vilkår 1446 (Hude: Aktstk nr 3. ÅB 5 nr 28. DHT 10:.2 s 89 n 10). – Om striden se ÆA 3 s 263, 267, 270-1, 278, 284, 297.
128. ÆA 3 s 266, 257, 272 jvf 278, 282, 259.
129. ÆA 3 s 256, 295. APD 3 nr 1970, 2001. Rep Dan 2:1 nr 77.
130. Höjer s 267 ff. Lindbæk s 274-5. Nyberg i DPHT 14:2 (1960) s 50-3. T Jexlev 1978 s 213.
131. APD 3 nr 1876. 1981. KS 3:3 s 172-85. Höjer s 267 f. Lindbæk s 275. Trap VII,2 s 622, 661. – Skulle Pavebullen have sammenhæng m sv birgittinere og Maribokonfessorens ophold i Rom i februar 1446? (Höjer s 219 f. Nyberg i SKÅ 1971 s 24-7).
132. APD 3 nr 1981 jvf 1975. ÆA 5,1 s 649 nr A 1.
133. E Jørgensen (1909) s 42-3 (...»betød St Birgitta ikke meget for de danske ...«). ANO 1890 s 285 f. FNA 1933 s 81-3. N K Andersen 3 s 207.
134. Kinch 1 s 308 ff jvf 328. Rep Dan 7636. Andre eks, se Rep Dan 7694. Brasch (1873) s 12, 24. Nybergs iagttagelser om Krumpenslægtens interesse for Maribo og Mariager synes tillige at måtte betragtes u større hensyntagen til geogr nærhed (DPHT 14:2 s 43 ff. Smlgn ÆA 1 s 171 nr A 81).
135. Barner dipl nr 74, 97, 120. Höjer s 266. – Erik Ottessøns 2 ugifte døtre blev nonner i Mariager (Heise 2 s 16). C Neergaard mente, at Otto Nielssøn sammen m fl adelsmænd havde grundlagt Mariager (ca 1420?) u Erik af Pommern (ANO 1890 s 286).
136. Nyberg: Dokumente (1972) nr 180, 138, 181 og SKÅ 1971 s 18-9, 22. Höjer s 249.
137. Höjer s 249. Nyberg i SKÅ 1971 s 23, 36, 38 samt Dokumente (1972) nr 141, 59 og Birgitt Klostergr (1965) s 144 f. Om kg

K se Dokumente indledn s 47.
138. DM 7:6 s 209, 219.
139. Nyberg: Dokumente nr 142. Se også SKÅ 1971 s 36. Losman s 225 m n 91.
140. Nyberg i SKÅ 1971 s 32 ff og Dokumente (1972) s 45-6.
141. DPHT 14:2 s 51-2.
142. SKÅ 1933 s 46-7.
143. Om stemningen i Vadstena, se SRS 1,1 s 156. Höjer s 314 ff. Nyberg i SKÅ 1971 s 1-44. Losman s 243-50. – Afladspriv, se APS I:II nr 1192 ff.
144. SKÅ 1971 s 40-1.
145. Erslev: Testamenter nr 92. B Kornerup (1929-30) s 106.

Verdslige forordninger

1. ÅB 5 s 59-60. Fredløshedsbestemm genfindes i Kbh's stadsret 1443 14/10 (DGK 3 s 90 § 55. HMK 3:6 s 20).
2. NGL 2:1 nr 107 (også tr ÅB 5 s 60-1). Dok udelukker ikke adelens fejderet (K Rosenvinge: Udv af gl da Domme I s 4 jvf Matzen: Off Ret s 59).
3. Hadorph: Bjärköa Rätten: Stadgar s 43 § 13, 45, § 10, 47 §§ 3-4.
4. DGK 4 s 66-9. Matzen: Strafferet s 29. KHL 19 sp 512-3.
5. Herlitz 1 indledningsafsnit s XIX-XX.
6. Huitf fol 828. Molbech dat landefredsfrdg til 3 dage efter bondeoprøret! (DHT 6 s 74-5).
7. A Krarup: Katalog I s 54-5, 274. II s 58-60, 63-4, 72, 81, 214. Om Viborgbispen Knud Mikkelssøns tilføjelser til jy lov, se P J Jørgensen (1971) s 41, 131. – Borgeren J Mortenssøn i Malmø var 1440 ? færdig m en afskr af Skåneloven (I Andersson 1974 s 243).
8. NGL 2:1 nr 117.
9. FMU 3 nr 2461. Carlsson 3 s 507 ff.
10. Jahn s 511-3. Egg Frille opholder sig stadig 1440 21/11 på Fyn (Rep Dan 7119).
11. ÅB 5 nr 28 s 62-4. Kinch i ANO 1875 s 337 m n 3. P J Jørgensen (1971) s 498. KHL 19 sp 102-3.
12. Olufs hdf § 23 og RR's responsum § 10 (ÅB 2 nr 7. Kromann: Den da Rigslovgivn s 332). Steenstrup i DHT 5:6 s 383. C Christensen 1 (1886) s 213-4. C A Christensen i DHT 12:1 s 310 og i Ødegårder og ny bosetn s 22. Hvidtfeldt (1968) s 203. P J Jørgensen (1971) s 478. A E Christensen 1978 s 55.
13. Steenstrup i DHT 5:6 s 370 ff. P J Jørgensen (1971) s 480. Hertz s 89 imod for eks Weismann s 37, som ikke mener, at selvejere var forpligtede af bestemm. – Om betegn Vornedskab, stavnsbånd og førlov, se DHT 2 s 412 ff, 5:6 s 339 ff, 382 f. C Christensen 1 (1886) s 212 f. P J Jørgensen (1971) s 475 ff.
14. Hertz s 94-5 jfr dog A Bøgh i Fortid og Nutid bd 28 (1979) s 287.
15. DHT 2 s 478. Steenstrup i DHT 5:6 s 402. P J Jørgensen (1971) s 478. Fyns Vedtægt 1473, se DM 4:5 s 146 f. Om den samtidige udvikl i Livl m indskrænkn af bøndernes rettigheder og udvikl af livegenskabet, se Niitema (1949) s 76 ff. Ivinskis s 52 ff, 93 ff. – Loll's Vilkår er behandlet indgående i litt, se for eks Arup 2 s 223 ff, 260-2, Aschehoug s 129. A E Christensen i NK 2 s 34-5, (1963) s 39-40 og (1978) s 57 ff. C Christensen 1 (1886) s 35, 65, 88. C P O Christiansen (1941) s 363-5. Erslev i DRH 2 s 632-3. Hist.grupp's DK's hist 1 s 200. Hvidtfeldt (1968) s 205. H Jensen (1916) s 597-8. Larsen: Saml Skr 1,1 s 288, 291. Matzen: Privatret s 15, Retskilder s 219-20. A Petersen (1930) s 63 ff. Weismann s 37-8. KHL 18 sp 589-93.
16. Hude (1893) s 76. A E Christensen (1963) s 35.

Møntvæsen

1. Nyrop 2 tillæg nr 91 s 388 ff. Se også Person i NFM 1930 s 86.
2. SD 1 nr 328.
3. Rep Dan 7100. Rasmusson s 81. Galster s 22.
4. Galster s 22 jvf NK 29 s 163 og FNA 1957 s 24.
5. FMU 4 nr 2931. Galster s 22, 41.
6. Hauberg s 27/ANO 1886 s 171. Om Erik af P's kobbermønter, se Rep Dan 6949 og Hude: Aktstk s 18-19 § 7 m note a for Huitfeldts tilføjelser. Jesse s 101. Galster s 21-22.
7. Rasmusson s 67 ff, 76 ff, 82 f, 85-86. Galster s 22.
8. Rasmusson s 82-83. Lindahl s 84 m n 22. Bendixen s 51.
9. Hauberg s 45/ANO 1886 s 179. Person i NFM 1930 s 85. Galster s 22 og i NK 29 s 163. Engquist s 14. Blomquist 1 s 247. Kroman: Oversigt (1964) s 3. I. Andersson (1974) s 284-85.
10. ANO 1886 s 179, 183. W Christensen s 360 f. Person i NFM 1930 s 86. Galster s

22. – Møntgd, se NDM 5 s 96-7 og Person i NFM 1934 s 74.
11. Rep Dan 7787. Engelstoft (1880) s 113 m n 2. Hauberg s 38/ANO 1886 s 172.
12. Hauberg s 38/ANO 1886 s 171. Rasmusson s 83-84 stiller sig tvivlende til H's opfatt (ANO 1886 s 160), at dr Margr fik Roskildebispens møntret ca 1402-05.
13. Hauberg s 46/ANO 1886 s 180-81. Jesse s 103-04. Rasmusson s 82. Lindahl s 85-86. Bendixen s 52. Galster s 22-23.
14. Rep Dan 2:1 nr 1012, 1886. Hauberg s 47. Kromann: Oversigt (1964) s 3.
15. ANO 1886 s 161. Galster s 19. FNA 1957 s 24. DHT 10:1 s 98-100. Sprandel s 179. – Om Sildetolden, se DHT 7:5 s 514-6.
16. ST 3 s 194. Hadorph 2 s 149 ff. Gillingstam s 287.
17. HR 2:2 nr 302 §§ 10-1, 521 § 12; 2:3 nr 676 §§ 10-1. Stieda i HGBL 1886 s 137-8.
18. Chron d D Städte 3. Nürnberg 3 s 372. Friis, A 1942 (1970) s 23 n 1. – K Parsbergs regnskaber opgør de forskellige møntenheder i Mark, som ikke udmøntes, men kun er regneenhed (DM 7:6 s 205).
19. Rep Dan 6672-73, 6677, 6683, 6691. Läu 3 nr 145.
20. Swach s 86-87. Trætteberg s 506-7. Galster s 38, 41. NK 29 s 41, 126. Lagerquist (1960) s 128. Bendixen s 52.
21. ANO 1886 s 184-85. Trætteberg s 508. Bjurling I s 205. Galster s 51.

Købstadspolitik

1. DGK 3 nr 22 s 77-95. For behandl af 1443-priv se bl flere Matzen: Strafferet s 29. W Christensen s 126. Christensen, A E i NK 16 s 120. Hald, H (1943). Olsen, G (1943) s 38-42. Winding (1942) s 62. P J Jørgensen i HMK 3:6 s 1-52, spec s 20, 24, 44, 46 f. Kjersgaard 4 s 569 ff.
2. DGK 3 s 76-77. HMK 3: 6 s 11, 15.
3. DGK 2 s 131 ff, 167..Macheprang s 25-26. Arup 2 s 216.
4. Larsen: Saml Skr 1,1 s 291. W Christensen s 149 n 2. Macheprang s 28. Arup 2 s 217.
5. Se n 1.
6. DRA perg 1440 11/4 Egeskabssaml (tr DGK 2 s 209-13). DV s 30.
7. Arup 2 s 216-17.
8. W Christensen s 148-51 m noter. Macheprang s 27 mener, at best om den 10. pen-

ning gjaldt over alt i riget, hvad der ikke synes at være tilfældet.
9. DGK 3 s 518-20. W Christensen s 149, 151-52.
10. DGK 3 s 233.
11. Nyrop 2 s 113-14: ad mandatum domini per Martinum Johannis militem. KD 1 nr 126 har fejlagtigt datoen 1443 3/7 og læser ad mandatum domini per dominum Joani Joa(chimi). – I løbet af sin reg'stid stadfæstede Kristoffer tillige skindernes privilegier (KD 2 nr 185).
12. DGK 3 s 537-38, 232.
13. 1443 15/8: NGL 2: 1 nr 123. 1443 24/8: NGL 2:1 nr 124. Bugge 1 s 267. Reg Dan 5306 m dato 1441 1/6, som følges af Rebas i Sc 1977 s 51 er fejl for 1443 (W Christensen s 65 n 3 og 97 n 3).
14. NGL nr 125. Se også DI 4 nr 688 (norsk) og DI 8 nr 40 (latin). Pontanus (1631) s 623. Brielle og Schiedam: NGL 2:1 nr 128. – W Christensen s 97-98. KHL 10 sp 290.
15. NGL 2:1 nr 129. W Christensen s 98. Bugge 1 s 331. KHL 6 sp 640. Poelman I,1 nr 1613, 1615 og bd I,2 nr 1752. – Skulle kg K's velvilje mod S'Hertogenbosch skyldes det nærligg Birgittinerkloster? (Nyberg: Birgitt Klostergründ s 179 m n 2).
16. Grautoff 2 s 88. W Christensen s 97. – Priv til Zierickzee var rettet spec til fogeden i Bergen.
17. W Christensen s 156-7. Taranger 3,2 s 51. – Om englændernes ulovl handel på Isl u Erik af P, se Schreiner (1935) s 97 ff.
18. DN 20 nr 835, 839, 841. Taranger 3,2 s 51.
19. 1445 4/12 tildelte Henrik VI Skalholtbispen et lejdebrev, og heri omtales »... pacis, inter regem et regem Daciæ nuper captæ et conclusæ ...« (DI 4 nr 718).
20. W Christensen s 157.
21. DGK 3 s 519 § 9.
22. DGK 3 s 409-410.
23. DGK 3 s 538-39. Se også Ilsøe, G s 305 og KHL 16 sp 2; 5 sp 237. – Kærstrup var, efter at dr Margr havde skænket det til Odensebispen, uvist hvornår, men muligvis under bisp Henning blevet pantsat til bisp Ulrik (Sa FHT 1 s 308).
24. DV nr 45 samt s 212, 225. DGK 3 s 441. Paludan, J 1 s 286.
25. DGK 2 s 158 § 6; 3 s 537, 519 § 12, 409-410, 608, 248-49. Se også Aarhus 1441 2/7 (DGK 2 s 172).
26. DGK 2 s 241. Spreckelsen 1 s 287 m fejlt

årstal (1441).

27. Svendborg 1413 27/9, Kerteminde 1413 7/12 (DGK 3 s 535, 497-98). Steenstrup (1874) s 126. Pasternak i Sc 1960 s 334. – Forbud mod ulovl havne forekommer først i dr Margrethes alm forord 1396 § 7.
28. Mackeprang i DHT 7:3 s 160.
29. DGK 3 s 522. Rep Dan 7246 for Sten B og J Rantzau. – At håndværkere skal bo i byerne ses allerede i priv til Tønder 1354 11/6 (DGK 1 s 233-34. Steenstrup (1874) s 125-27).
30. Mackeprang s 12. Birck (1920) s 28-9.
31. Odense: DGK 3 s 475-76 (se også Rep Dan 7436. Vedel Sim: Odense Byes Hist 1, 2 s 131-32. Engelstoft s 111). Viborg: DGK 2 s 214. Svendborg: DGK 3 s 537-38.
32. DGK 3 s 538: Ad relationem domini Ottonis Nicolai militis. – Allerede Vejlepriviligiet 1327 16/8 fastslog, at alle, som har eller køber grunde i byen, skal deltage i byens afgifter, og tilsvarende i Sakskøbing 1306 (DGK 2 s 143; 3 s 393. DHT 7:3 s 175).
33. Dahlerup: Sysselprovsti s 171.
34. Randers: DGK 2 s 240. Ribe: DGK 2 s 83. Kinch 1 s 322. Trap IX, 2 s 622. Viborg modtog muligvis også i 1445 et fornyet forbud: DGK 2 s 215.
35. St Heddinge § 5, Køge § 6, Ringsted § 5 (DGK 3 s 216, 205, 306). Varde § 27, Horsens § 5, Aarhus § 5, Æbeltoft (DGK 2 s 134, 158, 172, 196).
36. SRD 4 s 363, 375 af 1426, 1427, 1435 samt opgørelse fra Næstved 1432, at det især var klostrene (Sortebrødre og Gråbrødre), som ikke betalte skat af deres gde og jorde. R Nielsen s 26-7, 32.
37. DGK 2 s 39, 150, 160, 218, 281; 3 s 478. Hübertz 1 nr 26.
38. ÅB 5 s 67-69, 71-73, bd 2 nr 16. KHL 5 sp 9-12 (Frälsets handel) og sp 692 (gæster).
39. Otto N: Rep Dan 7639, 7659, 7666, 7697. Henrik von Egloffstein: Hübertz 1 nr 21. – Nyborg: DGK 3 s 520 § 24. Aarhus byskat var i 1441 opkrævet af Niels Munk til Brusgård (Galten H) (Hübertz 1 nr 20).
40. DGK bd 2-3, for eks Kbh, Malmø, Landskrona, Køge, Skelskør, Slagelse, Ringsted, St Heddinge, Præstø, Vordingborg, Næstved, Nyborg, Odense, Horsens, Randers, Aalborg.
41. DGK 2 s 239-40. Statsforvaltn s 636, 638. Matthiessen (1936) s 159. KHL 10 sp 574. – Om et priv af Kristoffer til Flensborg, se DGK 1 s 197 nr 23 og Hjelholt s 66.
42. DGK 2 s 211 § 16, s 213-4, 111-2. – I henseende til told omtales 1442 17/3 en Knud Tolder i Ribe (Poelman I,1 nr 1569 s 436) og 1447 indbetaler tolderen Peder Marsvin i Aalborg et beløb til kammermesteren (DMR s 4).
43. DGK 2 s 201-2. DGK 3 s 305-8. Skulle privilegierne til Ringsted være brændt i forb m urolighederne på Sjæll i 1440? – Intet vides herom.
44. Kraft (1975) s 243, 260.
45. Kerteminde og Rudkøbing (DGK 3 s 499-500, 608). Kolding (DGK 2 s 112). Malmø fik 1440 14/11 tilladelse til Jarmarked (DGK 4 s 67).
46. DGK 4 s 69-71. Om Sagefald, se KHL 14 sp 653.
47. Brændsel: Helsingør, Skelskør, Korsør, Nyborg, Horsens, Grenå. Kreaturgræsning: Køge, Holbæk, Skanør, Korsør, Nyborg, Horsens, Grenå. Bjergningsret: Helsingborg, Helsingør, København, Næstved. Eks fra DGK bd 2-4.
48. Selvsuppleringsret: Kbh, Køge, St Heddinge, Præstø, Vordingborg, Næstved, Skelskør, Slagelse, Slangerup, Ringsted: Se DGK 3 og HMK 3:6 s 16. Mackeprang s 47. KHL 17 sp 6-7. Gældsbetaling: Køge, St Heddinge, Ringsted, Kbh, Holbæk, Aarhus, Randers: Se DGK bd 2-3. Gavebreve: eks Rep Dan 7352, 7463, DCP nr 3, 41, KD 2 nr 100, 115, Rep Dan 2:2 nr 3098.

Lenspolitik

1. Se bilag II for det flg. Af pladshensyn er større undersøgelser over bestræbelsen på at søge len nær egne godskomplekser undgået. Vedr godssamling henvises til Ulsig s 213 ff.
2. Rep Dan 7248.
3. SMR 1440. Wernstedt s 112. På Brømsehus havde Klaus Kabel sæde 1415 (SD 3 s 69) og 1436 afløstes Jesse Knutsson af sv Nils Bagge (KK s 342).
4. Erslev: Testamenter nr 91 jvf CE nr 261.
5. Rhode 1 (1859) s 272. Rep Dan 2:1 nr 263. Rep Dan 7848. Jens G var 1. gang gift m Kathrine Rud til Gladsaxe, som var død før 1440 14/2 (El Gøye s 410).
6. Smlgn Krister Nilsson og sønnen Karl (Gillingstam s 234).
7. Niels E's ægteskab, se bilag 1. Om Gyl-

denstjerne-Banner slægtens magtposition, se Rebas i Sc 1977 s 166-76.

8. Aagaard, K s 238: Ved udg af det 18. årh fangedes (vår)silden, såsnart Limfjorden var fri for is, og der fortsattes til majdag. Aal fangedes hele sommeren. Om Aalborgs handel og sildefiskeriet se Hirsch s 150. Daenell 2 s 203-4. Baasch s 22-3. Matthiessen 1927 s 134, 146-7 og 1936 s 158 ff. A Nielsen (1933) s 60. Klitgaard 1931 s 3 og Nibe (1937) for sildefiskeriet ml Aalb og Løgstør. Vibæk s 93. A E Christensen i NK 16 s 119-20. Blegvad 1 s 515. Rasmussen, H s 33-45. KHL 10 sp 571-6 (art Limfjordshandel) iflg tillige bd 9 sp 147-54. Rebas i Sc 1977 s 163-6. – Om Aalb sild og pakning heraf, se eks HR 2:4 nr 433, 568 s 421. – 1443 4/8 anmodede Karl Knutsson (på Viborg) Reval om at måtte indkøbe »10 laste ollenborges heringes to deme slotisbehoff« (Lecub 9 nr 995).
9. Goetz s 93 ff, 133 ff. Attman s 15-6, 28. Donner s 17. Rebas (1976) s 21-6, 53 ff.
10. Barner s 171-2, dipl nr 95.
11. Du Dipl nr 93 s 57.
12. Barner: slægtstavle til s 44, 165 ff. Statsforvaltn s 681. Om striden m Lave Brok se foruden Barner også Ulsig s 215, 220 ff.
13. Läu 3 nr 278 (»... et ambo milites tam super castro quam super bonis sibi adiacentibus litteras patentes regis nostri habent.«)
14. C Weibull (1945) s 17.
15. Om Follert van Knob se Ryge s 3. DAA 1899 s 241.
16. KR 16 s 1143-4 af 1447 6/12. HM til kg Kristoffer.
17. Rep Dan 6447, 7938. Langhorn s 6.
18. Brasch (1859) s 24.
19. Rep Dan 7639. DMR s 17-8, 27. Vedel Sim: Elvedgaard 1 s 36-7.
20. DAA 1907 s 352. Verner P's våben i DAS s 86 nr LXVI nr 2. Slægten Barsebek, se DAS s 35 EVIII nr 1-6. Om Verner Parsberg se Rep Dan 2:1 nr 390, 392, 608, 675, 2097, 2099.
21. Lönnroth i GHÅ 1940 s 209 f. Carlsson & Rosèn 1 s 247, 266. Benedictow (1970) s 77-8 og (1971) s 24-5.
22. ÅB 2 nr 13 s 44.
23. Statsforvaltningen s 198, 204.
24. KD 2 nr 99-100, 115. Rep Dan 7352, 7463 og 2:2 nr 3098.
25. Barner dipl nr 78. Se også Statsforvaltn s 266-7. Rep Dan 2:1 nr 98, 113, 167, 181, 338, 506, 514, 525, 544 bl flere. Ulsig s 216.
26. Rep Dan 7308. Statsforvaltn s 266.
27. Rep Dan 7706. DM 5:2 s 123. Om Krarup sogn, se DM 4:2 s 163, og DCP nr 33 for strid ml bønderne og Johan Hvitkop.
28. Wernstedt s 83 iflg Rep Dan 7852, 7855. Stiernman 2 s 114 vil vide, at Klaus N var høvedsmd 1444 i Värmland, jvf SRA perg 1444 29/6, 1446 19/6 og 1447 3/5; men dette er fejl for Björn Nilsson (Vinge), se Almquist (1955) s 141. – Om H Dringenberg se Rep Dan 2:1 nr 74 og Person i MFÅ 1934 s 92 ff.
29. DCP nr 83. Rep Dan 7272, 7841 a. Statsforvaltn s 301, 267. Om byfogeden Jens Gregerssøn, som balancerer på grænsen ml adel og borger, se også Brask s 107-8 og Spreckelsen 1 s 81.
30. DM 5:2 s 119 ff. Mackeprang s 213 ff. Om pants af købstæder, se DHT 5 s 37 m note, Larsen: Saml Skr 1 s 329. Statsforvaltningen s 266.
31. Rep Dan 7327 iflg ÆA 4 s 5.
32. Da Atlas 5 s 892. Vedel Sim: Bidrag (1840) s 35. Eliassen s 11. J A Bruun i VAÅ 1968 s 18. DM 7:6 s 220. Erslev: Testamenter nr 92 s 214-5. – Korsør slot var stadig u bygn (Rep Dan 7184).
33. W Christensen s 441. C G Schultz s 54.
34. ÅB 2 nr 15 s 48. Dahlerup (1971) s 71 ff.

Rigsembeder

1. Hude: Aktstk s 20. Holbøll (1943) s 59-60. Statsforvaltningen s 27 ff, 679-80.
2. Mollerup (1893) s 132. Sigurd Jonsson ophørte som drost i 1442 ved kg K's valg (Y Nielsen s 296).
3. Statsforvaltningen s 32 ff. I stedet for en enkelt mand i spidsen for reg'sførelsen i sit fravær, udnævnte kg K et rådskollegium (H Schück (1976) s 238, 273, 315, 317).
4. Statsforvaltningen s 39 ff, 680. I NO og SV indførtes hofmesterembedet fra DK. Se også Gillingstam s 283.
5. Statsforvaltningen s 41.
6. Carlsson 3 s 528.
7. HR 2:2 nr 489 § 2. Rep Dan 7158. Statsforvaltningen s 42, 680.
8. SRA perg. Se også Kumlien s 209 n 92. Rep Dan 2:1 nr 1978 og 2:2 nr 3282. Barner s 138 mener, at Otto N først modtog

udnævnelsen v Kristoffers bryllup.
9. Arup 2 s 217. Se tillige DBL 20 s 125.
10. Se u afsnittet Købstadspolitik for ændret holdning til Hansestæderne og u Lenspolitik for forskydninger i retning af større interesse for Øresund. – Om Gyldenstjerne i Jyll, se Rebas i Sc 1977 s 159 ff, 166 ff.
11. Rep Dan 7306, 7450.
12. GJT nr 1, 15, 13. – Se også Aldal s 31-2. Kinch 1 s 321, som dog benævner Niels E for en Banner.
13. Rep Dan 2:1 nr 639 og Statsforvaltningen s 581, hvor dateringen til 1452 har fortrin fremfor Barner s 147-8 til 1456.
14. Statsforvaltningen s 681.
15. Statsforvaltningen s 55, 683. SRS 3 s 296.
16. NGL 2:2 nr 8. Statsforvaltningen s 55, 684.
17. Statsforvaltningen s 64, 66, 685.
18. HR 2:2 nr 476, 488 §§ 21, 23. Statsforvaltningen s 685.
19. Statsforvaltningen s 685. Rep Dan 7519. Chron d D Städte Nürnberg 2 s 65 linie 13 m n 5 iflg s 91 L 22 og s 85 L 7, 27.
20. Rep Dan 7519.
21. Rep Dan 2:1 nr 1978, bd 2:2 nr 3282. Collijn s 48. Gillingstam s 292. Losman s 243. – DMR s 3. DM 7:6 s 210. Statsforvaltningen s 685.
22. Chron d D Städte 3. Nürnberg 3 s 372. A Friis 1942 (1970) s 23 n 1.
23. Rep Dan 2:1 nr 1978, bd 2:2 nr 3282.
24. DMR s 5 linie 1-2.
25. DMR s 5, 24, 31 f. – Til sammenligning kvitterede Erik af P egenhændigt 1419 9/8 äb Peder Lykke for regnskab af de len han havde haft i Jyll som bisp af Ribe (GDD 2 (1418-23) s 63). Ved Peder Rynings regnskabsaflæggelse 1425 14/8 deltog RRåder indledningsvis med dr Philippa (GDD 3 (1434-30) s 82-5).
26. Statsforvaltningen s 64, 684.
27. DM 7:6 s 208, 215. Rep Dan 2:1 nr 140, 264. Statsforvaltningen s 685.
28. DM 7:6 s 208 (jvf DMR s 20), 215. Om kgs indkøb af papir, se DMR s 19, 23 jvf DM 7:6 s 207, 209, 217).
29. Erslev: Testamenter nr 92 s 213-4.
30. ST 3 nr 455. LUB 8 nr 29. Rep Dan 7341. Statsforvaltningen s 692. Rep Dan bd 3 s 582, at Georg Qvitzow er justitiar i 1441 er fejl for 1541.
31. Ulsig 1978 s 56.
32. Statsforvaltningen s 118, 688.
33. APD 7 nr 5717.
34. Rep Dan 2:1 nr 1978, bd 2:2 nr 3282.
35. Statsforvaltningen s 124 ff. VA 7 s XIII.
36. DRA dokafskr af V A Secher i Håndskriftsaml XVI Tyskl. – T Jexlev mener, at Kristoffer ikke synes »at have gjort noget forsøg på at anbringe tyskere i kancelliet.« (1978 s 214, 217).
37. DM 7:6 s 205, 215.
38. A D Jørgensen (1884) s 10-1, 26. Statsforvaltningen s 137-42. Linvald s 10-1. H Nielsen i KHL 1 sp 233.
39. Statsforvaltningen s 130 ff. KHL 8 sp 234-5. Kr Friis' kanslered fra 1596, se DM 4:4 s 349-50. Kancelliordning fra før 1523, se A D Jørgensen (1884) s 200-5. Kong Kristoffer tildelte skriveren Peder Unger en grund, se KD 2 nr 100, 115. DM 3 s 205-6.
40. Arup 2 s 214.
41. Jens Gerekssøn var dog »præfectus a Rege« (F Krarup i DHT 4:2 s 944 n 1).
42. Steenstrup (1874) s 43. Larsen i DHT 1:1 s 277. Statsforvaltningen s 94, 686.
43. ST 3 nr 450, 455. DM 5 s 303 f. SRD 8 s 474. Statsforvaltningen s 86-7.
44. ÅB 2 nr 10 s 33-4.
45. Arup 2 s 190 og i DHT 7:4 s 546 f. – Tilhængere af embedets eksistens: Aschehoug s 233. A D Jørgensen 1884 s 9. Erslev s 124-5. Statsforvaltningen s 82-91. Larsen i Saml Skr 1,2 s 255-6 og i DHT 1:1 s 285. Y Nielsen s 286 n 4. Matzen: Off Ret s 43. Holbøll (1943) s 59. P J Jørgensen (1971) s 342 f. DHT 11:6 s 438 ff.
46. Erslev: Testamenter nr 92 s 215. A D Jørgensen (1884) s 9.
47. ÅB 2 s 41-2. DM 4:5 s 353.
48. DI 4 nr 689. Taranger 3,2 s 51.
49. A D Jørgensen (1884) s 204. KHL 8 sp 240.
50. Statsforvaltningen s 87-8.
51. Statsforvaltningen s 89, 686. Arup i DHT 7:4 s 548-9, 556.

VI Forholdet mellem Kristoffer og Rådet 1443-1445

Fredsforhandlinger med Erik af Pommern 1443

1. W Christensen s 86 n 2. Daenell 2 s 482. Huitf fol s 833 mente, at Kristoffer var indkalder. G v der Ropp fulgte dette i HR 2:3 s V jvf 2:2 s 567, men ændrede opfatt i HGBL (1886) s 43-4.
2. Styffe 2 nr 123: Dominus Rex per se in suo concilio. Hg Ottos genbrev dat 1443 22/1 Braunschweig (Rep Dan 7310). W Christensen s 85.
3. HR 2:2 nr 684. HR 2:3 nr 15 s 7. W Christensen s 80-1. Lögdberg s 42-3.
4. Se indledningsafsnit 1 n 27.
5. HR 2:2 nr 684.
6. HR 2:3 nr 15 s 7.
7. HR 2:2 s 574 iflg dok udkastets udsagn i note C.
8. HR 2:2 s 574. Dok udkastet i note D.
9. LUB 8 nr 125, 132, 144. W Christensen s 81.
10. Styffe 2 nr 124 s 300. Lönnroth s 206 n 3.
11. Voigt 8 s 51 ff, 57 ff.
12. HR 2:2 nr 687-9, 693. HR 2:3 nr 45-6, 53, 56, 80. Barthold 4,1 s 131 ff. Wehrmann (1904) s 199.
13. DGK 2 s 256, 167. Chron d D Städte 30 s 19. Deutsche R Akten 17 s 136 n 3.
14. Grautoff 2 s 86-7.
15. W Christensen s 83-4. Frensdorff i HGBL (1893) s 78. ADB 1 s 244. Daenell 2 s 482-3 iflg bd 1 s 328, 340. Se Chron d D Städte 30 s 19 n 8 for fornyelse af ældre forbund ml Brandenburg og Braunschweig-Lüneburg 1443 21/2.
16. MHD 1 s 600. Lyschander (1622) s 243.
17. Lögdberg s 45 imod Lönnroth s 206. Hoffman i HGBL 1901 s 36.
18. HR 2:3 nr 8.
19. HR 2:2 s 577 n 1. W Christensen s 81-2. Hoffmann i HGBL (1901) s 35. Daenell 1 s 328. Vedr hg Adolf se Grautoff 2 s 87/Chron d D Städte 30 s 20. Reg Dan 5397.
20. DO-Reg I nr 8250. Voigt 8 s 56-7. Lögdberg s 40 n 82. Deutsche R Akten 17 s 234 n 2.
21. LUB 8 nr 125.
22. LUB 8 nr 132.
23. HR 2:3 nr 6. Voigt 8 s 56. Lögdberg s 40.
24. HR 2:2 nr 685-90. Lögdberg s 40.
25. DO-Reg I nr 8253. Lögdberg s 41. Deutsche R Akten 17 s 234 n 2.
26. HR 2:3 nr 8. DO-Reg I nr 8254, 8258. Lögdberg s 41 n 89.
27. LUB 8 nr 129 (iflg HR 2:3 nr 9 s 5: Dominus Rex in Consistorio), 131, 137. Lejde- og fredsbrevene i ZGSHL (1881) s 162-4.
28. Ericsson nr 72 s 10.
29. LUB 8 nr 131.
30. Se note 29 samt LUB 8 nr 132, 133.
31. HR 2:3 nr 37, s 21 m n 3, s 24. LUB 8 nr 128. Grautoff 2 s 87. W Christensen s 85.
32. KR 16 s 1008-9. Voigt 8 s 57. Lögdberg s 44. Påskriften »dominus Rex in consensu« er sands fejl(af)-skrift for dom Rex in consilio.
33. LUB 8 nr 137. Påskrift: ad rel domini Martini Johannis, militis.
34. Lecub 9 nr 982.
35. Styffe 2 nr 124. Sv tab, se Lecub 9 nr 1012. 1443 3/4 opholdt Gustav Sture sig i Kalmar (Ericsson nr 66 s 9). Se iøvrigt Kumlien s 201-02. Sjögren (1944) s 89 n 4, 6.
36. SRA papirsafskr 1443 28/6 Kbh. Om baggr for E Jönssons ophold i DK, se Sjögren (1950) s 30 f. Rep Dan 6449 for hans tidl forb til Lange Jakob.
37. HR 2:3 nr 21 s 12.
38. Rep Dan 7339. 1443 28/6 skænkede bisp Jens sin del i en gd til Oslo domkirke til messer for R Timme Jenssøn (Lange) og sønnen (DN 2 nr 754 ansat til Oslo).
39. NGL 2:1 nr 123. Y Nielsen s 300. W Christensen s 94-5. Schreiner (1935) s 130.
40. Rep Dan 7339, 7341, 7342, 7352. NDM 6 s 267. HR 2:3 nr 21. Huitf fol s 832.
41. Rep Dan 7341. Om leding, se KHL 10 sp 432-56.
42. LUB 8 nr 146, 150.
43. Styffe 2 nr 125. LUB 8 nr 147. HR 2:3 nr 15.
44. HR 2:3 nr 15. Lögdberg s 44.
45. Grautoff 2 s 84-5, 88/Chron d D Städte 30 s 14 f, 22, 25, 36. HR 2:3 s 25 ff. Barthold 4,1 s 131 ff. Riemann, H (1924) s 218 ff.
46. HR 2:3 nr 21. Lögdberg s 45-6.

47. DRA perg 1443 10/7 i S Basses arkiv (Mikrofilm S 2418). – Det er muligt, at S Basse skulle mægle i Kolbergstriden; men intet vides herom, ell ang R Joakim Vlemmings krav på lensgods. Det er usikkert, om der hentydes til høvedsmanden på Kalundborg af samme navn (HR 2:3 nr 87 § 3). Et dok af S Basse til fogeden Otto Foss fra Stargard i Pomm 17/10 (Rep Dan U 586) stammer ikke fra denne tid, men sands fra 1420 (se Rep Dan 5875). Dok må dateres til før 1440 17/10, eftersom Peder Oxe omtales. 1443 20/10 opholdt S Basse sig på Sjæll (Rep Dan 7373).
48. Carlsson 3 s 548.
49. LUB 8 nr 153.
50. HR 2:3 nr 19. W Christensen s 82 m n 2.
51. Lönnroth s 206. Lögdberg s 46. Carlsson 3 s 551-2.
52. LUB 8 nr 157. (Dominus rex in consilio). Der synes hovedsagelig at være tale om da RR. 1443 2/8 er bisp Nils af Linköping, Sven af Skara samt Bengt og Nils Jönsson (Oxenstierna) i Vadstena (SRA perg).
53. LUB 8 nr 165.
54. Om beseglingsprocedure, se Linton s 38-9. KHL 1 s 503.
55. Se note 39.
56. Jvf Carlsson 3 s 552.
57. LUB 8 nr 155. HR 2:3 nr 23-4, 31 iflg nr 26, 28. Om hg Barnims besøg på Gotl se også Stralsunder-krøn's få oplysn u 1442 (SRS 3 s 296). 1443 9/10 takkede Visby Lübeck for mæglingen ml kg K og RRåderne på den ene side og Erik af P på den anden, og bad magistraten fortsætte hermed. (LUB 8 nr 171).
58. HR 2:3 nr 26. LUB 8 nr 164.
59. LUB 8 nr 167, 177, 173 (Erik af P skulle have været m til Rostock!). LUB 8 nr 163. HR 2:3 s 34 ff.
60. HR 2:3 nr 94 § 10, 118. Lönnroth s 206-7.
61. LUB 8 nr 177.
62. DO-Reg I nr 8303. Voigt 8 s 57. Lögdberg s 41. Deutsche R Akten 17 s 234 n 2.
63. LUB 8 nr 170. Niitema s 214. Kristoffers oplysn om breve fra den ty-rom konge kan dreje sig om indb til Rigsdag i 1444?
64. ST 3 nr 482.
65. FMU 3 nr 2539, Svartboken nr 518, jvf 503. Leinberg s 202-03, 215, 344.
66. GJT nr 12, 31. Aldal s 29, 31. Rep Dan 7360. – Om Klaus Nielssøn (Sparre), se Reg Dan 5419.
67. Rep Dan 7563. Om retterting i Kalundborg og gods til bisp Thorleif, se Eline Gøye s 268. ÆA 2 s 311 nr L 55. Rep Dan 7366-67.
68. Deutsche R Akten 17 s 136 m n 3. Niitema s 214.

Gotlandspolitik 1444

1. NGL 2:1 nr 128. Lignell 1 s 426 iflg bd 2 s 246. Höjer s 316-7. Styffe (1911) s 183 n 1. Kumlien s 203. Sjögren (1950) s 55 m n 1. 1444 2/1 udstedte kg K et dombrev i Stockholm (SRA afskr B 15 fol 42^{v} og 43^{r}). Lönnroth s 224. Gillingstam s 289. – 1444 8/1 udstedte Kristoffer i Stockholm et frälsebrev til Ulf Nilsson (DRA Ldipl). – En oplysn i Helga Lekamens Gildebog under 1443, at »Laurens gulsmidh medh konung Christoff war« (Collijn s 47) skal sands ansættes til december 1443, hvis oplysn ikke dækker over kgs ophold i Stockholm i foråret 1442.
2. Se note 1. Sjögren (1944) s 91-2.
3. Rep Dan 7405. Mollerup (1893) s 141-2.
4. SRA B 16 fol 313^{v}. B 15 fol 42^{v}, 122^{v}. Om Nils Jönssons besegl af morgengavebrevet, se også Gillingstam s 263. Erengisle Nilsson opholdt sig 1443 30/12 i Stockholm (orig perg Eriksbergs arkiv. Medeltidssektionens saml af fotostatkopier. Serie 2. Kopier av handl i sv arkiv utenför riksarkivet 4. Kopier 1441-65).
5. Herlitz 1 nr 97, 100. SRA B 15 fol 122^{v}. Kumlien s 203-05. Gillingstam s 289-90. Se også Reuterdahl 3,2 s 515. Styffe (1911) s 341. SPHT 1934 s 93 m n 22.
6. SMR nr 1317, 1440. Sjögren (1944) s 58, 85, 88-9.
7. Kumlien s 205-6 m n 78.
8. SRA perg 1444 15/2 dat Vesterås, 1444 18/2 dat Tynnelsö. Dipl Dal 1 nr 98. Forssell s 11-2. Kumlien s 205. Gillingstam s 345. Löfquist s 242.
9. DN 5 nr 725. Om G Karlsson på Kastelholm, se Lecub 9 nr 759. Wernstedt s 63. Hausen 1934 s 14.
10. Lecub 10 nr 52. Kumlien s 210. Lögdberg s 60 n 38. Endnu 1444 29/5 var Karl K på Viborg (Lecub 10 nr 54). Lögdberg s 60 n 36 har ikke ret i, at Karl opholdt sig i Sv fra jan-nov 1444. Om Karl K i Finl i 1443, se Lecub 9 nr 932, 942-3, 948, 955 ff, 997, 1002, 1016.
11. B E Hildebrand (1852) s 27. Kumlien s 210. Hornborg s 66, 70. – Om Erik af P's

forhandl m russ i 1428, se Lecub 7 nr 684, 689. Goetz s 216 f. Ahnlund (1956) s 69.

12. DO-Reg I nr 8297. Lögdberg s 44, 47-8. En bevæggr for Erik til at afstå fra at delt i Rostock-mødet kan hypotetisk tillige have været frygt for, at Kristoffers rustninger var møntet på Gotl, som under hans fravær ville blive invaderet og umuliggøre en genkomst til Visborg.
13. HR 2:1 nr 138. DBL 15 s 600.
14. DO-Reg I nr 8455. Lögdberg s 48-9. HR 2:3 nr 117.
15. LUB 8 nr 177, 217, 322. W Christensen s 86-7.
16. HR 2:3 nr 94 § 10. LUB 8 nr 215.
17. HR 2:3 nr 118.
18. DN 5 nr 725. Den gl opfatt (se eks Allen 1 s 56), at brevet skulle være udstedt af Karl K, fortsætter i P Lauring (1975) s 91. For tidl opfatt, se Kumlien s 206-7 m n 83.
19. Kumlien s 207 n 83. Lönnroth s 207.
20. HR 2:3 nr 15, spec s 9.
21. HR 2:3 nr 119. Lögdberg s 49. Carlsson 3 s 554-5 og Karl K's Test (1962) s 53.
22. Lögdberg s 49 mener, at stilstanden skulle vare til midsommer. Lönnroth omtaler ikke. Datoen Johannis bør i kraft af mødet 25/7 være Johannis baptistæ decollatio.
23. HR 2:3 nr 119. Lögdberg s 50.
24. Kumlien s 206. 1444 23/5 tog kg K Sct Anders kor og prebende i Sct Nikolai kirke i Stockholm i sin beskytt (SRA perg). Herlitz 1 nr 103. Läu 3 nr 263. – Kalmarmødet er alm ikke behandlet nøjere i litt: Lagerbring 4 s 374. Tunberg (1931) s 111. Lönnroth s 207 ff. Carlsson 3 s 555.
25. Läu 3 nr 263. Rep Dan 7434. SRA perg 1444 11/6, 29/6, 3/7, 18/8, papir 23/8. – Se også P v Möller 1 (1874) s 141. Kumlien s 206 n 82, 209. Sjögren (1944) s 89 n 4.
26. SRA perg 1444 18/8. Endnu 1444 11/6 var ingen no råder i Kalmar (Läu 3 nr 263).
27. Läu 3 nr 263. Rep Dan 7429, 7432-4. Barner dipl nr 70. SRA perg 1444 10/7, 18/8, papir 1444 23/8. Se også Mollerup (1893) s 135-6. Kumlien s 206 n 82.
28. Jvf note 23. Grautoff 2 s 89
29. DRA. Håndskriftsaml XVI Tyskl. (Dokafskr af perg 1444 9/2, 1444 8/7, 1444 28/7, 1444 3/8, 1444 21/8, papir 1443 5/10, 1444 31/7). Schlichtegroll s 222-4. Deutsche R Akten 17 s 234-5 m noter.
30. Barner dipl nr 70. Statsforvaltningen s 704.
31. H Schück (1976) s 63-4. – Dok 1288 9/8 tr i ST 1 nr 144.
32. Reg Dan 3732. Barthold 4,1 s 131-3. H Riemann (1924) s 222.
33. Hadorph: Stadgar s 49 m dato 19/6. Kumlien s 208.
34. Barner dipl. nr 70. – 1459 3/6 skødede Anders Ebbessøn (Galt) sin og hustruens andel i Bjørnholm til Erik Ottessøn (Barner dipl nr 100).
35. Rep Dan 7432-3.
36. DGK 3 s 537-8. SRA B 16 fol 469^{v}. Kumlien s 206 n 82, s 208 n 88. Sjögren (1950) s 45. DRA. Håndskriftsaml XVI Tyskl. (Dokafskr af perg 1444 28/7).
37. Chron d D Städte 30 s 23-5. Pal Müller, J (1865) s 57. Reimar Koch s 502 vil vide, at sendebudene var danskere! Jahn s 211 følger dette og siger det da RR.
38. Carlsson 3 s 555.
39. ST 2 nr 437 c.
40. KR 17 s 1425-7. Se også Mohlin i SHT 1950 s 366 om 1397-unionsbrevets anerkend af Erik af P som legitim troninde-haver.
41. LUB 8 nr 246 af 1444 22/8 iflg Stralsundkrøniken i SRS 3 s 296 u 1443. Se også HR 2:3 nr 219. 1444 15/8 er hg Barnim d Yngre i Stralsund (Lecub 10 nr 75).
42. Styffe 2 nr 128. W Christensen s 108 n 1. Lögdberg s 63.
43. Kumlien s 210 m n 97. KK v 7099 ff. Blokade mod Gotl jvf Styffe 2 nr 131. FMU 3 nr 2644. KR 16 s 1309-11. Ericsson s 12 nr 91-3.
44. 1444 1/8 tog kg K Kalmar klosters gods i sin beskytt (SRA perg). DRA perg 1444 18/8. Vedel Sim (1842) s 126 jvf 132. – I 1561 vil Hans Mules slægt og venner vide, at adelskabet stammede fra Kr d I (Kanc Brevbøger 1561-5 s 38).
45. SRA perg 1444 18/8, papir 1444 23/8. DRA. Håndskriftsaml XVI Tyskl. (Dokafskr af perg 1444 21/8).
46. SRA perg 1444 18/8. Gillingstam s 290. Kumlien s 209. – Lönnroth s 223 m n 1. Lögdberg s 53 n 6.
47. FMU 3 nr 2586. Kumlien s 210-1.
48. SRA perg 1444 20/9. DAA 1890 s 138. Rosman (1923) s 311, 315 ff, 319. Gillingstam s 360 f, 366 n 87.
49. Kumlien s 211 m n 99.
50. Lecub 9 nr 870, 953. Lecub 10 s XVIII. Lögdberg s 56.
51. HR 2:3 nr 112, 155 ff. Lögdberg s 57-8.
52. KR 16 s 1298. Lögdberg s 59-60.
53. FMU 3 nr 2602, jvf 2652, 2603 samt The

Chron of Novgorod (1016-1471) s 201, 203. Reuterdahl 3,1 s 163. Kumlien s 227. Lögdberg s 59-60 n 34. Hornborg s 70-1. Selnes s 67. – Om Reval, Riga og Dorpat, se Attman s 28. Rebas (1976) s 23.

54. Rebas (1976) s 50-1.
55. Jvf Carlsson 3 s 553. Om Kr Nilssons pol overfor Gotenhof, se Kumlien s 217-8. Rebas 1976 s 50. – 1437 6/6 klagede Visby til Reval over de livl stæders forsøg på at berøve byen dets lovlige stilling i Novgorod. Sagen blev diskuteret m de lybske sendebude i Kalmar aug 1436 (Lecub 9 nr 177.). Om Visbys forhold til Erik, se Styffe 2 nr 128, handel på Sverige, Halland og Skåne (Hirsch s 152) og rettigheder i Novgorod: Lecub 9 nr 220, 566, 594, 609, 648, 856. Styffe 2 nr 118.
56. Lecub 9 nr 980.
57. Hirsch s 152 m n 403. K Fabricius i SHT 1904 s 211-2. Hammargren s 22-3. Krarup i AFV 3 s 93. Rebas (1976) s 129, 134 f.
58. Herlitz 1 nr 104.
59. Gillingstam s 291-2. Kumlien s 212 jvf Lönnroth s 229 n 7.
60. Herlitz 1 nr 105-6, 302. SRS 1,1 s 162. Reuterdahl 3,2 s 516. Höjer s 317. Nilsson (1968) s 63.
61. CE nr 72-3, 76.
62. NGL 2:1 nr 130. Se iøvrigt Y Nielsen s 300-2. W Christensen s 98-100, 117 ff. Daenell 1 s 332-3. Bugge 1 (1925) s 245. Johnsen (1924) s 142 ff. Schreiner (1935) s 114, 131 ff og (1941) s 25, 66. Blom i AV 4 s 36-7.
63. NGL 2:1 nr 131. Hasund (1934) s 254 f, 260 f.
64. Koht i NBL 3 (1926) s 149.
65. Rep Dan 7467. Kjersgaard 4 s 549. Löfquist s 220 dat til 1446.
66. DGK 2 s 240. DV nr 42 iflg 43-4. Dok dat »die beati Pauli apostoli« (22/3), som er fejl for Pauli Conversio (25/1).
67. Barner dipl nr 71.
68. DGK 2 s 83-4. Kinch 1 s 322. DGK 3 s 585-6. Vedel Sim (1843) 1,2 s 10. Skjoldbrevet tr MDA 1 s 245. Anført Reg Dan 3749 m dat 1445 20/9 p g a dok's »vigilia 3 tia Mathei Apostoli«, som er fejl for Mathias Apostel (24/2).
69. Reg Dan 3741. SRD 1 s 333. Huitfeldt fol 838 u 1446 jvf DM 3 s 323. DGK 3 s 261, 274.

Forhandlingsaktivitet omkring Kristoffers bryllup

1. DRA. Håndskriftsaml XVI Tyskl. (Dokafskr af perg 1445 15/4, 1445 16/4, 1445 23/4).
2. Carlsson 3 s 527, 533-4.
3. Rep Dan 7483.
4. SRS 3 s 296. HR 2:3 s 89.
5. DGK 3 s 409-10.
6. Rep Dan 7509, U 440 iflg 6496 og AB s 104 m n 2.
7. KS 4:2 s 276. ÆA 5,2 s 839 nr 6. KD 2 nr 67. Rep Dan 7501.
8. Eline Gøye s 93. Bisp Henn havde 1445 13/1 udstedt afladsbrev til Stenstrup kirke (MHD 2:2 s 524. SRD 1 s 333).
9. HR 2:3 nr 177, 179 ff s 89 m n 1, 205 §§ 6, 10, 21. W Christensen s 101. Daenell 1 s 328.
10. HR 2:3 nr 176 §§ 1, 3; 177, 181-2. W Christensen s 101.
11. HM vil fejlagtigt vide, at mkgrev Hans tog til Kbh. KR 16 s 1299. Lögdberg s 52.
12. Barner s 136 f. Jvf Rep Dan 7513. – Om en næsten tilsvarende fremgangsmåde, hvor tjenerne skulle klædes i grønt, se indbyd fra dr Dorothea til Mour N (G) og hustru 1478 9/7 til den senere kg Hans' bryllup m Kristine, dt af kurfyrst Ernst af Sachsen (DM 3:3 s 271 og i Missiver 1 nr 86).
13. HR 2:3 nr 205 § 4.
14. KR 16 s 1296-9. W Christensen s 107 n 3. Lögdberg s 52 ff.
15. KR 16 s 1299-1302.
16. Styffe 2 nr 128. Lögdberg s 61-4. Murawski s 275-6.
17. KR 16 s 1304-5, 1313-6. Om Burammers gods, se Styffe 2 nr 131. FMU 3 nr 2644. W Christensen s 100-1. Lögdberg s 64-5.
18. KR 16 s 1313-6. Lögdberg s 65-6. Murawski s 276.
19. Nyt sendebud: KR 16 s 1307. Preuss byer: HR 2:3 nr 200 § 5, 201 § 1 samt s 100 n 1.
20. KR 16 s 1302-7. (udtog i Lecub 10 nr 166. Läu 3 nr 273).
21. DN 16 nr 150. Om Klaus Ryting se Carlsson 3 s 537 og SHT 1960 s 146 for studier i Leipzig og Wien. Han var 1448 31/9 bispens kansler i Linköping. – Erik af P havde til kl skænket sin og sin gemalindes kroner m forbehold, at komm regenter skulle kunne låne dem herfra. Kronen, som kg K bestilte til låns, var sands den dr Philippa havde båret i Lund i 1406. Karl

Knutsson indløste begge guldkroner 1454, 56. (Höjer s 317 n 3. Carlsson 3 s 534 og i Fornvännen 51 (1956) s 95 ff). – Det er forkert, når det er blevet hævdet, at kg K i juni 1445 skulle opholde sig i Stockholm (Reuterdahl 3,2 s 517. Kumlien s 212-3 m n 106. Gillingstam s 292). Dok m dato 1445 7/6 fra Stockholm slot eksisterer kun i vidimation 1456 2/1 fra Örebro slot, hvad der kan forklare fejldat (SRA perg). Kristoffer var 1445 15/6 i Kbh (NGL 2:1 nr 132).

22. Sahlgren 4 s 184. Rep Dan 7666.
23. Rep Dan 7541, 7549, 7553; – 2:1 nr 1978 og 2:2 nr 3282. SRD 1 s 333. HR 2:3 nr 205 s 104 ff. KD 2 nr 68. Heise 2 dipl nr 3. Om muligheden for flere nærvær RR: E Jørgensen (1910) s 67.
24. Rep Dan 7539, 7547, 7551, 7553. Heise 2 dipl nr 3. SRA perg 1445 17/9 for Jens Eder. – Om Billerne, se iøvrigt Mollerup (1893) s 153.
25. LUB 8 nr 314. Rep Dan 7541. SRA perg 1445 14/9, 1445 17/9. Om Jöns Karlsson se SRA perg 1445 7/6. SHT 1890 s 9, 1891 s 171. – Se også Lagerbr 4 s 379. Ramsay s 32 følger Huitf fol 837, som er fejlagtig, når han siger, at Jöns Bengtsson (Oxenstierna) foruden bisp Erik var nærvær. Kumlien s 213-4.
26. DN 7 nr 427. HR 2:3 nr 205. 1445 16/10 er Oluf N i Kbh (Rep Dan 7558). Y Nielsen s 302.
27. HR 2:3 nr 205 (iflg 206), hvor dog rigsrådet benævnes »synes [Kristoffers] rades.« KR 16 s 1307 ff.
28. Grautoff 2 s 95-6 jvf dog note 29. Om Johan Hertze, se HGBL 1903 s 59 ff.
29. HR 2:3 nr 205 § 2. KR 16 s 1325-6 af 1445 23/9 (pundmesteren i Danzig til HM). SRD 1 s 333. Rep Dan 7558. SRS 3 s 297. KK v 7124. Om den lybske krønikes usands opregn af hg Johan af Sagen (først f 1435) og hg Henrik af Holsten, se HGBL 1910 s 115. Omtalen af en broder til hg Balthazar skal efter alt at dømme ikke tolkes som førstnævntes tilstedeværer i Kbh, jvf tillige Rep Dan 7556 og Chron d D Städte 30 s 37-8 m noter.
30. HR 2:3 nr 205 § 5. KR 16 s 1325-6. SRS 1,1 s 162. KK v 7126. Carlsson 3 s 535 synes sikker på, at bisperne deltog i kroningen. Synspktet forts i SBL 11 s 356.
31. HR 2:3 nr 205 § 5. Taranger 3,2 s 24 mener, at »koppen« var fyldt m guldpenge.
32. Grautoff 2 s 95. SRS 3 s 297. Polske musikanter gæstede hoffet i 1447 (DMR s 28. DM 7:6 s 207). Polske sangere og musikere var meget benyttet i Skandinavien (Slaski s 415).
33. Anders N (B): Heise 2 dipl nr 3. Henrik Barsebek: DN 2 nr 775. Knud Has: Rep Dan 7843. DAA 1886 s 183 har ham først som R i 1448. Peder Hogenskild: Rep Dan 7707. Niels Kaas: DV s XLIII. Ove Ovessøn: Rep Dan 7623. Om Lange Ove, se Hvass 3 s 16-8. Foll v Knob: Heise 2 dipl nr 3. DAA 1899 s 241. Tyge Lunge: Rep Dan 7670. DAA 1902 s 311. Karl Markmand: Rep Dan 7654, 7826. DAA 1903 s 319. Vald Moltke: Rep Dan 7547. Niels Munk: Rep Dan 7772. DAA 1905 s 298 har ham først som R i 1453. Palne Jenssøn: Rep Dan 7627. DAA 1905 siger 1443. Johan Rantzau: Rep Dan 7717. Korfitz Rønnow: DMR s 20. DM 7:6 s 210-1. Otto Skinkel: Rep Dan 7593. Jens Due: Heise 2 dipl nr 3. Fr Wardenberg: Rep Dan 7593, 7695. Rosenkrantzerne: ÆA 2 s 315 nr L 93. Barner dipl nr 76.
34. Fælleskroningen: Carlsson 3 s 535. SBL 11 s 356. Marmøy 4 s 66. Kumlien s 214 n 111 benægter ærkebispens tilstedeværelse i Kbh.
35. NGL 2:1 nr 135 (dok tidl tr LUB 8 nr 312, ST 3 bihang IV 1 s 646. Jämtlands och Härjedalens dipl 1 nr 267 med oversætt s 279-81). Om RR's samtykke lyder det: »... iuxta consilia et deliberationes nostrorum consiliariorum dictorum regnorum nostrorum ...«.
36. Carlsson i SHT 1911 s 238 ff og for eks DCP nr 74.
37. NGL 2:1 nr 54 af 1420 30/6. Fritz 1 s 146, 136 iflg bd 2 s 78.
38. Om livgeding som platform for indflyd i Sv, se KHL 11 sp 702-3.
39. Schlyter: Kg K's Landslag s 27 § X. Carlsson 3 s 535. Fritz 1 s 93.
40. DCP nr 65 iflg 74. Se også Carlsson i SHT 1911 s 239 n 1, s 241. Om Kristoffers bjergværksinteresser, se DM 7:6 s 214-5. – SHT 1956 s 153 ff m oplysn om bl a Morten Bornemanns interesser i Tuna sogn i Dala, jvf tillige SHT 1948 s 128. Morten B var i efteråret 1446 i Danzig m et parti råjern sammen m Kristoffers møntmester i Stockholm (KR 16 s 1119). – Se iøvrigt T Söderberg s 70 ff, 150, 254 f.
41. Carlsson i SHT 1911 s 239 mener ikke, at rigsråderne medvirkede v dok udfærdigelsen. Kumlien s 241 mener i forlængelse

af opfattelsen af et dårligt forhold ml Kristoffer og svenskerne, at det sv RR »skötos säkerligen åt sidan vid uppgörelsen rör. dr D's morgengåva i Sv.« Y Nielsen s XVI (rettelser til s 302 L 22 f o) mener, at RR deltog i udstedelsen af morgengavebrevet, og dette følges af Marmøy 4 s 97, jfr Carlsson 1945 s 112. – ÆA 4 s 392 nr 96: »Item riigens raads breff, at dr Dorothes morgengaffue ycke er wdt kommett, thet thennom vitterligt wor« fra efter 1448, tyder ikke på, at rådet var uvidende om brevets udstedelse, men at dr endnu ikke havde fået sin sv morgengaveandel udleveret.

42. Lönnroth s 220 n 6.
43. DRA dokafskr af V A Secher i Håndskriftsaml XVI Tyskl. (Begge dok har påskriften: dominus rex per se in suo cons.°) Schlichtegroll s 224-5.
44. Rep Dan 2:1 nr 1978, 2:2 nr 3282. ÆA 4 s 396 nr 146. Lindbæk i DHT 7:3 s 465. Sprandel s 126 m n 584. Om striden om medgiften, se også Priebatsch: Pol Correspondenz bd 1 nr 327, 701, bd 2 nr 91 m n 2 s 418-9.
45. HR 2:3 nr 205 §§ 2, 4. W Christensen s 102.
46. HR 2:3 nr 205 §§ 6-8. Taranger 3,2 s 24.
47. HR 2:3 nr 205 §§ 10, 12. W Christensen s 102-3.
48. HR 2:3 nr 205 § 13. W Christensen s 103. Lönnroth s 209.
49. HR 2:3 nr 205 § 14. W Christensen s 103-4. – Lönnroth s 209 lader det være Albr. M og K Parsberg pers som anmodede om et forbund. Der synes dog at være tale om Helmig Tange, som havde tilknytning til Kbh og stod i handelsforb m Hartv Krummedige. DN 11 nr 181, jvf Taranger 3,2 s 25. DN 6 nr 496; 5 nr 867.
50. HR 2:3 nr 205 §§ 14-5.
51. HR 2:3 nr 205 §§ 16, 19, 22. Otto N's udsagn også i Taranger 3,2 s 26. Om beseglingsprocedure, se Linton s 38-9.
52. W Christensen s 98 ff, 116 ff.
53. Grautoff 2 s 96/Chron d D Städte 30 s 39.
54. SRS 3 s 297.
55. – At råderne i de 3 riger iflg G v der Ropp i HGBL 1886 s 44 skulle have tvunget Kristoffer til at besegle priv er en lidt for bastant udtal (W Christensen s 109 n 1. Kumlien s 215 n 116).
56. DHT 5:5 s 15. Statsforvaltn s 44. DBL 20 s 125.
57. HR 2:3 nr 205 § 19, 210.
58. Grautoff 2 s 96/Chron d D Städte 30 s 39 f.
59. HR 2:3 nr 207 iflg 210, 219. W Christensen s 107, 108 n 1, og Lönnroth s 210.
60. No: NGL 2:1 nr 136 (tidl DN 7 nr 427). Sv: LUB 8 nr 314 (tidl ST 3 nr 483). Styffe 2 nr 129 er tr efter en senere afskr.
61. HR 2:3 nr 205 § 18.
62. HR 2:3 nr 205 §§ 17, 20.
63. Ericsson s 11 nr 80 af 1444 26/4. Hirsch s 142 n 333. W Christensen s 111 n 1.
64. Se note 49.
65. HR 2:3 nr 205 § 21, 206. W Christensen s 106. Lönnroth s 210. Se også Taranger 3,2 s 27.
66. Rep Dan 7558. NGL 2:1 nr 137 s 278-80. Y Nielsen s 303. W Christensen s 106.
67. KR 16 s 1307-9. Lögdberg s 67.
68. KR 16 s 1309-11. Lögdberg s 67-8.
69. KR 16 s 1311-2. Lögdberg s 68-9. Om våbenhvilen forlyder det: »das yo frede an beyden teylen vffgenomen wurde so lange das der tag gehalden wurde vff das die Denen sichir zcu dem tage abe und zcu komen mogen«.

Rigsrådet konsoliderer sin stilling 1445

1. KK v 7130-79. E Olai i SRS 2 s 152-3. Lagerbring 4 s 381 formoder, at morbroderens skæbne indvirkede på kg K's beslutning. – Omtalen af bayrerne er påvirket af digtet om kg Albrekt: »... han kom aldre swa arm aff thydhisland/hafdhe han et swärdh wti siin hand/kunne han dansa springa och hoppa/han skulle haffwa skällo och gylta klokko/oc ther til hundradha lödhigh mark ...« (Klemming: Sv Medeltidsdikter s 179-80. Blanck s 50).
2. Arup 2 s 218.
3. Hertz s 79..
4. DRA dokafskr af V A Secher i Håndskriftsaml XVI Tyskl.
5. Rep Dan 7556. LUB 9 nr 853, hvor dog beløbet angives til 7500 rh gylden.
6. DRA dokafskr i Håndskriftsaml XVI Tyskl (perg 1442 2/7, 1444 8/7, 1444 28/7, 1444 21/8, 1446 21/3, 1448 3/1). APD 7 nr 5956 jvf 3 nr 2407.
7. Grautoff 2 s 95/Chron d D Städte 30 s 38.
8. DMR s 4 ff.
9. Rep Dan 2:1 nr 1978. Statsforvaltn s 30-1. Hofmesterinden skal sands også regnes til

hofstaten, se notits i DM 7:6 s 206 og DHT 7:3 s 410 f.

10. Carlsson 3 s 527.
11. DMR s 6 ff, 31 ff. Anders Laurensson ansat 1445 9/4, Anders Ebbessøn (Galt) 1445 23/4. Kadaholk (!) 1445 3/5. Herbert Grabow 1445 30/11. En Morten G var 1434 foged for grev Hans på Oppensten (KK v 1393). En Klaus G nævnes 1433 og 1439 (Kalmar Stads Tänkebok s 150. SMR nr 881). – Om hofsindernes funktioner og stilling, se P B Jacobsen i DHT 2 s 44 ff.
12. DMR s 6: Jorg Havsner, Cuncz von Lvchaw, Kraft Pvnczingher (Kasper Brunzingen) iflg Chron d D Städte 2. Nürnberg 2 s 463 linie 26, 432 L 16 og 434 L 29, 441 L 23. – Se tillige Statsforvaltn s 341. Om danske Hans Kock og den bayriske Hans Kock, se DM 7:6 s 205 m n 6. I august 1447 omtales en Steffen landsknægt (DM 7:6 s 208).
13. DRH 2 s 482. Synspunktet genfindes hos Bruun i DBL 5 s 239. Om livet v hoffet, se Galster i FNA 1966 s 51 ff.
14. Erslev i DRH 2 s 642. A E Christensen i NK 2 s 50. – Huitfeldt fol s 841 jvf Hojer s 96, som videreføres af Pontopp 2 s 261, Holberg 1 s 633, Mallet 4 s 523, Dahlmann 3 s 211. Messenius (1611 s 95) vil vide, at »Ficke Krus, Bavarus, venit in Sueciam cum rege Christophoro anno 1441 ...« Se også Dipl Dal 1 tillæg geneal tabeller nr 4 (Cruus).
15. DRA dokafskr i Håndskriftsaml XVI Tyskl af perg 1446 31/1, 1446 12/9, 1447 10/3, 1448 3-4/1. Rep Dan 7556. DMR s 1, 5, 9. DM 7:6 s 205. Erslev: Testamenter nr 92. LUB 8 nr 323, 328. KR 16 s 1296-9. Det vides ikke, om W von Wulfstein stadig opholdt sig i DK. Den i DMR s 6, 29 omtalte Osvald kammersvend synes at være af Parsberg-slægten (Statsforvaltningen s 74).
16. Deutsche R Akten 17 s 410 af 1444 21/9. Chron d D Städte 3. Nürnberg 3 s 400 linie 2. Om rigsdagens forhandl se Chron d D Städte 30 s 27 m n 1.
17. DRA dokafskr i Håndskriftsaml XVI Tyskl af perg 1445 23/4, 1446 31/1.
18. Se bilag 2. Om høvedsmandsskiftet på Akershus, se NGL 2:1 nr 138 (Side 281 n 3 antages det, at skiftet fandt sted i 1443). Se også NHT 5:2 s 107 og Bull (1922) s 299-300.
19. Lönnroth s 220 og (1940) s 219 f. Kumlien s 245-7. Carlsson 3 s 526. Dovring (1951) s 149. Om almuens skat som i Eriks tid, se FMU 3 nr 2424, jvf Styffe 3 nr 68 pkt 1.
20. No ventebreve, se Kr I's no hdf (NGL 2:2 nr 3 § 12). Sahlgren 4 s 184-5. Lönnroth s 219. Kumlien s 245, som formoder, at uviljen især kan skyldes, at afgifterne gik til kgs da kancelli eller kansler. Lancken s 43 godtog de tendentiøse oplysn om de skiftende lensmdsudnævn under Kristoffer. – Skulle mon Matts Ödgislesson (Lillie) have sat sig i udgift til kongemagten ved modt af Åbo slot? (FMU 3 nr 2522 af 1443 25/6).
21. Lönnroth s 225. Carlsson 3 s 526 jvf dog Kumlien s 178, 244, 248.
22. Lönnroth s 230. Kumlien s 199. Carlsson 3 s 522 f. Sjögren (1944) s 88-90.
23. Kumlien s 247, Kellerman 1935 s 210 n 42, jvf dog Lönnroth s 219. Om Gustav Karlsson på Kastelholm, se DN 5 nr 725. Om bisp Åke Johansson af Vesterås udt Chronicon episc Aroensium, at kg K trængte ham Vesterås slot af for selv at besidde det (SRS 3 s 126 nr 25). Oplysn kan bero på en forveksling m E Pukes opførsel overfor bisp Oluf Knob (KK v 3956 ff). Det må dog tilføjes, at skønt krøniken er et falskneri, et lærd kompilationsværk fra ca 1700, gør forfatteren (Nils Rabenius snarere end Peder Svart) brug af dokumenter og andet materiale samt gengiver notitser (omtalen af bisp Naune Jenssøn Gyrsting er udførlig), hvorfor disse må tillægges et ikke ubetydeligt kildeværd, såvidt de relaterer sig til dokumenter (Hildebr i SHT 1881 s 274 ff og Bolin (1963) s 143-8, spec 146). I den opr biskopslængde nævnes intet om slottet (Lönnroth s 222), dog 1443 7/7 benævnes Gustav Olofsson (Stenbock) høvedsmand over Dala (Trotzig i SPHT 1910 s 34-5. Kumlien s 246), og 1442 24/2 udsteder Kristoffer et dok fra »castra nostro Westerars« (SRA perg). Stiernmans oplysn i bd 1 s 180, at Folke Turesson (Bielke) er høvedsmd 1445 på Vesterås, savner bevis.
24. Alin (1877) s 18-9 m noter. – SBL 21 s 583.
25. DMR s 3-4. DM 7:6 s 218.
26. SRS 2 s 151, 156. Kumlien s 244. En best i Halmstadtraktaten 1450 13/5, at kongen ikke måtte føre rente ud af riget uden tvingende begrundelse og uden RR's samtykke, kan pege på rigtigheden heraf,

hvis ikke udsagnet gælder Kristoffers krigsskat, som blev ført til DK. – No: Bull (1926) s 41 jfr Imsen 4 s 388.

27. Y Nielsen s 299. Benedictow (1971) s 31. Imsen 4 s 387-8. De 2, som ikke var indgiftede i det no aristokrati, var H krummedige (se note 28) og Hans Krukow, som var gift m Anna Barsebek (DN 2 nr 775).
28. H Krummedige tilhører en anden gren af slægten Kr, end den afdøde da RR Erik Kr (Gillingstam s 204 n 227).. Ægteskabet m A Haks dt blev indgået ca 1446-7 (NDM 6 s 25. NHT 5:2 s 110. P v Möller (1871) s 14. NBL 8 s 100). – Om Hr Hartvigs 1. ægteskab se DN 9 nr 286. DCP nr 32.
29. NGL 2:1 nr 141. Y Nielsen s 298 m n 1.
30. Y Nielsen s 298. Taranger 3,2 s 7. Koht (1927) spec s 10, 24-5. Trætteberg s 490 ff, 585, 573 ff. Blix i NHT 1964 s 176 ff. H Schück (1976) s 146-7. – Om no breve i DK, se også Kr I's no hdf (NGL 2:2 nr 3 § 6).
31. Carlsson 3 s 545. H Schück (1976) s 284. KHL 9 sp 89-90.
32. Om rådsarkivets udbygn fra 1434 og reducering under Kristoffer, se H Schück (1976) s 223 ff, 285-6.
33. Herlitz 1 nr 102, 104-5, (106), 107, 112. SRA perg 1442 1/2, 1442 2/2, 1444 25/1, 1444 15/2, 1444 16/4, 1444 1/8, 1444 15/9, 1444 10/10, 1446 21/1, papir 1443 9/12.
34. Herlitz 1 nr 93, 101 og 104 (orig). Kumlien s 195 samt (1953) s 357 og SBL 21 s 583.
35. Taranger 3,2 s 56. Johnsen (1919) s 174. Marmøy 4 s 68. Imsen 4 s 390.
36. KK v 7187, 7326. Se også Karl Knutssons udtal 1457 (Styffe 3 s 90). Erik af Pommern anklagede 1439 Karl Knutsson for at have tvunget bønderne til at spise bark (Hadorph 2 s 128 f. Moberg (1971) s 73).
37. Messenius (1616) s 122-3, som tillige anfører i Sc Ill vol 1 tom 3 s 76, vol 2 tom 12 s 254. Lyschander (1622) s 243 ref den »turske Kejser Beotazar Soldans« brev. Pontanus (1631) s 625 aftrykker brevet m små ændringer. Strelow (1633) s 207 har kendskab til skrivelsen. Holberg 1 s 634-5 aftrykker brevet og følges af Schlichtegroll s 164-5 og L C Müller 4 (1875) s 110-1. – Om Lyschander og Pontanus, se E Jørgensen (1964) s 155 ff.
38. Pontanus s 625. Brockelman s 250.
39. Se n 37.
40. DRA: Ldipl u. 1444 (3 lat afskr), Kgl Bibl Kbh Rostgaard 118 S 5-11 4° (1 lat og 1 dansk oversætt).
41. Sjögren (1944) s 2 ff, 336 ff. W Christensen i DPHT 9:2 s 6 ff, 10:1 s 31 ff, 38 ff og 11, 19 ff for slægtsbøgernes indbyrdes forhold. Om Anna Trolle se også DAA 1891 s 418; 1893 s 542. DBL 18 s 113 f. Slægtsoptegn Calendar Trollianum bærer oftest fejle datoer (SRS 1 s 233).
42. Flores og Blanzeflor eks v 276 ff, 293 ff, 301 ff, 975 ff. Hertig Fredrik av Normandie eks v 381 ff, 2751 ff, 3146, 3157. Se også Noreen i Skr utg av Kungl Hum Vetenskaps-Samf i Upps 22 s 9, 29, og bidrag II s 30-1, 39 samt Ståhle i Arkiv f no fil 1949 (64) s 237 ff for ægteskabsnotitser 1273, som kan have indvirket. Herr Ivan, spec v 555, 846, 857, 3270, 6277. Se også Noreen (1929) s 59. Konung Alexander, spec v 3927, 9759 ff, 9790 ff, 9803 ff, 9830, 9914, 10314, 10480 ff bl fl. Blanck i Samlaren 1929 s 1 ff, spec s 27, 33, 40, 70-1. Ronge s 18 ff, 104. – Om Alexanderdigtn og -romanen se eks KHL 1 sp 75 ff, Pfister 1913 og 1976 (spec s 16 ff, 53 ff, 228 ff, 301 ff). – Traditionen om presbyter Jhs, se Olschki (1931) s 1-14. Nowell (1953) s 435-45. Toldberg i Arkiv f no fil 1961 (76) s 231-57. Mandevilles rejse, spec s VIII, XIV ff, 4, 9, 21 f, 79, 153, 157 f.
43. Lagerbring 4 s 382. Se n 42 og Noreen i Samlaren 1930 s 61. Presbyterbrevet blev iflg Toldberg oversat til sv ca 1300 (Ark f no fil 1961 s 255).
44. Se n 42 og Konung Alexander v 1199-1232, 2921 ff jvf s 364: Epistola Darij ad Alexandrum. Blanck s 67-8. Ronge s 21-3.
45. Ihs Magnus (1558) s 533-8. Losman (1968) s 215-21.
46. Det gl Test (Hvidberg 1942) s 1061-2 samt Det da Bibelselskabs udg af Bibelen 1964 s 863-4. Henrik Kalteisen omtaler ca 1452/3 eks m Balthazar og rigets ødelægg af perserne (Ærkebiskop H K's Kopibog s 190). At Daniel var velkendt i SV i Senmiddelalderen, se bisp Thomas' digt om Engelbr i Klemming: Medeltidsdikter och Rim nr 7 s 389 linie 144, og Carlsson 3 s 433. Bisp Thomas' henvisn til Daniels drømme skal næppe søges i selve Daniels bog, men snarere til en byzantinsk drømmetolkningssamling, som i Vesteuropa og Sverige var kendt i lat oversætt m titelen

»Sompnia Danielis.« Både hos araberne og byzantinerne spillede profeten Daniels navn en stor rolle i de okkulte videnskaber: SSFS 5 s LXXXIV. S Larsen i ANO 1917 s 59-60. Lönnroth i Sc 4 s 37 m n 1.

47. Lundberg (1909) s 67-8. H Schück (1976) s 244, 344. Indkaldelsen 1443 1/6 i SRA A 20 fol 301.
48. SRS 1,1 s 162-3. Höjer s 318. Brilioth 2 s 389. Norborg s 172 ff.
49. *Messenius:* bl sine mange kildegrupper synes han (også for 1445) at have anvendt en Vadstena-krønike, som ikke er identisk med diariet og en påpeget eksisterende tänkebog (Höjer s 221 jvf H Olsson 1944 s 293-4 ff). I det hele er Messenius velunderrettet om Vadstena kl og birgittinerordenen, og sammen med anførelsen af frierbrevet under år 1444 gives atter 1447 oplysn m relation til Vadstena (Sc III vol 1 tom 3 s 76, 78). – Se iøvrigt KHL 11 sp 562 (art Messeniæ Schedæ), og Norborg (1968) s 201-2. Om Messenius er endelig at bemærke, at hans slægtstabeller i Theatrum ... fra 1616 er de gl som går igen, og at han ikke fremfor andre bør fremhæves som digter og kritiker i tidens ånd. Han anvender de slægtsbøger og breve, som opbevaredes i arkiverne (Rosman 1897 s 143-5). *Flyveskrift:* Lönnroth s 258-9, Losman s 249. *Årbog:* Paulsson s 83 ff. – For Alexandereks i lat Vadstenahåndskrifter, se Ronge s 21 n 22 jvf s 71.
50. Chron d D Städte 30 s 33 m noter. Se også Brockelmann s 250 for pavens opråb og slaget v Varna.
51. J Skovgaard: Den Hellige Birgitta, eks s 101 ff. Carlsson: Heliga Birgittas upprorsprogram s 86-102. Norborg i SKÅ 1956 s 61 ff.
52. Deutsche R. Akten 17 s 38, 44 i lighed m pers Malchus (Jhs 18,10) og Pfassur (Jerem. 20, 1ff).
53. KK v 7354-69. Lönnroth s 202 mener, at Kristofferpartiet savner »dokumentarisk« grundlag. – Galster i FNA 1966 s 59-60 er tilbøjelig til p g a hoffets forbrug af øl at fæste nogen tiltro til KK's udsagn om Kristoffers forhold til de våde varer. Intet vides herom. Se iøvrigt kap VIII afsn Kristoffers død og eftermæle note 8.
54. SRS 1,1 s 162-3. Höjer s 317-8. Ramsay s 34. Lindblom (1942) s 247. 1446 9/7 tr Herlitz 1 nr 112.
55. LUB 8 nr 323 m n 1 s 376, nr 328. W Christensen s 109.
56. HR 2:2 nr 396, 400. LUB 8 nr 129, 131.

VII Gotlandsspørgsmål og Baltikumpolitik 1446

1. DN 6 nr 496. Rep Dan 7572a. SRS 1,1 s 612 f. Herlitz 1 nr 107 (jvf Staf s 369), 108. DN 3 nr 789. Höjer s 318 n 2. Kumlien s 229.
2. DN 6 nr 496. Rep Dan 7570. SHT 1936 s 406-9 og SBL 12 s 27 er fejlagtig om grev Hans' rådsstatus. Om mandsforholdet i Middelalderen, se Löfquist s 176 ff.
3. Dok optaget i perg 1454 13/6 i DRA. Styffe (1911) s 180, 186 n 2 m dato 1446 1/2 og vidim 1464.
4. Dok optaget i perg 1457 3/5 (SRA). Se også Stiernman 1 s 145. Kumlien s 229. SBL 12 s 25. – En retssag ml A Nielssøn og Birger Trolle til førstnævntes fordel (SRA perg 1446 21/1. Sjögren 1944 s 90-1 m n 8. Welander s 71 n 154) tillader ikke, som K Kumlien mener, at se dommen som udtryk for et stadigt mere forværret forhold ml Kristoffer og det sv RR (s 229 n 2). Her måtte sættes ind på andre områder.
5. KK v 7205 ff.
6. FMU 3 nr 2658. Höjer s 318-9.
7. SRA perg 1446 25/2, 1446 7/3, 1446 8/3. DN 16 nr 154. Herlitz 1 nr 109-10. Widmark s 109-10. Höjer s 318. Gillingstam s 292. Sjögren (1944) s 82 n 6, 87.
8. Gillingstam s 292. Losman s 243. H Schück (1976) s 220.
9. DN 5 nr 735.
10. DN 16 nr 154. SPHT 1934 s 100. Gillingstam s 292-3. Sjögren (1944) s 89.
11. DPHT 2:5 s 112-5.
12. SRA perg 1446 21/3 (vitterhetsakademiens perg brev) Gillingstam s 293.
13. KR 16 s 1021-31. Voigt 8 s 96-7. Lögdberg s 69 ff.
14. KR 16 s 1021-39. Lögdberg s 71.
15. KR 16 s 1023, 1075-6. W Christensen s 132. HM anmodede 1446 5/5 Hans v Kinsberg om hos Kristoffer at anmode om frigivelse af J Roghausens gods ved at få kongen til at skrive til M Gren under

henvisning til våbenstilstand mellem kongerne (KR 16 s 1043-4). 1446 17/6 minder HM i et brev til Kristoffer bl a om sit brev om M Grens opførsel (KR 16 s 1053-6).
16. KR 16 s 1061-2. Lögdberg s 72. Murawski s 278 f.
17. KR 16 s 1057-9. Lögdberg s 72. – Om blokaden af Gotl se også Ericsson s 13 nr 103.
18. DMR s 27.
19. KR 16 s 1065-6, 1067-70. Lögdberg s 72-3, 85.
20. KR 16 s 1063-4. Lögdberg s 73. Murawski s 279 f.
21. KR 16 s 1119. Hirsch s 150 n 392 har fejldatering til 1445 15/7.
22. KR 16 s 1063-4. Lögdberg s 73-4 m n 97.
23. SRA perg 1446 21/3, – 1446 13/6 (fotostat af UUB's perg brev). Collijn s 48. Den norske kansler Gunnar Holk var hos Kristoffer 1446 23/2 i Sundby nær Strängnäs (DN 3 nr 789). – Ingen sv kansler omtales u Kristoffer, men embedet synes at blive varetaget af Strängnäsbispen, som opbevarede rigets sigil (H Schück (1976) s 284-5). Karl Knutssons kansler var 1448 31/9 Uppsalakanniken Bengt Karlsson. (Gillingstam s 302 n 278).
24. Collijn s 48.
25. SRA: Fotostatkopi af UUB's perg's brev 1401-50.
26. KR 16 s 1063-4. Dok af 1446 28/7 optaget i perg 1484 10/9 (DRA. C 3 Domme). Reg Dan 5530. Kumlien s 233 n 21. R Henrik Barsebek opholdt sig 1446 19/4 i Stockholm (SRA perg).
27. DMR s 32.
28. Poelman I,2 nr 1845 s 626 fol 135v.
29. Bisp Kristian og Niels Erikssøn (Gyldenstj): HD nr 34. Se også DGK 2 s 84. Ulrik: ÆA 2 s 14 nr D 4,6 af 1446 17/5, 25/5. Hvass 3 s 60. Henning, Morten Jenssøn, Oluf Axelssøn, Anders Hak: ÅB 5 s 62 ff. Om Henning se også Rep Dan 7594. KS 4:2 s 277. ÆA 5,2 s 840. Sten Basse, Ove Lunge: Da Sa 1 s 170-1. Otto Nielssøn: Barner dipl nr 72-3. Rep Dan 7605, 16-7, 23. Reg Dan 5535. Peder Lykke: Rep Dan 7623.
30. DMR s 27-8. Statsforvaltningen s 358. Om Oluf Ax i 1446 se m rimelighed også ÆA 4 s 87 nr F 47.
31. KR 16 s 1063-4, 1067-70. Lögdberg s 109 n 103.
32. Kumlien s 255 jvf Lögdberg s 109 n 103. Lönnroth s 234 n 1. Gillingstam s 293-4 n 242.
33. KR 16 s 1063-4, 1067-70. Lögdberg s 74.

Øget interesse for Baltikum

1. KR 16 s 994-5 iflg 1017-9. Lögdberg s 74-5.
2. Lecub 10 nr 201, 211-13. HR 2:3 nr 227. Se iøvrigt Voigt 8 s 112. Goetz s 139. Kumlien s 231. Lögdberg s 75. Murawski s 368 ff.
3. KR 16 s 1053-6.
4. Lecub 10 nr 269. Styffe 2 nr 130 s 311.
5. Styffe 2 nr 130. KK v 7217, 7230. Kumlien s 231-2.
6. KR 16 s 1079-80, 1093-4. Kumlien formoder s 232, at Kristoffer søgte at mægle ml Ordenen og russerne.
7. Lecub 10 nr 268, 269. Kumlien s 232, Lögdberg s 76, Carlsson 3 s 562.
8. Lecub 10 nr 275, 290. Lögdberg s 76-7. Carlsson 3 s 560 ff. Se også Kumlien s 232. Om søvejen gennem Neva og Ladoga m m, se Attman s 26.
9. Jungersen s 69-70. Carlsson & Rosén 1 s 297.
10. Arbusow I:4 nr 504 s 469. Altmann 2 nr 8577 s 175 fejlagtigt dateret til 1431 11/5. W Christensen s 133.
11. W Christensen s 132. Kumlien s 229 n 7.
12. Anthoni s 129.
13. ST 3 nr 484. Lecub 10 nr 266. Se også Lagerbring 4 s 389. Kumlien s 232. Lönnroth s 211. Lögdberg s 77, 114 jvf Lecub 9 s XIII og nr 408, 553, bd 10 nr 593. Carlsson 3 s 561.
14. ST 3 nr 450, 455 og Nowak 1971, som aftrykker det fra polsk side udstedte forbundsdok. Mollerup (1880) s 7 f, 11-2, 14, 17. Lecub 8 s XXX. W Christensen s 115-6. Erslev s 77 ff. Daenell (1902) s 312 ff. Seeliger s 10. Vasar s 108-17. Jungersen s 69-70. Carlsson i BS 1938 s 1-17. Carlsson 3 s 149, 161 f, 168 og i Sc M 1963-4:4 s 31 f. Niitema s 133-5. – Se også Lecub 8 nr 30, 42, 174, 220, 236, 240, 336, 350. – Endnu i 1433 synes tanken om at erhverve områder i Livland at forsvæve Erik af P (Lecub 8 nr 714 og Sc M 1963-4:4 s 35).
15. Lecub 9 nr 863, 10 nr 237.
16. Lecub 11 nr 254 s 216. Lögdberg s 77 n 122, 115-7 iflg Lecub 9 s XIV f. Carlsson 3 s 561. Niitema s 220. – I Sølvkammeret på

Kbh's slot fandtes i Fr. I's tid (1524-30) et dok, »at koninger aff Danmarcke haffuer at forsee Reuels stycht, nar thet vaccerer« (ÆA 4 s 393 nr 107 iflg s 384).

17. DKS s XIII. Grandjean (1926) s 109. W Utenhof tager klart fejl af kong Kristoffer, når han omtaler ham som hertug til Lolland (DM 3:3 s 3). Det samme er tilfældet, når Pontopp 2 s 599 på grundlag af et dok af Kristoffer 1447 22/9 hævder, at kongen foruden sin alm titel skal have benævnt sig »sand arving til slavernes rige.« (KS 3:6 s 416 jvf Rostgaards afskr af Peder Syv i Kgl Bibl Kbh Add 246, 1 fol).
18. Lecub 11 nr 598. Mollerup (1880) s 2 f, 22. Rebas (1976) s 34. – Før 1452 søgte Kr I at varetage da interesser i Livl ved at tildele stiftet Reval et beskyttelsesbrev i lighed m Kristoffers brev, og omkring årsskiftet 1450-1 stræbte stiftsmyndighederne i Dorpat efter at få Kr's broder, grev Mourids, til bisp, hvad dog ikke blev til noget (Lecub 11 nr 105, 254. Mollerup (1880) s 15-6. Lögdberg s 211 ff, 216 m n 41). Om Kristians pol se også SHT 1904 s 246, Rebas (1976) s 32 ff.
19. Mollerup (1880) s 14 iflg n 41.
20. Lögdberg s 77. Carlsson 3 s 560. – Om Livl som leder af de tysk-russ handelskontakter, se Daenell 2 s 250 ff. Agats s 41. Goetz s 93 ff, 133 ff og 209.
21. Lögdberg s 122 ff, Rebas (1976) s 52 ff.
22. Rebas (1976) s 53. DAA 1892 s 104.
23. Lecub 7 nr 81, 84. Om Hennings gods og afstamning se P Johansen: Estlandliste s 884, Rebas (1976) s 53-4.
24. Lecub 9 nr 151, 301, 333 (se også Kinch 1 s 307. Schirren s 140 nr 428 jvf 427). Lögdberg s 122. – Dateringen i Schirren s 141 nr 452 af Ribe Kpt's fuldmagt til 1448 er fejl for 1438, jvf en oplysning fra Reval 1438 6/9 om tilstedeværelse af »deme provinciale van Denmarken« (Lecub 9 nr 406 pkt 10).
25. Lecub 9 nr 151 (af 1437 3/4 og kg Eriks skrivelse 14/4), 954. Erik Erikssøn opholdt sig i Reval 1437 28/6 (Lecub 9 s 97 n 1. Rebas (1976) s 57, 59). – DAA 1926:2 s 13 omtaler ikke Kirstine Eriksdt's 1. ægteskab.
26. Schirren s 140 nr 430.
27. Lecub 9 nr 595 jvf Terpager s 108. Kinch 1 s 312. H N Clausen s 87.
28. Lögdberg s 124, Rebas (1976) s 59.
29. Lecub 9 nr 517, 742 s 520, 954. Lecub 10 nr 17 iflg 16. Schirren s 141 nr 442. SRA. Medeltidssektionens Saml af Fotostatkopier Ser I Hefte nr 3 for kopi af brevet vedr udløsn af pantet og pantebrevene.
30. Lecub 9 s 435 n 1. Rebas (1976) s 60.
31. Lecub nr 796. SMR nr 1514.
32. Lecub 9 nr 954 iflg 979, 1020. Om godsets geogr beliggenhed se P Johansen: Estlandliste s 346, 355. Lögdberg s 122. Rebas (1976) s 66-8.
33. Rep Dan 7415.
34. Rebas (1976) s 61.
35. Rep Dan 7415.
36. Schirren s 141 nr 440. Rebas (1976) s 63.
37. Lecub 10 nr 356. Nogle uger før købet besøgte Karl Knutsson Reval (Rebas 1976 s 64). Kumlien s 237 antager, at Erik Nielssøn (Gyldstj) formidler salget.
38. Rep Dan 7602. Om morgengaveinstitutionen, se S Juul (1940) s 195.
39. KK v 7267 ff. Kumlien s 236. Endnu 1446 15/10 synes Karl Knutsson at opholde sig på Svartsjö (Lecub 10 nr 271).
40. Kumlien s 216 ff.
41. KK v 7207, 7218 ff. Lögdberg mener s 125-6, at Karl Knutsson kan have købt de Hagenske godser i 1447 i et forsøg på at styrke sig overfor Kristoffer. Synspunktet må afvises til fordel for Baltikum-aspekter.
42. KR 16 s 1063-4, 1067-70.
43. Lecub 10 nr 261-2, 266. Lögdberg s 89-90.
44. Napiersky 1 nr 1532.
45. Lecub 10 nr 242 iflg 243-5. Napiersky 1 nr 1611.
46. Lecub 10 nr 262.
47. Lecub 10 nr 268.
48. Lecub 10 nr 275. Voigt 8 s 114. W Christensen s 115. Lögdberg s 87-8. Carlsson 3 s 563. – HM's meddelelser om at Kristoffer ikke stod sig godt m DK og Sv må vække mistro, og intet tyder på, at det skulle stå så dårligt til. Det var nordmændene, som i sept 1445 havde opponeret mod kgs hanseatiske pol.
49. ST 3 nr 486.
50. Jvf Lögdberg s 89. Carlsson 3 s 564. Murawski s 282.
51. Lecub 10 nr 384. Se også Arbusow I:4 nr 512 s 475. Kumlien s 239-40 jvf 213-4. Lögdberg s 126. Eimer s 107. – HM ændrede snart opfattelse (Lecub 10 nr 405, 411). Det er antaget, at konflikten om de Hagenske godser spillede ind (Arbusow I:4 s 476). – Stavenhagen har gjort gæl-

dende (HZ N F 1897 s 513), at det i Kbh opbevar livl dok alene stammer fra en livl kopibog fra det 17 årh. Intet taler for dansk medvirken ved forslagets udfærdigelse (jvf Arbusow I:4 s 474 n 4). Skulle udkastet mon være det i ÆA 4 s 390 nr 68 omtalte? (»et gamelt contrahs breff emellom konnigen af Danmarcke oc mesteren aff Liffland«). Udtoget tillader ingen sikre slutninger.

52. Lönnroth s 213. – Carlsson 3 s 564 godtager et forbd i lighed m for eks Lagerbr 4 s 394. Geijer 1 s 238. Voigt 8 s 139. G von der Ropp (HR 2:3 s 143 n 1). Daenell 2 s 252. Goetz s 139. Ahnlund 1 (1956) s 67. Carlsson & Rosén 1 s 297. SBL 21 s 584.
53. Niitema s 218. 1447 2/4 anmodede HM Lübeck om hjælp mod Novgorod, hvor krigen ville bryde ud 24/6 (Lecub 10 nr 309).
54. Kristoffers akkreditiv for H Steiner dat Kolding 1446 16/12 (DO-Reg I nr 9217). Lögdberg s 86-7.
55. Lögdberg s 86, 88.
56. KR 16 s 1097-8. Voigt 8 s 115 n 1. Barthold 4,1 s 152 n 5. Lögdberg s 91. DO-Reg I nr 9215, 36. – Se også Ericsson s 13 nr 102.
57. DMR s 22. DM 7:6 s 215-6 m n 7, hvor G Galster mener, at Albrekt er hg Albert af Braunschweig (1427-86). Lögdberg s 86 n 15 anser Steiner for at være et da sendebud.

Gotlands-ekspeditonen

1. KR 16 s 1079. Styffe 2 nr 130 s 311. Vadstena-diariet lader færden begynde 29. juli (SRS 1,1 s 163). Endnu 1446 8/8 var Bengt Jönsson (Oxenstierna) i Stockholm (Gillingstam s 293).
2. KR 16 s 1041-2, 1079-81, 1093-4 (tr HR 2:3 s 143 n 1 i uddrag. Styffe 2 nr 130. ST 3 nr 485, Lecub 10 nr 264 jvf 266, 269). – Krönike – efterretn, se Grautoff 2 s 102. Stralsunderkrøniken i SRS 3 s 297. KK v 7234 ff. E Olai i SRS 2 s 152, Pommerske krønike (BS 1889 s 338-9).
3. Kumlien s 233, 241 og (1953) s 359. – Den ældre litt, som byggede på KK, lades ude af betragtning i det flg. Hojer s 95 har ikke meget om forhandlingerne. Holberg 1 s 629 følger E Olai, at svenskerne søgte at hindre kongerne i at tale alene sammen. Mallet 4 s 512 ff søger iflg KK's oplysn at bevise, at Kristoffer afsluttede en traktat med Erik af P. Lagerbring 4 s 391 antager en slags våbenstilstand med Erik af P og opstiller spørgsmålet, om kg Erik skulle holde inde med sine røverier, indtil Kristoffer var kommet tilbage til DK. Baden 2 s 208 formoder, at Erik lovede at lade sv skibe pasere og kun opbringe hansestædernes skibe. J Pal Müller s 58 formoder støttet på KK, at Erik fik penge.
4. Lönnroth s 213 m n 1.
5. Lögdberg s 80.
6. KR 16 s 1079-81. Grautoff 2 s 102. Forhandl på åbent terræn var alm praksis (CDB 2:4 s 358 ff af 1446 30/8).
7. KR 16 s 1080-1. W Christensen s 113. Kumlien s 233. Lönnroth s 212. Carlsson 3 s 557. – Linköping stift omfatter Østergötland, Småland, Gotland og Øland, men ikke Värend.
8. KR 16 s 1080-1. Iflg senøre opfattelser havde danskerne undt Erik af P Gotland på livstid (SRS 3 s 324. Pomm krønike (Böhmer s 108), P Olai (SRD 1 s 142), MHD 1 s 511 for krønike fra Vald Atterdag til Kr III, Huitfeldt fol s 829-30), hvad der antagelig beror på en forveksling m forhandl i 1444.
9. Kumlien s 233 n 23.
10. KK v 7212, 7217.
11. Bring 2 s 218-20. Se iøvrigt Lagerbring 4 s 393. Kumlien s 234 jvf Gillingstam s 293 n 242. Om Karl Knutsson, se Styffe 2 s 311. KK v 7208-09.
12. DN 5 nr 735 af 1446 12/3 Stockholm. Bisp Jens af Oslo deltog i Lødøse-mødet 1442 og i mødet i Kbh 1443. – Ærkebisp Tue opholdt sig 1446 1/8 på Flyinge i Skåne (Rep Dan 7612).
13. DN 16 nr 156.
14. HR 2:3 nr 309 §§ 4-5 iflg DN 16 nr 161; 7 nr 432 (RR's møde p g a »negotia regni nostri concernencia«), 437. G Holk var 1446 16/8 i Bergen (DN 12 nr 211). Om ærkebisp Aslak, se Reg Dan 3767. Hartv Krummedige er 1446 22/7 i Noreim og 19/8 i Hardanger (DN 5 nr 738; 3 nr 791). – Om Bergen-mødet se Y Nielsen s 303. W Christensen s 117. Taranger 3,2 s 30.
15. DN 5 nr 735.
16. Jahn s 511.
17. Hude: Indledn til Aktstykker. T Jexlev mener, at de plattyske kopier er fremkommet i Kristoffers rigsforstanderperiode 1439-40 (1978 s 214). I betragtning af afskrifternes ordning i 2 papirshefter kan

dette ligesåvel være sket på et senere tidspunkt, hvor forhandlinger aktualiseredes m Erik af Pommern.

18. Jahn s 228, Lögdberg s 80, Kumlien (1953) s 360.
19. Rep Dan 7618. Den afdøde hg Gerts datter Ingeborg var nonne i Vadstena (Höjer s 313, Lundberg (1909) s 70, Norborg (1958) s 131).
20. DF 1 nr 128 (også tr Hille nr 335). Barner s 109, 138 f og dipl nr 73. – Samme dag udstedte Slesvigbispen endnu et dok til Strange Nielssøn Bild (DRA Ldipl).
21. Falck nr 11 s 16. Erslev i DHT 6:6 s 221.
22. Dipl Suec 8 nr 7030. Hg Henrik kom aldrig i besidd af Gotl. (ST 2 s 342 n 1. SRD 7 s 278, 300 § 18, 360).
23. Om fravær af fyrster, se for eks hg Vartislav, Barnim d Æ og Y og Bugislav: CDB 2:4 s 358 ff. Markgrev Hans: Lecub 10 nr 266, 269. Hansestæderne: W Christensen s 113.
24. KK v 7237-8 (»the resa gik hanom (kristoffer) illa j hand, all thera kost ther ladis oppa.«), KR 16 s 1080.
25. Voigt 8 s 95. Barthold 4, 1 s 137.
26. Styffe 2 s 312. Carlsson 3 s 562 og i SHT (1962) s 318.
27. KR 16 s 1081. HR 2:3 s 143 n 1. SRS 3 s 297. Grautoff 2 s 102. Vadstena-diar (SRS 1,1 s 163 f) vil vide, at skatten var samlet i Uppland. KK v 7246 ff. – Kong Kristoffer skal være reddet i land sammen m 12 andre (BS 1889 s 338 f). Adelstraditionen om grev Hans, se L Daae (1879) s 13 n 1. Rosman s 297. Om skibbruddet se iøvrigt Kumlien s 234. Carlsson 3 s 558.
28. DRA dokafskr i Håndskriftsaml XVI Tyskl af perg 1446 11/9. – Schlichtegroll s 226 m fejl datering til 1446 6/2.
29. Läu 3 nr 282. DGK 4 s 69-70 (DHT 4 s 550-1 angiver fejlagtigt 1446 13/12 og »castro nostro Halsnes«). Reuterdahl 3,2 s 518 formoder støttet på et dok i DN 2 nr 771, at Kristoffer i sept 1446, måske i august, opholdt sig i Norge.

VIII
Rigsråd og kongemagt 1447

1. Grautoff 2 s 105 / Chron d D Städte 30 s 57. LUB 8 nr 454. Kristoffers stedmor Beatrix udøvede regentskabet i Oberpfaltz i disse år.
2. Rep Dan 7645, 7647. W Christensen s 119 n 3.
3. Rep Dan 7629.
4. DGK 3 s 518-21. Rep Dan 7634 og KS 3:5 s 331.
5. Rep Dan 7624.
6. Rep Dan 7639. DV nr 45 samt s 212, 225.
7. DO-Reg I nr 9217.
8. HD nr 40. Rep Dan 7659. W Christensen s 119 n 3.
9. SRD 8 s 176. W Christensen s 119 n 3. Den lybske krønike lader Kristoffer ankomme efter 1447 2/2.
10. Grautoff 2 s 105 / Chron d D Städte 30 s 57.
11. Se noterne 2 og 8.
12. HR 2:3 nr 253 § 3.
13. LUB 8 nr 402 samt s 446 n 1. Se tillige HR 2:3 nr 276. Grautoff 2 s 105. W Christensen s 82 n 1, 119 n 3. Gillingstam s 307.
14. Rep Dan 7672 iflg 7755. AB s 98. Skoglund s 13-4.
15. Grautoff 2 s 105 / Chron d D Städte 30 s 57. LUB 8 nr 421-2.
16. LUB 8 nr 419. W Christensen s 120. Daenell 1 s 333. Johnsen (1924) s 147. Schreiner (1935) s 136-7.
17. LUB 8 nr 419. W Christensen s 121.
18. SRS 3 s 297. Se også Chron d D Städte 30 s 39 n 7. W Christensen s 121 n 4.
19. HR 2:3 nr 253 § 2, LUB 8 nr 453.
20. W Christensen s 225 ff.
21. Lecub 10 nr 314. W Christensen s 121. Lögdberg s 83.
22. Lecub 10 nr 318.
23. DN 6 nr 507. At Kristoffer pers skulle have haft et møde med nordmændene, er ikke sands som fremført af Taranger 3,2 s 37. – Hensyntagen til nordmændenes rejse kan have ligget bag udskydelsen af det

opr fastsatte møde, ligesom overvejelser om at hindre evt. preussisk og hanseatisk samvirke kan have indvirket.

24. LUB 8 nr 421-2.
25. Antiq Tidsskr (1946-8) s 180. W Christensen s 119 n 3.
26. Rep Dan 7666.
27. DGK 2 s 112, 3 s 538-9. Rep Dan 7669.
28. DGK 3 s 538-9.
29. Lecub 10 nr 318. Voigt 8 s 132. Lögdberg s 82 m n 1.
30. Barthold 4,1 s 137 n 5 mener, at hg Bugislav døde i 1. halvdel af 1447, mens Wehrmann 1 s 205 har 1446 7/12. Sidstnævnte støttes af, at HM 1446 12/12 blev meddelt om dødsfaldet (DO-Reg I nr 9215). Om Bugislavs langvarige sygdom, se Voigt 8 s 85.
31. Lödgberg s 82-4. Carlsson 3 s 566. Murawski s 282-3, 454 m n 357: »... er (Kristoffer) gonde is (Gotland) dem orden lieber, denn dar denienen, so die das land innehetten, so geben sie em dach nichts dovon und der orden were em ouch getrewer denn sie ...«.
32. Carlsson 3 s 566.
33. Lögdberg s 83-4.
34. Lögdberg s 82 n 2, 87, 92.
35. W Christensen s 133 n 2. Lögdberg s 92, 95 ff.
36. Lögdberg s 84, 87, 92, 95-6.
37. KR 16 s 1071-2, 1073-4, 1075-6, 1083-4, 1095-6, 1099-1101, 1107-8.
38. Lögdberg s 84 ff. – HH til Erik 1447 10/5 (KR 16 s 1109-10. Lögdberg s 90. Voigt 8 s 117 n 3), 1447 25/6. (Lecub 10 nr 358).
39. HR 2:3 nr 318 § 5. DM 7:6 s 217. W Christensen s 134. Lögdberg s 92 f, 95 f. Murawski s 283.
40. Rep Dan 7677. Skulle mon Kristoffers optræden tillige være et forsøg på at øve indflydelse på tysk-dynastiske forhold? (jvf Chron d D Städte 30 s 62 m n 3, iflg s 52 m n 2 for markgrev Albrekts og landgrev Ludvigs mæglingsbestræbelser i april 1447).
41. DRA Håndskriftsaml XVI Tyskl. Dok afskr af perg 1446 3/4.
42. DMR s 3, 5, 31-2. Statsforvaltn s 65, 685.
43. DMR s 2-3.
44. DMR s 20-1, 37. DM 7-6 s 210-1. Se også Statsforvaltn s 70.
45. Brasch (1859) s 24. DAA 1913 s 482.
46. DMR s 37. DM 7:6 s 211-3. Rep Dan 7687.
47. DMR s 4.
48. SRA: Fotostatkopier af UUB's perg brev: perg 1447 4/5 udstedt af E Nipertz og Sten Pedersson. Det fremgår, at de har været hos Kristoffer i »någe aff hans radz nærvarilsa«, og lovet for Gustav Laurensson (Snedbjälka), at et skyldigt pengebeløb ville blive betalt mikkelsdag i Lødøse til Kolbjørn Gerst. Gustav L's gældsbrev følger straks efter. – Om Gustav O og M Grens knægt se DMR s 4, 20 (jvf dog DM 7:6 s 208).
49. DMR s 4. Sc (1938) s 167.
50. KR 16 s 1103-6. Voigt 8 s 116 n 1. Lögdberg s 85.
51. KR 16 s 1115-6. 1123-4, 1137-8.

Forhandlinger i København

1. DMR s 22. DM 7:6 s 216. Galster i FNA (1966) s 56 angiver en rejse på 3½ uge. Rep Dan 7697. DV nr 46 m fejl dato.
2. HR 2:3 nr 311. NGL 2:1 s 282. SRS 3 s 297. Y Nielsen s 304. Taranger 3,2 s 37. DN 2 nr 774-5, 4 nr 901, 6 nr 507. Rep Dan 7713.
3. W Christensen s 433-46 iflg s 126 n 1. HR 2:3 nr 311-2 (også tr i NGL 2:1 nr 140). Taranger 3,2 s 37-47.
4. W Christensen s 126-31. Daenell 1 s 334-7. Johansen (1924) s 145-9. Taranger 3,2 s 37 ff.
5. HR 2:3 nr 311 §§ 1-3. NGL 2:1 nr 140 §§ 1-3. Taranger 3,2 s 37-8.
6. HR 2:3 nr 311 §§ 4-6. NGL 2:1 nr 140 §§ 4-7. W Christensen s 127. Taranger 3,2 s 38.
7. HR 2:3 nr 311 §§ 7-9. NGL 2:1 nr 140 §§ 8-10. W Christensen s 129. Taranger 3,2 s 38-39.
8. HR 2:3 nr 311 §§ 10-2. NGL 2:1 nr 140 §§ 11-8. W Christensen s 129. Taranger 3,2 s 39-40.
9. HR 2:3 nr 311 §§ 13-8 iflg 312 (A.B.C.). W Christensen s 129-30, 434-5 m n 1-2. NGL 2:1 nr 140 §§ 19-30 s 288-94. Taranger 3,2 s 40-2 som benævner Otto N for Olov Nilssøn.
10. W Christensen s 435-9 §§ 4-24. NGL 2:1 nr 140 §§ 31-51. Taranger 3,2 s 42-4.
11. W Christensen s 130-1, 440-5 §§ 25-37. NGL 2:1 nr 140 §§ 52-64. Taranger 3,2 s 44-6. Schreiner (1935) s 137-8. Om nordmændenes stærke økon interesse m gun-

stige priser på eksportvarer, se Lunden i NHT 46 s 97 ff, spec s 115.

12. HR 2:3 nr 312 C, 313. W Christensen s 126-7, 148-51, 445-6 §§ 38-48. Taranger 3,2 s 47. Se også Daenell 1 s 334 f og Ramsing 1 s 187 (klagerne mod Kbh).
13. Johnsen (1924) s 149 og Koht i NBL 3 s 150. – Schreiners udtalelse (1941 s 27) må også justeres: »Under et forhandlingsmøte i Kbh 1447 lyktes det virkelig for hanseatiske utsendinger å trekke Christoffer over til sig. De fikk ham til å sette en strek over hele forordningen, slik at intet blev tilbake av hvad nordmennene hadde opnådd« (se også s 28-9, 138-9). C P O Christiansen (1941 s 345) udtaler: »Maaske krænket i sin Fyrstestolthed over det norske Rigsraads egenmægtige Optræden svinger Kristoffer i 1447 over til Stæderne ...« – Om Kristoffers forbindelser til Lübeck må det bemærkes, at rådmanden Johan Lüneburg 1447 8/8 kvitterede for modtagelsen af 400 rh gylden, som han på kongens vegne havde modtaget af Kalmarborgmesterens hustru (SRA B 14 s 43). Rådmanden er sands den »Hr Johan van Lüneburgh«, som omtales i et regnskab 1447 29/7. Galster mener, at der er tale om hertug Otto af Braunschweig-Lüneburg (DM 7:6 s 219 n 1). Betalingen fra Kalmar hænger sammen med et gl gældsspørgsmål (HR 2:3 nr 643, 2:4 s 84, 85 n 1, nr 117. Ericsson s 10 nr 73-4).
14. Grautoff 2 s 105 / Chron d D Städte 30 s 57-8.
15. DHT 5:5 s 15.
16. Rep Dan 7706, 7707, DM 7:6 s 218.
17. SRD 1 s 333. Ribe-bispen optræder ikke i Kristoffer Parsbergs regnskaber, som i juli 1447 omtaler kost til Lundeærkebispens og Roskildebispens pibere (DMR s 22, DM 7:6 s 216).
18. Rep Dan 7706-7, 7710-1. Da Sa 1 s 171-2. DN 2 nr 774-5. Sjögren (1950) s 41-2. – Om Torben Bille 1447 29/7, se AB s 71.
19. Rep Dan 7713. DAA 1901 s 228. DN 2 nr 774. Sjögren (1944) s 89-90, (1950) s 41-2, 53. – Om voldgiften 1447 10/7 ml Sigurd Jonsson og grev Hans' enke, se iøvrigt Y Nielsen s 304, Kumlien s 235 n 27.
20. Rep Dan 7711.
21. DMR s 23, som tillige giver oplysn om, at Otto Nielssøns knægte fik penge til frisk mad i mange dage. Se også DM 7:6 s 217-8.
22. NGL 2:1 nr 141, sub plica: dominus proprie presente domino Ottone Nicolai. Bisp Audun døde 1445 3/11 (DN 4 nr 897. L Daae i NHT 3:5 s 251-2. Taranger 3,2 s 55).
23. KK v 7317-8, 7432-3.
24. DN 7 nr 437, 439. Y Nielsen (1877) s 253.
25. Om Østergd, se Engquist (1951). Litt om gd fra før frisens fund: O Nielsen (1877) s 21-2, 33, 43, 54, 263. Ramsing 3 s 59-71. C C Christensen (1950) s 30, 155-6.
26. Om skjoldefrisen på Krogen, se Mackeprang i FNA 1932 s 78-80.
27. Nyrop 1 s 728. Collijn s 47.
28. Frisen tidl behandlet af Chr A Jensen († 1951) som et indlæg i Engquists bog: Kong Hans' Vingård s 43 ff. – Fundet af de 2 skjolde i nordvæggen af Østergds store sal over de øvrige skjolde er ikke behandlet af Jensen, og antages af Engquist s 46-7 udelukkende at have tjent et dekorativt formål. Jensen dat våbenfrisen til de første år af Kr I's reg'stid 1450-54/5 (s 56 iflg 52). I 1966 kom nye synspunkter på våbenfrisen (Hert 2 s 191 ff), idet S T Achen forelagde materialet for J Raneke, som på grundlag af nye undersøgelser daterer skjoldene til Erik af P's tid. Achen fremdrager de 2 skjolde i nordvæggen, som er mere fyldige og afrundede. Siden det ene efter alt at dømme tilhører en Parsberg, og Kr I havde sit eget broderskab og opførte Hellig Trekongers Kapel i Roskilde som hjemsted herfor, må de 2 skjolde stamme fra Kristoffers tid. – Interessant er i denne forbindelse, at Albrekt Mohrer og Kristoffer Parsbergs våben i lighed m Otto Nielssøns er malet i Gelrevåbenbogen, hvad der peger på deres fremtrædende position, uden at det dog kan belyse Kristoffers orden (HerT 3 s 112, 114-5, 120).
29. Hassinger s 64 ff, 82.
30. Se bilag nr 1. – Bisp Kr var iflg eget udsagn 40 år i 1418 (Kinch 1 s 288. Se også APD 3 nr 2022). Den verdslige Peder Lykke f ca 1382 (DAA 1903 s 264 iflg hans udsagn i 1424, at han var 42 år), Morten Jenssøn f 1379 (DAA 1896 s 136). Anders Nielssøn f omtrent 1394 og R 1413 (SRD 7 s 419. DM 5:2 s 122) og sands også bisp Henning Ulfeldt (DAA 1923 s 512-3. DBL 24 s 478). Otto Nielssøn f ca 1395 (Barner s 117. DBL 20 s 124). Erik Nielssøn R 1401 og således født senest 1383 (SD 1 nr 8. MP nr 81.

Barner slægtsregister s 99).
31. DAA 1885 s 47 jvf 1949[ii] s 8. Rep Dan 7733. DBL 8 s 521. Morten Jenssøn lever 1446 15/6 (ÅB 5 s 62).
32. Rep Dan 7848. – 1447 10/2 opholdt J Grim sig på Hgd Tosterup (Läu 3 nr 290).
33. Reg Dan 5589. Rep Dan 7787. DHT 5:1 s 606 ff. Mollerup (1893) s 180. DBL 2 s 224. – Om S B i 1448 før sin død, se ÆA 4 s 216 nr Z 2.
34. Erslev: Testamenter nr 91. Rep Dan 7662, 7848.
35. Bisp Jens' testamente dat 3/5 uden år (Erslev: Testamenter nr 93). Se i øvrigt Löffler s 95 nr 14. SRD 7 s 162. DAA 1899 s 186. Arhnung 2 s 19. Bisp Ulrik: Pontopp 2 s 473. DBL 23 s 88. NDA s 285. A Nissen (1935) s 80.
36. Rep Dan 7707. DaSa 1 s 171-2.

Sundtold

1. Hirsch s 142 m n 133. W Christensen s 110-1. Statsforvaltn s 659, 664-5.
2. V la Cour 1 (1947) s 274.
3. HR 2:3 nr 218 §§ 4, 8. LUB 8 nr 418. 1447 30/6 leverede kong Kristoffer i Kbh en klage over Kampen (NGL 2:1 nr 140 § 9). W Christensen s 122-3. Statsforvaltningen s 659-60, 664 n 3 for nobelens forhold til andre møntsorter. Daenell 1 s 337. L Pedersen 1 s 58.
4. HR 2:3 nr 218 § 20. Hirsch s 150 m n 381.
5. Se eks Statsforvaltningen s 660. Daenell 1 s 337.
6. Statsforvaltningen s 676 iflg 660 n 2. Om Kristoffers tidl udtagelse af vin, se dok af 1441 1/5 (Lecub 9 nr 717).
7. HR 2:3 nr 318 § 5 iflg 9. Daenell 1 s 337.
8. KR 16 s 1125-6. Lögdberg s 96.
9. KR 16 s 1119-22. Lögdberg s 96.
10. KR 16 s 1129-33. Se også Lögdberg s 86, 92, 96. Murawski s 288.
11. W Christensen s 133 n 1, 135 m n 1. Murawski s 455 n 378.
12. W Christensen s 135. Statsforvaltn s 660-1.

Forholdet til englændere og hollændere

1. LUB 8 nr 493. NGL 2:2 nr 1. DCP nr 8 s 12. HR 2:3 nr 531 s 403. SRS 3 s 297. W Christensen s 158 n 1. – Allerede i 1445-6 var engl skibe blevet opbragt, se dok 1446 25/2, 1447 25/2 fra Henrik VI til kg K (Engberg: Kilder s 47, 82).
2. LUB 8 nr 638. W Christensen s 158 n 1. Daenell 2 s 20, 22. – Om Hans Divis i kronens tjeneste se DMR s 14. Rep Dan 2:2 nr 686, 711.
3. HR 2:3 nr 531, 536 bl flere. C Wehrmann i HGBL (1892) s 83.
4. HR 2:3 nr 464 s 360. DN 20 nr 867. Engberg: Kilder s 47 for beskytt. brev af 1447 25/10.
5. NGL 2:1 nr 127. Dat bør være 1447, og ikke 1437 ell 1443. LUB 9 nr 21. HR 2:7 nr 528 § 17, s 84 n 1. W Christensen s 95-6 m n 1. – 1445 29/8 skal kg K have fornyet skomagerne i Bergens lejemål fra 1330. (NGL 2:1 nr 134). De våbenføre mænds antal blev nu sat til 35, samtidig m fritagelse for vagt, skatter og byrder. Kgs embedsmænd skulle beskytte dem i alle deres rettigheder. Dok er imidl falsk, se Y Nielsen s 302 n 1. W Christensen s 122 n 1. Wiberg s 111, 246.
6. Rep Dan 7733.
7. W Christensen s 89. 1447 10/8, 9/9 udstedte kg K breve ang no-isl forhold (DI 4 nr 737. DN 3 nr 794).
8. Lagerbring 4 s 394-5.
9. Thorsteinsson (1974) s 505.
10. DCP nr 8. W Christensen s 158, 173-4 jfr 206-7, at Kr I ikke ratificerer aftalen. – Om aftalens nybrydning, se Thorsteinsson (1972) s 173.
11. Poelman I,2 nr 1845 fol 135[v], 137[v], 138[v] iflg fol 112, 122, 129[v].
12. Reg Dan 5549. Poelman I,2 nr 1897 fol 122[v].
13. Poelman I,2 nr 1840-2 bl flere.
14. Poelman I,2 nr 1891, 1895, 1941, 1944. W Christensen s 154. – 1447 21/8 ansøgte Danzig kg K om at få gods udleveret, som han havde opbragt fra holl skibe fra Amsterdam og Brielle (Poelman I,2 nr 1883. Hirsch s 142 n 333). 1447 4/12 anmodede HM kg K om at udbetale fragtløn til en person, som havde sejlet m holl gods hvori pundmesteren havde del, da disse intet vidste »von den krigen die ewer gnade mit den hollandern habe uff die czeit« (KR 16 s 1141).
15. Opbr benyttet 1443 i Preussen, hvor flere holl købm blev tilbageholdt i Danzig (HR 2:3 nr 184 m n 2. Simson 1 s 196. Hoffman i HGBL (1901) s 35).
16. Vollbehr s 21.

17. ST 3 s 201 n 1, nr 487 a. Om gesandtskabets størr, se Poelman I,2 nr 1895, 1897. Se iøvrigt Waagenaar 3 s 545. W Christensen s 154. Daenell 1 s 434-5.
18. Rep Dan 7733. Poelman I,2 nr 1891 (afskr i DRA, Spanske nederlande A II, pkt 4), 1941 s 712.
19. ST 3 nr 487 b (også tr NGL 2:1 nr 145). W Christensen s 155.
20. Poelman I,2 nr 1915, 21. W Christensen s 155. DBL 20 s 125. Om Otto N's forb til brgm i Amsterdam, se Rep Dan 2:1 nr 525, 530. G Ilsøe s 322.
21. Poelman I,2 nr 1959.

Erik af Pommern

1. Lögdberg s 92.
2. KR 16 s 1109-10. Voigt 8 s 117 m n 3. Lögdberg s 90 f.
3. KR 16 s 1111-3. Voigt 8 s 116. Lögdberg s 92.
4. KR 16 s 1169-72 (udat instruks). Lögdberg s 93. – Bengendantz havde tidl været tjener hos kg Erik (KR 16 s 1154-5).
5. KR 16 s 1135, 39. Styffe 2 nr 133. Voigt 8 s 116. Lögdberg s 94 m n 49. Murawski s 284.
6. KR 16 s 1135-6. Voigt 8 s 117 m n 1. Lögdberg s 94.
7. KR 16 s 1139, 1153. Lögdberg s 95.
8. Voigt 8 s 116, Lögdberg s 95, Murawski s 284.
9. Lögdberg s 96-7. Murawski s 284-5.
10. Dok af 1447 25/6, 23/7, 26/7, 2/8, 20/8 og atter 1447 28/12. Lecub 10 nr 358 jvf 359. KR 16 s 1127-8, 1145-6. Voigt 8 s 118 n 1. Lögdberg s 90 n 36, 95 n 52-3.
11. Styffe 2 nr 132. KR 16 s 1127-8. Voigt 8 s 117-8. Hirsch s 152 n 405. W Christensen s 143. Lögdberg s 95. – Om Eriks møntslagn på Gotl, hvor han fører titelen af gullændernes konge, se Hauberg i ANO (1891) s 42-3, 63. Om Visbys møntpol ca. 1420-40 m overvejelser om at følge de nærmeste naboer v udmøntn af skillinger, hvad der ikke blev til noget, se N L Rasmusson (1938) s 125-7.
12. 1447 5/11 var sendebudene rejst fra Preussen (KR 16 s 1139-40).
13. KR 16 s 1153-9 iflg s 1371-2. Voigt 8 s 117. Lögdberg s 18, 97-8. Murawski s 285-6.
14. KR 16 s 1159-60. Voigt 8 s 148. Barthold 4,1 s 154. Styffe 2 s CXXV f.
15. KR 16 s 1371-2 m dat til 1448, som godtages af Voigt s 117 m n 2. Se dog Lögdberg s 98-9 m n 64.
16. Murawski s 286.
17. Lögdberg s 99. Voigt 8 s 117 m n 4.
18. SRA: K H Karlssons afskrift (6 folioark) af papirsdok 1447 10/8 i Wismars Stadsarkiv. Dok tidl kort omtalt af Lönnroth s 335 n 2, (1949) s 90, (1959) s 79. Kraft (1937) s 20 f. Hildeman (1950) s 99-100. Gillingstam s 222 m n 341.
19. Se n 18.
20. FMU 3 nr 2713, 2717.
21. LUB 8 nr 432, HR 2:3 nr 291. KR 16 s 1111-3. Om striden ml Erik og Strals, se bl flere HR 2:3 nr 253 §§ 2-3, s 161 n 3, LUB 8 nr 402, 457, 462 m s 508 n 1, 463, HR 2:3 nr 307.
22. LUB 8 nr 466, 68. Lögdberg s 100. Murawski s 455 n 369.
23. KR 16 s 1157.
24. Som note 23. Lögdberg s 100 citerer Sv før DK i gengiv af sendebudsberetningen.
25. Lecub 10 nr 407. Voigt 8 s 146-7. Daenell 1 s 340. Lögdberg s 99-101.

Krigsforberedelser

1. Lecub 10 nr 407.
2. Chron d D Städte 30 s 71-2. W Christensen s 135-6. Daenell 1 s 337-8. Baden 2 s 204 ff lod planen blive aftalt i Kbh 1445 ml kg K og flere fyrster!!
3. LUB 8 nr 466.
4. LUB 8 nr 468.
5. SRS 3 s 297. LUB 8 nr 453.
6. SRS 3 s 297. SRS 2,1 s 151-2. W Christensen s 137-9, 160-1. Den lybske krønikes oplysn om kg K's udtal på dødslejet må ligeledes afvises (Chron d D Städte 30 s 73). Den ældre litt var tilbøjelig til at godtage oplysningerne: Holberg 1 s 631. Jahn s 201. Barfod s 350. Daenell 2 s 486. Frensdorff i HGBL (1893) s 92-3. O Eidem s 140.
7. LUB 8 nr 437. Daenell 2 s 485 ff. Tunberg 6 s 288. Se også HR 2:3 s 204 n 2. – Overleveringen om Kristoffer har træk, som minder om markgrev Frederiks optræden overfor Berlin, hvor denne bl a bygger et slot v et kloster (Chron d D Städte 30 s 9-10).
8. NGL 2:1 nr 143 s 306 m noter for priv's ophæv af tidl best. NHT 1 s 270. HR 2:3 s

236 m n 1. W Christensen s 140-1, 146. Daenell 1 s 338. – Marmøy 4 s 72 mener, at mødet i Rostock ikke kom i stand, »fordi det danske riksråd satte seg imot planen«.

9. Taranger 3,2 s 47. Bull (1922) s 310-2. Johnsen (1924) s 149-50 og i HGBL (1928) s 71. Bugge 1 s 244-5. Koht i NBL 3 s 150. Hasund (1934) s 259 (»merkelig indrømm«). – Kr I fornyer dok 1451 12/4, (NGL 2:2 nr 34) og senere (Schreiner 1935 s 117, 119).
10. DRA. Håndskriftsaml XVI Tyskl. Afskr af perg. 1447 17/10, 1447 17/10, 1447 20/10, 1447 20/10.
11. DM 7:6 s 218.
12. DRA. Håndskriftsaml XVI Tyskl Afskr af perg dok 1447 17/10 m påskriften: Ad mandatum domini regis in co° suo suo cons°, papir 1447 17/10 til indb i Bayern m påskrift: Ad mandatum domini regis. – For Kristoffers brev til hg Otto, se iøvrigt ref af Schlichtegroll s 226.
13. KR 16 s 1135-6. Voigt 8 s 117 n 1. W Christensen s 136 m n 1.
14. KK v 7304-15, 7567 iflg tillige Carlsson 3 s 566. – Om indkøb af armbrøster til hofsinderne og indkøb af spidshamre »hvormed man hugger sten til bøsserne« (kanoner) i beg af juli 1447 oplyser et hofregnskab (DMR s 23. DM 7:6 s 218 jvf Galster i FNA (1966) s 56-7). Indkøbene kan have sammenhæng m opbr af holl skibe 1447 25/7.
15. SRS 1,1 s 164. HR 2:4 nr 521. KK v 7317 ff. Carlsson 3 s 567.

Kristoffers død og eftermæle

1. Rep dan 7733. Dok angår en dom ml Morten Jenssøns (Gyrsting) arvinger og enkens mgl hæftelse for mandens forpligtelser, se Matzen (1869) s 28-9 m n 3, 421 n 4 jvf Sjæll Lov I (DK's gl Landskabslove V s 63-4 jvf bd VI s 41). S Juul s 220.
2. DGK 3 s 307-8. Grautoff 2 s 112 / Chron d D Städte 30 s 73. KK v 7328. – Chr Pederssøn (bd 5 s 491) fortæller et utroligt sagn, hvorefter kg skal være slagen af et overnaturligt væsen i Skelskør! Lyschander (1622) s 436 vil på sin side vide, at Kristoffer blev syg på en rejse fra Vordingborg. Oplysn har folkesagnets karakter og må afvises. – Om K's dødsdag se DM 4:5 s 353 n 2. KD 4 nr 226 s 234. W Christensen s 139 n 3. Gillingstam s 294 n 245. Om datoen Ephiphaniam se SHT 1939 s 52 ff.
3. Erslev: Testamenter nr 92. DRA Håndskriftsaml XVI Tyskl. Dokafskr af perg 1448 4/1. Se iøvrigt Jahn s 201 m n 1. Carlsson 3 s 568 og (1945) s 110.
4. KK v 7330 f. Huitfeldt fol 841-2. Pontanus s 635-6. Werlauff (1849) s 50. J Kornerup (1877) s 38. Fang s 64, 85 ff. DKirker: Københavns Amt 4 s 1829-31.
5. En Sv årbog (1298-1473), hvis forfatter skal søges bl ærkebisp Jöns Bengtssons tilhængere, benævner Kristoffer »illustrissimus« (Paulsson s 111, 113, 118, 341). Samme udtryk anvendes på kgs egen tid af en skriver – måske selve kansleren – i kancelliet i Kbh (Hude: Aktstk nr 9 s 44-5). Om et hyldestdigt til Kristoffer, som spores hos Ericus Olai, se Nyrin-Heuman s 49. – Erslev i DBL III s 579: »I Virkeligheden synes den unge Konge ingenlunde at have savnet politiske Evner,« Carlsson 3 s 568 ff og (1945) s 109. C P O Christiansen (1944) s 150 (forening af hensynsløshed og klogskab). Brilioth (1948) s 192. Kjersgaard 4 s 546, 572-3.
6. Taranger 3,2 s 57. Hasund (1934) s 254. Bruun i DBL 5 s 240. C P O Christiansen 2 (1941) s 283. Marmøy 4 s 88.
7. Chr Pederssøn (Saml Skr 5 s 491 iflg Brandt 1882 s 142). Lyschander (1622) s 243, 435f. Huitfeldt fol 841. Holberg 1 s 629, 631. Pontopp: Da Atl 1 s 241. Jahn s 201. Allen 1 s 55, 95.
8. KK v 7354 ff. Grautoff 2 spec s 110-2, som overtages af Krantz i Chronica lib 8 s 341-5. Kohts og Bruuns biografiske oplysn (NBL 3 s 147-50. DBL 5 s 237-41) og Lagerquist (1976) s 110, 112 formår trods tilløb ikke at løsrive sig fra KK's billede, som også Erslev refererede (DBL III s 579). Lönnroth (NT 1947 s 322) og Henriksson (1963) s 167 har blik for, at KK's billede stemmer dårligt m virkeligheden. Kumlien (1953) s 356 argumenterer for, at KK's oplysninger om Kg K måske ikke er helt så dårlige endda. Carlsson har imødegået (SHT 1955 s 498) og følges af Moberg (1971) s 91. Se oversigt og sammenfatn af Kumlien i SBL 21 s 585.
9. Ældre bidrag, eks Botin 2 s 447-9. Jahn s 187 ff. Baden 2 s 178, 181. Strinnholm s 96-7. Molbech (1845) s 77. Hammerich 1 s 140 f. Barfod s 348 ff. Tang (1878) s 56. Müller 4 s 109. Ramsay s 33. A Fabricius s 494-5. – Se iøvrigt Imsen 4 s 384-5.

IX Kongevalg og Unionskrise 1448-1449

Interimsregering og dobbelt kongevalg

1. Huitfeldt fol s 842, som for eks følges af Erslev i DRH 2 s 491. Tunberg (1931) s 112. Carlsson 3 s 531.
2. HR 2:4 nr 521. Huitfeldt fol 842. SRA: Fotostatkopior ... i Linköp's Stifts- och Landsbibliotek: perg 1448 13/7. SHT 1913 s 290-1. Kumlien s 249 ff. Gillingstam s 294-5. Bruun i NT 1951 s 221 tviver på svenskernes svar.
3. A E Christensen i THA 1973 s 88-103.
4. Lönnroth s 252. – Holberg 1 s 637 formoder også et brev til det no RR.
5. Suhm 1776 s 11, 85. Baden 2 s 214 ff. Dahlmann 3 s 212-3. Barfod 1858 s 354 ff. Styffe 3 s XI. Barner s 138 ff. C Pal Müller 1874 (1971) s 3 ff. L C Müller s 114 ff. Tang s 56 ff. Heise i DHT 5:1 s 535. Allen 1881 s 244. Mollerup 1893 s 153, 173 og i DHT 5:5 s 16, 88-97 og i DBL III s 477. W Christensen s 163 ff. Erslev i DRH 2 s 490 ff. Arup 2 s 218 ff. DBL 8 s 493. P Ilsøe 1 s 91. La Cour 1 (1947) s 276. C P O Christiansen 1944 s 151. Hist. gruppens DK's Hist 1 s 209. Kjersgaard 5 s 12 f. A E Christensen i THA 1973 s 88-103.
6. Kumlien s 249 ff. Lönnroth s 232 ff. Lögdberg s 105 ff. Bergström i SHT 1936 s 130 ff og 1959 s 401 ff. Gillingstam s 294 ff. Tunberg 1931 s 111 ff. Kraft 1944 s 1 ff. Sjögren 1950 s 58 ff. – Daae 1879 s 12 ff. Taranger 3,2 s 58 ff. Johnsen 1924 s 150 ff. Marmøy 4 s 88 ff. Benedictow 5 (1977) s 9 ff.
7. DHT 5:5 s 16. Se også A E Christensen i THA 1973 s 88 ff.
8. Iflg Rep Dan 7795 af 1448 28/6. Arup 2 s 218. V Lütken 1909 s 60 mener, at Egg Frille muligvis blev kammermester 1447.
9. Chron d D Städte. Nürnberg 2 s 441 linie 4, L 28, L 21, s 174 L 4 m n 1. Kristoffer P lever endnu 1468 (DAA 1907 s 350). – Ifølge en pfaltzisk tradition blev kg K forgivet (Pfaltzgrev Ph Ludvig bl 16-7. Pomm Krønike i BS 1889 s 339 f u 1452. DBL 5 s 239). – Om forgiftning som rygtedann dødsårsag, se Olaus Petri (Klemming 1860 s 199) om äb Olofs † 1438, – og Havemann 1 s 695 for hg Otto van der Haide † 1446 1/6.
10. SRS 3 s 297. – Mollerup i DHT 5:5 s 31. Arup 2 s 218.
11. KR 16 s 1369-70 af 1448 22/12 og KR 17 s 1421-2 af 1449 12/4, hvorefter planerne skulle åbenbares markgrev Hans »in geheyme«. Om baggr for HM's initiativ (forholdet ml Livl og Polen), se Voigt 8 s 146. Se iøvrigt Daae (1879) s 10. Carlsson: Sv och Polen ... s 15 n 25. E Jørgensen: DK's Dronn (1910) s 69.
12. Lecub 10 nr 446. Daenell 1 s 339. Kumlien s 250 n 5.
13. Lönnroth s 257.
14. SRS 2 s 155.
15. Rep Dan 7787. Vedel Sim: Odense Byes Hist 1,2 s 137. Perg dok i DRA Egg Frilles privatarkiv viser, at dr Dorothea fører sin fulde titel: DK Sv No Venders og Goters dronn paladsgrevinde v Rhinen og hertuginde i Bayern. Om hendes segl se DKS nr 81. Grandjean 1944 s 256. Fleetwood 3 s 170 figur 89.
16. Rep Dan 7775, 7772. DHT 5:5 s 31 n 1.
17. Huitf II fol 843, som bygger på Svaning (Kgl Bibl Kbh: Gl kgl Saml 2444 4° B1 19), der ikke nævner noget navn.
18. SRD 7 s 241. (sed senatu non permittente).
19. DMR s 32. Pontopp 2 s 600-1. NDM 1 s 197. Vedel Sim: Rugds Hist 1,2 s 2-3 m n 1. Erslev i DRH 2 s 491 n 2. DBL 8 s 493. DAA 1926:2 s 13. Hojer s 100 mener fejlagtigt, at Knud Gyldenstj blev forvist fra landet v Kr I's valg.
20. Kjersgaard 5 s 13. – Allen 1881 s 244 godtog en kandidat fra Gyldenstj-slægten i lighed m Baden 2 s 214 f, Flamand s 13, Hammerich II s 3, Ramsay s 37.
21. Barner s 140 jvf dog DHT 5:1 s 535-6.
22. Falck nr XI. Jahn s 511 nr. 14. Huitf II fol 843. Westphalen 3 s 490 iflg MHD 1 s 512. Lagerbring 4 s 411. Barner s 140-1. Helveg 2 s 332 ff. Allen 1881 s 245. Erslev i DRH 2 s 491, 716. Bøgholm s 70. – Slægtstavle over Adolf og Kristian, se

Kønigsfeldt tabel 3.

23. Pontopp 2 s 362.
24. Huitf II fol 843. Baden 2 s 215. Dahlmann 3 s 212-3. Molbech i DHT 6 s 84. Barner s 140-1. Erslev i DRH 2 s 491 og i DHT 6:6 s 234-5. Carstens s 238. Taranger 3,2 s 58. Olrik 2 s 91. C P O Christiansen 1944 s 151. A Fabricius 1 s 495. La Cour 1947 s 276. Hist gruppens DK's Hist 1 s 209. N K Andersen 3 s 13. Kjersgaard 5 s 12. Henriksson 1 s 169. Winding 1967 s 97. P Lauring s 96. A E Christensen i THA 1973 s 102-3.
25. Hassinger s 67.
26. Baden 2 s 215.
27. Tr Westphalen 3 s 490 og oversat til dansk 1752 af C P Rothe s 20-1. Se om Ulfeldt DBL 24 s 478-81, spec 480 og bd 25 s 275-6. – Strinnholm 1 s 99 og Barner s 139 synes at have benyttet Ulfeldt.
28. Huitfeldt fol 842-3 jvf f eks Krantz: Chron liber 8 s 345 og Svaning (se n 17) Bl 18 ff. A E Christensen i THA 1973 s 98 f. – Om Huitf's afhængighed af den tidl tradition i behandl af Sv, se A Friis 1945 s 92 iflg 70 ff. E Ladewig-Petersen i DHT 12:6 s 445 ff, 455.
29. MHD 1 s 512 iflg 501. Rørdam 1867 s 35, 126.
30. Falck s 16 nr XI. Hg Adolf opholdt sig i slutn af febr og muligvis indtil midten af marts i Flensborg. 1448 18/5 var han på Gottorp og sands endnu efter 30/5: DF 1 nr 133-5. Reg Dan 5592, 3792 (de 3 første og det sidste dok også tr Hille nr 297-8, 15, 299).
31. Jvf A E Christensen i THA 1973 s 101, at det er »meget sands at RR allerede før juni-mødet har modtaget hg Adolfs afslag og derefter taget de indledende skridt for henvendelse til grev Christiern med tilbud om kronen«.
32. Jvf Kumlien (1953) s 364. Kraft s 126. SBL 20 s 624.
33. Falck nr XI. Rep Dan 7802. KD 1 nr 134.
34. NGL 2:2 nr 2. Y Nielsen s 304. Kumlien s 256. Lönnroth s 235 ff. Gillingstam s 297 ff.
35. Rep Dan 7795 af 1448 28/6. KD 2 nr 78 af 1448 5/7 og nr 79 af 1448 8/7.
36. DGK 3 s 522-3. Se også Statsforvaltn s 583.
37. Falck nr XI.
38. Art var allerede før 1424 ubrugelig som politisk våben og blev ikke u de holst grevers proces m Erik af P draget frem, se K Fabricius i DHT 11:6 s 245-68, spec 261, 265 f. Flere har anerkendt art: C Pal Müller 1874 (1971) s 54. Stemann 1 s 147-8 f. Matzen: Retshistorie s 239. Arup 2 s 218 og i Sc 1 s 280. Bremer s 165. Carstens s 238. Olrik 2 s 91. A D Jørgensen 1946 s 105. – Forfattere, som har ment, at art var uægte er Larsen: Saml Skr 1,2 s 147-8. Molbech: Bemærkn (1850) s 29-31. Hammerich II s 5. Helveg 2 s 334. Velchow s 1 ff, spec s 14-5.
39. Grautoff 2 s 119 / Chron d D Städte 30 s 83. Stemann 1 s 147. DBL 5 s 90. NBL 2 s 541 ff.
40. Jvf MHD 1 s 512. E Jørgensen: DK's dronninger (1910) s 69. Arup 2 s 219. DBL 5 s 90. Hist gruppens DK's Hist 1 s 209. Bruun i NT 1951 s 221.
41. DO-Reg I nr 9605. W Christensen s 164.
42. LUB 8 nr 519 jvf 328. W Christensen s 164.
43. KD 1 nr 134. Rep Dan 7802. DBL III s 477. NBL 2 s 541 ff. Lönnroth s 264.
44. APD 3 nr 1879, 1912-3, 1918-9, 1928, 1933 ff jvf tillige Lecub 11 nr 787, 842.
45. HR 2:4 nr 521. Styffe 3 nr 54.
46. HR 2:4 nr 521 § 1. – 3 perg breve i SRA fra Stockholm 1448 30/1 giver udsagn om, at en stor del af RR var til stede (et af disse tr Herlitz 1 nr 113).
47. FMU 3 nr 2750. Om Karls mulige følge af væbnere, se Anthoni s 209. – Et dombrev fra Stockholm 1448 8/5 indstævner personerne til at møde for rigets høvedsmd og RR »tha the sampnas her nest j Stokholme« (SRA papir).
48. HR 2:4 nr 516, 520 og s 382 n 1. Lönnroth s 239.
49. Styffe 3 nr 54.
50. Lönnroth s 242-3. Carlsson & Rosén 1 s 298. Rosén 1966 s 238-9. – Allerede E Olai var klar over, at valget ikke skete efter landslovens udsagn (SRS 2,1 s 155 iflg også Geijer 1 s 240). – 1448 13/7 udtalte Karl Knutsson i et dok til Bengt J (Oxenstierna), at han efter Guds vilje og forsynets samt m enighed af alle Sveriges riges mænd var kåret i Stockholm, stadfæstet på Mora eng og kronet i Upps (SRA fotostat: Saml av perg brev och pappersbrev i Linköp's Stifts- och Landsbibliotek nr 213a).
51. Tunberg 1931 s 115. Kumlien s 259. Sjögren 1950 s 59. Kraft s 4. – 1448 24/4 benævner Karl Knutsson sig udover sin

sædv titel »fordom rikesens forstendere oc marsk j Swerige« (FMU 3 nr 2744, Kumlien s 252). – Om Jöns B se Lönnroth s 257-8 og (1959) s 97. Gillingstam s 354 ff.

52. HR 2:4 nr 516. SRS 2,1 s 161. Sahlgren 4 s 186. – Brilioth 2 s 40. Lönnroth s 250-2, som tillige omtaler Æneas Sylvius' fejlagtige beretn om 2 brdr, som begge søgte at blive konge (SRS 3,1 s 324-5). – Jutikkala s 59. SBL 20 s 624.
53. Sjögren 1950 s 61-2 m n 1.
54. Kumlien s 254 ff. Lönnroth s 258-9. Lögdberg s 106 ff. Murawski s 291. – Se også Carlsson i SBL 14 s 279.
55. Bergström i SHT 1936 s 131 ff og 1959 s 405 ff. Gillingstam s 300. Baselkonciliets nederlag og den usikre kirkepol situation kan have formået bisperne til i Erik af P at se en mulig kandidat, men intet vides herom.
56. Kumlien s 355-6. Carlsson i SBL 14 s 279 f. Gillingstam s 300.
57. Herlitz 1 nr 113, spec §§ 2-3. Ljung: Sdr köp's hist 1 s 61. Iflg Strelow s 209 skal Erik have opbr 7 stockholmske skibe på vej til stæderne?
58. 1448 14/7 stadfæster Karl K kg K's og det sv RR's breve til den afdøde ærkebisp Nils (SRA perg). Sjögren (1950) s 62-3. Nationalisme: Paulsson: Studier (1975) s 33-4 for Kalendar. Strengnense jfr Kellerman (1935) s 96. Ridderslag: eks Gillingstam s 304, 315 f, 356. Forleninger: FMU 4 s 116. KK v 7522f, 7547 ff. Faren fra nordgrænsen: jvf FMU 4 s 115. Hornborg s 70 ff, og samtale med prof E Lönnroth 1977 10/10, at Karl K's troppestyrke muligvis skulle anvendes mod Novgorod. – Et løsrevet udsagn af Huitf fol s 830 om Erik Nilsson Oxenstierna (Loccenius s 140: »Ericus Benedicti«) er af Lönnroth s 255 tolket som en af Karls sands modkandidater, men dette er afvist af Gillingstam s 301.
59. Reuterdahl 3,1 s 175. Brilioth 2 s 401-2.
60. Losman s 269. Bemærk, at ærkebisp Tue i Halmstad-traktaten undgik at kalde sig Sveriges primas (DCP nr 16).
61. Lönnroth s 237, 262-3. Carlsson & Rosén 1 s 298. Rosén (1966) s 239.
62. Se for eks Lagerbring 4 s 408. Skoglund s 7. Tunberg 6 (1929) s 211-2. Carlsson 1945 s 111. A E Christensen i THA 1973 s 102 (at der »intetsteds var stemning for at afholde et fællesnordisk møde om valg af konge ...«). Om dansk forsknings nationalistiske grundopfatt, se ovenfor note 24.
63. KR 16 s 1359-60. HM til mkgrev Hans 1448 1/9.
64. SRA perg 1447 23/6 dat Viborg. FMU 3 nr 2698 af 1447 6/5. Kumlien s 236.
65. Jvf Baden 2 s 214-5. Jahn s 206 og samtale med lektor, dr phil Poul Enemark, Aarhus.
66. SRS 1,1 s 165. Kumlien s 260. Lönnroth (1959) s 97. – Karl K synes i 1448 ikke at have større blik for at genvinde Skånelandskaberne, men hans senere pol viser bestræb på at genskabe den sv kongemagt som i Magnus Erikssons dage (SBL 20 s 624, Rosén (1961) s 60, Larsson (1964) s 187).
67. Jvf tillige Rydberg (1886) s 61 n 3.
68. Grautoff 2 s 113-4, inkl oplysn om udført skat til DK, som kan være møntet på krigsskat. SRS 1,1 s 165. DCP nr 14. Kumlien s 260 n 55. Krantz: Chronica liber 8 s 345 synes at fortolke den lybske krønike, når han udtaler, at Karls valg skete under indtryk af den da pligtovertrædelse, som undlod at tage hensyn til 1397-unionsaftalen.
69. KK v 7502-4. Lönnroth s 246. Gillingstam s 302.
70. Kellerman 1935 s 96. Lönnroth s 261 f. Carlsson & Rosén 1 s 298.
71. SRS 1 s 80, 97 og KK v 7350 jvf dog Paulsson: Annales s 112, 311.
72. Se n 50, samt Kumlien s 250 iflg 249 n 4. Kraft s 6. Gillingstam s 294-5 m n 248.
73. KK v 7542-67. SRS 1,1 s 165. – Se bl flere forfattere tillige Strinnholm 1 s 101. Taranger 3,2 s 58. – M Grens hær skal have talt 2000 md og landgangen have fundet sted v Flenavik (KK v 7552, 70 ff), nu Kapellhamnsvik, (Styffe 1911 s 434).
74. SRD 7 s 200, 213. Nyrop 1 s 573. Reg Dan 5616. Pontopp 2 s 602. W Christensen s 166. For bisp Henn af Odense, se tillige Vedel Sim: Odense Byes Hist 1 s 137. Bisp Jens, se også Rep Dan 7809. ÆA 4 s 279 nr B 8.
75. ÆA 2 s 81 nr S 34. Poelman I,2 nr 1921. KD 4 nr 49. Eline Gøye s 204. – Skulle dr Dorothea u rådsmødet have udstedt et dombrev til Øm kloster? (ÆA 1 s 258 nr Q 1).
76. Jvf Lappenberg (Chronik der Nordelbischen Sassen) s 137, at Kristian 1448

20/8 blev valgt til konge i DK og Norge.
77. HR 2:4 nr 521 § 5.
78. Gotl hører u Linköping stift (Styffe 1911 s 428. Brilioth 1948 s 224). Skulle bisp Nils' udsendelse skyldes svar på da henstillinger om fælles kongevalg?
79. KR 16 s 1359-60 af 1448 1/9. Daae (1879) s 7, 22. Lönnroth s 265. Lögdberg s 141 n 93 iflg KR 16 s 1361-3, 1364 af 1448 8/9 m vedlagt seddel, at Kristian iflg meddelelser fra Danzig er valgt til konge i DK (tr Lecub 10 nr 482).
80. Jvf Hude: Aktstk nr 2 s 6. DN 3 nr 805 og DCP nr 6, 21. KR 17 s 1425-7 for planerne om Erik af P's symbolske overgivelse af de 3 riger til Kristian.
81. SRS 2,1 s 156.
82. SRS 3 s 297.
83. W Christensen s 165. Daenell 1 s 341.
84. Lappenberg s 137-8 iflg Chron d D Städte 30 s 83 n 2 m dato 1448 10/9. Hg Adolf, se LUB 8 nr 526.
85. Jvf ÅB 2 nr 13. Falck nr X. – DM 3:3 s 3.
86. SRA perg 1448 6/8 fra Borgholm og 1448 18/9 fra Kalmar. – E Olai i SRS 2,1 s 156.
87. DN 5 nr 757. – Se også Styffe 3 nr 4. KK v 7578 ff. SRS 2,1 s 156. Huitf II fol 847. – 1448 14/8 og 3/9 er Karl endnu på Borgholm (Styffe 3 nr 1, FMU 3 nr 2767). Lönnroth s 266. Lögdberg s 140.
88. SRS 1,1 s 164. Se også KK v 7740 ff, O Petri (Klemming 1860 s 209 / Sahlgren 4 s 186). Westin s 74 n 18 opfatter det, som om O Petri bygger på tradition.
89. 1448 18/8 er Niels Knudssøn (Panter) i Kbh, 1448 29/8 på Horns herredsting og 31/8 på Try herredsting (El Gøye s 204, Rep Dan 7812-3).
90. Otto N: Rep Dan 7818. Barner s 141 antager, at O N opholdt sig i Kbh a h t forholdet til Sv. Se også DHT 5:1 s 536. Tue N: Rep Dan 7817. Jens P: SRD 7 s 162. DAA 1899 s 186. Knud M: KD 2 nr 80. Oluf Ax: Rep Dan 7819.
91. DM 3:3 s 4. Hammerich II s 6, DBL III s 478. Erslev i DRH 2 s 493.
92. ÅB 2 nr 13. – Se iøvrigt Hude 1893 s 60. Larsen: Saml Skr 1,2 s 265-6. Arup 2 s 219.
93. Falck nr X.
94. ÅB 2 nr 15 ff. Matzen 1889 s 158.
95. ÅB 2 nr 14. Se iøvrigt C Pal Müller 1874 (1971) s 4. Larsen: Saml Skr 1,2 s 273 Stemann 2 s 6. Matzen 1889 s 43-4. P J Jørgensen 1971 s 68.
96. Se Huitf II fol 844-5, DCP s XIV og Da Atlas 4 s 644 for den jyske adels møde i Viborg hvert år 22. sept.
97. SRD 6 s 633. SHDM 2 s 122-3. Carlsson: Lunds Domkyrka s 516. Om dat se DCP s XIV. Missiver 2 nr 2, Rep Dan 7873 s, 7874. DV nr 49.
98. Grautoff 2 s 119 / Chron d D Städte 30 s 82-3. 1448 28/10 er Kr i Kbh (Reg Dan 3797).
99. Rep Dan 2:1 nr 98. Om muligheden af andre len, se nr 167, 181, 338, 544, 719, 1209-10. Barner s 162. – Bisp Gert († 1453) havde tidl haft Rinds herred i forlening (DV nr 127 s 99).
100. Rep Dan 7848 og 2:1 nr 22, 2:3 nr 2443. Mollerup (1893) s 189.
101. Rep Dan 7830. DCP nr 2. DN 5 nr 757. KD 2 nr 80, bd 4 nr 51 iflg 50.
102. Peder E: DCP nr 9. Barner dipl nr 78. E Moltke: DCP nr 3. Johan B: NGL 2:2 nr 3. DAA 1887 s 92. Laurids Th og Mogens Galt: Huitf II fol 846. Bruun i DHT 10:2 s 89. Norvin mener ikke uberettiget i Da Herregde 2 s 101, at M E (Galt) blev RR u kg Kristoffer (smlgn Rep Dan 7707, 7773).
103. DCP nr 21.
104. DCP nr 31.
105. Rep Dan 2:1 nr 138, 256, 272. – For udvikl i Engl m nye slægtsdynastier og grupperinger og stormændenes indbyrdes magtkampe under Rose-krigene, se Holmes s 210 ff.
106. Rep Dan 7864.
107. DCP nr 3, 9. Barner dipl nr 78.
108. Rep Dan 7906, 7901.
109. Lögdberg s 137 f, Rebas (1976) s 73 f.
110. Lecub 10 nr 516-7 og s 337 n 1. Lögdberg s 126 f. Eimer s 107-8. Rebas (1976) s 72 nævner ikke, at Ribe-domkpt og Gyldenstjernerne også var indbudt til mødet.
111. Lecub 11 nr 381, 773. Rebas 1976 s 75 ff. Se også Donner s 33 jvf dok s 207-8.
112. HR 2.3 nr 473. – W Christensen s 163. Lögdberg s 166.
113. 1448 3/10 tr SHT 1940 s 129. 1448 18/12 tr LUB 8 nr 564. 1448 22/10 tr SHT 1940 s 130. 1448 11/12 tr LUB 8 nr 563 jvf 559 for lybsk skrivelse til Lüneburg af 1448 27/11. Om danskernes kendskab til Lüneburg-saltets betydn, se Yrwing i Sc 34 (1968) s 239 f.
114. KR 16 s 1367-8. Lögdberg s 170. Murawski s 295.

115. DN 5 nr 757. For Karls skrivelse, se Styffe 3 nr 4. – Se også W Christensen s 167. DRH 2 s 494. Lögdberg s 140. Lönnroth s 266 m n 4 bemærker, at C Pal Müller 1874 (1971) s 10 karakteriserer brevet som venligt, mens Styffe 3 s XIII benævner det truende.
116. DCP nr 6.
117. SRS 1,1 s 165.
118. KK v 7670 ff. Styffe 3 s XIII.
119. Rep Dan 7843. Tilstedeværelsen af de mange adelige kan også skyldes en bryllupshøjtidelighed.

Erik af Pommern og Gotland

1. HR 2:3 nr 377 § 2. W Christensen s 142 f.
2. HR 2:3 nr 375. LUB 8 nr 484, 488, 494.
3. LUB 8 nr 488.
4. KR 16 s 1351-2 (HM til Lübeck 1448 20/1). Voigt 8 s 147. W Christensen s 143. Lögdberg s 101-2.
5. KR 16 s 1345-6 af 1448 6/1 (udt i HR 2:3 nr 380). Lecub 10 nr 405. Voigt 8 s 147. Lögdberg s 101.
6. HR 2:3 nr 385 iflg 386. Lecub 10 nr 407.
7. KR 16 s 1343-4, HR 2:3 nr 382. Voigt 8 s 147. Barthold 4,1 s 154. W Christensen s 144. Lögdberg s 102.
8. Lecub 10 nr 426 iflg 482, 496. HR 2:3 nr 402 § 5, 405 § 13. Voigt 8 s 148. Lögdberg s 102.
9. LUB 8 nr 507. Daenell 1 s 340.
10. KR 16 s 1353. Lögdberg s 110. – Se også LUB 8 nr 504.
11. Se n 4.
12. Lögdberg s 102-3 m n 80. Murawski s 288. Schütz s 155 hævdede, at sendebudene blev sendt til hg Kristoffer og det da RR. – 1448 26/1 meddelte Lübeck til købmændene i Brügge om kg K's død (LUB 8 nr 497).
13. HR 2:3 nr 402 § 1. Lögdberg s 103.
14. KR 16 s 1161-2. Lögdberg s 112 m n 114, at sendebudsberetn om danskernes svar tidl er fejlkatalogiseret u 1442. Beretn er af Schiecke antaget at stamme fra maj-juni 1448 (SHT 1950 s 291 nr 3), men april-maj synes at give en rigtigere datering. 1448 30/4 meddelte HM til OM i Livl, at han havde sendt udsendinge til DK (Lecub 10 nr 446).
15. Lögdberg s 103-4. 1448 20/3 klagede HM i en skrivelse til Erik af P over opbragt gods og opfordrede til udlev (KR 16 s 1355-6). Se også Schütz s 155. Voigt 8 s 147-8 jvf HR 2:3 nr 402 § 1.
16. KR 16 s 1342-3. Voigt 8 s 149. Barthold 4,1 s 155 m n 1. Lögdberg s 104-5. Murawski s 289. Om Eriks sendebuds rejse til Preussen, se Lecub 10 nr 543.
17. Lögdberg s 105 ff. Murawski s 290. Se også Kumlien s 254 ff. KR 16 s 1385-6 for Eriks brev til HM 1448 14/5. Foto af dok i Kumlien s 263.
18. Lögdberg s 111-3 iflg tillige SHT 1950 s 291 n 3. Murawski s 289-90.
19. Lecub 10 nr 446.
20. Geijer 1 s 213-4. Voigt 8 s 149-50. Lögdberg s 131-2. Murawski s 292.
21. KR 16 s 1357-8, 1359-63, 1375-8, 1379-82, Styffe 3 nr 1. HR 2:3 nr 472. Voigt 8 s 151 n 1 m fejl dato iflg Lecub 10 s 348 n 1.
22. KR 16 s 1359-60. HM til mkgrev Hans 1448 1/9.
23. KR 16 s 1373-4, som har onsdag efter Reminiscere i stedet for onsdag efter Remigius, jvf Lögdberg s 133 n 71. Voigt 8 s 150. – Se også HM til Karl Knutsson 1448 8/10 (KR 16 s 1375-8).
24. DO-Reg I nr 9707-8. KR 16 s 1365-6. Barthold 4,1 s 155. Voigt 8 s 150 m n 4. Lögdberg s 153.
25. KR 17 s 1393-4. Se iøvrigt Voigt 8 s 150 m n 5. Lögdberg s 153-4. Murawski s 295-6.
26. Hg Bugislav IX var søn af Bugislav VIII af Stolp og Sophie af Holsten (Molbech i DHT 6 s 47).
27. KK v 7604 ff, 7622 ff.
28. ST 3 nr 488 a. Eriks eks tr Jahn s 525-7, som fejlagtigt dat fristens udløb til 1449 31/3 i lighed m Rydberg i ST 3 s 214. Lönnroth s 267 og Sjögren 1950 s 97 m n 5. Derimod dat Barthold 4,1 s 156 til 20/4, hvilket følges af Styffe 3 s XV. Erslev i DRH 2 s 494. Kraft s 11. W Christensen s 168.
29. Herlitz 1 s 18, 63. Lönnroth s 267 m n 5. Sjögren (1944) s 97 og (1950) s 64 m n 3. Bohman i GA 1961 s 72. H Schück (1976) s 334, 345-6.
30. ST 3 nr 488 b.
31. Styffe 3 nr 3. – Se også ST 3 s 215 m note. Sjögren (1944) s 97.
32. Grautoff 2 s 120 / Chron d D Städte 30 s 85. KK v 7690 ff. Styffe 3 s XV.
33. Jahn s 525 nr 21. Dok ligger til gr for den da RK's oplysn, at Kristian sendte Erik øl og mad (Toldberg 1 s 156, 2 s 145 f, 3 s

136). Jahn s 213 og Styffe 3 s XV-XVI mener, at Eriks henvendelse til DK fandt sted før overenskomsten m Birger Trolle.

34. Rep Dan 7850. KD 2 nr 66 m årstallet 1444 iflg nr 81.
35. 1449 9/3 meddelte HM til OM i Livl, at han havde fået meddelelse om,at Kristian havde sendt 2 skibe m 900 mand til Gotl. OM kunne nu have desto mere ro fra Karls side og behøvede ikke frygte noget i Øsel-spørgsmålet (KR 17 s 1433). – Den lybske krønike angiver 3 skibe (Grautoff 2 s 120). Stralsundkrøn siger 5 skibe og giver oplysn om enkelte tab. KK v 7664 f vil vide, at 3 skibe m 450 md gik tabt, men at andre nåede Gotl, hvorfra de vendte hjem.
36. ST 3 nr 488 a.
37. Chron d D Städte 30 s 85 m n 3.
38. Ericsson s 14-5 nr 112, 114 for beslaglagte varer af svenskerne. Se også Dahlmann 3 s 219.
39. DCP nr 3-4. KD 2 nr 82. DGK 3 s 476-7. Missiver 2 nr 2.
40. Missiver 2 nr 2. Om Oluf Ax, se Grautoff 2 s 120.
41. KR 17 s 1423, 1425-7, 1475-6. Grautoff 2 s 121 og KK v 7715 ff nævner de 3 slotte. E Olai omtaler »terram Getzör« (SRS 2,1 s 157).
42. KR 17 s 1425-7. Voigt 8 s 170 f.
43. Jvf tillige udsendelse af et gesandtskab til paven u ledelse af Jens Iverssøn (Lange) for at danne modvægt mod Karl K's udsendinge, som fik audiens i marts. Først en måned senere lykkedes det at genoprette det gode forhold til kurien (Lindbæk s 14-5. Bobé (1935) s 30. N K Andersen 3 s 24 f).
44. NGL 2:2 tillæg nr 2 s 13-4. Benedictow 5 (1977) s 22.
45. Styffe 3 s XXVI. Daae (1879) s 24. Erslev i DRH 2 s 495. Hasund s 262 ff. Taranger 3,2 s 60. Holmsen 1 s 452 ff. Kårstad s 60. Marmøy 4 s 90-1. Benedictow 5 s 19 ff.
46. ST 3 nr 489 a.
47. KR 16 s 1359-60. HM til mkgrev Hans 1448 1/9. Daae (1879) s 22. Y Nielsen s 305.
48. Se note 45 samt Johnsen (1924) s 153. NBL 6 s 611.
49. Taranger 3,2 s 60. Benedictow 5 s 22-3. – Se også HM til mkgrev Hans 1449 5/6, at en bisp fra Norge havde bragt Kristian vigtige bud herfra og hyldet ham som konge (KR 17 s 1425-7).
50. NGL 2:2 s 12-3., Daae (1879) s 27-8. Den militære trussel akcepteres af Werlauff: Om de no kgs kroning s 29. Taranger 3,2 s 61. Bull (1922) s 301-02. Johnsen (1924) s 153. C P O Christiansen (1941) s 307.
51. Se n 44.
52. Benedictow 5 s 24.
53. NGL 2:2 tillæg nr 1 s 12-3. C Pal Müller 1874 (1971) s 9. Y Nielsen s 306. Daae (1879) s 27 ff.
54. DN 3 nr 808. Daae (1879) s 31 ff. Taranger 3,2 s 64-5. NBL 6 s 99. Hasund s 264. Marmøy 4 s 92. Wisløff 1 s 280. Benedictow 5 s 26-7. – Ærkebispens optræden er ikke helt at opfatte som »hans sterke norskhetsfølelse« (Johnsen (1924) s 156).
55. SRS 1,1 s 166. KR 17 s 1423, 1425-7, 1475-6. Styffe 3 s XVIII. Daae (1879) s 28. Härenstam s 83-4.
56. LUB 8 nr 591. HR 2:3 nr 501, 503 § 7, 508 og s 368 n 2, s 375 n 2, 392 n 2. SRS 3 s 298. Styffe 3 nr 4, 10 for »vnsegge breue«. KK v 7731 ff. – Se iøvrigt Barthold 4,1 s 156 f. G von der Ropp i HGBL 1886 s 46-7. Daenell 1 s 341. – 1449 17/4 meddelte Lübeck til Danzig, at danskerne havde skibe i søen (HR 2:3 nr 512). Kristian var ikke til stede i Wilsnack som hævdet af KK v 7731 og Styffe 3 s XVI, se Rep Dan 7865. SRD 6 s 181.

Striden om Gotland og Norge

1. KR 17 s 1423, 1425-8, 1475-6. Grautoff 2 s 120-1 / Chron d D Städte 30 s 85-6. KK v 7692 ff. SRS 2,1 s 157. – C Pal Müller 1874 (1971) s 11. W Christensen s 169-70. Lagerbring 4 s 428 daterer fejlagtigt det da løfte om 3 slotte for at have nået Erik før 1448 22/12 – aftalen m svenskerne. – Strelow s 211 oplyser tilsyneladende m baggr i ældre optegn, at Erik v opsigelsen af overenskomsten m M Gren foruden at skyde på svenskerne også skød ild på staden, tændte ild i alle huse omkr slottet inkl Sct Michels kirke og præstegården, som ikke senere blev genopbygget. – Det er spørgsmålet, om oplysningerne ikke henhører til stadens brand efter Kristians ankomst. – På Gotl eksisterer en gravsten i Lye over en Jakob Mangarde, som blev dræbt af en bøssesten, den tid kg Erik var belejret på Visborg (Söderberg 1948 s

186).

2. SRS 1,1 s 166. – Erik af P var muligvis syg omkr tidspktet for rejsen fra Gotland (DO-Reg I nr 10256).
3. Grautoff 2 s 121. J Pal Müller (1865) s 62. C Pal Müller 1874 (1971) s 11.
4. KR 17 s 1409-11. KR 16 s 1383-4. KR 17 s 1455-6. HR 2:3 nr 511. Voigt 8 s 151, 170. W Christensen s 172 n 3; 173. Lögdberg s 166 ff. Murawski s 297-8.
5. LUB 8 nr 606, 608-9 iflg 588. HR 2:3 nr 474. W Christensen s 169 n 1, 174. Lögdberg s 169.
6. Lecub 10 nr 620.
7. HR 2:3 nr 503 § 6. LUB 8 nr 597.
8. Styffe 3 s XVII og dok nr 4-5. Lögdberg s 161, 163-4.
9. KR 17 s 1393-8.
10. Lecub 10 nr 612. KR 17 s 1405-8. Lögdberg s 174-5.
11. LUB 8 nr 607.
12. KR 17 s 1415-9. Se også HR 2:3 s 406 n 3. Voigt 8 s 171 m n 5. Styffe 3 nr 10. W Christensen s 177 f. Lögdberg s 175 ff.
13. KD 2 nr 84. LUB 8 nr 606. 4000 mand: KR 17 s 1425-7. – Se også Lögdberg s 174.
14. LUB 8 nr 623. Koppmann 2 s 81. DF 2 nr 826. Grautoff 2 s 121. W Christensen s 176, 182 n 3.
15. HR 2:3 nr 536. Grautoff 2 s 122. SRS 3 s 298. Lögdberg s 176.
16. LUB 8 nr 614. SRS 3 s 298. Grautoff 2 s 122.
17. SRS 3 s 298. Huitf II fol 845. DM 3 s 323. Holberg 1 s 643. O Nielsen 2 (1879-85) s 44-6. Ramsing 1 s 190-1. Om ridderslag til Axel Brok m fl, se Rep Dan 7962, 7938, 8030, 7991. DAA 1896 s 148. Statsforvaltn s 160.
18. NGL 2:2 nr 3.
19. NGL 2:2 nr 4. Se også Daae (1879) s 30, 35. Imsen (1972) s 46-7, 63. Wisløff 1 s 279. Benedictow 5 s 24-5. – I hyldningsbrevet til Erik af P 1388 bestemtes, at tronfølgen for fremtiden skulle regnes fra Erik (ST 2 s 650-2 / NGL 2:1 nr 8).
20. Lagerbring 4 s 442. Daae (1879) s 30. Koht i NHT 5:9 s 210 m n 1. – Marmøy 4 s 92-3. Imsen (1972) s 46.
21. Taranger i NGL 2:2 s 15 n 1 m oplysn, at det er G Storm, som har ledt ham på sporet iflg udsagnet om kongearv 1302. Se også Johnsen i NHT 5:2 s 200. Marmøy 4 s 93. Benedictow 5 s 26.
22. Imsen 1972 s 47 ff, 66 ff, 85 og i NHT 1976 s 106-7. Hoffmann i Med Scand 8 s 130-1.
23. HR 2:3 nr 460-70, 479 ff. LUB 8 nr 567 iflg s 617 n 1, nr 577, 581. Reg Dan 3815. Se tillige Grautoff 2 s 125 ff. – Daenell 2 s 21 ff.
24. W Christensen s 174, 206. Et udat lejdebrev af Kr til engl er tr Rep Dan 7946. Se iøvr HR 2:3 nr 514 s 393 m n 1.
25. Rep Dan 7899, 7901, 7906. NGL 2:2 nr 3. 1449 28/8 er Oluf Daa electus confirmatus (Rørdam 1859-63, tillæg s 48).
26. KR 17 s 1457-8. Lögdberg s 184. Rebas (1976) s 75. – Skulle Niels Gotskalkssøn tidl have været i Livl? (DO-Reg I nr 9804 af 1449 2/1).
27. Lecub 10 nr 655-6. Lögdberg s 182-3.
28. Lögdberg s 179 ff. Dok, se Styffe 3 nr 8-9. Lecub 10 nr 623.
29. Lögdberg s 180-1. Om Oluf Ax's og andres overgreb, se KR 17 s 1409-11. LUB 8 nr 623. Grautoff 2 s 121-2. W Christensen s 176.
30. Lecub 10 nr 637.
31. Lecub 10 nr 518 s 378. Eimer s 107 f.
32. W Christensen s 180.
33. Lagerbring 4 s 436-7. Daae (1879) s 35 ff. Taranger 3,2 s 66. Benedictow 5 s 28 ff.
34. HR 2:3 nr 603 § 6 og bd 3:6 s 544 f. Bull (1922) s 311.
35. W Christensen s 181-2. Lönnroth s 280-1.
36. KR 17 s 1435-41. HR 2:3 nr 536. – Lögdberg s 175.
37. Grautoff 2 s 121-2. SRS 3 s 298. – Se også J Pal Müller (1865) s 62.
38. Se bilag 2 og KK v 7725 ff. SRS 2,1 s 157. Styffe 3 s XVII.
39. DCP nr 110.
40. W Christensen s 180 n 3.
41. Jahn nr 29 s 535-6 jvf s 232 med datering til 1451, som er fejl for 1450 11/11, se Carlsson: Karl K's Testamente s 53 ff, 197 n 17, 198 n 22. – Erik planlagde i efteråret 1450 en rejse til Ordenslandet og søgte v skrivelser 1450 10/9 og atter 31/10 at formå Ordenen til at mægle ml ham og hans modstandere: Sverige og Lübeck: DO-Reg I nr 10359, 10415. Voigt 8 s 215-6. SHT 1950 s 293 n 1, 294 m n 6.
42. Lecub 11 nr 595 jvf Voigt 8 s 492 f, 497. Daae (1879) s 80.
43. Karl K udtalte til HM 1449 23/8 om Oluf Ax og hans folk i Vestergarn, at de der fremsatte »manigherhande vnwarafftige dichte vort bit der tijd dat se it brachten mit vnsen goden mannen vnde deneren in sulke ene deghedinge vnde dach alse gy vynden in desser inghelechten schrifft«.

Den sidste oplysn drejer sig om 1449 18/7-aftalen (Styffe 3 nr 9 iflg s XIX). O Petri oplyser, at Oluf Ax blev sendt til Gotland med en militærstyrke »at han skulle giffua sich i handel med konung Karls folk, huilkit han och så giorde ...« (Sahlgren 4 s 189).

44. Grautoff 2 s 122, som fejlagtigt lader kg Kristian ligge afventende i søen. SRS 3 s 298. – Strelow s 211-2 oplyser, at Oluf Ax's styrker gik i land v Landscrone, »som vi nu kalde Chronevold« og ved Vestergarn, »huor dog skeede et stort mandfald«. Kontrolmuligheder savnes, dog må det bemærkes, at Strelow bl a byggede på annaler (Dittmer i GA 1961 s 135 ff). – Bemærk, at Oluf Ax og M Gren var beslægtede (Karlsson i SPHT 1 s 21-3. Wernstedt s 58.)
45. ST 3 nr 488 c.
46. Styffe 3 nr 9 og s XIX-XX. Grautoff 2 s 122-3. KK v 7804 ff iflg 7843.
47. SRS 3 s 298.
48. KK V 7819 ff.
49. Styffe 3 nr 9. SRS 1,1 s 166. Grautoff 2 s 123. – C Pal Müller 1874 (1971) s 12 benævner de af Kr udsendte pers for RR. – Strelow s 212 opgør Kristians flåde til 150 skibe(!)
50. Grautoff 2 s 123. Styffe 3 nr 9. SRS 2,1 s 157 m note t til Codex 1 ang beslaglægg af skibe. SRS 1,1 s 166. KK v 7839 ff. – Se også den da RK's udsagn om Kristian: »Jak stac en eld på then by, jak sporde icke bysser ey pile« (Toldberg 1 s 145, 2 s 146, 3 s 136). – Skulle Kristian mon have presset på a h t Erik af P og HM's tidl forslag om et møde i Wolghast om Gotlandsspørgsmålet?
51. ST 3 nr 488 d. Traktaten vidner tillige m Gotlandsvisen om det sv nederlag. Visen tr 1) Sv Folkvisor bd 1 nr 96 og bd 2 s 391-2 for noter, og 2) Visböcker 1 tillæg 1 s 87-91. Håndskriftsforholdenes indbyrdes forhold i bd 3 s 535 ff. – Om Karl K's propaganda mod danskerne se Lönnroth s 332. Hildeman (1950) s 209 ff. Magnus Gren optrådte ikke forræderisk, som KK v 7925 fremstiller det: Lönnroth s 270. Sjögren (1944) s 98 n 9 og 1950 s 64-5 n 3 iflg dog Lögdberg s 177-8 n 46.
52. Styffe 3 nr 10 iflg s XXI. W Christensen s 177. Lönnroth s 271.
53. DCP nr 10.
54. Styffe 3 nr 10. W Christensen s 177-8. Lögdberg s 176 f.
55. Hadorph 2 s 158-9 jvf ST 3 s 222. Om Kristian i DK se ANO 1851 s 322 og DGK 3 s 586.
56. Oluf Ax: Ericsson s 15 nr 120. LUB 8 nr 674. Styffe 3 nr 12. Han modtog øen som pantelen (Sahlgren 4 s 246. Stenberger s 212, 442 n 4). Johan F: Rep Dan 7938. LUB 8 nr 661. Claus R: NGL 2:2 nr 8. Statsforvaltningen s 684.
57. DCP nr 11. Hadorph 2 s 163.
58. Kraft s 17.
59. Styffe 3 nr 11. DN 6 nr 531. SRS 1,1 s 166. C Pal Müller 1874 (1971) s 13. Daae (1879) s 35 ff. Taranger 3,2 s 67 ff. Kårstad s 60-1. Marmøy 4 s 94. Johnsen (1924) s 155 ff.
60. Taranger 3,2 s 76. Wisløff 1 s 280. Benedictow 5 s 39 f.
61. KK v 8123 ff. Daae (1879) s 44 ff, 72 ff. C Pal Müller 1874 (1971) s 13-4. Y Nielsen s 308. Marmøy 4 s 94. – Erik Sæmundsson lever endnu 1449 14/12 (NGL 2:2 nr 9).
62. Eks C Pal Müller 1874 (1971) s 14. Erslev i DRH 2 s 494 f.
63. W Christensen s 182 m n 3-4. Koppmann 2 s 80. Daenell 1 s 342.
64. Styffe 3 s 28. Taranger 3,2 s 81. Benedictow 5 s 44.
65. Styffe 3 nr 12-3. HR 2:3 nr 594 § 6. LUB 8 nr 675. HR 2:7 nr 522 m n 1. Daae (1879) s 51. W Christensen s 182-3. Kraft s 19.
66. LUB 8 nr 667 jvf HR 2:3 nr 603 § 1. Kraft s 19.
67. NGL 2:2 nr 11-13. – Se også Jahn s 277 ff. Styffe 3 s XXXIII-IV. Daae (1879) s 48-9. C Pal Müller 1874 (1971) s 14 ff. W Christensen s 183 ff. Skoglund s 30 ff. Taranger 3,2 s 79 ff. DRH 2 s 497 ff. Lönnroth s 277 ff. Holmsen 1 s 454. Bruun i NT 1951 s 222.
68. Lönnroth s 277-8. Se også Taranger 3,2 s 80-81 som mener, at traktaten aldrig blev udvekslet. Før 1450 29/11 må dokumenterne være udvekslede i en eller anden form, se NGL 2:2 s 37 n 2 iflg s 46.
69. Lönnroth s 279. Kjersgaard 5 s 19.
70. NGL 2:2 nr 11. HR 2:3 nr 603 §§ $2,4^{1}$.
71. ST 3 nr 490 b jvf Hadorph 2 s 174. HR 2:3 nr 603 § 4^{2}. Grautoff 2 s 131.
72. HR 2:3 nr 603 §§ 3-10. Lönnroth s 279-80 jvf W Christensen s 184-5.
73. NGL 2:2 nr 15, s 45 tillæg nr 1. SRS 1,1 s 166-7. – 1450 6/3 havde Karl anvendt sit no segl på et brev til sin moder, fru Birgitta af Fällnäs (SRA. Medeltidssektionens saml av fotostatkopior. Ser 2. Kopior av

handl i sv arkiv utenför SRA. 4 (1441-65) Hefte 85).

74. NGL 2:2 s 46. Tillæg nr 2. Se også DRH 2 s 499. Taranger 3,2 s 81. – Nærvær i Kbh var bl a äb Tue, Oluf Daa og Egg Frille (DGK 3 s 206-8). Se for Egg Frille også NGL 2:2 nr 31.
75. Missiver 1 nr 2.
76. Grautoff 2 s 132, 134. SRS 1,1 s 166. KK v 8303 ff. Styffe 3 s XXXVII ff. Lönnroth s 281 ff. Lögdberg s 196, 206. – 1451 10/2 meddelte den nye HM Ludv von Erlichhausen til äb Sylvester i Riga, at rygterne fortalte om kg Kristians uvilje mod fred, da han havde »sulchen trost« i Sverige, at han troede sig ved hjælp heraf at kunne erobre riget (»dadurch her wol bey das reich vormeynet zcu komen«). (Lecub 11 nr 106).
77. Lecub 11 nr 119. APD 3 nr 1963 jvf Lecub 11 nr 41. DN 2 nr 789 for udat kontrakt ml Kristian og Marcellus. KK v 8148 ff. SRS 1,1 s 168. Styffe 3 s XLIII. Lindbæk s 19-20, 178. Carlsson 1915 s 11. Lögdberg s 201. Bobé (1935) s 33. Brilioth (1948) s 195.
78. Grautoff 2 s 143-4. SRS 1,1 s 168 og bd 3 s 299. DN 17 nr 1035 jvf ST 3 s 646-7, 657. HR 2:4 nr 1-2. Styffe 3 s XLV-XLVI. 1451 12/5 kvitterede Kr og dr Dorothea for modtagelsen af morgengavebrevene (LUB 9 nr 24 og s 30 n 1). Om Kristians pol overfor HM's mæglingstilbud, se Lögdberg s 198 ff. – Jahn s 231 ff. C Pal Müller 1874 (1971) s 36 ff. Styffe 3 s XLIV ff. W Christensen s 198 ff. DRH 2 s 499 ff. Daenell 1 s 347-8. Taranger 3,2 s 88. Lönnroth s 284. Kraft s 28. Carlsson 1945 s 112-3 og i SHT 1911 s 238 ff. Bruun i NT 1951 s 222.
79. Kristian i Norge: NGL 2:2 nr 16 ff. DCP nr 19-20, 22. Unionstraktaten: NGL 2:2 nr 21 (også tr DCP nr 21. DN 8 nr 345). Se iøvrigt Styffe 3 s XXXIV-V. Daae (1879) s 52, 55-6. Y Nielsen s 209. W Christensen s 186 f. Taranger 3,2 s 82 ff. Johnsen (1919) s 178-9 og (1924) s 157-8. Marmøy 4 s 96-7. Benedictow 5 s 44 ff. Om Mikael Beheim, som fulgte kg Kr i Norge og skildrede sit besøg her, se Molbech i DHT 6 s 321 ff, Y Nielsen (1877) s 254-5. Bruns (1900) s LXIX-LXX, Vangensten 1908. – Odensemødet: HR 2:3 s 521-2. Lecub 11 nr 119. W Christensen s 197 f. RR: Barner dipl nr 80, Rep Dan 2:1 nr 23, Missiver 1 nr 4.
80. KK v 8491. Styffe 3 s XLVII. W Christensen s 204. Skoglund s 39.
81. Rep Dan 2:1 nr 66-7. DCP nr 28. Missiver 1 nr 5. Carlsson: Karl K's Testamente s 52 ff. – Rejsen havde fra da-no side også Baltisk perspektiv, og 1451 4/9 vidimerede Egg Frille, Niels Erikssøn, den no kansler Gunnar Holk, Bylow Barsebek, Paulus Pelae og Henrik Skarsow i Rügenwalde et dok af 1313 25/3 (DO-Reg I nr 10896 iflg nr 126).
82. NGL 2:2 nr 35. Missiver 1 nr 5-6. Rep Dan 2:1 nr 75, 98. DCP nr 31-2. Se også LUB 9 nr 52. – Om Kristians og RR's planer, se iøvrigt C Pal Müller 1874 (1971) s 38. Daae (1879) s 81 ff. Styffe 3 s XLVII. W Christensen s 204, 211. DRH 2 s 500. Taranger 3,2 s 88.
83. Lecub 11 nr 188. HR 2:4 nr 20. 50 § 3. Styffe 3 nr 20. W Christensen s 204.

Appendix: Sagen om Eggert Frille 1438.

1. Rep Dan 6936. Mollerup i DHT 5:5 s 8. Dok afbildet i Arkiv 1 s 91.
2. Mollerup i DHT 5:5 s 7-10. Erslev s 390. DBL 7 s 458-9. Olrik 2 s 458-61, spec 459. Kjersgaard 4 s 550. Ulsig s 235.
3. DF 1 nr 113-4 jvf note 1-2.
4. DF 1 nr 112.
5. Som note 3.
6. Rep Dan 6945, DF 1 nr 116. Vedel Sim: Odense Byes Hist 1,2 s 123-4. Secher s 87-8.
7. DHT 5:5 s 8. Ulsig s 237.
8. Huitfeldt fol s 788-90.
9. MDA 1 s 124-5. Vedr arveskiftet se også Rep Dan 6216, 6924 s, 6989 s.
10. Rep Dan 5799. DAA 1892 s 152.
11. DAA 1915 s 592, 611 (DAA 1892 s 153-4 er fejlagtig). For Tales ægteskab, se Rep Dan 4647 og U 533.
12. DAS F XXXI nr 1-2. DAA 1909 s 364 beskriver slægten Pors af Langelands våben som »en stærkt forgrenet Plante«, muligvis en grøn Pors-busk.
13. Rep Dan 2:1 nr 528.
14. Rep Dan 6570. DAA 1909 s 364; 1923 s 510.
15. Ulsig s 237. DAA 1900 s 235.
16. Eline Gøye s 189-90. Rep Dan 7686, 7970.
17. Rep Dan 6496. AB s 104 og n 2 m fejlt

årstal. Rep Dan 6968. Kjersgaard 4 s 549-50. Ulsig s 238.
18. Rep Dan 6968.
19. DF 1 nr 125.
20. 1486 27/7 – 1495 30/4 omtales en Claws Matssøn tillige m en Per Jenssøn i 1489 i Krogsbølle (Rep Dan 2:3 nr 5912, bd 2:4 nr 6607, 7890).
21. Rep Dan U 440 iflg 6496 og AB s 104 m n 2. – Rep Dan 7685 jvf AB s 100.
22. Rep Dan 6676, 6763. Vedel Sim 1813 s 112. Statsforvaltn s 401 n 4. – Mollerup i DHT 5:5 s 7. Lütken, V s 62.
23. Rep Dan 2:1 nr 456. DHT 5:5 s 5 jvf dog Ulsig s 235.
24. DM 5:2 s 126.
25. Barner s 68 ff. Ulsig s 410.
26. Rep Dan 5702, 6216. Ulsig s 238.
27. Mollerup i DHT 5:5 s 12 ff. Ulsig s 235-8.
28. Se DF 1 nr 116. Secher s 86-8.
29. Kinch 1 s 285. MDA 1 s 124. Kjersgaard 4 s 548 ff. Ulsig s 235.
30. Rep Dan 2:1 nr 528.
31. Rep Dan 7401. Holbech 1926 s 70 formoder, at M Jenssøn og broderen deltog i det jyske oprør 1441. Intet vides herom. M J og H Pors er på Fyn i april 1441 (Rep Dan 7169 iflg 7401). Om standsdifferentieringen, se Dahlerup i DHT 12:4 s 1-43.
32. Rep Dan 7401.
33. Rep Dan 7248 jvf DHT 10:2 s 89. Dahlerup 1971 s 68 ff.
34. Jahn s 511 ff nr 15.

Person- og stedregister

Nyere forfatternavne er ikke medtaget, og heller ikke Erik af Pommern, Kristoffer af Bayern og Kristian I samt Danmark, Norge og Sverige. – Kun de person- og stednavne i noterne, som er skønnet af relevans, er medtaget.

Forkortelser:

dt	(=datter)
g. m.	(=gift med)
H	(=herred)
hg	(=hertug)
hgd	(=hovedgård)

Ikke-nordiske og ikke i Norden permanent bosiddende personer er alene anført ved efternavn. Dette gælder dog ikke fyrster og disses hustruer. Institutioner så som domkirker og kapitler skal søges under lokaliteten.

Aachen 218, 551:18
Aage Axelssøn (Thott) 15, 147, 152-3, 161-2, 199-200, 211, 259, 294, 298, 308, 332, 395, 398, 405-06, 410, 419, 453, 464, bilag III, 518:45, 531:17, 550:1
Aage Pederssøn (Laxmand) 11, 14, 127, 518:33
Aage Sandbæk 294
Aagård hgd (V. Han H) 183-4, 187-8, 395
Aalborg 185, 193, 227, 258, 265, 273, 335, 430, 439, 547:20, 558:42, 559:8
Aalborg, Helligåndshus 238
Aalborg, Vor Frue kloster 227, 552:31
Aalborg, slot 113, 185, 187, 193-4, 227, 256-8, 265, 335, 458, 545:27
Aalborgsund 185, 545:9, 545:27
Aalholm slot 71-2, 77-9, 81, 97, 104, 122, 244, 256, 259-60, 303-04, 405, 414, 417, 463, 529:17, 531:17
Aalstrup hgd (Lollands Sønder H) 90, 267, 449, 529:11, 532:3
Aarhus XII, 8, 11, 32, 50, 77, 95, 102, 136, 215, 229-31, 238-9, 251, 254, 288, 294, 336, 340, 352, 354, 363, 384, 419, 451, 453, 457, 521:12, 558:39
Aarhus stift 225, 229, 521:12
Abele g.m. H Dringenberg 262
Abele Albrektsdt. Hagen 340
Abele Bryske 80
Abele Madsdt. 259
Abildgård, se Lars
Abraham Broderssøn (Baad af Halland) 12-3, 15, 517:16, 517:21, 518:45, 528:18, 547:8
Abrahamstrup len (nu Jægerspris), Horns H 395, 448, 460
Achilles, Albrekt markgreve af Brandenburg 278
Adam af Bremen 188
Adolf VIII, hg af Slesvig 23, 25, 30, 63, 86, 95, 98, 102, 105, 108, 112-4, 116, 118, 120, 128-9, 131, 133-4, 136-8, 155, 170, 190-2, 215-6, 218, 231, 234, 264, 277-8, 309, 334, 348-9, 351, 382-6, 391-4, 402-03, 407-09, 411, 418-9, 422, 424, 427, 430, 436, 439, 444-5, 521:43, 536:89, 536:94, 537:10, 580:30, 580:31
Afrika 324-5
Agder, Norge 406
Aggersborg (Ø. Han H) 184
Agersø (V. Flakkebjerg H) 118
Agnete Eriksdt (Krummedige) 12, 74
Ahlefeldt, slægt 321
Ahlefeldt, Hartich 281
Ahlefeldt, Henrik Benediktssøn 136-7
Ahlefeldt, Hans og Benedikt Henrikssøn 137, 536:89
Akershus 12, 43, 93, 126, 163, 321, 323, 418, 538:23
Albert, hg af Braunschweig 572:57
Albert Barsebek 361
Albert Ottessøn (Snafs?) 340
Albrekt II, tysk-romersk konge 88, 100, 114, 117, 218, 532:19
Albrekt, hg af Bayern-München 294, 345
Albrekt, greve af Ebersten og Neugarten 130, 368-70
Albrekt af Mecklenburg, svensk konge 2, 217, 349, 526:42, 566:1
Albrekt Anderssøn (Hagen) 340
Albrekt Ottessøn (Bydelsbak af Bregentved) 12, 14, 22, 50, 89, 91, 103-04, 116, 121-2,

138, 161-2, 164, 166, 191, 256, 298, 448, 459, 461, bilag III, 517:20
Albrekt Styke 21, 37
Ale H, Vestergötland 14
van Alen, se Magnus
Alexander den Store 324-7
Alexander- digtning 326
Alexandria 324-5
Alf Kruse 293-5, 414
Alf Thorgardsson 347, 406
Algot Erengislesson (Hammersta-ät) 288, 548:30
Algudsen, se Keld Nielssøn
Allindemagle hgd (Ringsted H) 361, 448
Alling kloster (Hids H) 238
Almarestäk slot 21, 554:106
Alsbjerggård hgd (Ø. Han H) 184
Altena, se Ermegård Eggertsdt
Altdorf, Bayern 375
Amma, gods i Estland 339, 396-7
Amneholm len (Värmland) 11, 91, 127, 332
Amsterdam 135, 150, 169, 192, 195-6, 250, 335, 366-7, 537:23, 576:14
Amund Sigurdsson (Bolt) 43, 51, 60, 75, 93, 524:34, 524:36, 526:44, 532:6
Anders Anderssøn (Hak) 21, 32, 128, 137, 199-200, 215, 224, 244, 256, 261, 294, 298, 323, 336, 352, 360, 393, 395, 398, 404, 450, 464, bilag III, 522:15, 568:28
Anders Ebbessøn (Galt) 294, 463, 563:34
Anders Erikssøn (Gyldenstjerne) 138, 153, 199, 215-6, 308, 341, 540:24
Anders Erikssøn (Ulfeldt) 79
Anders Friis (Haraldskjær) 187, 458
Anders Ingvarssøn 11, 517:9
Anders Iverssøn (Benvåben) 262
Anders Jakobssøn (Lunge) 264, 460, 463
Anders Jakobssøn Stygge (Galen) 517:25
Anders Jenssøn (Gyrsting) 203
Anders Jenssøn (Passov) 461
Anders Klaussøn (Ulfeldt) 445
Anders Mus 125, 210
Anders Nielssøn (Banner) 188, 308-09, 396-7, 459
Anders Nielssøn (Jernskæg) 4, 11, 13, 15, 20-2, 25, 30, 32, 34, 44, 50, 52, 63-4, 71-2, 89-92, 103, 107, 116, 118-9, 126-7, 129, 137, 141-2, 155-6, 178-9, 181-2, 204, 215, 223-4, 256, 260, 282, 284, 288, 291, 294, 302, 310, 329, 332, 334-5, 345, 348, 360, 363, 431, 441, 450, 461, bilag III, 511:7, 517:23, 519:11, 538:29, 549:3, 552:2, 569:4, 575:30
Anders Pederssøn (Godov) 102, 118, 416, 534:29
Anders Pederssøn (Gyldenstjerne) 187-8
Anders Skytte 461
Anders, se Stygge Nielssøn (Rosenkrantz)
Anholt, ø (Djurs Nørre H) 199
Anklam 97, 135
Anna, Kristoffer af Bayerns søster 238, 536:2
Anna, g.m. Erik Puke? 518:37
Anna Andersdt (Hvide) 258, 449
Anna Arvidsdt (Trolle) 326
Anna Barsebek 568:27
Anna Iversdt (Juel) 445, 449
Anna Mogensdt (Munk) 449
Anne Eriksdt (Krummedige) 12, 448
Anne Jensdt (Present) 453
Anne Klausdt (Lange) 448
Anne Poulsdt (Laxmand) 540:24
Anne Tønnesdt (Rønnow) 261, 321
Antonius, bisp af Bamberg 303
Antvorskov kloster 5, 30, 86, 89, 102, 107, 138, 177, 181, 215, 229, 238, 318-9, 452, 532:24
Anund Sture 515:5
Arabien 324-5
Arachesiam (!) 324-5
Arboga 8, 24, 26, 38-40, 43-4, 48, 53, 74, 143, 146, 158-60, 163-4, 196, 219, 332, 418, 420, 517:7, 523:15
Arent Bengtsson (Ulf) 298
Aristoteles 103
Arkösund, Østergötland 124, 538:9
Armenien 324-5
Arnold, bisp i Strängnäs (†1428) 7, 515:19
Arnold Klemmenssøn (Satzlef I), ærkebisp af Uppsala (†1434) 8
Arnold Styke 518:30
Arnö, Uppland 236, 521:12
Arvid Baad 282
Arvid Birgersson (Trolle) 326
Arvid Svan 126, 322, 464
Asdal hgd (Vennebjerg H) 151, 162, 184, 448
Asger Jepsson 515:5
Asger Nielssøn, foged 459
Asger Nielssøn, foged 461
Aslak Bolt 19, 59, 93-4, 204, 210, 225, 310, 347, 406-07, 410, 413, 418, 541:31, 547:9
Aspenäs-ät 15, se Ingeborg Gregersdt, Katarina Laurensdt, Laurens Ulfsson
Assyrien 324-5
Audun Eyvindsson, bisp i Stavanger (†1445), 97, 163, 204, 301, 361, 575:22
Auerbach, Bayern 311
Avaskär (nu Kristianopel) 310, 421, 425
Axel Kettilssøn (Krognos) 259
Axel Lavessøn (Brok) 410
Axel Pederssøn (Thott) 4, 11, 13, 20, 22-3, 26-8, 30, 32, 34, 46, 50, 59, 63-4, 71-3, 76, 80-1, 90, 92, 103, 106, 116, 121, 138-9,

149, 153, 160-2, 167, 196-7, 199-200, 204, 209, 211, 214, 230, 256, 259, 282, 291, 332, 363, 453, 462, 464, bilag III, 514:27, 517:23, 517:25, 521:15, 523:24, 540:1, 542:23, 547:8
Axel Sakstrup 398
Axel Urup 326
Axel Valkendorf 460
Axelsønner 253, 263, se Thott
Axeval slot (Vestergötland) 11, 20-1, 40, 53-4, 66, 91, 127, 164, 517:13, 523:14, 530:5

Baad (af Halland) (våben: et tyrehoved), se Abraham Broderssøn, Arvid Baad, Birgitte Abrahamsdt, Broder Svensson, Svend Tordssøn
Baad (af Lolland), se Oluf Folmerssøn
Baad (af Sverige), se Guse Nilsson
Babylon 324-7
Baden, se Oluf Mortenssøn
Bagge, se Nils
Bagge, se Tue
Balga, Preussen 364
Balthazar, babylonsk konge 326, 568:46
Balthazar, hg af Schlesien og Sagen 308-09, 319, 565:29
Balthazar Soldanus 324-7
Baltikum XIV, 3, 37, 67, 81, 83, 149, 160, 300-01, 330, 332, 334, 336-9, 342, 349-50, 376, 382, 390, 392, 413, 422, 429-30, 432-3, 438-9, 441, 443, 513:12, 571:41
Banér, se Eskil Isaksson
Banner, slægt 5, 89, 152, 160, 187, 219, 225, 250, 257, 261, 272-3
Banner, se Anders Nielssøn, Erik Anderssøn, Erik Erikssøn, Niels Erikssøn
Banner-Høg, se Eskil Nielssøn, Niels Høg, Niels Erikssøn, Peder Høg
Barbara af Sachsen, g. m. markgrev Hans af Brandenburg 308
Barbara Thorkildsdt (Brahe) 451
Barbariet (!) 324-5
Barnim VIII, hg af Pommern-Wolghast 50, 68, 70-1, 73, 76-7, 81, 97, 104, 106-07, 277, 353, 373, 402, 407, 409, 414, 463, 529:20, 533:16, 562:57
Barnim den Yngre, hg af Pommern-Stettin 277, 283-4, 286-7, 292, 563:41
Barritskov hgd (Bjerre H) 445
Barsebek, se Albert, Anna, Bylow, Frederik, Gotskalk, Henrik, Markvard, Verner
Bart, Barth (hertugen af) 120, 353, 367, 526:26
Bart, Barth se Barnim VIII
Basel 26, 92, 94, 228, 235
Basel koncilium 20, 26, 75, 89, 92-4, 103, 144, 160, 183, 217, 222-3, 226-8, 230, 234-5, 237, 271-2, 303, 326-7, 338-40, 342, 389, 432, 442-3, 521:12, 536:94, 581:55
Basse, slægt 5, 363
Basse, se Jakob Nielssøn, Marine Tygesdt, Sten Tygessøn
Bavelse hgd (Tybjerg H) 452
Bayern 216, 237, 240, 247, 268, 273, 294, 308, 311, 315, 319, 321, 324-5, 362, 374-5, 380, 431, 441
Bayreuth 303
Beate Axelsdt (Thott) 448
Beate Rønnow 260, 452
Beatrix, g. m. Johan III af Neumarkt 240, 573:1
Bejstrup (Bistrup) (Han H) 545:6
Bekman, se Margrethe Hennekesdt
Benedikt Pogwisch 4, 73, 106, 214, 267, 514:24
Bengendantz, Hans 367-70, 374, 577:4
Bengt Gylta 164, 204
Bengt Jönsson (Oxenstierna) 201, 204, 209-10, 294, 298, 301, 379, 386, 562:52, 572:1, 580:50
Bengt Karlsson 570:23
Bengt Larsson, bisp i Linköping (†1440), 126, 144
Bengt Nilsson (Lejonansikte) 517:27
Bengt Olofsson 335
Bengt Stensson (Natt och Dag) 36, 38-9, 47, 65, 74, 83, 98, 124, 143, 204, 281, 289, 308
Bengt Uddsson 15
Bengta Turesdt 15
Bent Torbenssøn Bille 460, 464
Bent Krabbe 415
Bent Pederssøn (Present), prior i Antvorskov 30, 86, 102, 110, 120, 128, 138, 177, 181, 191, 203, 215, 319, 360, 452, bilag III, 549:53
Bent Pig 518:45
Benvåben, se Anders Iverssøn
Berete Elersdt (Rønnow) 259
Berete Trudsdt (Has) 518:45
Bergen 22, 31, 59, 153, 180, 197, 204-06, 250, 258, 282, 285-6, 301, 313, 315-6, 332, 347, 352-4, 357, 359, 361, 365, 377, 421, 453, 517:20, 543:4, 557:16, 572:14, 576:5
Bergen, Allehelgenskirken 549:7
Bergen, Apostelkirken 71, 347
Bergen, Mariakirken 125
Bergen, slot 251, 294, 308, 357, 359, 413
Beridsholm (nu Bjærsjølagård Færs H) 463
Berlin 140, 577:7
Berlin-Köln 278
Bernd Zierenberch 195
Berneke Skinkel 445

Bertel Brems 102
Bielke, slægt 13, 15
Bielke, se Birgitta Stensdt, Birgitta Turesdt, Erik Turesson, Folke Turesson, Katarina Stensdt, Sten Bengtsson, Sten Turesson, Ture Bengtsson, Ture Stensson, Ture Turesson
Bild, se Ebbe Strangessøn, Johanne Nielsdt, Niels Strangessøn, Strange Nielssøn
Bille, slægt 321
Bille, se Bent Torbenssøn, Erik Bentssøn, Erik Jepssøn, Lisbeth Torbensdt, Maren Torbensdt, Peder Bille, Sten Bille, Torben Bentssøn, Torben Jepssøn
Bing, se Oluf
Birger Birgersson (Trolle) 144, 288-9, 294, 322, 361, 403-04, 464, 569:4, 584:33
Birgitta, den Hellige 239-40, 327, 555:133
Birgitta Kristersdt (Vasa) 13, 335, 452
Birgitta Nilsdt (Hammersta-ät) 15, 518:37, 548:29
Birgitta Stensdt (Bielke) 289
Birgitta Turesdt (Bielke) 13
Birgitta Ulfsdt (Roos af Ervalla) 11, 333
Birgitte Abrahamsdt (Baad af Halland) 13
Birgitte Bondesdt (Thott) 451, 462
Birgitte Joakimsdt (Flemming) 452
Birgitte Limbek 452
Birgitte Olufsdt (Thott) 15, 200
Bjørn, se Bjørn Olufssøn, Claus Erikssøn, Erik Bjørnssøn, Helene Johansdt, Johan Bjørnssøn, Niels Jenssøn
Björn Nilsson (Vinge) 559:28
Bjørn Olufssøn (Bjørn) 460, 462
Bjørnholm hgd (Djurs Sønder H) 185, 302, 452, 563:34
Blekinge 41-2, 45, 53, 144, 256, 259, 262, 301, 384, 393, 421, 465
Blekinge, landsting 301
Blik, se Jens Jakobssøn
Blome, Didrik 136
Bo Høg 31, 80, 111, 121-2, 256, 457
Bo Jonsson (Grip) 2, 13-5, 60, 66, 200, 298, 517:27, 517:28, 518:30, 518:40
Bo Knutsson (Grip) 14-5, 36, 164, 209, 550:30
Bo Mogenssøn (Lange), bisp i Aarhus (†1423) 8, 457-8, 515:20
Bo Stensson (Natt och Dag) 20, 25, 65, 83, 98, 124-5, 143, 211, 213-4, 281, 289, 294, 308, 347, 361, 527:3, 531:8
Bo Tygessøn (Dyre) 11, 517:9
Bodil, g. m. Thomas Pederssøn (Juel) 445-6
de Boeris, Gerhard 192, 546:16
Bogø (Mønbo H) 245
Bohus slot 2, 12, 14, 91, 164-7, 198, 209-10, 298, 323, 406, 411, 418
Bohus len 517:20
von Bokenfelde, Henrik 340
Bollnäs sogn, Helsingland 555:106
Boller hgd (Bjerre H) 33, 194, 449
Bollerup hgd (Ingelstads H) 451
Bologna, 514:27
Bolt, se Amund Sigurdsson, Aslak Bolt
Bomøve, se Peder Nielssøn Lange
Bonde, slægt 15, 342
Bonde, se Karl Knutsson, Karl Tordsson, Katarina Tordsdt, Knut Tordsson, Kristina Karlsdt, Magdalena Karlsdt
Bonde Jakobssøn (Thott) 13, 197
von Borcken, Hans 368
Borgholm 66, 98-9, 125, 143, 145, 158, 196, 392-3, 403-04, 423, 526:43, 582:87
Bornemann, Hans 167
Bornemann, Morten 154, 565:40
Bornholm 408-09, 414, 533:1
Borre, se Kresten
Boston, England 361
Brahe, se Barbara Thorkildsdt, Niels Pedersøn, Peder Axelssøn
Bramslykke hgd (Musse H) 416, 445
Bramstedt, Jakob 281-2, 284-5
Brandeken (Breyde), holl. skipper 193-4
Brandenburg 139, 228, 230, 235, 275, 278, 333, 349, 355, 407, 561:15
Brandt, se Laurids
Braunschweig-Lüneburg 278, 280, 561:2, 561:15
Bremen 154, 168, 251, 363, 521:43
Brems, se Bertel
Brest 141
Brielle 250, 576:14
Bringstrup hgd (Ringsted H) 267, 352, 453
Brockenhus, slægt 321
Broder Svensson (Baad af Halland) 53, 66, 197, 371, 524:34, 528:18
Broholm hgd (Gudme H) 357:12, 539:28
Brok, slægt 5, 261, 273
Brok, se Axel Lavessøn, Cecilie Jensdt, Esge Jenssøn, Johanne Nielsdt (Jensdt), Lave Brok, Lave Esgessøn
Bronchorst, Hans 196
Brostrup, se Jens
Brouwershaven 149
Brunla hgd (Vestfold Fylke) 99
Brusk herred 537:14
Brügge 192, 366
Brymle, se Jakob
Bryske, slægt 5
Bryske, se Abele Bryske, Gert Hartvigssøn, Iven Bryske, Jesper Bryske, Kirstine Hartvigsdt, Klaus Gertssøn
Brømsebro 205

Brømsehus 41, 53, 256, 523:22, 558:3
Bråde (nu Holsteinborg) (V. Flakkebjerg H) 147
Buchssen, Mattis 400
Bugge Nielssøn (Gyldenstjerne) 335
Bugislav IX, hg af Pommern-Wolghast 2, 20, 33, 40, 45, 50, 60, 65, 67-8, 70-1, 73-4, 76-82, 85, 87, 97, 101, 104-07, 110-1, 114-5, 117, 121-2, 125, 205, 277, 295, 344, 354, 367, 377, 382, 421, 427, 435, 447, 459-60, 524:46, 528:34, 530:5, 531:24, 531:30, 533:17, 574:30, 583:26
Buk, se Markvard, Oluf
Burammer, Bertold 76, 142, 279, 306-07, 317, 334
Bydelsbak (af Bregentved), slægt 298
Bydelsbak (af Breg.), se Albrekt Ottessøn, Hebla Albrektsdt, Valdemar Bydelsbak
Bydelsbak (af Torbenfeld), se Engelbrekt Albrektssøn, Kristine Engelbrektsdt, Mette Bertelsdt
Bygholm slot (Hatting H) 33, 256, 262, 395, 457
Bylow, se Detlev Johansson, Ermegård Johansdt, Ficke Bylow, Henrik Detlevsson, Ida Johansdt
Bylow Barsebek 361, 587:81
Bælt 186, 280-1
Bølle, se Claus Erikssøn
Børglum 32, 95, 102, 112, 136, 182, 186-7, 189, 193-4, 223, 231, 238-9, 258, 288, 335, 395, 405, 411, 449, 516:20, 546:42
Børglum stift 183, 238, 546:47
Börringe kloster (Vemmenhøgs H) 237
Bösst, oprører 545:32

Cecilia Dode 453, 517:17
Cecilie, Erik af Pommerns frille 79, 530:35
Cecilie, g. m. Wilhelm af Braunschweig 308
Cecilie, g. m. Aage Laxmand 518:33
Cecilie Bernikesdt (Skinkel) 118, 450
Cecilie Bosdt (Dyre) 149, 517:9
Cecilie Jensdt (Brok) 89, 448
Cecilie Jensdt (Uf) 518:45
Cecilie Nielsdt (Jernskæg) 13
Christence Axelsdt (Thott) 451
Christiern Pederssøn 38, 184-5, 522:48, 537:5, 545:20, 545:21, 578:2
Claesson, Jan (Muyl), holl. skipper 193-4, 547:22
Claus Erikssøn (Bjørn) 463
Claus (Niels?) Erikssøn (Banner, Bølle?) 118, 460, 536:12
Claus Markvardssøn (Rønnow) 13, 102-03, 112-3, 122, 137, 199, 215, 223-4, 246, 250, 256-7, 259, 262, 266, 281-2, 294, 302, 308, 311, 320, 322, 331, 352, 354, 360, 395, 417, 431-2, 441-2, 452, 460, bilag III, 517:26, 536:86
Compagni, Danske i København 362
Constitutio Valdemariana 385
Cruus, se Krus

Daa, se Henrik Henrikssøn, Oluf Henrikssøn
Dacia, Danmark(s Provincia) 228,-532:24
Dalarna 9, 333, 516:32
Dalby (Torne H) 246
Dalby kloster (Torne H) 75, 229
Dallund hgd (Skovby H) 450
Dammgarten, Preussen 49
Dan, se Lars
Daniel, profet 326, 568:46
Danzig 26, 42-3, 68-70, 76, 95-7, 119, 121-3, 129, 139-42, 147, 153-5, 167-9, 171, 173, 178-9, 189, 191, 202, 208, 213-4, 225, 235, 258, 279-80, 291, 293, 297, 305-06, 315, 317, 332-4, 336, 344-6, 350, 355, 363, 371, 386, 397, 400-02, 418, 421, 528:41, 531:19, 540:3, 540:6, 540:28, 543:4, 549:54, 550:27, 565:40, 576:14, 576:15, 582:79, 584:56
David, oprører 545:32
David Arildssøn (Quitzow) 152, 199-200, 541:31
Delmenhorst 385
Demstrup hgd (Gerlev H) 341
Detlev Johansson (Bylow) 14
Deventer 154, 196
Didrik den Lykkelige, greve af Oldenburg og Delmenhorst 385
Didrik Jenssøn (Quitzow) 461
Diernæs (V. Han H) 545:12
Ditmarsken 131, 545:32
Ditmeers uut Paye (skib fra Enchuysen) 194
Divis, Hans 365, 576:2
Djursland 185, 295, 537:41
Djursnäs, Østergötland 59, 66
Dode, se Cecilia
Dorn, Kristoffer 268
Dornbusch på Hiddensee 70
Dorothea, dronning g. m. Kristoffer og Kristian I 217, 228, 238, 247, 303-04, 307-11, 327-8, 332, 350, 375, 380-1, 385, 391, 400, 407, 409, 421-2, 461-2, 555:116, 564:12, 566:41, 579:15, 581:75, 587:78
Dorothea Eriksdt (Rosenkrantz) 239
Dorothea Herlufsdt (Snekken) 453
Dorothea Nielsdt (Rosenkrantz) 239
Dorpat 541:12, 571:18
Dorpat stift 339, 350, 420
von Dorsschen, Herman 194
Dragør (Sokkelund H) 189, 198, 250

Drake, se Jeppe
Dringenberg, se Henrik
Dronningholm godslen (Strø H) 11, 21, 118, 256, 450, 552:4
Duborg slot 112
Dudde, se Margrethe Pedersdt
Due, se Jens, Peder, Peder Mogenssøn
Dueholm kloster (Morsø Sønder H) 188, 228
Dume, se Margareta Lamprechtsdt
Dus, se Lage
Dyre, se Bo Tygessøn, Iver Jenssøn

Ebba Eriksdt (Krummedige) 12, 298
Ebbe Anderssøn (Ulfeldt) 446
Ebbe Galt 537:14
Ebbe Mogenssøn (Galt) 118
Ebbe Strangessøn (Bild) 457
Ebeltoft (Mols H) 262
Ebersten, se Albrekt af Neugarten, Hans af Neugarten, Philippa Hansdt, Vitslav af Ebersten
Eder, se Jens
Eggert Albrektssøn (Krummedige) 14-5, 464
Eggert Anderssøn (Ulfeldt) 459
Eggert Kristiernssøn (Frille) 21, 31, 38, 76, 86, 102, 122, 137, 179, 182, 186, 199, 204, 215, 223-4, 230-1, 243-4, 247, 250, 253, 256-7, 259-60, 267, 275-6, 278, 280, 282, 294, 302-04, 308, 311, 314, 320, 322, 331, 352, 354, 358-60, 379-81, 383-4, 395, 398, 405-06, 410-1, 416-7, 419-22, 431-2, 441-2, 444-7, 449, 459-60, 462, bilag III, 514:27, 556:10, 579:8, 587:74, 587:81
von Egloffstein, Henrik 215, 254, 294, 298, 303-06, 321, 328
Eindrid Erlendsson 22, 59, 97
Ejsbøl hgd (Haderslev H) 112-3, 536:86
Eka-ät, se Karl Magnusson
Ekholm, Vestergötland 398
Elben 135, 153, 169
Elbing 179
Elene, g. m. Peder Mogenssøn (Due) 448
Eler Nicolaussøn (Rønnow) 21, 187, 448, 452, bilag III
Elfsborg 21, 40, 53-4, 66, 98-100, 124, 146, 159, 164, 192, 198, 418
Elisabeth, g. m. Albrekt II 532:19
Elisabeth von Podebusk 340-1, 396
Elitze Jensdt (Finkenow) 451
Elleholm slot, Blekinge 41-2, 523:24
Ellen Henriksdt (Gyldenstjerne) 259-60, 356, 448, 452
Ellen Olufsdt (Lunge) 450
Ellinge hgd (Harjagers H) 12, 22, 45, 71, 126, 152, 161, 164, 196, 199-200, 245, 256, 259, 262, 332, 453, 514:27, 523:22
Elmelunde (Mønbo H), bispelen 529:35
Else af Hyby 232
Else Henningsdt (Kabel) 448
Else Holgersdt (Krognos) 304, 452
Else Pedersdt (Hegle 2) 288
Else Poulsdt (Laxmand) 449
van Elten, Johan 283, 286
Elvedgård hgd (Skovby H) 261
Emmerbølle (Langelands Nørre H) 445
Enchuysen 194
Engelbrekt Albrektssøn (Bydelsbak af Torbenfeld) 218, 294, 391, 517:20
Engelbrekt Engelbrektsson XV-VI, 9, 19-24, 26-7, 29, 34-5, 38, 41-5, 47, 49, 65, 67, 87, 93, 161, 254, 384, 426, 434, 516:33, 516:36, 519:10, 519:11, 520:1, 522:19, 523:16, 523:22, 525:59, 568:46
England 118, 217, 271, 349, 351, 582:105
Enköping 38
von Eppingen, Fritz 208-09
Erengisle Nilsson (Hammersta-ät) 15, 200, 209-10, 281, 288, 308, 347, 361, 517:28, 548:29, 562:4
Erfurt 514:27
Ericus Olai XV-VI, 38, 66-7, 125, 322, 346, 373, 380, 392-3, 512:2, 523:16, 523:17, 525:59, 525:61, 540:13, 572:3, 578:5, 580:50, 584:41
Erik II, den Yngre, hg af Stettin 109, 401, 421
Erik XIV, svensk konge 206
Erik Aagessøn (Thott) 261, 395, 459, 462
Erik Anderssøn (Banner) 188, 459
Erik Axelssøn (Thott) 11, 15, 161, 199, 403, 464, 542:19, 542:25, 548:40
Erik Bentssøn (Bille) 138, 308
Erik Birgerssøn (Stjärna), bisp i Strängnäs 289, 294, 308, 323, 391, 565:25
Erik Bjørnssøn (Bjørn) 458
Erik Erikssøn (Banner) 4, 187, 459
Erik Erikssøn (Gyldenstjerne) 13
Erik Ged 199-200, 259, 294, 464
Erik Iversson 412
Erik Jenssøn (Godov) 461-2
Erik Jenssøn (Løvenbalk) 187
Erik Jepssøn (Bille) 308
Erik Jönsson (Halkved-ät) 282, 561:36
Erik Kettilsson (Puke) 11, 14, 518:34
Erik Klipping, dansk konge 1, 117, 382
Erik Magnusson (Örnfot) 288
Erik Menved, dansk konge 1
Erik Nielssøn (Gyldenstjerne) d. Æ. 187, 546:41
Erik Nielssøn (Gyldenstjerne) 4, 26-7, 30, 32, 34, 37-8, 40-1, 47-8, 50, 64, 66-7, 69, 72, 77-80, 82-3, 86, 89-91, 102, 104, 107-10, 112-3, 115, 122, 128, 131, 136-7, 141-2,

149-50, 152-3, 156, 167, 178-80, 182, 187, 190-1, 193-4, 199, 204, 209, 211, 214-5, 223-4, 231, 250, 255, 257-8, 261, 264-5, 274, 282, 302, 307, 331, 335, 338-42, 358-60, 384, 386, 391, 396, 412, 427, 432, 435, 441, 449, 458-9, bilag III, 511:7, 522:38, 522:40, 541:11, 522:22, 552:2, 571:37, 575:30
Erik Nielssøn (Rotfeld) 102, 463
Erik Nilsson (Oxenstierna) 581:58
Erik Nilsson Puke 22, 27, 29, 35, 38-9, 47, 53-4, 66-7, 96, 371, 518:37, 520:1, 528:20, 528:21, 567:23
Erik Nipertz 12, 308, 336, 347, 357, 574:48
Erik Ottessøn (Rosenkrantz) 239, 259, 265, 309, 386, 394-5, 458, 555:135, 563:34
Erik Pedersson 295
Erik Pederssøn (Gyldenstjerne) 546:39
Erik Segebodssøn (Krummedige) 12, 25, 30, 32, 34, 36-7, 44, 50-1, 55-6, 63-4, 69, 71-2, 78, 81, 89-91, 103, 264, 298, 445, 451, 463, bilag III, 517:20, 525:20, 526:48, 568:28
Erik Sture 460, 464
Erik Sæmundsson 308, 316, 323, 347, 365-6, 373, 406, 413, 418, 586:61
Erik Turesson (Bielke) 13, 335, 347
Eriksgata 201, 548:38
Erlend Eindridesson 124, 210, 323, 347
von Erlichausen, Konrad – højmester (†1449) 142, 168, 173-4, 178, 195, 202-03, 208-10, 212-4, 278-80, 291, 304-07, 316-7, 333-4, 336-8, 342-5, 354-7, 364, 367-70, 372, 380, 392, 399-402, 405, 408-09, 412-4
von Erlichausen, Ludvig – højmester 420, 587:76
Ermegård Eggertsdt (Altena) 445
Ermegård Eggertsdt (Frille) 260, 460
Ermegård Johansdt (Bylow) 12, 14, 298, 449, 518:30
Ermland, Preussen 186, 545:32
Ernst III, greve af Hohenstein og Schauenburg 309
Erras, gods i Estland 339, 396-7
Eschenbach, Bayern 311
Esge Jenssøn (Brok) 30, 32, 44, 50, 52, 63-4, 69, 71, 86, 89, 102, 104, 110-2, 136-8, 182, 184-5, 187, 256-7, 259-60, 356, 448, 459, 461, bilag III, 545:25, 545:27, 545:28
Eskil Isaksson (Banér) 416
Eskil Mogenssøn (Gøye) 463-4
Eskil Nielssøn (Banner-Høg) 219
Eskil Slet 398
Eskilstrup hgd (Ringsted H) 453
Esrom kloster (Holbo H) 71, 237, 308
Essenbæk kloster (Sønderhald H) 76
Estland 67, 339-40, 342-3
Estrup hgd (Sønderhald H) 259, 448
Eufemia-viser 326
Eugen IV, pave 8-9, 26, 72, 89, 103, 183, 228, 230, 239, 327, 339, 532:24, 553:37
Europa 186, 216, 362, 429, 432, 438
Evert Johanssøn (Moltke) 32, 153, 203, 260, 356, 395, 405, 409-10, 452, 462-3, bilag III
Evert Markmand 31
Evert Moltke, marsk 264

Fader Ulfsson (Sparre) 416
Falk, se Ide Eskilsdt, Jens Eskilssøn, Katarina Jensdt, Kirstine Jensdt
Falkenberg slot 161, 542:23
Falster 245, 260, 395, 405, 463
Falsterbo slot 180, 254, 256, 464
Fargalt, se Ragvald Magnusson
Faurås herred 161
Felix V, pave 216, 226-9, 339
Ficke Johansson (Bylow) 14, 31, 209, 298, 332
Ficke Krus 567:14
Ficke van Vitzen 32, 454, 460, bilag III
Fikke Laurentssøn (Fikkesen) 86
Fikkesen, se Fikke Laurentssøn, Johan Fikkessøn
Filippus, oprører 545:32
Finkenow, se Elitze Jensdt
Finland 10, 12, 38, 49, 143, 145, 149, 158, 196, 200-01, 287, 290, 337-8, 371, 386, 446, 516:5, 545:32
Finn Lauridssøn (Harrendrupslægten) 381
Finnmarken 365, 515:4
Fjerritslev (V. Han H) 183
Flandern 153, 545:33, 547:26
Flemming, se Birgitte Joakimsdt, Ivan Flemming, Joakim Hermannssøn, Johannes Flemming
Flensborg 79, 107-08, 120, 354, 444, 446, 536:91, 558:41, 580:30
Flores og Blanzeflor 327
Flyinge (Torne H) 233, 572:12
Flynderborg, jvf Krogen (Helsingør slot) 461
Folen, arkivtårn på Kalundborg slot 223, 268
Folke Turesson (Bielke) 289, 308, 567:23
Follert van Knob 32, 260, 308-09, 321, 361, 364, 375, 395, 398, 415, 451, 461-2, bilag III
Follert Stampe 219
Folmer Mortenssøn (Gyrsting) 219, 256, 308, 381, 404, 415-6, 457, 531:31
Foss, se Iven, Otto
Franke, se Johan
Frankrig 94, 131, 217, 411
Fredebern, se Johan

Frederik II, markgreve af Brandenburg 139, 275, 277-8, 333, 355, 577:7
Frederik III, tysk-romersk konge 103, 218, 228-9, 287, 327, 344
Frederik, bisp af Regensburg 294
Frederik, hg af Bayern 216, 308
Frederik Barsebek 138, 216, 261, 352, 361, 415
Frederik Wardenberg 309, 464, 541:31
Frejlev kirke (Hornum H) 183
Frejstrup hgd (Ø. Han H) 184, 545:11
Frellav Kristiernssøn (Frille) 446, 464
Friesland 366, 546:33
Friis, se Hagen
Friis (våben: 3 roser), se Oluf Friis
Friis (af Rold), se Henrik
Frille, slægt 10, 261, 272-3, 302, 319, 331, 383, 395, 417, 428, 437, 445-6
Frille, se Eggert Kristiernssøn, Ermegård Eggertsdt, Frellav Kristiernssøn, Frille Hagensson, Hildeborg Kristiernsdt, Håkon (Hagen) Kristiernssøn, Johan Kristiernssøn, Kathrine Håkonsdt, Kirsten Kristiernsdt, Klaus Kristiernssøn, Kristiern Frellavssøn, Tale Kristiernsdt
Frille Hagensson 416
Frost, Poul 141
Frøs Herred 137, 536:89
Frøslev hgd (Stevns H) 118
Fuglsang hgd (Musse H) 72, 182, 450
Fuglse præstegård (Fuglse H) 238
Fyn 73, 78-81, 95, 97, 104, 106-07, 111, 115, 123, 174, 182-3, 189, 215, 224, 243, 245, 252, 255, 260-2, 347, 394, 432, 442, 446-7, 459, 556:10, 556:15, 558:31
Fyn, landsting 444-5
Färla, se Johan Karlsson
Færøerne 8, 147, 204, 347
Før 30
Fåborg 118

Galen, se Anders Jakobssøn Stygge, Niels Jenssøn, Tue Galen, Trud Pederssøn
Galt, se Anders Ebbessøn, Ebbe Galt, Ebbe Mogenssøn, Mogens Ebbessøn
Gavnø kloster (Hammer H) 360
Ged, se Erik
Gedser (Falster Sønder H) 118
Georg Quitzow 560:30
Gerlak Floor 119
Gerson, Johannes 226
Gerst, se Kolbjørn
Gert III, greve af Holsten 136, 138
Gert, greve af Oldenburg 392, 409, 413, 415
Gert Hartvigssøn (Bryske) 50, 86, 102, 104, 110-2, 119, 137, 182, 256-7, 448, 460, 463, bilag III
Gert Pederssøn (Gyldenstjerne), bisp i Børglum 5, 32, 95, 102, 104, 110, 112, 136, 138, 182, 186-9, 193-4, 215, 223, 238-9, 258, 335, 345, 391, 395, 405, 411, 449, bilag III, 515:20, 582:99
Gert Ryning 516:4
Gertrud Mogensdt (Munk) 450, 521:15
Gisela Henningsdt (Podebusk) 189
Gisleberga hgd (Onsjø H) 37, 524:58
Gladsaxe slotslen (Jerrestads H) 256, 463, 558:5
von Gleichen, Hans 389, 401
Glenstrup (Nørre) kloster (Nørhald H) 239
Gnadenberg kloster, Bayern 237, 240
Godov, se Anders Pederssøn, Erik Jenssøn, Jens Olufssøn, Jep Klaussøn, Oluf Pederssøn
Goos van Hitzacker 461
Gotenhof, Novgorod 300
Gotland 31, 34-6, 46, 58, 62-5, 67-8, 74-5, 79-80, 82, 88, 93-4, 96-101, 104, 106, 108, 114-5, 121, 123-5, 129-30, 135, 139-42, 146, 152-4, 156, 159, 162, 167, 171-2, 176, 201-02, 208-09, 212-4, 221-2, 259, 266-7, 270, 276-9, 281-2, 284, 286-90, 293, 295-8, 300, 306, 315, 317, 324, 330-7, 340, 342, 344-56, 361, 365, 367-75, 377-8, 380, 382, 384, 389, 391-3, 395-405, 407-09, 411-9, 422-4, 429-31, 438-9, 441, 465, 516:35, 522:32, 527:9, 549:24, 563:12, 572:8, 573:22, 577:11, 582:78, 584:35, 584:1, 585:2, 586:50, 586:51
Gotskalk Anderssøn (Hagen) 340, 396
Gotskalk Barsebek 531:16
Gottorp 278, 580:30
Gottskalk Bengtsson (Ulf) 548:29
Gottskalk Kæneksson, bisp i Holar 204
Grabow, Morten 567:11
Gram herred 137, 536:89
Greger Bengtsson (2 Snedbjälker) 308
Greger Mattsson (Lillie) 306
Greifswald 71, 97, 337
Gren, slægt 289
Gren, se Magnus Stensson
Grenå 199, 254
Grenå Mølle 199
Griis, se Joakim
Grimstrup (Musse H) 239
Grip, se Bo Jonsson, Bo Knutsson, Katarina Knutsdt, Knut Bosson, Margareta Bosdt
Grip Jenssøn (Jernskæg) 118
Gripeshorn, Henrik 32, 177, 521:8, 521:9, 521:11
Gripsholm (Södermanland) 14, 73, 78, 332, 518:29

Grove, Ludolf – bisp på Øsel 338, 343, 402
Grubbe, se Peder
Grubendal, se Klaus, Henneke
Grønbæk kirke (Lysgård H) 238
Gråbrødreholmen, se u. Stockholm
Gudme herred 251
Gudumlund (Fleskum H) 230
Guldbrandsdal, Norge 324
Gumsehuvud, se Gustav Karlsson
Gunde Nielssøn (Lange) 219, 308, 458
Gunnar Eriksson, bisp i Stavanger 323, 357, 361
Gunnar Holk 44, 210, 301, 308, 347, 570:23, 572:14, 587:81
Gunnar Torgardsson, bisp i Hamar 204, 406
Gurre (Gorge)(Lynge-Kronborg H) 79, 120, 530:16
Guse Nilsson (Baad) 547:8
Gustaf Bertelssøn 548:29
Gustav Algotsson (Sture) 164, 288
Gustav Anundsson (Sture) 164, 192, 281-2, 284, 288-9, 561:35
Gustav Eriksson (Puke) 548:29
Gustav Karlsson (Gumsehuvud) 289, 308, 386
Gustav Laurensson (Snedbjälke) 42, 357, 574:48
Gustav Olofsson (Stenbock) 355, 357, 567:23
Guttorm Eyvindsson 301, 308
Gyldenstjerne, slægt 5, 10, 89, 92, 112, 115, 138, 142, 149-150, 152, 155, 160, 182, 184, 188-9, 194-5, 199, 214, 219-21, 225, 234-5, 250, 257-61, 264-5, 272-3, 284, 300, 302, 318, 331, 335, 339-42, 345, 350, 356, 381-4, 386, 390, 395-7, 411-2, 416-7, 422, 428-32, 437-9, 441-2, 582:110
Gyldenstjerne, se Anders Erikssøn, Anders Pederssøn, Bugge Nielssøn, Ellen Henriksdt, Erik Erikssøn, Erik Nielssøn d. Æ., Erik Nielssøn, Erik Pederssøn, Gert Pederssøn, Henrik Knudssøn, Karen Pedersdt, Kirsten Pedersdt, Kirstine Eriksdt, Kirstine Henriksdt, Knud Henrikssøn, Niels Erikssøn, Niels Pederssøn, Oluf Pederssøn, Peder Erikssøn, Peder Nielssøn, Sophie Henriksdt
Gyllebo hgd (Jerrestads H) 451
Gylta, se Bengt
von Güntersberg, Eckard 368, 370
Gyrsting, slægt 5, 250, 261, 272-3
Gyrsting, se Anders Jenssøn, Folmer Mortenssøn, Morten Jenssøn, Naune Jenssøn
Gädda, se Johan
Gærds herred 161
Göksholm hgd (Stora Mellösa sogn, Askers H) 47
Gørvel Andersdt (Lunge) 449
Gøye, se Eskil Mogenssøn, Henrik Staverskov, Jens Mathiassøn, Kathrine Krag, Mogens Axelssøn, Oluf Axelssøn
Gåsetofte hgd og by (Arts H) 342

Haag 170
Haarlem 545:33
Habsburg, fyrstehus 88
Haderslev 22-4, 30-1, 63, 86, 101, 107, 112-3, 136-7, 341, 348, 393, 410, 423, 520:5
Haderslev slot 113
Hadewerk, Tymme 47-8
van Hafn, se Katarina Klausdt
van Hagen, se Abele Albrektsdt, Albrekt Anderssøn, Gotskalk Anderssøn, Henning van Hagen, Henning Albrektssøn, Herman van Hagen, Niels Gotskalkssøn
Hagen Friis 75
Hagenske godser, (jvf Erras og Amma) Estland 265, 284, 300, 339, 341, 396, 412, 571:41, 571:51
Hagenskov (nu Frederiksgave) (Baag H) 78, 80-1, 260, 459
Hak, se Anders Anderssøn, Kirsten Andersdt, Mogens Hak, Sophie Andersdt
Halkved-ät, se Erik Jönsson
Halland 10-1, 23, 27, 35, 41, 50, 81, 197, 384, 464
Hallelev hgd (Slagelse H) 46
Halmstad 24-31, 33-6, 41, 52, 59, 61, 63, 72, 160-3, 167, 205-06, 301, 379, 388, 390, 398, 407, 409, 412-3, 417-21, 423-4, 523:22, 530:41, 567:26, 581:60
Halmstad herred 162
Halteren, Bernd 149, 541:14
Halvard Gråtop 93
Hamar 99, 204, 406
Hamburg 19, 43, 49, 70, 110, 119, 134-5, 153, 168, 194, 349, 373, 392, 521:40, 525:63, 529:7, 540:4
Hammar hgd (Gærds H) 25, 259, 361, 449
Hammershus, Bornholm 123
Hammersta hgd, Södermanland 15
Hammersta-ät, 15, 289, 548:29
Hammersta-ät, se Algot Erengislesson, Birgitta Nilsdt, Erengisle Nilsson, Ingeborg Nilsdt, Märta Nilsdt, Nils Erengislesson
Hammon Cromethi (!) 324-5
Hamsfort, Cornelius 381, 530:41
Han herred 183-4, 187-9, 258, 546:42, 546:47
Hannæs (Hannes), Han herred 184, 187-9, 545:12
Hans, dansk konge 34, 246, 248, 253, 263, 268, 362, 394, 460, 551:6, 564:12
Hans, markgreve af Brandenburg 303-08,

311, 316-7, 333-5, 337, 343, 345-6, 354-6, 361, 364, 367-8, 372, 374, 380, 398-9, 405, 564:11, 579:11, 584:49
Hans, greve af Ebersten og Neugarten 4, 12, 14, 21-2, 32, 34-5, 44, 63-4, 66, 68, 71, 73, 75-6, 78-9, 89-90, 106-07, 118, 124, 130, 142, 200, 256, 260, 288, 291, 294, 298, 302, 318, 332, 334-5, 345, 347-51, 395, 432, 441, 449, 460, bilag III, 514:24, 518:30, 567:11, 569:2
Hans, gråbrodermunk 237
Hans Freyse 371
Hans Hillebrandsson 549:7
Hans Jyde (Jan Jutte) 193-5, 335, 547:20
Hans Krukow 301, 308, 347, 357, 568:27
Hans Krøpelin 4, 11, 21, 24-6, 31, 33, 37, 40-1, 43-4, 46-8, 61, 73-4, 82, 100, 106, 108, 123-4, 143, 298, 514:24, 515:5, 517:10, 520:26, 521:3, 521:14, 522:38, 522:39, 524:56, 525:15, 529:45
Hans Laksmand, se Johannes Laxmand
Hans Lerke 459
Hans Mule 298, 563:44
Hans Myndel 177, 246
Hans Navl 461
Hans Pabe 230
Hans Pøiske 463
Hans Skriver 371
Hans Wilde 524:56
Haraldsborg slot (Sømme H) 263, 310, 461
Haraldskjær, se Anders Friis, Jep Friis
Harbou, se Knud Nielssøn, Niels Nielssøn
Hardanger 324, 572:14
Harrendrup, se Finn Lauridssøn
Harrien, Estland 338, 343, 412-3
Harsyssel 185
Hartvig Hesten 261
Hartvig Krummedige 210, 308, 316, 321, 323, 347, 357, 405-7, 418, 421, 566:49, 568:27, 567:28, 572:14
Has, se Berete Trudsdt, Jens Grim, Knud Trudssøn, Oluf Trudssøn, Trud Has
Hasnæs hgd (Mols H) 262
Hastrup hgd (Nørvang H) 112, 450
Hattenick, Henrik 368-72, 400
Hebele Lydekesdt 449
Hebla Albrektsdt (Bydelsbak af Bregentved) 14, 298
Hedemarken 124
Hedvig, g. m. Didrik d. Lykkelige 385
Hegle 2, se Else Pedersdt, Peder Aagessøn
Heidelberg 514:27
Heiligenhafen 321, 361, 372-4, 378
Helene Folmersdt (Lunge) 14, 449
Helene Johansdt (Bjørn) 448
Helgesen, Poul 207
Hellerup hgd (Vinding H) 252
Hellige Grav, Jerusalem 324-5
Helmig Tanghe 191, 566:49
Helsingborg 7-8, 147, 151, 160, 249, 288, 417, 419, 524:31, 541:8
Helsingborg slot 41-2, 80-1, 96, 119, 130, 135, 139, 146-9, 159, 256, 260, 363, 375, 464
Helsingborg stadskirke 541:8
Helsingør 76, 79-80, 149, 237, 262, 315, 363, 530:16
Helsingør slot (Krogen) 79-81, 96, 119, 122, 130, 135, 140, 147-9, 256-8, 260, 265, 321, 362-3, 375, 461, 531:16
Henneke Grubendal 31, 517:20
Henning, bisp på Færøerne 204
Henning, bisp i Riga 339
Henning Albrektssøn (Hagen) 340-1, 396
Henning van Hagen 80, 122, 215, 256, 281, 361, 445, 462-3
Henning Henningssøn (Podebusk) 13, 32, 69, 89-90, 452, bilag III, 517:23, 517:25, 532:26
Henning Kønigsmark 4, 514:24
Henning Nielssøn (Ulfeldt), bisp i Odense 132, 138, 179, 215, 219, 223, 228, 230, 239, 244, 303, 336, 352, 384, 386, 391, 418, 453, bilag III, 514:27, 539:28, 557:23, 564:8, 575:30
Henning Podebusk, drost 13, 264
Henning Podebusk d. Yngre, se Henning Henningssøn
Henning Pogwisch 14
Henning Wodarges 464, 523:22
Henrik IV, engl. konge 362
Henrik VI, engl. konge 246, 251, 271, 365, 411, 557:19
Henrik, hg af Bayern-Landshut 294
Henrik, hg af Braunschweig-Lüneburg 277, 352
Henrik II, greve af Holsten 349, 573:22
Henrik, hg af Mecklenburg 277
Henrik d. Ældre, hg af Mecklenburg-Stargard 68, 528:34
Henrik, bisp i Reval 340
Henrik Barsebek 309, 361, 415, 570:26
Henrik Bertelssøn 548:29
Henrik Bitz 201, 338, 416, 548:41
Henrik Detlevsson (Bylow) 14, 298, 332
Henrik Dringenberg 262
Henrik Friis (af Rold) 460
Henrik Fynne 461
Henrik Henrikssøn (Daa) 294
Henrik Hjärne 332
Henrik Jenssøn (Reventlow) 183
Henrik Knudssøn (Gyldenstjerne) 86, 102, 104, 110, 112, 119, 137, 147, 153, 178-9,

182-3, 188, 190, 193-4, 203, 215, 223-4, 256, 258-9, 262, 282, 294-5, 307, 335, 345, 356, 360, 381, 394-5, 419, 449, 457-8, bilag III
Henrik Meinstrup 461
Henrik Pors (af Langeland) 80-1, 122, 444-7, 459, 588:31
Henrik Rantzau 113, 458
Henrik Richelt 412
Henrik Skakt 163-4, 166, 308
Henrik Skarsow 587:81
Henrik Staverskov (Gøye) 282
Henrik Styke 518:30
Henrik Tagessøn (Reventlow) 183-7, 189, 302
Herluf Skave 462
Herman, – Morten Jenssøn (Gyrstings) knægt 120
Herman van Hagen 21, 30, 32, 38, 50, 65-6, 450, bilag III
Herman Molteke 210, 413
Herman Rynkeby, bisp i Viborg (†1437) 71, 452, bilag III, 529:13
s'Hertogenbosch 251, 557:15
Hertze, Johan XV, 308-09, 512:5
Hesten, se Hartvig
Heusden, Frankrig 149-50
Hevringholm hgd (Sønderhald H) 112
Hiddensee, ø nær Rügen 70-1, 77, 529:1
Hids herred 185
Hildeborg Kristiernsdt (Frille) 445
Hildeborg Skinkel (søblad) 381
Hildesheim 120
Hille Uddsdt 15
Hillerslev slot 184, 188, 256, 457
Hillerslev herred 189
Himmerland 183-4, 188
Himmersyssel 185
Hindsgavl slot 78, 80-1, 97, 122, 215, 230, 243, 256, 259, 352, 354, 381, 446-7, 459, 531:31
Hirkanien (!) 324-5
van Hitzacker, se Goos
Hjelm, ø (Mols H) 262
Hjuleberg hgd (Årstads H) 200, 453
Hjärne, se Henrik, Jon, Merete Jonsdt
Hjørring 545:18
Hogenskild, se Peder Pederssøn
von Hohenstein, se Ernst III, Margrethe
Hohenzollern, fyrstehus 303
Holar, Island 204
Holbæk slot (Merløse H) 256, 261, 461
Holenberg, Bayern 311
Holk, se Ide Lydersdt
Holland 128, 130-1, 140, 142, 147-51, 153-4, 160, 166, 168-70, 172-3, 177, 181, 190-5, 219-20, 251, 288, 335, 364, 366, 539:39, 542:39, 545:33
Holstebro 187
Holsten 4, 371
Hoorn 193-5, 251, 335, 367
Hornbæk sogn (Sønderlyng H) 238
Horsens 11, 19, 23, 112, 252, 256, 262, 395, 397
von Hove, Meynart 193-4
Huitfeldt, Arild XI, 33, 74, 80-1, 86, 88, 94, 96-7, 120, 138, 183, 205-7, 215, 218, 230, 235, 243, 379, 381, 383, 511:10, 526:49, 527:24, 530:41, 531:1, 537:5, 538:26, 540:17, 545:25, 565:25, 579:17, 580:28, 581:58
Hvas, se Jens
Hvidding herred 137, 536:89
Hvide, se Anna Andersdt, Inger Andersdt, Peder Ovessøn
Hvidkilde hgd (Sunds H) 452
Hyby (Bara H) 232
Hyby fang 232
von Hürnheim, Walther 294
Hæckaberga hgd (Bara H) 450
Hærløv hgd (Gærds H) 453
Høg, se Bo
Højstrup, len (Stevns H) 460
Hønborg slot (Elbo H) 81, 256, 457, 531:31
Håkon VI, norsk konge 248
Håkon Kristiernssøn (Frille) 12, 446, 516:4
Hålogaland 365

Ida Johansdt (Bylow) 14
Ide Eskilsdt (Falk) 121
Ide Lydersdt (Holk) 450
Ide Nielsdt (Banner) 259
Idö, Småland 293, 529:49
Idösund 529:49
Indien (India) 326
Ingeborg, dt af grev Gert 573:19
Ingeborg Gregersdt (Aspenäs-ät) 14, 517:28
Ingeborg Ivarsdt (Rød) 11, 453
Ingeborg Kristiernsdt (Vendelbo) 452
Ingeborg Nilsdt (Hammersta-ät) 15
Inger Andersdt (Hvide) 258, 449
Isabella, hertuginde af Burgund 194
Island 204, 250-1, 361, 365, 557:17
Ivan Flemming 37, 49
Ivan Løveridder 327
Ivar Nilsson (4-delt skjold) 11
Iven Bryske 460, 463
Iven Foss 71, 80, 86, 90-1, 95, 103, 138, 179, 267, 270, 444, 449, bilag III, 532:3
Iver Axelssøn (Thott) 162, 196, 199, 332, 384, 395, 453, 465, bilag III, 542:25
Iver Jenssøn (Dyre) (Jysk linie) 80, 120-1, 256, 461

Iver Pederssøn (Juel) 445
Iversnæs hgd (Vends H) 445

Jakob Brymle 462
Jakob Glashagen 128, 136, 538:1, 561:36
Jakob Ingemarssøn Tiby 11, 517:7
Jakob Nielssøn (Basse) 30, 32, 86, 89, 102, 138, 448, bilag III
Jakob Ravn 257, 460
Jakob (Jeppe) Therkildssøn 458
Jakob Ulfeldt 383
Jakob Ulvsson, ærkebisp i Uppsala 236
Jansson, Claes 193
Jens Anderssøn (Lodehat), bisp i Roskilde (†1431) 3, 6-7, 231, 269, 270, 515:6
Jens Bengtsson, lagmand 301
Jens Brostrup, ærkebisp i Lund 236
Jens Due 264, 517:23
Jens Due (Thott) 308-09, 398
Jens Eder 123, 308, 537:44
Jens Erikssøn (Lykke) 11, 14, 333
Jens Eskilssøn (Falk) 13, 517:21, 560:41
Jens Gregerssøn 559:29
Jens Grim (Has) 13, 20-2, 31, 33, 37, 45-6, 50-2, 64-5, 70, 72, 89, 91-2, 103, 108, 116, 118, 121, 126-9, 137, 155, 179, 186, 231, 256, 291, 310, 362-3, 450, 463-4, bilag III, 517:23, 521:14, 529:7, 558:5, 576:32
Jens Hvas 86
Jens Iverssøn (Lange), bisp i Aarhus 11, 229-30, 418-9, 451, bilag III, 521:12, 584:43
Jens Jakobssøn (Blik), bisp i Oslo 2, 6-7, 9, 30, 32-3, 43-4, 75, 93-4, 108, 146, 152, 163, 204, 282, 288, 308, 312, 323, 347, 357, 405-06, 521:1, 521:14, 533:11, 561:38, 572:12
Jens Jenssøn, se Jens Olufssøn (Godov)
Jens Kanne 459
Jens Madssøn (Munk m. vinranke) 219
Jens Mathiassøn (Gøye) 460
Jens Mathiassøn (Ulfeldt) 462
Jens Olufssøn (Godov) 239, 526:43
Jens Pederssøn (Jernskæg), bisp i Roskilde (†1448), 9, 21, 23, 25-6, 30, 32, 34, 44, 49-50, 63-4, 72, 81, 95, 103, 107, 115, 119-21, 123, 126-8, 131, 139, 152, 167, 171, 179, 181-2, 190-1, 193, 203, 211, 214-5, 229-31, 236, 254, 260-1, 268-71, 288, 291, 303, 311, 314, 336, 353, 360, 363, 365-6, 373, 375, 380, 384, 386, 391, 393, 395, 432, 442, 450, 462, bilag III, 524-41, 525:67, 525:3, 529:8, 529:21, 531:1, 535:40, 536:4, 538:32, 541:31, 544:32, 547:28, 549:3, 576:35
Jens Pederssøn (Jernskæg) af Skjoldenæs 462
Jens Poulssøn 458
Jens Rudbek 232, 464
Jens Skulessøn 41-2, 144, 147, 523:26
Jens Torbernssøn (Sparre i Sjæll) 75, 80, 91, 108, 121-2, 256, 267, 282, 303, 352, 360, 395, 410, 446, 453, 461-2, bilag III, 537:37
Jens Tranekær 516:5
Jep Anderssøn (Lunge) 32, 138, 203, 219, 260, 361, 363, 395, 411, 416, 419, 451, 461, bilag III
Jep Friis (Haraldskjær) 187, 459
Jep Henrikssøn (Ulfstand) 294
Jep Jenssøn (Ravensberg) 263, 461, 463
Jep Klaussøn (Godov) 384
Jep Lang 461
Jeppe Drake 333
Jernskæg, slægt 5, 118, 127, 182, 219-20, 234
Jernskæg, se Anders Nielssøn, Cecilie Nielsdt, Grip Jenssøn, Jens Pederssøn, Jens Pederssøn af Skjoldenæs, Poul Jenssøn
Jersø, Norge 124
Jerusalem 326
Jes Quie 458
Jesper Bryske 102
Jesse Knutsson 558:3
Jesse Pederssøn 461
Joakim, hg af Stettin 414
Joakim Erikssøn, se Joakim Henrikssøn
Joakim Hermanssøn (Flemming) 32, 102, 137, 149, 153, 199, 258, 260, 294, 361, 363, 393, 395, 398, 411, 420, 449, 461, 464, bilag III, 562:47
Joakim Griis 263, 462
Joakim Henrikssøn (Reventlow) 102, 517:19
Joakim Kørning 416
Joakim Rønnow 269
Joakim Schepelitz 30, 32, 90, 452, bilag III
Johan III, hg af Neumarkt 85, 117, 212, 227, 240, 327
Johan, hg af Sagen 565:29
Johan Bjørnssøn (Bjørn) 32, 118, 138, 216, 218, 256, 262, 282, 294, 354, 395, 410, 448, 457-8, bilag III
Johan Fikkessøn 461, 463
Johan Franke 124
Johan Fredebern XV-VI
Johan Gädda 333, 347, 548:29
Johan Hvitkop (Krummedige) 262, 460, 559:27
Johan Karlsson (Färla) 149, 281, 294, 298, 338, 347, 361, 403, 416, 524:58, 547:1
Johan Kristiernssøn (Frille) 260, 288, 381, 395, 410, 417, 445, 449, 463, bilag III
Johan Molteke 413
Johan Oxe 461-2, 464
Johan Rantzau 252, 309

Johan Skarpenberg 458
Johan Ummereise 99, 124, 146, 152
Johan Venstermand 460
Johanne Andersdt (Panter) 448, 459
Johanne Hansdt (Podebusk) 259
Johanne Nielsdt (Bild) 451
Johanne Niels(Jens)dt (Brok) 453-4
Johannes, kardinal 94
Johannes, presbyter i Indien 326
Johannes af Europa 324-6
Johannes Flemming 335
Johannes Palnessøn (Munk) 458
Johannes Pederssøn (Laxmand), ærkebisp i Lund (†1443) XI, XIII, 5, 11, 26-7, 34, 42, 45-6, 50, 59, 71, 74-5, 78, 81, 85, 92-7, 101-04, 110, 112, 115, 118-9, 121-3, 126-8, 131-9, 141-2, 144-53, 156, 167, 169-72, 175, 177, 179, 181-2, 186, 189-93, 195-6, 203-4, 210-1, 214-7, 220, 222-6, 228-9, 232-5, 242, 249, 257, 259, 265, 269-70, 272, 329, 340, 390, 432, 442, 447, 451, 464, bilag III, 514:27, 520:20, 533:1, 538:32, 540:17, 550:1, 551:11, 554:71, 554:88, 554:103
Jon, bisp på Færøerne 347
Jon Hjärne 204, 517:16
Jon Jenssøn (Gere) 22, 37, 40, 47, 524:58
Jon Marteinsson 14
Jordan Pleskov 195, 547:26
Juel, slægt 445
Juel, se Anna Iversdt, Iver Pederssøn, Peder Juel, Thomas Pederssøn
Jul, se Tue Nielssøn
Jungshoved slot (Baarse H) 121, 256, 260, 461
Jusse Olofsson 403
Jylland (Jutlande) 76, 80, 86, 92, 104, 106, 108-09, 123, 174-5, 183-6, 188, 193-4, 211, 215, 224, 238-9, 244, 250, 258, 341, 354, 357, 383, 393, 432, 437, 442, 451, 454, 457, 560:25
Jylland, se også Nord-, Nørre- og Vestjylland
Jytte af Øverup 448
Jämtland 310
Jätsberg hgd, Värend 15
Jönköping 91, 123, 126-9, 143-4, 155, 264, 270, 322, 332, 335, 361, 374, 379, 538:26, 538:32, 542:15
Jöns Bengtsson (Oxenstierna), domprovst og 1448 ærkebisp i Uppsala 164, 388-9, 391, 565:25, 578:5
Jöns Håkansson, ærkebisp i Uppsala (†1432) 7-8
Jöns Karlsson til Berg på Ön 308
Jöns Krabbe 333
Jöns Lage Posse 159, 295, 361, 403, 416, 550:38
Jöns Nielsson (Svarte Skaaning) 43, 74, 123-4, 126, 524:37, 526:44, 538:10, 538:22, 538:23
Jöns Tykesson 295
Jørgen Lauridssøn (Oxe) 288, 404, 461
Jørgen Rud 462
Jösse Eriksson, se Jens Erikssøn (Lykke)

Kaas, se Niels af Taarupgård
Kaas (Mur), se Ove Ovessøn
Kabel, slægt 5
Kabel, se Else Henningsdt, Klaus Kabel, Lyder Kabel
Kabel af Tåstrup, se Niels Lauridssøn
Kaldæa 324-5
van Kalen, se Mathias
Kalmar XII, 28, 31, 33, 36, 41-3, 47-52, 55-6, 58-9, 61-2, 64-70, 73-4, 76-8, 81-3, 85, 87, 90, 98-101, 103-04, 107, 110-1, 114-5, 118, 123-4, 126-7, 129, 142-8, 155-6, 158-9, 162-7, 171-2, 174-7, 180-1, 190, 196-9, 203, 205-06, 220, 235-6, 270, 281-2, 289, 293-5, 297-8, 300-02, 309, 319, 343, 350, 379, 382, 384, 390, 397, 408-09, 419, 422-3, 427, 432, 435-6, 442, 511:13, 519:26, 523:8, 525:14, 525:17, 526:43, 526:48, 526:49, 527:3, 527:9, 529:1, 534:21, 538:26, 540:8, 547:1, 547:2, 547:8, 549:54, 561:35, 563:26, 564:55, 575:13
Kalmar kloster 563:44
Kalmar len 53, 124
Kalmar slot 20-1, 34, 37, 40, 64-5, 83, 91, 98, 100, 125, 127, 143, 281, 289, 540:8
Kalteisen, Henrik 568:46
Kalundborg 44, 75, 128, 136, 235, 288, 562:67
Kalundborg slot 6, 73, 80, 91, 104, 108, 121-3, 256-8, 260, 263, 267-9, 357, 461, 524:41, 524:46, 562:47
von Kalven, Wilhelm 281-2, 284-5, 309, 312, 357
Kalvslund herred 137, 536:89
Kalø slot 80, 111, 122, 185, 256, 301, 457
Kammin stift 277
Kampen 168-70, 363-4, 366, 543:4, 576:3
Kanawer, Otto 268
Kanne, se Jens
Kantzow, Thomas 97
Karen Andersdt (Hak) 323
Karen Eilersdt (Rantzau) 449
Karen Elersdt (Rønnow) 259
Karen Pedersdt (Gyldenstjerne) 187
Karl Aagessøn (Skytte) 463
Karl Knutsson (Bonde) XIV-VI, 11-3, 24, 36, 38-9, 42, 46-7, 49, 66, 74, 82, 85-6, 96, 98-100, 115, 124-8, 143-5, 147, 152, 156, 158, 160-5, 196, 199-201, 206-08, 219, 221,

246-7, 257, 289-90, 298-300, 306, 310, 318, 322, 326, 332, 334, 337, 339, 342-3, 345-7, 350, 355, 357, 371, 376, 379, 385-93, 396-8, 402-10, 412-25, 427, 429, 436-7, 439, 512:6, 517:7, 522:35, 523:16, 524:61, 528:21, 529:49, 531:6, 531:16, 534:6, 534:9, 534:16, 534:20, 540:8, 542:15, 548:40, 559:8, 562:10, 563:18, 564:21, 568:36, 570:23, 571:37, 571:39, 571:41, 580:47, 580:50, 580:51, 581:58, 581:66, 581:68, 582:87, 584:35, 584:43, 586:73
Karl Knutsson (Örnfot) 49
Karl Kristersson (Vasa) 12, 98, 143
Karl Magnusson (Eka-ät) 333, 416
Karl Markmand 309
Karl Tordsson (Bonde) 99, 143, 145, 149, 200, 204, 517:9, 538:8
Karlskrona 41
Kastelholm slot 39, 53, 143, 200, 214, 289
Katarina af Pommern-Stolp 85, 87, 117, 327, 530:5, 550:19
Katarina Axelsdt (Krognos) 11, 453
Katarina Holmgersdt (Ulv) 14
Katarina Jensdt (Falk) 13, 453, 517:25
Katarina Klausdt (van Hafn) 450
Katarina Knutsdt (Grip) 14
Katarina Laurensdt (Aspenäs-ät) 11, 14, 127
Katarina Stensdt (Bielke) 12, 14, 127, 453
Katarina Tordsdt (Bonde) 11
Kathrine Håkonsdt (Frille) 12, 445, 451, 517:19
Kathrine Jensdt (Rud) 121, 450, 558:5
Kathrine Krag (Gøye) 11
Kattegat 172
Kazimir IV, polsk konge 380
Keld, foged på Falsterbo 464
Keld, foged på Skivehus 458
Keld Axelssøn (Thott) 22, 199, 548:22
Keld Nielssøn (Algudsen) 461
Kielerbugt 372
Kindaholm, Vestergötland 398
Kinds herred (Vestergötland) 15
von Kinsberg, Frederik 266, 321, 380
von Kinsberg, Hans 333, 336, 569:15
Kirsten Andersdt (Hak) 259
Kirsten Kristiernsdt (Frille) 445
Kirsten Kristiernsdt (Skram) 451
Kirsten Pedersdt (Gyldenstjerne) 187, 450
Kirsten Pedersdt (Thott) 521:15
Kirstine Eriksdt (Gyldenstjerne) 340, 396-7
Kirstine Hartvigsdt (Bryske) 450
Kirstine Henriksdt (Gyldenstjerne) 102, 452
Kirstine Jensdt (Falk) 13, 69, 452, 517:25
Kirstine Pedersdt (Oxe) 121
Klara Mattsdt (Lillie) 11, 15
Klaus Gertssøn (Bryske) 460
Klaus Grubendal 461
Klaus Henrikssøn (Skade) 415
Klaus Jonssøn (Lange) 457, 522:15
Klaus Josefssøn 459
Klaus Kabel 523:22, 558:3
Klaus Kristiernssøn (Frille) 445
Klaus von Lanken 41-2
Klaus Nielssøn (Sparre i Skåne) 12, 22, 31, 71, 126-7, 138, 144-5, 152, 156, 161-2, 164, 196, 199-200, 245, 256, 259, 262, 294, 298, 308, 332, 384, 390, 395, 419, 453, 464, bilag III, 514:27, 517:17, 523:22, 541:17, 559:28
Klaus Podebusk 282
Klaus Ryting 307, 335, 564:21
Klement-fejden 185-6
Klitmøller (Hillerslev H) 188
Klitten (V. Han H) 188-9
Knabstrup hgd (Merløse H) 451
Knivholt hgd (Vennebjerg H) 451
Knob, se Follert, Oluf Jakobssøn
Knud, skipper og tolder i Ribe 193, 558:42
Knud Henrikssøn (Gyldenstjerne) 188, 219, 255, 335, 381, 390, 457, 459, 579:19
Knud Mikkelssøn, dekan og 1450 bisp i Viborg 215-6, 223, 228, 266-7, 271, 275-6, 278, 280, 290-1, 302, 308, 311, 319, 332, 335, 347, 356, 386, 393, 395, 404, 411, 452, 460, bilag III, 514:27, 556:7
Knud Nielssøn (Harbou) 150
Knud Sakstrup 42, 524:31
Knud Trudssøn (Has) 294, 308-09, 398, 464-5
Knudstrup hgd (Løve H) 258, 449
Knut Bengtsson (Vinstorpa-ät) 548:29
Knut Bosson (Grip) 12, 14, 518:29, 518:30
Knut Bosson (Natt och Dag), bisp i Linköping (†1436) 19-20, 27-9, 39
Knut Jonsson (3 rosor) 27
Knut Stensson (Natt och Dag) 308
Knut Tordsson (Bonde) 12
Koblenz 240
Koch, Reimar XV, 563:37
Kogsbølle hgd (Vinding H) 446
Kokkedal hgd (Ø. Han H) 184
Kolberg, Pommern 142, 277, 283, 286, 295, 562:47
Kolbjørn Gerst 124, 146, 152, 163-4, 166, 204, 209-10, 308, 316, 323, 332, 347, 357, 406-07, 550:27, 574:48
Kolding XV, 128-9, 131, 133, 135-6, 138-9, 148, 155, 215-6, 237, 254-6, 270, 302, 352, 354, 531:31, 539:49, 572:54
Kolding bro 393
Kolding slot 80-1, 113, 122, 133, 187, 193-4, 256-8, 263, 394, 457
Kolding Å 137

Kongeå 113
Konstantinsborg, se Stadsgård
Konstanz-koncilium 240, 526:38
Koporje, Rusland 337, 343, 541:12
Korfitz Tønnessøn (Rønnow) 260, 309, 356, 395, 398, 452, 461, bilag III
Korner, Herman XV, 44, 70, 73, 512-2, 512:3, 512:4, 524:39
Korshavn 407
Korsholm slot 196, 201
Korsør 86, 88-90, 92, 95, 100-01, 115-6, 444
Korsør slot 80-1, 120-1, 260, 461, 531:31, 559:32
Koting, Henrik 392
Krabbe, se Bent, Jöns
Kragerup hgd (Løve H) 450
Kragholm hgd (Herrestads H) 308-09
Krantz, Albert XV, 112, 511:10, 512:3, 528:37, 530:41, 531:19, 537:10
Krapperup hgd (Luggude H) 451
Krarup sogn (Salling H) 262
Krenkerup hgd (Musse H) 118, 121, 260
Kresten Borre 258
Kreul, Johan – bispekandidat på Øsel 338
Krister Nilsson (Vasa) 12, 21, 31, 34, 36, 38-9, 49, 59, 66, 74, 82, 86, 98, 143, 145, 152, 200-01, 298, 322, 342, 371, 515:5, 522:35, 526:48, 529:49, 538:8, 548:34
Kristian II, dansk konge 254
Kristian IV, dansk konge 218
Kristian Hemmingssøn (Liljesparre), bisp i Ribe 71, 95, 102, 104, 110, 136, 138, 183, 186, 193-4, 215, 219, 224, 230, 239, 265, 288, 336, 360, 391, 451, bilag III, 514:27, 575:30
Kristiern Bengtsson (Oxenstierna) 289
Kristiern Frellavssøn (Frille) 445
Kristiern Mikkelssøn (Tornekrans) 459
Kristiern Stygge 459
Kristiern Vendelbo 457
Kristina Karlsdt (Bonde) 13, 342
Kristina Kristersdt (Vasa) 201
Kristine af Sachsen, g. m. kong Hans 564:12
Kristine Bentsdt (Pig) 518:45
Kristine Engelbrektsdt (Bydelsbak af Torbenfeld) 450
Kristine Nielsdt 446
Kristine Stigsdt (Thott) 450, 463
Kristoffer II, dansk konge 101-02, 109
Kristoffer Jenssøn (Sparre i Sjæll) 462
Krogen, se Helsingør slot
Krognos, se Axel Kettilssøn, Else Holgersdt, Katarina Axelsdt, Stig Olufssøn
Krogsbølle hgd (Skam H) 445, 588:20
Krukow, se Hans
Krummedige, slægt 5, 445
Krummedige, se Agnete Eriksdt, Anne Eriksdt, Ebba Eriksdt, Eggert Albrektssøn, Erik Segebodssøn, Hartvig Krummedige, Johan Hvitkop, Lisbeth Eriksdt, Margrethe Eriksdt, Mette Segebodsdt
Krumpen, slægt 555:134
Krus, se Ficke Krus
Kruse, se Alf Kruse, Peder Mikkelssøn
Krønge, godslen (Fuglse H) 256
Kulenberger, Jakob 400
Kungsbacka 210
Kvolsgård (Kolszgård), (V. Han H) 184
Kærstrup (Sunds H) 95, 557:23
København XV, 3, 6, 8, 13, 19, 25, 30, 32, 48-9, 51-2, 70, 73, 76, 91, 94, 106, 118-21, 123, 128, 131, 141, 151, 153, 155-6, 160, 167-8, 170-5, 182, 184, 186, 189, 192-3, 197, 203, 210-5, 217, 219-20, 225-6, 230-2, 236-8, 240-1, 246, 248-51, 262-3, 265-72, 274, 281-3, 285-8, 301-09, 316, 319, 321, 323, 329, 341, 344, 350, 353-7, 360-7, 372-5, 377-8, 380-1, 383-6, 391-8, 404-6, 408-9, 411, 420, 422, 430-1, 439, 440, 452, 513:13, 515:5, 524:41, 530:55, 537:19, 549:54, 551:6, 553:64, 556:1, 564:11, 565:26, 566:49, 571:16, 572:12, 576:3, 577:2, 578:5, 582:89, 582:90, 582:98
København, Gråbrødrekloster 191
København, Helligåndshus 238
København, slot, 3, 70-1, 80-1, 91, 108, 121, 231, 256, 260, 263, 266-7, 308, 322, 328, 386, 395, 461, 530:55. Hemmelige kammer: 315, 328, 362. Kammermesteriet 267. Riddersal 263. Slotstårn 263, 267. Slotstrappe 263
København, Roskildebispens gård 178, 191, 230, 270, 358-9
København, Vor frue kirke 241, 309
København, Østergård 362, 575:28
Køge 71, 535:40
Køge, Sct Gertruds kapel 71, 529:9
Køln 514:27
Königsberg 26
Kørning, se Joakim, Simon

Laale, se Peder
Ladoga 337
Lage Dus 11, 517:7
Lage Posse, se Jöns Lage Posse
Lage Urne 269
Lagnö hgd (Södermanland) 11
Laholm slot 20, 41, 259, 398, 464, 523:22
Lale Henrikssøn, sognepræst 375
Landskrona 123, 232, 430, 439, 540:28
Landskrona, Rusland 337, 343
Lange, se Anne Klausdt, Bo Mogenssøn,

Gunde Nielssøn, Jens Iverssøn, Klaus Jonssøn, Timme Jenssøn
Lange Jakob, se Jakob Glashagen
Lange Ove, se Ove Ovessøn (Kaas)
Langeland 73, 104, 446-7
Langesø hgd (Skovby H) 450
Langtind hgd (Ginding H) 187, 257, 265, 449
von Lanken, se Klaus, Rikman
Lars Abildgård 457
Lars Dan 546:42
Lars Jenssøn 463
Lars Johanssøn af Paarup 102, 238, 555:127
Lars Lunov 459
Laurens, guldsmed 562:1
Laurens Axelssøn (Thott) 261, 462
Laurens Mikaelsson, bisp i Växjö 144, 294
Laurens Snakenborg 98-9, 164
Laurens Ulfsson (Aspenäs-ät) 14, 518:32
Laurids Brandt 32, 44, 71, 79, 267, 335, 531:19
Laurids Thomessøn (Vesteni) 102, 219, 294, 391, 395, 410, 416, 454, bilag III, 534:29
Lave Brok 522:15
Lave Esgessøn (Brok) 259, 458
Lave Glob 77
Lawrel, Hans 295
Laxmand, slægt 5, 14, 139, 142, 150, 152, 155, 160, 182, 219-20, 234, 250, 261, 272, 428, 430, 437, 439
Laxmand, se Aage Pederssøn, Anne Poulsdt, Else Poulsdt, Johannes Pederssøn, Margrethe Poulsdt, Peder Laxmand, Poul Laxmand, Poul Pederssøn
Leipzig 514:27, 564:21
Lejonansikte, se Bengt Nilsson
Leopard, se Märta Knutsdt
Leopold, landgreve af Lichtenberg 137
Lerke, se Hans
Libyen 324-5
Lillie, slægt 15
Lillie, se Greger Mattsson, Klara Mattsdt, Matts Ödgislesson, Ramborg Mattsdt
Lillø hgd (Gærds H) 453
Limbek, se Birgitte, Margrethe
Lindenov, slægt 321
Lindholm slot (Bara H) 91, 232, 258, 464
Lindorm Sandbek 294
Linköping 19-20, 28-9, 39, 126, 144, 199, 228, 236, 254, 288, 294-5, 391, 562:52, 564:21
Linköping stift 225, 346-7, 351, 572:7, 582:78
Lisbeth Eriksdt (Krummedige) 12, 451
Lisbeth Torbensdt (Bille) 555:116
List 30
Litauen 299, 338, 343
Livland 20, 24, 30, 67, 149, 160, 223, 235, 258, 265, 284, 299-300, 304, 307, 330, 337-43, 350-1, 353, 371-2, 374, 380, 396, 399, 408, 412-3, 429, 438, 516:1, 556:15, 570:14, 571:18, 571:20, 572:51, 579:11, 583:14, 584:35
Lodehat, se Jens Anderssøn, Jens Gerekssøn, Peder Jenssøn
Lolland 72-3, 77, 90, 104, 121, 188, 238-9, 243-5, 251-2, 256-7, 282, 303, 405, 414, 423, 445, 463, 532:3, 555:127, 571:17
Lollands Albue 106
Lollands landsting 80, 244, 303
London 361
Losna hgd, Sogn i Norge 124
van der Lucht, Kort 79, 119-20
Ludvig, pfaltzgreve af Bayern 294, 551:17
Ludvig I, landgreve af Hessen 308, 311, 352, 356, 361
Ludvig Nielssøn (Rosenkrantz) 258-9, 309, 394-5, 458
Lund XIII, 5, 8, 20, 42, 45, 50, 59, 74-5, 96, 122, 144, 147, 151, 160, 195-6, 200, 203, 210, 215, 217, 219, 228, 232, 235-6, 238, 245-7, 291, 294, 309, 311, 340-1, 375, 384, 389, 430, 440, 448, 450-1, 464, 527:9, 530:41, 550:37, 554:78, 564:21, 575:17
Lund, Helligåndshus 122, 238
Lund, Landsting 394, 539:29
Lund, Møntgård 246, 554:71
Lund, Sct. Jørgenshospital 122, 238
Lundenæs slot (Bølling H) 183, 187, 257-8, 458
Lunge, slægt 5, 14
Lunge, se Anders Jakobssøn, Ellen Olufsdt, Gørvel Andersdt, Helene Folmersdt, Jep Anderssøn, Niels Jakobssøn, Oluf Anderssøn, Ove Jakobssøn, Sidsel Ovesdt, Sophie Jakobsdt, Tyge Ovessøn
Lunov, se Lars
Luxemburg 288
Lübeck XV, 7, 19, 29, 32, 43-4, 47, 49-50, 63, 69, 71, 95, 98, 100-04, 109-12, 114, 116-9, 121-2, 128-31, 133-6, 139-40, 142, 145, 148-56, 168-9, 171, 177, 179, 181, 192-3, 213-4, 217, 219, 221-2, 229, 239, 246, 258, 270, 275-80, 283-7, 290-3, 297, 300, 303-4, 309, 311-3, 322, 328-9, 337, 344, 348-9, 352-4, 357-60, 363, 365, 370-4, 377-8, 380, 382, 384-5, 387, 392, 397, 399, 408-09, 411-3, 418, 420, 431, 440, 515:15, 516:28, 521:8, 528:41, 529:7, 533:1, 535:71, 537:10, 543:21, 562:57, 572:53, 575:13, 583:12, 584:56, 585:41
Lübeck, Katharinakirke 90
Lübeck, Mariakirke 104
Lyckeå slot, Blekinge 259, 262, 464
Lyder Kabel 32, 50, 69, 72, 86, 102, 104, 110-

1, 120, 137-8, 182, 188-9, 239, 257-8, 262, 450, 463, bilag III, 544:42
Lykke, se Jens (Jösse) Erikssøn, Peder Erikssøn
Lykkesholm hgd (Vinding H) 252
Lüneburg 19, 43, 49, 110, 119, 134, 153, 168, 278, 280, 371, 373, 392, 397, 536:92, 582:113
Lüneburg, Johan 575:13
Lyngby hgd (Gærds H) 25, 42, 79, 294
Lynn, England 361
Lyschander, Klaus 278, 578:2
Lysgård herred 185, 238
Lyø, ø (Salling H) 118
Læsø 169, 186, 194, 230, 252
Lødøse 2, 35-6, 91, 158-60, 162-4, 166-7, 169, 172, 197-8, 202-05, 209-10, 212, 219-21, 241-2, 251, 322, 382, 384, 390, 410, 418, 428, 432, 436-7, 442, 547:8, 547:9, 549:7, 572:12, 574:48
Lösta sogn, Uppland 555:106
Løvenbalk, se Erik Jenssøn, Mogens Jenssøn

Mads Nielssøn 259
Maersdiep, Nordholland 150
Magda, g. m. Trud Has 450
Magdalena Karlsdt (Bonde) 453
Magnus van Alen 464
Magnus Bengtsson (Natt och Dag) 47, 74, 98, 525:59, 548:29
Magnus Bentssøn 398
Magnus Dus 517:7
Magnus Eriksson, svensk og norsk konge 327, 550:25, 581:60
Magnus Eriksson, landslag 55, 158, 243, 526:38
Magnus, Iohannes 201
Magnus Stensson (Gren) 27-9, 47, 49, 98, 123-5, 143, 197, 201, 204, 210, 288-9, 293-5, 298, 301, 308, 312, 314, 322, 333-4, 338, 344, 347, 355, 357, 391, 400, 402-04, 407, 409, 412-3, 415-7, 424, 429, 437, 538:16, 547:2, 569:15, 581:73, 584:1, 586:44, 586:51
Magnus Tavast, bisp i Åbo 21, 31, 49, 74, 82, 200, 287, 391
Malmø 32, 42, 67, 75, 149, 180, 203, 232, 242, 246-9, 255, 262, 272, 319, 322, 430, 439-40, 528:29, 537:44, 556:7, 558:45
Malmø, Møntgård 246
Malt herred 185
Mandeville 326
Mandrup, se Niels
Maren Torbensdt (Bille) 453
Margareta Bosdt (Grip) 14
Margareta Dume 517:27
Margareta Johansdt (Molteke) 12
Margareta Karlsdt (Sparre af Tofta) 12
Margareta Lamprechtsdt (Dume) 14
Margareta Porse 517:27
Margrethe Valdemarsdt, dronning XVI, 1-2, 8, 10-2, 16, 33-4, 52, 55, 59, 91, 95, 101, 106, 108, 188, 206, 217, 226, 239, 245, 247, 249, 264, 267, 310, 323, 410, 513:6, 513:7, 513:8, 513:9, 513:11, 514:25, 520:28, 521:14, 530:5, 550:24, 557:12, 557:23, 558:27
Margrethe von Hohenstein, g. m. hg Adolf VIII 138
Margrethe Eriksdt (Krummedige) 12-3, 298, 548:40
Margrethe Hennekesdt (Bekman) 11, 332, 450, 549:3
Margrethe Holgersdt 517:21
Margrethe Limbek 449
Margrethe Munk 454
Margrethe Pedersdt (Dudde) 13
Margrethe Poulsdt (Laxmand) 196, 453
Maria, hertuginde af Stettin 402
Mariager kloster 238-40, 272, 555:134, 555:135
Maribo kloster 95, 214, 229, 237-40, 272, 544:42, 555:114, 555:131, 555:134
Maribo kloster, Sct Birgittas kapel 239
Marienburg, Preussen 68, 212, 304, 306, 333, 337, 364, 367
Mariendal kloster, Estland 340
Marine Tygesdt (Basse) 451
Markmand, se Karl
Markvard Barsebek 256, 461
Markvard Buk 521:1
Marstrand 119, 143, 147-50, 405-06, 410-1, 413, 416, 418, 424
Marsvin, se Peder
Mathias, præst 345-6, 348-9
Mathias I, konge af Ungarn 218
Mathias Anderssøn (Ulfeldt) 445
Mathias Fredbjørnssøn (Skinkel m. lilje) 262, 342, 361
Mathias Jakobsson (Rømer) 124, 164, 166, 308, 357, 406
Mathias Jenssøn 444-7, 588:31
Mathias van Kalen 99, 124, 332
Mathias Steffens 142, 148, 151, 169, 171, 192, 540:28
Mathilde af Anhalt 138
Matts Ödgislesson (Lillie) 14, 201, 209, 567:20
Mayenberger, Erasmus 268
Mayentaler, Lorents 320
Mecklenburg 120, 217
Medemblik 193

Medien 324-5
Meding, Albert 177, 544:16
Meinstrup, se Henrik, Klaus
Meissen (Sachsen) 217
Merete Jonsdt (Hjärne) 12, 453
Mesopotamien 324-5
Messenius, Johannes 324-5, 327, 511:12, 537:10, 569:49
Mette Bertelsdt (Bydelsbak af Torbenfeld) 452
Mette Jensdt (Banner) 187, 258, 449
Mette Jensdt (Due) 182, 189, 239, 450
Mette Segebodsdt (Krummedige) 445
Middelburg 366
Mikkel Ebbessøn 457
Mikkel Jørgenssøn (Rud) 219, 260, 288, 361, 415, 461
Mikkel Munk (af Fjellebro) 457
Mikkel Nielssøn (Tornekrans) 465
Mikkel Rud 461
Mogens Axelssøn (Gøye) 32, 75, 80, 91, 108, 118, 121-2, 128, 138, 189, 203, 215, 256, 260, 265, 267, 319, 410, 461-3, 530:55, 530:56, 547:2
Mogens Ebbessøn (Galt) 102, 219, 258, 260, 294-5, 375, 395, 398, 410, 416, 449, 458, 463, bilag III, 582:102
Mogens Hak 464
Mogens Ingvarssøn 463
Mogens Jenssøn (Løvenbalk) 102, 185, 545:25
Mogens Klaussøn 361
Mogens Mortenssøn 301
Mogens Munk 32-3, 457-8, 463, 521:14, 521:15
Mogenstrup hgd (Oxie H) 450
Mohrer, Albrekt 117, 123, 126-7, 136-8, 140, 152, 199, 201, 264, 266-7, 273, 293-5, 298, 303, 312, 315, 319, 321, 380, 566:49, 575:28
Molteke, se Ingeborg Johansdt
Molteke, se Herman, Johan
Molten, borger i Ribe 193
Moltke, se Evert Moltke, Evert Johanssøn, Valdemar Moltke
Monnikendam 250
Mora Sten, Uppland XIV, 85, 125, 158, 199, 387-8, 391, 548:19
Mors 122, 184-5, 187-8, 228, 238, 258, 262, 546:47
Morten Jenssøn, foged 457
Morten Jenssøn (Gyrsting) 26-7, 30, 32, 34, 47-8, 50, 64, 72, 76, 78-80, 82, 86, 89, 91, 102, 104, 110, 112-3, 119-20, 122, 128, 136-8, 149, 152, 178-9, 181-2, 187, 190-1, 193, 203, 211, 213-4, 244, 250, 256-8, 260, 281-2, 294, 298, 302, 307, 321, 336, 362, 450, 457, 461, 463, bilag III, 514:27, 530:56, 538:14, 541:11, 557:11, 561:33, 575:30, 576:31, 578:1
Moskva 324-5, 327
Mostenien (!) 324-5
Motala ting, Østergötland 333
Mourids, greve af Oldenburg 392, 571:18
Mourids Nielssøn (Gyldenstjerne) 187-8, 458-9, 564:12
Muhammed 324-5
Mule, se Hans
Munk, se Anna Mogensdt, Gertrud Mogensdt, Johannes Palnessøn, Margrethe Munk, Mogens Munk, Niels Munk, Palne Jenssøn, Pernille Mogensdt, Stig Munk
Munk (m. vinranke), se Jens Madssøn
Munk (af Fjellebro), se Mikkel Munk
Munkeliv kloster, v. Bergen 549:7
Murach, se Mohrer
Mus, se Anders
Muyl, se Claesson, Jan
Mälar-provinser 21, 37, 66 (stæder)
Märta Bengtsdt (Vinstorpa-ät) 15, 453
Märta Knutsdt (Leopard) 15
Märta Nilsdt (Hammersta-ät) 15
Møgeltønder slot (Tønder H) 113
Møn 72, 231, 245, 252, 254, 314, 386
Mörrum-å, Blekinge 41

Narova, flod i Estland 299
Narva, Estland 338, 340, 413, 541:12
Narve Jakobsson (Rømer) 210, 301
Natt och Dag, slægt 201, 289, 388
Natt och Dag, se Bengt Stensson, Bo Stensson, Magnus Bengtsson, Nils Stensson, Knut Bosson, Knut Stensson
Naune Jenssøn (Gyrsting), bisp i Odense (†1440) 2, 5, 89, 95, 102, 104, 110, 119, 131, 444, 450, bilag III, 514:27, 529:8, 567:23
Navl, se Hans
Neb, se Peder
Nederlandene (jvf Holland) 248, 273
Nero, romersk kejser 8
Neumark (-Brandenburg) 333
Neumarkt, Oberpfaltz 100, 117
Neva, flod i Rusl. 300, 337, 429, 438
Nicheritz, Klaus 142, 154, 172
Nicolaus V, pave 228-9, 238-9, 420, 555:115
Nidaros (jvf Trondhjem) 59, 347
Niels Aagessøn (Thott) 464
Niels Aslaksson 124
Niels Erikssøn (Banner) 21, 32, 50, 86, 102, 137, 151-2, 161-2, 164, 166, 182, 184-5, 187, 193-4, 215, 218, 224, 255, 257, 259,

282, 294, 329, 362, 448, 458-9, bilag III, 537:12, 541:30
Niels Erikssøn (Banner-Høg) 187, 458
Niels Erikssøn (Gyldenstjerne) 122, 137, 179, 182, 187, 193-4, 215, 218, 224, 256-9, 265, 282, 288, 294, 308, 336, 384, 386, 395, 411, 416, 421, 449, 457-8, bilag III, 560:12, 587:81
Niels Erikssøn (Rosenkrantz) 458
Niels Erikssøn (Ulfeldt) 537:12
Niels Gotskalkssøn (Hagen) 412-3
Niels Høg (Banner-Høg) 458
Niels Jakobssøn (Lunge) 2
Niels Jenssøn (Bjørn?) 462
Niels Jenssøn (Galen) 25, 78, 82, 103, 218-9, 259, 308, 336, 361, 363, 395, 420, 449, 465, bilag III
Niels Jenssøn Loupouse 11
Niels Jenssøn, landstingssaghører 301
Niels (Jens) Jenssøn (Skave) 282, 361, 395, 404, 410, 453, bilag III
Niels Jepssøn (Vare) 459
Niels Kaas af Taarupgård 309
Niels Klemmenssøn, abbed i Sorø 89, 451, 532:21
Niels Knudssøn (Panter) 219, 288, 361, 391, 582:89
Niels Lauridssøn (Kabel af Tåstrup) 102, 199, 215, 282
Niels Mandrup 199, 445-6
Niels Munk til Brusgård (Galten H) 309, 558:39
Niels Nielssøn (Harbou) 541:22
Niels Nielssøn (Rosenkrantz) 259, 309
Niels Nielssøn (Skave) 231, 553:61
Niels Ovessøn 184
Niels Pederssøn (Brahe) 463
Niels Pederssøn (Gyldenstjerne) 69, 137, 182, 184, 187-9, 199, 258, 308, 395, 411, 416, 522:15
Niels Strangessøn (Bild) 457
Niels Svarte Skaaning 15
Niels Svendssøn (Sparre i Skåne) 12, 45-6, 453, 459, 517:16
Nielstrup hgd (Sunds H) 448
Nielstrup hgd (Musse H) 451
Nilen 324-5
Nils Bagge 558:3
Nils Erengislesson (Hammersta-ät) 13-4, 20, 27, 36, 38, 49, 515:5, 517:28, 518:39
Nils Gustavsson (Stjärnbåt) 39
Nils Jönsson (Oxenstierna) 49, 126, 144, 288, 301, 347, 353, 379, 386-7, 422, 562:52, 562:4
Nils König, bisp i Linköping 288, 294, 391, 562:52, 582:78
Nils Ragvaldsson 333
Nils Ragvaldsson, ærkebisp i Uppsala (†1448) 20, 99, 125-6, 144-5, 164, 171-2, 197, 199, 204, 210, 225-6, 229-30, 236, 294, 301, 308-09, 326, 332, 388, 521:12, 529:45, 540:11, 551:71, 580:58
Nils Stensson (Natt och Dag) 11, 36, 41-2, 53-4, 65, 83, 98-100, 124-5, 371
Nipertz, se Erik
Noraskogs bergslag, Närke 310
Norberg, Uppland 289, 516:32
Norden 52, 183, 228, 278, 287, 309, 320, 324-5, 367, 374, 379, 431, 552:18, 553:37
Nordjylland 94, 172, 174, 184, 186-7, 189, 220, 225, 257-8, 273, 288
Norman, Georg 206
Norrvidinge herred (Värend) 289
Nôteman 135
Novgorod 149, 160, 258, 290, 298-300, 304-05, 307, 316-7, 330, 333, 336-7, 339-40, 342-5, 349-51, 355, 396, 429, 438, 564:55, 572:53, 581:58
Nubien 324-5
Nyborg 75-6, 90, 250-2, 254, 302, 356, 444, 447
Nyborg slot 78, 80-1, 90, 122, 252-3, 256, 259, 352, 354, 460
Nyborg, Vor frue kirke 238
Nyenslot, russ. Watland 149, 343, 541:12
Nykøbing på Falster 71, 73, 76, 444
Nykøbing slot 71, 76, 78, 104, 121, 214, 260, 395, 405, 414, 463, 530:55
Nyköping 197, 301
Nyköping len 289
Nyköping slot 21, 33-4, 37, 40, 46-7, 66, 83, 98, 371, 524:58
Nykøbing på Mors, helligåndshus 238
Nürnberg 217, 266, 303, 321, 327, 553:37
Närke 310
Næsbo (Hannæs) 184, 187, 545:12
Næsbo (Hannæs) ting 184
Næsby hgd (Tybjerg H) 451
Næsbyhoved slot (Odense H) 182, 256-7, 460
Næstved 229, 252, 255, 288, 360, 532:21, 558:36
Næstved Møntgård 247
Nørholm hgd (Ø. Horne H) 448
Nørrejylland 113, 294
Nöteborg, Rusland 337, 343
Nådendal kloster, Finland 287

Oberpfaltz 294, 303, 431, 441, 539:48, 573:1
Occam, William 515:18
Odden hgd (Vennebjerg H) 185, 257, 451
Odense 89, 95, 102, 119, 131, 138, 215, 219, 223, 228, 231, 239, 244, 252, 262, 298,

302-03, 336, 352, 384, 418, 421, 444, 450, 453, 514:27, 529:8, 533:3, 539:29, 557:23
Odense Møntgård 246
Odense Stift 225
Ogarde, sir Andrew, se Anders Pederssøn (Gyldenstjerne)
Olaf Buk 93, 99, 538:23
Olaf Gran, bisp i Bergen 22, 31, 204, 347
Olaf Hakonsson (Stumpe) 22, 31, 124, 210, 406
Olaus Petri XV-VI, 27, 59, 207, 322, 512:2, 520:19, 523:17, 525:59, 525:61, 527:5, 545:21, 579:9, 586:43
Oldenburg, grevskab 231, 366, 381-2, 385, 390, 397, 422
Olof Finne 37
Olof Laurensson, ærkebisp i Uppsala (†1438) 9, 26-7, 29, 35, 59, 74, 520:5, 520:13, 579:9
Olof Magnusson 287
Olof Ragvaldsson 522:37
Olstrup hgd (Hammer H) 118
Oluf, dansk konge 1, 217, 226, 410, 535:49, 549:24
Oluf Anderssøn (Lunge) 32, 102, 137, 185, 199, 257, 335, 395, 410, 416, 451, 458, 461, bilag III
Oluf Axelssøn (Gøye) 532:4
Oluf Axelssøn (Thott) (Oleve Axelsson) 13, 15, 21-2, 30, 32, 46, 50, 52, 71, 78-82, 86, 95, 102, 110-2, 115, 120, 122, 126-8, 137, 147, 153, 161, 167, 179, 199-200, 203-04, 211, 214-5, 223-4, 232, 236, 244, 250, 256-7, 259-60, 265-7, 274, 282, 288-9, 293-4, 296-8, 300, 302-03, 307-08, 311-4, 318, 322, 331-2, 334, 336, 342, 353, 356, 360, 365-6, 375, 380-1, 383-4, 393, 395, 404-05, 407-09, 412-8, 421-2, 424, 431-2, 441-2, 453, 462-3, 465, bilag III, 514:27, 517:25, 518:42, 530:10, 531:17, 531:1, 532:4, 549:54, 585:43, 586:44, 586:56
Oluf Bing 41-2
Oluf Friis 457
Oluf Henrikssøn (Daa), bisp i Roskilde 81, 229, 395, 405, 411, 418, 420, 449, bilag III, 585:25, 587:74
Oluf Jakobssøn (Knob), bisp i Vesterås (†1442) 2, 7-8, 29, 516:20, 567:23
Oluf Jenssøn 268, 270, 274, 362, 375, 384, 386, 391, 395, 405, 411, 452, bilag III, 514:27
Oluf Jepssøn (Sparre i Skåne) 463
Oluf Johanssøn (Oxe) 462
Oluf Mortenssøn (Baden) 149, 161, 167, 200, 230-1, 268, 274, 301, 308, 311, 332-3, 335, 347, 360, 362, 395, 448, bilag III, 514:27, 541:11, 542:39, 542:22, 548:27, 553:63, 553:68
Oluf Nielssøn (Skanke) 180, 197, 251, 294, 298, 301, 308, 312-3, 315-6, 332, 347, 353, 357, 359-60, 365-6, 373, 375, 406, 413, 544:29, 565:26
Oluf Nielssøn (Stjernfeldt) 302
Oluf Pederssøn (Godov) 86, 118
Oluf Pederssøn (Gyldenstjerne) 458
Oluf Stigssøn 457, 464
Oluf Trudssøn (Has) 294
Omersyssel 185
Omø, ø (V. Flakkebjerg H) 118
Omø-sund (V. Flakkebjerg H) 118
Opdal, Orkedalen i Norge 93
Oppensten slot 14, 567:11
Ordrup hgd (Volborg H) 139
Orebirk, len (Skovby H) 446, 449
Orkney, jarl af 347
Oslo 2, 9, 30, 32-3, 43-4, 51, 74, 93-4, 108, 124, 144, 146, 148, 152, 156, 163, 204, 210, 216, 221, 231, 242, 282, 288, 308-09, 312, 319, 323, 347, 357, 360, 373, 384, 405-06, 410, 413, 521:1, 521:14, 526:44, 538:12, 550:37, 561:38, 572:12
Oslo, Bispegård 43
Oslo, Mariakirke 210
Oslo, slot, se Akershus
Otto af Mosbach, pfaltzgreve 321, 374, 378, 380, 431, 441
Otto, hg af Braunschweig-Lüneburg 275, 277, 280, 356, 561:2, 575:13
Otto, hg af Stettin 109, 414
Otto den Yngre, hg af Bayern 375
Otto Bernikessøn (Skinkel) 32, 102, 137, 255, 309, 347, 460, 550:20
Otto Foss 562:47
Otto Nielssøn (Rosenkrantz) 21, 25, 30, 32, 50, 86, 102, 110-3, 122, 136-7, 179, 182, 185-7, 190, 195, 199, 228, 230, 236, 239, 250, 253-4, 256-8, 260-2, 265-7, 270, 274, 279-82, 294-8, 302-04, 307, 311-4, 317, 322-3, 329, 331, 334, 336, 348, 352, 354, 356-61, 365-7, 375, 379-81, 383-4, 386, 391, 393-5, 409-11, 416, 419-20, 422, 431-2, 441-2, 452, 457-9, bilag III, 511:7, 537:41, 555:135, 558:32, 559:8, 574:9, 575:21, 575:22, 575:28, 575:30, 582:90
Otto Smeger 460
Otto Snafs 129-31, 135, 283, 286
Otto Snafs g. m. Abele Albrektsdt (Hagen) 340, 538:14
Otto Ulfsson (Björnram) 15, 24, 126, 204
Ove Jakobssøn (Lunge) 30, 32, 50, 86, 102, 110-1, 120, 137, 179, 181, 189-91, 203, 319, 336, 360, 395, 410, 451, bilag III,

514:27
Ove Ovessøn (Kaas) 309
Ove Tagessøn (Reventlow) 185, 189, 546:57
Oxe, se Johan Oxe, Jørgen Lauridssøn, Kirstine Pedersdt, Oluf Johanssøn, Peder Oxe
Oxenstierna, slægt 197, 201, 289, 322, 376, 386, 388-9, 401, 422, 429, 437
Oxenstierna, se Bengt Jönsson, Erik Nilsson, Jöns Bengtsson, Kristiern Bengtsson, Nils Jönsson

Paarup hgd (Fuglse H) 102, 238
Padua, Marsilius af 535:34
Palle Anderssøn (Ulfeldt) 462
Palle Sonessøn 184, 187, 545:12
Palne Jenssøn (Munk) 309
Panter, se Johanne Andersdt, Niels Knudssøn
Parenbeke, Hans 338, 343
Paris 514:27
Parsberg, slægt 321, 539:48, 567:15
Parsberg, Hans 279-81, 294, 303, 329
Parsberg, Kristoffer 135, 173-4, 180, 202-03, 266-8, 303, 312, 315, 319-22, 328-9, 344-5, 354-7, 361-2, 364, 380, 544:6, 557:18, 566:49, 575:17, 575:28, 579:9
Parthien 324-5
Passov, se Anders Jenssøn
Paulus Pelae 587:81
Peder Aagessøn (Hegle 2) 15, 32, 196, 199-200, 294, 332
Peder Axelssøn (Brahe) 200, 548:29
Peder Axelssøn (Thott) 232, 335, 361, 514:27, 553:46
Peder Bilde, se Peder Bille
Peder Bille 25, 41-2, 79, 124, 294, 531:19
Peder Due 288
Peder Erikssøn, foged 458
Peder Erikssøn (Gyldenstjerne) 149, 195, 219, 335, 341, 361, 395-6, 411, 416, 449, bilag III
Peder Erikssøn, se Peder Nielssøn (Lange-) Bomøve
Peder Erikssøn (Lykke) 11, 86, 102, 104, 110, 137, 177, 179, 215, 218, 255, 262, 282, 294, 333, 336, 451, 458, bilag III, 575:30
Peder Finvedsson 517:23
Peder Grubbe 118
Peder Høg (Banner-Høg) 187, 458
Peder Jenssøn 460, 462
Peder Jenssøn (Lodehat), bisp i Roskilde (†1416) 77, 106, 460
Peder Jepssøn 457
Peder Juel 445
Peder Kristiernssøn (Skram) 102, 118, 137, 219
Peder Laale, abbed 89
Peder Laxmand 518:35
Peder Lykke (Bille), ærkebisp i Lund (†1436) 5, 7-9, 20, 25, 27, 30, 42, 45-6, 50, 215, 225-6, 448, bilag III, 560:25
Peder Marsvin 558:42
Peder Mikkelssøn (Kruse), ærkebisp i Lund (†1418) 77, 106
Peder Mogenssøn til Stensballegård 259
Peder Mogenssøn (Due) 30, 89-90, 448, 457, bilag III
Peder Neb 361
Peder Nielssøn, abbed i Ringsted 89, 452
Peder Nielssøn (Gyldenstjerne) 187, 189, 458
Peder Nielssøn (Lange-) Bomøve 194, 258
Peder Nielssøn Metrom 462
Peder Nielssøn (Skanke) 332, 347
Peder Nielssøn (Thott) 464
Peder Nielssøn (Ulfeldt) 32, 539:28
Peder Ovessøn (Hvide) 463
Peder Oxe 41-2, 76, 79-81, 90, 92, 95-7, 111, 116, 119, 121, 129, 135, 139, 142, 147, 149, 152, 155-6, 179-81, 256, 260, 315, 461-2, 464, 524:31, 537:31, 541:12, 541:31, 562:47
Peder Pederssøn (Hogenskild) 32, 80, 118, 260, 309, 361, 363, 384, 405, 419, 450, 459, bilag III
Peder Pors (af Vrandrup) 445
Peder Ragvaldsson 332-3
Peder Ribbing 361, 518:45
Peder Ryning 99, 124, 516:4, 526:43, 560:25
Peder Sakstrup 294, 298
Peder Simonssøn 548:29
Peder Sveye 139, 152-3, 541:31
Peder Svärd 416
Peder Ulfsson (Roos af Ervalla) 524:34
Peder Unger 560:39
Pederstrup, len (Lollands Nørre H) 256
Pernille Mogensdt (Munk) 522:15
Pernille Pedersdt (Thott) 199, 453, 517:16
Persien 324-5
Petrus Matthie, kannik 229
Petrus Olai 184, 207, 545:23
Pfaltz (jvf Oberpfaltz) 85, 117, 240
Philip, hg af Burgund 119, 129-31, 134-5, 139-40, 149-51, 153, 169-70, 190-1, 194-6, 220, 230, 366, 546:8, 547:26
Philip Axelssøn (Thott) 260, 395, 460, 465
Philippa, dronning g. m. Erik af Pommern 2, 7, 61, 106, 108, 247, 310, 460, 524:31, 560:25, 564:21
Philippa Hansdt (Ebersten) 14, 35, 124, 332
Pig, se Bent Pig, Kristine Bentsdt
Pitselhøj (Pisselhøj), Aars H 183

Pius II, se Æneas Sylvius Piccolomini
Podebusk, se Elisabeth von Podebusk, Gisela Henningsdt, Henning Podebusk, Henning Henningssøn, Johanne Hansdt, Klaus Podebusk, Predbjørn Podebusk
Pogwisch, se Benedikt, Henning
Polen 338, 380, 579:11
Pommern 72, 97, 111, 119-20, 129, 173, 235, 295, 344-5, 354, 367-9, 377, 401-02, 408-09, 417, 424, 533:16, 533:17, 562:47
Pontanus, Johannes 324-5
Pors (af Langeland), slægt 445, 587:12
Pors (af Langeland), se Henrik
Pors (af Vrandrup), se Peder
Porse, se Margareta
Posse, slægt 11
Posse, se Jöns Lage Posse, Niels Jenssøn Loupose
Poster, Nicolaus 178, 191
Poul Jenssøn (Jernskæg) 118
Poul Laxmand (†1502) 465
Poul Pederssøn (Laxmand) 11-2, 21-3, 27, 30, 34, 46, 50, 63-4, 74, 89, 91, 102-03, 116, 120, 123, 138, 257, 451, bilag III, 517:20, 524:52
Poulsson, Jan skipper 193
Prag 514:27
Predbjørn Podebusk 462
Present, se Anne Jensdt, Bent Pederssøn
Preussen (Pryssen, Preuyssen) 24, 30, 49-50, 68-9, 96, 100, 104, 114, 141, 170, 173-4, 191, 203, 235, 266, 279, 287, 299-300, 306-07, 316, 334-5, 354-5, 367-8, 372, 399-400, 40 11-2, 516:1, 528:42, 539:43, 545:33, 576:15, 577:12
Pskov, Rusland 299, 541:12
Puke, se Erik Kettilsson, Erik Nilsson, Gustav Eriksson
Puke, se Ragvald
von Pyhy, Konrad 205-07
Pøiske, slægt 321
Pøiske, se Hans

van Qualen, Ghorius 415
Quie, se Jes
Quitzow, se David Arildssøn, Didrik Jenssøn, Georg Quitzow (1541)

Rabenius, Nils 567:23
Rabensteiner, Hans 333, 367
Ragvald Gustavsson (3 rosor af Horshaga) 99, 124
Ragvald Jonsson 332
Ragvald Magnusson (Fargalt) 295
Ragvald Puke 204
Ramborg Mattsdt (Lillie) 14-5
Randers 11, 44, 252-5, 262, 301
Randers Vor frue kloster/kirke 239
Rantzau, se Henrik, Johan, Karen Eilersdt
Rantzau, Schack 136
Rapesulver, Henrik 50, 55, 111, 114, 521:11
Rasbo Hundare, Uppland 27
Raseborg slot 53-4, 99-100, 143, 149, 196, 201, 548:34
Ravensberg, se Jep Jenssøn
Ravn, se Jakob
Ravnsborg 71-3, 77-9, 81, 97, 104, 122, 244, 257, 260, 321, 395, 405, 414, 463, 529:17
von Redwitz, Hans 294, 319
Regensburg 268, 294
Rendsborg 112
Restrup hgd (Hornum H) 194, 449
Reval 29, 33, 49, 67, 131, 139, 143, 149, 152, 281, 299-300, 338-41, 350, 371, 396, 412, 524:56, 547:1, 548:40, 559:8, 564:55, 571:24, 571:25
Reval stift 339, 429, 438, 571:16, 571:18
Reventlow, Henricus 544:2
Reventlow, slægt 187
Reventlow, se Henrik Jenssøn, Henrik Tagessøn, Joakim Henrikssøn
Ribbing, se Peder
Ribe 71, 95, 102, 113, 131, 136, 186, 193-5, 215-7, 219, 222-5, 230-2, 234, 239, 253, 257-8, 265, 270, 275, 277, 288, 307, 309, 336, 340-2, 352, 360, 396, 445-6, 448, 451, 538:14, 547:26, 558:42, 560:25, 571:24, 575:17, 582:110
Riberhus slot 37, 80-1, 113, 122, 187, 223, 255, 257-8, 265, 394, 458
Ribe stift 183, 225
Ribe, Vor frue kirke: Mikaelsalter 238, Birgitta-kapel 239
Richizza, Erik Klippings søster 382
Riga 338-9, 371, 413, 420, 587:76
Riga stift 350
Rikman van Lanken 80, 459
Rinds herred 394, 582:99
Ringkøbing 187, 248
Ringkøbing mark 238
Ringstadeholm 98
Ringsted 138, 203, 254, 310, 549:54, 558:43
Ringsted kloster 5, 89, 227, 237, 308, 452, 552:32
Roghausen, Jürgen 333-4, 355, 364, 367, 400-01, 569:15
Rom 3, 75, 228-30, 236, 240-1, 272, 339, 386, 420, 529:21, 555:131
Romsø (Bjerge H) 193
Ronneby 41, 420-1, 523:23
Roos af Ervalla, se Birgitta Ulfsdt, Peder Ulfsson

Rosefontanus, Peter Parvus, se Svaning, Hans
Rosenkrantz, slægt 5, 139, 155, 234, 239, 257-61, 265, 272-4, 302, 318, 331, 383, 395, 417, 428, 432, 437, 442
Rosenkrantz, se Dorothea Eriksdt, Dorothea Nielsdt, Erik Ottessøn, Ludvig Nielssøn, Niels Erikssøn, Niels Nielssøn, Otto Nielssøn, Stygge (Anders) Nielssøn
Roskilde 3, 5-6, 8-9, 22-3, 25-6, 30, 32, 44, 49, 60, 63-4, 72, 79, 81, 95, 103, 107, 115, 118-21, 123, 128, 131-2, 139, 152, 167, 171, 181-2, 193, 200, 203, 211, 214-5, 230-1, 236, 241, 247, 254, 260-2, 268-71, 273, 288, 291, 303, 310-1, 314, 335-6, 353, 360, 363, 365, 373, 375, 384, 386, 395, 405, 411, 418, 432, 442, 448-50, 460, 462, 524:41, 529:8, 529:21, 531:1, 532:24, 535:40, 542:39, 544:32, 553:62, 557:12, 575:17
Roskilde, Helligtrekongers-kapel 375, 575:28
Roskilde, Sct Agnete kloster 71, 91
Roskilde, Sct Klara kloster 122, 237
Rostock 49, 51, 111, 120, 134, 139, 149, 168, 177, 179, 212-4, 221, 235, 276, 278, 280, 282-4, 286, 290, 292-3, 303, 329, 337, 353, 357, 362, 365, 371-3, 387, 399, 514:27, 521:43, 529:7, 544:2, 562:59, 563:12, 578:8
von Rotenhagen, Hans 304-06
Rotfeld, se Erik Nielssøn
Rowerder, Henrik 34, 522:24
Rud, se Jørgen Rud, Kathrine Jensdt, Mikkel Rud, Mikkel Jørgenssøn
Rudbek, se Jens
Rudbjerggård hgd (Lollands Sønder H) 449
Rudkøbing 252
Rugård, len (Skovby H) 32, 255, 347, 460, 550:20
Rumlaborg, Småland 398
Runslykke (Aars H) 183, 545:8
Runtoft hgd (Kappel H) 445, 451
Ruprecht af Pfaltz, tysk-romersk kejser 117, 536:2
von Russdorf, Poul – højmester (†1441) 20, 26, 30, 68-9, 76, 85, 88, 96, 103, 119, 141-2, 154, 173
Ry (Tyrsting H) 237
Rügen 70, 72, 81, 114, 525:3
Rügenwalde 109, 173, 202, 400, 402, 531:19, 533:17, 587:81
Ryning, slægt 10
Ryning, se Gert, Peder
Rød, se Ingeborg Nilsdt
Rømer, se Mathias Jakobsson, Narve Jakobsson
Rønninge, len (Aasum H) 262
Rønnow, slægt 261, 272-3, 302, 319, 331
Rønnow, se Anne Tønnesdt, Beate Rønnow, Berete Elersdt, Claus Markvardssøn, Eler Nicolaussøn, Joakim Rønnow, Karen Elersdt, Korfitz Tønnessøn, Tønne Rønnow

Sachow, Niels – bisp i Lübeck 133
Sachsen 120, 371
Sachsen-spiegel 371, 534:32
Sakstrup, se Axel, Knud, Peder
Sale (Sahl), Ginding H 550:37
Salling herred 185, 262
Saltum kirke (Hvetbo H) 238
Sct. Jørgensbjerg (V. Han H) 174-5, 184-5
St. Omer, Nordfrankrig 134, 539:39
Sandbæk, se Aage, Lindorm
Sandholt hgd (Salling H) 262
Sarpsborg 163, 166-7
Satzlef I, se Arnold Klemmenssøn
Schele, Johan 536:94
Schiedam 250
Schlesien 216
Schlieff, Hans 277, 295
Schonenberg, Mecklenburg 120
Schutte, Johan – bisp på Øsel (†1438) 338
Schwanenflug, Kasper – bisp på Øsel (†1432) 338
Segeberg, Holsten 170, 278, 392, 409
Setesdal, Norge 183
Severin, ordensbroder 240
Sidsel Ovesdt (Lunge) 448
Sidsel Wohnsfleth 453
Sigge Uddsson, bisp i Skara (†1435) 7, 21, 27, 31, 519:3
Sigismund, tysk-romersk konge 68-9, 88, 117, 528:42, 532:19, 532:20, 536:3
Sigurd Bjørnsson 146, 152, 163-4, 166, 406
Sigurd Jonsson (Sudreim-æt) 14, 22, 31, 35, 43, 123-5, 163-6, 204, 209-10, 308, 321, 323, 332, 347, 357, 406-07, 410, 418, 518:30, 521:1, 538:12, 538:13, 544:40, 559:2
Sild 30
Sill-å, Blekinge 41
Simon Bjørnsson 43, 124, 164, 406-07
Simon Kørning 298, 416
Sinclair, William 347
Siverd Freyse 371
Sjælland (Siæland) 3, 11, 21, 71, 80-1, 86, 90, 106, 118, 132, 139, 148, 151, 245-6, 252, 282, 394-5, 453, 460, 562:47
Sjælland, landsting 128, 138-9, 203, 319
Skade, se Klaus Henrikssøn
Skagaholm 398

Skagen 134, 148, 537:23
Skakt, se Henrik
Skam herred 445-6
Skanderborg slot 188, 194, 256, 258-9, 335, 394, 458
Skanke, se Oluf Nielssøn, Peder Nielssøn
Skanør 180, 251, 254, 256, 464
Skara 7, 9, 21, 31, 164, 562:52
Skara stift 332
Skarpenberg, se Johan
Skarpenbergs gods, Mors 188, 258
Skarregård (Mors Nørre H) 187
Skarzow, se Henrik
Skave, se Herluf, Niels (Jens) Jenssøn, Niels Nielssøn
Skelm Pederssøn 462, 464
Skenninge, (Musse H) 239
Skern hgd (Middelsom H) 452
Skien syssel 93, 410
Skinkel (søblad), slægt 446
Skinkel (søblad), se Berneke Skinkel, Cecilie Bernikesdt, Hildeborg Skinkel, Otto Bernikessøn
Skinkel (m. lilje), se Mathias Fredbjørnssøn
Skinkelborg len (Nørre Tyrstrup H) 256
Skivehus slot 185, 255, 257, 277, 458, 527:12
Skjoldenæs slot (Ringsted H) 310, 462
Skotland, 7, 217
Skovkloster (Sct. Peder), Ø. Flakkebjerg H 229, 247, 255
Skram, slægt 321
Skram, se Kirsten Kristiernsdt, Peder Kristiernssøn
Skytte, se Hans, Karl Aagessøn
Skänninge (Østergötland) 254
Skåne 15, 21, 32, 42, 45-6, 50, 71, 75, 106, 108, 123, 148, 151, 161, 208, 232-3, 237, 245, 247, 254, 264, 285, 384, 463, 521:9, 550:25, 572:12, 581:66
Slagelse 421
Slagelse Helligåndshus 238
Slemstrup (Aars H) 183
Slesvig 136, 215, 340, 348, 392, 419, 444, 573:20
Slesvig hertugdømme 23, 86, 113, 120, 136-7, 277, 309, 334, 338, 351, 380, 382, 385, 402-03, 407, 422, 439, 444, 513:12
Slet, se Eskil
Smeger, se Otto
Smidt, Henrik 278, 545:23
Snafs, se Otto
Snafs, se Albert, Otto
Snakenborg, se Laurens
Snedbjälkar, se Greger Bengtsson, Gustav Laurensson
Snekken, se Dorothea Herlufsdt
Solna kapel, Uppland 332
Sophie Andersdt (Hak) 448
Sophie Henriksdt (Gyldenstjerne) 239, 259
Sophie Jakobsdt (Lunge) 448
Sorø kloster 5, 89, 107, 227-8, 237, 451, 552:32, 555:116
Spanien 169
Sparre (i Sjæll), se Jens Torbernssøn, Kristoffer Jenssøn, Sophie Pedersdt, Torben Jenssøn
Sparre (i Skåne), slægt 152
Sparre (i Skåne), se Klaus Nielssøn, Niels Svendssøn, Oluf Jepssøn
Sparre (svensk), se Fader Ulfsson
Split, Hartvig 415
Stadil (Hind H) 238
Stadsgård hgd (Ning H) 11, 451, 458
Staffan Bengtsson (Vinstorpa-ät) 518:45
Staffan Ulfsson (Ulf) 295
Stargard, Pommern 49, 120, 527:7, 562:47
Stavanger 97, 163, 204, 323, 357, 361
Stavanger stift 301
Stege 73, 231, 252
Stege slot 72-3, 81, 231, 254, 260-1, 395, 462, 529:17, 530:35
Steiner, Henrik 344-5, 572:54, 572:57
Sten Bengtsson (Bielke) 13-4
Sten Bille 464
Sten Pedersson (Stjärna) 308, 338, 355, 357, 574:48
Sten Turesson (Bielke) 12-3, 74
Sten Tygessøn (Basse) 4, 21-2, 26, 30, 32, 34, 50, 63-4, 71-2, 80-1, 89-92, 103-04, 111, 116, 118, 121, 129, 137-8, 141-2, 155-6, 177, 179-81, 191, 215, 247, 252, 256, 282, 284, 291, 302, 329-30, 336, 363, 448, 460, bilag III, 511:7, 529:11, 529:35, 537:17, 562:47
Stenbock, se Gustav Olofsson
Stensballegård hgd (Vor H) 259
Stensmark (Djurs Nørre H) 199
Stenssønnerne (Jvf Natt och Dag) 85, 98, 100, 125
Stettin 97, 109, 402, 414
Stig Munk 33
Stig Olufssøn (Krognos) 161, 199, 259, 395, 451, 464, bilag III
Stjärna, se Erik Birgersson, Sten Pedersson
Stockholm 11, 15, 19, 21-4, 26-33, 36-40, 43-4, 47-54, 58, 60-1, 63, 65, 67, 72-3, 83, 90, 99-100, 102, 104, 107, 110, 143, 199-206, 247-8, 258, 288, 293, 295, 298, 301, 319-20, 324, 328, 332-3, 335-8, 342, 347, 349, 367, 379-80, 384-9, 391, 399, 414, 421-2, 517:10, 519:26, 521:1, 521:8, 522:15, 522:32, 523:16, 525:59, 527:5, 534:15,

538:8, 562:1, 562:4, 565:21, 565:40, 570:26, 572:1, 580:46, 580:47
Stockholm, Dominikanerkloster 414
Stockholm, Gråbrødreholm 21
Stockholm, Gråbrødrekloster 38
Stockholm, Hellig Legems Gilde 335, 362
Stockholm, Helligåndshus 22, 520:26
Stockholm, Sct. Gertruds Gildestue 387
Stockholm, Sct. Nicolai kirke 563:24
Stockholm, slot 21, 34, 37, 40, 53, 64, 83, 201, 522:40, 522:42, 565:21
Stockholm, Storkirke 127
Stolp, Pommern 367, 414, 543:5
Storebælt 76, 81, 127, 169, 193-4
Stormvasa, N. N., g. m. Erik Nielssøn (Gyldenstjerne) 449
Stralsund 1, 70-1, 97, 134, 139-40, 168, 179, 193, 213, 270, 276, 284, 292-3, 297, 337, 353, 357, 371, 373, 387, 399, 416, 521:43, 540:3, 563:41
Strange Nielssøn (Bild) 188, 256, 395, 411, 416, 448, 457, bilag III, 573:20
Streye, grevskab 81
Strängnäs XVI, 2, 7-9, 39, 47, 49, 61, 66-7, 99, 126, 164, 171, 200, 225, 236, 242, 289, 294, 308-09, 323, 333, 391, 515:19, 521:12, 527:20, 548:19, 570:23
Stubbe, bispeslot (Ekernførde H) 108
Sture (våben: en stør), se Erik
Sture (svensk), se Gustav Algotsson, Gustav Anundsson, Anund Sture
Stygge (Anders) Nielssøn (Rosenkrantz) 32, 258-9, 309
Stygge, se Kristiern
Stygge (Styke), se Ulrik
Styke, se Arnold, Henrik
Stäkeborg 37, 39-40, 66, 98-100, 106, 123-5, 129, 254, 288, 357
Stäkeholm 21, 37, 66
Sudreim-æt, se Sigurd Jonsson
Sundesbeke, Herman 192
Sundet, se Øresund
Sunds herred 262
Sundslotte (se også Helsingborg, Helsingør) 116, 120-1, 129-30, 132, 139, 142-3, 148-9, 154-5, 161, 179, 260
Sune Olofsson 228, 553:37
Svan, se Arvid
Svanholm hgd (Horns H) 391, 448
Svaning, Hans 94, 183, 185-6, 206, 511:12, 533:19, 544:1, 545:6, 545:23
Svart, Peder 567:23
Svarte Jöns, se Jöns Nielsson (Svarte Skaaning)
Svarte Skaaning, se Jöns Nielsson, Niels
Svartsjö hgd, Uppland 342, 571:39
Svavsted slot, Husum Amt 108
Sven, ærkedegn 301
Sven Grotte, bisp i Skara 164, 552:12, 562:52
Svend Tordssøn (Baad) 15, 518:45
Svendborg 19, 80, 230, 250-3, 262
Svendborg Sct. Jørgenshospital 238
Sverres æt 125
Svitrigail, storfyrste af Litauen 343
Svärd, se Peder
Sylvester, ærkebisp i Riga 587:76
Søborg 462
Söderköping 59, 65-7, 78, 82, 114-5, 527:7, 527:9, 552:13
Sødermanland 11
Sølvitsborg slot, Blekinge 259, 465
Sønder Asbo herred, Skåne 42
Sønder Djurs herredsting 185
Sønderbo herred (nu Sunnerbo H), Småland 407
Sønderhald herred 122, 256
Sønderholm kirke (Hornum H) 183
Sønderjylland 5, 7, 12, 30, 106-08, 113, 134, 183, 292, 338, 376, 382, 430, 439, 513:12
Søren, bisp af Færøerne 147, 541:2

Tage Henrikssøn, se Henrik Tagessøn (Reventlow)
Tale Kristiernsdt (Frille) 445
Tandrup hgd (Hassing H) 80, 122
Tannenberg, Preussen 338
Tannenberg, Hildebrand 528:41
Tavastehus slot 196
Telemark 324
Telse, g. m. Henrik Pors 445
Tem Temessøn 464
Tenersperg, slot i Bayern 320
Texel, ø Nordholland 150
von Thienen, Beate 12, 451
von Thienen, Johan 12
Thisted 546:52
Thomas Aquinas 103
Thomas Kinkel 460
Thomas Pederssøn (Juel) 445-6
Thomas Simonsson, bisp i Strängnäs (†1443) XVI, 39, 47, 49, 61, 98-9, 126, 144-5, 164, 171-2, 197, 519:3, 519:10, 526:38, 527:20, 534:6, 534:20, 568:46
Thorleif Olafsson, bisp i Viborg 31, 71, 75, 77, 79, 86, 88, 92-5, 100-01, 108, 116, 131, 179, 186, 199-200, 204, 215, 219, 227, 229-30, 238, 288, 301, 335, 352, 356, 360, 391, 405, 411, 453, bilag III, 529:13, 533:19, 533:20, 549:3, 552:31, 562:67
Thorn 26, 179
Thott, slægt 5, 15-6, 22, 150, 152, 160-1, 196-7, 199, 214, 219, 221, 234, 259, 261, 272-

3, 302, 319, 331, 383, 395, 417, 428, 430, 437, 439, 521:15
Thott, se Aage Axelssøn, Axel Pederssøn, Beate Axelsdt, Birgitte Bondesdt, Birgitte Olufsdt, Bonde Jakobssøn, Christence Axelsdt, Erik Aagessøn, Erik Axelssøn, Iver Axelssøn, Jens Due til Kragholm, Keld Axelssøn, Kirsten Pedersdt, Kristine Stigsdt, Laurens Axelssøn, Niels Aagessøn, Oluf Axelssøn, Peder Axelssøn, Peder Nielssøn, Pernille Pedersdt, Philip Axelssøn
Thy 122, 184-5, 188, 256
Tiby, se Jakob Ingemarssøn
Tiim hgd (Hind H) 37, 187, 199, 449
Timme Jenssøn (Lange) 12, 561:38
Timme Nielssøn (Rosenkrantz) 102, 137, 258-9, 309, 394-5, 457, 534:29
Tirsbæk hgd (Hatting H) 80, 120
Tjust, Småland 298
Toke Nilsson 6-7, 515:13
Torben Bentssøn (Bille) 138, 199, 203, 308, 361, 367, 384, 395, 419, 448, 460, bilag III
Torben Jenssøn (Sparre i Sjæll) 6, 461
Torben Jepssøn (Bille) 288, 308
Tordrup slot (Galten H) 255, 458
Tornekrans, se Kristiern Mikkelssøn, Mikkel Nielssøn
Tosterup hgd (Ingelstads H) 21, 45, 118, 450, 576:32
Tostorp (Harjagers H) 13
Tranekær slot 14, 71-3, 77-8, 81, 118, 256, 260, 395, 446, 460, 529:17
Trelleborg 232
Treptow, Pommern 49
Trolle, slægt 325-6
Trolle, se Anna Birgersdt, Arvid Birgersson, Birger Trolle
Trondhjem (jvf Nidaros) 93, 204, 301, 310, 312-3, 410-1, 418
Trosa, Södermanland 298
Trud Has 45-6, 50, 52, 65, 89-90, 450, 465, bilag III
Trud Pederssøn (Galen) 463
Tryde sogn (Ingelstads H) 256
Trøjborg (Tønder H) 113
Tue Bagge 458
Tue Galen 264
Tue Nielssøn (Jul), ærkebisp i Lund 215, 217, 219, 228-9, 235-6, 259, 270, 272, 282, 287, 290-1, 294, 298, 302, 307, 309, 311-5, 322, 341-2, 350, 360, 375, 384, 386, 391, 393-5, 405, 418, 420, 432, 442, 450, bilag III, 514:27, 554:94, 572:12, 581:60, 587:74
Ture Bengtsson (Bielke) 517:23
Ture Stensson (Bielke) 12-4
Ture Turesson (Bielke) 13
Turndorf, Bayern 311
Tutoens, Jons 341
Tybjerg hgd (Tybjerg H) 448
Tyge Ovessøn (Lunge) 260, 309, 395, 405, 463
Tyrrestrup hgd (Vor H) 449
Tyskland 103, 218, 228, 251, 268, 545:33, 552:18, 566:1
Tälje 85-6, 98, 125-8, 143, 145, 155, 387
Täljehus 39, 53
Tønder 108, 113, 558:29
Tønne Rønnow 460
Tønsberg 373, 406, 413
Tønsberg len 7
Tønsberghus, slot 323
Tørning slot (Gram H) 137
Tåsinge 95, 230, 251

Uf, se Cecilie Jensdt
Ulf, se Arent Bengtsson, Gottskalk Bengtsson, Staffan Ulfsson
Ulf Nilsson 562:1
Ulf Pedersson 333
Ulfborg herred 187
Ulfeldt, slægt 445-6
Ulfeldt, se Anders Erikssøn, Anders Klaussøn, Ebbe Anderssøn, Eggert Anderssøn, Henning Nielssøn, Jakob Ulfeldt, Jens Mathiassøn, Mathias Anderssøn, Niels Erikssøn, Palle Anderssøn, Peder Nielssøn
Ulfstand, se Jep Henrikssøn
Ulrik Stygge, bisp i Aarhus (†1449) 32, 50, 95, 102, 104, 110-1, 136, 138, 179, 199-200, 215, 229-30, 236, 251, 288, 294, 336, 352, 354, 360, 363, 384, 391, 453, bilag III, 514:27, 521:12, 553:50, 557:23
Ulv, se Katarina Holmgersdt
Ummereise, se Johan
Ungarn 217
Unger, se Peder
Uppland 289, 573:27
Uppsala 3, 6-9, 26, 29-31, 59, 71, 74, 126, 171, 199, 206, 216-7, 234, 236, 272, 294, 307-09, 387, 391, 516:31, 522:19, 548:19, 550:37, 570:23, 580:50
Uppsala öd 57, 526:46
Urne, se Lage
Urup, se Axel
Uttinger, Kristoffer 268

Vadsted hgd (Årstads H) 451
Vadstena 19-20, 24, 26, 44, 46-50, 53-4, 64, 99, 254, 288, 301, 327-8, 332, 348, 398, 524:39, 540:8, 542:15, 549:7, 562:52

Vadstena kloster 38, 73, 123, 146, 228, 236-7, 240-1, 307, 320, 326-8, 389, 512:10, 523:15, 528:18, 538:29, 547:8, 554:103, 556:143, 569:49, 573:19
Vadstena diarium XVI, 38, 143, 199, 327, 374, 390, 393, 398, 407-08, 512:10, 525:17, 538:18, 569:49, 572:1, 573:27
Valby hgd (Stevns H) 448
Valdemar III, dansk konge 138, 254, 385
Valdemar Atterdag, dansk konge 1, 101, 117, 339, 545:9
Valdemar Sejr, dansk konge 218
Valdemar, hg af Schlesien 216
Valdemar Bydelsbak (af Bregentved) 462, 530:35
Valdemar Moltke 309
de Wale, Jan (Johan Talam de Wale) 192
Valkendorf, slægt 321
Valkendorf, se Axel
Vallen hgd (Høks H) 451
Vallø hgd (Bjeverskov H) 13, 453, 517:25
Vapnö (Halmstads H) 13
Varberg 148, 162, 353, 523:22
Varberg len 161, 197
Varberg slot 11, 20, 27, 34, 41, 71, 80-1, 90, 116, 121, 139, 160-2, 197, 209, 256, 259, 332, 464, 514:27, 542:25
Varde 113, 183, 248
Varde, Lastebanken 536:92
Varde slot 113, 458, 536:91, 536:92
Varde syssel 185
Wardenberg, se Frederik
Vare, se Niels Jepssøn
Varna kloster, Norge 532:24
Vartislav IX, hg af Pommern-Wolghast 68, 71, 73, 76-8, 81, 97, 104, 107, 277, 283, 367, 401-02, 407, 409, 414, 463, 533:16
Vartislav X, (den Yngre) hg af Stettin 81, 109
Vartofta herred, Vestergötland 332
Vasa, slægt 15, 197
Vasa, se Birgitta Kristersdt, Karl Kristersson, Krister Nilsson, Kristina Kristersdt
Vejle 113, 397, 558:32
Vemmetofte hgd (Fakse H) 71, 454, 531:1
Vendelbo, se Ingeborg Kristiernsdt, Kristiern Vendelbo
Vendels sogn (Uppland) 289
Vends herred 183, 243-4
Vends herredsting 251
Vendsyssel 184-5, 188, 545:18
Vendsyssel len 257, 459
Venstermand, se Johan
Verner Barsebek 256, 261, 461
Verner Parsberg 261, 321, 375, 380, 461
Wesenburg, Estland 413
Weser 169
Weser området 131
Vesgentiam (!) 324-5
Vesteni, se Laurids Thomessøn
Vestergarn, Gotland 346-8, 351, 373, 415, 585:43
Vestergötland 11, 14-5, 42, 91, 127, 164
Vesterherred, Før 30
Vesterlandene, se Holland, Zeeland, Friesland
Vestervig kloster (Refs H) 95, 237
Vesterås 2, 7, 29, 229, 391, 567:23
Vesterås len 522:37
Vesterås slot 11, 14, 39, 386, 567:23
Westforcy (!) 194
Vestjylland 187, 225, 258, 277, 410
Westphalen 131
Viborg (Nørlyng H) 71, 75, 77, 93-5, 116, 144, 186, 194, 219, 227, 230-1, 235, 237, 248-50, 253-4, 270, 288, 335, 352, 356, 386, 405, 411, 452-3, 545:25, 556:7, 558:34, 582:96
Viborg stift 75, 132, 183
Viborg landsting 128, 131, 133, 394, 423, 541:17
Viborg, Finland 298-9, 337
Viborg slot 98, 196, 201, 290, 299, 332, 342, 347, 386, 396, 422, 559:8, 562:10
Vibygård hgd (Ramsø H) 453
Wien 514:27, 564:21
Wien-konkordat 229, 389, 553:43
Viken (nordl. del af Bohus-len) 6, 188, 373, 421
Wilde, Peter 47-8, 111, 525:63
von Wildenstein, Martin 294
Wilhelm, hg af Braunschweig-Lüneburg 215-6, 277, 308, 311
Vilhelm Erobreren 118
Wilsnack, Brandenburg 230, 235, 275, 277-8, 407, 413, 584:56
von Vincke, Henrik 299-300, 336-7, 340, 342-3
Vinding herred 251-2
Vinge, se Björn Nilsson
Vingård, kong Hans', se u. København (Østergård)
Vinstorpa-ät, se Bengt Uddsson, Knut Bengtsson, Märta Bengtsdt, Staffan Bengtsson
Vinstrup hgd (Ø. Flakkebjerg H) 448
Wirland, Estland 338, 343, 412-3
Visborg, Gotland 46, 65-9, 123, 259, 278, 286, 297, 305, 351, 354, 369-70, 372, 397, 399, 402-03, 405, 407-09, 412, 414-5, 417, 423-4, 465, 563:12
Visborg hgd (Hindsted H) 219
Visby, Gotland 44, 70, 75, 281, 283, 292, 295-

6, 300, 306, 314, 334-5, 349, 368-9, 397, 402-04, 407, 415-7, 423-4, 430, 439, 525:14, 549:24, 562:57, 564:55, 577:11
Wismar 19, 43, 47, 49, 110-1, 119, 134, 139, 153, 168, 179, 276, 293, 337, 357, 371-3, 387, 399, 529:7, 540:28
Vitslav, greve af Ebersten og Neugarten 6, 21, 32, 34, 72-3, 75, 89-90, 106-07, 130, 449, 462, bilag III, 530:35
Wittelsbach, fyrstehus 218, 376
van Vitzen, se Ficke
Wohnsfleth, se Sidsel
Volchow, Rusland 337, 343
Wolghast, Pommern 50, 73, 76, 81, 97, 120, 409, 414, 417, 586:50
Vordingborg 19, 28-30, 46, 74, 76-9, 82, 85-6, 90, 94, 101-02, 107-08, 110-3, 115, 117, 137, 182, 250, 445, 516:28, 519:3, 525:2, 578:2
Vordingborg slot 71, 75, 79-80, 122, 223, 256, 259, 268-9, 462
Vorrath, Henrik 171
Vramb hgd (Sønder Asbo H) 524:31
Vrandrup hgd (Anst H) 445
Wrecht, Nicolaus 142, 167-9, 172-3
Wulf, Claus – bisp i Sleswig 215, 348, 391-2, 419, 444
Wulfstein, Anne Frederiksdt 320
Wulfstein, Frederik 180, 266, 294, 298, 319-21, 350, 375, 380
Wulfstein, Hans 303
Wulfstein, Wilhelm 151-2, 180, 329, 567:15
Væ (Gærds H) 161
Värend 15, 41, 289, 523:23
Värmland 11, 14, 310, 332, 421, 524:34, 559:28
Växjö 9, 20, 144, 230, 236, 294

Xerxine 324-5

Zeeland 140, 288, 366
Zephyr 324-5
Zierenberch, se Bernd
Zierickzee 250, 557:16
Zupthen 363-4, 366
Zwolle 363-4, 366

Ægypten 324-5
Æneas Sylvius Piccolomini XV, 88, 512:2, 581:52
Ærø 30, 86, 101, 107, 112-3, 348
Ærøhus, slot 118, 460, 537:12

Øland 12, 98, 100, 125, 143, 145, 158, 196, 292, 298, 330, 392, 403, 516:35, 516:4
Øm kloster 183, 228, 237-8, 581:75
Örebro 27, 332
Örebro slot 27, 47, 67, 310, 525:59
Ørehavn, Øland 295-6
Öresten 398
Øresund 27, 46, 67, 120, 131, 134-5, 139-41, 147-50, 152-3, 156, 163, 165, 168-70, 173, 246-7, 260-1, 273, 361, 365, 392, 408, 430, 439-40, 560:10
Örnfot, se Karl Knutsson
Ørtofta hgd (Harjagers H) 45, 90, 450
Ørum slot (Hassing H) 188, 256, 457
Øsel 336, 338-9, 342-3, 350, 402, 429, 438, 584:35
Øsel stift 338-9, 438
Østerbotten, Finland 201
Østergötland 11, 15, 99, 124
Østergård, se u. København
Østersø 131, 139, 149, 220, 337-8, 350-1, 360, 403, 409, 411, 427, 430, 435, 440
Østersø området 37, 193, 258, 371, 396, 429, 438-9
Østersø magter/lande 150, 330
Østersø stæder 195, 213, 248, 273, 366, 430, 439
Østhammar len, Uppland 554:106
Østhammar slot 21
Østjylland 260
Østkind herred, Østergötland 517:7
Østofte kirke (Fuglse H) 239

Åbo, Finland 21, 31, 49, 74, 200-01, 248, 287, 344, 371, 391, 515:5, 523:7, 524:56
Åbo len 516:35
Åbo slot 143, 149, 196, 338, 357, 547:1, 567:20
Åbo stift 145, 196, 201
Åhus 42, 147
Åke Johansson, bisp i Vesterås 391, 567:23
Åland 39, 143, 196, 200, 214
Årsta 413
Årstads herred 161-2, 200

Skrifter udgivet af Jysk Selskab for Historie

1. *Hans H. Fussing:* Bybefolkningen 1600-1660. 1957. 125 sider. Udsolgt.
2. *Viggo Sjøqvist:* Peder Vedel. Udenrigsministeriets direktør. I. 1957. 287 sider. Udsolgt.
3. *Erik Rasmussen:* Statslånskrisen 1919. 1957. 2. opl. 1970. 125 sider. Kr. 30,10 (24,05).
4. *P. G. Lindhardt og Jørgen Swane:* To højkirkemænd. Brevvexling mellem bisperne H. Stein og J. Swane. 1958. 604 sider. Udsolgt.
5. *Aksel Lassen:* Skæbneåret 1659. Hungersnød og pest over Sydvestdanmark. 1958. 169 sider og 18 plancher. Udsolgt.
6. *Troels Fink:* Spillet om dansk neutralitet 1905-1909. L. C. F. Lütken og dansk udenrigs- og forsvarspolitik. 1959. 2. opl. 1970. 343 sider og 4 plancher. Udsolgt.
7. *Kristian Hvidt:* Venstre og forsvarssagen 1860-1901. 1960. 2. opl. 1971. 220 sider, illustreret. Kr. 48,10 (43,30).
8. *Vagn Dybdahl* og *Birgit Nüchel Thomsen* (udg.): M. P. Bruuns dagbog 1856-74. 1961. XXXXI + 312 sider, illustreret. Kr. 20,75 (15,35).
9. *Troels Fink: Ustabil balance.* Dansk udenrigs- og forsvarspolitik 1894-1905. 1961. 2. opl. 1969. 254 sider, illustreret. Udsolgt.
10. *V. Sjøqvist:* Peter Vedel. Udenrigsministeriets direktør II. 1962. 388 sider, illustreret. Udsolgt.
11. *Gunnar Sandfeld:* Thalia i provinsen. Dansk provinsteater 1870-1920 med særligt henblik på Jylland. 1962. 401 sider, illustreret. Udsolgt.
12. *Aa. Rasch:* Niels Ryberg 1725-1804. Fra bondedreng til handelsfyrste. 1964. 432 sider, illustreret. Kr. 34,20 (26,45).
13. *Aksel Lassen:* Fald og fremgang. Træk af befolkningsudviklingen i Danmark 1645-1960. 1965. 565 sider. Udsolgt.
14. For jysk og for dansk historie. Jysk Selskab for Historie, Sprog og Litteratur 1866-1966. 1966. 147 sider, illustreret. Kr. 21,65 (16,85).
15. *Ib Gejl* (udg.): J. C. H. Fischers politiske dagbøger 1852-56, 1872-75. 1966. XVI + 284 sider. Kr. 36,10 (27,90).
16. *Tage Kaarsted* (udg.): Admiral Henri Konows erindringer. I. Marine- og hoftjeneste 1877-1914. 1966. 384 sider, illustreret. Udsolgt.
17. *Tage Kaarsted* (udg.): Admiral Henri Konows erindringer. II. Guvernør – minister – flådechef: 1914-27. 1967. 372 sider, illustreret. Udsolgt.
18. *Aksel Larsen:* Vælgere på vandring. Nordiske valg 1947-66. 1967. 210 sider. Udsolgt.
19. *Ib Gejl* (udg.): For venner som kan tale og tie. Folketingsmand Anders Tanges breve til købmand Rasmus Winckler 1873-83. 1968. XVI + 235 sider. Kr. 43,30, (36,10).

20. *F. H. Kjølsen:* Rokokogreven Pierre d'Esneval og Christian VIs etiopiske projekt. 1968. 170 sider, illustreret. Kr. 36,10 (31,75).
21. *Hans Chr. Johansen:* Dansk økonomisk politik i årene efter 1784. Bd. I: Reformer 1784-88. 379 sider. Udsolgt.
22. *Aage Rasch:* Staten og kunstnerne. Bevillinger og meninger under enevælde og folkestyre. 1968. 219 sider, illustreret. Udsolgt.
23. *Tage Kaarsted:* Påskekrisen 1920. 1968. 426 sider, illustreret. Udsolgt. 2. opl. 1969, hæftet. Udsolgt. 3. opl. 1973, hæftet. Kr. 50,50 (44,15).
24. *Vald. Andersen:* Den jyske hedekolonisation 1970. 246 sider, illustreret. Udsolgt.
25. *Ole Degn* (udg.): Livet i Ribe 1560-1700 i samtidiges optegnelser. 1971. 253 sider, illustreret. Udsolgt.
26. *Leo Tandrup* (udg.): Svensk agent ved Sundet. Toldkommissær og agent i Helsingør Anders Svenssons depecher til Gustav II Adolf og Axel Oxenstierna 1621-1626. 1971. 694 sider, illustreret. Kr. 89,40 (72,15).
27. *Kristian Hvidt:* Flugten til Amerika eller drivkraften i masseudvandringen fra Danmark 1868-1914. 1972. 557 sider, illustreret. Udsolgt.
28. *Jens Engberg:* Dansk finanshistorie i 1640'erne. 1972. 356 sider. Kr. 50,50 (43,30).
29. *Tage Kaarsted* (udg.): Indenrigsminister Ove Rodes dagbøger 1914-1918. 1972. 229 sider, illustreret. Kr. 54,90 (45,35).
30. *Tage Kaarsted* (udg.): Ministermødeprotokol 1916-1918. Kirkeminister Th. Povlsens referater. 1973. XII + 251 sider. Kr. 48,10 (43,30).
31. *Knud Larsen:* Forsvar og Folkeforbund. En studie i Venstres og Det konservative Folkepartis forsvarspolitiske meningsdannelse 1918-22. 1976. 454 sider. Kr. 96,90 (63,30).
32. *Jørgen H. Barfod:* Niels Juel. Liv og Gerning i den danske Søetat. 1977. 412 sider, illustreret. Udsolgt.
33. *Hans Kirchhoff* (udg.): K. H. Kofoeds erindringer. 1979. 562 sider, illustreret. Kr. 96,20 (51,70).
34. *Bent Jensen:* Danmark og det russiske spørgsmål 1917-1924. 1979. 598 sider, illustreret. Kr. 170,45 (70,95).
35. *Leo Tandrup:* Mod triumf eller tragedie. En politisk-diplomatisk studie over forløbet af den dansk-svenske magtkamp fra Kalmarkrigen til Kejserkrigen (1612-1625). 1979. I-II. 510 + 570 sider, illustreret. Kr. 216,45 (115,50).
36. *Jens E. Olesen:* Rigsråd – Kongemagt – Union. Studier over det danske rigsråd og den nordiske kongemagts politik 1434-1449. 616 sider. Kr. 216,45 (102,20).

Endvidere har selskabet bl.a. udgivet:

Sophie Brahes regnskabsbog 1627-40. Ved *Henning Paulsen.* 1955. 256 sider. Kr. 13,50 (9,60).

Troels Fink: Fem foredrag om dansk udenrigspolitik efter 1864. 1958. 2. opl. 1967. 81 sider. Kr. 13,25.

Tage Kaarsted: Hvad skal det nytte? De radikale og forsvaret 1894-1914. 1958. 3. opl. 1969. 102 sider. Kr. 19,25 (14,85).

C. O. Bøggild-Andersen: Hannibal Sehested II. 1970. 604 sider. Kr. 84,20 (65,00).

Vagn Dybdahl. Historisk kommentar til nationaløkonomi. 1971. 173 sider. Udsolgt. 2. udg. 1972. 175 sider. Kr. 27,25 (21,65).

C. O. Bøggild-Andersen: Statsomvæltningen 1660. 1936. 2. opl. 1971. 464 sider. Kr. 100,65 (73,35).

Hansestæderne og Norden. 1957. 2. opl. 1972. 195 sider. Udsolgt.

Tage Kaarsted (udg.): Konseilspræsident C. Th. Zahles dagbøger 1914-1917. 1974. XII + 148 sider, ill. Kr. 24,05 (18,05).

Erna Lorenzen: Folks tøj i og omkring Århus 1675-1850. 1975. 615 sider, ill. Kr. 264,55 (144,30).

Tage Kaarsted (udg.): Ministermødeprotokol 1908-1909. Konseilspræsident Niels Neergaards referater. 1976. 44 sider. Kr. 18,05 (14,45).

Karen Marie Olsen og *Hans Sode-Madsen* (udg.): Kr. Bording: Dagbog over Danmarks første socialdemokratiske ministerium 1924-26. 1976. 131 sider. Udsolgt.

Tage Kaarsted (udg.): Flåden under første verdenskrig. O. Kofoed-Hansens og V. Jøhnkes optegnelser. 1976 XXIV + 240 sider, ill. Kr. 36,10 (24,05).

Tage Kaarsted (udg.): Ministermødeprotokol 1920-1924. Handelsminister Tyge J. Rothes afskrifter og trafikminister M. N. Slebsagers referater. 1977. 280 sider. Kr. 48,10 (36,10).

Jørgen Fink, Jens Chr. Manniche og *Helge Paludan* (udg.): Kildekritisk tekstsamling. 1978. 346 s. Kr. 48,80 (40.75).

Tage Kaarsted (udg.): Landbrugsminister Henrik Hauchs erindringer. 1978. 162 s. Kr. 36,10 (28,75).

Problemer i Ruslands og Sovjetunionens historie. Bind 1. *Niels Erik Rosenfeldt* (red.): Sovjetunionens historie 1917-1970. 1979. 282 sider. Kr. 72,15 (57,00).

Problemer i Ruslands og Sovjetunionens historie. Bind II. *Hans Bagger:* Peter den Stores reform. 120 sider. Kr. 48,10 (32,95).

Problemer i Ruslands og Sovjetunionens historie. Bind III. *Svend Aage Christensen:* Ruslands historie i det 17. århundrede. En forsknings- og kildeoversigt. 180 sider. Kr. 60,25. (44,85).

Jens Topholm: Emil Marott. Socialdemokrat med sociale og nationale særstandpunkter. 155 sider. Kr. 72,15 (48,10).

Priserne i parenteser er særpriser for selskabets medlemmer